

आचार्य श्री श्री १००८ श्रीविजय वल्लभ सूरीश्वरजी महाराज।

શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિ વિરચિતા

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા

અવતરણ.

વિભાગ ત્રીજો, પ્રસ્તાવ ૬-૭-૮.

અનુવાદક અને યોજક,

મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ,

બી, એ, એલ્ એલ્, બી

સોલિસિટર અને નોટરિ પબ્લિક

હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

પ્રસિદ્ધકર્તા-

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા,

ભાવનગર.

પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૨૦૦૦

વીરાત્ ૨૪૫૨ વિક્રમ ૧૯૮૨ ઇ સ ૧૯૨૬

भो भव्या ! इद ससारिजीवचरितमनुभवागमसिद्धमवबुध्यध्व, अथ बोधानुरूप चाचरत, विरहयत कषायान्, स्थगयताश्रवद्वाराणि, निराकुरुतेन्द्रियगण, दलयत सकल मनोमलजाल, पोषयत सद्भूतगुणगण, मुञ्चत भवप्रपञ्च, यात तूर्ण शिवालय येन यूयमपि सुमतयो भव्यपुरुषा भवथ । अथ नास्ति भवतां तादृशी लघुकर्मता ततो यथा सुललिता भूयो भूय प्रचोदिता सप्रणय मुहुर्मुहुर्निर्भर्त्सिता बहुविधमुपालब्धा पुन पुन स्मारिता सती गुरुकर्मकापि प्रतिबुद्धा तथा बुध्यध्व केवल तथा प्रतिबोध्यमाना अगृहीतसकेता भविष्यथ यूय गततालुशोषका गुरूणाम् तथापि गुरुभि प्रतिबोधनीया एव युष्माभिरपि प्रतिबोद्धव्यमेव । यथा स्वदुश्चरितपश्चात्तापेन सद्भूतगुणपक्षपातसारो निखिलकर्ममलविलयकारी सदागमबहुमानस्तस्या सुललिताया प्रतिबोधकारण सपन्न तथा भवद्भिरपि तथैव स विधेयो येन सपद्यते भवतामपि निर्विघ्नमवबोध

श्रीसिद्धर्षिगणि.

અષ્ટમ પ્રસ્તાવ (જુઓ અંતરંગ પૃ ૨૦૭૭)

આ ગ્રંથ શ્રી મુંબઈમાં નં ૨૬-૨૮ કોલભાટ લેન નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં રામચંદ્ર યેશૂ શેડગેએ મુદ્રિત કર્યા અને શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા (ભાવનગર)ના પ્રમુખ શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ પ્રસિદ્ધ કર્યો

भो भव्या! इदं संसारिजीवचरितमनुभवागमसिद्धमवबुध्यध्वं, अवबोधानुरूपं चाचरत, विरहयत कषायान्, स्थगयताश्रवद्वाराणि, निराकुरुतेन्द्रियगणं, दलयत सकलं मनोमलजालं, पोषयत सद्भूतगुणगणं, मुञ्चत भवप्रपञ्चं, यात तूर्णं शिवालयं येन यूयमपि सुमतयो भव्यपुरुषा भवथ। अथ नास्ति भवतां तादृशी लघुकर्मता ततो यथा सुललिता भूयो भूयः प्रचोदिता सप्रणयं मुहुर्मुहुर्निर्भर्त्सिता बहुविधमुपालब्धा पुनः पुनः स्मारिता सती गुरुक्रमकापि प्रतिबुद्धा तथा बुध्यध्वं; केवलं तथा प्रतिबोध्यमाना अगृहीतसंकेता भविष्यथ यूयं गततोऽनुरोधका गुरूणाम् तथापि गुरुभिः प्रतिबोधनीया एव युष्माभिरपि प्रतिबोद्धव्यमेव। यथा स्वदुश्चरितपश्चात्तापेन सद्भूतगुणपक्षपातसारो निखिलकर्ममलविलयकारी सदागमबहुमानस्तस्याः सुललितायाः प्रतिबोधकारणं संपन्नः तथा भवद्भिरपि तथैव स विधेयो येन संपद्यते भवतामपि विशिष्टतत्त्वावबोधः

શ્રીસિદ્ધર્ષિગણિ.

અષ્ટમ પ્રસ્તાવ (જુઓ ભાષાંતર પૃ. ૨૦૭૭)

આ ગ્રંથ શ્રી મુંબઈમાં નં. ૨૬-૨૮ કોલભાટ લેન નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં
રામચંદ્ર યેશૂ શેડગેએ મુદ્રિત કર્યો અને શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક
સભા (ભાવનગર)ના પ્રમુખ શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ
પ્રસિદ્ધ કર્યો

અનેક ગુણગણાલંકૃત શ્રીમન્મુનિમહારાજ
આચાર્યવર વિજય વલ્લભસૂરીશ્વરજીની
પવિત્ર સેવામાં

પૂજ્યપાદ આચાર્ય વિજયાનદ સૂરીશ્વર મહારાજ અપર નામ શ્રીઆત્મારામજી મહારાજની પાટને દીપાવનાર, પજાબ જેવા દૂરના પ્રદેશમા સદ્ગત આચાર્યશ્રીએ પ્રગટાવેલી ધર્મજ્યોતિને સવિશેષ પ્રકાશિત કરનાર, દેશ કાળના અવિચળ સિદ્ધાન્તને લક્ષ્યમા રાખી સ્થાને સ્થાને શ્રાવક ક્ષેત્રનો ઉદ્યોત કરવાના પ્રબળ નિમિત્તભૂત ઉચ્ચ આદર્શોવાળી સસ્થાઓને સ્થાપવાનો ઉપદેશ કરનાર આપશ્રીનો શાસનનો પ્રભાવ કરવાનો સ્વભાવ સુપ્રસિદ્ધ છે આપની શુદ્ધ ઉપદેશ ધારા, શાત વૃત્તિ, કલહથી દૂર રહેવાની શાસક વૃત્તિ, અસ્ખલિત ચારિત્રપ્રેમ, બાળકાળથી બ્રહ્મચર્ય આદિ અનેક ગુણો પર્યેદિય સનરપોના પાઠની યાદ કરાવે છે આપના અનેક પુસ્તકો સાહિત્યરસિક અને કવિ તરીકે આપને યોગ્ય સ્થાન આપે છે અને પ્રબળ પુરૂષાર્થ, દઢ ભાવના અને અનવરત વિચારશ્રેણી શા પરિણામો નીપજાવે છે તેના જ્વલત દૃષ્ટાતો પૂરા પાડે છે. આપશ્રીના સસ્મરણીય પવિત્ર નામ સાથે આ અદ્વિતીય ગ્રથના છેલ્લા વિભાગનુ મારૂ સાદુ ભાષા અનતરણ જોડી મારી જાતને કૃતકૃત્ય માનુ છુ હૃદયથી અપાયેલ આ અર્પણ આપ સ્વીકારશોજી

સેવક,

વીલેપારલે વસતવિહાર દ્વિ ચૈત્ર શુક્લ પચમી, ૧૯૮૨ } મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ
ની વદણા

આનદઘન.

આશાવરી.

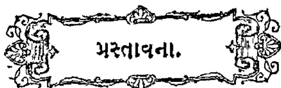
આશા ઔરનકી ક્યા કીજે, ચાન સુધારસ પીજે. આશા.

ભટકે દ્વાર દ્વાર લોકનકે, કૂકર આશા ધારી,
આતમ અનુભવ રસકે રસીઆ, ઉતરે ન કબહુ ખુમારી. આશા.૧

આશા દાસીકે જે જાએ, તે જન જગકે દાસા,
આશા દાસી કરે જે નાયક, લાયક અનુભવ પ્યાસા. આશા. ૨

મનસા પ્યાલા પ્રેમ મસાલા, બ્રહ્મ અગ્નિ પરજાલી,
તન ભાઠી અવગાહ પીએ કસ, જાગે અનુભવ લાલી. આશા. ૩

અગમ પીઆલા પીઓ મતવાલા, ચીને અધ્યાતમ વાસા,
આનંદઘન ચેતન વ્હૈ ખેલે, દેખે લોક તમાસા. આશા. ૪

પ્રસ્તાવના.

કવિત્વ દૃષ્ટિએ બીજા ભાગનુ (ખાસ કરીને ચોથા પ્રસ્તાવનુ) સ્થાન મુખ્ય છે પણ આખા ગ્રથનુ રહસ્ય તો આ ત્રીજા અને છેલ્લા વિભાગમા જ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી આ વિભાગનુ મૂલ્ય સર્વથી વિશેષ જ રહેશે આ વિભાગમા અનેક ભેદ ભ્રમ ખૂલી જાય છે, ગ્રથનુ રહસ્ય સમજાય છે, ગ્રથનો ઉદ્દેશ સમજાય છે અને ગ્રથકર્તાની વિશાળતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે આ વિભાગ પુખ્ત ભાષામા, પ્રખર પદ્ધતિએ અને સાત્વિક દૃષ્ટિએ લખાયો છે એમા ગ્રથકર્ત્તાની વિશિષ્ટતા છેવટે દૃષ્ટિગોચર થશે અને જે મુઝવણ આખો ગ્રથ વાચતા થઈ હશે તે આખરે એકદમ દૂર થશે, સસારનુ ચિત્રપટ ખડુ થશે, એના પ્રપચો દૃષ્ટિગોચર—માનસગોચર થશે અને એની ભૂલભૂલામણીમા પોતાનુ સ્થાન શુ છે તે વિચારવાથી શોધવાના માર્ગો મળશે અને અસાધારણ બુદ્ધિવૈભવવાળાને એના ગલીઓ અને રાજ્યમાર્ગો, એના ખાડા અને ટેકરા, એના સીધા માર્ગો અને આડા અવળા માર્ગો દેખાશે અને પોતાનો માર્ગ કયો હતો, ક્યા જવુ છે અને કયે માર્ગે પોતે ચાલે છે તેનુ સહજ ભાન થશે આ તૃતીય વિભાગ આખા ગ્રથનો મુગટમણિ છે અને શિરોધાર્ય હોઈ વદનને યોગ્ય છે અને આઠમા પ્રસ્તાવના બીજા અને ત્રીજા વિભાગો વાચતા અનેક વખત પોતાના હૃદયપર હાથ મૂકાવે તેવો છે, આશ્ચર્યમા ગરકાવ કરે તેવો છે, મગજને નચાવે તેવો છે અને સહૃદયને વિચારમા નાખે તેવો છે

છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા મૈથુન અને લોભ નામના મનોવિકારોની મુખ્યતા છે લોભ સર્વ ગુણોનો નાશ કરનાર અતિ અધમ મનોવિકાર છે એ આપણે સસારીજીવ જે અહીં ધનશેખરના નામથી ઓળખાય છે તેના ચરિત્રપરથી જોઇએ છીએ બકુલશેઠે એને જયપુરમા દીકરી આપી અને વ્યાપારમા કરોડો મેળવ્યા પણ એને તૃપ્તિ ન થઈ હરિકુમારે એને પોતાનો ગણ્યો પણ ધન અને સ્ત્રીના મોહથી એણે એને દરિયામા નાખ્યો પણ પુણ્યના પરિબળથી હરિકુમાર રાજ્યારૂઢ થયો ધનનો મોહ કેવો છે અને એની પાછળ વલખા મારનારના કેવા હાલ થાય છે અને તે કેટલુ દૂર થતુ જાય છે તે બહુ વિચારવા યોગ્ય છે ઉત્તમસૂરિ આ પ્રસ્તાવમા ષડ્પુરૂષનુ ચરિત્ર કહે છે એ છ એ ચરિત્રો બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે નિકૃષ્ટ, અધમ, વિમધ્યમ, મધ્યમ, ઉત્તમ અને વરિષ્ઠની યોજના બહુ યોગ્ય રીતે કરવામા આવી છે

વાચનાર પોતાનો વર્ગ શોધી શકે એવી સુંદર ઘટના અને છે એવી રીતના છ પુરૂષોની વ્યાખ્યા શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકેંદ્રે કરી છે તેનો સાર તથા શ્રી ક્ષેમંકર ગણિએ ષટ્પુરૂષ ચરિત્ર લખ્યુ છે તેનો સાર નોટમા વિસ્તારથી આપ્યો છે તે પણ મનન કરવા યોગ્ય છે એ છ એ પુરૂષોને રાજ્ય મળે છે ત્યારે મહામોહના દરબારમા અને ચારિત્રરાજની સભાનાં જે વિચારણા થાય છે તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે અને છેવટે પ્રકરણ ૧૬ મા એ પ્રત્યેક રાજ્યપર હરિકુમાર અને ઉત્તમસૂરિ વચ્ચે જે પર્યાલોચના થાય છે તે પણ સમજવા યોગ્ય છે વિદ્યાચાતુર્યને અંગે હરિકુમારનો વિનોદ (પ્રક ૩) બહુ આનંદ આપે તેવો અને વિદ્વાનને શોભે તેવો છે

ઉપરાંત આયુર્વેદનો વિષય છઠ્ઠા પ્રસ્તાવના ચોથા પ્રકરણમાં આપ્યો છે તે આના. વૈદ્યશાસ્ત્રના રહસ્ય-સાર જેવો છે પાંચમામા નિમિત્તશાસ્ત્રને અંગે આઠ આર્યા નાખવાની વાત છે તે અષ્ટાંગ નિમિત્તનો એક ભાગ છે અને એ વિભાગનુ રહસ્ય સૂચવનાર છે આ પ્રસ્તાવમા ચક્ષુરિંદ્રિયની વાત બહુ ટુંકામા પતાવી છે સ્પર્શન અને રસનાને અંગે ત્રીજા અને ચોથા પ્રસ્તાવનો મોટો ભાગ રોક્યો છે ત્યારે અહીં આ વાત અધમ રાજ્યને અંગે બારમા પ્રકરણમા સક્ષેપમા બતાવી છે તેનો હેતુ એ છે કે હવે વાચનાર ઇંદ્રિયકાર્ય અને તેના પ્રેરક કારણોને ઓળખી ગયો છે અને તેથી તે સબધી પિષ્ટપેષણ કરવુ અયુક્ત ગણાય છઠ્ઠા પ્રસ્તાવનો મુખ્ય સંદેશ ષટ્પુરૂષ ચરિત્ર અને તેમા પણ ઉત્તમ અને વરિષ્ઠ રાજ્ય પ્રસંગ છે એમ મારૂ માનવુ છે બીજે દરજ્જે ધનશેખરની ધનની ઇચ્છા અને મૈથુનલાલસા એટલી જ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે * * *

સાતમા પ્રસ્તાવમા સંસારીજીવ રાજપુત્ર ધનવાહન થાય છે ચારે કષાય-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની વાત તો અગાઉના પ્રસ્તાવોમા પૂરી થઈ ગઈ છે એટલે મહાપરિગ્રહની સાથે મહામોહ જોડાણ કરી તે કેવો ભવપ્રપંચ કરે છે તે અહીં બતાવ્યુ છે પરિગ્રહગ્રહ કેવો આકરો છે તેનો આ પ્રસ્તાવમા ખરો ખ્યાલ થાય છે પણ અહીંથી ચરિત્રની દિશા બદલાય છે અકલંકના સહવાસથી ધનવાહન-સંસારીજીવ કાંઈક માર્ગાનુસારી થાય છે સદાગમનો પરિચય કરે છે, તેને ઓળખે છે અને જો કે હજુ મહામોહની અસર તળે છે તો પણ કાંઈક ચીકાશ ઓછી કરે છે આવી રીતે સહજ સમજણવાળી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા છતા અને ભવપ્રપંચનો ખ્યાલ કાંઈક આવવા છતા સમજુને પાત્ર મહાપરિગ્રહ કેટલો રખડાવે છે, કેવો ફસાવે છે, કેમ સપાટામા લે છે તે અહીં બહુ વિચારવા યોગ્ય છે રસ્તે આવી આવીને વળી પાછા કેવી રીતે પરિગ્રહની જાળમા અવાય છે મહાત્મા સાધુઓને છેતરવા કેવા ગોટા વાળવા પડે છે એ સર્વ અન

વિચારવા યોગ્ય છે અને એટલા કારણથી રખડપાટાનુ એક આખુ પ્રકરણ (પ્રક ૧૬) અહીં આપવામા આવ્યુ છે સમજુની જવાબદારી કેટલી વધારે છે તેનો અહીં સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે તેવુ છે અને નિરર્થક ધમાલ કરી ધનના એકઠા કરેલા ઢગલાઓની આખરે શી સ્થિતિ થાય છે અને તે જ ધન તેના એકઠા કરનારને કેવી કફોડી સ્થિતિમા મૂકે છે તે બહુ વિચારવા યોગ્ય છે

સાતમા પ્રસ્તાવમા છ મુનિઓના વૈરાગ્યપ્રસગોની વાતો કરી અને દરેક પ્રસગનો ઉપનય બતાવ્યો છે એ આ પ્રસ્તાવનો મુખ્ય સદેશ છે એ છ એ પ્રસગ બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે, ચિત્તને ડોલાવે તેવી રીતે લખાયલા છે અને સમજણપૂર્વક વિચારે તેને સમસ્ત જીવનકલહનો ગુચવણ ભરેલો લાગતો પ્રશ્ન કાઈક નીકાલની સન્મુખ લાવે તેવા આકારમા રજુ થયેલા છે ખાસ કરીને એના ઉપનયો વાચતા બહુ બોધ આનદ અને શાતિ થાય તેવી એની સુદર ઘટના છે વિદ્યા કન્યા પરણવાની ક્યારે યોગ્યતા થાય, નિરીહતા કોણ અને કેવી છે તે સામાન્ય રીતે સુદર પ્રસગો છે નિમિત્તશાસ્ત્રના આઠ અગો પૈકી અહી જ્યોતિષશાસ્ત્રનો વિષય પ્રથમ પ્રકરણમા આપી તે બાબતમા રસ લેનારને આનદ કરાવ્યો છે એમા ચાર વ્યાપારી કથાનક આખા પ્રસ્તાવમા મુખને સ્થાને છે અને વાનરબચ્ચાની અદ્દભુત ઘટના મુગટમણિનુ સ્થાન ભોગવે છે એ વાનરબચ્ચાને ઓળખી કાઢવુ અને તેને ગોખમાથી બહાર નીકળી ઝાડોપર દોડાદોડ કરવા ન દેવુ અને એને ઉદર બિલાડા વીછી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓના સપાટામાથી બચાવવુ એ આ જીવનનો મહાન્ પ્રશ્ન છે અને એના સાચા નિકાલમા જીવનનુ સાફલ્ય છે એ આઠમુ પ્રકરણ બહુ મનન કરી સમજાશે તો નવમા પ્રકરણમા બેવડા ચક્રની વાતો છે તે ગ્રાહ્યમા આવશે અને ત્યારે જ એવી રીતે સભાળથી જાળવેલા વાનરબચ્ચાને ગાઢ આનદમા ગરકાવ કરી શુકલાને સયોગે એને છોડી દઈ શૈલેશી માર્ગે ચઢવામા આનદ આવશે પાળીપોષીને ઉછેરેલા અને સાચવેલા બચ્ચાને છોડી દેતા જરા પણ ક્ષોભ ન થાય એ સ્થિતિ અનુભવમા આવે ત્યારે ખરી, પણ માનસ દૃષ્ટિએ વેદવા યોગ્ય છે એ આખા પ્રગતિ માર્ગના દાદરનુ ચિત્ર પૃ ૧૭૩૭ મા આપ્યુ છે તે જરા બહુ સારી રીતે વિચારી જવુ અને તેને વારવાર મનન કરી સમજવુ

શ્રવણેંદ્રિય-શ્રુતિની વાત આ પ્રસ્તાવમા છટ્ઠાની પેઠે ટુકામા પ્રકરણ ૧૨ મામા પતાવી છે તેનુ કારણ ઉપર જણાવ્યુ છે તે જ સમજવુ અહીં મહામોહના પ્રત્યેક સેનાનીઓને બોલાવી તેની અસર સસારીજીવપર કરાવે છે અને તે માટે પદરમુ પ્રકરણ રોક્યુ છે સદાગમની ઓળખાણ થયા પછી પણ મહાપરિગ્રહ બીજા સૈનિકોની મદદથી કેવા હાલહવાલ કરી શકે છે તે અન વિચારવા લાયક વાત પ્રાપ્ત થાય છે દેવગતિમા જન્મનુ સારૂ

વર્ણન કર્યું છે (પૃ ૧૮૩૧-૩૨) આ પ્રસ્તાવની આખરે સમ્યગદર્શન સેનાપતિ સાથે સસારીજીવને ઓળખાણ થાય છે અને ઘણા રખડપાટા પછી એ પ્રગતિને માર્ગ ચઢે છે પ્રગતિને માર્ગે આવ્યા પછી પણ એના પર મહામોહના આક્રમણો થયા જ કરે છે છતા એના માર્ગની સરળતા ઘતી જાય છે તેમ અત્ર જણાય છે * * *

આઠમો પ્રસ્તાવ ચાર વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે પ્રથમ વિભાગમા સસારીજીવ ગુણધારણ નામે પ્રસિદ્ધ થાય છે એનો મિત્ર કુલધર બહુ વિચક્ષણ જ્ઞાની અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુ છે વિદ્યાધરકન્યા મદનમજરી સાથેનો લગ્નપ્રસગ બહુ ચિત્તાકર્ષક છે એની ભવ્ય કલ્પના બહુ રસોત્પાદક છે આકાશમા વિદ્યાધરો અને કનકોદરની વીરહાક અને પછી અદ્‌ભુત નગરપ્રવેશના પ્રસગો બહુ સુન્દર રીતે ચીતરાયા છે અને એક વાર વાચ્યા પછી વીસરી નહિ શકાય તેવા છે આ મદનમજરી પૂર્વપરિચિત પાત્ર છે તે ખાસ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે એની ઘટના આગળ થશે લગ્નની રાત્રે કુલધરને સ્વપ્ન આવે છે કે ગુણધારણનુ સર્વ ઈષ્ટ કાર્ય કરનાર પાચ પુરુષો છે આ સ્વપ્નનો અદરનો ભાવાર્થ સમજવા સર્વને જિજ્ઞાસા થાય છે ત્યા કદમુનિ નામના સાધુ આવી પહોંચે છે ગુણધારણ તેની પાસે જાય છે ત્યા ચારિત્રરાજ મત્રી સાથે સલાહ કરીને ગૃહીધર્મને તેની પાસે મોકલે છે અને સદાગમ સમ્યગ્દર્શનનો પરિચય વધારવા સાથે આ નવા આવનાર ગૃહીધર્મ સાથે ગુણધારણ મૈત્રી કરે છે નિર્મળાચાર્ય કેવળી સ્વપ્નનો વિચાર સમજાવી કાર્યસાધક કારણોપર જે વિસ્તારથી વિવેચન અત્ર કરે છે (પ્રક ૯) તે બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે આઠમા પ્રસ્તાવના પ્રથમ વિભાગનો મુખ્ય સદેશ અત્ર રજુ થાય છે એમા કર્મ કાળ સ્વભાવ અને ભવિતવ્યતા તથા ખાસ કરીને પુણ્યોદયનુ કાર્ય શુ છે, પાપોદય અને પુણ્યોદય કેવી રીતે આવે જાય છે અને જીવને પોતાને જોયા કરવાનુ છે કે એના શક્તિ-વીર્ય (પુરુષાર્થ)ને કાઈ અવકાશ છે એ વાત બહુ યુક્તિથી ચાયની કોટિઓ લગાવીને ઘટાવી છે અને સુસ્થિત મહારાજની અવિચળ આજ્ઞાઓ (પૃ ૧૮૧૪) જા[illegible]ીને અને ચૌક્કસ નિયમોનુ સામ્રાજ્ય બતાવીને આખા સૃષ્ટિકર્તૃત્વના પ્રશ્નનો આડકતરી રીતે સચ્ચોટ જવાબમા નીકાલ કર્યા છે આખા ગ્રથનો સદેશ આ સૂત્ર સમજવામા છે ચિત્તવૃત્તિને નિર્મળ રાખવી, મોહરાયની સેનાને દુશ્મન ગણવી અને ચારિત્રરાજની સેનાને ભાઈ જેવી ગણવી એ આખા ગ્રથનો સદેશ છે ટુકામાં કહીએ તો 'સ્વપરનુ વિવેચન અને પરિણતિની નિર્મળતા' એ સમસ્ત જૈન ગ્રથોનું રહસ્ય છે, એ અવિચળ સૂત્ર ત્રિકાળઅબાધિત છે અને એને સમગ્ર વ્યવહારમા મૂકવામાં આખા જીવનની ફતેહનો આધાર છે

એ અત્ર સુંદર રીતે બતાવવામા આવ્યુ છે નિર્વૃતિના ઇચ્છકે દશ કન્યા પરણવી જોઇએ, એ દશેનો પરિચય નિર્મળસૂરિ કરાવે છે પછી એક રાત્રે બહુ સુદર વખતે વિદ્યા કન્યા સાથે લગ્ન થાય છે તે પ્રસગે ચિત્તવૃત્તિ અટવીને નાકે ચારિત્રરાજ અને મોહરાજના સૈન્યને ભયકર લડાઈ થાય છે અને આખરે મોહરાય પાછો હઠે છે ભાવનાના આશ્ચર્યકારક વીર્યની પ્રતીતિ કરનાર આ પ્રસગ પછી નવ કન્યા સાથે ગુણધારણના લગ્ન થાય છે પછી તો મડપ ભાગી જાય છે અને ગુણધારણ અનેક કન્યાઓ પરણે છે છેવટે એ દીક્ષા લે છે અને વારાફરતી દેવગતિમા જઈ ઉત્તરોત્તર આગળ વધતો જાય છે

ઉપરના પ્રસગમા લગ્ન વખતે માતૃકાગૃહસ્થાપન, વેદી અને સિહાસનની સમાર્જના બહુ સુદર રીતે થાય છે અને દ્રવ્ય લિંગ કેટલુ કાર્ય બજાવે છે એનો ખ્યાલ કરવા યોગ્ય હકીકતો અત્ર આવે છે

આટલો પ્રગત થયેલ આત્મા સિહાચાર્ય બની બહુ અભ્યાસ કરે છે ત્યા એને જ્ઞાનનુ અજીર્ણ થાય છે લોકોએ એને મલકાવ્યો અને એ માન ગજેંદ્રપર ચઢ્યો એટલે મોહરાજાએ પોતાનો મડપ ઊભો કરી દીધો શૈલરાજ, જ્ઞાનસવરણ અને મિથ્યાદર્શનની એકી સાથે ચઢાઈ થઈ અને ભણેલ વિદ્વાન ભૂલ્યો, અભિમાને ચઢ્યો અને ભણેલું ભૂલી પ્રમત્તતા નદીમા ડુબકી ખાવા લાગ્યો આ વિભાગ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે, જ્ઞાનીને પણ થથરાવી નાખે તેવો છે અને અતરના પડદા ઉઘાડા કરે તેવો છે પછી તો એ સસારના પ્રવાહમા તણાયો, ખૂબ રખડ્યો અને ઊંચે નીચે જઈ પારાવાર ઉદધિમા રઝળ્યો

આવી રીતે આઠમા પ્રસ્તાવનો પ્રથમ વિભાગ પૂરો થાય છે બીજા પ્રસ્તાવમા ચોરે સદાગમ સમક્ષ જે કથા માડી હતી અને જે અગૃહીતસંકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળા સાભળતા હતા અને ભવ્યપુરુષ જેમા રસ લઈ રહ્યો હતો તે પૂરી થઈ આઠમા પ્રસ્તાવના અગીઆરમા પ્રકરણને છેડે આ રીતે કથા પૂરી થાય છે અને હવે જે બીજો વિભાગ શરૂ થાય છે તેમા અત્યાર સુધી થયેલ ગુચવણોનો નીકાલ થાય છે ત્યા માલૂમ પડે છે કે કથા કહેનાર સસારીજીવ તે અનુસુદર ચક્રવર્તી છે, સદાગમ તે સમતભદ્ર નામનો રાજપુત્ર છે અને તેની બહેન મહાભદ્રા સાધ્વી તે પ્રજ્ઞાવિશાળા છે મદનમજરીનો જીવ રાજપુત્રી સુલલિતા હતી અને ભોળી હોવાથી તેનુ નામ અગૃહીતસકેતા રાખ્યુ હતુ વળી ભવ્યપુરુષ સુમતિ પણ રાજપુત્ર હતો અને મહાભદ્રા પાસે અભ્યાસ કરતો હતો એ સમતભદ્ર તે સદાગમ અને પુડરીક તે ભવ્ય પુરુષ-સુમતિ હતો આ આખા મેળાપનો આનદ અને ઇતિહાસ અપૂર્વ છે અને અત્યાર સુધીની બધી ગુચનો અન નીકાલ

છે અને પ્રતિપાદક શૈલીનો કેવો શુદ્ધ ઉપયોગ કરે છે તે નવીન લેખકોએ વિચારવા અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે સામામા જે સત્યાશ હોય તેનો સ્વીકાર કરવામાં સકોચ ન કરે તે પોતાની હકીકત સુંદર રીતે રજુ કરી સરળ રીતે મુદ્દો રજુ કરી શકે છે અને તે દ્વારા પોતાનુ અથસ્થાન સ્થાપન કરે છે એ વાત વીસરાઈ જવાથી ઘણી વખત ગેરસમજુતીઓ ઊભી થઈ છે અને કેટલીકવાર તો એવુ પણ જોવામા આવે છે કે એવા પ્રકારની ભાષા-સૌષ્ટવતાના અભાવે સાચો કેસ માર્યો જાય છે ઠડવી ભાષાથી ધર્મ તરફ અન્યને વાળી શકાતા નથી એ ઉપદેશકનુ કાર્ય કરનારનો સાદો અનુભવ છે સહાનુભુતિથી પ્રેમથી દલીલથી વિવેકથી ગૌરવપૂર્વક અન્યને નરમ પાડ્યા વગર જે વાત પ્રતિપાદન કરવામા આવે તે સામાને ગળે ઉતરી જાય છે એ દરરોજના અનુભવનો વિષય છે આ બાબતપર ઉપોદ્ઘાતમાં વધારે વિવેચન થશે દેવ ધર્મ અને મોક્ષની એકવાક્યતા આ ઉપયોગી વિભાગમા બહુ સુદર રીતે બતાવી છે અને છેવટે સર્વ મુખ્ય પાત્રોનો મોક્ષ અને નાના પાત્રોની પ્રગતિ બતાવી છે

આઠમા પ્રસ્તાવના ચોથા વિભાગમા ટુકાણમા ગ્રથરહસ્ય આપ્યુ છે અને છેવટે પ્રશસ્તિ લખી ગ્રથનો સવત આદિ બતાવ્યા છે આ પ્રશસ્તિપર ઘણી વિચારણા કરવાની છે તે ઉપોદ્ઘાતમા થશે * * *

આઠમો પ્રસ્તાવ વાચતાં બહુ આનદ થાય છે એમા જ્યારે બીજો વિભાગ શરૂ થાય છે અને આપણા પૂર્વપરિચિત પાત્રો અગૃહીતસકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળાને બરાબર ઓળખીએ છીએ ત્યારે એની સાથેની લગભગ ગ્રથની શરૂઆતથી થયેલ ઓળખાણને લઈને બહુ રસ પડે છે અને ખાસ કરીને ચોર-કથનકાર એક ચક્રવર્તી છે એમ જણાય છે ત્યારે સવિસ્મય આનદલહરી આવે છે આ પુસ્તકમા વડ્પુરુષ ચરિત્ર અને છ સાધુઓનાં દીક્ષાના પ્રસગો બહુજ આકર્ષક છે અને એનો ઉપનય વાચતા હૃદયમા એક પ્રકારની શાતિ થાય છે, અનેક ગુચોનો ઉકેલ થતો દેખાય છે અને સસારનુ ચિત્ર એના ખરા સ્વરૂપમા રજુ થાય છે આઠમા પ્રસ્તાવમાં ગ્રથ કર્તાએ હદ કરી નાખી છે અને ખાસ કરીને જૈન ધર્મની વિશાળતા બતાવતાં એમણે જે દલીલોનો ઉપયોગ કર્યો છે તે આ સહિષ્ણુતાના સમયમા ખાસ આહ્લાદ કરાવે તેવો છે અને જૈન લેખકો આટલી વિશાળતા બતાવી શકતા હતા એ વાતનો ખ્યાલ આપે તેમ છે આ સબધમાં ઉપોદ્ઘાતમા ઘણું કહેવાનુ થશે તેથી અત્ર માત્ર વિહગમદૃષ્ટિ નાખી આ વાતની વિચારણા મુલતવી રાખીએ તો પ્રાસગિક ગણાશે

ઉપોદ્ઘાત પ્રથમ પ્રસ્તાવ સાથે હોય તો વધારે યોગ્ય ગણાય તેથી હવે પછી ગ્રથની નવીન શૈલીએ યોજના થશે ત્યારે આગામી આવૃત્તિમાં

તેવો સુધારો થશે, છતા જુની આવૃત્તિઓ ખરીદનારને અન્યાય ન થાય તેવી યોજના કરવામાં આવશે ઉપોદ્‌ઘાત આ ત્રીજા ભાગમાં વિસ્તારથી લખવાનુ કારણ મારી સગવડને લઈને જ થયુ છે એ ઉલ્લેખ લખવા માટેનાં સાધનો એકઠાં કરવામા, તેનુ પ્રથકકરણ કરવામા અને તેને યોજવામા જે સમય અને ફુરસદ જોઈએ તે મળતા તે લખી શકયોછુ પણ એની અસલ યોજના પ્રથમ વિભાગ સાથે હતી વળી પુસ્તકનુ કદ દરેક વિભાગનુ વધી ગયુ છે મારી અસલ યોજના પ્રમાણે ડીમી આઠ પેજી પ્રથમાં પાચસો પાના લગભગ હોય તે કદ વધારે અનુકૂળ પડે છે તેને બદલે લગભગ દરેક વિભાગમાં ૮૦૦ પૃષ્ઠ થયા છે, પણ પ્રસ્તાવ પૂરો કરવો જ જોઈએ એટલે આ સિવાય બીજી યોજના બેઠી નથી હવે પછી નવીન આવૃત્તિઓ થશે તેમાં આઠ પ્રસ્તાવને આઠ પુસ્તકમાં વહેંચી નાખવાની સગવડ પણ થશે અને ચાલુ પદ્ધતિએ ત્રણ વિભાગમાં પણ રહેશે એવી યોજના કરવા પ્રકાશકને હુ વિજ્ઞપ્તિ કરીશ.

આ વિભાગમાં પ્રકરણ, શિરેક, બાજુની નોટો, નીચેની નોટો અને પેરીગ્રાફોની યોજના મારી પોતાની છે એમા સુધારો સૂચવાશે તો આગળ ઉપર તે પર વિચાર થઈ શકશે મેં કેટલેક પ્રસગે પરસ્પર વાતચીતના આકાર (dialogue form)માં ઘણી છૂટ લીધી છે અવતરણ પણ ઘણી છૂટ લઈને કર્યું છે પણ મૂળ ગ્રથને જરા પણ ક્ષતિ ન આવે એની બની શકતી સાવધાની રાખી છે છતાં તેમા ધૃષ્ટતા કે સ્ખલના થઈ હોય તો ક્ષમા યાચુ છુ આખા સસ્કૃત સાહિત્યમાં આ ગ્રથને ઘણુ ઉત્તમ સ્થાન છે તે જળવાઈ રહે, તેનુ અદ્વિતીય પદ કાયમ રહે તે માટે બનતી સભાળ રાખી છે છતાં તેમા પણ વધારે પડતી છૂટ લીધી હોય તો તે મારો દોષ છે અને તે માટે ક્ષમા યાચના કરૂં છુ

આ ગ્રથની વિશિષ્ટતા અમુક પણે સ્વીકારાઈ છે તેથી મને ઘણો આનદ થયો છે એના સબધમાં મારાપર જે પત્રો આવ્યાં છે તેથી એની ઉપયોગિતાનો સાદર સ્વીકાર થતો જોઈ મને ઘણી પ્રેરણાઓ થઈ છે બાકી તો જે ગ્રથના કર્તા પોતાના ગ્રથને લાકડાની પેટીમાં મૂકવા યો ય ગણે (પ્ર. ૧ પૃ ૨૧૪) અને પોતાની રચનાને સુવર્ણ કે રત્ન પાત્રને યોગ્ય ન ગણે ત્યાં સાદી ભાષામાં અવતરણ કરનાર તો પોતાના અલ્પ પ્રયાસ માટે શુ કહી શકે ? સમજી વાચનારે વિચારી લેવુ એમા મુદ્દાની વાત એ છે કે ઉત્તમ ભોજન પીરસનાર પોતે ભુખ્યો હોય છતાં તે સુંદર ભોજન બીજાઓને પીરસી તેની ભુખને જરૂર શાત કરે છે માત્ર ભોજ્ય પદાર્થ દોષ રહિત હોવો જોઈએ અને વાગ્ય ભાવ યોગ્ય આકારમાં રજુ થવો જોઈએ—આ દૃષ્ટાંત શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિએ સદર પૃષ્ઠપર મૂકયુ છે તે તેમને લાગુ

પડતું હોય કે નહિ તે તો હું કહી શકુ નહિ, લેખ પરથી તેમના હૃદયને ઓળખી શકાતું હોય તો હું તો એને વિવેકના પણ હૃદયથી બોલાયલા ઉચ્ચગ્રાહશાળી લઘુતાના શબ્દો જ ગણુ, પણ મારે માટે તો એ વાત આબાદ લાગુ પડે છે મને આ પુસ્તક લખતા આહ્લાદ ઘણો થયો છે, બાકી ન્હાને મ્હોઢે મોટી વાતો કરી હોય તો તે મોટી વાત કરનાર પ્રવર્ત્તા છે એ ચોક્કસ છે અને ભાષાદોષ, પ્રતિપાદન શૈલીની સચોટતાનો અભાવ અને વસ્તુનિર્દેશમા ખામી હોય તો તેની જવાબદારી મારી છે અને તે સ્વીકારતા સાથે એટલું પણ જણાવી દઉં છુ કે ભાષા અવતરણમાં કેટલીક અગવડો તો અનિવાર્ય છે તે અનુભવથી સમજાય તેવુ છે આ પ્રસગપર ઉપોદ્ઘાતમા પણ કાઇક કહેવાનુ છે અહીં તો મારી મદતા કે ધૃષ્ટતા માટે ક્ષમાયાચનાનો પ્રમગ છે અને તેને હાથ ધરતા મુક્તકઠે ગ્રથકર્ત્તાની પ્રશસા કરૂ છુ અને મારી સ્ખલના માટે અતરગથી ક્ષમા ચાહું છુ

મારી સ્ખલનાઓ મારા ધ્યાનપર લાવવામા આવે તો તેનો તુરત ઉપયોગ કરવા હું તૈયાર રહુંછુ એક ગ્રથ છપાઈ બહાર પડે તેની સાથે જ બીજી આવૃત્તિ માટે કોપી તૈયાર રાખુ છુ એટલે ગ્રથના વખાણ કરવાને બદલે કોઈ સૂચના કરશે તો તેથી મને વધારે આહ્લાદ થશે એવા પત્રોનો જવાબ હું આપુ છુ અને મારી થયેલી સ્ખલના સુધારવા ઉદ્યુક્ત રહું છુ વાચક વર્ગ આ વિજ્ઞપ્તિ પર સવિશેષ ધ્યાન આપશે તો મારા ઉપર અને વાચક વર્ગ ઉપર ઉપકાર થશે હું પ્રશસાના પત્રો કરતા સૂચના અને સ્ખલનાનિર્દેશના પત્રોની કિંમત વધારે ગણુ છુ ગ્રથમાં જ્યા જ્યા સુદર ભાવ વિચારપ્રૌઢતા કે વસ્તુનિર્દેશમા પ્રભાવ જણાય ત્યા તેનુ સવ માન શ્રીસિદ્ધર્ષિ ગણિને ઘટે છે એ વાત કદિ લક્ષ્ય બહાર જવા દેવી નહિ એટલી મારી વિજ્ઞપ્તિ છે ભાષાંતર–અવતરણમા મેં ઘણી છૂટ લીધી છે તેનો નિર્દેશ પણ ઉપોદ્ઘાતમાં થવાનો છે અને તે ઉપોદ્ઘાત આ ગ્રથ સાથે જ છે એટલે અહીં તે સબધી વિશેષ વિવેચન કરવાનું નથી

આ ત્રણે પ્રસ્તાવની મૂળ પ્રેસ કોપી મારા કાકાશ્રી કુવરજી આણદજીએ પ્રથમ જોઈ ભાષાદોષ અને શૈલીદોષ તપાસી લીધા ત્યાર પછી આચાર્ય વિજય મેઘસૂરિજીએ મૂળ ગ્રથ સામે રાખી આખુ પુસ્તક જોઈ આપ્યુ તેથી તેઓનો આભાર માનુછુ સુધારવા માટે કેટલીક વાર લેખકના કરતા પણ વધારે શક્તિની જરૂર પડે છે નકામા સુધારા થાય તો પ્રેસ કોપી બગડી જાય છે અને આવશ્યક સુધારા રહી જાય તો પ્રયાસ વ્યર્થ જાય છે મારા સુદર બન્ને પરીક્ષકો સદર હકીકતથી વાકેફ હતા અને તેઓના સુધારાઓ [illegible] વગર મને માન્ય થઈ પડ્યા છે અને કેટલીક શૈલી અને [illegible] તો તો તેમના વગર જરૂર

રહેલ તેથી તેઓનો મારા ઉપર સીધો અને વાચક વર્ગ ઉપર આડકતરો ઉપકાર થયેલ છે તે આ પ્રસંગે વ્યક્ત કરવાની મારી ફરજ સમજું છું

આ મહાન્ પુસ્તકને જાહેર પ્રજાના હાથમાં મૂકવાનું કાર્ય દશ વર્ષે પૂરૂં થાય છે અને નામ માત્રથી હૃદયમાં ઉમળકા લાવે તેવા પાત્રો સાથેનો મારો લેખક તરીકેનો સંબંધ પૂરો થાય છે તેથી આનંદ અને ગ્લાનિ બન્ને થાય છે આનંદ કાર્ય પૂરૂં થતાં થાય તે સમજાય તેવો અને સ્વાભાવિક છે ગ્લાનિ એવા સુંદર પાત્રોના વિચાર અને વર્તનનો પરિચય છોડતાં કેવી રીતે થાય તે સમજાવું મુશ્કેલ છે એક સામાયિક કાળમાં આ પુસ્તકનો કોઈ ભાગ લખતો કે વાંચતો કે પ્રૂફ સુધારતો કે પ્રેસ કોપી છેવટની જોઈ જતો ત્યાર પછી કેટલાક વખત સુધી એક જાતનો જે નિર્ભર અવર્ણનીય આત્મસંતોષ અને અંતર આનંદ રહેતો હતો તેનું ચિત્રઆલેખન મુશ્કેલ છે સહૃદય વાચક તેનો કોઈ કોઈ વાર અનુભવ કરી શકશે એ પાત્રોને છોડતાં ખેદ થાય તેવું છે અંતરવૃત્તિ એનો ચિરપરિચય રહે એવી વર્તે છે નિમિત્તકારણ મજબૂત છે એ શંકા વગરની વાત છે મારા એ આનંદના ભોક્તા અનેક જનો થાઓ એ અંતર અભિલાષા છે

બાકી અનેક વાતો ઉપોદ્ઘાતમાં કરી નાખીશ થયેલ સ્ખલનાઓ માટે અંતરથી ક્ષમા યાચી, મળી આવતી સ્ખલનાઓ મને જણાવવાની પ્રાર્થના સાથે આ અતિ અદ્ભુત સંકીર્ણ મહા કથા જેને પ્રભાવક ચરિત્રકાર 'ઉત્તમાંગ વિધૂનનીમ્'નું વિશેષણ આપે છે એટલે જે મસ્તકને ડોલાવે તેવી છે તે જાહેર પ્રજાને આપતાં બહુ આનંદ થાય છે

વસંતવિહાર વીલેપારલે
સંવત ૧૯૮૨ ફાલ્ગુન વદ ૧૩ } મો. ગિ. કાપડીયા.

પ્રકાશક તરફથી.

ત્રીજા વિભાગની માગણી ઘણી થવાથી ઉપોદ્ઘાત સિવાય આ વિભાગ બહાર પાડ્યો છે, કારણ કે લેખકને હાલમાં આંગ્લભૂમિમાં જવાનું થવાથી ઉપોદ્ઘાત સંપૂર્ણ તૈયાર થતાં વખત લાગે તેમ છે આ વિભાગના ગ્રાહકોનું લીસ્ટ રાખવામાં આવશે તેમને પુસ્તક બંધામણીના ૦-૬-૦ આપવાથી ઉપોદ્ઘાતનું જૂદું પુસ્તક મળી શકશે એવો પ્રબંધ કર્યો છે

ભાવનગર સં ૧૯૮૨
અક્ષય તૃતિયા } શ્રી જૈ. ધ. પ્ર. સભા.

શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

તૃતીય વિભાગ.

કથાસાર.

પ્રસ્તાવ ૬ ઠ્ઠો.

(મૈથુન લોભ ચક્ષુ)

પ્રકરણ ૧ લુ ધનશેખર-સાગર મૈત્રી આનદપુર નામના નગરમા કેસરિરાજા અને જયસુદરી રાણી હતા એ રાજાને પ્રિય હરિશેખર નામનો વણિકવ્યાપારી મહાદાનશીળ હતો તેને બધુમતી નામની પતિભક્ત સ્ત્રી હતી વામદેવ (સસારીજીવ) ગોળી પ્રભાવે તે સ્થાને જન્મ્યો તેની સાથે **સાગર** નામના મિત્રનો પણ જન્મ થયો જન્મનો ઉત્સવ સારો થયો તેનુ **ધનશેખર** નામ પાડવામા આવ્યુ સાગર સાથે એને દોસ્તી જામી, તેના પ્રતાપે તે ધનને જ સર્વ વાતનો સાર માનવા લાગ્યો અને પિતાની રજા મેળવી એક પાઈ પણ લીધા વગર ધનની શોધમા ચાલી નીકળ્યો પૃષ્ઠ ૧૪૬૫-૧૪૭૩

પ્રકરણ ૨ જુ ધનની શોધમા ફરતો ફરતો ધનશેખર (સસારીજીવ) જયપુરનગરે આવી પહોંચ્યો બહારના ઉદ્યાનમા ધનના વિચાર કરતો હતો ત્યા એક કેશુડાના વૃક્ષને જોઇ ધાતુવાદ યાદ કરી ગયો નિર્ણય કરી ખોદતા તેને હજાર સોનામહોર મળી જયપુરમા ગયો બકુલશેઠ મળ્યા ઘરે લઇ ગયા ભોગિની શેઠાણી પણ રાજી થયા પોતાની કમલિની નામની દીકરી પરણાવી અને ઘરે રહેવા કહ્યુ પણ લોભી ધનશેખરે સ્વતત્ર વ્યાપાર આદર્યો, ઘર જૂદુ માડ્યુ અને ગમે તેવા અધમ પાપના વ્યાપાર કરી માત્ર ધનાર્જનમા મશગુલ રહી આખરે કરોડ સોનૈયા મેળવ્યા હવે તેને કરોડ રત્નો મેળવવા ઇચ્છા થઇ અને તે માટે તો તેને રત્નદ્વીપેજ જવુ રહ્યુ શેઠ અને ધનના રસીઆ વચ્ચે અહીં સુદર સવાદ થાય છે આખરે સસરાની રજા મેળવી રત્નદ્વીપે સથવારા સાથે ધનશેખર એકલો ગયો બીજા સાથેના વ્યાપારીઓ તો પાછા આવ્યા પણ સાગરનો મિત્ર થઇ પડેલો ધનશેખર તો રત્નદ્વીપે જ રહ્યો અને રત્ન ખરીદવાનો વ્યાપાર આદરી બેઠો

પૃષ્ઠ ૧૪૭૩-૧૪૮૬

પ્રકરણ ૩ જુ- હરિકુમાર વિનોદ રત્નદ્વીપમા ધનશેખર વ્યવસાય કર્યે જતો હતો એક દિવસ એક ડોસી તેની પાસે આવી અને કહેવા લાગી-"આ

નગપુરમાં કેસરિરાજાને જયસુંદરી અને કમળસુંદરી નામે બે રાણી હતી રાજાને ભય હતો કે છોકરો થશે તો રાજ પડાવી લેશે તેથી જન્મતા જ છોકરાઓને તે મારી નાખતો કમળસુંદરીને આ વાતની ખબર પડી ગઇ હતી ફરી ગર્ભ રહેતા તે દાસી વસુમતીને સાથે લઇ ત્યાંથી નાસી જંગલમા એણે પુત્રને જન્મ આપ્યો સુકોમળ નાજુક રાણી પીડા સહન ન કરી શકી અને એણે પ્રાણ છોડ્યા વસુમતી દાસીએ છોકરાને લીધો સથવારો મળતા તેને લઇ અહીં રત્નદ્વીપે આવી અહીંના નીલકંઠ રાજા કમળસુંદરીના ભાઈ થતા હતા છોકરો ઉછર્યો તેનું નામ હરિકુમાર પાડ્યુ એ હરિકુમાર અહીં છે હુ પોતે વસુમતી દાસી છું તમે આન પુરના છો તો હરિ તમને મળવા ઇચ્છે છે તો પધારો '

ધનશેખર હરિકુમારને મળ્યો બન્ને વચ્ચે મૈત્રી થઈ પરદેશમા સ્વદેશીનો મેળાપ હમેશા આહ્લાદક હોય છે મૈત્રીમા બન્ને સ્નેહીઓ આનંદ કરવા લાગ્યા અને પરસ્પર પ્રેમ જામવા લાગ્યો, વધવા લાગ્યો

એક દિવસ એક તાપસીએ કુમારહરિને એક ચિત્રપટ બતાવ્યું કુમારને તે પર મોહ થયો પછી એને અંદર વિકાર થયો છે એટલું જોઈ તાપસી ત્યાંથી વિદાઈ થઇ ગઇ

કુમારના મિત્રો મ મથ પદ્મકેસર, લલિત, વિલાસ, વિભ્રમ અને કપોલ ત્યા આવી પહોંચ્યા વાર્તાલાપ માંડ્યો વિનોદ કર્યો ગૂઢચતુર્થપાદ પ્રશ્નોત્તરો વિગેરે વિદ્વત્તા ભરેલા વાર્તાલાપો ચાલ્યા બહુ આનંદ પ્રસંગ બન્યો પણ કુમારના મનમા તો ચિત્રકન્યા રમી રહી હતી તેમા વળી પારેવાના જોડલાને જોતા સ્મૃતિ જાગૃત થઈ ગઇ એને છુપાવવાના નિરર્થક પ્રયત્ન કુમારે કર્યા પણ વિચક્ષણ મિત્રો તેનુ રહસ્ય સમજી ગયા આખરે કુમાર શાંતિ મેળવવા સારૂ બાજુના ચંદન લતાગૃહમા ગયો પૃષ્ઠ ૧૪૮૬-૧૫૦૭

પ્રકરણ ૪ થુ મ મથ વ્યાકુળતા—આયુર્વેદ મંડપમા ગયા પછી વળી શંખનો અવાજ સાંભળતા કુમારની વ્યથા વધી પડી અહીં આયુર્વેદ પર મિત્રોએ ચર્ચા કરી કુમારને વિનોદ થાય તે સારૂ તેઓએ મશ્કરી પણ કરી અને છેવટે તાપસીને શોધી બોલાવવા સારૂ ધનશેખરને મોકલવાનો નિર્ણય થયો ધનશેખર પોતાને સોંપેલા કામે લાગી ગયો પૃષ્ઠ ૧૫૦૭-૧૫૧૭

પ્રકરણ ૫ મુ નિમિત્તશાસ્ત્ર—હરિમંજરી સબંધ ધનશેખરને ફરતા માંજ બંધુલા તાપસી મળી હકીકત પૂછતા સમજાયુ કે તે જ સવારે એ નગરના રાજા નીલકંઠની રાણી શિખરણી પાસે ભીક્ષા લેવા ગઇ ત્યારે આખા પરિવારને ચિંતાતુર જોયો કારણ પૂછતા સમજાયું કે રાજપુત્રી મયૂરમંજરી સવારથી ચિંતામા પડી ગઇ હતી અને તેથી માતાને ઘણો ઉદ્વેગ થતો હતો આપનું **નિમિત્તશાસ્ત્ર** એ જોઇ તાપસીએ કહ્યુ—પુત્રી હરિ નામના પુરૂષની ચિંતા કરે છે અને તેમા તેને લાભ થશે રાણીને આ વાત બરાબર લાગી કારણ કે સવારે જ હરિકુમારને બહાર જતા પુત્રીએ જોયો હતો, પણ કુમારે તેને જોઇ નહોતી બંધુલાને જ એ કામ પાર પાડવા રાણીએ કહ્યુ તેથી કુમારીનું ચિત્રપટ લીધું અને લઇને તે કુમાર હરિને બતાવી

આવી અને તેમ કરીને હરિકુમારમા મજરી માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી આવી આટલી વાત બધુલાએ ધનશેખરને કરી પુરાવામા મજરીએ ચિત્રેલ વિદ્યાધર મિથુન અને વિરહી રાજહસિકાના બે ભાવવાહી ચિત્રો બતાવ્યા અને તેની નીચેના શ્લોકો વચાવ્યા એ ચિત્રો લઇ તાપસી અને ધનશેખર બગિચામા ગયા. ચિત્રપટ જોયા પછી હરિકુમારને ખાતરી થઇ કુમાર મદિરે ગયો નીલકઠ રાજાએ મોટા ઉત્સવથી દીકરી મજરીના લગ્ન હરિકુમાર સાથે કર્યા   પૃષ્ઠ ૧૫૧૭-૧૫૨૭

પ્રકરણ ૬ ઠુ **મૈથુન યૌવન મૈત્રી** ધનશેખરને સાગર સાથે મૈત્રી તો હતી જ અને તેની અસરથી તેને લાગતુ હતુ કે હરિકુમારની મૈત્રીથી તેને ધન મેળવવામા અતરાય થતો હતો હવે તો રત્નદ્વીપના સર્વ રત્નો મેળવવાની તેને ઇચ્છા થઇ તે વખતે વળી કાળપરિણતિ દેવીએ **યૌવન** અને **મૈથુનને** મોકલ્યા તેઓ બન્ને ધનશેખરના મિત્રો થયા **યૌવનને** દેહમા સ્થાન આપ્યુ અને **મૈથુનને** સ્વાત (મન)મા સ્થાન આપ્યુ એ બન્નેની અસર તો ધન૦ ઉપર થવા લાગી પણ સાગર લોભને પ્રેરતો એટલે તુચ્છ અધમ સ્ત્રીઓમા ધને ગમન કરવા માડયુ, મર્યાદા મૂકી અને પરિણામે એવી સ્ત્રીઓના સગાસબધી સાથે એને ઘણી સુશીબતો થઇ છતા મૈથુન અને યૌવન પર એનો સ્નેહ વધતો ગયો   પૃષ્ઠ ૧૫૨૭-૧૫૩૪

પ્રકરણ ૭ મુ **ભરદરિયેથી રાજ્યસિંહાસને** ધનશેખર વિલાસ અને લોભમા રક્ત રહ્યો હરિકુમારની ખ્યાતિ વધતી ચાલી મામા સસરાને એના ઉપર દ્વેષ થયો રાજ્ય ઉચાપત કરી લેશે એવો ખોટો ખ્યાલ થયો સુબુદ્ધિ મત્રીને હરિનો ઘાટ ઘડવાની રાજાએ વાત કરી હરિની મહાનુભાવતાના અનુભવી દમનક નામના નોકરને મોકલી કુમારને સમાચાર કહેવરાવી દેશ છોડી જવાની સલાહ આપી વીરકુમારને બીક ન લાગી પણ વૃદ્ધ મત્રીની સલાહ સ્વીકારી મિત્ર ધનશેખરને સાથે આવવા કહ્યુ લોભી ધનશેખરને સ્વાર્થનો નાશ લાગ્યો પણ અતે હા કહી ગુપ્ત તૈયારી કરી રત્નોથી વહાણ ભરી બન્ને ચાલી નીકળ્યા મયૂરમજરીને સાથે લીધી ધનશેખર હરિ સાથે વહાણમા બેઠો સાગર અને મૈથુનની પ્રેરણાથી ભરદરિયે ધનશેખરની દાનત બગડી એના રત્નો અને સુંદરીને હાથ કરવા એણે હરિકુમારને દરિયામા ધકેલી દીધો હરિનું પુણ્ય જાગતુ હતુ સમુદ્રદેવ જાતે આવી એને વહાણમા સ્થાપન કરી ગયા આવા અતિ અધમ કૃત્યથી ધનનો પુણ્યોદય મિત્ર નાસી ગયો સમુદ્રદેવે એને આકાશમા ઉછાળ્યો પણ સૌજન્યશીલ હરિએ એને બચાવવા વિનતિ કરી, પણ દેવે એને ફેંકયો હરિકુમાર આનદનગરે પહોંચ્યો અને મૃત પિતાના રાજ્ય સિંહાસને બેઠો હરિકુમારે ધનશેખરના રત્નો એના પિતાને સોંપ્યા

પૃષ્ઠ ૧૫૩૫-૧૫૪૪

પ્રકરણ ૮ મુ **ધનશેખરની નિષ્ફળતા** ધનશેખર ડૂબી ન ગયો સાત રાત દિવસ દરિયામા હેરાન થઈ કાંઠે આવ્યો પુણ્યોદય નાસી ગયો હતો એટલે જે જે પ્રવૃત્તિ કરે એમા એને નિષ્ફળતા મળવા લાગી એણે ખેતી, નોકરી, વ્યાપારાદિ અનેક કામો કર્યાં પણ કાઇ ફાવ્યો નહિ અને લજ્જાથી એ બાપને ઘેર ગયો નહિ સાગર મિત્રની પ્રેરણાથી નવા નવા ધધા કરે પણ એમા એનુ કાઇ વળ્યુ નહિ. એની ભારે રખડપટ્ટી થઇ   પૃષ્ઠ ૧૫૪૫-૧૫૫૧

પ્રકરણ ૯ મુ ઉત્તમસૂરિ આનંદ નગરના રાજા બની હરિકુમાર મયૂરમંજરી સાથે આનંદ કરતા હતા તેવામા **ઉત્તમસૂરિ** નામના એક જ્ઞાની ગુરુ ત્યા પધાર્યા રાજા વંદન કરવા ગયો દેશના સાભળી ધનશેખરે પોતાને દરિયામા કેમ ફેંક્યો અને તેનું શું થયું એવા સવાલ પૂછ્યા ઉત્તમસૂરિએ કહ્યું કે એના જવાબદાર સાગર અને મૈથુન નામના ધનના બે મિત્રો છે અને તે બન્ને અત્યારે પણ ધનશેખરને રખડાવે છે એ બને છૂટા કેમ થાય તેનો ઉપાય પૂછતા સૂરિએ શુભચિત્તના રાજા મહાશયની વરેણ્યતા રાણીથી થયેલી **બ્રહ્મરતિ**ના લગ્ન કરે તો મૈથુન પર વિજય થાય અને તેજ રાજાની બીજી **મુક્તતા** નામની દીકરીના લગ્નથી સાગરથી છૂટા પડાય એમ જણાવ્યુ, પણ વધારામા કહ્યું કે રાજા કર્મપરિણામ અને મહારાણી કાલપરિણતિ અનુકૂળ થાય ત્યારે એ લગ્ન બની આવે રાજાની જિજ્ઞાસા વધી પ્રાણી જાતે સારો હોય છતા અન્યના દોષોથી પણ દુષ્ટ થાય એ કેમ બને? અને અતરંગ લોકોનુ પરિબળ કેવુ છે? એની વાત પૂછી એટલે ઉત્તમસૂરિએ **ષટ્પુરુષ** કથાનક કહેવા માડ્યુ તે પદરમા પ્રકરણ સુધી ચાલે છે

પૃષ્ઠ ૧૫૫૧–૧૫૫૭

પ્રકરણ ૧૦ મુ ષટ્પુરુષ કથાનક કર્મપરિણામ રાજા અને કાળપરિણતિ દેવી પાસે સિદ્ધાંત નામનો મહાપુરુષ છે, તેને **અપ્રબુદ્ધ** નામે શિષ્ય છે ગુરુએ શિષ્યને કહ્યું કે સુખદુ:ખનુ કારણ રાજ્ય છે તે રાજ્ય અતરંગમા છે અને અનેકરૂપી છે એ રાજ્યનુ વર્ણન કરતા ગુરુએ કહ્યું–એનો રાજા **સંસારીજીવ** છે, એ રાજાને ફોજ લશ્કર ભૂમિ વિગેરે સર્વ છે એનો પ્રતિનાયક ચારિત્રધર્મ છે, ચિત્તવૃત્તિ એની ભૂમિકા છે સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ છે સદ્બોધ મત્રી છે યતિધર્મ ગૃહિધર્મ એ પ્રતિનાયકના છોકરા છે, સતોષ એનો તંત્રપાળ છે અને શુભાશય વિગેરે લડવૈયા છે એ રાજ્યમા ચોર લુટારા પણ ઘણા છે ઘાતીકર્મરૂપ ધાડ પાડનારા છે, ઇંદ્રિય નામના ચોરો છે કષાય નામના ફાસીઆ છે પરીષહ નામના ઉપદ્રવો કરનારા છે ઉપસર્ગ નામના ચોરો છે અને ચિત્તવૃત્તિનું રાજ્ય પચાવી બેઠા છે એ ચોરોનો નાયક **મહામોહ** છે આખુ નાટક કર્મપ૦ રાજા અને કાળપ૦ દેવી જોયા કરે છે તેઓને સસારીજીવની શક્તિની માહિતી છે અને એના ચારિત્રબળનો પૂરો ખ્યાલ છે મહામોહ રાજા પોતાનુ પૂર સામ્રાજ્ય ચલાવે છે અને સસારીજીવને એનુ રાજ્ય પણ ભૂલાવી દે છે વળી કોઈ વાર તેને રાજ્ય યાદ આવે ત્યારે મહામોહ સાથે લડાઇ થાય છે અને હારજીત થાય છે રાજ્ય સુખ અને દુ:ખ બન્નેનુ કારણ થાય છે સંસારીજીવને પોતાની અઢળક મિલકતનુ ભાન નથી અને તેથી તે જોર વાપરી શકતો નથી કર્મપરિણામને એવા અનંત પુત્રો છે અને તેથી રાજ્ય બહુરૂપી વર્તે છે જૂદા જૂદા પુત્રો કેવી રીતે રાજ્ય કરે છે તે માટે છ પુત્રોની વાત બતાવું એમને દરેકને એક એક વર્ષ રાજ્ય આપ્યું તે તેમણે કેવી રીતે ભોગવ્યુ તેનુ વર્ણન હવે કરશું એથી રાજ્યની અનેકરૂપતા પણ જણાઈ આવશે

પૃષ્ઠ ૧૫૫૭–૧૫૬૭

પ્રકરણ ૧૧ મુ (૧) નિકૃષ્ટ રાજ્ય પ્રથમ એક વર્ષ રાજ્ય નિકૃષ્ટને આપવામા આવ્યુ મહામોહે પોતાની રાજસભામા વિચાર કર્યો મંત્રી વિષયાભિલાષે કહ્યું કે ચિંતા કરવા જેવુ કાંઇ નથી કારણ કે રાજા પોતાને વશ છે એ મહાપાપી છે,

ધર્માદિ પુરૂષાર્થથી દૂર છે અને દોષનો ઘર છે એના આત્માની સર્વ શક્તિઓ શૂન્ય થઈ ગઈ છે અને એને પોતાના બળનું પણ ભાન નથી આ સલાહથી મોહરાયને ત્યાં વધામણા થયા અને ગામે ગામ આનદ મહોત્સવ થયો ચારિત્રરાજે સદ્બોધ સાથે વિચારણા કરી તો માલૂમ પડયુ કે નવો રાજા તદ્દન મોહવશ છે પરિણામે ચારિત્રરાજના નગરોમા ચિત્તગિરિ ફેલાણી પછી ચારિત્રરાજ અને મોહરાજની લડાઇ થઈ, તેમા ચારિત્રરાજના લશ્કરનો ઘાણ નીકળી ગયો રાજા નિકૃષ્ટ ઘણો અધમ નીવડ્યો અને પિતાએ એને વર્ષની આખરે કહ્યુ કે 'દીકરા! તને રાજ્ય કરતા આવડયુ નહિ!' એ આખરે પાપીપજરમા ગયો, વિતર્ક નામના માણસે નિકૃષ્ટ રાજ્યનો આ પ્રમાણે રિપોર્ટ કર્યો પૃઠ ૧૫૬૯-૧૫૭૬

પ્રકરણ ૧૨ મુ (૨) અધમરાજ્ય-યોગિની દૃષ્ટિદેવી બીજે વર્ષ અધમને રાજ્ય એક વર્ષ માટે મળ્યુ નવો રાજા આવતા મોહરાયની સભામા પૂર્વવત્ વિચારણા ચાલી મત્રીએ જણાવ્યુ કે એ નવો રાજા આ ભવના ભોગમા આસક્ત છે ધર્મ અને મોક્ષનો દ્વેષી છે, અર્થ કામમા આસક્ત છે અને રાજ્યસત્તાથી અજાણ્યો છે રાજ્યમા તેને પ્રવેશ ન થવા દેવા પ્રયત્ન રાખવાની જરૂર જણાણી એ કાર્ય એમણે દૃષ્ટિ દેવીને સોંપ્યુ એ દેવી વિષયાભિલાષ મત્રીની દીકરી થતી હતી અને કામ કરવાને યોગ્ય હતી ચારિત્રરાજની સભામા આ નવા રાજ્યથી શોક થયો દૃષ્ટિ દેવીએ કામ આદરી દીધુ એથી અધમ સ્ત્રીદર્શનમા આનદ પામવા લાગ્યો અને રાજ્યની બહાર રહ્યો એને પોતાની સપત્તિ શી છે તે જણાણી નહિ છેવટે એ ચડાળણીપર આસક્ત થયો અને અતિ તુચ્છકાર પામ્યો પિતાએ એને કહ્યુ કે 'દિકરા! તને રાજ્ય કરતા આવડયુ નહિ'

પૃષ્ઠ ૧૫૭૭-૧૫૮૬

પ્રકરણ ૧૩ મુ (૩) (૪) વિમધ્યમ-મધ્યમ રાજ્ય (૩) વિમધ્યમ રાજ્ય ત્રીજે વર્ષે વિમધ્યમને એક વર્ષ માટે રાજ્ય મળ્યુ એ ચારિત્રરાજની અપેક્ષા રાખનારો પણ મોહરાય તરફ પક્ષપાતી નીકળ્યો એને આ ભવની વાત પસદ હતી, પરભવની વાત ગમતી નહિ પૈસામા એને મોજ આવતી, પણ વચ્ચે ધર્મ પણ ગમતો એના રાજ્યમા વિષયાભિલાષને સાવધાન રહેવાની જરૂર લાગી આ વખતે પણ એણે દૃષ્ટિદેવીને આગળ કરી અને નવા રાજાને બહાર ધકેલી દીધા પિતા કર્મપરિણામ એના રાજ્યથી જરા પ્રસન્ન થયા

(૪) મધ્યમ રાજ્ય એ મોક્ષને ખરો પુરૂષાર્થ માનનાર નવો રાજા એક વર્ષ માટે થયો એ વસ્તુસ્વરૂપ બરાબર સમજતો હતો અને ચારિત્રરાજના સૈન્યને એ ઓળખી ગયો હતો એના રાજ્યકાળના ચારિત્રરાજે મોહરાયના રાજ્યની અરધી ભૂમિ પોતાને સ્વાધીન કરી પેલા ચોરો રાજાને આધીન થયા અને પોતાનો દોર પડતો મૂકયો મધ્યમરાજે દેશવિરતિધર જ્ઞાનીને યોગ્ય અનુષ્ઠાનો કર્યા અને એના રાજ્યથી પિતા રાજી થયા પૃષ્ઠ ૧૫૮૬-૧૫૯૩

પ્રકરણ ૧૪ મુ (૫) ઉત્તમરાજ્ય પાચમે વર્ષે ઉત્તમ કુમારને રાજ્ય એક વર્ષમાટે મળ્યું સદ્બોધ મત્રીએ રાજાના અનેક ગુણો જણાવ્યા એ પોતાના આખા લશ્કરને ઓળખનાર હતો, ચોરને અને તેના સ્થાનોને પીછાણનાર હતો

એના રાજ્યથી મોહરાયની સભામા ભારે તરખાટ થયો એણે ગુરૂને રાજમા પ્રવેશ કરવાનો માર્ગ પૂછ્યો ગુરૂએ વિગતવાર તેના ઉપાયો બતાવ્યા તે સર્વે ઉપાયો અસલ આકારમા વાચવા યોગ્ય છે ત્યાર પછી આખો અતરગ રાજ્ય મારૂં બતાવ્યો તે પણ અસલ આકારમા સમજવા યોગ્ય છે છેવટે નિવૃત્તિ નગરીનો આનદ અને પ્રયાણની ભૂમિકાઓ બતાવી તે પણ સમજવા યોગ્ય છે ઉત્તમ કુમારે દૃષ્ટિદેવીપર દૂત મેળવી અને ઉપાયોનો અમલ કરી યોગમાર્ગે આગળ વધી છેવટે નિર્વૃતિ નગરીએ ગયો પૃષ્ઠ ૧૫૯૪-૧૬૧૨

પ્રકરણ ૧૫ મુ (૬) વરિષ્ઠ રાજ્ય છઠ્ઠું વર્ષ વરિષ્ઠને રાજ્ય મળ્યું મોહરાયને એથી દિલગિરી થઇ એ તો સ્વયજ્ઞાની હતો એણે ગણધરદ્વારા સિદ્ધાન્તની સ્થાપના કરી એની બાહ્ય સપત્તિ ઘણી જબરી થઇ એના સમવસરણ અષ્ટપ્રાતિહાર્યે વિગેરે અભિનવ હતા અને એના અતિશયો સાનદાશ્ચર્યે પમાડે તેવા હતા એનું રાજ્ય સર્વેથી વધારે ફતેહમદ થયું પૃષ્ઠ ૧૬૧૩-૧૬૨૮

પ્રકરણ ૧૬ મુ હરિ અને ધનશેખર ઉપર છ પ્રકારના પુરૂષોપર પર્યાલોચના અને અનેક પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરોથી નિર્ણય ઉત્તમસૂરિ એ રીતે પાચમા રાજા જેવા હતા અને હરિકુમાર ત્રીજા પ્રકારનો હતો એ પણ વાત ઉપરથી જણાઈ ગયું હરિકુમારને પ્રગતિ કરવા ભાવના થઇ દીક્ષા લેવાથી માર્ગપ્રાપ્તિ થશે એમ જાણતા એણે પુત્ર શાર્દૂલને ગાદીએ બેસાડ્યો અને પોતે દીક્ષા લીધી તેની પાલના કરતા પૃથ્વીતળપર વિહાર કરવા લાગ્યા

ધનશેખર તો સાગર મૈથુનની અસરતળે વધારે ઊંડો ઉતરતો ગયો રખડતા એક બીબીના ઝાડ નીચે આવ્યો ખોદતા રત્નનો ઘડો નીકળ્યો ઉઘાડતા મોટો રાક્ષસ નીકળ્યો અને એણે તેને મારી નાખ્યો મરીને ધનશેખર પાપિષ્ઠનિવાસના સાતમા પાડામા ગયો રખડતા ફરતા તેને દેવી ભવિતવ્યતાએ સાહ્લાદપુરે મોકલ્યો
પૃષ્ઠ ૧૬૨૯-૧૬૩૮

ઉપસહાર વિગેરે પૃષ્ઠ ૧૬૩૮-૧૬૩૯

પ્રસ્તાવ સાતમો.

(મહામોહ પરિગ્રહ અવર્ણેન્દ્રિય)

પ્રકરણ ૧ લુ ધનવાહન અને અકલક સસારીજીવ સાહ્લાદનગરે જીમૂતરાજ અને લીલાદેવીના પુત્ર તરીકે અવતર્યો નામ ધનવાહન રાખ્યું એના જન્મ વખતે ગ્રહો બહુ ઉચ્ચ હતા જ્યોતિષશાસ્ત્ર રાજાના ભાઇ નીરદને અકલંક નામનો પુત્ર થયો એ બહુ સારો હતો, સદ્ગુણી હતો ધર્મરત હતો, ધર્મે જૈન હતો અને કુશળકર્મતત્પર હતો ધનવાહનને અને તેને સારી મૈત્રી થઇ, બન્ને સાથે ઉછર્યાં બન્ને એક દિવસ બુધનંદન નામના ક્રીડા ઉદ્યાનમા ફરવા ગયા ત્યા મહાભાગ મુનિઓને તપ જપ ધ્યાન કરતાં જોયાં જુદા જુદા સાધુને મળી વૈરાગ્યનું કારણ બન્ને રાજકુમારો પૂછવા ગયા પૃષ્ઠ ૧૬૪૫-૧૬૫૭

પ્રકરણ ૨ જું લોકોદરમા આગ પ્રથમ મુનિનુ વૈરાગ્યકારણ પ્રથમ મુનિને પૂછતા તેમણે જણાવ્યું—પોતે લોકોદર ગામમા રહેતા હતા એક રાત્રે જબરી આગ લાગી દોડાદોડ થઇ રહી, રડારડ અને અવાજો થવા લાગ્યા અને આખુ ગામ નિરાધાર થતુ દેખાયું ત્યા એક મત્રવાદી આવ્યો, મડળ કર્યું અને તેના મડળમા લોકોને બચાવ કરવા બોલાવ્યા જેઓ ત્યા ગયા તે બચ્યા મશ્કરી કરનારા રખડી પડ્યા હુ તે મત્રવાદીના મડળમા ગયો તેથી બચ્યો આ મારા વૈરાગ્યનું કારણ થયું પછી એ વાર્તાના ઉપમેયની વિગતવાર હકીકત અકલકે કહી સભળાવી. પૃષ્ઠ ૧૬૫૭–૧૬૬૪

પ્રકરણ ૩ જુ દારૂનુ પીઠુ (મદિરાશાળા) બીજા મુનિનો વૈરાગ્ય પ્રસગ બીજા મુનિને વૈરાગ્યકારણ પૂછતા ખોટયા–દારૂડીઆની ટોળી દારૂ પીવા મળી હતી તેને જોતા પોતાને વૈરાગ્ય થયો કેમકે બ્રાહ્મણે તેવી સ્થિતિમા તેને પ્રતિબોધ કર્યો એ પીઠાનુ પછી અદ્દભુત વર્ણન કર્યું, પીનારાઓના હાલહવાલ બતાવ્યા તેર પ્રકારના લોકો તેમા આવતા હતા તેના ચિત્રો રજુ કર્યા મદિરાશાળાના દેખાવો પર ખૂબ વિસ્તાર કર્યો અને બ્રાહ્મણની લાગણી અને નરમાશની ગણતરી કરી દીધી આ આખી વાર્તાનો સાર ઘણા વિસ્તારથી ત્યાર પછી અકલકે ઘનવાહનને કહી સભળાવ્યો પૃષ્ઠ ૧૬૬૫–૧૬૮૦

પ્રકરણ ૪ થુ અરઘટ્ટઘટ્ટીયન્ત્ર (રેંટ) ત્રીજા મુનિનો વૈરાગ્યપ્રસગ ત્રીજા મુનિને વૈરાગ્યનું કારણ પૂછતા તેમણે જણાવ્યુ કે રેંટ જોવાથી તેમને વૈરાગ્ય થયો એનું નામ ભવ હતું, રાગદ્વેષાદિ ચાર એના સાથી હતા, એનો ઉપરી મહામોહ હતો, કષાયનામના સોળ બળદો એને ખેંચતા હતા, એમા હાસ્યાદિ કામ કરનારા હતા, દુષ્ટયોગ અને પ્રમાદ નામના એને ટુબા હતા, વિલાસ ઉલ્લાસ અને ચાળા નામના આરાઓ હતા, અસયત જીવ નામનો મોટો કુવો હતો, અવિરતિ જળથી એ ભરેલો હતો, જીવલોક નામની ઘટમાળ હતી, ઘટીયન્ત્રને મરણ નામનો નોકર ચલાવતો હતો, અજ્ઞાન મલીન આત્મા નામનો પરનાળ હતો, મિથ્યાભિમાન નામની ત્યા કુડી હતી, સક્લિષ્ટચિત્તતા નામનો ખાળ હતો, ભોગ લોલુપતા નામની નીક હતી, જન્મવિસ્તાર નામનું ખેતર હતુ, અપરાપર જન્મ નામના ક્યારા હતા, કર્મપ્રકૃતિ નામના તેમા બી હતા જીવપરિણતિ નામનો એનો વાવનારો હતો આવા રેંટને જોઇ પોતાને વૈરાગ્ય થયો ચરિત ઘનવાહનને આ મહાન ઉપમેયનો ઉપનય સમજાવ્યો પૃષ્ઠ ૧૬૮૧–૧૬૮૬

પ્રકરણ ૫ મુ પાચ કુટુબીઓનુ ભોજન ચોથા મુનિનો વૈરાગ્ય પ્રસગ ચોથા મુનિને દીક્ષા લેવાનું કારણ પૂછવા વાત કરી કે એક મઠમા પોતે ચટ્ટ (સાધુ બાવા) હતા ત્યા ભક્ત કુટુબ આવી ચઢયુ એનુ તત્ર ચલાવનાર પાચ મનુષ્યો હતા એ કુટુબ અમને ઘણુ હીત કરનાર લાગ્યુ એણે અમને જમણ આપ્યું જેનો લાભ લેતા અમને સનેપાત થયો, જીભ કાટાવાળી થઇ ગઇ, ગળુ રૂંધાઇ ગયું અને અમારી ભારે અવદશા થઇ ત્યા એક વૈદ્ય આવ્યા તેણે અમને ભોજનનો દોષ સમજાવ્યો પછી ભોજનદોષને શોધનારી દીક્ષા અમને આપી આ સુંદર વાર્તાનો ભાવાર્થ અકલકે વિસ્તારથી સમજાવ્યો પૃષ્ઠ ૧૬૮૭–૧૬૯૯

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું ચાર વ્યાપારી કથાનક પાંચમા મુનિનો વૈરાગ્યપ્રસંગ પાંચમા મુનિને દીક્ષા લેવાનું કારણ પૂછતા તેમણે જણાવ્યું કે મને ચાર વ્યાપારીની એક કથા ગુરુમહારાજે કહી તેથી વૈરાગ્ય થયો એ કથા વિસ્તારથી કહેવાનુ તેમને જણાવ્યું એટલે પાંચમા મુનિરાજે કહ્યું વસંતપુર નગરે ઘણા વેપારીઓ રહેતા હતા ચાર સાર્થપુત્રો નામે ચારુ યોગ્ય, હિતજ્ઞ અને મૂઢ દરિયો ખેડી વેપાર કરવા અને રત્નો લેવા રત્નદ્વીપે ગયા અને છૂટા પડી ગયા ચારુએ તો પોતાનુ કુલ ધ્યાન રત્ન એકઠા કરવામાજ વાપર્યું અને ઘણા રત્નોથી પોતાનું વહાણ ભરી લીધુ યોગ્યે વેપાર તો કર્યો પણ સુંદર દેખાવ વાગ ઉદ્યાનમા ફરવુ વિગેરે એને પસંદ હતું તેથી એણે થોડાજ રત્નો એકઠાં કર્યા અને તે પણ ઓછી કિંમતના હતા હિતજ્ઞને મોજશોખ બહુ પસંદ હતો અને રત્નની પરીક્ષા બીલકુલ આવડતી ન હોતી તેથી તેણે ઠીકરા શંખલા અને કાચના ટુકડા એકઠા કર્યા અને ધૂતારાઓએ એને છેતર્યો મૂઢને પરીક્ષા ન હોતી અને બીજાની સમજાવટથી સમજે તેવો ન હોતો એણે પોતાનો બધો વખત મોજ શોખમાં ગાળ્યો અને માત્ર પથ્થરો જ એકઠા કર્યાં ચારુનુ વહાણ રત્નથી ભરાયુ એટલે એ દેશમા જવા સારૂ મિત્રોને મળવા ગયો એણે યોગ્યને સમજાવી ઠેકાણે આણ્યો અને એનો મોજશોખ દૂર કરાવ્યો હિતજ્ઞને રત્નની પરીક્ષા શીખવી અને એનો મોજશોખ પણ મુકાવ્યો એના આગ્રહથી પોતે રહેવા કબૂલ કર્યુ મૂઢ પાસે જઈને એણે રત્નની પરીક્ષાની વાત કરી પણ એ તો જરાએ વાત સમજ્યો જ નહિ. ઉલટો દેશ જવાની ઉતાવળ કરવા માટે ચારુને ઠપકો આપવા લાગ્યો અને રત્નદ્વીપની મોજમજા ભોગવવાનુ કહેવા લાગ્યો ચારુએ જોયુ કે મૂઢ સમજે તેમ જ નથી એટલે એણે આખરે એ પ્રયાસ મૂકી દીધો ચારુ, યોગ્ય અને હિતજ્ઞ-ત્રણેએ વહાણ રત્નોથી ભર્યા સ્વદેશ ગયા ત્યા અપાર લક્ષ્મી મેળવી આનંદથી રહ્યા મૂઢ રાજાના કેદમા આવ્યો, ક્રોધી રાજાએ એને અગાધ સમુદ્રમા ફેંક્યો ધનવાહનની પાસે આ વાર્તાનો ભાવાર્થ અકલંકે કહી સંભળાવ્યો ચારુ એ અતિસુંદર જીવ યોગ્ય સુંદર હિતજ્ઞ સામાન્ય અને મૂઢ અધમ જીવ છે એમ ખુલાસો થયો. પૃષ્ઠ ૧૭૦૦-૧૭૧૪

પ્રકરણ ૭ મુ ચાર વ્યાપારી કથાનક (ચાલુ) અકલંકે સદર કથાનો ભાવાર્થ વધારે વિસ્તારથી ધનવાહન પાસે કહી સંભળાવ્યો રત્નદ્વીપને મનુષ્યભવ સાથે અને સમુદ્રને સંસારના વિસ્તાર સાથે સરખાવ્યો પછી વાતાનો પ્રત્યેક વિભાગ લઈ તેની ઘટના અતિ સુંદર રીતે અકલંકે કરી બતાવી તે આખી ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે એ રસિક વિભાગ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૭૧૪-૧૭૩૪

પ્રકરણ ૮ મુ સંસાર બજાર (છઠ્ઠા મુનિના વૈરાગ્યનું કારણ) છઠ્ઠા મુનિને દીક્ષા લેવાનું કારણ પૂછતા તેમણે જણાવ્યુ કે આદિ અંત વગરનો એક સંસ્કૃતિ માર્ગ (સંસાર બજાર) જોઈને એમને વૈરાગ્ય થયો એ સંસારબજારનું વર્ણન કરતા તેમણે જણાવ્યું કે એ બજારમા લેવડદેવડની ધમાલ ખૂબ ચાલતી હતી એનો સુબો મહામોહ હતો અને કર્મ નામના લેણદારો હતા ગુરૂએ જ્યારે જ્ઞાનાંજન આંજ્યુ ત્યારે અંદરખાનેથી લોકો બહુ દુખી જણાયા એ દુકાનોને છેડે એક મઠ (શિવાલય) જણાયો તેમા જ ખરા સુખી જીવોને માત્ર જોયા ત્યા

જવાની ઈચ્છા થતા ગુરૂએ દીક્ષા આપી અને પછી સદર મઠ પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો મુનિએ જણાવ્યુ કે એને રહેવાનો કાયા નામનો ઓરડો હતો એમા પચાક્ષ નામના પાચ ગોખો હતા અને ક્ષયોપશમ નામની બારી હતી અને સામે કાર્મણ શરીર નામનો ચેબર હતો એમા એક ચિત્ત નામનું ચપળ વાનરબચ્ચુ હતુ દીક્ષા લેતી વખતે એ સાથે રહ્યું પણ એને બહુ સભાળવાનુ ગુરૂમહારાજે કહ્યુ

એનું ખાસ કારણ પૂછતા ગુરૂએ કહ્યુ કે એ વાનરબચ્ચુ ઘરના મધ્યભાગમા રહે છે ત્યા એને ઉપદ્રવ કરનારા ઘણા છે એને કષાય ઉંદરો, નોકષાય વીંછીઓ, સજ્ઞા બિલાડીઓ, રાગદ્વેષ ઉદરો, મહામોહ બિલાડો, પરીષહ ઉપસર્ગ ડાસ મચ્છરો, દુષ્ટાભિસન્ધિવિતર્ક માકડો, ચિંતા ગરોળી, પ્રમાદ કાકિડા, અવિરતિ કચરો, મિથ્યાદર્શન અધકાર ભારે ઉપદ્રવ કરે છે અને તેથી કોઈવાર તે રૌદ્રધ્યાન નામના અગારાથી ભરપૂર ખાડામા પડે છે અને આર્તધ્યાન ગુફામા કોઈવાર પેસી હેરાન થાય છે એ ખાડા કે ગુફામાથી એને બચાવવાનો ઉપાય એ છે કે એ વાનર બચ્ચાને પેલા પાચ ગોખની પાસે વિષય નામના પાચ ઝેરી ઝાડ જેના ફળો દેખાવમા સારા છે પણ પરિણામે બહુ ખરાબ છે તેની પાસે એને જવા ન દેવુ કારણ કે ત્યા ફરતા એને કર્મપરમાણુનિચય નામની પરાગ શરીરે વળગે છે અને ભોગસ્નેહ વરસાદથી એને શરદી ચઢે છે એ ઝેરી રજથી વાનરનુ શરીર ધૂળમય થઈ જાય છે, બળીને કાળુ થઈ જાય છે અને વળી તેની ઉપર હુમલાઓ-ઉપદ્રવો થયા કરે છે સ્વવીર્ય નામના હાથમા અપ્રમાદ નામનો દડો લઈને પેલા ગોખ પાસે જતા વાદરાને બહાર આવતા અટકાવવુ, ન માને તો ધમકાવવુ એ રીતે એ બહાર નીકળતુ અટકશે એટલે એના સર્વ ઉપદ્રવો ઓછા થઇ મટી જશે એ વાનર બચ્ચાના રક્ષણથી શિવાલય મઠમા પેસી શકાશે અત્યારે એ વાનરબચ્ચુ ચક્રમા પડી ગયુ છે અને તેથી એને ઘણા ઉપદ્રવો થાય છે એ વાત ગુરૂએ કહી તેના પર મેં વિચાર કર્યો આવી રીતે એને પ્રથમ ચક્રમાથી બચાવવાનો પોતે નિશ્ચય કર્યો, અને ચિત્તને સમજાવ્યુ કે પોતાને તાબે હોય એટલુ જ સુખ છે અને પારકાના આધારપર રહેવુ તે દુ ખ છે ચિત્તને સમજાવવાનો મહા પ્રયોગ આ બતાવ્યો   પૃષ્ઠ ૧૭૩૪-૧૭૪૭

પ્રકરણ ૯ મુ સસારબજાર (ચાલુ)-છઠ્ઠા મુનિની ઉપરની વાત સાભળીને પ્રશ્ન રૂપે અકલકે બીજા ચક્રની વાત પર જિજ્ઞાસા પ્રશ્ન કર્યો મનપર્યાપ્તિ **દ્રવ્યમન** અને તે આત્મા સાથે જોડાય તે **ભાવમન** ભાવમન કાર્મણ શરીરમા રહે છે અને પોતે જ જીવ છે રાગદ્વેષથી એને વિપર્યાસ થાય છે, તેથી મિથ્યા જ્ઞાન થાય છે, એથી ખોટી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એથી ખોટા કર્મ બધાય છે અને એથી રખડપાટો થાય છે આ બીજુ ચક્ર થયુ ગુરૂએ જવાબ આપતા કહ્યુ કે એ સાચી વાત છે વિપર્યાસ છોડી દેવા એ ખરો વિવેક છે અને એથી છેવટે ચક્રભ્રમણ બધ થાય છે જ્ઞાનક્રિયાના સહકારથી સસાર ઘટે છે માટે સમજીને સમ્યગ્ પ્રવૃત્તિ કરી એથી છેવટે સાધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે

એ વાનરને શિવાલય મઠમા કેમ લઇ જવાય તેવો અકલકે પ્રશ્ન કર્યો તેના જવાબમા મુનિએ કહ્યુ કે ગર્ભગૃહ (ક્ષયોપશમ)મા છ સ્ત્રીઓ રહે છે તેમના નામો **કૃષ્ણ, નીલ, કપોત, તૈજસી, પદ્મ** અને **શુકલ** છે, અનુક્રમે ઓછી ઓછી

ક્રૂર છે પ્રથમની સર્વથી વધારે ક્રૂર છે એ પ્રાણીને કચરો એકઠો કરાવે છે અને બંને નરમાં રખડાવે છે પ્રથમની ત્રણ ખરાબ છે, છેલ્લી ત્રણ પ્રમાણમાં સારી છે એ સ્ત્રીઓએ પરિણામ નામનો દાદર બનાવ્યો છે અને તેને અધ્યવસાય સ્થાનરૂપ પોતાના રંગના અસંખ્ય પગથીઆ બનાવ્યા છે વાનરબચ્ચું પ્રથમની ત્રણ સ્ત્રીઓ દાદરપર ફેરવે હોય છે ત્યાં સુધી ઉછળીને પેલા ગોખ તરફ દોડે છે, આ દાદરપર ફલાંગ મારે છે અને જમીનપર પડી રજવાણું થાય છે અને છેવટે દુઃખ ઉપદ્રવો ભોગવે છે તેથી પેલા દાદરના ઉપરના પગથીઆપર એ વાનરબચ્ચાને લઈ જવું એટલે એ જેમ ઉંચે ચઢતું જશે એમ એના સંતાપો ઘટતા જશે વળી એ ત્રણ સ્ત્રીના ઉપરના પગથીઆમાં ધર્મધ્યાન નામનો પવન વાય છે એથી એને ઘણી શાંતિ થશે ઉપર ચઢતા એને અનુકૂળ અનેક વાનરોનું યૂથ મળશે અને તે સર્વ તેને હિત કરનાર થાય છે છઠ્ઠી સ્ત્રી એને શુક્લધ્યાન નામનું વિલેપન કરશે એટલે અરધે રસ્તે એ ગાઢ આનંદમાં ગરકાવ થશે પછી એ ઉપર ચઢી શકશે નહિ ત્યારે તેને ત્યાં છોડી દેવું અને ઝપટ મારી ઉપર ચઢી જવું પછી તને નિરંતરનો આનંદ થશે અકલંકે આ વાત બહુ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી અને તેને તેમાં ખૂબ રસ પડયો પૃષ્ઠ ૧૭૪૭-૧૭૬૦

પ્રકરણ ૧૦ મું સદાગમ સાન્નિધ્ય અકલંક દીક્ષા અકલંકે ધનવાહનને કહ્યું કે આ મુનિ (છઠ્ઠા)ના કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે સંસારસમુદ્રના પારનું કારણ મન છે સંસારનું કારણ પણ મન જ છે એના અધ્યવસાયસ્થાનો એને વિચિત્ર યોનિઓમાં મોકલે છે એ ચિત્ત ખરૂં અંતરધન છે અને એનું સારી રીતે રક્ષણ કરવાની જરૂર છે પરમ સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ચાવીઓ બતાવતા એ ચિત્તવૃત્તિની સ્થિરતા પર જ છે એમ કહ્યું એના પર મનન કરવા યોગ્ય દશ શ્લોકો

સંસારીજીવે પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવતા અગૃહીતસંકેતાને કહ્યું કે અગાઉ (પાંચમા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૯ મા) વિચારે ચારિત્રરાજ અને મોહરાયનું યુદ્ધ જોયું હતું ચારિત્રરાજની હાર જોઇ હતી અને ચોતરફથી ઘેરાયલા ચારિત્રરાજને છોડી એ બુધ પિતા પાસે આવ્યો હતો તે તને યાદ હશે એ વાત આગળ ચલાવતા જીવે કહ્યું કે અકલંક ઉપરની વાત મને (ધનવાહનને) કરતો હતો તે વખતે ચારિત્રરાજને તેના સદ્બોધ મંત્રીએ જણાવ્યું કે સંસારીજીવની ચિત્તવૃત્તિ અત્યારે ઉજ્જવળ દેખાય છે તો કોઈ માણસને મોકલવો જોઇએ છેવટે ચર્ચા કરીને સદાગમને ત્યાં મોકલવા નિર્ણય કર્યો કારણ કે એ દર્શનની ઇચ્છા તેનામાં ઉત્પન્ન કરશે એમ ગણતરી થઇ વધારે વાત એ પણ થઇ કે સમ્યગ્દર્શનને હજુ મોકલવાનો અવસર નથી અને એને મોકલવાની વાત મુલતવી રહી સદાગમને ધનવાહન પાસે મોકલ્યો સદાગમ ધનવાહન પાસે આવ્યો એટલે જ્ઞાનસંવરણ રાજ વધારે ઊંડા ઉતરી ગયા પાછા હઠી ગયા

એ વખતે અકલંક અને ધનવાહન (કોવિદાચાર્યે) ગુરૂમહારાજ પાસે ગયા ત્યાં ધનવાહને સદાગમને ઓળખ્યા અને તેનું બળ જાણ્યું મિત્રને રાજી કરવા ધનવાહને સદાગમ સાથે સંબંધ જોડ્યો પણ તે ઉપર ઉપરનો હતો અકલંકે દીક્ષા લીધી અને અન્યત્ર વિહાર કર્યો પૃષ્ઠ ૧૭૬૧-૧૭૭૦

પ્રકરણ ૧૧ મુ મહામોહ અને મહાપરિગ્રહ જ્ઞાનસવરણ રાજાને પાછા હઠવાની વાત મોહરાજાની છાવણીમા જણાતા તેઓ સર્વે ચોંકયા અને મૂળથી શત્રુને ઉખેડવા તૈયાર થયા પણ આ વખતે મોહરાયે પોતે જ જવાનો વિચાર કર્યો અને સેનાનીઓને જરૂર પડયે આવવા ભલામણ કરી પુત્ર રાગકેસરિના દીકરા સાગરના મિત્ર પરિગ્રહને પોતાની સાથે લીધો બન્ને (મહામોહ અને પરિગ્રહ) ધનવાહન પાસે આવ્યા

તે વખતે પિતા જીમૂતરાજ મરણ પામ્યા ધનવાહન ગાદીએ આવ્યો સદાગમે એને વિષયપર-સાસારિક પરપદાર્થોપર મૂર્છા ન કરવા સલાહ આપી મહામોહે ખાવુ પીવુ આનંદ કરવો વિગેરે સલાહ આપી અને પરિગ્રહે ધન એ કઠુ કરવાની સલાહ આપી આવી વિરોધી સલાહથી ધનવાહન ગભરાયો, એટલે દૂર રહેલો જ્ઞાનસવરણ રાજા નજીક આવ્યો અને મોહ પરિગ્રહની સલાહ સ્વી કારાવી પછી ગુરૂદેવપૂજા ધનવાહને મૂકી દીધી, સદાગમ પાસે જવાનુ બધ કર્યું અને ધનનો સગ્રહ કરવા માડચો કોવિદાચાર્ય સાથે અકલક મુનિ ત્યા આવી ચઢયા, મન વગર માત્ર દાક્ષિણ્યથી ધનવાહન વાદવા ગયો પ્રસગ જોઈ અકલકે સદાગમનુ માહાત્મ્ય અને દુર્જનસગતિના પરિણામ જણાવવા કોવિદાચાર્યને વિનતિ કરી ગુરૂએ વિજ્ઞપ્તિ સ્વીકારી .　　　　પૃષ્ઠ ૧૭૭૧-૧૭૭૭

પ્રકરણ ૧૨ મુ શ્રુતિ કોવિદ અને બાલિશ કોવિદાચાર્યે વાર્તા કરી એક ક્ષમાતળ નામનુ નગર છે ત્યા સ્વમળનિચય નામનો રાજા છે તેને તદ્દનુ ભૂતિ નામની રાણી છે એ રાણીને કોવિદ અને બાલિશ નામના બે પુત્ર થયા કોવિદને પૂર્વ સસ્કારથી સદાગમ સાથે પરિચય હતો તેથી તેને હિત કરનાર વડિલ તરીકે સ્વીકારી રહ્યો બાલિશને એણે સદાગમની વાત કરી પણ એણે માની નહિ કર્મપરિણામે એમની પાસે શ્રુતિ કન્યા મોકલી આપી એ પસદ ગીથી વરનારી હતી એને સગ નામનો ચાલાક નોકર હતો એ કોવિદ અને બાલિશ બન્નેને વરી એ ભાઇઓને નિજદેહ નામનો પર્વત ક્બજામા હતો એના ઉપર મૂર્ધન નામનુ શિખર હતુ એની બે બાજુએ શ્રવણ નામના બે ઓરડા હતા ત્યા શ્રુતિ રહી બાલિશ તો શ્રુતિમા લુબ્ધ થઇ ગયો અને સગ કહે તે સર્વે કરવા લાગ્યો શ્રુતિને પ્રિય સગિત મધુર ધ્વનિ એને રાજી કરવા એ સાસળવા લાગ્યો અને શ્રુતિને રાજી રાખવા લાગ્યો સદાગમે શ્રુતિનું ઓળખાણ બરાબર કોવિદને કરાવ્યુ એ રાગકેશરિની દીકરી છે પણ પ્રપચથી એને કર્મપરિ ણામની દીકરી તરીકે જાહેર કરી છે એ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય કન્યા નથી એમ જાણ્યું એટલે કોવિદે પરણેલી હોઇ એને તજી નહિ પણ એ ચેતતો રહ્યો અને સગ દાસીપુત્રની તો સોબત જ એણે કરી નહિ

તુગસિખર નામના પર્વત ઉપર એક વખત બને ભાઇઓ ચઢયા એની એક ગુફામા બે ગધર્વ જોડલા ગાનમા સ્પર્ધા કરી રહ્યા હતા બાલિશ શ્રુતિને રાજી રાખવા ત્યા ચૂપચાપ ઊભો રહ્યો ગાનના રસમા ગુફામા પેસી ગયો, પકડાઇ ગયો એને ગાધર્વોએ ખૂબ માર્યો, વેદના ભોગવી તે પરિણામ પામ્યો કોવિદે શ્રુતિમા આસક્તિ કરી નહિ તેથી [illegible] પામ્યો. ધર્મઘોષ પાસે દીક્ષા લીધી [illegible]

આચાર્યે ખ ગે એ કોવિદ હુ પોતે છુ વાર્તા કરી આચાર્યે સ ગમનુ માહાત્મ્ય કહ્યુ અને તેની સાથે સબંધ વધારવા ભલામણ કરી ધનવાહને ઉપર ઉપરથી સદા ગમનુ સાન્નિધ્ય સ્વીકાર્યુ પણ અંદરથી એને રસ જાગ્યો હતો અકલંકે આચાર્યે સાથે અન્યત્ર વિહાર કર્યો પૃષ્ઠ ૧૭૭૭-૧૭૮૫

પ્રકરણ ૧૩ મુ શોક અને દ્રવ્યાચાર અકલંક દૂર ગયા એટલે પાછા મહામોહ અને મહાપરિગ્રહ જાગૃત થઇ ગયા અને તેમણે ધનવાહનને સપાટામા લીધો તેથી એ સ્ત્રીમા રમવા લાગ્યો અને પૈસા સગ્રહવા લાગ્યો આખરે સર્વ પાપોમા એ એક્કો થયો હવે પુણ્યોદય મિત્ર એનાથી રીસાવા લાગ્યો મદનસુદરી શૂળના વ્યાધિથી મરણ પામી એટલે શોકના તાબામા ધનવાહન પડ્યો વળી અકલંક મુનિ દયા કરી આવ્યા અને યોગ્ય ઉપદેશ આપી ધનવાહનને શોકમુક્ત કર્યો પછી એમણે મોહ પરિગ્રહનો પરિચય ઓછો કરવા ઉપદેશ કર્યો અને વાનર બચ્ચાને સભાળવા કહ્યુ ધનવાહનને એથી જરા શુદ્ધિ આવી શોક દૂર ખસ્યો અને મહામોહને જણાયુ કે તેનુ કાઇ ચાલતુ નથી ધનવાહન રસ્તે આવ્યો અને તેણે દ્રવ્યધર્મા તરફ રૂચિ બતાવી પૃષ્ઠ ૧૭૮૬-૧૭૯૧

પ્રકરણ ૧૪ મુ મહાપરિગ્રહ આવી રીતે પોતાના પક્ષની જરા પડતી જોઇને પરિગ્રહનો મિત્ર સાગર મદદે જવા તૈયાર થયો સાગર સાથે બહુલિકા (માયા) અને કૃપણતા પણ ગયા એને આવતા જોઇ મહામોહ પરિગ્રહ રાજી થયા આ સર્વ એકઠા થયા એટલે ધનવાહન ખ્વટાયો એને ધર્મમાર્ગે ધન ખરચવામા કલ્પિત સુખની ઇચ્છા લાગી બહુલિકાની અસરથી ધનવાહને પટાવી સમજાવી અકલંક મુનિને વિહાર કરાવી દીધો હવે સાગરની મદદથી પરિગ્રહનો પગ મજબૂત થયો અને સર્વ દ્રવ્યસ્તવો પણ અટકી ગયા આ સર્વ સ્થિતિ સાભળીને દયાસમુદ્ર અકલંક મુનિ મારી પાસે આવવા તૈયાર થયા ગુરૂ ની રજા મા ગી ગુરૂએ નિરર્થક કાર્યમા પ્રવૃત્તિ ન કરવા કહ્યુ અને ધનવાહન તદ્દન વરી ગયો છે તેથી પ્રયાસ નકામો છે એમ જણા વ્યુ એ અનર્થ કરનારની તગમાથી ધનવાહન ક્યારે છુટશે એમ પૂછતા ગુરૂએ કહ્યુ કે-જ્યારે સમ્યગ્દર્શન એને વિદ્યા ક ન્યા આપશે અને વળી બીજી **નિરીહતા** ક ન્યા છે તે પણ પર ણાવશે ત્યારે એનો છુટકારો થશે એનો લગ્નકાળ કર્મપરિણામ રાજાની મરજી ઉપર છે આ સર્વ વાત સાભળી અકલકમુનિ અભ્યાસમા લાગી ગયા

પૃષ્ઠ ૧૭૯૨-૧૮૦૦

પ્રકરણ ૧૫ મુ મહામોહનુ મહાન આક્રમણ અકલંક ચિંતા વગરના થયા અને બીજી બાજુએ મહામોહે આકરી બાજી માડી એણે પોતાના પ્રત્યેક લશ્કરીનો ઉપયોગ કર્યો અને દરેકે આવી ધનવાહનપર અસર કરી એ રીતે મહામૂઢતા મિથ્યાદર્શન કુદૃષ્ટિ, રાગકેસરિ મૂઢતા, દ્વેષગજેંદ્ર, અવિવેકિતા વિષયાભિલાષ, ભોગતૃષ્ણા હાસ રતિ અરતિ ભય શોક જુગુપ્સા કષાય ચાટે (જ્ઞાનસંવરણાદિ) રાજાઓ, દુષ્ટાભિસધિ વિગેરે વાતાફરતા સર્વ આવી ગયા અને દરેકે પોતાની અસર ધનવાહનપર કરી મકરધ્વજે એના પર ખાસ બાધા પીડા કરી અને ધનવાહન પરિણામે નીચતાની છેલ્લા પાટીએ ઉતરી ગયો

એણે ગમે તે સ્ત્રીને પકડી ભોગવવા માંડી, નીચ કે ઉચ્ચ કાંઇ જોયા નહિ અને હલકા વર્ણની સ્ત્રીને પણ અંતઃપુરમાં દાખલ કરી આખરે લોકોએ એને પદભ્રષ્ટ કર્યો એના નાના ભાઇ નીરદવાહનને ગાદીએ બેસાડયો અને એને કેદમાં પૂર્યો, કોઇ એની મદદે આવ્યું નહિ અને આખરે બંદીખાનામાં મહા વેદના ભોગવી એ મરણ પામ્યો અને પાપિષ્ઠનિવાસના સાતમે પાડાએ ગયો　　પૃષ્ઠ ૧૮૦૧-૧૮૧૫

પ્રકરણ ૧૬ સુ રખડપાટો ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ભોગવી ધનવાહન માછલો થયો, વાઘ થયો, બિલાડો થયો અને અનેક ઠેકાણે રખડયો પછી એ સાકેતપુર નગરે નંદ વાણીઆને ત્યાં અમૃતોદર થયો સુદર્શન ગુરૂના યોગથી સદાગમને મળ્યો અને દ્રવ્ય શ્રાવકભાવ એણે ધારણ કર્યો ત્યાંથી એ ભુવનપતિમાં દેવ થયો ત્યાંથી માનવાવાસમાં બંધુદત્ત વાણીઆને ઘરે બન્ધુ નામે થયો સુંદર ગુરૂના યોગે દ્રવ્ય સાધુ થયો પછી વ્યંતરાદિમાં ખૂબ રખડયો સદાગમનો સંગ હોય ત્યારે દ્રવ્ય ક્રિયા કરે, દૂર થાય ત્યારે મોહરાજના પ્રપંચમાં પડી જાય આખરે સદાગમના સહવાસથી એની ચિત્તવૃત્તિ અટવી સાફ થઇ એટલે સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ આવ્યો અને અવસરે વિદ્યા કન્યાને મોકલવાનો સંકેત મંત્રી અને રાજા સાથે કરતો આવ્યો　　પૃષ્ઠ ૧૮૧૬-૧૮૨૫

પ્રકરણ ૧૭ સુ પ્રગતિને માર્ગે માનવાવાસમાં જનમંદિર નગરે આનંદને ત્યાં ધનવાહન વિરોચન પુત્ર તરીકે થયો ધર્મઘોષ સૂરિનો એને યોગ થયો એની દેશના સાંભળી એમાં મુખ્ય વાત કુશળ કર્મો કરવાની જાણી એને ત્યાં સદાગમનો યોગ થયો, ભવપ્રપંચની સહજ ઓળખાણ થઈ અને અંતર મિત્ર શત્રુઓનું સહજ ઓળખાણ થયું તે વખતે ત્યાં સમ્યગ્દર્શન ઉપર જણાવ્યું તેમ આવી પહોંચ્યા પણ સંસારીજીવને તત્ત્વશ્રદ્ધા થઈ પણ તે ઓઘમાત્ર હતી, કારણ કે એની યોગ્યતા તે વખતે એટલી જ હતી ત્યાં ગૃહિધર્મ સાથે મિત્રતા થઈ અને એ દોસ્તીને પરિણામે સંસારીજીવ સૌધર્મ દેવલોકે ગયો દેવતા જન્મ લે ત્યારે કેવું વાતાવરણ હોય છે તેનું અહીં અદ્ભુત વર્ણન છે દેવતાના વિલાસો ભોગવી સંસારીજીવ આભીર થયો એનુ નામ કલંદ હતું ત્યાંથી એ જ્યોતિષ્કમાં દેવ થયો પછી વળી દેડકો થયો ત્યાંથી કાંપિલ્યપુરે વાસવ રાજપુત્ર થયો શાંતિ સૂરિના પરિચયથી ધર્મ પામ્યો બીજે દેવલોકે ગયો કાંચનપુરમાં ફરી સદાગમને મળવાનું થયું સમ્યગ્દર્શન સાથે ગૃહિધર્મ આવે ત્યારે એને ઉંચા ચઢવાનું થતું અને તે વખતે પુણ્યોદય બાજુમાં રહેતો અને તે દૂર થાય ત્યારે જ્ઞાનસંવરણીય જોર થતું એ પછી સોપારકપુરે વિભૂષણ નામે વણિકપુત્ર થયો ત્યાં એને ફરીવાર સમ્યગ્દર્શન સદાગમ મળ્યા અને એણે સાધુનો વેશ લીધો પણ એ મોટા સ્થાને આવતા એણે અન્યની નિંદા કરવા માંડી અને છેવટે તીર્થંકરોની પણ નિંદા કરી એનો તેથી ભારે પાત થયો અને એ રખડયો અહીં પ્રજ્ઞાવિશાળાએ ઉપનય ખુલાસા કર્યાં છે

પછી ભદ્દિલપુરે સ્ફટિકરાજને ત્યાં એ વિશદ નામનો પુત્ર થયો સુપ્રબુદ્ધ મુનિને યોગે ગૃહિધર્મ મિત્ર મળ્યો સુખ ભોગવી ત્રીજે દેવલોકે ગયો એ બારે દેવલોકે મનુષ્યાદિ ગતિમાં જઈ જઈ આવ્યો ઉપસંહાર　　પૃષ્ઠ ૧૮૨૬-૧૮૪૫

પ્રસ્તાવ આઠમો.

કથાસાર (સર્વ સમિલન)

વિભાગ ૧ લો સંસારીજીવ ચરિત્ર (પ્ર૦ ૧-૧૧)

પ્રકરણ ૧ લું ગુણધારણ કુમાર સાનમોદ નગરમાં મધુવારણ રાજાને ઘર સુમાલિની રાણીને પેટે સંસારીજીવ જન્મ લે છે તેનું ગુણધારણ નામ પાડવામાં આવે છે જ મ અવસર મોટો મહોત્સવ થયો રાજાના પ્રધાન વિશાલાક્ષને કુલધર નામનો લઘુગુણી પુત્ર હતો તેને ગુણધારણ સાથે મૈત્રી થઈ યૌવનવય થતા બન્ને મિત્રો આહ્લાદમંદિર બગિચામાં એકવાર ફરવા ગયા ત્યાં એક સ્ત્રી સાથે એક અતિ સુંદર સ્ત્રીને ગુણધારણે જોઈ અને જોતા જ એ વીંધાઈ ગયો, પણ કુલધરની હાજરીથી શરમાયો ઘરે તો ગયો પણ આખી રાત્રી એ પ્રમદાની યાદિ કરતા ગાળી પ્રભાતે બન્ને મિત્રો ફરી બગિચામાં આવ્યા અને મિત્રને સાચી વાત કરી બન્નેએ શોધ કરવા માંડી આખરે બે સ્ત્રીઓ મળી તેમાંની એક ગઇ કાલવાળી પ્રમદા સાથેની હતી અને બીજી અજાણી બાઈ હતી નવીન સ્ત્રીએ બન્ને મિત્રોને બેસાડ્યા અને વાત કરવા માંડી પૃષ્ઠ ૧૮૫૪-૧૮૬૦

પ્રકરણ ૨ જું મદનમંજરી નવીન પ્રૌઢ સ્ત્રીએ વાત માંડી-વૈતાઢ્ય પર્વતમાં ગંધસમૃદ્ધ નગરે વિદ્યાધરનો ચક્રવર્તી કનકોદર રાજા છે તેની પોતે કામલતા રાણી છે બહુ ચિંતા પછી એ છોકરા વગરના રાજા રાણીને દીકરી થઇ એનું નામ **મદનમંજરી** એ યૌવન પામી પણ એને પતિ ગમે નહિ પિતાએ વિદ્યાધરોનો સ્વયંવર રચ્યો ત્યાં અનેક વિદ્યાધરો આવ્યા માતાએ પુત્રીને સર્વેનો પરિચય કરાવ્યો પણ મદનમંજરીને કોઇ ગમ્યો નહિ એ તો વધારે દીલગીર થઈ સ્વયંવર ભાંગી પડ્યો અને વિદ્યાધરો દ્વેષી થઈ ચાલ્યા ગયા મદનાની સખી લવલિકાએ એનો અંતરભાવ જાણવાની જણાવવાની કબૂલાત આપી કનકોદર રાજાને બહુ ચિંતા અને ખેદ થયા રાત્રે ચાર પુરૂષો રાજાના સ્વપ્નમાં આવ્યા અને રાજાને આશ્વાસન આપતા કહ્યું કે એમણે મદના માટે વર શોધી રાખ્યો છે અને તે તેને મળશે અને તેટલા સારૂ જ તેને વિદ્યાધરોપર તેઓએ જ દ્વેષી બનાવી છે રાજાને નિરાંત થઈ હવે દાસી લવલિકા મદનમંજરી પાસે ગઇ વરની શોધ માટે પૃથ્વીપર પર્યટણ કરવાનો નિર્ણય થયો રાજા રાણીએ તેમાં સંમતિ આપી કેટલેક દિવસે લવલિકા એકલી પાછી આવી દીકરીના સમાચાર કહી આહ્લાદમંદિરમાં બે રાજકુંવરોનો મેળાપ અને ત્યાર પછી થયેલી મદનાની વિષાદગ્રસ્ત સ્થિતિ માબાપને એણે કહી અને બોલી કે એમાંના એક પર કુંવરી રાજી હોય એમ તેને જણાયું મદના ત્યાંથી ચાલવા અશક્ત હતી તેથી તેને બગિચામાં મૂકી પોતે સમાચાર કહેવા આવી હતી આ વાત થતા કનકોદર રાજા કાંઇ તૈયારી કરવા ગયા અને પોતે (માતા) દીકરી પાસે દાસી સાથે આવ્યા એણે આવીને વિષાદગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પુત્રીને જોઈ અને આખી રાત્રી મુશ્કેલીએ પસાર કરી સવારે દાસીએ બન્ન કુમારોને શોધી કાઢ્યા આટલી વાત કરી માતા કામલતાએ ગુણધારણને પોતાની કન્યા સ્વીકારવા કુલધર મારફતે માગણી કરી પૃષ્ઠ ૧૮૬૧-૧૮૭૪

પ્રકરણ ૩ જુ લગ્ન અને આનંદ માતાની માગણીની બાબતમા કુલધરે સંમતિ બતાવી સર્વે ઉઠયા મદનમંજરી પાસે આવ્યા ગુણધારણને જોતા મદના આશ્ચર્ય આનંદમા ગરકાવ થઇ ગઇ તે વખતે કનકોદર વિદ્યાધરપતિ ત્યા આવી પહોંચ્યા ગુણધારણને જોતા એને પણ આનંદ થયો ત્યા વળી ચટુલ નામનો દૂત આવી કનકોદરના કાનમા કાઇ વાત કરી ચાલ્યો ગયો સંક્ષિપ્ત વિધિએ એ બગિચામા તુરત જ વિવાહ (લગ્ન) કરવામા આવ્યા ગુણધારણ અને મદનમંજરી પરણી રહ્યા અને સર્વ અરસ્પરસ આનંદ બતાવતા હતા ત્યા તો નાસીપાસ થયેલા વિદ્યાધરોનુ ટોળુ આકાશમા લડવા આવ્યુ બુદ્ધિશાળી કનકોદરે વીરહાક પાડી, આરથી બળતા વિદ્યાધર સાથે લડવા એનુ લશ્કર આકાશમા ચઢયુ ગુણધારણને ખેદ થયો પોતાની ખાતર લોહીની નદી વહેશે એ વાતથી એને દિલગિરી થઇ ત્યા તો બને લશ્કરને કોઇએ સ્થીર કરી દીધા, થભાવી દીધા ઉપરના લશ્કરે ગુણધારણનુ રૂપ જોઇ લીધુ, પોતાની ભૂલ સમજી લીધી, ક્ષમા માગી અને બને લશ્કર છૂટી ગયા ખબર પડવાથી ગુણધારણના પિતા પણ ત્યા આવી પહોંચ્યા સર્વેને આનંદ થયો નગર પ્રવેશ થયો જયકુંજર હાથીપર મધુવારણ અને ગુણધારણ બેઠા, પછવાડે કુલધર, આકાશમા વિદ્યાધરો અને હાથણીપર માતાજી વિગેરે સ્રીમંડળ વિદ્યાધરોનો સારો સત્કાર કરવામા આવ્યો અને તે રાત્રે ગુણધારણ અને મદનમંજરીએ મહા સુખ ભોગવ્યુ પૃષ્ઠ ૧૮૭૪-૧૮૮૪

પ્રકરણ ૪ થુ કંદમુનિ રાજ્યપ્રાપ્તિ ગૃહસ્થધર્મ બીજે દિવસે પ્રભાતે ગુણધારણને કુલધરે જણાવ્યુ કે આગલી રાત્રે તેણે સ્વપ્નમાં પાચ મનુષ્ય જોયા તેઓના કહેવા પ્રમાણે ગુણધારણને સર્વે સારી બાબતો તેઓ કરતા હતા ગુણધારણ એ વાત સમજી ન શક્યો તેના સાસરા કનકોદરને સ્વપ્નમા ચાર મનુષ્યો આવ્યા હતા તે કોણ અને આ પાચ કોણ? એ વાતની પણ એને શંકા થઈ કોઇ જ્ઞાનીનો યોગ થાય ત્યારે પૂછવા તેણે નિર્ણય કરી રાખ્યો કનકોદર રાજાના સપક્ષી અને વિપક્ષી સર્વે વિદ્યાધરોનો યોગ્ય સત્કાર કરી સર્વેને વિદાય કર્યા ગુણધારણે ત્યાર પછી મદના સાથે વિલાસ અને કુલધર સાથે મૈત્રીનો સારો આનંદ ભોગવ્યો

આહ્લાદમંદિરમા પત્ની અને મિત્ર સાથે ફરતા કંન્દમુનિ નામના સાધુનો એકવાર યોગ થયો ગુણધારણે દેશના સાભળી અતરમા સદાગમ સમ્યગ્ દર્શન ખડા થયા અને ગુણધારણે તેની સાથે મૈત્રી માડી તે વખતે ચિત્તવૃત્તિમા મોહરાજના સૈન્યમા ખળભળાટ થયો અને ચારિત્રધર્મરાજે મંત્રી સાથે સલાહ કરી ગૃહિધર્મને તેની પત્ની સદ્‌ગુણરક્તતા સાથે મોકલ્યો વિચારને પરિણામે નિર્ણય થયો કે હજુ વિદ્યાસાથે લગ્ન કરવાનો વખત આવ્યો નથી કંદમુનિ દેશના દેતા હતા ત્યા સદર ગૃહિધર્મ આવી પહોંચ્યો અને તેને ગુણધારણે સારો આદર આપ્યો દેશના સાભળી ગૃહિધર્મ આદરી ગુણધારણે સ્વપ્નાતર્ગત મનુષ્યોનો ખુલાસો પૂછ્યો જેના જવાબમા કંદમુનિએ એ બાબત નિર્મળ કેવળી નામના ગુરૂને પૂછવા જણાવ્યુ કંદમુનિએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો મધુવારણ રાજા ક્રમે આરાધના કરી કાળધર્મ પામ્યા ગુણધારણને રાજ્ય મળ્યુ. એણે આસક્તિ વગર રાજ્ય પાળ્યુ અને ગૃહિધર્મની સેવના કરી પૃષ્ઠ. ૧૮૮૪-૧૮૯૫

પ્રકરણ ૫ મું નિર્મળાચાર્ય-સ્વપ્નવિચાર એક દિવસ કલ્યાણ નામના સેવકે ગુણધારણ રાજાને જણાવ્યું કે આહ્લાદમંદિર ઉદ્યાનમાં નિર્મળાચાર્ય કેવળી પધાર્યા છે રાજાને સમાચારથી ઘણો આનંદ થયો રાજા વંદન કરવા ગયા ત્યારે સૂરિમહારાજ દેશના આપતા હતા સંસારમાં ખરું સુખ નથી ખરું સુખ શાશ્વત અમૂર્ત દશામાં છે તે તો માત્ર સિદ્ધ જીવોને છે સંસારમાં તો નિસ્પૃહ દશાવાળા ત્યાગીઓને સુખ છે—આ દેશનાનો સાર હતો કંદમુનિના સવાલથી રાજાને સ્વપ્નને અંગે જે સંશય થયો હતો તેનો ખુલાસો કેવળી મહારાજે કરવા માંડ્યો કનકોદરે સ્વપ્નમાં ચાર મનુષ્યો અને કુંદધરે પાંચ જોયા હતા અને તે રાજાનું હિત કરનાર હતા તે કોણ હતા તેનો ખુલાસો કેવળીએ કરવા માંડ્યો પ્રથમ તો અસંવ્યવહાર નગરથી માંડીને અત્યાર સુધીનો સંસારીજીવનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો પછી કહ્યું કે અંતરંગ રાજ્યમાં તેને અંગે ઘણી ખટપટો થઇ છે હિત કરનાર ચારિત્રરાજને ધકેલી એના અંતરંગ રાજ્યના ધણીધોરી મહામોહ વિગેરે થઈ બેઠા છે કનકોદરને સ્વપ્નમાં ચાર મનુષ્યો આવ્યા તે કર્મપરિણામ કાળ પરિણતિ સ્વભાવ અને ભવિતવ્યતા હતા કુંદધરના સ્વપ્નમાં પાંચ આવ્યા તેમાં સદર ચાર ઉપરાંત પાંચમો પુણ્યોદય હતો ગુણધારણરાજાને જે સુખ થાય છે તે કરી આપનાર એ પાંચ મનુષ્યો હતા આટલો ખુલાસો કરી કેવળી મૌન રહ્યા પૃષ્ઠ ૧૮૯૫-૧૯૦૦

પ્રકરણ ૬ ઠું કાર્યસાધક કારણસમાજ ખુલાસા ઉપર પ્રશ્નપરંપરા ચાલી અને કેવળીએ ખુલાસા આપ્યા અગાઉના ભવોમાં પુણ્યોદયે કેવું કામ કર્યું હતું તેની વિગત સમજાવી પણ જણાવ્યું કે સંસારીજીવે કદિ પુણ્યોદયને ઓળખ્યો નહિ અને હિંસાવૈશ્વાનરાદિને ઉપકાર કરનાર જાણ્યા પુણ્યોદય સાથે છતાં વચ્ચે વચ્ચે દુઃખો કેમ થયા તેના જવાબમાં કેવળીએ કહ્યું કે ચિત્તવૃત્તિમાં ચારિત્રરાજ અને મોહરાજના બે લશ્કરો સાથે જ રહેતા આવ્યા છે કર્મપરિણામ મોટો રાજા છે એને મોહરાય તરફ પક્ષપાત છે પણ જીવનું વીર્ય કેટલું છે તે જોયા કરે છે અને જે લશ્કરનું જોર થાય ત્યાં ઢળી પડે છે એ રાજાને પુણ્યોદય અને પાપોદય નામના બે સેનાપતિઓ છે એ પાપોદય દુઃખ આપે છે અને આત્મવિગોપન કરાવે છે એ પાપોદય સ્વતંત્ર નથી સદાગમ જીવની પાસે આવ્યો ત્યારથી એનું જોર નરમ પડ્યું છે પણ જ્યારે જ્યારે તેને દૂર કરવામાં આવતો ત્યારે વળી ઉપાધિ વધતી હતી પછી સમ્યગ્દર્શન આવ્યા ત્યારે પાપોદયનું લશ્કર વધારે દૂર ગયું એમ સુંદર અસુંદર વસ્તુના મેળાપ વારવાર થયા મધુવારણને ત્યાં આવ્યો ત્યારે પાપોદય વધારે દૂર ગયો અને પુણ્યોદય નજીક આવ્યો એ રીતે પેલા ચાર પુરુષો સર્વ સુંદર અસુંદરનો યોગ કરાવવા રહ્યા છે ત્યારે જીવનું પોતાનું એમાં કાંઈ ચાલે કે એ તો ઊભો ઊભો જોયા જ કરે? એવો સવાલ થતાં કેવળીએ જણાવ્યું કે સર્વનો નાયક તો સંસારીજીવ જ છે અને સુખ દુઃખનું કારણ તેની યોગ્યતા જ છે અને પેલા ચારે તો સહકારી કારણ છે સંસારપ્રપંચ ગોઠવનાર એની યોગ્યતા જ છે અને છેવટે તેથી જેના ઉપર જ છેવટનો આધાર છે એ સર્વનું પરમ કારણ નિર્વૃતિ નગરીના સુસ્થિતરાજ મહારાજા છે એ રાજા અનેક છતાં એક છે, રાગદ્વેષ રહિત છે અને છતાં આજ્ઞા દ્વારા કારણ

ભૂત બને છે તેઓની આજ્ઞા છે કે **ચિત્તવૃત્તિને અધિકાર વગરની અને ચો ક્ખી રાખવી, મહામોહરાજના લશ્કરને શત્રુ તરીકે ઓળખવું અને તેને હણવુ, ચારિત્રરાજના લશ્કરને હિત કરનાર ગણવુ અને પોષવુ** આજ્ઞાનો ભગ ન થવો જોઇએ ભગ પ્રમાણે દુ ખ થાય છે અને તે સદર મનુષ્યો દ્વારા થાય છે આ આખો કાર્યસાધક કારણસમાજ છે આવી રીતે સ્વપ્ન સબધી રાજાના સશયનો નિર્ણય થયો પૃષ્ઠ ૧૯૦૮-૧૯૧૬

પ્રકરણ ૭ મુ સપૂર્ણ સુખ અને દશ કન્યાઓ ગુણધારણે પ્રસગનો લાભ બરાબર લીધો પોતાને નાના નાના સુખો થયા તે સર્વે પુણ્યોદયથી થયા છે તે વાત પણ તેણે જાણી લીધી તેણે જાણ્યુ કે પુણ્યોદય પોતાના શુભ ફળો બીજાની મારફત અપાવે છે પાપોદય પણ તેમ જ કરે છે કારણોની વિચારણાની ટુકી વ્યાખ્યા ગુણધારણે સ્પષ્ટતા ખાતર કરી બતાવી (જુઓ પૃ ૧૯૧૮ બ્લાક ટાઇપ) પછી એ સુખને થોડુ સુખ કેવળીએ કહ્યુ તો ખરૂ મોટુ સુખ કયા મળે? તેવો સવાલ ગુણધારણે પૂછતા કેવળીએ જણાવ્યુ કે એ સુખ તો અનુભવથી જ મળે તેમ છે અને તે તો દશ કન્યા સાથે લગ્ન થાય ત્યારે મળે એ દશ કન્યાની ઓળખાણ ગુરૂમહારાજે કરાવી **ચિત્તસૌંદર્યનગરે શુભપરિણામ** રાજાની નિષ્પ્રક પતા અને ચારૂતા નામની રાણીઓથી અનુક્રમે **(૧) ક્ષાન્તિ** અને **(૨) દયા** નામની કન્યાઓ છે, **શુભ્રમાનસનગરે શુભાભિસન્ધિ** રાજાની વરતા અને વર્યતા નામની રાણીઓથી અનુક્રમે **(૩) મૃદુતા** અને **(૪) સત્યતા** નામની કન્યાઓ છે, **વિશદમાનસનગરે શુદ્ધાભિસન્ધિ** રાજાની શુદ્ધતા અને પાપભીરૂતા નામની રાણીઓથી **(૫) ઋજુતા** અને **(૬) અચોરતા** નામની કન્યાઓ છે, **શુભ્ર ચિત્તપુર નગરે સદાશય** રાજાની વરેણ્યતા રાણીથી **(૭) બ્રહ્મરતિ** અને **(૮) મુક્તતા** નામની કન્યાઓ છે, **સમ્યગ્દર્શન** સેનાપતિએ પોતાના વીર્યથી **(૯) વિદ્યા** નામની કન્યા ઉત્પન્ન કરી છે અને મહારાજા **ચારિત્રરાજે વિરતિ** મહાદેવીથી **(૧૦) નિરીહતા** નામની કન્યા ઉત્પન્ન કરી છે, કર્મપરિણામ મહા રાજા દેવી કાળપરિણતિને પૂછીને પુણ્યોદયને આગળ કરી એ દશે કન્યાના મા બાપને અનુકૂળ કરી એ કન્યાઓને છ માસ પછી પરણાવશે પણ એ કન્યાઓને યોગ્ય થવા માટે સદ્ગુણોનુ સેવન કરવુ જોઇએ એ ગુણો કયા કયા છે તેનુ વિ સ્તારથી વર્ણન પણ કેવળીએ કરી બતાવ્યુ એ દશ કન્યાને પરણ્યા પછી કેવો આનદ થશે તે પણ વર્ણવી બતાવ્યુ દીક્ષા લેવાની ભાવના ગુણધારણને તે જ વખતે થઇ આવી, પણ કેવળી ભગવાને ઉતાવળ ન કરવા કહ્યુ ગુણધારણે ગુણોનુ અનુશીલન કરવાનુ આદરી દીધું સદ્બોધ મત્રીની સલાહ પ્રમાણે કરવાનુ સ્વી કારી આનદમગ્ન હૃદયે તે નગરમા પાછો ફર્યો પૃષ્ઠ ૧૯૧૬-૧૯૩૩

પ્રકરણ ૮ મુ ભીષણ આતર યુદ્ધ-વિદ્યા સાથે લગ્ન ભગવાનની સેવામા ગુણધારણના કેટલાક દિવસો પસાર થયા એક રાત્રે ભાવના ભાવતા ભાવતા ગુણધારણને સહજ નિદ્રા આવી ગઇ ત્યા સદ્બોધ મત્રી વિદ્યા કન્યા સાથે હાજર થયા અને ગુણધારણ સાથે એ કન્યાના તે જ રાત્રે લગ્ન કર્યા પ્રભાતે ગુણધારણ નિર્મળાચાર્ય પાસે ગયો, વાત કરી ભગવાને જણાવ્યુ કે રાત્રે

સદ્બોધ મન્ત્રી વિદ્યાને લઇને આવ્યા હતા તે સમાચારથી મોહરાજાની સભામાં ભારે ખળભળાટ થઇ ગયો હતો વિષયાભિલાષે વાતની મહત્તા બતાવી જ્ઞાનસંવરણ રાજા ભારે જુસ્સામાં આવી ગયા અને લડવા નીકળી પડ્યા બન્ને લશ્કર વચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું કર્મપરિણામ રાજા જે હમણાં હમણાં ચારિત્રરાજનો પક્ષ કરતા થયા હતા તે સંશયારૂઢ થયા અને કાંઇક તટસ્થભાવે રહ્યા ત્યાં તો ગુણધારણ ભાવનારૂઢ થયો એટલે પાપોદયનું સૈન્ય નરમ પડ્યું પાછું હઠ્યું અને તે જ રાત્રે વિદ્યાસાથે ગુણધારણના લગ્ન થયા સવારમાં ભમવાને જણાવ્યું કે એ શત્રુઓ અત્યારે જરા દૂર જઈ બેઠા છે પણ એનાથી સાવધ રહેવાની બહુ જરૂર છે, કારણ કે તક મળતા એ જરૂર જોર કરે તેવા છે ગુણધારણે એ વાત માન્ય કરી કેવળીએ અ યત્ર વિહાર કર્યો પૃષ્ઠ ૧૯૩૩-૧૯૪૦

પ્રકરણ ૯ મુ નવ કન્યા સાથે લગ્ન ઉત્થાન પ્રગતિ કેવળીના ગયા પછી ગુણધારણે ઉપદિષ્ટ અનુષ્ઠાનો કરવા માંડ્યા સદ્બોધે ધર્મ અને શુક્લ નામના સમાધિ પુરુષો સાથે ગુણધારણને પરિચય કરાવ્યો અને પીતા પદ્મા અને શુક્લા નામની ત્રણ સ્ત્રીઓ સાથે ઓળખાણ કરાવી અને બન્ને સાથે પ્રેમ કરવાના લાભો જણાવ્યા વિદ્યાદિ પૂર્વસ્નેહીઓના અનુશીલનમાં પાંચ માસ પસાર થયા એટલે કર્મપરિણામ રાજા વધારે અનુકૂળ થયા અને પ્રત્યેકને નજરે જઇ શુભપરિણામ શુભાભિસન્ધિ શુદ્ધાભિસન્ધિ અને સદાશય રાજાઓને મળી તેમની કન્યાઓ મને આપે એમ ગોઠવી આમાં પછી તેઓને જૈનનગરે પધારવાનું કહેણ મોકલ્યું અને તેઓ આવ્યા ત્યારે માન આપ્યું અને લગ્નનો દિવસ મુકરર કર્યો

આ સર્વ વાતથી મોહરાજાના સૈન્યમાં મોટો ખળભળાટ થયો વિષયાભિલાષ મન્ત્રીએ કહ્યું કે નવ કન્યા સાથે લગ્ન સંસારીજીવના થશે તો બહુ ભુંડુ થશે; પણ બીજો ઉપાય ન હોવાથી હાલ છુપાઇ રહેવું અને લાગ આવે ઘેરો ઘાલવો ભવિતવ્યતાએ પણ એમ જ કરવાની સલાહ આપી અને વખતે આવ્યે ખબર આપવાનું વચન આપ્યું તેઓ ચિત્તવૃત્તિમાં ગુપ્ત રીતે ભરાઇ ગયા એની અસરથી દીક્ષા આકરી લાગી પણ સદ્બોધે સપાટો લગાવ્યો અને કર્મપરિણામે પોતાનું બળ બતાવવા સૂચવન કર્યું સદ્બોધ સાથે પછી ગુણધારણ ચિત્તસમાધાન મંડપમાં ગયો અને ચારિત્રરાજનું જબરૂ લશ્કર બતાવ્યું આ બધી તૈયારી જોઇ મોહરાજા ભયભીત થઇ ગયો આખર મોહરાજને રહેવાના સ્થાનો ભાગી નાખ્યા દુશ્મનોમાંના કેટલાક ભાગી ગયા અને બીજા અટવીમાં છુપાઇ ગયા ઉંચે મોટા પાયા ઉપર લગ્ન સમારંભ થયો આઠ (પ્રવચન) માતાઓનું સ્થાપન કરવામાં આવ્યું બીજે દિવસે નિસ્પૃહતા વેદીને સાફ કરી, સ્નાન વિલેપન વિગેરે કરવામાં આવ્યા સદ્બોધ મન્ત્રી ગોર થયા કર્મ નામના લાકડાને સળગાવ્યા હોમ કર્યાં સદાગમ જોશી થયા, નવ કન્યા (વિદ્યા સિવાયની-વિદ્યા આગલા પ્રકરણમાં પરણી હતી તેથી) સાથે લગ્ન થયા બીજી પણ ધૃતિ શ્રદ્ધા, મેધા, વિવિદિષા સુખા મૈત્રી પ્રમુદિતા, ઉપેક્ષા, વિજ્ઞપ્તિ, કરુણા વિગેરે અનેક કન્યાઓ સાથે લગ્ન થયા અને તેમની સાથે ગુણધારણે ખૂબ આનંદ કર્યા

ત્યા નિર્મળાચાર્ય પણ આવી પહોંચ્યા પછી ગુણધારણે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી તે વખતે યોગ્ય મહોત્સવ થયો સૂત્ર ભણ્યા ઘણો કાળ સાધુ દશામા ગાળી અતે સલેખના કરી પ્રથમ ગ્રૈવેયકે ગુણધારણ દેવ થયો ત્યાથી સિંહપુરે ગગાધર થયો દીક્ષા લઈ ચારિત્ર પાળી બીજે ગ્રૈવેયકે ગયો અનુક્રમે મનુષ્ય થઈ પાચે ગ્રૈવેયકે જઈ આવ્યો પૃષ્ઠ ૧૮૪૦-૧૯૫૫

પ્રકરણ ૧૦ મુ-ગૌરવોથી અધ પાત ધાતકીખડના ભરતના શખનગરમા સસારીજીવ સિંહ નામે થયો બાળવયમા દીક્ષા લીધી દ્વાદશાગી અને ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ કર્યો સદ્દાગમની કૃપાથી બહુ વિદ્વાન થયો નાનપણમા આચાર્ય પદે એની સ્થાપના થઇ એની ખ્યાતિ ઘણી વધી પડી એટલે ભવિતવ્યતાને એના ઉપર દ્વેષ થયો એણે મોહરાજાના લશ્કરમાથી પાપોદય વિગેરેને બોલાવ્યા પાપોદયને મોખરે મૂકયો, જ્ઞાનસવરણ રાજાને અને મિથ્યાદર્શનને સસારીજીવ નજીક મૂકયા, શૈલરાજ અને ગૌરવને પડખે ચઢવા કહ્યુ અને પછવાડેથી આર્ત્તાશય અને રૌદ્રાભિસન્ધિને ઘેરો ઘાલવા ગોઠવણ કરી બધી રીતની વ્યૂહરચના કરી દીધી અહીં સિંહાચાર્ય અભિમાને ચઢયા, પોતે ઘણા જબરા છે એમ ભાન થયુ, જાણતા છતા ભૂલ્યો, સમજ્યો છતા ન સમજ્યો અને જ્ઞાનસવરણને વશ પડી આખરે સાડાચાર પૂર્વ ભૂલ્યો પછી પ્રમાદે પડયો, ગૌરવોમા ફસાયો અને અનુષ્ઠાનોમા શિથિળ થયો એટલે પછી આર્ત્ત રૌદ્ર થવા માડ્યા અને કૃષ્ણાદિ ત્રણે બાળાઓએ પણ તેના ઉપર સામ્રાજ્ય સ્થાપન કર્યું ચિત્તવિક્ષેપ મડપ ફરીવાર બધાઈ ગયો, વિપર્યાસ સિંહાસન ગોઠવાઇ ગયુ અને ચારિત્રરાજના પરિવારને છુપાઇ જવાનો વખત આવ્યો આવી રીતે સિંહાચાર્યનો અધ પાત થતો ચાલ્યો.

પૃષ્ઠ ૧૯૫૬-૧૮૬૩

પ્રકરણ ૧૧ મું-રખડપાટો ગૌરવ, આર્ત્તાશય અને કૃષ્ણાદિ ત્રણ સ્ત્રીઓના સામટા કાર્યેથી શિથિળતા વધી અતે આયુષ્યરાજ અને ભવિતવ્યતા મળી ગયા અને સિંહાચાર્યને એકાક્ષનિવાસ નગરે મોકલવા યોગ્ય બનાવ્યો પછી એ પુદ્ગળાનદી થયો સાચો માર્ગ વીસરી ગયો આખરે એકાક્ષનિવાસ નગરે ગયો ત્યા ખૂબ રખડયો પછી પચાક્ષપશુસસ્થાને ફર્યો વળી વિબુધાલયમા ગયો અને ચારે તરફ ખૂબ રખડયો એમ કરતા માનવાવાસે આવ્યો ત્યા અનેક અજ્ઞાન તપ કર્યાં વળી વિબુધાલયમા ગયો એમ ખૂબ રખડયો, ભટકયો, હેરાન થયો, દ્રવ્ય દીક્ષા લીધી એ સર્વ ભ્રમણનુ કારણ સિંહના ભવમા કરેલી શિથિળતાઓ હતી અને તેનું અતિમ કારણ તો જીવ પોતે જ હતો આવી રીતે સસારીજીવે બીજા પ્રસ્તાવના સાતમા પ્રકરણથી કહેવા માડેલુ ચરિત્ર પૂર્ણ કર્યું

પૃષ્ઠ ૧૯૬૪-૧૯૭૧

સસારીજીવ કથા સંપૂર્ણ.

પ્રસ્તાવ ૮–વિભાગ બીજો.

સર્વ સમ્મિલન ચોરાકાર ધારણ કારણ (પ્રકરણ ૧૨–૧૫)

પ્રકરણ ૧૨ મુ–અનુસુંદર અગૃહીતસંકેતા આખી વાતા બરાબર સાંભળી રહી હતી વાર્તા પૂરી થતા તે બોલી કે રખડપાટાનુ કારણ આજ્ઞાવિરાધન પણ છે એમ તેને જણાય છે સંસારીજીવે એ વાત માન્ય રાખી પછી સંસારીજીવે વાતા આગળ ચલાવી ચોરાકાર ધારણ કરવાનુ કારણ કહેવા માંડયુ છેલ્લા એને ચક્રથી ભવિતવ્યતા સંસારીજીવને મનુજગતિના મહાવિદેહ પાડામા આવેલા સુકચ્છ વિજયમા આવેલી ક્ષેમપુરીમા લઇ આવી યુગંધર રાજાની રાણી નલિનીએ ચૌદ સ્વપ્ન જોયા જન્મ થતા વધામણીઓ દેવાઈ એનુ **અનુસુંદર** નામ પડયુ યોગ્ય અભ્યાસ એણે કર્યો આખા સુકચ્છવિજયને સાધી અનુસુંદર ચક્રવર્તી થયો એણે ૮૪ લાખ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવ્યુ એ અનુસુંદર ચક્રી ફરતા ફરતા એક વખત શંખપુર નામના પોતાના તાબાના નગરમા આવી પહોંચ્યા અને પોતે લટાર મારતા લશ્કરને પછવાડે રાખી ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા આવી પહોંચ્યા પૃષ્ઠ ૧૯૭૨–૧૯૭૮

પ્રકરણ ૧૩ મુ–સુલલિતા અને મહાભદ્રા હવે કેટલાક ખુલાસા પણ સંસારીજીવ પોતે જ કરે છે આ ગાઉ જે ગુણધારણના ભવ વખતે કંદમુનિ હતા તે પણ સંસારમા રખડયા એકવાર એણે માયાકપટ કર્યુ એટલે ભવિતવ્યતા એને એ જ વિજયના હરિપુર શહેરમા લઇ આવી ત્યા ભીમરથ રાજા અને સુભદ્રા રાણીને સમંતભદ્ર નામનો પુત્ર હતો અને તેના ઉપર કંદમુનિના જીવને મૂકી પુત્રી અવતાર તે જ રાજાને ઘરે આપ્યો અને તેનુ નામ **મહાભદ્રા** પાડવામા આવ્યુ સમંતભદ્ર રાજકુમારે સુઘોષ મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી એને યોગ્ય જાણી ગુરૂએ આચાર્યપદ આપ્યુ અને એ સમંતભદ્રાચાર્યના નામથી દુનિયામા પ્રસિદ્ધ થયા હવે ભીમરથ રાજાએ મહાભદ્રાને ગંધપુરના દિવાકર સાથે પરણાવી પણ એ તુરતમા વિધવા થઇ એણે સમંતભદ્ર પાસે દીક્ષા લીધી અને યોગ્ય કાળે એને પ્રવર્તિની પદ પ્રાપ્ત થયુ આ મહાભદ્રાની વાત થઇ

મહાભદ્રા સાધ્વી ફરતા ફરતા રત્નપુર (એ જ વિજયમા) નગરે પહોંચ્યા ત્યા મગધસેનરાજા અને સુમંગલારાણીને ઘરે ગુણધારણની પત્ની મદનમંજરી હતી તે પુત્રી પણે અવતરી એનુ સુલલિતા નામ પડયુ એને યૌવન વયે પુરૂષપર દ્વેષ થયો મહાભદ્રા સાધ્વીએ દેશના આપી એ સુ વા ભોળી સુલલિતા કારણ સમજી શકી નહિ પણ એને મહાભદ્રા તરફ ઘણો પ્રેમ થયો એણે ભગવતીની સેવા કરવા રહેવા ઇચ્છા જણાવી રાજા રાણીએ પુત્રીમોહથી અનિચ્છાએ રજા આપી પણ શરત કરી કે તેમની રજા વગર તેનાથી દીક્ષા ન લઇ શકાય એ વાત માન્ય થઇ એ સાધ્વી સાથ ઘણો કાળ ફરી પણ જ્ઞાનાવરણીયનો આકરો ઉદય હોવાથી ભણેલુ ભૂલી જય અને એને પાઠ ચઢે નહિ એવી એની દશા થઇ મહાભદ્રા સાધ્વી એક વખત ફરતા ફરતા શંખપુરનગરે આવી પહોચ્યા સુલલિતા તેની સાથે હતી પણ ગૃહસ્થ વેશમા હતી આ સાધ્વી અને સાધ્વીસમુદાય એ નગરના નદ ચોકને પેર શાળામા ઉતર્યા હતા આ સુલલિતાની વાત થઇ પૃષ્ઠ ૧૯૭૯–૧૯૮૨

પ્રકરણ ૧૪ મું—પુંડરીક અને સમતભદ્ર એ શખપુર જ્યા સર્વ એકઠા થયા હતા તેનો રાજા શ્રીગર્ભ હતો એની રાણી કમલિની તે મહાભદ્રાની માસી થાય એ રાજરાણીને પુત્ર ન થાય ઘણી માનતા માન્યા પછી ભવિતવ્યતાએ ગુણધારણના મિત્ર કુલધરને ત્યા મોકલ્યો રાણીને સ્વપ્ન આવ્યુ પુત્રની આગાહી થઇ આખરે પુત્ર જન્મ્યો સમતભદ્રને કેવળજ્ઞાન થયુ હતુ એમણે આ પુત્રને આ । મના ધારણ કરનાર તરીકે જણાવ્યો એ નવા પુત્રનુ નામ પુડરીક પાડવામા આવ્યુ

ભોળી સુલલિતા ફરતી ફરતી સમતભદ્ર કેવળી પાસે આવી ત્યારે કેવળી પેલા પુડરીકના વખાણ કરી રહ્યા હતા અને બોલતા હતા કે અત્યારે એ બાળકને કર્મપરિણામ અને કાળપરિણતિએ ઉત્પન્ન કર્યા છે સુલલિતાને સદેહ થયો કે કર્મ પરિણામ એ બાળકનો પિતા કેમ હોઇ શકે? અને આચાર્ય ભવિષ્યત્ ગુણોની વાત કેમ કરી શકે? મહાભદ્રાએ કર્મપરિણામને સર્વના પિતા તરીકે જણાવ્યો અને તે વાતનુ રહસ્ય સમજાવ્યુ લોકોમા વાત કરનારને સદાગમ તરીકે ઓળખાવ્યા અને પુડરીકના જન્મથી સદાગમને આનદ થવાનુ કારણ સમજાવ્યુ

પછી મહાભદ્રાએ સુલલિતાને સદાગમ મહાત્મા સાથે પરિચય કરાવ્યો નવા બાળકને સાવધાન રહી તપાસવાની ભલામણ મહાભદ્રાને કરી કેવળી સમતભદ્ર અન્યત્ર ગયા આ બાજુ પુડરીક વધતો ગયો એને મહાભદ્રાપર ઘણો પ્રેમ હતો એકદા સમતભદ્ર ફરીવાર શખપુરના ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા પધાર્યાં પુડરીકે દૂરથી આચાર્ય કેવળીને જોયા એટલે આનદ થયો અને એ કોણ છે એમ સાધ્વી મહાભદ્રાને એણે પૂછયુ સાધ્વીએ લાભનુ કારણ જાણી એ સદાગમ છે એમ કહ્યુ એ વખતે પુડરીકને કેવળીમહારાજને રાજખુશીથી સોંપી આપ્યો અને ભગવાનની પાસે પુડરીકે આગમનો અભ્યાસ કર્યો　　　　પૃષ્ઠ ૧૯૮૩-૧૯૮૮

પ્રકરણ ૧૫ મુ—ચક્રવર્તી-ચોર સસારીજીવ કહે છે કે એક વખતે એ જ ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા સમતભદ્ર ઉપદેશ આપતા હતા, સામે મહાભદ્રા બેઠા હતા, બાજુમા સુલલિતા બેઠી હતી, જરા દૂર પુંડરિક ગુરુવક્તવ્ય સાભળતો હતો, ત્યા ચક્રવર્તીની સેનાનો અવાજ રસ્તા ઉપરથી આવ્યો આવો મોટો અવાજ શેનો હશે એવો સવાલ ભોળી સુલલિતાએ મહાભદ્રા પ્રવર્તિનીને પૂછયો પ્રવર્તિનીએ કેવળી તરફ જોયુ એટલે ઉપદેશની બરાબર તક જોઈ કેવળી બોલ્યા 'મનુજગતિમા મહાવિદેહ બજાર છે તેમા સસારીજીવ નામનો ચોર આજ મુદ્દામાલ સાથે પકડાયો એને દુષ્ટાશય વિગેરે સિપાઇઓ કર્મપરિણામ રાજા પાસે લઈ ગયા રાજાએ એને ફાસીની સજા કરી એને અત્યારે પાપીપજરમા ફાસીએ લઈ જાય છે વધસ્થાનકે લઇ જાય ત્યારે થતો આ શોરબકોર છે' આવો વિચિત્ર ખુલાસો સાભળી સુલલિતા આશ્ચર્યમા પડી આચાર્યે એને અગૃહીતસકેતાના નામથી બોલાવી વિચક્ષણ મહાભદ્રા આશય સમજી ગઈ અને જાણ્યુ કે ચોરને પોતાના દર્શનથી છૂટવાનુ બનશે એટલે મહાભદ્રા ચક્રવર્તી પાસે આવી ચક્રવર્તીએ ચોરનો આકાર ધારણ કર્યો આચાર્ય પાસે આવ્યો એટલે સિપાઇઓ બહાર રહી ગયા આચાર્યે એને અભય આપ્યુ ત્યા આ વા પછી ચોરાકાર ધારણ કરનાર ચક્રવર્તીએ પોતાનુ આખુ ચરિત્ર કહી સમજાવ્યુ આવી રીતે વાતની પીઠિકા કરી

જવાબમાં ખુલાસો કરતાં ચોરે કહ્યું કે પોતે જ ચક્રવર્તી અનુસુંદર છે, મહાભદ્રા તે પ્રજ્ઞાવિશાળા છે સુલલિતા તે અગૃહીતસંકેતા છે અને સદાગમ તે આ આચાર્યકેવળી સમંતભદ્ર છે અને પુંડરીક તે ભવ્યપુરુષ યા સુમતિ છે પછી પોતે અત્યારે ચોરી કેવી રીતે કરી હતી તેની વિગત અનુસુંદરે સમજાવી જણાવ્યું કે અનુસુંદર તરીકે એનો જન્મ થયો ત્યારથી અંદરના શત્રુઓ બારે જોરમાં આવી ગયા હતા, પોતે પાપમાં રક્ત થઈ ગયો હતો વિષયાસક્ત અને હિંસા મોહમાં ચકચૂર થઈ ગયો હતો આથી ચિત્તવિક્ષેપ મંડપ આખો બરાબર બંધાઈ ગયો હતો પાપ વધતા એ હેરાન થયો અને પાપીપંજરમાં જવા યોગ્ય થયો ચક્રવર્તીની બાહ્ય સ્વારી એ એને વધસ્થાનકે લઈ જનારી સ્વારી જ હતી એવા સ્વરૂપે પોતે ચિત્તરમ ઉદ્યાન નજીક આવ્યો આચાર્યે વાત કરી તે સાંભળી, મહાભદ્રા તેની પાસે ગઈ એણે વાત કરી એટલે પોતાને નરકગામી સમજી એ તુરત ચેતી ગયો મહાભદ્રાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું ટુંકમાં એણે ચક્રવર્તીને બધી વાત કરી દીધી, ચક્રીને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને પોતે પુંડરીકને વસ્તુજ્ઞાન આપવા ચોર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું—આ પ્રમાણે અનુસુંદરે ખુલાસો કર્યો

આ સર્વ વાર્તા અનુસુંદરે ત્રણ પહોરમાં પૂરી કરી અને પોતે મૌન રહ્યા આ આખી વાર્તા અગૃહીતસંકેતા (સુલલિતા), પ્રજ્ઞાવિશાળા (મહાભદ્રા), ભવ્ય પુરુષ સુમતિ (પુંડરીક) સાંભળે તેમ સદાગમ (સમંતભદ્ર) સમક્ષ સંસારીજીવે (અનુસુંદરે) કહી સંભળાવી પૃષ્ઠ ૧૯૯૮—૨૦૦૪

પ્રસ્તાવ ૮–વિભાગ ૩ જો.

મુખ્ય પાત્રોની સર્વાંગ પ્રગતિ (પ્ર ૧૯-૨૨)

પ્રકરણ ૧૬ મું–અનુસુંદર (ચક્રવર્તી-ચોર)નું ઉત્થાન સુલલિતા વાર્તાનું રહસ્ય તો સમજી નહિ પણ એને સંસારીજીવના આખા ચરિત્રમાં રસ ખૂબ પડ્યો પુંડરીક જે ચૂપ હતો તેણે ચક્રીને પૂછ્યું કે અત્યારે ચિત્તવૃત્તિમાં શું વર્તે છે એટલે ત્યાં ચારિત્રરાજનો વિજય અને ચોતરફ મોહરાયની હાર કેમ થતી જાય છે એ એણે બતાવ્યું, અને પોતાના દીક્ષા લેવાના ભાવ ચક્રીએ વ્યક્ત કર્યા એ વાત જણાવતા ચક્રવર્તીએ પોતાનું ચોર રૂપ ફેરવવા માંડ્યું અને અસલ સ્વરૂપે આવી ગયા તે વખતે એના સેનાપતિ વિગેરે આવી પહોંચ્યા, પણ ચક્રીને તો હવે એ સર્વ ત્યાજ્ય થઈ પડ્યું એણે એ જ વખતે પોતાના પુત્ર પુરંદરને રાજા તરીકે જાહેર કર્યો તે વખતને યોગ્ય ધર્મ ક્રિયા કરવામાં આવી શંખપુરના શ્રીગર્ભ રાજા ત્યાં તે વખતે અંતપુર અને પરિવાર સહિત આવી પહોંચ્યા પૃષ્ઠ ૨૦૦૪–૨૦૦૮

પ્રકરણ ૧૭ મું–સુલલિતાને પ્રતિબોધ અનુસુંદર ચક્રવર્તી મોટી રાજ્ય ઋદ્ધિ છોડી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા એથી સુલલિતાને બહુ નવાઈ લાગી અનુસુંદર ચક્રવર્તીએ તેને ઉદ્દેશીને તેના પૂરતો ભવપ્રપંચ ફરીવાર કહી સંભળાવ્યો અસંવ્યવહાર નગરથી માંડીને એને કેટલી વિડંબનાઓ થઈ હતી તે ફરી યાદ કરી

ગયા અને છતાં એ સમજી નહિ તેથી તેને અગૃહીતસંકેતા કહી વળી અધમ બાલિશની નીચતા યાદ આપી, મનીષીના વચનો સ્મરણમાં આપ્યાં અને વિમળ અકલંકની વાતો તાજી કરી છેવટે કહ્યું કે તું પોતે જ મદનમંજરી નિર્મળાચાર્યે કહેલો આખો સંસારપ્રપંચ યાદ આપ્યો સંસારનાટકના વિવિધ રૂપો સભાર્યાં અને પછી વૈરાગ્ય ન થાય તો ભારે નવાઇની વાત એમ પણ બોલી ગયા છેવટે બરાબર વિચાર કરવા અને મોહમાં ન પડવા એને આગ્રહ કર્યો

પુંડરીક આ સર્વ વાત સાંભળી રહ્યો હતો એને મૂર્છા આવી ગઇ પછી એણે જણાવ્યું કે કુલધર પોતે જ હતો એ વાત હવે તેના સ્મરણમાં આવી ગઇ છે ભવપ્રપંચ વિચારતા એની વૃત્તિ પણ દીક્ષા લેવાની થઇ છે અને તે માટે તેણે પિતામાતાની રજા માગી માતા રડવા લાગી, પણ પિતાએ તેને ઠેકાણે આણી અને શ્રીગર્ભ રાજા અને કમલિની રાણી પણ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા

આમ બાજુમાં બેસી વાત સાંભળનાર પુંડરીક વૈરાગ્યરંગ રંગાણો અને પોતે તો એવીને એવી જ રહી એ વિચારથી સુલલિતાને શોક થયો એ આટલી પછાત કેમ છે એનો ખુલાસો કરતા અનુસુંદરે જણાવ્યું કે મદનમંજરીના ભવમાં દીક્ષા લીધા પછી તે પ્રમાદમાં પડી ગઇ હતી, કાંઇક ઉંઘ ઉપર રાગ થયો હતો અને અભ્યાસ ઉપર અરૂચિ થઇ હતી આ કારણ જાણ્યા છતાં પણ અસર ન થઇ એટલે સદાગમનું શરણ લેવા તેને કહ્યું સદાગમ તરફના ભક્તિભાવથી એનામાં સંવેગ અગ્નિ જાગ્યો, કર્મનું જાળું તૂટ્યું અને સર્વ ભાવો એણે નજરે જોયા અહીં સદાગમની ભક્તિના શુભ ફળો ઉપર અનુસુંદરે વિવેચન કર્યું અને ગુરૂની નિમિત્ત કારણતા બતાવી સુલલિતાને દીક્ષા લેવાના ભાવ થયા પણ માબાપની રજા વગર દીક્ષા ન લેવાનો નિર્ણય અગાઉ કર્યો હતો તે જણાવ્યો પૃષ્ઠ ૨૦૦૯-૨૦૨૨

પ્રકરણ ૧૮ મું-સાતની દીક્ષા અનુસુંદરની પ્રગતિ આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં સુલલિતાના પિતા મગધસેન અને માતા સુમંગળા આવી પહોંચ્યા દીકરી સુલલિતાને બન્નેએ સમાચાર પૂછવા અને ચક્રી અનુસુંદરને નમન કર્યું દીકરીએ દીક્ષા લેવાની રજા માગી રાજા રાણીના ભાવ પણ વધ્યા પોતે પણ દીક્ષા લેવા ઉજમાળ થયા મગધસેન રાજાએ રત્નપુરનું રાજ્ય પુરંદર (અનુસુંદરના પુત્ર)ને આપ્યું અનુસુંદર ચક્રી, શ્રીગર્ભ, કમલિની અને પુંડરીક તથા મગધસેન સુમંગળા અને સુલલિતા એ સાતેએ તે વખતે દીક્ષા લીધી તે જ રાત્રે અનુસુંદર ધ્યાનારૂઢ થયા અને કાળ કરી સર્વાર્થસિદ્ધે દેવ થયા તેમના મૃત દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો

પોતાના ઉપકારી અનુસુંદરના દેહવિલયથી સુલલિતાને ઘણો ખેદ થયો સમન્તભદ્રસૂરિએ એનો શોક દૂર કર્યો અને મરણ ભય ન રાખવા પર તાત્વિક વિવેચન કર્યું વળી કહ્યું કે દેવ તરીકેનું આયુષ્ય પુરૂં કરી અનુસુંદર અમૃતસાર થઇ ધર્મારાધન કરશે, દીક્ષા લઇ એ ક્ષાંતિ આદિને બહાર પાડશે, ધૃતિ વિગેરેને બરાબર પરખશે, છેવટે ક્ષપકશ્રેણી માંડી ઘાતીકર્મનો ક્ષય કરી સમુદ્ઘાત કરી શૈલેશીકરણ કરી અઘાતી કર્મોને કાપી મોક્ષ જશે, અનંત જ્ઞાનદર્શનમય થશે અને

ાહાશયના કુટુંબથી તદ્દન મુક્ત થશે, ભવિતવ્યતાને છોડી દેશે અને નિરંતર
ાનંદમાં મગ્ન થશે પૃષ્ઠ ૨૦૨૩–૨૦૩૩

પ્રકરણ ૧૯ મું–આગમનો સાર સર્વે રંગમાં રંગાયલી સુલલિતાએ
ાર પછી આકરા તપો આદર્યા કનકાવળિ મુક્તાવળિ, સિંહવિક્રિડિત તપો ભદ્રા
ગેરે પડિમાઓ, વર્ધમાન આયંબિલ તપ અને બીજા અનેક તપ કરી એણે
કર્મોને બાળ્યા

પુંડરીક ગીતાર્થ થયા સમંતભદ્રને એણે એક વખત દ્વાદશાંગી આગમનો
સાર શો છે તે પૂછ્યું આચાર્યે કહ્યું કે સારમાં ધ્યાનયોગ છે તેને માટે મન પ્ર
સાદ સાધવો જોઈએ અને તે માટે અહિંસાદિ અનુષ્ઠાનો ઠરાવેલા છે એટલે અનુ
ષ્ઠાનો એ ધ્યાનના અંગ છે

વળી પુંડરીકે કહ્યું કે 'અગાઉ હું ઘણાને મોક્ષને આપે તેવા તત્ત્વસંબંધી
પૃચ્છા કરતો હતો તેના જવાબમાં તો કોઈ બુદ્ધિનો લેપ ન કરવાનું કહેતા,
કોઈ મહેશ્વર સ્મરણની વાત કરતા, કોઈ વિષ્ણુસ્મરણની ભલામણ કરતા, કોઈ
નાડિને સાધન કહેતા કોઈ બિંદુની ઘટના કહેતા વિગેરે વિગેરે અનેક સાધનો
બતાવતા તો મહાત્મા! આપે ધ્યાનયોગને દ્વાદશાંગીના સાર તરીકે ગણાવ્યો
અને બીજા પણ તેને મળતીજ વાતો કરે છે ત્યારે પછી એમાં વાંધો શે? તફા
વત ક્યાં પડ્યો?' આચાર્યે કહ્યું એના ખુલાસા માટે એક વાર્તા કહું તે સાંભળ
પૃષ્ઠ ૨૦૩૪–૨૦૪૨

પ્રકરણ ૨૦ મું–વૈદ્ય કથાનક–ઉપનય આચાર્ય વાર્તા કહી એક નગરમાં
એક સાચો વૈદ્ય હતો એને દિવ્ય જ્ઞાન હતું એણે સંહિતાઓ બનાવી હતી નિ
ષ્પુણ્યક લોકો એની વાત માનતા નહિ એ વૈદ્ય વ્યાખ્યાન આપતો એને ઉપ
શ્રુતિ દ્વારા સાંભળી કેટલાક ધૂતારાઓ નવી સંહિતા બનાવવા લાગ્યા કેટલાક વચનો
તેમણે સાચા વૈદ્યના લીધા અને કેટલાક પોતાના ઘુસાડ્યા આથી પેલા ઊંટ
વૈદ્યો પણ મહાવૈદ્ય તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા છેવટે સાચા ખોટામાં ઘણી ઘુંચ
ઊભી થઈ ઊંટ વૈદ્યો કોઈ વાર કોઈને સારા કરતા તે તેટલા પૂરતું સાચા વૈદ્યની
દવાનું અનુકરણ હતું કેટલાક તો પોતાની બુદ્ધિ ઉપર જ ચાલ્યા અને સાચા વૈ
દ્યની દવા લીધી જ નહિ આવા ઘણા ફાંટાઓ ચાલ્યા સંપૂર્ણ રોગનાશ તો સાચા
વૈદ્યની શાળામાં જ રહ્યો, કારણ કે એને નિદાનનું પાકું ભાન હતું

ઉપનય સાચા વૈદ્ય તે સર્વજ્ઞ પરમાત્મા બીજી શાળાઓ તે સાંખ્યાદિ આ
સ્તિક શાળાઓ રોગીઓ તે કર્મ રોગથી પીડાતા સંસારી જીવો ચિકિત્સા કર્મ
રોગની જૈન દર્શનની વ્યાપકતા એની ચોખવટમાં છે

(સમંતભદ્રાચાર્ય કહે છે) આગલા પ્રકરણના સવાલના જવાબમાં કહેવાનું
કે સર્વ તીર્થોમાં અંશ સત્ય છે કારણ કે એ સર્વ સર્વજ્ઞ દર્શનના ઝરણાં છે માત્ર
વાદ કરનારા ધ્યાન કરે તે કહેવા માત્ર છે મનશુદ્ધિ આરંભાદિથી મૂકાયે જ થાય
છે ઉપાધિરહિત હોય તે ધ્યાનયોગદ્વારા મોક્ષને સાધે છે સાચા વૈદ્યને સમંત

દવા હોય તે ભલે ઉંઠ વૈદ્યે આપેલી હોય તો પણ લાભ જરૂર કરે છે જે અનુષ્ઠાનો રાગદ્વેષ મોહ વ્યાધિનો નાશ કરનાર છે તે ગમે તે તીર્થને નામે આવે પણ લાભ કરનારા છે અને ચિત્તને મલીન કરનાર અનુષ્ઠાન અસમત છે વિકાસક્રમમા બાહ્ય વેશને ખાસ સ્થાન નથી ખરાબ વિચારકલ્લોલથી પાપબધન થાય છે પાપ અને પુણ્યથી મધ્યસ્થ રહેવાની જરૂર છે ઉદાસીનતાથી કર્મનિર્જરા થાય છે ચિત્તના સકલ્પજાળાનો નિરોધ કરવાની જરૂર છે માધ્યસ્થથી મોક્ષસાધન બને છે ભિન રૂચિ પ્રમાણે સાધનધર્મમા ફેર પડે તેમા વાધો નથી જૈન યોગમા વિશેષતા આ પ્રકારે છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ-આ પ્રમાણે સમતભદ્રે વાત કરી

પૃષ્ઠ ૨૦૪૩-૨૦૫૩

પ્રકરણ ૨૧ મુ-વ્યાપક જૈન દર્શન જિજ્ઞાસુ પુડરીકે વળી સવાલ કર્યા સર્વે પોતપોતાના દર્શનને વ્યાપક કહે છે તો આપ જૈનદર્શનને કયા મુદ્દાથી વ્યાપક કહોછો? આચાર્યે જવાબમા કહ્યુ-એના ઘણા કારણો છે એના દેવ વીત રાગ ગતદ્વેષ અને મોહપર સામ્રાજ્ય મેળવનાર છે એને દેવના નામનો મોહ નથી દશ ગુણથી યુક્ત ધર્મ પણ એક જ છે અને તે સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર છે એનો મોક્ષમાર્ગ પણ એક જ છે અને તે નિરતિશય નિરતર આનદ આપનાર છે આ પ્રમાણે અન્ય તીર્થીઓ પોતાના મતને વ્યાપક કહે તો ઝગડો નથી, કારણ કે એમા ભેદબુદ્ધિને સ્થાન જ નથી જ્યા આત્માનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારાતુ હોય, આત્મા કર્મમળથી લિપ્ત હોય ત્યા સસાર છે, કર્મરહિત થયે એનો મોક્ષ છે-એ વાત સ્વીકારે તે વ્યાપક દશન છે, પછી એનું નામ ગમે તે અપાય તેમા વાધો નથી મોહનો વિનાશ કરવાનો ઉદ્દેશ સર્વથી મુખ્ય હોવો જોઇએ આ સવ ખુલાસા પુડરીક મુનિએ સાભળ્યા

પૃષ્ઠ ૨૦૫૪-૨૦૬૩

પ્રકરણ ૨૨ મું-અનુસુંદર પુડરીક મહાભદ્રા સુલલિતાનો મોક્ષ જૈન દર્શનની વિશાળતા જાણ્યા પછી પુડરીકને અભ્યાસ કરવા તીવ્ર ઇચ્છા થઇ સમતભદ્રાચાર્ય આગમની કુચીઓ પુડરીક મુનિને બતાવી પછી પુંડરીક મુનિને યોગ્ય વિધિપૂર્વક આચાર્યપદે સ્થાપ્યા અને તેમના સબધમા આઠ દિવસનો મ હોત્સવ થયો સમતભદ્રનો મોક્ષ થયો પુડરીક આચાર્ય દાનાદિ ધર્મ પાળી અનેક ઉપકાર કર્યા ધનેશ્વર નામના શિષ્યની આચાર્યપદે સ્થાપના કરી, તે પ્રસગે બહુ સુદર અનુજ્ઞા કરી અને શિષ્યવર્ગને તેમની આજ્ઞા માનવા યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો પુડરીક પ્રણિધાન પુડરીકે બહુ સુદર પ્રણિધાન કર્યું જે ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે છેવટે પાદપોપગમ અણુશણ કર્યુ, અનેક ઉપસર્ગો સહન કર્યાં અને શુકલ ધ્યાન આદરી ક્ષપક શ્રેણિએ ચઢતા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન કરી છેવટે સમુદ્ઘાત કરી યોગનો નિરોધ કરી શૈલેશીકરણ આદરી પરમ પદ પ્રાપ્ત કર્યુ મહાભદ્રાનો મોક્ષ થયો આખરે સુલલિતાનો પણ મોક્ષ થયો શ્રીગર્ભ વિગેરે રાજા અને અન્ય ભાવિકોની સારી ગતિ થઇ

પૃષ્ઠ ૨૦૬૩-૨૦૭૨

પ્રકરણ ૨૩ સુ-લેટલા માટે આ ચરિત્ર ગ્રંથકર્તા કહે છે કે મેં કહ્યું અને તમે સાંભળ્યું તમારે એ તરફ બેદરકારી કરવા જેવું એ નથી સુમતિ એ લઘુકર્મી જીવનું દૃષ્ટાંત છે મહાભદ્રા એ વિશાળ બુદ્ધિવાળા પુરુષોનું દૃષ્ટાંત છે અને સુલલિતા એ કષ્ટસાધ્ય જીવનું દૃષ્ટાંત છે કલ્યાણમિત્રનો યોગ સંપત્તિ અપાવનાર છે સંસારીજીવનું ચરિત્ર ઘણાખરા જીવોને બંધબેસતું આવે તેવું છે સંસારનો આખો વિસ્તાર નાટક જેવો છે એનું સત્ય સ્વરૂપ સમજી બરાબર વિચારવા યોગ્ય છે આ જીવ સંસારમાં રખડતો બંધ થઇ પરમાત્મા કેવી રીતે થાય તે આખો વિસ્તાર ખાસ સમજવા યોગ્ય છે ભવ્ય પ્રાણીઓનું કર્તવ્ય આ ચરિત્ર વાંચીને શું છે તે પર ઉલ્લેખ આખા ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ એ છે કે શમસુખ મેળવવા યોગ્ય છે તે મેળવવું, દુષ્ટ કર્મોથી ચેતતા રહેવું અને સદાગમનો પરિચય કરવો ભવ્યત્વમાં ઓછાવધતાપણું જરૂર હોય છે પણ જીવનનું કર્તવ્ય મલવિરોધનમાં છે તે યાદ રાખવું પ્રસ્તાવનો ઉપસંહાર પૃષ્ઠ ૨૦૭૩-૨૦૮૨

ગ્રંથકર્તાની પ્રશસ્તિ શિષ્ય પરંપરા ગ્રંથકર્તાનો સમય શ્રી હરિભદ્રસૂરિમહારાજ અને સિદ્ધર્ષિ વિગેરે ઉપયોગી હકીકત પૃષ્ઠ ૨૦૮૩-૨૦૮૭

आयुर्वायुतरत्तरङ्गतरल लग्नापद सपद,
सर्वेपीन्द्रियगोचराश्च चटुला सन्ध्याभ्ररागादिवत्।
मित्रस्त्रीस्वजनादिसङ्गमसुख स्वप्नेन्द्रजालोपम,
तत्किं वस्तु भवे भवेदिह मुदामालम्बन यत्सताम्॥

જગતમા પ્રાણીઓનુ આયુષ્ય પવનથી ચચળ થયેલા જળના તરગ જેવુ, સપત્તિ વિપત્તિ સાથે મળેલી, ઇદ્રિયના સઘળા વિષયો સધ્યાના રગ જેવા ચપળ અને મિત્ર સ્ત્રી સ્વજનાદિકના સગમનુ સુખ સ્વપ્ન કે ઇદ્રજાળ જેવુ અસ્થિર જણાય છે તો પછી આ સસારમા એવી કઈ વસ્તુ છે કે જે સજ્જન પુરૂષોને આનદના સાધનરૂપ થાય?

વિનયવિજય ઉપાધ્યાય, શાત સુધારસ.

धन्यास्ते वीतरागा क्षपकपथगतिक्षीणकर्मोपरागा
त्रैलोक्ये गधनागा सहजसमुदितज्ञानजाग्रद्विरागा ।
अध्यारुह्यात्मशुद्ध्या सकलशशीकलानिर्मलध्यानधारा
मारान्मुक्तेः प्रपन्ना कृतसुकृतशतोपार्जितार्हन्त्यलक्ष्मीम्॥

ક્ષપકશ્રેણી વડે જેમણે કર્મશત્રુઓને ક્ષીણ કરી નાખ્યા છે, સહજ સદોદિત જ્ઞાન વડે જાગૃત વૈરાગ્યવત હોવાથી ત્રણ લોકમા ગધહસ્તી સમાન શ્રીવીતરાગ પરમાત્મા કે જેઓ આત્મશુદ્ધિથી સપૂર્ણ ચદ્રકળાની જેવા નિર્મળ ધ્યાન ધારાની ઉપર આરૂઢ થઇને પૂર્વકૃત સેંકડો સુકૃત વડે ઉપાર્જન કરેલી તીર્થંકર પદવીને પામી મોક્ષની સમીપ જઈ રહ્યા છે તેમને ધન્ય છે!

સદર, પ્રમોદ ભાવના.

अर्हन्तोऽपि प्राज्यशक्तिस्पृश किं,
धर्मोद्योग कारयेयु प्रसह्य ।
दद्यु शुद्ध कि तु धर्मोपदेश,
यत्कुर्वाणा दुस्तर निस्तरन्ति ॥

પ્રબળ શક્તિવાળા અરિહત ભગવાન પણ શુ બળાત્કારે ધર્મ ઉદ્યમ કરાવે છે? તેઓ તો શુદ્ધ નિર્દોષ ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે તે પ્રમાણે જે ભવ્ય જનો વર્તે છે તે સસાર સમુદ્ર તરી જાય છે

પ્રસ્તાવ છઠ્ઠો.

પ્રસ્તાવ સાતમો.

પ્રસ્તાવ આઠમો.

અબ મ સાચો સાહિમ પાયો, યાકી ગેના કરત હું યાકો,
મુજ મન પ્રેમ સોહાયો અબમેં સાચો સાહિબ પાયો ૧

વાકુ ઓરન હોવે અપનો, જો દીજે ઘર માયો,
સપત્તિ અપની ક્ષીણમેં દેવે, વય તો દીલમે ધ્યાયો. અબમેં. ૨

ઓરનકી જન કરતહે ચાકરી, દૂર દેશ પાઉ ઘાસે,
અતરજામી ધ્યાને દીસે, વય તો અપને પાસે. અબમેં. ૩

ઓર કબહુ કોઈ કાન્ત કોપ્યો, બહોત ઉપાય ન તુસે,
ચિદાનદમેં મગન રહતુ હે, વે તો કબહુ ન રૂસે. અબમેં. ૪

ઓરનકી ચિંતા ચિત્તે ન મિટે, સબ દિન વધે જાને,
થીરતા સુખ પુરણ ગુણ ખેલે, વય તો અપને ભાવે. અબમેં. ૫

પરાધીન હે ભો ા ઓરકો, યાતે હોત વિજોગી,
સદા સિદ્ધ સમસુખ વિલાસી, વય તો નિજગુણ ભોગી. અબમે. ૬

જયુ જાનો ત્યુ જગ જન જાણો, મેં તો સેવક ઉનકો.
પક્ષપાત તો પરશુ હોવે, રાગ ધરત હું ગુનકો. અબમેં. ૭

ભાન એકહી સબ જ્ઞાનીકો, મુરખ ભેદ ન ભાવે,
અપનો સાહિબ જો પિછાને, સો જસલીલા પાવે. અબમેં. ૮

શ્રીમદ્યશોવિજય ઉપાધ્યાય.

શ્રી

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

છઠ્ઠો પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

છઠ્ઠા પ્રસ્તાવના પાત્રો વિગેરે

સ્થળાદિ	અગત્યના પાત્રો		સામાન્ય પાત્રો.	
આનંદપુર (બહિરંગ)	કેસરિ	આનંદપુરનો રાજા		
	જયસુંદરી	કેસરિરાજાની રાણી	કમળસુંદરી	હરિકુમારની માતા કેસરિરાજાની મૃત રાણી
	હરિશેખર	આનંદપુર વાસ્તવ્ય વણિક કથાનાયકનો પિતા		
	બંધુમતી	હરિશેખરની પત્ની કથાનાયકની માતા		
	ધનશેખર	કથાનાયક સંસારીજીવ હરિશેખરનો પુત્ર		
(અંતરંગ)	પુણ્યોદય	ધનશેખરનો અંતરંગ મિત્ર (પુણ્ય)		
(અંતરંગ)	સાગર	ધનશેખરનો બીજો અંતરંગ મિત્ર (લોભ)		
જયપુર (બહિરંગ)	બકુલ	જયપુર નગરનો શેઠ		
	ભોગિની	બકુલશેઠની પત્ની		
	કમલિની	બકુલશેઠની પુત્રી કથાનાયક ધનશેખરની પત્ની		

રત્નદ્વીપ (બહિ)	હરિકુમાર	આનંદપુરના કેસરિરાજાનો પુત્ર કમલસુંદરીથી જગમાં જન્મેલ
	નીલકંઠ	રત્નદ્વીપનો રાજા હરિકુમારનો મામો
	શિખરણી	નીલકંઠરાજાની રાણી
	મયુરમંજરી	નીલકંઠરાજાની પુત્રી હરિકુમારની પત્ની
(અતરગ)	યૌવન	દેવી કાલપરિણતિના અનુચરો
	મૈથુન	વનશેખરના મિત્રો
શુભ્રચિત્તનગર (અતરગ)	સદાશય	શુભ્રચિત્તનો રાજા
	વરેણ્યતા	સદાશયની રાણી
	બ્રહ્મરતિ	સદાશયની દીકરી મૈથુનની વૈરિણી
	મુક્તતા	સદાશયની દીકરી સાગરની વૈરિણી
મનુજગતિ (અતરગ)	કર્મપરિણામ	મનુષ્યગતિનો રાજા (બીજો પ્રસ્તાવ) નિર્બીજ પણ જગત્પિતા
	કાલપરિણતિ	કર્મપરિણામની રાણી („)

ધરણ	સાર્થવાહ વસુમતીને હરિકુમાર સાથે રત્નદ્વીપે લાવનાર
વસુમતી	કમળસુંદરીની વિશ્વાસુ દાસી હરિકુમારની ધાત્રી
બધુલા	હરિકુમારનો સબધ જોડી આપનાર પટ બતાવનાર તાપસી
મન્મથ	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
લલિત	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
પદ્મશેખર	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
વિલાસ	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
વિભ્રમ	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
કપોલ	હરિકુમારના અતરગ મિત્રો
સુબુદ્ધિ	નીલકંઠરાજાનો મંત્રી
દમનક	સુબુદ્ધિમંત્રીનો દાસ હરિકુમારને ચેતાવનાર

સિદ્ધાન્ત. પરમ પુરૂષ

અપ્રબુદ્ધ સિદ્ધાન્તનો શિષ્ય

નિકૃષ્ટ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) ચારે પુરુષાર્થહીન અધમાધમપુત્ર

અધમ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) અર્થકામાસક્ત અધમ પુત્ર

વિમધ્યમ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) સંસાર અને ધર્મ સાચવનાર

મધ્યમ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) મોક્ષાર્થી સમજુ પણ છોડનાર નહિ

ઉત્તમ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) મોહને હણનારો સ્વરાજ્યસાધક

વરિષ્ટ (કર્મપરિણામના છ પુત્રો) સ્વયંજ્ઞાની તીર્થંકર શાસન પ્રવર્તક

(અન્તરંગ)

ઔદાસિન્ય રાજ્યમાર્ગ ચિત્તવૃત્તિથી નિવૃત્તિ સુધી સીધો માર્ગ

અધ્યવસાય ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં આવેલ મહાહ્રદ

ધારણા સદર અટવીમાં મહાનદી

ધર્મધ્યાન સીધી નાની કેડી

સબીજયોગ. કેડીમાંથી મોટો રસ્તો

શુકલધ્યાન સીધી નાની કેડી

શૈલેશી મહામાર્ગ અંતીમ

નિવૃત્તિ ઔદાસિન્ય માર્ગને અંતે આવેલી મહાનગરી

સમતા યોગનલિકા

વિતર્ક અપ્રબુદ્ધ શિષ્ય ખાસ નોકર

મહામોહ (ચતુર્થ પ્રસ્તાવના જાણીતા પાત્રો)

વિષયાભિલાષ (ચતુર્થ પ્રસ્તાવના જાણીતા પાત્રો)

ચારિત્રરાજ (ચતુર્થ પ્રસ્તાવના જાણીતા પાત્રો)

સદ્બોધમંત્રી (ચતુર્થ પ્રસ્તાવના જાણીતા પાત્રો)

દૃષ્ટિ વિષયાભિલાષ મંત્રીની દીકરી

અભ્યાસ ઉત્તમકુમારનો ખાસ અનુચર

વૈરાગ્ય ચારિત્રરાજે મોકલેલ અનુચર

મૈત્રી યોગિની દેવી

મુદિતા ,

કરૂણા ,

ઉપેક્ષા

શાર્દૂલ હરિકુમારનો મિત્ર.

ॐ परमात्मने नमः

શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

વિભાગ ૩ જો.

પ્રસ્તાવ છઠ્ઠો.

અવતરણ.

મૈથુન, લોભ, ચક્ષુરિંદ્રિય

પ્રકરણ ૧ લું.

ધનશેખર–સાગર મૈત્રી.

આ મનુષ્યલોકમા એક આનદ નામનુ બહિરગ પ્રદેશમા મોટું નગર હતુ, તે હમેશા આનદનુ સ્થાન હતુ, દોષો તો તેનાથી દૂર જ ગયેલા હતા તે આનદ નામને સાર્થક કરનારા નગરમા રહેનારા મનુષ્યો અનેક પ્રકારના વિલાસ, ઉલ્લાસ અને લાવણ્ય (ખુબસુરતી)ની લીલાથી દેવતાઓ સાથે સ્પર્ધા કરનારા હતા અને માત્ર તેઓની આખમા પલકારા થતા હતા તેથી જ તેઓ દેવોથી જુદા પડી શકતા હતા,[1] બાકી આનદ વિલાસ અને સર્વ બાહ્ય નજરે જાણે તેઓ દેવનુ સુખ ભોગવતા હોય તેવા જ જણાતા હતા તે

---

૧ દેવતાની આખો પલકારા મારતી નથી, મનુષ્યની મારે છે બાહ્ય નજરે દેવતાથી મનુષ્ય આખના પલકારાથી જુદા પડે છે

નગરની સ્ત્રીઓ પોતાની તરફ પુરૂષોનુ આકર્ષણ કરી રહી હતી અને છતા પોતે આખના પલકારો[1] પણ મારતી ન હોવાથી દેવીઓનો આકાર ધારણ કરી રહી હતી લોકોનો પોશાક વિચિત્રવિચિત્ર પ્રકારના કિરણોવાળા રત્નોના આભૂષણોના હાલવાથી એવો સુદર લાગતો હતો કે જાણે તે ઇંદ્રધનુષ્યના દડના એક ભાગથી શોભતુ આકાશજ[2] હોય નહિ એમ લાગતુ મતલબ કે નગરના લોકો સુખી હતા, સ્ત્રીઓ અત્યત રૂપાળી હતી અને તેમની સુખી સ્થિતિ તેમના સારભૂત રત્ન વિગેરે દ્રવ્યો ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ જણાઇ આવતી હતી

આનદને રે હરિશેખરશે૦
શુણાનાન્ બધુમતી ભાર્યા.
ધનશેખરનો જન્મ યૌવન.

એ આનદનગરમા કેસરિ નામનો મહારાજા રાજ્ય કરતો હતો, શત્રુઓના જબરજસ્ત હાથીઓના કુભસ્થળો ભેદી નાખવાના અનેક ઉત્સાહપૂર્વકના સાહસો તેણે કરેલા હતા અને દુનિયાનો મોટો ભાગ જીતીને તેણે પોતાના હાથ નીચે આણી દીધેલો હતો આ રાજાની પ્રખ્યાતિ લોકમા બહુ સારી થયેલી હતી એ કેસરિ રાજાને કમળ પત્ર જેવા નેત્રોવાળી અતિ સુદર રૂપાળી અને પતિપરાયણ એક જયસુદરી નામની મહારાણી હતી અનેક સુદરીઓના સમૂહ વચ્ચે એ રાજરમણીએ રૂપ હાવભાવ અને વાત્સલ્યાદિ બાહ્ય અતર ગુણોમા જયપતાકા મેળવી હતી અને સર્વ બાબતમા પોતે સર્વ સુદરીઓથી શ્રેષ્ઠ છે એમ સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ હતુ

એ નગરમા એક હરિશેખર નામનો વણિક વસતો હતો તે ધનવાન્ હતો, આખા નગરનો આધાર હતો અને રાજા કેસરિનો પણ ઘણો માનીતો અને વલ્લભ હતો પોતાના દાન ગુણથી લોકરૂપ અનાજમા એ હરિશેખર વરસાદના જેવુ કામ કરતો હતો, મતલબ વરસાદ જેમ નરમીથી દાણાને ઘણા વધારી મૂકે છે તેમ તે અર્થીઓને દાનથી નવાજી દેતો હતો અને પોતાના મિત્રરૂપ કમળવનમા તેણે સૂર્ય જેવુ કામ કર્યુ હતુ એટલે સૂર્ય જેમ કમળવનને નવપલ્લવ

૧ પલકારો એટલે (૧) નિમત્ર અને (૨) કગારા એ બે પ્રયોગમા અર્થ સમજવો

૨ અબર શબ્દ અહીં મૂળમા વાપર્યો છે તે શ્લેષ છે (૧) આકાશ અને (૨) પોશાક

કરે તેમ એ હરિશેખરે મિત્રમડળને પોતાના ઉત્તમ ગુણોથી આનદ-યુક્ત કરી દીધુ હતુ, મતલબ કે એ શેઠ જેવા ધનવાન્ તેવા જ ગુણવાન્ પણ હતા

એ હરિશેખરને અત્યત વહાલી **બંધુમતી** નામની સ્ત્રી હતી, આર્યકુળમા ઉત્પન્ન થયેલી એ લલના લાવણ્યરૂપ અમૃતનો તો જાણે કુડ જ હતી, જાતે પરમ પવિત્ર હતી અને હરિશેખરના હૃદયમા વસેલી પ્રેમમૂર્તિ હતી એ બધુમતી જાણે રૂપનુ પણ રૂપ હોય નહિ તેવી લાગતી હતી, લક્ષ્મીદેવીનુ જાણે દર્શન કરાવતી હોય તેવી જણાતી હતી, ઉત્તમ શીલવત અને ચારિત્રનુ તો જાણે આવાસ જ હોય તેવી પવિત્ર હતી અને પતિભક્તિનુ સાક્ષાત્ મદિર હોય તેવી માલૂમ પડતી હતી

અહો અગૃહીતસકેતા ![1] મને હવે મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાએ એક નવીન ગોળી આપી તે લઇને હુ આ બધુમતીની કુખમા દાખલ થયો મારી તે માતાની કુક્ષીરૂપ યત્રમા અનેક પ્રકારે પીલાયા પછી આખરે જ્યારે મારો ત્યા રહેવાનો સમય પુરો થયો ત્યારે જેમ નારકીમાથી નારકીના જીવો બહાર નીકળે તેમ હુ મારી માતાની કુખમાથી બહાર નીકળ્યો અને હુ બહાર આવ્યો ત્યારે મારી સાથે મારા બે મિત્રો પણ આવ્યા

મને બહાર આવેલો જોઇ પુત્રજન્મથી બધુમતી ઘણી રાજી થઇ, હરિશેખરને પણ આનદ થયો અને તેઓએ પુત્રજન્મનો મહોત્સવ કર્યો, લોકોને અને સબધીઓને જમાડ્યા અને વધામણીઓ આપી મારા જન્મને બાર દિવસ થયા એટલે અત્યત મોટા મહોત્સવપૂર્વક મારા માતપિતાએ ધનશેખર એવુ મારુ નામ પાડ્યુ મારી સાથે તે જ વખતે બે મિત્રોનો પણ જન્મ થયો એમ ઉપર જણાવ્યુ તે સાગર અને પુણ્યોદય નામના મારા દોસ્તદારો સમજવા એ બન્ને મિત્રો અતરગ રાજ્યના રહેનારા હોવાથી મારા પિતાને એમની હયાતીની કે જન્મની ખબર ન પડી પણ તેઓ મારી સાથે રહેવા લાગ્યા અને મારી જ સાથે વધવા લાગ્યા એવી રીતે મારા મિત્રોની સાથે વધતા વધતા હુ કામદેવના મદિર સમાન યુવાવસ્થા પામ્યો,

૧ આ વાર્તા સસારીજીવ મહાગમ સમક્ષ કહે છે અને અગૃહીત-સકેતા સાભળે છે આ સસારીજીવનુ ચરિત્ર છે આ વખતે તે **ધનશેખર** તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનો છે અને તેને **સાગર** (લોભ) અને **મૈથુન** (પર રમણી રમણ) સાથે પ્રેમ થવાનો છે

મતલબ બાળપણુ વટાવીને હુ હવે યુવાન બન્યો પછી કોઇ કળા ચાર્યને મને સોંપવામા આવ્યો તેની પાસે એક ધર્મકળા મૂકીને બીજી સર્વે કળાઓ હુ શીખી ગયો

સાગરના કલ્લોલો.

આની રીતે હુ મોટો થતો જતો હતો તે વખતે મારી સાથે મારો મિત્ર સાગર[1] પણુ વધ્યો જતો હતો. હવે સાગર મારા મનમા પોતાની શક્તિથી અનેક પ્રકારના કલ્લોલો દરેક ક્ષણે ઉત્પન્ન કરતો હતો, દરીઆમા દરેક ક્ષણે મોજા આવે છે તેમ મારા મનમા સાગર મિત્રની સલાહથી વારનાર કલ્લોલો થઇ આવતા હતા એ સાગર મિત્રની શક્તિથી કેવા કેવા કલ્લોલો થઇ આવતા હતા તેના થોડા દાખલાઓ બતાવુ છુ

"આ દુનિયામા ધન જ ખરેખર સારભૂત છે, ધન જ ખરેખર 'સુખ આપનાર છે, ધનના જ લોકો વખાણુ કરે

કલ્લોલના નમુના "છે, ધનના ગુણુ અધિકાધિક ગવાય છે, લોકો "ધનને જ વાદે છે, પૂજે છે, નમે છે, ધન જ "ખરેખર સાચુ તત્ત્વ છે, ધન જ ખરેખરો પરમાત્મા છે અને "ધનમા જ સર્વ બાબતો પ્રતિષ્ઠા પામે છે, આવી વસે છે દુનિયામા "અવલોકન કરીને જોશો તો બરાબર માલૂમ પડશે કે આ દુનિયામા "જે પ્રાણી પૈસા વગરનો છે તે વાસ્તવિક નજરે જોતા તરખલાને "તોલે છે, રાખ (રક્ષા) જેવો છે, શરીરના મેલ જેવો છે, ધૂળ "જેવો છે અથવા વધારે વાસ્તવિક રીતે બોલીએ તો તેની તેટલી "પણુ કિમત નથી, તે વસ્તુત કાઇ નથી [2]આ દુનિયામા દેવતાઓ "થાય છે તે પણુ ધનથી જ થાય છે, દેવતાના સ્વામી ઇંદ્ર થાય છે "તે પણુ ધનથી જ થાય છે અને આ રાજાઓ દેખાય છે તે પણુ "ધનનો જ ચમત્કાર છે, એ દેવ ઇંદ્ર કે રાજાઓ બીજાથી મોટા "દેખાય છે તેનુ કારણુ ધન જ છે, બીજુ કાઇ કારણુ છે જ નહિ

---

૧ સાગર એટલે લોભ એને સા ગર એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે જેમ સમુદ્રનો છેડો આવતો નથી તેમ લોભનો છેડો નથી, આજે ધારેલુ કાલે મળે એટલે એથી ઇચ્છા વધારે થાય છે લોભને શાસ્ત્રકારે અનેક જગ્યાએ 'સાગર અને આકાસ' સાથે સરખાવેલ છે જુઓ ઉપાધ્યાયજીની લોભ પાપસ્થાનકની સઝાય

૨ ધનવાનોને અથવા ધનના અર્થને આવા જ વિચારો આવે છે જરા અવલોકન કરવાથી તે સ્પષ્ટ જણાઇ આવશે

"આ દુનિયામા મનુષ્યપણુ અથવા પુરૂષપણુ એકસરખુ હોવા છતા "એક દાતાર દેખાય છે અને બીજો દાન લેનાર અથવા માગનાર "દેખાય છે, એક શેઠ દેખાય છે અને બીજો નોકર દેખાય છે-એ "સર્વ ચમત્કાર ધનનો છે, એ પૈસાનો પ્રકાર છે, માયાનુ એ નાટક "છે આ બધી વાતનુ રહસ્ય એ છે કે માણસે ગમે તેટલા પ્રયત્ન "કરીને આ ભવમા પૈસા એકઠા કરવા, પોતાના કરવા અને તેનો "બરાબર સ્વીકાર કરવો અને જો તેમ કરવામા ન આવે અથવા "તેમા ગફલતી કરવામા આવે તો તેનો મનુષ્યજન્મ નિષ્ફળ છે અને "ફેરો નકામો છે એમ સમજવુ

આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી પોતાના વડીલો પાસેથી ગમે તેટલા પૈસા આવેલા કે મળેલા હોય અને ઘરમા મારા પોતાના ઘણા પૈસા હોય તો પણ મારે અધિક ધન મેળવવુ જ જોઇએ અરે! ત્યાસુધી ઝગઝગાયમાન તેજ કરતી રત્નની રાશિઓ અને હીરામાણેકના ઢગલાઓ હુ મારા ઘરમા મારે પોતાને હાથે આણેલા જોઉ નહિ ત્યાસુધી મારા જીવને ચેન કેમ પડે? મને બરાબર નિરાત કેમ થાય? અને મારા મનને શાતિ ક્યાથી થઇ શકે? માટે હવે તો કોઇ દૂર પરદેશમા જઇ સર્વ પ્રકારનો પ્રયાસ કરવો, ભલે તે પ્રશસનીય હોય કે નિંદનીય હોય, પણ કોઇ પણ પ્રકારે પૈસા પેદા કરીને મારે મારૂ પોતાનુ ઘર ભરી દેવુ

આના આના અનેક પ્રકારના સાગરના તરંગોથી વ્યાકુળ થઇને હે અગૃહીતસકેતા! હુ મારા પિતાજીની પાસે ગયો સાગરમિત્ર મારા મનમા ધન ગમે તે પ્રકારે એકઠુ કરવાના વિચારોને અગે અદર રહીને વધારે વધારે પ્રેરણા કર્યા જ કરતો હતો

ધનપ્રાપ્તિ માટે પરદેશ જવા નિર્ણય.
તદ્વિષયે પિતા અભિપ્રાય નિર્દેશ.
ધનશેખરનો આગ્રહ અને અનુજ્ઞા.

આગળ વાર્તા ચલાવતા ધનશેખર (સસારીજીવ) અગૃહીતસકેતાને કહે છે કે સાગરમિત્રની અસરતળે હુ પિતાજી પાસે ગયો ત્યારે તેમની અને મારી વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ—

ધનશેખર—"પિતાજી! મારે ધન પેદા કરવા માટે પરદેશ જવાની ઘણી ઇચ્છા છે, ત્યા જઇને મારી શક્તિ બતાવુ, મારૂ પુરૂષાર્થ બતાવુ, એવો મારા વિચાર છે, તો આપથી મને તેમ કરવા માટે રજા આપો"

હરિશેખર—"દીકરા ! આપણે તો વડિલો પાસેથી એટલું બધું ધન મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ અને તને તો એટલું ધન મળે છે કે અત્યારે જોઇએ તેના તું વિલાસ કર, ઉપભોગો કર, દાન આપ અને પૈસા ખરચ તે સર્વને પહોંચી શકે તેટલી આપણી કુળક્રમાગત પુંજી છે તારે જોઇએ તેટલા પૈસા તેમાથી ખરચ, આપી દે કે એકઠા કર તેમા તને કોઇ ના પાડનાર નથી માટે ભાઇ ! ઘરે રહીને તારે જોઇએ તેટલો ખરચ કર, કે તારી મરજીમા આવે તે પ્રમાણે ધનની વ્યવસ્થા કર, પણ તું પરદેશ જવાની વાત કર નહિ તારા વગર હું એક ક્ષણ પણ રહી શકું તેમ નથી "

ધનશેખર—"પિતાજી ! જે લક્ષ્મી પૂર્વપુરૂષોએ પેદા કરી હોય તેનો ઉપભોગ કરતા તો આપણે ખાસ શરમાવું જોઇએ મને નવાઇ તો એ જ લાગે છે કે એમ કરતા શરમ કેમ નહિ આવતી હોય !! જેમ બાળકો નાનપણમા માતાના સ્તનનું પાન કરે તે પ્રમાણે એવી વડિલોપાર્જિત મિલ્કત તો માત્ર મૂર્ખ બાપુનો જ વાપરે બાકી જ્યારે બાળક યોગ્ય વયનો (ઉમર લાયક) થાય ત્યારે એ વડિલોપાર્જિત મિલ્કતનો ભોગ કરવો તે તો ઘણું જ શરમાવા જેવું છે, નીચું જોવા લાયક છે, અત્યંત તિરસ્કારને પાત્ર છે, અને પિતાજી ! એ કુળક્રમાગત પુંજીને ભોગવવા જ માંડી હોય તો કેટલો વખત ચાલી શકે ? સમુદ્રમાથી તમે ટીપું ટીપું પાણી કાઢ્યા કરો અને નવું પાણી વધારો નહિ તો મોટો દરિયો પણ આખરે ખૂટી જાય, નવીન પેદાશ કર્યા વગર તો કુબેરભંડારીના ભંડાર પણ ખૂટી જાય, તો પછી આપણી પુંજી તે શા હિસાબમા છે ? માટે પિતાજી ! મને પૈસા પેદા કરવાની જે પ્રબળ ઇચ્છા થઇ છે અને તે સબંધી મારા મનમા જે ઉત્સાહ જાગ્રત થયો છે તેને આપે ભાંગી ન નાખવો અને મહેરબાની કરીને મારા વિરહથી થતી પીડાને આપે સહન કરી લેવી આપને હું મારા મનમા જે વાત છે તે સ્પષ્ટ રીતે કહી દઉં છું વાત એ છે કે દૂર દેશાંતરમા જઇને મારી પોતાની ભુજાઓ વડે મોટી લક્ષ્મી પેદા ન કરૂં અને તે વડે રત્નના ઢગલાઓ ન વસાવું ત્યાંસુધી મારા જીવને જંપ વળે તેમ નથી, મારા મનને ચેન પડે તેમ નથી, મારા ચિત્તને નિરાત વળે તેમ નથી આ પ્રમાણે મારે તો ગમે તેમ કરીને પરદેશ જવું જ છે અને એ વાત મારા મનમા ચોક્કસ થયેલી છે, તો પછી મારા જવાની બાબતમા આપ અડચણ શા માટે નાખો છો ? મારે તો ગમે તેમ કરીને જવું જ છે "

સ્વોપાર્જિતનો મહિમા

પિતાએ જોયુ કે છોકરાને પરદેશ જવાનો આગ્રહ ખરેખરો થયો છે, ના પાડવાથી કોઇ રીતે અટકે તેમ નથી અને વધારે તાણવા જતા (વાત) તૂટી જાય તેમ છે તેથી વિચાર કરીને બોલ્યા, પણ બોલતા બોલતા સ્નેહથી તેમનુ હૃદય પીગળી ગયુ અને આખ ઉપર તેની અસર સ્પષ્ટ દેખાઇ આવી

ઢીલા ઘુચ થઇ ગયા

હરિશેખર (જવાબ આપતા)—"દીકરા! તારા મનમા એવો જ નિશ્ચય છે અને તે નિશ્ચય ફરી શકે તેમ નથી તો તારો વિચાર હોય તેમ કર અને તારા મનોરથ પૂરા કર માત્ર તુ મારી આટલી વાત ધ્યાનમા રાખજે—"મેં તને ઘણા સુખમા ઉછેર્યો છે, તુ પ્રકૃતિથી "ઘણો સીધી લાઇનનો માણસ છે, દેશાતર દૂર છે, રસ્તાઓ આડા "અનળા અને આકરા છે, લોકો વાંકા હૃદયનાળા "હોય છે, સ્ત્રીઓ છેતરવાની કળામા ઘણી કુશળ "હોય છે, નીચ અને દુર્જનો ઘણા હોય છે, સજ્જન-"સારા માણસો ભાગ્યે જ મળી આવે છે, ધૂતારા લોકો અનેક "પ્રકારના પ્રયોગો કરવામા ઘણા ચતુર હોય છે, વેપાર કરનારા "(વાણીઆઓ) ઘણા કપટી હોય છે, કરીયાણા વિગેરે દ્રવ્યોનુ 'રક્ષણ કરવામા ઘણી મુસ્કેલીઓ નડે છે, નવી જુવાની અનેક "પ્રકારના વિકારોને કરનારી હોય છે, અનેક કાર્યો આદરવામા આવે "તેના પરિણામો દુખે જાણી શકાય તેવા હોય છે, પાપ અથવા "યમ હમેશા અનર્થ કરવાની બાબત ઘણી પસદ કરનાર હોય છે, "ચોર અને લુચ્ચા લોકો વગર અપરાધે ગુસ્સો કરનારા અને હેરાન "કરનારા હોય છે, તેથી જ્યારે જેવો પ્રસગ આવે ત્યારે તે વખતને "અનુસરીને તારે કોઇ વખત તદ્દન પડિત થઇ જવુ અને કોઇ વખત "તદ્દન મૂર્ખ બની જવુ, કોઇ વખત દાક્ષિણ્યતાવાળા બની જવુ "અને કોઇ વખત તદ્દન કઠોર બની જવુ, કોઇ વખત તદ્દન દયાળુ "બની જવુ અને કોઇ વખત એકદમ નિર્દય બની જવુ, કોઇ વખત "મોટા લડવૈયા બહાદુર બની જવુ અને કોઇ વખત તદ્દન બીકણ "બાયલા બની જવુ, કોઇ વખત એકદમ દાનેશ્વરી બની જવુ અને "કોઇ વખત એકદમ કૃપણ થઇ જવુ, કોઇ વખત બગવૃત્તિ ધારણ "કરી મૌન થઇ જવુ અને કોઇ વખત ચતુર (હુશિયાર વક્તા) બની "જવુ અને હમેશા ક્ષીરસમુદ્ર જેવા ઊડા, ગભીર અને શાત બુદ્ધિ-"ધનવાળા થઇ જવુ અને એટલા ઊંડા રહેવુ કે કોઇ માણસ એ

વ્યવહાર શિખામણ

"સમુદ્રનો મધ્ય ભાગ કદી પામી શકે નહિ પરદેશમાં તારે આ "પ્રમાણે વર્તવું એટલી મારી તને ખાસ ભલામણ છે "

પરાક્રમ આતુરતા

ધનશેખર—"પિતાજી! આપે ઘણી કૃપા કરી! અને મને બહુ સારી વ્યવહાર શિખામણ આપી! આપ હવે મારી બુદ્ધિનો મહિમા બરાબર જોજો પિતાજી! હું અહીંથી એક રૂપીઓ પણ લઇ જનાર નથી, આપની પુંજી માંથી એક ફુટી બદામ પણ મારી સાથે લઇ જનાર નથી, માત્ર મારું સત્ત્વ[1] (પરાક્રમ) જ મારી સાથે લઇ જઇશ, તેને જ મારું ધન ગણીશ અને તે ધનના જોરથી અનેક પ્રકારના ધન એકઠા કરીને જો હું પાછો ઘરે આવું તો મારું નામ આપે ધનશેખર પાડ્યું છે તે સાર્થક અને યોગ્ય ગણાશે અને તેમ કરું તો જ હું આપનો ખરો પુત્ર છું એમ આપ માનજો જો તેમ ન કરું અને પૈસા ન મેળવું તો હું ઘરે આવનારો જ નથી, આપે એમ સમજી લેવું કે આપનો પુત્ર પરદેશમાં મરી ગયો છે અને મારું સ્નાન કરી લેવું કારણ કે પિતાજી! મારો એવો દૃઢ નિશ્ચય છે કે સથવારો, વેપાર કરવાની ચીજો અને સહાય કરનારા માણસોની સામગ્રીથી પૈસા પેદા કરવાનું કાર્ય તો સ્ત્રીઓ પણ કરી શકે છે ધનના સાધનો વડે ધન મેળવવું તેમાં વિશેષતા શી છે? એવા સારા સંયોગોમાં યુવાન માણસ પૈસા મેળવી શકે તેમાં નવાઇ શી છે? મારે તો એટલું વધારે બતાવી આપવું છે કે કોઇ પણ પ્રકારની ખાસ સામગ્રી લીધા વગર અને ઘરેથી હાથે અને પગે બહાર નીકળેલો માણસ પણ પિતાનું ઘર પોતાના પેદા કરેલા રત્નના ભંડારોથી ભરી શકે છે "

માતાને આશ્વાસન

આ પ્રમાણે બોલીને મારા પિતાજીને પગે હું પડ્યો તે વખતે પુત્રસ્નેહથી આંખોમાંથી આંસુ પાડતી મારી માતા બંધુમતી પાસે ઊભી હતી અને સર્વ વાર્તા સાંભળતી હતી તેને પણ હું પગે પડ્યો અને તે જ વખતે એકદમ પહેરેલે કપડે બહાર નીકળી ગયો, માબાપ રડતા રહ્યા અને મારા બન્ને મિત્રો (પુણ્યોદય અને સાગર)ને અંદર સાથે લઇને હું તો ચાલી નીકળ્યો હું બહાર નીકળવા લાગ્યો તે વખતે કાંઇક ધીરજ ધારણ કરીને સખ્ત રડતી મારી માતા બંધુમતીને મારા પિતાએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું "વહાલી! તું રડ નહિ, આ તો વાસ્તવિક રીતે ઘણા આનંદની વાત છે જે સ્ત્રી તદ્દન આળસુ, નસીબ ઉપર આધાર

૧ Manliness એ સત્ત્વ માટે બરાબર શબ્દ છે

રાખનાર, બાયલા જેવા અને શક્તિ વગરના માયકાકલા પુત્રને જન્મ આપે, જે સ્ત્રીના પુત્રમા કાઇ સાહસ ન હોય, કાઇ હોંસ ન હોય, કાઇ શક્તિ ન હોય, તે સ્ત્રી રૂદન કરે તે તો યોગ્ય કહેવાય, તેં તો એવા દીકરાને જન્મ આપ્યો છે કે જે ઘણો બહાદુર છે, કુળના ભૂષણ જેવા છે અને મોટા સાહસ કરનામા ઘણો ઉત્સાહી છે, માટે તારે રડવાનુ કાઇ પણ કારણ નથી આપણો છોકરો વેપારધધે લાગી જાય તે તો આપણને ઘણુ સારૂ છે, આપણો જ તે ગુણ છે, વાણી-આનુ તે લક્ષણ છે અને ડાહ્યો દીકરો પરદેશ ફરે તે તો આપણામા જાણીતી વાત છે, માટે હવે તુ દીલગીરી છોડી દે ”

પ્રકરણ ૨ જું.

ધનની શોધમાં.

ઉપર પ્રમાણે માતાપિતાની સાથે વાત કરી માત્ર કપડા પહેરેલા હતા તે લઇને એક પાઇ પણ સાથે લીધા વગર અનુહિતસકેતા ! હુ (ધનશેખર) મારા પિતાની પાસેથી આનદનગરથી નીકળી પડ્યો મારા મનમા સ્વપરાક્રમથી ધન મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી અને વડિલના ધનની સહાય વગર મારે ધન મેળવવાનો આગ્રહ હતો એ વિચારથી હુ આગળ વધ્યો

જયપુર નગરને પાદરે.
ધનપ્રાપ્તિના મનોરથો.
ધાતુ વાદનુ સ્વરૂપ.

ત્યાથી ધનની શોધમા હુ દક્ષિણદિશાએ દરીઆકાઠે જવા સારૂ આગળ ચાલ્યો સમુદ્રના કિનારા પર આગળ જતા એક જયપુર નામનુ બદર આવતુ હતુ ત્યા આવી પહોંચ્યો એ નગરની બહાર એક મોટુ ઉદ્યાન હતુ તેના બગીચામા બેઠા બેઠા મને વિચારો આવવા લાગ્યા કે—

અહો ! મારે હવે ગમે તેમ કરીને ઢગલે ઢગલા ધન તો એકઠુ

કરવુ જ જોઇએ ! ત્યારે શુ દેદીપ્યમાન ચપળ મોજાઓની માળાથી વ્યાકુળ સમુદ્રને ઉલ્લઘીને ધનની ખાણ જેવા રત્નદ્વીપમા હુ જઉ ? અથવા તો રણક્ષેત્રમા મોટા મોટા બહાદુર ધનવાનોને મારી હઠાવી જોરથી તેઓની લક્ષ્મી પડાવી લઉ ? એવી રીતે તેઓની લક્ષ્મી પડાવી લેવી તે કાઇ કોઇ રીતે ખોટું નથી તેઓને તેમના ધન ઉપર હક્ક શો છે ? અથવા તો ધન મેળવવાનુ એક બીજુ પણ સાધન છે [1]ચડિકાદેવીની આરાધના કરીને તેને લોહીથી ભરેલી મારી પ્રચડ ભુજાઓમાથી રૂધિર અને માસ આપી તૃપ્ત કરવી, આવી રીતે તે દેવીની આરાધના કરી તેને રાજી કરી તેની પાસે ધનની માગણી કરૂ ? અથવા તો બીજા બધા કામધધા છોડી દઇને [2]રોહણાચળ પર્વતને જ પાતાળ સુધી ખોદી કાઢુ કે જેથી એના મૂળમાથી મને ખૂબ ધન મળે ? અથવા તો પર્વતની ગુફામા જઇને ત્યાથી [3]રસકૂપિકાનો રસ લઇ આવુ કે જેની મદદથી મારી મરજી આવે તેટલુ સોનુ ત્યાર પછી અન્ય ધાતુઓમાથી બનાવી શકુ ? ”

કેશુડાનું વૃક્ષ અને ધાતુવાદ

મારા મિત્ર સાગરની અસરતળે એવા એવા ધનપ્રાપ્તિના અનેક મનોરથો મે તે જગ્યાપર બેસીને કર્યા આવા આવા અસ્તવ્યસ્ત અનેક વિચારો હુ મનમા ચામા બેઠોબેઠો કરતો હતો તે વખતે મારી નજર મારી સામે આવેલા એક કેશુડાના ઝાડ પર પડી વળી એક આશ્ચર્ય મારા જોવામા આવ્યુ કે કેશુડામાથી એક પાતળો અકુરો વૃક્ષની શાખામાથી નીકળીને હેઠ જમીન સુધી ગયો હતો આવી સ્થિતિમા કેશુડાના ઝાડ અને તેના પ્રારોહને જોતા થોડા વખત પહેલા જ હુ ધાતુવાદ[4] (Metallurgy or mineralogy) શીખ્યો હતો તે મને યાદ આવી

---

૧ જૂની માન્યતા છે કે ચડિકા દેવીને લોહીનો ભોગ આપવાથી તે તૃપ્ત થઇ ઇચ્છા પૂરી કરે છે

૨ રોહણાચળ પર્વતના મૂળમા ઘણુ ધન ભર્યુ છે એવી એક જૂની માન્યતા છે આ પર્વતનુ સ્થાન હાલ કોઇને જડતુ નથી !

૩ રસકૂપિકા પુરાણી માન્યતા રસની એક નાની કુઇ હોય છે તેમાથી એક ટીપુ રસ સોંક્યા ખાડી લોઢા ઉપર નાખતા સર્વેનુ સોનુ થઇ જાય છે આવી રસકૂપિકા પર્વતના કોટરમા હોય છે એમ ધાતુવાદવાળા માનતા હતા તે મેળવવાને માટે તપ જપ કરવા પડતા હતા

૪ ધાતુવાદ મૂળમા ખન્યવાદ શબ્દ છે એને માટે ભુસ્તરવિદ્યા' શબ્દ પણ યોગ્ય ગણાય મતલબ બહારની નિશાનીઓથી જમીનની અદર શું છે તેનો નિર્ણય કરવાની વિદ્યા હાલ આર્યાવર્તમા આ વિદ્યા તદ્દન ભૂલાઇ ગઇ છે

નથી મારા મનમા એમ થયુ કે એ ઝાડતળે ધન હોવુ જ જોઇએ, કારણ કે ધાતુવાદના પુસ્તકોમા જણાવવામા આવ્યુ છે કે—

ધાતુવાદ.

"જે સ્થળે ક્ષીરવૃક્ષ[1] ઊગે તે સ્થાન ધન વગરનુ કદિ હોતુ નથી, ત્યા થોડુ અથવા વધારે ધન જરૂર હોય છે, તે જ પ્રમાણે બીલીનુ ઝાડ હોય અથવા પલાશ (કિંશુક કેશુડા)નુ ઝાડ હોય ત્યા પણ થોડુ ઘણુ ધન જરૂર હોય છે જો એ વૃક્ષનો પ્રારોહ સ્થૂળ હોય તો ધન ઘણુ હોય છે અને જો પાતળો હોય તો થોડુ હોય છે, જો રાત્રીના વખતમા તે વધારે પ્રકાશ કરતો હોય તો ત્યા ધન ઘણુ છે એમ સમજવુ અને જો તે રાત્રે માત્ર ગરમ જ લાગતો હોય તો થોડુ ધન છે એમ જાણવુ એ કેશુડા કે બીલીના ઝાડને વીંધવામા આવે અને તેમાથી જો રાતા રગનો રસ ફૂટે તો તે જમીનમા રત્નો છે એમ સમજવુ, જો સફેદ રગનો રસ નીકળે તો તે જગ્યામા રૂપુ દટાયલુ છે એમ સમજવુ અને જો પીળા રગનો રસ નીકળે તો તે સ્થાનમા સોનુ છુપાયલુ છે એમ સમજવુ એ કેશુડાનો પ્રારોહ ઉપરથી જેટલો ઊંચો જણાતો હોય તેટલો જ નીચે પણ હોય તો તે સ્થાનક પર મોટું નિધાન છુપાયલુ છે એમ જાણવુ જો એ કેશુડાના વૃક્ષનો પ્રારોહ ઉપરથી પાતળો હોય અને નીચેથી વિસ્તારવાળો હોય તો તે સ્થાનપર ભડાર છુપાયલો છે એમ સમજવુ, પણ જો તેથી ઉલટુ જોવામા આવે એટલે કે તે પ્રારોહ ઉપરથી જાડો હોય અને નીચે પાતળો હોય તો ત્યા કાઇ ધન નથી એમ સમજવુ"

આ પ્રમાણે ધાતુવાદ હુ શીખ્યો હતો તે મને યાદ આવ્યો મારી સામે તે વખતે કેશુડાનુ ઝાડ ઊગેલુ હતુ તેને મે બરાબર ધારી ધારીને જોઇ લીધુ એ કેશુડાનો પ્રારોહ પાતળો થતો જતો હતો તે ઉપરથી મને વિચાર થયો કે આ સ્થાનકે ઘણુ ધન હોવુ જોઇએ પછી મારો નખ મારીને એ કેશુડાના ઝાડને વીંધ્યુ એટલે તેમાથી પીળા રગનુ દૂધ નીકળ્યુ એટલે મારા મનમા એમ થયુ કે એ સ્થાન પર જરૂર સોનુ હોવુ જોઇએ. તે જ વખતે મારા સાગરમિત્રે મને પ્રેરણા કરી એટલે એ ઝાડની નીચેનો ભાગ ખોદી નાખવાને અને અદર રહેલા સોનાને હાથ કરવાને હુ તૈયાર થઇ ગયો તે વખતે "નમો ધરણેન્દ્રાય,

હજાર મ દોર પ્રાપ્તિ

---

૧ ક્ષીરવૃક્ષ જે વૃક્ષના થડ વિગેરેમા છેદ કરવાથી દૂધ જેવો રસ નીકળે છે તે વૃક્ષો ઉબરો, વડ, પીપળો, મહુડો વિગેરે

नमो धनदाय, नमो क्षेत्रपालाय[1] એવા મંત્રનો ઉચ્ચાર કરતા એ વૃક્ષની નીચેના ભાગને મેં ખોદવા માડ્યો ખોદતા ખોદતા તુરત જ તાંબાનું એક વાસણ દિનાર (સોનામહોર)થી ભરપૂર મારા હાથમાં આવ્યું મારો સાગરમિત્ર એ જોઇને ઘણો રાજી થયો મેં પણ તે દિનારને ગણી જોઇ તો તે એક હજાર થઇ વાસ્તવિક હકીકત તો એ હતી કે મારી સાથે મારો મિત્ર પુણ્યોદય હતો તેણે મને તે મેળવી આપી હતી, પણ મારો તે વખતે પક્ષપાત સાગર મિત્ર ઉપર વધારે હતો તેથી હું તો મહામોહને વશ પડીને એમ જ માનતો હતો કે એ પૈસા મને સાગરભાઇએ મેળવી આપ્યા છે આટલી પુંજી મારી પાસે થઇ એટલે મારા મનમાં કાંઇક સંતોષ થયો

જયપુરમાં પ્રવેશ
કમલિનીની સાથે લગ્ન.
ધનપ્રાપ્તિની પિપાસા.

હવે તે એક હજાર દિનાર ગુપ્ત રીતે શરીર પર બાંધી લઇને હું તે જયપુર નગરમાં દાખલ થયો પ્રથમ સીધો બજારમાં ગયો ત્યાં એક બકુલ નામના શેઠ પોતાની દુકાન પર બેઠા હતા તેણે મને જોયો તે જ વખતે મારા પુણ્યોદય મિત્રે તેને કાંઇ અંદરથી પ્રેરણા કરી એટલે શેઠ જાતે મને મળવા આવ્યા, મારી સાથે વાતચીત કરી, રાજી થયા અને મને પોતાને ઘેર આવવા અને રહેવા આમંત્રણ કર્યું ગમે તે કારણથી તેમનો મારા ઉપર પ્રારંભમાં જ ઘણો સ્નેહ દેખાવા લાગ્યો અને જાણે મને જોઇને તેમના સ્નેહના તંતુઓ ઝળઝળાયમાન થયા હોય એમ દેખાવા લાગ્યું તેઓએ મને આપેલું આમંત્રણ મેં સ્વીકાર્યું તેઓ તુરત જ ઉઠીને અતિ આદરપૂર્વક મને પોતાને ઘરે લઇ ગયા ઘરે જતા જ તેમણે પોતાની વહાલી સ્ત્રી ભોગિનીને બોલાવી અને મારો પૂર્ણ આદરસત્કાર કરવા તેને ભલામણ કરી ત્યાર પછી માણસોએ મને અઘોળ (સ્નાન) કરાવ્યું અને ઘણા કોમળ રેશમી વસ્ત્ર પહેરવા અને ઓઢવા આપ્યા વસ્ત્રો પહેરીને હું બહાર આવ્યો એટલે એક સુંદર આસન પર બેસારી મને ઘણું સુંદર ભોજન જમાડ્યું વધારે આનંદની વાત તો એ હતી કે એ આખો વખત શેઠ પોતે હાજર જ રહ્યા, ભોજન પણ સાથે જ લીધું અને મારી

બકુલ શેઠથી સન્માન

1 नमो धनपालाय' इति पाठा तर क्षेत्रपालायस्थाने

સર્વ પ્રકારની તજવીજ રાખવામા ઉત્સાહ બતાવ્યો જમીને ઉઠ્યા પછી મને પાનસોપારી આપ્યા

ત્યાર પછી વિનોદવાર્ત્તા ચાલી શેઠ મારી પાસે નિરાતે બેઠા અને હુ કયા ગામનો છુ, મારૂ કુળ અને મારી જ્ઞાતિ કયા છે અને મારૂ નામ શુ છે એ સબધી મને સવાલ પૂછ્યા સવાલ પૂછવાની તેમની નમ્રતા એવા પ્રકારની હતી કે કોઇને પણ એ રીતભાત જોઇ આનદ થાય મેં પણ તેના સાચેસાચા જવાબ આપ્યા શેઠે તે વખતે વિચાર કર્યા કે અહો ! આ તો કુળમા, શીળ (વર્તન)મા, વયમા અને રૂપમા બધી રીતે યોગ્ય છે, પોતાની જ જાતનો છે અને સુદર રૂપવાળો છે તેથી પોતાની દીકરી કમલિની નામની હતી તેનો પતિ થવાને સર્વ રીતે યોગ્ય છે એમ શેઠને લાગ્યુ શેઠની એ કમલિની દીકરી એકની એક હતી, રૂપમા કામદેવની પત્ની રતીથી પણ ચઢે તેવી સુંદર હતી અને સર્વ શુભ લક્ષણે અને ગુણે પૂર્ણ હતી એને પોતાની નજીક બોલાવી. બન્નેનો અરસ્પરસ રાગ જોઇ તેના પિતાએ શુભ દિવસે મારા તેની સાથે લગ્ન કર્યા અને ત્યાર પછી બકુલ શેઠ પોતે બોલ્યા "વત્સ ધનશેખર ! આ ઘર તારૂ પોતાનુ જ છે એમ સમજ કોઇ પણ પ્રકારની આકુળતા રાખ્યા વગર તુ અહીં રહે અને મારી દીકરી સાથે આનદ કર તુ કોઇ પણ પ્રકારની ચિંતા કરીશ નહિ આ મારૂ ધન છે તે સર્વનો તુ તારી મરજી આવે તે પ્રમાણે ઉપયોગ કરજે"

દૂધમા સાકર ભળી ગઈ

મેં જવાબ આપતા બકુલશેઠને કહ્યુ "વડીલશ્રી ! જ્યાસુધી પોતાના હાથથી રત્નના ઢગલા મેળવ્યા નથી ત્યાસુધી ભોગલીલા કરવી, એ એક પ્રકારની વિડબના જ છે, મારે હિસાબે તેવો આનદ તિરસ્કારને પાત્ર છે, તેવી લીલા ધિક્કારને યોગ્ય છે, તેવા ભોગો મારે ભોગવવા યોગ્ય નથી માટે મુરબ્બી ! આપે હવે મને તેવો હુકમ ન કરવો મારાથી ઘરે રહી શકાય તેમ નથી મને તો આપ કોઇ સારો સથવારો શોધી આપો તો તેની સાથે હુ રત્નદ્વીપે જઉ અને ત્યાથી મહેનત કરીને રત્નના ઢગલા પેદા કરી લાવુ"

પણ સાગર ઉછળ્યા કર્યો

બકુલશેઠે કહ્યુ કે-"ભાઇ ! આવો મોટો દરીઓ ઉલ્લઘી બહુ દૂર જવાની તારે જરૂર નથી, મારા પૈસા લે અને તેનાવડે તારી મરજી આવે તેવો વેપાર કરીને અહીં રહીને પૈસા પેદા કર. તારા મનમા પૈસા પેદા કરવાની હોંસ છે તો ભલે તેમ કર"

જૂદી ગાઠ

શેઠની આવી અતિ ઉદાર મા ાણીની મેં જરાએ કિંમત ન કરી કે શેઠનો આભાર સરખો પણ ન માન્યો માત્ર ઉત્તરમા હુ એટલુ જ બોલ્યો કે-"મુરબ્બી ! જો આપનો એવો જ આગ્રહ છે કે મારે બહારગામ હાલ જવુ નહિ તો ભલે, મારી પાસે થોડી પુંજી છે, તો અહીં રહી તે પુંજી વડે તમારાથી જૂદો વેપાર કરીશ, ઘર પણ જૂદુ જ લઇને રહીશ અને દુકાન પણ સુવાગ જૂદી જ રાખીશ " બકુલશેઠે મારી એ માગણી કબૂલ રાખી, તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો અને ગમે તેમ કરી દીકરી નજરસન્મુખ રહે તેવો ઘાટ ઉતાર્યો

સાગરની અસરતળે ધનશેખર.
કર્માદાનના નીચ વ્યાપારો.
નિરંતર વધતી જતી ધનેચ્છા.

ગમે તે પ્રકારે ધન ધન ધન

ત્યાર પછી મેં વેપાર કરવા માંડ્યો મારો સાગરમિત્ર અંદર રહીને મને વારવાર દરેક ક્ષણે પ્રેરણા કર્યા કરતો હતો તેથી દરેક ક્ષણે મારા મનમા નવા નવા તર્ક વિતર્ક થયા કરતા હતા, ધન મેળવવા માટે મારા મનમા નવા નવા તરંગો આવતા હતા, જૂદા જૂદા ધન વધારવાના રસ્તાઓ તરફ મન દોડી જતુ હતુ, મારી ધર્મબુદ્ધિ તેથી ગળી જતી હતી, ગમે તેમ કરીને ધન મેળવવુ એ જ વિચાર રહેતો હતો, મારી દયાળુતા અંદરથી ખસી જતી હતી, સરળતા અને નમ્રતા નાશ પામી જતી હતી, ધન જ આ જગતમા સાર છે, પ્રધાન છે, રહસ્ય છે એવી બુદ્ધિ થતી હતી, સામાનુ મન રાખવાની જે સ્વાભાવિક દાક્ષિણ્યતા હોય છે તે મારામા ઘટતી જતી હતી અને સંતોષ પણ અદૃશ્ય થતો જતો હતો જાણે ગમે તે વેપાર કરી ગમે તેમ કરી ધન એકઠુ કરૂ, ધનના ઢગલા કરૂ, ધનની તીજોરીઓ ભરૂ, એવા વિચારો આવ્યા કરતા હતા પછી તો મેં અનાજ લેવા માંડ્યુ,[1] અનાજના

[1] જૈન ધર્મ અહિંસાના મૂળ પાયા ઉપર રચાયલો છે તેથી જ્યાસુધી બને ત્યાસુધી જે વ્યાપારમા હિંસા થતી હોય તેવો વ્યાપાર શ્રાવકે ન કરવો એવો શાસ્ત્રકારનો આદેશ છે એવા ન કરવા યોગ્ય વ્યાપારને કર્માદાન કહેવામા આવે છે એમા પાચ કર્મ છે પાચ વાણિજ્ય છે અને પાચ સામા ય છે એ પદરનો સામાન્ય હેવાલ ગૃહિધર્મના વર્ણન પ્રસગે પ્રસ્તાવ-૪ પ્ર ૩૫ પૃ ૧૦૮૩ મા આપ્યો છે તેથી અત્ર તેનુ પુનરાવર્તન કરતા નથી તે જ હકીકત પ્ર ૪ પ્ર ૧૧ ની મહાઆરંભની નોટમા પણ વિસ્તારથી બતાવેલ છે તે જુઓ

મોટા મોટા કોઠારો કરી તેમા તેનો સગ્રહ કરવા માડ્યો, કપાસ અને તેલને ભાડશાળા (ગોડાઉન)મા ભરવા લાગ્યો, લાખનો વેપાર કરવા માડ્યો, ગળીનો વેપાર કરવા માડ્યો, જીવથી વ્યાપ્ત તલો વિગેરે પીલાવવાનો ધધો કરવા લાગ્યો, અગારા પડાવવા લાગ્યો, આખા ને આખા વનને કપાવવા લાગ્યો, ગમે તેવુ સાચુ જૂઠુ બોલવા લાગ્યો, સરળ પ્રકૃતિના મનુષ્યોને લેવડદેવડમા લુટવા લાગ્યો, મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખનારને છેતરવા લાગ્યો, લેવા દેવા માટે તોળવા અને માપવાના કાટલામા તફાવત રાખવા લાગ્યો અને ધધામા અને ધનચિંતામા એવો મશગુલ થઇ ગયો કે પાણી પીવાની ગમે તેટલી તરસ લાગી હોય તો પાણી પણ પીઉં નહિ, ભુખ લાગી હોય છતા જમુ પણ નહિ અને ધનની લોલુપતામા રાત્રે ઉંઘુ પણ નહિ ધનની લોલુપતા મારી એટલી બધી વધી ગઇ કે મારી અત્યત સુંદર, સરળ, પતિભક્તિવાળી, પદ્મની કમલિનીને હુ મળુ પણ નહિ, તેની સાથે વાત પણ કરૂ નહિ, તેની પાસે બેસું નહિ, તેને કોઇ પ્રકારના આનદવિલાસ કરાવુ નહિ અને તેના સુદર દિવ્ય વદનકમળ ઉપર ભ્રમરની જેમ અધરરસનુ પાન પણ કરૂ નહિ

લોભ સમુદ્રે તણાતો ગયો

અહો અગૃહીતસકેતા! આવી રીતે અનેક પ્રકારના કષ્ટો મેં સહન કર્યા, દુ ખ વેઠ્યા અને ચિંતા કરી ત્યારે મારી પાસે જે એક હજાર સોનામહોરો હતી તેમા મેં બીજા પાચસોનો વધારો કર્યો એટલે મારી પુજી પદરસો સોનામહોરની થઇ જેવી મારી પુજી પદરસો સોનામહોરની થઇ કે મારી ઇચ્છા બે હજાર સોનામહોર મેળવવાની થઇ અનેક નીચ વ્યાપાર કરતા મને તેટલી સોનામહોરો પણ મળી એટલે વળી મારી ઇચ્છા દશ હજાર સોનામહોર મેળવવાની થઇ[1] વળી વધારે

---

૧ ધનની સ્થિતિ આવી જ છે, લોભનો પાર નથી છેડો નથી, આકાશની જેમ તે વધતો જ જાય છે ઇચ્છાને તેટલા માટે આકાશ સાથે સરખાવી છે, આકાશનો છેડો આવે તો ઇચ્છાનો પાર આવે આજે જેટલા મેળવવાની ઇચ્છા થઇ હોય તેટલા મળી જાય એટલે વળી તેથી ઘણા વધારે મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે અને આ પ્રમાણે નિરતર પ્રાણી આગળ વધતો જાય છે, પણ કદિ ધન શાથી મળે છે તેનો વિચાર કરતો નથી, મળે તો પોતાની શાબાશી માને છે, પુરૂષાર્થમા વખાણ કરે છે, ન મળે તો નસીબને ઠપકો આપે છે, પણ એની આશાનો અને લોભનો છેડો કદિ આવતો નથી વધતી જતી આશા પર ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયનુ પૃ ૭૯ મા ટાકેલુ સ્વાધ્યાય વાચવા વિચારવા યોગ્ય છે (પ્રથમ પ્રસ્તાવ)

વેપાર કરતા અને પાપો સેવતા મને દશ હજાર સોનામહોરો પણ મળી ગઇ એટલે તુરત જ મારી ઇચ્છા લાખ સોનામહોરો મેળવવાની થઇ આવી મારો સાગરમિત્ર અંદર રહી વારવાર પ્રેરણા કર્યા જ કરતો હતો અને ગમે તેમ કરી લાખ મહોર પૂરી કરવા મને સલાહ આપતો હતો પછી અનેક જૂદા જૂદા પ્રકારના ઉપાયો કરતા મને લાખ મહોર પણ આખરે મળી ગઇ એટલે વળી દશ લાખ સોના મહોર મેળવવા મને તેણે પ્રેરણા કરી વળી મેં અનેક વેપાર કર્યા, ત્રાસ વેઠ્યા, ઉજાગરા કર્યા, હિસાબો કર્યા, સરવૈયા કાઢ્યા અને મહા પ્રયાસે દશ લાખ સોનામહોરો પણ મેળવી

દશ લાખ કરોડેચ્છા.

દશ લાખ સોનામહોર મને મળી એટલે વળી મારા સાગરમિત્રે મને એક કરોડ સોનામહોર મેળવવા પ્રેરણા કરી અને વારવાર સૂચના કરી કરીને કરોડ સોનૈયા મેળવવા અદરથી ઉત્સાહ આપ્યો મેં આગાઉ કર્યા હતા તે સર્વે વ્યાપારો વધારે જોસથી અને ઉત્સાહથી કરવા માડ્યા પણ દશ લાખ અને કરોડ વચ્ચેનો આતરો ઘણો મોટો હોવાથી મારી તે ઇચ્છા કોઇ રીતે પૂરી થઇ શકી નહિ, તેથી તે રકમ મેળવવા માટે મેં વધારે વધારે ઉપાયોની યોજના કરવા માડી પરદેશમા જઇ વેપાર કરનારા અનેક ગાડાઓના સાથ મેં યોજ્યા, ઊંટનુ મોટું ધણુ (ટોળુ) પરદેશ વસ્તુઓ ભરીને વેપાર કરવા મોકલ્યુ, વેપાર ખેડવા સારૂ મોટા મોટા વહાણના સમૂહો પરદેશ મોકલ્યા, ગધેડાઓ (ભાર ઉચકવા સારૂ)નુ મોટું લશ્કર મેં એકઠું કર્યું અને તેમના ઉપર માલ લાદીને પરદેશનો મોટો વ્યાપાર શરૂ કર્યો, ચામડાના વેપારીઓ સાથે વેપારની ગોઠવણ કરી[1], રાજાઓને મળીને તેમની પાસેથી તેમના અમુક અમુક દેશોમા વેપાર કરવાને અને તેના પરની લાગત (જગાત વિગેરે) વસુલ કરવાને વાસ્તે તેની પાસેથી હક્કો (ઇજારાઓ) મેળવ્યા, [2]આખલા (બળદ)નુ મોટી સખ્યામા પોષણ કર્યું, પૈસા પેદા કરી આપવા માટે નાયકાઓનુ મોટું ટોળુ એકઠું કર્યું (તે મારે માટે તેનુ

---

૧ હાથીના વ્યાપારી અને હાથી વડે વ્યાપાર કરનારા એ અર્થ પણ થાય છે અહીં વર્ણવેલા લગભગ સર્વે કર્માદાનના વ્યાપારો છે મહાપાપથી ભરપૂર છે, ખાસ વર્જ્ય છે જુઓ પ્ર ૫ પ્ર ૩૭ મા સાતમા વ્રતપર વિવેચન

૨ આખલાને પોષી મોટા કરવા અને પછી તેને મોટી કિમતે વેચવા આખલાને (બળદને) ગોધલા (નપુંસક) બનાવીને વેચવા એથી એનું વીર્ય અસ્ખલિત રહે છે અને કામ વધારે કરે છે

શીળ વેચીને ધન પેદા કરે તેટલા સારૂ), અત્યત અધમ વર્તન જણાય તેવા ધધા કરવા માડ્યા, રસના દારૂ તાડી વિગેરેના અનેક પ્રકારના ધધા માડ્યા, સુંદર હાથીઓના દાત કપાવીને તેનો વેપાર કરવા માડ્યો, અનેક પ્રકારની ખેતીઓ કરાવવા માડી, શેરડી પીલીને તેમાથી રસ કઢાવી ગોળ અને ખાડ તૈયાર કરાવી તેનો વેપાર કરવા માડ્યો-ટુકામા કહુ તો આ લોકમા થતા વેપારધધામાથી મેં એક પણ વેપારધધો કે વ્યવસાય બાકી રહેવા દીધો નહિ, ધનની ઇચ્છાથી મારા સાગરમિત્રની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા માટે મેં સર્વ પ્રકારના ધધા કર્યા, ધન પ્રાપ્ત કરવાના જે જે સાધનો કલ્પી શકાય તે સર્વે મેં કર્યાં, અને તેમ કરવામા મેં ન રાખી પાપની બીક, કે ન કરી મને થતા કલેશની દરકાર, ન કરી કોઇ પ્રકારના સુખની ઇચ્છા કે ન કર્યો જરા પણ સતોષ-માત્ર મારા સાગરમિત્રને સતોષ આપવા ખાતર મેં તેની આજ્ઞા મુજબ મારાથી જે બને તે સર્વે ધધાધાપા કર્યા અને રાતદિવસ ધનની ચિંતા વિચારણા અને ઘટના કરી અહો અગૃહીતસકેતા ! મહા પાપ કરીને ઘણો સમય જતા મેં આખરે એક કરોડ સોનૈયા મેળવવાની ઇચ્છા હતી તે પણ પૂરી કરી આ સર્વે પ્રતાપ મારી અદર સાથે રહેલ પુણ્યોદયનો હતો, પણ મને તે વાતની ખબર નહોતી અને હુ તે જાણવાની દરકાર પણ કરતો નહોતો

આવી રીતે કરોડ સોનૈયા મળ્યા એટલેથી પણ મારો સાગર મિત્ર સતોષ પામ્યો નહિ, ધરાયો નહિ, રાજી થયો નહિ એની સાહસ કરવાની વૃત્તિ મને વારવાર ઉત્સાહ આપ્યા કરતી હતી, અદરથી પ્રેરણા કરતી હતી અને જ્યારે જ્યારે તેને પ્રસગ મળે ત્યારે ત્યારે તે મારા ઉપર પોતાનો સીધો કાબુ ચલાવતો હતો અને મને પ્રેરણા કર્યા કરતો હતો, મને સળવળાટ કરતો હતો અને મને ધક્કા મારી આગળ વધારતો જતો હતો તે મને સમજાવતો કે-"ભાઇ ! જો તેં મારી સલાહ અને સૂચના પ્રમાણે કાર્ય કર્યું તો મારા પ્રતાપથી તને કરોડ સોનૈયા પણ મળ્યા, હવે જો તુ બરાબર ઉત્સાહ રાખીશ તો કરોડ રત્ન પ્રાપ્ત કરવા એ પણ તારે માટે દુર્લભ નથી, અશક્ય નથી, મુસ્કેલ નથી, પરતુ રત્ન અહીં નહિ મળે, તેને માટે તો તારે સમુદ્ર ઓળ ગીને રત્નદ્વીપે જવુ પડશે, પણ જો તુ ઉત્સાહ રાખીશ તો મારા પ્રતાપથી તને તે પણ મળશે આવી રીતે પ્રેરણા કરીને તે સાગર-મિત્રે મને સમુદ્ર ઓળગી રત્નદ્વીપે જવાની પ્રેરણા કરી અને વારવારની પ્રેરણાથી તે વાત મારા મન ઉપર એટલી બધી ઠસાવી દીધી કે

કરોડ થયે રત્નકોટીચ્છા

કદાચ કોઇ દેવ આવીને મને તેમાથી નિવૃત્ત થવા પ્રેરણા કરે કે ફરમાવે તો પણ હુ તે નિર્ણયમાથી પાછો હઠું નહીં

રત્નકોટિની મોટી આશાએ ખેંચાણો.
બકુલશેઠે લોભનુ તત્ત્વજ્ઞાન કહ્યુ.
પણ ધનશેખર સમજ્યો નહિ અને વધ્યો.

ઉપર પ્રમાણે રત્નદ્વીપે જવાનો મારા મનમા નિશ્ચય થયો એટલે મેં તે વાત મારા સસરા બકુલશેઠને કહી શેઠ મહા વિચક્ષણ વ્યાપારી હતા તેમણે દીર્ઘ દૃષ્ટિ વાપરી મને જવાબ આપ્યો "વત્સ ! જેમ જેમ આ પુરૂષને

ધનસબધી વ્ય વહાર વિચાર

"ધનનો વધારે વધારે લાભ મળતો જાય છે તેમ તેમ વધારે વધારે
"મેળવવાના તેના મનોરથો વધતા જાય છે શાસ્ત્રવચન પ્રસિદ્ધ છે કે
"जहा लाहो तहा लोहो, लाहालोहो पवड्ढइ । ' જેમ લાભ થતો જાય તેમ
"લોભ થતો જાય છે, લાભથી લોભ વધે છે ' તને કદાચ કરોડ રત્ન
"મળશે તોપણ તેથી વધારે મેળવવાના તારા મનોરથ પૂરા થશે નહિ
"મહા અગ્નિ સખ્ત જોરમા બળતો હોય તેમા નવા લાકડા નાખવાથી તે
"બુઝાતો નથી, પણ ઉલટો વૃદ્ધિ પામે છે, વધારે જોસથી સળગે
"છે, પોતાનો પ્રતાપ આકરો કરતો જાય છે ભાઇ ! તેં ઘણા પૈસા
"મેળવ્યા છે, હવે તો સતોષ રાખવો તે જ વધારે સારૂ છે આ
"મેળવેલા પૈસા છે તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી તેને ઠેકાણે પાડવા અને
"તેને જાળવવા એ જ વધારે સલાહકાર છે વળી તેં અત્યાર સુધી
"કાઇ આરામ પણ લીધો નથી તેથી હવે સર્વ પ્રકારની વ્યાકુળતા
"છોડી દઇને નિરાતે બેસ અને જરા સ્થિર થા "

મારા સસરાના આવા વિચાર સાભળી મેં તેમને જવાબ આપ્યો "સુરબ્બીજી ! આપ એ પ્રમાણે બોલો નહિ જ્યાસુધી "આ પ્રાણી પોતાનો પુરૂષાર્થ કરતો નથી, પોતાની "શક્તિ ફોરવતો નથી, કાર્યનો આરભ કરી દેતો

ધનેચ્છુના વિચારો

"નથી, ત્યાસુધી લક્ષ્મી તેના તરફ પોતાની પીઠ રાખે છે, તેને મચક
"આપતી નથી, તેને વરતી નથી, પણ એક વાર પ્રાણી કર્મનો
"આરભ કરી દે છે એટલે લક્ષ્મી તેના તરફ પ્રેમથી જુએ છે, આન
"દથી જુએ છે, હોંસથી જુએ છે લક્ષ્મી કોઇ પ્રાણીને વરેલી હોય,
"તેને ભેટીને વળગી રહેલી હોય છતા જો તે માણસ સાહસ છોડી
"દે છે તો જેવી રીતે પોતાના પ્રેમાતુર પ્રણયીની આશાકાથી કુલટા સ્ત્રી
"ધન વગરના પુરૂષને છોડી દે છે તેમ તેવા માણસને છોડીને લક્ષ્મી
"ચાલી જાય છે (પોતાનો જાર પુરૂષ આવી પહોંચવાનો છે એવી ભ્રાંતિ

"થતા કુલટા દુર્ભાગી પતિને તજી દે છે તે પ્રમાણે) પોતાનુ સર્વ "કામકાજ બધ કરીને જે બીજે ઠેકાણે પોતાનુ ચિત્ત પરોવે છે, જે "ધનોપાર્જનનુ કામ અધ પાડી દે છે, તેના તરફ એ કુળવાન સ્ત્રીની "પેઠે લજ્જાપૂર્વક જુએ છે, તેની સાથે તે પ્રેમગોષ્ટિ કરતી નથી, "પણ તેનુ ચિત્ત આમ તેમ અસ્થિર રહે છે (મતલબ તેની સાથે "તે ખરો પ્રેમપ્રસગ જમાવતી નથી) ગમે તેવા ખરાબ સયો- "ગોમા કે સ્થિતિમા આવી પડ્યો હોય છતા પણ જે પ્રાણી ધન "મેળવવાનો ઉત્સાહ છોડતો નથી તેની છાતી ઉપર પોતાની મેળે "વગર પ્રેરણાએ લક્ષ્મી આવી પડે છે, તેને જાતે વરે છે અને તેના "ઉપર શીદા થઇ જાય છે જે ધીરજવાળો પ્રાણી પોતાની બુદ્ધિ- "ડહાપણ વાપરીને લક્ષ્મીને પરાક્રમથી અથવા યુક્તિકળાથી બાધી "રાખે છે તેના તરફ લક્ષ્મી પ્રોષિતભર્તૃકા સ્ત્રીની પેઠે રાહ જુએ છે "(જે સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તેને 'પ્રોષિતભર્તૃકા' કહેવામા "આવે છે એવી કુળવાન્ સ્ત્રીઓ વિદેશમા રહેલા પતિના આગમ- "નની રાહ જોતી તે દિશા સન્મુખ વારવાર દૃષ્ટિ દે છે તેમ લક્ષ્મી "પણ આવા પુરૂષોની સન્મુખ જ દૃષ્ટિ રાખે છે) જે પ્રાણીને જરા "થોડી લક્ષ્મી મળે ત્યા તો તે સતોષ પામી જાય છે તેના તરફ એ "લક્ષ્મીદેવી હલકી નજરથી જુએ છે, તેવા પ્રાણીને તે તુચ્છ પ્રકૃ "તિનો માને છે અને પોતે જરા પણ તેને ત્યા વૃદ્ધિ પામતી નથી "જે પ્રાણી પોતાના તેવા પ્રકારના ગુણોથી લક્ષ્મીદેવીને રીઝવતો નથી "તેનો એ દેવી સાથે પ્રેમસબધ સિદ્ધ થયો હોય તો પણ તે લાબો "વખત ચાલતો નથી આ પ્રમાણે હોવાથી સમજુ માણસે પૈસા "એકઠા કરવાની બાબતમા કદિ પણ સતોષ ન કરવો માટે વડી "લશ્રી[1] મને રત્નદ્વીપે જવાની આજ્ઞા જરૂર આપો"

બકુલશેઠે આ લાબા સભાષણનો મને ટુકામા જ જવાબ આપ્યો કે—"પ્રાણી પાતાળમાં જાય કે, મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર ચઢે, રત્નદ્વીપે જાય કે ઘરે રહે, ગમે તેટલો ઉદ્યમ કરે કે ઉદ્યમ વગર બેસી રહે-પણ તેણે પૂર્વે જેવી વાવણી કરી હોય તે પ્રમાણે જ તેને ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, છતા તમારો પરદેશ જવાનો આટલો બધો આગ્રહ છે તો જાઓ, મારી રજા છે,' તમને ગમે ત્યા જાઓ"

જવાબ આપતા મેં એ બાબત સસરાજીનો આભાગ માન્યો

૧ શેઠની દલીલ રૂચે તેવી નથી, પણ આગળ કથા વાચતા તેનુ સત્ય સમજાશે યોગ્ય ઉદ્યમની મના નથી, પણ [illegible]રની વાત તો માત્ર ઉદ્યમપ્રધાન છે કથા આગળ વાચતા આ બાબત [illegible]ય થઇ જશે શેઠે જોયુ કે ધનશેખર વાર્યો રહે તેમ નથી તેથી [illegible] રજા આપી એ તેમની દીર્ઘ દૃષ્ટિ છે

રત્નદ્વીપે ગમન.
રત્નસંચય સંગ્રહ.
વિરોધેચ્છાથી સ્થિતિ.

તૈયારી

હવે રત્નદ્વીપે જવાની મારી તૈયારીઓ ચાલી અનેક પ્રકારના કરિયાણા મેં એકઠા કર્યાં, વહાણો તૈયાર કર્યાં, તેમા ખલાસી માલમ વિગેરેની ગોઠવણ કરી, જવાના દિવસની ગણતરી કરવા માંડી,[1] લગ્નશુદ્ધિ (રાશિનો ઉદય) વિચારવા માંડી, નિમિત્તોની તપાસ કરવા માંડી,[2] અવશ્રુતિઓ કરવામા આવી, ઇષ્ટ દેવતાનું સ્મરણ કરવામા આવ્યું, સમુદ્રદેવની પૂજા કરવામા આવી, મોટા સફેત સઢો સજ્જ કરાવવામા આવ્યા, વહાણમા મોટા મોટા કુવાઓ[3] ઊભા કરવામા આવ્યા, મુસાફરીમા જોઇતા ઈંધણ છાણા રાખી લેવામા આવ્યા, પીવાના પાણીના વાસણો ભરી લેવામા આવ્યા, વહાણમા બીજો જે કાંઇ સરસામાન જોઇએ તે તમામ ચઢાવી દેવામા આવ્યો, [4]લડાઇને લગતી સર્વ સામગ્રીઓ પણ વહાણોપર તૈયાર કરી દેવામા આવી, દરિયારસ્તે વ્યાપાર કરનારા અને તે જ દ્વીપે જઇને વેપાર કરનારા વેપારીઓને મેળવી લેવામા આવ્યા

સફરે

આવી રીતે સર્વ સામગ્રિ તૈયાર થઇ ગઇ એટલે બીજા મહા ધનવાન્ વેપારીઓની સાથે હુ રત્નદ્વીપે જવાને તૈયાર થઇ ગયો અને મારી સ્રીને તેના બાપને ઘરે મૂકી દીધી. જ્યારે જવાનો નિર્ણય કરેલો દિવસ આવ્યો ત્યારે સર્વ પ્રકારના મગળ કરીને બરાબર વખતે હુ વહાણ ઉપર ચઢ્યો મારા બન્ને મિત્રો (સાગર અને પુણ્યોદય) પણ મારી સાથે વહાણ ઉપર ચઢ્યા.

---

૧ તૈયારીમા ભાઈ ધનશેખર એવો પડી ગયો કે એણે સ્રીની રજા પણ લીધી નહિ, એની પાસે ગયો પણ નહિ કદાચ એ યાદ પણ આવી નહિ હોય એમ લાગે છે હવે પછીની વાર્તામા કમલિની સબધી કાંઈ હકીકત આવતી નથી તે વિચારવા લાયક છે

૨ અવશ્રુતિ અમુક દિવસે અમુક દિશાએ જવુ ન જવુ વિગેરેના નિર્ણયને અવશ્રુતિ કહે છે જ્યોતિષ્

૩ કુવો વહાણનો મધ્ય સ્તભ કોઇ વહાણ બે ચાર પાંચથી પણ વધારે કુવાવાળુ હોય છે

૪ ચાંચીઆ વિગેરે સાથે લડવા વહાણમા લડાઇની સામગ્રિ પણ રાખવી પડે છે

અમારા નાગર ઉપાડવાનો વખત થયો એટલે ગરણાઇનો નાદ થવા લાગ્યો, ઢાખો નગાડવામા આવ્યા, મગળપાઠનો ઉચ્ચાર ચારે તરફથી થવા લાગ્યો, ચપળ બાળકો અથવા બ્રહ્મચારીઓ હર્ષથી ગર્જારવ કરવા લાગ્યા, વડીલવર્ગે આશિષ્ દેતો દેતો નગરને માર્ગે પાછો ચાલવા માડ્યો, છોડી દીધેલી ભાર્યા તદ્દન રાક જેવી હતાશ બની ગઇ, મિત્રમડળ કાઇક રાજી થયુ અને કાઇક ખેદ પામી ગયુ અને સજ્જન લોકો અનેક પ્રકારના મનોરથો મનમા ને મનમા કરવા લાગ્યા

વિદાય

એવી રીતે અર્થી માણુસોના મનોરથ પૂરા કરીને, અવસરને યોગ્ય ઉત્સવ કરીને જ્યારે પવન અનુકૂળ થયો ત્યારે અમે સર્વ વહાણુમા દાખલ થયા પછી વહાણો ઉપર સઢ ચઢાવવામા આવ્યા, નાગરો ઉપડ્યા, વહાણો શ્રેણિબંધ ચાલ્યા,[1] સુકાનીઓ બરાબર ધ્યાન રાખી નિરીક્ષણુ કરવા લાગ્યા, એવી રીતે અમારા વહાણો રસ્તે પડ્યા, પવન પણુ ઘણો અનુકૂળ થઇ ગયો સખ્ત પવનના જોરથી સમુદ્રમા થતા મોજાઓ સાથે ઘસડાઇ આવતા મોટા માછલાઓના પુચ્છોની છટાના આઘાતથી થતા મોટા અવાજથી જળતતુઓ ભય પામી દૂર નાસતા જાય છે, મોજાઓના અથડાવાથી શીપુના ગોટા ઉડે છે અને અનેક કાચબાઓ નાશ પામે છે—એવા માર્ગે અમારા મોટા વહાણો ચાલ્યા, મોટા વિસ્તારવાળા મહા સમુદ્રમા આગળ વધ્યા અને વચ્ચે અનેક નાના મોટા બનાવો બનતા આખરે અમે સર્વે બહુ થોડા વખતમા રત્નદ્વીપે આવી પહોંચ્યા, અમને સર્વેને બહુ જ આનદ થયો, અમે સર્વે બહુ પ્રસન્ન થયા, સફર સલામતીથી પૂરી થવા માટે અમે અમારી જાતને ધન્ય માનવા લાગ્યા

પહોંચ્યા

પછી વ્યાપારીઓ વહાણુમાથી ઉતર્યા, જે જે બતાવવા લાયક ચીજો હતી તે સાથે લીધી, ત્યાના રાજાની મુલાકાત લીધી, નજરાણુ ધર્યુ, રાજાએ અમારી તરફ પ્રેમ બતાવ્યો, દાણુ ચુકાવવામા આવ્યુ, વેચવાની વસ્તુઓની ગણુતરી કરવામા આવી, 'વેપારીઓને સામસામી હાથા આપવામા આવ્યા, સર્વેએ પોતપોતાની રૂચિ પ્રમાણે માલનુ વેચાણુ કર્યું,[3]

રોકાયા

---

૧ અવક્ષ્યક્ષ અથવા અવલ્લક્ષ શબ્દનો અર્થ મને બેઠો નથી

૨ સોદા કરવાની આ વ્યાપારીની જાણીતી રીત છે

૩ પરદેશના વ્યાપારમા અહીંની ચીજો ત્યા વેચી ત્યાથી ચીજો લાવવાની જ હોય છે, એ સિવાય બીજી [illegible] પતે નહિ. સોનુ રૂપુ લાવે તેના કરતા ત્યાની વસ્તુઓ લાવે [illegible] મળે છે અહીંની વસ્તુના વેચાણુનો લાભ અને ત્યાની વસ્તી [illegible] તેનો લાભ—એમ બેવડો લાભ ન્યે છે. દેશ પરદેશની [illegible] ધારણે જ થતો

પાછી બીજી વસ્તુઓ તેના બદલામાં ખરીદ કરી, બક્ષીસો આપી, બીજા મારી સાથેના વેપારીઓ તો પોતાના દેશ તરફ જવાને તૈયાર થયા અને ચાલ્યા. પણ મને તો મારા મિત્ર સાગરે કહ્યું કે— "ભાઇ ધનશેખર! જે દેશમાં લીંબડાના પાંદડાના બદલામાં રત્નો મળે છે તેવા દેશને છોડીને તું ઉતાવળ કરીને શા માટે પાછો ફરે છે? એવી તારે શી ઉતાવળ છે?" મારા મિત્રની આવી સલાહને લઇને હું તો ત્યાં દુકાન માંડીને બેઠો અને રત્ન ખરીદવાનો વેપાર શરૂ કર્યો.

પ્રકરણ ૩ જું

હરિકુમાર-વિનોદ.

મારી સાથે આવેલા સર્વે વ્યાપારીઓ વિદાઇ થઇ ગયા, વ્યાપાર કરી પાછા ગયા પણ સાગરમિત્રની પ્રેરણાથી બને તેટલા રત્નના ઢગલા કરવા માટે હું રત્નદ્વીપે રહ્યો અને વેપાર શરૂ કર્યો. મારો આખો વખત સાગરની પ્રેરણાથી દ્રવ્ય મેળવવાના ઉપાયો વિચારવામાં અને ગોઠવવામાં જતો હતો. ત્યાર પછી એક હકીકત બની તે (ધનશેખર સંસારીજીવ અગૃહીતસંકેતાને કહે છે કે) સાંભળ—

હરિકુમારનો પૂર્વ વૃત્તાંત.
માતામરણ, હરિજન્મ.
સાર્થવાહ સહાય.
મામાને ઘર.
પરિચય.

એવી રીતે ધનચિંતામાં અને વ્યાપારમાં હું મારો સમય ગાળતો હતો તે દરમ્યાન એક દિવસ એક ઘરડી ડોશી[૧] મારી પાસે આવી અને મને કહેવા લાગી "દીકરા! મારે તારી સાથે કાંઇ વાત કરવી છે." મેં તેને વાત કરવાનું કહેતા તેણીએ વાત ચલાવી—

૧ આ ડોશીનું નામ વસુમતી છે તે આગળ જણાશે.

"ભાઇ! તને ખબર છે કે [1]આનદપુરમા કેસરિ રાજા રાજ્ય કરે છે તે રાજાને બે રાણી હતી એક જયસુદરી અને બીજી કમળસુદરી. જયસુદરી હજુ જીવે છે એ હકીકત તુ જાણે છે કમળસુદરી સબધી હકીકત તને કહુ છુ એ કેસરિ રાજાને રાજ્ય ઉપર અત્યત રાગ હોનાથી પોતાને છોકરો થશે તે પોતાને મારી નાખી રાજ્ય પચાવી પડશે એવી આશકાથી જેવો છોકરો જન્મે છે કે તરત જ તેને મારી નાખે છે, આવી રીતે તેણે તુરતના જન્મેલા કેટલાએ છોકરાને સ્વધામ પહોંચાડી દીધા છે આ હકીકત કમળસુદરીના જાણુવામા આવી ગઇ એકદા તેને ફરીવાર ગર્ભ રહ્યો ગર્ભમા રહેલા બાળકપર માતાના સ્વાભાવિક સ્નેહ હોય છે તે પ્રમાણે કમળસુદરીએ પુત્રમોહથી વિચાર કરીને એક રાત્રે રાજમદિરેથી નાસી છૂટવાનો રસ્તો પકડ્યો નાસતી વખત પોતાની સાથે દાસી તરીકે મને લઇ લીધી અધકારમય રાત્રીએ અમે બન્ને રાજગૃહમાથી નાઠા આગળ વધતા એક મોટી ભયકર અટવી આવી કમળસુંદરી જાતે સુકોમળ અને કદિ ચાલેલ ન હોવાથી તેને ઘણુ દુ ખ પડ્યું પ્હો ફાટવાનો વખત થવા આવ્યો તે વખતે એ મારી શેઠાણીનુ નિતબબિબ વિકસ્વર થવા લાગ્યુ, ડુંટીમા વેણુ આવવા માડી, પેટમા દારૂણ શૂળો આવવા લાગી, પગ ચાલતાં અટકી પડ્યા, શરીર આખુ જાણે દબાઇ જતુ હોય તેમ ભાગવા માડ્યુ, હૃદયમા ધબકારા થવા માડ્યા, આખો મીંચાઇ ગઇ અને બગાસા (અવાચી) ઉપર બગાસા આવવા માડ્યા એટલે તે મહારાણી બોલી 'સખિ વસુમતી' હવે હુ એક ડગલુ પણ આગળ ભરી શકુ તેમ નથી, મારા શરીરમા ઘણી સખ્ત પીડા થાય છે અને મારૂ આખુ શરીર મહા વ્યથા ભોગવે છે' મેં તે વખતે વિચાર કર્યો કે અરે આ તે શુ હશે? તે જ વખતે મારા ધ્યાનમા આવી ગયુ કે અહો! રાણીને બાળક અવતરવાનો સમય નજીક આવ્યો જણાય છે પછી મેં રાણીને ધીરજ આપી અને સુવાવડના સમયને યોગ્ય તે સ્થાનમા બનતી સગવડ કરી ત્યા તો વેદનાથી વ્યાકુળ થઇને મારી સ્વામિની એક મોટી રાડ પાડીને જમીનપર પડી ગઇ, પછાડી ખાઇને મોઢેથી હાયવોયના અવાજ કરવા લાગી, એટલામા તેને પુત્રનો પ્રસવ થયો અને ત્યાર પછી તુરત જ બીજી ક્ષણે એ સુકોમળ સુંદરીના પ્રાણ ઉડી ગયા

---

[1] **ધનશેખર** પણ આનદપુરનો જ છે કેસરિ રાજા અને જયસુદરીના નામ આ પ્રસ્તાવની શરૂઆતમા આવી ગયા છે જુઓ પૃ ૧૪૪૬ કમળસુદરી એ રાજાની મરી ગયેલી રાણી છે એ હકીકત આગળ વાચતા સ્પષ્ટ થશે

"આવો ભયંકર બનાવ નજરે જોઇને મારા ઉપર જાણે વજ્રનો ઘા પડ્યો હોય, જાણે અત્યંત ભયભીત થઇ ગઇ હોઉં, જાણે ઠેકાણા વગરની થઇ ગઇ હોઉં, જાણે મારૂં સર્વસ્વ નાશ પામી ગયું હોય, જાણે મને મૂર્છા આવી ગઇ હોય, જાણે હું મરી ગઇ હોઉં, જાણે મને કોઇ નજર લાગ્યો હોય, તેમ હું મંદ ભાગ્યવાળી તદ્દન હૃદયશૂન્ય બની ગઇ, મને શું કરવું તેની કાંઇ સુજ જ પડી નહિ. માત્ર મોટેથી વિલાપ કરવા લાગી–'અહો દેવી! તું બોલ બોલ, મારી સાથે વાત કર પ્રિય સખી! તું મારી સાથે કેમ બોલતી નથી? જો વહાલી દેવી! મારી સ્વામિની! તેં સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો છે તે છોકરાને, હે સુંદર આંખોવાળી દેવી! જરા આંખો ઉઘાડીને જો. જે પુત્રની ખાતર સુંદર રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો, વહાલા પ્રેમી પતિનો ત્યાગ કર્યો અને મહા દુઃખો વેઠ્યા તે છોકરાની સામી જરા નજર તો કર. અહાહા! દૈવ (નસીબ) પણ કોઇ વિચિત્ર પ્રકારની હૃદયને કાપી નાખે તેવી ઘટના કરે છે, જે દૈવે આવો સુંદર સુપુત્ર સંપડાવ્યો તે જ દૈવે દેવીને જમીનપર પછાડી અને આખરે તેને નામશેષ કરી લીધી. અરે બાળક! તારૂં રક્ષણ કરવાને તૈયાર થયેલી અને તેની ખાતર પોતાના સર્વ સુખ સગવડનો ભોગ આપવા તૈયાર થયેલી તારી પ્રેમાળ માતાનો તારો જન્મ થતાની સાથે જ તારે ઘાત કરવો તે કોઇ રીતે તને ઉચિત નથી. અરે ભાઇ! પતિને તજીને એ બાપડી પુત્રનું સુખ મેળવશે એવી આશાએ તે બહાર નીકળી આવી હતી અને અરે દીકરા! તેં તો બિચારીને આવું સુખ આપ્યું!'

કમળસુંદરીના મરણથી શોક

"આવા આવા વિલાપ કરતાં રાત્રી પૂરી થઇ. સૂર્યનો ઉદય થયો. નસીબયોગે તે વખતે તે રસ્તે કોઇ સાર્થ નીકળી પડ્યો. એ સાર્થના ઉપરી સાર્થવાહે[1] મને રડતી અને વિલાપ કરતી જોઇ એટલે તેણે મને ધીરજ આપી. સાર્થવાહે મને બધી હકીકત પૂછી એટલે મેં તેને ટુંકામાં સર્વ હકીકત જણાવી. સાર્થવાહ હવે કઇ બાજુએ જનાર છે તે મેં તેને પૂછ્યું, જેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે સમુદ્ર કિનારે જઇને વહાણો લઇને તે રત્નદ્વીપે જનાર છે. મેં તેના જવાબ સાંભળીને મારા મનમાં વિચાર કર્યો કે મારા સાંભળવા પ્રમાણે રત્નદ્વીપમાં નીલકંઠ રાજા રાજ્ય કરે છે તે કમળસુંદરીનો સગો ભાઇ થાય છે, માટે આ છોકરો થયો તે નીલકંઠ રાજાનો ભાણેજ થયો, તો આ છોકરાને

મામાને ઘરે નામ સ્થાપન

[1] આ સાર્થવાહનું નામ ધરણ છે તે આગળ જણાશે.

તેની પાસે જ લઇ જઇ, મામાને ભાણેજ સોંપી આવુ, જેથી તે બરાબર ઉછરશે અને તેનુ બરાબર રક્ષણ થશે આ અવનારો તે રીતે જોતા ઠીક મળી ગયો પછી તે ધરણ સાર્થવાહની અમતિ મેળવી તેની સાથે હુ જમ્બુદ્વીપે આવી એ પુત્ર ઉપર મને ઘણો સ્નેહ થવાથી મારા સ્તનોમા દૂધ ભરાઇ આવ્યુ[1] મને ધાવીને જ એ પુત્ર વધવા માડ્યો રત્નદ્વીપે આવ્યા પછી એ પુત્રને મે મહારાજા નીલકઠને બતાવ્યો અને કમળસુદરી સબધી સર્વ હકીકત તેને કહી સભળાવી નીલકઠ રાજાને શોક અને હર્ષ સાથે થયા તેણે છોકરાનુ હરિ નામ પાડ્યુ અનુક્રમે તે ભાણેજ તરીકે વધવા માડ્યો અને નીલકઠ રાજાને તે પોતાના જીવતરથી પણ વધારે વહાલો થઇ પડ્યો ત્યાર પછી તેને કળાવિજ્ઞાનની કેળવણી આપવામા આવી અત્યારે તે કુમાર યૌવનવયને પામ્યો છે અને દેવકુમાર જેવો સુદર આકાર ધારણ કરી અત્યારે મામાના રાજ્યમા મોજ માણે છે મેં તેને અગાઉની સર્વ હકીકત જણાવી છે તેને હમણા સમાચાર મળ્યા કે તમે પોતે આનદપુર નગરના રહેવાસી છો અને આનદપુરથી અહીં આવ્યા છો તેથી કુમાર પોતાના દેશના જાણીને તમને મળવા ઇચ્છે છે માટે દીકરા ! તમે તેની પાસે ચાલો ”

પરદેશમા સ્વદેશીનો મેળાપ.
ઓળખાણ, આનદ, મૈત્રી.
સ્નેહીના દિવસો પસાર.

હરિકુમારની માતાની દાસી અને કુમારની ધાવમાતાના આવા વચન સાભળી મેં તેની સાથે જવાનુ કબૂલ કર્યું પછી તુરત જ હુ હરિકુમાર સમીપે ગયો ત્યા જઇને હુ જોઉ છુ તો હરિકુમાર પોતાના[2] મિત્રોના ટોળાની વચ્ચે બેઠો છે મેં જઇને તુરત જ હરિકુમારને પ્રણામ કર્યા વસુમતી દાસીએ મારૂ ઓળખાણ કુમાર સાથે કરાવ્યુ મને મળવાથી અને જોવાથી કુમાર પોતાના મનમા ઘણો રાજી થયો, પ્રીતિથી પોતાની આંખો વધારે વિકસ્વર કરવા લાગ્યો અને ઘણી હોંસથી હૃદય સાથે ભેટીને પોતાના અર્ધ આસન ઉપર તેણે મને બેસાડ્યો

---

૧ આ વાત તદ્દન બનવા જોગ છે સ્ત્રીને અપત્યસ્નેહથી દૂધ સ્તનમા ભરાય છે અને પારકા છોકરા ઉપર તેમ થાય તે પણ ક્વચિત્ બની આવે છે

૨ આ મિત્રોના નામો આવતા પ્રકરણ ઉપરથી નીચે પ્રમાણે જણાય છે. **મન્મથ, લલિત, પદ્મકેસર, [illegible] મ અને કપોલ** એ સર્વ કામદેવના સેનાનીઓ છે

પછી તે કુમાર બોલવા લાગ્યો "ભદ્ર! મને અગાઉ માજી(વસુમતી દાસી)એ કહ્યું હતું કે હરિશેખર મારા પિતાના ખાસ મિત્ર છે અને લોકોના કહેવા ઉપરથી જણાય છે કે તું હરિશેખરનો પુત્ર છે, તો ભાઇ! તું તો મારો ખરેખરો ભાઇ થયો, મારૂં શરીર જ થઇ ગયો અને મારૂં જીવતર પણ તું થઇ ગયો! ભાઇ! તું અહીં આવ્યો તે તો બહુ સારૂં થયું!"

રાજકુમાર હરિનો આટલો બધો આદર જોઇ મારા મન ઉપર ઘણી અસર થઇ[1] મેં પછી તેને કહ્યું "દેવ! માજીએ મને સર્વ હકીકત કહી છે આ સેવકનો આપ આટલો બધો આદર કરો, સત્કાર કરો, તે કોઇ પણ રીતે યોગ્ય નથી જેવી રીતે મારા પિતાજી આપના પિતાશ્રી કેસરિ મહારાજાના સેવક છે તેવી રીતે હું પણ આપનો સેવક આપની સેવામાં હાજર છું, એ બાબતમાં જરા પણ સંશય કરવા જેવું નથી" મારો આવો જવાબ સાંભળીને કુમાર બહુ રાજી થયો અને પોતાના મિત્રના સમાગમથી મહા આનંદ મહોત્સવ કરાવવા લાગ્યો મિત્ર મળ્યો તે અત્યંત ઉજ્જવળ પ્રસંગ હોય છે તેથી કુમાર ભોજનસામગ્રિ વિગેરેની ધામધુમ કરવા મંડી ગયો ત્યાર પછી તેણે મારી સાથે એક મિત્ર તરીકે જ વર્તન કરવા માંડ્યું, સબંધ પણ મિત્ર તરીકે જ રાખવા માંડ્યો અને તેવી રીતે તેની સાથે આનંદ કરતાં કરતાં દિવસો પસાર થવા માંડ્યા

તાપસીએ બતાવેલ ચિત્રપટ. હરિકુમાર પર તેની અસર. પટપ્રશંસા અને હૃદયશૂન્યતા.

ત્યાર પછી એક વખત કામદેવને જાગ્રત કરનાર, ઉદ્યાનોને આભૂષણરૂપ અને પ્રાણીઓના આનંદમાં વધારો કરનાર વસંતઋતુ આવી તે વખતે હરિકુમાર પોતાના મિત્રમંડળને સાથે લઇને મારી સોબતમાં ઉદ્યાનની શોભા અને નવીનતા જોતો જોતો બહાર ફરવા લાગ્યો એક તો યૌવન વય અને સાથે થનગનાટ કરાવે તેવો નટવર વસંત સમય એટલે પછી વાત જ શી કરવી એવી સ્થિતિમાં ફરતા ફરતા આંબાના વૃક્ષોની ઘટાવાળા મોટા વનમાં અમે આવી પહોંચ્યા ચારે તરફ સુંદર કોકિલાઓ કલરવ કરી રહી છે, આખી સૃષ્ટિ હસી રહી છે, પક્ષીઓ કલ્લોલ કરી રહ્યા છે, વૃક્ષની ઘટાઓ મંદ પવનથી ઝુમી

[1] પરદેશમાં સ્વદેશી કોઇ પણ મળે તો બહુ જ લાગણી થઇ આવે છે તે જાણીતા અનુભવની બાબત છે

રહી છે, આબાપરના મહોરોના ઝુમખાઓ લીલી અને સફેત છાયાનુ અભિનવ દૃશ્ય બતાવી રહ્યા છે-એવા રમણીય અને આનદદાયી આબાના વનમા અમે સર્વ બેઠા

તે વખતે દૂરથી એક તાપસી અમને આશિર્વાદ દેતી દેતી ત્યા આવી પહોંચી વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તેનુ શરીર તદ્દન જીર્ણ થયેલુ દેખાતુ હતુ અને સ્વાભાવિક રીતે જ તે ભયકર આકૃતિવાળી હતી. કુમારે તેને જોઇને તુરત જ પ્રણામ કર્યા, તેની સાથે સહજ ભાષણ કર્યું અને તેને ગજી કરી પછી તે તાપસીએ પોતાની પાસેથી એક ચિત્રપટ કુમારને બતાવ્યુ એ ચિત્રપટ (છબિ)મા કોઇ કન્યાની છબી ચીતરેલી હતી એ ચિત્રપટ તેણે કુમારના હાથમા આપ્યુ અને પછી એ મહા કાબેલ તાપસી પોતામા સહજ વિકાર અને કાઇક ઉત્કઠા બતાવીને કુમારના મુખપર એ ચિત્ર જોતા શી અસર થાય છે તે આડી આખે નિહાળી નિહાળીને એક્ટીટસે જોવા લાગી[1] એ ચિત્ર જોતા કુમારના મનપર સજ્જડ ચોટ લાગી છે, તેની આખમા વિકારભાવ આવ્યો છે અને તેનુ મન ચિત્ર તરફ ખાસ આકર્ષાયુ છે એટલુ અવલોકીને 'હુ જઉ છુ' એટલુ બોલી ત્યાથી તે જલ્દી ચાલી ગઇ

કુમારને તો એ છબી જોતા જ કામદેવના બાણ વાગ્યા હોય તેમ વિકારથી તે બેભાન જેવો બની ગયો તેની એવા પ્રકારની અવસ્થા સર્વ મિત્રોના જોવામા આવી ગઇ, કારણ કે ઘડિકમા તે હોંકારો[2] દે, ઘડિકમા માથુ ધૂણાવે, ઘડિકમા જાણે ઉઘમાથી જાગવા પ્રયત્ન કરતો હોય તેમ ચીપટી વગાડે, ઘડિકમા મનમા ન સમજાય તેવી રીતે જેમ તેમ બોલે, ઘડિકમા ઊડા ગરમ નિસાસા મૂકે, ઘડિકમા હાથ હલાવે, ઘડિકમા વળી છબિમા ચિત્રેલી કન્યાને વારવાર જોયા કરે, કોઇ વખત હસવા જેવુ મુખ કરીને આખોને ઉઘાડે, ખૂબ ઉઘાડે અને ઘડિકમા આખનો એક પલકારો માર્યા વગર મદ મદ રીતે સ્નેહાળ નજરે આમ તેમ જુએ

મન્મથાદિ મિત્રોનો વાર્તાલાપ.

હરિકુમારની એવી અવસ્થા થયા પછી હરિકુમારની પાસે તેના મિત્રો ટોળુ વળીને બેઠા હતા તેની અને કુમારની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ.

---

૧ અહીં બ રે એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રથનુ પૃ ૯૭૬ થાય છે

૨ કોઇ વાત કરે તેને લક્ષ્ય છે એમ બતાવવા 'હ હ' એમ જવાબ આપવો તેને હોંકારો કહેવામા આવે છે

[1]મન્મથ (રમણીય સ્મિત મુખે)–"અરે ભાઇ! આ અંદરખાનેથી અનેક પ્રકારના જૂદા જૂદા રસોનો અનુભવ કરાતો પણ બહારથી ઇંદ્રિયો કે હાથના ચાળા વગરનો આંતરનાચ[2] શો ચાલી રહ્યો છે?"

આવો એકદમ સીધો સવાલ સાંભળીને હરિકુમારે [3]આકારસંવરણ કર્યું અને પછી મુખેથી મન્મથને કહેવા લાગ્યો "અહો! આ ચિતારાની કુશળતા જોઇને હું તો બહુ રાજી થઇ ગયો છું મિત્ર! તું જો તો ખરો આ ચિત્રમાં દરેકે દરેક રેખા બરાબર સ્પષ્ટ ચોખી અને ભૂલ વગરની જણાય છે, એમાં જે ઘરેણાં પહેરાવવામાં આવ્યા છે તે એક બીજાની સાથે બરાબર સંબંધમાં આવી રહ્યા છે (મેળ ખાય છે), એમાં રંગ અને છાયા બરાબર યોગ્ય અનુક્રમથી લીધા છે, અને ભાવ બરાબર સ્ફુટ રીતે દેખાઇ આવે તેવું એ ચિત્રનું કામ આબેહુબ કરવામાં આવ્યું છે ચિત્રમાં બરાબર ભાવ લઇ આવવો તે કામ ઘણું જ મુશ્કેલ છે અને ઘણા હુશિયાર પરીક્ષકો ચિત્રમાં એ જ હકીકત ધ્યાન આપીને જુએ છે, કારણ કે ચિત્રમાં પરીક્ષા કરવા લાયક તેમને એ જ હકીકત જણાય છે એ ભાવ આ ચિત્રમાં બહુ સ્પષ્ટ રીતે સારી રીતે અને યોગ્ય રીતે બહાર પડતો જણાઇ આવે છે એ પ્રમાણે કહેવાનું કારણ એ છે કે આ ચિત્રમાં ચિત્રેલી કન્યા જાણે બાળવય પસાર કરી યુવાવસ્થાના બારણા ઉપર ઊભી હોય, કામદેવ તેના ઉપર પોતાનું કાર્ય બજાવી રહ્યો હોય એ ભાવ તેનો એવી સુંદર રીતે સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે વગર કહે એક નાનો બાળક હોય તે પણ એ ભાવ જોઇ શકે, તો પછી વિદ્વાનોને તો તેમ થાય તેમાં કાંઇ નવાઇ જ નથી જો એ ચિત્રમાંહેની કન્યાનો સ્તનનો અગ્ર ભાગ ભેદ પામ્યો છે તે જાણે લાવણ્યને જ બહાર કાઢી રહ્યો હોય એમ લાગે છે! વળી અંગોપાંગની રચનાથી એ પોતાના જોસદાર યૌવનને સ્પષ્ટ રીતે બરાબર બતાવી રહી છે, ઊંચી ચઢાવેલી ભ્રમરની રચના-

ચિત્ર પરીક્ષા
An appreciation

---

૧ મન્મથ એટલે કામદેવ અથવા કામચિંતા આ વાર્તાલાપ મનમાં જ ચાલે છે એમ સમજવું

૨ આંતરનાચ: નાચ હોય તો માથું ઊંચે વિગેરે ઇંદ્રિય વ્યાપાર ચાલે અને હાથના લહેકા લેવાય આ તો અંદરથી જબરો નાચ ચાલે છે, અનેક રસ અનુભવાય છે અને બહારથી ચાળાચસકા દેખાતા નથી–એ આંતરનાચ છે

૩ શરીર ઉપરના મનને જણાવનારા ચિહ્નોને છુપાવી દેવા–સંતાડવા એને આકારસંવરણ કહે છે

ઓથી અને લીલામા અર્ધ ઉઘડેલી આખો બતાવીને તે કન્યા વચનથી જ જાણે મદ નિવેદન કરતી હોય એમ જણાય છે, એના ગાલ ઉપર અસાધારણ સ્ફુરણા અને હસતુ રમણીય વદનકમળ બતાવીને એ ચપળ ચક્ષુવાળી મદનને પોતાની સાથે લઇને ફરતી હોય તેમ બતાવે છે–આવી સુદર કન્યાનુ ચિત્ર બરાબર ભાવ સાથે યોગ્ય આકર્ષક રીતે કોઇક ચિતારાએ ચિતરીને મારા હૃદયમા ચમત્કાર કરી દીધો છે મારા મનમા તો એમ જ થયુ છે કે દુનિયામા આટલો બધો સ્પષ્ટ ભાવ બતાવી શકે એટલી કુશળતા બીજા કોઇ પણ ચિતારામાં નથી, કારણ કે આટલી કુશળતા મેં દુનિયામા બીજી કોઇ જગ્યોએ જોઇ પણ નથી '

મન્મથ (પદ્મકેસર તરફ જોઇને)–કેમ ભાઇ પદ્મકેસર ! આ બરાબર કહે છે ? એ કહે છે એ સાચી વાત છે કે ?"

[1]પદ્મકેસર—"મિત્ર ! એ વાત તો બરોબર છે, પરતુ પ્રાણીઓની વૃત્તિઓ વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે મારા મનમા તો એમ થાય છે કે પેલા ચિતારા કરતા પણ ચિત્રમા ચિતરેલી કન્યા વધારે કાબેલ છે "

[2]લલિત—"એણે વળી એવુ શુ કામ કર્યું છે ? શુ તેં એમા કાઇ ચિન (આશ્ચર્યકારી) જોયુ ?"

પદ્મકેસર—"હા, સારી રીતે જોયુ "

[3]વિલાસ—"ત્યારે મિત્ર પદ્મકેસર ! તુ અમારી પાસે તેનુ વર્ણન તો કર એ ચિત્રેલી કન્યાએ તે વળી શુ કર્યું છે ?"

પદ્મકેસર—"જો ભાઇ ! આ કુમારનુ મન જે કામદેવથી આતુર થઇ ગયેલી બીજી ગમે તે સ્ત્રીથી પહોંચી શકાય તેવુ નથી, જે મનનુ ઉલ્લઘન આકાશમા ચાલનારી વિદ્યાધરીઓ પણ કરી શકે તેમ નથી, જે મનને [4]કિન્નરીઓ પણ હરી શકતી નથી, દેવાગનાઓ પણ જે મનને સાધી શકતી નથી, જે ગાધર્વ જાતની સ્ત્રીઓનો વિષય પણ

---

૧ પદ્મકેસરઃ કમળનુ કેસર-કામોદ્દીપક વસ્તુ છે

૨ લલિતઃ એક જાતની શૃગારની ચેષ્ટા છે

૩ વિલાસ સ્ત્રીની એક પ્રકારની કામચેષ્ટા આ સર્વ શૃગાર બતાવનાર પાત્રો છે

૪ કિન્નરી ગાવામા ઘણી કુશળ એક જાતિની દેવીઓ

કદિ થઇ શકતુ નથી, જે મનમા ગવદા સત્ત્વગુણ પ્રધાનપણે વર્તતો હોય છે, જે મન રાજસી અને તામસી વિકારોને તિરસ્કારથી નિરતર હસી કાઢે છે એવુ મહા વીર્યવાળુ કુમારનુ મન આ કન્યાએ ચિત્રમા રહ્યા રહ્યા પણ અવગાહન કર્યું તે ખરેખર ચિત્ર (આશ્ચર્યકારી-નવાઇ જેવુ) કામ કર્યું છે આ હકીકત મેં એકલાએ જ જોઇ છે એમ નથી પણ તમે સર્વેએ બરાબર સ્પષ્ટપણે જોઇ છે"[1]

વિભ્રમ—"ભાઇ! એ તો આશ્ચર્ય થયુ કહેવાય, પણ એમા ચિત્ર કેવી રીતે?"

પદ્મકેસર—"અરે મૂર્ખ શિરોમણિ! 'ચિત્ર' એટલે આશ્ચર્ય! ચિત્ર શબ્દનો એ પણ અર્થ થાય છે આ ચિત્ર (છબિ) ખરેખર ચિત્ર (આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર) જ છે"

કપોલ—"એ ચિત્રમા રહેલી કન્યાએ કુમારના મનમા અવગાહન કર્યું છે એ હકીકત તમે કેવી રીતે જાણી? તમને એ હકીકતની કેવી રીતે ખબર પડી?"

પદ્મકેસર—"અરે મૂર્ખના સરદાર! તુ એટલુ પણ જોઇ શકતો નથી? જો, અદરથી મન બહુ જ ક્ષોભ પામ્યુ ન હોય ત્યા સુધી આવા પ્રકારના હોંકારાદિ પણ ચોખ્ખા સ્પષ્ટ હોતા નથી, તેમ જ અનેક પ્રકારના તરગો પણ તેમા ઉત્પન્ન થતા નથી તને મારા કહેવામા વિશ્વાસ ન હોય તો તુ કુમારને પોતાને જ એ હકીકત પૂછી જો એટલે વાત ચોખ્ખી થઇ જશે અને તારા મનનો બરાબર ખુલાસો થશે"

હરિકુમાર—"મિત્ર પદ્મકેસર! આની નકામી પ્રસગ વિનાની વાતચીત હવે બધ કરો, કોઇ મજાના વિદ્વત્તા ભરેલા સવાલ જવાબો (પ્રશ્નોત્તરો) ચલાવો કે જેથી કાઇ આનદ થાય"

હસતા હસતા પદ્મકેસરે જવાબ આપ્યો "જેવી કુમારની આજ્ઞા!" પછી મિત્રો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વિદ્વદ્ગોષ્ઠિ ચાલી

* *

વિષયાસક્તની માનસિક સ્થિતિ.
છતા ચાલાક હોવાથી ચેતી ગયો.
વિનોદ. પ્રશ્નોત્તર. આતર રસ.

---

[1] આ વાર્તાલાપમા ચિત્ર શબ્દ ઉપર ભાર છે તે સમજી લેવો.

[1]હરિવિલાસ.

(૧)

પદ્મકેસરે સવાલ કર્યો —

पश्यन् विस्फारिताक्षोऽपि, वाचमाकर्णयन्नपि ।
कस्य को याति नो तृप्तिं, किं च संसारकारणम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—"બહુ ખુલ્લી આંખો ઉઘાડીને જોતો હોય અને વાણી સાંભળતો હોય છતાં કોને અને કોની તૃપ્તિ થતી જ નથી, કોને સંતોષ વળતો જ નથી? અને સંસારનું કારણ શું છે?" આનો ઉત્તર આપો.

[1]હરિકુમારે સવાલ તો સાંભળ્યો પણ તેનું મન તો ચિત્રમાં આળેખેલી કન્યાએ હરણ કરી લીધું હતું તેથી તેણે માત્ર ઠંડો હોંકારો આપ્યો. પદ્મકેસરને મનમાં વિચાર થયો કે પોતાનો સવાલ હરિકુમારના ધ્યાનમાં બરાબર આવ્યો નથી માટે ફરીવાર વધારે સ્પષ્ટ રીતે એ શ્લોક તેના લક્ષ્યમાં આવે તેમ બોલું. એ વિચારથી પદ્મકેસર સવાલવાળો ઉપરનો શ્લોક ફરીવાર બોલી ગયો પણ તેના જવાબમાં હરિકુમારે તો શૂન્ય હોંકારો જ આપ્યો. આથી પદ્મકેસરને બરાબર ખાત્રી થઈ કે ચિત્રમાં આળેખેલી કન્યાએ કુમારને તદ્દન શૂન્ય હૃદયનો બનાવી દીધો છે એટલે એ જરા હસી પડ્યો. બીજા મિત્રોએ પણ અરસપરસ મશ્કરી કરતાં હાસ્ય કર્યું અને તેઓ હસતાં હસતાં એક બીજાના મુખ તરફ જોવા લાગ્યા, એ જોઈને હરિકુમારનું મન જરા ઠેકાણે આવી ગયું. તેને લાગ્યું કે આ તો મિત્રો પણ તેને પારખી ગયા તે ઠીક ન થયું એટલે તેના મનમાં અભિમાન જાગ્રત થયું એથી પોતાના મનમાં જે કન્યાસંબંધી સંકલ્પવિકલ્પ થતા હતા તે તેણે દાબી દીધા અને બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળવા લાગ્યો. તેના મનમાં કાંઈક વિચાર પણ આવ્યો. પછી તે બોલ્યો 'અરે મિત્ર! તું હસ નહિ, ખાલી મશ્કરી કરવાની ટેવ છોડી દે, તારો સવાલ ફરીવાર બોલી જા.' એટલે ઉપરનો શ્લોક સવાલના આકારમાં પદ્મકેસર ફરીવાર બોલી ગયો. આ વખતે કુમારનું સવાલ ઉપર લક્ષ્ય હતું એટલે જેવો સવાલ પૂરો થયો કે તેના મનમાં ઉત્તર આવી ગયો. અને તેણે જવાબ આપ્યો 'ममत्व'

---

૧ અહીં હરિકુમારની જેવી દશા થઈ છે, જેમ તે અર્ધ ઉત્તર આપે છે અને પાછો વિચારમાં પડી જાય છે તેવી સ્થિતિ જ્યારે પ્રાણી વિષયમાં આસક્ત થાય છે ત્યારે જરૂર થાય છે. અવલોકન કરવાથી તે જણાય તેવી વાત છે.

{ [1]આપણે અહીં કુમારનો ટુંકો જવાબ સમજી લઇએ અહીં સવાલ બે હતા અને ઉત્તર એક આપવાનો હતો પ્રશ્ન એ હતો કે આખો ઉઘાડીને જોયા કરે અને વાણી સાભળે છતા કોને કઇ બાબતમા શાતિ ન થાય? જવાબમા મમત્વ મારાપણુ એ મોહરાજાનો જ ખાતને અધ કરનારો મત્ર છે, આખી દુનિયાને નચાવનાર થનગનાટ કરાવનાર રખડાવનાર ફસાવનાર એ મત્ર પ્રાણીને તદ્દન વિચિત્ર બનાવી દે છે, એને આખે દેખતા છતા અને કાને સાભળતા છતા મમત્વની વસ્તુના સબધમા તૃપ્તિ વળતી જ નથી, તે કદિ ધરાતો જ નથી, તેને કદિ શાતિ વળતી જ નથી–એવી તેની સ્થિતિ થાય છે ગમે તેટલુ જુએ અને સાભળે પણ હજુ જાણે વધારે સાભળુ અને જોયા કરૂ એવી તેના મનની સ્થિતિ થાય છે તે સવનુ કારણ મમત્વ–અભિમાન–મારાપણુ છે ત્યાર પછી સસારનુ કારણ શુ એમ પૂછ્યુ છે તેનો જવાબ પણ એ જ છે સસારભ્રમણ, ભવપરિપાટિ, ચક્રપર્યટણનુ કારણ 'મમત્વ' જ છે મોહરાજાનુ સ્થાન અને તેના કાવાદાવા આ ગ્રથ વાચનારના લક્ષ્યમા એટના બધા આવી ગયા છે કે તેપર વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી આવી રીતે બે પક્તિના સવાલનો જવાબ કુમારે ત્રણ અક્ષરમા આપ્યો }

* * *

(૨)

પદ્મકેસર આવો ટુંકો પણ મુગ્ધાસરનો જવાબ સાભળી ઘણો વિસ્મય પામ્યો પછી તેણે વળી બીજો સવાલ પૂછ્યો

कस्मा विभ्यद्धीरुर्न भवति सङ्गामलम्पटमनस्कः ।
वाताकम्पितवृक्षा, निदाघकाले च कीदृक्षा ॥

ભાવાર્થ—' લડાઇ લડવામા જેનુ મન લાગેલુ હોય છે તે કોનાથી જરા પણ બીધા વગર કામ લે છે? અને ઉન્હાળામા પવનથી કપી રહેલા ઝાડો કેવા લાગે છે?'

---

૧ મારી નોટમા આ પ્રથમ પ્રશ્નની સામે (૧) 'બે પ્રત બીજા પ્રશ્નની સામે (૨) સ્રી પ્રત ત્રીજા પ્રતની સામે (૩) 'માનસિક પ્રત એવી નોટ કોઇ શાસ્ત્રીએ કરાવી છે તેનો હેતુ મને યાદ નથી (૪) સામે શબ્દાલકાર' છે અને (૫) સામે ગૂ. ચતુષ્પાદ છે તે સમજાય તેવી નોટો છે

હરિકુમારે એ પ્રશ્ન ફરીવાર બોલી જવા પદ્મકેસરને કહ્યુ, પદ્મકેસર પણ એ પ્રશ્ન ફરીવાર બોલી ગયો જરા વિચાર કરીને કુમારે જવાબ આપ્યો -'दलनाया ' પદ્મકેસરે તે જવાબ કબૂલ રાખ્યો

{ આપણે અહીં સદરહુ સવાલ અને તેનો ઉત્તર જરા વિચારી જઇએ ઉપરના (૧) પ્રથમ સવાલ પેઠે અહીં સવાલ બે હતા અને જવાબ એક આપવાનો હતો તેથી જવાબ આપવામા વિચાર કરવાની જરૂર હતી (૧)પ્રથમ સવાલ એ હતો કે જે પ્રાણીનુ મન સગ્રામમા જવા તત્પર થઇ રહ્યું હોય તે કોનાથી અતિશય બીકણ થતો નથી? બિભ્ય દ્ભીરૂ એટલે અતિશય-ઘણો બીકણ જવાબમા કહે છે કે એવો પ્રાણી 'दलनाया ' એટલે સેના-લશ્કર ('दलना' એટલે 'સેના')થી ડરતો નથી, જેને લડવા જવુ છે અને લડવાની હોંસ થઇ છે અને તે બાબતનો જેને શોખ થયો હોય છે તે લશ્કરથી ડરતો નથી (૨) ઉન્હાળામા ગ્રમ્ત પવન આવી વૃક્ષોને કપાવી દે ત્યારે તે કેવા થાય છે? એ બીજા સવાલના જવાબમા પણ તે જ ઉત્તર આપે છે દલનાયા - दलानाम् न आय (प्राप्ति) येषु ते એટલે 'દલ' એટલે પાદડા તેનો 'આય' એટલે લાભ જેમા ન થાય તેવા એટલે ઉન્હાળામા વૃક્ષોને પાદડાનો લાભ થતો નથી. આવી રીતે ચાર અક્ષરના ટુકા જવાબમા ઉપરના બન્ને પ્રશ્નોનો જવાબ આપી દીધો }

* * *

(૩)

ત્યાર પછી અર્હત દર્શન (જૈન મત) તરફ અભિરૂચિવાળા વિલાસ નામના મિત્રે કહ્યુ 'કુમાર' મેં પણ એક સવાલ મનમા નીરધારી રાખ્યો છે'' કુમારે તેને સવાલ જણાવવાનુ કહેતા તે બોલ્યો —

> कीदृग्राजकुल निपीदति विभो ! नश्यन्ति के पावके,
> योध्य कान्तमच्युताश्च बहव. काले भविष्यन्त्यलम् ।
> कीदक्षाश्च जिनेश्वरा वद विभो ! कस्य तथा रोचते,
> गन्ध कीदृशि मानवे जिनवरे भक्तिर्न सम्पद्यते ॥

ભાવાર્થ—'કેવા પ્રકારનુ રાજકુળ (રાજ્ય) આખરે નાશ પામે છે, બેસી જાય છે? અને હે પ્રભુ! અગ્નિમા કોણ નાશ પામે છે? જાણવા લાયક જાગ્રત કરે તેવુ ઉદ્યાન કયુ? પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ ન થાય એવા કોણ? વખત જતા જે બહુ પૂરેપૂરા થાય તે કોણ?

જિનેશ્વરો કેવા હોય છે? અને હે પ્રભુ! કોને તે તથાપ્રકારે ગમે છે? કેવા પ્રકારના માણસમા અભિમાન (ગર્વ) હોય છે? અને કેવા પ્રકારના માણસોના મનમા જિનેશ્વર ભગવાન્ ઉપર ભક્તિ જાગ્રત થતી નથી?''

આવા નવ સવાલો એક જ શ્લોકમા એક સાથે પૂછાતા હરિકુમારે કહ્યું "ભાઇ! આ સવાલો એક બીજાથી ઉલટા, અટપટા અને બહુ સમાસવાળા છે! માટે ફરીવાર બોલી જા અને વધારે સ્પષ્ટ રીતે બોલજે જેથી દરેક પ્રશ્ન બરાબર લક્ષ્યમા રહે" કુમારની આવી માગણીથી વિલાસ ફરીવાર તે શ્લોક બોલી ગયો વિચાર કરીને હસીને હરિકુમારે ઉત્તર આપ્યો "જો ભાઇ! તેનો ઉત્તર સાભળ[1]

अकुशलभावनाभावितमानसे-

{[2]આ શ્લોકમા નવ સવાલ કરવામા આવ્યા છે અને તેનો જવાબ એક સાથે આપવો એવી તેમા ગોઠવણ જણાય છે આપણે જવાબો વિચારીએ

૧ કેવા પ્રકારનુ રાજ્યકુળ આખરે નાશ પામે છે-બેસી જાય છે? જવાબમા પ્રથમના ચાર અક્ષર લેવા-अकुशल પ્રવીણતા વગરનુ-રાજ્યનીતિ ન સમજનાર રાજ્યકુળ આખરે નાશ પામી જાય છે, બેસી જાય છે

૨ અગ્નિમા કોણ નાશ પામે છે? પ્રથમના બે અક્ષરો મૂકી દેવા જવાબ शलभा પતગીઆ પતગીઆ અગ્નિમા પડી મરણ પામે છે તે જાણીતી વાત છે

૩ જાણવા લાયક-જાગ્રત કરે તેવુ ઉદ્યાન કયુ? જવાબમા ચાર અક્ષરો મૂકી દેવા भावना ભાવનારૂપ ઉદ્યાન જાણવા લાયક છે ઉપદેશ આપે તેવુ છે ભાવના અનેક પ્રકારની છે અને ખાસ જાણવા લાયક છે અને જાણ્યા પછી જાગ્રત કરે તેવી છે તે સ્પષ્ટ છે

૪ પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ ન થાય એવો કોણ?

---

૧ આનો અર્થ 'અકુશળ (નહિ સારી) ભાવના વડે જેનુ મન વાસિત છે તે' એવો થાય છે પણ એનો પદચ્છેદ કરવાનો છે જવાબ સબધી હકીકત વિગતવાર આગળ લખી છે તે વાચો.

૨ આ અર્થ એક વિદ્વાને કહ્યો તે પ્રમાણે કર્યા છે મે બેસાડવા પ્રયત્ન કરેલો. અર્થ ત્યાર પછી આગળ આપ્યો છે

એના જવાબમા પણ ભાવના એ જ શબ્દ લેવાનો છે ભાવના પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થઇ સસારમા જતી નથી

૫ વખત જતા જે બહુ પૂરેપૂરા થાય તે કોણ?

આના જવાબમા ભાવનાભાવિતા ભાવના ભાવનારાઓ થોડા વખતમા પરિપૂર્ણ દશાએ પહોંચી આનદમગ્ન થાય છે

૬ જિનેશ્વર કેવા હોય છે?

જવાબ—કુશલભાવનાભાવિતમાનસા સુદર ભાવનાથી જેનુ મન ભાવિત થયેલુ છે, વાસેલુ છે તેવા તીર્થંકર મહારાજે આના જ પ્રકારના હોય તે સ્વાભાવિક છે

૭ કોને તે (જિનેશ્વરો) તથાપ્રકારે ગમે છે?

એનો જવાબ પણ ઉપર પ્રમાણે કુશળભાવનાભાવિત મનવાળાને પ્રભુ–જિનેશ્વર ગમે છે, એમને પ્રભુ ઉપર રૂચિ થાય છે

૮ કેવા પ્રકારના માણસના મનમા અભિમાન (ગર્વ) હોય છે? અકુશલભાવનાભાવિતમાનસે જેઓનુ મન અપ્રવીણ–અયોગ્ય ભાવનાથી વાસિત થયેલુ હોય તેવા માણસને અભિમાન થાય છે સમજુને તો અભિમાન ન જ થાય એ સ્વાભાવિક છે

૯ અને કેવા પ્રકારના માણસોના મનમા જિનેશ્વર ભગવાન્ ઉપર ભક્તિ જાગ્રત થતી નથી?

એનો જવાબ પણ ઉપર કહ્યો તે જ જાણવો. એટલે અકુશલભાવનાભાવિતમાનસા એટલે જેઓ કુશળ ભાવનાઓ ભાવતા નથી તેમના મનમા જિનેશ્વર દેવ ઉપર ભક્તિ પણ થતી નથી

આવી રીતે એક શબ્દમા બધા અર્થનો સમાવેશ કર્યો }

તા ક—ઉપર જે અર્થ કર્યો છે તેમા જવાબના અક્ષરો આડાઅવળા અસબદ્ધ લેવા પડે છે, બાકી જવાબ બરાબર લાગે છે પણ સસ્કૃતમા એવી રીતે પ્રક્રમભગ કદાપિ કરવામા આવતો નથી, તેથી મેં વિચાર કરીને નીચે પ્રમાણે અર્થ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે ભા. ક

* * *

{ અહીં શ્લોકના સાત જ પ્રશ્નો કરવામા આવ્યા છે અને તેના પ્રત્યેકના જવાબમા શરૂથી બે બે અક્ષરો મૂકી દેવા અને પછીના ત્રણ ત્રણ લેવા અને છેવટના પ્રશ્નના જવાબમા આખો જવાબ લેવો આ અર્થ કરતા પ્રક્રમભંગ જરા પણ થતો નથી સાત સવાલો અને જવાબો નીચે પ્રમાણે છે[1]

१ કેવા પ્રકારનુ રાજ્યકુળ આખરે નાશ પામે છે? જવાબ (अकुशल)
२ અગ્નિમા કોણુ નાશ પામે છે? (પ્રથમના બે અક્ષરો મૂકી દીધા) જવાબ शलभा (:)
३ જાણુવાનાયક, જાગ્રત કરે તેવુ ઉદ્યાન કયુ? (ચાર અક્ષર મૂકીને) જવાબ भावना
४ જાતે સ્થાનભ્રષ્ટ ન થઇ વખત જતા બહુ થઇ જાય તે કોણુ? (છ અક્ષર મૂકીને) नाभावि

---

१ अकुशलभावनाभावितमानसे

१

२

३

४

५

६

७

અથવા

अ १
कु २
श ३
ल ४
भा ५
व ६
ना ७
भा ८
वि ९
त १०
मा ११
न १२
से १३

જવાબ તેર અક્ષરનો છે દરેક જવાબમા બેબે અક્ષર મૂકવા. જવાબ જુઓ

સવાલ	જવાબના અક્ષરો.
१	१-२-३-४
२	३-४-५
३	५-६-७
४	७-८-९
५	९-१०-११
६	११-१२-१३
७	१ थी १३

૫ જિનેશ્વરો કેવા હોય છે? (આઠ અક્ષર મૂકીને) वितमा

૬ તેમ જ સુગંધ કોને પસંદ આવે છે? (દશ અક્ષર મૂકીને) मानसे

૭ કેવા પ્રકારના માણસોના મનમા જિનેશ્વર ભગવાન્ ઉપર ભક્તિ જાગ્રત થતી નથી? (આખુ પદ) अकुशलभावनाभावितमानसे

આ સાતે સવાલનો જવાબ સક્ષેપમા વિચારી જઇએ

૧ ૨ ૩ આ ત્રણે પ્રશ્નોનો જવાબ ઉપર ૧ ૨ ૩ મા આવી ગયો છે તે પ્રમાણે જ છે, ત્યાથી તે અર્થ વિચારી લેવો.

૪ જાતે સ્થાનભ્રષ્ટ ન થઇ વખત જતા બહુ થઇ જાય તે કોણ? नाभावी

નાભાવીમા 'ભાવી' એટલે ભવ્ય પ્રાણીઓ ન અભાવી એટલે અભવ્ય નહિ એટલે ભવ્ય પ્રાણીઓ. ભવ્ય પ્રાણીઓ પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ ન થતા વખત જતા છેવટે બહુ થઇ જાય છે, મોક્ષમા જાય છે, અનેક સાથે મળી જાય છે, મતલબ જાતે અચ્યુત રહી છેવટે બહુ થઇ જાય છે, જ્યોતિમા જ્યોતિ મળી જાય છે ભવ્ય પ્રાણીની વખત જતા એ દશા થાય છે

૫ જિનેશ્વરો કેવા હોય છે? જવાબ वितमा

विगत तम येपा તે જેઓનો (અજ્ઞાનરૂપ) અધકાર નાશ પામી ગયો છે તે તીર્થંકરને તમસ્ ન હોય તે સમજી શકાય તેવી બાબત છે

૬ સુગધ કોને પસદ આવે છે? *मानसे*

સુગધ લે છે નાક, પણ તેની પસદગી તો મન જ કરે છે

૭ પ્રથમના અર્થમા જે નવમો અર્થ કર્યો તે જ અહીં બધ બેસે છે

આ અર્થમા ક્રમ બરાબર જળવાય છે અને અર્થ બેસતો આવે છે તે પણ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે }

* * *

(૪)

હરિકુમારનો જવાબ સાભળીને વિભ્રમ ખૂબ હસ્યો

હરિકુમાર—"ભાઇ!

વિભ્રમ—"કુમાર! તેં આ વિલાસના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને તેનો ગર્વ ઉતારી દીધો એ બહુ સારૂં કર્યું! એ સવાલ અમને એ ભાઈ સાહેબ વારવાર પૂછતો હતો, પણ અમને સર્વને એનો જવાબ સૂઝતો નહોતો તેથી એ ભાઇ છાપરે ચઢી બેઠો હતો અને એનું અભિમાન સમાતું ન હોતું"

વિલાસ—"અરે! એ કુમારે મારો ગર્વ ઉતાર્યો છે એટલું જ નહિ, પણ તમારો સર્વનો ગર્વ આજે ઉતારી નાખે એમ છે તમે કોઇએ જે કાંઇ પ્રશ્નો વિચારી રાખ્યા હોય તે બોલો, તમારૂં અભિમાન પણ એ જરૂર ઉતારી દેશે તમારે જે સવાલ પૂછવા હોય તે બોલી જાઓ"

[1]મન્મથ—"કુમાર! મેં પણ બે કોયડાઓ વિચારી રાખ્યા છે"

કુમાર—"ભલે ખુશીથી પૂછો, હું જવાબ વિચારીશ"

મન્મથ—"મારા બે પ્રશ્નો સાભળો —

"[2]दास्यसि प्रकटं तेन, गृह्णामि न करात्तव ।
भिक्षामित्युदिता काचिद्भिक्षुणा लज्जिता किल ॥

તેમજ

करोति कठिनो राजन्वैरीभकटघट्टनम् ।
विधत्ते करवालस्ते निर्मूलं शत्रुसंहतिम् ॥

આ બન્ને શ્લોકમા અન્તર છે સાદી રીતે વાચતા તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે "તું ઉઘાડી રીતે-સ્પષ્ટ રીતે આપે છે તેથી તારા હાથથી ભિક્ષા હું નહિ લઉં-એમ કોઇ ભીખારીએ કહ્યું તેથી તે ખરેખર શરમાઇ ગઇ"

ભીખારી આવું વિચિત્ર કેમ બોલે? અને તેમા આપનાર શરમાઇ શા માટે જાય? આ દેખીતો વિરોધ થયો

બીજા શ્લોકમા સીધી રીતે વાચતા કરોતિ શબ્દ અર્થ વગરનો રહી જાય છે 'હે રાજન્! તારી કઠણ તરવાર શત્રુના સમૂહનો મૂળથી નાશ કરે છે અને શત્રુઓના હાથીઓના ટોળાના ગંડસ્થળોને ભેદી નાખે

---

૧ વિલાસ અને મન્મથ એ પણ કામદેવ છે વિલાસ એનું વ્યક્તરૂપ છે અને મન્મથ જાતે કામદેવ છે

૨ આ બન્ને શ્લોકોમા શબ્દાલકાર અને વિરોધાભાસ છે

છે ” આવો અર્થ કરતા करोति શબ્દ મૂકી દેવો પડે છે અથવા તેનો અર્થ ‘કરે છે’ એમ કરીએ તો કઠણ તરવારથી એ કામ બનતુ નથી

* * *

હરિકુમાર—“(હસીને) જો ભાઇ તારા પ્રથમના શ્લોકમા જે દેખીતો વિરોધ છે તેનો આવી રીતે ભગ કરવો दास्यसि શબ્દને છુટા પાડીને दासी असि એમ બે શબ્દ કરવા એટલે તેનો અર્થ એવો થશે કે ‘હે બાઇ! તુ દાસી (નોકરડી-ગુલામ-અધમ સ્ત્રી) છે તેથી તારે હાથે હુ ભીક્ષા લઇશ નહિ, એ પ્રમાણે ભીખારીએ કહ્યુ એટલે આપનારી સ્ત્રી લજવાઇ ગઇ’ આવી રીતે શબ્દની સધિ છૂટી પાડવાથી દેખીતો વિરોધ સમાઇ જાય છે

“બીજા શ્લોકમા પણ એવી જ રીતે करोति कठिनो શબ્દની સધિ છૂટી પાડવી જોઇએ તે अतिकठिनो करो-कर अति कठिनो એવી રીતે શબ્દને છૂટા પાડવાથી અર્થ મળી જશે ‘હે રાજન્! તારો અતિ કઠણ હાથ શત્રુઓના હાથીઓના ગડસ્થળોને ભેદી નાખે છે અને તારી તરવાર શત્રુની હારોની હારોનો મૂળથી નાશ કરે છે ”

“આવી રીતે સબધ મેળવવાથી અર્થ બરાબર સ્પષ્ટ થાય છે અને તેવી રીતે મન્મથ! તારા સવાલનો જવાબ થાય છે ”

મન્મથ—“અહો અહો! કુમાર! તારી વિદ્વત્તા તો કાઇ અજબ પ્રકારની છે! ગમે તેવા અટપટા સવાલ ગોઠવીને પૂછીએ પણ તેના જવાબ તો તારા મ્હોમા જ આવી પડેલા છે ધન્ય છે તારી બુદ્ધિની કુશાગ્રતાને!”

* * *

(૫)

[1]હવે તે વખતે મેં એક એવો શ્લોક વિચારી કાઢ્યો કે જેનુ ચોથુ પાદ ગૂઢ (છુપાયનુ) હોય મેં (ધનશેખરે) કુમારને જણાવ્યુ કે “મેં એક ગૂઢચતુર્થપાદ વિચારી રાખ્યુ છે માટે તારી મરજી હોય તો તને પૂછુ એ શ્લોકના ત્રણ પાદ તને જણાવીશ અને તારે તેનુ ચોથુ પાદ શોધી આપવુ પડશે ” કુમારે હા પાડવાથી મેં મારા શ્લોકના ત્રણ પાદ જણાવ્યા

---

[1] વસતઋતુમા વનમા ગયા તે વખતે કુમારની થયેલી સ્થિતિ (ચિત્રપટ દર્શનથી) અત્ર ધનશેખર વર્ણવે છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ હવે ધનશેખર જે અત્યાર સુધી સાભળતો જ હતો તે વિનોદચર્ચામા ભાગ લે છે

विभूति सर्वसामान्या, परं शौर्यं त्रपा मदे ।
मूलै यस्य स्वतः प्रज्ञा

આનો અર્થ સાધારણ રીતે એમ થાય છે કે 'સર્વના ઉપયોગમાં આવે તેવી જેની સંપત્તિ (ધન દોલત શેઠાઇ) છે, જેનામાં ઉત્કૃષ્ટ શૂરવીરપણું છે, જેને મદ કરવામાં શરમાળપણું છે, જેની બુદ્ધિ પોતાની મેળે જ આબાદીને માટે થાય છે'

આવા ત્રણ પાદ કહ્યા એટલે કુમારે વિચાર કરીને પોતાના મનમાં તેનો જવાબ ગોઠવી દીધો અને ઘણો તુષ્ટમાન થઇને બોલ્યો "અરે ભાઇ ધનશેખર! તું તો ભારે જબરો! તેં તો ભારે કરી! તેં તો વળી જબરૂં ચતુર્થગૂઢપાદ ગોઠવી રાખ્યું જણાય છે!"

સર્વેએ એકી સાથે પૂછ્યું "કુમાર! તું શું તેનું ચોથું પાદ મેળવી શક્યો? અરે ભાઇ! તે અમને જણાવ તો ખરો!"

કુમારે કહ્યું "જુઓ સાભળો! એનું ચોથું પાદ पात्रभूतः स भूपतिः એમ આવે છે" આ જવાબ સાંભળીને મિત્રો ઘણા વિસ્મય પામ્યા.

{ આવી રીતે વાતચીત થઇ તેનો ભાવ સમજી લઇએ આખો શ્લોક આ પ્રમાણે થયો

विभूतिः सर्वसामान्या, परं शौर्यं त्रपा मदे ।
मूलै यस्य स्वतः प्रज्ञा, पात्रभूतः स भूपतिः ॥

'જે રાજાની સંપત્તિ અને જેની ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ સર્વેના હિતને માટે થાય છે એટલે જેની સંપત્તિનો ઉપયોગ રાજા પોતે કરતો નથી પણ જનહિતમાં-પરહિતમાં જેનો ઉપયોગ કરે છે, જે રાજામાં મહા શૂર વીરપણું હોય છે, જેને અભિમાન કરતાં મનમાં શરમ આવે છે અને જેની બુદ્ધિ આબાદીને માટે જ થાય છે (જેની બુદ્ધિનો સદુપયોગ જ થાય છે) તે રાજા ખરેખરો પાત્ર છે, રાજાના નામને યોગ્ય છે, भू એટલે પૃથ્વીનો તે ખરેખરો પતિ છે

આ શ્લોકમાં એક બીજો પણ શબ્દાલંકાર જોવામાં આવે છે भूपति શબ્દમાં भू, प અને ति એ ત્રણ અક્ષરો છે તે પ્રથમના ત્રણે પાદના પ્રથમ શબ્દોમાં અનુક્રમે આવે છે 'भू' વિભૂતિમાં એનો પ્રથમ અક્ષર વિચારાય છે, પરં શૌર્યમાં બીજો અક્ષર 'प' વિચારાય છે અને ત્રપા (શરમ)માં ત્રીજો અક્ષર 'ति' વિચારાય છે અને

ચોથા પાદના દરેક અક્ષરો પ્રથમના ત્રણ પાદમા આવી જાય છે આ ગોઠવણ નિરુક્ત જેવી છે }

*　　　　*

(૬)

એ વખતે કપોલ નામનો મિત્ર બોલ્યો "કુમાર ' મેં પણ એક ગૂઢચતુર્થપાદવાળુ પદ ગોઠવી રાખેલ છે તે સાભળો " કુમાર તેને તે જણાવવાનુ કહેતા કપોલ બોલ્યો—

न भापण परावर्णे, य॰ समो रोपवर्जित ।
भूताना गोपकोऽत्रस्त ,　　　　॥

આનો અર્થ સાધારણ રીતે એમ થાય છે કે "જે પારકા અવર્ણ-વાદ (નિંદા)નુ ભાષણ કરતો નથી, જે સમતાવાળો હોઇ ક્રોધરહિત છે અને જે જાતે નીડર હોઇ પ્રાણીઓનુ રક્ષણ કરનાર (ગોપાળ-ગોવાળ અથવા વૈદ્ય જેવો) થાય છે　　　　"

આ સવાલ સાભળતા જ કુમારે જવાબમા કહ્યુ **"स नरो गोत्रभूपण "**

કપોલે જવાબ સાભળીને ટીકા કરી "અહો ! મારા જેવાને તો આ પ્રમાણે જવાબ મેળવવામા ઘણો વખત લાગે અને મને એ ગોઠવતા ઘણો વખત લાગ્યો હતો છતા કુમારને તો જવાબ આપતા કાઇ વખત જ લાગ્યો નહિ અહો કુમારનો બુદ્ધિવૈભવ તો ભારે જબરો છે ! એ તો સર્વત્ર અટકાવ વગર જઇ શકે છે ! કુમાર ભારે બુદ્ધિશાળી છે ! " સર્વેએ કબૂલ કર્યું કે કપોળે જે વિચાર બતાવ્યા તે બરાબર છે અને તદ્દન સદેહ વગરના છે કપોળના વિચાર સાથે સર્વેએ મળતાપણુ બતાવ્યુ

*　　　*　　　*

{ઉપરનો બીજો શ્લોક આપણે સમજી લઇએ આખો શ્લોક નીચે પ્રમાણે થાય છે

न भापण परावर्णे य समो रोपवर्जित ।
भूताना गोपकोऽत्रस्त स नरो गोत्रभूपण ॥

'જે પ્રાણી પારકી નિંદા કરવાનુ ભાષણ જ કદિ કરતો નથી, પારકી નિંદા કદિ કરતો જ નથી, જે એકસરખો (મનની સ્થિતિ સ્થાપકતાવાળો) હોઇ રોષ-ક્રોધથી રહિત છે એટલે જે કદિ ગુસ્સે થતો નથી અને જે જાતે નીડર હોઇ અન્યનુ રક્ષણ કરે છે તે નર કુટુબના-કુળના આભૂષણરૂપ છે, સફળજન્મા છે, ધન્ય છે

આ શ્લોકમા વચન મન અને કાયાથી આદરમનુષ્યે કેવુ વર્તન કરવુ જોઇએ તે બતાવ્યુ છે વચનથી નિંદા ન કરવી, પારકા અવર્ણવાદ ન બોલવા, મનને સ્થિતિસ્થાપકતામા રાખી ક્રોધ ન કરવો, ક્રોધ મનોવિકાર છે એની સાથે માન માયા, લોભ, કષાય અથવા કામ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર એ રિપુઓ સમજી લેવા અને કાયાથી અન્યનુ પરિપાલન કરવુ આ પ્રમાણે જે કરે તે કુળને શોભાવનાર માણસ છે, નર છે-એવાનો અવતાર સફળ છે, ફેરો ગણતરીમા ગણવા યોગ્ય છે, એનુ જીવન રસમય અને જીવવા યોગ્ય છે

આ શ્લોકમા પણ શબ્દાલંકાર જણાય છે ચોથા પાદના દરેક અક્ષરો પ્રથમના ત્રણ પાદમાથી મળી આવે છે }

* * * *

* * *

પુન ચિત્રકન્યા સ્મરણ.

આવી રીતે જેટલો વખત પ્રશ્નોત્તરમા હરિકુમારનુ ધ્યાન રહ્યુ તેટલો વખત તે ચિત્રમા રહેલી કન્યાને કાઇક વિસારી શક્યો, થોડીક ભૂલી ગયો, એટલો વખત એ બાબત તેને જરા જરા વિસ્મૃત થઇ

કમનસીબે તે વખતે એક પારેવો પોતાની પારેવી સાથે ગેલ કરતો જોવામા આવ્યો, સ્રીને તે ચાટે, તેની ફરતો ઉડે અને તેની સાથે ગેલ કરે-એ હકીકત જોઇને વિસારે પડેલી કન્યા પાછી કુમારની સ્મૃતિમા આવી, ચિત્ર ઉપર ધ્યાન ગયુ અને મિત્રોની વાતચીતમાથી લક્ષ્ય ઉડી ગયુ પછી તો સખ્ત પવનના ઝપાટા લાગવાથી દીવાની જેવી દશા થાય, મોટો પથ્થર પડવાથી કુંડના જળની જેવી દશા થાય, પોતાના કુટુંબના ભરણપોષણની ચિંતાથી દરિદ્રી માણસના મનની જેવી સ્થિતિ થાય, અભિમાની માણસની બીજાથી પરાભવ પામીને જેવી મન સ્થિતિ થાય અને સસારની બીકથી [1]અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રાણીની જેવી સ્થિતિ થાય તેવી સ્થિતિ કુમારની થઇ ગઇ, કન્યાનુ ચિત્ર મન ઉપર વારવાર આવવા લાગ્યુ અને કુમાર આમતેમ ડુલવા લાગ્યો જેવી રીતે એક યોગી બાહ્ય વસ્તુના વ્યાક્ષેપથી મુક્ત રહી ધ્યેય વસ્તુપર ધ્યાન લગાડી દે છે તેવી રીતે કુમારને બાહ્ય બાબતોમાથી મુક્ત થઇ ચિત્ર કન્યાના લક્ષ્ય પર આરૂઢ થયેલ અમે જોયો

---

૧ વ્રત ન લીધેલ દેવાદિકને શુદ્ધ વસ્તુની ઓળખાણથી એક બાજુએ સસારની બીક લાગે છે અને બીજી બાજુએ ત્યાગ વૈરાગ્ય આદરી શકાતા નથી આ સ્થિતિ અસ્વસ્થ અવસ્થા ઉત્પન્ન કરે છે

હરિકુમારની વ્યાકુળતા.

મેં તે વખતે કુમારને પૂછ્યુ "કુમાર! આ શુ?"

કુમારે જવાબ આપતા કહ્યુ "ભાઇ ધનશેખર! કાલે રાત્રે મારૂ માથુ દુખતુ હતુ તેથી મને ઉંઘ આવી નહોતી અત્યારે પણ તેની અસરથી મારૂ માથુ જરા જરા દુખે છે અને મને ચક્કર આવે છે તેથી આ મન્મથ વિગેરે મિત્રો મરજી આવે તો જાય અને મરજી આવે તો અહીં ફરે હરે તુ એકલો મારી પાસે રહે ચાલ, આપણે આ બાજુના ચદનલતાગૃહમા જઇએ અને ત્યા હુ જરા શાતિથી નિદ્રા લઉ"

કુમારની આવી ઇચ્છા જાણી મન્મથ વિગેરે સર્વે મિત્રો ત્યાથી વિદાય થઇ ગયા અને માત્ર હુ જ કુમારની સાથે રહ્યો. આવી રીતે અમારી વિનોદવાર્તાનો અહીં અત આવ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું.

મન્મથ વ્યાકુળતા—આયુર્વેદ.

સર્વે મિત્રો વિદાય થયા પછી હુ (ધનશેખર) અને હરિકુમાર લતામડપમા દાખલ થયા મડપમા જઇને મેં ઠડા સુકોમળ પાદડાઓ એકઠા કરી તેની પથારી બનાવી એ તૈયાર કરેલી પથારી ઉપર કુમાર બેઠો પરતુ માછલુ તપેલી રેતીમા આવીને પડેલુ હોય, તે જેમ તાપથી તરફડે તે પ્રમાણે કુમાર તે ઠડા શયનપર પણ તરફડીઆ મારવા લાગ્યો, તેને જરા પણ શાતિ ન થઇ કે સુખ ન આવ્યુ પછી મેં એને બેસવા સારૂ કોમળ આસન (બેઠક) ગોઠવી આપ્યુ કુમાર એ આસન ઉપર બેઠો ત્યા પણ શૂળિ ઉપર ચોરને ચઢાવ્યો હોય ત્યા જેમ તેને સુખ મળે નહિ તેમ હરિકુમારને એ આસન ઉપર પણ નિરાત વળી નહિ ત્યાર પછી તે મારે ખભે વળગ્યો અને આમ તેમ ઝુલવા લાગ્યો એમ કરતા પણ એના હૃદયમા જે તાપ આવ્યો હતો તે ઓછો થયો નહિ

શંખનાદ-મન્મથ જોર.

પછી તો કુમાર ઘડિકમાં સુવે, ઘડિકમાં બેસે, ઘડિકમાં ઊભો થાય, ઘડિકમાં આહીં તહીં ભમે, પણ જેમ નરકગતિના જીવોને નારકીમાં સુખ મળે નહિ તેમ કુમારને જરા પણ ચેન પડે નહિ, જે જે સુખશાંતિના ઉપાયો યોજવામાં આવે તેનાથી ઉલટી તેની વેદના વધતી જાય આવી રીતે મદનઅગ્નિથી બળી જતાં એ રાજકુમારે શીતળ લતાગૃહમાં ઘણો વખત વીતાવ્યો પણ એની ગરમી ઓછી થઇ નહિ પેલા મન્મથ વિગેરે મિત્રોએ કુતૂહળને લીધે કુમારની જે દશા થઇ હતી તે ગુપ્ત રીતે કુમાર ન જાણે તેમ જોયા કરી અને તેઓ અંદર અંદર કુમારની મશ્કરી ઇશારાથી કરતા રહ્યા

હવે તે વખતે મનુષ્યોના શરીરમાં તાપ કરવા માટે જ કામદેવ પોકાર કરતો હોય તેવો મધ્યાહ્ન સમયનો શંખ વાગ્યો[1] શંખ ઘણા જોરમાં લાંબા વખત સુધી વાગ્યો અને દૂરથી તેનો અવાજ કુમારના કાનપર ગયો એ વખતે કુમારને ઘેર લઇ જવા માટે મન્મથ વિગેરે સર્વ મિત્રો લતાગૃહમાં આવ્યા અને સર્વે કુમારને કહેવા લાગ્યા "દેવ! હવે અત્યારે ખરો મધ્યાહ્ન થયો છે માટે આપ ઘરે પધારો ત્યાં જઇ દેવપૂજનાદિ નિત્યકર્મ કરી દિવસનું કામ હોય તે આટોપી લો."

હરિકુમારે જવાબમાં કહ્યું "અરે ભાઇઓ! ધનશેખરને મારી પાસે મૂકીને તમે સર્વે ઘરે જાઓ, આ મારી વેદના ઓછી થશે એટલે હું પણ પછી ધનશેખર સાથે ઘેર આવીશ અત્યારે તો મારા માથામાં ચાસકા આવે છે, અંદર તાપ વધતો જાય છે, તેથી આ શીતળ લતાગૃહમાં હું હજુ શાંતિ માટે વધારે વખત રહેવા માગું છું"

કુમારને હૃદયની અંદરનો તાપ હતો, શેને લઇને તે તાપ આવ્યો હતો તે સર્વના ખ્યાલમાં બરાબર આવી ગયું અને તે સંબંધમાં તેઓની પ્રતીતિ પણ થઇ ગઇ, છતાં તે રાજકુમાર હોવાથી તેને સીધી રીતે તેઓ કહી શક્યા નહિ જરા ડર ખાઇને તેઓ અંદર અંદર નીચે પ્રમાણે વાત કરવા લાગ્યા અને તે સર્વ કુમાર સાંભળે તેમ બોલતા હોવાથી તેઓનો આશય કુમારના સમજવામાં પણ બરાબર આવી ગયો

આયુર્વેદ. વૈદુ.

"અરે કપોળ! તું આયુર્વેદ (વૈદ્યવિદ્યા)માં ઘણો કાબેલ છે ત્યારે ભાઇ! આ કુમારના શરીરમાં વિકાર થયો છે તે કયા કારણોને

[1] કેટલીક જગ્યાએ મધ્યાહ્ન (બપોર-બાર વાગ્યાનો સમય) બતાવનાર તોપ ફોડવાનો રિવાજ છે અને કોઇ જગ્યાએ શંખ વગાડવાનો રિવાજ છે

લઈને થયો છે (નિદાન) અને તે શાત કરવાનો ઉપાય[1] (ચિકિત્સા) શો છે તે તુ વિગતવાર અમને જણાવ ”

કપોળે વિવેચનપૂર્વક જવાબ આપતા જણાવ્યુ —

“ ભાઈઓ ! વૈદક શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે —

“ વાયુ, પિત્ત અને કફ આ ત્રણ શારીરિક–શરીર સબધી દોષો છે અને રજસ્ અને તમસ્ એ બે માનસિક દોષો છે (શરીરમા વ્યાધિ થાય છે તે વાત પિત્ત અને કફની વિષમતાથી થાય છે અને રજોગુણ અને તમોગુણ માનસિક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કરે છે) આ બન્ને પ્રકારના દોષો પૈકી શારીરિક દોષો છે તે દૈવ અને યુક્તિનો આશ્રય લઈને કરેલા ઔષધ ઉપચારથી શાત થાય છે (મતલબ શરીરસબધી વ્યાધિ મટાડવા માટે યુક્તિ કરવી જોઈએ અને નસીબ બળવાન્ હોવુ જોઈએ યોગ્ય પુરૂષાર્થ અને અનુકૂળ દૈવ (કર્મ) હોય તો શારીરિક દોષો મટે છે અને માનસિક દોષો (રાજસી અને તામસી) જ્ઞાનથી, વિજ્ઞાનથી (સાયન્સથી), ધીરજથી, સ્મૃતિ(યાદ કરવુ તે)થી, અને સમાધિથી દૂર થાય છે[2]

“ એ શારીરિક દોષો પૈકી વાત (વાયુ) રૂક્ષ (લુખો) હોય છે, ઠડો હોય છે, છોટો હોય છે, અતિ સૂક્ષ્મ હોય છે, હાલતો ચાલતો હોય છે, સ્વચ્છ હોય છે અથવા કઠણ હોય છે હવે એ જેવા પ્રકારનો હોય તેનાથી ઉલટા પ્રકારની વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવાથી તે શાતિ પામે છે એટલે જો વાયુ લૂખો હોય તો તે ચોપડેલ–ચીકાશદાર પદાર્થોના ઉપયોગથી નરમ પડે છે, શીત વાયુ ગરમ વસ્તુના ઉપયોગથી

---

૧ વૈદકમા વ્યાધિ શો છે તે તેના કારણ અને ચિહ્નો પરથી શોધવુ તેને નિદાન કહે છે અને નિદાન (diagnosis) થયા પછી તેની દવા કરવી તેને ચિકિત્સા કહે છે વૈદકમા આ બે ઘણા અગત્યના વિભાગો છે

૨ આ આખો વૈદકીય વિભાગ સક્ષેપમા વૈદક શાસ્ત્રનો મોટો અભ્યાસ બતાવે છે એક ઘણા નિષ્ણાત વૈદરાજે આ વિભાગ મને સમજાવ્યો ત્યારે જણાવ્યુ હતુ કે વિષય બરાબર વૈદકીય પરિભાષામા, સક્ષેપમા અને મુદ્દાસર લખાયલો છે એટલી હકીકત વાચીને તેમને ગ્રથકર્તા માટે બહુ માન થયુ હતુ આ વૈદાનો વિષય જરા વધારે સ્પષ્ટ થાય તેટલા સારૂ વધારે છૂટી રીતે તેનુ અવતરણ અત્ર કરવામા આવ્યુ છે વાગ્ભટ કહે છે કે धीधैर्यात्मादिविज्ञान मनोदोषौषध परम् આ વિચાર અત્ર માનસિક દોષના ઉપચાર માટે બતાવેલ છે તેના જેવો જ લગભગ છે બાકીનો આયુર્વેદ પણ વૈદાના સર્વોત્કૃષ્ટ ... છે એમ મને સદરહુ વૈદરાજે કહ્યુ છે ભા ક

ગમે છે, લઘુ વાયુ ગુરૂ દ્રવ્યના ઉપયોગથી મટે છે, ચળ વાયુ સ્થિર દ્રવ્યના ઉપયોગથી મટે છે, વિશદ દર્ભ જેવો વાયુ અચોખા દ્રવ્યના ઉપયોગથી મટે છે અને કઠણ વાયુ પોચા પદાર્થોના વપરાશથી શમે છે

"પિત્ત સ્નેહવાળુ (ચિકાશદાર) હોય છે, ગરમ હોય છે, તીખુ હોય છે, દ્રવતુ (પાતળુ liquid) હોય છે અને ખાટુ હોય છે એ પાચ પ્રકારના રસવાળુ પિત્ત તેનાથી ઉલટા પ્રકારના ગુણોથી શમે છે ચિકાશદારને માટે ચીકાશ વગરના પદાર્થનો ઉપયોગ કરવાથી, ગરમને માટે ઠડા પદાર્થોના ઉપયોગથી, તીખાને માટે મોળા પદાર્થોના ઉપયોગથી, દ્રવતાને માટે ઘટ વસ્તુઓના ઉપયોગથી અને ખાટાને માટે ખારા પદાર્થના ઉપયોગથી પિત્તનુ શમન થાય છે

"કફ ગુરૂ (ભારે) હોય છે, ઠડો હોય છે, નરમ હોય છે, ચીકાશદાર હોય છે, મીઠો હોય છે, ગોળ જેવો ચીકાશદાર હોય છે અથવા સુંવાળો હોય છે એ પાચ પ્રકારથી યુક્ત કફ તેનાથી વિપરીત ગુણ વાળા પદાર્થોના વપરાશથી શાંત થાય છે એટલે ભારે કફને માટે હળવા પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો, ઠડા કફને માટે ગરમ પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો, નરમ કફને માટે સખ્ત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો, ચીકાશદાર કફને માટે ચીકાશ વગરના પદાર્થનો ઉપયોગ કરવો, મીઠા કફને માટે કડવા પદાર્થનો ઉપયોગ કરવો, ગોળ જેવા કફને માટે ચીકાશ વિનાના પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો અને સુંવાળા કફને માટે ખરસટ પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો. તેમ કરવાથી વધી ગયેલ કફના દોષો નામી જાય છે

વૈદ્યકશાસ્ત્રમા રસ[1] છ પ્રકારના બતાવવામા આ યા છે મીઠો (ગળપણવાળો), ખાટો, ખારો, તીખો, કડવો અને તુરો. એ છ રસો પૈકી મીઠો ખાટો અને ખારો રસ કફ વધારનાર અને ઉત્પન્ન કરનાર છે, તુરો તીખો અને કડવો રસ વાયુ વધારનાર અને ઉત્પન્ન કરનાર છે અને તીખો ખાટો અને ખારો રસ પિત્તરસને ઉત્પન્ન કરનાર અને વધારનાર છે હવે મીઠો રસ, ખાટો રસ અને ખારો રસ વાયુ ઉપર વિજય મેળવે છે એટલે વાયુનો પ્રકોપ થયો હોય ત્યારે એ રસોનો ઉપયોગ કરવાથી વાયુ નામે છે, તેવી જ રીતે તુરો રસ, મીઠો રસ અને કડવો રસ પિત્ત

---

1 વૈદકીય પરિભાષામા 'કટુક એટલે તીખો રસ એવો અર્થ થાય છે અને તિક્ત એટલે કડવો અર્થ થાય છે અને 'કષાય'નો અર્થ તુરો થાય છે આ પ્રમાણે અહીં અર્થ કર્યો છે

પર વિજય મેળવે છે એટલે પિત્તને શમાવે છે અને તુરો રસ, તીખો રસ અને કડવો રસ કફ પર વિજય મેળવે છે એટલે કફને શમાવે છે

"શરીરમા પેટની અદર અજીર્ણ ચાર પ્રકારના થાય છે બધા વ્યાધિઓનુ મૂળ અજીર્ણમા હોવાથી તેના સબધી ખાસ વિચાર કરવાની જરૂર છે એ ચાર પ્રકારના અજીર્ણના નામો આ પ્રમાણે છે આમાજીર્ણ, વિદગ્ધાજીર્ણ, વિષ્ટબ્ધાજીર્ણ અને રસરોષાજીર્ણ. એ ચાર પ્રકારના અજીર્ણની નિશાનીઓ પ્રથમ સમજી લેવા જેવી છે આમ નામના અજીર્ણમા જે વસ્તુ ખાધી હોય તેના જેવી જ ગધ આવે છે, દાખલા તરીકે ચાકરટેટી કે તરબૂજ કે કેરી ખાધેલ હોય અને તેના જ ઓડકાર આવ્યા કરે તો સમજવુ કે આમ નામનુ અજીર્ણ થયુ છે, આ અજીર્ણમા ખાધેલ વસ્તુનો રસ થતો જ નથી તેથી તેની ગધ આવ્યા કરે છે વિદગ્ધ નામના અજીર્ણમા ધૂમાડાની ગધ આવ્યા કરે છે, છારેયા ઓડકાર જેને કહેવામા આવે છે તે આ અજીર્ણમા થાય છે વિષ્ટબ્ધ નામના અજીર્ણમા શરીર ભાગ્યા કરે છે, આળસ આવે છે, બગાસા આવ્યા કરે છે, શરીર માડતુ નથી અને રસશેષ નામના ચોથા પ્રકારના અજીર્ણમા અન્ન પર દ્વેષ થાય છે, ખાવાનુ ગમતુ નથી અને ખોરાક તરફ જરાએ રૂચિ થતી નથી

"સદરહુ ચાર પ્રકારના અજીર્ણમાથી ક્યુ અજીર્ણ છે તેનો નિર્ણય થઇ ગયા પછી જો 'આમ' નામનુ પ્રથમ અજીર્ણ હોય તો વમન કરાવવુ, ઉલટી કરાવવી અને પેટને તે દ્વારા સાફ કરાવવુ, 'વિદગ્ધ' નામનુ અજીર્ણ થયુ હોય તો છાશ પીવી, 'વિષ્ટબ્ધ' નામનુ અજીર્ણ થયુ હોય તો શેક કરવો અથવા નાહી લેવો અને રસશેષ નામનુ અજીર્ણ થયુ હોય તો સુઇ જવુ, ઉધી જવુ ચારે પ્રકારના અજીર્ણની એ નિશાની અને નિવારણના ઉપાયો છે સર્વ રોગો અજીર્ણમાથી થતા હોવાથી તેના ઉપર ખાસ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર છે

"(કપોલ કહે છે કે)—આ પ્રમાણે હોવાથી આ કુમારને (હરિકુમારને) અદરનો તાપ (તાવ) અને અજીર્ણનો વિકાર થયો હોય એમ જણાય છે તેનુ અજીર્ણ વિદગ્ધ નામના બીજા પ્રકારનુ હોય તેમ જણાય છે કારણ કે એને વાયુ અને પિત્ત બન્ને એક સાથે ઉછળ્યા છે અને વધી પડ્યા છે એ વાયુ અને પિત્ત બન્નેએ મળીને આને અદરનો જ્વર (તાવ) ઉત્પન્ન કર્યો છે અને શૂળ પણ તેથીજ થયુ છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે –

भुक्ते जीर्यति जीर्णऽन्ने जीर्णं भुक्ते च जीर्यति ।
जीर्णे जीयति भुक्तेऽन्ने दोषर्नानाभिभूयते ॥

---

૧ (૧) **સૂચિત અર્થ** અહીં જણાવ્યા છે તે ત્રણ સયોગોમા માણસ કોઇ પણ પ્રકારના દોષ-વ્યાધિથી હેરાન થતો નથી (૧) ખાધેલુ અનાજ પચી જવા પછી અનાજ ખાવામા આવે તો તે પચી જાય છે (૨) પેટમાં અરધું પચુ હોય ત્યારે અનાજ ન ખાવાથી નહિ પચેલુ અનાજ પચે છે અને (૩) પચી ગયેલુ અનાજ તદ્દન પચી ગયા પછી અન્ન ખાવામા આવે તો

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ જરા મુશ્કેલીએ બેસે છે મેં વૈદ્ય અને વિદ્વાનોને પૂછીને અર્થ લગાડ્યો છે તેમ કરતા दोषै ना न अभिभूयते એવી રીતે એના ચોથા પદની વ્યુત્પત્તિ કરી છે એ ઠીક લાગે છે પણ બીજા પાદમા બે અવગ્રહ લીધા છે તે પ્રતમા કે છાપેલી બુકમા નથી અહીં ત્રણ બાબત છે ખાધેલ અનાજ પચી ગયા પછી ખવાય તે પચે ન પચ્યુ હોય ત્યારે નવુ ન ખાવામા આવે તો આગળનું પચે અને પચી ગયેલ અનાજ તદ્દન પચી ગયા પછી ખવાય તો તે પચે આ ત્રણે યોગ્ય બાબત છે અનુભવથી સમજાય તેવી છે

(૨) બીજી રીતે સીધો અર્થ કરીએ તો આ પ્રમાણે અર્થ થાય–' પ્રાણી અનેક વ્યાધિઓથી હેરાન થાય છે પણ પછી તેની સાથે શ્લોકનો જરા પણ મેળ મળતો નથી આ શ્લોક વધારે વિદ્વાન પાસે વિચારવો

(૩) એક વૈદરાજે આ શ્લોકનો અર્થ સમજાવવા નીચે પ્રમાણે લખાણ કર્યું છે તે વિચારવું ઉપરના શ્લોકનો અર્થ સમજવા માટ નીચેના શ્લોકો પ્રથમ વિચારવા

आम विदग्ध विष्टब्ध कफपित्तानिलैस्त्रिभि"
अजीर्ण केचिदिच्छन्ति चतुर्थ रसशेषत (માધવનિદાન નિ સા ને પ્ર ૭૦)
त्रिभिरिति कफादिभिरेवैकशो यथा सख्येन × × એટલે कफेन आम, पित्तेन विदग्ध, अनिलेन (वायुना) विष्टब्ध ।
जार्णेऽन्न वर्धते वायुर्विदग्धे पित्तमेधते
भुक्तमात्रे कफश्चापि अभोज्य भाजनोपरि (યોગરત્નાકર-નિત્ય પ્રવૃત્તિ પ્રકાર નિ સા આવૃત્તિ પૃ ૩૦ શ્લોક ૧૬૭)

હવે ઉપર જે શ્લોક આપ્યો છે તેના પ્રથમના ત્રણ ચરણના પાચ વિભાગ પાડવા

भुक्ते जीर्यति यन्नस्यात्तत्र पित्तदोषप्रवृत्ति	પિત્ત
जीर्णेऽन्ने वातदोषप्रवृत्ति	વાત
जीर्णे भुक्ते च जीर्यति यदा तदा तु वातपित्तदोषद्वयस्य प्रवृत्ति	વાત પિત્ત
जीर्णे जीर्यति तु कफवातप्रवृत्ति	કફ પિત્ત
भुक्तेऽन्ने तु कफप्रवृत्ति	કફ

एवं दोषै अभिभूयते

વિભ્રમે કહ્યુ "અરે મિત્ર કપોળ ! તારા ધ્યાનમા બરાબર વાત આવી હોય એમ લાગતુ નથી વૈદ્યની ફરજ છે કે તે માદા માણસને જુએ તે વખતે પ્રથમ તો તેણે રોગનુ મૂળ કારણ આવી રીતે શોધવુ એટલે કે તેણે પ્રથમ તો દરદીની ખાસ પ્રકૃતિ કેવા પ્રકારની છે તેનુ બારિકીથી અવલોકન કરવુ, એના શરીરમા બળ કેવા પ્રકારનુ અને કેટલુ છે તેની વિચારણા કરવી, એના શરીરનો બાંધો કેવા પ્રકારનો છે તે બરાબર વિચારવુ, એના શરીરના વિભાગોનુ માપ બરાબર જોઇ લેવુ, એને અનુકૂળ કઇ વસ્તુ છે અને તે પથ્ય પાળી શકે તેવુ છે કે નહિ તે સમજી લેવુ, એનામા ધીરજ કેટલી છે અથવા છે કે નહિ તે લક્ષ્યમા

ઉપરનો અર્થ કરવામા વાગ્ભટ નિર્મિત અષ્ટાગ હૃદયના નીચેના શ્લોકો કાઇક પ્રકાશ નાખે છે

वायु पित्त कफश्चेति त्रयो दोषा समासत ॥६॥
विकृताऽविकृता देह घ्नन्ति ते वर्तयन्ति च ।
ते व्यापिनोऽपि हृन्नाभ्योरधोमध्योर्ध्वसंश्रया ॥७॥
वयोऽहोरात्रिभुक्तानां तेऽन्तमध्यादिगा क्रमात् ।
तैर्भवेद्विषमस्तिक्ष्णो मन्दश्चाग्नि समै सम ॥८॥

એટલે વાયુ, પિત્ત અને કફ એ ત્રણ દોષો છે તે જો વિકાર પામેલા હોય તો દેહનો નાશ કરે છે અને જો વિકાર પામેલા ન હોય તો દેહને વધારે છે એ ત્રણે દોષો આખા શરીરમા વ્યાપક છે, છતા ખાસ કરીને નાભિની નીચે વાયુ રહે છે, નાભિ અને હૃદયની વચ્ચે પિત્ત રહે છે અને હૃદયની ઉપર કફ રહે છે વય, દિવસ, રાત્રિ અને આહારના-જમવાના-આદિ મધ્ય અને અતમા અનુક્રમે કફ, પિત્ત અને વાયુ હોય છે, જેમ કે અવસ્થાની આદિમા-બાલ્યાવસ્થામા કફ, મધ્યાવસ્થા-જુવાનીમા પિત્ત અને અત્યાવસ્થામા-ઘડપણમા વાયુ વધારે હોય છે, તેમ જ દિવસના પ્રથમ ભાગમા કફ, મધ્ય ભાગમા પિત્ત અને અતભાગમા વાયુ વધારે હોય છે રાત્રિના પ્રથમ ભાગમા કફ, મધ્યરાત્રિએ પિત્ત અને અતભાગમા વાયુ વધારે હોય છે આહાર ખાધા પછી તુરત પ્રથમ ભાગમા કફ, મધ્ય ભાગમા જ્યારે આહાર અરધોપરધો પાકે ત્યારે પિત્ત અને અતભાગમા જ્યારે આહાર પાકી જાય ત્યારે વાયુ વધારે હોય છે (આ છેલ્લી હકીકત ઉપરના અર્થ માટે ઉપયોગી છે) આ પ્રમાણે અર્થ કરવામા નાના પ્રકારના દોષથી પ્રાણી પરાભવ પામે છે, એવો અર્થ ચોથા પદનો થયો

(૪) ચોથા પાદનુ પાઠાતર दोषैर्नाल्पोऽतिभूयते આનો અર્થ 'થોડા વ્યાધિ વાળો હોય તે બહુ દોષથી હેરાન થાય છે' એમ થાય આ પાઠાતર શુદ્ધ હોય તો તે ના ૩ વાળા અર્થને ટેકો આપે છે મારે મને ચોક્કસ નિર્ણય ન થવાથી મૂળ સાથે ઉપર એક પણ અર્થ લખ્યો નથી. ?,

લઇ લેવુ, ખાવાની અને પચાવવાની તેનામા શક્તિ કેટલી છે તે બરાબર જાણી લેવુ, એનામા કસરત કરવાની હરવા ફરવાની શક્તિ અને સગવડ છે કે નહિ તે વિચારી લેવુ અને તેની ઉમ્મર કેટલી છે તે બરાબર કળી લેવુ (એક વ્યાધિનુ નિદાન કરતી વખત આ પ્રમાણે નવ બાબત વૈદે લક્ષ્યમા રાખવી જોઇએ (૧) પ્રકૃતિ, (૨) બળ, (૩) બાંધો (૪) પ્રમાણ, (૫) પથ્ય (૬) ધીરજ-સત્વ, (૭) આહારશક્તિ, (૮) કસરતની સગવડ અને (૯) વય-ઉમર)

" ઉપરાત હુશિયાર વૈદે દોષોના સચય,[1] પ્રકોપ,[2] પ્રસર,[3] સ્થાન[4] અને વ્યક્તિભેદો[5] જરૂર જાણવા જોઇએ

" જો વ્યાધિ અથવા દોષોને પ્રથમની સચય સ્થિતિમા એટલે કે જ્યારે તે એકઠા થતા હોય તે અવસ્થામા રોકી દીધા હોય તો તે આગળ વધી શકતા નથી એટલે તેનો પ્રકોપ થતો નથી, પણ જો તેને આગળ વધવા દેવામા આવે તો તે વધારે બળવાન થાય છે

' અને ભાઇ કપોળ ! તેં તો આ દરદી (કુમાર હરિ)ના સબધમા કાઇ પણ વિચારપૂર્વક ન જોયુ ! માત્ર તેનુ મુખ ઉઘાડુ હોવાથી કુમારના [6]શરીરમા વિકાર છે એમ કહી ગયો અને ઉઘાડે મુખે ભડભડ

---

૧ સચય અમુક દરદીને કયા રોગ થયેલ છે, કયા કયા એકઠા થયેલ છે અથવા વાત પિત્ત અને કફમાથી કોનો અને કેટલો સચય થયેલ છે અને કયા કેટલા પ્રમાણમા એકઠા થયા છે તે વિચારવુ તે સચય

૨ પ્રકોપ —વાત પિત્ત કફમાથી કોણ વૃદ્ધિ પામી આગળ ચાલેલ છે ત્રણે સમ-સરખા હોય ત્યારે શરીર તદુરસ્ત હોય છે એક અથવા બે વધે ત્યારે વ્યાધિ થાય છે ત્રણે વધી પડે તેને સન્નિપાત કહે છે

૩ પ્રસર કયો વ્યાધિ વેગમા છે અને વાત પિત્ત અને કફમાથી કોનો વધારે વેગ છે અને કેટલો વેગ છે તે વિચારવુ એક વિદ્વાન વૈદ્ય કહે છે કે અહીં પ્રસરને બદલે પ્રશમ શબ્દ જોઇએ વાત પિત્ત કફની શાતિ કેવી રીતે કરવી આ વાતને આગળ ચય પ્રકોપ પ્રશમા શબ્દ આવે છે તેથી ટેકો મળે છે

૪ સ્થાન વાતપિત્તકફના શરીરમા સ્થાનો છે તે વૈદે સમજવા જોઇએ તેને માટે જુઓ ઉપરની નોટના વિભાગ ના (૮) મા નીચેનો ભાગ

૫ વ્યક્તિભેદો આ વ્યાધિ છે કે બીજો છે ? વિગેરે વિવેક કરવો તે વ્યક્તિ ભેદો છે તેમા દરેકને માટે જૂદુ જૂદુ વિચારવુ પડે છે

૬ માત્ર બાહ્ય વિકાર ઉપરથી દવા કરવી તેને symptomatic treatment કહે છે એવા પ્રકારની દવાથી મોટા વ્યાધિમા ભા રે જ લાભ થાય છે નિદાન કરવામા વિકાર ઉપરાત ઘણા કારણો વિચારવા જોઇએ દરદીનો આખો ઇતિહાસ અને પૂર્વ જીવન સમજવા જોઇએ અને વય શરીર વિગેરે ઉપર મ્હા તે સર્વે સબધો લક્ષ્યમા લેવા જોઇએ

કરી શરીર સબંધી વિકારોનો નિર્દેશ કરી ગયો ' (અથવા મોઢું પહોળું કરી માત્ર વિકારોનું કથન કરી ગયો) ”

કપોળે જવાબ આપતા કહ્યું “ ભાઇ વિભ્રમ ' મેં કુમારની પ્રકૃતિ વિગેરે સર્વ બાબત મારા ધ્યાનમા લઇ લીધી છે અને વ્યાધિને લગતી નચય વિગેરે સર્વ બાબત મારા ધ્યાનમા જ છે જો સાભળ —

“ ગ્રીષ્મ ઋતુમા (ઉન્હાળામા) દિવસ, રાત્રી અને ઉમરને અતે તથા અજીર્ણુ થયુ હોય તેને અતે એટલે છેવટના ભાગમા વાયુનુ જોર હોય છે એટલે ચૈત્ર વૈશાખ માસની શરૂઆતમા, દિવસની આખરે એટલે સાજે અને રાત્રીની આખરે એટલે મળસ્કે અને અજીર્ણુ મટી જવા આવે ત્યારે શરીરમા વાયુનુ જોર હોય છે, ગ્રીષ્મઋતુની શરૂઆતમા દિવસની અને રાત્રીની શરૂઆતમા તથા ઉમરની શરૂઆતમા એટલે બાળપણમા અને અજીર્ણુની શરૂઆતમા કફનુ જોર હોય છે અને એ સર્વની મધ્યમા એટલે ગ્રીષ્મઋતુના વચલા ભાગમા તથા દિવસરાત્રી વય (જુવાની) અને અજીર્ણુની વચ્ચે પિત્તનુ જોર હોય છે, તેમજ શરદ્ઋતુમા પણ પિત્તનુ જોર વધારે હોય છે

“ ગ્રીષ્મઋતુમા વાયુનો સચય થાય છે, વર્ષાઋતુમા તેનો પ્રકોપ થાય છે અને શરદ્ઋતુમા તેનો પ્રશમ (શાતિ) થાય છે વર્ષાઋતુમા પિત્તનો સચય થાય છે, શરદ્ઋતુમા તેનો પ્રકોપ થાય છે અને હેમતઋતુમા તેનો પ્રશમ થાય છે શિશિરઋતુમા કફનો સચય થાય છે, વસતઋતુમા તેનો પ્રકોપ થાય છે અને ગ્રીષ્મઋતુમા તેનો પ્રશમ થાય છે[1]

“ હેમત અને શિશિરઋતુઓ લગભગ સરખી છે પણ શિશિરઋતુમા (વાત પિત્ત કફને) અલ્પનુ વિશેષણુ આપવુ પરિણામે

---

૧ મહા ફાગણ માસમા વસંતઋતુ હોય છે, ચૈત્ર વૈશાખમા ગ્રીષ્મઋતુ, જેઠ આષાઢમા વર્ષાઋતુ હોય છે, શ્રાવણ ભાદ્રપદ અને થોડા આસો સુધી શરદ્ઋતુ હોય છે, આસો કાર્તિક અને થોડા માગશરમા હેમત અને ઉત્તરાયણથી શિશિરઋતુ હોય છે આ ચયપ્રકોપ બતાવનારો શ્લોક ઘણો અટપટો છે તેનો વૈદ્યે અર્થ બતાવ્યો છે તે પ્રમાણે કર્યો છે શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે

ग्रीष्मादेषु समीरस्य, पित्तस्य प्रावृडादिषु, चयप्रकोपप्रशमा कफस्य शिशिरादिषु

ગ્રીષ્માદિષુ એટલે ગ્રી નથી શરૂ કરતા એવો અર્થ થાય છે આ અર્થ બરાબર છે અને વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે છે

શિશિરઋતુમા ઠંડી જરા વધારે હોય છે મેઘ મારૂત અને વર્ષાકાળની ઠંડી લુખી અને આદાન કરનારી હોય છે[1]

"આ સર્વ બાબત મારા મનમા તો બરાબર સમજાઇ ગઇ છે, પણ એ સબધમા વધારે વિચારણા કરવાથી લાભ શો? મારા વિચાર પ્રમાણે તો કુમારને બરાબર અજીર્ણનો વિકાર થયો છે"

અહાહા! આ કપોળ આયુર્વેદમા પોતે ઘણો હુશિયાર છે એમ માને છે છતા એનામા કેટલી બેવકુફી છે! એવો વિચાર કરતા કુમાર જરા હસ્યો એનુ હસવુ જોઇને બધા મિત્રોએ એક સાથે પૂછ્યુ "અરે મિત્ર! આપ શા માટે હસ્યા?"

કુમારે જવાબ આપ્યો "હુ કપોળની મૂર્ખતા પર વિચાર કરતો હતો મેં તે વિચારથી મારૂ હસવુ ઘણુ દબાવ્યુ પણ આખરે મારાથી હસવુ રોકી શકાયુ નહિ"

પદ્મકેસરે અત્ર વખતસરતુ ટચકુ માર્યું "કુમાર! બહુ કૃપા કરી! અમારે જે કામ સાધવુ હતુ તે બરાબર સિદ્ધ થઇ ગયુ કુમારશ્રીના મનમા જે અદરનો તાવ આવ્યો હતો તેની શાતિ માટે અને કાઇક વિનોદ થાય તે સારૂ અમે સર્વેએ સાથે મળીને આ ઠઠા મશ્કરીરૂપે ભાષણ શરૂ કર્યું હતુ, અમે કાઇ ગભીર નહોતા કહ્યું છે કે—

चित्तोद्वेगनिरासार्थं, सुहृदा चोपवृद्धये ।
तन्वा प्रहसन दिव्य, कुर्वन्त्येव विचक्षणा ॥

મિત્રના ચિત્તમા થતો ઉદ્વેગ દૂર કરવા માટે અને તેની શાતિમા વધારો કરવા માટે સમજુ અને ડાહ્યા માણસો ઊચા પ્રકારનો હાસ્ય

---

૧ (આયુર્વેદમા છ માસને આદાનકાળ કહેવામા આવે છે અને છ માસને વિસર્ગકાળ કહેવામા આવે છે ઉત્તરાયણનો કાળ વિસર્ગકાળ કહેવાય છે એટલે શિશિર વસત અને ગ્રીષ્મમા પૃથ્વી અને મનુષ્યનો રસ શોષાય છે શરીર પાતળુ પડે છે અને કાઇક નબળાઇ આવે છે અને નબળાઇના વ્યાધિગ્રસ્ત દરદીઓ એ વખતે વધારે ત્રાસ પામે છે દક્ષિણાયણમા એટલે વર્ષા શરદ્ અને હેમત ઋતુમા જે સમય વર્તે છે તેને 'આદાનકાળ' કહેવામા આવે છે એટલે એમા પૃથ્વી તેમ જ મનુષ્યો બળસગ્રહ કરે છે ઉપરના શ્લોકમા એ હકીકત બતાવી છે કે હેમત અને શિશિર ઋતુ સરખી છે પણ શિશિરમા ઠડી વધારે હોય છે જ્યારે મેઘ મારૂત અને વર્ષાકાળની ઠડી લુખી હોય છે અને આદાન કરનારી હોય છે, બળ આપનારી હોય છે—લુખી-ઠડીથી જઠરાગ્નિને બહુ જોર મળે છે અને શરીરમા તાકાત વધે છે હેમત આદાનકાળમા આવે છે જ્યારે શિશિર વિસર્ગકાળમા આવે છે બન્નેમા ઠડી હોય છે પણ હેમતની ઠડીથી શરીરને ઘણો લાભ થાય છે જ્યારે શિશિર કાળની ઠડીથી તેવો લાભ થતો નથી વળી શિશિર કાળમા વાતપિત્ત કફ અલ્પ હોય છે)

વિનોદ કરે છે બાકી તમને જે વિકાર થયો છે તેને મૂળમાથી ઉખેડીને ફેંકી નાખવાનો ઉપાય કાઇ હોય તો તે પેલી પરિવ્રાજિકા (સન્યાસી સ્ત્રી) જ જાણે છે અને તે ઉપાયને મેળવી શકે તેવી પણ તે જ છે બીજો કોઇ તે બાબતમા તમને સહાય કરી શકે તેવુ અમને તો લાગતુ નથી માટે તમારે મહેરબાની કરીને તેને જલ્દી બોલાવી લેવી એ વધારે ઠીક છે અને એ સબધમા હવે વધારે વખત જવા દેવામા કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ નથી ”

કુમારે કહ્યુ “ ભાઇ ! તુ જે જાણે છે તે તારી મરજી હોય તો ભલે કર ”

પદ્મકેસરે કહ્યુ કે “ મિત્ર ! ત્યારે એ તાપસીને બોલાવવા કોને મોકલુ ? ”

કુમારને બીજા મિત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો તેથી તેણે ધનશેખરને (મારૂ) નામ એ તાપસીને બોલાવી લાવવા માટે સૂચવ્યુ

હુ (ધનશેખર) ત્યા હાજર જ હતો મેં તુરત જ કુમારની સૂચના ઉપાડી લીધી અને મુખેથી બોલ્યો કે-‘ ઘણી કૃપા થઇ ’ એમ કહીને તુરત જ તાપસીને બોલાવી લાવવા માટે હુ ચાલતો થયો

પ્રકરણ ૫ મું.

નિમિત્તશાસ્ત્ર–હરિમંજરી સંબધ.

લતામડપમા હરિકુમારને છોડી તેની ઇચ્છાનુસાર તાપસીને શોધી લાવવા બહાર પડેલો ધનશેખર (આપણો કથાનાયક) પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવતા અગૃહિતસકેતાને ઉદ્દેશીને સદાગમ સમક્ષ કહે છે —

હુ તે વખતે લતામડપથી બહાર નીકળ્યો અને નગર તરફ ચાલ્યો મને રસ્તામા જ પેલી તાપસણી મળી એટલે મેં તેને પ્રણામ કર્યા અને પછી સવાલ કર્યા “ ભગવતિ ! આ ચિત્રપટ (છબી) સંબધી શી હકીકત છે ? એમા આળેખેલી કન્યા કોણ છે ? અને તમે કેમ એકદમ ઉતાવળે ચાલી નીકળ્યા ? ”

તાપસીનો ખુલાસો.
મયૂરમંજરી દશાનિવેદન.
કામદેવની ઉન્મત્તતા.

તાપસીએ મારા સવાલો સાંભળીને જવાબ આપ્યો, "સાંભળ આજે સવારના પહોરમાં પ્હો ફાટતા જ હું ભિક્ષા લેવા નીકળી પડી. તું જાણે છે કે આ રત્નદ્વીપના મહારાજા નીલકંઠની શિખરિણી નામની મહારાણી છે. હું ભિક્ષા લેવા માટે તેના જ રાજભવનમાં સવારે દાખલ થઇ અને ત્યાં જઇને જોઉં છું તો રાણી મોટી ચિંતાથી ઘેરાઇ પડેલી દેખાઇ, એની ચિંતાથી તેનો આખો પરિવાર પણ ઉદ્વેગ પામી શોકમાં પડી ગયેલો દેખાયો, કુમારિકાઓનો આખો વર્ગ દીલગીર દેખાયો, કંચુકીઓ (જનાનખાનાના નોકરો) મુંઝવણમાં પડી ગયેલા દેખાયા અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આશીર્વાદ દેવામાં તત્પર થઇ ગઇ હોય[1] એવું મારા જોવામાં આવ્યું. આવો બનાવ જોઇને મારા મનમાં વિચાર થઇ પડ્યો કે અરે! આવું ચિંતા અથવા શોકનું શું કારણ થઇ પડ્યું હશે! હું હજુ એ વિચાર કરતી હતી ત્યાં તો શિખરિણી રાણી પોતે મારી તરફ ચાલી આવ્યા. મેં તેને આશીર્વાદ આપ્યો અને તેણે મને પ્રણામ કર્યા. મને એક સુંદર આસન આપવામાં આવ્યું જેના ઉપર હું બેઠી. પછી મહારાણી પોતે મને કહેવા લાગી, 'ભગવતિ! દેવિ! આપ સારી રીતે જાણો છો કે મારી દીકરી મયૂરમંજરી મને પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી છે, એના આનંદમાં મારી શાંતિ છે, એની રમતમાં મારો વૈભવ છે, એના સુખમાં મારૂં જીવન છે. કોણ જાણે શા કારણથી એ આજ સવારે ઉઠી ત્યાર પછી મેં તેને જોઇ ત્યારે તે ચિંતાથી લેવાઇ ગઇ છે, તેના મનમાં કોઇ પ્રકારની વ્યગ્રતાથી તે મુંઝાઇ ગઇ છે, તેને ઘણી મુંઝવણ થતી હોય તેમ તે બતાવે છે, કોઇ મોટા વિકારના જાળાઓમાં તે પકડાઇ ગઇ હોય તેમ જણાય છે, જાણે તદ્દન શૂન્યાકાર થઇ ગઇ હોય તેવી દેખાય છે, તેને અતિ આકરો તાવ આવ્યો હોય તેમ તેના મુખ ઉપરથી જણાય છે, રાજકન્યાએ કરવાયોગ્ય સર્વ કામો તેણે છોડી દીધા છે, અરે! વાત એટલે સુધી વધી પડી છે કે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે તે દેવગુરૂને નમસ્કાર પણ કરતી નથી, રાત્રે પહેરેલા કપડા પણ બદલતી નથી, શરીરપર ઘરેણા દરરોજ સવારે

રાજમંદિરે તાપસી

મંજરીની દશા

૧ આપત્તિ પ્રસંગે વૃદ્ધો વારંવાર શાંતિના આશીર્વાદ આપ્યા કરે છે

પહેરે છે તેને આજે હાથ પણ અડાડતી નથી, હમેશની પેઠે શરીરે વિલેપન પણ લગાડતી નથી, મુખમા નિલના ધોરણ પ્રમાણે પાન પણ નાખતી નથી અને પોતે તૈયાર કરેલા નાના બગિચા ઉપર દરરોજ સવારે દેખરેખ રાખવાનો અને સમારવાનો તેનો નિયમ પણ આજ વિસરી ગઇ છે, આટલુ જ નહિ પણ પોતાની સખીઓ આવે તેને સાધારણ સન્માન પણ આપતી નથી, પોતાના પાળેલા મેનાપોપટની સભાળ પણ લેતી નથી, રમવાનો દડો હાથમા લઇને ઉછાળીને દરરોજ આનદ કરે છે તે પણ આજે કરતી નથી, વિદ્યાધરના યુગલો ચિતર્યા કરે છે, સારસપક્ષીના જોડલાને જોયા કરે છે અને વારવાર માત્ર બાગણા તરફ દોડે છે અને અસ્ફુટ (ન સમજાય તેવા) અક્ષરો બોલી પોતાના આત્માની નિંદા કરે છે, સખીઓ ઉપર વિનાકારણ ક્રોધ કરે છે અને તેને કાઇ પૂછીએ તો જાણે કાઇ સાભળ્યુ જ ન હોય તેમ કાઇ જવાબ આપતી નથી હુ તમને એની સ્થિતિની શી વાત કરૂ? જાણે એ તદ્દન ગાડી થઇ ગઇ હોય, જાણે એ તદ્દન શૂન્યાકાર થઇ ગઇ હોય (તદ્દન ખાલી પડી ગઇ હોય), જાણે તેનામા ભૂત આવ્યુ હોય, તેમ અત્યારે જાણે એ મયૂરમજરી જ નથી, કોઇ બીજી જ છોકરી હોય નહિ એવી થઇ ગઇ છે! આટલો બધો ફેરફાર તેનામા આજ સવારથી થઇ ગયો છે તેની આવી અવસ્થા જોઇને મને તો કાઇ કાઇ વિચાર થાય છે કે મજરીને શુ થયુ હશે? ભગવતિ! દેવી બધુલા! તમે [1]નિમિત્તશાસ્ત્રમા ઘણા કુશલ છો તો એ કોનુ ચિંતવન કરી રહી છે? તે મને જોઇ કહો વળી સાથે એ પણ જુઓ કે એના મનમા જે વસ્તુની ચિંતવના આ વખત થાય છે તે એને મળશે કે નહિ? અને મળશે તો કેટલા વખતમા મળશે? એ સર્વ હકીકત મને કહો.'

નિમિત્તશાસ્ત્ર. (શુકનશાસ્ત્ર.)

"[2]મેં તેને જવાબ આપ્યો કે 'હુ બરાબર જોઇને કહુ છુ' પછી ભાઇ ધનશેખર! મેં લગ્ન કાઢવા માડ્યું મગળ માટે મેં પ્રથમ સિદ્ધિપદ મૂક્યુ, ત્યાર પછી તેની સાથે વિશેષ મગળ માટે દેવી સરસ્વતીનુ

---

૧ નિમિત્તશાસ્ત્ર-નિશાનીઓ જોઇ સર્વ હકીકત અને પરિણામ કહેવાનુ શાસ્ત્ર એને શુકનશાસ્ત્ર પણ કહે છે નિમિત્તશાસ્ત્રના અનેક ગ્રથો છે જેના નામો એ વિષયના જ્ઞાતા પાસેથી જાણી લેવા

૨ તાપસી પોતાની હકીકત ધનશેખર સન્મુખ કહે છે આખી વાર્તા ધનશેખર સસારીજીવ તરીકે સદાગમ સમક્ષ કહે છે

મુખકમળ આળેખ્યુ ત્યાર પછી આઠે આયોને મૂકી દીધા તે આયોની સાથે સ્રીના હૃદયની કુટિલતા બતાવનાર આડીઅવળી ત્રણ રેખાઓ દોરી ગણીગણીને ત્યાર પછી આઠે આયોને બરાબર ગોઠવી દીધી તેને ગણતા જે રકમ બાકી રહી તે અનુસારે ત્રણ ત્રણ આકડાઓ મૂકી દીધા (આ આકડાઓ પ્રમાણે ફળાદેશ કરવાનો હોય છે) આવી રીતે સર્વે ગણતરી કરવાના સાધનોની યોજના કરીને મે દેવીને કહ્યુ

"'૧ ધ્વજ, ૨ ધૂમ્ર, ૩ સિંહ, ૪ શ્વાન, ૫ વૃષભ, ૬ ખર, ૭ હસ્તી અને ૮ વાયસ-આ આઠ નામની નિમિત્તશાસ્રમા [1]આય કહેવામા આવેલ છે એ આઠે આયોના આઠ પ્રકારના બળ હોય છે ૧. કાળ. (સમય-મુકરર કરવો તે) ૨ વાસર. (દિવસ) ૩. [2]વેળા. ૪. (અવસર-ક્યારે, કેટલો દૂર વિગેરે), ૪. મુહૂર્ત. (ચોક્કસ સમય) ૫. દિશા. (કઇ દિશાએ કયા ખૂણે વિગેરે) ૬. નક્ષત્રબળ. ૭. ગ્રહબળ. (જેના સબધમા નિમિત્ત જોવાનુ હોય તેને નક્ષત્ર અને ગ્રહ કેવી રીતે મળે છે તેનો નિર્ણય) અને ૮ નિસર્ગબળ (એટલે કાર્યનુ સ્વાભાવિક બળ) આવી રીતે આઠ આયોના બળ છે તે દરેકના આઠ આઠ પ્રકાર હોય છે

"'અને દેવી શિખરિણિ! અરે જે આયો નાખી તેના પરિણામમા ધ્વજ, ખર અને વાયસ આય આવી છે તેનુ ફળ શુ થશે તે હુ તમને કહી સભળાવુ છુ તે તમે લક્ષ્યમા લો

"'એવી રીતે ગોઠવ્યા પછી જે આયો આવે તેના સબધમા નિમિત્તશાસ્ર કહે છે કે-એ ત્રણમાની પ્રથમ આયથી (પાસાથી) ચિંતા કોની થાય છે તેનો જવાબ વિચારાય છે, બીજા આયથી તેનુ ફળ સારૂ અથવા ખરાબ બેસશે તે જણાય છે અને ત્રીજા આયથી તે પરિણામ કેટલા વખતમા આવશે તે બાબતની ખબર પડે છે

"'પ્રથમ આયમા જો શ્વાન, ધ્વજ કે વૃષભ આવ્યો હોય તો ચિંતવન કોઇ પણ જીવસબધી થાય છે એમ સમજવુ, જો પ્રથમ આયમા સિંહ કે વાયસ આવ્યો હોય તો મૂળની (અસલ વસ્તુની-

---

૧ આય॰ નિમિત્તશાસ્રનો આ પારિભાષિક શબ્દ છે એનો અર્થ આ વિષય વાચતા સ્પષ્ટ થતો જાય છે

૨ વેળામા ચોઘડીયા વિગેરેનો સભવ જણાય છે ન ૨ મા દિવસ અને ન. ૩ મા ચોઘડિયુ એટલે દિવસનો અમુક ટાઈમ

દાખલા તરીકે રાજધાનીનુ શહેર-પાયા વિગેરેની) ચિંતવના ચાલે છે એમ જાણવુ અને જો પ્રથમ આયમા ધૂમ્ર હસ્તી કે ખર આય આવે તો ધાતુનુ ચિંતવન થાય છે એમ જાણવુ હવે અહીં પ્રથમ 'ધ્વજ' આય આવેલી હોવાથી મયૂરમંજરી કોઇ પણ જીવ સબંધી વિચાર કરી રહી છે એમ જણાય છે વળી એના કાળ અને વેળા વિગેરે જોતા માગ જોવામા એમ આવે છે કે એ જીવ તે પુરૂષ છે અને તે પણ રાજપુત્ર છે અને તેનુ નામ હરિ છે હવે અહીં આય જોવામા ધૂમ્ર ઉપર ખર આય[1] આવેલ છે તેથી અવશ્ય લાભ થશે, કારણ કે નિમિત્તશાસ્ત્રમા એમ કહ્યુ છે કે ધ્વજા ઉપર જો ખર આય આવે તો તે સ્થાન કરી આપે છે, ધૂમ્ર ઉપર જો ખર આય આવી હોય તો જરૂર લાભ આપે છે, જો સિંહ ઉપર ખર આય આવી હોય તો નાશ કરે છે બાકીની કોઇ પણ આય ઉપર ખર આય આવી હોય તો મધ્યમ પ્રકારનુ ફળ આપે છે

"'હવે એ લાભ કેટલા વખતમા થશે એમ તમારો પ્રશ્ન હતો તેના સબધમા જણાવવાનુ કે એ લાભ મારા જોવા પ્રમાણે આજે જ થવો જોઇએ, કારણ કે ત્રીજામા વાયસ આય આવી છે એને માટે નિમિત્તશાસ્ત્રમા એમ કહેવામા આવ્યુ છે કે ધ્વજા અથવા હસ્તી આય જો ત્રીજા પાદમા આવે તો વરસ દહાડે તેનુ ફળ મળે છે, વૃષભ અથવા સિંહ આય આવે તો એક મહિને તેનુ ફળ બેસે છે, શ્વાન અથવા ખર આય આવે તો પખવાડિયામા તેનુ ફળ બેસે છે અને જો ધૂમ્ર અથના વાયસ આય આવે તો એક દિવસમા ફળ મળે છે'

સમાગમની સરળતા.
શિખરિણીની ચતુરતા.
તાપસીની કાર્યદક્ષતા.

"ભાઇ ! દેવીએ મારી વાત સાભળી એટલે એના મનમા જે ચિંતા થઇ હતી તે દૂર થઇ ગઇ, તેને મારી વાત ઉપર ભરોસો આવ્યો અને પોતાનો જમાઇ તદ્દન નજીકમા જ છે, તેની સાથે પુત્રીનો સબધ થાય તો તે તેને ઘણુ પસદ હોવાથી તે (દેવી શિખરિણી) મારે પગે પડી અને બોલવા લાગી કે 'ભગવતિ ! તમે મારા ઉપર મોટી

[1] અહીં ધૂમ્ર ઉપર ખર આય આવી નથી પણ ધ્વજા ઉપર આવી છે અને તે શુકનશાસ્ત્ર પ્રમાણે લાભ આપે છે (મૂળ ધૂમ્ર શબ્દ છે અને પ્રતમા પણ તેમ જ છે તેથી ઉપર પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે મારી સમજણ પ્રમાણે અહીં ધૂમ્ર બદલે ધ્વજા જોઇએ)

મહેરબાની કરી ! તમે જે વાત કરી તે તદ્દન બરાબર છે મયૂરમંજરીની પ્રિય સખી લીલાવતી નામની છે તે મને હમણા જ કહેતી હતી કે આજે સવારે સૂર્યોદય થયો તે વખતે પોતાના અનેક મિત્રોના ટોળા વચ્ચે લીલાસુંદર ઉદ્યાન તરફ હરિકુમાર જતો હતો તે આપણી મંજરીના જોવામાં આવ્યો હતો. એના તરફ અનિમેષ નજરે મંજરી ઘણો વખત જોઇ રહી હતી પણ ગમે તે કારણે મંજરી કુમારની નજરે પડી નહિ એ લીલાવતીએ વળી વધારે એ વાત પણ કરી કે મંજરીને એના સબંધમાં બહુ હોંસ અને અભિલાષા થઇ છે પણ સ્નેહમાં શંકાઓ બહુ આવે છે તે પ્રમાણે જાણે પોતાની ધારણા પાર પડી શકશે કે નહિ એવા વિચારથી મંજરી તે વખતથી આવી અવસ્થાને પામી ગયેલી છે હવે આપ આપની જ્ઞાનચક્ષુથી જેવું જોયું છે તે પ્રમાણે તે બન્નેનો સમાગમ તમે કરાવી આપો '

"ભાઇ[1]! મેં તે વખતે શિખરિણી દેવીને જવાબ આપ્યો કે 'ભલે એમ હોય તો હવે કુમારનો શો અભિપ્રાય છે તે હું બરાબર જોઇ આવું ' દેવીએ મને જવાબ આપ્યો 'તમે સર્વે જાણો છો, અમારે તે આવી બાબતમાં શું બોલવું ?' પછી ભાઇ! મેં ચિત્રપટ પર મયૂરમંજરીની છબી બરાબર ચિતરી કાઢી. એ છબી સાથે લઇને હું લીલાસુંદર ઉદ્યાનમાં આવી ત્યાં મેં હરિકુમારને જોયો તેને મેં છબી આપી અને તેનો ભાવ બરાબર જોઇ લીધો મને જણાયું કે એને પણ અભિલાષા પૂરેપૂરી છે અને તે પણ મયૂરમંજરી માટે તલપી રહ્યો છે હવે મારા મનમાં જે ધારણા અને હોંસ હતી તે તો પૂરી થઇ ગઇ એટલે દેવી પાસે જઇ તેને ખબર આપું અને એ સબંધમાં વધારે કરવા યોગ્ય શું બાકી રહે છે તે તેને પૂછું આવો વિચાર કરીને હું કુમાર પાસેથી એકદમ તરત જ નીકળીને દેવી પાસે ગઇ અને તેને સર્વ હકીકત જણાવી વળી સાથે મે દેવીને જણાવ્યું કે 'હવે હરિકુમાર તો મારી મુઠીમાં આવી ગયો છે એ સબંધમાં શું કરવું છે તે કહો ' આ હકીકત સાંભળી દેવી શિખરિણી બહુ રાજી થયા અને પોતાની દીકરી મંજરીને કહેવા લાગ્યા 'દીકરી! આ ભગવતી તાપસીએ જે વાત કરી તે તારા સાંભળવામાં બરાબર આવી? હવે તને તારા હૃદયવલ્લભ જરૂર મળશે ' મંજરીએ આ વાત સાંભળી પણ તેના મનમાં તે વાતનો ભરોસો ન આવ્યો

---

૧ આ સર્વ વાર્તા ધનશેખર પાસે તાપસી બંધુલા કહે છે ધનશેખર સંસારીજીવ છે તે પોતાની આખી વાત સદાગમ સમક્ષ કહે છે.

એટલે કાંઇક શરમાઇ જઇને બોલી ઉઠી 'માજી! આવું ઠેકાણા વગરનું બોલી મને શા માટે છેતરો છો?' દેવી શિખરિણીને જણાયું કે હજુ એ વાતનો મંજરીને વિશ્વાસ પડ્યો જણાતો નથી એટલે પછી વધારે વખત કાઢવામાં કાંઇ સાર નથી એમ જાણી તેણે તુરત જ તે હકીકત મહારાજા નીલકંઠને જણાવી મયૂરમંજરી સાથે હરિકુમારનો સબંધ થાય એ વાત મહારાજા નીલકંઠને પણ બહુ પસંદ આવી પછી આ સબંધ ગોઠવી આપવા માટે-વિવાહ કરવા માટે મને એ રાજારાણીએ હમણા જ મોકલી છે ભાઇ! ચિત્રપટમાં જે કન્યાની છબી ચિતરી હતી તેની આ પ્રમાણે હકીકત છે, તે આ કન્યા છે અને એ બાબતમાં મારી આ પ્રમાણે હીલચાલ છે તેં પૂછેલા સર્વ સવાલોનો આ પ્રમાણે લબાણ જવાબ છે"

સુંદર ચિત્રપટ-આલેખ દર્શન.
વિદ્યાધર મિથુન-વિરહી રાજહંસિકા.
દ્વિપદી કવિતાવી સદેહનિર્ણય.

ત્યાર પછી મેં (ધનશેખરે) દેવી તાપસીને પૂછ્યું "દેવી! તમે હાથમાં કાંઇ લીધેલ દેખાય છે, તે વળી શું છે?"

મારો સવાલ સાંભળી તાપસીએ જવાબ આપ્યો "ભાઇ! મંજરીએ પોતાને હાથે આળેખેલ એ બે ચિત્રો છે"

મેં વળી એક વધારે સવાલ કર્યો "એ તો ઠીક, પણ એ ચિત્રપટો તમારે સાથે લઇ જવાનું પ્રયોજન શું છે?"

તાપસીએ સ્પષ્ટ જવાબ આપતા કહ્યું કે "એમ બનવા જોગ છે કે કદાચ કુમારને મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ ન આવે, તો તેની શંકા દૂર કરવા માટે મંજરીનો બરાબર ભાવ સૂચવે એવા આ ચિત્રો છે કુમારની શંકા દૂર કરવા સારૂ તે હું સાથે લેતી આવી છું જરૂર પડશે તો તેનો ઉપયોગ થશે"

ચિત્રપટ પ્રયોજન

હું એકદમ બોલી ઉઠ્યો—"દેવી ભગવતીએ સર્વ ગોઠવણ બહુ સારી કરી છે! તમારી વ્યવસ્થાથી તમે કુમારને જીવતર આપ્યું છે અત્યારે કુમારની દશા એટલી ખરાબ થઇ ગઇ છે કે તેના પ્રાણ રહેવા મુશ્કેલ છે ચાલો, ત્યારે આપણે હવે કુમાર પાસે જઇએ અને તેની ચિંતા અને મનની પીડા ઓછી-કરીએ'

ત્યાર પછી હુ અને દેવી તાપસી (બધુલા) રાજકુમાર હરિ જે બગિચામા હતો ત્યા ગયા તાપસીએ રાજાનો જે

ચિત્રવર્ણન

હુકમ આ સબધમા થયો હતો તે કુમારને જણાવ્યો તાપસીએ મને કહી હતી તે સર્વ વાત મેં પણ કુમારને બરાબર જણાવી, પરતુ કુમારને કોઇ પણ રીતે એ વાત ઉપર ભરોસો બેઠો નહિ તેને તો એમજ લાગ્યુ કે તેની ચિંતા દૂર કરવા સારૂ આ આખો બનાવ મેં કૃત્રિમ રચ્યો છે, પછી તેના મનમા બરાબર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવા સારૂ પોતાની સાથે બેવડા કપડામા વીંટાળી રાખેલ બે ચિત્રપટો હતા તે તાપસીએ તેને બતાવ્યા કપડા છોડીને તે ચિત્રો કુમારે જોવા માડ્યા પ્રથમ છબીમા કુમારે

૧ વિદ્યાધર મિથુન.

આ પ્રમાણે જોયુ એક સુદર વિદ્યાધરનુ જોડલુ (દપતિ-સ્ત્રીપુરૂષ) છે તે અતિ રમણીય અને બરાબર માપસર છે, ઉજળા રગો તેમા પૂરવામા આવ્યા છે, અદરના ભાગો બરાબર ઊંચા નીચા ગોઠવીને એવો સુદર દેખાવ કર્યો છે અને યોગ્ય આભૂષણો એવી ઉચિત રીતે પહેરાવવામા આવ્યા છે કે ઝીણી ઝીણી રેખાઓ સુદ્ધા બરાબર સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે, એ આખા જોડલાની અવયવ રચના નાના નાના [1]બિંદુઓ મૂકીને એવી તો વિલક્ષણ કરવામા આવી છે કે એમા નવીન પ્રેમની ઉત્સુકતા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે, એ વિદ્યાધર દપતિ પ્રેમથી એકબીજા સામી અત્યત આનદથી નજર મેળવી રહ્યા છે અને અતિ આકર્ષક પ્રેમનુ સામ્રાજ્ય તેમની નજરમા પણ જણાઇ આવે છે એ ચિત્રપટની નીચે નીચે લખેલ કવિતા લખવામા આવી હતી [2]

प्रियतमरतिविनोदसभाषणरभसविलासलालिता ।
सततमहो भवन्ति ननु धन्यतमा जगतीह योषित ॥
अभिमतवदनकमलरसपायनलालितलोललोचना ।
सुचरितफलमनर्घ्यमनुभवति हसियमम्बरचरी यथा ॥

"પોતાના હૃદયવલ્લભ પ્રિયતમ સાથે પ્રેમસુખ, વિનોદ, ભાષણ, પ્રેમોત્સાહ અને વિલાસથી લાલિત થયેલી લલનાઓ આ દુનિયામા ખરે

---

૧ જ્યારે હાથીદાત પર ચિત્રકામ કરવુ હોય છે ત્યારે બિંદુઓ (dots) મૂકીને કામ થાય છે એ કામ ઘણુ મુશ્કેલ છે, પણ હુશિયાર ચિતારાઓ એવુ કામ અત્યારે પણ કરે છે

૨ આને 'દ્વિપદી ખડ' કહે છે એના પ્રત્યેક પાદમા ૨૮ માત્રા હોય છે એને પ્રાકૃત જાતનો છદ કહ્યો છે

ખર વિશેષ ભાગ્યશાળી હોય છે અને આ વિદ્યાધરીની પેઠે એવી સ્ત્રીઓ મનપસદ વદનકમળના રસનુ પાન કરાવી પોતાની આખોને તૃપ્તિ આપતી હોઇ પૂર્વે પુણ્યના ફળરૂપ અમૂલ્ય સુખ અનુભવે છે "[1] આવી રીતે પ્રથમ ચિત્રપટની હકીકત કુમારે જોઇ લીધી

ત્યાર પછી બીજી છબી હાથમા લીધી તેમા એક રાજહસીને ચિતરવામા આવી હતી મોટો દાવાનળ જગલમા ઉત્પન્ન થયો હોય તે વખતે જગલની લતા જેવી દગ્ધ થઇ ગયેલી લાગે, અત્યત હિમ પડવાથી કમળની ડાડલી જેવી શ્યામ લાગે, પ્રભાતમા સૂર્યનો ઉદય થતા ચદ્રની લેખાની કાંતિ જેવી ચોરાઇ ગયેલી દેખાય, ભાગેલી તૂટેલી અને ચીમળાઇ ગયેલી આબાની માજર જેવી લાગે, સર્વ નાશ પામી ગયેલ કૃપણ સ્ત્રી જેવી લાગે, તે પ્રમાણે સર્વ પ્રકારની કાંતિ અને તેજ વગરની, અત્યત શોકના દબાણથી સર્વ અવયવે દુર્બળ થઇ ગયેલી અને ગળે પ્રાણ આવી રહેલી તે રાજહસી જોવામા આવી એ બીજા ચિત્રની નીચે પણ નીચે પ્રમાણેની એક દ્વિપદી ખડ રૂપે કવિતા લખવામા આવી હતી

૨ વિયોગી રાજહસી

> इयमिह निजकहृदयवल्लभतरेदृष्टवियुक्तहसिका ।
> तदनुसरणखेदविधुरा वत शुष्यति राजहसिका ॥
> रचितमनन्तमपरभवकोटिषु दु सहतर फल यथा ।
> पापमसौ नितान्तमसुखानुगता भवतीदृशी जन ॥

"આ રાજહસી પોતાના હૃદયમા રહેલા વહાલાને નજરે જોયા પછી તેથી વિયોગ પામેલી હસી જેમ તેને વારવાર યાદ કરી કરીને વધારે વધારે ખેદ પામે તેની જેમ સુકાઇ જાય છે જેણે બીજા કરોડો ભવોમા જેનુ ફળ ન સહન કરી શકાય તેવુ અનત પાપ કર્યું હોય છે તેને હે મનુષ્યો ! આવી અસુખ (દુ ખ)ની દશા જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે "[3]

---

૧ અહીં અન્યોક્તિ અલકાર છે ભાગ્યશાળી સ્ત્રીઓ પતિ સાથે સભાષણ વિગેરે કરીને ખરૂ સુખ અનુભવે છે વિદ્યાધરના જોડલા પેઠે સુખ અનુભવવા હરિકુમારને અત્ર આમત્રણ છે વિદ્યાધર મિથુનને ઓ જે વાત બતાવી છે તે ભવિષ્યમા પોતે અને કુમાર (મજરી અને હરિ) અનુભવે એવી હૃદયભાવના બતાવી છે

૨ वल्लभतरदृष्टने બદલે वल्लभ रतदृष्ट પાઠ પ્રતમા છે આ દ્વિપદીખડમા અનુક્રમે ૨૩,૨૧,૨૭,૨૦ માત્રા છે એ પ્રાકૃત છદ જણાય છે

૩ આ પણ અન્યોક્તિ છે રાજહસીની વિરહદશા બતાવી પોતાની એવી દશા વર્ણવે છે

આ બન્ને ચિત્રો જોયા પછી અને તેની નીચે લખેલી કવિતાઓ વાંચ્યા પછી હરિકુમારના મનમાં વાત બેઠી કે અહો! આ રાજકુમારીની કુશળતા ભારે જણાય છે! એ વળી રસીક ઘણી હોય તેમ પણ જણાય છે! એનામાં સારરહસ્ય ગ્રહણ કરવાની શક્તિ પણ ઘણી સારી હોય એમ એના ચાતુર્ય પરથી લાગે છે! સાથે વળી પોતાનો સાચો ભાવ અંતઃકરણથી અર્પણ કરવાની શુદ્ધ બુદ્ધિ તેની સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે! અને ખરેખરો તેનો મારામાં દૃઢ પ્રેમ હોય એમ પણ ચોખ્ખું જણાઇ આવે છે. આ પ્રમાણે ધારવાનું કારણ એ છે કે એણે પ્રથમ છબીમાં વિદ્યાધર દંપતીને ચીતરીને પોતાના અંતઃકરણમાં ઊંડામાં ઊંડી શી અભિલાષા છે તે બતાવી આપી છે (એની લગ્નભાવના કેવી છે એ પ્રથમ ચિત્રથી જણાય છે) અને બીજા ચિત્રમાં વિરહી રાજહંસીને ચિતરીને પોતાની અભિલાષાવાળી વસ્તુ ન મળવાથી પોતાનામાં કેટલી દીનતા આવી ગઇ છે તે બતાવી આપ્યું છે. ચિત્રપટમાં એણે એવો સુંદર ભાવ ઉપજાવ્યો છે કે એટલાથી જ આ હકીકત સ્પષ્ટ થઇ જાય છે અને વળી એ બન્ને ચિત્રોની નીચે કવિતા (દ્વિપદીખંડ) મૂકીને તેણે તે જ ભાવાર્થને પૂરેપૂરો સ્પષ્ટ કર્યો છે.

ભાવગ્રાહી હરિકુમાર

કુમારે ત્યાર પછી પોતાની પાસે રહેલા મન્મથ વિગેરે મિત્રોને છબી બતાવી. મિત્રો તો તેના મનની વાત જાણતા હતા તેઓ એકદમ બોલી ઉઠ્યા, "અરે! કુમાર! મિત્ર! ઉઠ ઉઠ! અને જઇને એ બાપડી રાજહંસીને જરા ધીરજ આપ. એનામાં શાંતિ પૂર અને એની ધારણા સ્થિર કર. કોઇ મરતું હોય તેની ઉપેક્ષા કરવી એ ઠીક ન કહેવાય."

કુમારે જવાબમાં માત્ર એટલું જ કહ્યું કે "ભલે ચાલો, તેમ કરીએ."

હરિમંજરી લગ્ન.

ત્યાર પછી સર્વે રાજભવને ગયા. નીલકંઠ રાજાએ ઘણા માનપૂર્વક પોતાની વહાલી મયૂરમંજરી પુત્રી હરિકુમારને આપી. હરિકુમાર અને મયૂરમંજરીનો લગ્નમહોત્સવ ત્યાર પછી શુભ દિવસે થયો. બહુ આડંબરથી લગ્ન કરવામાં આવ્યા.

> मधुमत्तविघूर्णितभूरिजनो, बहुलोकयथेप्सितदत्तधनः ।
> घुसृणामपिविस्मयतोषकरो, जननर्तनखादनपानपरः ॥

૧ નોટ ૪૯ છે.

"અનેક માણસો (તે અવસરે) સુંદર રસપાનથી મસ્ત થઇ તેમા લદબદ થઇ ગયા, અનેક લોકોને તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે દાનમા ધન આપવામા આવ્યુ, એ લગ્ન એવા સુંદર થયા કે દેવતાઓને પણ તેથી અત્યત વિસ્મય અને આનદ થયો, લોકો તે વખતે નાચનામા ને ખાવાપીવામા બહુ આનદથી આસક્ત થઇ ગયા"

ત્યાર પછી (તે અવસરે) દેવગુરુની મોટા આડબરથી પૂજાઓ રચનામા આવી, સામન્ત લશ્કરીઓને બહુ માન આપવામા આવ્યુ, પ્રેમીવર્ગને હોંસેથી પહેરામણીઓ કરનામા આવી, રાજલોકોને પ્રસન્ન કરવામા આવ્યા, પ્રધાનવર્ગને સતોષ આપવામા આવ્યો અને એની રીતે સર્વે ઉચિત ક્રિયા કરવામા આવી એવી રીતે વિવાહનો આનદ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો

પ્રકરણ ૬ ઠું.

મૈથુન યૌવન મૈત્રી.

ની લકંઠ રાજાને મયૂરમજરી પોતાના હૃદયથી પણ વધારે વહાલી હતી એ સર્વાંગસુદર પ્રેમી નિપુણ મયૂરમજરીને પોતાની પત્ની તરીકે પ્રાપ્ત કરીને પોતાના મિત્રોથી પરવરેલો હરિકુમાર અનેક પ્રકારના યોગ્ય આનદ કરવા લાગ્યો અને તે વખતે રત્નદ્વીપમા તેની ઘણી વિખ્યાતિ થઇ રાજા નીલકઠને પુત્ર નહોતો તેથી તેના ભાયાતો અને તેનો આખો પરિવાર હરિકુમાર ઉપર રીઝ઼ા થઇ ગયો અને હરિકુમારમા અનેક પ્રકારના ગુણો તેમને આનદ આપતા હોવાથી તેઓ સર્વે તેના તરફ વધારે વધારે ખેંચાતા ગયા અને આખરે વાત એટલે સુધી બની આવી કે આખુ અતપુર, લોકો અને રાજ્યમડળ હરિકુમારના નામપર રીઝ઼ા થવા માડ્યું, હરિના નામથી સતોષ પામના લાગ્યુ અને હરિ ઉપર વારી જવા લાગ્યુ

હરિકુમારનો પ્રેમ. પુણ્યોદયથી આનંદ. મિત્રોનો સંબંધ.

અને અગૃહીતસંકેતા ![1] મારા ઉપર તો તે હરિકુમાર એટલો બધો સ્નેહ રાખતો હતો કે મારાથી એક ક્ષણ વાર પણ તેનાથી દૂર રહેવાનું થાય તે તેને ગમતું નહોતું અને મારો વિયોગ લગાર માત્ર પણ તે ઇચ્છતો નહોતો. મારી સાથે પુણ્યોદય નામનો ભાગ્યશાળી અને સદ્ ભાવપૂર્વક સાચો સ્નેહ રાખનાર મિત્ર હતો તેણે મારો તેની સાથે સંબંધ બરાબર જમાવી દીધો હતો અને તેને લઇને તેનો સદ્ભાવ મને મળતો હતો અને સ્નેહ પણ મળતો હતો, તેની સાથે રહેતા ઉપમા ન આપી શકાય તેવું વિષયસુખ ભોગવવા મળતું હતું, દેવતાઓને પણ મળવા મુશ્કેલ એવા વિલાસના સાધનો પ્રાપ્ત થતા હતા, ઉત્તમોત્તમ પુરૂષો પણ જેની ઇચ્છા કરે એવી સારી સોબત મને મળતી હતી, મારા જ્ઞાન અને સમજણની શક્તિમાં પણ ઘણો વધારો થતો હતો, લોકમાં મારા યશના ડંકા બહુ જોરથી વાગતા હતા અને મારા ગૌરવમાં ખરેખરો વધારો થતો હતો.

સાગરમિત્રની અસર.

આવી સર્વ પ્રકારની મને અનુકૂળતાઓ[2] અને સગવડો હોવા છતાં મારા સાગરમિત્રની પ્રેરણાથી મારા મનમાં અનેક નવા નવા સંકલ્પ વિકલ્પો થયા કરતા હતા. મને વિચાર આવતો હતો કે અહો! આ હરિકુમાર સાથે મારે દોસ્તી થઇ છે તે તો પૈસા પેદા કરવાની બાબતમાં ઘણી અડચણ કરનારી છે, મારાં નહ બરાબર સારા જણાતા નથી, આ તો હાથે કરીને નકામો અનર્થ ઊભો કર્યો છે, આ હરિકુમારે તો મને વગર પૈસાનો નોકર કરી લીધો છે, હું અહીં રત્ન એકઠા કરવા આવ્યો છું અને મારે જેટલા તે એકઠા કરવાની ઇચ્છા હતી તેટલા

1 સંસારીજીવ (ધનશેખર) પોતાની વાર્તા અગૃહીતસંકેતા આગળ કહેતા બોલે છે.

2 અનુકૂળતા પુણ્યોદયની કૃપાથી હતી પણ મનમાં ધનની આશા વધારે હતી. આવું લોકમાં થયા જ કરે છે. પણ પુણ્યોદય દેખાતો નથી એટલે એ લાભ સર્વ પોતાની શક્તિનો છે એમ ધારવાની ગંભીર ભૂલ પ્રાણી કરે છે અને પછી જાણે અહીંથી કદિ જવું જ નથી એવી મોટા પાયાપર બાજી માંડે છે. સાગરની પ્રેરણાઓ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે.

અહીં આવ્યા છતા હજુ પણ મેં પ્રાપ્ત કર્યાં નથી આ તો લોકોમા વાત કરે છે એવુ મારે પણ થયુ કે रासभ किल समाप्त, स्वर्ग सर्वसुखाकरे। यावत्तत्राऽपि सम्प्राप्तो, रजको दामहस्तक ॥ 'સર્વ સુખ આપનાર સ્વર્ગ ગધેડાને મળ્યુ તો ખરૂ, પરતુ ત્યા એ હાથમા દોરડા (દામણા) સાથે એક ધોબી તેને મળી ગયો,'[1] હુ તો અહીં કોઇ પણ પ્રકારની અડચણ વગર રત્નો એકઠા કરીશ એમ ધારીને આવ્યો હતો તેમા વળી પેલા ગધેડાની પેઠે મને વિઘ્નરૂપ આ મિત્ર અહીં મળી ગયો હવે મારાથી એને સર્વથા છોડી શકાય તેમ તો નથી, કારણ કે એ આખરે રાજપુત્ર છે, જબરો છે અને મારા ઉપર કોપાયમાન થયો હોય તો મારૂ સર્વસ્વ હરણ કરી મને ભીખારી બનાવી મૂકે તેવો છે માટે મારે કોઇ કોઇ વખત તેનાથી બહુ દૂર રહેવુ, વળી કોઇ વાર તદ્દન તેની પાસે રહેવુ, કોઇ વખત તદ્દન સામાન્ય રીતે જ તેની સાથે વર્તન કરવુ અને તેવી રીતે વળી કોઇ વખત તેની પાસે જઇને તેના મનનુ રજન કરી આવવુ, કારણ કે મારે તો ગમે તેમ કરીને રત્નો એકઠા કરવા છે, તે બાબતમા મારી એકતા અને નિષ્ઠા છે અને મારા સ્વાર્થને વાધો ન આવે તેવી રીતે મારે હરિકુમાર સાથે વર્તવુ યોગ્ય છે

મિત્રતાઅને સ્વાર્થાંધતા

ધનની સાથે ચેડા.

ઉપર પ્રમાણે જે ધારણા મેં મારા મન સાથે કરી હતી તેને મેં બરાબર અમલમા મૂકી આખરે ઘણા પ્રયાસથી મેં રત્નનો એક મોટો ઢગનો એકઠો કર્યો એ રત્ન ઉપર મને એટલી બધી મૂર્છા લાગી ગઇ, એનામા હુ એટલો બધો આસક્ત થઇ ગયો અને એ ઢગલા ઉપર મને એટલો તો મોહ વધી પડ્યો કે તેની સાથે વિવેકી માણસોને હસવુ થાય તેવા અનેક પ્રકારના ચેડા કરવા લાગ્યો[2] એ રત્નો ઉપર અત્યત મૂર્છા લાવીને કોઇ કોઇ વાર આખો ફાડી ફાડીને તેને વારવાર જોયા કરૂ, કોઇ વખત તેને હાથથી પપાળુ કોઇ વખત તેને હાથમા લઇને ઉછાળુ, કોઇ વખત છાતી ઉપર દાબી રાખીને મનમા રાજી રાજી થઇ જાઉં, કોઇ વાર એને ઊંડો ખાડો ખોદીને તેમા ખૂબ નીચે દાટુ અને પાછો જે સ્થળે દાટ્યા હોય તે યાદ રાખવા માટે ત્યા અનેક પ્રકારની

1 'નસીબ બે ડગલા આગળને આગળ' એ વાત અત્ર થઇ

2 ધનના વિચાર, ધનની વાત, ધન સાથે ધમાધમ, ધનસબધી ચર્ચા—એ સર્વ સસારી પ્રાણીને બહુ ગમે છે એનુ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે જાણવા માટે જુઓ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ-પ્રસ્તાવ પાચમો

નિશાનીઓ કરૂ, વળી મને એ જગ્યાએ રત્નો મૂકતા કોઇએ હશે એવી શંકા લાવીને પાછા તે રત્નોને જમીનમાંથી કાઢું પાછા તે રત્નોને બીજે સ્થાને જમીનમાં દાટું અને પાછો બરાબર રાખું, ફરીવાર નિશાનીઓ તપાસું અને વળી તે ર વારવાર જોયા કરૂં વાત એટલે સુધી વધી પડી કે મને કો ન આવે, પવનનો પણ વિશ્વાસ ન આવે અને એવા ગેરભરો પામે મને રાત્રે ઉંઘ પણ ન આવે અને દિવસે પણ ન પડે, સાગરમિત્રની અસરતળે ધન ઉપર મને આવો ધન ઉપર આની મૂર્છા થઇ, ધનસબંધી આવા વિચારો વચ્ચે વચ્ચે કોઇ વખત જરા સમય મેળવીને હરિકુમાર આવુ અને તેને રીઝવી આવું, બાકી આખો વખત ઘરે રહી વધારે રત્નો એકઠા કરવાની યોજના કર્યા કરૂં રત્નમાં માર લાગી ગઇ, રત્નપર મારૂં મન ચોટી ગયું અને રત્નની વિચારણ સ્વપ્ના આવવા લાગ્યા. મારા મનમાં એવો વિચાર થયો કે આ પમાં જેટલા રત્નો છે તેટલા સર્વે એકઠા કરીને પછી મારે ગામ દપુર) જઉં[1]

યૌવન મૈથુનનો પરસ્પર જલ્પ.
મારી સાથે તેઓનો સબંધ.
અંત કરણનું આધિપત્ય મૈથુનને.
ગાનનું સ્થાન યૌવનમિત્રને.

ભદ્રે! આવી રીતે હું રત્નદ્વીપમાં રહેતો હતો તે વખતે સબંધમાં એક બીજો ઘણો જાણવા જેવો બનાવ બ તે હું તને કહી સંભળાવું છું તે તું ધ્યાન રા સાંભળ તારા ધ્યાનમાં હશે કે અગાઉ કર્મપરિ મહારાજાની મહારાણી જે આ ત્રણે ભુવનમાં કાલપરિણતિના ના બહુ સારી રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલી છે તેની કેટલીક હકીકત તને જણ હતી હવે એ મહારાણીના બે ખાસ નોકરો છે જેઓના નામ અ ક્રમે યૌવન અને મૈથુન છે તે બન્નેની વચ્ચે એક વખત નીચે પ્રમ વાતચીત થઇ

મિત્રોની ગોઠવણ

---

૧ વન મળવા માટે છે ત્યારે પછી આખા ગામનું પાણી ઘર તરફ વાળવ વૃત્તિ થાય છે આ દરરોજના અનુભવનો વિષય છે

૨ જુઓ પ્રસ્તાવ બીજો પ્રકરણ બીજુ

યૌવન[1]—"મિત્ર મૈથુન! સસારીજીવ હાલ આપણા સપાટામા આવ્યો છે તારા ધ્યાનમા હશે કે હાલ એ ધનશેખરતુ રૂપ અને નામ ધારણ કરીને રહેલો છે મને લાગે છે કે હવે અત્યારે તારે પણ તેની પાસે જવાનો વખત છે અત્યારે આપણો અવસર છે, માટે ચાલો, આપણે તેની પાસે જઇએ"

મૈથુન—"ભાઇ! જો એમ હોય તો તે ધનશેખર જ્યા હોય ત્યાં તુ મને લઇ ચાલ, અને મારો એની સાથે બરાબર સબંધ પણ જોડી આપ મને તારી સાથે આવવામા બહુ ગમ્મત આવશે"

યૌવન—"મિત્ર! હુ અગાઉ પણ એ (ધનશેખર)ની પાસે ગયો હતો તે વખતે એણે મારી ઠીક આમનાવામના કરી હતી, મને સારૂ માન આપ્યુ હતુ અને મારી સેવાચાકરી પણ ઠીક કરી હતી, માટે હુ તને જરૂર તેની પાસે લઇ જઇશ અને તેનો અને તારો સબધ કરાવી આપીશ એ ધનશેખર એની પ્રકૃતિનો છે કે એની સાથે સબધ કરવામા મજા આવશે"

બન્ને અતરગ મિત્રોએ આ પ્રમાણે અદર અદર વાર્તા કરી અને ત્યાર પછી બન્ને મારી (ધનશેખરની) પાસે આવી પહોંચ્યા પછી યૌવનમિત્રે મારી સાથે વાત શરૂ કરી "ભાઇ ધનશેખર! આજે હુ મારી સાથે એક મિત્રને લેતો આવ્યો છુ, તે બહુ સારો છે, સબંધ કરવા લાયક છે અને યોગ્ય છે જાણે હુ જ છુ એમ ગણીને તારે હવે પછી એની સાથે સબધ કરવો એ મિત્ર જ્યારે હુ હોઉં અને તે આવેલો હોય ત્યારે તને ઘણો આનદ કરાવે તેવો છે, બહુ સુખ આપે તેવો છે અને લહેરમા મસ્ત કરાવે તેવો છે અથવા તો દુઝતી અને વાછડીવાળી ગાયના આટલા બધા વખાણ કરવાની કાઇ જરૂર પણ નથી"

યૌવનનુ ઓળખાણ

યૌવનમિત્ર જેને હુ કેટલાક વખતથી બહુ સારી રીતે ઓળખતો હતો તે આટલુ બોલીને ચુપ રહ્યો વાસ્તવિક હકીકત તો એ હતી કે મહા ભયકર અનત દુખોના ખાડામા ધકેલી દેવાના કારણભૂત એ મિત્ર હતો, પરતુ મોહરાજાના દોષથી અને તેણે બંધાવેલા ખોટા વિચારથી તે વખતે હુ

વધારે બાર લાવ્યો

---

૧ યૌવન-જુવાની, યુવાવસ્થા આ 'વય' સૂચવે છે મૈથુન-સ્રીસબધ આ 'ઇન્દ્રિયનો વિષય' સૂચવે છે યૌવનકાળમા મૈથુનનું જોર ખૂબ હોય છે

તેને બરાબર ઓળખી શક્યો નહિ, સમજી શક્યો નહિ, લક્ષ્યમા લઇ શક્યો નહિ મારી પાસે સાગર સાથે મૈત્રી કરાવીને પણ વિધિ શાંત થઇને બેઠો નહિ, જાણે હજી મારી વિટંબણામા કાઇ બાકી હોય તે પૂર્ણ કરવાને વળી મૈથુન સાથે મૈત્રી કરાવી લોકોમા પણ કહેવત છે કે ઊંટના ઉપર ઘણો ભાર લાદ્યો હોય અને તેના ભારથી તે દબાઇ જતો હોય અને મુખેથી ગાંગર્યા કરતો હોય (બૂમ પાડતો હોય) તેમ છતા પણ તે વખતે તેની પીઠ ઉપર જે ન સમાઇ શકે તે તેને ગળે બાધવુ [1]

સ્થાનો ગોઠવાયા

યૌવનની ઉપર પ્રમાણે વાત સાભળીને હુ તદ્દન મોહથી ઘેલો થઇ ગયો અને મનમા તે બન્ને ઉપર પ્રીતિ લાવીને અતરંગથી તે બન્નેને મારા ખાસ મિત્ર તરીકે સ્વીકાર્યા અને તેમને જણાવી પણ દીધુ કે હવે પછી તેમની સાથે હુ સાચી પ્રીતિ રાખીશ વળી મારા અતરંગ રાજ્યમા એક સ્વાન્ત (હૃદય-અંત કરણ) નામનો મહેલ હતો તેના અધિપતિ તરીકે એ મારા મૈથુનમિત્રની સ્થાપના કરી અને તે પ્રાસાદમા તેને રહેવાનુ જણાવ્યુ વળી એ સ્વાંત નામના મહેલની પાસે જ બીજો ગાત્ર (દેહ-શરીર) નામનો પ્રાસાદ હતો ત્યા મારા યૌવનમિત્રને સ્થાપ્યો અને તેનુ અધિપતિપણુ તેને સોંપ્યુ [2]

યૌવન મૈથુનની અસર.

વિલાસ અને લોભનો વિરોધ

ત્યાર પછી એ બન્ને નવીન મિત્રો પોતપોતાના મહેલમા રહેવા લાગ્યા, મારી ઉપર પોતાની અનેક પ્રકારની અસર નીપજાવવા લાગ્યા અને પોતાનુ જોર જણાવવા લાગ્યા યૌવનમિત્રે મારામા રમતગમત, વિલાસ,

---

૧ બને તેટલો ભાર ઊંટની ઉપર લાદવામા આવે છે પછી વધે તો તેને ગળે લટકાવવામાં આવે છે મતલબ ગમે તે પ્રકારે તેનાપર વધારે વધારે ભાર લાદવામાં આવે છે અહીં વિધિને (નસીબને) જણાયું કે સાગર (લોભ)ની અસરતળે હજુ પૂરતું કામ થયું નથી તેથી વળી મૈથુનસાથે દોસ્તી કરાવી ગમે તેમ કરીને ધનશેખર પર મોહનો બોજો વધારવાનો ઉદ્દેશ છે

૨ યૌવન-જુવાનીદોર સર્વ અવયવોમા દેખાય છે અંદરથી મૈથુન પ્રેરણા કરે છે એકલો યૌવન ગાત્રમાં હોય તેથી કાઇ થતુ નથી અંદરની પ્રેરણા મૈથુન કરે ત્યારે યૌવન મસ્તી કરે છે આ બને પ્રાસાદોની કલ્પના બરાબર યુક્ત છે

ચાળા, ઠઠ્ઠામશ્કરી અને શૂરવીરતા આદિ મનને હરણ કરે તેવા અનેક ગુણો ઉત્પન્ન કર્યા મૈથુનમિત્રે તો મારામા એવી અસર ઉત્પન્ન કરી કે હુ સેંકડો સ્ત્રીઓની સાથે ભોગવિલાસ કરૂ પણ દાવાનળમા જેમ ગમે તેટલા લાકડા નાખવામા આવે પણ તે ધરાય નહિ તેમ મને ગમે તેટલી સ્ત્રી સાથે ભોગવિલાસ કરતા છતા તૃપ્તિ જ થાય નહિ ત્યાર પછી મને ગામમા રહેતી સૌથી મુખ્ય જાણીતી ગણિકા સાથે ભોગ વિલાસ કરવાની મૈથુને અદરથી પ્રેરણા કરવા માડી, પણ અદરનો જુનો સાગરમિત્ર જે ધનનો ઘણો લપટી હતો તે મને સમજાવે કે તેમ કરવુ નહિ, કારણ કે તેમ કરવામા પૈસાનુ નુકસાન થાય અને એકઠી કરેલી પુજી વિનાશ પામે આવી રીતે એક બાજુ મૈથુનમિત્ર મને વિલાસ કરવાની આજ્ઞા કરે અને બીજી બાજુએ સાગરમિત્ર મને ધનના લોભથી તેમ કરતો અટકાવે-આવી રીતે મારે તો એક બાજુ નદી અને બીજી બાજુ વાઘવાળી વાત થઇ, હુ ઘણી કફોડી સ્થિતિમા આવી ગયો, હુ વધારે વધારે મુઝવણમા પડતો ગયો વાત એમ હતી કે મને સાગરમિત્ર ઉપર ઘણો પ્રેમ હતો, તે મને સર્વથી વધારે વહાલો હતો અને તેના તરફ મને સાધારણ રીતે વધારે ખેંચાણ હતુ, પણ તે સાથે જ હુ મૈથુનની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરવાને શક્તિમાન્ નહોતો છેવટે બન્ને ઉપરના પ્રેમને લીધે મેં એક અતિ ભયકર ઘટના કરી, કારણ કે મારી ઇચ્છા ગમે તેમ કરીને બન્નેના વચનને અને હુકમને માન્ય કરવાની હતી

સાગરનિવારણાનુ પરિણામ.

લોભીના વિલાસ ની અતિ તુચ્છતા

બન્ને મિત્રને રાજી રાખવા ખાતર મેં એવો વિચાર કર્યો કે મૈથુન સેવવાની મારી ઇચ્છા તૃપ્ત થાય અને મારે ધન ખરચવુ ન પડે તેટલા માટે જે કોઇ બાળવિધવા સ્ત્રી હોય, અથવા રાડીરાડ હોય, અથવા જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય અથવા કોઇ ભગત સ્ત્રીઓ હોય અથવા વગર મૂલે અથવા તદ્દન નામના પૈસા આપવાથી વશ થાય તેવી જે સ્ત્રીઓ હોય તેમની સાથે ભોગ ભોગવવો સાગરમિત્રની બીકની અસરતળે અને મૈથુનનો હુકમ માનવા ખાતર આવી રીતે મેં ન કર્યો કાર્યાકાર્યનો વિચાર, કે ન કર્યો લોકલાજનો વિચાર, અને તદ્દન મૂઢ મનનો થઇને એવી સ્ત્રીઓમા ભટકવા લાગ્યો આવા પ્રકારની મારી વર્તનાથી આખરે મેં મર્યાદા છોડી દીધી અને લાજ વગરનો થઇને છેવટે ઢેઢડી

અને ભ ડીઆણી જેવી હલકી સ્ત્રીઓમા પણ રખડવા લાગ્યો, મારે તો નમે તેમ કરીને પૈસા ખરચવા નહોતા અને ભોજ ભોગવ્યા વગર રહેવુ નહોતુ આવી રીતે અનાહ્ય અને નીચ સ્ત્રીઓમા ફરતા લોકોમા મારી બહુ અપકીર્તિ થઇ અને તે તે સ્ત્રીઓના સગાસબધીઓએ મને ઘણો માર માર્યો, મારૂ ઘણુ અપમાન કર્યું અને લોકોમા હુ ઘણી હલકાઇ પામ્યો હુ હરિકુમારનો મિત્ર હતો અને તે વખત સુધી અદર પુણ્યોદય મિત્ર જા તો હતો તેથી એવી સ્ત્રીઓના સબધીઓએ મને મારી નાખ્યો નહિ, પૂરો કર્યો નહિ, તેમ જ મને કોઇ પ્રકારની સજા પણ કરાવી નહિ, પરતુ એ મૈથુનમિત્રના પ્રસગથી લોકોએ મારો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો અને સર્વ સમજુ વિવેકી માણસોમા હુ નિંદાપાત્ર થયો આટઆટલી હકીકત બની છતા પણ એ મૈથુનમિત્ર મને મહા સુખ આ પનાર છે, નિષ્કામ વૃત્તિથી પ્રેમ રાખનાર છે અને આનદમા મસ્તી કરાવનાર છે એમ જ મને તો મારા મનમા તે વખતે લાગ્યા કરતું હતુ, વળી તે વખતે મને મનમા ચોક્કસ લાગતુ હતુ કે આ દુનિયામા જેને મૈથુન મિત્ર મળ્યો નથી તે અહીં જીવે કે ન જીવે તે સરખો જ છે અથવા જીવતે તે મુવા જેવો જ છે, જેણે મૈથુનની મજા ચાખી નથી તે આ દુનિયામા જન્મ્યો જ નથી, જેણે એ રસનુ પાન કર્યું નથી તે ન જન્મ્યા જેવો જ છે મને મૈથુન ઉપર તે વખતે કોઇ એવો જબરો પ્રેમ થયો હતો અને તેનામા હુ એટલો બધો આસક્ત થઇ ગયો હતો કે હુ તેનામા માત્ર ગુણો જ જોતો હતો અને તેનો એક પણ દોષ હુ મારી નજરે જોઇ શકતો નહોતો આવી ઉલટી બુદ્ધિથી મને એ મૈથુન ઉપર ઘણુ હેત હતુ અને રહ્યું તે મને અત્યત વહાલો છતા તેના કરતા પણ વધારે વહાલ તો મને સાગર ઉપર જ રહ્યું

કામી દોષોને જોતો નથી.

તે વખતે અગૃહીતસંકેતા ! હુ વિચાર કરતો હતો કે હુ તદ્દન ભીખારી જેવો છતા મેં આવા સાગરમિત્રની સહાયથી આવા દેવતાને પણ મળવા મુશ્કેલ એવા રત્નમાણેકના ઢગના એકડા કર્યા છે માટે તેને ધન્ય છે આવી રીતે સાગર અને મૈથુન મને અનેક પ્રકારની પીડાઓ કરતા હતા છતા તેમા આનદ માનીને મારા જેવુ કોઇ નથી એમ સમજી હુ રત્નદ્વીપમા રહ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

ભરદરિયેથી રાજ્યસિંહાસને.

રિકુમાર નિર્દોષ આનદવિલાસ કરતો અવારનવાર મારી (ધનશેખરની) મેત્રીનો લાભ લેતો રત્નપુરમા આનદથી પોતાનો સમય પસાર કરતો હતો હુ (ધનશેખર) સાગરની અસરતળે રત્નો એકઠા કરતો હતો અને મૈથુનની અસરતળે સ્ત્રીઓમા રખડતો હતો સાગરની અસર મારાપર મજબૂત હતી, પણ વિલાસમા આનદ આવતો હતો લોભથી ધન ખરચવુ નહિ તેથી નીચ પ્રસગોમા પડી અપકીર્તિ વહોરતો હતો મારી એ વિલાસપ્રિયતા કે લોભીષ્ટતા કુમારમા નહોતી

હરિકુમારની વિખ્યાતિ.
મામારાજાની દ્વેષચિંતા.
સુબુદ્ધિ સાથે વિચારણા.

લોકમત સપત્તિ

હરિકુમારમા સર્વ પ્રકારની સાદાઇ અને સ્નેહવૃત્તિ હોવાથી આખો રાજ્યવર્ગ, રાજાનુ અત પુર અને ટુંકામા કહીએ તો તેનુ આખુ રાજ્ય તેના ઉપર શીદા શીદા થઇ ગયુ હતુ, તેના ગુણથી રાજી રાજી થઇ ગયુ હતુ અને તેના ઉપર ઘણો જ પ્રેમ રાખતુ હતુ હરિકુમાર વયમા વધતો હતો તેમ તેના ખજાનામા અને રાજવૈભવમા પણ વધારો થતો હતો અથવા તેની સેના પણ વધતી જતી હતી,[1] કારણ કે લોકોના અનુરાગથી સપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે એ સુપ્રસિદ્ધ વાત છે. લોકોનો પ્રેમ હોય તો સપત્તિમા જાહેર રીતે વધારે થતો જાય છે એ નગરમા ફરવા નીકળતો ત્યારે રાજપુરુષો તેની આસપાસ પરવરેલા રહેતા હતા, પોતે

---

[1] કોશ અને દડ તેના વધતા જતા હતા એમ મૂળમા હકીકત છે દડના અર્થ સૈન્ય સત્તા રાજચિહ્ન વિગેરે થાય છે મતલબ તેની સત્તા વધતી જતી હતી એવો અત્ર ભાવ છે એને દડ કરવાની સત્તા (Magisterial power) પણ મળેલ હોય એમ જણાય છે

હાથી ઉપર સ્વારી કરીને બહાર નીકળતો હતો, મિત્રના ટોળાથી પરવરેલો રહેતો હતો, તેના મસ્તક ઉપર શ્વેત છત્ર ધારણ કરવામાં આવતું હતું—આવી રીતે જ્યારે ફરવા નીકળે ત્યારે ઇંદ્ર જેમ ઇંદ્રાણી સહિત શોભે તેમ તે પણ મયૂરમંજરી સહિત શોભતો હતો, લોકો તેની તરફ ધારીધારીને જોઇ રહેતા હતા અને તેને ખરેખરો ભાગ્યશાળી માનતા હતા

હરિ ઉપર લોકોની આટલી બધી પ્રીતિ જોઇને મહારાજા નીલકંઠની આંખ મારી ગઇ, તેના મનમાં સાચા ખોટા આશયો હશે એમ ધારી લેવામાં આવ્યું અને આવા ખોટા વિચારથી મહારાજાનું ચિત્ત મલીન થઇ ગયું

રાજાની આંખ ફાટી.

તેને તે વખતે વિચાર થયો કે અહો હું ઠઠ્ઠ છું, પુત્ર વગરનો છું, મારી બાજુએ અત્યારે કોઇ નથી અને હરિકુમારે મારા આખા રાજ્યવર્ગને અને ભાયાતોને પોતાના કરી લીધા છે, ટુંકામાં વિચારૂં તો મારૂં આખું ગજતંત્ર તે પોતાનું કરી બેઠો છે, અને ખુદ મારા પ્રધાનો પણ તેના તરફ પ્રેમવાળા થઇ ગયા છે, આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી આ વધતા જતા પ્રતાપવાળો બળવાન્ હરિકુમાર મારૂં આખું રાજ્ય પચાવી પાડશે એમાં મને જરા પણ સંદેહ લાગતો નથી આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી હવે એના ગફલતમાં રહેવું ઉચિત નથી, કારણ કે વ્યવહારકુશળ માણસો કહી ગયા છે કે અરધું રાજ્ય હક કરી લે અથવા પચાવી પડે તેવો જે નોકર હોય તેને હણી નાખવામાં ન આવે તો આખરે પોતાને મરવાનો વખત આવે છે, પોતાનું ખૂન બીજા તરફથી (તેનાથી) જરૂર થાય છે

આ પ્રમાણે નીલકંઠ રાજાએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો ત્યાર પછી તેણે પોતાના ખાસ અંગત મંત્રી સુબુદ્ધિને બોલાવી તેની સાથે વિચાર કરી તેની સલાહ થાય તે પ્રમાણે તેને (હરિને) મારી નાખવો એમ વિચાર કર્યો

સમયોચિત સલાહ

આવો વિચાર થતા જ રાજાએ સુબુદ્ધિમંત્રીને પોતાની પાસે એકાંતમાં બોલાવ્યો અને તેની પાસે પોતાનો જે નિર્ણય થયો હતો અને અભિપ્રાય બંધાયો હતો તે જણાવ્યો સુબુદ્ધિમંત્રી હરિકુમારને બહુ સારી રીતે ઓળખતો હતો અને તેના પવિત્ર સદ્ગુણોથી વશ થઇ તેના ઉપર હૃદયથી પ્રીતિ રાખતો હતો, તેણે જ્યારે રાજાના આવા શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે જાણે તેને વજ્રનો ઝાટકો લાગ્યો હોય તેમ અંદરથી અસર થઇ, પણ રાજાનો નિર્ણય સ્પષ્ટ અને ન ફરે તેવો જોઇને તે

વખતે તો તેણે રાજાની હામા હા મેળવી દીધી સુબુદ્ધિમંત્રીએ રાજાને કહ્યુ "તમારા મનમા જેમ આવ્યુ છે તેમ ભલે કરો, [1]મહાત્મા પુરૂષોની બુદ્ધિ અયોગ્ય બાબતમા પ્રવર્તતી જ નથી." પછી હરિકુમારનો ઘાટ જરૂર ઘડી નાખવો એવો નિર્ણય કરીને રાજા અને સુબુદ્ધિ મંત્રી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા

સુબુદ્ધિની એકાંત વિચારણા.

ભોગતૃષ્ણાની અંધતા

રાજાએ ઉપર પ્રમાણે વાત કરી અને પોતે તેના વિચાર સાથે અનુમોદના આપી ત્યાર પછી ઘરે આવતા પવિત્ર બુદ્ધિવાળા વયોવૃદ્ધ અનુભવી સુબુદ્ધિમંત્રીના મનમા વિચારો આવ્યા કે અહાહા! ભોગસુખની અત્યંત આસક્તિને ધિક્કાર છે! અને આ અજ્ઞાન ચેષ્ટાને પણ ધિક્કાર છે! રાજ્ય ઉપર લપટપણુ ખરેખર નિંદાપાત્ર છે! રાજ્યને અંગે અનેક પ્રકારના સેંકડો સાચા ખોટા વિચારો આવ્યા જ કરે છે એ વાત તદ્દન સાચી છે આ મહારાજાને હરિકુમાર એક વખત પોતાના પ્રાણથી પણ વધારે વહાલો હતો, વધારામા એ સર્વ ગુણનિધાન હોવા ઉપરાંત મહારાજાનો જમાઇ થાય છે, વળી તેની સગી બહેનનો એકનો એક પુત્ર છે, પોતાના આશ્રયમા આવી રહેલો છે, તે જ હરિ અત્યારે વિનાકારણ રાજાના દ્વેષનુ કારણ થઇ પડ્યો છે, રાજાથી વધ થવાને યોગ્ય થઇ પડ્યો છે, તેનો મોટો શત્રુ થઇ પડ્યો છે! અહાહા! ભોગની તૃષ્ણા અને ઇચ્છાથી જે અંધપણુ ઉત્પન્ન થાય છે તે જ આવી મહા ભયંકર સ્થિતિનુ કારણ છે, તે સિવાય મને તો આમા બીજુ કાઇ પણ કારણ જણાતુ નથી અરે! આવો મહા પવિત્ર વિનયવાળો શુદ્ધ મહાપુરૂષ જે તદ્દન લોભ વગરનો છે, પાપથી બીવાવાળો છે અને વિચારશીળ છે, તે પોતાના સ્વપ્નમા પણ મહારાજાનુ રાજ્ય હરણ કરે ખરો! ખરેખર રાજ્યપરના મોહથી રાજા નીલકંઠ અત્યારે મૂઢ થઇ ગયો છે, કમઅક્કલ બની ગયો છે, એમા જરા પણ શકા નથી, પણ હવે ગમે તેમ કરીને એ પવિત્ર શુદ્ધાત્મા રત્ન જેવા ઉજ્જ્વળ હરિકુમારને બચાવી લેવો જોઇએ એના વિમળ હૃદયવાળા મહાપુરૂષથી પૃથ્વી પવિત્ર છે, એનો નાશ થાય તે અસહ્ય છે

---

૧ સુબુદ્ધિએ રાજાને એથી જૂદી સલાહ આપી હોત તો તેને પણ હરિનો મળતીઓ ગણવામા આવત તેથી તેણે હા પાડી બાકી સલાહ દ્વિઅર્થી તો છે જ કા તો સાભળનાર મહાત્મા નથી અથવા તેનામા બુદ્ધિ નથી એવો અંદરનો ધ્વનિ છે પણ તે સમજનાર જ સમજી શકે

યુક્તિથી હરિ પ્રાણરક્ષા.
મિત્ર સાથે તેનુ પલાયન.
વહાણમા આનદી સફર.

ઉપર પ્રમાણે ઊંડો વિચાર રસ્તામા જ મત્રીએ કરી લીધો કેટ લીક બાબત તો તેના લક્ષ્યમા રાજા સાથે વાત કરતી વખત પણ આવી ગઇ હતી ઘરે આવીને તેણે પોતાનો એક ખાસ નોકર દમનક નામનો હતો તેને ટુંકામા મુદ્દાસર સર્વ હકીકત સમજાવી દીધી અને શી હકીકત બની છે અને ભવિષ્યમા શું થનાર છે તેની વિગતના સર્વ સમાચાર તેણે હરિકુમારને છૂપી રીતે કહેવરાવી દીધા અને સાથે જણાવી દીધુ કે 'હે કુલભૂષણ મહાત્મા કુમાર! તમારે મારા ઉપર મહેરબાની કરીને આ દેશ છોડીને ચાલ્યા જવુ અને તેમ કરવામા જરા પણ ઢીલ ન કરવી '

સુબુદ્ધિની દક્ષતા

દમનકે આવીને સર્વ હકીકત હરિકુમારને કહી એ સર્વ હકી કત સાભળતા તેના પેટમાથી પાણી પણ હલ્યુ નહિ, મરવાની કે મામાની જરાએ બીક પણ લાગી નહિ, છતા તેના મનમા વૃદ્ધ મત્રી સુબુદ્ધિ માટે ઘણું માન હતુ તેથી તેના આગ્રહ અને વિનતિ ધ્યાનમા લઇને સમુદ્ર ઓળગી દરિયાપાર જવાનો તેણે તુરત જ નિર્ણય કરી નાખ્યો નિર્ણય કરવાની સાથે જ તેણે મને એકાતમા બોલાવ્યો મારી પાસે અત્યત વિશ્વાસપૂર્વક સર્વ હકીકત કહી બતાવી અને મને કહ્યું 'રાજા મારા ઉપર તદ્દન ગેરવાજબી રીતે કોપ પામ્યા છે અને મત્રીએ મને સનાહના આકારમા કહેવરાવી દીધુ છે, આથી દરિયો ઓળગીને મારે હવે હમણા જ ભારતવર્ષમા (હિંદુસ્તાનમા) જવુ છે ભાઇ! તારો વિરહ મારાથી એક ક્ષણ વાર પણ સહન થાય તેમ નથી માટે ધન શેખર! તુ પણ મારી સાથે ચાલ, તૈયાર થા '

વીરનિર્ણય અને પ્રેમ

હરિકુમારનો આવો નિર્ણય સાભળી મેં મારા મનમા વિચાર કર્યો કે–અરે! આ મોટા માણસોની સાથે સબધ કરવાની મજા તો જુઓ! મારે તો પ્રથમથી બને તેટલા રત્નો એકઠા કરવા હતા, તેમા આ હરિકુમાર દરેક પ્રસગે વચ્ચે નડ્યા જ કરે છે, જ્યારથી મારે એની દોસ્તી થઇ છે ત્યારથી મારી રત્નપ્રાપ્તિમા એ વિઘ્નભૂત જ થયો છે, પણ

સ્વાર્થની દષ્ટિ

હવે જ્યારે એની સાથે આટલો બધો સબંધ થયો છે ત્યારે મારે શુ કરવુ ? મારે તેની સાથે જવુ જ પડશે, બીજો કાઇ ઉપાય નથી કે બ્હાનુ કઢાય તેમ નથી ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને મેં કુમારને જવાબ આપ્યો 'ભાઇ' તારી જેમ મરજી હોય તેમ કરીએ, એમા મારે બોલવા જેવુ શુ છે ?'

ગુપ્ત તૈયારી.

હરિકુમારને મારા જવાબથી આનદ થયો પછી તેણે તુરત મને કહ્યુ 'ભાઇ' કોઇ મજબૂત તૈયાર વહાણ હમણા જ ઉપડવાનુ હોય તેવુ શોધી લાન મેં રત્નનો મોટો ભડાર એકઠો કર્યો છે તે લઇને આપણે હમણા જ વહાણમા બેસી જઇએ ' કુમારનો નિર્ણય મેં માથે ચઢાવ્યો તુરત જ હુ સમુદ્રકિનારે ગયો અને મેં ઘણા મજબૂત સર્વ સામગ્રીથી સપન્ન બે મોટા વહાણો શોધી કાઢ્યા એક વહાણમાં હરિકુમારના રત્નો ભરી લીધા અને એક બીજા વહાણમા મારા રત્નો ઢગલાબધ ભરી લેવામા આવ્યા

ચાલી નીકળ્યા

એ સર્વ ગુપ્ત તૈયારીઓ ચાલતી હતી ત્યા સાજ પડવા આવી અધારૂ થતા બાકીના સબધીઓને ખબર ન પડે તેમ માત્ર રાણી મયૂરમજરી અને ધાત્રી દાસી વસુમતીને લઇને હુ અને હરિકુમાર સમુદ્રકિનારે આવ્યા,[1] ત્યા આવીને વહાણના ખલાસી સર્વને બરાબર તપાસી લીધા, ઓટનો વખત પસાર થઇ ગયો, એટલે રમણીના લમણા જેવો પાડુર રગનો ચદ્ર ઉદય પામ્યો,[2] અને તે જ વખતે સમુદ્રમા મોટા ખળભળાટને લીધે જળના જીવોના મોટા અવાજ સાથે ભરતી શરૂ થઈ હરિકુમાર પોતાની પત્ની સાથે તેને માટે તૈયાર રાખેલા વહાણ પર બેઠો હુ મારી સારૂ તૈયાર કરી રાખેલા વહાણમા બેસવા જતો હતો તે વખતે હરિકુમારે મને કહ્યુ 'ભાઇ ધનશેખર' તુ પણ આ મારા વહાણમા જ બેસી જા, મને તારા વગર એક ક્ષણ વાર પણ મજા આવે તેમ નથી, તારા વગર એક નિમેષ જેટલો વખત પણ હુ એકલો રહી શકુ તેમ નથી.'

---

૧ અહીં બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રન્થનુ પૃ ૯૦૧ શરૂ થાય છે

૨ ચોગ રાત્રી ગયા પછી ચદ્રનો ઉદય થયો તેથી ચાલવાની તીથિ વદ પક્ષની ચોથ પાચમ સભવે છે ચદ્ર ઉદય થાય એટલે ભરતી શરૂ થાય છે

મિત્રના આગ્રહથી હું પણ તેના જ વહાણમાં તેની સાથે બેઠો વહાણમાં દાખલ થયા પછી ચાર પ્રકારના મંગળો

દરિયે

કરવામાં આવ્યા સુકાનીએ પોતાનું સ્થાન લીધું, સઢો ચઢાવવામાં આવ્યા, તેમાં પવન ભરાતા અમારા વહાણો ચાલવા માડ્યા વહાણ ચાલતા ચાલતા આગળ વધતા હતા. તેવી રીતે કેટલાક દિવસો પસાર થયા અને અમે ભારત તરફ જવાનો મોટો રસ્તો પસાર કરી ગયા

ભર સમુદ્રમાં સાગરમૈથુન પ્રેરણા. ધન અને સ્ત્રીઉપર આક્રમણનિર્ણય. હરિકુમારનો સમુદ્રમાં કરેલો પાત.

સાગરના ઉછાળા

અહો અગૃહીતસંકેતા ! આવી રીતે અમે સમુદ્રમાં આગળ વધતા હતા અને અમારી સફર આનંદપૂર્વક થતી હતી તે વખતે મને પ્રેરણા કરનાર મારા પેલા બન્ને પાપી મિત્રો-સાગર અને મૈથુન એકી વખતે મારી પાસે આવ્યા પ્રથમ પાપી સાગરમિત્રે મારી ઉપર પોતાનો દોર ચલાવ્યો તેણે મને જણાવ્યું કે અરે ! આવું રત્નથી ભરેલું વહાણ તે કોઇ જતું કરે ? એ તે કેમ જવા દેવાય ! પાપી પ્રેરક સાગરની એવી આતર પ્રેરણા ઉપર મેં મારા મનમાં વિચાર કર્યો કે-અહો મારા નસીબ તો ખરેખર ભારે જબરા છે ! આ એક તો મારૂં પોતાનું વહાણ રત્નથી ભરેલું છે અને વળી તેની સાથે આ બીજું પણ રત્નથી ભરચક થયેલું વહાણ મળશે હવે તો મારા મનના મનોરથ કાંઇક પૂરા થયા ખરા !

મૈથુનના આક્રમણ

એ વખતે વળી દુરાત્મા મૈથુનમિત્રે પણ મને પ્રેરણા કરી અને મારા મનમાં ધનસંબંધી મહા પાપ ભરેલું હતું તેમાં દુષ્ટ બુદ્ધિનો વધારો કર્યો તેણે મને જણાવ્યું કે-અરે ધનશેખર ! આ મયૂરમંજરી અત્યંત વિશાળ સ્તનવાળી, વિશાળ આંખોવાળી, પાતળી કેડવાળી, મોટા નિતંબ વાળી, ધીમે ધીમે હાથણીની જેમ ચાલતી અને લાવણ્યઅમૃતથી ભરેલી મહા સ્વરૂપવાળી ભામિની છે, એની જોડીની સ્ત્રી આ દુનિયામાં બીજી મળવી મુશ્કેલ છે, જ્યાં સુધી તેં એને ભોગવી નથી ત્યાં સુધી તારો જન્મ વૃથા છે, જીવતર ફોકટ છે, સંસાર નકામો છે, માટે એ અતિ આકર્ષક ચક્ષુઓવાળી લલનાને તારે સર્વથી કિંમતી ગણવી અને ગમે તેમ કરીને તેને હાથ કરવી

…પી નિર્ણય

આ પ્રેરણાને અગે મેં વિચાર કર્યો કે—એક તો મારે રત્નથી ભરપૂર વહાણુ હાથ કરવુ છે અને વળી તે ઉપરાત મયૂરમ જરીને મારી પોતાની કરવી છે આ પ્રમાણે કરવાથી મારા ધનપ્રાપ્તિ અને સ્ત્રીભોગના સર્વે મનોરથો જરૂર …ા થશે, પણ હવે તેમ કરનાનો ઉપાય વિચારતા મને એમ જણાય … કે જ્યા સુધી હરિકુમાર જીવતો છે ત્યા સુધી એ બન્નેમાથી એક પણ …તુ મને મળી શકે નહિ, માટે એ વસ્તુઓને હાથ કરવાનો ઉપાય એ … છે કે ગમે તેમ કરીને વચ્ચેથી મારે હરિકુમારનો ઘાટ ઘડી નાખવો …વા વિચારને પરિણામે યુક્તિપૂર્વક કોઇ ન જાણે તેમ હરિકુમારનો …ય કરવાનો મૈં મારા મનમા નિર્ણય કર્યો

હરિકુમાર સમુદ્રમા

ઉપર પ્રમાણે મે મારા મનમા ઠરાવ કર્યો તે વખતે મે ન વિચાર્યું હરિકુમારનુ મારા તરફ વળેલુ ચિત્ત, ન વિચારી તેની શુદ્ધ સ્નેહરસિકતા, ન મનમા આણ્યુ મિત્રદ્રોહનુ મહા-પાપ કે ન ગણ્યુ મારા કુળને લાગતુ મોટુ રાજ્યદ્રોહનુ કલક, મારા લાબા કાળની તેની સાથેની દોસ્તીને …સારી મૂકી, તેણે મારા ઉપર શુદ્ધ વર્તન રાખ્યુ હતું તે ભૂલી ગયો …થવા તેનુ સાધુ જીવન વિસારી દીધુ, તેણે મારો અનેક પ્રસગે વિવેક …નય કર્યો હતો તે ઊંચે મૂક્યો અને સત્ય પુરૂષાર્થનો નાશ કરી હીચ …રા થવાનો મૈં નિર્ણય કર્યો પ્રાણીને જ્યારે એક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા …ન થાય છે અને તેના તરફ આસક્તિ થાય છે ત્યારે પછી તે સર્વે વિનય …વેક ભૂલી જાય છે, સબધ ચૂકી જાય છે અને માત્ર ગમે તે પ્રકારે … વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી એવી અધમ વૃત્તિ તેનામા આવી જાય છે શુદ્ધ …વેકનુ સામ્રાજ્ય ન હોય ત્યા આવી સ્થિતિ થાય છે મારા સબધમા …પુ તે વખતે તેમ જ થયુ પછી એક રાત્રે પ્રથમ ઉઠીને હરિકુમારને …હાણુના છેડા ઉપર લઇ જઇ શરીરચિંતા કરવા સારૂ મેં તેને પ્રેરણા …રી, તે વખતે હરિકુમારે મને જોયો અને એ આમ કેમ કહે છે એવો …જુ તો વિચાર કરે છે તેવામા તો તે એવી રીતે વહાણને છેડે રહ્યો …તો કે એકાએક મોટા અવાજ સાથે તે સમુદ્રમા પડી ગયો[1]

પપુ દૈવ અનુકૂળ હોય ત્યા
વાળ વાંકો થતો નથી.
હરિ પુન સ્થાપન.

---

૧ અહીં છાપેલી કોપીમા એક શ્લોક રહી ગયો જણાય છે ધનશેખરે …ક્કો મારી હરિકુમારને સમુદ્રમા પાડી દીધો એવી હકીકત સક્ષિપ્ત ઉપમિતિમા છે …નો ઉલ્લેખ મૂળમા મળતો નથી, પણ હકીકત તેમ જ હોય એમ જણાય છે

સમુદ્રદેવની જાગતી જ્યોત

વહાણમાંથી કાંઇ પડવાનો મોટો અવાજ થતાં જ લોકો એકદમ જાગી ગયા અને કોળાહળ કરવા મંડી ગયા. મયૂરમંજરીને ઘણો ભય લાગી ગયો અને હું તો શૂન્ય ચિત્તે મૂર્ખ જેવો થઇને ત્યાં ને ત્યાં ઊભો રહ્યો. મારૂં આવું અતિ ભયંકર કર્મ જોઇને સમુદ્રનો અધિપતિ દેવ મારા ઉપર કોપાયમાન થઇ ગયો અને ડોલરના ફુલ જેવા અથવા ચંદ્ર જેવા હરિકુમારના નિર્મળ ગુણોથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થયો અને તરત જ તે સમુદ્રદેવ મહા ભયંકર આકૃતિ કરીને અત્યંત ધમધમાયમાન થતો વહાણની નજીક આવ્યો અને પ્રથમ તો તે જ ક્ષણે અત્યંત આદરપૂર્વક હરિકુમારને દરિયાના જળમાંથી ઉપાડીને વહાણમાં સ્થાપન કર્યો. મહા પુરૂષોને ઘણું ભાગે તો વિપત્તિ આવતી નથી, કદાચ આવે છે તો આવી રીતે વિસરાળ થઈ જાય છે અને તેઓને તો નિરંતર આનંદ જ રહે છે. તેઓની સામે ધૂળ ઉડાડનાર આખરે પાછા પડે છે, હેરાન થાય છે અને ઉભયભ્રષ્ટ થાય છે.

પુણ્યોદય પલાયન

અહો અગૃહીતસંકેતા! તને યાદ હશે કે મારો જન્મ[1] થયો ત્યારથી મારી સાથે પુણ્યોદય મિત્રનો સહયોગ મને થયો હતો. મારૂં આવું અત્યંત અધમ વર્તન જોઇને તે મારા ઉપર કોપ પામ્યો અને અત્યાર સુધી તે મારા ઉપર બહુ હેત રાખતો હતો જો કે તે થોડા વખતથી જરા જરા પાતળો તો થતો જતો હતો. તે હવે સદરહુ મારા પાપી કાર્યથી મારા ઉપર ઘણો જ નારાજ થઇ ગયો અને મારી પાસેથી દૂર થઇ ગયો, પસાર થઇ ગયો.

સમુદ્રદેવ ખૂબ કોપ્યા
ધનશેખરને ધમધમાવ્યો.
હરિ સૌજન્ય પરાકાષ્ઠા.

ઉપાડી ઊંચે રાખ્યો

જે દેવે હરિકુમારને વહાણ ઉપર પુનઃસ્થાપન કર્યો તેના ઝળહળતા તેજથી આકાશ વિજળીના ચમકારા પેઠે પ્રકાશમાન થઇ ગયું અને ચારે તરફ તેજનો અંબાર પસરવા લાગ્યો. તે દેવે અત્યંત ભયંકર રૂપ હવે કર્યું અને મારી બરાબર સામે વહાણમાં આવી મને ઉદ્દેશીને બહુ જોરથી તે બોલવા લાગ્યો "અરે મહા પાપી! દુર્બુદ્ધિ! કુળખ

1 જુઓ પ્ર ૬ પ્ર. ૧ (પૃ ૧૪૬૭)

પણ ! લાજનગરના ! મર્યાદા બહાર ગયેલા અધમ દીજય ! અતિ પાપી મનપૂર્વક તુ આવુ મહા ઘોર કર્મ કરી રહ્યો છે છતા તારા હજુ સેંકડો ટુકડા કેમ થઇ ગયા નથી ?" આવા શબ્દો બોલતા તે પોતાના હોઠને દાતોથી દબાવી મહા ભયકર ભવા ચઢાવીને મારી પાસે આવ્યો, હુ તેને જોઇને આખે શરીરે ધ્રૂજવા લાગ્યો અને તેની અવસ્થામા મને ઉપાડીને તે આકાશમા ઊચે ઊભો રહ્યો

આવે વખતે હરિકુમાર મારી વહારે આવ્યો, પૂર્વનો સ્નેહ લક્ષ્યમા રાખીને તેણે પોતાનુ એકાત સજ્જનત્વ બતાવ્યુ અને તેના ઉપર કરેલ દેહાત કષ્ટને વિસારી મૂકી તુરત જ તે દેવને મસ્તક નમાવી પગે પડ્યો અને હાથ જોડી મારી ખાતર તેને વિનતિ કરવા માડી "અહો દેવ ! આ આપને પગે પડી વિનતિ કરનાર મારી ઉપર જો તમારી ખરેખરી દયા હોય તો આ મારા મિત્રને છોડી દો અહો દેવ ! તમે તો આજે મને જમના મ્હોંમાથી પાછો ખેંચી આણ્યો છે, તો હવે મારા ઉપર આટલી પૂરી કૃપા કરો અને આ મારા પ્રિય મિત્રને ન મારો એના વગર મારૂ જીવતર મને અકારૂ થઇ પડે તેમ છે, એના વગર મારૂ સુખ મારૂ ધન અને મારૂ શરીર પણ નિષ્ફળ જેવુ થશે, માટે આપ તેને ગમે તેમ કરીને છોડી દો."

હરિકૃત વિજ્ઞપ્તિ.

હરિકુમાર મારૂ સર્વ ચરિત્ર જાણતો હતો, મેં તેના ઉપર જે ભયકર કામ કર્યું હતુ તેની તેને ખબર હતી, છતા તે મહા ભાગ્યવાન્ નરશ્રેષ્ઠ મારા તરફ આવુ સારૂ મન રાખતો હતો. ખરે ! નિર્વિકારા હિ સાધવ સાચુ પુરૂષો કોઈ પણ પ્રકારના વિકાર વગરના જ હોય છે. હરિકુમારે આવી વિચિત્ર પ્રકારની માગણી દેવની પાસે કરી ત્યારે દેવ તો ઉલટો મારા ઉપર વધારે ગુસ્સે થતો તેને કહેવા લાગ્યો 'અરે કુમાર ! મહાભાગ્ય ! તુ તો ખરેખર ભદ્રિક છે, તુ તારે જે ગામ જવુ છે ત્યા જા, આ દુષ્ટ ઘાતકીને તો તેના કામના બરાબર ફળ હુ ચખાડીશ '

દેવનો આગ્રહ

આ પ્રમાણે સજ્જનની સજ્જનતાનો જવાબ આપી દેવે મને આકાશમા ખૂબ હલાવ્યો અને પછી અત્યત જોરથી મને દરિયામા ઉછાળીને ફેંકી દીધો. મને એના જોરથી તેણે પછાડ્યો કે તે વખતે દરિયામા જબરો અવાજ થયો અને હુ દરિયાને તળીએ ગયો. અવકારથી તદ્દન મલીન દેખાતા પાતાળમા જાણે હુ ખરેખરો નારકીનો જીવ હોઉં તેવી સ્થિતિ થોડી વાર અનુભવીને પાછો હુ મારા પાપથી દરિયાની સપાટિ

દરિયામા ફેંકયો

ઉપર આ યો હુ ડૂબી ગયો છુ અને મરી ગયો હોઇશ એમ ધારીને તે દેવ તો તરત જ પોતાના સ્થાન તરફ પાછો ફરી ગયેેા હતો

દૈવનુ શિષ્ટ માહાત્મ્ય.
સમુદ્રમાથી રાજ્યાસને
ધન તરફ અમિ દૃષ્ટિ.

હરિકુમારને રાજ્ય.

તે વખતે સમુદ્રમા ભરતી આવી, પવન અનુકૂળ થયો અને હરિકુમાર બને વહાણુ લઇને કાઠે આવી પહોંચ્યો, ભરતમા ઉતર્યો ત્યા કાઠા ઉપર જ તેને ખબર મળ્યા કે આનદનગરે[1] કેસરિ રાજા (હરિના પિતા) મરણુ પામ્યા છે લોકોની પાસેથી આવા સમાચાર જાણીને હરિકુમાર ઉતાવળથી બાપના રાજ્ય તરફ ચાલ્યો અને ત્યા પહોંચીને કોઇ જાતના કલેશ કે લડાઇ વગર રાજ્યગાદી ઉપર પોતે બેસી ગયો તે વખતે વાત એમ બની કે હરિકુમાર સાથે તેની ધાવ માતા વસુમતી દાસી આવી હતી તેણે કમળસુંદરી (હરિકુમારની માતા) શા માટે નાસી ગઇ હતી, જગલમા તેનુ શુ થયુ, પુનપ્રસવ કેવી રીતે થયો, કમળસુ દરીના ભાઇને ઘરે રત્નદ્વીપે તે વસુમતી કેવી રીતે ગઇ અને ત્યા કુમાર કેવી રીતે ઉછર્યો તે સર્વ હકીકત[1] વિસ્તારથી ભાયાતવર્ગને તેમ જ રાજ પુરૂષોને કહી સભળાવી અને હરિકુમાર કેસરિરાજાનો પુત્ર છે એ હકીકત સારી રીતે જાહેર કરી એટલે લોકો તેના તરફ બહુ પ્રેમવાળા થયા, પોતાનો ખરો હક્કદાર રાજા મળ્યો છે એમ તેમને જણાયુ તેથી હરિકુમારને રાજ્યનો સુંદર સહયોગ થયો અને આખી પ્રજા તેનામા રજન પામી

આવી રીતે પોતાના પુણ્યના જોરથી હરિકુમાર ઘણી પૃથ્વીનો માલેક થયો અને આખરે મોટો મડળાધિપતિ થયો હરિકુમારે પોતાની સજ્જનતા ચાલુ જ રાખી, એણે મારા પિતા હરિશેખરને બોલાવીને મારૂ એક વહાણુ રત્નથી ભરેલુ હતુ તે તેને સોંપી દીધુ કોઇ માણસ માગણી કરે કે મારો હક્ક પણુ રજુ કરે કે સાબીત કરે તેવુ નહોતુ છતા પણુ મહા મૂલ્યવાન્ રત્નોનો સમૂહ મારા પિતાને સોંપતા કુમારના મનમા જરા પણુ આચકો થયો નહિ કે દાનત બગડી નહિ હરિકુમાર ત્યાર પછી અત્યત સુખથી રાજ્ય કરવા લાગ્યો, મયૂરમજરી સાથે વિલાસ કરવા લાગ્યો અને સુખે સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

---

[1] આ તેનુ જ નગર છે જુઓ પૃ ૧૪૬૫

[1] જુઓ આ પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ ૩ જુ પૃ ૧૪૮૬ થી

પ્રકરણ ૮ મું.

ધનશેખરની નિષ્ફળતા.

હવે મને (ધનશેખરને) પાતાળમા ફેંકી દીધો ત્યાથી આખરે હુ ઊચો આવ્યો મોટા પર્વતના શિખર જેવા ખારા પાણીના સખ્ત મોજાઓનો આકરો માર ખાતો, અત્યત મોટા માછલાઓના પૂછડાઓથી ઝટકાવાતો, અનેક તતુ જેવા મોટા જળજતુઓના સમૂહથી બધાતો, ધોળા શખોના હારબધ સમૂહની અદર અહીંતહી ધકેલા ખાતો, પરવાળાના મોટા ગહન વનોમા મુઝાઇ જતો, અનેક પ્રકારના મગરમચ્છો જળમનુષ્યો સર્પો અને નક્રો(એક જાતના મગરમચ્છ)થી વિવિધપ્રકારે ભયભીત થતો અને અત્યત કઠણ કાચબાઓની પીઠ ઉપર રહેલા કાટાઓથી લોહીલુહાણ થતો જાણે લગભગ કઠે પ્રાણ આની ગયા હોય તેવી મૃતપ્રાય સ્થિતિમા સાત રાત અને સાત દિવસ સમુદ્રમા મહા ત્રાસ પામતો હુ આખરે દરિયાને કાઠે તણાતો તણાતો આવ્યો, કાઠે આવ્યો ત્યારે મને ભાન પણ નહોતુ, પાણીની ભરતીએ મને કાઠે ફેંકી દીધો હતો. પવન મારા શરીર ઉપર લાગતા અને સૂર્યની ગરમી લાગતા આખરે મારી શરદી ઉડી અને મને કાઇક ચૈતના આવી

ધનશેખરની રખડપટ્ટી.

એવી રીતે મને ચૈતના આવી ત્યાર પછી મને બહુ આકરી ભૂખ લાગી, પાણીની સખ્ત તરસ લાગી એટલે હુ ફળ અને પાણીની શોધમા અહી તહી રખડવા લાગ્યો મારો પુણ્યોદય તદ્દન નાશ થઇ ગયેલો હોવાથી હુ જે કોઇ બાબતમા પ્રવૃત્તિ કરૂ ત્યા મને હવે નાસી પાસી જ મળવા લાગી અનેક ઠેકાણે રખડતા રખડતા મને આખરે એક મોટુ વન મળી ગયુ તો તે પણ પુષ્પ ફળ વગરનુ અને તદ્દન શૂન્ય મળ્યુ અને તે તરફ જોતા જાણે તે મરૂભૂમિ (મારવાડ)નો ઉજડ રણનો પ્રદેશ હોય તેવુ લાગ્યુ સાત દિવસના ભુખ્યા તરસ્યા

અને શરીરે ત્રાસ પામેલાની તે વખતે શી સ્થિતિ થઇ હશે તે વિચારવાનુ કામ તમને જ સોંપુ છુ આટલુ છતા મારે મારા પાપનુ ફળ હજુ ભોગવવાનુ ઘણુ હોવાથી અને વળી ત્યાર પછી મારે હાથે વધારે પાપો થવાના હોવાથી મહા મુસીબતે મારા પ્રાણ ટકે એવા સયોગો મળી ગયા, જેવી તેવી તુચ્છ વસ્તુઓ ખાઇને મારે મારૂ ગાડુ ગબડાવવુ પડ્યુ અને હુ ત્યાથી રખડતો રખડતો આગળ ચાલવા લાગ્યો.

અનેક ગામ શહેર અને દેશો ફરતો ફરતો હુ આખરે[1] વસત દેશમા આવી પહોંચ્યો એવી રીતે અનેક દેશોમા રખડ્યો, ખાવાનુ ઠેકાણુ નહિ, પીવાનુ ઠેકાણુ નહિ અને રહેવાને મુકામ નહિ એવી ભયકર સ્થિતિ હોવા છતા હુ મારા બાપને ઘરે અભિમાનથી ગયો નહિ જે પિતાની ના છતા ઉપરવટ થઇને હુ ધન કમાવા નીકળી પડ્યો હતો તેને આવી નિર્ધન સ્થિતિમા મ્હોં કેમ બતાવાય એવા અભિમાનમા હુ ભિખારીને વેશે ઘણી જગ્યાપર રખડ્યો, ભમ્યો, ફર્યો મારો પુણ્યોદય મિત્ર નાશ પામી ગયો હતો અને માત્ર મારી સાથે પેલા સાગર અને મૈથુન મિત્ર હતા, તેમને સાથે લઇને હુ અનેક જગ્યાપર નકામો ગયો અને નાઠો માર્યો

અનેક કાર્યારભમા નિષ્ફળતા.

જુદા જુદા દેશમા જઇને મે નવા નવા અનેક ધધા કરવા માડ્યા અને ધનની ઇચ્છાથી વારવાર નવા નવા છટકાઓ માડ્યા, પણ પુણ્ય વગર ધન મળ્યુ નહિ, ઉલટો જે કાઇ ધધો માડુ તેમા રૂપીઆના આઠ આના થઇ જાય મેં કેવા કેવા ધધા કર્યા અને દરેકમા શી સ્થિતિ થઇ તે નોધી લેવા લાયક હોવાથી તને ટુકામા કહી જાઉં છુ તે સાભળ—

મેં ખેતીવાડીનો ધધો આદર્યો એટલે તે વર્ષમા વરસાદ જ બીલકુલ થયો નહિ અને આખા દેશમા દુકાળ પડ્યો (ખેતી).

ત્યાર પછી અત્યત વિનયપૂર્વક નીચું મુખ રાખી મેં રાજાની નોકરી કરવા માડી અને બહુ ચિત્ત રાખી સાચા દીલથી રાજાની સેવા કરવા માડી, ત્યારે તદ્દન વિનાકારણ રાજા મારા ઉપર ગુસ્સે થઇ જાય તેવા પ્રસગો બનવા લાગ્યા અને આખરે મારે તે નોકરી છોડી દેવાની ફરજ પડી (રાજસેના)

---

૧ આ કોઈ દેશ છે, પણ નથી તે આનદપુર (ધનશેખરના પિતાનું ગામ) કે નથી તે જયપુર (ધનશેખરના સાસરાનું ગામ)

જ્યારે દીવાની ખાતામા રાજ્યની નોકરી મને લાભદાયી ન નીવડી ત્યારે હુ લશ્કરમા જોડાયો તો તરત જ મોટી ભયકર લડાઇ શરૂ થઇ ગઇ અને મારે લડવા જવુ પડ્યુ આખરે લડાઇમા મારે સ્વામીની પ્રસન્નતા ખાતર મારા શરીરપર હથિયારોના અને મારના અનેક ઘા સહન કરવા પડ્યા અને દુ ખી શરીરે મારે આખરે લશ્કરી નોકરી છોડવાનો વખત આવ્યો. (લશ્કરી નોકરી).

ત્યાર પછી મેં બળદનુ વાહન કર્યું એટલે બળદ ગાડી કરી એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાનપર સામાન કે માણસોને લઇ જવા લાવવાનો અને તેમ કરી ભાડાનો ધધો કરવા માડ્યો તો ઢોરોમા ખરવા નો વ્યાધિ ફાટી નીકળ્યો અને મારા સર્વ બળદો તેમા મરી ગયા (ભાટકકર્મ).

ત્યાર પછી ગધેડાઓનો મોટો જથ્થો એકઠો કરીને તેના ઉપર માલ લાદી સોદાગરનો ધધો મેં કરવા માડ્યો, મારો ઇરાદો એક દેશથી બીજા દેશ સાથે વ્યવહાર ચલાવવાનો અને વેપાર કરવાનો હતો અને તેમ કરીને જ્યારે મોટો સાથ એકઠો કરી વેપાર કરવા લાગ્યો ત્યારે ચોરોએ અમારા સાથ ઉપર તૂટી પડી અમારૂ સર્વસ્વ લુટી લીધુ અને વેપારને ધૂળધાણી કરી નાખ્યો (વેપાર).

મારી એવી અનેક બાબતોમા નિષ્ફળતા થતી જોઇ હુ ગૃહસ્થને ઘરે ચાકરીએ રહ્યો અને તેની અનેક પ્રકારની સેવા કરવા લાગ્યો, છતા મારી ચાકરીના બદલામા તે મારા ઉપર ગુસ્સે જ થાય અને ખાના પીવાનુ આપે નહિ તેમ પગાર પણ આપે નહિ આખરે મારે ગૃહસ્થની ચાકરી છોડવાનો વખત આવ્યો (ચાકરી).

પછી વળી કોઈ વાણીઆની નોકરીએ વહાણ ઉપર ચઢ્યો પર દેશ સાથે વ્યાપાર કરવા સારૂ વહાણવટુ કરવા માડ્યું અને વહાણ પર દેશ ચાલ્યા, પણ મારા કર્મસજોગે એ વહાણ દરિયામા ડૂબી ગયુ અને વહાણમાની સર્વે વસ્તુઓ દરિયામા ગઇ મારા હાથમા પાટિયુ આવી જવાથી હુ બચી ગયો અને વહાણવટામા પણ મને જરાએ સફળતા મળી નહિ (વહાણવટુ).

વહાણમાથી દરિયામા પડ્યો અને પાટીઉ હાથમા આવતા તરવા લાગ્યો તે તરતો તરતો રોધનદ્વીપે[1] આવી પહોંચ્યો અને ત્યા જમી-

---

૧ સમુદ્રમા વચ્ચે વચ્ચે બેટ હોય છે તેમા કેટલાક રોધનદ્વીપો કહેવાય છે, સમુદ્રમાથી તણાઇ આવતાને અટકાવે છે તેથી તેને રોધનદ્વીપો કહેવાય છે

નમાથી કાઇ મળશે એમ ધારી જમીન ખોદવા લાગ્યો પણ મારા હાથમા તો ધૂળ જ આવી (ખાણ).

ત્યાર પછી વળી કોઇ રાજાને મળીને તેની રજા લઇ મેં ધાતુવાદ (સોનુ રૂપુ રસાયણથી બનાવવાનો પ્રયત્ન) આદર્યો અને તે દ્વારા ધન કમાવાનો મેં પ્રયાસ કર્યો પાષાણો વડે, [1]મૂળીઆઓ વડે, માટી વડે અને પારાને મારીને તે ઉપર કેટલાએ પ્રયોગો કર્યા, અને તેની પાછળ દિવસો કાઢ્યા પણ મારા હાથમા તો સોનાને બદલે ખારો આવ્યો, કોઇ પણ પ્રકારનો લાભ થયો નહિ અને ઉલટી મહેનત માથે પડી (ધાતુવાદ).

ત્યાર પછી ધન કમાવાની ઇચ્છાથી હુ અનેક પ્રકારનુ જુગટુ રમવા લાગ્યો પણ તેમા પણ મને જુગટીઆઓએ જીતી લીધો અને મને બાધી માર મારીને મારા હાડકા ખોખરા કર્યાં (જુગટુ).

મહા મુસીબતે જુગટીઆઓ પાસેથી છૂટીને હુ વળી કોઇ મહાત્મા પુરૂષને મળ્યો અને તેની પાસેથી [2]રસકુપિકા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે શીખી તેનુ પુસ્તક લઇને રાત્રે હુ રસકુપિકાવાળી ગુફામા દાખલ થયો અને જ્યા રસ લેવાનો પ્રયત્ન કરૂ છુ ત્યા તો પોતાનુ મોઢું પૂછડું ઉછાળતો અને ભયકર ગર્જના કરતો સિંહ આવી પહોંચ્યો, તેના ભયથી મને ઘણો ત્રાસ થયો અને મહા મુસીબતે હુ ત્યાથી નાસી છૂટ્યો, માત્ર મરી ન ગયો [3]એટલુ સદ્ભાગ્ય! (રસસિદ્ધિ).

અહો અગૃહીતસકેતા! તને હુ કેટલી વાત કરૂ! તે વખતે ધન એકઠું કરવાની ઇચ્છાથી મેં અનેક પ્રકારના પાપકર્મો આદર્યાં, અનેક ધધાઓ કર્યા, પણ મારી સાથે પુણ્યોદય નહોતો તેથી દરેક બાબત મને ઉલટી જ પડવા લાગી અને દરેકમા હુ લાભને બદલે કાઇ કાઇ મુશ્કેલીમા જ પડવા લાગ્યો પુણ્યોદય વગર મારા એવા હાલ થયા કે મને ઘણી સખ્ત ભૂખ લાગી હોય તો પણ મને કોઇ ભીખ પણ

---

૧ મૂળીઆનો ઉપયોગ ધાતુવાદમા ઘણો થાય છે

૨ રસકૂપિકા રસનો કૂવો હોય છે તે ઉઘડે છે અને દેવાય છે તેના સર્વ કલ્પો તેના પુસ્તકમા હોય છે એ પુસ્તક બહુ જરૂરી છે રસકૂપીનો રસ શરીર પર પડે તો તે બળી જાય છે લોઢાપર પડે તો તેનુ સોનુ થઈ જાય છે—આવી તેના સબધી માન્યતા હતી

૩ ગુજરાતીમા કહેવત છે કે 'નિર્ભાગી માણસ છાશ લેવા જાય તેની ભેંસ મરી જાય' એવી વાત ધનશેખરને થઇ ભાગ્ય વગર ગમે તેટલો ઉદ્યમ કરવામા આવે તેનું કાઇ ફળ થતુ નથી

ન આગે આવી મારી સ્થિતિ થઇ જ્યારે દરેક બાબતમા મને આવી રીતે નાસીપાસી જ મળવા લાગી ત્યારે મને ઘણુ જ લાગી આવ્યુ અને પછી તો હવે કાઇ કામ કરવુ નહિ એવો નિર્ણય કરી સર્વ પ્રકારના કામોથી હુ નિવૃત્ત જ થઇ ગયો અને હાથ પગ જોડીને બેસી રહ્યો

સાગરનો ઉપદેશ.

જ્યારે મે કામધધો છોડી દીધો ત્યારે વળી મારો સાગરમિત્ર પ્રગટ થઇ મને કહેવા લાગ્યો-મને ઉત્સાહ આપવા લાગ્યો "ભાઇ ધનશેખર! તને હુ તારૂ હિત થાય તેવો ઉપદેશ[1] આપુ છુ, તે તુ બરાબર ધ્યાન રાખી સાભળ

न विषादपरैरर्थं, प्राप्यते धनशेखर ।
अविषादः श्रियो मूलं, यतो धीरा प्रचक्षते ॥

"હે ધનશેખર! જે પ્રાણીઓ કટાળો પામી જાય છે તેમને ધન (કદિ) મળતુ નથી, તેથી સમજુ માણસો કહે છે કે કોઇ પણ બાબતથી કટાળવુ નહિ એ જ ધન એકઠુ કરવાનુ મૂળ છે'

"તેટલા માટે મરદ માણસે તો હમેશા કટાળો તજી દઇને ભાગ્ય ગમે તેવુ પ્રતિકૂળ લાગે તો પણ પુરૂષાતન વાપરીને પૈસા કમાવાના યત્ન કરવો એ જ તેની ખરી મરદાનગી છે અને તેથી જ તેને લાભ મળે છે, બેસી રહેવાથી કે બીજી કોઇ રીતે સાચો લાભ મળતો નથી, માટે ગમે તેમ કરીને પુરૂષાતન તો બરાબર બતાવવુ તને કેટલી વાત કહુ? પૈસા તો મેળવવા જ યોગ્ય છે, અને તે જરૂર પડે તો ખોટુ પણ બોલીને, બીજાની પાસેથી ચોરી પણ કરીને, મિત્રનો દ્રોહ પણ કરીને, પોતાની સગી માતાને પણ જરૂર પડે તો મારી નાખીને, પિતાનુ પણ ખૂન કરીને, સગા ભાઇનો પણ ઘાત કરી દઇને, સગી બહેનનો પણ નાશ કરીને, સગાઓનો પણ વિનાશ કરીને અને સર્વ પ્રકારના પાપો પણ કરીને ગમે તે પ્રકારે પુરૂષે પૈસા તો પેદા કરવા જ, કમાવા જ અને એકઠા પણ કરવા જ ધનનો મહિમા આ દુનિયામા કાઇ ઓર પ્રકારનો છે! ધનવાન્ માણસે ગમે તેવા પાપો કર્યા હોય તો પણ ધનના મહિમાથી તે લોકોમા પૂજાય છે, લોકો તેની સેવાચાકરી

---

૧ અહીં સાગર હિતનો ઉપદેશ આપે તે તેની નજરથી સમજવાનો છે સર્વ પોતપોતાની ચલાવે છે અને સાગરનુ હિત આવા ઉપદેશની સફળતામા રહેલુ છે એ સ્પષ્ટ છે

ઉઠાવે છે, સગાસબંધીઓ તેની ફરતા વીંટળાઇ વળે છે, ભાટચારણો તેના વખાણ કરે છે, મોટા મોટા ભણેલા અને વિદ્વાન માણસો પણ તેને બહુમાન આપે છે, અત્યંત વિશુદ્ધ ધર્મિષ્ટ માણસો કરતા પણ તેને વધારે ધર્મી ગણવામા આવે છે આવી ધનની સ્થિતિ છે, માટે ભાઇ ધનશેખર ! તુ સર્વ પ્રકારની દીલગીરી છોડી દે, ધીરજ ધારણ કર અને ફરીથી પણ પૂરતો ઉત્સાહ રાખીને ધન કમાવવાના કામમા ઉદ્યમ કર તુ મારી શક્તિ બરાબર જોઇ લે અને હુ તને ઉપદેશ આપુ છુ-સલાહ આપુ છુ તે પ્રમાણે કર ”

ઉપદેશ અનુસરણ.
પ્રયત્નનો આદર.
પણ અંતે નિષ્ફળતા.

દુરાત્મા સાગરમિત્રે આ પ્રમાણે મને પાપોપદેશ આપ્યો, વાર વાર પ્રેરણા કરી ત્યારે વળી અગૃહિતસંકેતા ! મેં પાછા ફરીવાર અનેક પ્રકારના આરંભ સમારંભો કર્યાં, નવા નવા વેપાર કરવા માડ્યા અને નવા નવા પાપ કરવામા મારી બુદ્ધિ પ્રેરી અને મનને ઉશ્કેરણી થવાથી અનેક પ્રકારની દુર્બુદ્ધિને લઇને પાપકાર્યો કરવા લાગ્યો મને એ સાગર જે હુકમ આપે તેનો વિચાર ન કરતા તે જેમ કહે અને જે કહે તેમ તે સર્વ કામો કરવા લાગ્યો, ધધાઓ આદરવા લાગ્યો, વ્યવસાયો કરવા લાગ્યો અને પાપોને પોતાના માનવા લાગ્યો આવી રીતે અનેક પાપો કર્યાં, આરંભો માડ્યા અને છટકાઓ શોધ્યા, પણ મને એક ફૂટી દમડી પણ મળી નહિ, કારણ કે મારો પુણ્યોદય મિત્ર ક્યારનોએ મારાથી રીસાઇને દૂર ગયો હતો આવી રીતે પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા, ઉદ્યમ ધૂળધાણી મળ્યા અને આશાઓ નિરાશાઓમા ફેરવાઇ ગઇ, અન્નને અને દાંતને વેર થવા માડ્યુ, છતા પુણ્યોદયરહિત મિથ્યા અભિમાનમા તણાઇને મારા સસરા [1]બકુલને ત્યા પણ હુ ગયો નહીં

યૌવન મિત્રનુ જોર.

મારી આવી કઠણ અવસ્થા હતી અને હુ અત્યંત કફોડી સ્થિતિ માથી પસાર થતો હતો ત્યારે પણ મૈથુન નામનો મારો મિત્ર પોતાના યૌવન મિત્રની સાથે રહી મારો કેડો મૂકતો નહોતો અને મને વારવાર અનેક પ્રકારની પ્રેરણા કર્યા કરતો હતો, મને ઉશ્કેર્યા કરતો હતો, પણ હુ તો તદ્દન નિરધનીઓ થઇ ગયો હતો અને મારો પુણ્યોદય મિત્ર

1 જયપુર નગરે ધનશેખરનો સસરો અભિમાનથી ધનશેખર બાપને કે સાસરાને ઘરે ગયો નહિ

વિદાય થઇ ગયો હતો તેથી કોઇ સારી સ્ત્રી તો મારી સામુ પણ જોતી નહોતી, અરે સારી સુંદરી તો શુ પણ કાણીકુબડી સ્ત્રી પણ મારા સામી નજર પણ કરતી નહોતી આ પ્રમાણે મૈથુનની ઇચ્છા-પ્રેરણા ચાલ્યા કરે પણ સ્ત્રીસયોગ થાય જ નહિ તેથી મારૂ મન અદરથી નિરતર બળ્યા કરતુ હતુ, પણ પુણ્યોદય વગર મારી હોંસ કે ઇચ્છા કદિ પાર પડતી નહિ

આવી રીતે ધનની ઇચ્છાથી અને મૈથુનની પ્રેરણાથી હુ અનેક દેશમા રખડ્યો અને અનેક પ્રકારના દુ ખો મેં સહન કર્યાં સર્વ ઠેકાણે મને તદ્દન નાસીપાસી અને નિષ્ફળતા જ મળ્યા અને મારી અભિલાષાઓ જરા પણ પૂરી થઇ નહિ

પ્રકરણ ૯ મું.

ઉત્તમ સૂરિ.[1]

કથાનક ઉપોદ્ઘાત.

આનદનગરે ઉત્તમસૂરિ.
હરિરાજાની પ્રશ્નવિચારણા.
સૂરિમહારાજની શકાસમાધાન.

હરિકુમાર હવે આનદનગરના રાજા બની અનેક પ્રકારના આનદ ભોગવે છે, મયૂરમજરી સાથે સુખ માને છે અને રાજ્યકાર્ય કુશળતાથી કરે છે એક વખત અનેક ગુણરત્નની ખાણ ઉત્તમસૂરિ નામના આચાર્ય મહારાજ આનદનગરે પધાર્યા, તેમની સાથે અનેક મહાત્માઓનો મોટો સઘ (સમૂહ) આવ્યો હતો અને સર્વ નગર

૧ આ વાર્તા ચાલે છે તે વખતે ધનશેખર આનદનગરે આવ્યો હોય તેમ જણાતુ નથી છતા સંસારીજીવ તરીકે તે વાત તેણે કેમ જાણી તે વાત કહેવી રહી ગઇ હોય એમ જણાય છે

બહાર મનોહર બગિચામાં ઉતર્યાં હતા હરિકુમારને એ મહાત્માં આચાર્યના આગમન સમાચાર મળતાં ઘણો આનંદ થયો અને મોટા આડંબરથી તેમને વંદન કરવા પોતે ચાલી નીકળ્યો આચાર્યશ્રીને વિધિપૂર્વક વંદન કરી સર્વ સાધુઓને નમી સુખશાતા પૂછી હરિરાજા શુદ્ધ જમીન પર બેઠો અને તેની સાથે તેનો આખો પરિવાર પણ મહાત્માશ્રીની સુંદર વાણી સાંભળવા ઉત્સુક થઈ જમીન પર બેઠો આચાર્ય મહારાજે સર્વને યોગ્ય, સમજી શકાય તેવી અમૃતના રસ જેવી સુંદર દેશના આપી જે સાંભળી સર્વ પ્રાણીઓને ઘણો આનંદ થયો

સહજ જિજ્ઞાસા

મહારાજા હરિ નરેંદ્ર સદ્દહ્ણુ દેશના સાંભળીને પોતાના મનમાં બહુ જ આનંદ પામ્યો અને તેનું ચિત્ત ઘણું જ રંજન થઈ ગયું તેને જણાયું કે સૂરિ મહારાજનું જ્ઞાન સૂક્ષ્મ પદાર્થોને પણ સારી રીતે દર્શાવનાર છે, [1]વ્યવધાન વાળા પદાર્થો પણ તેમને સ્પષ્ટ છે, ભૂતકાળમાં બની ગયેલા અને ભવિષ્યમાં બનવાના ભાવો પણ તેમના જ્ઞાનનો વિષય છે-રાજાની આ પ્રમાણેની ખાત્રી થતાં તેણે વિચાર્યું કે ધનશેખર પોતાનો ખાસ અંતરંગ મિત્ર હોવા છતાં શા કારણે એણે પોતાને દરિયામાં નાખી દીધો? ધનશેખર અને પોતે તો અગાઉ ખાસ ઇષ્ટ મિત્ર હતા છતા એક ક્ષણમાં તેણે એવું કામ કેમ કર્યું? અને પેલો દેવ કોણ હતો? એ ક્યાંથી આવ્યો? અને તેને શા માટે ઉછાળીને તેણે સમુદ્રમાં અફાળીને નાખ્યો? અને એ પોતાનો મિત્ર ધનશેખર જીવતો હશે કે મરી ગયો હશે? વિગેરે વિગેરે-આ પ્રસંગે એ આખો બનાવ હરિરાજાના ધ્યાનમાં આવી ગયો[2]

જિજ્ઞાસાતૃપ્તિ

રાજા હજુ તો આ સર્વ બાબત મનમાં વિચારે છે ત્યાં જ્ઞાનથી તેની સર્વ વિચારણા જાણી લઈને (પૂછ્યા વગર) આચાર્ય મહારાજ ઉત્તમસૂરિ તેને કહેવા લાગ્યા "રાજન્! તારા મનમાં એ પ્રશ્ન થયો છે કે એ તારો મિત્ર તારા ઉપર ઘણો પ્રેમવાળો હોવા છતાં તને શા કારણે

---

૧ વ્યવધાનવાળા પદાર્થો જેની વચમાં આડો પડદો આવ્યો હોય અથવા અતિ દૂર રહેલા હોય તેવા પ્રસંગો

૨ જ્યારે ભૂતભાવી જાણનાર ગુરુનો યોગ થયો ત્યારે પોતાને લગતી બા બતો મનના ચિત્રપટ પર ખડી થઈ ગઈ દેવને વિજ્ઞપ્તિ કરી છતાં ધનને એણે કેમ ડૂબાડ્યો? એનું શું થયું હશે? એના એવા વિચિત્ર વર્તનનું કારણ શું હશે? એ સહજ પ્રશ્ન મનમાં થઈ આવ્યા

તેણે દરિયામા નાખી દીધો ? તેનો જવાબ સાભળ—એ ધનશેખરને બે અતરગ મિત્રો છે તેઓના નામ અનુક્રમે સાગર અને મૈથુન છે તે બન્નેનો આ સઘળો વાક છે, એ બાપડાનો પોતાનો એમા કાઇ પણ દોષ નથી, વાક નથી, ગુન્હો નથી એ ધનશેખર પોતે જાતે તો [1]સારો છે, ભલો છે અને સુદર છે, પરતુ એના પેલા પાપી મિત્રો એને તદ્દન ઉલટાવી નાખે છે, ખરાબ કરે છે અને તેમની અસર એ ધનશેખરપર ઘણી થાય છે પેલા લુચ્ચા મૈથુનમિત્રે એનામા તારી પત્ની મયૂરમજરી સાથે ભોગ ભોગવવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરી અને સાગરમિત્રે તારૂ આખુ રત્નથી ભરેલુ વહાણ પચાવી લેવાની મતિ ઉત્પન્ન કરી આવી રીતે એ બન્ને મિત્રોએ એના મનમા ખોટી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરી તેને લઇને ધનશેખરે તને દરિયામા પાડી નાખ્યો તેના આવા અતિ અધમ અને મિત્રના પ્રેરેલા કૃત્યથી સમુદ્રનો અધિપતિ દેવ તેના ઉપર ઘણો ગુસ્સે થયો તેણે તારૂ રક્ષણ કર્યું અને ધનશેખરને સમુદ્રને તળીએ ડૂબાવી દીધો એના નસીબે એ મરી ન ગયો અને આખરે તરીને ઉપર આવ્યો ત્યાર પછી પેલા બન્ને મિત્રો (સાગર અને મૈથુન) એને અનેક દેશોમા રખડાવે છે, અનેક પ્રકારની હેરાનગતિઓ કરે છે અને ત્રાસ આપે છે ”

પાપમિત્રોના વિયોગનો ઉપાય.
રાજપ્રશ્ન અને સૂરિ પ્રત્યુત્તર.
બ્રહ્મરતિ અને મુક્તતા કન્યાઓ.
લગ્નસબધથી પાપમિત્રોપર જય.

[2]ચાર જ્ઞાનથી યુક્ત મહાત્મા મુનિ ઉત્તમસૂરિએ આ પ્રમાણે હકીકત જણાવી ત્યારે હરિરાજાના મનમા મારા (ધનશેખરના) દુષ્ટ ચરિત્ર સબંધી ખુલાસો થયો અને એને મુનિમહારાજના અપૂર્વ જ્ઞાન માટે મોટુ માન થયુ પોતે શુદ્ધ અને વિશાળ હૃદયવાળો હોવાથી એને મારા દુષ્ટ ચરિત્ર સબધી ખ્યાલ પણ ન આવ્યો પણ મને કલેશ થયો તેને લઇને ઉલટી દયા આવી અને ‘અરેરે! બાપડો ધનશેખર તો મોટા

વિશાળતા

---

૧ આ સબધમા હરિરાજા ફરીવાર સવાલ પૂછશે ત્યારે વધારે ખુલાસો થશે જુઓ પૃ ૧૫૫૬

૨ ચોથા મન પર્યવજ્ઞાનથી સામાના મનના વિચારો જાણી શકાય છે જ્યારે પાચમુ કૈવલ્યજ્ઞાન થાય ત્યારે તો સર્વ ભાવો જાણી શકાય છે

દુખમાં આવી પડ્યો !" એવો ઉદ્ગાર તેના મુખમાંથી નીકળી પડ્યો સુંદર બુદ્ધિવાળા અને કરૂણાયુક્ત ચિત્તવાળા હરિકુમારે ત્યાર પછી મુનિરાજને પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરીને પૂછયું "મહારાજ! ત્યારે એ મારો મિત્ર ધનશેખર ક્યારે એ બન્ને પાપી મિત્રોથી છૂટો પડશે? અને એમ થઇને એ તદ્દન સુખી ક્યારે થશે તે આપ મને કહો."

હરિરાજાનો સવાલ સહેતુક હતો અને તદ્દન સ્પષ્ટ હતો. ઉત્તમ સૂરિએ તુરત જ મધુર વાણીએ જવાબ આપ્યો કે

બે કન્યાઓ "રાજન્! તારા સવાલનો જવાબ હું કહું છું તે તું જરા વિશાળ બુદ્ધિથી સમજી લેજે. એક [1]શુભ્રચિત્ત નામનું મોટું નગર છે, એ નગરમાં ત્રણ ભુવનને આનંદ આપનાર સદાશય નામનો રાજા છે. એ રાજાને લોકોમાં બહુ સારી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામેલી વરેણ્યતા નામની મહારાણી છે. એ વરેણ્યતા રાણીથી રાજાને બે દીકરી થયેલી છે. એકનું નામ બ્રહ્મરતિ છે અને બીજીનું નામ મુક્તતા છે. એ બન્ને દીકરીઓ અત્યંત સુંદર, રૂપાળી, અનુપમ લોચનવાળી અને ગુણનો ભંડાર છે, તે બન્ને એટલી સારી છે કે તેના ખુપનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને કોઇ શક્તિમાન્ થઇ શકે નહિ.

"હે રાજન્! એ બન્નેમાં જે પ્રથમ દીકરી બ્રહ્મરતિ નામની છે તે એટલી પ્રતાપી છે કે તે પવિત્ર સાધ્વી જે કોઇ

બ્રહ્મરતિ પ્રાણીની સામું આનંદ નજરથી જુએ છે તે પ્રાણી પણ ઘણો પવિત્ર ગણાય છે અને લોકો તેને પવિત્ર કહીને બોલાવે છે. એ બ્રહ્મરતિ સ્થૂળ આનંદથી દૂર રહેનારી છે, સર્વ પ્રકારના ગુણનો આધાર છે અને મોટા મોટા યોગીઓ પણ એને નમસ્કાર કરે છે અને એના તરફ હૃદયપૂર્વક પૂર્ણ પૂજ્યબુદ્ધિએ અને આદરની નજરે જુએ છે. વળી એ રાજતનયા અનંતવીર્ય (શક્તિ)ને આપનારી છે અને દુનિયામાં તેની તેવા પ્રકારની પ્રસિદ્ધિ છે. પેલો ધનશેખરનો જે મિત્ર થઇને અત્યારે રહેલો છે અને દુનિયામાં મૈથુનના

૧ શુભ્રચિત્ત એટલે વિશુદ્ધ મન તેના સુંદર આશયો થાય તેને રાજાનું નામ આપ્યું અને તેમાં શુદ્ધપણાને રાજાની રાણી બનાવી. બ્રહ્મચર્યમાં પ્રેમ તે તેની પ્રથમ દીકરી અને લોભનો ત્યાગ તે બીજી દીકરી હકીકત સ્પષ્ટ છે. આની સાથે સરખાવો ત્રીજા પ્રસ્તાવમાં ચિત્તસૌંદર્ય નગરની યોજના (પ્ર ૩ પ્ર ૨) ચોથાનાં શુભ્રમાનસ નગર (પ્ર ૪ પ્ર ૩૮) અને પાંચમામાં વિશદમાનસ નગર (પ્ર ૫ પ્ર. ૨૧) આંતર યોજના એક સરખી છે અને આ નગરો લગભગ સરખા છે. આશયફેરે નામ માત્ર ફરે છે.

નામથી ઓળખાય છે તેની તે ખરેખરી મોટી દુશ્મન છે અને તેનો સંપૂર્ણ નાશ કરનારી છે એ બ્રહ્મરતિને અને મૈથુનને સ્વભાવથી જ દુશ્મનાઇ છે, આથી બ્રહ્મરતિને અને તેને જરા પણ સહવાસ હોતો નથી સર્વ ગુણાધાર યોગીન્દ્ર રાજતનયા આની રીતે સતત આનદ-કેલિમા રમણ કરતી જોવામા આવે છે

"અને રાજન્! એ બન્નેમા બીજી મુક્તતા નામની દીકરી છે તે પણ સર્વ ગુણોનુ મદિર છે અને સર્વ દોષોનુ

મુક્તતા

એકદમ શોષણ કરાવી નાખે તેવી હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે એને ધનશેખરના મહા પાપી ઇષ્ટ મિત્ર સાગરની સાથે મોટો વાધો છે અને બન્નેને જરા પણ બનાવ થતો નથી, બન્નેને હમેશા ઝગડો જ હોય છે પરિણામ એનુ એ થાય છે કે જ્યા એ શુદ્ધધર્મના પૂર્ણ અવયવવાળી મુક્તતા કન્યાને તે પાપાત્મા સાગર જુએ છે કે એ ભાઇથી દૂરથી જ નાસી જાય છે

"આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી જ્યારે એ બન્ને કન્યા એ તારા ધનશેખરમિત્રને મળશે ત્યારે એનો પેલા બન્ને પાપી

લગ્નાનદ

મિત્રોથી છૂટકો થશે એમા જરા પણ શકા જેવુ નથી પછી જ્યારે એ કન્યાઓ સાથે એના લગ્ન થશે ત્યારે અત્યત આનદપૂર્વક તેમની સાથે એ ધનશેખર ક્રીડા કરશે, સુખ ભોગવશે અને લહેર ઉડાવશે-એ વખતે તે અનત આનદ ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થશે "

હરિરાજાએ આ પ્રમાણે હકીકત સાભળી ત્યારે કોઇ કાળે પણ ધનશેખર આનદનુ ભાજન થશે એ હકીકત જાણી

પ્રાપ્તિ ઉપાય

તેને આનદ થયો, પણ તે કન્યા કેવી રીતે મળશે એ હકીકત તેના લક્ષ્યમા આવી નહિ જાતે ખરેખરો સજ્જન હોવાથી તેના મનમા એમ થયુ કે ધનશેખર મળી જાય તો તેને એ બન્ને કન્યા પરણાવી દઉ, પણ એ કન્યા કેવી રીતે મળે તેની પોતાને ખબર નહોતી એટલે વળી હાથ જોડી મસ્તક નમાવી અત્યત ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરતા મુનિ મહારાજને તેણે પૂછ્યુ "મહારાજ! આપે બન્ને કન્યાઓની વાત તો ઘણી સારી કરી, પણ ગુણસમૂહથી ભરપૂર અને પાપી મિત્રોની સાથે સર્વદા વિયોગ કરાવનાર એ બન્ને કન્યાઓ કેવી રીતે ધનશેખર મેળવી શકે? તે પણ આપ કૃપા કરીને જણાવો "

ઉપાય દર્શન

વિનયી રાજાનો આવો સીધો પણ મુદ્દાસરનો સવાલ સાંભળીને ઉત્તમસૂરિએ જવાબ આપ્યો "રાજન્ ! અંતરંગમાં રહેલ કર્મપરિણામ મહારાજા જેણે પોતાના પ્રતાપથી આખા ભુવનને વશ રાખ્યું છે તે તારા જેવા સમજુ માણસોને તો જાણીતો છે અતિ બળવાન્ એ મહારાજા પોતાની કાળપરિણતિ મહારાણી સાથે ભવિષ્યમાં કોઇ પણ વખતે જો તારા મિત્ર ધનશેખર ઉપર પ્રસન્ન થઇ જાય તો પછી તે પોતાના હાથ નીચેના શુભ્રચિત્ત નગરના રાજા સદાશયને કહીને તેની પાસે તેની બન્ને દીકરીઓ તારા મિત્રને અપાવી શકે ભવિષ્યમાં કોઇ કાળે તેમ બની આવશે મતલબ કર્મપરિણામ મહારાજાની જ્યારે પ્રસન્નતા થશે ત્યારે ભવિષ્યમાં તારા મિત્રને એ બન્ને કન્યાઓ મળશે અને જ્યારે એમ બનશે ત્યારે તારો તે મિત્ર પરમ સુખ પ્રાપ્ત કરશે, તેની મજામાં ઘણો વધારો થઇ જશે અને તે ગુણનું ભાજન થશે રાજન્ ! એ કન્યા પ્રાપ્ત કરવાનો બીજો ઉપાય નથી, માટે હવે તું તે સંબંધી આકુળતા છોડી દે "

ધનશેખર સ્વરૂપે અને સંસર્ગે.
બે પ્રકારના લોકો અને તેમના દોષો.
વિશિષ્ટ કથા કહેવાની પ્રસ્તાવપ્રાપ્તિ.

સૂચક પ્રશ્ન

મુનિ મહારાજનો આવો જવાબ સાંભળીને હરિકુમારને મારે માટે ચિંતા દૂર થઇ ત્યાર પછી વળી તેણે એક ઘણો જ અર્થસૂચક સવાલ મુનિરાજને પૂછ્યો "મહારાજ ! આપે હમણા જણાવ્યું કે એ ધનશેખરે એવું ભયંકર કર્મ કર્યું અને પાપી આચરણ ચલાવ્યું તેનું કારણ તેના પેલા પાપી મિત્રોની પ્રેરણા હતી, બાકી એ ધનશેખર સ્વરૂપે તો ઘણો સારો છે, ભદ્રક છે—તો મારા મનમાં એક એવો સવાલ થાય છે કે સાહેબ ! વળી પ્રાણી જાતે નિર્મળ હોય છતાં પારકાના દોષોથી પણ દુષ્ટ થાય ખરો ?"

ઉત્તરમાં કથા

સૂરિમહારાજે જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે "મહારાજ ! જાતે નિર્મળ પ્રાણી પારકા દોષોથી પણ દુષ્ટ થાય છે તેનું કારણ સાંભળ લોક બે પ્રકારના છે એક અંતરંગ અને બીજો બહિરંગ (એક અંદરનો અને બીજો બહારનો) બહિરંગ લોકના દોષો પ્રાણીને લાગે અથવા ન પણ લાગે, બાકી અંતરંગ લોકના દોષો તો જરૂર લાગે જ છે હવે એ અંતરંગ

લોકના દોષો કેવા હોય છે અને તે દોષો કેવી રીતે લાગે છે તે સંબંધમાં તારી પાસે એક વાર્તા કહી સંભળાવું જે ઉપરથી તારા હૃદયમાં આ સર્વ બાબત આવી જશે, તું બરાબર ધ્યાન આપીને હું એક કથાનક કહું છું તે સાંભળ.'

કથા કથન વિજ્ઞપ્તિ.

કથા સાંભળતા પોતાની શંકાનો નિર્ણય થશે અને હૃદયનો ખુલાસો થશે તેમ જ આચાર્યની વાણી સાંભળવાનો લાભ મળશે એમ જાણી રાજા બહુ ખુશી થયો અને આચાર્યશ્રીને કથાનક કહેવા વિજ્ઞપ્તિ કરી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પદ્મપુરૂષ કથાનક.

[1]ઉત્તમસૂરિ મહારાજ હરિકુમાર સમક્ષ કથાનક કહેવા લાગ્યા— સામાન્ય અંતરંગ રાજ્ય.

રાજન્! તારા મનમાં તો છે કે સંપૂર્ણ [illegible] અને દેવી [illegible]ને અનેક [illegible] કોઇ ખરાબ માણસની નજર ન લાગી જાય તેટલા સારૂ અવિવેક [illegible] રાજનીતિઓએ [illegible] નાખ્યા છે (દુનિયાના તેને માટે એવી [illegible] છે કે તે તદ્દન નિર્માલ્ય [illegible] છે)" હવે એ [illegible] પાસે એક

---

૧ અહીંથી વાત [illegible] આ અદ્ભુત ચરિત [illegible] વર્ણન [illegible] મહાનિરીક્ષ [illegible] છે અને ત્યાર પછી [illegible] ધરાવ્યું છે [illegible] તેનું વર્ણન છે [illegible] એક [illegible] ચરિત્ર [illegible] છે તેના [illegible] વાંચવા યોગ્ય ચરિત્ર છે. મો. ગિ.

૨ આ [illegible] (જુઓ [illegible])

સિદ્ધાન્ત નામનો મહાપુરૂષ છે, તે શુદ્ધ સત્ય વચન બોલનાર છે, સર્વ પ્રાણીસમૂહનુ એકાત હિત કરનાર છે, સર્વ પ્રાણીઓના ભાવો અને સ્વભાવોને બરાબર પીછાણનાર અને જાણનાર છે અને એ મહારાજા તથા મહારાણીના સર્વ અદરના રહસ્યને, ગુપ્ત ભેદોને અને ખાનગી બાબતોના ઊંડાણોને બરાબર પૃથક્કરણ કરીને જાણનાર છે એ સિદ્ધાન્ત[1] મહા પુરૂષને એક અપ્રબુદ્ધ[2] નામનો શિષ્ય છે, તેણે એક દિવસ પોતાના ગુરૂ મહારાજને સવાલ કર્યો તે પ્રસગે તેઓ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ઘણી અગત્યની વાતચીત થઇ

સુખ દુ ખ કારણ-રાજ્ય.
એ રાજ્ય સર્વ પ્રાણીને હોય છે.
એ રાજ્ય અતરગમા વ્યાપેલ છે.

અપ્રબુદ્ધ—"ભગવન્ ! આ સસારમા પ્રાણીને કઇ વસ્તુ બહુ ગમે છે અને કઇ વસ્તુ બીલકુલ ગમતી નથી ?"

સિદ્ધાન્ત—"ભદ્ર ! પ્રાણીને 'સુખ' બહુ ગમે છે અને 'દુ ખ' બીલકુલ ગમતુ નથી, એટલા માટે સર્વે પ્રાણીઓ સુખ મેળવવા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને દુ ખથી દૂર નાસે છે"

અપ્રબુદ્ધ—"ભગવન્ ! ત્યારે એ સુખનુ કારણ શું હશે ? અને એ દુ ખનુ પણ કારણ શું હશે ?"

સિદ્ધાન્ત—"ભાઇ ! સુખનુ કારણ રાજ્ય છે અને દુ ખનુ કારણ પણ તે જ રાજ્ય છે"

અપ્રબુદ્ધ—"ભગવન્ ! એક જ રાજ્ય સુખ અને દુ ખ બન્નેનુ કારણ કેમ હોઇ શકે ? એ વાતમા દેખીતો વિરોધ લાગે છે !"

સિદ્ધાન્ત—"ભાઇ ! એમા જે વિરોધ લાગે છે તે માત્ર દેખીતો જ છે, વાસ્તવિક નથી જો એ રાજ્યની સારી રીતે પરિપાલના કરી હોય તો તે સુખનુ કારણ થાય છે અને જો તેની બરાબર પાલના ન કરી હોય અથવા તેની ખરાબ રીતે પાલના કરી હોય તો તે દુ ખનુ કારણ થાય છે"

અપ્રબુદ્ધ—"ત્યારે મહારાજ ! શુ સુખદુ ખનુ કારણ રાજ્ય જ છે, બીજુ કાઇ પણ કારણ નથી ?"

---

૧ સિદ્ધાન્ત જૈન આગમનુ રૂપક એ કર્મના સર્વ રહસ્યને જાણે છે મતલબ એ શુદ્ધ જ્ઞાન છે

૨ અપ્રબુદ્ધ અદર જ્ઞાન છે પણ હજુ અવરાયેલ છે એ અવસ્થામા ઘણા પ્રાણીઓ હોય છે ગુરૂ અથવા આગમદ્વારા તેમની શકાઓ દૂર થાય છે

સિદ્ધાન્ત—"હા ભાઇ ! સુખદુખનુ કારણ એક રાજ્ય જ છે, બીજુ કાઇ પણ નથી "

અપ્રબુદ્ધ—"મહારાજ ! આપે આ વાત કહી તે તો ઉઘાડી રીતે વિરોધવાળી જણાય છે, કારણ કે આ દુનિયામા બહુ જ થોડા પ્રાણીઓને રાજ્ય મળે છે અને સુખ અથવા દુખ અથવા બન્ને તો સર્વે જીવો અનુભવતા હોય એમ દેખાય છે !"

સિદ્ધાન્ત—"ભાઇ ! સુખદુખનુ કારણ રાજ્ય મેં તને કહ્યુ તે બાહ્ય રાજ્ય તારે સમજવાનુ નથી, રાજાનો કે રાજ્યનો બહારની ઉપર ઉપરની નજરે જે સસારમા વ્યવહાર થાય છે તેને અગે મારો કહેવાનો આશય નથી, સુખદુખના કારણ તરીકે મેં જે રાજ્યની તને સૂચના કરી છે તે તો અતરગ રાજ્ય છે અને સસારની અદર વર્તતા સર્વે જીવોને તે રાજ્ય તો જરૂર જ હોય છે તેથી જે જીવો એ અદરના રાજ્યને સારી રીતે પાળે છે તેઓ સુખ અનુભવે છે અને જે જીવો એ અદરના રાજ્યને સારી રીતે પાળતા નથી તેઓ દુખનો અનુભવ કરે છે અથવા તે રાજ્ય તેમના સબધમા દુખ ઉત્પન્ન કરે છે માટે મેં જે વાત કહી તેમા ઉઘાડો વિરોધ છે એમ તને લાગ્યુ તે વાત બરાબર નથી "

અપ્રબુદ્ધ—"ત્યારે મહારાજ ! આપ જે અતરગ રાજ્ય કહો છો તે એક રૂપવાળુ છે કે અનેક રૂપવાળુ છે, એકસરખુ છે કે જૂદા જૂદા પ્રકારનુ છે ?"

સિદ્ધાન્ત—"એ અતરગ રાજ્ય સામાન્ય રીતે એક રૂપવાળુ છે એકસરખુ છે અને વિશેષ પ્રકારે જોઇએ તો અનેક રૂપવાળુ છે, જૂદા જૂદા પ્રકારનુ છે "

અપ્રબુદ્ધ—"મહારાજ ! જો આપ કહો છો તેમ છે તો એ સામાન્ય રાજ્યનો રાજા કોણ છે ? તે રાજાનો ખજાનો કયો છે ? તે રાજાનુ લશ્કરી બળ કયુ છે ? એ રાજાના તાબામા દેશો કયા કયા છે ? અને એ રાજાની પાસે બીજી કઇ રાજ્યસામગ્રી છે તે સર્વ સાભળવા ઇચ્છા રાખુ છુ, તો આપ તે સર્વ કૃપા કરીને મને કહો, મારા સમજવામા હજુ કઇ વાત આવતી નથી "

અતરંગ રાજ્યના રાજા,
કોશ, લશ્કર, ભૂમિ, દેશ,
લુટારા, ચોર, ધૃષ્ટતા આદિ.

<u>સામાન્ય રાજ્યવર્ણન.</u>

સિદ્ધાન્ત—"ભદ્ર ! તને એ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે કહું તે સાંભળ –

(રાજા) એ સામાન્ય રાજ્યનો રાજા સંસારીજીવ પોતે છે, સર્વ બાબતનો આધાર તેના ઉપર છે અને આખા રાજ્યનો ભાર તેના ઉપર છે સંસારીજીવને તેથી મહારાજા કહેવામાં આવે છે

(કોશ) એ સામાન્ય મહારાજ્યમાં શમ (સમતા), ધ્યાન, જ્ઞાન, વીર્ય વિગેરે અનેક સ્વભાવસિદ્ધ (સ્વાભાવિક) રત્નો છે અને એવા શ્રેષ્ઠ ભાવરત્નોથી એ રાજ્ય પરિપૂર્ણ છે, એ તે મહારાજ્યનો મોટો ભંડાર છે

(લશ્કર) એ મહારાજ્યમાં ત્રણે ભુવનને આનંદ આપે તેવું અને ક્ષીરસમુદ્ર જેવું મહા નિર્મળ [1]ચતુરંગ બળવાન લશ્કર છે એમાં ગંભીરતા, ઉદારતા, શૂરવીરતારૂપ મોટા મોટા રથો છે, એમાં સુંદર યશવિસ્તાર, સજ્જનતા, પ્રેમ વિગેરે મોટા મોટા હાથીઓ છે, એમાં બુદ્ધિનો વિસ્તાર, વાચાળપણું અને નિપુણતા વિગેરે ઘોડા છે, એમાં અચપળતા, ચિત્તની પ્રસન્નતા, પ્રશસ્ત મન હોવાપણું અને દાક્ષિણ્ય (મરતબાપણું) વિગેરે સુંદર પાળાઓ છે (ચતુર । લશ્કરમાં હાથી ઘોડા રથ અને પાળાઓ જે કાર્ય કરે છે તે આ મહાસૈન્યમાં ઉપર જણાવેલ લશ્કરીઓ કામ કરે છે ગાંભીર્ય ઔદાર્ય અને શૌર્ય રથનું કામ આપે છે જેમ રથમાં બેસીને મહારાજા અને બહાદુર હોદ્દેદારો લડવા જાય છે તેમ અત્ર ગાંભીર્યાદિ ગુણોના સબંધમાં બને છે ઝુલતા હાથીઓ લડવાનું અને ક્રીડા ખેલવાનું કાર્ય કરે છે તે કાર્ય મહા સૈન્યમાં યશ સૌજન્ય અને પ્રેમ કરે છે, તે જ પ્રમાણે ઘોડા અને પાળાઓ માટે વિચારી લેવું) એ સંસારી જીવ નામના મહારાજાનું ઘણું હિત કરનારા અને ચાર

---

૧ લશ્કરના ચાર અંગમાં હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ ગણવામાં આવે છે આ રાજ્યમાં તે ચાર પ્રકારનું (ચતુરંગ) લશ્કર કહ્યું છે તે સાથે જ બતાવ્યું છે, એનું વધારે વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૬ માં આવેલું છે તે જુઓ (પૃ ૧૦૦૭)

મુખવાળા [1]ચારિત્રધર્મ નામે ત્યા પ્રતિનાયક[2] પણ છે આ પ્રતિનાયકનો સમ્યગ્દર્શન[3] નામનો સેનાપતિ છે અને [4]સદ્બોધ નામનો મત્રી છે વળી એ પ્રતિનાયક ચારિત્રધર્મ રાજને [5]યતિધર્મ અને ગૃહિધર્મ નામના બે છોકરાઓ છે, સતોષ નામનો તેનો તત્રપાળ (પ્રધાન) છે અને શુભાશય વિગેરે ઘણા મોટા લડવૈયાઓ છે સસારીજીવે પોતાના સુંદર રાજ્યમા આવુ ચતુરગ લશ્કર પ્રગટ કરેલુ છે તે મોટા લશ્કરનુ વર્ણન કરવુ ઘણુ મુશ્કેલ છે કોઇ તેનુ પૂર્ણપણે વર્ણન કરી શકે તેમ છે જ નહિ! એ લશ્કર ઘણુ સુંદર છે, અને ગુણસમૂહોથી ભરપૂર છે રાજા પોતે જ્યારે તદ્દન વિમળ (શુભ્ર-મેલ વગરનો) થાય ત્યારે જ તેને તે જોઇ જાણી શકે છે

(ભૂમિ) એ મોટા રાજ્યની ભૂમિકા એક મહા અટવીમા સ્થાપન કરવામા આવી છે જે [6]ચિત્તવૃત્તિના નામથી ઓળખાય છે અને સર્વનો આધાર તેના ઉપર છે

(દેશ) એ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા સાત્ત્વિકમાનસપુર,[7] જૈનપુર,

---

૧ ચારિત્રધર્મ રાજા સબધી વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૮ મા વિસ્તારથી આવી ગયું દાન, શીળ, તપ અને ભાવરૂપ એના ચાર મુખ છે તે પણ ત્યા વર્ણવ્યા છે

૨ પ્રતિનાયક બીજો નાયક કેટલીક વાર તે મુખ્ય નાયકનો સમોવડીઓ પણ હોય છે જેમ રામાયણમા 'રાવણ' અથવા માઘના કાવ્યમા 'શિશુપાળ' ઉત્તર નાયક તરીકે એ ઘણુ ખરૂ કામ કરે છે

૩ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ માટે વિશેષ સપૂર્ણ હકીકત માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬

૪ સદ્બોધ મત્રી સબધી વિસ્તારથી વર્ણન સદર સ્થાને પૃ ૧૦૯૦ મા આવી ગયુ તે જુઓ -સર્વ ચોથા પ્રસ્તાવના પાત્રો છે તેથી અત્ર તેનું વધારે વર્ણન કર્યું નથી.

૫ યતિધર્મનું વિસ્તારથી વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૫ મા છે ગૃહિધર્મ માટે તેજ પ્રકરણમા વર્ણન છે અને સતોષ માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬ પૃ ૧૦૬૪-૬૫

૬ ચિત્તવૃત્તિ-મહાઅટવીનું વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૯ મા આવ્યુ છે તે જુઓ.

૭ સાત્વિક માનસપુરનુ વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર. ૩૩ મા આવ્યુ છે જૈનપુરનું વર્ણન તેજ પ્રકરણમા પૃ. ૧૦૪૯ થી શરૂ થાય છે, વિમળમાનસ નગરના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૫. પ્ર ૨૧ અને શુભ્રચિત્ત નગરના વર્ણન માટે જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવ, પ્રકરણ ૯ મું

સામાન્ય રાજ્યવર્ણન.

સિદ્ધાન્ત—" ભદ્ર ! તને એ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે કહું તે સાંભળ -

(રાજા) એ સામાન્ય રાજ્યનો રાજા સંસારીજીવ પોતે છે, સર્વ બાબતનો આધાર તેના ઉપર છે અને આખા રાજ્યનો ભાર તેના ઉપર છે સંસારીજીવને તેથી મહારાજા કહેવામાં આવે છે

(કોશ) એ સામાન્ય મહારાજ્યમાં શમ (સમતા), ધ્યાન, જ્ઞાન, વીર્ય વિગેરે અનેક સ્વભાવસિદ્ધ (સ્વાભાવિક) રત્નો છે અને એવા શ્રેષ્ઠ ભાવરત્નોથી એ રાજ્ય પરિપૂર્ણ છે, એ તે મહારાજ્યનો મોટો ભંડાર છે

(લશ્કર) એ મહારાજ્યમાં ત્રણે ભુવનને આનંદ આપે તેવું અને ક્ષીરસમુદ્ર જેવું મહા નિર્મળ [1]ચતુરંગ બળવાન લશ્કર છે એમાં ગંભીરતા, ઉદારતા, શૂરવીરતારૂપ મોટા મોટા રથો છે, એમાં સુંદર યશવિસ્તાર, સજ્જનતા, પ્રેમ વિગેરે મોટા મોટા હાથીઓ છે, એમાં બુદ્ધિનો વિસ્તાર, વાચાળપણું અને નિપુણતા વિગેરે ઘોડા છે, એમાં અચપળતા, ચિત્તની પ્રસન્નતા, પ્રશસ્ત મન હોવાપણું અને દાક્ષિણ્ય (મરતબાપણું) વિગેરે સુંદર પાળાઓ છે (ચતુરંગ લશ્કરમાં હાથી ઘોડા રથ અને પાળાઓ જે કાર્ય કરે છે તે આ મહાસૈન્યમાં ઉપર જણાવેલ લશ્કરીઓ કામ કરે છે ગાંભીર્ય ઔદાર્ય અને શૌર્ય રથનું કામ આપે છે જેમ રથમાં બેસીને મહારાજા અને બહાદુર હોદ્દેદારો લડવા જાય છે તેમ અત્ર ગાંભીર્યાદિ ગુણોના સબંધમાં બને છે કુંતતા હાથીઓ લડવાનું અને ક્રીડા ખેલવાનું કાર્ય કરે છે તે કાર્ય મહાસૈન્યમાં યશ સૌજન્ય અને પ્રેમ કરે છે, તે જ પ્રમાણે ઘોડા અને પાળાઓ માટે વિચારી લેવું) એ સંસારી જીવ નામના મહારાજાનું ઘણું હિત કરનારા અને ચાર

---

૧ લશ્કરના ચાર અંગમાં હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ ગણવામાં આવે છે આ રાજ્યમાં તે ચાર પ્રકારનું (ચતુરંગ) લશ્કર કહ્યું છે તે સાથે જ બતાવ્યું છે, એનું વધારે વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૬ મા આવેલું છે તે જુઓ (પૃ ૧૦૬૭)

મુખવાળા [1]ચારિત્રધર્મ નામે ત્યા પ્રતિનાયક[2] પણ છે આ પ્રતિનાયકનો સમ્યગ્દર્શન[3] નામનો સેનાપતિ છે અને [4]સદ્બોધ નામનો મત્રી છે વળી એ પ્રતિનાયક ચારિત્રધર્મ રાજને [5]યતિધર્મ અને ગૃહિધર્મ નામના બે છોકરાઓ છે, સતોષ નામનો તેનો તત્રપાળ (પ્રધાન) છે અને શુભાશય વિગેરે ઘણા મોટા લડવૈયાઓ છે સસારીજીવે પોતાના સુંદર રાજ્યમા આવુ ચતુરગ લશ્કર પ્રગટ કરેલુ છે તે મોટા લશ્કરનુ વર્ણન કરવુ ઘણુ મુશ્કેલ છે કોઇ તેનુ પૂર્ણપણે વર્ણન કરી શકે તેમ છે જ નહિ ! એ લશ્કર ઘણુ સુંદર છે, અને ગુણસમૂહોથી ભરપૂર છે રાજા પોતે જ્યારે તદ્દન વિમળ (શુભ્ર-મેલ વગરનો) થાય ત્યારે જ તેને તે જોઇ જાણી શકે છે

(ભૂમિ) એ મોટા રાજ્યની ભૂમિકા એક મહા અટવીમા સ્થાપન કરવામા આવી છે જે [6]ચિત્તવૃત્તિના નામથી ઓળખાય છે અને સર્વનો આધાર તેના ઉપર છે

(દેશ) એ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા સાત્વિકમાનસપુર,[7] જૈનપુર,

---

૧ ચારિત્રધર્મ રાજા સબધી વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૪ મા વિસ્તારથી આવી ગયું દાન, શીળ, તપ અને ભાવરૂપ એના ચાર મુખ છે તે પણ ત્યા વર્ણવ્યા છે

૨ પ્રતિનાયક બીજો નાયક કેટલીક વાર તે મુખ્ય નાયકનો સમોવડીઓ પણ હોય છે જેમ રામાયણમા 'રાવણ' અથવા માઘના કાવ્યમા 'શિશુપાળ' ઉત્તર નાયક તરીકે એ ઘણુ ખરૂ કામ કરે છે

૩ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ માટે વિશેષ સપૂર્ણ હકીકત માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬

૪ સદ્બોધ મત્રી સબધી વિસ્તારથી વર્ણન સદર સ્થાને પૃ ૧૦૯૦ મા આવી ગયું તે જુઓ -સર્વે ચોથા પ્રસ્તાવના પાત્રો છે તેથી અત્ર તેનું વધારે વર્ણન કર્યું નથી

૫ યતિધર્મનું વિસ્તારથી વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૫ મા છે ગૃહિધર્મ માટે તેજ પ્રકરણમા વર્ણન છે અને સતોષ માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬ પૃ ૧૦૬૪-૬૫

૬ ચિત્તવૃત્તિ-મહાઅટવીનું વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૯ મા આવ્યુ છે તે જુઓ.

૭ સાત્વિક માનસપુરનુ વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૩ મા આવ્યું છે જૈનપુરનું વર્ણન તેજ પ્રકરણમા પૃ ૧૦૪૯ થી શરૂ થાય છે, વિમળમાનસ નગરના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૫. પ્ર ૨૧ અને શુભ્રચિત્ત નગરના વર્ણન માટે જુઓ ૭ મ પ્રસ્તાવ, પ્રકરણ ૯ મુ

વિમળમાનસ, શુભચિત્ત વિગેરે નાના મોટા નગરો આવી રહેલા છે અને તે નગરોની સાથે અનેક ગામ ડાઓ અને ખાણો જોડાયલા છે

એ મહારાજ્યની અદર 'ઘાતીકર્મ' નામના અનેક ધાડ પાડનારાઓ છે, 'ઇદ્રિય' નામના ચોરો છે, એમા 'કષાય'[1] રૂપ ફાસીઆઓ ફર્યા કરે છે, 'નોકષાય' રૂપ લુટારાઓ તેમા વિચરે છે, એમા 'પરીષહ,'[2] નામના ઉપદ્રવ કરનારા ચારે તરફ હેરાનગતિ કરવા ફર્યા કરે છે, એમા 'ઉપસર્ગ'[3] નામના મહા ભયકર સર્પો વસે છે અને 'પ્રમાદ' નામના લપટો તેમા વિલાસ કરી રહ્યા છે એ બધાઓના બે નાયક (ઉપરીઓ) છે એકનુ નામ કર્મપરિણામ છે અને બીજાનુ નામ મહામોહ છે એ બન્ને નાયકો ઘણી રાજઋદ્ધિવાળા છે, લડવાની હોંસવાળા છે, ઘણા અભિમાની છે, ચારે પ્રકારના પોતાના સ્વતત્ર લશ્કરવાળા છે અને પોતાના તાબામા કરોડો લશ્કરીઓને રાખવાવાળા છે એ બન્ને વળી એટલી બધી ખુમારીવાળા છે કે તેઓ મનમા પોતાને જ ખરેખરા રાજા નાયક અને હુકમ કરનાર માને છે, તેઓ અત કરણથી માને છે કે એ સસા ગીરીજીવ કોણ થાય છે? અને પેલા ચારિત્રધર્મ રાજાની મગદૂર શી છે? આ ચિત્તવૃત્તિ મહાઅટવી તો જાણે તેઓની પોતાની જ હોય અને આ રાજ્ય પણ પોતાના બાપનુ જ (પોતાનુ જ) હોય એમ તેઓ તો ધારી બેઠા છે તેઓ વળી માને છે કે કોઇની તાકાત નથી કે રાજ્યના ભોગવટામા કોઇ પણ તેઓની સામે થવાની હિમત કરે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેઓએ (સર્વ ચોર અને લુચ્ચા લોકોએ) મળીને કર્મપરિણામને પોતાના રાજા તરીકે સ્થાપન કર્યો છે તેઓ વળી રાજાની સ્થાપના કરીને બેસી રહ્યા નથી, તેઓએ પોતાનુ કામ ઘણુ વધારી દીધુ છે

રાજાના ચોરો અને તેના નાયકો

---

૧ ક્રોધ, માન માયા, લોભ કષાય છે અને તેના કારણભૂત હાસ્ય રતિ અરતિ શોક ભય દુગચ્છા અને ત્રણ વેદ નોકષાય કહેવાય છે

૨ પરીષહ સ્વપરકૃત પીડાઓ અને સહન કરવાના સ્થાનો, એ ૨૨ છે એના વર્ણન માટે જુઓ નવતત્ત્વ( )

૩ ઉપસર્ગ-પીડાઓ અને સ્વકૃત પરીષહ અને ઉપસર્ગમા ત ... છે ત્યાસુધીની સ્થિતિ આવી ... છે જ્યારે ઉપસર્ગમાં તો સર્વ

મ્હામોહને માથે રાજ્યભાર. કર્મપરિણામની મધ્યસ્થતા. મહામોહનુ પ્રબળ સામ્રાજ્ય.

પ્રથમ તો એ લોકોએ ભિલની પલ્લી જેવા [1]રાજસચિત્ત તામસચિત્ત રૌદ્રચિત્ત વિગેરે નગરો વસાવી રાખ્યા છે, વળી એ નગરોની અદર રાજા તરીકે એ લોકોએ મહામોહ રાજાની સ્થાપના કરી છે, એ રાજાને આખુ ચતુરગ લશ્કર (ચોરોનુ) સોંપવામા આવ્યુ છે, વળી સર્વ પ્રકારની રાજ્યનીતિની પોતાના ધોરણ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી છે, આખા રાજ્યનો બોજો મોહરાજા ઉપર મૂકવામા આવ્યો છે અને કર્મપરિણામ મહારાજા પોતે તો મહારાણી કાળપરિણતિ સાથે મનુજગતિ નગરીમા નાટક થાય છે તે બેઠા બેઠા જોયા કરે છે એ નાટક જે રાજા રાણી (કર્મપરિણામ અને કાળપરિણતિ) જોઇ રહ્યા છે તેનુ નામ 'સસાર' નાટક છે અને તે દરરોજ થયા જ કરે છે નાટક જોવાના શોખીન એ રાજા રાણીને એ નાટક જોવુ બહુ ગમે છે[2]

હવે કર્મપરિણામ રાજા પેલા સસારીજીવમહારાજાની શક્તિ કેટલી છે તે સારી રીતે જાણે છે, સામેના હરીફ ચારિત્રધર્મરાજાનુ બળ કેટલુ જબરૂ છે તે પણ સમજે છે, એ ચારિત્રરાજના મહામત્રી સદ્બોધની મનશક્તિ કેટલી સુદર અને તદુરસ્ત છે તે જાણે છે, સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિનો લશ્કર ઉપર કાબુ કેવો મજબૂત છે તે સારી રીતે સમજી રહેલ છે, સતોષ તત્રપાળનો વ્યવસાય કેટલો સારો છે તે રીતે જોઇ રહેલ છે, શુભાશય વિગેરે ચારિત્રરાજના અનેક સેનાનીઓમા લડવાનો ઉત્સાહ કેવો પ્રબળ છે તે બહુ સારી રીતે જાણે છે અને તેથી સસારીજીવની તરફ તે તદ્દન બેદરકાર રહેતો નથી, માત્ર ભવિષ્ય જોયા કરે છે, ચારિત્રરાજ વિગેરે તરફ પણ પ્રેમનજરથી જુએ છે, તેના તરફ પણ પોતાનો એકીભાવ બતાવે છે, પ્રેમ બતાવે છે અને તેમને માટે પણ સારા સારા પ્રયોજનો યોજી આપે છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી ચારિત્રધર્મ રાજા અને તેનુ આખુ મડળ પણ એ કર્મપરિણામ રાજાને મધ્યસ્થ ગણે છે, તટસ્થ ભાવે જુએ

---

૧ રાજસચિત્ત નગરનુ વર્ણન જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૮ તામસચિત્તનુ વર્ણન જુઓ સદર પ્રકરણ પૃ ૮૮૪ થી અને રૌદ્રચિત્તના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૨૧ સિદ્ધાન્ત અતરગ સામાન્ય રાજ્યનું વર્ણન કરી રહ્યા છે તે ચાલુ છે

૨ નાટકનું વર્ણન પ્ર. ૨ પ્ર ૨ મા આવે છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ

છે અને તેને પોતાનો સ્વામી ગણી તેની સાથે કામ લે છે અને તેની સાથે સલુકાઇથી વર્તે છે આ કારણને લઇને સસારીજીવના મહા રાજ્યમા પણ એ કર્મપરિણામ રાજા સલાહ લેવાને ઠેકાણે છે, વડીલ તરીકે ગણાય છે અને ચારિત્રરાજ તેને માન આપીને ચાલે છે[1]

હવે એ ચોરોનો ઉપરી મહામોહ છે તે તો પોતાના બાહુબળના અભિમાનથી સસારીજીવને કે ચારિત્રરાજને કે તેના આખા લશ્કરના બળને એક તરખલા જેટલા પણ ગણતો નથી અને માત્ર પોતાના જોર ઉપર મુસ્તકીમ રહે છે, બીજાની મગદુર શી છે કે પોતાના રાજ્યમા માથુ પણ મારી શકે એમ મક્કમપણે માનનારો છે આથી બને છે એમ કે પેલો સસારીજીવ મહારાજા જ્યા સુધી પોતાનુ રાજ્ય છે એમ જાણતો પણ ન હોય, પોતાની પાસે મહા બળવાન ચતુરગ સેના છે એ વાત તેના ધ્યાનમા પણ ન હોય, પોતાની પાસે અખૂટ દોલતનો ખજાનો અને જમીન છે એમ તેના લક્ષ્યમા પણ ન હોય અને પોતામા સત્તા અને પરમેશ્વરપણુ છે એમ તેના કળવામા પણ ન હોય, ત્યા સુધી તેવા અવસરનો લાભ લઇને પોતાની સાથેના પોતાના પક્ષના મોટા ચોરના ટોળાના નાયક તરીકે સસારીજીવના ભોગવટાની આખી જમીન પર તે આક્રમણ કરે છે, તેને ઘેરો ઘાલે છે, સર્વ નગર ગામ અને ખાણો વિગેરે પોતાના તાબામા લઇ લે છે, મરજીમા આવે તેમ વિલાસ કરે છે, સસારીજીવને તદ્દન નિર્માલ્ય બનાવી દે છે, તેના આખા બળને હતુ ન હતુ કરી નાખે છે અને સસારીજીવના મહારાજ્યનો પોતે જ જાણે સ્વામી હોય, પોતે જ જાણે રાજા હોય અને આખી મિલ્કત પોતાની જ હોય તેમ સર્વને પોતે જાતે જ પચાવી પડે છે કોઇ વખતે સસારીજીવને પોતાનુ રાજ્ય જડી આવે છે, તેને માલૂમ પડે છે કે આ તો પોતાનુ રાજ્ય પારકા પચાવી પડ્યા છે, ત્યારે તેને પોતાના બળનો કાઇક ખ્યાલ થાય છે, પોતાની દોલત તેના ઓળખવામા આવે છે, પોતાનુ સ્વરૂપ સહજ સમ

વિગ્રહારંભ અવ સ્થામા હારજીત

1 કર્મ તો બન્ને પ્રકારના હોય છે અને જીવ જ્યા સુધી સસારી છે ત્યા સુધી શુદ્ધ માર્ગપ્રયાણ માટે પણ તેને શુભ કર્મની જરૂર પડે છે આથી કર્મપરિણામ અને ચારિત્રરાજના વહીવટમા પણ સુંદર સ્થાન છે મહામોહ પણ કર્મ વગર ચલાવી શકતો નથી તેથી ત્યા પણ તેને સ્થાન છે, છતા કર્મપરિણામ જાતે તો બેસી જ રહે છે કર્મપરિણામની આ યોજના બહુ યોગ્ય, સુંદર અને બુદ્ધિને અસર કરનારી છે

જાય છે ત્યારે તે મહામોહ સાથે વિગ્રહ માડે છે, લડવા માટે ઊચો નીચો થાય છે, પોતાના બળને જગાડે છે અને પોતાની દોલતમા વધારો કરે છે જ્યારે એ સસારીજીવ લડાઇ ઉપર ચઢે છે ત્યારે ઘણી વાર તે મહામોહ ઉપર વિજય મેળવે છે અને ઘણી વાર મહા મોહ તેના ઉપર વિજય મેળવે છે જેટલો એ મહામોહ ઉપર વિજય મેળવે છે તેટલા પૂરતુ તેને સુખ થાય છે, જેટલા પૂરતો એના ઉપર મહામોહનો વિજય થાય છે તેટલા પૂરતુ તેને દુખ થાય છે બાકી

સુખ દુખ કા રણ સ્પષ્ટ દર્શન

જ્યારે લડવાના અભ્યાસથી ધીમે ધીમે તે ન કલ્પી શકાય તેવુ અને ન તુલના થઇ શકે તેવુ વીર્ય જે તેની અદર ભરેલુ છે તેને બરાબર વ્યક્ત કરે છે ત્યારે મહામોહ વિગેરે આખા શત્રુવર્ગને મૂળથી ઉખેડી નાખે છે, નિષ્કટક રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને પોતાના મહારાજ્યને પ્રાપ્ત કરીને પછી ચિત્તવૃત્તિને છોડીને નિરતરના આનદમા સુખે રહે છે, સ્વાભાવિક મોજ ભોગવે છે અને લહેર કરે છે આ પ્રમાણે વાત હોવાથી તે રાજ્ય તેને સુખ અને દુખ બનેનુ કારણ થાય છે જો રાજ્યની બરાબર પાલના કરવામા આવે તો તે સસારીજીવના સુખ માટે થાય છે અને જો તેની બરાબર પાલના કરવામા ન આવે તો તે દુખ માટે થાય છે સામાન્ય અતરગ રાજ્ય જે સસારીજીવના સુખદુખનુ કારણ છે તેની સામગ્રી-યોજના આવા પ્રકારની છે એ હકીકત તને કહી સભળાવી ”

અપ્રબુદ્ધ—“ભગવન્! ત્યારે અત્યારે [1]સસારીજીવનુ સુરાજ્ય વર્તે છે કે કુરાજ્ય વર્તે છે?”

સિદ્ધાન્ત—“ભદ્ર! અત્યારે તો સસારીજીવનુ કુરાજ્ય વર્તે છે, એ બાપડો પોતાનુ આવુ મોટુ રાજ્ય છે તે હકીકત પણ જાણતો નથી, પોતાના બળની તેને જરા પણ ખબર નથી, પોતાની પાસે ગુપ્ત પણ આવડી મોટી મિલકત, દોલત અને સમૃદ્ધિ છે તે હકીકત તેના લક્ષ્યમા પણ નથી, અરે એને પોતાના સ્વરૂપની પણ ખબર નથી, એ બાપડો બહિરગ પ્રદેશમા જ હાલ તો રખડ્યા કરે છે, દુખના દરિયામા ડૂબેલો રહે છે અને મૈથુન અને સાગર નામના બે મિત્રો તેને બરાબર ભમાવે છે એ બાપડાનુ ચારિત્રધર્મરાજ નીચેનુ મહા

---

૧ આ સસારી જીવ તે આપણો કથાનાયક ધનશેખર સમજવો (સબધ પરથી)

બળવાન્ લશ્કર અત્યારે તો મહામોહરાજ વિગેરેથી ઘેરાઇ ગયેલું છે, પિંટળાઇ વળેલું છે અને કાંઇ જોર ન બતાવી શકે તેવી સ્થિતિમાં પડેલું છે."

કર્મપરિણામના અનંત પુત્રો.
વર્તતું અનેકરૂપી રાજ્ય.
સુખદુઃખની વિચિત્રતા.

અપ્રબુદ્ધ—"આપે જણાવ્યું તે પ્રમાણે અંતરંગ રાજ્ય સામાન્ય રીતે સુખદુઃખનું કારણ છે તે હકીકત તો મારા સાંભળવામાં ને સમજવામાં આવી. આપશ્રીએ ત્યાર પછી એમ કહ્યું હતું કે વિશેષ રીતે જોઇએ તો તે અંતરંગ રાજ્ય અનેકરૂપી છે તેની વિગત હવે સાંભળવા ઇચ્છું છું, તો અંતરંગ રાજ્ય અનેકરૂપી કેવી રીતે છે તે આપ હવે મને સમજાવો."

સિદ્ધાન્ત—"સાંભળ. તને અગાઉ કર્મપરિણામ રાજાનું વર્ણન કહેવામાં આવ્યું હતું તેને સર્વ કાર્યોમાં એ મહારાજાએ (સંસારી જીવે) પ્રમાણભૂત માન્યા છે. તેના હુકમ પ્રમાણે સર્વ કામો થાય છે, એમ હોવાથી એ કર્મપરિણામ રાજા પોતાના પુત્રોને જૂદું જૂદું પણ તદ્દન આખું પરિપૂર્ણ રાજ્ય આપે છે અને પોતાની મરજી પ્રમાણે તેમને આખા રાજ્યના રાજા બનાવે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી રાજાઓ અનંતા હોવાથી પાત્રભેદે રાજ્ય અનંતરૂપવાળું થાય છે. દરેક જીવ પોતાના રાજ્યનો રાજા હોવાથી અને જીવો અનંત હોવાથી આ પ્રમાણે રાજ્ય અનંતરૂપી થાય છે. કર્મપરિણામના અનંત પુત્રોમાં કોઇને તે રાજ્ય સુખનું કારણ થાય છે, કોઇને દુઃખનું કારણ થાય છે, સુખદુઃખના વળી અનેક પ્રકાર હોવાથી રાજ્ય અનંતરૂપી વિશેષ પ્રકારે થાય છે. તારા સમજવામાં, તે રાજ્ય અનંતરૂપી કેવી રીતે થાય છે તે, હવે આવ્યું હશે."

કર્મપરિણામના છ પુત્રો.
પ્રત્યેકને એક વર્ષ રાજ્યાર્પણ.
વિતર્ક દ્વારા વ્યવસ્થા નિરૂપણ.

અપ્રબુદ્ધ—"ભગવન્! કર્મપરિણામ રાજાના પુત્રો જ્યારે રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે તે દરેકને શું થયું તે સાંભળવા ઇચ્છું છું તો કૃપા કરો."

સિદ્ધાન્ત—"ભદ્ર! મેં તને અગાઉ કહ્યું છે કે એ કર્મપરિણામ રાજાને તો અનંત પુત્રો છે, ત્યારે એમાં કેટલા પુત્રોનું તારી પાસે વર્ણન કરું,

એનો એમ તો છેડો જ આવે નહિ છતા તને વાત સાભળવાનુ મોટુ કુતૂહળ થયેલ છે તો આ બધા પુત્રોની વાતનો ખ્યાલ આપે તેવો એક સર્વગ્રાહી હકીકત કહેવાનો ઉપાય છે, તે યુક્તિએ કરીને તને તેના સર્વ પુત્રોની હકીકત કહુ ”

અપ્રબુદ્ધ—“ ભગવન્ ! બહુ કૃપા કરી તેમ જ કરીને મને એ હકીકત સભળાવો ”

સિદ્ધાન્ત—“ એ કર્મપરિણામના પુત્રો છ પ્રકારના છે (૧) નિકૃષ્ટ, (૨) અધમ, (૩) વિમધ્યમ, (૪) મધ્યમ, (૫) ઉત્તમ અને (૬) વરિષ્ઠ. હુ એક એવી યોજના કરવા ધારૂ છુ કે મહારાજા કર્મપરિણામની પાસે ખાસ માગણી કરીને તે દરેક પુત્રને એક એક વર્ષ રાજ્ય અપાવવુ, મારી તે માગણી સ્વીકારી કર્મપરિણામ રાજા તેમને એક એક વર્ષ રાજ્ય આપશે પછી કર્મપરિણામના છએ પુત્રો રાજ્ય કેવી રીતે ભોગવે છે તેનુ બારિક અવલોકન કરવા માટે તારે તારો ખાસ અતરગ નોકર [1]વિતર્ક નામનો છે તેને મોકલવો એ છએ પુત્રો કેવી રીતે રાજ્ય કરે છે તે જોઇને તને વિગતવાર હકીકત કહેશે એટલે કર્મપરિણામનુ વિશેષ રાજ્ય કેવી રીતે અનેકરૂપી છે એ સર્વ હકીકત તને બરાબર સમજાઇ જશે ”

અપ્રબુદ્ધ—“ જેવી ભગવાનની આજ્ઞા ! ”

સિદ્ધાન્તઆચાર્ય ઉપર જણાવી તેવી સર્વ યોજના કરી, છએ પુત્રોને કર્મપરિણામ રાજા એક એક વર્ષ માટે રાજ્ય આપે તેવી ગોઠવણ થઇ અને અપ્રબુદ્ધ શિષ્યે પોતાના [1]વિતર્ક નામના નોકરને તેઓનુ રાજ્ય કેમ ચાલે છે તે બારિકીથી જોવા માટે મોકલી આપ્યો

---

૧ વિતર્ક પૃથક્કરણ કરીને છુટા ઉઠાવનાર સમજનાર અદરની બુદ્ધિ શક્તિ એ અવલોકન કરીને રાજ્યપ્રવૃત્તિ જોશે અને જોયેલ બાબતનો રિપોર્ટ પોતાના શેઠ અપ્રબુદ્ધને કરશે વિતર્ક વગર સર્વ બાબત જોયા છતા સમજાતી નથી, કારણ આપણે સર્વ જોઇએ છીએ પણ વિચાર કરતા નથી વિતર્કની મદદ લેવાની જરૂર તેથી સમજાય છે

પ્રકરણ ૧૧ મું.

૧ નિકૃષ્ટ રાજ્ય.

સર્વે વ્યવસ્થા થઇ ગઇ એટલે અપ્રબુદ્ધે પોતાનો વિતર્ક નામનો નોકર મોકલ્યો તેણે મનુષ્યજન્મ નામના છ વર્ષો ગાળ્યા અને પછી અપ્રબુદ્ધની પાસે પાછો આવ્યો (મતલબ તે મનુજગતિમા ૬ વર્ષ રહ્યો) આવીને તેણે પોતાના શેઠ અપ્રબુદ્ધને પ્રણામ કર્યા અને પોતે ૭ વર્ષમા શુ શુ જોયુ તે સબધી હકીકત વિસ્તારપૂર્વક કહેવા માડી

*   *   *

વિતર્કનો રિપોર્ટ[1]

દેવ! અહીંથી જઇને હુ અતરગ રાજ્યભુમિમા દાખલ થયો તે વખતે નગરો અને ગામોમા મનુષ્યભાનઆવેદન નામનો એક ઢોલ વગાડવામા આવતો હતો તે મારા સાભળવામા આવ્યો તેના તરફથી મોટેથી દાડી પીટીને આ પ્રમાણે ઉદ્‌ઘોષણા કરી જાહેર કરવામા આવ્યુ

[2]નિકૃષ્ટ રાજ્ય. ઘોષણા ઢઢેરો

"પ્રથમના પ્રવાહ (આસક્તિ ગોઠવણ) પ્રમાણે હાલ નિકૃષ્ટ રાજા થયો છે તેવી તમે કામ કરો અને ખાઓ પીઓ–"

આવા પ્રકારનો ઢઢેરો સાભળીને એ રાજા કેવા પ્રકારનો હશે તેના વિચારમા આખા રાજમડળમા ખળભળાટ થઇ ગયો એ મનુ

---

૧ અહીંથી વિતર્કની કહેલી હકીકત શરૂ થાય છે તે પદરમા પ્રકરણની આખર સુધી ચાલે છે આ સર્વ વાર્તા ઉત્તમસૂરિ હરિશ્ર૧ પાસે કહે છે-સસારીજીવ પોતે તે સર્વ વાર્તા સદાગમ સમક્ષ અગૃહીતસકેતા પ્રજ્ઞાવિશાળાની હાજરીમા કહે છે

૨ નિકૃષ્ટ એ સવથી અધમ પુરુષ છે સિદ્ધષિગણિના કહેવા પ્રમાણે તે ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ ચારેથી રહિત છે એની પ્રવૃત્તિ પર અ ય ત્ર પ્રકારોના અભિપ્રાય પ્રકરણને છેડે વિચારશુ

બ્રહ્મ પ્રદેશમા અનેક રાજાઓ હતા તેઓ પોતપોતાના સ્થાનોમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ નવો રાજા કેવો હશે ? કેવો નીવડશે ? વળી એ સ્થાનોમા રહેલા વિદ્વાન્ ડાહ્યા માણસો પણ અદર અદર એ રાજા કેવો હશે તે સબધી ચર્ચા કરવા લાગ્યા તેમ જ આ રાજા કેવા પ્રકારનો હશે તે સબધી કુટુબી લોકો પોતપોતાના ઘરમા વિસ્તારથી વિચાર કરવા લાગ્યા

મહામોહની મત્રી સાથે વિચારણા.
મત્રીકથિત નિકૃષ્ટ સ્વરૂપ.
હર્ષ સ્થાને ચિંતા દૂર.

હવે પેલા સર્વે ચોરો પણ એકઠા મળ્યા અને તે મહામોહ વિગેરે અદર અદર વિચાર કરવા લાગ્યા —

વિષયાભિલાષ મત્રીએ મહામોહરાજાને ઉદ્દેશીને કહ્યુ “ સાહેબ ! હાલ એ નિકૃષ્ટ રાજા થયો છે તે શુ કરશે અને કેવો નીવડશે એ આપણે જાણતા નથી તેથી એ સબધમા આપણે સર્વે ચિંતાતુર થઇ પડેલા છીએ, પરતુ દેવ ! એ સબધમા આપણો શોક તદ્દન અકારણ છે, આપણે વગર નિમિત્તે સર્વે ગભરાઇ ગયા છીએ, એ બાબતમા જરા પણ ગભરાટમા પડવા જેવુ નથી આ પ્રમાણે હુ કહુ છુ તેનુ કારણ એ છે કે મહારાજા કર્મપરિણામે એ નિકૃષ્ટને એવા જ પ્રકારનો બનાવ્યો છે કે એ આપણને હેરાન કરવાને કે પીડા આપવાને કદિ શક્તિમાન્ થઇ શકે નહિ, ઉલટો એ તો હમેશા આપણને વશ

નિકૃષ્ટની પરવશતા

રહે તેવો નિર્માણ થયેલો છે, આપણા હુકમને બરાબર તાબે થાય તેવો થયેલો છે, અને આપણે પોતે તો શુ પણ આપણા નાના લશ્કરીઓનો પણ એ તો નોકર જેવો થઇ આપણા હુકમને ઉઠાવે તેવો છે કર્મપરિણામે એને આવા પ્રકારનો બનાવ્યો છે અને એને હાલ રાજ્ય આપ્યુ છે તો જાણો કે આપણે જ હાલ તો ખરેખરા રાજા છીએ આવી રીતે દેવ ! અત્યારે તો આપણુ નિષ્કટક રાજ્ય થયેલુ છે તેથી આપણને પૂરેપૂરો આનદ થવો જોઇએ, તો પછી એવે પ્રસગે આપણે શોકમા શા માટે પડીએ છીએ ! વિચારમા કેમ પડી જઇએ છીએ ! ગુચવાઇ શેના જઇએ છીએ ! ”

મહામોહ—“ આર્ય ! ત્યારે કર્મપરિણામે એ નિકૃષ્ટને કેવા પ્રકારનો બનાવ્યો છે તે વિસ્તારથી વિગતવાર જલદી કહી બતાવો. ”

તે સાંભળીને (નોકષાયના) લોકોને પણ ઘણો આનદ થયો અને તેઓ જોરથી વધામણી કરવા લાગ્યા, નાચ કરવા લાગ્યા, ગાયન કરવા લાગ્યા અને ઘણા આનદરગમા આવી પોતાનો હર્ષ અનેક પ્રકારે બતાવવા લાગ્યા વળી મુખેથી બોલવા પણ લાગ્યા કે–'અહો લોકો! જે રાજાએ અનત દોલતથી ભરપૂર રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તે તો તદ્દન આપણા હાથમા છે, આપણા તાબામા છે, આપણને વશ રહેલો છે અને પોતાના બીજા માણસોને જાણતો પણ નથી, તો ભાઇઓ! આ તો ઘણી સારી વાત થઇ! આ નિકૃષ્ટનુ રાજ્ય તો આપણને બહુ સુખ કરનાર થયુ, તો હવે બધુઓ! તમે અત્યત આનદથી ખાઓ, પીઓ, ગાઓ અને નાચો.'

એવી રીતે મહામોહરાજના નગર, ગામ અને ગામડાઓ જે સર્વ લગભગ ભિલ લોકોની પલ્લીઓ જેવા હતા તેમા ચારે તરફ વધામણી પસરી, લોકોએ પોતાની દુકાનોમા મોટી મોટી શોભાઓ કરી, સુદર ધજાપતાકાઓ ફરકાવી, ઘાતીકર્મ નામના ચોરોને મનમા થયુ કે હવે

અત્યત આનદ

આપણે અનાથર ધણી થઇ બેસશુ અને આપણો ડોક ચાલશે એ વિચારથી તેઓ ઘણા ઉલ્લાસમા આવી ગયા, આપણે એનુ બધુ હરણ કરી લઇ જઇને ઘરભેગુ કરશુ એ વિચારથી ઇંદ્રિયચોરોને ઘણો સતોષ થયો, કષાયલુટારાઓને મનમા થયુ કે આપણને હવે ભારે તડાકો પડશે એ વિચારથી તેઓ ઘણા આનદમા આવી ગયા, પોતાને ધાડ પાડવાની તક મળશે એ વિચારથી[1] નોકષાયલુટારાઓ ઘણા હરખમા આવી ગયા, દુ:ખના ડૂબાડી દેશુ એ વિચારથી પરીષહ નામના દુષ્ટ સૈનિકોને હર્ષ થઇ આવ્યો, પોતાને વિલાસ કરવાનો અને દુ:ખ મારવાનો પ્રસગ અનાયાસ મળશે એ વિચારથી ઉપસર્ગરૂપ ભયકર સર્પો રાજી રાજી થઇ ગયા, મદ્યાદિ પ્રમાદો પોતાને મશ્કરી ઠેકડી કરવાની સારી તક મળશે એ વિચારથી લહેરમા આવી ગયા. મહામોહરાજા અને તેનો આખો પરિવાર સાધારણ રીતે પણ અભિમાનથી અધ તો રહે જ છે અને બીજા વખતમા પણ મદમસ્ત રહે છે તો પછી જ્યારે નિકૃષ્ટનુ રાજ્ય થાય ત્યારે તો શુ શુ ન કરે અને પોતાને અવસર મળેલો સમજી શા માટે ન કરે?

*　　　*　　　*

---

૧ નોકષાય–હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય જુગુપ્સા વર્ણન માટે જુઓ પ્ર. ૪ પ્ર. ૧૫. પૃ ૮૩૨ થી આ આખા મોહરાજાના પરિવારનુ વર્ણન અગાઉ આવી ગયુ છે

ચારિત્રરાજનો સદ્‌બોધ સાથે મંત્ર, વિશુદ્ધ રાજ્ય સાથે રાજાનું વૈર, શુદ્ધ રાજ્યમાં ચિંતા અને ખેદ.

મહામોહના નગરોમાં અને લોકોમાં આવી રીતે સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો અને ચારે તરફ વધામણીઓ ચાલી તેનું સહજ વર્ણન કર્યું હવે એ નિકૃષ્ટ રાજા થવાનો છે એવી ઘોષણાની અસર ચારિત્રરાજના પ્રદેશમાં કેવા પ્રકારની થઇ તે જણાવું છું ચારિત્રરાજના રાજ્યમાં જ્યારે નિકૃષ્ટ રાજા થવાનો છે એવી ઉદ્‌ઘોષણા જાહેર થઇ ત્યારે એ રાજા વળી કેવો હશે! કેવો નિવડશે! તે સંબંધી સ્વાભાવિક રીતે વિચારણા ચાલી.

પ્રથમ સદ્‌બોધમંત્રીએ વિચાર કરીને કહ્યું "દેવ! દુરાત્મા નિકૃષ્ટ એક સરખી રીતે અત્યંત ખરાબ રૂપવાળો છે તે તો આપના જાણવામાં છે એ દુરાત્મા પોતાના રાજ્યનું નામ પણ જાણતો નથી, અરે એટલું તો શું પણ એ આપણને સર્વને ઓળખતો પણ નથી, જરાએ જાણતો પણ નથી અને (નહિ) જાણે આપણે તેના દુશ્મન હોઇએ તેમ આપણી સાથે વર્તે છે એને મોહરાય જે આપણો મોટો શત્રુ છે તેના તરફ એટલો બધો પક્ષપાત છે કે એ મોહના સાધનોને જ અને તેટલા વધાર્યો જાય છે અને પોતાના ખરા રાજ્યની, દેશની કે લોકોની વાર્તા પણ પૂછતો નથી ખબર પણ લેતો નથી અને સમાચાર પણ જાણતો નથી. આપણે તો અત્યારે એવડી મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યા છીએ એક તો મોહરાજા અને તેટલો આપણી સામે પડીને આપણને હઠાવી હરાવી રહ્યો છે અને વળી આપણે માથે અત્યારે આવો રાજા આપણો સ્વામી થયો છે ખરેખર દૈવ પણ દુબળનો જ ઘાત કરે છે! આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી દૈવ (કર્મના)ના દોષથી અત્યારે નિષ્કૃષ્ટનું રાજ્ય થયું છે તેમાં આપણો તો નાશનો જ વખત છે! આપણો તો ખરેખરો પ્રલયકાળ આ યો છે એમ મને લાગે છે! મારા મનમાં આ સંબંધમાં જરા પણ સંશય લાગતો નથી"

ચારિત્રધર્મરાજના મહામંત્રીના આવા વચન સાભળીને તેની પાસે જે નાના રાજાઓ (ચારિત્રરાજના સંબંધીઓ) ઊભા હતા અને તેમનો જે આખો પરિવાર હતો તે સર્વે નિસ્તેજ થઇ ગયા ઝાંખા થઇ ગયા અને તેઓના મોઢાં ઉતરી ગયા તેઓનો આનંદ તે વખતથી તદ્દન નાશ થઇ ગયો જેમ ઘરમાં કોઇ અત્યંત વહાલું પ્રેમી હોય અથવા સગાસંબંધીમાં નજીકનું સંબંધી હોય તે મરણ પામે ત્યારે જેમ અત્યંત

આકરો શોક થાય અને આખો સબંધી વર્ગ હતાશ બની જાય તથા દીનતાથી વિકળ થઇ જાય, તેમ નિકૃષ્ટ રાજ્યનો હેવાલ સદ્બોધ પાસેથી સાભળીને ચારિત્રધર્મરાજાના આખા વર્ગમા મોટી દિલગિરિ ફેલાઇ ગઇ અને ચારે તરફ શોક વ્યાપી રહ્યો વળી ચારિત્રરાજ્યના તાબામા સાત્વિકપુર વિગેરે જે અનેક નગરો અને ગામો હતા તેમા પણ સર્વત્ર દિલગિરી છવાઇ ગઇ, એ સર્વે લોકો તદ્દન આનદ વગરના થઇ ગયા, હર્ષ ઉત્સવ વગરના બની ગયા, શોકથી ભરપૂર થઇ ગયા અને તદ્દન દુખી થઇ ગયા નિકૃષ્ટની રાજ્યપ્રાપ્તિના સમાચારે ચારિત્રધર્મરાજના આખા પ્રદેશમા આવી ખગભ અસર ઉત્પન્ન કરી.

ચારીત્રરાજ પ્રદેશમા દિલગિરી

* * *

અતરગ રાજ્યપર મોહરાયનુ સામ્રાજ્ય.

આવી રીતે એક લશ્કરમા (મોહરાયના) ઘણો આનદ ફેલાઇ રહ્યો અને બીજા લશ્કરમા (ચારિત્રધર્મના) ઘણો શોક ફેલાઇ ગયો આ બન્ને સૈન્યમા એક જ બનાવે આટલો બધો આતરો ઉત્પન્ન કર્યો એ હકીકત જોઇને મને (વિતર્કને) ઘણી નવાઇ થઇ અને જે નિકૃષ્ટ ગજામા આવા ગુણો છે તે કયા હશે એ જાણવાની ઘણી જિજ્ઞાસા થઇ એ કુતૂહળ પૂરૂ પાડવા એ નરેશ્વર(નિકૃષ્ટ)ને જોવા માટે મેં મારા મનમા નિર્ણય કર્યો પછી એ રાજા કેવો છે તે જાણવા માટે મેં તેના રાજ્યમા જઇને જોવાનો ઠરાવ કર્યો અને નિકૃષ્ટની રાહ જોઇ હુ ત્યા બેઠો [1]મેં વિચાર કર્યો કે પોતાનુ રાજ્ય લેવા માટે નિકૃષ્ટ અહીં આવશે એટલે હુ તેને જોઇ લઇશ, પરતુ નિકૃષ્ટરાજા પોતાના રાજ્યમા પ્રવેશ કરવા સારૂ ત્યા આવ્યો તે વખતે પેલા મહામોહ વિગેરે ચોરોએ તેને રાજ્યમા દાખલ જ થવા ન દીધો વળી તેઓએ તો ઉલટુ કામ કર્યું આખા ભૂમિમડળને જીતી લઇ પોતાને વશ કર્યું, ચારિત્રરાજ્યના સૈન્યપર ઘેરો ઘાલી તેના ઉપર વિજય મેળવ્યો અને તેનો ઘાણ કાઢી નાખ્યો અને એ નિકૃષ્ટને પોતાને પણ રાજ્યથી બહાર ધકેલી દઇ મહામોહરાજા અને તેનો આખો વર્ગ રાજ્યને પચાવી પડ્યા. આવી રીતે અતરગ રાજ્યના ખરા માલીકને બહાર કાઢીને તેના સ્થાનપર મહામોહરાજા બેસીને અને બીજા અગત્યના સ્થાનોપર પોતાના સબધીઓને સ્થાપીને માલીક થઇ પડ્યો

1 વિતર્ક અતરગ પ્રદેશમા છે અતરગ રાજ્યની વાત ચાલે છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ

નિકૃષ્ટ-બહિરંગ દેશે.
અતિ અધમ દશાએ વર્તન.
ચારિત્રરાજ પ્રત્યે અવગણના.

અતરગ રાજ્યમા આવી હકીકત જોઇને તે લોકોનુ બહિરંગ પ્રદેશમા શુ થાય છે તે જોવા સારૂ હુ બાહ્ય પ્રદેશમા આવ્યો અને સર્વ બાબત અવલોકવા લાગ્યો ત્યા જોઉ છુ તો એ નિકૃષ્ટરાજ પોતાના રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલ અને અત્યત દુ ખી સ્થિતિમા આવી પડેલ જોવામા આવ્યો. મેં એને જોયો તે વખતે તે અનેક પાપના કામોમા ઘણો આ સક્ત દેખાતો હતો, તેવા કામોમા રસ લેતો દેખાતો હતો, જાતે ઘણો ગરીબ રાક જેવો દુ ખી જણાતો હતો, દેખાવપરથી જ અત્યત ભય કર ઘાતકી જણાતો હતો, લોકોથી અનેક પ્રકારની નિંદા પામતો જણાતો હતો, પોતાના સર્વ પુરૂષાર્થથી ભ્રષ્ટ થઇ પારકા ઉપર આધાર રાખનાર હીનસત્ત્વી નપુસક જેવો દેખાતો હતો, એના આખા શરીરે ગડ ગુમડ તથા છેદન ભેદનના જખમો દેખાતા હતા, આખા શરીરપર મેલ લાગેલ હતો અને જાણે પાપનો ઢગલો હોય તેવો દેખાતો હતો, તેમ જ પારકા હુકમને અમલમા મૂકનાર કોઇ નોકર કે ચાકર અથવા તો ખેપીઓ હોય તેવો પરવશ દીન દુ ખી લાચાર દયા ઉપજાવે તેવો લાગતો હતો પોતાના રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલો તે નિકૃષ્ટ લોકોમા પણ તદ્દન હલકાઇને પામતો હતો એ તો જાણીતી વાત છે કે જેનુ પોતાના ઘરમા બરાબર માન હોતુ નથી અને જે ઘરમા પરાભવ પામતો હોય છે તે બહાર પણ તેવી જ રીતે પરાભવ પામે છે તે કોઇ વાર ઘાસના કે લાકડાના ભારા વેચીને, કોઇ વાર હળ ખેડીને કોઇ વાર પ્રાણીઓના પ્રાણ હરણ કરીને, કોઇ વાર કાગળ લઇ જનાર કાસદ (ખેપીઆ)નુ કામ કરીને અને એના એવા અનેક પ્રકારના ન કરવા યોગ્ય હલકા અને જીવવધના કામો કરીને તેમ જ સેંકડો પ્રકારના પરાભવ અને આક્રોશ સહન કરીને તે નિકૃષ્ટ જેમ તેમ કરીને પોતાનુ પેટ પૂરતો હતો, લોકોમા જે ઘણા દુ ખી હોય, અત્યત પાપી હોય મહા કર કર્મ કરનારા હોય અને ટુકામા કહીએ તો લોકોમા જે ઢેઢ કે ડૂમ જેવા હોય તેના જેવુ રૂપ તે ધારણ કરતો હતો, પરતુ અરેખરી ખૂ બિની વાત તો એ હતી કે આ પ્રમાણે હકીકત બની, પોતે રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થઇ ગયો, છતા એને મહામોહ વિગેરે ચોરો ઉપર ઘણો પ્રેમ આવતો હતો અને તેને પોતાનુ હિત કરનારા માનતો હતો, ચારિત્ર રાજનુ કે તેના આખા લશ્કરમાથી એકનુ નામ પણ તે જાણતો ન

હોતો તેની આવી સ્થિતિ જોઇને 'બચ્ચા ! તને રાજ્ય પાળતા આવડ્યુ નહિ' એમ કહી કર્મપરિણામ ગજા તેના ઉપર ગુસ્સે થયા તેથી ભવચક્રમા પાપીપંજર[1] નામનુ એક અતિ ભયકર સ્થાનક હતુ ત્યા તે બિચારા નિકૃષ્ટને લઇ જવામા આવ્યો, ત્યા અનત પ્રકારની પીડાઓ તેને અનેક વાર કરવામા આવી અને એવી રીતે નિકૃષ્ટ ઘણો હેરાન થયો એમ ત્યાર પછી મારા સાભળવામા આવ્યુ

નિકૃષ્ટના રાજ્યપર વિચારણા.

વિતર્ક પોતાના સ્વામી અપ્રબુદ્ધને આ નિકૃષ્ટના રાજ્ય સબધી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતા કહે છે—અહાહા ! એક તો એ બાપડો નિકૃષ્ટ પોતાના રાજ્યમા પ્રવેશ પણ પામી શક્યો નહિ, અદર દાખલ જ થઇ શક્યો નહીં, પેલા ચોરોએ તેનુ આખુ રાજ્ય હરણ કરી લીધુ અને વળી વધારામા તેનુ મહા ઉત્તમ આખુ લશ્કર હતુ તે ઘેરાઇ ગયુ એ સર્વેને પરિણામે એ બાપડો અહા પણ ઘણા દુ ખમા રહ્યો, હેરાન થઇ ગયો, રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયો અને પોતાના રાજ્યની બહારને બહાર રહ્યો બીજુ એ નિકૃષ્ટ ત્યા (નારકીમા) જઇને પાછો મહા પીડા ખમે છે, ત્રાસ પામે છે અને દુ ખી થાય છે આ સર્વ પીડા એ દુરાત્મા નિકૃષ્ટને અજ્ઞાનને લીધે થઇ છે, એ પાપી અધમાધમ જીવ પોતાના રાજ્યને જાણી, પીછાની કે સમજી શક્યો નહિ, જો એને ખબર હોત કે પોતાનુ રાજ્ય રત્નોથી ભરપૂર અને અતિ સુદર છે, જો એના સમજવામા ચારિત્રધર્મરાજાનુ સૈન્ય બરાબર આવ્યુ હોત, જો એ પોતાના ખરા મિત્રોને મિત્ર તરીકે આદરી શક્યો હોત અને મહામોહરાજા અને તેનુ આખુ સૈન્ય પોતાનુ દુશ્મન છે અને શત્રુનુ કામ સારે છે એમ તેના જાણવામા ચોક્કસ આવ્યુ હોત તો તેને આટલી પીડા થાત નહિ, તે આટલા દુ ખ ખમત નહિ અને અવ્યવસ્થિત રીતે જ્યા ત્યા ભટકત નહિ, કારણ કે જો તે [2]સત્ય વાત બરાબર સમજ્યો હોત તો પોતાની શક્તિનો અને નીતિનો બરાબર ઉપયોગ કરીને પેલા ચોરલોકોના લશ્કરને હઠાવી દેત અને પોતાના રાજ્ય ઉપર નિષ્કટક રાજ્ય કરત પણ બન્યુ તે બની ગયુ મારે તો આપના હુકમ પ્રમાણે વર્તવાનુ હતુ, તેથી હવે અધમ કેવી રીતે

---

૧ પાપીપંજર એટલે નારકી (ચોથી ગતિ) તેના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૨૭ (પૃ ૯૯૧)

૨ અહીં બે શે એ સોસાયટિવાળા મળ પસ્તકન પ ૧૨૮ ગઙ ...

રાજ્ય કરે છે તેની તપાસ કરવા હું ગયો અને ત્યાં મને જે અનુભવ થયો તે વિગતથી આપને જણાવું છું તે આપ સાંભળવા કૃપા કરો'

---

૧ આ **અધમાધમ** પુરુષનું લક્ષણ બતાવતા પૂજ્યપાદ **શ્રીઉમાસ્વાતિ** તત્વાર્થ ભાષ્યમાં કહે છે કે कर्माहितमिह चामुत्र चाधमतमो नर समारभते અધમાધમ પ્રાણી આ ભવ અને પરભવમાં અહિત થાય તેવાં કાર્ય કરે છે **ક્ષેમકર** ગણિએ **ષટ્પુરુષ ચરિત્ર** લખ્યું છે તેમાં અધમાધમ પુરુષના લક્ષણ બતાવતા કહે છે કે— તેઓ ધર્મની સંજ્ઞાથી તદ્દન દૂર હોય છે પરલોક સંબંધી વિચાર વગરના હોય છે, સારી પરિણતિથી રહિત હોય છે પાંચ ઇંદ્રિયના સુખનો સ્વાદ નહિ જાણનારા હોય છે ક્રૂર કર્મ કરનારા હોય છે, પાપ કરવામાં આદર કરનારા હોય છે અધર્મના કામમાં હોંસ દેખાડનારા હોય છે તેઓના હાથપગ તૂટી ગયેલા અને બાળ ઉખડી ગયેલા હોય છે, તેઓ વસ્ત્રરહિત આશ્રમરહિત, આધાર વગરના ગરમી ઠંડી અને પવનથી હેરાન થતા અને ઝાડની છાલના અથવા ચામડાના વસ્ત્ર પહેરનાર પર્વતની ગુફામાં રહેનાર સંસારસુખના અનુભવ વગરના સકળ લોકવ્યવહારથી રહિત અને પૃથ્વીને ભાર કરનારા હોય છે અને મનુષ્યપણું મળ્યા છતાં એકંદર જનાવર જેવા દેખાય છે સાધારણ રીતે તેઓની જાતિના નામો બતાવતા કહે છે કે ભિલ્લ લોકો, શિકારી લોકો, ભરવાડ, રબારી ચાંડાળની જેવા નીચ કામ કરનારા તેઓ હોય છે તેઓ ગમે તેમ કરીને મહા કષ્ટે ધન મેળવે છે અને પછી દારૂ પીએ છે માંસ ખાય છે ન કરવા યોગ્ય કાર્યો કરે છે આવા પ્રાણીઓ સર્વ પ્રાણીઓથી નીચની ગણનામાં આવે છે, સર્વ પ્રાણીઓ તરફથી નિંદાને પાત્ર થાય છે, સર્વ પ્રાણીઓને ઉદ્વેગ કરાવનારા થાય છે સર્વ પ્રકારના પુરૂષાર્થથી રહિત હોય છે, સર્વ વખત અત્યંત નિંદનીય અવસ્થા ભોગવી આખરે પરલોકમાં નરકાદિની પીડા ભોગવે છે

આ **અધમાધમ** પુરૂષના સંબંધમાં સુપ્રસિદ્ધ મધુબિંદુનું દૃષ્ટાન્ત તેઓ આપે છે **સિદ્ધર્ષિગણિ** અંતરંગ રાજ્યમાં તેઓની શી અવસ્થા હોય છે તે વિસ્તારથી બતાવે છે ત્યારે **ક્ષેમકરગણિ** તેઓની બાહ્ય રાજ્યના કેવી શી હોય છે તે બતા[illegible] ૧ સર્વથી અધમ મહા નીચ પ્રાણીઓના લક્ષણ સમજવા[illegible] સંસ્કૃત અને ગુજરાતી છપાયેલ છે તે વાંચવા અ[illegible]

પ્રકરણ ૧૨ મું.

(૨) અધમરાજ્ય-યોગિની દૃષ્ટિદેવી

{પ્રથમ વર્ષમા નિકૃષ્ટે કેવી રીતે રાજ્ય કર્યું તેનો વિસ્તારથી હેવાલ વિતર્કે કહી સભળાવ્યો. ત્યાર પછી બીજા વર્ષમા શુ થયુ તે હકીકત જણાવતા વિતર્ક આગળ ચલાવ્યુ—

ઉત્તમસૂરિ આ આખી વાર્તા હરિરાજા સમક્ષ કહી બતાવે છે-સસારીજીવ પોતાનુ આખુ ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ કહે છે અને અગ્રહીતસકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળા તથા ભવ્યપુરૂષ સાભળે છે —}

વિતર્કે અપ્રબુદ્ધશિષ્યને કહે છે કે—બીજા વર્ષની શરૂઆતમા પણ ઢોલ પીટાવીને ઉદ્‌ઘોષણા કરવામા આવી કે-'આ વર્ષે અધમ રાજા થયો છે માટે લોકોએ ખાવુ પીવુ અને મજા કરવી' ગયા પ્રકરણમા જે સર્વ હકીકત નિકૃષ્ટના રાજ્યના સબધમા બની હતી તે આ વખતે પણ સર્વ બની, બન્ને સૈન્યમા પણ એવી જ સ્થિતિ થઇ, અદર અદર મત્ર વિચારણા થઇ અને મોહરાયના અને ચારિત્રરાજના સૈન્યમા અરસપરસ રાજ્ય કેવુ થશે તે સબધી વિચારસમેલન થયા હવે વિષયાભિલાષ મત્રીએ આ અધમરાજાના ગુણો મોહરાજાની સભામા વિસ્તારથી વર્ણવ્યા તે અત્ર કહી બતાવુ છુ

વિષયાભિલાષનુ કથન.
અધમ રાજ્યનુ સ્વરૂપ.
અહિકૃતિ ઉપાય ચિંતવન.

વિષયાભિલાષ મત્રી મોહરાજાની રાજસભામા કહેવા લાગ્યો— "જુઓ, એના પિતા કર્મપરિણામ મહારાજે આ અધમ રાજાને કેવો બનાવ્યો છે તેનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહી બતાવુ છુ આ અધમ આ લોક (આ ભવ)મા સપૂર્ણ આસક્ત છે, અહીં સર્વ પ્રકારના આનદ

ભોગવી લેવાની ઇચ્છાવાળો છે, [1]આ ભવમા સર્વ પ્રકારની પૂર્ણતા માન નારો છે, એ પરલોકથી તદ્દન વિમુખ છે, પરભવમા જેવુ કાઇ છે જ નહિ તેમ માનનારો છે અને આ ભવમા મળે તેટલો આનદ કરવાના વિચારવાળો છે, ધર્મ અને મોક્ષરૂપ પુરૂષાર્થ તરફ તેને ઘણો દ્વેષ છે, તેની વાત પણ તેને ગમતી નથી એ અર્થ (ધન એકઠુ કરવુ) અને કામ (ઇદ્રિયના વિષયો ભોગવવા) રૂપ પુરૂષાર્થ ઉપર તલ્લીન છે, એ શબ્દ રૂપ રસ ગધ અને સ્પર્શનો ઘણો રસીઓ છે, અત્યત લોલુપી છે, મહા આસક્ત છે, તેમજ તપ દયા દાન શીળ (શુભ વર્તન) અને બ્રહ્મચર્ય વિગેરે ગુણોનુ દૂષણ બોલનાર દ્વેષી છે આ પ્રમાણે એ રાજામા ગુણો (?) હોવાથી તે આપણને ઘણો વહાલો લાગે તેવો છે અને એનુ આપણા ઉપર હેત પણ ઘણુ છે, વળી એ આપણા સર્વ હુકમોને બરાબર ઉઠાવનાર છે અને વધારામા વળી એ આપણા મહા દુશ્મન ચારિત્રધર્મ રાજાના લશ્કરનો મોટી દ્વેષીલો છે, મહા ખારીલો છે, અને તેનો પક્કો દુશ્મન છે વળી તે અધમને હજુ સુધી પોતાના રાજ્યની કાઇ ખબર જ નથી, પોતાનુ બળ કેવુ અને કેટલુ છે તે પણ તે જાણતો નથી, પોતાનુ ખરૂ સ્વરૂપ શુ છે તેની તેને ખબર પણ નથી અને આપણે ખરેખરા ચોરનો આકાર ધારણ કરનારા છીએ તે પણ એ જાણતો નથી આ પ્રમાણે હોવાથી અધમનુ રાજ્ય છે તે વાસ્તવીક રીતે આપણુ પોતાનુ જ રાજ્ય છે એમ મને તો લાગે છે અને હે પ્રભુ ! એ બાબ તમા મને તો જરા પણ શકા જેવુ લાગતુ નથી છતા મને એક બાબત આપણે સર્વેએ ખાસ કરવા જેવી હોય તેમ લાગે છે અને તે એ છે કે કોઇ પણ પ્રકારે એ રાજ્યની અદર દાખલ ન થાય તેવો આપણે પક્કો બદોબસ્ત કરવો, કારણ કે જો એ એક વાર પોતાના રાજ્યમા દાખલ થઇ સર્વ બાબત જોઇ જશે તો પછી તે આ પણી ચેષ્ટાઓનુ પણ બારિકીથી અવલોકન કરશે અને આપણને જોઇ લઇને બરાબર ઓળખી જશે એ દુરાત્મા અધમમા કાઇક જરા જરા વીર્ય (શક્તિ) છે, માટે એને તો ગમે તેમ કરીને રાજ્યની બહાર જ રાખવો જોઇએ, એને રાજ્યમા અદર દાખલ થવા દેવો સારો નથી એ રાજ્યમા દાખલ થઇ આપણને ઓળખી જાય તો કદાચ ભારે પડી જાય ”

મત્ર વિચારણા પ્રવેશ ન આપવો

---

૧ નિકૃષ્ટ ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષથી રહિત હતો આ અધમ અર્થ અને કામમા આસક્ત છે નિકૃષ્ટ પરલોક પરાઙ્મુખ હતો, અધમ પણ તેવો જ છે, પણ એ આ લોકમા વધારે આસક્ત છે

વિષયાભિલાષ મંત્રીએ આવી રીતે વિસ્તારથી અધમનુ સ્વરૂપ અને તેને અંગે કામ લેવાની રાજનીતિ જણાવી છેવટે તેને રાજ્યમા પ્રવેશ ન કરવા દેવાની વાત જણાવી એટલે તુરત જ મહારાજા મોહરાયે તેને પૂછયુ "આર્ય! એ દુરાત્મા અધમ પોતાના રાજ્યમા પ્રવેશ જ ન કરી શકે તેટલા માટે એને બહાર રાખવાનો જે ઉપાય હોય તે તમે વિગતવાર જણાવો જેથી એના ઉપર સર્વે સૈન્યનુ ધ્યાન રહે"

મહામંત્રી વિષયાભિલાષ બોલ્યા "દેવ! મેં આપને હમણા જ જણાવ્યુ કે એ અધમ અર્થ અને કામમા ઘણો આસક્ત છે, માટે આપણે સર્વેએ મળીને એને અર્થ અને કામમાં ઘણો મશગુલ રાખવો અને તેમ કરીને તે બાહ્ય પ્રદેશમા જ રહે અને પોતાના અંતરંગ રાજ્યમા આવે જ નહિ, દાખલ થવાનો વિચાર જ કરે નહિ એમ કરવુ એ બાહ્ય પ્રદેશમા આસક્ત રહેશે તો પોતાના રાજ્યની બહાર જ રહેશે"

તે સાભળી મહારાજા મોહરાયે હુકમ આપ્યો કે "મંત્રીની યોજના બરાબર છે મંત્રી કહે છે તે પ્રમાણે અધમ અર્થ કામમા આસક્ત રહી બાહ્ય પ્રદેશમા જ રહ્યા કરે એવી આખા સૈન્યે યોજના કરવી' મોહરાયનો આવો હુકમ સાભળીને આખુ લશ્કર પોતાના કાર્યમા સજ્જ થઇ ગયુ

[1]દૃષ્ટિએ હાથમા લીધેલ કાર્ય.
તેનુ બળ અને તેની હોંસ.
દૃષ્ટિનુ કાર્ય કરવા માટે પ્રસ્થાન.

હવે એ વિષયાભિલાષ મંત્રીની એક દૃષ્ટિ નામની દીકરી છે, તે ઘણી હુશિયાર અને પરમ યોગિની છે, જાતે સ્વરૂપવાન્, વિશાળ આંખો વાળી અને દેખાવે ભવ્ય સુંદર હોઇ ઘણી આકર્ષક છે તે છોકરી પોતાના પિતાજીને તથા મહારાજાને કહેવા લાગી "દેવ! તમે તો અગાઉ દેવ દાનવ અને મનુષ્યોને જીતી લીધેલા છે તો અધમરાજા તે તમારી પાસે કઇ ગણતરીમા છે કે તેને એકલાને જીતવા માટે તમે બધા તૈયાર થઇ ગયા છો અરે મહારાજ! મને એકલીને જો આપ રજા આપો તો બહુ થોડા વખતમા હુ એને વશ કરી લાવુ અને તમારા તાબામા રહે

[1] અહીં દૃષ્ટિદેવીને ખાસ સ્થાન આપવાનુ કારણ છે આ પ્રસ્તાવમા ચોથી ચક્ષુરિંદ્રિયનુ વર્ણન આપવાનુ છે તે કાર્ય આથી સિદ્ધ થાય છે અને અધમ જેવાને મોહરાયના સૈન્યનુ એક માણસ કે છોકરી પણ બાહ્ય પ્રદેશમા રાખી શકે એ બતાવવાનો બીજો ઉદ્દેશ જણાય છે દૃષ્ટિદેવીની આવી કલ્પના કરવામા ગ્રંથ કર્તાએ ઘણુ ચાતુર્ય બતાવ્યુ છે

એવો બનાવી દઉં, એમા તે શી મોટી વાત છે કે આપ સર્વે આટલા બધા વિચારમા પડી ગયા છો? હુ એકલી આપની નાની દાસી એ કામ સપાટામા કરી લાવીશ હુ આપને ખાતરીથી કહુ છુ કે એને થોડા વખતમા હુ એના રાજ્યથી ભ્રષ્ટ કરીશ, અને અતરગ રાજ્યથી તદ્દન બહાર અને દૂર જ રાખી દઇશ, એને આપના હુકમને અમલમા મૂકનાર આપના ચાકર જેવો બનાવી દઇશ અને એ પોતાના લશ્કરથી તદ્દન અજાણ્યો જ રહે અથવા પોતાના સૈન્ય તરફ ઉલટો ગુસ્સે રહે એવો કરી મૂકીશ—એ બાબતમા દેવ! આપ જરા પણ શકા કરશો નહિ આપ એ સર્વ કામ મને સોંપી દો વળી સાહેબ! આપ સારી રીતે જાણો છો કે જ્યા હુ જાઉં છુ ત્યા મારા [1]ભાઇઓ બ્હેનો સ્પર્શન વિગેરે જે આપના પોતાના જ મનુષ્યો છે તે પણ મારી સાથે આવે છે, હુ જ્યા જાઉં છુ ત્યા તેઓ સાથે હોય જ છે, અને એ પુરૂષને (રાજાને) હુ વશ કરીશ તેમા ભાવથી તો આપ સર્વ પણ મારી પાસે હાજર જ હશો એમ આપે ધારવાનુ છે, વળી આ સબધમા હુ તમને એક દા ખલો પણ આપુ તમને યાદ હશે કે ગયે વર્ષે જ નિકૃષ્ટ રાજા થયો હતો તે ધન અને કામ વગરનો હતો છતા તેને તમારી સાથે રહીને આપણો પાપિપંજર(નરક)મા મોકલી દીધો હતો, તો દેવ! આ સબ ધમા ચોક્કસ કામ લેવા મને હુકમ આપો અને એ સબંધમા આપ હવે વધારે ઢીલ ન કરો આપનો હુકમ થાય તો હુ એ અધમરાજાને વશ કરી નાખુ અને એના રાજ્યમા એને દાખલ થતો જ અટકાવુ આપે સર્વેએ એ સબધમા ચિંતા કરવાની કે પ્રયત્ન કરવાની બીલકુલ જરૂર નથી આપના ટેકાથી હુ એકલી એ કામ કરી આવીશ"

યોગિની દષ્ટિદેવી આ પ્રમાણે બોલી રહી એટલે મહામોહ રાજાએ વિચાર કર્યો કે જે કામ એ યોગિની માથે લેવા તૈયાર થઇ છે તે કામ કરવાને તે સપૂર્ણ યોગ્ય છે, કરી શકે તેવી છે અને મારી વિશ્વાસુ છે આ પ્રમાણે વિચારીને દષ્ટિદેવીને અધમ રાજાને ઠેકાણે લઇ આવવાનુ કામ સોંપવામા આવ્યુ એટલે તુરત જ તે ત્યાથી ઉપડી અને એ અધમરાજા બાહ્ય પ્રદેશમા હતો ત્યા ગઇ

* * *

ચારિત્રરાજ મડળમા શોક.

હવે ચારિત્રરાજના મડળમા સમાચાર આવ્યા કે અધમ રાજા થયો છે એટલે ત્યા તો મોટો તરખાટ થઇ ગયો એ આખા મડળને તો

[1] સ્પર્શન રસના, ઘ્રાણ અને શ્રોત્ર એ સર્વ પણ વિષયાભિલાષના જ છોકરાઓ અથવા માણસો છે જુઓ પ્ર ૪ પૃ ૭૯૨ તથા પ્ર ૪ પ્ર ૧૭

મોટો ત્રાસ થઈ ગયો અને સર્વને મોટો ખળભળાટ થઇ આવ્યો આગલા પ્રકરણમા જણાવ્યુ હતુ[1] તે પ્રમાણે નિકૃષ્ટનુ રાજ્ય થતા મત્ર વિચારણા થયા પછી આખા પ્રદેશમા જેમ શોક વ્યાપી રહ્યો હતો તે પ્રમાણે આ વખતે પણ થયુ, અધમ રાજ્યની હકીકત સાભળીને આખા સાધુમડળમા દિલગિરી ફેલાઇ ગઇ અને સર્વના મન અત્યત વ્યાકુળ થઇ ગયા

*   *   *

યોગિની દૃષ્ટિ દેવીનો પ્રભાવ.
સ્ત્રીનિરીક્ષણમાં આનદ અવગાહન.
મહામોહાદિનુ પ્રબળ વીર્યદર્શન.

હવે પેલી યોગિની દૃષ્ટિ દેવી તે વખતે રાજાનો હુકમ મેળવીને પ્રથમ તો અતર્ધાન થઇ ગઇ (અદૃશ્ય થઇ ગઇ)

રૂપ દર્શન

અને પછી વિભ્રમ ઉત્પન્ન કરી ગુપ્ત રીતે અધમ રાજાની આખોમા જઇને રહી એ યોગિનીના પ્રતાપથી પેલો અધમ રાજા (સ્ત્રીઆદિકના) રૂપ જોવામા ઘણો આસક્ત થયો અને આ દુનિયામા સાગ સારા રૂપો જોવા ઉપરાત જાણે સુખનુ બીજુ કોઇ કારણ જ નથી એમ માનવા લાગ્યો સર્વ સુખની કલ્પના તેને સુદર રૂપો જોવામા જ થઇ, કોઇ સ્ત્રીને કટાક્ષ કરતી જોવી, કોઇ સ્ત્રી આડી આખે નિશાનીઓ કરે તે જોવુ, કોઇ સ્ત્રીના વિભ્રમો જોતા તેના અગોપાગની ચેષ્ટા જોવી, કોઇ સ્ત્રીના હાવભાવ જોવા, કોઇ સ્ત્રીની લાવણ્યરસિકતા જોવી, કોઇ સ્ત્રીનુ હસવુ જોવુ, કોઇ સ્ત્રીનો આનદ જોવો, કોઇ સ્ત્રીની રમત ગમત જોવી અને એવી એવી સ્ત્રી સબધી જે કાઇ હકીકત બને તે આખો ફાડીને પ્રેમથી રસથી જોયા કરવી એમા એ જોગણીના પ્રતાપથી અધમરાજાને આનદ આવવા લાગ્યો. એ મૂર્ખ બુદ્ધિવાળો રાજા સ્ત્રીની આખોમા નીલ કમળની કલ્પના કરવા લાગ્યો, સ્ત્રીના મુખમા ચદ્રની કલ્પના કરવા લાગ્યો, સ્ત્રીના સ્તનોમા સુવર્ણકુભની કલ્પના કરવા લાગ્યો અને સ્ત્રીના પ્રત્યેક અગોમા સૌદર્ય જોવા લાગ્યો[2] એ સ્ત્રીઓના વિલાસ જોવામા આનદ માનવા લાગ્યો, સ્ત્રીઓના નાચ જોવામા સુખ માનવા લાગ્યો, સ્ત્રીઓના ચાળા અને

---

૧ જુઓ પૃ ૧૫૬૮

૨ અહીં ભર્તૃહરિનો એક શ્લોક વિચારવા જેવો છે

स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ
मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम् ।   [ચાલુ

નખરા જોવામાં મોજ માણવા લાગ્યો, સ્ત્રીઓના હાવભાવ જોવામાં રસ લેવા લાગ્યો અને રૂપવાળી સુંદરીઓનું નાટક જોઇને રાજી રાજી થવા લાગ્યો સારા ચિત્રો જોઇને તેમાં તેને કૌતુક થતું હતું, કોઇ પણ આ કર્ષક ચીજ જોવામાં તેને આનંદ થતો હતો અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને જોવામાં-તેની હીલચાલો અવલોકવામાં તે આનંદ માનતો હતો. વળી તેવો પ્રસંગ બનતા તે વિચારતો હતો કે-અહો! આપણે તો હમણા નવા નવા રૂપોનું દર્શન થાય છે, ઘણા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા દેખાવો જોવાના મળે છે, તેથી અહો મારે તો ઘણું સુખ છે! અને તો અહીં સ્વર્ગ મળી ગયું લાગે છે! મારા પુણ્યનો પાર નથી! આવા વિચારને પરિણામે એ અધમ રાત્રી દિવસ રૂપ જોવાના રસમાં પડી ગયો અને પોતે કોણ છે? શું કર્યું છે? અને કરે છે? તેનો જરા પણ વિચાર કરવો કેમ વર્તે ભૂલી ગયો.

રાજ્ય બહાર રહ્યો

આવી રીતે રૂપદર્શનમાં અધમરાજ આસક્ત થઇ તે કામમાં પડ્યો હતો તે વખતે સ્પર્શન વિગેરે દૃષ્ટિદેવીના બંધુઓ પણ પોતાનું કામ કરવા લાગ્યા અને વળી મહામોહરાજા પોતે અને તેનું આખું લશ્કર પણ પોતપોતાનું બળ તેના ઉપર અજમાવવા લાગ્યા અને તે સર્વે પ્રયત્નને પરિણામે અધમરાજમાં જે કાંઇ થોડું ઘણું જ્ઞાન હતું તે પણ લગભગ નાશ પામી ગયું તેને લઇને એ અધમરાજા પોતાના આખા રાજ્યથી તદ્દન બહાર થઇ ગયો અને માત્ર ધન અને કામ (પૈસા અને વિષય)માં આસક્ત થયો આખો વખત સારા સારા રૂપ જોવા, ધન મેળવવું અને ઇન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવવામાં તેણે સુખ અને ઇતિ કર્તવ્યતા માની અને પોતાનું ખાસ રાજ્ય છે તેની તેને ખબર પણ ન પડી, પોતાનું ખાસ લશ્કર છે એ વાત એના સમજવામાં પણ ન આવી, પોતાની પાસે ઘણી મોટી દોલત પુંજી અને સંપત્તિ છે એ વાત તેના જાણવામાં પણ ન આવી અને વાત એટલે સુધી વધી પડી કે પોતે રાજા છે એ વાત પણ એના લક્ષ્યમાં ન રહી એ તો પેલી જો

स्तनमुखद्वित्र वरिवरकरस्पर्धी जघनं
मुहुर्दानिन्त्य रुप कविजनविशेषैगुरुकृतम् ॥

સ્ત્રીઓના જે સ્તનો વાસ્તવિક રીતે માંસની ગ્રંથીઓ છે તેને સોનાના કળશની ઉપમા આપવામાં આવે છે શ્લેષ્મ (બળખા વિગેરે)ના ઘર જેવા મુખને ચંદ્રની સાથે સરખાવવામાં આવે છે પડતા મુત્રથી ખરાબ થતી જાંઘોને હાથીની સુંઢ સાથે સરખાવવામાં આવે છે અહો સ્ત્રીનું રૂપ વારંવાર નિંદવા યોગ્ય છે, છતાં માત્ર કવિઓએ એને ખાલી મહત્તા આપી દીધી છે

ગણી દૃષ્ટિદેવીને પોતાની ખરી વહાલી સગી માનવા લાગ્યો, તેને જ પોતાની સમજવા લાગ્યો અને મહામોહરાયના આખા સૈન્યને પોતાનુ માનવા લાગ્યો, તે પોતાનુ હિતસ્વી છે, ખરા મિત્ર જેવુ છે-એમ સમજવા લાગ્યો અને તેના ઉપર સપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવા લાગ્યો

મોહનુ અધમપર સામ્રાજ્ય.
રાજ્યનાશ-દુષ્ટ ચિંતવન.
ચડાળણીપર આસક્તિ પાત.

ઉપર પ્રમાણે હકીકત બન્યા પછી પેલા ચોરોના ટોળાએ (લશ્કરે) ધીમે ધીમે તેનુ આખુ રાજ્ય પચાવી પાડ્યુ અને તે અધમરાજાને પોતાને તદ્દન વશ કરીને તેના પક્ષના અને તેને અનુસરનારા તાબેદાર રાજાઓ હતા તે સર્વેને મારીને હઠાવી દીધા એ અધમરાજ આવી રીતે પોતાના ખરા રાજ્યથી તદ્દન ભ્રષ્ટ થઇ ગયો, પોતાના ભાઇઓ અને ખરા સબધીઓ વગરનો થઇ ગયો અને પોતાના ખરા દુશ્મનથી ઘેરાઇને હતપરાક્રમ થઇ ગયો, છતા એવી પરાજયની સ્થિતિમા અને પારકાને તાબે રહેવાની હાલતમા પણ આનદ માનવા લાગ્યો શબ્દ વિગેરે ઇંદ્રિયના વિષયો જે પોતે જાતે દુખરૂપ છે, દુખના કારણ છે અને દુખને ઘણા વધારી મૂકનાર છે તેને પોતાના અજ્ઞાનથી પ્રાણીઓ સુખરૂપ અને સુખના કારણો માને છે એ પ્રમાણે વાસ્તવિક સુખ શુ છે અને ક્યા છે તેનો જરા પણ સાચો સ્પષ્ટ ખ્યાલ ન હોવાને લીધે તે ઇંદ્રિયસુખમા આનદ માનવા લાગ્યો અને તેને જ ખરૂ સુખ માનવા લાગ્યો બાહ્ય પ્રદેશમા તે એવા પ્રકારનો થઇ રહ્યો કે એને રાજસેવક સાથે અથવા નાટકીઆ (ભવાયા) સાથે અથવા ભાટચારણ સાથે અથવા તો જુગારીની સાથે સરખાવી શકાય વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો તે જાતે રાજા હોવા છતા નાટકીઆ કે જુગારીના વેશે સસારમા ઓળખાવા લાગ્યો અને તે તેવો જ છે એમ સર્વત્ર જણાયુ[1] મહામોહરાયના લશ્કરની અસર તળે તે દુનિયામા વ્યભિચારી તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો, અત્યત પાપી તરીકે ગવાયો, સમજુ વિવેકીને મહા દયા ઉપજાવે તેવી સ્થિતિનો જણાયો, ધર્મ ઉપર અત્યત નાસ્તિક થયો, કુળ લોક કે સ

પરતન્ત્રતામા આનદ

---

૧ આ **અધમ** કોટિના માણસો જુગારી, નાટકીઆ, ભાટચારણ અથવા રાજસેવક (મહા માયાવી- અમલની ધૂનવાળા પણ નોકર) હોય છે ચાલુ પ્રકરણને અતે નોટ આપી છે તે જુઓ

માનસિક અવનતિ.

માજની મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરનારો નીવડ્યો અને ધર્મના અનુષ્ઠાનોને દોષ આપનારો થઇ પડ્યો વાત એટલે સુધી થઇ આવી કે બીજા કોઇ માણસો કે સબંધી ધર્મ કરતા હોય તો 'આ તો ભારે મોટા ધરમની પૂછડી થઇ ગયા છે!' એવી તેમની મશ્કરી કરવા લાગ્યો, તેમના તરફ હસવા લાગ્યો અને તેઓ બાપડા ભોગથી ઠગાઇ ગયા છે, તદ્દન ભોળીઆ છે—એમ તેમના સબંધમા ધારવા લાગ્યો, પોતાની જેમ જે પ્રાણીઓ અર્થ મેળવવામા અને કામસેવનમા તત્પર રહેતા હોય તેઓ જ ખરા સમજુ વિચક્ષણ ડાહ્યા છે એમ માનવા લાગ્યો, ખરેખરી રીતે પોતાના ઊંડા હૃદયમા શુદ્ધ સત્ય તરીકે માનવા લાગ્યો કે—જે પ્રાણીને દરરોજ નવા નવા રૂપો જોવા સારૂ મળ્યા કરતા હોય, પોતાની સ્ત્રી જેને વશ હોય, જેની પાસે ઘણા પૈસા હોય અર્થાત્ જેની પાસે અઢળક દોલત હોય તેને અહીં જ મોક્ષ છે, તે જ ખરો સુખીઓ છે અને બાકીના બધા નકામા ફાંફા મારે છે, હેરાન થાય છે, ત્રાસ પામે છે આવી રીતે તે અધમરાજ બાહ્ય દેશમા જ રહ્યો, પોતાનુ ખરૂ ધન ખોઇ બેઠો, પોતાની ખરી દોલત લુટાઇ જાય છે તેના ચોખ્ખા ખ્યાલથી વંચિત રહ્યો, છતા આવી અતિ ખરાબ દશામા પણ આનંદ માનવા લાગ્યો, સુખ સમજવા લાગ્યો, રાજી થવા લાગ્યો

વિવેક ભ્રષ્ટનો અધઃપાત

હવે એક વખત એક ચડાળની સ્ત્રી ઘણી રૂપાળી હતી તે આ અધમના જોવામા આવી એટલે દૃષ્ટિના દોષથી તેને એ ચડાળણી ઉપર રાગ થયો, તેના તરફ આકર્ષણ થયુ, તેના ઉપર વ્યામોહ થયો આવી મનુષ્યથી તજાયલી—અધમ વર્તન અને ધધાવાળી સ્ત્રીને જોતા તેનામા આસક્તિ થઇ, તે વખતે અધમે ન ગણી પોતાના કુળની આબરૂ, ન કલ્પના કરી લોકના અભિપ્રાયની, ન કર્યો પાપનો વિચાર, અને ન કર્યો ભવિષ્યનો વિચાર વળી લોકોમા એથી પોતાના આત્માની કે જાતની કેટલી હલકાઇ કહેવાશે તેનો પણ ખ્યાલ ન કર્યો, પોતે કાર્ય કરે છે કે અકાર્ય કરે છે તેનો વિવેક કે વિચાર પણ ન કર્યો અને માત્ર એ ચડાળણીની સુદર ચામડીમા આસક્ત થઇ તેના સામુ જોઇ જ રહ્યો, ત્યા ને ત્યા પોતાની નજરને ચોંટાડી દીધી અને બીજી કોઇ બાબત કે વસ્તુ તરફ નજર જ ન કરી અધમ રાજાનુ આવુ અતિ વિપરિત લોકનિંદ્ય તુચ્છ વર્તન જોઇ સર્વે લોકો તેની ઘણી નિંદા કરના લાગ્યા, તેનો ઉઘાડી રીતે તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા અને તેને ફીટકાર આપવા લાગ્યા આવી રીતે અતરગ રાજ્યથી

તે ભ્રષ્ટ થયો અને બાહ્ય પ્રદેશમા જનસમૂહથી પણ નિંદા પામ્યો આખરે સર્વ લોકોએ એકઠા મળીને એ મહા અનર્થ કરનારના અતિ અધમ કાર્યપર વિચાર કરી તેને રાજ્યમાથી કાઢી મૂકયો કારણ કે માત્ર ગુણો જ સર્વત્ર પૂજાય છે. ત્યાર પછી બાહ્ય પ્રદેશમા અતિ ભયકર દુખો સહન કરીને આખરે નિકૃષ્ટ રાજાની પેઠે પાપીપજર (નરક)મા મહા ખરાબ અવસ્થા પામ્યો ત્યા કર્મપરિણામ રાજાએ તેને કહ્યું કે "અલ્યા છોકરા! તેં રાજ્ય બહુ ખરાબ રીતે કર્યું, તને રાજ્ય કરતા આવડ્યું નહિ!–" આ પ્રમાણે કહીને તેને અનેક પ્રકારની પીડાઓ કરવામા આવી

(વિતર્ક કહે છે કે) અપ્રબુદ્ધજી! તે વખતે મારા મનમા વિચાર થયો કે નિકૃષ્ટની પેઠે આ [1]અધમરાજ રાજ્ય મળવા છતા

---

૧ અધમનુ સ્વરૂપ બતાવતા તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમા કહ્યુ છે કે इह फलमेव तु अधमो । **અધમ પ્રાણી આ ભવમા જ બધુ આવી ગયુ એમ સમજે છે** એ સબધમા ક્ષેમકર ગણિ **ષટ્પુરુષ ચરિત્રમા** બહુ લખાણથી ઉલ્લેખ કરે છે પરલોકને નહિ માનનારા, કેવળ આ લોકને માનનારા, અર્થ અને કામને જ પુરુષાર્થ માનનારા, ઇંદ્રિયસુખની અભિલાષા રાખનારા, સસારના ભય વગરના, જન્મમરણથી થનારા દુખને નહિ જાણનારા, ક્રૂર કર્મના પરિણામને નહિ વિચારનારા પ્રાણીઓ આ કક્ષામા આવે છે ઇચ્છામુજબ ખાવુ પીવુ, ગમે તેમ બોલવુ, નીચ કર્મ કરવા એ તેઓની જીવનપ્રવૃત્તિ હોય છે એવા પ્રાણીઓ લોકનિંદાની અવગણના કરનાર અને લોકલાજ કે મર્યાદા શરમ વગરના હોય છે નટ, બજાણીઆ, જુગટીઆ ચોર, કથક અને નાસ્તિકોનો આ વર્ગમા સમાવેશ થાય છે ધર્મની નિંદા કરનાર ધર્મીઓનુ હાસ્ય કરનાર, મોક્ષની નિંદા કરનાર, આત્મા હોઇ શકે નહિ એમ માનનાર, સદાચાર તરફ હસનાર, અધમ લોકો પરલોક માનતા નથી, પૂજન સેવનને ઢોંગ માને છે, બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રતપાલનને પોતાની જાતને છેતરવા જેવુ માને છે, ધર્મના ઉપદેશ કરનારા ઢોંગીઓ છે અને તેઓનુ કામ ભોળા લોકોને છેતરવાનુ છે એમ તેઓ માને છે, દેવગુરુની પૂજા એ ધનનો ખોટો વ્યય કરવા જેવુ છે એમ માને છે અને માત્ર ધન અને કામ પોતાની જાતને આ અને તેટલા પૂરતા ઉપયોગી ગણે છે પૈસાથી સર્વ સત્તા માન અને કાર્યો બને છે તેથી તેને બહુ અગત્યના ગણે છે અહીં તેમણે એક **મોહરતિ** પ્રધાનનુ દૃષ્ટાન્ત આપ્યુ છે એ તદ્દન ખોટી સલાહ આપનાર અને રાજાને કુમાર્ગે દોરનાર હતો, અને એને પોતાના ખોટા ઉપદેશને પરિણામે સસારમા ઘણુ રખડવુ પડ્યુ હતુ એમ તે કથામા બતાવ્યું છે સિદ્ધર્ષિગણિએ દૃષ્ટિયોગિનીની કલ્પના આ પ્રસ્તાવમા ચક્ષુરિંદ્રિયની હકીકત લાવવા માટે કરી છે, બાકી એમનુ દૃષ્ટિબિન્દુ અતર। બાહ્ય રાજ્યને ઓ છે **અધમ** માણસો અહીં વૈભવ ભોગવવાવાળા અને સ્વાત્મસતોષી અથવા [illegible]ર્યા હોય છે એવો સર્વ ગ્રથકારોનો અભિપ્રાય છે

વિતર્ક વિચારણા — આવી અવસ્થા પામ્યો, પોતાનું રાજ્ય ઓળખી શક્યો નહિ, રાજ્ય ભોગવી શક્યો નહિ અને આખરે ભારે હેરાનગતિ પામ્યો તેનું મુખ્ય અથવા તો એક જ કારણ અજ્ઞાન જણાય છે એ જો પોતાની વસ્તુ, પોતાની જાત અને પોતાના સૈન્યને ઓળખતો હોત—ઓળખી શક્યો હોત તો તેની આની દશા થાત નહિ

પ્રકરણ ૧૩ મું.

૩. ૪. વિમધ્યમ—મધ્યમ રાજ્ય

આ પ્રબુદ્ધ પાસે વિશેષ હકીકત જણાવતા વિતર્ક કહે છે—[1] દેવ! ત્રીજા વર્ષમાં વિમધ્યમને રાજ્ય સોંપવામાં આવ્યું અગાઉ ઘોષણા કરીને સર્વને જણાવવામાં આવ્યું હતું તેમ વિમધ્યમનું રાજ્ય પણ જાહેર કરવામાં આવ્યું

૩ વિમધ્યમરાજ્ય

અગાઉ મહામોહની વિચારણા થઇ હતી તે પ્રમાણે આ વખતે પણ થઇ[2] બન્ને સૈન્યમાં આ નવીન રાજ્ય સંબંધી વિચાર થયો, ચર્ચા થઇ અને નિર્ણયો થયા તે સંબંધી કાંઇક વિગત અત્રે વિચારીએ

મહામોહ રાજાએ પોતાના વિષયાભિલાષ મંત્રીને પૂછ્યું "ભદ્ર! આ વળી અંતરંગ રાજ્યનો નવો રાજા થઇને આવ્યો છે તેના સંબંધી હકીકત શી છે તે તમે વર્ણવો એ નવા રાજા કેવા છે તે વિગતવાર કહી બતાવો"

૧ ઉત્તમસૂરિ હરિરાજા સમક્ષ આનંદ નગરમાં આ ષટ્પુરુષ ચરિત્ર બોધ આપવા માટે કહે છે-આખી વાર્તા સંસારીજીવ સદાગમ સમક્ષ કહી સંભળાવે છે તે વખતે અગૃહીતસંકેતા, પ્રજ્ઞાવિશાળા વિગેરે બેઠેલા છે

૨ જુઓ પૃ ૧૫૬૪

વિમધ્યમ માટે મંત્રીનો મત.
ધર્મ માટે તેની સહજ લાગણી.
ઉપાયનો નિર્ણય અને અમલ.

વિષયાભિલાષ મંત્રીએ જવાબ આપ્યો "મહારાજ! આ નવો રાજા થઇને આવ્યો છે તે આપણા તરફ પ્રેમથી જોનારો તો છે અને તેથી આપણને વહાલો તો ખરો, પણ એ ચારિત્રરાજ તરફ પણ જરા જરા જોયા કરે છે એ નવો રાજા આપણને પોતાના ભાઇ જેવા ગણે છે તેની સાથે એ પેલા ચારિત્રરાજાના લશ્કરની પણ અપેક્ષા રાખે છે વાત એટલી છે કે એનો આપણી તરફ પક્ષપાત વધારે છે, એને આપણે માટે લાગણી અને હેત ઘણા છે અને ચારિત્રરાજ તરફ એનો આદર મંદ મંદ છે એ રાજા આ લોક(આ ભવ)ના સબંધમા જેમ ચિત્ત લગાડ્યા કરે છે તેમ કોઇ કોઇ વખત પર લોક (પરભવ)ની વાત પણ એ જરા જરા કરે છે, પરલોક ઉપર એ જરા નજર પણ નાખ્યા કરે છે એનુ મન વિશેષે કરીને તો પૈસા પેદા કરવામા અને પૈસાના રક્ષણ કરવામા તથા કામભોગમા આસક્ત છે પણ વચ્ચે વચ્ચે એ સહજ ધર્મ કાર્ય પણ કરે છે એ પ્રકૃતિએ ભદ્રક (સરળ) છે, સર્વ દેવોની અને સર્વ પ્રકારના ગુરૂઓની સ્તુતિ કરનારો છે, દાન દેવાની ઇચ્છાવાળો છે, શીળ પાળવા તત્પર છે અને સાચા શાસ્ત્ર ઉપર કોઇ પણ પ્રકારનુ દૂષણ લગાડનાર નથી આ પ્રમાણે હોવાથી રાજન્! આ નવો રાજા આપણને બહુ સારો નથી, કારણ કે એ ચારિત્રધર્મના સૈન્યને પણ જરા જરા જાણે છે અને એના તરફ સહજ ઢળતો છે દેવ! તેટલા માટે આપણે આ વર્ગે જરા વધારે સાવધાન થઇને રહેવુ પડશે ગમે તેમ કરીને એ નવા રાજાને અતરંગ રાજ્યમા બનતા સુધી પ્રવેશ જ ન કરવા દેવો જો એ સબંધમા ગફલતી કરી એને અતરંગ રાજ્યમા પ્રવેશ કરવા દેવામા આવશે તો જેવો એ અદર દાખલ થયો કે તુરત જ પોતાના સૈન્યને ઓળખી તેને પાળવા મડી જશે અને પછી જરૂર આપણા લશ્કરને બાધા-પીડા કરશે, હેરાન કરશે એ બહાર રહીને (અતરંગ રાજ્યમા પ્રવેશ કર્યા વગર) ઉપર ઉપરથી પોતાના લશ્કરની પરિપાલના સહજ કર્યા કરશે તો તેથી આપણા લશ્કરને ત્રાસ વશે નહિ, પણ એ જો અદર દાખલ થયો તો આપણી પરિસ્થિતિ આકરી અથવા કફોડી જરૂર થઇ જશે અગાઉ આપણે જેવી રીતે યોગિની દૃષ્ટિ સાથે રહીને અધમને બહારને બહાર રાખ્યો હતો તેમ આ નવા રાજાને પણ ગમે તેમ કરીને બહાર જ રાખવો. જરા પણ વખત

ખોયા વગર મહારાજ ! આ સર્વ બાબતની ગોઠવણ કરવા હુકમ આપી દો વિમધ્યમ અહીં આવી અંદરના રાજ્યનો વિશેષ કબજો મેળવે તે પહેલા એ સર્વ બાબત આપણા હિત ખાતર થઇ જવી જોઇએ આ પ્રમાણે સાભળીને મહામોહ મહારાજે એ જ પ્રમાણે કરવાનો તુરત જ હુકમ આપ્યો

વિમધ્યમ રાજ્ય વર્તન અને પરિણામ.

મોહરાજાના અનુચર ચોરોએ મોહરાયનો હુકમ મળતા દેવી દૃષ્ટિને આગળ કરીને નવા રાજા(વિમધ્યમ)ને ધકેલીને બહાર કાઢ્યો, એનું આખુ રાજ્ય તે ચોરોએ પોતાને હાથ કરી લીધુ, પણઆ વખતે તેઓએ ચારિત્રરાજના લશ્કરને બહુ પીડા ન કરી અને કાઇક કાઇક તેની પણ અપેક્ષા રાખી આ સર્વ બાબતનુ પરિણામ એ થયુ કે એ રાજા (વિમધ્યમ) પોતાના અતરગ રાજ્યથી તો તદ્દન બહાર-દૂર જ રહ્યો પણ વચ્ચે વચ્ચે તે જરા માનસન્માન પૂજન કરીને ચારિત્ર રાજના લશ્કરને પણ સહજ પાળવા લાગ્યો

નવા રાજાની ગોઠવણ

વિમધ્યમે ગોઠવણ એવી રાખી હતી કે રાત્ર અને દિવસના વિભાગો પાડીને અમુક વખત તે ધર્મકાર્ય કરતો હતો, અમુક વખત પૈસાની લેવડદેવડમા વખત ગાળતો હતો, અમુક વખત વિષયસેવનમા સમય નિર્ગમન કરતો હતો આવી રીતે દરેક કાર્યને યોગ્ય વખતે ધર્મ અર્થ અને કામમા પ્રવૃત્તિ કરતો હતો એને જોઇને ચારિત્રધર્મ વિગેરે રાજાઓ પણ જરા જરા સતોષ પામેલા અને તૃપ્ત થયેલા હોવાથી અગાઉની પેઠે શોક કરતા નથી, કકળાટ કરતા નથી, રડતા નથી

દૃષ્ટાન્ત

આ વખતે આ રાજા કેવુ રૂપ ધારણ કરતો હતો તે તમારે જોવુ હોય તો સદાચારી બ્રાહ્મણ અથવા સારા પ્રખ્યાત રાજાનુ રૂપ જોઇ લેવુ તેઓ જ્યારે પોતાથી બની શકતી રીતે ધર્મ અર્થ અને કામ એમ ત્રણે વર્ગ સાધતા હોય છે ત્યારે જેવા દેખાય છે તેવો એ વિમધ્યમરાજા દેખાતો હતો

આવી રીતે વિમધ્યમ પોતાનુ રાજ્ય ચલાવી રહ્યો હતો તે વખતે લોકોમા એ ભાગ્યશાળી અને પુણ્યશાળી તરીકે પ્રશસા પામ્યો લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ રાજા નસીબદાર છે અને પુણ્ય કરનારો છે એ વિમધ્યમનો કર્મપરિણામ નામનો પિતા હતો તે પણ પોતાના છોક

રાની રાજ્યપાલનપદ્ધતિ અને ચેષ્ટા જોઇને જરા રાજી થયો અગ્રપ્રભુજી[1] મેં તે વખતે એમ સાભળ્યુ હતુ કે એ પિતા ત્યાર પછી એને કોઇ વખત સુખ આપે તેના સયોગવાળા પશુસસ્થાન (તિર્યંચગતિ)મા મૂકતો હતો, કોઇવાર સુખથી ભરપૂર માનવાવાસ (મનુજગતિ)મા મૂકતો હતો, અને કોઇ વખત સુખથી ભરપૂર વિબુધાલય નગર (દેવગતિ)મા પણ મૂકતો હતો[1]

*

---

૧ વિમધ્યમના રાજ્યની જે હકીકત અહીં કહી બતાવી છે તે ઉપરથી જ જણાયુ હશે કે સિદ્ધર્ષિગણિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે એ ત્રીજા વિભાગના પ્રાણીઓ મુખ્યત્વે તો આ સસારમા (ભવમા) આસક્ત હોય છે, પણ પરભવની અપેક્ષા રાખે છે, એ ધન અને કામના અર્થી હોય છે, પરતુ ધર્મની પણ સન્મુખ રહે છે, દુનિયાના વહેવારૂ પ્રમાણિક માણસો એ આ વિભાગનો આદર્શ છે **તત્ત્વાર્થ** ભાષ્યમા કહે છે કે विम यमस्तूभयफलार्थम्। **વિમધ્યમ પ્રાણી આ ભવ અને પરભવ એમ બન્ને પ્રકારના ફળની અપેક્ષા રાખે છે ક્ષેમકરગણિ ષટ્-પુરૂષચરિત્રમા** આ વર્ગના પ્રાણીઓનુ વર્ણન કરતા વિસ્તારથી તેના લક્ષણ બતાવે છે તેઓ કહે છે કે-વિમ યમ પુરૂષો ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થને એક બીજા સાથે વિરોધ ન આવે તેવી રીતે એકસરખી રીતે સેવે છે, મોક્ષ પુરૂષાર્થને તો ગજનિમીલિકા (અહકારથી ચાલતા હાથીની ઉપેક્ષા) માફક તજી દે છે, પણ તેની નિંદા કરતા નથી અને લોકોને કહે છે કે ધર્મ કરશું તો ભવાતરમા પુત્રપરિવાર મળશે, રાજ્યગાદી મળશે-આવી અપેક્ષાથી દાન શીલ તપ તરફ પ્રવૃત્ત થાય છે, કાઇક પરોપકાર પણ કરે છે અને તીર્થસેવા કરે છે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વાણીઆ, કણબી, રાજા વિગેરે આ લોક અને પરલોકને નાશાત્મક માનનારા અને કુશાસ્ત્રને માનનારા મોક્ષની અભિલાષાવાળા ન હોવાથી જ્ઞાન ધ્યાન તપમા કષ્ટ માનનારા મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરૂષો પરમાર્થ દૃષ્ટિવાળા ન હોવાથી આ વિમધ્યમના વર્ગમા આવે છે વળી ભવિષ્યમા ચક્રવર્તીની કે દેવેંદ્રની ઋદ્ધિ મેળવવાની ઇચ્છાથી તપસ્યા આદિમા પ્રવૃત્તિ કરનારા સમકિતી જીવોનો પણ આ વર્ગમા સમાવેશ થાય છે આ વર્ગના પુરૂષો ધર્મની અપેક્ષા રાખે છે, પરલોક વિરૂદ્ધ જાય તેવુ કર્મ કરતા નથી, સ્વર્ગ નરકને માને છે અને પાપથી ડરે છે તેઓ કહે છે કે ધર્મથી સારા કુળમા જન્મ થાય છે, સુદર સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, લાબુ આયુષ્ય મળે છે, શરીરમા બળ આવે છે, નિર્મળ યશ ફેલાય છે, વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, પૈસા મળે છે, જગતમા મહાભયથી બચાવ થાય છે અને ધર્મથી સ્વર્ગ તેમ જ મોક્ષ મળે છે આ વર્ગના પ્રાણીઓ ધર્મની અપેક્ષા રાખે છે પણ સાચો માર્ગ બરાબર જાણતા નથી ધર્મના યથાસ્થિત સ્વરૂપને ન જાણનાર આવા પ્રાણીઓ યથેચ્છ રીતે વિચરે છે તેથી ધર્મના ખરા ફળને પામી શકતા નથી ત્યા પછી એક **શ્રીપતિ** વણિકની કથા આપી છે એ વાણીએ ધર્મનિમિત્તે મહાયજ્ઞો કર્યાં પણ અતે જે પુત્ર અને પુત્રવધૂને પોતાની મિલ્કત સોંપી મરણ પામ્યો તે પુત્રાદિકે જ તેને પિંડદાન આપવાને વખતે બકરા તરીકે થયેલા તેનો જ

[ચાલુ

(૪) મધ્યમ રાજ્ય.

એવી રીતે વિમધ્યમ નામના ત્રીજા પુત્રનું રાજ્ય પૂરૂં થયા પછી ચોથે વર્ષે મધ્યમ નામના ચોથા પુત્રનું રાજ્ય થયું અંતરંગ રાજ્યપર તેની નીમણુક જાહેર ઘોષણાથી અગાઉ માફક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી અગાઉની પેઠે મહામોહ અને તેના મંત્રી વચ્ચે આ રાજા સબંધી વાતચીત અને વિચારણા થઇ, તે પ્રસંગે વિષયાભિલાષમંત્રીએ નીચે પ્રમાણે હકીકત જણાવી

મધ્યમરાજાના લક્ષણો.

"મહારાજ! આ મધ્યમ નામનો નવો રાજા આવ્યો છે તે ભાન પૂર્વક ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થોમાં આખો વખત ચાલુ પ્રયાસ કરનારો છે, વળી એ ચાર પુરૂષાર્થોમાં પણ મોક્ષને જ ખરા પરમાર્થ સ્વરૂપે જાણે છે, એને પરમ સાધ્ય જાણે છે અને એ મેળવવા માટે બને તેટલો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ એમ બરાબર સમજે છે, વળી તે એમ પણ જાણે છે કે એ મોક્ષરૂપ સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન ધર્મ પુરૂષાર્થ છે, એ હકીકતને લક્ષ્યમાં લઇને એ અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થોમાં બહુ આસક્ત થતો નથી વળી એ ધન અને વિષય (અર્થ અને કામ)ના દોષો સારી રીતે વિચારી શકે તેવો છે તો પણ તેનામાં અત્યંત વિશાળ પરાક્રમની ગેરહાજરી હોવાને લીધે તે બન્નેને અંગે પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે અને પોતાના પુત્ર સ્ત્રી સગા વિગેરેને જો કે એ ખરેખરા પરમાર્થથી બંધનરૂપ સમજે છે છતાં તે બંધન છોડી શકતો નથી, વસ્તુસ્વરૂપ તે બરાબર સમજે છે, પણ તેનામાં સત્ત્વ પૂરતું ન હોવાથી બહાર પડી શકતો નથી, બાકી એની લાગણી મોક્ષ મેળવવા તરફ છે, એનું ચિંતવન હમેશા એ લક્ષ્ય તરફ રહે છે"

વધ કર્યો પછી જ માતરમાં પોતે પાછો તેનો વધ કર્યો અને પાછો પોતાનો વધ થયો મતલબ ધર્મનું બરાબર સ્વરૂપ ન સમજવાથી ધર્મને બ્હાને તેને મહા ત્રાસ ઉત્પન્ન થયો દૃષ્ટિરાગવાળા સર્વ જીવોનો આ વર્ગમાં સમાવેશ થાય છે

આ સર્વ બાબતોનું પૃથક્કરણ કરતાં જણાય છે કે **વિમધ્યમ** નામના ત્રીજા વિભાગમાં બહુધા સંસારઆસક્ત અર્થ કામમાં તત્પર, વચ્ચે વચ્ચે ધર્મ કરનાર વહેવાર મનુષ્યોનો સમાવેશ થાય છે પાપભીરૂ અને સાધારણ રીતે ઠીક ઠીક રીતે વર્તનાર શેઠીઆઓ, પ્રમાણિક નોકરો અને લોકોત્તર મિથ્યાત્વને અંગે ધર્મ કરનાર જૈન એ સર્વ આ ત્રીજા વિભાગમાં આવે છે અંતર દૃષ્ટિએ તેઓને ધર્મ થતો જ નથી, બાહ્ય રીતે સારા દેખાય છે અને તેમનું સાધ્ય બહુ સાદુ અને અપેક્ષિત હોય છે, આત્મિક ઉત્થાનને એ ઓછું સ્પર્શતા હોય છે

{વિતર્ક કહે છે કે-'વિષયાભિલાષમંત્રીએ મહામોહ વિગેરે મહા રાજાઓને સંયમ સબંધી હકીકત નિવેદન કરી અને એ સર્વ હકીકત મેં ત્યા લોકોમા વાતચીત ચાલતી હતી તે પરથી સાભળી લીધી અપ્રબુદ્ધ શિષ્યે તે વખતે પ્રશ્ન કર્યો 'અહો વિતર્ક ! તેં બહુ સારી વાત સાભળી ! હવે લોકોમા તે તે વખતે આ સબંધમા બીજુ વધારે શુ શુ સાભળ્યુ તે વિગતવાર મને કહી સભળાવ' વિતર્ક વાત આગળ ચલાવી }

મોહરાયની ભૂમિપર અર્ધ આક્રમણ.
ચારિત્રરાજના સૈન્યમાં મોટો આનંદ.
યોગિની દૃષ્ટિદેવીની અકિંચિત્કરતા.

[1]આપને જે સિદ્ધાન્તગુરૂએ સર્વ વાત અગાઉ કરી હતી તે જ સિદ્ધાન્તની સાથે એ મધ્યમરાજાને ઓળખાણુ હતી, સારો પરિચય પણુ થયેલો હતો અને એ ગુરૂ મધ્યમરાજ સાથે સારો સબધ રાખતો હતો એ સિદ્ધાન્ત ગુરૂએ એક વખત સાધારણુ વાતચીતમા ઉદ્દેશ પૂર્વક એને સમજાવી દીધુ હતુ, તેથી પોતાના અતરગ રાજ્યને એ મધ્યમરાજ કાઇક ઓળખી ગયો હતો સિદ્ધાન્તે તેને તે વખતે જે ઉપદેશ કર્યો તેથી ચારિત્રરાજનુ લશ્કર પણુ તેના ઓળખવામા જરા જરા આવી ગયુ અને પોતાનુ અસલ રૂપ અને ખરેખરી ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ કેટલા અને કેવા હતા તે પણુ ઘણુખરૂ તેના જાણુવામા આવી ગયુ હતુ વળી એ સિદ્ધાન્તગુરૂના કહેવાથી મહામોહ વિગેરેની શત્રુતા કેવી આકરી છે અને ચોર તરીકે તેઓનુ જીવન કેવુ ભયકર છે તે પણુ તેના (મધ્યમરાજના) જાણુવામા આવી ગયુ હતુ આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી મધ્યમ રાજાએ અદરથી પોતાનુ બળ (વીર્ય) વાપરીને થોડી થોડી અતરગ રાજની ભૂમિ પોતાને તાબે કરી અને અડધા રસ્તા સુધીનુ રાજ્ય પોતાના હાથમા લઇ લીધુ આ પ્રમાણે હકીકત બનવાથી ચારિત્રરાજ વિગેરે જે મધ્યમરાજના પોતાના સેનાનીઓ હતા તે જરા રાજી થયા અને પેલા ચોરો અને ધાડપાડુઓને જરા પીડા થઇ આવી આ પ્રમાણે બનવાથી મહામોહાદિ ચોરો મધ્યમરાજનુ વીર્ય કેટલુ છે તે જોઇ ગયા એટલે તેઓ પણુ તેનામા આસક્ત જ રહ્યા, તેના રાજ્ય ઉપર પોતાની સત્તા અને પોતાનો દોર એકલો ચલાવવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો, પરતુ સર્વે ચોરો તેના નોકર જેવા થઇને તેની પાસે ને પાસે રહ્યા અને પોતાના મનમા અદરખાનેથી

---

૧ સિદ્ધાન્તનો આ અપ્રબુદ્ધ શિષ્ય છે તે માટે જુઓ પૃ ૧૫૫૭-૫૮

ધ્રૂજતા રહ્યા, બીતા રહ્યા ચારિત્રધર્મે વિગેરે રાજાઓ પોતાના રોકતુ આટલુ પાણુ વીર્યે જોઇને મનમા જરા જરા મલકાતા રહ્યા અને પોતાના મોટા લશ્કર નગર અને સબધીઓ સાથે મળીને રાજી થયા જે યોગિની દૃષ્ટિદેવીએ આગાઉ રાજાઓને વશ કરી લીધા હતા તે પણ મધ્યમરાજને અત્યત બાધા પીડા નીપજાવી શકી નહિ

ઉપર પ્રમાણે હકીકત બનવાથી મધ્યમરાજા જેણે પોતાના મડળને થોડુ થોડુ જીતી લીધુ હતુ, તે પોતાનુ રાજ્ય ચલાવવામા સમય પસાર કરતો હતો અને પોતાનુ સામ્રાજ્ય વિસ્તારવા માટે યો ય અવસરની રાહ જોતો હતો[1]

બહિર્દેશમા એ મધ્યમરાજના બહુ વખાણુ થયા લોકો કહેવા લા યા કે આ રાજા ખરો ભાગ્યશાળી છે, પુણ્યશાળી છે, એને સાચો માગ પ્રાપ્ત થયો છે, એને ધ ય છે

સ્વરૂપ દર્શન.

જૈનશાસનમા વર્તતા જે જીવોએ સાચો માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો હોય, જેઓના મન સાચી શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ થયેલા હોય, જેઓ જીવ અજીવ વિગેરે તત્ત્વોના જાણકાર હોય, જેઓ પોતાની શક્તિપ્રમાણે અને તેટલા પાપોથી પાછા હઠેલા હોય (દેશવિરતિયુક્ત), જેઓ પોતાની વિશુદ્ધ પરિણતિથી આખા ભુવનને બની શકે તેટલો આનદ-આહ્લાદ કરાવનાર હોય-આવા પ્રાણીઓ જે પ્રકારના અનુષ્ઠાનો કરે તે પ્રકારના આચરણો મધ્યમરાજાએ પોતાનુ રાજ્ય ભોગવતી વખતે કર્યા હતા એમ સમજી લેવુ. પરલોકને માટે ઉદ્યમ કરનારા આવા જે પ્રાણીઓ હોય અને જેઓ મોક્ષને ખરેખરૂ તત્ત્વ સમજી ગયા હોય તેઓ જે પ્રકારનુ વર્તન કરે તેવા પ્રકારનુ વર્તન કરનારો આ મધ્યમરાજા હતો

એ મધ્યમરાજનો પિતા કર્મપરિણામ હતો તે તેના આવા પ્રકારના વર્તનથી કાઇક રાજી થયો એટલે જ્યારે એનો રાજ્યકાળ પૂરો

---

૧ દેશવિરતિની ભાવના હમેશા સર્વસગત્યાગની હોય છે અને એવી ભાવના હોય તો જ દેશત્યાગ બરાબર બન્યો રહે છે અને આગળ પ્રગતિ થયા કરે છે

થયો ત્યારે અસખ્ય સુખોથી ભરપૂર વિબુધાલયમા તેને (મધ્યમને) લઇ ગયો [1]

૧ ચોથા મધ્યમ વર્ગના જીવોનું પૃથક્કરણ કરતા તત્ત્વાર્થભાષ્યમા પૂજ્યપાદ ઉમાસ્વાતિમહારાજ કહે છે કે परलोकहितायैव, प्रवर्तते मध्यम क्रियासु सदा। મધ્યમ પ્રાણી સર્વદા પરલોકમા પોતાનુ હિત થાય તેટલા માટે ધર્મક્રિયામા પ્રવર્તે છે અધમાધમ બન્ને બગાડે છે, અધમ આ ભવને જ જુએ છે, વિમધ્યમ બન્ને સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે મધ્યમ પરલોકના હિતની અપેક્ષા રાખી સર્વ કાર્ય કરે છે

પદ્મપુરુષ ચરિત્રના લેખક ક્ષેમંકરગણિ જણાવે છે કે-મધ્યમ પુરુષો ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થને માનનારા હોય છે, પણ એ ચારમા મોક્ષને પરમ તત્ત્વ માને છે, છતા એનામા સત્ત્વની હીનતા હોય છે અને એ સ્ત્રી પુત્રમા બધાયેલા રહે છે એ પરમાર્થ બરાબર જાણે છે, સસારની અસારતા સમજે છે, વિષયીઓને થતા ભયકર પરિણામો અવલોકે છે, ઇન્દ્રિયોની ઉન્માર્ગગમનવૃત્તિ સમજે છે, છતા વિષયોની મધુરતાને લીધે, ઇન્દ્રિયો ચપળ હોવાને લીધે, સસાર સ્વભાવ એકદમ ન ઓળખી શકાય તેવો હોવાને લીધે (તેને) મોક્ષ નજીક ન હોવાને લીધે અને કર્મનો પ્રભાવ અચિન્ત્ય હોવાને લીધે તેવા પ્રાણી દીક્ષા ગ્રહણ કરી શકતા નથી, સર્વવિરતિ આદરી શકતા નથી અને સસારમા રહી ઘણુ ધર્મધ્યાન કરે છે જીવ અજીવ તત્ત્વને જાણનારા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો જિનવચનના રહસ્યને જાણનારા, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ત્યાગ કરી વ્રત પચ્ચખાણ કરનારા શ્રાવકો આ વર્ગમા આવે છે ઉપરાત જે સ્વભાવે ભદ્રક હોય, અત કરણ પૂર્વક દયા કરનારા હોય, શક્તિ છતા શાતિ, નિરભિમાન, સરળતા, નિર્લોભ આદિ ગુણયુક્ત હોય, દાન આપનારા, શીળ પાળનારા, તપ કરનારા અને અતરમા શુદ્ધ ભાવ ભાવવાવાળા હોય તેવા પ્રાણીઓ આ મધ્યમ વર્ગના છે આ સબધમા જિનચદ્ર નામના એક વણિકપુત્રનુ દૃષ્ટાન્ત આપ્યુ છે એ કુમાર સાહસિક અને પોતાના બળ ઉપર આધાર રાખનાર હોઇ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા પરદેશ વહાણમા ગયો, ત્યા ચાર સ્ત્રીઓ પરણ્યો, સમુદ્રમા ડૂબ્યો તો પણ દેવકૃપાથી ઋદ્ધિ અને સ્ત્રીઓને મેળવી શક્યો અને અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ ભોગવતા છતા ભુવનભાનુ ગુરુની કૃપાથી દેશવિરતિ અગીકાર કરી આનદથી રહેવા લાગ્યો

સર્વ ગ્રથકારોના મત પ્રમાણે દેશવિરતિધર શ્રાવકો અને સત્ય તત્ત્વ સમજનાર-મોક્ષાભિલાષી પણ કષ્ટસાધ્યની કોટિમા મૂકવા યોગ્ય પ્રાણીઓનો આ ચોથા વિભાગમા સમાવેશ થાય છે

પ્રકરણ ૧૪ મુ

૫. ઉત્તમરાજ્ય.

વિતર્ક વિશેષ હકીકત જાણવા ઇચ્છતા અપ્રબુદ્ધ શિષ્યને કહે છે — ઉપરના ચાર પ્રકરણમા જણાવ્યુ તેનુ નિકૃષ્ટ, અધમ, વિમધ્યમ અને મધ્યમનુ ચરિત્ર જોઇને અને તેઓની રાજ્યપર્યાયને અગે જૂદી જૂદી પરિસ્થિતિનુ અવલોકન કરીને ત્યાર પછી હવે પાચમો ઉત્તમ રાજા એ સબધમા શુ કરશે, કેવી રીતે રાજ્ય પાળશે, તેના રાજ્યમા કેવા કેવા બનાવો બનશે અને તેનુ વર્તન કેવુ રહેશે તે જાણવા માટે હુ ઘણો ઉત્સુક થયો, મારા મનમા એ બાબતનુ કૌતુક શરૂઆતથી જ બહુ થયુ આ પાચમા રાજાના રાજ્યમા વળી કાઇક નવી ધામધુમો થશે તેથી જરૂર કાઇ જોવા જેવુ મળશે એમ ધારી હુ ઘણા કુતૂહળમા પડી ગયો

૫. ઉત્તમરાજ્ય.

અન્યદા આખા રાજ્યમા-તમામ ગામોમા અને શહેરોમા અગાઉ માફક ઘોષણા થઇ કે—આ વરસે ઉત્તમ રાજા સર્વ ઉપર રાજ્ય કરશે આવા પ્રકારની ઘોષણા સાભળીને સુદર અને અસુદર બન્ને અતરગ રાજાઓના આખા પરિવારમા વિચારણા ચાલી કે આ નવો રાજા કેવો નીવડશે ચારિત્રરાજના સૈન્યમા અને મોહરાજાના સૈન્યમા વળી એક નવો અનુમાન અને વિચારણાનો ખડખડાટ ચાલ્યો અને આ નવીન રાજા તેઓ પ્રત્યેકના સબધમા કેવો નીવડશે તે સબધી મન થવા માડ્યો

સદ્બોધકથિત ઉત્તમ ગુણો.

હવે સદ્બોધ મત્રીએ આખા સૈન્યની શાતિ જાળવી રાખવા સારૂ ચારિત્રધર્મરાજ સમક્ષ આ ઉત્તમરાજના ગુણોનુ વિસ્તારથી વર્ણન કરી બતાવ્યુ તે આ પ્રમાણે —

"અહો લોકો ! તમે આ નવા રાજ્યથી જરા પણ ગભરાશો નહિ આ નવો રાજા તો ઘણો સારો છે, એ આપણા તરફ ઘણું હેત રાખનારો છે અને આપણા આનંદમાં ઘણો વધારો કરે તેવો છે એના સંબંધમાં એક ઘણી જાણવા જેવી હકીકત એ છે કે એ રાજા પોતાનું આ (નવીન) રાજ્ય અનેક મહામૂલ્યવાળા રત્નોથી ભરપૂર છે એ હકીકત બહુ સારી રીતે જાણે છે, કોઇ કોઇ અગાઉના રાજાઓ પોતાના રાજ્યને ઓળખતા જ ન હોતા એવો આ મૂર્ખ રાજા નથી, એટલું જ નહિ પણ આ પણા આખા લશ્કરના દરેક નાયક સેનાની અને ઉપરીને એ બરાબર નામથી અને ગુણથી પીછાને છે, આપણા દરેકમાં શા શા ગુણો છે અને તે ગુણોને અને પોતાનો દરેક સાથે કેટલો સંબંધ છે તે સર્વ તે બરાબર સમજે છે, વળી આપણું લશ્કર કેવું છે, કેટલું છે, આપણા સૈન્યના નાનામાં નાના સેનાનીના ગુણો કયા કયા છે, આપણા સંબંધમાં કયા કયા ગામો નગરો અને સ્થાનો છે, કયા કયા દેશો છે, અંતરંગ રાજ્યમાં કયા કયા ચોરો છે અને કોણ સાચી પવિત્ર દાનતના છે-એ સર્વ હકીકત તે બરાબર જાણે છે, વળી આ રાજ્યમાં કયા પ્રકારની પરિસ્થિતિ ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની છે, બરાબર વસ્તુસ્થિતિ શી છે તે ઉત્તમરાજા સારી રીતે જાણે છે, સમજે છે અને વિચારે છે વળી તમને એક વધારે અગત્યની વાત કહું એ રાજા વસ્તુસ્થિતિ સમજે છે એટલું જ નહિ પણ સમજેલી વાતને બરાબર અમલમાં મૂકવા તે તૈયાર છે, એ આપણા સૈન્યના બળમાં વધારો કરનારો છે, આપણો યશ વધારનારો છે, આપણા તેજમાં વધારો કરવે તેવો છે, મહામોહ વિગેરે આપણા દુશ્મનોને શત્રુ તરીકે ઓળખનારો છે, તેમને દાબી દેનારો છે, તેમને હણનારો છે-આવી રીતે એક રાજાને યોગ્ય સર્વે ગુણોથી તે અલંકૃત થયેલો હોવાને લીધે એ રાજા આપણે માટે ઘણો સારો છે, માટે તમારે જરા પણ ગભરાવાની જરૂર નથી અત્યારે એનું રાજ્ય થયું છે તે પરમાર્થ નજરે આપણું પોતાનું જ રાજ્ય છે એમ તમે સમજો. દેવ ! આ બાબતમાં જરા પણ શંકા કે સંશય કરવા જેવું નથી"

ચારિત્રરાજ્યના વર્ગમાં આનંદ.
મોહરાજ્યના વર્ગમાં તરખાટ.

સદ્‌બોધ મંત્રીના આવા વચનો સાંભળીને ચારિત્રધર્મ વિગેરે રાજાઓના મુખકમળો ઘણા પ્રફુલ્લિત થયા, સર્વને ઘણો આનંદ થયો પછી તેઓએ સંતોષથી આનંદમાં આવી જઇ ચારે તરફ લોકોને ચમત્કાર થાય તેવો હર્ષ મહોત્સવ કર્યો, વધામણીઓ આપી અને પરસ્પર

અભિનંદન આપ્યુ, સર્વે રાજાઓ આનંદ રસમાં લીન થઇ ગયા અને ગાવા લાગ્યા કે –

इदमुत्तमराज्यमहो प्रबल,
दलिताखिलतस्करवृन्दबलम्।
अचिरेण भविष्यति तत्सदृशं,
प्रमदाय च साधुजनस्य भृशम् ॥

" અહો! આ ઉત્તમરાજના પ્રબળ રાજ્યમાં ચોરોના આખા "ટોળાને દાબી નાખવામાં આવશે, થોડા વખતમાં તે ઉત્તમ પ્રકારનું "થઇ જશે અને ખાસ કરીને સાધુ પુરૂષોને તે ઘણો આનંદ આપનાર "થશે

મહામોહના રાજ્યમાં ઉત્તમ રાજાના રાજ્ય સબંધી સમાચાર ફેલાયા અને મંત્રીએ તેની હકીકત સ્પષ્ટ કરી એટલે સર્વે રાજાઓ અને આખું મોહરાજાનું લશ્કર તો તદ્દન હતાશ થઇ ગયું તેઓ મુખેથી બોલવા લાગ્યા કે 'અરે! આ તો ઠાર મુઆ!' દેખાવમાં પણ જાણે તેઓ મરી ગયા હોય તેવા અધમુઆ સરખા થઇ ગયા તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે હવે ક્યાં જવું? ક્યાં નાસવું? અરે આ જીવિતનો બચાવ કેમ કરવો? કેવી રીતે કરવો? આના વિચારમાં આકુળવ્યાકુળ થઇને અનેક વિકલ્પો કરવા લાગ્યા, ઘણા મુઝાવા લાગ્યા, બહુ દુખી થવા લાગ્યા

નિષ્કંટક રાજ્ય માર્ગ.

પિતા કર્મપરિણામ પાસેથી રાજ્ય પ્રાપ્ત કરીને ઉત્તમરાજાએ પ્રથમજ [2]સિદ્ધાન્ત ગુરૂમહારાજ પાસે હાજરી આપી અને રાજ્યની ખરેખરી ગુપ્ત હકીકત શી છે અને તેની આંતર સ્થિતિ કયા પ્રકારની છે તે સબંધી વિગતવાર સવાલ પૂછ્યા તે આ પ્રમાણે – " મહારાજ! આવા પ્રવેશ કરવામાં મુશ્કેલ રાજ્યમાં મારે દાખલ કેવી રીતે થવું? આવા મહા આકરા પ્રચંડ ચોરોને મારે કેવી રીતે મારી નાખવા? કઇ નીતિએ રાજ્ય કરવાથી આવડું મોટું રાજ્ય મારે બરાબર વશ થાય? મારામાં જે શક્તિ છે તેનો મારે કયે સ્થાને ઉપયોગ કરવો? મહાત્મા!

અર્થ સૂચક પ્રશ્નાવલિ

૧ મુદ્રિત પાઠાંતર છે, તેમાં પ્રક્રમભંગ થાય છે અને એક અક્ષર છંદમાં તુટે છે આ ત્રોટક છે

૨ મહારાજ્ય સબંધી તાત્વિક ખુલાસો સિદ્ધાન્ત (આગળ) આપી શકે છે તેને અત્ર રૂપક આપ્યું છે સિદ્ધાન્તનો આખો જવાબ હૃદયમાં કોતરી રાખવા જેવો છે, આખા ગ્રંથના રહસ્ય જેવો છે

આપ સર્વ પ્રકારના ઉપાયો જાણો છો, આપ સર્વ વિધિ અને પ્રકારો સમજો છો-તો મારૂ રાજ્ય નિષ્કંટક થાય અને મને અન્ય તરફથી ત્રાસ ન થાય એનો રસ્તો બતાવો."

ઉત્તમરાજે આવો શરૂઆતમા જ સવાલ કર્યો એટલે તેને ઉત્તર આપતા સિદ્ધાન્તસૂરિ બોલ્યા "વત્સ! તુ રાજ્યને ખરેખરો લાયક છે એમા જરા પણ શંકા નથી, કારણ કે મોક્ષ મેળવવાની તને પ્રબળ ઇચ્છા થઇ છે અને તે ઇચ્છા પાર પાડવા માટે તુ ધર્મ સાધના ઉજમાળ થયેલો છે, વળી તુ સસારથી ઘણો દૂર રહેતો જાય છે અને ધનસગ્રહ કમાણી રક્ષણ કે વ્યયની બાબતમા તેમજ ઇંદ્રિયના વિષય ભોગોમા (અર્થ કામમા) તુ પ્રવૃત્ત થતો નથી અને તે બન્નેથી ઉલટો સામો ચાલે છે આ સર્વ યોગ્ય પ્રાણીના લક્ષણો છે વળી મોક્ષમા જવાને માટે જે પ્રાણીઓ યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે તેઓની જે વિશાળ આબરૂ હોય છે, અને એ રસ્તે ચાલનારને પ્રસગોપાત્ત જે મહાન્ સુખ [1]મળી આવે છે તેમા તે લપટાતા નથી, ફસાતા નથી, દબાઇ જતા નથી, જેથી તે તેમને બંધનભૂત થતા નથી-એ પ્રમાણે પણ તને થતુ જોવામા આવે છે વળી આ સસારનો આખો પ્રપચ તને દીવા જેવો ચોખ્ખો જણાઇ આવેલ છે, તુ તેનુ રહસ્ય, તેની ધીટતા અને તેનુ વિષમ પણુ પણ સમજે છે તેથી પિતાએ જે રાજ્ય તને આપ્યુ છે તે રાજ્યને તેં બરાબર જાણી લીધુ છે રાજ્યના જ્ઞાનવાળામા જે લક્ષણો હોય તે તારામા બરાબર દેખાય છે તેથી એ રાજ્યને માટે તારી યોગ્યતા છે એમ મારો નિર્ણય થયો છે અહો નરોત્તમ! હવે એ રાજ્યમા દાખલ થવાના ઉપાયો શા છે તે હુ તને વિગતવાર કહુ છુ તે બરાબર લક્ષ્ય રાખીને સાભળ —

રાજ્યપ્રવેશ ઉપાય.

"तत्र भो प्रविशतान्तरङ्गराज्ये नरपतिना प्रथममेव प्रष्टव्या गुरव, सम्य
"गनुष्ठेयस्तदुपदेश, विधेयाहितामिनेवाभेस्तदुपचर्या, कर्तव्य धर्मशास्त्रपारगमन,
"विमर्शनीयस्तात्पर्यण तद्भावार्थ, जनयितव्यस्तेन चेतसोऽवष्टम्भ, अनुशीलनीया
"धर्मशास्त्रे यथोक्ता क्रिया, पर्युपासनीया सन्त, परिवर्जनीया सर्वतमसन्त,
"रक्षणीया स्वरूपोपमया सर्वजन्तव, भाषितव्य सत्य सर्वभूतहितमपरुषमन-
"तिकाले परीक्ष्य वचन, न ग्राह्मणीयोऽपि परधनमदत्त, विधेय सर्वासामस्मरण-
"मसकल्पनमप्रार्थनमनिरीक्षणमनभिभाषण च स्त्रीणा, कर्तव्यो बहिरङ्गान्तरङ्गसङ्ग-

1 પુણ્યના ફળ તરીકે

" त्याग , धारणाय सयमोपकारी महार्यतिवेश , यापनीय नवकोटिविशुद्धनाहारो
" पधिशय्यादिनात्मशरीर, विहर्तव्यमनियतविहारेण, न दातव्यस्तन्द्रानिद्रास्त्वि
" पादादीनामवकाश , न मूच्छितव्य मृदुस्पर्शेपु, न गधितव्य स्वादुरसेपु, न मोहि
" तव्य सुरभिगन्धेपु, नाध्युपपत्तव्य कमनीयरूपेपु, नाभिकाक्षितव्य कलध्वनेपु,
" नोद्वेजितव्य ककशशब्देभ्य , न जुगुप्सनीयानि बीभत्सरूपाणि, न द्वेष्टव्यममनो
" ज्ञरसेपु, न निंदितव्या दुरभिगन्धा , न गहणीयमकान्तस्पर्शेपु, प्रतिक्षण क्षा
" लनीयो विशुद्धभावनयात्मा, भवितव्य सदासतुष्टचित्तेन, समाचरणीय विचित्र
" तपश्चरण, विधातव्योऽनवरत पञ्चविध स्वाध्याय , प्रणिधेय परमेश्वरे सततम
" न्त करण, वर्तितव्य समितिगुप्तिपरिपूतेन मार्गेण, परिसोढव्या क्षुत्पिपासादय
" परीपहा , तितिक्षितव्या दिव्याद्युपसर्गा , अभ्यसनीय धीधृतिस्मृतिबलाधान,
" यतितव्यमसपत्न[१]योगेपु

"[२]રાજાએ અતરગ રાજ્યમા પ્રવેશ કરતા પ્રવેશ કરતી વખતે
" પ્રથમ જ ગુરૂમહારાજને સર્વ હકીકત પૂછવી, ગુરૂ મહારાજ જે
" ઉપદેશ આપે-જે માર્ગ બતાવે, તેને બરાબર જરા પણ ગોટા વાળ્યા
" વગર અનુસરવો, અમનમા મૂકવો, વેદના મત્રનો પાઠ કરાવીને ઘરે
" અગ્નિહોત્રી[૩] અગ્નિને રાખે અને જે પ્રકારે અગ્નિની સારસભાળ કરે
" તે પ્રમાણે ગુરૂમહારાજની સેવા બરદાસ ઉઠાવવી, ધર્મશાસ્ત્રના અ

૧ सपत्न પાઠાતર

૨ અહીં અતરગ રાજ્યના પ્રવેશ માટે તેર બાબતો મુખ્યત્વે કરીને બતાવી છે તે નીચે પ્રમાણે છે

(૧) ગુરૂઉપચર્યા	(૭) ભાવના
(૨) શાસ્ત્રાભ્યાસ	(૮) સતોષ
(૩) ક્રિયાઆચરણ	(૯) તપસ્યા
(૪) પ્રવચનપાલન	(૧૦) સ્વાધ્યાય
(૫) સાધુતા	(૧૧) અતરશુદ્ધિ
(૬) ઇદ્રિયોપર અકુશ	(૧૨) પરીષહઉપસર્ગસહન
	(૧૩) યોગવહન-રૂધન

આ તેર બાબતોપર બરાબર પ્રયત્ન કરવાથી અતરગ રાજ્યમા પ્રવેશ થાય છે અથવા અતરગ રાજ્ય પ્રવેશ માટે એ સર્વ બાબતો બહુ ઉપયોગી છે પ્રવેશ કર્યા પછી શુ કરવુ તે આગળ બતાવે છે

૩ અગ્નિહોત્રી ગૃહસ્થ ઘરે અગ્નિ રાખે તેની બહુ સભાળ રાખે છે દરરોજ પચ યજ્ઞ કરવા પડે છે અગ્નિ બરાબર ચાલતો રહે તેની વ્યવસ્થા કરવી પડે છે વિગેરે વિધિ મનુસ્મૃતિમા બતાવેલ છે

“ શેનો બહુ સારી રીતે મનનપૂર્વક અભ્યાસ કરવો અને તેના પાર
“ ગામી થવુ, એ ધર્મશાસ્ત્રમા-ગ્રંથોમા બતાવેલી હકીકતનુ રહસ્ય ઊંડા
“ ઉતરીને વિચારવુ, એ હકીકત બરાબર સમજીને મનમા તેને માટે
“ ચોકસ ખાત્રી કરવી અને તેના પ્રત્યે હૃદય દૃઢ કરવુ, ધર્મશાસ્ત્રમા
“ જે જે ક્રિયા અનુષ્ઠાનો બતાવ્યા હોય તે તે આકારે તેનુ પાલણુ
“ કરવુ, સત મહાત્માઓની સેવાચાકરી કરવી, દુર્જન હલકા નીચ
“ મનુષ્યોથી હમેશા દૂર રહેવુ અને તેમનો પરિચય છોડી દેવો, ૧ [1]સર્વ
“ પ્રાણીઓ પોતાની જેવા જ છે, પોતાની ઉપમા અપાય તેવા છે તેમ
“ ગણીને જેવી રીતે પોતાનુ રક્ષણ કરવામા આવે છે તેવી રીતે તે
“ સર્વનો બચાવ કરવો, તેમનુ રક્ષણ કરવુ, તેમને પ્રાણદાન આપવુ,
“ ૨ [2]સત્ય વચન બોલવુ તે પણ સર્વ પ્રાણીઓને હિત કરે તેવુ હોય તે
“ બોલવુ, આકરૂ ન હોય તેવુ બોલવુ, તેનો વખત ન વહી ગયો હોય
“ ત્યારે (યોગ્ય અવસરે) વખત વિચારીને બોલવુ અને પરીક્ષા કરીને
“ બોલવુ, ૩ પારકા ધનનો એક તલ જેટલો ભાગ પણ ધણીના આપ્યા
“ વગર લેવો નહિ, ૪ [3]સમગ્ર સ્ત્રીવર્ગ સાથે ભાષણ કરવુ નહિ, તેમાનુ
“ સ્મરણ કરવુ નહિ, તેઓ સબધી કલ્પના કરવી નહિ, તેમને પ્રા
“ ર્થના કરવી નહિ, તેમની સામુ જોવુ નહિ, તથા તેમની સાથે વાતો
“ કરવી નહીં, ૫ બાહ્ય[4] અને અતરગ સર્વ પ્રકારના સગનો ત્યાગ કરવો,
“ આત્મસયમની બાબતમા ખાસ ઉપકાર કરનાર સાધુવેશ ધારણ

---

૧ અહીંથી પાચ મત શરૂ થાય છે તે બતાવવા તેને એક બે એવી સખ્યા આપેલ છે

૨ બોલવાને અગે પાચ વાત કરી સત્ય બોલવુ, હિતકારક બોલવુ, સામા પર બોજાની જેમ પડે તેમ નહિ પણ શાતિથી સમજાય તેવુ બોલવુ, વખતસર અને વખતને યોગ્ય બોલવુ અને મનમા વિચાર કરીને પરીક્ષા કરીને બોલવુ આ વાત બહુ વિચારવા યોગ્ય છે એકલા નગ્ન સત્યને સત્ય કહેવામા આવતુ નથી એ જૈન પરિભાષા સમજવા યોગ્ય છે

૩ આ સ્ત્રીસગમા શિયળની નવે વાડોનો યુક્તિ પૂર્વક સમાવેશ કર્યો છે સ્ત્રીઓએ સર્વ બાબત વટતા ફેરફાર સાથે પુરૂષો માટે સમજી લેવાની છે

૪ આ અતરગ અને બાહ્ય પરિગ્રહત્યાગની વાત છે બાહ્ય પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો કહ્યો છે ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, ઘર, રૂપુ, સોનુ, અન્ય ધાતુઓ, દ્વિપદ અને ચતુષ્પદ મતલબ જે વસ્તુઓ અને પ્રાણીઓ ઉપર માલેકી હક સ્થાપિત થાય તે બાહ્ય પરિગ્રહ. અતરગ પરિગ્રહ ચૌદ પ્રકારે છે સ્ત્રીવેદ પુરુષવેદ, નપુસકવેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય શોક, જુગુપ્સા, મિથ્યાત્વ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આ બને પ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ સર્વથા છોડવાનો અત્ર ઉપદેશ છે એ પાચમુ મત છે

" કરવો,[1] નવકોટિએ[2] વિશુદ્ધ આહાર ઉપધિ શય્યા વિગેરે લઇને એનાવડે
" શરીરનો નિર્વાહ કરવો, ગામ, નગર વિગેરેના પ્રતિબધ રહિત નિસ્પૃહ
' પણાથી વિહાર[3] કરવો, ઉઘનુ ઘેન (તદ્રા), ઉઘ, આળસ અથવા નાઉમેદી
" કે શોકને જરા પણ અવકાશ આપવો નહિ, ૧ સારા સુકોમળ સ્પર્શ[4]
' ઉપર મૂર્છા કરવી નહિ, ૨ સ્વાદવાળા રસોમા ગૃદ્ધિ કરવી નહિ,
" ૩ સુગધી વાસોમા મોહી જવુ નહિ, ૪ મનપસદ રૂપોમા આસક્ત
" થવુ નહિ, ૫ કાનને પસદ પડે તેવા અવાજો ઉપર રાચી જવુ નહિ,
" ૫ ઉલટી રીતે જોઇએ તો કાનને પસદ ન પડે તેવા શબ્દો રાગો કે
" અવાજો સાભળીને ઉદ્વેગમા પડી જવુ, ૪ બાહ્ય નજરે ખરાબ લાગે
" તેવા રૂપો જોઇને નિંદા ન કરવી, ઘૃણા ન કરવી, ૨ મનને પસદ
" ન આવે તેવા રસોનો દ્વેષ ન કરવો, ૩ દુર્ગંધી આવે તેવી ગધોનો
" પ્રસગ થતા મનમા દ્વેષ ન લાવવો, ૧ અરૂચિકર સ્પર્શના પ્રસગો આવે
" ત્યારે તેના તરફ કચવાટ કરવો નહિ, દરેક ક્ષણે દરેક પળે અત્યત
" વિશુદ્ધ ભાવનાજળે કરીને આત્માને ધોઇ સાફ રાખવો, હમેશા
" મનમા સર્વ પ્રકારે સતોષ રાખવો, વારવાર અનેક પ્રકારના તપ
" કરવા, આખો વખત પાચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય[5] કર્યા કરવો, સર્વદા
" પરમાત્મામા અત કરણને સ્થાપન કરવુ, પાચ સમિતિ[6] અને ત્રણ

---

૧ આટલા ઉપરથી એમ જણાય છે કે દ્રવ્યલિંગ પણ ઘણુ ઉપયોગી છે સાધુનો વેશ પણ ઘણો ઉપકાર કરે છે, એ વેશથી જ અમુક કાર્યો તો થતા નથી વ્યવહારધર્મ આવી રીતે ઉપયોગી થાય છે, પછી વિચારને પરિણામે ભાવ સાધુપણુ આવી જાય છે અથવા આવવાનો સભવ રહે છે

૨ મુનિએ પોતાને માટે સજીવ નિર્જીવ કરવુ નહીં કરાવવુ નહીં કરનારને સારૂ જાણવુ નહીં, વેચાતુ લેવુ નહીં, લેવરાવવુ નહીં, વેચાતુ લેનારને સારૂ માનવુ નહીં, પકાવવુ નહીં, પકાવરાવવુ નહીં પકાવનારની અનુમોદના કરવી નહીં એ રીતે **નવ ભેદ** થાય છે આ નવકોટિ વિશુદ્ધ આહારાદિ ગ્રહણ કરવા એ સાધુને કર્તવ્ય છે

૩ એક જગ્યાપર રહેવાથી અનેક પ્રકારે પ્રતિબધ થાય છે રાગનુ કારણ વધે છે તેથી સાધુઓએ એક જગ્યાપરથી બીજા જગ્યાપર મુસાફરી કર્યા કરવાનો હુકમ છે તેને **વિહાર** કહેવામા આવે છે

૪ અહીંથી સ્પર્શ રસ, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને કર્ણ એ **પાચ ઇંદ્રિયોના દમનનો** વિષય શરૂ થાય છે

૫ **પચસ્વાધ્યાય** ૧ વાચના (વાચવુ તે) ૨ પૃચ્છના (પૂછવુ તે), ૩ પરાવર્તના (પાછળનુ યાદ કરવુ તે) ૪ અનુપ્રેક્ષા (અર્થ વિચારણા, અદર અદર ચર્ચા કરવી તે) અને ૫ ધર્મકથા (ધર્મની વાર્તા કરવી)

૬ **પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ** માટે જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૧૪

"શુદ્ધિથી પવિત્ર થયેલા માર્ગે નિરંતર ચાલવું, ક્ષુધા પિપાસા વિગેરે
"બાવીશ પરીષહો બરાબર સહન કરવા, પ્રસંગે દેવમનુષ્યાદિકૃત
"ઉપસર્ગો થાય તે પણ બરાબર સહન કરવા, બુદ્ધિ ધીરજ અને
"સ્મૃતિનું જેટલું બની શકે તેટલું વધારે બળ ધારણ કરવાનો અભ્યાસ
"પાડવો, જે શુભ યોગો[1] પ્રાપ્ત થઇ શક્યા ન હોય તેને મેળવવા માટે
"બની શકે તેટલો પૂરતો પ્રયત્ન કરવો."

"આ પ્રમાણે કરવાથી રાજાના રાજ્યમાં પ્રવેશ થઇ શકે છે
તારે પણ ત્યાં એ પ્રકારે પ્રવેશ કરવો.""

ઉત્તમરાજે કહ્યું "જેવી ભગવાનની આજ્ઞા!"

પછી સિદ્ધાન્ત ગુરૂમહારાજે ઉપદેશ આગળ ચલાવ્યો.

અંતરંગ રાજ્યમાર્ગ.

અભ્યાસ વૈરાગ્ય સહાય
અંતર પ્રવેશ પછીના કાર્યો
ચિત્તવૃત્તિના સ્થાન દર્શન
ઔદાસિન્ય રાજ્ય માર્ગ
અધ્યવસાય રૂપ ઠરો
સાફ કરનાર ચાર યોગિનિ
ધારણા નામે મહા નદી
ધર્મ ધ્યાન દર્શક
સબીજ નામનો યોગમાર્ગ
શુકલ ધ્યાન દર્શક
નિર્બીજ નામનો યોગમાર્ગ
યોગ વેતાળ વિનાશ
શૈલેશી નામે મહા માર્ગ
નિર્વૃત્તિ નામની નગરી
સમતા નામે યોગનલિકા

"वत्स! यथैव ततो भविष्यति तत्र राज्ये तव प्रवेश, केवलं ग्रहीतव्य
"स्ववायमन्तरङ्गोऽभ्यासनामा स्वाङ्गिक सहाय, तथा चारित्रधर्मसैन्यादागमि-

---

૧ યોગના ઘણા અર્થ છે. સાધુઓ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા યોગવહન કરે છે
તેનો અત્ર નિર્દેશ જણાય છે. સૂત્ર વાચન અને સ્વયનસ્થિરીકરણ માટે યોગની
આખી પ્રનાલિકા બતાવી છે. કાળગ્રહણ વિગેરેની તેમાં ખાસ વિધિ હોય છે
અનુભવીને પૂછવાથી અથવા જોવાથી

" ष्यति ते वैराग्याभिधानो द्वितीय सहचर, ततस्ताभ्यामभ्यासवैराग्याभ्यां स
" हितेन भवता तत्र राज्ये प्रवेष्टव्यम्, निरोद्धव्यो महामोहादिसैन्यस्य यत्नतो
" बहि प्रचार, निहन्तव्या यथादर्श तलाद्विर्गच्छ तत्सैनिका, सधीरणीय चारि
" त्रधमसैन्य, स्थिरीकतव्या चित्तवृत्तिराज्यभूमि, प्रवातव्या मैत्रीमुदिताकरुणो
" पेक्षाभिधानाश्चतस्रो महादेव्य, तत समप्रसामग्रीकेण सता पूर्वद्वारेण प्रवेष्टव्य
" तत्र राज्ये भवता तस्य च वामे दिग्भागे महामोहादिसैन्याधारभूतानि सवा
" ण्यपि ग्रामनगराकरपवतनद्यादानि प्रतिवसन्ति दक्षिणे तु दिग्भागे चारित्रधम
" सैन्यस्य सम्बन्धीनि ग्रामादीनि विद्यन्ते, सवाधारा पुनस्तेषां चित्तवृत्तिर्महाटवी
" वतते तस्याश्च पर्यन्ते पश्चिमे दिग्भागे विद्यते निर्वृतिनाम नगरी सा हि तां म
" हाटवीमतिलङ्घ्य व्यवस्थिता तां च निर्वृतिनगरीं प्राप्तस्य ते परिपूर्ण भविष्यत्यस्य
" राज्यस्य फलम्, अतस्तद्गमनाधमेव प्रस्थान विधेय न कतव्योऽन्यत्र भवता प्र
" तिबन्ध गन्तव्य च तस्या नगर्यामनवरतप्रयाणकैश्चित्तवृत्तिमध्यभागवर्तिनाल्प
" न्तप्रगुणेन महामोहादिसैन्यास्पृष्टेन चारित्रधर्मादिसैन्यातिवल्लभेन सततमौदासी
" न्यनामकेन महाराजमार्गेण इतश्चादावेवास्ति तावदध्यवसायो नाम महाह्रद,
" स यदा पङ्ककलुषो भवति तदा प्रकृत्यैव महामोहादिसैन्य पोषयति चारित्रधर्मा
" नीक तु पीडयति, यदा पुन प्रसन्नतया स्वस्थो भवति तदा सोऽध्यवसायमहा
" ह्रदश्चारित्रधमसैन्य तत्स्वभावतया बृंहयति महामोहादिबल तु कशयति; अत एव
" महामोहादयस्त स्वोपकारार्थं कलुषयन्ति चारित्रधर्मादयस्त्वात्मोपकाराथमेव त
" प्रसादयन्ति भवता तु तस्याध्यवसायमहाह्रदस्य प्रसादनार्थं ताश्चतस्रोऽपि महा
" देव्यो नियोज्या, यतो निपुणास्तास्तस्य नितरामनलताकरणे तत प्रसन्नीभूते
" तत्रादिमहाह्रदे पुष्टीभूतेषु चारित्रधर्मादिषु स्वाङ्गिकभूपेषु कर्शितेषु महामोहादि
" तस्करेषु पुनरप्रमत्तो गन्तव्यम् ततो भविष्यति तस्मादेव महाह्रदात् प्रवृत्ता धा
" रणा नाम महानदी सा च स्थिरसुखयानासनोपविष्टेनोच्छ्वासरहितमतिवेगेन
" गच्छता परित्यज्य निःशेषमिन्द्रियव्याक्षेप भवता प्राप्तव्या तस्याश्च जनयिष्यन्ति
" ते महामोहादिशत्रवो विविधविकल्पकल्पकल्लोलकान् ते भवतात्यन्तावहितेन
" भञ्जनीया ततो द्रक्ष्यसि त्व धर्मध्याननामानमतिप्रगुण दण्डोलक, तेन च ग
" न्तव्यम् स च गत्वा पतिष्यति सबीजयोगाभिधाने महति मार्गे तेन च गच्छ
" तस्ते प्रतिक्षण प्रलयीभविष्यन्ति सर्वेऽपि महामोहादिशत्रव, समुच्चलयिष्यन्ति
" तेषां सम्बन्धीनि समस्तस्थानानि, प्रबलीभविष्यन्ति चारित्रधर्मादय, धवलतां
" धारयिष्यति समस्तापि राज्यभूमि, न भविष्यति च रजस्तमसोर्नामापि ततो द्र
" क्ष्यसे त्व शुक्लध्यानाभिधान दण्डोलक, तेन च गच्छतो भविष्यति ते विमलके
" वलालोक तत स दण्डोलको गत्वा मिलिष्यति निर्बीजयोगाख्ये बृहति मार्गे
" तत्र च स्थितेन त्वया विषमरिपुसमीकरणाय विधातव्य केवलिसमुद्घाताख्य
" प्रयत्नो, निहन्तव्याश्च योगाख्यास्त्रयो दुष्टवेताला, तत पर भविष्यति शैलेशीनाम

" वर्तनी, तथा गन्तव्य, सैव तस्या निर्वृत्तिनगर्या भवन्त प्रापयिष्यति सा यतोऽ
" नारतत्विषष्ठीति

" एते च सर्वे तमौदासीन्यनामक महाराजमागमसुवर्त एव भवत सप
" स्यन्ते व्यतिकरा अन्यच्च—तत्र गच्छता भवता ग्रहीतव्या समतानाम योगन
" लिका, तस्या च पातनीया निजा दृष्टि ततस्तस्या समतायां पतितदृष्टेस्तव भवि
" ष्यति यथावस्थितपदार्थदर्शन तत स्वयमेव विज्ञाय प्रतिक्षण यथोचित करि-
" ष्यसि, किं बहुनोपदिष्टेन इति

અભ્યાસ વૈરાગ્ય સહાય.

" ભાઇ! જો એમ છે તો પછી એ અતરગ રાજ્યમા
" તારો પ્રવેશ થશે. એ બાબતમા તારે ખાસ
" એક સભાળ રાખવી અને તે એ કે તારે તે
" વખતે તારા અતરગનો અગભૂત મદદગાર અ-
" ભ્યાસ નામનો છે તેને તારી સાથે રાખી લેવો, તેને
" તારા પોતાના મુદ્દામ માણસ તરીકે તારે ગ્રહણ કરવો
" વળી તે વખતે ચારિત્રધર્મના લશ્કરમાથી વૈરાગ્ય
" નામનો એક બીજો સોબતી તારી સાથે થશે એ
" સદગુણ અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય [1]બન્નેને સાથે રાખીને
" તારે અતરગ રાજ્યમા પ્રવેશ કરવો ત્યાર પછી
" મહામોહ રાજાના લશ્કરના કોઇ પણ માણસને
" બહાર આવવા દેવા[2] નહિ, તેને જગ કરકવા પણ
" દેવા નહિ અને એના કોઇ પણ લશ્કરી કે સેનાની
" જો બળાત્કારથી બહાર આવતા જોવામા આવે તો
" તેમને દેખતા જ એકદમ મારી નાખવા[3] ચારિત્ર-
" રાજના આખા લશ્કરને સારી રીતે ધીરજ આપવી
" ચિત્તવૃત્તિ રાજભૂમિને બને તેટલી વધારે સ્થિર
" કરવી એ રાજ્યભૂમિમા મૈત્રી, મુદિતા, કરૂણા અને
" ઉપેક્ષા[4] નામની ચારે મહાદેવીઓને એ રાજ્યભૂમિમા

---

૧ અભ્યાસ મગજનો વિષય છે અવલોકન અને ટેવથી અભ્યાસ થાય છે વૈરાગ્ય હૃદયનો વિષય છે જ્ઞાન અને ચરિત્રનો આવો સહયોગ થાય એ બહુ ઇચ્છવા જોગ છે એકલો અભ્યાસ પાગળો છે, એકલો વૈરાગ્ય કેટલીક વાર અધ હોય છે બન્ને સાથે હોય ત્યારે અતરગ રાજ્યપર વિજય બહુ જલદી થાય છે

૨ મોહનીય પ્રકૃતિના ઉદયનો રોધ કરવો

૩ ઉદયને નિષ્ફળ કરી નિર્જરા કરવી

૪ આ ચારે ભાવનાના સ્વરૂપ માટે જુઓ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ વિવેચન પ્રસ્તાવ પ્રથમ અને શ્રીવિનયવિજય ઉપાધ્યાયનો શાતસુધારસ ગ્રથ, છેલ્લી ચાર ભાવના

" પ્રવર્તાવવી, તેમનો પ્રસાર વધારે વધારે કરાવવો,
" એ ચારે દેવીઓની રાજ્યપાલનમા બનતી સહાય
" લેવી આવી રીતે તારી પાસે જ્યારે સર્વે પ્રકારની
" સામગ્રીઓ તૈયાર થઇ જાય ત્યારે પૂર્વ દિશાને બા
" રણેથી તારે અતર રા ત્યમા પ્રવેશ કરવો એ અત
" રગ ભૂમિમા ડાબી બાજુએ મહામોહ રાજાના
ત્તવૃત્તિ ભૂ- " લશ્કરને રહેવા માટે ઉપયો ।મા આવે તેવા સર્વ
ના સ્થાનો " ગામ નગર આપુ નદી પર્વત વિગેરે આવી રહેલા
" છે અને જમણી બાજુએ ચારિત્રરાજના લશ્કરને
" રહેવા માટે ઉપયોગમા આવે તેવા ગામ નગર
" ડુગર નદીઓ આવી રહેલા છે એ બન્ને લશ્કરના
" સ્થાનોને રહેવાનો આધાર તો ઉપર જણાવેલી
" ચિત્તવૃત્તિ ભુમિ જ છે અગાઉ જે ચિત્તવૃત્તિ[1] મહા
" અટવી કહેવામા આવી હતી તેજ આ ચિત્તવૃત્તિ
" ભૂમિ છે એ ચિત્તવૃત્તિ અટવીને છેડે આથમણી
" બાજુએ (પશ્ચિમ દિશાએ) નિર્વૃતિ નામની ન
" ગરી આવી રહેલી છે આખી મહાઅટવી ઓળગી
" જઇએ એ પછી સામી બાજુએ નિર્વૃતિ નગરી આવે
" છે જ્યારે એ અટવી ઓળગીને સદરહુ નિર્વૃતિ
" નગરીએ તુ પહોંચીશ ત્યારે તારા સર્વ મનોરથો
" પૂરા થશે, તને અતરગ રાજ્ય પ્રાપ્ત થવાનુ ખરે
" ખરૂ ફળ મળશે અને તને સર્વ પ્રકારે આનદ
" આનદ થશે આટલા માટે એ નગરીએ પહોંચવા
" માટે તારે બની શકે તેટલો મોટો પ્રયત્ન કરવો
" બીજી કોઇ બાબતમા તારે કોઇ પણ પ્રકારનો
" અટકાવ કે પ્રતિબધ ન કરવો, કોઇ બીજી બાબ
" તમા ઉતરી જઇ આ બાબતનો પ્રયત્ન મદ પાડવો
" નહિ ચિત્તવૃત્તિ અટવીના બરાબર મધ્યભાગમા
ઔદાસીન્ય " થઇને એક ઔદાસી ય નામનો રાજમાર્ગ (જાહેર
રાજ્ય માર્ગ " રસ્તો) નીકળે છે[2] જે અત્યત સીધો છે, જે રસ્તાને
" મહામોહ રાજાનુ લશ્કર અડી પણ શકતુ નથી, જે

---

૧ ચિત્તવૃત્તિ અટવીના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૯
૨ ઔદાસીન્ય ઉદાસીનતા, અલગપણુ પરભાવપર ઉદાસીનતા થાય, તે
રફ અવગણના થાય ત્યારે જ આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે

"ચારિત્રધર્મરાજના લશ્કરને અત્યંત વહાલો છે, એ
"રસ્તે ચાલુ પ્રયાણ કરીને તારે નિર્વૃતિનગરીએ
"ચાલ્યા જવું હવે તે રસ્તે ચાલતા પ્રથમ અધ્ય-
"વસાય નામનું[1] સરોવર આવે છે એ સરોવરમાં
અધ્યવસાય સરોવર "એવી વિચિત્રતા છે કે જ્યારે કચરાથી એ ખરાબ
"થયું હોય છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે તે મહામોહ
"રાજાના લશ્કરનું પોષણ કરે છે અને ચારિત્રરાજના
"લશ્કરને પીડા કરે છે, પરંતુ જ્યારે પ્રસન્નતાપૂર્વક
"એ સ્વસ્થ (સ્વભાવમાં રહેનાર–મેલકચરા વગરનું)
"હોય છે ત્યારે તેનો તેવો સ્વભાવ હોવાથી એ
"ચારિત્રરાજના આખા લશ્કરને પુષ્ટ કરે છે, આગળ
"પાડી આપે છે અને મહામોહરાજાના લશ્કરને
"નિર્બળ કરે છે, દાબી દે છે એ સરોવરના આવા
"સ્વભાવને લીધે મહામોહરાજાનું આખું લશ્કર
"તેને પોતાના હિત સારૂ અને તેટલો ડોળી મલિન
"કરે છે અને ચારિત્રરાજનું લશ્કર પોતાના લાભ
"ખાતર તેને નિર્મળ કરે છે તેને એક ખાસ ઉપાય
"એ મહાન સરોવર[2] સાફ કરવા માટે બતાવું એ
સાફ કરનાર ચાર યોગિની "સરોવર સાફ કરવા સારૂ તારે ચાર[3] મહાદેવી-
"ઓની નિમણૂક કરવી અને તે કામ તેમને સોંપી દેવું,
"કારણ કે મેલ સાફ કરવાના કામમાં અને સરોવરને
"તદ્દન નિર્મળ કરવાના કામમાં એ ચારે જોગણીઓ
"ઘણી કાબેલ છે આવી રીતે પ્રથમ આ મહાન
"અધ્યવસાય સરોવર સાફ થઇ જાય, ચારિત્રધર્મ-
"રાજનું લશ્કર વધારે બળવાન્ થાય અને પરિ

૧ અધ્યવસાય આત્માના વિચારો અધ્યવસાયને સતતી જરૂર પડતી નથી શુદ્ધ અને મલીન બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાયો થાય છે અને આખો વખત ચાલ્યા કરે છે ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં અધ્યવસાય ઠીક બરાબર યોગ્ય સ્થાને છે

૨ જ્યારે મોટા સરોવરો ગંદા થઇ ગયા હોય ત્યારે તેનાપર દેખરેખ રાખવા માટે જોગણીઓ નીમવામાં આવે છે, જેઓ અંદરનો કચરો કાઢી નાખે છે અને નવો કચરો અંદર ન પડે તેની વ્યવસ્થા રાખે છે

૩ આ ચારે દેવીઓના નામો ઉપર આવી ગયા છે તે મૈત્રી, મુદિતા (પ્રમોદ) કરુણા (દયા) અને ઉપેક્ષા (માધ્યસ્થ્ય) ભાવનાઓ છે એ ચારે ભાવના અધ્યવસાયની નિર્મળતા કરે છે

'ણામે તારા આશ્રિત ભાયાત રાજાઓ વધારે પુષ્ટ
"થાય અને મહામોહ રાજાના લશ્કરીઓ દબાઇ જાય
' અને બળહીન થઇ જાય એટલે વળી તારે આગળ
"પ્રયાણ કરવુ આગળ ચાલતા ઉપર જણાવેલા
"મહાન સરોવરમાથી નીકળતી એક [1]ધારણા નામની
ધારણા નદી "મોટી નદી તારા રસ્તામા આવશે તારે તારી સર્વ
"હાલચાલો અને આસનોને સ્થિર કરી દઇને અને
"શ્વાસોચ્છ્વાસને પણ બધ કરી દઇને તેમજ સર્વ ઇંદ્રિ
"યોનો વ્યાક્ષેપ તજી દઇને એકદમ એ નદીએ પહોંચી
"જવુ એ નદીએ જ્યારે તુ પહોંચીશ ત્યારે મહામોહ
"વિગેરે તારા મોટા ભયકર દુશ્મનો એ નદીમા સકલ્પ
"વિકલ્પ રૂપ અનેક મોજાઓ ઉત્પન્ન કરશે, પરતુ
"તારે અત્યત સાવધાન રહીને જેવા એ મોજાઓ ઊઠે
"કે તુરતજ તેને ભાગી નાખવા એ નદી ઓળગીને
તુ આગળ ચાલીશ ત્યારે તારા જોવામા ધર્મધ્યાન
ધર્મધ્યાન દડોલક "નામનો દડોલક[3] આવશે એ નાનો ટુંકો રસ્તો છે
"એ નાના રસ્તાને માર્ગે તારે ચાલવુ એ દડોલક
"આગળ ચાલતા સબીજયોગ નામના મોટા રસ્તા
સબીજ યોગમાર્ગ "ઉપર પડશે એ મોટે રસ્તે ચાલતા મહામોહવિ
' ગેરે તારા સર્વે ભયકર શત્રુઓનો નાશ થતો જશે
"અને તેઓને રહેવાના સર્વ સ્થાનકો પણ અસ્ત
"વ્યસ્ત થઇ ઊચા નીચા થઇ જશે, પડુ પડુ જેવી
"સ્થિતિમા આવી જશે વળી એ રસ્તે ચાલતા
"ચારિત્રધર્મવિગેરે અનુકૂળ મિત્રો વધારે બળવાન

---

૧ યોગમા ધારણા પ્રાણાયામ પછી અને ધ્યાન પહેલા આવે છે એનાથી ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે મનની એકાગ્રતા વધે છે અને યોગનિષ્ઠતા પ્રાપ્ત થાય છે એના વધારે વિવેચન માટે જુઓ યોગ ગ્રથો

૨ ધારણા પછી ધ્યાન આવે તેમા પ્રથમ ધર્મધ્યાન અને પછી શુક્લધ્યાન એ દરેકના ચાર ચાર પાયા છે ધર્મધ્યાન સબીજધ્યાન કહેવાય છે શુક્લધ્યાન નિર્બીજ છે કર્મથી સર્વથા મુક્તિ શુક્લધ્યાન કરાવે છે બીજ એટલે કર્મ યોગ શાસ્ત્રમા ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનું વિસ્તારથી વર્ણન છે

૩ દડોલક એને માટે મૂળમાં दण्डोलक શબ્દ છે એનો અર્થ સ૨ કુ- વચ્ચેની ખીણનો પ્રદેશ પણ થાય એ પૂલ (bridge) જેવા હોય છે યમા બહુ સ્થાને છે કેડી' શબ્દ મેં મુકયો છે તે પણ યોગ્ય જણા

“થશે તારી આખી રાજ્યભૂમિ (અંતરંગ) વધારે
“વધારે શ્વેત અને વિશુદ્ધ થતી જશે તેમાં [1]રાજસપણું
“અને તામસપણું અગાઉ રહેતું હતું તેનું નામ
“પણ નહિ રહે એ માટે રસ્તે આગળ વધતાં વળી
શુક્લધ્યાનકેડી “પાછો એક શુક્લધ્યાન નામનો દડોલક આવશે
“એ રસ્તે ચાલતાં મેલવગર વિશુદ્ધ કેવળાલોક તને
“થશે, તું સર્વ વસ્તુઓને અને ભાવોને શુદ્ધ આ-
“કારમાં યથાસ્થિતપણે જોઈ શકીશ[2] એ દડોલકને
નિર્બીજયોગ “છેડે વળી નિર્બીજયોગ નામનો મોટો રસ્તો આ-
“વશે એ રસ્તા ઉપર ચાલતાં આકરા શત્રુઓને
“સરખા કરવા માટે તારે કેવળી સમુદ્‌ઘાત[3] નામનો
“ભારે મોટો પ્રયત્ન કરવો અને તેમ કરીને તારે
યોગવૈતાળનાશ “યોગ નામના ત્રણ દુષ્ટ વૈતાળોનો નાશ કરવો[4]

---

૧ રાજસી પ્રકૃતિમાં આળસ સ્વાદ વિગેરે આવે છે અને તામસી પ્રકૃતિમાં કામ ક્રોધ લોભ મદ વિગેરે છ શત્રુઓ આવે છે સાત્ત્વિક પ્રકૃતિ સુંદર ગણાય છે બાહ્ય ભાવ મટી આંતર ભાવ વધતાં આ સ્થિતિ થાય છે

૨ મતલબ તને કેવળજ્ઞાન થશે

૩ કેવળીસમુદ્‌ઘાત અઘાતી કર્મોને સરખા કરવા માટે કેવળીઓને એ સમુદ્‌ઘાત કરવો પડે છે એમાં ચૌદ રાજલોકના પ્રત્યેક આકાશપ્રદેશપર પોતાના આત્મપ્રદેશને મૂકી વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોને સરખા (ચારેનો એકી વખતે ક્ષય થઈ જાય એવા પ્રકારના) કરવામાં આવે છે એ કરતાં કુલ આઠ સમય થાય છે આત્માની અદ્‌ભુત શક્તિનું એ પરિણામ છે પ્રથમ સમયે એમાં દંડ કરી આત્માના પ્રદેશોને સમશ્રેણીએ સીધા લાકડી જેમ ગોઠવે છે બીજે સમયે તેનો કપાટ કરે છે એટલે દંડને બન્ને બાજુએ જોડવે છે આથી ચૌદરાજ પ્રમાણ ‘સ્લેટ’ થઈ જાય છે ત્રીજે સમયે મથાન કરે છે એટલે બેની ચાર બાજુ દંડમાંથી થઈ જાય છે ચોથે સમયે આંતરા પૂરે છે પાંચમે સમયે આંતરા સહરે છે છઠ્ઠે સમયે મથાન સહરે છે સાતમે સમયે કપાટ સહરે છે અને આઠમે સમયે દંડ સહરે છે આથી કર્મો સમસ્થિતિમાં આવી જાય છે આ અદ્‌ભુત પ્રયોગ છે એનો ખ્યાલ અનુભવીને પૂછવાથી બરોબર આવશે આત્માનો અને વિશ્વનો શો સંબંધ છે તે આથી સ્પષ્ટ થશે જુઓ નોટ (પ્ર પ. પ્ર ૧૬ પૃ ૧૨૮૦-૮૧)

૪ અહીં ‘યોગ’ કહ્યા છે તે મન વચન કાયાના યોગનો નિરોધ સમજવો યોગોનો સર્વથા નિરોધ થતાં ચૌદમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થાય છે જો કે એના પર અહીં તો અંતરંગ રાજ્યમાં પ્રગતિ થતી જાય છે તેમ થતો જ જાય છે

શૈલેશીમાર્ગ "ત્યાર પછી શૈલેશી[1] નામનો રસ્તો આવશે, તે "રસ્તે તારે ચાલવું એ રસ્તે ચાલતા ચાલતા

નિર્વૃતિનગરી "નિર્વૃતિનગરી આવશે એ નગરીનું નામ નિર્વૃતિ "કહેવાય છે, કારણ કે એ સર્વદા સ્થિર છે અને ત્યાં "કોઇ પણ પ્રકારની બાધા પીડા વગર રહી શકાય છે "ઉપરના સર્વ બનાવો બન્યા તે જો ઉદાસીન "નામનો રાજ્યમાર્ગ ન મૂકે, એ રસ્તો છોડીને આડો "અવળો ન ચાલે તો તારા સંબંધમાં અનુક્રમે સર્વ "બની આવશે વળી એ રસ્તે ચાલતા તારે સમતા "નામની [2]યોગનલિકાને બરાબર ગ્રહણ કરવી એ

સમતા યોગનલિકા "યોગનલિકામાં તારી નજર નાખવી તું એવી રીતે "સમતામાં તારી નજર નાખીશ અને એ નળી વાટે "નજર કરીશ ત્યારે તું દૂરના પદાર્થો બરાબર સ્થિ "તિએ જોઇ શકીશ પછી તું તારી જાતે જ બધી "વસ્તુઓ સત્ય સ્વરૂપે જોઇ શકીશ અને દરેક પ્રસંગે "ઘટતું કરી શકીશ, તારા હાથમાં એ નળી આપ "વાની છે તેથી હવે તને વધારે ઉપદેશ આપવાની "જરૂર નથી, તું પોતે જ સર્વ બાબતનો નિર્ણય "કરી શકીશ

નિર્વૃતિ નગરીનો આનંદ. પચાપુ માર્ગમાં વિભૂતિઓ સાવધાન રહેવા ભલામણ.

"ભાઇ! એ નિર્વૃતિનગરીમાં તો સર્વદા ઓચ્છવ મહોત્સવ ચાલ્યા જ કરે છે, જ્યારે તું ત્યાં પહોંચીશ ત્યારે અંતરંગ રાજ્યનું ખરૂં ફળ તને પ્રાપ્ત થશે અને ખરેખરો રાજ્યપ્રાપ્તિનો લાભ મળશે તને તે વખતે કોઇ પણ પ્રકારની બાધા પીડા રહેશે નહિ, તારા આખા શત્રુસમૂહનો

---

૧ યોગનો રોધ થતાં આત્મ પર્વતની જેમ સ્થિર થાય છે તેની અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિ તદ્દન મટી જાય છે આ સ્થિતિને શૈલેશી કરણ કહેવામાં આવે છે શૈલેશી કરણ ચૌદમા ગુણસ્થાનકે હોય છે ચૌદમા ગુણસ્થાનકનો કાળ પાંચ હ્રસ્વાક્ષર અ ઇ ઉ ઋ ઌ બોલીએ તેટલો જ છે આ સ્થિતિ બહુ થોડો વખત—નામનો જ વખત ચાલે છે તુરત જ સર્વ કર્મથી મુક્તિ થાય છે

૨ નલિકાનો અર્થ ડુ ભુંગળી ધારૂં છું દુરબીનના અર્થમાં આ શબ્દ વપરાયો લાગે છે દુરબીનથી દૂરની વસ્તુ મોટી અને સ્પષ્ટ દેખાય છે

નાશ થયેલો હોવાથી તુ તે વખતે તદ્દન નિર્ભય થયેલો હોઇશ, અને ત્યા તુ હે ભાગ્યશાળી¹ હમેંશા આનદની લહેરોમા મગ્ન રહીશ તારી સાથે અતરગ રાજ્યના રાજાઓ છે તેઓને પણ ઘણી સપત્તિઓ મળશે અને તેમા લય પામીને તેઓ તારી સાથે આનદ કરશે, મજા ઉડાવશે વળી તને એક બીજી વાત કહુ તે પણ બરાબર લક્ષ્યમા રાખજે આ રાજ્યમા તુ પ્રવેશ કરે ત્યારથી જ તારા શત્રુનો વિનાશ કરનાર બળવાન સેનાની વૈરાગ્યને મોખરે રાખી તારે પ્રયાણ કરવુ અને અભ્યાસ નામના રસ્તાના નિપુણ ભોમીઆને સાથે રાખીને તે બતાવે તે માર્ગે જ આગળ ચાલવુ આ વૈરાગ્ય અને અભ્યાસની મદદથી તારો રાજ્યમા પ્રવેશ થશે ત્યારથી જ પગલે પગલે તારી સપત્તિમા વધારો થતો જશે હવે તને વધારે શુ કહેવુ ! ટુકામા કહુ તો તારે આ માર્ગે જરા પણ ઢીલ કરવી નહિ, તારા અતરગ શત્રુઓને બરાબર હણી નાખના, બહારની જે કાંઈ સપત્તિ કે આકર્ષણો દેખાય તેની સાથે જરા પણ સબધ કરવો નહિ, ચારિત્રધર્મવિગેરે તારા ખરા હિતેચ્છુઓ છે તેમનુ બરાબર પરિપાલન કરવુ, મારા વચનનુ તારે વારવાર સ્મરણ કર્યા કરવુ. હે વત્સ ! એ પ્રમાણે તુ કરીશ તો બધા સારાવાના થશે. ભાઇ ! હવે તુ જા, તારી સિદ્ધિ થશે, તને લાભ થશે ! તુ સારી રીતે નિર્મળ રાજ્ય કર ! તને રાજ્યનુ ફળ બરાબર મળશે તો અમારી મહેનત પણ બરાબર સફળ થશે"

ઉત્તમ કુમારે જવાબમા કહ્યુ "જેવી પ્રભુની આજ્ઞા !"

ઉત્તમકુમાર વર્તના.
દૃષ્ટિદેવીપર જીત.
નિર્વૃતિનગરે પ્રયાણ.

મહાત્મા સિદ્ધાન્તગુરૂએ ઉપર પ્રમાણે ઉપદેશ આપીને માર્ગ બતાવ્યો તે પ્રમાણે સર્વ ઘટના બુદ્ધિશાળી ઉત્તમ રાજાએ કરી, ઉપર જે રસ્તો બતાવ્યો હતો તે જ માર્ગે ઉત્તમરાજ અતરગ રાજ્યમા દાખલ થયો અને બાકીના પોતાના સર્વ કર્તવ્યો પણ તેણે તે જ પ્રમાણે કર્યાં

હવે મહામોહ વિગેરે શત્રુઓએ પોતાની શક્તિ બતાવવા માટે પેલી મહાયોગિની દૃષ્ટિદેવીની અગાઉ પ્રમાણે યોજના કરી અને તેને ખાસ ભલામણ કરી કે ગમે તેમ કરીને પેલા ઉત્તમરાજને વશ કરવો,

---

૧ ઉત્તમકુમાર રાજાએ સિદ્ધાન્તગુરૂને રાજ્ય સબધી હકીકત પૂછવા માડી હતી તેનો સિદ્ધાન્ત ગુરૂએ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો જુઓ પૃ ૧૫૯૬

પરતુ હકીકત એમ બની કે એ ઉત્તમકુમાર તો દેવી દષ્ટિને જરા પણ વશ થયો નહિ અને ઉલટી તેણે એ જોગણી મહામાયાને જીતી લીધી, એટલુ જ નહિ પણ છેવટે એ મહામોહ વિગેરે આખા શત્રુ મડળને જીતી લીધુ

ત્યાર પછી એ ઉત્તમરાજાએ ધીમે ધીમે આખા શત્રુવર્ગનો વિનાશ કરી દીધો અને કોઇ પણ પ્રકારની અગવડ કે વાધા વગર અત્યત સમૃદ્ધ અને દિવસાનુદિવસ વધતા જતા પ્રતાપવાળુ સુંદર રાજ્ય પ્રાપ્ત કરીને તેણે પોતાના લશ્કરને સારી રીતે પાળવા માડ્યુ, આખી પ્રજાને આનદ કરાવવા માડ્યો અને એવી રીતે નિર્વૃતિનો રસ્તો તેણે છોડ્યો નહિ, તે આડોઅવળો ગયો નહિ, તેથી લોકોમા તેની પ્રસિદ્ધિ પણ ઘણી થઇ લોકો તો ખુલ્લી રીતે વારવાર કહેવા લાગ્યા કે–"ખરે ખર, આ ઉત્તમકુમાર ધન્ય છે, મહા ભાગ્યશાળી છે, ફરજ બજાવનાર છે, મહાત્મા છે, મહા ઉત્તમ પુણ્યવાન્ પ્રાણી છે, એણે રાજ્યને આવી રીતે બહુ સારૂ પાળ્યુ, એ ખરેખરો રાજા થયો, એ નસીબદાર છે, કૃતકૃત્ય છે, પ્રભાવશાળી છે"

ત્યાર પછી તો દેવતાઓ દાનવો મનુષ્યો ઇદ્રો અને ચક્રવર્તિઓ તેની અનેક પ્રકારે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને નિષ્કટક મુક્તિમાર્ગે પ્રયાણ કરતા એ બહુ સુદર માન પૂજન પામ્યો ત્યાર પછી એણે અનેક સુખોથી ભરપૂર અને ત્રણે ભુવનમા પ્રસિદ્ધિ પામેલ મનોહર અતરગ રાજ્ય પાળવા માડ્યું, રાજ્ય કરવા માડ્યુ અને પોતાની યાદશક્તિ ઘણી જબરી હોવાથી જે માર્ગ સિદ્ધાન્ત ગુરૂમહારાજે બતાવ્યો હતો તે રસ્તે તે આગળ વધતો ચાલ્યો અને નિવૃતિને નજીક નજીક કરતો માર્ગ કાપવા લાગ્યો તેમ કરવામા તેણે ઔદાસીન્ય માર્ગ બરાબર પકડી લીધો, વૈરાગ્ય અને અભ્યાસની સહાય લીધી અને ત્યાર પછી ઉપર જણાવેલ સરોવર રસ્તાઓ કેડીઓ અને નદીઓ ઓળગતો પ્રગતિ કરતો આગળ વધતો ચાલ્યો. આ પ્રકરણમા જણાવેલી સર્વે ચેષ્ટાઓ તેણે યોગ્ય પ્રકારે કરી અને આત્મવિકાસ સારી રીતે કર્યો આ ખરે સર્વદા આનદ ઉત્સવથી ભરપૂર નિર્વૃતિનગરીએ તે ઉત્તમરાજા પહોંચી ગયો અને ત્યા જઇને અતરગ રાજ્યનુ સુંદર ફળ મેળવવા અને ભોગવવા ભાગ્યશાળી થયો

વળી દેવ! મારા સાભળવામા આવ્યુ છે કે એ નિર્વૃતિનગરી એવી તો સુંદર અને આકર્ષક છે કે ત્યા મરણ નથી, ઘડપણ નથી, પીડા નથી, શોક નથી, ઉદ્વેગ નથી, ભય નથી, ક્ષુધા નથી, તૃષા નથી અને કોઇ પણ

નિર્વૃતિનગરી

પ્રકારના ઉપદ્રવો નથી, ત્યાં તો તદ્દન સ્વાભાવિક, બાધા પીડા વગરનુ, પોતાને સ્વાધીન, અન્ય ઉપમા વગરનુ અનંત સુખ સુખ અને સુખ જ છે અને તે એવું સુંદર છે કે એનો ખ્યાલ માત્ર યોગીઓને જ અનુભવદ્વારા આવી શકે, બીજા સુખો બહાર લેવા જવા પડે છે, એ નગરના સુખો સ્વભાવે અંદરથી જ મળે છે, બીજા સુખમાં વચ્ચે કાંઈ પીડા ઉદ્વેગ થાય છે, મોક્ષના સુખમાં કાંઈ પીડા અડચણ અંતરાય થતા નથી, બીજા સુખોમાં અન્ય પાસેથી વસ્તુ ધન સમય સહાય આદિની અપેક્ષા રહે છે, નિર્વૃતિનગરીના સુખો પોતાની ઉપર જ આધાર રાખે છે, બીજા સુખોનો છેડો આખરે આવે છે અને ત્યારે પાછુ દુઃખ થાય છે, મોક્ષના સુખનો કદિ છેડો આવતો નથી, દુનિયાદારીના સુખોને સરખાવવા બીજી ચીજો હોય છે, મોક્ષના સુખ અવર્ણ્ય અતર્ક્ય છે અને તેની સાથે સરખાવી શકાય એવી આ દુનિયામાં કોઈ પણ ચીજ નથી એનો અનુભવ થાય ત્યારે જ તે કલ્પી શકાય તેમ છે અને ખરો ખ્યાલ તો સંપૂર્ણ જ્ઞાની અથવા વિશિષ્ટ મહાયોગીને જ આવી શકે તેમ છે

આવી રીતે ઉત્તમરાજાએ પોતાને મળેલ રાજ્ય પાળ્યુ જેને પરિણામે એ પેલી નિર્વૃતિનગરીએ ગયો અને તદ્દન ચિંતા વગરનો થઈ ગયો હવે એ ઉત્તમકુમારનો પિતા અને તેને રાજ્ય આપનાર કર્મપરિણામ રાજા હતો તેને પણ જીતીને તેણે તદ્દન હઠાવી દીધો જે નગરીમાં એ ઉત્તમ રાજા ગયો તે નગરી કર્મપરિણામના અધિકારની બહાર હતી, ત્યાં એના રાજ્ય કે જોર જરા પણ ચાલે તેવુ નહોતુ, એટલુંજ નહિ પણ એ નગરીએ ગયેલાઓ કર્મપરિણામને જરાએ ખરણી[1] પણ મોકલતા નહોતા આથી એ ઉત્તમરાજા તો કર્મપરિણામથી તદ્દન સ્વતંત્ર થઈ ગયો અને પોતે તો અનંત આનંદ અને વીર્ય તેમજ જ્ઞાન અને દર્શનથી પરિપૂર્ણ થઈ નિરંતરને માટે આનંદ કરતો ત્યાં રહેવા લાગ્યો એને સર્વ પ્રકારની[2] ક્રિયાઓ કરવી પણ બંધ પડી ગઈ, માત્ર જ્ઞાનદર્શનમાં રમણ કરવુ એજ તેનુ અશેષ

---

૧ ઢૌક શબ્દ મૂળમા છે તેનો અર્થ નજીકજવાપણુ એમ થાય છે એ શબ્દ એવુ હતુ કે ત્યાના રાજાઓ પિતા કર્મપરિણામની પાસે પણ જતા નહોતા આવો અર્થ પણ થઈ શકે છે

૨ મોક્ષમા ક્રિયા હોતી નથી, જ્ઞાનદર્શનમા રમણ કરવુ એ જ ચારિત્ર ત્યા હોય છે

કર્તવ્ય રહ્યું ચિત્તવૃત્તિ નગરીનુ મહારાજ્ય એણે સુદર રીતે પાળ્યુ તેને પરિણામે નિર્વૃતિ નગરીમા અનતો કાળ રહેવાનુ થયુ

એવી રીતે વિધિપૂર્વક રાજ્ય પાળીને ઉત્તમરાજા નિર્વૃતિ નગરીએ પહોંચ્યો[1]

---

૧ ઉત્તમ પુરૂષોનુ વર્ણન કરતા શ્રીમાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચક લખે છે કે મોક્ષાયૈવ તુ ઘટતે, વિશિષ્ટમતિરુત્તમ પુરુષ ઉત્તમ પુરૂષ મોક્ષને માટે જ પ્રયત્ન કરે છે મોક્ષ પુરૂષાર્થને કર્તવ્ય માની તેને માટે જ પ્રયાસ કરનાર ઉત્તમની પક્તિમા આવે છે પડિત હેમકર ગણિ વિસ્તારથી વિવેચન કરતા આ ઉત્તમ વર્ગના પુરૂષો માટે કહે છે કે ઉત્તમ પુરૂષો ચારે પુરૂષાર્થો માને છે પણ પરમ પુરુષાર્થ એક મોક્ષ જ છે એમ સ્વીકારી તેને માટે જ ધ્યાન આપે છે અતિ વિશાળ મોહબળને છેદનારા વિષયરૂપ ઘરને બાળી નાખનારા જડ ઘાલી બેઠેલા અને વિવેકને આચ્છાદન કરનારા અજ્ઞાન રૂપ અધકારને દૂર કરનારા પ્રાણીહૃદયમા શલ્યરૂપે કામ કરનાર રાગદ્વેષરૂપ મલ્લોને ગળામા હાથ નાખી ધક્કા મારનારા સુખનો નાશ કરનાર સ્નેહપાશને કાપી નાખનારા આખા જગતને બાળી નાખનાર પ્રબળ ક્રોધ અગ્નિને શાત કરનારા વિનયવાળી ચિત્તવૃત્તિને બાળી નાખવાથી તીવ્ર બનેલા માનપર્વતનો ચૂરો કરનારા જગતને છેતરનાર માયાવેલડીઓના આખા વનને ઉખેડી મુકનારા સમગ્ર દોષોના સ્થાનરૂપ લોભસમુદ્રનુ ઉલ્લઘન કરનારા કુમાર્ગે પ્રવૃત્તિ કરનાર, દુષ્ટ ઇંદ્રિય રૂપ અશ્વને પોતાને કબજે રાખનારા વિષયભોગની તૃષ્ણાને દૂરથી લાત મારનારા પરીષહ રૂપ મોટા યોદ્ધાઓથી કદિ ન છતાયલા મહાભય કર ઉપસર્ગો વડે જરા પણ ખડિત નહિ થયેલા સ્ત્રીઓના વિલાસોથી અતિ દૂર રહેનારા નિંદિત પરિચયવાળા લોકોની સગતિ પણ નહિ કરનારા અન્યાયમથી તદ્દન દૂર રહેનારા પરમાર્થને બરાબર જાણનારા કુધર્મને કદિ પણ ન સેવનારા— આવા પુરૂષો ક્ષણિક સસારી સુખોના બધનમા ફસાયા વગર સ્ત્રીપુત્રાદિનો સબધ કર્મના પરિણામ રૂપ છે એમ સમજી તેમા રાચી માચી ન જતા સર્વ દુખની નિર્જરાની કારણભૂત દીક્ષા અગીકાર કરે છે આ વ્યાખ્યાપ્રમાણે સાધુઓ ઉત્તમ વિભાગમા આવે છે અહીં મહેંદ્ર કુમારની વાત આપવામા આવી છે એ કુમાર અનેક રૂપાળી સ્ત્રીઓ પરણ્યો પિતા તરફથી અઢળક દ્રવ્ય અને રાજ્ય મળ્યુ છતા વસ્તુસ્વરૂપ જ્યારે સમજવામાં આવ્યુ ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ છોડી દઇ સર્વનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લઇ આત્મહિત સાધવાના કાર્યમા લાગી ગયા

માત્ર મોક્ષને માટે યત્ન કરનારાઓનો સમાવેશ આ પાચમા પ્રકારના પુરૂષોમા થાય છે

પ્રકરણ ૧૫ મું.

૬. વરિષ્ઠ રાજ્ય.

હવે ત્યાર પછી એ કર્મપરિણામરાજાએ છઠ્ઠે વર્ષે પોતાના છઠ્ઠા પુત્ર વરિષ્ઠને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કર્યો એના સબંધી જે હકીકત બની તે જણાવતા વિતર્ક અપ્રબુદ્ધ શિષ્યને કહે છે કે અગાઉના રાજ્યમા બન્યુ હતુ તે પ્રમાણે આખા રાજ્યમાં પડહો વગડાવીને વરિષ્ઠકુમારનુ રાજ્ય જાહેર કરવામા આવ્યુ

મોહને દીલગીરિ, ચારિત્રરાજને આનદ.

તુરત જ મહામોહની મડળી એકઠી થઇ, તેમ જ ચારિત્રરાજનો પરિવાર પણ એકઠો થયો અને મડળમા આ રાજા કેવો નીવડશે તે સબધી ચર્ચા ચાલી અગાઉ માફક બન્ને મત્રીઓએ આ રાજાના આચરણો જણાવ્યા અને અદર અદર વાતો ચાલી મહામોહના લશ્કરે તો આ નવા રાજાની હકીકત સાભળી એટલે સર્વે તદ્દન આનદ વગરના થઇ ગયા, અભિમાન વગરના થઇ ગયા અને જાણે મરી ગયા હોય તેવા થઇ ગયા ચારિત્રરાજનુ આખુ લશ્કર ઘણુ હર્ષમા આવી ગયુ, અને આખુ સાધુમડળ ઘણુ જ રાજી થઇ ગયુ અને તેમણે પોતાના આખા દેશમા ઠેકાણે ઠેકાણે ખૂબ વધામણીઓ ફેલાવી દીધી રાજ્યસાધનમા જે બનાવ ઉત્તમરાજાને અગાઉના પ્રકરણમા થયેલ જણાવ્યા હતા તે સર્વે બન્યા અત્ર તેનુ પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર રહેતી નથી એના સબધમા જે ખાસ અધિક હકીકત બની તેજ અત્ર કહેવામા આવે છે

રાજા પોતે જ સ્વયજ્ઞાની.
સિદ્ધાન્ત સ્થાપના.
રાજ્યપર દોર.

એ વરિષ્ઠ ગજાને સિદ્ધાન્ત[1] સાથે અગાઉ ઘણીવાર પરિચય થયો હતો અને એ જાતે બુદ્ધિશાળી હોવાથી સિદ્ધાન્તના વચનને અનુસરેલ હતો આથી અત્યારે એમ હકીકત બની કે જ્યારે તેને હમણા રાજ્ય મળ્યુ ત્યારે તેને સિદ્ધાન્તને પૂછવાનુ કાંઇ બાકી રહ્યું નહિ, રાજ્ય શુ છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો કયા કયા છે વિગેરે કોઇ બાબતમા તેને ઉપદેશકની જરૂર ન રહી, કારણ કે આખી રાજ્યપરિસ્થિતિ એ મહાત્મા પોતે સારી રીતે જાણતો હતો, એના હેતુ અને સાધનોની તેને બરાબર ખબર હતી અને એ આખો અતરગ રાજ્યમાર્ગ દેખી શકતો હતો તે મહારાજા પોતાના રાજ્ય ઉપર સ્વશક્તિથી ગોઠવાઇ ગયા એટલે ત્યાર પછી અનેક બહિરગ મહાત્માઓ તેના પાયદળ લશ્કરમા દાખલ થયા આવી રીતે જે મહાત્માઓ એ વરિષ્ઠના સૈન્યમા દાખલ થયા તેમના હાથ નીચે બહિરગ પ્રદેશમા જૂદા જૂદા ટોળાઓ સોંપેલા હોવાથી લોકોમા તેઓ "ગણધર"[2] નામથી પ્રસિદ્ધ થયા જેમ સૈન્યમા સેનાપતિના હાથ નીચે લશ્કરીઓની ટુકડીઓ હોય છે તેમ આવા મહાત્માઓના હાથ નીચે સેનાનીઓની સખ્યા બની રહે તેવી વ્યવસ્થા થઇ ગઇ હવે વરિષ્ઠરાજા પોતે સિદ્ધાન્ત જાણીને આવ્યા હતા તેમણે પોતાના ગણધરોને એ સિદ્ધાન્ત ઉપકાર કરવાની અપેક્ષાએ બતાવ્યો રાજાના હુકમથી સિદ્ધાન્તને આદરપૂર્વક પ્રાપ્ત કરીને તેઓ (ગણધરો) તેનુ શરીર સુદર બનાવે છે (સિદ્ધાન્તના શરીરને અગો કહેવામા આવે છે, ગણધરો બાર અગ બનાવે છે તેનો અત્ર નિર્દેશ છે) ત્યાર પછી એ મહાત્માઓ બરાબર નિર્ણય કરીને અને

---

૧ આગમ, રહસ્ય ગ્રથો તેનો પરિચય તો અગાઉના ભવોમા તીર્થંકરોને હોય છે અને તે ભવમા તેમને શીખવા જવુ પડતું નથી તેમને જ્ઞાન અદરથી જાતે જ ઉત્થાન પામે છે

૨ આ તીર્થંકરની હકીકત છે તીર્થંકર સ્વત જ્ઞાની હોય છે તેઓને સપૂર્ણ જ્ઞાન થાય ત્યારે પ્રથમ ગણધરોની સ્થાપના કરે છે તેમને उपनेइवा, विगमेइवा धुवेइवा ' ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે સ્થિર રહે છે ' આ ત્રણ પ -ત્રીપદી આપે છે તેનાપર અતર્મુહૂર્ત ગણધર વિચાર કરે છે મહા બુદ્ધિશાળી વિદ્વાન્ પ્રથમ સર્વ વસ્તુઓને ઉત્પન્ન થતી જુએ છે પછી તેનો નાશ જુએ છે અને તેમા સ્થિરભાવ જુએ છે એને અગે તેમને દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયનુ બરાબર જ્ઞાન થઇ જાય છે, સહભાવી અને ક્રમભાવી વસ્તુ અને આત્મગત ધર્મો દેખાય છે અને એમ વિચારણા કરતા પોતે વસ્તુ સમજી જાય છે અને પોતાના આગમો બનાવે છે દરેક ગણધરના આગમો-બાર અગો બહુધા જૂદા જ હોય છે, ભાવ એક સરખો જ હોય છે તીર્થંકર તેમને ત્રીપદી બતાવે છે અને તેને પરિણામે વિચાર કરતાં ગણધર સિદ્ધાન્ત ગ્રથોની યોજના કરે છે

સારી રીતે સસ્કાર કરીને એ સિદ્ધાન્તના અગો[1] અને ઉપાગોની બરાબર સ્થાપના કરે છે આ પ્રમાણે હકીકત બનવાથી જોકે એ સિદ્ધાન્ત પરમાર્થનજરે તો અજર અમર રૂપ છે, એ કદિ વૃદ્ધ થતો નથી કે નાશ પામતો નથી, છતા લોકમા એને વરિષ્ઠે ઉત્પન્ન કરાવ્યો એવી પ્રસિદ્ધિ થઇ રાજ્યસાધનમા એ સિદ્ધાન્ત કોઇ પણ પ્રકારનો વરિષ્ઠને ઉપદેશ કરનાર ન હોતો, અગાઉના રાજાઓ સિદ્ધાન્તને પૂછીને રાજ્યપ્રવેશ કરતા હતા તેમ આ વરિષ્ઠના સબધમા બન્યુ ન હોતુ, કારણ કે પોતાના જ્ઞાનબળના સાધનથી જ તેણે રાજ્યસાધના બરાબર કરી લીધી હતી અને ઉલટી સિદ્ધાન્તની જાહેરાત વધારે સારી રીતે કરવાની તેમણે વ્યવસ્થા કરી હતી એ મહાત્મા વરિષ્ઠરાજ કોઇના ઉપદેશની જરા પણ અપેક્ષા રાખે તેવો ન હતો, મહાભાગ્યશાળી હતો અને પોતાની અજબ શક્તિથી પારકાના ઉપદેશની જરા પણ જરૂર ન પડે તેવો સ્વયજ્ઞાની હતો

વરિષ્ઠરાજસ્વરૂપ.

હવે પેલા કર્મપરિણામપિતાએ વરિષ્ઠરાજાને કેવો બનાવ્યો હતો તે હુ તમને કહી સભળાવુ એ સર્વે હકીકત વરિષ્ઠ સબધી જે વાતો ચાલતી હતી તે પરથી મારા સમજવામા આવી છે તે હુ તમને જણાવુ છુ એ મહાન્ વરિષ્ઠરાજા આખો વખત પારકાનુ કાર્ય કરવામા ઘણો આતુર રહેતો, તેને એ બાબતનુ મહાન વ્યસન પડી ગયુ હતુ, પોતાના સ્વાર્થને તો તેણે તદ્દન તિલાજલી[2] જ આપી દીધેલી હતી, આખો વખત ઉચિત ક્રિયામા તે તત્પર હતો, દેવ અને ગુરૂ તરફ ઘણુ માન રાખનાર અને જાળવનાર હતો, કોઇ પણ પ્રકારની દીનતા વગરનો ઓજસ્વી હૃદયવાળો હતો, જે કોઇ કાર્યનો આરભ કે આદર કરે ત્યારથી તે પરિણામ સુધી સફળ થાય ત્યા સુધીની દીર્ઘ નજરથી

---

૧ બાર અગના વર્ણન માટે જુઓ પ્રથમ પ્રસ્તાવ નોટ પૃ ૮૯-૯૦ ઉપાગો- ઉવવાઇ, રાઇપસેણી, જીવાભિગમ, પન્નવણા, જબુદ્વીપપન્નત્તિ, સુરપન્નત્તિ, ચદપન્નત્તિ, કપ્પિયા કપ્પવડસિયા, પુપ્ફિયા, પુપ્ફચુલિયા, વહ્નિદશા (છેલ્લા પાચનુ નામ નિર્યાવળી કહેવાય છે)

૨ દુનિયામા ફત્તેહમદ જણાતા માણસો આથી ઉલટી જ રીતે વર્તનારા હોય છે, તેઓ હમેશા સ્વાર્થી, અભિમાની, કીર્તિના લોભી, વૈર દ્વેષથી ભરેલા, ઉપર ઉપરથી સારા હોવાનો દેખાવ કરનારા અને તત્ત્વનજરે ઉપરછલ્લા હોય છે, તેઓના ઊડા હૃદયમા દીનતા તુચ્છતા પરાશા અને મલીનતા હોય છે આ સર્વેની સાથે વરિષ્ઠનુ અવર રાજ્ય સરખાવવા યોગ્ય છે

કરવામા આવે તેવો સફળારભી હતો, કરેલા ગુણોને બરાબર સમ જનાર અને જાણનાર હતો, પરમ ઐશ્વર્યવાળો હતો, કોઇ ઉપર પૂર્વના પાકા વૈરથી કે હાડ દુશ્મનાઇથી તદ્દન દૂર રહેનાર હતો અને મહા ઉદાર અને ગભીર આશયવાળો હતો વળી એને અવજ્ઞા માત્ર પરીષહો તરફ હતી, ઉપસર્ગો ગમે તેવા થાય તેની લેશમાત્ર બીક નહોતી, ઇંદ્રિયસમૂહ પ્રત્યે ચિંતા માત્ર પણ નહોતી, મહામોહ વિગેરે શત્રુવર્ગની તેના મનમા ગણતરી પણ નહોતી, ચારિત્રરાજ વિગેરે પોતાના લશ્કરના બળ ઉપર આત્મભાવ (પોતાપણુ) હતો અને આખા ભુવન ઉપર ઉપકાર કરવાની બાબતમા ઘણીજ આસક્તિ હતી

મહારાજ વરિષ્ઠે ચોરોને હઠાવી દઇને પોતાના રાજ્યમા પ્રવેશ કર્યો અને તેથી લોકોમા અત્યત આનદ ફેલાયો તે વખતે તેને દિવ્ય રાજ્ય પરિપુત થયુ, તેનામા આવી ગયુ, પછી સર્વદા આનદઉત્સવ વાળુ રાજ્ય ભોગવતા એ મહારાજાને બાહ્ય સપત્તિ કેવી થઇ તેનુ વર્ણન કરી બતાવુ છુ તે તમે સાભળો જે ઇંદ્રોએ ઝગઝગાયમાન થતા મુગુટો, બાજુઓ, હારો અને કુડળો પહેરેલા

બાહ્યસપત્તિ

છે અને જેના તેજથી સર્વ દિશાઓમા પ્રકાશ થઇ રહ્યો છે તેવા મોટા પુરૂષો તો એ મહારાજાના પાળાઓ-સેનાનીઓ થઇને રહે છે, એટલુજ નહિ પણ આ આખા ત્રણે ભુવનો તેની અદરના દેવતાઓ મનુષ્યો અને અસુરો જાણે એ મહારાજના સેવક થઇ ગયા હોય તેમ વર્તે છે ટુકામા કહીએ તો સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળમા જે સપત્તિઓ છે તે સર્વ એમની થઇને રહી, પરતુ એ મહારાજાને એ કોઇ પણ સપત્તિ કે સેવા તરફ કે તેમા જરા પણ સ્પૃહા નથી, તેની ઇચ્છા નથી, તે મેળવવાની લાલસા અભિલાષા કે હોંસ નથી એ સર્વમા તે તદ્દન નિસ્પૃહ છે

નિર્વૃતિ માર્ગ ઉપદેશ.
સમવસરણ. પ્રાતિહાર્ય.
અતિશયોની લક્ષ્મી.

વળી એ મહારાજા વરિષ્ઠ જે માર્ગે નિર્વૃતિનગરીએ જવા નીકળી પડ્યા છે તે માર્ગ કાઇ તેઓ છુપાવી રાખતા નથી, ગુપ્ત રાખતા નથી, પરતુ જાહેર રીતે સર્વ પ્રાણીઓ સમક્ષ તે માર્ગ બતાવી રહ્યા છે અને તેનો ઉપદેશ તેઓ સ્પષ્ટ રીતે જાહેરમા સર્વને આપે છે આવો મહાન્ સુખનો માર્ગ તેઓશ્રી બતાવી રહ્યા છે તેથી દેવ અસુર

અને મનુષ્યો તેમના તરફ ભક્તિરસથી ભરપૂર થઇ જાય છે, તેના તરફ ઘણો ઊંડો પ્રેમ લાવે છે અને તેમની સેવા ચાકરી કરે છે તેઓ શું શું કરે છે તે કાઇક અહીં તમને જણાવીએ એના પ્રકારની દેશના આપવા માટે દેવો એક સુદર સમવસરણ બનાવે છે જેની અદર ત્રણ ગઢો બનાવવામા આવે છે તે અનુક્રમે રૂપા સોના અને ચિત્ર વિચિત્ર પ્રકારના રત્નોના બનાવેલા હોય છે[1]

૧. આ મહારાજા વરિષ્ઠ (સર્વોત્કૃષ્ટ) છે એમ બતાવવા સારૂ [2]આઠ મહાપ્રતિહાર્યની રચના કરવામા આવે છે તે પણ અત્ર તને જણાવી દઉંછુ ચારે તરફ ભમી રહેલા ભમરાઓના સુંદર મધુર ઝકારના અવાજથી ભરપૂર અને મનને આનદદાયી સુકોમળ પલ્લવવિભૂષિત અતિસુંદર અશોકવૃક્ષ (આશોપાલવનુ ઝાડ) રચે છે (આ અશોકવૃક્ષ પ્રભુથી બારગણુ ઊંચુ હોય છે અને તેની નીચે બેસીને ભગવાન્ દેશના આપે છે)

૨ મનોહર ઝકારયુક્ત ભમરાઓસહિત અનેક પ્રકારના પચવર્ણ (રાતા, ધોળા, પીળા, લીલા અને શ્યામ) પુષ્પોની વૃષ્ટિ દેવતાઓ અસ્ખલિત કર્યા જાય છે અને તેનાથી દશે દિશાઓ સુગધમય થઇ રહે છે (આ પુષ્પો સમવસરણમા પડે છે, તેમના બીટ નીચા અને મુખ ઊંચા રહે છે આવા ફૂલો ચાલનારની જાનુ સુધી પહોંચે તેટલા સમવસરણમા હોય છે)

૩ વરિષ્ઠ મહાત્મા સમવસરણમા બેસી ધર્મદેશના આપે છે ત્યારે આકાશમા દેવતાઓ આનદદાયી સુદર નિર્ઘોષ કરે છે (આ દિવ્ય ધ્વનિ નામનો ત્રીજો પ્રાતિહાર્ય છે પ્રભુની વાણી અમૃતસમાન હોઇ સર્વને પ્રમોદ આપનારી હોય છે, પ્રભુ માલકોશ રાગમા દેશના આપે છે, એ વખતે આકાશમા દેવતાઓ વેણુવિણાવિગેરેની જેવો સૂર પૂરે છે આથી ગભીર આલાપમા વધારો થાય છે અને દેશના અતિ મનમોહક અને આકર્ષક લાગે છે.)

---

૧ સમવસરણના વિસ્તારથી વર્ણન માટે જુઓ ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ ૧ લુ સર્ગ ત્રીજો તથા સમવસરણ પ્રકરણ આવા સમવસરણમા બેસી પ્રભુ દેશના આપે છે મોટા નગરોમા પ્રભુ આવે ત્યારે દેવતાઓ સમવસરણ બનાવે છે

૨ અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્ય તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાન થયા પછી થાય છે તેનુ અહીં વર્ણન છે એનો વિસ્તાર અનેક ગ્રથોમા છે દાખલ તરીકે જુઓ શ્રીમદ્વિજયાનદ સૂરિનો તત્વનિર્ણયપ્રાસાદ-દ્વિતીય સ્તભ પૃ ૭૭

૪ કમળની નાળોના સુંદર તાતણાની જેવા સ્વચ્છ ઉજ્જવળ સુંદર આકારને ધારણ કરનાર ચામરો પ્રભુની બંને બાજુ વિરાજ માન થઇ રહેલા હોય છે (રત્નજડિત સોનાના દાડામા જડેલા મોટા ચામરો ભગવાનની બન્ને બાજુએ દેવતાઓ અને ઈંદ્રો વીંઝે છે)

૫ દેશના દેવા માટે સમવસરણના મધ્યમા અશોકવૃક્ષની ચાર દિશાએ ચાર મહાન્ સિંહાસનો શોભી રહ્યા હોય છે એની આકૃતિ ઘણી સુંદર હોય છે, તેમા અનેક પ્રકારના રત્નોની શોભા ઝળઝળાય માન થઇ રહેલી હોય છે–આવા સિંહાસનપર બેસી ચાર મુખે પ્રભુ દેશના આપે છે (આ ચારે સિંહાસનો બહુ ઊચા હોય છે, સોનાના બનાવેલા હોય છે ભગવાન પોતે પૂર્વાભિમુખ બેસે છે, ત્રણ બા જુએ તેમના રૂપો દેવો રચે છે એટલે ચતુર્મુખ દેશનાનો ગભીર ધ્વનિ નીકળતો જણાય છે)

૬ ભગવાનની પાછળ પ્રભામડળ રચવામા આવે છે તે આ કાશને પ્રકાશમાન કરી રહેલ હોય છે, સૂયના આકારને ધારણ કરનાર હોય છે અને તેમના શરીરને ઉલ્લાસ કરાવનાર અતિ સુંદર હોય છે (ભગવાનની કાતિ ઘણી હોવાને લીધે તેની સામે જોઇ શકાતુ નથી, સૂર્યની કાતિથી વધારે કાતિ ધારણ કરનાર પણ શાત અને શરદ્ઋતુના સૂર્ય જેવુ ભામડળ–કાતિપ્રભાનો સમૂહ સૂર્યનો આકાર બતાવે છે અને પ્રભુની પછવાડે રહે છે એથી પ્રભુની સામે નજર થઇ શકે છે)

૭ આખી દુનિયાને પ્રભુનુ આગમન અને પરોપકારીપણુ બતા વતો કાનને અતિ સુદર લાગે તેવો દિવ્ય દુદુભિનો અવાજ દેવતાઓ આકાશમા રહીને કરે છે, એ અવાજ લોકોમા ઉલ્લાસ ઉત્પન્ન કરે તેવો અને ઘણો સુદર હોય છે (આ દિ ય દુદુભિનો અવાજ પ્રભુ પધાર્યા છે એમ જણાવનાર હોય છે અને પ્રભુ મોક્ષમાર્ગના સાર્થવાહ છે એમ સૂચવનાર હોય છે)

૮ પ્રભુના માથા ઉપર ત્રણ છત્રો બીરાજમાન થાય છે અને તે આખી દુનિયાને બરાબર જણાવે છે કે આ વરિષ્ઠ રાજા છે અને ત્રણે ભુવનના નાયક છે (શરદ્ઋતુના ચદ્ર જેવા ધોળા ત્રણ છત્રો–એક મેકની ઉપર આવી રહેલા, પ્રભુના માથા ઉપર ઊચે અદ્ધર રહે છે અને તે પ્રભુનુ પરમેશ્વરત્વ સૂચન કરે છે)

આવી રીતે દેવતાઓ અને દાનવો પ્રાતિહાર્યની રચના કરે છે તેનાથી એ વરિષ્ઠ રાજા વધારે શોભે છે

૧ [1]વળી એ વરિષ્ઠ રાજાનુ શરીર ઘણુ સુગધવાળુ હોય છે, કોઈ

૧ અહીં ભગવાનના **અતિશયનુ** વર્ણન ચાલે છે, તેમા ચાર અતિશય ભગવાન જન્મે ત્યારથી હોય છે, ઓગણીશ અતિશયો દેવતાઓ કરે છે અને ઘાતી કર્મ ખપવાને લીધે અગીઆર અતિશયો તીર્થંકરપણાની ઋદ્ધિને અગે થાય છે આ **ચોત્રીશ** અતિશયો ઘણા અદ્ભુત અને મનોહર છે આ હકીકતને મૂળ નજરે તપાસતા એમ જણાય કે અરિહતના બાર ગુણો ગણાવ્યા છે તેમા આઠ મહાપ્રતિહાર્ય અને ચાર મૂળ અતિશયો ગણાવ્યા છે તે ચાર મૂળાતિશયો પૈકી પાછળના બે અતિશયમા તેનો સમાવેશ થાય છે ચાર મૂળાતિશયો નીચે પ્રમાણે છે

(૧) જ્ઞાનાતિશય
(૨) વચનાતિશય
(૩) પૂજાતિશય
(૪) અપાયાપગમાતિશય

પ્રથમ **જ્ઞાનાતિશયથી** કેવલજ્ઞાનદર્શનથી ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન વસ્તુ ભાવ અને ધર્મોને ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવપણે જાણવા અને દેખવા મતલબ તીર્થંકર મહારાજને સપૂર્ણ જ્ઞાન હોય છે અને આ દુનિયામા કોઇ એવો ભાવ કે ચીજ થઇ નથી છે નહિ કે થવાની નથી જે તેમના જાણવા દેખવામા ન આવે

બીજા **વચનાતિશયથી** તીર્થંકર મહારાજ દેશના આપે તે પાત્રીશ ગુણયુક્ત હોય તેમની વાણીમા પાત્રીશ ગુણો સ્પષ્ટ જણાય તે પાત્રીશ વાણીના ગુણો નીચે પ્રમાણે છે

૧ સ્થાનને યોગ્ય સસ્કારી ભાષા અર્ધમાગધી સહિત બોલે (સસ્કારવત્વ)

૨ ઉંચા સ્વરે દેશના આપે જેથી એક યોજન પ્રમાણ સમવસરણમા બેઠેલ સર્વે સાભળી શકે (ઉચ્ચત્વ)

૩ ભાષામા ગ્રામ્ય પ્રયોગ ન આવે, તુચ્છ ભાષા ન આવે (અગ્રામ્યત્વ)

૪ મેઘની જેવો ગભીર સ્વર ચાટયો આવે, ગર્જારવ સહિત બોલે (ગભીરત્વ)

૫ પ્રતિઘોષ સાથે, વાજિત્રમા ભળે તેવી રીતે શબ્દે શબ્દ છૂટા પડે તેમ બોલે (પ્રતિનાદ વિધાયિત્વ)

૬ સાભળનારને માનસહિત ઉદ્દેશીને બોલે (દક્ષિણત્વ)

૭ સાભળનારને રાગ ઉત્પન્ન થાય અને તે પોતાને ઉદ્દેશીને બોલાય છે એમ લાગે તેમ બોલે (ઉપનીતરાગત્વ) આ સાત ગુણો 'શબ્દ' આશ્રયી થયા

૮ ઘણા પુષ્ટ અર્થવાળી ભાષા બોલે (મહાર્થતા)

૯ પૂર્વાપર અવિરોધપણે બોલે (અવ્યાહતત્વ)

૧૦ કહેનારની મહત્તા લાગે તેમ, આ વચન આવા મહાત્માથી જ નીકળે તેવી વાતો બોલે (શિષ્ટત્વ)

૧૧ એવુ સ્પષ્ટ બોલે કે સાભળનારના મનમા જરા પણ શકા ન રહે (સશયાસભવ)

૧૨ દૂષણ વગરનુ અને ફરીવાર પૂછવુ ન પડે એવુ બોલે (નિરાકૃતાન્ય ઉત્તરત્વ)

૧૩ ગમે તેવો કઠણ વિષય સાંભળનારના મગજમાં ઉતરી જાય તેમ બોલે (હૃદયગમતા)

૧૪ જેટલું બોલવાયોગ્ય હોય તેટલું અને માહો માંહે અર્થ મળે તેવું બોલે (મિથ સાકાંક્ષતા)

૧૫. નયપ્રમાણયુક્ત અપેક્ષાવાળું અને ષડ્દ્રવ્ય નવતત્ત્વ પુષ્ટ થાય તેવું બોલે (પ્રસ્તાવૌચિત્ય)

૧૬ તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ થાય તેવું પ્રમાણવચન બોલે (તત્ત્વનિષ્ઠતા)

૧૭ વિષય સંબંધ પ્રયોજન અધિકારી સમજીને ઉચિત બોલે, અસંબદ્ધ ન બોલે (અપ્રકીર્ણ પ્રસૃતત્વ)

૧૮ પારકાની નિંદા ન થાય પોતાના વખાણ ન થઇ જાય તેમ બોલે (અસ્વશ્લાઘા પરનિંદિતા)

૧૯ પ્રતિપાદન કરવાના વિષયને બરાબર લક્ષ્યમાં રાખી બોલે (અભિજાત્ય)

૨૦ સાંભળનારને ઘી ગોળથી પણ વધારે મીઠાશ ઉપજે તેમ બોલે (અતિ સ્નિગ્ધ મધુરત્વ)

૨૧ યોગ્ય ગુણોની પ્રશંસા-વખાણ કરનારૂં યોગ્ય વચન બોલે. (પ્રશસ્યતા)

૨૨ પરમર્મ ઉઘાડા ન પડે તેવી રીતે બોલે (અમર્મવેધિતા)

૨૩ બોલનાર મહા પુરુષ છે એવો ભાસ પડે તેવું વચન બોલે, અર્થતુચ્છતા વાળું ન બોલે (ઔદાર્ય)

૨૪ ધર્મ અને અર્થને બરાબર વળગી રહીને બોલે-બન્ને યુક્ત બોલે (ધર્માર્થ પ્રતિબદ્ધતા)

૨૫ કર્તા કર્મ ક્રિયા લિંગ કારક કાળ અને વિભક્તિ યુક્ત બોલે (કારકાદ્ય વિપર્યાસ)

૨૬ સાંભળનારની ભ્રાન્તિ દૂર થાય વિક્ષેપ દૂર થાય તેવું બોલે (વિભ્રમાદિ વિમુક્તતા)

૨૭ સાંભળનારને આશ્ચર્ય ઉપજે તેવું બોલે, નવું સાંભળીએ છીએ તેમ લાગે (ચિત્રકૃત્વ)

૨૮ સાંભળનારને કાંઇ અદ્ભુત મહાન લાગે તેવું ધીરતા સાથે બોલે (અદ્ભુતત્વ)

૨૯ વચ્ચે રોકાયા વગર ચાલુ બોલે (અનતિવિલંબીતા)

૩૦ બોલવામાં અનેક પ્રકારની નવીનતા અને વર્ણનો આવે તેમ બોલે (વૈચિત્ર્ય)

૩૧ વિશેષ બુદ્ધિ ઉપજે-સ્પષ્ટ ખ્યાલ થાય તેવું બોલે (વિશેષતા)

૩૨ પદના અર્થને અનેક વિશેષણોનો આરોપ કરીને બોલે (વર્ણપદવાક્ય વિવિક્તતા)

૩૩ સત્ત્વપ્રધાનપણે, તેથી સાહસીકપણે બોલે (સત્ત્વપ્રધાનતા)

૩૪ પુનરૂક્તિ દોષરહિત બોલે અર્થ સિદ્ધ કરવાના અનેક નવા નવા પ્રમાણો આપે (અવ્યુચ્છિત્તિ)

પણ પ્રકારના મેલ વગરનુ હોય છે અને તેમને શરીરે જરા પણ પરસેવો તથા કોઇ પણ જાતનો રોગ થતો નથી[1]

૨ એ રાજાના દેહમા રહેલ માસ અને લોહી ગાયના દૂધ જેવું અથવા મોતીના હાર જેવુ સફેત હોય છે

૩ એ રાજા આહાર અને નિહાર[2] કરે તે ચર્મચક્ષુથી જોઇ શકાતા નથી આહાર નિહાર કરે છે એમ દેખાય પણ વસ્તુ દેખાતી નથી

૪ એ રાજાના શ્વાસોશ્વાસ કમળના જેવા સુગધી હોય છે

આ ચારે ગુણો એ રાજાને જન્મથી સાથે જ હોય છે

૫ [3]પ્રભુને દેશના દેવા માટે દેવતાઓ સમવસરણ એક યોજન પ્રમાણ રચે છે છતા તેમા પ્રભુના અતિશયથી કરોડો મનુષ્યો અને દેવતાઓ સમાઇ શકે છે, ત્યા જરા પણ ભીડ થતી નથી, સકોચ થતો નથી

૬ પ્રભુ અર્ધમાગધીમા ઉપદેશ આપે છે પણ સાભળનારા સર્વે તેને પોતપોતાની[4] ભાષામા સમજે છે, મનુષ્યો પોતપોતાની દેશ ભાષામા સમજે છે, તિર્યચો પોતાની ભાષામા સમજે છે અને દેવો દેવ ભાષામા સમજે છે એક યોજનમા બેઠેલા સર્વે પ્રભુની વાણી બરાબર સાભળી શકે છે

---

૩૫ સાભળનાર થાકી ન જાય તેમ બોલે (અખેદિત્વ)

આવી રીતે બીજા વચનાતિશયથી વાણીના પાત્રીશ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે ત્રીજા **અપાયાપગમાતિશયથી** ભગવાનને પોતાને અથવા તેમના સબધમા આવનારને પીડા થતી નથી, થયેલી પીડા દૂર થાય છે ઉપદ્રવ નિવારકપણાનો અહીં સમાવેશ તેમની થાય છે

ચોથા **પૂજાતિશયથી** ભગવાન જ્યા જ્યા જાય ત્યા ત્યા તેમનુ નિસ્પૃહ પણુ છતા પૂજા બહુમાન થાય છે, વૈભવ જબરો દેખાય છે અને સર્વ દિશામા તેમની કીર્તિ ફેલાય છે

આ ત્રીજા અને ચોથા અતિશયમા ચોત્રીશ અતિશયનો સમાવેશ થાય છે

૧ આ પ્રથમના **ચાર અતિશય જન્મથી** હોય છે તીર્થંકર જે ભવમા થાય ત્યા જન્મથી જ આ ચારે બાબતો તેમની સાથે હોય છે

૨ વિષ્ટા મુત્ર, વડીનીતિ લઘુનીતિ

૩ ૫-૧૫ સુધીના **અગીઆર અતિશયો** કર્મ ખપવાથી (ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થવાથી) કેવળજ્ઞાન થવાથી પ્રભુને થાય છે

૪ देवादैवीं नरानारीं, शबराश्चापि शाबरीं ।
तिर्यचो, पिहि तैरश्चीं, मंत्तिरे भगद्गिरम् ॥

૭ એ રાજાની પછવાડે પ્રભામંડળ સૂર્યથી હજારગણા તેજવાળું ચાલે છે એનાથી પ્રભુ સામી નજર કરી શકાય છે અને તેજનો અંબાર નજરે પડે છે[1]

૮ તાવ વિગેરે કોઇ પણ પ્રકારના રોગો ચારે બાજુ પચીશ યોજન સુધીના પ્રદેશમાં છ માસ સુધી થતા નથી પ્રભુ જ્યાં જ્યાં વિચરે છે ત્યાંથી ચારે બાજુ પચીશ યોજનમાં છ મહિના અગાઉ રોગ થયેલા હોય તો તે પણ શાંત થઇ જાય છે

૯ એટલી ભૂમિમાં વૈરવિરોધ ન થાય અને થયેલા હોય તો શમી જાય, દૂર થઇ જાય, છેડો આવી જાય[2]

૧૦ પ્રભુ વિચરે તે પ્રદેશથી પચીશ યોજનમાં એકી વખતે ઘણાના મરણ થાય એવા મહા ઉપદ્રવ ન થાય કોલેરા મરકી કોગળિયું કે એવા બીજા કોઇ પણ ચેપી કે હવાના રોગો ન થાય અને થયેલા હોય તે શાંત થઇ જાય

૧૧ સદરહુ પ્રદેશમાં કોઇ પણ ઉપદ્રવ ન થાય. અનાજને નુકસાન કરનાર પ્રચુર તીડ ઉંદર આદિ જીવોની ઉત્પત્તિ ન થાય.

૧૨ ભગવાન્ જ્યાં જ્યાં વિચરે ત્યાંથી ચારે તરફ સો યોજનમાં દુકાળ ન પડે, દુકાળના કારણો ઉત્પન્ન થયા હોય તો પણ સુકાળ થઇ જાય

૧૩ સદરહુ પ્રદેશમાં અવૃષ્ટિ ન થાય (વરસાદ ન આવવો તેને અવૃષ્ટિ કહે છે)

૧૪ સદરહુ પ્રદેશમાં અતિવૃષ્ટિ ન થાય (જોઇએ તેથી વધારે વરસાદ આવે તો તેથી લીલો દુકાળ પડે છે, એ પણ લોકોને અને જનાવરોને ત્રાસ આપે છે અતિવૃષ્ટિ પણ નુકસાન કરે છે)

૧૫ પ્રભુવિહારના પ્રદેશમાં સ્વચક્ર પરચક્રનો ભય થતો નથી સ્વચક્રનો ભય અંદર અંદરની લડાઇ (Civil war) કે બળવાથી થાય છે અને પરચક્રનો ભય બહારથી થતા આક્રમણોથી થાય છે આ બન્ને પ્રકારના ભયો પ્રભુવિહારક્ષેત્રોમાં થતા નથી

મહામોહ વિગેરે મોટા દુશ્મનોનો નાશ થવાથી આ ૫-૧૫ સુધીના ગુણો વસ્થિરાજાને ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થતા મેં સાંભળ્યા છે

---

૧ મૂળ ગ્રંથકારે આ અતિશય મૂકી દીધો છે

૨ तत्र खलु अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्याग જ્યાં અહિંસા બરાબર જામી હોય ત્યાં તેમની આજુબાજુમાં પણ વૈરત્યાગ થાય છે વાતાવરણ વૈર વગરનું થઇ જાય છે સદર સૂત્રનો સાક્ષાત્કાર થાય છે

૧૬ [1]પ્રભુ વિચરે ત્યા ધર્મપ્રકાશક એક ધર્મચક્ર આગળ આકાશમા ચાલે છે

૧૭ પ્રભુ ચાલે ત્યારે તેમની ઉપર ત્રણ છત્ર આકાશમા ચાલે છે

૧૮ પ્રભુ વિચરે તેની આગળ ધ્વજ (ઇંદ્રધજા)—નાની ધજાઓના સમૂહસહિત ચાલે છે

૧૯ પ્રભુ વિચરે ત્યારે આકાશમા રત્નજડિત સુદર ચામર ચાલે છે

૨૦ પ્રભુ વિચરે ત્યા સ્ફટિકમય પાદપીઠસહિત સિંહાસન આકાશમા સાથે ચાલે છે

૨૧ ભગવાન્ વિચરે—ચાલે ત્યારે દેવતાઓ સુદર નવ કમળોની યોજના કરે છે તે પાછળથી આગળ આવે છે અને તેના ઉપર પગ મૂકીને પ્રભુ ચાલે છે કેવળજ્ઞાન થયા પછી ભગવાન ભૂમિતળનો સ્પર્શ કરતા નથી

૨૨ સમવસરણની રચના દેવો કરે છે તેમા રૂપાનો, સોનાનો અને રત્નનો ગઢ અનુક્રમે કરવામા આવે છે ત્રણ ગઢની અદર વચ્ચે કરેલી વેદિકા ઉપર બેસીને પ્રભુ દેશના આપે છે

૨૩ સમવસરણમા પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે બેસે છે, તે વખતે બીજા ત્રણ રૂપો ત્રણ દિશાએ દેવો કરે છે, તેથી ભગવાન્ ચતુર્મુખે દેશના આપે છે એમ દેખાય છે

૨૪ સમવસરણના મધ્યભાગમા તે વિશિષ્ટ પુરુષના શરીર પ્રમાણથી બારગણુ ઊચુ અને એક યોજનપ્રમાણ સમવસરણ ઉપર સપૂર્ણ છાયા કરતુ, લીલા છત્રસમાન ચૈત્યવૃક્ષ—અશોકવૃક્ષ દેવતા રચે છે

૨૫ પ્રભુ જે જે સ્થાને વિચરે ત્યા કાટાઓ ઊધા મુખવાળા થઇ જાય છે, કોઇને વાગી ન શકે તેવી રીતે ગોઠવાઇ જાય છે

૨૬ કેશ, દાઢી, નખ, રોમ, મુછ હોય તેવાને તેવા રહે છે, જરા પણ વધતા નથી

૨૭ પ્રભુ વિચરે તે સ્થાને સર્વ શબ્દ રૂપ રસ સ્પર્શ અને ગધ હૃદયને પસદ આવે તેવા થાય છે અને છએ ઋતુઓ તે સ્થાનમા પુષ્પાદિ સામગ્રીઓથી એકી સાથે અનુકૂળ થઇ જાય છે

૨૮ વિહારભૂમિ ઉપર સુગધી જળનો છટકાવ થયા કરે છે

૨૯ વિહારભૂમિ ઉપર ફૂલો થોડા થોડા આખો વખત પડ્યા કરે છે અને સમવસરણની જમીન ફૂલના સમૂહથી ભરેલી લાગે છે પાચ વર્ણના ફૂલો જાનુ સુધી ભરેલા રહે છે

---

૧ સોળથી ચોત્રીસ સુધીના ઓગણીશ અતિશયો દેવકૃત હોય છે

૩૦ પક્ષીઓ વરિષ્ઠરાજાની પ્રદક્ષિણા કરે છે

૩૧ અનુકૂળ પવન વાય છે

૩૨. પ્રભુ વિચરે ત્યારે ઝાડો નમતા જાય છે અને જાણે પોતે ભક્તિરસથી ગદ્‌ગદ થતા હોય એમ લાગે છે

૩૩ ભગવાન પાસે કાઇ નહિ તો પણ ઓછામા ઓછા એક કરોડ દેવતાઓ સેવામા હાજર રહે છે

૩૪ દિ ય દુદુભિનો અવાજ આકાશમા થયા કરે છે

ઉપરના અતિશયો ભક્તિથી ભરપૂર દેવતાઓ કરે છે અને પો તાનુ સુંદર રાજ્ય ભોગવતા વરિષ્ઠરાજાને ઉત્પન્ન થાય છે એમ મારા જોવામા આવ્યુ છે 'દેવ! એ વરિષ્ઠરાજાને એવી તો અદ્‌ભુત સપત્તિઓ મળી કે મારી જેવાની વાણીથી તેનુ વર્ણન કરવુ પણ અશક્ય છે

---

૧ આ સિવાય ભગવાનમા અઢાર દોષો હોતા નથી તે નીચેની ગાથાપરથી ધ્યાનમા રાખવુ

अतरायदानलाभ-वीयभोगोपभोगगा ।
हासोरत्यरतीभीति-जुगुप्सा शोक एव च ॥
कामोमिथ्यात्वमज्ञान-निद्राचाविरतिस्तथा ।
रागोद्वेषश्चनो दोषा-स्तेषामष्टादशाप्यमी ॥

એ અઢાર દોષો વિસ્તારથી સમજવા માટે અનોપચદભાઇએ બનાવેલો અઢાર દોષનિવારક ગ્રથ વાચવો સામાન્ય અર્થ અહીં લખ્યો છે (નામનિર્દેશમાત્ર)

૧ દાન દેવામા અતરાય થવો તે દાન ન આપી શકાય તે સ્થિતિ-દાનાતરાય

૨ વસ્તુનો લાભ, તેની પ્રાપ્તિ ન થવી તે અમુક કે સર્વે વસ્તુ ન મળે તે-લાભાતરાય

૩ પોતાના શક્તિ તેજ બળ વાપરી ન શકાય અથવા પ્રાપ્ત ન થાય તે-વીર્યાતરાય

૪ એકવાર ભોગમા આવે તે ભોગ્ય વસ્તુ કહેવાય છે એવી ભોગ્ય વસ્તુ ન મળે તે-ભોગાતરાય

૫ અનેકવાર ભોગમા આવે (ઘરેણા સ્ત્રી વિગેરે) તે ઉપભો ય વસ્તુ કહેવાય છે તે ન મળે તે-ઉપભોગાતરાય

૬ મશ્કરી કરવી ઠઠ્ઠા કરવા તે-હાસ્ય

૭ પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ કરવી તે-રતિ

૮ પદાર્થો ઉપર અપ્રીતિ કરવી તે-અરતિ

૯ કોઇ પણ પ્રકારની બીક લાગવી તે-ભય

૧૦ મલીન વસ્તુ જોઇને તેપર તિરસ્કાર-ધૃણા આણવી તે-જુગુપ્સા

૧૧ મનમા દીલગીરિ થવી, મન વિકળ થવુ તે-શોક

૧૨ સ્ત્રીપુરૂષ કે બન્ને સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છા તે-કામ [ચાલુ]

એ વરિષ્ઠ રાજા સર્વ પ્રાણીઓની આંખો ઠારે તેવા હતા, સર્વને આનદ આપે તેવા હતા, મહાસુખ આપનાર નિર્વૃતિનગરીનો માર્ગ બતાવનાર હતા અને અનેક લોકોને એ નગરીએ પહોંચાડી દેતા હતા

નિવૃત્તિ નગરીએ પ્રયાણ

આવા પ્રકારનુ અતિ સુદર રાજ્ય કરતા આખરે એ મહાપ્રતાપી સુંદર વરિષ્ઠરાજા પોતે પણ નિર્વૃતિનગરીએ તે જ રસ્તે[1] પહોંચી ગયા અગાઉના પ્રકરણમા ઉત્તમરાજાએ શત્રુઓનો ઘાત કર્યો વિગેરે સબધી જે વિસ્તારથી હેવાલ કહ્યો છે તે આમના સબધમા પણ બરાબર તે જ પ્રમાણે સમજી લેવો.[2]

હવે જે પેલી દૃષ્ટિ દેવી હતી તેણે પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ તો વરિષ્ઠ ઉપર સારી રીતે કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરતુ તે પણ તદ્દન નકામી થઇ ગઇ, કાઇ કરી ન શકી અને આખરે તદ્દન ઠેકાણે આવી ગઇ વરિષ્ઠરાજાએ એને તદ્દન ઉપયોગ વગરની બનાવી દીધી, વળી એ પોતાના મદદ કરનારા બધુઓથી વિખુટી પડી ગઈ, તદ્દન શક્તિ વગરની થઇ ગઇ અને આખરે સર્વથા મૂઢ થઇને નાશ પામી ગઇ એવી રીતે સર્વ પ્રકારે કૃતકૃત્ય થઇને એ મહારાજા તદ્દન શાત હોઇ કોઇ પણ પ્રકારની બાધા પીડા વગર અને સપૂર્ણ આનદમા મગ્ન થઇ નિ-

દૃષ્ટિદેવીનુ અકિંચિત્કરત્વ

---

૧૩ સમજ વગર કે ખોટા આગ્રહથી દર્શન ઉપર મોહ તે–દર્શનમોહ–મિથ્યાત્વ

૧૪ મૂઢપણું, સમજણનો–સ્વરૂપ જ્ઞાનનો અભાવ તે–અજ્ઞાન

૧૫ ઉંઘ આવવી તે–નિદ્રા

૧૬ ત્યાગ કરવો તે પચ્ચખ્ખાણ તે ન લઇ શકવા તે અપ્રત્યાખ્યાન–અવિરતિ

૧૭ સુખના સાધનો મેળવવામા ગૃદ્ધિ તે–રાગ

૧૮ પૂર્વ દુ ખનું સ્મરણ અથવા તેના સાધનો ઉપર ક્રોધ તે–દ્વેષ

આ અઢારે દોષ વરિષ્ઠરાજામા નહોતા એમ કહેવાનો અત્ર આશય છે આ અઢારે દોષો એટલા વિસ્તૃત છે કે એમા આખી દુનિયાના સર્વ દોષો સમાઇ જાય છે અને જ્યારે તેનો સર્વથા ત્યાગ થઇ ગયો હોય ત્યારે પ્રાણી અસાધારણ મનુષ્યની ગણનામા આવે છે તેમા કાઇ પણ નવાઇ નથી

૧ પોતે જે માર્ગનો સર્વને ઉપદેશ આપતા હતા તે જ રસ્તે પોતે પણ ચાલીને મોક્ષે ગયા

૨ જુઓ પૃ ૧૬૦૮–૧૦

વૃત્તિ નગરીમા ભેગે છે, મોજ કરે છે અને નિજગુણોમા રમણ કરે છે'

૧ ઉત્તમોત્તમ પ્રાણીઓનુ વર્ણન કરતા શ્રીતત્ત્વાર્થસૂત્રના ભાષ્યકાર કહે છે કે यस्तु कृतार्थोऽप्युत्तममवाप्य धर्मं परेभ्य उपदिशति । नित्यं स उत्तमेभ्योऽप्युत्तम इति पूज्यतम एव ॥ 'જે ભાગ્યવાન્ પ્રાણી મહા ઉત્તમ ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને તેનો ઉપદેશ બીજાને આપે છે તે પ્રાણી **ઉત્તમોત્તમ** છે અને સર્વથી વધારે પૂજ્ય છે' **ક્ષેમકરગણિ** ષટ્પુરૂષ ચરિત્રમા આ ઉત્તમોત્તમ પ્રાણીને અંગે તીર્થકર મહારાજની વાર્તા કરે છે તેમાનો અતિ આનદદાયી ભાગ જેની વિગત ઉપર પ્રકરણમા આવી નથી તે અહીં ઉતારી લઇએ છીએ તેઓશ્રી જણાવે છે કે 'તીર્થકર નામકર્મનો વિપાક ભોગવનાર, ત્રણ લોકના ઇશ્વર ત્રણ લોકના નાથ, ત્રણ લોકમા પૂજનીય, ત્રણે લોકમા સ્તુતિ કરવા લાયક ત્રણ લોકમા ધ્યાન કરવા યોગ્ય, નિર્દોષ, સર્વ ગુણોથી સપૂર્ણ મહાત્મા તીર્થકરો **ઉત્તમોત્તમ** વિભાગમા આવે છે એવા વિશુદ્ધ મહાત્માઓ અવ્યવહારરાશિમા હોય છે ત્યારે પણ ગુણોમા અન્ય જીવો કરતા વધારે હોય છે પણ તેઓનુ રત્નત્વ ઢકાયલુ રહે છે વ્યવહારરાશિમા આવે ત્યારે જો પૃથ્વીકાયમા ઉત્પન્ન થાય તો ચિંતામણિ રત્ન થાય છે, અપ્કાયમા જાય તો તીર્થજળમા ઉત્પન્ન થાય છે અગ્નિકાયમા જાય તો યજ્ઞ કે મગળદીપકની અગ્નિ થાય છે વાઉકાયમા જાય તો વસતકાળનો શીતળ મૃદુ સુગધી પવન થાય છે વનસ્પતિ કાયમા જાય તો કલ્પવૃક્ષ આબા કે પ્રતાપી ઔષધી થાય છે અને એવી જ રીતે બે ઇંદ્રિયમાં દક્ષિણાવર્ત શખ થાય છે તિર્યચ પચેંદ્રિયમા ઉત્તમ ગજ કે અશ્વ થાય છે અને એવી રીતે સર્વ ગતિમા ઉત્તમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે છેવટે જ્યારે તીર્થંકર થવાના હોય છે ત્યારે તેમની માતા ચ્યવનકાળે ચૌદ મોટા સ્વપ્ન દેખે છે તેઓ ગર્ભકાળથી ત્રણ જ્ઞાનસહિત હોય છે ગર્ભકાળમા દેવો તેમના પિતાનાં ઘરમા ધનધાન્યની સમૃદ્ધિ કરે છે તેમની માતાને ગર્ભની વેદના થતી નથી મહા ઉત્તમ દોહદો થાય છે અને દયા અનુકપા કરવા મન થાય છે, તેમના પિતાને ઘણો હર્ષ થાય છે, અન્યથી પરાભવ થતો નથી આજ્ઞા વધારે સારી રીતે પ્રસરે છે યશકીર્તિમા વધારો થાય છે અને વિપત્તિઓ દૂર થાય છે તેમના જન્મસમયે સર્વ ગ્રહો ઉચ્ચ હોય છે ત્રણ લોકમા સર્વ સ્થળે પ્રકાશ થાય છે નારકીના જીવોને પણ થોડો વખત સુખ થાય છે દેવતાઓ રત્ન સોના રૂપા વસ્ત્ર વિગેરેની વૃષ્ટિ કરે છે જય જય શબ્દના ઉચ્ચારથી આકાશ અને પૃથ્વીને ગજાવી મૂકે છે, સુગધી શીતળ પવન સર્વત્ર વાય છે અને સમુદ્ર કલ્લોલ કરી વધારે ઉછળે છે માતાનુ પ્રસુતિ કાર્ય છપ્પન દિગ્કુમારીઓ કરે છે, મેરૂપર્વત ઉપર જઇ ઇંદ્રો અને દેવો પ્રભુનો જન્માભિષેક કરે છે અને તે વખતે આખુ જગત્ આનદમય થાય છે તે વખતે વળી દેવ અસુર મનુષ્ય અને પશુ પક્ષીઓનુ પરસ્પર વૈર નાશ પામે છે ડાકિની શાકિની પરાભવ કરી શકતી નથી ઉપદ્રવો ઉત્પન્ન થતા નથી સૂર્યાદિક ગ્રહો લોકોને શાતિ કરે છે, લોકોના મન પરસ્પર પ્રીતિવાળા થાય છે દૂધ ઘી તલ શેરડી વિગેરે પદાર્થોમા રસની વૃદ્ધિ થાય છે વનસ્પતિમાં ફળ અને ફૂલનો વધારો થાય છે ઔષધિઓનો પ્રભાવ અધિક થાય છે ખાણોમા રત્નસુવર્ણ વધારે ઉત્પન્ન થાય છે પુષ્પોની સુગધીમાં મોટો વધારો થાય છે અને નિધાનો જમીનમા ઊંડા હોય તે ઉપર આવે છે પ્રભુના જન્મસમયે મત્ર સાધનારની

[ચાલુ

મત્રસિદ્ધિ-વિદ્યાસિદ્ધિ સુલભ થાય છે, લોકોના હૃદયમા સદ્બુદ્ધિ થાય છે, મન દયાર્દ્ર થાય છે, મુખમાથી અસત્ય વચન નીકળતા નથી, પારકુ દ્રવ્ય હરવાની મતિ થતી નથી, કુશીળ માણસોની સોબત થતી નથી, કષાયો આછા અને ઓછા થઈ જાય છે અને પાપબુદ્ધિ અલ્પ થઇ જાય છે તીર્થંકરના જન્મસમયે સારાં કાર્યે કરવા મન પ્રવર્તે છે, ઇચ્છિત કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, અન્યના ગુણ ગ્રહણ કરવા બુદ્ધિ થાય છે, સર્વ લોકો પોતાને ઘરે મહોત્સવ કરે છે, મગળગીત ગાય છે અને ચારે તરફ વધામણી થાય છે તીર્થંકરના જન્મસમયે સ્વર્ગવાસી પાતાળવાસી અને ભૂમિવાસી દેવો પ્રમુદિત થાય છે, શાશ્વત ચૈત્યોમા મહોત્સવ કરે છે દેવ સ્ત્રીઓ ધાત્રી (ધાવ) તરીકે કામ કરે છે, દેવીઓ નવા બાળકને અનુપમ નવીન આભરણોથી શોભાવે છે, નાના પ્રકારની ક્રીડા કરાવે છે, જમણા હાથના અગુઠામા અમૃતનો સચાર કરે છે તેઓ બાળક અવસ્થામા ત્રણ જ્ઞાનયુક્ત હોય છે, અપરિમિત બળ અને પરાક્રમયુક્ત હોય છે, બીજા બાળકો કરતાં ઘણી ઉત્તમ પ્રકૃતિયુક્ત હોય છે, ત્રણે લોકની રક્ષા કરવાને શક્તિમાન્ હોય છે, અભ્યાસ કર્યાં વગર વિદ્વાન્ હોય છે, કળા શીખ્યા વગર સર્વ કળામા કુશળ હોય છે, અલકાર વગર પણ અતિ શોભતા હોય છે, ચપળતારહિત હોય છે, સ્વજન પરજનને ઉપતાપ નહિ કરનાર હોય છે અને લીલાવિલાસમા ચચળતા વગરના હોય છે તેમ જ સવ વસ્તુનુ જ્ઞાન હોવાથી અલ્પ ઇચ્છાવાળા હોય છે ૧ વ્યાધિરહિત તેમ જ મેલરહિત દેહ, ૨ દેહમા તથા મુખમા સુગધી, ૩ ગાયના દૂધની ધારા જેવા સફેદ લોહી અને માંસ અને ૪ ચર્મચક્ષુથી ન જોઇ શકાય તેવો આહાર નિહારનો વ્યવહાર-આ ચારે અતિશયો પ્રભુને જન્મથી સિદ્ધ હોય છે તીર્થંકરના અગોમા અનુપમ શોભા હોય છે, તેમનો બાંધો, રૂપ, સસ્થાન, વર્ણ, ગતિ, સત્ત્વ, બળ, શ્વાસોશ્વાસ અનુપમ હોય છે પાચમા બ્રહ્મકલ્પમાં રહેનારા લોકાતિક દેવો આવી પ્રભુને કહે છે કે "ભગવાન્! હવે અવસર થયો છે, તીર્થ પ્રવર્તાવો" એ વાક્યથી નિદ્રામાથી જાગેલ રાજાની પેઠે પ્રભુ તરત સાવધાન થાય છે અને તુરત જ સાવત્સરિક દાન દેવાનો આરભ કરે છે જેને જે વસ્તુનો ખપ હોય તે માગી લો એવી ઉદ્‌ઘોષણા દેવો કરે છે અને છૂટે હાથે લોકોને સોનુ, રત્ન, મણિ માણેક, વસ્ત્ર, આભરણ, હાથી, ઘોડા વિગેરેનુ મહાદાન આપે છે વર્ષ સુધી આવુ વિશાળ દાન આપવાથી તીર્થંકરનો કીર્તિપટહ આખા વિશ્વમા વાગે છે ત્યાર પછી તેઓશ્રી દીક્ષા લે છે તે વખતે દેવો આઠ દિવસનો મહોત્સવ નદીશ્વર દ્વીપે કરે છે તીર્થંકર પોતાને હાથે જ દીક્ષા લે છે મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે બદ્ધકચ્છ, યતિ ધર્મ પાળવા તૈયાર અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવપર મમતા રાખનાર તીર્થંકર પૃથ્વીપર વિહાર કરે છે અને પ્રાપ્ત થતા સર્વ પરીષહ અને ઉપસર્ગો સહન કરે છે બાહ્ય અને અતરનો સર્વ પરિગ્રહ ત્યાગી આવી રીતે નિગ્રથ થયેલા તીર્થંકર મૈત્રી પ્રમોદ કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય ભાવની સ્થિરતાને પરિણામે અને ક્ષમા, માનત્યાગ, માયાત્યાગ, લોભત્યાગને લીધે જે ઔદાર્ય, ગાભીર્ય ધૈર્ય, મર્યાદિત આર્યત્વ, દયાળુત્વ, અનુદ્ધતત્વ, સદાચારીત્વ, મન વચન કાયાનુ એકત્વ, સત્યત્વ, સર્વજન હિતેચ્છુત્વ, પ્રભુત્વ, જિતેંદ્રિયત્વ, ગુણરાગત્વ, મમતારહિતત્વ, સમાનભાવીત્વ, નિર્ભયત્વ, નિર્દોષત્વ હોય છે તેવુ ત્રણ લોકમા કોઇપણ દેવ અસુર કે મનુષ્યમા

[ચાલુ

[1]વિતર્ક અપ્રબુદ્ધ શિષ્યને કહે છે કે તમે છ રાજ્યોનું અવલોકન કરી તેની વિગતવાર હકીકત આપને જણાવવા મને હુકમ આપ્યો હતો તે પ્રમાણે જઇને મેં જે જોયું અને સાંભળ્યું તે મેં આપને આ પ્રમાણે વિગતવાર જણાવ્યું છે

* * *

જોવામાં આવતું નથી. વિહાર કરતા અને તપ કરતા આખરે પ્રભુને કેવલ્યજ્ઞાન (સંપૂર્ણ જ્ઞાન) થાય છે તે વખતે તીર્થંકર નામકર્મની પ્રકૃતિનો બરાબર મહિમા પ્રત્યક્ષ થાય છે તે મહિમાનું અત્ર કાંઇક દિગ્દર્શન કરીએ તીર્થંકરો જે સ્થળે બીરાજવાના હોય છે તે સ્થળે વાયુકુમારના દેવો એક યોજનપ્રમાણ પૃથ્વી સાફ કરે છે મેઘકુમાર દેવો સુગંધી જળ છાંટે છે, ઋતુકુમાર દેવો પાંચ વર્ણના ફૂલની વૃષ્ટિ કરે છે વ્યંતર દેવો એક યોજનમાં મણિ રત્ન સુવર્ણમય પીઠ બાંધે છે વૈમાનિક દેવો મણિના કાંગરાથી વિરાજિત તથા પતાકા તોરણ ધજા પૂતળીઓથી સહિત પ્રથમ રત્નનો ગઢ કરે છે એ પ્રથમ ગઢની ફરતો રત્નમય કાંગરાથી શોભતો ચાર દરવાજાવાળો મધ્ય ગઢ જ્યોતિષ્ દેવો કરે છે એ બીજા ગઢની ફરતો સોનાના કાંગરાથી વિભૂષિત ચાર દરવાજાયુક્ત ત્રીજો રૂપાનો ગઢ ભુવનપતિના દેવો કરે છે એવી જ રીતે અશોક વૃક્ષ, રત્નમય પીઠ, દેવછંદ, આસન વિગેરે બીજા દેવો તીર્થંકર નામકર્મના પ્રભાવથી કરે છે તીર્થંકર ચાલે છે ત્યારે નવ કમળની યોજના દેવો કરે છે જેના ઉપર પગ મૂકી પ્રભુ ચાલે છે સમવસરણમાં દાખલ થતા પ્રભુનું દર્શન ચારે બાજુથી થવા માટે તેમના ત્રણ રૂપો દેવો બનાવે છે પ્રભુ પૂર્વ સન્મુખ બેસે છે છતા ચારે દ્વારથી આવનારને અંદર આવતા જ પ્રભુનું દર્શન થાય છે કરોડો દેવોથી પરવરેલા પ્રભુ બાર પ્રકારની સભા સમક્ષ દેશના આપે છે, કૃતકૃત્ય થયેલા પ્રભુ મોક્ષમાર્ગનો પ્રકાશ કરનારી દેશના આપીને પૃથ્વીપર વિહાર કરે છે તેમાં તેમનો હેતુ પરોપકાર કરવાનો જ હોય છે અતિશયથી વિરાજમાન વાણીગુણયુક્ત અઢાર દોષરહિત અનંત શક્તિના ધણી જગતના નાથ તીર્થંકરો ખરેખર ધ્યાન કરવા યોગ્ય હોય છે તીર્થંકરો મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે અને જૈન શાસનનો ડંકો જગતમાં વગાડે છે જાણવાયોગ્ય પદાર્થોનો વિસ્તાર કરે છે અને સંસારમાં ભ્રમણ કરાવનારા કુબોધને ભેદે છે અને ભવ્ય પ્રાણીઓના મનમાં પ્રતિબોધ કરે છે છેવટે બાકીના ચાર અઘાતિ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે જાય છે અને ત્યાં અનંત સુખનો અનુભવ કરે છે સર્વ દેવમનુષ્યના ભૂતભવિષ્યના સુખોનો સરવાળો કરીએ તેથી અનંતગણું સુખ મોક્ષમાં છે ઉત્તમોત્તમ પુરૂષોનું આવું લક્ષણ શાસ્ત્રકાર બતાવે છે તીર્થંકરો જૈન ધર્મમાં ખાસ મહત્વનો ભાગ ભજવતા હોવાથી તેમના સંબંધમાં વિસ્તારથી નોટ લખવામાં આવી છે

૧ વાંચનારને યાદ હશે કે પ્રકરણ ૧૦ ની આખરે પૃ ૧૫૬૬-૬૭ માં અપ્રબુદ્ધ શિષ્યે વિતર્ક નામના અનુચરને ષટ્પુત્રના રાજ્યનું નિરીક્ષણ કરવા મોકલ્યો હતો તેણે પાછા આવી જે રિપોર્ટ કર્યો તેનો સમાવેશ પૃ ૧૧ થી ૨૫ સુધીમાં કર્યો આ વાર્તા ઉત્તમસૂરિએ હરિકુમાર પાસે કહેવા માંડી છે ઉપદેશને અંગે આ અંતરંગ રાજ્યનો પ્રપંચ બતાવવાનો પ્રસંગ હતો ઉત્તમસૂરિ નવા પ્રકરણમાં તે જ વિષયને સ્પષ્ટ કરશે, તે પહેલા શરૂઆતમાં અપ્રબુદ્ધની વિચારણા ચાલશે આ પ્રમાણે હકીકત લક્ષ્યમાં રાખવી

પ્રકરણ ૧૬ મું.

હરિ અને ધનશેખર.

ઉપર પ્રમાણે વિતર્કે છ પુરૂષોની વાર્તા કરી તે સાભળીને અપ્રબુદ્ધ શિષ્ય પોતાના મનમા વિચાર કરવા લાગ્યો [1]

અપ્રબુદ્ધની પર્યાલોચના.
સિદ્ધાન્ત પ્રસાદથી સુખદુ ખ જ્ઞાન.
સર્વ સશયોનો સપૂર્ણ નાશ.

અહો ! [2]મહાત્મા સિદ્ધાન્તે અગાઉ મને જે વાત કરી હતી તે સર્વ આ તો બરાબર સાબીત થઇ આટલા ઉપરથી જણાય છે કે સિદ્ધાન્ત મહાશયના કહેવામા જરા પણ ફેરફાર કે વિરોધ નહોતો સિદ્ધાન્તમહાત્માએ મને વાતચીત દરમ્યાન કહ્યુ હતુ કે એ અતરગ રાજ્ય સુખ અને દુ ખ બન્નેનુ કારણ થાય છે, પાત્રવિશેષે જે પ્રાણી એ રાજ્ય સારી રીતે પાળે તેને તે રાજ્ય સુખનુ કારણ થાય છે અને જે તેને ખરાબ રીતે પાળે તેને તે જ રાજ્ય દુ ખનુ કારણ થાય છે રાજ્ય તો એક જ છે પણ દરેક વ્યક્તિ તેને કેવી રીતે પાળે છે તેના ઉપર તેના સુખદુ ખનો આધાર રહે છે વિતર્કે મને અત્યારે જે વાર્તા કહી સભળાવી, પોતે નજરે છ વર્ષ સુધી જે હકીકત જોઇ તેનુ જે વર્ણન કર્યું, તે એ જ હકીકત બતાવે છે સિદ્ધાન્ત જે વાત બતાવે તેથી ઉલટી હકીકત કે તેમા ફેરફાર હોવાનો સભવ જ કેમ હોઇ શકે ? કારણ કે

૧ અહીં બે રે. એ સોસાયટિવાળા મૂળ પુસ્તકનુ પૃ ૯૫૧ શરૂ થાય છે

૨ અહીં પૃ ૧૫૫૮-૫૯ મા અપ્રબુદ્ધ અને સિદ્ધાન્ત વચ્ચે જે વાતચીત થઇ છે તે જરા વાચી જવી [illegible] ચનાનો સાર બરાબર સમજાઇ જશે

વિતક મને જે હકીકત કહી તે પરથી જણાય છે કે તે જ રાજ્ય [1]નિકૃષ્ટને અને [2]અધમને દુખનુ કારણ થયુ કારણ કે તેઓએ એ રાજ્ય ઘણી ખરાબ રીતે પાળ્યુ અથવા પોતાનુ રાજ્ય ઓળખી પણ શક્યા નહિ, વળી એ જ રાજ્ય [3]વિમધ્યમને અલ્પ સુખનુ કારણ થયુ, કારણ કે એ પણ રાજ્યની બહારના ભાગમા જ મોટે ભાગે રહ્યો અને રાજ્યને મદમદ સહજ પાળ્યુ, વળી તે જ રાજ્ય [3]મધ્યમરાજને લાબા વખતના સુખનુ કારણ થયુ કારણ કે એણે રાજ્યની અદર પ્રવેશ કરીને કાઇક આદર પૂર્વક તેની પાલના કરી, વળી તે જ રાજ્યને બહુ સુંદર રીતે પાળ વાથી ઉત્તમરાજ અને વરિષ્ઠને તે સર્વ પ્રકારના સુખો આપનાર થયુ આ છ રાજા પૈકી પ્રત્યેકનુ એક એક વર્તનુ રાજ્યપાલન સમજવાથી હુ તો બધી હકીકત બરાબર સમજી ગયો, જાણી ગયો, કારણ કે ડાહ્યા માણસોએ કહ્યું છે કે “ જે માણસે બારીક અવલોકન કરીને એક સવત્સર (વર્ષ) જોયો હોય અને એકવાર જેણે ઇચ્છાપૂર્વક તેની સેવના કરી હોય, તેણે આખી દુનિયાને બરાબર જોઇ લીધી છે એમ જાણવુ, કારણ કે દુનિયાના ભાવો ફરી ફરીને એવી રીતે જૂદા જૂદા સબધે બન્યા જ કરે છે.”[4] સિદ્ધાન્ત મહા ત્માની મેહરબાનીથી સુખ અને દુખના હેતુઓ કયા છે, કેવી રીતે રહેલા છે અને તે પ્રાણીપર કેવી રીતે કામ કરે છે તે મારા જાણ વામા આવી ગયુ અને મારી અજ્ઞતા હતી તે દૂર થઇ ગઇ

આવી રીતે એ અપ્રબુદ્ધ શિષ્ય જે પણ એક રાજા જ હતો તેને ઘણો સતોષ થયો, તેના અતરાત્માને ઘણો આનદ થયો અને છ એ રાજ્યોનો વિચાર વારવાર કરતા, તે પર પર્યાલોચના કરતા અને તે સબધી પૃથક્કરણ કરતા તે નિશ્ચિત થયો, આનદમા આવી ગયો, શાતિ પામ્યો[5]

* * * *

* * *

---

૧ જુઓ પ્રકરણ ૧૧ મુ ચાલુ પ્રસ્તાવ

૨ જુઓ પ્રકરણ ૧૨ મુ ચાલુ પ્રસ્તાવ

૩ જુઓ પ્રકરણ ૧૩ મુ ચાલુ પ્રસ્તાવ

૪ શાસ્ત્રકાર અ યત્ર કહે છે કે જેણે એક ભાવ સર્વથા જાણ્યો તેણે સર્વ ભાવો જાણ્યા એમ સમજવુ

૫ ઉત્તમસૂરિએ હરિરાજા પાસે પૃ ૧૫૫૬ થી જે ઉપદેશ શરૂ કર્યો હતો તે અત્ર પૂરો થાય છે જુઓ પ્રકરણ નવમાનો છેલ્લો ભાગ પૃ ૧૫૫૫-૫૭

કથાનક રહસ્ય.
સૂરિનુ વિવેચન.
હરિરાજની શકા.

ઉત્તમસૂરિ હરિરાજપ્રત્યે ઉપદેશ આગળ ચલાવતા કહે છે કે –

"હરિરાજ! પ્રસગાનુસાર તને ઉપર પ્રમાણે મેં વાત કહી, હવે એના ઉપરથી તારે તો સાર કાઢવાનો છે, આખી વાર્તાનુ રહસ્ય શું છે, તે પણ તને કહી સભળાવુ તે તુ બરાબર લક્ષ્યમા રાખજે

પેલા મહામોહ વિગેરે શત્રુઓ અને પેલી દૃષ્ટિયોગિની જેવી રીતે નિકૃષ્ટ અને અધમને મહાદોષો કરનાર થઇ પડ્યા, તેમને ભયકર ત્રાસ આપનાર અને મહા અધમ ગતિએ લઇ જનાર થઇ પડ્યા, તેવી જ રીતે બીજા પણ અતરગ લોકો સાચી સમજણ વગરના પ્રાણીઓને હેરાન કરનારા થાય છે, તેમને અનેક પ્રકારના ત્રાસ આપે છે અને તે સમજી પણ ન શકે તેવી સ્થિતિમા તેમને મૂકી દે છે વળી રખડતા ધનશેખરને તેના પાપી મિત્રોને લીધે પીડા પામતો સાભળીને તેં સવાલ કર્યો હતો કે 'શુ પ્રાણીઓ બીજાના દોષોથી દોષિત થાય છે, પીડા ખમે છે કે જે નિયમને અનુસારે અત્યારે ધનશેખર મિત્રોના દોષથી હેરાન થાય છે, પીડાય છે? તો તેના જવાબમા હવે તારા જેવામા આવ્યુ હશે કે એવા અતરગ મિત્રોના દોષથી જ ધનશેખર આવા પ્રકારની ચેષ્ટા કરે છે

ઉપર પ્રમાણે જવાબ સાભળીને વળી હરિરાજાએ પૂછ્યુ "સાહેબ! એ બાબતમા મારા મનમા સશય હતો તે તો બરાબર નીકળી ગયો, પણ મારા મનમા વળી એક વધારે સદેહ છે તે પણ આપ દૂર કરો આપે કર્મપરિણામ મહારાજાના છ પુત્રો બતાવ્યા તે પુત્રો જ્યારે અહીંથી વિદાય થઇ જાય ત્યારે પછી શુ થાય છે? શુ એ છ રાજ્યો જ થયા અને બીજા નહીં થાય? અથવા વારવાર એવા રાજ્યો થયા જાય છે? આ બાબત આપ મને વિસ્તારથી સમજાવો"

કર્મપરિણામનો પરિવાર.
ઉત્તમ સૂરિ–પાચમા પુત્ર.
સ્વસવેદનનુ નિવેદન.

ઉત્તમસૂરિએ હરિરાજને જવાબ આપતા કહ્યું "આ સસારમા નાના પ્રકારના આકાર ધારણ કરનાર ચર અને સ્થિર[2] જે કોઇ પ્રાણીઓ છે,

---

૧ જુઓ પૃ ૧૫૫૬

૨ ચર અને સ્થિર માટે જૈન પરિભાષામા 'ત્રસ' અને 'સ્થાવર' શબ્દો વપરાય છે એકઇંદ્રિયથી માંડીને પાચઇંદ્રિય સુધીના સર્વ જીવો અનેક આકારો લે છે, દેહ ધારણ કરે છે તે આ 'ચર અને સ્થિર' શબ્દોમા સમાવેશ થઇ જાય છે માત્ર કર્મમુક્ત રહેલા જીવો જ બાકી રહે છે

જે જે દેહધારી છે, ટુંકામાં જે સર્વે જીવો સંસારમાં છે તે સર્વે પરમાર્થ નજરે સત્ય વસ્તુસ્વરૂપે કર્મપરિણામરાજાના પુત્રો છે અને તે સર્વના જૂદા જૂદા આકારોનો સમાવેશ ઉપર જે છ પ્રકારના પુત્રો જણાવ્યા તેમાં થાય છે, એમાં જરા પણ સંશય રહે તેવું નથી તેઓ જાય છે ત્યારે તે જ રાજ્ય તેમના જેવા જ બીજા છોકરાઓને કર્મપરિણામ આપે છે અને તે નવા આવનારા છોકરાઓ વળી તે રાજ્ય ભોગવે છે, એ નવા આવનારા છોકરાઓના નામો પણ નિકૃષ્ટ અધમ વિગેરે થાય છે અને નામપ્રમાણે તેઓને સુખદુઃખના સર્વ કારણો અનુક્રમે આવી મળે છે અને એ નામોના ગુણ પ્રમાણે તેઓ આગળ વધે છે અને તેઓનો વિકાસ કે સંકોચ એવા જ પ્રકારનો થાય છે રાજન્! એ કર્મપરિણામરાજાના બીજા છોકરાઓ દૂર રહો, એમની વાત હાલ બાજુ ઉપર રાખો, હું પોતે જ કર્મપરિણામરાજાનો એક પુત્ર છું એમ તું જાણ ઉપર કથાનક પ્રસંગમાં[1] ઉત્તમ નામનો પાંચમો પુત્ર આવ્યો હતો તે તારા લક્ષ્યમાં હશે, એને કર્મપરિણામરાજાએ એક વર્ષ માટે રાજ્ય આપ્યું હતું તે પણ યાદ હશે, ત્યાર પછી સિદ્ધાન્તે બતાવેલા માગ એ પાંચમો પુત્ર ચાલ્યો હતો,[2] તેની સાથે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય નામના અનુચરો થયા હતા, એને જે રાજ્ય કરવાની પૂર્વ ક્રિયા સિદ્ધાન્તે બતાવી હતી તે સર્વ તેણે કરી હતી અને ત્યાર પછી તે અતિ સુંદર અંતરંગ રાજ્યમાં દાખલ થયો હતો, તેણે રાજ્યમાં દાખલ થઇને પોતાના આખા શત્રુવર્ગને મારી નાખ્યો હતો અને ચારિત્રરાજ અને તેના આખા લશ્કરની બરાબર પોષણા કરી હતી તે સર્વે તને યાદ હશે, તે પાંચમો ઉત્તમરાજ નામનો પુત્ર હતો તે હું જ છું એમ સમજ અને એ રાજ્ય ભોગવતો આ સહાય કરનારા સાધુઓ સાથે અહીં આવી પહોંચ્યો છું એમ તું જાણ મેં અગાઉ એ પાંચમા ઉત્તમ રાજ્યના જે ગુણો (૧) તારી પાસે વિસ્તારથી વર્ણવ્યા હતા, તેને જે જે પ્રકારનું સુખ (૨) હતું અને થવાનું હતું એમ જણાવ્યું હતું, તેની જે જે મહાન વિભૂતિઓ (૩) તને ગણાવી હતી, એની જૂદા જૂદા પ્રકારની ચેષ્ટાઓ (૪) તને સંભળાવી હતી તે સર્વ ગુણો, તે સર્વ સુખો, તે સર્વ વિભૂતિઓ અને તે સર્વ ચેષ્ટાઓ મારા સંબંધમાં અત્યારે જ વર્તે છે, અને રાજન્! એ સંબંધમાં જરા પણ શંકા નથી અત્યારે હું અંતરંગ રાજ્ય કરૂં છું અને ભક્તિભાવમાં નમ્ર થયેલા દેવતાઓ વારંવાર હું 'ગુણગણોથી ભરેલો છું' એવી રીતે ધન્યતાપૂર્વક

૧ જુઓ પ્રકરણ ૧૪ મું ચાલુ પ્રસ્તાવ.
૨ જુઓ પૃ ૧૫૬૮ થી આગળ

મારી સ્તુતિ કરે છે (આ (૧) ગુણુને અગે વાત થઇ) ત્યાર પછી (૨) સુખના સબધમા વાત કરૂ તો મને પોતાને મારા મનમા માગ અતરમા એવો આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે અને રાજ્ય કરતી વખતે જ મને એવો સુખનો ઉપભોગ થાય છે કે તેનુ વર્ણન કરવુ અશક્ય છે, તેનુ ગમે તેટલુ વિવેચન કરૂ તો પણ તેનો પાર આવે તેમ નથી વળી મારી (૩) વિભૂતિ (સપત્તિ)ના સબધમા તને વાત કરૂ તો મારે જણાવવુ જોઇએ કે મારી પાસે રત્નો(આત્મિક)ના તો મોટા મોટા ઢગલા છે અને ચારે પ્રકારના (આતરગ) લશ્કરનો જો તને ખ્યાલ આપવા ધારૂ તો તે માત્ર 'અસખ્યાત' શબ્દથી જ અ-પાય તેમ છે, મતલબ મારૂ ચતુરગ લશ્કર એટલુ મોટુ છે કે તેની સખ્યા જ થઇ શકે તેમ નથી, તેનો પાર પમાય તેમ નથી આ મારી વિભૂતિને અગે વાત થઇ મારી (૪) ચેષ્ટાઓને અગે તને વાત કરૂ તો સક્ષેપમા સિદ્ધાન્તમહાત્માએ ઉત્તમરાજની વાત કરતા તેની જે સર્વ ચેષ્ટાઓ કહી હતી તેવી સર્વ ચેષ્ટાઓ મારી છે, મારા અનુષ્ઠાનો અને વર્તનો તે પ્રમાણે છે એમ તુ સમજ જેવી રીતે કર્મપરિ-ણામનો ઉત્તમ નામનો પુત્ર કહ્યો હતો તેવો હુ થયો છુ તેવી જ રીતે બીજા નિકૃષ્ટ વિગેરે તેના છોકરાઓ સસારમા જન્મેલા જ છે એમ તારે સમજવુ એ રાજ્ય એક પ્રકારનુ છે, વળી પ્રાણીઓ અનેક દેખાય છે અને પ્રવાહમા કોઇ પણ પ્રકારનો ખાચો નાખ્યા વગર એક સાથે સર્વ પ્રાણીઓ એ રાજ્યને ભોગવે છે રાજ્યનો પ્રવાહ ચાલે છે અને પ્રત્યેક પ્રાણી એક સાથે એકી વખતે તેને ભોગવે છે. આ પ્રમાણે હકીકત છે એનુ બરાબર અવલોકન કરવાથી તને તે સ્ફુટ રીતે સમજાઇ જશે હવે તારે એ સબધમા કાઇ વધારે ખુલાસો પૂછવો હોય તો ખુશીથી મને પૂછી લે"

હરિકુમારની સાવધાનતા.
પ્રથમરાજ્યે પ્રયાણેચ્છા.
દીક્ષા લેવાનો પ્રસિદ્ધ માર્ગ.

આચાર્ય ભગવાનના વચનમા રહેલા ભાવાર્થને બરાબર સમજીને હરિરાજાએ વળી પાછો સવાલ કર્યો "ભગવન્! જો પરમાર્થનજરે સર્વ દેહધારી પ્રાણીઓ જેઓ આ સસારમા ભ્રમણ કરી રહેલા છે તે કર્મપરિણામરાજાના જ છોકરાઓ છે, જો કર્મપરિણામરાજા એ સર્વ પ્રાણીઓને તેઓની અતરગ ભૂમિ ચિત્તવૃત્તિ નામની છે તેનુ રાજ્ય આપે છે, એ મહાભૂમિ જો કે એક જ પ્રકારની છે છતા પાત્ર-

વિશેરે જેને રાજ્ય આપવામા આવ્યુ હોય તેને લઇને તે જૂદા જૂદા પ્રકારના આકાર ધારણ કરે છે અને તે જૂદા જૂદા આકારોને લઇને તે અનેક પ્રકારના સુખદુ ખના કારણભૂત થાય છે, જો એવી હકીકત હોય તો પછી અમે પોતે (હુ)પણ કર્મપરિણામરાજાના પુત્ર જ છીએ એમ જણાય છે!! અને જો તેમ હોય તો અમને પણ એ રાજ્ય બરાબર લાગુ પડતુ અને મળી ગયેલુ હોવુ જોઇએ એમ જણાય છે"

સૂરિમહારાજે જવાબ આપતા કહ્યુ "રાજન્! તેં બરાબર હકીકત કહી, તારા સમજવામા વાત સ્પષ્ટ આવી ગઇ જણાય છે તેં જે છેવટનો નિશ્ચય બતાવ્યો તે તદ્દન સાચો છે એ રાજ્ય સર્વને બરાબર લાગુ પડે છે, સર્વને એ રાજ્ય મળે છે અને તને પણ રાજ્ય મળેલુ જ છે અગાઉ મેં [1]વિમધ્યમનુ રાજ્ય વર્ણવ્યુ હતુ તે પ્રમાણે અત્યારે તુ રાજ્ય પાળે છે, માત્ર એ રાજ્યને તુ જોઇ શકતો નથી એનુ કારણ એ છે કે રાતદિવસ તુ ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે વર્ગોને સાધે છે પણ એ એવી રીતે સાધે છે કે એક બીજાને અરસ્પરસ વાધો ન આવે તને યાદ હશે કે અગાઉ વિમધ્યમ રાજ્યનુ લક્ષણ[2] મેં એજ કહ્યુ હતુ કેમ હવે તારા ધ્યાનમા તે વાત બરાબર આવે છે?"

હરિરાજા—"મારે આ વિમધ્યમનુ રાજ્ય નથી જોઇતુ એ રાજ્યથી સર્યું! હાલ આપ જે ઉત્તમરાજ્ય ભોગવો છે તે મને પણ આપો"

ઉત્તમસૂરિ—"રાજન્! એ વાત તો ઘણી સારી કરી, પણ એક વાત સાભળ એ રાજ્ય જેવી રીતે આ સાધુઓને મળ્યુ છે તેવી રીતે જ મેળવી શકાય છે, એ રાજ્ય મેળવવાનો બીજો કોઇ ઉપાય નથી તેઓને એ રાજ્યને અગે કેવી વાત બની હતી તે તને જણાવુ જ્યારે અગાઉ તેઓના મનોહર અતરગ રાજ્ય સબંધી વાત મેં તેમને કરી હતી ત્યારે તેઓ પણ એ રાજ્ય મેળવવા માટે ઘણી જ હોંસવાળા થઇ ગયા હતા અને અત્યારે જેમ તને એ રાજ્ય મેળવવાની ઘણી ઇચ્છા–અભિલાષા થઇ છે તેમ તેઓને પણ થયુ હતુ, તે વખતે મેં એ સર્વ લાભાકાક્ષીઓને જણાવ્યુ હતુ કે ભગવાનના મતમા દીક્ષા

---

૧ જુઓ પ્રકરણ ૧૩ નો પ્રથમ ભાગ ઉપર પૃ ૧૫૮૬-૮૯

૨ જુઓ પૃ ૧૫૮૭

લીધા વગર એ અતરગ ભૂમિનુ ઉત્તમ રાજ્ય પ્રાપ્ત થઇ શકે તેમ નથી પછી તેઓએ સર્વ પાપોને નાશ કરનારી દીક્ષા લીધી અને તેને પરિણામે તેઓએ સર્વ સુખનુ સ્થાન એ ઉત્તમ મહારાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું રાજન્! તને પણ એ ઉત્તમરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો તારે પણ આ ભાગવતી દીક્ષા લેવી”

હરિરાજા—“મહારાજ! જો એટલુ જ માત્ર કરવાથી એવડુ મોટુ મહાસુખદાયી રાજ્ય મળી જતુ હોય તો પછી એ બાબતમા વિલબ શો કરવો? એવી બાબતમા તે વળી જરા પણ ઢીલ કરવી યોગ્ય ગણાય ખરી? માટે મારા ઉપર કૃપા કરીને મને ભગવાનના મતની નાની દીક્ષા આપો, એમા જરા પણ ઢીલ ન કરો”

હરિરાજને દીક્ષા. શાર્દૂલકુમારને રાજ્ય. પચમ રાજ્યની પાલના.

રાજાના આવા વચન સાભળીને સૂરિ મહારાજના નેત્રો આનદથી વિકસ્વર થયા તેઓ બોલ્યા “રાજન્! તે બહુ સુંદર વાત કરી! આ મહાન્ રાજ્ય ઘણુ સુદર છે, મહા સુખપરપરા આપનાર છે અને દીક્ષા લેવાથી તે મળી શકે તેવુ છે, એવી હકીકત જાણીને કયો સમજુ માણસ તે લીધા વગરનો રહે? થોડા માટે વધારેને ખોઇ બેસવાની વાત તે કોઇ ડાહ્યો માણસ કરે ખરો કે? વળી તુ ભગવાનના મતની દીક્ષા લેવાને ખરેખરો લાયક છે એ બાબતમા જરા પણ શકા લાવવા જેવુ નથી વળી જે પ્રાણી એને પાત્ર (લાયક) ન હોય તેના સબધમા અમે પ્રયત્ન પણ કરતા નથી તુ પાત્ર છે માટે ખુશીથી એ દીક્ષા લે અને પરિણામે અક્ષય આનદનુ પાત્ર થા”

ગુરૂમહારાજે જે વચન કહ્યા તેને હરિરાજાએ તે જ પ્રકારે સ્વીકાર્યાં અને તુરત જ પોતાના મહાવિવેકી મત્રી અને સેનાપતિ સાથે પૂરતો વિચાર કરીને રાજ્ય ઉપર પોતાના શાર્દૂલ નામના પુત્રને સ્થાપન કરી દીધો તુરત જ મોટો મહોત્સવ શરૂ કર્યો, જિનેશ્વર ભગવાનના મદિરમા ઠાઠમાઠથી આઠ દિવસ સુધી મહોત્સવ (અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ) કર્યો, દ્રવ્ય વિગેરેની અભિલાષાવાળા અર્થીવર્ગને મોટા દાન આપ્યા, ગુરૂમહારાજની મહા પૂજા કરી, વડીલવર્ગને માન આપ્યુ, આખા નગરના સર્વ લોકોના આનદમા સર્વ પ્રકારે ખૂબ વધારો કર્યો અને તે વખતે કરવા યોગ્ય સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરી, જરૂરી કાર્યા

આટોપી લીધા અને ફરજેનો ટુકમા પણ સુદાસર રીતે અમલ કરી લીધો ત્યાર પછી પોતાની વહાલી સ્રી મયૂરમજરી, અનેક ઉત્તમ રાજાઓ તેમ જ બીજા પ્રધાનવર્ગ સાથે પોતે નગર બહાર નીકળ્યો, સસાર બહાર નીકળ્યો અને વિધિપૂર્વક ઉત્તમસૂરિપાસે સર્વેએ દીક્ષા લીધી નિરતર આનદ આપનાર સુંદર રાજ્ય હરિરાજાએ પ્રાપ્ત કર્યું તેના આનદમા લીન થઇ મહાભાગ્યશાળી તે રાજા રાજ્યમા વધારો કરતો પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યો * *

લોભથી લલચાયેલ ધનશેખર.
દ્રવ્ય લોભથી ભૂમિ ખનન.
વૈતાળથી થયેલો વધ.

સસારીજીવ પોતાનુ ચરિત્ર આગળ ચલાવતા અગૃહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને કહે છે—

અહો અગૃહીતસકેતા ! મારી સાથે તો પેલા મારા મિત્રો મૈથુન અને સાગર મજબૂત દોસ્તીથી વળગી રહ્યા, તેમણે મારો છેડો છોડ્યો નહિ અને હુ તેમનાથી છૂટો થઇ શક્યો નહિ, પરિણામે તેમણે મારી પાસે અનેક પ્રકારના નાટકો કરાવ્યા. પૈસા મેળવવાની ઇચ્છાથી અને ધન ઉપર અત્યત લોલુપી રહેવાથી હુ તો ઘણા દેશોમા ત્યાર પછી રખડ્યો અને અનેક પ્રકારના કલેશોમા મારી જાતને રગદોળીને આ દેશમાથી પેલા દેશમા અને એક નગરમાથી બીજા નગરમા રખડ્યા કર્યો

એવી રીતે અનેક ગામો અને દેશોમા ફરતા ફરતા એક વખત હુ મહા ભયકર જગલમા આવી પહોંચ્યો અને તે વખતે ઘણો થાક લાગેલો હોવાથી એક બીલીના ઝાડ નીચે આરામ લેવા માટે હુ બેઠો મેં જરા ઉપર નજર કરી તો બીલીના ઝાડની શાખામાથી એક અકુરો (વડવાઇ જેવો) ફૂટીને જમીન સુધી ગયેલો હતો, તેના લક્ષણપ્રમાણે તે પ્રરોહની નીચે જરૂર ધન હોવુ જ જોઇએ એવો મારા મનમા નિર્ણય થયો 'બીલીના ઝાડનો પ્રરોહ જમીન સુધી ગયો હોય ત્યા નિધાન દાટેલુ હોય છે એમ કહેલુ છે એવી મને ખબર હતી તેથી ઉપર પ્રમાણે નિર્ણય હજુ તો મારા મનમા થાય છે ત્યા તો અદરથી મારા સાગરમિત્રે પ્રેરણા કરી કે "મિત્ર ધનશેખર! આ નિધાનને

---

૧ ખન્યવાદ સબધમા આ પ્રસ્તાવના પહેલા પ્રકરણમા વાત આવી ગઇ છે જુઓ પૃ. ૧૪૭૫

(ગુપ્ત દાટેલા ભડારને) ખોદીને બહાર કાઢ " મિત્રની પ્રેરણાથી મને થાક લાગેલો હતો છતા આરામ પણ લીધા વગર મેં તો એકદમ જમીનને ખણવા માડી, વધારે ઊંડુ ખોદતા એ જમીન મહા મૂલ્યવાન્ રત્નોથી ભરેલી જણાઇ, બારિકીથી તપાસ કરતા એક મોટો ઘડો અનેક મહા તેજસ્વી રત્નોથી ભરેલો દેખાયો, રત્નો એવા તો પાણીવાળા હતા કે તેની પ્રભા(lustre)થી ચારે તરફ પ્રકાશ થઇ રહ્યો હતો આવા સુદર રત્નોથી ભરેલો ઘડો જોતા મારા આનદનો કાઇ પાર રહ્યો નહિ, મારી જીભમા પાણી છૂટવા લાગ્યુ, મારા આખા શરીરે પર સેવો થઇ ગયો, મારી આખો હર્ષથી પ્રફુલ્લિત થઇ ગઇ અને મારા આખા શરીરે રોમાચ ખડા થઇ ગયા હુ તો માગ સાગરમિત્રની પ્રેરણાથી તેને એકદમ લેવા ગયો ત્યા તો ચારે દિશાઓને ફાડી નાખે એવો મોટો ભયકર અવાજ થયો અને એ જ જમીનમાથી કાળસ્વરૂપ અત્યત ભય કર મોટો વૈતાળ ઉત્પન્ન થયો, બહાર નીકળી આવ્યો એની આખો માથી અગ્નિના ભડકા બહાર નીકળતા હતા, એના મુખમાથી 'ફ્રેટ્ ફ્રેટ્' ના ભયકર અવાજ નીકળ્યા કરતા હતા, એની અત્યત ભયકર લાબી દાઢો બહાર નીકળી આવેલી હતી અને એનુ મુખ જમરાજથી પણ વધારે ભયકર હતુ, એ એટલો ભયકર અને બીહામણો હતો, એના આખા શરીરનો દેખાવ એવો ભયકર હતો કે એને જોતા જ ગાત્ર ગળી જાય, એના સામી નજર કરતા પ્રાણી બળુ બળુ થઇ જાય અને એનો સ્વર સાભળતા કાન ફાટી જાય તેને જોતા મે મોટેથી રાડો પાડવા માડી, પોકારો કરવા માડ્યા, રડવા માડ્યુ, પણ તે ન ગણકારતા તેણે મને પોતાના મોઢામા લઇને બળાત્કારથી કડકડાટ કરતા ફાડી નાખ્યો

* * *

તે વખતે જે ગોળી મને ધનશેખર થતી વખતે ભવિતવ્યતા તર ફથી આપવામા આવી હતી[૧] તે પૂરી થઇ રહી એટલે એ જ ભવિત વ્યતાના પ્રતાપથી અગાઉની માફક પાછો હુ પાપિષ્ઠનિવાસ નગરીના સાતમા પાડામા ગયો (સાતમી નરકે ગયો) અહો સુદરમુખી અ ગૃહીતસકેતા ! એ સાતમા પાડામા અનેક પ્રકારના મહાભયકર દુ ખો અનુભવીને ત્યાથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે વળી એ ભવિતવ્યતાના બળથી ત્યાર પછી અનેક સ્થાને હુ રખડ્યો, મેં બહુ પ્રકારના દુ ખો અનુભવ્યા અને મારે માથે થવામા કાઇ બાકી ન રહી મારા તે દુ ખોનુ હુ તારી પાસે કેટલુ વર્ણન કરૂ ? ટુકામા કહુ તો આ દુનિયામા એવુ કોઇ પણ

૧ જુઓ પૃ ૧૪૬૭

દુ ખ નથી કે જે હુ ભોગવ્યા વગર રહ્યો હોઉં! મારે માથે સર્વ પ્રકારના દુ ખો પડ્યા અને મારે તે સહન કરવા પડ્યા

આવી રીતે અનેક પ્રકારના દુ ખો સહન કરતા કરતા મારાથી કાઇ શુભ કર્મો થયા તેના પ્રતાપે એક વખત મારી એ ભવિતવ્યતા ભાર્યાએ મને કહ્યું "નાથ! આર્યપુત્ર! એક સાહ્લાદ નામનુ નગર છે, બહુ સુંદર છે, સારી રીતે પ્રખ્યાત છે અને બહિરગ પ્રદેશમા આવેલુ છે અગાઉ જેમ બીજા નગરોએ ગયા હતા તે પ્રમાણે ત્યા જવા માટે પ્રયાણ કરો ' મારે તો મારી એ પત્નીનો હુકમ માનવાનો જ હતો, મારૂ તેની પાસે કાઇ ચાલતુ જ નહોતુ એટલે દેવીનો હુકમ માથે ચઢાવ્યો તે વખતે દેવીએ મારી સાથે પુણ્યોદય નામના સહચરને પણ મોકલી આપ્યો અને એક નવી ગુટિકા (ગોળી) પણ બનાવીને આપી એ સહચરને સાથે લઇને અને ગોળીને મારી પાસે રાખીને હુ સાહ્લાદ નગરે જવા નીકળ્યો

* * *

ઉપસહાર.

[1]यदिदमसुलभ भो लब्धमेभिर्मनुष्यै
र्बहुविधभवचारात्य तरीर्णैर्नरत्वम् ।
तदपि नयनलोला मैथुनेच्छापरीता,
लघु धनलवलुब्धा नाशय त्यव मूढा ॥

ततश्च ।

[2]विगलितास्त इमे नरभावत, प्रबलकर्ममहाभरपूरिता ।
सततदु[illegible]टन्ति पुन पुन , सकलकालमनन्तभवाटवीम् ॥
तदिदमत्र निवेदितमञ्जसा,
जिनवचो ननु भव्यजना ' मया ।
इदमवेत्य निराकुरुत द्रुत,
नयनसागरमैथुनलोलताम् ॥

* * *

ભાવાર્થ—"અનેક પ્રકારની સસારરૂપ અટવીમા મહા મુસીબતે "મળે તેવુ પણ પ્રાપ્ત થઇ ગયેલુ[3] આ મનુષ્યપણુ મૂર્ખ પ્રાણીઓ નયન

૧ માલિની
૨ બાકીના બન્ને દ્રુતવિલબિત છદ છે
૩ ભવચારાત્ તરા ́ એનો અર્થ સસારના ચારથી અત્યત ઉન્ન પામેલા' એવો પણ થઇ શકે છે (તેનો અર્થ ટપકતુ અથવા મારવુ થાય છે

"(ચક્ષુરિંદ્રિય)મા આસક્ત થઇને, મૈથુનની ઇચ્છામા તત્પર રહીને
"અને થોડા માત્ર દ્રવ્યમા લુબ્ધ થઇને હારી બેસે છે, ખોઇ બેસે છે,
"તેનો વિનાશ કરી નાખે છે.

"એવી રીતે મુસીબતે પ્રાપ્ત કરેલા નરભવથી ભ્રષ્ટ થયેલા પ્રા
'ણીઓ મહા આકરા કર્મોનો મોટો ભાર વહોરી લઇને ઘણા લાબા કાળ
"સુધી અનત સસારઅટવીમા મહાભયકર દુ ખો ભોગવતા રખડે છે

"ભવ્ય પ્રાણીઓ! મેં અહી ટુકામા જિનેશ્વરમહારાજના વચનનુ
"વર્ણન કરી બતાવ્યુ છે એ હકીકત સમજીને નયન (ચક્ષુરિંદ્રિય) સાગર
"(લોભ) અને મૈથુનમા સર્વ પ્રકારની આસક્તિ-લોલતા દૂર કરજો"

इत्युपमितिभवप्रपञ्चाया कथाया लोभमैथुनचक्षुरि-
न्द्रियविपाकवर्णन. षष्ठ. प्रस्ताव

* * *

* *

ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથાનો
લોભ મૈથુન ચક્ષુરિંદ્રિયના વિપાકનુ વર્ણન કરનાર
છઠ્ઠો પ્રસ્તાવ સંપૂર્ણ.

શ્રી

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

સાતમો પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

પ્રસ્તાવ સાતમો.

પાત્ર સ્થાનાદિ પરિચય.

સ્થાનાદિ	મુખ્ય પાત્રો		સામાન્ય પાત્રો	
સાહ્લાદ (બહિરંગ)	જીમૂત	સાહ્લાદપુરનો રાજા. કથાનાયકનો પિતા		
	લીલાદેવી	જીમૂતરાજાની પટરાણી કથાનાયકની માતા	સિદ્ધાર્થ	જોશી
			પ્રિયંકરી.	વધામણી આપનાર દાસી
	ધનવાહન	કથાનાયક સંસારીજીવ	નીરદ	જીમૂતરાજાનો નાનો ભાઇ અકલંકનો પિતા
	મદનમંજરી	ધનવાહનની રાણી		
	અકલંક	જીમૂતરાજાના ભાઇ નીરદનો પુત્ર ધનવાહનનો સખા	પદ્મા	નીરદની પત્ની અકલંકની માતા
બુધનંદન (ઉદ્યાન)	પ્રથમ મુનિ	લોકોદરમાં આગ જોવાથી વૈરાગ્ય પામનાર		
	દ્વિતીય મુનિ	મદિરાશાળા જોઇ વૈરાગ્યભાવ પામનાર.		
	તૃતીય મુનિ	રેંટ (અરઘટ્ટ ઘટી) જોઇ વૈરાગ્ય પામનાર		
	ચતુર્થ મુનિ	સન્નિપાત–ઉન્માદને જોઇ વૈરાગ્ય પામનાર		
	પંચમ મુનિ	ચાર વ્યાપારી કથાનક સાંભળી વૈરાગ્ય પામનાર		
		ચારૂ, યોગ્ય, હિતજ્ઞ, મૂઢ — વસંતપુરે રહેનાર રત્નદ્વીપે વ્યાપાર કરવા માટે ગયેલા ચાર મિત્ર વ્યાપારીઓ.		

	છઠ્ઠા મુનિઃ	સમુતિનગરે બજાર જોઇ વૈરાગ્ય પામનાર		
	કોવિદ	મુનિસમૂહના આચાર્ય ગુરૂ	સદાગમ	ચારિત્રરાજપ્રેરિત ઉપદેશક
(આતર)	પરિગ્રહ	રાગકેસરીનો પાચમો પુત્ર સાગરનો મિત્ર	મહામોહ	ચિત્તવૃત્તિનો મહારાજા
			જ્ઞાનસંવરણ	આઠમાનો એક રાજા
	સંજ્ઞા	પરિગ્રહની ભાર્યા	ચારિત્રરાજ	ચિત્તવૃત્તિમા ઘેરાયેલ રાજા
			સદ્બોધ	ચારિત્રરાજનો મંત્રી
			સમ્યગ્દર્શન	સદાગમ પછી મોકલવાનો સેનાપતિ
			ગૃહીધર્મ	ચારિત્રરાજનો નાનો પુત્ર

ક્ષમાતલ	સ્વમલનિચય	ક્ષમાતલનો રાજા		
	તદનુભૂતિ	સદર રાજાની રાણી		
	કોવિદ બાલિશ	સ્વમલરાજના પુત્રો (કોવિદ અને કોવિદાચાર્ય એકજ છે)		
	શ્રુતિ	કર્મપરિણામની કન્યા		
	સંગ	દાસીપુત્ર શ્રુતિનો અગ્રગામી અને સયોગ જોડનાર	ગાંધર્વમિથુન કિન્નર	ગાયનના હરીફ પરીક્ષા માટે પર્વતે ગયેલા

	શોક	મહામોહનો મનુષ્ય ધનવાહનના શરીરમા પેસનાર	મકરધ્વજ, હાસ, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા	મહામોહના સેનાનીઓ ચોથા પ્રસ્તાવના જાણીતા પાત્રો
	સાગર	મહામોહનો સેવક પરિગ્રહનો મિત્ર		
	બહલિકા	માયા	મોહરાયનો પરિવાર (ચોથા પ્રસ્તાવ પ્રમાણે)	

	કૃપણતા	સાગરની અંગીભૂતા	મિથ્યાદર્શન કુદૃષ્ટિ	રાગકેસરી દ્વેષગજેંદ્ર મહામૂઢતા વિષયાભિલાષ ભોગતૃષ્ણા કષાયો
			વિદ્યા નિરીહતા	ચારિત્રરાજની માનસીક કન્યા ચારિત્રરાજની વિરતિથી ઉત્પન્ન થયેલી બીજી કન્યા. પરિગ્રહનો વિલય કરનારી
સાકેતપુર (બહિરંગ)	અમૃતોદર	નરશેઠ ધનસુંદરી પુત્ર સંસારીજીવ	સુદર્શન	ઉપદેશક અમૃતોદરનો ઉપકારી
માનવાવાસ જનમંદિરપુર	બંધુ વિરોચન	બંધુદત્ત પ્રિયદર્શનાના પુત્ર દ્રવ્યસાધુ આનંદ અને નંદિનો પુત્ર સંસારીજીવ	સુંદર ધર્મઘોષ સમ્યગ્દર્શન	બંધુને ઉપદેશ કરનાર મુનિ વિરોચનના ઉપદેશક ગુરૂ ચારિત્રરાજનો સેનાપતિ
માનવાવાસ	કલદ	આભીર મદન-રેણાપુત્ર સંસારીજીવ		
કાંપિલ્યપુર	વાસવ	વસુબંધુ-ધરાનો પુત્ર રાજપુત્ર (સંસારીજીવ)	શાંતિસૂરિ	વાસવને બોધ કરનાર આચાર્ય
સોપારક	વિભૂષણ.	શાળિભદ્ર-કનકપ્રભાનો પુત્ર (સંસારીજીવ)	સુધાભૂત	વિભૂષણના ગુરૂ આચાર્ય
ભદ્દિલપુર	વિશદ	સ્ફટિકરાજ-વિમલાનો પુત્ર. (સંસારીજીવ)	સુપ્રબુદ્ધ	વિશદના ઉપદેશક મુનિ.

ૐ परमात्मने नमः

श्री

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

વિભાગ ૩ જો (ચાલુ).

સાતમો પ્રસ્તાવ.

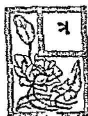
અવતરણ.

લોભ મૈથુન. ચક્ષુરિંદ્રિય

પ્રકરણ ૧ લું.

ધનવાહન અને અકલંક

સાહ્લાદ નગરે જીમૂત રાજા.
લીલાદેવી કુક્ષીએ ધનવાહન.
પુત્રજન્મ મહોત્સવ. નામકરણ.

ણુ ભુવનને અનેક પ્રકારના આશ્ચર્યમા ગરકાવ કરનાર દુખોને દૂર કરનાર અને આખા જગતને આહ્લાદ (આનદ-હર્ષ) ઉત્પન્ન કરનાર સાહ્લાદ નામનુ એક અતિ વિશાળ નગર છે ત્યા જે નરનારીઓના જોડલા અત કરપુના અરસ્પરસના પ્રેમથી, પોતાના રૂપથી અને શક્તિથી લીલા કરી રહ્યા છે તે કામદેવ અને તેની સ્ત્રી રતિનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે, એ જોડલાઓના-દપતિઓના આનદને જોઇ સાક્ષાત્ કામદેવ અને રતિ જ લીલા કરતા હોય એવો ભાસ થાય છે.

એ સાહ્લાદ નગરનો જીમૂત નામનો રાજા હતો તેણે પોતાના આખા શત્રુસમૂહને મૂળમાથી ઉચ્છેદી નાખ્યો હતો, પોતે જાતે લડવામા મહારથી વીર હતો અને એના તેજપ્રતાપથી એનો આખો સામતવર્ગ અત્યત માનપૂર્વક તેને નમી રહ્યો હતો તે રાજાની લીલાદેવી નામની મહારાણી હતી એ કામકુશળતામા કામદેવની સ્ત્રી રતિ જેવી હતી, રતિની જેવા સર્વ આનદસમૂહને આપનારી હતી અને રાજાએ તેને પોતાના આખા અત પુરની નાયિકા-પટરાણી બનાવી હતી

(સસારીજીવ પોતાનુ ચરિત્ર આગળ ચલાવતા અગૃહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને પ્રજ્ઞાવિશાળા અને ભવ્યપુરુષના સાભળતા મહાત્મા સદાગમ સમક્ષ કહે છે –)

બ્હેન અગૃહીતસકેતા ! મને ભવિતવ્યતાએ એક નવી ગોળી આપીને આદેશ કર્યો તે અનુસાર તે ગોળી મારી પાસે રાખી એ મહારાણી લીલાદેવીની કુક્ષીમા હુ દાખલ થયો ત્યા નારકીના જીવોને જેવી રીતે પીડા થાય છે તેવી રીતે મે અનેક પ્રકારની પીડા સહન કરી, ચારે તરફથી દબાઇ ચપાઇને હુ અદર રહ્યો અને એવી રીતે એ મહારાણીની કુક્ષીમા નવ મહિનાથી સહજ વધારે વખત રહીને આખરે હુ બહાર આવ્યો

મને બહાર આવેલો જોઇને મારી મા લીલાદેવી બહુ રાજી થયા, તેની આખોમા પ્રેમ આવ્યો, આખો આનદથી ચપળ થઇ અને પોતે પુત્રની માતા થયા એ ખ્યાલથી તેમના મનને અત્યત હર્ષ થયો મારી સાથે તે જ વખતે પુણ્યોદયનો પણ જન્મ થયો પણ તે અતરગ (ગુપ્ત) રહેતો હોવાથી મારી માતા વિગેરે કોઇના જોવામા આવ્યો નહિ

મારી માતાને એક પ્રિયકરી નામની દાસી હતી તેણે મારા જન્મની વધામણી જીમૂતરાજાને આપી રાજાએ જ્યારે એ સમાચાર સાભળ્યા ત્યારે તેને ઘણો આનદ થયો અને વધામણી આપનાર દાસી પર સતુષ્ટ થઇ ઘણુ સારૂ દાન આપી તેનુ દાસીપણ દૂર કર્યું મારા જન્મના હર્ષમા આખા નગરમા મોટો ઓચ્છવ થયો, કેદખાનામાથી કેદીઓને છોડી દેવામા આવ્યા, ઠેકાણે ઠેકાણે નોબત અને ડકાના અવાજ થઇ રહ્યા, આખા રાજ્યમા ઘરે ઘરે આનદ વર્તાણો, જ્યા ત્યા લોકો ગાયન કરવા મડી ગયા, કોઇ લોકો મદ્યાદિનુ પાન કરવા લાગી ગયા, કોઇ લોકો અન્યને દાન આપવા લાગી ગયા અને કોઇ ઉજાણીએ નીકળી પડી ખાવા પીવામા લીન થઇ ગયા. એવી રીતે ચારે તરફ મારા જન્મનો મહોત્સવ થઇ રહ્યો અને સર્વને આનદ આનદ થયો

<u>જ્યોતિષશાસ્ત્ર.</u>

મારો જન્મમહોત્સવ થઇ રહ્યા પછી મારા પિતા રાજા જીમૂતે એક સિદ્ધાર્થ નામનો પ્રસિદ્ધિ પામેલો જ્યોતિષી તે નગરમા હતો તેને બોલાવ્યો અને તેને પૂછ્યુ કે "કુમારના જન્મસમયે ગ્રહો કેવા પ્રકારના પડ્યા છે તે મને બરાબર સ્પષ્ટ કરીને સમજાવો" એના જવાબમા સિદ્ધાર્થે જોતિષીએ કહ્યુ —

"મહારાજ જેવો આપનો હુકમ! આપ સર્વે હકીકત બરાબર લક્ષ્ય દઇને સાભળો

"આ આનંદ[1] નામનો સંવત્સર ચાલે છે, [2]ઋતુ શરદ્ છે, હાલ કાર્તિક માસ[3] ચાલે છે, આજે બીજ [4]તિથિ છે તે ભદ્રા છે, આજે ગુરુવાર છે, આજે કૃતિકા [5]નક્ષત્ર છે, આજે વૃષ

૧ **આનંદ સંવત્સર** જ્યોતિષ શાસ્ત્રમા સાઠ સંવત્સરના નામો આપેલા માલૂમ પડે છે એમા અડતાળીશમા સંવત્સરને **આનંદ** સંવત્સર કહેવામા આવે છે સાઠ વર્ષ થઇ ગયા પછી પાછા ફરીવાર તેજ સંવત્સરો પુનરાવર્ત થાય છે જન્માક્ષરમા સંવત્સરનુ નામ ખાસ આપવામા આવે છે શક યા સંવત્ વગર ચાલે પણ સંવત્સરના નામ વગર ન ચાલે

૨ **શરદ્ઋતુ** જ્યોતિષીઓ વર્ષને ૭ ઋતુમા વહેંચી નાખે છે જેમા બાર રાશિઓ આવી જાય છે મીન મેષના સૂર્યને વસંત ઋતુ, વૃષભ અને મિથુનના સૂર્યને ગ્રીષ્મ ઋતુ, કર્ક અને સિંહના સૂર્યને વર્ષાઋતુ, કન્યા અને તોલાના સૂર્યને શરદ્ઋતુ, વૃશ્ચિક અને ધનરાશિના સૂર્યને હેમંતઋતુ અને મકર અને કુંભના સૂર્યને શિશિર ઋતુ કહેવામા આવે છે દરેક ઋતુ બે મહિનાની હોય છે

૩ **કાર્તિકમાસ** આખા વર્ષના બાર મહિના હોય છે તે આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ જ્યોતિષી વર્ષ ચૈત્રથી શરૂ થાય છે તેમા આઠમો માસ કાર્તિક આવે છે

૪ **બીજ** શુદિપક્ષમા દરેક માસમા એકમથી પુનમ સુધી પંદર તિથિ આવે છે અને વદિપક્ષમા એકમથી અમાસ સુધી થઇને પંદર તિથિ આવે છે ૧, ૬, ૧૧ એ નંદા તિથિઓ અને ૨, ૭, ૧૨ એ ભદ્રા તિથિઓ છે કુંવરનો બીજને દિવસે જન્મ હોવાથી તે ભદ્રા કહેવામા આવી છે તેમા પ્રતિપદાથી માંડી અનુક્રમે નંદા, ભદ્રા, જયા, રિક્તા અને પૂર્ણા એ નામો છે એકેક નામની ત્રણ તિથિઓ હોય છે

૫ **નક્ષત્ર** ચદ્રની ગતિપ્રમાણે દેખાતા નક્ષત્રો ૨૭ હોય છે એક અઠ્ઠાવીસમું નક્ષત્ર અભિજિત્ નામનું ગણાય છે દરેક નક્ષત્રનો કાળ લગભગ ૬૦ ઘડિ (એક દિવસ)નો હોય છે કૃતિકા નક્ષત્ર ત્રીજુ આવે છે એક ચાંદ્ર માસમા બધા નક્ષત્રો આવી જાય છે આપણા મહિના ચદ્રની ગતિ પ્રમાણે ગણાય છે અને વર્ષ સૂર્યની ગતિ સાથે મેળવવામા આવે છે

[1]રાશિ છે, વૃતિયોગ[2] છે, અત્યારે લગ્ન સૌમ્ય ઘરનુ છે, સર્વ ગ્રહો[3] ઉચ્ચ સ્થાને આવીને રહેલા છે, હોરા કુડળી[4] ઉર્ધ્વમુખ છે, પાપગ્રહો [5]સર્વે અગીઆરમે ઘરે બેઠા છે વળી રાજન્! કુમાર આવી સુંદર [1]રાશિમા જન્મ્યો છે તેથી જરૂર તેને સર્વ સારા પ્રકારની સપત્તિઓ પ્રાપ્ત થશે એમા જરા પણ સશય નથી"

---

૧ રાશિ–રાશિઓ બાર છે મેષ[1] વૃષભ[2] મિથુન,[3] કર્ક[4] સિંહ[5] કન્યા,[6] તુલા,[7] વૃશ્ચિક,[8] ધન[9] મકર[10] કુભ[11] મીન[12] સૂર્ય બાર માસમા આ બારે રાશિઓમા પસાર થાય છે મારી મા યતા એવી હતી કે ચદ્ર જે રાશિનો હોય તે પ્રમાણે નામ પડે છે આ કારણે દરેક રાશિનો સમય ૧૩૫ ઘડિનો ગણ્યો છે અને બારે રાશિને અક્ષરો આપી દીધા છે આપણો કથાનાયક વૃષ રાશિમા જ મ્યો તો તે પ્રમાણે તેનું નામ ब व કે उ અક્ષરથી પડવું જોઇએ તેને બદલે મિથુન રાશિ પર (ઘનવાહનનો ઘ મિથુનનો છે) પડ્યુ તે નવાઇ લાગી જ મનક્ષત્રને અગે નામ પડાય તો કૃતિકા નક્ષત્રના અક્ષરો अ इ उ ए છે તેમા પણ મેળ બેસતો નથી આ બાબતને અગે પ મેઘવિજયજી મને જણાવે છે કે જન્મનક્ષત્ર કે નામનક્ષત્ર એક જ હોય એવો નિયમ નથી એટલે જન્મનક્ષત્રના અક્ષર પ્રમાણે નામ પાડવું જોઇએ એવો કોઇ નિયમ નથી (જુઓ આરભસિદ્ધિ ભાષાતર પૃષ્ઠ ૧૩૦ ૧૪૫)

૨ યોગ તિથિ અને વારથી યોગ થાય છે, તિથિ અને નક્ષત્રથી યોગ થાય છે, વાર અને નક્ષત્રથી યોગ થાય છે અને તિથિ વાર અને નક્ષત્રથી યોગ થાય છે એમ ચાર પ્રકારે યોગ થાય છે વળી પચાગોમા સૂર્ય અને ચદ્રના યોગ પણ ગણવામા આવે છે એ ૨૭ હોય છે એના નામો જ્યોતિષ ગ્રથોમા ગણાવ્યા છે તેમા આઠમો યોગ ધૃતિ નામનો આવે છે યોગોના નામપરથી જ જણાય છે કે કેટલાક સારા હોય છે, કેટલાક ખરાબ હોય છે અને કેટલાક મધ્યમ પ્રકારના હોય છે

૩ ગ્રહસ્થાન જ મકુડળી બનાવવામા આવે છે તેમા ગ્રહોના સ્થાન આકૃતિ પડે છે તેમા ઉચ્ચ સ્થાને ગ્રહો આવે તો જ મનાર બાળક આયુષ્ય ધન સૌભાગ્ય કીર્તિ વિગેરે સારા ભોગવે એમ ગણતરીપરથી કહેવામા આવે છે ગ્રહ નવ છે સૂર્ય ચદ્ર મગળ બુધ, ગુરૂ શુક્ર શનિ રાહુ અને કેતુ એમા ચદ્ર, બુધ ગુરૂ અને શુક્ર શુભ ગ્રહો છે મગળ શનિ રાહુ કેતુ પાપગ્રહ છે અને સૂર્ય ક્રૂર ગ્રહ છે

૪ હોરા એટલે લગ્ન બતાવનાર સમય અઢી ઘડિની એક હોરા થાય છે જન્મસમય બતાવવા માટે હોરા કુડળી બનાવવામા આવે છે એમા નિયમ એવો જણાય છે કે જન્મનું લગ્ન વીષમ (એકી) રાશિનુ અને પદર અશોની અદરનું હોય તો હોરા કુડળીમા (સૂર્યની) રાશીનું સિંહ લગ્ન બેસાડવુ અને પદરથી વધારે હોય તો ચદ્રની રાશિ કર્ક રાશિનું લગ્ન બેસાડવુ અને બીજા ભાવો એ અનુક્રમે રાશિઓ માડતા જવી

૫ પાપગ્રહો ઉપર જણાવ્યુ તેમ મગળ શનિ, રાહુ અને કેતુ છે એ જો અગિયારમા ઘરમા આવે તો જરા પણ દુ ખ દેતા નથી અને ઉલટા સારૂ ફળ આપે છે

૬ આ કુડળી બતાવવામા આવી છે તે પરથી ઉચ્ચ ગ્રહોની સ્થિતિ સમજાશે (અહીં કુડળી બનાવી મૂકવાની હતી તે બની શક્યું નથી)

રાજાએ કહ્યુ "આર્ય! એ રાશિઓ કેવા પ્રકારની છે અને એ દરેકના ગુણદોષો ક્યા છે તે હુ સાભળવા ઇચ્છુ છુ"

સિદ્ધાર્થ જ્યોતિષીએ જવાબમા કહ્યુ —

"દેવ સાભળો રાશિઓ બાર છે તેના નામ નીચે પ્રમાણે છે -

[1]મેષ, વૃષભ મિથુન, કર્ક, સિંહ, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુભ અને મીન હવે એ દરેક રાશિના ગુણ કહુ છુ —

---

૧ દરેક રાશિ ૧૩૫ ઘડિની હોય છે તેની ગણતરી આ પ્રમાણે થાય છે દરેક નક્ષત્ર અગાઉ જણાવ્યુ તેમ ૬૦ ઘડિનું હોય છે તેના ચોથા ભાગને એક ચરણ કહે છે એટલે નવચરણની એક રાશિ થાય છે તે કેવી રીતે થાય છે તે નીચેના પત્રકમા જણાવ્યુ છે

મેષ—(મેંઢાનો આકાર વર્ણ લાલ અશ્વની ઘડિ ૬૦, ભરણી ૬૦, કૃતિકા ૧૫)

વૃષભ—(ગોધાનો આકાર વર્ણ સફેત કૃતિકા ૪૫, રોહિણી ૬૦, મૃગશિર્ષ ૩૦)

મિથુન—(ગદા નામનુ વાજીત્ર જેના હાથમા છે એવો પુરૂષ અને વીણાવાળી સ્ત્રી-એ બન્નેના જોડાવાળી આકૃતિ વર્ણ પોપટીઓ મૃગશિર્ષ ૩૦, આર્દ્રા ૬૦, પુનર્વસુ ૪૫)

કર્ક—(કરચલાનો આકાર-રાતો વર્ણ પુનર્વસુ ૧૫, પુષ્ય ૬૦, આશ્લેષા ૬૦)

સિંહ—(સિહાકાર શ્વેતવર્ણ મઘા ૬૦, પૂર્વાફાલ્ગુની ૬૦, ઉત્તરાફાલ્ગુની ૧૫)

કન્યા—(ડાબા હાથમા અગ્નિ અને જમણા હાથમા ધાન્ય ધારણ કરીને વહાણમા બેઠેલી કન્યા જેવી આકૃતિ મેચક વર્ણ ઉત્તરાફાલ્ગુની ૪૫ હસ્ત ૬૦ ચિત્રા ૩૦)

તુલા—(ત્રાજવા લઇને તોળનાર પુરૂષની આકૃતિ વર્ણ કાળો ચિત્રા ૩૦, સ્વાતિ ૬૦, વિશાખા ૪૫)

વૃશ્ચિક—(વીછીનો આકાર સુવર્ણ વર્ણ વિશાખા ૧૫ અનુરાધા ૬૦, જ્યેષ્ઠા ૬૦)

ધન—(કેડની નીચેનો ભાગ અશ્વ જેવો એટલે ચાર પગવાળો અને શરીરની ઉપરનો ભાગ પુરૂષ જેવો અને હાથમા ધનુષ્ય હોય એવી આકૃતિ રગ પીળો મૂળ ૬૦, પૂર્વાષાઢા ૬૦, ઉત્તરાષાઢા ૧૫)

મકર—(મગરનો આકાર તપખીરી રગ ઉત્તરાષાઢા ૪૫, શ્રવણ ૬૦, ધનિષ્ઠા ૩૦)

કુભ—(ખાધ ઉપર ઘડો લેનાર પુરૂષાકાર નોળીઆ જેવો રગ ધનિષ્ઠા ૩૦, સતભિષા ૬૦, પૂર્વાભાદ્રપદ ૪૫)

મીન—(બે મચ્છોના પુછડા સામસામા આવવાથી થતી આકૃતિ માછલા જેવો રગ પૂર્વાભાદ્રપદ ૧૫, ઉત્તરાભાદ્રપદ ૬૦, રેવતિ ૬૦)

મેષ[1]—"જે માણસનો મેષ રાશિમાં જન્મ થયો હોય તેની આંખો ચકળવકળ થતી હોય છે, તે નિરંતર રોગ વગરનો રહે છે, ધર્મકાર્યમાં તે તુરત સારા અને સાચા નિર્ણયપર આવી જનારો હોય છે, એની જાંઘો ઘણી વિસ્તારવાળી હોય છે, એ કરેલા ગુણને જાણવાવાળો હોય છે, એ બહાદૂર હોય છે, રાજ્યમાં એને સારૂં માન મળે છે, સ્ત્રીઓના હૃદયને એ ઘણો આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે, એ પાણીથી નિરંતર ડર્યા કરે છે, જોસથી કામ કરનાર થાય છે અને શરૂઆતમાં આકરો હોય છે પણ છેવટે નરમ પડી જનાર હોય છે એના મનુષ્યનું કોઇ કારણ પામી પ્રથમ વયમાં અઢારમે વર્ષે કુમરણ થાય છે અથવા પચીસમા વર્ષની આખરે થાય છે, પણ જો તે ઘાતમાંથી બચી જાય તો સો વર્ષ જીવે છે એનું મરણ ચૌદશની અર્ધ રાત્રે મંગળવારે કૃતિકા નક્ષત્રમાં થાય છે

વૃષભ[2]—"વરખ રાશિમાં જન્મેલ મનુષ્ય ભોગ ભોગવનાર થાય છે, દાતા થાય છે, પવિત્ર થાય છે, હુશિયાર થાય છે, એની આંખથી હનવટી સુધીનો ભાગ (ગંડ) સ્થૂળ હોય છે, એનું ગળું મોટું હોય છે, એનામાં તેજ ઝળહળતું દેખાય છે, એને રાજ ઘણો હોય છે, એને ગળાનો રોગ (કંઠમાળ વિગેરે) થાય છે, એને પુત્ર સારા થાય છે, એની ગતિમાં વિલાસ ચોખ્ખો જણાઇ આવે છે, એ સત્ય બોલનાર થાય છે, એના ખાંધ અને ગંડસ્થળપર ચિહ્નો પડે છે એ જો પચીશ વર્ષનો થાય તો જરૂર સો વર્ષ સુધી જીવે એનું મરણ ચોપગા જનાવરથી થાય છે એનું મરણ રોહિણી નક્ષત્રમાં અને બુધવારે થાય છે

મિથુન[3]—"મિથુન રાશિમાં જન્મેલ મનુષ્ય પુષ્ટ શરીરવાળો થાય છે, તેની આંખો ચંચળ હોય છે, તેનું મન વિષય ભોગવવામાં અત્યંત આસક્ત રહે છે, તે પૈસાદાર થાય છે, તેના મનમાં દયાનો ભાવ સારો રહે છે, તેને ગળાનો રોગ રહ્યા કરે છે, લોકોમાં તે વહાલો થઇ પડે છે, ગાયન અને

---

૧ મેષના અક્ષરો અ, લ, ઇ છે
૨ વૃષ અથવા વૃષભના અક્ષરો व, ब, उ
૩ મિથુનના અક્ષરો क, छ, घ

નાટકમા તે કુશળ થાય છે, તેની વિખ્યાતિ ચારે તરફ ફેલાય છે, તેનામા ગુણો વધારે પડતા હોય છે, તેનો વર્ણ ગોરો હોય છે, તે શરીરે લાબો થાય છે, બોલવામા બહુ વાચાળ હોય છે સોળમે વર્ષે એ પ્રાણીને પાણીમા ઘાત થવાનો ભય બહુ રહે છે, તેમાથી જો તે બચી જાય તો તેનુ મરણ એંશીમે વર્ષે પાણી અથવા અગ્નિમા પોસ મહિનામા થાય છે

કર્ક[1]—"કર્ક રાશિમા ઉત્પન્ન થયેલો માણસ કામકાજમા ઘણો આહેરા થાય છે, ધનવાળો થાય છે, શૂરવીર થાય છે, ધર્મિષ્ટ થાય છે, ગુરૂ તરફ પ્રેમ રાખનાર થાય છે, એને માથાનો વ્યાધિ રહ્યા કરે છે, એ મોટો બુદ્ધિશાળી થાય છે, એનુ શરીર પાતળુ રહે છે, એ કૃતજ્ઞ-કરેલા ગુણનો જાણનાર થાય છે, એને મુસાફરી કરવાનો શોખ ઘણો રહે છે, એ ક્રોપથી અધ બની જાય છે, નાનપણમા એને માથે વધારે દુખો પડે છે, એને મિત્રો સારા હોય છે, નોકર ચાકરથી એ ભરપૂર રહે છે અને જરા વક્ર (વાકી) પ્રકૃતિનો થાય છે વિશમે વર્ષે કોઇ જગ્યાએથી પડી જવાથી એને ઘાત લાગે છે, પણ જો તેમાથી બચી જાય તો પછી એ એંશી વર્ષ સુધી જીવે છે અને તે વખતે તેનુ મરણ માગશર માસના અજવાળીઆમા અથવા પોષ માસના અજવાળીઆમા રાત્રે થાય છે

સિંહ[2]—"સિંહ રાશિમા જન્મેલ મનુષ્ય ક્ષમાવાળો થાય છે, માનવાળો થાય છે, કામકાજ કરવામા વિશેષ રોકાયલો રહે છે, એને દારૂ અને માસના ઉપયોગ તરફ વધારે પ્રેમ રહે છે, ચારે તરફ દેશમા ભમવાનો એને બહુ શોખ રહે છે, એ વિનયથી નમ્ર રહે છે, એને શરદી (ઠડી)નો બહુ ભય લાગે છે, એ જરા જરામા ગુસ્સે થઇ જનારો હોય છે, એને પુત્રપરિવાર ઘણો મોટો થાય છે, એના માબાપને એ બહુ વહાલો થઇ પડે છે અને લોકોમા વ્યસની તરીકે એની ખ્યાતિ થાય છે એનુ મરણ પચાસ વર્ષે થાય છે, જો તેમ ન થાય તો તે સો વર્ષનો થાય છે ચૈત્રમાસમા મઘા નક્ષત્રમા શનિવારે એનુ મરણ સારા પુણ્ય ક્ષેત્રમા થાય છે

---

૧ કર્ક રાશિના અક્ષરો ડ, હ

૨ સિંહ રાશિના અક્ષરો મ, ટ

કન્યા[1]—"કન્યા રાશિમા જન્મેલ માણસ વિલાસી સ્ત્રીઓ(વેશ્યાઓ)ના હૃદયને આનદ કરાવનારો થાય છે, ધનથી પૂર્ણ રહે છે, દાનેશ્વરી થાય છે, કાર્યકુશળ થાય છે, કવિ થાય છે, ઘડપણમા ધર્મપરાયણ થાય છે, સર્વ લોકોમા એ વહાલો થઇ પડે છે, એને નાટક અને ગાયનનો શોખ વધારે પડતો રહે છે, મુસાફરી કરવાની એને હોંસ રહ્યા કરે છે, એને સ્ત્રી તરફનુ હમેશા દુ ખ રહે છે ત્રીસમે વર્ષે એને હથિયારથી અથવા પાણીમા ઘાત હોય છે, તેમાથી જો તે બચી જાય તો પછી એનુ મરણ એંશીમે વર્ષે વૈશાખ માસમા મૂળ નક્ષત્રમા બુધવારે થાય છે

તુલા[2]—"તુલા રાશિમા જન્મેલ માણસ કારણ વગર નકામો ગુસ્સે થનારો થાય છે, જાતે દુ ખી થાય છે, મ્હોઢે સાચી વાત સામાને જણાવી દેનારો થાય છે, અન્યને માફી આપી દેનારો થાય છે, એની આખો ઘણી ચપળ રહ્યા કરે છે, એની પાસે પૈસા અસ્થિર રહે છે, લક્ષ્મી દેવી એનાપર રૂસે છે અને કોઇવાર તુસે છે, એ પોતાના ઘરમા બહુ જોર બતાવનાર થાય છે, વ્યાપારમા ઘણો કુશળ થાય છે, દેવની પૂજા એ સારી રીતે કરે છે, મિત્ર ઉપર એ સારો સ્નેહ રાખે છે, એ વારવાર પ્રવાસ કરનારો થાય છે, મિત્રોમા એ વહાલો થઇ પડે છે વિશમે વર્ષે એને ભીંત પડીને મરવાની ઘાત હોય છે, તેમાથી જો તે બચી જાય તો પછી એંશીમે વર્ષે જેઠ માસમા અનુરાધા નક્ષત્રમા મગળવારે તેનુ મરણ થાય છે

વૃશ્ચિક[3]—"વૃશ્ચિક રાશિમા જન્મેલ માણસ નાની વયમા પ્રવાસ ઘણો કરે છે, એ જાતે ક્રૂર ઘાતકી થાય છે, શૂરવીર થાય છે એની આખો પીળી થાય છે, એ પરસ્ત્રીમા આસક્ત થાય છે, અભિમાની થાય છે, એનુ હૃદય પોતાના માણસો તરફ નિષ્ઠુર હોય છે, સાહસ કરવાથી એને લક્ષ્મી ઘણી પ્રાપ્ત થાય છે, એ એની માતા તરફ પણ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો હોય છે, એ ધૂતારો થાય છે, ચોર થાય છે, એ અનેક

---

૧ કન્યા રાશિના અક્ષરો પ,ઠ ણ

૨ તુલા રાશિના અક્ષરો ર,ત

૩ વૃશ્ચિક રાશિના અક્ષરો ન,ય

કામના આરંભ કરે છે પણ પાર પહોંચાડી તેના ફળ મેળવતો નથી. અઢારમે વર્ષે એને ચોરથી હથિયારથી અગ્નિથી સર્પથી ઘાત હોય છે તેમાંથી તે બચી જાય તો પાછી પચીશમે વર્ષે બીજી વાર તેથી જ ઘાત હોય છે, તે પસાર થઇ જાય તો તે સિત્તેર વર્ષ જીવે છે

ધન[1]—"ધનુ રાશિમાં જન્મેલ માણસ શૂરવીર થાય છે, સાચું બોલનારો થાય છે, બુદ્ધિના વૈભવથી યુક્ત થાય છે, અત્ય પરાક્રમવાળો થાય છે, લોકોને આનંદ કરાવનાર થાય છે, શિલ્પ (ઇન્જીનીઅરીંગ)નું વિજ્ઞાન ધરાવનાર થાય છે, પૈસાથી ભરપૂર થાય છે, સુંદર સ્ત્રીવાળો થાય છે, અભિમાની થાય છે, ઉચ્ચ વર્તનશાળી થાય છે, સુંદર અક્ષર બોલનારો થાય છે, તેજસ્વી થાય છે, જાડા શરીરવાળો થાય છે, પોતાના કુળનો નાશ કરનાર થાય છે. પોતાની ઉત્પત્તિથી અઢારમે દિવસે જો એનું મરણ ન થાય તો એ મ સ્તોતેર (૭૭) વર્ષ સુધી જીવે છે

મકર[2]—"મકર રાશિમાં જન્મેલ માણસ દુરાચારી માણસોને વહાલો થઇ પડે છે, એ સ્ત્રીઓને નિરંતર વશ રહેનારો થાય છે, જાતે એ પંડિત થાય છે, પરસ્ત્રી તરફ એ આસક્ત રહે છે, ગીતને સારી રીતે જાણનારો થાય છે, એના ગુહ્ય ભાગ ઉપર નિશાની હોય છે, એને પુત્રપરિવાર બહુ મોટો થાય છે, ફૂલ(પુષ્પ)નો એને બહુ શોખ રહે છે, એ ધનવાન્ થાય છે, ત્યાગી થાય છે, સ્વરૂપવાળો થાય છે, ઠંડીથી ડરનારો અથવા શરદીના વ્યાધિવાળો થાય છે, એને ભાઇભાડુંનો પરિવાર મોટો થાય છે અને સુખને માટે એને વારંવાર ચિંતા થયા કરે એવા તેના સંયોગો થાય છે શૂળના વ્યાધિથી વીશમે વર્ષે એનું મરણ ન થાય તો પછી એ સીત્તેરમે વર્ષે ભાદરવા મહિનામાં શનિવારે મરણ પામે છે

કુંભ[3]—"કુંભ રાશિમાં જન્મેલ માણસ દાતા (દાનેશરી) થાય છે, આળસુ થાય છે, કરેલા ગુણને હણનાર થાય છે, હાથી અથવા ઘોડાના જેવા સ્વરવાળો થાય છે, એની કુક્ષિ દેડકાના જેવી થાય છે, એ નિર્ભય થાય છે, ધનવાન્ થાય છે,

---

૧ ધનુ અથવા ધન રાશિના અક્ષરો ઢ, ધ, फ, भ

૨ મકર રાશિના અક્ષરો ख, ज

૩ કુંભ રાશિના અક્ષરો ग, स

બળવાન્ થાય છે, જડ નજરવાળો થાય છે, એના હાથ ચળ હોય છે, એ માન મેળવવા માટે અને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે નિરંતર ઉદ્યમ કરનારો થાય છે, એ પુણ્યશાળી થાય છે, સ્નેહ વગરનો થાય છે અઢારમે વર્ષે એને વાઘથી ઘાત હોય છે તેમાંથી તે બચી જાય તો તે ૮૪ (ચોરાશી) વર્ષ સુધી જીવે છે

મીન[૧]—"મીનરાશિમાં જન્મેલ માણસની સર્વ ચેષ્ટાઓ ઘણી ગંભીર હોય છે, તે જાતે શૂરવીર હોય છે, બોલવામાં ડહાપણુવાળો હોય છે, મનુષ્યમાં એ ઉત્તમ પદવી ભોગવનાર થાય છે, એ પોતાની જાતની મહત્તા કોપ કરવામાં, બુદ્ધિનો વિસ્તાર બતાવવામાં અને લડાઇના મેદાનમાં બતાવી શકે છે, એ કોઇ વસ્તુનો ત્યાગ કે દાન કરી શકતો નથી, એ કૃપણ હોય છે, એ ભાઇભાંડુપર વાત્સલ્ય રાખનાર થાય છે, એ ગાંધર્વવિદ્યા(ગાયનકળા)ને જાણનારો થાય છે, એ બીજા માણસોની સેવા કરનારો થાય છે અને એ રસ્તે ચાલે ત્યારે ઉતાવળે પગલે ચાલનારો થાય છે

"મેષ વિગેરે રાશિઓના ઉપર મેં જે ગુણો વર્ણવ્યા તે રાજન્! સર્વજ્ઞોએ પોતાના શિષ્યોને અગાઉ જણાવ્યા હતા તે પ્રમાણે છે, કારણ કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર, નિમિત્તશાસ્ત્ર વિગેરે જે બાહ્ય ઇંદ્રિયોથી ન સમજી શકાય તેવા શાસ્ત્રો અતિંદ્રિય વિષયોથી ભરેલા છે તે સર્વ અગાઉ સર્વજ્ઞોએ બતાવેલા છે હવે એમાં કોઇ જગ્યોએ વાત ન મળે અને અપવાદ જણાય તો તેમાં જાણનારની બુદ્ધિનો દોષ સમજવો, કારણ કે અલ્પજ્ઞાનવાળા માણસો શાસ્ત્રોના ઝીણા ઝીણા વિભાગો જાણી શકતા નથી

"આ પ્રમાણે હોવાથી ક્રૂર ગ્રહોની નજર પડી ન હોય અને રાશિઓ બળવાન્ હોય તો ઉપર જે ગુણો બતાવ્યા છે તે બરાબર સાચા પડે છે અને એમાં જરા પણ અન્યથા થતું નથી એમ તમે સમજજો"

આ સર્વ હકીકત સાંભળી જીમૂતરાજ બોલ્યા "આપે જે કહ્યું તે તદ્દન બરાબર છે તમે કહ્યું તે વાતમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી."

ત્યાર પછી તે જોતિષીને સારી રીતે માન સન્માન આપવામાં આવ્યું, તેને દાનમાં સારી રકમ આપવામાં આવી અને તેની પૂજા

૧ મીન રાશિના અક્ષરો द च, थ, झ, ञ

કરી તેને વિદાય કરવામા આવ્યો યોગ્ય સમયે આનંદ મહોત્સવ ભોજન દાન પૂર્વક મારૂ ધનવાહન નામ પાડવામા આવ્યુ.

અકલક જન્મ.

હવે એ જીમૂતરાજાને નીરદ નામનો નાનો ભાઇ હતો, તેને પદ્મા નામની રાણી હતી આ રાણીએ પણ તે જ વખતે એક છોકરાને જન્મ આપ્યો, એ છોકરાનુ અકલક નામ રાખવામા આવ્યુ

ધનવાહન અકલક મૈત્રી.
બન્ને ભાઇઓની યુવાવસ્થા.
અકલકના આદર્શ ગુણો.

હવે મારી અને મારા કાકાના પુત્ર અકલકની અનેક પ્રકારે લાલના પાલના થતી હતી તેવી રીતે અમે બન્ને આનદથી ઉછરવા લાગ્યા, મોટા થવા માડ્યા. હુ અને અકલક ધૂળમા સાથે રમ્યા, સાથે રજદોળાયા અને એ મારા કાકાનો પુત્ર છે એ ખ્યાલથી ક્રીડાઆનદ સાથે જ કર્યા અને પરિણામે મારો અને તેનો કદિ વિરહ થયો નહિ તદ્દન નાનપણમા ભવિતવ્યતાએ મારી અને અકલકની દોસ્તી યોજી આપી તેને લઇને અમારે બન્નેને અરસપરસ એક બીજા ઉપર ગાઢ પ્રેમ વધતો ગયો અને સ્નેહ વધતો જ ગયો. ત્યાર પછી અમે બન્ને (ધનવાહન અને અકલક)એ એક જ ઉપાધ્યાય પાસે કળાઓનો અભ્યાસ કરવા માડ્યો આવી રીતે આનદકલ્લોલ કરતા હે સુંદરિ! મકરધ્વજ (કામદેવ)ના મદિરરૂપ યુવાવસ્થાને અમે બન્ને પ્રાપ્ત થયા

એ અકલક બાળપણમા કુમારઅવસ્થામા તેમજ યુવાવસ્થામા બહુ ઉચ્ચ વર્તનવાળો થયો અને જાતે લઘુકર્મી અને ભાગ્યવાન્ હોવાથી તેનામા કોઇ જાતનુ વ્યસન નહોતુ, કોઇ જાતનુ ખરાબ વર્તન નહોતુ, કોઇ પ્રકારની ખરાબ ચેષ્ટા નહોતી, એ શાતમૂર્ત્તિ હતો, પવિત્ર આત્મા હતો, મહા વિનયી હતો, દેવનુ પૂજન કરનારો હતો, પ્રિય બોલનાર હતો, ઘણો સ્થિર હતો, અત્યત નિર્મળ મનવાળો હતો, બહુ ઓછા રાગવાળો હતો, પ્રકૃતિથી જ (નૈસર્ગિક રીતે) વિકાર વગરનો હતો અને જે વયમા સાધારણ રીતે પરમાર્થ ન જાણવામા આવે તે વખતે પણ તત્ત્વજ્ઞાની (ફીલસુ-) જેવો દેખાતો હતો ત્યાર પછી એને સાધુઓ સાથે પરિચય થયો, પ્રસગ વધ્યો અને તેમની પાસે જવા આવવાના કારણો વધ્યા ત્યારે તેણે વ્યાખ્યાનો સાભળ્યા જેથી એ જૈન આગમમા પણ ઘણો કુશળ થયો આવી રીતે અકલકનું વલણ ધર્મસન્મુખ વધારે વધારે થતુ જતુ હતુ છતા મારા ઉપર એને

પ્રીતિ હોવાથી તે મારી સાથે આનદપૂર્વક દરરોજ વિલાસ કરતો હતો અને મારા સ્નેહમા વધારો કરતો હતો

ક્રીડા માટે બુધનદન ઉદ્યાનમા.

એક દિવસ સવારે મેં અકલકને ક્રીડા કરવા સારૂ મારી સાથે બુધનદન નામના ઉદ્યાન તરફ લીધો મારી ઇચ્છાને માન આપીને તે મારી સાથે બે પહોર સુધી રમ્યો અમે બન્નેએ મધ્યાહ્ન સુધી સાથે ક્રીડા કરી બરાબર ખરે બપોરે મારા મિત્ર અકલકની મરજી ઘર તરફ જવાની થઇ ત્યારે મેં કહ્યુ "ભાઇ, આ ઉદ્યાનમા મોટું મદિર છે ત્યા ચાલો, આપણે જરા આરામ કરીએ, પછી થોડો વખત રહીને આપણે ઘરે જશું"

સાધુ પ-રિચય.

અકલકે મારી વાત સાભળી એટલે તુરત તે કબૂલ કરી અને અમે બન્ને એ ઉદ્યાનમા આવેલા એક વિશાળ જિન મદિરમા દાખલ થયા ત્યા અદર દાખલ થઇ ભગવાનની નમ્રભાવે સ્તુતિ કરી અમે બન્ને મદિરમાથી બહાર નીકળ્યા તે વખતે મદિરની બહાર અકલકે સાધુઓને જોયા તપાસ કરતા જણાયું કે તે દિવસે આઠમ (અષ્ટમી) હોવાથી સાધુઓ નગરની વસતિ (ઉપાશ્રય) માથી વદન માટે અહીં આવ્યા હતા અને સર્વેને તે દિવસે ઉપવાસ હતો વળી અમારા જ જોવામા એમ પણ આ યુ કે સર્વ સાધુઓએ ત્યા આવીને પ્રથમ ભુવનેશ્વર તીર્થપતિને વિધિપૂર્વક વદન કર્યું અને ત્યાર પછી તેઓ જુદા જુદા બેસીને સિદ્ધાન્ત ભણવા લાગ્યા છે, સૂત્રનો પાઠ કરી રહ્યા છે અને જ્ઞાનધ્યાનમા સમય પસાર કરે છે એ સર્વ સાધુઓની કાંતિ ઘણી નિર્મળ હતી, સર્વે એક બીજાથી દૂર બેઠા હતા અને બહારના દ્વીપ સમુદ્રમા રહેલા સ્થિર ચદ્ર[1] જેવા દેખાતા હતા અને બાહ્ય દેખાવથી પણ ઘણા બુદ્ધિશાળી હોય તેમ લાગતું હતું અત્યત સુંદર આકારને ધારણ કરનાર અને ઇચ્છિત ફળને આપવાવાળા એ સાધુઓ તે વખતે કલ્પવૃક્ષ[2] જેવા શોભતા હતા

અકલક તે વખતે મને કહ્યુ "ઘનવાહન! જો, જો! આ મુનિ

---

૧ ચદ્રો પણ સ્થિર અને એક બીજાથી દૂર હોઇને નિર્મળ કાંતિવાળા મનુષ્ય લોકની બહાર દ્વીપસમુદ્રોમા હોય છે અહીં સાધુને ચદ્રો સાથે સરખાવ્યા છે

૨ કલ્પવૃક્ષ—એનો આકાર સારો હોય છે અને તે માગ્યા ફળ આપનારા હોય છે તેમ સાધુઓના આકાર સુદર હતા અને પરપરાએ તે ઉત્કૃષ્ટ ફળ આપનાર હતા અહીં સાધુને કલ્પવૃક્ષ સાથે સરખાવ્યા છે

મહાત્માઓ રૂપમા કામદેવ જેવા છે, તેજસ્વીપણામા સૂર્ય જેવા છે, સ્થિરપણામા મેરૂપર્વત જેવા છે, ગભીરપણામા સમુદ્ર જેવા છે અને લાવણ્ય(ખુબસુરતી)ની બાબતમા મહાઋદ્ધિવાળા દેવતાઓ જેવા દેખાય છે! આવા અનેક ગુણોથી યુક્ત તેજસ્વી મહાપુરૂષો તો ગ ... ભોગ ભોગવવા યોગ્ય ગણાય છતા એવા ભાગ્યવાળી પુરૂષો ... વિકટ ચારિત્ર શા માટે પાળતા હશે? તેઓએ આવુ આકરૂ ... શા કારણથી આદર્યું હશે? એવુ મારા મનમા કૌતુક થાય છે, મને ... સવાલ સ્વાભાવિક રીતે ઉઠે છે. તો ભાઇ! ચાલ, આપણે એ મ હાત્મા મુનિઓ પાસે જઇએ અને તે દરેકને આવો વૈરાગ્ય આદરવાનુ શું કારણ પ્રાપ્ત થયુ હતુ તે સબધી સવાલ કરીએ એથી આપણને ઘણું નવુ જાણવાનુ મળી આવશે અને આરામના વખતનો સદુપયોગ થશે"

ધનવાહને (મેં) જવાબ આપ્યો "બહુ સારૂ ચાલો, આપણે પ્રત્યેક મુનિપાસે જઇએ અને સવાલ પુછીએ"

પ્રકરણ ૨ જું.

લોકોદરમાં આગ.

{ પ્રથમમુનિનો વૈરાગ્ય પ્રસગ. }

સિદ્ધાન્તની ગણના કરતા અને જ્ઞાનધ્યાનમસ્ત મુનિઓ છૂટા છૂટા બેઠા હતા તેઓમાના એકની પાસે અમે ગયા પ્રથમ અમે બન્નેએ તે મુનિમહારાજને વદન કર્યું, ત્યાર પછી અકલકે શાત સ્વરે તે મુનિમહારાજને કહ્યુ "ભગવન્! આપને સસારપર વૈરાગ્ય થવાનુ શું કારણ બન્યુ હતુ? તે કહો.

ભયકર આગ. મત્રવાદી.
ઓલવવાના ઊલટા ઉપાયો.
સાચા ઉપાયનો નિરાદર.

મુનિએ અકલકના સવાલનો જવાબ આપતા નીચે પ્રમાણે વાત કરી "ભાઇ! સાભળ લોકોદર[1] નામના ગામમા

આગનુ વર્ણન

રહેનારો હુ એક ગૃહસ્થ હતો એક રાત્રે એ નગરમા ચારે તરફથી મોટી આગ લાગી ચોતરફ ધુમાડાના ગોટેગોટા નીકળવા લાગ્યા અને આગના ભડકા વધારે વધારે નીકળવા લાગ્યા, વાસને ફૂટવાના અવાજે કડાકા અને ધડાકા ચોતરફ સભળાવા લાગ્યા આવા મોટા અવાજો સાભળીને લોકો જાગી ઉઠ્યા, ચારે તરફ કોલાહળ થઇ ગયો, ધમાધમ થઇ રહી, છોકરાઓ આક્રન્દ કરવા લાગ્યા, સ્ત્રીઓ હાફળી ફાફળી અહીં તહીં દોડવા લાગી, આધળા માણસો બુમરાણ કરવા લાગ્યા, પાગળા લોકો ઉંચેથી રડવા લાગ્યા, કુતુહળી મશ્કરાઓ કિલકિલાટ કરવા લાગ્યા, ચોર લોકો ચોરી કરવા લાગ્યા, બધી વસ્તુઓ બળવા લાગી, કૃપણ લોકો વિલાપ કરવા લાગ્યા અને માતા વિનાના પુત્રની માફક આખુ ગામ શરણરહિત નિરાધાર જેવુ થઇ રહ્યું

"આખા ગામના લોકોને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે એવી એ ભયકર આગ થતા એક સમજુ મત્રવાદી બહાર

મત્રવાદી

આવ્યો તે ઉઠીને ગામની વચ્ચે એક મોટો ચોતરો હતો ત્યા ઊભો રહ્યો તેણે એક બખ્તર ધારણ કર્યું અને રેખા પાડીને એક મોટું વિશાળ મડળ ચોરાની વચ્ચે આળેખ્યુ પછી મોટા શબ્દવડે ગામના લોકોને ત્યા બોલાવ્યા 'અરે લોકો! તમે આ મડળમા આવો, અહીં દાખલ થાઓ, જેથી તમારી સર્વે વસ્તુઓ અને તમારા શરીરો બળશે નહીં' તેના આવા વચન સાભળીને કેટલાક લોકો તેના મડળમા દાખલ થયા

"બાકીના લોકો તો જાણે ગાડા થઇ ગયા હોય, પીધેલા હોય, હૃદયશૂન્ય હોય, આત્મ(પોતાના) વૈરી હોય, ગ્ર

સામાન્ય લોકો

હોથી ઘેરાઇ ગયેલા હોય, એમ પોતાના શરીર અને પોતાનુ સર્વસ્વ એ આગમા બળતું જોવા છતા આ

---

[1] લોકોદર લોકનો અદરનો ભાગ લોક એટલે ચૌદ રાજલોક લોકમા સર્વ જીવ અને અજીવ પદાર્થો રહે છે અલોકમા માત્ર આકાશ છે આખી વાર્તા રૂપક (allegorical) છે તે આગળ સ્પષ્ટ થઇ જશે આ વાર્તાના દરેક શબ્દનો ઉપનય આગળ આ જ પ્રકરણમા ઉતાર્યો છે આગળ વાચો

ત્યત મૂર્ખાઇથી એ આગમા ખડ અને લાકડાના ભારા નાખવા લાગ્યા અને ઘીના ભરેલા ઘડાઓ ઢલીને આગને ઓલનવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા આવી વિચિત્ર પરિસ્થિતિ જોઇને મડળની અદર થોડા લોકો ગયા હતા તેઓ બોલવા લાગ્યા–'અરે ભોળા ભાઇઓ! આ તમે કરો છો તે આગ ઓલવવાનો ઉપાય નથી જુઓ! કા તો તમે જળ લાવીને એનાથી આ અગ્નિને શાત કરો અથવા તો આ મહાત્મા મત્રવાદીએ જે મડળ રચ્યુ છે તેમા દાખલ થાઓ[1] અને અમારે ઘરે અગ્નિ જેમ શાત પડી ગયો છે તેમ તમારા સબંધમા પણ અગ્નિને શમાવો' પણ તે લોકોમાના કેટલાકે તો તે સાભળ્યુ જ નહિ, કેટલાક તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, કેટલાક તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા, કેટલાક તો ઉલટુ બોલવા લાગ્યા, કેટલાક તે અભિપ્રાયને દાબી દેવા લાગ્યા, કેટલાક એ અભિપ્રાયથી ઉલટી રીતે જ વર્તવા લાગ્યા, કેટલાક એવો અભિપ્રાય આપનાર તરફ ગુસ્સે થવા લાગ્યા અને કેટલાક તો ઉલટા તેવી સલાહ આપનારની સામા પ્રહાર કરવા માટે દોડવા લાગ્યા આવો વિચિત્ર બનાવ જોઇને મડળમા રહેલા લોકો એ બહારના લોકો તરફ મૌન રહ્યા વળી કોઇ પુણ્યશાળી લોકો ઉપરના વચનોનો વચ્ચે વચ્ચે આદર પણ કરતા રહ્યા

મડળમા પ્રગતિ

"કુમાર! મારી ભવિતવ્યતા તેવા પ્રકારની હોવાથી મડળની અદરના માણસોએ જે વચનો કહ્યા તે મને ગમ્યા, પસદ આવ્યા, હુ આનદમા આવી ગયો અને કૂદકો મારીને મડળમા દાખલ થઇ ગયો મડળમા ગયા પછી મે જોયુ તો ગામના બાકીના સર્વે લોકો આગથી બળતા દેખાયા, પવનના જોરથી સપાટાબધ વધતી જતી આગના ભોગ થઇ પડતા અને મોટેથી ચીસો પાડતા તેમને હુ બરાબર જોઇ શક્યો પછી મડળની અદરના લોકોમાથી કેટલાકો દૂર થઇ ગયા, તેઓની સાથે હુ પણ નાસી છૂટ્યો કુમાર! આ મારૂ વૈરાગ્ય થવાનુ કારણ છે"

*   *   *

1 અહીં આગ ઓલવવાના બે ઉપાયો કહ્યા (૧) મડળમા આવવાનો, (૨) મડળની બહાર રહી પાણીવડે આગ ઓલવવાનો આ બન્ને ઉપાયો વિચારવા યોગ્ય છે મડળ બહાર રહી પાણીથી આગ બુઝાવવાનો ઉપાય મુશ્કેલ છે પણ તે મહાસત્ત્વશાળી કરી શકે છે, સાધારણ પ્રાણીને આગમા ફસાઇ જવાનો ભય બહુ રહે છે મડળમા દાખલ થનાર નિર્ભય થાય છે

વિગતવાર ઉપનય.
વિવેચન ખુલાસો.
શબ્દાર્થઘટના.

ઉપરની વાત સાભળીને અકલક કુમાર ઘણો ખુશી થયો અને તે મુનિને નમીને બીજા મુનિ જે દૂર બેઠા હતા તેની પાસે જવા નીકળ્યો. [illegible]ના આ કથાનો ભાવાર્થ કાઇ સમજ્યો નહિ મેં તેથી અકલકને પૂ[illegible]ુ "અરે ભાઇ! આ મુનિએ પોતાને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાનુ કારણ [illegible]ુ? અને તેમની વાત સાભળીને તુ ઘણો ખુશી કેમ થયો? હુ તો એક પણ બાબત બરાબર સમજ્યો નથી, માટે તુ ખુલાસા સાથે [illegible] બાબત સમજાવ"

લો[illegible]દરમા આગ.

અકલકે જવાબમા મને (ઘનવાહનને) કહ્યુ "ભાઇ! સાભળ—

"મુનિએ જે લોકોદર નામનુ ગામ કહ્યુ તે આ સસાર સમ[illegible] "જવો એ સસારમા તે વસનાર છે એમ સમજવુ [illegible]રમા આગ "રાત્રિની તેમા વાત કરી તે મહામોહની અધકાર "મય દશા સમજવી એ નગરમા રાગદ્વેષ રૂપ "[illegible]ગ્નિ વડે નિરતર આગ સળગ્યા જ કરે છે ત્યા ધુમાડો થાય છે "[illegible]મ કહ્યુ તે તામસભાવ-કષાયની પરિપુતિ સમજવી, એ આગ "[illegible]ાખા નગરમા પ્રસરી રહેલી છે ત્યા આગના ભડકા થાય છે "[illegible]મ કહ્યુ તે રાજસભાવ સમજવો આ સસારમા જે કલેશ કકાસ '[illegible]ય છે તે વાસ ફૂટવાના અવાજો સમજવા, રાગદ્વેષ રૂપ અગ્નિથી [illegible]રમ થઇને લોકો જાગી ઉઠે છે-ચોંકી ઉઠે છે અને તેઓ મોટો "[illegible]ોળાહુળ કરી મૂકે છે, ચિત્તને અત્યત તાપ કરનારા અને છોક-'[illegible]નો આકાર ધારણ કરનારા કષાયો[1] આક્રદ કરવા મડી જાય છે, '[illegible]શુદ્ધ લેશ્યા[2] નામની સ્ત્રીઓ ત્યા હાફળી ફાફળી થઇને અહી '[illegible]હી દોડ્યા કરે છે, સસારના રાગમા આસક્ત મૂર્ખ પ્રાણીઓ આ

---

૧ કષાયો-ચાર છે ક્રોધ, માન માયા લોભ એ ચારેને બાળકનુ રૂપ [illegible] [illegible]ક્ર ચોથા પ્રસ્તાવમા પણ આપવામાં આવ્યું છે

૨ કૃષ્ણ નીલ અને કાપોત એ ત્રણ અશુદ્ધ લેશ્યા-આત્માના ક્લિષ્ટ અ[illegible] [illegible]ાયો છે તે ખરાબ વિચારદ્વારા દોડાદોડ કર્યા કરે છે, એમાં સ્થિરતા કદિ [illegible] [illegible]ી જ નથી

"ઘેળા માણુસની માફક બુમરાણ કરી મૂકે છે (તેઓ રાગની ધૂનમા "કાંઇ બોલે છે ત્યારે જાણે કશો વિચાર જ ન કરતા હોય તેવા દેખાય "છે), વસ્તુસ્થિતિના જાણુકાર હોવા છતા ક્રિયા નહિ કરનારા પાં- "ગળાઓ ત્યા ઊંચે સ્વરે રડતા દેખાય છે, (અજ્ઞાનીઓ આધળા છે "અને સમજવા છતા વ્યવહારૂ કાર્ય ન કરનારાઓ પાગળા છે-આ સ્પષ્ટ "હકીકત છે)[1], મશ્કરાઓ જેવા નાસ્તિકો[2] ત્યા હમેશા કિલકિલાટ "કરે છે, ખાલી ધમાધમ કર્યા કરે છે, ખોટા હેત્વાભાસો મૂકી બૂમ- "રાણુ કરી મૂકે છે, ઇદ્રિયરૂપી ચોરો ત્યા ધર્મસર્વસ્વની ચોરી કરે છે, "રાગઅગ્નિવડે આત્મઘરની સાર સાર વસ્તુઓ બળવા લાગે છે, "કેટલાક લોકો તેવે વખતે એમ બોલતા સભળાય છે કે 'અરેરે ! "શુ કરીએ ? આવી ભયકર આગ ઓલવવાને અમે શક્તિમાન્ નથી'- "કૃપણ માણસો કકળાટ કરે છે તેની બરાબર આ હકીકત સમજવી "હે ભાઇ ! એ સાધુએ આ સસારમા લાગેલી ભયકર આગનુ વર્ણન "કર્યું, સસારની આગના ભડકા બતાવ્યા, લોકોની સ્થિતિ વર્ણવી, ગડ- "બડાટ અને અવ્યવસ્થાનો ચિતાર આપ્યો લોકોનો અરસપરસ બચાવ "કરે તેવુ કોઇ ન હોવાથી અને તેમ કરવા તેઓ સમર્થ ન હોવાથી "તે આખુ ગામ શરણરહિત નિરાધાર જેવુ થઇ રહ્યુ છે[3] એમ "બતાવવામા આવ્યુ

સર્વજ્ઞ મંત્રવાદી

"ત્યા તે વખતે મત્રવાદી આવ્યા તે વિજ્ઞાનવાળા પરમેશ્વર શ્રી "સર્વજ્ઞ મહારાજ સમજવા તેણે ઉઠીને એક તીર્થ "રૂપ મડળ કર્યું-તેણે પોતાના તીર્થની પ્રરૂપણા- "સ્થાપના કરી અને તેની સર્વ યોજના તેણે ગામની "વચ્ચે ગોચન્દ્રક આકાર સમાન મધ્ય લોક (તીર્છા લોક)મા સૂત્રમત્રની "રેખાવડે ફરી પોતાની જાતને બખ્તર પહેરાવી લઇને ધર્મ દેશનાવડે તેણે

---

૧ આધળા અને પાગળાની આ દૃષ્ટિઓ ખાસ લક્ષ્યમા રાખવા જેવી છે રાગ અને અજ્ઞાનને વશ થઇ મૂર્ખ માણસો તો આધળાની જેમ વર્તે છે અને સમજનારા પણ ફસી જાય અને શુભ વર્તન કરે નહિ ત્યારે તે પાગળા જેવા દેખાય છે

૨ નાસ્તિકો-આત્માનું અસ્તિત્વ નહિ માનનાર, પરભવ-મુક્તિ નહિ માનનાર નાસ્તિક કહેવાય છે

૩ આ ગડબડ અને ધમાલ માટે કર્તાએ अमातापुत्रकं શબ્દ વાપર્યો છે એ બહુ સુદર છે ત્યા છોકરાનો કે માનો અથવા વડીલ બાળનો તફાવત કાંઇ રહ્યો નહિ એવી ગડબડ ત્યા મચી રહી-એમ કહેવાનો આશય છે

" લોકોને પોતાના મંડળમાં બોલાવવા માંડ્યા[1] અને તે ધર્મદેશનાથી
" તેમનું પોતાના તરફ આકર્ષણ કર્યું, ત્યારે કેટલાક ભાગ્યશાળી મહાપુરૂષો
" ભગવાનનાં વચનો સાંભળીને તે મંડળમાં દાખલ થયા, પરંતુ આવા
" લોકોની સંખ્યા પ્રમાણમાં બહુ ઓછી થઈ કારણ કે આ સંસારમાં
" જીવોની સંખ્યા છે તેની સાથે સરખાવતાં તેઓ તો માત્ર અનંતમે
" ભાગે જ હોય છે આવા લોકો જેઓ એ મંત્રવાદીના મંડળમાં
" દાખલ થયા તેઓ અગ્નિના તાપથી મૂકાયા (મુક્ત થયા)

" બાકીના મહા મૂઢ જીવો રાગદ્વેષ રૂપ અગ્નિવડે અત્યંત બળી
" રહેલા આ સંસારને 'વિષયો' વડે શાંત કરવા
સામાન્ય મૂઢતા " પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ સ્ત્રીપુત્ર ઉપર આસક્તિ રાખી
" પૈસા એકઠા કરે છે અને પાંચે ઇંદ્રિયોને છૂટી મૂકી
" તે દ્વારા તાપ ઓછો કરવા પ્રયત્ન કરે છે–આ માણસો અગ્નિમાં
" ખડ અને લાકડાના ભારાઓ નાખીને તે દ્વારા અગ્નિ ઓલવવાના
" પ્રયત્ન કરવા જેવું કામ કરે છે, પરંતુ તેથી તો અગ્નિ ઉલટો વધી
" પડે છે વળી જે લોકો વારંવાર માયા કપટ કરે છે, લોભ કરે છે,
" અભિમાન કરે છે, ક્રોધ કરે છે એ સર્વ અગ્નિ શાંત કરવા માટે
" ઘીના ઘડાઓ આગમાં હોમવા જેવું કરે છે એ લોકોને મંડળની
" અંદર રહેલા લોકો વારંવાર વારે છે, ઘી અને ખડ કે લાકડાથી
" અગ્નિ વધશે એમ સમજાવે છે, છતાં તે વાત તેઓ સમજતા નથી,
" વાર્યા છતાં અટકતા નથી અને તેઓને બતાવવામાં આવે કે એ
" સંસારઅગ્નિ તો 'પ્રશમ જળ'થી જ ટાઢો થાય છે તે વાત તેઓ
" સમજતા નથી અને તેથી તેઓ પ્રશમરૂપ પાણીનો ઉપયોગ પણ
" કરતા નથી, તેમ જ તે સુંદર તીર્થ રૂપ મંડળમાં પ્રવેશ પણ કરતા નથી
" અરે એટલું જ નહિ પણ એવા નિવારણ કરવાના ઉપાય રૂપ વાક્યો
" તેઓ સાંભળે ત્યારે તેને અનુસરવાને બદલે ઉલટા બોલનારની
" મશ્કરી કરે છે અને વાતને નરમ પાડી દે છે, એ મહાત્મા મુનિની
" પેઠે કોઇક જ જીવ બોધ પામે છે અને સાચી વાત સમજે છે એ

---

૧ **તીર્થંકર મહારાજ** સબંધી આ કલ્પના ભવ્ય છે મંડળ રચે ત્યારે મંત્ર બોલવા પડે રેખા કરવી પડે અને પછી બચવાની ઇચ્છાવાળાને મંડળમાં આવવા આમંત્રણ થાય સૂત્ર રૂપ મંત્રની રેખા અત્ર પાડવામાં આવે છે વળી મંડળ રચવા પહેલા પોતાની જાતને બચાવવા બખ્તર પહેરવું પડે છે એ તીર્થંકરો પ્રથમથી પહેરી પછી તીર્થમંડળની રચના કરે છે **આખી યોજના યથાસ્થિત અને ભવ્ય જણાય છે**

"મુનિમહારાજ પેલા તીર્થમડળની અદર રહેલાઓના
વ્યક્તિનો વિકાસ "વચનથી બોધ પામ્યા અને જાતે તીર્થમડળમા
"દાખલ થયા અદર દાખલ થયા પછી તેણે સસા-
"રમા રહેનારા લોકો તરફ નજર કરી તો તેણે બરાબર જોયુ કે તે
"સર્વે લોકો રાગદ્વેષની અગ્નિથી બળી રહ્યા છે અને ગભરાટમાં
"પડી ગયા છે, પણ તેણે એ પણ જોયુ કે 'અશુદ્ધ અધ્યવસાય'
"નામનો પવન એ લોકોદર ગામમા રાગદ્વેષ રૂપ અગ્નિને વધારે વધારે
"જોસથી સળગાવે છે અને અત્યત વૃદ્ધિ પામેલો તે અગ્નિ ગામડીઆ
"જેવા તે અજ્ઞાનીઓ જેમ વધારે વધારે બૂમો પાડે છે તેમ તે મુનિ
"ઓના દેખતા છતા પણ પેલાઓને વધારે વધારે બાળતો જાય છે
"ત્યાર પછી મુનિએ કહ્યુ કે 'મડળની અદરના લોકોમાથી કેટલાકો
"દૂર થઇ ગયા તેઓની સાથે હું પણ નાસી છૂટ્યો'—એ વાક્ય
"પણ વક્રોક્તિવાળુ સમજવુ" મેં પૂછ્યુ કે 'એમા
[1]વક્રોક્તિ "અને આખી વાતમા વક્રોક્તિ શી?' એટલે જવાબ
"આપતા અકલકે આગળ ચલાવ્યુ—" એ તીર્થમડ
"ળમા લોકો ચાર પ્રકારના હોય છે સાધુઓ, શ્રાવકો, સાધ્વીઓ
"અને શ્રાવિકાઓ એ મડળમા હોય છે તે સર્વે કાઇ દીક્ષા લેતા
"નથી, માત્ર થોડા જ લે છે માટે ભાવાર્થ એમ જણાય છે કે આ
"મુનિએ દીક્ષા લીધી અને એ વાત તો ઉઘાડી દેખાય છે તો ભાઇ!
"આવી રીતે આખી વાત વક્રોક્તિવડે કહીને સસારઅગ્નિને પો
"તાના વૈરાગ્યના કારણ તરીકે આગળ કરેલ જણાય છે આ હકીકત
"ઘણો ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે તેવી છે અને તે વાત એ મુનિ જ્યારે
"આપણી પાસે વાર્તા કરતા હતા ત્યારે જ મેં જાણી હતી અને તેથી
"મને આનદ થયો—હું ખુશી થયો. મેં તે વખતે વિચાર કર્યો કે
"અહો! આ મુનિમહારાજ જે વાત કરે છે તે તદ્દન સાચે સાચી
"છે સજ્જન માણસોને હમેશા સળગી રહેલો આ સસાર ખરે-
"ખરા વૈરાગ્યનુ કારણ જરૂર થાય છે. વળી એ પણ સાચી વાત
"છે કે જડ મનુષ્યો અગ્નિના દાહવડે પોતાના આત્માને—પોતાની જા-
"તને અહીં (સસારમા) બાળે છે અને તેમાથી જે બુદ્ધિશાળી હોય

---

૧ વક્રોક્તિ વાકુ બોલવુ એ અલકાર છે अन्यस्यान्यार्थकं वाक्यमन्यथायोजयेद्यदि, अन्यश्लेषेण काक्वा वा, सा वक्रोक्तिस्ततो द्विधा એકને કહીને બીજા અર્થમા બીજાને સમજાવવુ અથવા શ્લેષનો ઉપયોગ કરવો એ બે રીતે વક્રોક્તિ થાય છે અહીં પ્રવ્રજ્યા શબ્દ વાપર્યો છે, તેનો અર્થ નીકળી જવુ થાય, શ્લેષ છે તેથી તેનો બીજો અર્થ દીક્ષા લીધી એમ થાય છે

"છે તે બહાર નીકળી જાય છે વળી મને એમ પણ લાગે છે કે
"આપણને બન્નેને પ્રતિબોધ આપવાના મહાન્ હેતુથી જ એ મુનિ
"મહારાજે લોકોદરમાં આગની વાત કરી છે અને તે પોતાના વૈરા
"ગ્યના કારણ તરીકે જણાવી છે

"તેઓ જાણે એમ કહેતા હોય એમ મને લાગે છે કે-'અરે
"ભાઇઓ! આ આગથી બળી રહેલા સંસારમાં તમે
રહસ્યાર્થ "બન્ને પણ બળી રહ્યા છો અને તમારા જેવા સમ
"જુઓએ તો તીર્થમંડળમાં પ્રવેશ કરવો યોગ્ય છે,
"તમારે પણ આ તીર્થમંડળમાં આવી જવું જોઇએ જેઓ ભાવપૂર્વક
"આ અમારા તીર્થમંડળમાં પ્રવેશ કરે છે તે ભાગ્યવાન્ પ્રાણી
"ઓને રાગદ્વેષની અગ્નિનો દાહ કદિ પણ થતો નથી' આ
"પ્રમાણે આ મહાત્મા મુનિ આપણને પણ જણાવી રહ્યા હોય એમ
"મને લાગે છે ભાઇ ઘનવાહન! મુનિમહારાજનો આ ઉત્તમ વિચાર
"મને તો બહુ ગમે છે! પણ ભાઇ! એ વાત તને ગમે છે કે નહિ
"તે હું જાણતો નથી."

* * *

અકલંકની આવી વાત અને આવો પ્રશ્ન સાંભળી હું તો મૌન જ રહ્યો, મેં કાંઇ જવાબ આપ્યો નહિ, કારણ કે મારૂં મન હજુ સુધી પાપથી ભરેલું હતું, પાપમય હતું, સંસારને સરાણે ચઢેલું હતું

ત્યાંથી અમે મંદિર બહાર જ્ઞાનધ્યાન કરતા બીજા મુનિ પાસે આવી પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૩ જું.

દારૂનુ પીઠું (મદિરાશાળા).

{ બીજા મુનિનો વૈરાગ્ય પ્રસગ. }

પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવતા સસારીજીવ જે અત્યારે ઘનવાહન કુમાર હતો તે અગૃહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને પ્રજ્ઞાવિશાળા અને ભવ્યપુરૂપ સાભળે તેમ સદાગમ સમક્ષ કહેવા લાગ્યો—

એવી રીતે વાતો અને ખુલાસા કરતા અમે બીજા મુનિમહારાજ સમક્ષ આવી પહોંચ્યા અકલકે મુનિરાજને યોગ્ય વદન કર્યું અને તેની સાથે મેં પણ વદન કર્યું પછી અકલક અને મુનિમહારાજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાત થઇ

અકલક—"સાહેબ ! આટલી નાની વયમા આપને શા કારણથી દીક્ષા લેવાનુ થયુ તે જણાવો"

મુનિ—"ભાઇ ! મેં એક મોટી દારૂડીઆઓની ટોળી[1] દારૂ પીવામા તત્પર જોઇ તે મારા વૈરાગ્યનુ કારણ બની. આખા શરીરના સર્વ અગો દારૂના ઘેનની અસરવાળા થઇ ગયા હતા અને હુ એક મોટો દારૂડીઓ થઇ ગયો હતો, ત્યા કૃપા કરનાર મહાત્મા બ્રાહ્મણોએ મને પ્રતિબોધ કર્યો અને તે રીતે મને વૈરાગ્ય થયો."

---

૧ આને માટે પાનગોષ્ઠિ શબ્દ રાખવો કે કેમ તે નિર્ણય થતો નથી જેમ ટીપાર્ટી (ચાપાર્ટી) થાય છે તેમ દારૂની પાર્ટી થાય છે, જેમા ભાગ લેનારા દારૂ ઢીંચે જાય છે અફીણીઆઓ કસુબા કાઢે તેને 'રાવણુ' કહે છે તેમ દારૂ પાર્ટીનું નામ હોવુ જોઇએ તેવો ગુજરાતી કે ફારસી શબ્દ હોય તે અત્ર ઘટે છે એવા શબ્દને માટે તપાસ કરૂ છું

અકલક—" મહાત્મા ! એ દારૂનુ પીઠુ જેવુ હોય તેવુ તેનુ વર્ણન કરી બતાવો, ત્યા તમે કેવી રીતે વર્તતા હતા તે જણાવો અને મારા ઉપર કૃપા કરીને તે બ્રાહ્મણો કોણ હતા તે પણ બતાવો "

* * *

મુનિ—" સાભળ —

દારૂનુ પીઠુ.
દારૂ પીનારા.
તેર વિભાગો.

" એ મદિરાશાળા (દારૂનુ પીઠુ) અનેક બનેલા અને બનતા બનાવોથી ભરપૂર છે અને અનેક જનોથી ભરેલ છે તેથી તેનુ બરાબર વર્ણન કરવાને તો કોણ સમર્થ થાય ! તો પણ હે મનુષ્યોત્તમ ! તારી પાસે તેનુ થોડુ થોડુ વર્ણન કરી બતાવુ છુ તે બરાબર ધ્યાન રાખીને સાભળ તને એ મદિરાશાળાની હકીકત જાણતા ઘણો આનદ આવશે —

[1]बहुभेदवरासवतुष्टजन, वरभाजनराजि विचित्रसुरम् ।
शितिनीरजरञ्जितसच्चषक, जनमोदनकारणसत्सरकम् ॥
मदिरामदघूर्णितसर्वजन, बहुलासविलासविकासकरम् ।
लसदुद्भवघोलविगानपर, कलतालमहारवरासशतम् ॥

अन्यच्च

[2]प्रौढमनोरमकान्तजनाढ्य,
गाढमदोद्धुरयोपिदुपेतम् ।
आदिनिवेशविहीनमनन्त,
लोकनभोमिधभूमिनिविष्टम् ॥
वादितमर्दलकोटिसकास्य
वैणिकनादविवर्धिततोषम् ।
घत्ताविरावसमुद्धतबोद्[3],
बोद्रुविघोषितगोत्रसहस्रम् ॥

एव च

---

૧ ત્રોટક છદ

૨ દોધક છદ. ભ ભ, ભ ગ, ગ

૩ દે. લા વાળી છાપેલ બુકમાં બોદ્ર કૌસમા મૂકેલ છે એવો શબ્દ પણ કોશમા મળતો નથી અર્થ સબધ પરથી બેસાડ્યો છે તેમા સુધારાને અવકાશ છે

नर्तनगानविलासनपानैः, खादनदानविभूषणमानैः ।
सततमाररसैः समुपेतं, लोकचमत્कृतिकारणमेतत् ॥

"એ મદિરાશાળા અનેક પ્રકારના સુદર દારૂઓ (આસવ)થી લોકોને તુષ્ટમાન કરે છે, એમા સુદર વાસણોમા ચિત્ર વિચિત્ર પ્રકારના દારૂઓ (સુરાઓ) શોભી રહ્યા છે, એના મદ્યપાત્રો કાળા કમળની શોભા ધારણ કરી

પીઠું

રહ્યા છે, એમા શેરડીના રસનો દારૂ અથવા તે પીવાના પાત્રો તેના પીઆ લોકોને આનદ કરાવી રહ્યા છે, એમા આવી રહેલા સર્વે લોકો દારૂના ઘેનમા લચપચ થઇ રહ્યા છે, તેઓ નાચવા કૂદવાની તેમજ બીજી અનેક પ્રકારની ગમતો કરી વિકસ્વર થતા દેખાય છે, તેમા બહારથી આવતા તોફાની લોકો મોઢેથી હાકોટા કરે છે અને ગાયનો ગાય છે, વળી તેઓ સામસામા તાલ દે છે મોટા અવાજ કરે છે અને સેંકડો રમો એક સાથે ચાલ્યા કરે છે

"વળી એ મદિરાશાળા પુખ્ત વયના અને સુદર આકૃતિવાળા અનેક પ્રાણીઓથી ભરેલી છે, તેમા અત્યત ગાઢ મદથી ઉદ્ધત થઇ ગયેલી અનેક સ્ત્રીઓ પણ આવી રહેલી છે, તે શાળા એટલી લાબી છે કે એની શરૂઆત ક્યા છે એમા પ્રવેશ ક્યા થાય છે અને એનો છેડો કયા આવે છે તે જાણી શકાતુ નથી, એ લોકનભસ્ (લોકાકાશ) નામની ભૂમિમા આવી રહેલ છે, એમા કરોડો મૃદગ કાસીઓ વાગ્યા કરે છે, એમા વિણાના નાદથી આનદમા વધારો થયા જ કરે છે, વારસ ...ઓના અવાજથી બળદો અથવા લઇ જનારાઓ વધારે ઉદ્ધત બને ... અને જાનૈયાઓ સેંકડો અવાજો કરી રહ્યા છે—આવી રીતે મદિરા શાળામા નાચ ચાલે છે, ગાયનો ચાલે છે, વિલાસો ચાલે છે, દારૂનુ પાન ચાલે છે, ખાવાનુ કામ ચાલે છે, દાન દેવા લેવાનુ ચાલે છે, આ ભૂષણો ધારણ કરવાનુ કામ ચાલે છે, માનઅપમાનની ધમાલ ચાલે ... અને એવા વિચિત્ર ભાવો ઉલટા સુલટા ચાલ્યા કરે છે તેથી એ પીઠુ લોકોને ચમત્કારનુ કારણ હોય એમ દેખાઇ આવે છે આવી રીતે અનેક [1]ચેષ્ટાઓને બતાવનાર, સર્વદા સેવાયેલ અને સર્વ સામગ્રીથી ભરેલા દારૂના પીઠાને મેં જોયુ લોકમા એવુ કોઇ પણ આશ્ચર્ય નથી અથવા એવુ કોઇ નાટક નથી કે જે મેં આ દારૂના પીઠામા ન જોયુ હોય

---

૧ અહીં મૂળમા 'વિભ્રમ' શબ્દ છે કારણ વગર ક્રોધ થાય, હાસ્ય થાય, ...પ વિગેરે આભરણોની માગણી થાય, પહેરેલા હોય તેને કાઢી નખાય, ગમે ...નુ બોલવુ થાય—એ સર્વેને વિભ્રમ કહેવામા આવે છે

પીનારા.

"(૧[૧]) ત્યા અનતા લોકો દારૂના ઘેનમા પડેલા છે, તે બાપડા બોલતા નથી, ચેષ્ટા કરતા નથી કે કાઇ વિચાર પણ કરતા નથી વળી તે કોઇ પણ પ્રકારનો લૌકિક વ્યવહાર[૨] પણ કરતા નથી અને માન મરી ગયેલા હોય અથવા વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો જાણે તદ્દન મૂર્છા પામી ગયેલા હોય તેવા રૂપમા હમેશા રહે છે[૩]

"(૨) વળી ત્યા (એ મદિરાશાળામા) બીજા[૪] અનતા લોકો છે તેઓ ઉપર જણાવેલા લોકો જેવો જ આકાર ધારણ કરનારા હોય છે, પરતુ એ લોકો વચ્ચે વચ્ચે લોકના કાર્યો અને વ્યવહાર કાઇ કાઇ કર્યા કરતા હોય છે[૫]

"(૩) વળી ત્યા તેવા જ આકારના અને દારૂના મદમા મસ્ત થઇ ને રહેનારા પૃથ્વી પાણી વિગેરે રૂપવાળા અસખ્ય લોકો આવી રહેલા છે[૬]

"(૪) વળી અસખ્ય લોકો એવા છે કે જેઓ ઢીચીઢીચીને આખો વખત દારૂનો સ્વાદ લીધા કરે છે, દારૂ પીધા કરે છે, પણ નથી કાઇ સુંઘતા, નથી આડુ અવળુ જોતા અને નથી કાઇ સાભળતા માત્ર તેઓ જમીનપર આળોટ્યા કરે છે, વચ્ચે વચ્ચે વારવાર બૂમ પાડ્યા કરે છે અને દારૂના ઘેનમા જીભ વડે કાઇ સ્વાદ લીધા કરે છે[૭]

"(૫) વળી ત્યા બીજા કેટલાક એવા પણ લોકો છે કે જેઓ કાઇ કાઇ ચીજોની ગધ લીધા કરે છે, પણ આડુ અવળુ જોઇ શકતા નથી, કોઇનુ સાભળી શકતા નથી અને આવા લોકો પણ થોડા ઘણા નહિ પણ અસખ્ય છે[૮]

---

૧ આ એક વિગેરે સજ્ઞાનો ભાવ નીચે પૃ ૧૬૭૫-૭૬ મા સ્પષ્ટ કર્યો છે ત્યા તે સખ્યા મૂકી તેની સાથે તે પ્રત્યેકનો ખુલાસો કર્યો છે

૨ લૌકિક વ્યવહાર લોક સબધી વ્યવહાર જવુ, આવવું હરવુ ફરવુ, બેસવુ, ઉઠવુ વિગેરે આ દરેક વર્ગ જૂદે જૂદા છે તે આગળ આજ પ્રકરણમા સ્પષ્ટ થશે (દરેક પેરા જૂદો ૧ ૧ બતાવે છે)

૩ આ અવ્યવહાર રાશિના જીવો છે

૪ અહીં અનત અસખ્ય અને સખ્યાતા શબ્દ વાપર્યા છે તે જૈનના પારિભાષિક શબ્દ છે, તેના સ્વરૂપમાટે જુઓ કર્મગ્રથ ચોથો

૫ આ વ્યવહાર રાશિના વનસ્પતિકાય સમજવા

૬ આ સૂક્ષ્મ બાદર પૃથ્વી અપ્ તેજ વાયુનુ વર્ણન છે

૭ આ વર્ણન બેઇદ્રિયનુ છે

૮ આ તેઇદ્રિયનું વર્ણન છે

"(૬) વળી દારૂના ઘેનમા મસ્ત થઇ ગયેલા બીજા અસખ્ય લોકો ત્યા એવા છે કે જેએ આખો ઉઘાડે તો સામે પડેલી વસ્તુને જોઇ શકે પણ તેએ કાને કાઇ સાભળી શકતા નથી તેવાઓની ચેતના ઉપર પણ દારૂની અસર સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે[1]

"(૭) વળી ત્યા અસખ્ય લોકો એવા છે કે જેઓની ચેતના મદિરાના ઘેનમા તદ્દન શૂન્ય થઇ ગઇ છે, જેઓના મન મરી ગયા છે અને જેઓ મન વગરના જણાઇ આવે છે[2]

"(૮) વળી ત્યા બીજા અસખ્ય લોકો એવા છે કે જેઓની ચેતના વધારે સ્પષ્ટ થયેલી હોય છે, પણ જેઓમા અત્યત ખરાબ મદિરાની અસર બહુ વધારે રહેલી હોય છે, તેઓ બાપડા દુષ્ટ વૈરીઓથી વારવાર છેદાય છે, ભેદાય છે, ચીરાય છે અને વળી અરસપરસ એક બીજાને છેદે છે, ભેદે છે, કાપે છે અને તેમ કરીને મહા ભયકર વેદના પામે છે[3]

"(૯) વળી ત્યા બીજા અસખ્ય લોકો એવા દેખાય છે કે જેઓના ચિત્ત દારૂના ઘેનમા તદ્દન ભયભ્રાન્ત થઇ ગયા હોય છે તેઓ બીચારા દારૂની અસર તળે કોઇ પણ કામ કરવા જેવુ નથી એમ તો સમજતા જ નથી અને વળી વધારામા 'જનાવર'ના અવતાર અને આકારને ધારણ કરનારા થાય છે, મોઢેથી બૂમ માર્યા કરે છે, પોતાની માતાઓ સાથે પણ સભોગ કરે છે, દારૂની અસર તળે ધર્મ કે અધર્મને ઓળખતા નથી, ગમે તેવા કામો કર્યા કરે છે, બોલેલુ વ્યક્ત સમજી ન શકાય તેમ બોલે છે તેમાના કેટલાક જમીનપર આળોટ્યા કરે છે, કેટલાક દારૂની ધૂનમા આકાશમા ઉડ્યા કરે છે અને કેટલાક દારૂના કેફમા ચકચૂર થઇ પાણીમા ડૂબકી મારી પડી રહે છે[4] એ લોકો માહોમાહે પણ અરસપરસ લડી મરે છે, અને અત્યત આકરા દુખો સહન કરે છે ખરેખર, દારૂ સર્વ આપત્તિઓનુ સ્થાન છે!

---

૧ ચતુરિંદ્રિયનું વર્ણન છે

૨ આ અસજ્ઞી પચેંદ્રિય તિર્યચનુ વર્ણન છે,

૩ નારકો વર્ણવ્યા

૪ આ સર્વે અતર ભેદો (ગર્ભજ) પચેંદ્રિય તીર્યચના છે (અત્ર વર્ણન સ્થળ ચર ખેચર અને જળચરનુ કર્યું છે)

"(૧૦) વળી એ મદિરાનાળામા અસખ્ય મનુષ્યો છે તેઓ બે પ્રકારના છે-એક તો તદ્દન ગાઢમત્ત થઇ ગયેલા અસખ્ય છે અને બીજા સખ્યાતા છે એમા જે મનુષ્ય તદ્દન મત્ત છે તેઓ જમીનપર આળોટે છે અને બાપડા દારૂના ઘેનમા વમનને, થુકને, પિત્તને, વિષ્ટાને તેમજ મૂત્રને ખાય છે અને પીએ છે દારૂના ઘેનમા તેઓને ખબર પણ પડતી નથી કે તેઓ શુ કરે છે વળી ભદ્ર! સખ્યા ગણી શકાય તેવા[1] મનુષ્યો બીજા પ્રકારના છે તેઓ વળી દારૂની અસરતળે અરસપરસ લડાઇ કરે છે, મોટા મોટા કૂદકા મારે છે, નાચ કરવા લાગી જાય છે, ઉચેથી ખડખડાટ હસે છે, ગાયન કરવા મડી જાય છે, મોટુ ઠેકાણા વગરનુ ભાષણ કરવા લાગી જાય છે, નકામા રખડ્યા કરે છે, જમીનપર લેટી પડે છે, દોડાદોડ કરી મૂકે છે, વિલાસના આનદરસમા મેલ કચરાથી ભરેલી અને માસ અને શ્લેષ્મ આદિ તુચ્છ વસ્તુઓથી પરિપૂર્ણ થયેલી સ્ત્રીઓના ગાલોને ચુબન કરે છે, આખો ચાટે છે અને સમજુ માણસને શરમ આવે તેવુ અતિ વિચિત્ર વર્તન કરે છે, અનેક પ્રકારના ચાળા કરે છે, માબાપને મારવા સુધીની હદે પણ પહોંચી જાય છે, ચોરી વિગેરે અનાર્ય કાર્યો કરવા પણ લાગી જાય છે અને ગમે તેવા ભ્રષ્ટ કાર્યો કરવા તત્પર બને છે, વળી [2]એવા કામોને પરિણામે એ રાજપુરૂષો વડે સપડાય છે ત્યારે અનેક પ્રકારની ભયકર વેદના સહન કરે છે અને ઘણો માર ખાય તો પણ દારૂ પીવાના કામથી જરા પણ પાછા હઠતા નથી.

"(૧૧) વળી એ દારૂના પીઠામા અસખ્ય પ્રાણીઓ બીજા આવી રહેલા છે જેઓને ચાર[3] ટોળામા વહેંચી નાખવામા આવ્યા છે તેઓ પણ દારૂના ઘેનમા ચકચૂર થયેલા હોય છે, આખો વખત કલબલ કલબલ કર્યા કરનારા હોય છે, તેઓની સામે વાસ અને વીણાના સુંદર અવાજો થયા કરે છે, નાટક અને ખેલણા ચાલ્યા કરે છે, આન

---

૧ પ્રથમ ચઉદ સ્થાનકીઆ સમૂર્છિમ મનુષ્યનુ અને પછી ગર્ભજ મનુષ્યનુ વર્ણન છે

૨ અહીં બે રો. એ સોસાયટીવાળા મૂળ ગ્રથનુ પૃ ૮૭૬ શરૂ થાય છે

૩ ભુવનપતિ વ્યતર જ્યોતિષ્ અને વૈમાનિક

દના વિલાસો ઉઠ્યા કરે છે અને મોરલીના અવાજો થયા કરે છે સર્વ વખત તેઓ પાસે આવી ધમાલ થયા કરે છે અને તેઓ પણ નાચે છે, કૂદે છે, હસે છે, રડે છે અને પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે પોતાની જાતને અનેક પ્રકારની વિડબનાઓ કર્યા કરે છે એ લોકો પણ મદિરામત્ત રહેતા હોવાથી તેની અસરતળે અદર અદર એક બીજાની ઇર્ષા કરે છે, શોક કરે છે, વારવાર અભિમાનમા ફૂલાઇ જઇ અકાર્યો કરી બેસે છે અને ચારે સમુદાયમા રહેલા તેઓ પોતાની જાતને કાઇક સુખી માને છે તો પણ વાસ્તવિક રીતે તેઓ પણ દુખી જ છે

"(૧૨) વળી એ દારૂના પીઠામા થોડાક (સખ્યાતા) એવા પણ લોકો છે કે જેઓ દારૂના પીઠામા રહેવા છતા બીલકુલ દારૂ પીતા નથી અને મધ્યસ્થ ભાવે રહેતા હોય છે દર રોજ વારવાર દારૂ પીનારા લોકો આવા લોકોની મશ્કરી કરીને ટીકા કરતા તેમને બ્રાહ્મણનુ ઉપનામ આપે છે[1]

"(૧૩) વળી એ આપાનક(મદિરાશાળા)ની બહાર બીજા અનત લોકો એવા છે કે જેઓ જાતે મહા બુદ્ધિશાળી અને દારૂના ઘેન વગરના હોય છે તેઓ આવા ગડબડવાળા અવ્યવસ્થિત પીઠાને જોઇને તેનાથી દૂર થઇ ગયેલા છે, બાધા પીડા વગરના થઇ ગયા છે અને નિરતર આનદઉત્સવમા મગ્ન છે[2]

"આવા આવા જૂદા જૂદા પ્રકારના અનેક વિભાગો તે દારૂના પીઠામા અને પીઠાની બહાર જણાતા હતા તેના મેં તમને તેર વિભાગો ગણાવ્યા હુ દારૂની અસરતળે ખૂબ રાચી રહી પહેલા તો પ્રથમના વર્ણવેલા વિભાગમા ઘણા કાળ સુધી રહ્યો પછી અથડાતા પછડાતા હુ બીજા વિભાગમા ગયો અને ત્યા પણ દારૂના ઘેનમા મસ્ત રહી ઘણો કાળ પડ્યો રહ્યો વળી કોઇ વાર ધમાલ કરતો હુ ત્રીજા વિભાગમા આવ્યો અને ત્યા પણ દારૂમા ચકચૂર ઘણા વખત સુધી રહ્યો વળી ત્યાર પછી ચોથા વિભાગમા દારૂની લાલસાવાળો થઇને ગયો. ઉપર મેં તેર વિભાગો ગણાવ્યા તે સર્વ એ લોકના ભેદો છે તેનુ સમાસથી મેં વર્ણન કર્યું. એમા જે પ્રથમનો વિભાગ છે અને છેવટના બે

---

૧ મુનિઓનુ વર્ણન છે
૨ સિદ્ધનુ વર્ણન છે

"રમા જોઇને તેને પોતાના વૈરાગ્ય થવાના કારણુ તરીકે જણુાવ્યો, તે "વાત આવી રીતે છે તે તુ લક્ષ્યમા લઇને સમજ —

"આ સસાર ખરેખર દારૂના પીઠા જેવો જ છે, કારણુ કે એમા "અનેક બનાવો બની ગયા છે, બને છે અને બનશે, એમા અનતા "જીવો દારૂડીઆનો પાઠ ભજવે છે, આઠ પ્રકારના કર્મો અને તેના "ઉત્તર ભેદો જૂદા જૂદા પ્રકારના દારૂનો (મદ્યોનો) ભાગ ભજવે છે, "એમા ચાર પ્રકારના કષાયો [1]આસવોનો ભાગ ભજવે છે, એમા "નવ નોકષાયો સરકાનો ભાગ ભજવે છે, એમા ચાર ઘાતિ કર્મો "(જ્ઞાનવરણીય, દર્શનાવરણીય મોહનીય અને અતરાય) સુરા (દારૂ) "નો પાઠ ભજવે છે, જૂદી જૂદી ગતિના આયુષ્યો તે મદિરાને આ "ધારભૂત હોવાથી ચિત્રવિચિત્ર [2]મદ્યપાત્રો (વાસણો)નો ભાગ ભજવે "છે, પ્રાણીઓના શરીરો કર્મરૂપ મદ્યોનો ઉપયોગ કરનારા હોવાથી "દારૂ પીવાના પાત્રોનો ભાગ ભજવે છે, ઇન્દ્રિયો શરીરોને વિભૂષણુ "કરનારી હોવાથી અને અત્યત આસક્તિના કારણુથી કાળા કમળની "શોભા ધારણુ કરવાનો ભાગ ભજવે છે કર્મરૂપ દારૂમા મત્ત થયેલા "લોકો દારૂના ઘેનમા લચપચ થઇ ગયેલા હોય છે અને નાચના "કૂદવાની તેમજ બીજી અનેક પ્રકારની ગમતો તેમ જ હાસ્ય, "ચાળાચેષ્ટા અને કલબલાટ કરે છે, તે ચાળાચેષ્ટામા કજીઆ કકાસો "મૃદગનો ભાગ ભજવે છે, અદર અદર ઘણો ક્લેશ કરનારા અને "ગડમથલ કરનારા લુચ્ચા લોકો તેમા કાસીઓનો ભાગ ભજવે છે, "દુ ખી પ્રાણીઓના દુ ખના મદ મદ વિલાપો અને નિ શ્વાસો વીણાનો "ભાગ ભજવે છે, શોકથી ભરેલા લોકોના કરૂણુ અવાજો ત્યા વાંસના "અવાજોનો ભાગ ભજવે છે, આપત્તિમા આવી પડેલા પ્રાણીઓની "ચેષ્ટાઓ મુકુન્દ[3]ના જેવા અવાજો કરવાનો પાઠ ભજવે છે, વહાલાના "વિયો । વિગેરે પ્રસગે લોકોની દીનતા બતાવનારી ચીસો ત્યા ખડ "તાળનો પાઠ ભજવે છે, અત્યત અજ્ઞાનને તાબે થઇ મૂર્ખ લોકો "જાનૈયાનુ અનુકરણ કરે છે

દારૂ પીનારા.

"એમા દેવતાઓ સુદર આકૃતિવાળા લોકોનો ભાગ ભજવે છે

---

૧ આસવ, સરકો મદ્ય અને સુરા એ જૂદી જૂદી રીતિથી બનાવેલા દારૂના પ્રકારો છે (Spirit wine alchohol વિગેરે)

૨ મદ્યપાન એટલે દારૂને ભરવાનુ પાત્ર (બાટલી વિ૦) દારૂ પીવાના પાન તે ગ્લાસ વિગેરે સમજવા

૩ એક વતનું વાજિત્ર

"તેઓની અપ્સરાઓ ગાઢ મદથી ઉદ્ધત થયેલી જુવાન સ્રીઓનો "ભાગ ભજવે છે આ મસારમદિરાશાળા એટલી લાબી છે કે એની "શરૂઆત કયાં છે, એમાં પ્રવેશ કયાથી થાય છે અને એનો છેડો "કયા આવે છે તે જાણી શકાતુ નથી, મતલબ કે એ અનાદિ "અનત છે એ સદાકાળ લોકાકાશમા આવી રહેલી છે એમા "નાચ ચાલે છે, ગાયનો ચાલે છે, વિલાસો ચાલે છે, દારૂનુ પાન "ચાલે છે, ખાવાનુ કામ ચાલે છે, દાન દેવા લેવાનુ ચાલે છે, "આભૂપણો ધારણ કરવાનુ ચાલે છે, માન અપમાનની ધમાલ "ચાલે છે અને એવા ચિત્રવિચિત્ર ભાવો ઉલટા સુલટા ચાલ્યા કરે "છે તેથી એ જડ પ્રાણીઓને સસારના વધારાનુ કારણ બને છે અને "વિવેકી પ્રાણીઓને સસારપર વેરાગ્ય થવાનુ કારણ બને છે

તેર વિભાગો.

"એ મુનિમહારાજે એ મદિરાશાળામા તેર પ્રકારના લોકો કહ્યા "તે જૂદા જૂદા પ્રકારના જીવો સમજવા તે તેર ભાગો નીચે "પ્રમાણે છે

૧ સૌથી શરૂઆતનો જે વિભાગ બતાવવામા આવ્યો તે અસ-વ્યવહાર વનસ્પતિ સમજવી[૧]

૨ ત્યાર પછીના વિભાગમા અદર અદર સવ્યવહાર કરનાર વન-સ્પતિ સમજવી

૩ ત્યાર પછી જે વિભાગ બતાવવામા આવ્યો તેમાના લોકોને પૃથ્વી પાણી અગ્નિ અને વાયુના નામથી ઓળખવામા આવે છે

૪ ત્યાર પછી બે ઇદ્રિયો બતાવવામા આવ્યા છે

૫ ત્યાર પછી તેઇદ્રિયોનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે

૬ ત્યાર પછી ચૌરિંદ્રિયનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે

૭ ત્યાર પછી [૨]અમજ્ઞી પચેદ્રિયનુ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે

૮ ત્યાર પછી નારકીના જીવોને બતાવવામા આવ્યા છે

૯ ત્યાર પછી પચેદ્રિય તિર્યંચો દર્શાવવામા આવ્યા છે (જળ ચર, સ્થળચર અને ખેચર)

---

૧ અનત સૂક્ષ્મ નિગોદ એનુ વિવેચન બીજા પ્રસ્તાવમા વિસ્તારથી થઇ ગયુ છે

૨ અમજ્ઞી પચેદ્રિય તિર્યંચોનુ જ આ વર્ણન છે એના મળમુત્રમા તો બેઇદ્રિય તેઇદ્રિય ઉત્પન્ન થાય છે

૧૦ ત્યાર પછી સમૂર્છિમ[1] અને ગર્ભજ એ પ્રકારના મનુષ્યો જણાવવામા આવ્યા છે

૧૧ ત્યાર પછી ચાર નિકાય (ભુવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક)ના દેવતાઓ બતાવવામા આ યા છે

૧૨ ત્યાર પછી બ્રાહ્મણની સજ્ઞાથી જે મનુષ્યો બતાવવામા આવ્યા છે તે ઇદ્રિયપર સયમ રાખનાર ત્યાગી વૈરાગી સયત મનુષ્યો-મુનિવર્યો દર્શાવવામા આવ્યા છે

૧૩ ત્યાર પછી સસારમદિરાશાળાથી તદ્દન બહાર રહેલા મુક્ત જીવોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે (મોક્ષમા ગયેલા અનત જીવો)

"એ સર્વે વિભાગના પ્રાણીઓનુ સખ્યાપ્રમાણ કેટલુ છે તથા તેમના લક્ષણો કેવા છે તે પણ તે સાથે બતાવવામા આવ્યુ છે તે ઓના સબધમા વિચિત્ર પ્રકારના બનાવો કેવા કેવા બને છે તે પણ સક્ષેપમા સાથે જ બતાવવામા આવ્યુ છે મુનિમહારાજે પોતે કર્મ

દશ વિભાગો મા રખડપાટો

મધનુ પાન કરનાર પોતાની જાતને (પોતાના આ ત્માને) વર્ણવીને બતાવી દીધી, તેમા તેઓએ બતાવ્યુ કે પોતે પ્રથમ તો અસવ્યવહાર જીવરાશિમા અનતકાળ સુધી રહ્યા હતા, ત્યાથી અનતો કાળ ગયા પછી પોતે બહુ મુસીબતે બહાર નીકળ્યા એમ પણ સાથે સમજાવી દીધુ, ત્યાર પછી સ યવહાર વનસ્પતિમા પોતાને ઘણો કાળ રહેવુ પડ્યુ એમ મુનિરાજે જણાવ્યુ, ત્યાર પછી દશે સ્થાનોમા અવારનવાર ફરી ફરીને બહુ ભટકવુ પડ્યું એમ મુનિરાજે વાત કરી માત્ર એ અસવ્યવહાર નગરમા ફરીવાર ગયા નહિ અને તેમનો છેલ્લા બ્રાહ્મણના અને મુક્ત આત્માઓના વિભાગમા કદિ પ્રવેશ થયો નહિ એમ તેમણે સમજાવ્યુ એ દશ વિભાગમા તેમના આત્માએ કેવી કેવી તીવ્ર પીડાઓ સહન કરી તે તેમણે સ્પષ્ટ કર્યું છે

"તેટલા માટે હે ભાઇ! આ સસાર દારૂના પીઠા જેવો છે અને "આત્માને દુ ખ થવાનો હેતૂભૂત છે એમ મુનિમહારાજે આપણને "સમજા યુ વળી તેઓએ છેવટે કહ્યું કે મદિરાશાળામા રહેલા "બ્રાહ્મણોએ તેને જોયા અને તેમને યત્નપૂર્વક પ્રતિબોધ કર્યો તે વાતની "પણ યોજના બરાબર થઇ ગઇ તે આવી રીતે —

૧ ગર્ભથી ઉત્પન્ન થાય તે ગર્ભજ, ગર્ભસિવાય થયેલા જ મેલા તે સમૂર્છિમ

બ્રાહ્મણબોધ.

"અનાદિ સમાગના તથાપ્રકારના સ્વભાવનો યોગ થવાથી કર્મની
"વધારેમા વધારે (ઉત્કૃષ્ટ) વિગેરે સ્થિતિ ભોગવીને પછી પ્રાણીને
"મનુષ્ય વિગેરે જાતિમા સુગાધુમહાત્માઓનો સબધ થઇ જાય ત્યારે
"પણ ઘર્ષણઘૂર્ણન[1] ન્યાયે તેને વણુખરૂ દ્રવ્ય[2] શ્રુતની પ્રાપ્તિ થાય
"છે પણ કર્મમદિરાના ઘેનમા તેને સમ્યક્ત્વની તથા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
"થતી નથી તથા તે સત્ક્રિયા આદરી શકતો નથી અને સારા
"સાધુઓના સબધનો લાભ લઇ શકતો નથી-આ માઠું અત્યત ખાઘ-
"રાપણુ[3] સમજવુ તે ઘણુ ભયકર તથા સસાર વધારનાર હોઇને એના
"બળથી આ જીવ બેભાન જેવો થઇ વારવાર ભ્રમણ કર્યા કરે છે જેથી
"એમ કરતા જ્યારે કાળ વિગેરે સર્વે હેતુઓ[4] અનુકૂળ થાય છે ત્યારે
"આ પ્રાણી અતિ આકરી કર્મની ગાઠને શુભ ભાવ વડે છેદીને (કાપી
"નાખીને) કોઇ કોઇ પ્રાણી જ માત્ર મહા મુશ્કેલીએ મેળવી શકે તેવુ
"અને તેથી રાધાવેધની ઉપમાને યોગ્ય સુદર દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે
"ઉપર કહેવામા આવ્યુ છે કે સુસાધુઓ ધર્મદેશનારૂપ પોકાર કરીને
"બુમ પાડે છે ત્યારે તેના જવાબમા પ્રાણી હોંકારો દે છે-એ આ
"ધર્મદેશનાના બોધરૂપ હોંકારો સમજવો એના (હોંકારાના) સબધ
"ધમા બીજા 'દર્શન,' 'મુક્તિબીજ,' 'સમ્યક્ત્વ,' 'તત્ત્વવેદન,'
"'દુખાન્તકૃત,' 'સુખારભ' વિગેરે શબ્દો યોજવામા આવે છે એ
"સર્વ શબ્દો એક જ વાતને (હોંકારાને) સૂચવે છે પ્રાણી જ્યારે
"'સમ્યગ્દર્શન'વાળો થાય છે ત્યારે પછી તત્ત્વશ્રદ્ધાનથી તેનો આત્મા
"પવિત્ર થાય છે અને પછી તે સસારસમુદ્રમા રખડતો નથી. તે
"પ્રાણી ત્યાર પછી સમ્યગ્શાસ્ત્રને અનુસારે જેનુ જેવુ રૂપ હોય તેવુ
"વાસ્તવિક સ્વરૂપ પોતાની બુદ્ધિચક્ષુઓથી જુએ છે, જેમ કોઇ
"પ્રાણીને આખનો રોગ થયેલો હોય તે મટી જાય ત્યારે જેમ તે
"વસ્તુનુ રૂપ બરાબર જુએ તેવી તેની સ્થિતિ થાય છે, તેવી રીતે યથા
"સ્થિત રૂપ જોઇને પ્રશાત અતરાત્માવડે પરમ સવેગભાવને આશ્ર-
"યીને વસ્તુઓની અદર રહેલા આતર ભાવોપર યથાયોગ્ય વિચારણા

૧ ઘર્ષણઘૂર્ણન ન્યાય નદીમા પથ્થર ઘસાતો અફળાતો ગોળ થઇ જાય છે, કોઇ તેને ખાસ ઘડતુ નથી તે પ્રમાણે

૨ દ્રવ્યશ્રુત ઉપર ઉપરનુ જ્ઞાન, આત્માને અસર ન કરે તેવુ

૩ ખાઘરાપણુ તે અહીં દારૂ પીવાની તીવ્ર ઇચ્છા સમજવી

૪ મુખ્ય હેતુઓ પાચ છે કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, ઉદ્યોગ અને કર્મ

" કરે છે એવા પ્રાણીની વિચારણા કેવી હોય તેના કેટલાક નમુના
" અત્ર બતાવુ છુ —

" આ ભયકર સસારસમુદ્ર જન્મોથી ભરેલ છે, મરણોથી ભરેલ
" છે, ઘડપણથી ભરેલ છે, વ્યાધિઓથી ભરેલ છે,
વિચારણા " રોગોથી ભરેલ છે, શોકથી ભરેલ છે અને પ્રાણી
અને સાધના " ઓને અનેક પ્રકારના કલેશ કરાવનાર છે, જ્યારે
" ઉપર કહેલા જન્મ મરણ વિગેરે કલેશોથી રહિત
" ભય વગરનો અને બાધાપીડાવર્જિત મોક્ષજ માત્ર પ્રાણીને સુખ
" માટે છે અન્વય વ્યાપ્તિએ એમ જણાય છે કે હિંસા વિગેરે દુ ખાદિ
" સસારના કારણ છે (જ્યા જ્યા હિંસા કરવાપણુ હોય ત્યા ત્યા
" સસારમા રખડવાપણુ છે એ અન્વય વ્યાપ્તિ છે) અને અહિંસાદિ
" એટલે બાધાપીડારહિતપણુ એ મોક્ષનુ કારણ છે (જ્યા જ્યા
" અહિંસા હોય છે ત્યા મોક્ષ આખરે આવે છે એ વ્યાપ્તિ) આવી
" રીતે બુદ્ધિચક્ષુવડે સસારનુ નિર્ગુણપણુ અને મુક્તિનુ ગુણરૂપપણુ
" જોઇને વિશુદ્ધ આત્મા આગમમા કહેલી રીત પ્રમાણે તેને માટે પ્રયત્ન
" કરે છે જેમ એક કામી પુરૂષ પોતાની વહાલી સ્ત્રીને મેળવવા માટે
" અનેક મુશ્કેલ કામો કરે છે તેમ મોક્ષ મેળવવાની દૃઢ કામનાવાળો
" પ્રાણી શુદ્ર પ્રાણીઓને કરવા મુશ્કેલ એવા મહાન્ કાર્યો અને અનુ
" ષ્ઠાનો કરે છે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય સુદર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમા
" જે મુશ્કેલ અનુષ્ઠાનો કરવામા આવે છે તેનાથી મન જરા પણ પીડા
" પામતુ નથી કારણ કે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનો મનમા પ્રતિબંધ થયેલો
" હોય છે અને એકવાર એક બાબત પ્રાપ્ત કરવામા મન લાગ્યુ તો
" પછી તેના પ્રયાસમા મહેનત કે મુશ્કેલી ગણતરીમા આવતા નથી
" આથી મુશ્કેલ અનુષ્ઠાનો પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર ભાવનાવાળો પ્રાણી
" જ્યારે પ્રયાસ કરે છે ત્યારે તેને તેમા મુશ્કેલી લાગતી જ નથી અને
" વળી જ્યારે એ બરાબર વિચાર કરે છે ત્યારે તેને હેય (તજવા યોગ્ય
" વસ્તુ બાબતો કે અનુષ્ઠાનો) વસ્તુ આદરવામા ઉલટો શ્રમ લાગે
" છે[1] એક સમજુ માણસ હોય, વ્યાધિઓથી ભરાઇ ગયેલો હોય અને
" પછી જરા જરા આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરતો જતો હોય તો તેને આકરી
" ક્રિયા અથવા સખ્ત ઓષધ લેવામા સારી રીતે પ્રીતિ થાય છે અને
" તેમ કરવામા તે બહુ હોંસથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રમાણે ઉત્તમ

---

૧ સમજુઓને શાંત રહેવામાં મુશ્કેલી લાગતી નથી ઉલટો ક્રોધ કરવો હોય તો મુશ્કેલી લાગે છે આવી રીતે સર્વે તજવાયોગ્ય બાબત માટે સમજવું

"મનુષ્ય જ્યારે પોતાની જાતને સંસાર-વ્યાધિથી ભરપૂર થયેલ જુએ છે
"અને પછી ઉપાયો કરવાથી શમરૂપ આરોગ્ય પોતાને થતુ જુએ છે
"ત્યારે તે ઉપાયો પોતાના આત્મામાટે કરવામા તે પોતામા જેટલી
"શક્તિ હોય તેટલીનો પ્રસન્ન ચિત્તથી પૂરતો ઉપયોગ કરે છે અને મક્રમ-
"પણે વધારે આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવાના કામમા વધતો ચાલે છે તેમજ
"તે માટે ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરીને તેમા ક્રમસર આગળ આગળ વધતો
"જાય છે ત્યારપછી તે સર્વજ્ઞ થઇ ભવોપગ્રાહી[1] કર્મનો છેવટે જ્ઞાનયોગના
"જોરથી ક્ષય કરી શાશ્વત મોક્ષને પ્રાપ્ત કરેછે આવી મહા 'કલ્યાણ
"પરંપરા' મહાત્મા સાધુઓની મેનનાથી ઘણુ કરીને પ્રાણીને પ્રાપ્ત
"થાય છે.

"એ છેલ્લી હકીકત કહી તેના સબધમા સમજુ[2] ડાહ્યા માણસો
"અગાઉ કહી ગયા છે કે ભક્તિપૂર્વક નિરતર સાધુની સેવા, ભાવપૂર્વક
"પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રી અને પોતાના ગ્રહનો મોક્ષ (આગ્રહથી મૂકાવુ તે)
"એ ધર્મહેતુને સાધનાર બાબતો છે

"સાધુસેવાનાં ફળો આ છે—એનાથી એક તો નિરતર સાચો
"અને સારો ઉપદેશ મળે છે, ધર્મનો આચાર કરનાર મહાપુરૂષોના
"દર્શન થાય છે (એટલે ભાવના હૃદયસન્મુખ રહે છે) અને યોગ્ય
"પાત્રનો વિનય કરવાના પ્રસગો મળે છે આ ફળો કાઇ નાનાસૂના નથી,
"એ મોટા ફળો છે

"મૈત્રી ભાવનાર પ્રાણીને શુભ ભાવ ઉત્તરોત્તર ઉત્પન્ન થાય છે
"અને શુભ ભાવરૂપ જળના છટકાવથી દ્વેષરૂપ અગ્નિ ઠંડો પડતો
"જાય છે એ દ્વેષ અગ્નિમા લાકડા કે ઘાસ નાખવાથી તે વધે છે
"પણ મૈત્રીભાવ એ અગ્નિને બુઝવે છે

"ખોટા ગ્રહને મૂકી દેવાથી સર્વ દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર અને
"સર્વ ગુણોનો ઘાત કરનાર તૃષ્ણા ચાલી જાય છે

"આવી રીતે ગુણના સમૂહથી યુક્ત થયેલો વિશુદ્ધ આત્મા પો
"તાના આશયોમા સ્થિર રહીને કાર્ય સાધે છે તેને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ
"સમ્યગ્ ધર્મનો સાધક એવા નામથી-સબોધનથી બોલાવે છે

---

૧ ભવોપગ્રાહી કર્મ વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને આયુષ્ય-આ ચાર ભવો પગ્રાહી કર્મો કહેવાય છે

૨ સમજુ, ડાહ્યા (મતીમી)—આ વિશેષણ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજને માટે વાપર વામા આવ્યુ છે, કેમ કે આ પાચે પારિગ્રાફના શ્લોકો શાસ્ત્રવાર્ત્તાસમુચ્ચયના છે જેના કર્ત્તા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ છે

" ભાઇ ઘનવાહન! એ મુનિએ આપણને જે વાત કરી તેનો
" ભાવ એમ સમજવો કે કરૂણાતત્પર બ્રાહ્મણોનો આકાર ધારણ
" કરનારે તેને (મુનિને) બોધ આપ્યો

" હવે આ કથાનકમા મુનિમહારાજે બીજી જે વાત કરી તે પ્રથમ
" મુનિ સબધી વાત કરી હતી તેનાથી તને સ્પષ્ટ થઇ
સ્પષ્ટ ઉ " જાય તેવી છે તેથી તેના સબધમા ફરીવાર વર્ણન
પ ન વ " કરતો નથી જો ભાઇ! ત્યાગ (વિરતિ) વગરના સર્વે
" પ્રાણીઓ કર્મરૂપ દારૂમા આસક્ત અને લચપચ
" છે એ તો ઉઘાડી વાત છે અને સસારરૂપ મદિરાશાળામા રહેવા છતા
" સાધુઓ તેનાથી તદ્દન દૂર છે, તેના વગરના છે, તેનાથી પરાડ્મુખ
" છે એ વાત પણ ઉઘાડી છે એ કર્મમદ્યથી આ સાધુના જીવને
" પેલા સાધુઓએ યત્નપૂર્વક નિવાર્યો, રોક્યો, ઠેકાણે આણ્યો અને
" ત્યાર પછી આ સાધુઓએ દીક્ષા લીધી–એ એના વૈરાગ્યનુ કારણ થયુ
" દીક્ષાના જોરથી મદ્યના અજીર્ણરૂપ કર્મઅજીર્ણને ઝેરવી નાખીને
" એ મુનિ સસારરૂપ મદિરાશાળાની બહાર ચાલ્યા જશે, સર્વથા એ
" મદિરાશાળાથી મુક્ત થઇ જશે

" અને ભાઇ ઘનવાહન! આવી દુ ખદ અને ગદી દારૂશાળામા આપણા જેવાએ સમજી જાણી વિચારીને રહેવુ તે જરા પણ યોગ્ય નથી, આપણને તે શોભતુ નથી"

[1]અહો અગૃહીતસકેતા! આવી રીતે અકલકે વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું પણ મને તેનાથી કાઇ પણ બોધ થયો નહિ અને જેમ શૂન્ય અરણ્યમા મુનિ મૌન ધારણ કરે તેમ હુ ચૂપ રહ્યો ત્યાર પછી અમે ત્રીજા મુનિ પાસે આવી પહોંચ્યા

૧ સસારીજીવ હવે બોલે છે અહીં અકલકનુ વિવેચન પૂરૂ થાય છે આખી વાર્તા સસારીજીવ અગૃહી૦ પાસે કહી રહ્યા છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ

પ્રકરણ ૪ થું.

અરવટ્ટવટ્ટી યત્ર (રેંટ).

{ તૃતીયમુનિ વૈરાગ્યપ્રસગ. }

અગૃહીતાસકેતાને ઉદ્દેશીને પ્રજ્ઞાવિનાળા અને ભવ્યપુરૂષની હાજરીમા સદાગમ સમક્ષ સસારીજીવ પોતાનુ ચરિત્ર કહેતા આનળ જણાવે છે—બીજા મુનિ સબધી હકીકતનુ રહસ્ય અકલક કહી રહ્યા પણ મારા પર તેની અસર જરા પણ થઇ નહિ, તે વાત કરતા કરતા બુધનદન ઉદ્યાનમા અમે ત્રીજા મુનિસમક્ષ આવી પહોંચ્યા. અત્યત ભક્તિપૂર્વક સાચા દીલે મુનિને અકલકે વદન કર્યું, હુ પણ બાજુએ ઊભો રહ્યો પછી અત્યત વિનયપૂર્વક અકલકે તે મુનિને વૈરાગ્ય થવાનુ કારણ પૂછ્યુ

વૈરાગ્યકારણ—અરવટ્ટવટ્ટ.
વિસ્તારથી તેનુ વિવેચન.
ત્યાગથી લાભ, પ્રાપ્તિ.

મુનિરાજે જવાબમા જણાવ્યુ કે 'એક અરઘટ્ટઘટ્ટ યત્ર (રેંટ) જોઇને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો'

મુનિરાજનો આવો જવાબ સાભળીને અકલકે પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે જેવી રીતે પ્રથમ મુનિએ મોટી આગને પોતાના વૈરાગ્યનુ કારણ બતાવી હતી અને જેવી રીતે બીજા મુનિએ મદિરાશાળાને પોતાના વૈરાગ્યનુ કારણ જણાવી હતી તેવી જ રીતે આ મુનિના સબધમા રેંટે કામ કરેલુ દેખાય છે ત્યારે આનદથી અને સ્મિતથી મનમોહક લાગતા આ મહાત્માને તે સબધી વિશેષ પૂછવામા આવશે તો કાઇ નવુ જાણવાજેવુ જરૂર મળશે-આવો વિચાર કરીને હસમુખા વદને

તેણે તે મુનિરાજને પૂછ્યું-"મહાભાગ! સ્પષ્ટ રીતે રેંટ આપને વૈરાગ્યનુ કારણુ કેવી રીતે થયો તે વિગતવાર અમને સમજાવો"

મુનિએ જવાબમા કહ્યું "સાભળો!

"હે નરોત્તમ! મેં જે પાણી કાઢવાનો રેંટ જોયો તે પૂરતા જોસથી ચાલતો હતો, દીવસ અને રાત વહ્યા કરતો હતો, તે આખો સપૂર્ણ એક જ હતો અને તેનુ ભવ એવુ નામ હતું

"એ રેટના ખેડનારા[1] સાથીઓ ચાર હતા તેઓના નામો આ પ્રમાણે છે રાગ, દ્વેષ, મનોભાન અને મિથ્યાદર્શન.

"એ સર્વે સારથીઓનો ઉપરી મહામોહ નામનો હતો. આખો રેંટ એ મહાપુરૂષના પ્રતાપથી ચાલતો હતો

"એ રેંટને ખેંચવા માટે સોળ બળદો હતા, કાઇ પણ ચારો પાણી લેતા નહોતા, છતા બહુ બળવાન હોવાથી ઉદ્ધત થઇ રહેલા હતા, અત્યત વેગવાળા અને ઘણી ઉતાવળથી કામ કરનારા હતા અને કષાય નામથી ઓળખાતા હતા

"એ રેંટને અગે કામ કરનારા[2] હાસ્ય, શોક, ભય વિગેરે નિપુણ સેવકો હતા અને વળી જુગુપ્સા, રતિ, અરતિ વિગેરે દાસીઓ પણ કામ કરવા તૈયાર હતી

"એ રેંટને દુષ્ટયોગ અને પ્રમાદ નામના બે ઘણા મોટા તુબા હતા અને વિલાસ, ઉલ્લાસ અને ચાળા નામના એ રેંટને આરાઓ હતા.

"ત્યા અસયતજીવ નામનો મહાભયકર અતિ ઊંડો કૂવો હતો, એ પાપથી [3]અવિરતિરૂપ જળથી ભરેલો હતો અને એટલો ઊંડો પાતાળમા ગયેલો હતો કે એનુ તળીયુ પણ જણાતુ ન હોતુ

"ત્યા જીવલોક નામની ઘટમાળ (પાણી કાઢવાનુ યત્ર) અત્યત વિસ્તારવાળી હતી તે પાપથી અવિરતિરૂપ પાણીના જથ્થામા મગ્ન થઇ

---

૧ કર્ષક શબ્દ અસલ છે તેનો અર્થ ખેડુત અથવા ખેંચનાર છે કાઠિયાવાડમા એને સાથી કહે છે

૨ પ્રથમ વર્ણન ઉપર રહેલી ચીજો તથા પ્રાણીઓનું ચાલે છે કામ કરનાર દાડીઆ તેમજ સ્ત્રીઓ કોઇ પણ રેંટ પાસે હોય જ છે તે બન્નેનો પ્રકાર અત્ર બતાવ્યો હવે કૂવા પાસે અને અદર તેમજ રેંટની પોતાની રચના વિગતવાર બતાવશે.

૩ સતત પાપ પ્રવૃત્તિ

ભરાઇને પછી ખાલી થતી હતી અને તેમ કરીને પાણીના જથ્થાને બહાર કાઢતી હતી એ ઘટીયંત્રને મરણ નામનો નોકર વારવાર ચલાવ્યા કરતો હતો અને તે વખતે તેના પાટાઓ ઉતરવાની જગ્યાએથી એવા મોટા અવાજ થતા હતા કે વિવેકી માણસો એ ચાલતા રેંટને દૂરથી પણ સમજી[1] (સાંભળી) શકતા હતા

"ત્યા અજ્ઞાન મલીન આત્મા નામની જળને ગ્રહણ કરનારી પરનાળી[2] હતી એની બાજુએ દૃઢ મિથ્યાભિમાન નામે પાણી એકઠી થવાની કુડી હતી, તેની જ સાથે લાગેલી સક્લિષ્ટચિત્તતા નામની ખાળ (પ્રણાલિકા) હતી અને તે પ્રણાલિકા ભોગલોલુપતા નામની અતિ લાંબી પાણીની નીકમા પડતી હતી જન્મનાવિસ્તાર રૂપ ત્યા એક મોટુ ખેતર હતુ અને અપર અપર જન્મ રૂપ તે ખેતરમા અનેક ક્યારાઓ હતા

"એ ખેતરના ક્યારાઓમા કર્મપ્રકૃતિ જાલ નામના બી વાવવામા આવતા હતા અને તતજીવપરિણામ નામનો તેને વાવનારો હતો

"જે બીજને વાવવામા આવતા તેને રેંટના પાણીથી સિંચન થતુ હતુ અને તેથી જે નિષ્પત્તિ થતી હતી તે સુખદુ ખ વિગેરે ધાન્ય સમૂહને ઉત્પન્ન કરનાર થતી હતી તેથી એ સર્વનુ કારણ તો રેંટ જ ગણાતો હતો ત્યા સતત ઉત્સાહી પાણી સીંચનાર અસદ્બોધ સર્વદા તૈયાર જ રહેતો અને તેને તે કામ ઉપર મહામોહ રાજાએ ખાસ નીમી રાખ્યો હતો

"ભાઇ અકલક ! આવા સર્વ સામગ્રીથી ભરેલા અને હમેશા ભ્રમને ઉત્પન્ન કરનારા સસારરેંટમા હુ ઘણો વખત સુઇ રહ્યો અને બહુ વખત સુધી ત્યા પડી રહ્યો જુઓ ! આ સામે દૂર એક ભાગ્યશાળી મુનિમહારાજ ધ્યાનમા તત્પર થઇ રહ્યા છે અને હાલ જે મારા ગુરૂ કહેવાય છે તેઓને મારા ઉપર દયા આવી, તેઓએ મને ત્યા સુતેલો જોયો, તેઓને મારી સર્વ ચેતના ગાઢ મૂઢ થઇ ગયેલી જોઇ

---

૧ રેંટમા આરાઓ સાથે પટ્ટી હોય છે જેથી રેંટ ચાલતો હોય ત્યારે અવાજ થયા જ કરે છે અને દૂરથી સભળાય છે અહીં પટ્ટી ઉપર અવાજ કરનાર મરણ છે તે આગળ સ્પષ્ટ થશે

૨ ઘડીઓ જેમા ખાલી થાય તે પરનાળી ખાલી થાય એટલે પરનાળી માથી જળ કુડીમા આવે ત્યાથી એક નાળામાથી નીચે પડી નીકમા જાય અને નીકમાથી ખેતરમા જાય રેંટ બરાબર જોવાથી આ લક્ષ્યમા આવશે

અને તેમણે ઘણો પ્રયત્ન કરી મને પ્રતિબોધ કર્યો, આ ભવરંટ બરાબર કેવા પ્રકારનો છે તે ઘણા વિસ્તારથી બતાવ્યું અને ત્યાર પછી મને કહ્યું 'હે મૂઢ! આ આખા રેંટનો તું જ સ્વામી છે, એ સર્વનું ફળ ભોગવનાર તું જ પોતે છે તે વાતમાં જરા પણ સંશય નથી, પણ એ વાત તું પોતે કેમ જાણતો નથી? માટે ભાઇ! બરાબર સમજ! તું અનંત દુઃખો ભોગવે છે અને ભૂતકાળમાં તેં ભોગવ્યા છે તેમ જ આગામી કાળે ભોગવીશ તેનું કારણ આ ભવરેંટ જ છે, માટે તું એને તજી દે' એ માર્ગદર્શન કરાવનાર પરોપકારી મહાત્માને મેં કહ્યું કે 'એ ભવરેંટનો ત્યાગ કેવી રીતે થાય તે આપ મને સમજાવો.' મારા એ સવાલના જવાબમાં તેઓશ્રીએ મને કહ્યું 'તું દીક્ષા લે જે ઉત્તમ પ્રાણીઓ ભાવથી ભગવાનની દીક્ષા લે છે તેના સંબંધમાં આ ભવરેંટ લીન થઇ જાય છે, નાશ પામી જાય છે'

"એ મારા ગુરૂના એવા વચન સાંભળીને મેં તે વચનનો સ્વીકાર કર્યો અને દીક્ષા અંગીકાર કરી એવી રીતે મને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ થયો હતો."

અકલંકે મુનિમહારાજના વચન સાંભળીને કહ્યું–"ભગવન્! આપને વૈરાગ્યનું કારણ તો બહુ સારૂં પ્રાપ્ત થયું કયા સમજુ માણસને આ સંસાર અરઘટ્ટઘટ્ટ (રેંટ) નજરમાં આવ્યો હોય-જોવામાં આવ્યો હોય તો તે સંસારપરથી વિરક્તિ માટે ન થાય?"

આ મુનિમહારાજને નમીને અકલંક અને હું બીજા મુનિમહારાજ સમક્ષ જવા ચાલ્યા[1]

---

૧ અરઘટ્ટઘટ્ટી યંત્ર રેંટ

સાધારણ રીતે દરેક વૈરાગ્યપ્રસંગનો ઉપનય ઉતારવામાં આવ્યો છે પણ આ રેંટનું ઉદાહરણ ઉપનય ઉતાર્યા વગર જ રહેવા દીધું છે ગ્રંથકર્તાને તે કદાચ જરૂરી નહિ લાગ્યું હોય કારણ કે હકીકત અને રૂપકો બીજા અને ત્રીજા પ્રકરણને ઘણા મળતા આવે તેવા છે અને રૂપકોના નામો કથાપ્રસંગમાં સૂચિત રીતે મૂક્યા છે આપણે રેંટની વાત જરા વિચારી લઇએ આ વાત સમજવા પહેલા રેંટયંત્ર જોવાની ખાસ જરૂર છે જેણે એ કદિ જોયું નહિ હોય તેને આ વાતનો બરાબર ખ્યાલ આવવા સંભવ નથી

કૂવો એ આ ત્યાગ વૈરાગ્ય વગરનો સંસારરસિયો 'જીવ' પોતે જણાય છે તેનામાં ત્યાગના અભાવ (અવિરતિ) રૂપ જળભરેલું છે હવે એ કૂવા ઉપર ચાર ખેડૂતો કામ લઈ રહ્યા છે રાગ દ્વેષ મનોભાવ અને મિથ્યાદર્શન એ ચારેનું કામ પાણી કાઢીને ખેતરમાં લઇ જવાનું છે પાણી અવિરતિરૂપ છે તે આપણે ઉપર

[ચાલુ

જોઈ ગયા આ ચારે ખેડૂતો 'સાથી' નોકર અથવા જમીન ખેડનારા છે પણ એ જમીનનો ખરો માલેક (Landlord) તો મહોમોહ છે, સર્વનો ઉપરી એ છે અને ચારે ખેડૂતોને પ્રવર્તાવનાર પણ એ છે એના હુકમ વગર કાંઈ કામ ચાલતુ નથી

હવે એ કૂવા ઉપર પાણી કાઢના સારૂ યંત્રની યોજના કરવામા આવી છે તે પણ બરાબર વિચારી જઇએ ચાર ખેડૂતો માટે સોળ બળદ જોઇએ દરેક યંત્ર સાથે ચાર ચાર બળદ પાણી ખેંચવા સારૂ રાખવાનો બનાવ સભવિત છે જ્યા કૂવા ઊંડા હોય છે ત્યા બેને બન્ને ચાર બળદ જોડવામા આવે છે આ બળદોની ખાસીઅત એ છે કે એને ચારાપાણીનો ખપ પડતો નથી, એને આરામ લેવો પડતો નથી અને એના બળ વેગ ઘણા આકરા હોય છે કષાય જ્યારે અવિરતિ જળ ખેંચે ત્યારે પ્રાણી આ દશામા જ વર્તતો હોય છે

રેંટને બે તુબા જોઇએ તુબા રેંટના ચક્રના મધ્યભાગમા આવે છે અને એને ધરી સાથે સબધ હોય છે એ તુબા તે દુષ્ટ યોગ અને પ્રમાદ અવિરતિ જળ ખેંચવામા મન વચન કાયાના દુષ્ટ યોગો અને પાચ પ્રમાદો (મદ્ય વિષય કષાય વિકથા અને નિદ્રા) ખરેખરો ભાગ ભજવે છે અને એને ધરી સાથે સબધ રહે છે

એ રેંટને વિલાસ ઉલ્લાસ ચાળા વિગેરે આરાઓ હોય છે જેના ફરતો દોર વિંટાય છે

આખો જીવલોક રેંટના રૂપક સાથે મળતો આવે છે અને પ્રત્યેક જીવ કૂવા સાથે યોજાય છે રેંટ ગમે તે કૂવા સાથે જોડી શકાય છે અને તેમાથી બળદની સહાયવડે પાણી બહાર કાઢવામા આવે છે પણ જો એ જીવના સબધમા ખેડૂત અને હળપતિ સહાય કરે તો જ પાણી કાઢવાનુ કામ બની શકે છે, નહિ તો પાણી કાઢવાનુ બનતુ નથી યંત્ર લાગુ જ પડતુ નથી

હવે કૂવાની ઉપર આવીએ તો ત્યા ચાર ખેડૂતો—ખેંચનારાઓ ઉપરાત પાણી સબધી કામ કરનારા હાસ્ય શોક ભય વિગેરે દેખાય છે અને રતિ અરતિ જુગુપ્સા વિગેરે દાસીઓ કૂવા ઉપર રહી કામ કરે છે માત્ર એકલા ખેડૂતો આવુ મહાભારત કામ ઉપાડી શકે નહિ અને પાણીની વહેંચણી કરવા, બરાબર યોજના કરવા અને પાણી બરાબર જગ્યોએ બીજે પોંચે તે માટે કામ કરનારાની ખેતરમા ઘણી જરૂર પડે છે અને તે સર્વ કામ આ દાસો અને દાસીઓ કરે છે

એ ઘટ્ટયંત્ર ચાલ્યા કરે છે એમ દૂરથી આવતા મરણ નામના અવાજથી જ જણાયા કરે છે તમે કોઇ રેંટ ચાલતો જોયો હોય તો જણાશે કે ઘણે દૂરથી અવાજ થયા કરતો હોવાથી રેંટ ચાલતો હોવાના ભણકારા થયા કરે છે એવી રીતે મરણપ્રસગે બૂમો પડ્યા જ કરતી હોય છે, નિસાસા રૂદન અને શોકથી સસાર ચાલતો દેખાય છે માત્ર આ વાતનો ખ્યાલ વિવેકી પ્રાણીઓને જ આવે છે

પૂર્વોક્ત કૂવામાથી અવિરતિજળ ઘડીઓમા ભરાઇને આવે છે 'અજ્ઞાન મલીન આત્મા' નામના પરનાળામા ખાલી થાય છે કૂવો અસયત જીવ નામનો છે અને ઉપરનુ પરનાળુ અજ્ઞાન મલીન આત્મા નામનુ છે આ વાતમા બહુ રહસ્ય છે અસયત જીવમા રહેલ અવિરતિરૂપ જળ ઉપર રહેલા ચાર ખેડૂતોદ્વારા કષાય બળદો મારફત ઘટમાળમા ભરાઇ ભરાઇને ઉપર આવે છે અને અજ્ઞાન મલિન

[આત્મા

આત્મામા ખાલી થાય છે આ પ્રાણીના સબધમા પણ તેમ જ બને છે તે આ ગ્રથ જરા પણ સમજ્યા હશો તો આ ભાવ સ્પષ્ટ થઇ જશે

એ પાણી અજ્ઞાન મલીન આત્મારૂપ પરનાળથી મિથ્યાભિમાન નામની કુડીમા આવે છે અને ત્યા એકઠું થાય છે કૂવાની બરાબર બાજુમા કુડી હોય છે અજ્ઞાન મલીન આત્મામાથી નીકળેલુ અવિરતિ જળ પ્રથમ મિથ્યાભિમાન નામની કુડીમાં જાય છે તેનો ખરો આશય સમજાઇ જાય છે ત્યાથી એક સક્લિષ્ટ ચિત્તતા નામની નળી (નાળીઆ)મા થઇને ભોગલોલુપતા નામની નીકમા આવે છે અને પછી જ ભવસતાન નામનુ મોટુ ખેતર છે તેના જૂદા જૂદા કયારા રૂપ જૂદા જૂદા જ ભવમા તે પથરાય છે મિથ્યાભિમાનની પોષણા અજ્ઞાન અને અવિરતિ જળથી થાય છે અને મિથ્યાભિમાનથી ભેરાયલા પ્રાણીના ચિત્તમા અત્યત સક્લિષ્ટતા-તુચ્છ આશયો હોય છે તેને લઇને એને સાસારિક ભોગોમા વધારે વધારે આસક્તિ થાય છે અને તેને લઇને સસાર વધતો જાય છે આ આખુ રૂપક અતિ વિશાળ છે, ઘણુ ગહન છે, સમજવા જેવુ છે અને વિચારતા વિચારતા નવીન સત્યો હૃદયમા પ્રગટાવે તેવુ છે આવી રીતે અવિરતિજળથી સસાર વધતો જાય છે અને એક જન્મમાથી બીજા જ ભવમા પ્રાણી આટા માર્યાં કરે છે, સસારની ચક્રીએ ચઢે છે અને હેરાન થાય છે હવે આવી રીતે કષાયોથી ખેંચાયલુ અને નોકષાયોથી પોષાયલુ અવિરતિજળ મિથ્યાભિમાન દ્વારા ચિત્તને સક્લિષ્ટ કરી ભોગલોલુપતાને લઇને સસારસતાનમા પથરાય છે ત્યા પછી તે કર્મરૂપ બીજને વવાયલા હોય છે તેને પોષે છે એ બીજને વાવનાર જીવના પોતાના પરિણામો આત્માના અધ્યવસાયો છે અને જેવા પરિણામ હોય તેવા બીજ વવાય છે અને પરિણામે સુખ દુ ખ રૂપ (પુણ્ય પાપના ભોગવટા રૂપ) ધાન્યની નિષ્પત્તિ થાય છે આવી રીતે પ્રાણીને જે સુખદુ ખો થાય છે તેનો વાવનાર તે પોતે જ છે સિંચનાર પોતે જ છે અને ભોગવનાર પણ પોતે જ છે એમા કષાય નોકષાય યોગ અવિરતિ અને મિથ્યાત્વ જે કર્મબધના મૂળ કારણો છે તે કેવી રીતે ભાગ ભજવે છે તે બરાબર આ રૂપકથી સમજાશે

વળી એ આખા ચક્રને પ્રેરનાર સર્વે હળીઓનો માલિક મહામોહ રાજા છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ તેની સાથે જળસીંચનના કામમા પ્રેરણા કરવા માટે એ રાજાએ અસદ્બોધની હમેશને માટે નિમણુક કરી રાખી છે જે આ પ્રાણીને વસ્તુસ્વરૂપના સાચા બોધથી સર્વદા દૂર રાખે છે આવા ભવવેંટમા પ્રાણી ઘણા લાબા કાળથી પડેલો છે ફર્યાં કરે છે ખેતરોને પાણી પાય છે અને નકામો ત્રાસ પામ્યા કરે છે એમા અદરથી પ્રેરણા કરનાર અને હળના માલેક મોહરાજાને એ જોતો નથી અને પાણી તેમજ ઘડીઓને બળદોને તેમજ કામ કરનારાઓને ઉપર ઉપરથી જુએ છે પણ તેમને વસ્તુત ઓળખતો નથી અને અવિરતિજળ પોતાના કૂવામાથી કાઢી સસારક્ષેત્રને લીલુછમ રાખે છે અને એક કયારામાથી બીજામા અને બીજામાથી ત્રીજામા જાય છે તે સિંચનથી પછી ધાન્યના ઢગના ઉગે છે તેને ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ ભોગવે છે, ખાય છે અને હેરાન થાય છે આ વસ્તુસ્થિતિ છે અને જરા આતર ચક્ષુથી વિચારવામા આવે તો દેખી શકાય તેવી છે સમજી તો તુરત શકાય તેવી છે અને સમજવા જેવી છે

મો. ગિ. કા.

પ્રકરણ ૫ મું.

પાંચ કુટુંબીઓનું ભોજન.

{ ચોથા મુનિનો વૈરાગ્યપ્રસંગ. }

સંસારીજીવ પોતાનુ ચરિત્ર કહેતા આગળ ચલાવે છે—હુ અને અકલક તે વખતે થોડે દૂર બેઠેલા ચોથા સાધુ પાસે ગયા, તેમને વદન કરીને બેઠા અને મને બોધ કરાવવાના હેતુથી અકલકે તે મુનિને વૈરાગ્ય થવાનુ કારણ પૂછયુ એટલે મુનિરાજે પોતાની નીચે પ્રમાણે વાત કરી

મઠમા વસનારા.
ભક્તોનુ મડળ.
ભોજનથી સન્નિ-
પાત અને ઉન્માદ.

“ભાઇ અકલક! એક મોટા મઠમા રહેનારા અમે ચટ્ટો[1] હતા અને મઠમા આનદ માની રહેતા હતા ત્યા અમારુ ભક્ત એક કુટુબ આવી ચઢ્યુ એ કુટુબમા અનેક મનુષ્યો હતા પણ એના તત્રને ચલાવનાર મુખ્ય પાચ મનુષ્યો હતા અને એ પાચ મુખ્ય તત્ર ચલાવનારાઓએ અમારી સાથે એવી રીતે કામ લીધુ કે અમને એમ જ લાગે કે એ આખુ કુટુબ અમારૂ હિતસ્વી છે અને અમારાપર પ્રેમ રાખનાર છે વાસ્તવિક રીતે એ આખુ કુટુબ અમારૂ દુશ્મન હતુ પણ અમને એમજ જણાવા લાગ્યુ કે જાણે એ કુટુબ અમારૂ પ્રેમાળ હોય હવે એ કુટુબે આવીને વિદ્યાર્થીઓને આદરપૂર્વક જમાડ્યુ આપ્યુ એ કુટુબીઓનો આતર સદ્ભાવ કેવો છે તે નહિ જાણનારા નવા નવા ભોજનના લોલુપી વિદ્યાર્થીઓ ભોજનનુ વારવાર ભક્ષણ કરીને પેટ ભરવા

---

૧ ચટ્ટો પરિવ્રાજક સાધુઓ

લાગ્યા પેલા કુટુંબીઓએ પણ પોતાનુ ભોજન મનના યોગથી એવુ બનાવ્યુ કે તેના ઉપયોગથી કેટલાકને તુરત જ સનેપાત ચાલવા માંડ્યો અને વળી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને તે ભોજન પચતી વખતે ઘણુ આકરૂ હોઇને ઉન્માદ (ગાડપણુના ચિહ્નો) કરનારૂ થઇ પડ્યુ ત્યાર પછી એ ભોજનથી ગળુ રૂંધાઇ ગયુ, જીભ કાંટા કાંટાવાળી થઇ ગઇ, (ગળાની) શ્વાસનળીમાંથી ઘોઘરો અવાજ ચાલવો માંડ્યો, તેઓ વિહ્વળ થઇ ગયા અને તેમની સત્તા તદ્દન નાશ પામી હોય તેવુ જણાવા લાગ્યુ પછી તાવની પીડાથી તેઓનુ આખુ શરીર કોઇ વાર બળુ બળુ થઇ જાય, કોઇ વાર તેઓને ટાઢ઼ી થઇ આવે અને કોઇ વાર તેઓનુ ચિત્ત ભ્રાન્ત થઇ જવાને લીધે જમીનપર લોટ્યા કરે-આવા તેમના હાલહવાલ થઇ ગયા એ બિચારા ચટ્ટો સનેપાતના જોરમા દરદથી કોઇ વાર નકામી પીડા પામે અને કોઇવાર અત્યત બુરી સ્થિતિમા આવી ઝગારા મારે એમા જેઓ ભોજનના ભક્ષણથી ઉન્માદને પ્રાપ્ત થયા તેઓ પાપી થઇને દેવની મુનિમહારાજની અને સઘની નિંદા કરવાના કામો કર્યા કરે છે, ઉલટી સુલટી વાતો બોલે છે, દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ કરે છે જે બાપડાઓનુ ચિત્ત દબાઇ ગયુ હોય છે તેમની કઇ ચેષ્ટાઓ સારી હોઇ શકે? બીજાઓ એ ભોજનના દોષથી પશુની પેઠે અધર્મી થયા અથવા ઝેરની અસરતળે તદ્દન મૂઢ જેવા થઇ ગયા

મહાવૈદ્યની દવાથી આરામ.
મઠવાળાઓને જોઇને ભય.
દીક્ષા અને ઉપદેશકર્તવ્યતા.

"અહીં સામે સ્વાધ્યાયથી પવિત્ર થયેલા મહાપુરૂષ[1] દેખાય છે તેમનામા અતિ વિશુદ્ધ વૈદ્યશાસ્ત્રનો મોટો અતિશય છે એક વખત એમ બન્યુ કે હુ મારા સોબતીઓ વચ્ચે સનેપાતની અગર તળે સબડતો હતો તેવામા એ મહાપુરૂષે મને જોયો, એ મહાત્માને મારા ઉપર દયા આવી, તેમણે પોતાના ઔષધના પ્રયોગથી મારો સનેપાત મટાડ્યો અને તેને પરિણામે મારી ચેતના કાઇક વધારે સ્પષ્ટ થઇ મારામા તે વખતે બીજા ચટ્ટોની સોબતથી ઉન્માદ (ગાડપણુ) હતો તેને પણ ઘણા યત્નપૂર્વક એ મહાત્માએ મટાડ્યો ત્યાર પછી એ મહાત્માએ જોયુ તો તેમને જણાયુ કે મારૂ મન કાઇક સ્વસ્થ થયુ હતુ અને હુ તેમની વાત સમજી શકુ તેમ હતુ એટલે તેમણે આખુ ચટ્ટમઠ઼ળ ઉન્માદપૂર્ણ અને સનેપાતમા ગરકાવ હતુ તે મને બતાવ્યું એટલે મેં નજર કરી

૧ આ મુનિ તે ગુરૂમહારાજ સામે ધ્યાનસ્થ હતા તે સમજવા

તો તેઓ અવ્યક્ત સ્વર કરતા, બોલબોલ કરતા અને ઉવતા તેમજ લવલવ કરતા અને દુ ખમા ગરકાવ થયેલા દેખાયા—આવુ દૃશ્ય જોઇને મને ઘણો ભય થઇ આવ્યો

"મહાત્મા મુનિએ મને કહ્યુ 'ભાઇ! જ્યાસુધી ભોજન કરતો હતો ત્યાસુધી ભોજનના દોષથી તુ પણ એવો જ હતો, અને જો, તારા શરીર ઉપર હજુ પણ અજીર્ણના વિકારો થોડા થોડા દેખાય છે, માટે ભાઇ! જે બાબતનો હુ ઉપદેશ કરૂ છુ તે પ્રમાણે તુ નહિ કરીશ તો પાછો ફરી વાર પણ એવા જ દુ ખમા ગરકાવ થઇ જઇશ' મુનિમહારાજના આવા વચન સાભળીને, તેમની વાતપર ભરોસો પડેલો હોઇને અને મહવાસના દુ ખના ભયથી ત્રાસ પામીને આ ભોજનના અજીર્ણનુ શોધન કરે તેવી દીક્ષા મેં લીધી હવે આ મહાત્મા મુનીશ્વર મને જે જે ક્રિયા કરવાનો ઉપદેશ આપે છે તે તે સર્વ હુ કરૂ છુ—આ મારા વૈરાગ્યનુ કારણ છે"

* * *

અકલકે મુનિમહારાજની આ વાત સાભળીને પ્રીતિથી પોતાની આખો ઊચી કરી અને પછી તેમને વદન કરી તે બીજા મુનિ તરફ ચાલ્યો મેં અકલકને પૂછ્યુ 'ભાઇ! આ મુનિએ શુ કહ્યું તે બરાબર સમજવામા આવ્યુ નહિ, માટે એમણે જે કહ્યુ તે તુ મને સમજાવ'

* * *

વિસ્તારથી ખુલાસા.

મઠમા વસનારા અને ભક્તોનુ મડળ.

અકલકે ખુલાસો કરતા જણાવ્યુ—

"ભાઇ વનવાહન! આ મુનિમહારાજે સસારને ચટ્ટના મઠના આકારવાળો જોયો અને તે હકીકત તેમણે એ પ્રકારે નિવેદન કરી પ્રાણીઓ જૂદા જૂદા રૂપ ધારણ કરતા હોય છે તે સર્વ લોટાની સળીઓ જેવા અને અનેક પ્રકારના છે અને એક બીજા સાથે સબધ વગરના હોવાથી તે મઠધારીઓ જેવા છે એમ જાણવુ[1] તે હકીકત આની રીતે છે—એ જીવોના કોઇ મા નથી, કોઇ બાપ નથી, કોઇ સગા-

---

૧ મઠમા રહેનારા પણ એવી જ સ્થિતિના હોય છે આ મઠ તે શૃગેરીમઠ જેવો હોય એમ લાગે છે અથવા કાશીમા અભ્યાસ સારૂ મોટા શાસ્ત્રીઓના મઠો હોય છે તેની સાથે આ ચટ્ટોનો મઠ સરખાવવા યોગ્ય લાગે છે

સબંધીઓ નથી અને પરમાર્થથી જોઇએ તો તેમનુ કોઇ પણ નથી અને એ સર્વે જીવો પરસ્પર સબધ વગરના છે એની રીતે સસાર મઠમા રહેનારા જીવરૂપ ચટ્ટોની પાસે ૧બન્ધહેતુ નામનુ ભક્તકુટુબ

---

૧ બધહેતુ કર્મબધના હેતુ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ પ્રાણી કર્મબધ કરે છે શાસ્ત્રકાર અનેક જગ્યાએ અને ખાસ કરીને કર્મગ્રથમા (જુઓ કર્મગ્રથ ચોથો ગાથા ૫૪-૫૫) ચાર બધહેતુ કહે છે ૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અવિરતિ ૩ કષાય અને ૪ યોગ અહીં ગ્રથકર્તા પ્રમાદને પાચમો હેતુ કહે છે પ્રમાદ' શબ્દ ઘણા અર્થમા વપરાય છે સાધારણ આળસ કે ધર્મધ્યાન તરફ બેદરકારીને પણ પ્રમાદ' કહેવામા આવે છે અને મદ્ય વિષય કષાય વિકથા અને નિદ્રાને પણ પ્રમાદ કહેવામા આવે છે આ સર્વનો સમાવેશ ચાર બધહેતુમા થઇ જાય છે તેથી પ્રમાદની ખાસ જરૂર લાગતી નથી, છતા 'સમયમેં ગોયમ મકરે પ્રમાદ' એ અર્થમા પ્રમાદ વાપર્યા હોય તો તેમા કાઇ વાધા જેવુ લાગતુ નથી તત્ત્વાર્થના આઠમા અધિકારમા 'પ્રમાદ ને બધહેતુ ઉક્ત ચારની સાથે કહેલ છે આ ચાર હેતુ અતરગ સમજવા તેની વ્યાખ્યા નિશ્ચય દૃષ્ટિથી થયેલી છે હવે આપણે ચાર બધહેતુ વિચારી જઇએ કર્મબધનના હેતુઓ બરાબર સમજવામા આવ્યા હોય તો ભવિષ્યમાં એનાથી ચેતતા રહેવાય તેથી એને ઓળખવાની જરૂર છે એ ચાર હેતુઓના ઉત્તર ભેદ ૫૭ છે તે આપણે જોઇ જઇએ એટલે બધહેતુનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ થશે

૧ મિથ્યાત્વ પાચ પ્રકારના છે (ચોથો કર્મગ્રથ ગાથા ૫૧)

(૧) આભિગ્રહિક-અભ્યાસ સમજણ વગર માન મોટાને માગ ચાલ્યો જાય સમજણ વગર પોતાનુ સારૂ માને અને પારકી નિંદા કરે ધર્મનો કદાગ્રહ રાખે અને પરીક્ષા કરે નહિ એ આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ એના સબધમા ધર્મસગ્રહ પૃ ૪૦ ની વાત લક્ષ્યમા રાખવા જેવી છે ત્યા લખે છે કે સમકિતી હોય તે કદિ પણ પરીક્ષા કર્યા વગર કોઇ સિદ્ધાન્તનો પક્ષપાત કરે નહિ આથી જે કોઇ વ્યક્તિ તત્ત્વપરીક્ષા પૂર્વક એક પક્ષ માનીને અન્ય પક્ષનુ ખ ન કરે તો તેને આ મિથ્યાત્વનો દોષ ન લાગે કુળાચાર માત્રથી પોતાને જૈન માનીને તત્ત્વની પરીક્ષા ન કરે તે નામમાત્ર જૈન છે પરતુ વસ્તુત આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી' છે માષતુષ મુનિ જેવા પોતાની અશક્તિથી પરીક્ષાની બાબતમા ગીતાર્થનો આશ્રય લે તે આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી નથી કારણ કે ગીતાર્થને આશ્રિત રહેવાથી મીથ્યા પક્ષપાતનો સભવ નથી રહેતો

(૨) અનાભિગ્રહિક-બધા દર્શન સારા છે એમ માને એક બીજામા સવિશેષતા શી છે અને શેને લઇને છે તે જાણે નહિ જાણવાની દરકાર કરે નહિ કે તરની લે નહિ એ અનાભિગ્રહિક એમા ગુણ દોષની પરીક્ષાની ગેરહાજરી છે [ચાલુ

(૩) આભિનિવેશિક–પોતાની વાત સ્થાપવા સૂત્રાર્થ મરડે, કુયુક્તિઓ લગાવે, પોતાને અનુકૂળ આવે એવા પાઠો આગળ કરે, બીજાની અગત્ય ઓછી કરે અને પોતાની માન્યતામાં ભૂલ જણાવવામાં આવ્યા છતાં ગમે તે યુક્તિ કુયુક્તિએ પોતાનો કક્કો ખરો કરવાની ઇચ્છા રાખે એ 'અભિનિવેશ' એના સંબંધમાં ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે "માત્ર ઉપયોગ ન રહેવાને કારણે અથવા માર્ગદર્શકની ગળતીને લઇને કોઇની શ્રદ્ધા વિપરીત થઇ જાય છે તે 'આભિનિવેશિક મિથ્યાત્વી' નથી, કારણ કે યથાર્થ વક્તા મળતાં તેની શ્રદ્ધા તાત્વિક બની જાય છે, અર્થાત્ યથાર્થ વક્તા મળવા છતાં પણ શ્રદ્ધા વિપરીત બની રહે તે દુરભિનિવેશ છે જો કે સિદ્ધસેન દિવાકર, જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ વિગેરે આચાર્યોએ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવામાં ઘણું કહ્યું છે તો પણ તેમને 'આભિનિવેશિક મિથ્યાત્વી' કહી ન શકાય, કારણ કે પ્રવચનપરંપરાનો આધાર લઇને શાસ્ત્રના તાત્પર્યને પોતાના પક્ષને અનુકૂળ સમજીને પોતાની હકીકતનું તેઓએ સમર્થન કર્યું છે, પક્ષપાતથી નહિ, એથી ઉલટી રીતે જમાલી ગોષ્ઠામાહિલ વિગેરેએ શાસ્ત્રના તાત્પર્યને પોતાના અભિપ્રાયથી પ્રતિકૂળ જાણવા છતાં પણ પોતાના પક્ષનું સ્થાપન કર્યું છે માટે એને આભિનિવેશિક કહેવાય છે"

(૪) સાંશયિક–ગુરુનો યોગ છતાં પોતાને અજ્ઞાની જાણશે એવા ભયથી સંશય પૂછે નહિ, વિના કારણ અવિશ્વાસ રાખી મનમાં શંકા રાખ્યા કરે એ સાંશયિક મિથ્યાત્વ શંકા કરવાની કે પૂછવાની શાસ્ત્રકાર મના કરતા નથી, પણ એક શંકા ઉચ્છેદક મિથ્યાત્વના ઘરની હોય છે અને બીજી જિજ્ઞાસાથી થયેલી હોય છે જાણવા માટે ગમે તેવા સવાલો કરવાની ખાસ છૂટ છે

(૫) અનાભોગ–કોઇ દર્શનને સારૂં ખરાબ ન જાણે, મૂર્ચ્છા પામેલાની માફક દર્શન સંબંધી વિચાર જ ન કરે, કરવા જેટલી શક્તિ જ ન હોય, સંસારમાં પડ્યો રહે અને રખડ્યા કરે એકેંદ્રિયાદિક જીવોને ખાસ કરીને આ મિથ્યાત્વ હોય છે

૨ અવિરતિના બાર ભેદ છે –

મનથી કર્મબંધનો હેતુ જાણવા છતાં હિંસા વિગેરે પાપોનો સંકલ્પ કરવો તે મનની અવિરતિ છે **પાંચ** ઇંદ્રિયના વિષયોને સંસારના હેતુ જાણવા છતાં પોતપોતાના વિષયોથી ઇંદ્રિયોને નિવર્તાવવાના પરિણામ ન કરે તે પાંચ ઇંદ્રિયની અવિરતિ છે **છકાય**–એટલે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય (બે ત્રણ ચાર પાંચ ઇંદ્રિયવાળા જીવો) સંબંધી હિંસા સંસારહેતુ છે એમ જાણવા છતાં હિંસા કરે, તેવી જ રીતે મન, ઇંદ્રિય અને છકાય સંબંધી

[ચાલુ

બીજા મૃષાવાદ વિગેરે દોષો સેવે એ અવિરતિ સમજવી એમા અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ સત્ય સ્વરૂપ જાણે પણ વિરમે નહિ અને મિથ્યાત્વમાં રહેલા તો જાણે પણ નહિ અને વિરમે પણ નહિ આવી રીતે મન ઇંદ્રિય અને કાય સબંધી બાર પ્રકાર ની અવિરતિ છે

૩ કષાય એના બધહેતુને અગે ૨૫ ભેદ છે —

ક્રોધ, માન, માયા અને **લોભ**, એ દરેકના ચાર ભેદ અનતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સજ્વલન

'અનતાનુબંધી' ક્રોધાદિ ચાર જાવજ્જીવ સુધી રહે અત્યત તેજવાળા હોય, પ્રાણીને મિથ્યાત્વમા જ રાખે, સમ્યક્ત્વનો ઘાત કરે તેને ન આવવા દે, નરકે લઈ જાય

'અપ્રત્યાખ્યાની' ક્રોધાદિ ચાર એક વર્ષ સુધી રહે, કાઇક ઓછા તેજવાળા હોય, પ્રાણીને અણુમાત્ર પણ વિરતિ ન આવવા દે તિર્યંચ બનાવે

'પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધાદિ ચાર ચાર માસ સુધી રહે ઓછા તેજવાળા હોય પ્રાણીને સર્વવિરતિ ન આવવા દે, મનુષ્યગતિએ ખેંચી જાય

'સજ્વલન ક્રોધાદિ ચાર પદર દિવસ સુધી રહે, અલ્પ તેજવાળા હોય, પ્રાણીને યથાખ્યાત (ઉત્કૃષ્ટ) ચારિત્ર આવવા ન દે, દેવ ગતિનુ કારણ બને

એ ચાર વિભાગના ક્રોધ માન માયા લોભની સરખામણી વિસ્તારથી પ્રથમ કર્મગ્રંથ (ગાથા ૧૮-૨૦)મા કરી છે તે વાચવા યોગ્ય છે

આવી રીતે ચાર ચાર પ્રકારના ક્રોધ માન માયા અને લોભથી ૧૬ ભેદ કષાયના થયા ત્યાર પછી કષાયના કારણ ભૂત **નવનો-કષાય** આવે છે

હાસ્ય-સકારણ કે અકારણ હસવુ આવે, ભાડ વિગેરેની ચેષ્ટા જોઇ હસી જવાય તે

રતિ-સકારણ કે વિનાકારણ ઇદ્રિય અનુકૂળ વિષયો પામી તેમા રાચે તે

અરતિ-ઇંદ્રિય પ્રતિકૂળ વિષયો મળતા ચિત્તનો ઉદ્વેગ થાય તે.

શોક-ઇષ્ટવિયોગપ્રસગે અથવા વિનાકારણ દિલગીરી થાય તે

ભય-અ ય દેવ મનુષ્ય કે તિર્યચને જોઇ કારણે કે વિનાકારણ ભય થાય તે

દુગછા-દુર્ગંધવાળા પદાર્થને જોઇને સૂગ ઉપજે તે

પુરૂષવેદ-સ્ત્રીને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે.

સ્ત્રીવેદ-પુરૂષને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે

નપુસકવેદ-સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે

આવી રીતે કષાયના સોળ અને નોકષાયના નવ મળી કુલ ૨૫ ભેદ થયા

[ચાલુ

ાવે છે બધહેતુઓ વિચિત્ર પ્રકારના હોય છે અને ઘણા હોય છે,
ુ એ સર્વેનો સગ્રહ કરનાર મુખ્ય પાચ હેતુઓ છે અને તેથી એ
ધહેતુ ટુંકુબનુ તત્ર ચલાવનાર પાચ માણસ કહેવામા આવ્યા છે
રણ કે પ્રમાદ, યોગ, મિથ્યાત્વ, કપાય અને અવિરતિ આ પાચ
યોને કર્મબધના હેતુ છે એમ જાણવુ આ પ્રાણીમા મોહરાજાનુ
ર એટલુ બધુ હોય છે કે તેના સામર્થ્યથી એને મોહરાજા જ ખરે-
ારો હિત કરનાર છે એમ લાગે છે અને જો કે એ કુટુબ એને કર્મ-
ધનુ હેતૂભૂત છે છતા મોહરાજાની અસરથી એ પોતાને ખરેખર

---

૪ યોગના ૧૫ ભેદ છે

મનોયોગના ચાર ભેદ

સત્ય મનોયોગ (સાચા વિચાર કરવા તે યથાર્થ સ્વરૂપ વિચારણા)

અસત્ય મનોયોગ (અશુભ ખોટા વિચાર કરવા તે અયથાર્થ સ્વરૂપ વિચારણા)

મિશ્ર મનોયોગ (કાઇક યથાર્થ કાઇક અયથાર્થ વિચારો કરવા તે)

અસત્યામૃષા મનોયોગ (જેમા સત્ય અસત્યની બાબત જ ન હોય સાદા વિચારો, ચાલુ બાબતો, જેમક ત્રણને બે પાચ થાય તેમા શુભ અશુભનો સવાલ જ નથી)

વચનયોગના ચાર ભેદ

સત્ય વચનયોગ, અસત્ય વચનયોગ, મિશ્ર વચનયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ ઉપર પ્રમાણે

કાયયોગના સાત ભેદ

ઔદારિક કાયયોગ (ઔદારિક શરીરનો યોગ આપણા શરીરો ઔદારિક કહેવાય છે)

ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ (ઔદારિકનો અન્ય શરીર સાથે યોગ)

વૈક્રિય કાયયોગ (દેવતા નારકીના શરીરો તેમજ લબ્ધિવત જીવના શરીરો)

વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ (વૈક્રિયનો અન્ય સાથે યોગ)

આહારક કાયયોગ (લબ્ધિવાન્ ચૌદપૂર્વી તથા તીર્થંકરની ઋદ્ધિ દેખવા અથવા સશય દૂર કરવા એક હાથનુ શરીર કરે તે)

આહારક મિશ્ર કાયયોગ (એ આહારક શરીરનો અન્ય સાથે યોગ)

કાર્મણ કાયયોગ (કર્મ પ્રકૃતિરૂપ શરીરનો યોગ)

એ રીતે યોગના પદર પ્રકાર છે

પાચ કુટુબીઓ કહેવામા આવ્યા તે આ પ્રમાણે પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ પાય અને યોગ સમજવા એ પાચે કુટુબીઓ આ પ્રાણીને ભોજન આપી ઉન્માદ રાવે છે

હિત કરનાર હોય એમ તે માને છે વાસ્તવિક રીતે એ કુટુંબીઓ (બંધહેતુઓ) આ પ્રાણીના ખરેખરા દુશ્મન છે અને દુશ્મનનું જ કામ કરે છે છતાં આ મંદબુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ (વિદ્યાર્થીઓ-મઠવાસીઓ) તેને દુશ્મન તરીકે ઓળખતા નથી.

ભોજનથી સન્નિપાત.

"જેવી રીતે કુટુંબીઓએ મઠવાસીને ભોજન આપ્યું હતું તેવી રીતે આ પ્રાણીની લોલુપતા વધારે તેવું ચિત્રવિચિત્ર પ્રકારનું સુંદર ભોજન આ પ્રાણીને માટે મોહરાજાની આજ્ઞાથી તૈયાર થાય છે એ ભોજનને મહામોહ પોતે બની આપે છે અને એની ખાસીઅત પ્રથમ તો જ્ઞાનને આવરણ કરવાની હોય છે એ ભોજનને પેલું બંધહેતુ કુટુંબ તૈયાર કરે છે મોહથી અત્યંત આસક્ત થયેલા જીવો મઠના ચટ્ટો સમાન હોઇ એ ભોજનને મેળવીને તેનાથી પોતાના આત્માને ઠાસી ઠાસીને ભરે છે અને એનું પરિણામ શું થશે તેનો તે વખતે જરા પણ વિચાર કરતા નથી, જાણતા પણ નથી આવા કુભોજનનું જે પરિણામ થાય, તેને લઇને જે અજ્ઞાન થાય તેનું નામ 'અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ'[1] નામનો સનેપાત કહેવામાં આવેલ છે

સન્નિપાતની અસર.

"આ પ્રાણીઓ મહા અંધકારરૂપ મિથ્યા જ્ઞાનમય ભાન સન્નિપાતની અસર તળે હોઇને એકેંદ્રિય અવસ્થામાં લાકડાની જેમ તદ્દન ચેષ્ટા વગરના પડી રહે છે, બેઇંદ્રિય અવસ્થામાં તેમનો અવાજ વ્યક્ત થઇ શકતો ન હોવાથી ઘોઘરો અવાજ કરતા તેઓ જણાય છે, તેઇંદ્રિય અવસ્થામાં અહીં તહીં જમીનપર લોટ્યા કરે છે, ચઉરિંદ્રિય અવસ્થામાં ઝવાના મારે છે, અસની પચેંદ્રિયનો આકાર ધારણ કરીને પીડા પામવાની ચેષ્ટા કરે છે, ગર્ભજ પચેંદ્રિયનો આકાર ધારણ કરીને જેમ તેમ ડગારા મારે છે, [2]અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય ત્યારે

૧ જુઓ નોટ પૃ ૧૬૮૧ નો શરૂઆતનો વિભાગ સર્વને સાર માનવામાં સનેપાતના સર્વ ચાળા પ્રત્યક્ષ દખાય છે અસરો નીચે વર્ણવી છે

૨ અપર્યાપ્ત પર્યાપ્તિ છ છે આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ ભાષા અને મન ઉત્પત્તિ સમયે જીવ આવીને પ્રથમ આહાર લે છે પછી શરીર પર્યાપ્તિ બંધાય છે અને ત્યાર પછી ઇંદ્રિય વિગેરે પર્યાપ્તિઓ મેળવે છે એમાં એકેંદ્રિયને પ્રથમની ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે બે ત્રણ અને ચાર ઇંદ્રિયને પ્રથમની પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે અને પચેંદ્રિયને છએ પર્યાપ્તિ હોય છે પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂરી ન કરે ત્યાં સુધી પ્રાણી 'અપર્યાપ્તો કહેવાય છે

રૂધાઇ ગયેલા ગળાવાળા દેખાય છે, નારકીમા અનેક પ્રકારના દુ ખોથી ત્રાસ પામેલા હોઇને આકુળવ્યાકુળ સ્થિતિમા તેમની જીભે જાણે કાટા થઇ ગયા હોય તેમ દેખાય છે, નારકીમા સખ્ત તાપવડે ત્રાસ પામે છે, તે નારકીઓમા જ ઠડીની સખ્ત પીડાઓથી હેરાન થાય છે, જનાવરના અવતાર પામીને કાઇ વિચાર જ કરી શકતા નથી, મનુષ્યનો ભાન (જન્મ) પામીને વારવાર વધારે મોહ પામે છે, દેવ અવસ્થામા મહામોહની નિદ્રામા પડી જઇ વખત પૂરો કરી નાખે છે અને સર્વ અવસ્થામા ધર્મની સજ્ઞા વગરના થઇ જાય છે આની રીતે જીવના સબધમા મિથ્યા અજ્ઞાનના અધકાર રૂપ અત્યત ભયકર સન્નિપાત થઇ આવ્યો છે અને તેને ઉત્પન્ન કરનાર એનુ કર્મભોજન કારણ રૂપ છે એમ તારે સમજવુ

ઉન્માદની અસર.

"વળી નારકી તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવગતિમા વર્તનારા ઘણાએ પ્રાણીઓને અકલ્યાણ ભોજનને પરિણામે મનમા સર્વજ્ઞ શાસનથી વિપરીત અભિનિવેશ[1] થઇ જાય છે તેની અસર તળે તેઓ રાગદ્વેષ મોહથી દૂષિત થયેલને પરમાત્મા ગણે છે આત્માને તેઓ [2]એકાન્ત નિત્ય માને છે, અથવા તેને ક્ષણિક[3] માને છે, અથવા તેને સર્વગત[4] માને છે, અથવા આત્માને પચભૂતાત્મક[5] માને છે, અથવા તેને [6]શ્યામા નામના ધાન્ય અથવા ચોખા જેવડો માને છે, વળી એની અસરતળે [7]સૃષ્ટિ-

---

૧ આગ્રહ સાથે અજ્ઞાન જન્ય નિર્ણય (એક પ્રમારનુ મિથ્યાત્વ) જુઓ નોટ ૫ ૧૬૮૧

૨ આત્માને એકાત નિત્ય **અદ્વૈતવાદીઓ** માને છે

૩ આત્માને ક્ષણિક **બૌધો** માને છે

૪ આત્માને-એકજ આત્માને સર્વગત માનવાનો સિદ્ધાન્ત **વિશિષ્ટ અદ્વૈત** મતનો છે

૫ **લોકાયતિક-ચાર્વાક** મતવાળા આત્માને પચભૂતસમૂહ માને છે એ પચભૂત છૂટા પડે એટલે મરણ થાય છે અને ત્યા સર્વ વાતનો છેડો આવી જાય છે,

૬ શ્યામાક-અરદતુ નામ છે અમુક કદનો આત્મા **દ્વૈત મતવાદીઓ** માને છે અથવા 'શ્યામા' નામનું અનાજ થાય છે ઉપનિષદ્‌મા આત્મા તદુલ જેવડો માન્યો છે બૃહદારણ્યક ૫-૬ અને છાદોગ્ય ઉપનિષદ્ ૧૪-૩

૭ **સૃષ્ટિવાદ**-આ સૃષ્ટિ ઇશ્વરે બનાવી છે, તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે છે અને તેમની ઇચ્છાથી તેનો લય થાય છે ઇશ્વરેચ્છા અને જગત્કર્તૃત્વનો આખો સવાલ આ સૃષ્ટિવાદમા સમાઇ જાય છે

વાદ વિગેરેનો સ્વીકાર કરવામા આવે છે અને બાકીના તત્ત્વોને પણ ઉલટાવી સુલટાવી નાખવામા આવે છે આનુ નામ અભિગ્રહ કરેલા મિથ્યાદર્શન રૂપ કર્મભોજનની અસરથી થયેલ ઉન્માદ કહેવાય છે, કારણ કે એ ઉન્માદથી નાસ પામેલા (હણાયલા) ચિત્તવાળા તેઓ સાચા શુદ્ધ માર્ગને દૂષણ આપવા વડે જાણે પ્રલાપ (બડબડાટ) કરતા હોય તેના દેખાય છે, આખા તપમાર્ગને ઉડાવના વડે જાણે હસતા હોય તેમ દેખાય છે, પોતાની મરજીમા આવે તેવુ વર્તન કરવાનો ઉપદેશ આપવા વડે જાણે નાચ કરતા હોય એમ દેખાય છે, આત્મા નથી પરલોક નથી પુણ્ય નથી પાપ નથી એમ બોલતા જાણે કૂદતા હોય એમ દેખાય છે, સર્વજ્ઞમતના જાણકાર પુરૂષોથી જ્યારે તેઓ હાર પામી જાય છે ત્યારે જાણે રડતા હોય એમ દેખાય છે અને પોતાના તર્કના ઢાડીઆવડે[1] નગારૂ વગાડતા જાણે ગાયન કરતા દેખાય છે[2] આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી—

इति नतनवल्गनगानपरा हसनप्रविलापसरोदनकाः ।
ननु भद्र ! भवंति जिने द्रमताद्विपरीतदृशो ग्रहरूपधरा ॥

"જૈનેંદ્ર મતથી વિપરીત દૃષ્ટિ રાખનાર અને ગ્રહનુ રૂપ ધારણ કરનારા લોકો આવી રીતે નાચ, કૂદન અને ગાયન કરવામા તત્પર થાય છે અને હસન બડબડાટ અને રૂદન કરનારા થાય છે

"એ સર્વ પ્રાણીઓ કર્મરૂપ વિષની અસરથી ચંપાયલા દેખાય છે અને તેઓની ધર્મની સજ્ઞા તદ્દન નાશ પામી ગયેલી હોય એમ જણાય છે–એમા જરા પણ સશય નથી

વૈદ્યમુનિ ગુરૂ.

"એ મુનિએ કહ્યુ હતુ[3] કે ત્યાર પછી આ સામે બેઠેલા મહાત્મા ગુરૂએ વૈદ્યકશાસ્ત્રમા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો અને અત્યત કૃપાવાળા થઇને ભયકર સન્નિપાતની અસરથી મને મૂકાવ્યો અને તેમ કરવા માટે

---

૧ ઢઢોલક–આનો અર્થ 'કામઠી સાર ગી વિગેરે વગાડવાની ધનુ પણ થાય છે

૨ ઉ માદની નિશાની છ બતાવી પ્રલાપ (બડાબડાટ) હાસ્ય, નાચ વલ્ગન રૂદન અને ગાયન પ્રસગ વગર–કારણ વગર–હેતુ વગર એ સર્વ ક્રિયા થાય ત્યારે તેનું નામ ઉન્માદ કહેવાય છે આ છ પ્રકારના ઉન્માદ ઉપર બતાવ્યા

૩ શરૂઆતમા આ વાત ચોથા મુનિએ પોતાનુ વૈરાગ્યકારણ કહેતા કહી હતી તેનો ઉપનય ઉતારતા અગ્લક સ્વરૂપદર્શન ઘનવાહન પાસે કરે છે સ સારીજીવ પોતાનો અનુભવ સદાગમ સમક્ષ કહી બતાવે છે

તેમણે પોતાના ઔષધોનો મારા ઉપર પ્રયોગ કર્યો તે સર્વ વાત બરાબર બંધબેસતી આવે છે તે તુ સાભળ—એ મહાત્મા મુનિઓ સિદ્ધાન્તરૂપ વૈદા માટે ઘણો પ્રયત્ન કરતા હોય છે અને પોતે જાતે નિષ્ણાત[1] હોઇ સસારની અદર રહેનારા સર્વ પ્રાણીઓના સ્વરૂપને બરાબર જાણી શકે છે એવી રીતે જ્યારે વ્યાધિગ્રસ્તને એ વૈદરાજો તપાસે છે ત્યારે તેઓને જણાય છે કે પ્રાણીઓ કર્મભોજનથી થયેલા સનેપાતની અસરથી પીડાય છે આવા અવલોકનને પરિણામે તેઓને પ્રાણી ઉપર બહુ જ કરૂણા આવે છે પછી એ ભાગ્યશાળી મહાત્માઓ કેના ઉપાયથી આ પ્રાણીઓને સસારના ક્લેશથી મુક્ત કરી શકાય તેનો વિચાર કરે છે આમ હોવાથી તે પ્રાણીઓ મુનિમહારાજની નિંદા કરે, તેઓ સામે ક્રોધ કરે, અથવા તેમને મારે કૂટે તો પણ તે મહાસત્ત્વોને તેથી જરા પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેઓ તો વિચાર કરે છે કે એ બાપડા (પ્રાણીઓ) કર્મસનેપાતથી અત્યત પીડા પામતા દેખાય છે, મિથ્યાત્વરૂપ ઉન્માદથી તપી ગયેલા દેખાય છે, પોતાના પાપરૂપ ઝેરથી મૂર્છા પામેલા જણાય છે, સર્વદા દુ ખના ભારથી દબાઇ ગયેલા જોવાય છે, અને વિશુદ્ધ ધર્મની ચેષ્ટા નાશ પામી ગયેલા દેખાય છે, તેમ હોવાથી પરવશ પડેલા તેઓ નિંદા આક્રોશ કે મારકૂટ કરે તો તેના ઉપર કયો ડાહ્યો માણસ કોપ કરે? કૃપા કરનારા માણસો—કરૂણારસિક જીવો દુ ખ ઉપર ડામ દેતા નથી, ઘા ઉપર મીઠુ મૂકતા નથી.

"વળી તેઓ વિચાર કરે છે કે એ પ્રાણીઓ કર્મથી ઘેરાયલા હોઇ બાપડા દયાને પાત્ર છે એટલુ જ નહિ પણ વિવેકી વિચારવતોને તેઓ સસારથી ઉદ્વેગ કરાવનાર પણ થઇ પડે છે, તે આવી રીતે સસારમા અહીં તહીં ફરનારા જીવોને વસ્તુત સનેપાતના ચાળા કરનાર અને એવી રીતે ગાડા થયેલા અથવા ઉન્માદ પામેલા જોઇને જિનેંદ્રમત દ્વારા પવિત્ર સ્વરૂપ સમજનાર ડાહ્યા માણસને મનમા એમ થાય છે કે અરેરે! મનુષ્યપણુ પામ્યા છતા પણ આ બાપડાની આવી સ્થિતિ થઇ એ ઘણુ ખોટું કહેવાય. એવી સનેપાત અને ઉન્માદની અસરતળે રહેલા જીવોનો સચાર જોઇને પછી સસારકાગ્રહ ઉપર કેને પ્રેમ આવે? અને તેમા પણ તે સ્વરૂપ સમજ્યો હોય તેને તો એ વાતમા આનદ કેમ જ આવે?

---

૧ નિષ્ણાતઃ અતાધારણ સપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરનાર (expert)

ગુરૂની કરૂણા.

"આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી કરૂણાયુક્ત ચિત્તવાળા ગુરૂમહારાજે પેલા મુનિ (ચોથા) જે તે વખતે સનેપાતની અસરથી અનેક પ્રકારની પીડા પામતા હતા તેને બોધ પમાડ્યો. જે મહાત્મા ગુરૂમહારાજે આ એક ચટ્ટ (મઠવાસી) જેવા પ્રાણીને પોતાના વચન અમૃતરૂપ ઔષધવડે સાધુ બનાવી સ્વસ્થ કર્યા, સનેપાતની અસરથી મુક્ત કર્યા, તે ખરેખર મોટા વૈદ્ય ગણાય

અવલોકના અને સદ્જ્ઞાન.

"ત્યાર પછી એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે 'મારામાં તે વખતે બીજા ચટ્ટોની સોબતથી ઉન્માદ (ગાડપણ) હતો, તેને પણ ઘણા યત્નપૂર્વક એ મહાત્માએ મટાડ્યો'–એ હકીકત આવી રીતે સમજવી એ ગુરૂમહારાજે પ્રથમ તો મોટા ખાઘરાપણાનો આકાર ધારણ કરનાર [1]આભિગ્રાહિક મિથ્યાત્વનો અજ્ઞાનીઓને બોધ કરવા દ્વારા નાશ કરીને પછી અન્ય તીર્થીઓના સંબંધમાં આવીને ઉન્માદ જેવા અભિનિવેશો થયા હતા તેનો પણ ક્ષય કર્યો પ્રથમ અજ્ઞાનદશામાં પ્રાણી હોય છે ત્યારે તે વડિલને માર્ગે ચાલ્યો જાય છે, પછી બધા દર્શનને સારા માને છે અને પછી પોતાની વાતને કુયુક્તિથી સાચી કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે આ સનેપાત અને ઉન્માદ છે ત્યાર પછી આ પ્રાણી સમ્યગ્‌ભાવમાં આવે છે ત્યારે તેને તે ચટ્ટોના મઠનો આકાર ધારણ કરનાર (આ) સંસારનો વિસ્તાર ગુરૂમહારાજ સમજાવે છે અને આખો સંસાર કેવો છે તે તેને બતાવે છે, તે વખતે આ પ્રાણી જુએ છે કે જેમ મઠમાં ચટ્ટો રહે છે તેમ સંસારમાં પ્રાણીઓ રહે છે અને કર્મ ભોજનના દોષથી તેઓ સનેપાતથી પીડાય છે અને ઉન્માદની અસર તળે હેરાન થાય છે તેઓની આવી સ્થિતિ જોઇને–તેઓને દુઃખના ભારથી ભરેલા મોટેથી રાડો પાડતા અને કેફમાં ચકચૂર થયેલા જોઇને અને તેઓને ગમે તેમ બકબકાટ કરતા જોઇને આ પ્રાણીને મહા ભય થાય છે

"ત્યાર પછી એ મુનિએ પોતાના ગુરૂને કહ્યું 'ચાર ગતિવાળા સંસારમાં સર્વ પ્રાણીઓ આપે મને બતાવ્યા તે સર્વ તો ઘણા દુઃખી દેખાય છે અને તેમને જોઇને મને ઘણો ઉદ્વેગ થાય છે' તેને મહાત્મા ગુરૂએ ઉત્તર આપ્યો 'ભાઇ! આ સર્વ પ્રાણીઓ દુઃખસમૂહમાં ડૂબી

---

૧ એ મિથ્યાત્વના સ્વરૂપ માટે જુઓ નોટ પૃ ૧૬૬૧.

ગયેલા અને રક્ષણથી રહિત દેખાય છે તેવો જ ભદ્ર ! તુ પણ પૂર્વે હતો અને વળી જે તારા શરીર ઉપર કર્મનુ અજીર્ણ અત્યારે પણ દેખાય છે તો તેને પચાવવા માટે હુ તને જે ક્રિયા બતાવુ તે તુ કર અને વળી ભાઇ ! તને હુ જણાવુ છુ કે મારી એ સુંદર ક્રિયાને તુ નહિ કર તો સસારમા ફરીવાર પણ દુ ખગ્રસ્ત થઇશ.

જ્ઞાનનુ ફળ.

"ગુરૂમહારાજે ઉપર પ્રમાણે વચન કહ્યા તે સાભળીને ગુરૂ પાસે એ મુનિએ જૈનેંદ્ર મતની દીક્ષા લીધી અને ગુરૂમહારાજે જે ક્રિયાનુ આસેવન બતાવ્યુ તે સર્વે બરાબર કર્યું હવે અત્યારે એ કર્મભોજ નથી થયેલુ અજીર્ણ ઓછુ કરતો રહે છે આવી રીતે મુનિએ પોતાને વૈરાગ્ય થવાનુ કારણ આપણી પાસે કહી સભળાવ્યુ

ટીકા અને વિવેચન.

"ભાઇ વનવાહન ! માન આ સાધુ મહારાજ જ આ સસારમા કર્મઅન્નથી થયેલા અજીર્ણથી પીડા પામેલા છે એમ ન સમજતો આપણે સર્વ પણ એવી જ પીડા ભોગવીએ છીએ એમ તારે સમજવુ મનુષ્યભાવ પ્રાપ્ત કરીને આપણા જેવાએ પણ કર્મરૂપ અજીર્ણનુ શોધન કરવુ જોઇએ અને તેમ કરવા સારૂ આપણે દીક્ષા લેવી જોઇએ"

અગૃહીતસકેતા ! તે અવસરે મારામા તો કર્મનો ભાર ઘણો વધારે હોવાથી અકલકે મને જે વિચારો બતાવ્યા તે કાઇ મને રૂચ્યા નહિ અને મેં તો તેની અવગણના જ કરી

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું

ચાર વ્યાપારી કથાનક

{ પચમ મુનિ વૈરાગ્યપ્રસગ. }

સ સારીજીવ પોતાનુ ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ આગળ કહે છે, અગૃહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને તે બોલે છે અને પ્રજ્ઞા વિશાલા તેમજ ભવ્યપુરૂષ તે સાભળે છે સસારી જીવ આગળ કહે છે—

હે અગૃહીતસકેતા ! હુ (ધનવાહન) અને અકલક મારો મિત્ર ત્યાર પછી નજીકમા બેઠેલા પાચમા મુનિ પાસે ગયા, તેમને વદન કરીને અત્યત ઉદાર બુદ્ધિવાળા મારા મિત્ર અકલક સાથે હુ તેમની સામે બેઠો. મુનિરાજે અમને સામાન્ય પ્રકારે દેશના આપી તે અમે સાભળી અને ત્યાર પછી અકલક અને મુનિરાજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ –

અકલક—"બાળવયમા આપે આવી આકરી દીક્ષા લીધી છે તે જોઇને મને સહજ કૌતુક થાય છે, આપને આવી દીક્ષા લેવાનો શો પ્રસગ બન્યો તે આપ મને જણાવવા કૃપા કરો"

મુનિ—"ભાઇ ! આ દૂર ગુરૂમહારાજ બેઠા છે તેમણે મને એક કથા કહી તે સાભળીને મને વૈરાગ્ય થયો અને મેં દીક્ષા લીધી"

અકલક—"મહારાજ ! જે કથા આપને આવા અનુપમ વૈરાગ્યનુ કારણ થઇ પડી તે કથા મારા ઉપર કૃપા કરીને મને જરૂર સભળાવો મને લાગે છે કે એ કથા ઘણી સાભળવા જેવી હશે આપ તેટલા માટે મારી પર મહેરબાની કરો"

મુનિ—"એમા કાઇ વાવા જેવુ નથી, સાભળ ગુરૂમહારાજે મને કથા કહી તે નીચે પ્રમાણે હતી"

* * *

* * * *

ચાર વ્યાપારી કથાનક.

વસતપુર નગરમા ઘણા સાર્થવાહો (મોટા વેપારીઓ) રહેતા હતા તેમા ચાર સાર્થવાહપુત્રોને અદર અદર ઘણો સ્નેહ હતો અને પ્રીતિને પરિણામે તેઓ એક બીજાના પરમ મિત્રો થયા હતા વેપારીના છોકરાઓ અને સમુદ્રને કાઠે રહેનારા એટલે તેમને વેપાર કરવાની ઘણી ઇચ્છા થતી હતી, તેથી તેઓ અનેક આવર્તો જળચરો અને બીજા અનેક પ્રકારના સેંકડો ભયોવી ભરેલા સમુદ્રને ઓળઘીને વેપાર કરવા માટે રત્નદ્વીપે ગયા એ ચારે મિત્રોના નામો અનુક્રમે ચારૂ, યોગ્ય, હિતજ્ઞ અને મૂઢ હતા આ નામ બરાબર ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે જેવા તેઓ નામે હતા તેવા જ તેઓ કાર્યે પણ હતા, મતલબ તેમના નામને સાર્થક કરે તેની પ્રકૃતિના તેઓ હતા, તે હવે પછી કહેવાની વાર્તા ઉપરથી તમારા સમજવામા આવી જશે રત્નદ્વીપ સર્વ રત્નોની ખાણ કહેવાય છે,

રત્નદ્વીપ

પરતુ પુણ્ય વગર એ દ્વીપે જનાનુ પણ બની શકતુ નથી એ દ્વીપ ઘણો સુદર છે અને ભાગ્યવાનને જ તે પ્રાપ્ત થાય છે છતા ત્યા પણ ઉપાય કર્યા વગર મહેનત કે પ્રયત્ન કર્યા વગર રત્નના ઢગલા મળી જતા નથી સામે ભોજન આવી પડેલુ હોય તો પણ જો પ્રાણી પોતાનો હાથ ન હલાવે તો ભોજન ખાઇ શકતો નથી.

ચાર વ્યાપારી અને રત્નો.

હવે ચારૂએ તે રત્નદ્વીપે જઇને બીજા કોઇ પણ ધધાને દૂર મૂકી દીધો એણે તો શુદ્ધ મનથી રત્નો એકઠા કરવાનો

ચારૂનો ઉદ્યોગ

અને ગ્રહણ કરવાનો જ ધધો માડ્યો અને બીજી કોઇ પણ આકાક્ષા કે ઇચ્છાને માર્ગ આપ્યો નહિ એ ચારૂ જાતે ઘણો વિચક્ષણ હતો તેથી જૂદા જૂદા ઉપાયો કરીને ત્યાના લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષતો હતો અને દરરોજ નવા નવા રત્નો એકઠા કરતો જતો હતો એ દૃઢ નિશ્ચયવાળા નરોત્તમે થોડા વખતમા પોતાના આખા વહાણને મહા મૂલ્યવાળા રત્નોથી ભરી દીધુ એનુ કારણ એ હતુ કે એક તો એને પોતાને જ રત્નની પરીક્ષા હતી, તેથી રત્નના ગુણદોષ બરાબર જાતે જ જાણતો હતો અને બીજુ તેને

ઉદ્યાન વિગેરેમા ફરવા જવાનો કે બીજી રીતે વખત નકામો ગાળવાનો જરા પણ શોખ જ નહોતો આવી રીતે ચારૂ સુંદર જ્ઞાન (રત્ન પરીક્ષા) અને સદાચાર પરાયણતાથી (ચારિત્ર) રત્નદ્વીપમા રહીને આખો વખત પોતાનો ખરો સ્વાર્થ સાધતો રહ્યો અને તેણે રત્નદ્વીપમા આવવાનો પોતાનો હેતુ સફળ કર્યો

યોગ્યનું કૌતુક

બીજો યોગ્ય નામનો સાર્થવાહપુત્ર જે ચારૂનો મિત્ર હતો તેણે પણ રત્ન મેળવવાની ઇચ્છાથી થોડો થોડો વેપાર રત્નદ્વીપમા કરવા માડ્યો પણ એમા તફાવત એટલો હતો કે એને વાડી ઉદ્યાનમા હરવા ફરવાનુ થોડું કૌતુક થયા કરતુ હતુ એને રત્નની પરીક્ષા તો હતી તેથી તે દરેક રત્નના ગુણદોષ જાણતો હતો, પરતુ વચ્ચે વચ્ચે વાડી ઉદ્યાનમા રમત જમત કરવાના શોખમા પડી જતો હતો તેથી તેની શક્તિ નરમ પડી જતી હતી એવા શોખને પરિણામે તે દરરોજ બાગમા ફરવા જતો હતો, વનખડોમા રખડવા જતો હતો, વાડીમા લટાર મારવા જતો હતો અને સરોવર જોવા જતો હતો અને એ હકીકતને લઇને એના કેટલાક દિવસો નકામા ચાલ્યા જતા હતા વળી કોઇ કોઇ વાર એને મનમા ચારૂનો ભય થઇ આવતો હતો કે રખેને તે ઠપકો દેશે, ત્યારે વળી અત કરણના આદર વગર રાજ્ય તરફની વેઠથી કરે તેમ વચ્ચે વચ્ચે તે રત્નો પણ થોડા થોડા એકઠા કરતો જતો હતો આવી રીતે યોગ્ય ત્યા ઘણો વખત રહ્યો ત્યારે એણે સારા માણેકો માત્ર થોડા એકઠા કર્યા એને કુતૂહળ જોવામા ઘણો પ્રેમ હોવાને કારણે એ મહા મૂલ્ય વાળા રત્નો બહુ એકઠા કરી શકયો નહિ અને જો કે રત્નદ્વીપમા વેપાર કરવા ગયો તો પણ તે થોડું જ રળ્યો અને ઘણુ રળી શકે તેવુ હતુ તે સમય હારી ગયો, મતલબ તેણે થોડાની ખાતર ઘણાનો ભોગ આપ્યો

હિતજ્ઞની અકુશળતા

ત્રીજો હિતજ્ઞ નામનો સાર્થવાહપુત્ર પણ ચારૂનો મિત્ર હતો તેને તો જાતે રત્નની પરીક્ષા જ આવડતી નહોતી તેથી જ્યારે બીજા માણસો તેને ઉપદેશ આપે-પરીક્ષા કરી બતાવે ત્યારે જ તે રત્નને ઓળખતો હતો એમ એક તો એને રત્નની પરીક્ષા હતી નહિ અને વળી એને વાડીઓમા ફરવાનુ બગિચાઓમા રખડવાનુ અને ચિત્રો જોવાનુ બહુ જ મન થયા કરતુ હતુ અને એ શોખને લઇને એના રત્નના વેપારમા ઘણી અડચણ પડ્યા કરતી હતી આળસ અને શોખને લઇને એ તો રત્નનો કાઇ જીવ જેવો વેપાર કરી શકયો નહિ વળી

જ્યારે જ્યારે એ થોડો થોડો વેપાર કરવા મન કરતો ત્યારે ત્યારે ધૂતારા લોકોથી તે ઠગાઇ જતો હતો, કેમ કે જ્યારે એ શાખલા, કાચના કટકા અથવા કોડિઓ જોતો ત્યારે એના ઉપર ઉપરનો ચકચકાટ જોઇને એને એ રત્ન ધારતો અને એવી મામુલી ચીજો ધૂતારા લોકો એની પાસે લાવી વેપારને અવસરે રત્ન તરીકે ઠસાવી દેતા અને એ બાપડો પોતાને પરીક્ષા ન હોવાથી એ વસ્તુઓ લેવાને તૈયાર થઇ જતો આવી રીતે હિતજ્ઞ રત્નદ્વીપે આવ્યો તો ખરો, પણ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને અશક્ત રહ્યો

મૂઢની મૂર્ખતા

ચોથો મૂઢ નામનો સાર્થવાહનો પુત્ર અને ચારૂનો મિત્ર જાતે તો રત્નની પરીક્ષા બીલકુલ જાણતો નહોતો પરંતુ અન્ય કોઇ એની પાસે આવીને રત્નના ગુણદોષ સમજાવે ત્યારે પણ મોહમૂઢ હોઇને તે સ્વીકારતો નહોતો વળી એને કમળના ઉદ્યાનમા ફરવુ ગમતુ હતુ, મોટા વનોમા શોભા જોવાનો શોખ હતો, બગિચામા લટાર માર્યા કરવી પસદ હતી, ચિત્રો જોવામા બહુ રૂચિ હતી અને દેવમદિરોની શોભા જોવામા રસ પડતો હતો અને એવા એવા વેપારને નુકસાન કરે તેવા કામોમા જ તેનો ઘણો ખરો વખત વ્યતીત થતો હતો એટલે તે તો' રત્નોને ઓળખી શક્યો નહિ અને પરિણામે સાચા રત્ન ઉપર તો ઉલટો દ્વેષ કરતો રહ્યો અને આખો વખત વાડીબગિચામા ફરવા હરવામા અને કૌતુક જોવામા તેમજ કુતૂહળ કરવામા પડી રહ્યો અને કોઇ કોઇ વખત ધૂતારા લોકોના હાથે શાખલા કાચના ટૂકડા કે કોડિઓ માત્ર લેતો રહ્યો

રત્નથી ભરેલ ચારૂનુ વહાણ.
મિત્રો સાથે તેનુ વિચારણીય સભાષણ.
સાચા ઉપદેશની વ્યક્તિગત જૂદી જૂદી અસર.

યોગ્યનો સવ્યવહાર

હવે ચારૂએ તો પોતાનુ વહાણ મૂલ્યવાળા રત્નોથી ભરી દીધુ અને પોતાને નગર (સ્વસ્થાન) પાછા ફરવાની ઇચ્છા કરી તે વખતે પોતાના મિત્રોનુ શુ થયુ છે તેની ચિંતા કરતો તે પ્રથમ યોગ્ય પાસે આવ્યો બન્ને વચ્ચે તે પ્રસગે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ

ચારૂ—"ભાઇ ! હવે હુ તો દેશમા જઉ છુ તારે આવવુ છે?"

યોગ્ય—"મિત્ર ! મારૂ વહાણ તો હજુ ભરાણુ નથી, મને તો હજુ સુધી માત્ર થોડા રત્નો જ મળ્યા તે મેં એકઠા કર્યા છે"

ચારૂ—"ભાઇ! મારે અને તારે આટલો બધો તફાવત પડવાનું કારણ શું? તે તું મને કહે."

યોગ્ય—"મેં અત્યાર સુધી શું શું કર્યું તે તું સાંભળ." એમ કહી યોગ્યે પોતાની આખી વર્તના કહી સંભળાવી.

ચારૂ—"ભાઇ! વાડી બાગ બગિચાનો તારો શોખ જરા પણ સારો નથી અને અહીં સુધી આવીને રત્નો એકઠા કરવાનું ન થાય અને તે દ્વારા આત્મવંચન થાય તે તારા જેવાને ઘટતું નથી. જો મિત્ર! તું જાણે છે કે રત્નો સુખના કારણ છે અને તે મેળવવા માટે આપણે અહીં આવ્યા છીએ, છતાં તે બાબતમાં પૂરતો આદર ન કરવો એ તો આત્મવૈરીપણું કહેવાય-એ તો આત્મઘાત કરવા તુલ્ય ગણાય. વળી તું જો, કે બાગબગિચાનો શોખ તે ઘણા વખત સુધી કર્યા છતાં તને તેથી સંતોષ થયો નહીં, તું ધરાયો નહીં, તેથી તારો પોતાનો સ્વાર્થ ખરેખરો સધાય તેવાજ કામ કરવા એ વધારે ડહાપણભરેલું ગણાય, કારણ કે સ્વાર્થનો નાશ કરવો એ તો મૂર્ખાઇ છે. વળી વિચાર કર, કે તું અહીં રત્નદ્વીપે રત્ન ઉપાર્જન કરવાના હેતુથી જ આવ્યો હતો, છતાં જે કામ માટે તું અહીં આવ્યો હતો તે ન કરતાં બીજા કામમાં પડી ગયો તેથી તને તારા આત્માની લાજ પણ આવતી નથી? તને એમ થતું નથી કે પોતાનું મૂળ મુદ્દાનું કામ છોડીને તું બીજા કામમાં પડી ગયો છે? માટે હવે ભાઇ! મારા વચનથી તું આ મોજશોખની બાબતો તદ્દન છોડી દે અને માત્ર રત્ન ઉપાર્જન કરવાના કામમાં એક મને લાગી જા અને સઘળો વખત રત્નો એકઠા કરતો જા. જો તું મારૂં માનીશ નહિ તો હું તો હવે દેશ તરફ જઇશ, કારણ કે મારૂં કામ તો લગભગ પૂરૂં થઇ ગયું છે, પણ હું તને કહું છું કે અત્યાર સુધી જેવી રીતે તું વર્ત્યો છે તે જ પ્રમાણે ચાલુ રાખીશ તો તારા પોતાના સ્વાર્થથી તું ભ્રષ્ટ થઇશ અને નાહક દુઃખી થઇશ."

ચારૂના ઉપર પ્રમાણેના વચનો સાંભળી યોગ્ય પોતાના મનમાં ઘણું લજવાયો અને એને પોતાના વર્તન માટે ઘણો ખેદ થયો. પછી તે બોલ્યો "બંધુ! તું તો ખરો ભાગ્યવાન્ છે, પરંતુ તારે હમણા કૃપા કરીને દેશ ન જવું. તું મને જેમ કહીશ તેમ હું કરીશ. તેં ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે સર્વ કરીશ અને તે સિવાય બીજું પણ તું જે કહીશ તે કરીશ, પણ હાલ તું દેશ જા નહિ."

પછી બીજા સર્વ કામો પડતા મૂકીને, બીજો બાહ્ય શોખ વિસારી દઇને યોગ્ય માત્ર રત્ન ઉપાર્જન કરવાના કામમાં લાગી ગયો. બુદ્ધિમાન્ ચારૂના વચનની તેના ઉપર બરાબર અસર થઇ.

હિતજ્ઞને ઠેકાણે આણ્યો

આર પછી ચારૂ પોતાના બીજા મિત્ર હિતજ્ઞ પાસે આવ્યો તે વખતે બન્ને વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ તે ઘણી વિચારના યોગ્ય છે ચારૂ યોગ્યને ઠેકાણે લાવીને સીધો જ હિતજ્ઞ પાસે આવ્યો હતો તે વાત લક્ષ્યમા રાખવાની છે

ચારૂ—"કેમ ભાઇ હિતજ્ઞ! હુ તો હવે (દેશ) જઉં છુ તારે કેમ છે? આવવુ છે?" ચારૂનો આવો સવાલ સાભળીને અત્યાર સુધી રત્નદ્વીપમા પોતે જે કાઇ એકઠુ કર્યું હતુ તે આચકાપૂર્વક બીતા બીતા હિતજ્ઞે તેને બતાવ્યુ ચારૂએ જોયુ તો જે વસ્તુઓ હિતજ્ઞે એકઠી કરી હતી તે તો માત્ર રાખવાના કટકા, કાચના ટૂકડા અને કોડિઓના સમૂહો હતા પછી આટલો બધો વખત શુ કર્યું એવા સવાલના જવાબમા હિતજ્ઞે પોતાનુ આખુ ચેષ્ટિત વિગતવાર જણાવી દીધુ એ વાત કરતા હિતજ્ઞ સ્નેહ બતાવ્યા કરતો હતો તેથી ચારૂને તેના ઉપર ઘણી દયા આવી અને પછી કાઇક ઠપકાના અને કાઇક સમજાવટના આકારમા તેણે હિતજ્ઞને નીચે પ્રમાણે કહ્યુ -

ચારૂ—"ભાઇ હિતજ્ઞ! પાપી ધૂતારા લોકોએ તને ખરેખરો ઠગ્યો છે! તુ તદ્દન ભોળો માણસ છે અને રત્નની જરા પણ પરીક્ષા જાણતો નથી એ વાતનો તે પાપીઓએ લાભ લીધો છે તુ અહીં રત્નદ્વીપમા વેપારી થઇને વેપારીના વેશે રત્નો કમાવા સારૂ આવ્યો છે તો તારે હરવા ફરવાના મોજગોખમા પડી જવુ એ જરા પણ યોગ્ય નથી સાચા વેપારીને એવો ખોટો શોખ પાલવે નહિ"

ચારૂના આવા વચન સાભળીને હિતજ્ઞે વિચાર કર્યો કે-અહો! ચારૂની વચનકુશળતા કેવી ઉમદા છે! અને તેનો મારા તરફ સ્નેહ પણ ખરેખરો છે! મારૂ હિત ક્યા છે અને શેમા છે અને મારૂ અહિત શા કારણથી થયુ છે તે સર્વ બાબત આ મહા ભાગ્યવાન્ ચારૂ બરાબર જાણે છે તો પછી મારે હવે ખરેખરૂ કરવા જેવુ શુ છે તે બાબત પણ તેને જ પૂછી લઉં પછી એણે પોતાપર પ્રેમ રાખનાર મિત્ર ચારૂને નીચે પ્રમાણે કહ્યુ

હિતજ્ઞ—"ભાઇ ચારૂ! હવે વાડીબગિચાના મોજશોખમા હુ જરા પણ પડીશ નહિ અને ચિત્રો જોવામા જરા પણ કુતૂહળ રાખીશ નહિ પણ હવે તુ મારા ઉપર કૃપા કરીને રત્નોના ગુણદોષો મને બરાબર સમજાવ, જેથી મને રત્નોની પરીક્ષા કરતા આવડે પછી રત્નોના બરાબર યોગ્ય પરીક્ષક થઇ હુ આ કાચ રાખલા વિગેરેનો ત્યાગ કરી

દઉ અને સાચા રત્નો જ ગ્રહણ કરૂ અને તેમ કરી તારા કહેવા પ્રમાણે મારા વહાણને થોડા વખતમા સાચા રત્નોથી ભરી દઇને હુ તારી સાથે જ આ રત્નદ્વીપથી આવીશ માટે ભાઇ! તુ થોડો વખત થોભી જા"

ચારૂએ વિચાર કર્યો કે યોગ્ય જેમ સાચા ઉપદેશથી પોતાના નામને સાર્થક કરનારો થયો છે તેમ આ હિતજ્ઞ પણ પોતાના નામને ગુણવડે સાર્થક કરે તેવો જણાય છે આ વિચારને પરિણામે તેણે (ચારૂએ) હિતજ્ઞને રત્નોના ગુણ અવગુણો બતાવ્યા, સમજાવ્યા અને હવે પછી તેણે માત્ર સાચા રત્નો એકઠા કરવાના કામમા જ પડવુ એ બાબત ઘણા પ્રયત્નથી તેને ગળે ઉતારી ચારૂના સાચા ઉપદેશથી હિતજ્ઞે નાડીબંધિયા ચિત્રદર્શન વિગેરે બાબતનો મોજશોખ અને કુતૂહળ તદ્દન છોડી દીધા, થોડા વખતમા જ તેણે પોતાની પાસેના કાચ, શંખલા અને કોડિઓનો ત્યાગ કરી દીધો અને મૂલ્યવાન્ સાચા રત્નો કમાવાનો પવિત્ર ધંધો એકચિત્તે આદરી દીધો ત્યારથી હિતજ્ઞ તે વ્યાપારમા ઘણો કુશળ થઇ ગયો અને જાતે જ રત્નનો પરીક્ષક થઇને તેને એકઠા કરવાના કામમા લાગી ગયો

મૂઢની મૂર્ખતા

ત્યાર પછી ચારૂ પોતાના ત્રીજા મિત્ર મૂઢ પાસે ગયો અને આદરપૂર્વક તેને જણાવ્યુ કે હવે પોતે દેશ તરફ વિદાય થાય છે ત્યાર પછી મૂઢ અને ચારૂ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ તે વિચારવા યોગ્ય છે –

[1]મૂઢ—"ભાઇ ચારૂ! તું દેશમા જઇને શું કરીશ? આ દ્વીપ તો તુ આખો ચારે તરફ ફરીને જો! આ બેટ કેવો રમણીય છે! આ બેટમા ચારે તરફ કમળના વનો છે, સારી મોટી હવેલીઓ છે, સુંદર બગિચાઓ છે, મોટા મોટા સરોવરો છે અને તે સર્વ આ બેટની શોભામા ઘણો વધારો કરનારા છે, વળી આ બેટ ગમત અને આરામના સાધનોથી તેમ જ પુષ્પોથી ભરેલો છે અને ચારે તરફ વનરાજીથી ખીલી નીકળ્યો છે તો અહીં વધારે વખત સુખભોગ ભોગવીને પછી આપણી મરજી થશે ત્યારે આગળ ઉપર આપણે સ્વસ્થાન તરફ જશું અને ભાઇ! મેં પણ મારૂ વહાણુ તો તારી જેમ ભરી લીધુ છે,"

ત્યાર પછી મૂઢે પોતાનુ વહાણુ અને તેની અંદર ભરેલી સર્વ ચીજો ચારૂને બતાવી ચારૂએ જોયુ તો તે વહાણુમા મૂઢે માત્ર કોડા, શંખલા અને કાચના નાના મોટા ટૂકડાઓ જ ભરેલા હતા સુંદર ચિત્ત

૧ અહીં બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ પુસ્તકનુ પૃ ૧૦૦૧ શરૂ થાય છે

વાળા બુદ્ધિશાળી ચારૂએ આ હકીકત જોઇને પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે અરે આ બાપડો મૂઢ ખરેખર મૂઢ (મૂર્ખ) જ હોય એમ લાગે છે એ તો અહીં આવીને મોજશોખમા પડી ગયો જણાય છે અને એના અજ્ઞાનનો લાભ લઇને ધૂતારા લોકોએ એને સારી રીતે ઠગ્યો જણાય છે, છતા હજુ પણ જો એ ઠેકાણે આવે તો સારૂ, માટે એને સાચો માર્ગ શુ છે તેની સમજણ તો જરા આપુ આવો વિચાર કરીને ચારૂ બુદ્ધિવાળા ચારૂએ તેને નીચે પ્રમાણે કહ્યુ —

ચારૂ—"ભાઇ! તારે બાગબગિચામા ફરવાનો શોખ રાખવો કે ચિત્ર જોવામા આનદ માનવો એ યોગ્ય નથી એ તો ખરેખરૂ આત્માને છેતરવાનુ કામ છે અને વળી રત્નનો વ્યાપાર કરવા અહીં સુધી આવેલાને તે વેપારમા અડચણ કરનાર છે વળી મિત્ર! મને એમ લાગે છે કે ધૂતારા લોકોએ તને પૂરેપૂરો ઠગ્યો છે અને તેઓની ઠગાઇનો તુ ખરેખરો ભોગ થઇ ગયો છે, કારણ કે જે બીલકુલ રત્ન નથી, પણ ઝગઝગતા ખોટા કાચના ટૂકડા છે તેને તેઓએ તારી પાસે રત્ન તરીકે ઠસાવી દીધા છે ભાઇ! આ તો સર્વે કચરો (નકામી ખોટી વસ્તુઓ) છે, માટે તુ જલ્દી એનો ત્યાગ કર, એમા કાઇ દહાડો વળવાનો નથી અને ભાઇ! તુ મૂલ્યવાન્ સાચા રત્નો ગ્રહણ કર સાચા રત્નોનુ લક્ષણ એ છે કે—"

આવી રીતે ચારૂ સાચા રત્નોનુ લક્ષણ કહેવા જતો હતો ત્યા તો મૂઢ એકદમ આવેશમા આવી ગયો અને ચારૂને કહેવા મડી ગયો "જા, જા! તુ તો તારી સાથે કાઇ આવવાનો જ નથી, તુ જે કામમા મડી પડ્યો હો તેમા લાગી જા તુ તો એવોને એવો જ રહ્યો! કારણ કે તુ તો હજુ એવીને એવી જ વાતો કર્યા કરે છે હુ આવી રીતે છેલ છોગાળો થઇને ફરૂ છુ તે મારા વર્તન ઉપર તુ તિરસ્કાર બતાવે છે અને વળી મને જાણે રત્નની પરીક્ષા જ ન હોય તેમ તુ મારા રત્નના સચય ઉપર પણ દોષનો આરોપ કરે છે! મારા રત્નો કદાચ તને બહુ પ્રભા(lustre)વાળા ન લાગતા હોય તો ભલે, મારે તારા રત્નોનુ કાઇ કામ નથી અને મારે તે જોતા પણ નથી"

ઉપરની બાબતનો જવાબ દેવા માટે ચારૂ હજુ તો હોઠ ઉઘાડે છે ત્યા તો મૂઢ પાછો બોલી ઉઠ્યો "ભાઇ! મારે તારા રત્નો જોતા નથી અને તારા જેવા રત્નો પણ જોતા નથી, હુ એના વગર ચલાવી લઇશ મારે તારા સલાહ શિક્ષણ કે ઉપદેશની જરા પણ જરૂર નથી માટે છાનોમાનો જલ્દી સિધાવી જા!"

ચારૂએ એ જવાબ સાભળી પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે આ

મૂઢને શિખામણ આપવાનો કે ઠેકાણે લાવવાનો કોઇ માર્ગ જણાતો નથી, કારણ કે એ મારી વાત પણ સાંભળતો નથી અને પોતાની વાતને વળગી રહેવાનો દૃઢ નિર્ણય કરી બેઠો છે

ત્રણે રત્નો ભર્યાં, ચોથો રખડી ગયો.

યોગ્ય અને હિતજ્ઞ તો ચારૂના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તતા રહ્યા, તેને પરિણામે તેઓએ પોતાના વહાણો બહુ આનંદથી થોડા વખતમાં મૂલ્યવાન રત્નોથી ભરી દીધા ચારૂએ તે વખતે પોતાના મનમાં દેશ જવાનો અગાઉ નિશ્ચય કર્યો હતો તેને અમલમાં મૂક્યો અને યોગ્ય અને હિતજ્ઞને સાથે લઇને પોતાના સ્થાન (દેશ) તરફ બહુ આનંદથી સીધાવ્યો અને મૂઢ તો કોઇ રીતે રત્નોનો મેળવનાર થયો નહિ તેથી તેને છોડીને ત્રણે મિત્રો ચાલ્યા ગયા એ ત્રણે મિત્રોએ સ્વસ્થાનમાં જઇને રત્નો વેચ્યા જેને લઇને તેઓ અપાર લક્ષ્મી મેળવી આનંદમાં પરિપૂર્ણ થઇને સુખે રહેવા લાગ્યા

હવે પેલો મૂઢ તો રત્નદ્વીપમાં રહી મોજશોખ જ કરતો રહ્યો અને એણે રત્નો ઉપાર્જન કર્યાં નહીં, જેથી નિર્ધન થઇ ગયો અને તેને પરિણામે અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા લાગ્યો અને તદ્દન ભિખારી રહી ફરી બાઇના દુઃખમાં સબડવા લાગ્યો કોઇ ત્યાંનો ક્રોધી રાજા એ જ દ્વીપમાં તેની ઉપર તેના માઠા વર્તનથી ઘણો ક્રોધે ભરાયો અને આખરે તેણે તેને રત્નદ્વીપમાંથી પણ કાઢી મૂક્યો અને મહા ભયંકર જળજંતુઓથી ભરેલા અને ભયાનક આવર્તોથી ત્રાસ આપનારા તેમજ જેના મૂળ અને છેડો દેખી પણ શકાતા નથી એવા મોટા સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો

* * *

પાંચમા મુનિમહારાજ અકલંકને કહે છે કે—ભાઇ અકલંક ! મારા પૂજ્ય ગુરૂમહારાજે ઉપર પ્રમાણે કથા કહી તે સાંભળીને મને વૈરાગ્ય થયો. અકલંક તો મુનિરાજના કહેવાનો ભાવાર્થ બરાબર સમજી ગયો તેથી તેનું મુખ કમળ ઘણું વિકસ્વર થયું પછી તેણે મુનિરાજને નમસ્કાર કર્યો અને પોતે બીજા મુનિ તરફ ચાલ્યો

'ઘનવાહન—"ભાઇ ! તેં તો મુનિમહારાજને તેમના વૈરાગ્યનું કારણ પૂછ્યું હતું અને મુનિરાજે આવી સંબંધ વગરની વાત શી કરી? માટે તેની અંદર કાંઇ ન સમજાય તેવો ભાવાર્થ ઊંડો ઊંડો રહ્યો હોય તો મને સમજાવ મને તો એમાં કાંઇ સમજાણું પડી નહિ"

આ સવાલના જવાબમાં અકલંકે નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો

૧ સંસારીજીવ

* * * *

સ્પષ્ટ ભાવાર્થ-વિવેચન.

ભાઇ ધનવાહન! મુનિરાજે આ વાર્તા કરી તે ઢંગધડા વગરની નથી, અસબદ્ધ નથી એમા ઘણો ઊંડો ભાવ રહેલો છે તે તુ બરાબર ધ્યાન રાખીને સાભળ "મૂળ કથામા જે વસતપુર નગર કહેવામા "આવ્યુ હતુ તે અત્ર અસવ્યવહાર જીવરાશિ[1] સમજવી વેપાર કર-"નારાઓ તરીકે ત્યા બરાબર નામ આપવામા આવ્યા છે તેને સાર્થક "કરનારા ચાર પ્રકારના જીવો[2] સમજવા ત્યા સમુદ્રની વાત કરવામા "આવી હતી (જેને ઓળગીને વાણીઆઓ રત્નદ્વીપે જાય છે) તે "અત્ર સસારનો વિસ્તાર સમજવો સમુદ્રમા પાણી હોય છે તેમ "આ સસારવિસ્તારમા જન્મજરામરણરૂપ પાણી હોય છે, સમુદ્રનો "પાર પામવો મુશ્કેલ પડે છે તેમ સસારવિસ્તારનો પણ મિથ્યા "દર્શન અને અવિરતિને લઇને પાર પામવો ઘણો મુશ્કેલ છે,[3] સમુદ્રમા "ચાર મોટા પાતાળ કળશો છે તેમ સસારવિસ્તારના સબધમા મહા "ભયકર ચાર કષાયો રૂપ પાતાળ કળશો[4] હોય છે, સમુદ્રમા વારવાર "મહાન્ દુર્લંઘ્ય આવર્તો[5] થયા કરે છે અને તેથી તે ભયકર લાગે છે "તેમ સસારના વિસ્તારમા મહામોહ રાજાના આવર્તો વારવાર થયા "કરે છે અને તેથી તે ઘણો ભયકર જણાય છે, સમુદ્રમા અનેક મોટા "મોટા [6]જળચર જીવો ભરેલા હોય છે તેમ સસારવિસ્તારમા અનેક

---

૧ અનવ્યવહાર રાશિ સૂક્ષ્મ અનત નિગોદ એના વિવેચન અને સ્વરૂપ માટે બીજા પ્રસ્તાવનુ પરિશિષ્ટ જુઓ.

૨ સાર્થક-જીવો જૂદા જૂદા વિકાસક્રમપર હોય છે ચારૂનો વિકાસ બહુ સારો થયેલો છે, યોગ્ય અને હિતજ્ઞનો તેથી અનુક્રમે ઓછો-જ્યારે બહુ થોડો વિકાસ પામેલો મૂઢ પાછો અપક્રાન્તિમા પડી જાય છે આથી ચારે પ્રકારના જીવો પોતાના નામો પ્રમાણે ગુણવાળા છે એમ કહ્યુ

૩ પાર-છેડો ગભીર સસારમા અજ્ઞાન અને અત્યાગને લઇને છેડો પ્રાપ્ત થતો નથી અને તેથી તે પણ સમુદ્ર પેઠે ગભીર જણાય છે મિથ્યાદર્શન એ અજ્ઞાન છે અને અત્યાગ તે સાસારિક વિષયોની આસક્તિ છે

૪ લવણ સમુદ્રમા ચાર પાતાળ કળશો છે રત્નદ્વીપ લવણ સમુદ્રમા છે કષાયો ચાર છે તેથી આ અર્થ ઘટે છે

૫ આવર્તો-પાણી કેટલીક જગ્યાએ સમુદ્રમા ચક્રાકાર ફરતુ રહે છે (whirlpool) તેમા વહાણુ આવી જાય તો ફસી પડે છે-આવા આવર્તો સસારમા મોહરાજા આખો વખત કર્યા કરે છે તે મોહરાજાના વર્ણનમા આપણે અગાઉ જોયું છે

૬ જળચર-મગરમચ્છ, વ્હેલ, સુસુમાર, કાચબા, સર્પ વિગેરે

"પ્રકારના દુખસમૂહો ભરેલા હોય છે, સમુદ્રમા પવનથી ક્ષોભ "વારવાર થયા કરે છે તેમ સસારવિસ્તારમા રાગદ્વેષજનિત આકરો "પવન વાયા કરે છે અને તેથી મોટો ક્ષોભ નિરતર ચાલ્યા કરે છે, "સમુદ્રમા પાણીના મોજા દરેક ક્ષણે ઉછળતા હોવાથી તે આખો "વખત ચપળ રહે છે તેમ સસારવિસ્તાર પણ સયોગ વિયોગ રૂપી "મોજાઓની હારોથી ચપળ રહે છે, સમુદ્રનો કિનારો ભરતીથી આ "કુળ રહે છે તેમ સસાર અનેક પ્રકારના મનોરથો[1] રૂપ ભરતીઓથી "નિરતર આકુળ રહે છે, સમુદ્રનો એકથી બીજો છેડો દેખી શકાતો "નથી તેમ સસારવિસ્તારનો આ કે પેલી બાજુનો છેડો[2] દેખાતો "નથી મૂળ વાર્તામા રત્નદ્વીપે જવાની વાત આવી હતી તે અહીં "મનુષ્યનો ભવ સમજવો વાડીબગિચાનો શોખ તે અત્ર પાચે ઇ "દ્રિયના વિષયો ભોગવવાની અભિલાષાઓ સમજવી આ પ્રાણી કોડા, "શખલા, કોડિઓ, અને કાચના ટૂકડાઓ એકઠા કરે છે એમ "કહેવામા આવ્યુ હતુ તે કોડા વિગેરેને સ્થાને સર્વજ્ઞ મહારાજે બતા "વેલા વિશુદ્ધ ધર્મથી વિપરીત રીતે વર્તનારા કુધર્મો સમજવા એ "રત્નદ્વીપમા ધુતારા લોકો હતા એમ કહેવામા આવ્યુ હતુ તે સ્થાને "અહીં કુતીર્થનો ઉપદેશ કરનારો આખો વર્ગ સમજવો વહાણોને "ઠેકાણે અત્ર જીવસ્વરૂપો સમજવા સ્વસ્થાન (દેશ) જવુ એટલે "મોક્ષ નગરે જવુ એમ સમજવુ, કારણ કે એમા ખરેખરો આત્મિક "લાભ છે અને એ પ્રાણીનો પોતાનો દેશ છે વાર્તામા મૂઢ ઉપર "રાજા કોપ્યો હતો એમ કહેવામા આવ્યુ હતું તે રાજા સ્વકર્મપરિ "ણામ (પોતાના કરેલા કર્મોના ફળરૂપ) સમજવો, અને મૂઢને સમુ "દ્રમા ફેંકી દેવામા આવ્યો હતો એમ કહ્યુ હતુ તે અનત ભવભ્રમણ "સમજવુ

આ પ્રમાણે તુ વિચાર કરીશ તો ભાઇ ઘનવાહન ! તને આખી વાર્તાનો અદરનો સાર બરાબર સમજાઇ જાય એમ છે, છતા તને બરાબર વિશેષ સમજપુ પડે તેટલા માટે હુ વિસ્તારથી તેની હકીકત તારી પાસે સ્પષ્ટ કરૂછુ

---

૧ સયોગ વિયોગ પ્રાણીના મનને અસ્તવ્યસ્ત કરે છે તેથી તે મોજા સાથે બરાબર સરખાવાય છે નવુ નવું મેળવવાના મનોરથો પ્રાણીને વ્યાકુળ રાખે છે તે દરરોજના અનુભવનો વિષય છે

૨ છેડો સસારનો જ્ઞાનીઓ દેખે છે તે પણ અમુક પ્રાણીની અપેક્ષાએ અને તે પણ તેનો બીજી તરફનો છેડો બાકી સસારમા રહેલા અલ્પજ્ઞ પ્રાણીઓ તો એક છેડો દેખી શકતા નથી

(૧) ચારૂના વર્તનનો ભાવાર્થ.

જેવી રીતે ચારૂ વસતપુર નગરથી નીકળ્યો, સમુદ્રનુ ઉલ્લઘન કર્યું, રત્નદ્વીપે પહોંચ્યો, ત્યા જઇને સાચા અને બનાવટી રત્નોમા તફાવત શો છે તે બરાબર સમજ્યો, વાડીબગિચામા ફરવાનો મોજશોખ પોતે જરા પણ કર્યો નહિ, ધૂતારા લોકો કોણ કોણ છે તેને ઓળખી લીધા, ખોટા રત્નોને બીલકુલ ગ્રહણ જ ન કર્યાં, સાચા અને મૂલ્યવાળા સુંદર રત્નો લેવાનો જ વેપાર કર્યો, થોડા વખતમા કિમતી સારા રત્નોનો સગ્રહ કર્યો, એ દ્વીપના ઉત્તમ લોકોના મનને પોતા તરફ જીતી લીધા, પોતાનુ વહાણ ભરી લીધુ અને તે પોતાનો ખરો સ્વાર્થ સાધનાર થયો-તેની રીતે જે અત્યત સુદર (સુંદરતમ) જીવો હોય છે તેમ

અતિસુંદર જીવવર્તન

નામા ભવ્યતા હોવાને કારણે જેવા તેઓ અસાવ્ય વહાર જીવરાશિમાથી બહાર નીકળે છે કે થોડા વખતમા સસારના મોટા વિસ્તારને તેઓ ઓળગી જાય છે અને મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યા પણ તેઓના કર્મો પાતળા હોવાથી પોતાને તજવા યોગ્ય શું છે અને આદરવા યોગ્ય શું છે તેનો તફાવત બરાબર વિવેકપૂર્વક જાણે છે આવા પ્રાણીઓ વિચાર કરે છે કે અહો! આ મનુષ્યનો ભવ પામવો ઘણો દુર્લભ છે. એ મનુષ્યપણુ ખરેખરા સાચા (ભાવ) રત્નોની ખાણ છે, સત્ય અનત સુખ નિર્વાણ (મોક્ષ)નુ કારણ છે અહો! આવો મનુષ્યનો ભવ આપણને મળી ગયો છે, આપણે હવે આવા ઉત્તમ સ્થાને પહોંચ્યા છીએ, તો હવે ફેરથી પણ વધારે ભયકર પરિણામ નીપજાવનાર ઇંદ્રિયના વિષયોમા આસક્તિ રાખવી એ આપણી જેવાને જરા પણ યોગ્ય નથી આવા અતિ સુંદર પ્રાણીઓ સર્વજ્ઞ મહારાજનો મહા માર્ગ અન્ય કોઇના ઉપદેશ વગર પોતાની જાતે જ પ્રાપ્ત કરી લે છે એવા પ્રાણીઓ કુતીર્થીઓથી કદિ પણ છેતરાતા નથી, ખોટા ધર્મ ગ્રહણ કરવાના કાર્યમા પડતા નથી અને સાધુધર્મ ગ્રહણ કરવા રૂપ સાચા રત્નોનો વેપાર જ આખો વખત કરે છે તેમજ ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, નિર્લોભતા, તપ, સયમ, સત્ય, શૌચ, મૂર્છાત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય, સતોષ, શાતિ વિગેરે ગુણરત્નો દરેક ક્ષણે એકઠા કરે છે, વળી તેઓ સદ્ગુરૂને, સાધુઓને, સાધર્મી ભાઇઓને પોતાની તરફ આકર્ષે છે, સદ્ગુણોવડે આત્માને પૂરે છે અને ખરેખરા પોતાનુ કામ કરનારા થાય છે[૧]

૧ અત્ર સમુદ્ર સાથે સસારવિસ્તારને સરખાવ્યો, રત્નદ્વીપને મનુષ્યભવ સાથે સરખાવ્યો, ખોટા રત્નો અને સાચા રત્નોમા તીર્થી અને સર્વજ્ઞધર્મ કથિત

[ચાલુ

(૨) યોગ્યના વ્યાપારનો ભાવાર્થ.

ત્યાર પછી બીજા મિત્ર યોગ્યે રત્નદ્વીપે જઇને રત્નના ગુણદોષની વિચારણા કરી, રત્નો ગ્રહણ કરવા માટે કાંઇક વેપાર પણ કર્યો, પરંતુ જેમ એને વાડીબગિચામાં હરવાફરવાનો શોખ થયા કર્યો અને તેને લઇને એનો ઘણો વખત નકામો ચાલ્યો ગયો, એ ત્યાં ઘણો વખત રહ્યો ત્યારે એને માત્ર બહુ થોડા રત્નો જ મળ્યા, તેમાં પણ એણે બહુ મુલ્યવાળા ઉમદા રત્નોનો સંગ્રહ એકઠો કર્યો નહિ-તેવી રીતે ભાઇ ઘનવાહન! મધ્યમ સુંદર (સુંદરતર) જીવો હોય છે તેમનામાં ભવ્યતા હોવાથી તેઓ પણ ધીમે ધીમે મનુષ્યભવમાં આવે છે અને તેઓ પણ લઘુકર્મી હોવાથી ગુણ અવગુણની પરીક્ષા કરી શકે છે, અને

સુંદર જીવવર્તન

સર્વજ્ઞદર્શન પ્રાપ્ત કરીને શ્રાવકોને યોગ્ય કાંઇક કાંઇક ગુણરત્નોની પણ પ્રાપ્તિ કરે છે, પરંતુ તેઓ લોભ ઉપર જીત મેળવી શકતા ન હોવાથી અને તેઓની ઇંદ્રિયો ચપળ હોવાથી તેઓને ધન અને ઇંદ્રિયના વિષયો તરફ વારંવાર ખેંચાણ થયા કરે છે અને તે બાબતની ઘણી આકરી લત લાગી જાય છે અને ધન વિષયમાં આસક્ત રહી બાપડા ઘણો વખત નકામો કાઢે છે અને થોડી વાર રત્નનો વ્યાપાર કરે છે તો પણ શ્રાવકયોગ્ય સાધારણ કિંમતના ગુણરત્નો એકઠા કરે છે, તેઓ સાધુધર્મમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવા મહા મૂલ્યવાળા ગુણરત્નો એકઠા કરી શકતા નથી[1]

(૩) હિતજ્ઞ વ્યવહાર ભાવાર્થ.

ત્યાર પછી ત્રીજો મિત્ર હિતજ્ઞ રત્નદ્વીપે (મનુષ્યભવે) તો પહોંચ્યો પણ તેને બાપડાને જાતે રત્નની પરીક્ષા જ આવડી નહિ, બીજાની દોરવણી પ્રમાણે દોરવાઇ જવાની સ્થિતિ તેણે પ્રાપ્ત કરી, વાડીબગિચા અને

આચરણો બતાવ્યા રત્નોમાં યતિધર્મો બતાવ્યા, વિશિષ્ટ લોકો તે સાધુ અને સુશ્રાવકો બતાવ્યા, વહાણ એટલે આત્મા બતાવ્યો અને સ્વાર્થ એટલે પરમાર્થ સમજતા થયા અતિસુંદર જીવોને પોતાના વિચારથી જ જ્ઞાન થાય છે, સ્વાભાવિક રીતે જ તેઓ માર્ગપર આવે છે આવા પ્રાણીઓને જૈન શાસ્ત્રકાર પ્રત્યેકબુદ્ધ અને સ્વયંબુદ્ધ કહે છે ભવચક્રમાં એવા પ્રાણીઓ બહુ અલ્પ હોય છે તે સિવાય આ વર્ગમાં પાછલા ભવમાંથી ઉચ્ચ વિકાસ લઇને આવેલા અલ્પકર્મી જીવો પણ આવે છે જેઓ બહુ સારી રીતે પોતાથી જ બોધ પામી જાય છે

૧ ચાલુ સ્થિતિના ધર્મરક્ત પણ સંસારને નહિ છોડનારા અનેક જીવો આ વિભાગમાં આવે છે આ વિભાગ પણ સારો છે, કારણ કે એને શુદ્ધ વિભાગમાં જતા વખત લાગતો નથી

વિહારોના મોજશોખમા આનદ માન્યો, સાચા ખરા મૂલ્યવાન રત્નો ગ્રહણ કરવાનુ કાર્ય ન કર્યું, પારકાને છેતરનારા ધૂતારા લોકોને ઓળખ્યા નહિ, ઉપર ઉપરથી ઝગઝગતા કાચના ટૂકડા, શખલા અને કોડાઓ એકઠા કર્યાં, એ શખલા વિગેરે ઘણા મૂલ્યવાન્ છે એવો મનમા વગર સમજણે નિર્ણય કરી દીધો અને ચારૂ સાથે ઉપદેશનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થતા પહેલા (પોતાને) આત્માને છેતર્યો તે પ્રમાણે ભાઇ ધનવાહન! સુંદર (સામાન્ય) જીવોમા બનતા હોય છે તેથી જ્યારે તેઓ મુશ્કેલીએ મનુષ્યપણુ પામે છે ત્યારે પણ કાઇક ભારેકર્મીપણાને લઇને તેઓ ધર્મને ગુણ અને દોષ ક્યા હોને છે, તેના કારણો શા છે તેની પરીક્ષા જાતે ન કરી શકે તેવા રહે છે, બીજા પ્રાણીઓ પાસે ઉપદેશ લેવા યોગ્ય પોતે હોય એવી પરિસ્થિતિમા પોતાની જાતને મૂકે છે, પાચ ઇંદ્રિયના વિષયો ધન અને એવી એવી સ્થૂળ બાબતમા મહાન્ પ્રતિબધ કરી બેસે છે, સર્વજ્ઞ મહારાજે બતાવેલ વિશુદ્ધ ધર્મરત્નને ઉપાર્જન કરવાનુ કામ જરા પણ કરતા નથી, કુતીર્થીઓની જાળ પાથરવાની અને તે દ્વારા છેતરવાની બાજી સમજી શકતા નથી, શાતિ, દયા, ઇંદ્રિયનિગ્રહ વિગેરે અમૂલ્ય રત્નોને કિંમત વગરના ગણે છે અને [illegible]તાના ખરી સમજણ ન હોવાથી બહારથી ઝગઝગાયમાન થતા [illegible] રત્નો જેવા કુધર્મના અનુષ્ઠાનો ધર્મબુદ્ધિએ કરે છે અને વળી તે [illegible] સુંદર છે, લાભ કરનાર છે એવી બુદ્ધિ ધારણ કરે છે અને [illegible] સદ્ગુરૂનો યોગ થવા પહેલા પોતાના આત્માને ખરેખર છેતરે છે [illegible] ઉપર કહેવામા આવ્યુ છે[1]

સામાન્ય જીવવર્તન

(૪) મૂઢવચકતા-ભાવાર્થ.

મૂઢ રત્નદ્વીપમા ગયો તો પણ જેમ તેને રત્નની [illegible] આવડી જ નહિ, બીજાના ઉપદેશથી રત્નની પરીક્ષા [illegible] નહિ, બગિચા વાડીમા ફરતો રહ્યો અને ચિત્રોના [illegible] જોતો જ રહ્યો, સાચા રત્નો તરફ દ્વેષ જ રાખતો રહ્યો [illegible] અને શખલાઓને રત્નની બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરતો [illegible] શખલા વિગેરે મૂલ્યવાન્ સાચા રત્નો છે એમ [illegible] લોકોએ તેનુ ધન ધૂતી લીધુ અને તે પોતાના [illegible]

૧ અહીં ચારૂનું કામ સદ્ગુરૂ બજાવે છે [illegible] સમજવા રત્નો સાચા ગુણો છે અને શખલા વિગે[illegible] ગુણાનો છે આત્મવચન કેવું થાય

રહ્યો-તેવી રીતે ભદ્ર ધનવાહન! જેઓ અત્યંત અધમ જીવો હોય છે તેઓ કોઇ પણ પ્રકારે આ મનુષ્યનો ભવ પ્રાપ્ત કરે તો પણ જાતે અભવી અથવા દુર્ભવી હોવાથી અને અત્યંત ભારેકર્મી હોવાથી તેને પોતાને ધર્મના ગુણદોષની પરીક્ષા કરતા આવડતી નથી, બીજાઓ તેમની પાસે ખરા ગુણ દોષની પરીક્ષા કરવાના માર્ગ બતાવે કે વાતો કરે તે તેઓ સાભળતા પણ નથી, પાચે ઇંદ્રિયોના વિષયોમા તેમ જ ધનના સચયમા ને રક્ષણમા અત્યંત લોલતા સાથે પ્રવૃત્તિ કરે છે, શાતિ દયા વિગેરે શુદ્ધ અનુષ્ઠાનરૂપ ગુણરત્નોનો દ્વેષ કરે છે, આખો વખત સ્નાન કરવા, હોમ કરવા, યજ્ઞ કરવા વિગેરે જીવઘાત અને જીવત્રાસના પાપ કારી અનુષ્ઠાનોમા ધર્મબુદ્ધિ રાખે છે અને તેવા અનુષ્ઠાનોનુ આચરણ કરે છે, એવા અનુષ્ઠાનો કરવામા તત્ત્વબુદ્ધિ માની બેસે છે, કુતીર્થીઓ વડે તેનુ ધર્મધન ચોરાય છે અને પોતાના આત્માને તે બહુ પ્રકારે છેતરે છે[1]–"

અધમ જીવવર્તન

પ્રકરણ ૭ મું

ચાર વ્યાપારી કથાનક (ચાલુ).

ચમા મુનિરાજે પોતાના વૈરાગ્યપ્રસંગની જે વાર્તા ચાર વ્યાપારીની કહી તેનો ભાવાર્થ સમજાવતા પ્રધાનપુત્ર અકલકે આગલા પ્રકરણમા ચાર વ્યાપારીના વર્તનનો હેતુ અને તે વાતમા રહેલ રહસ્ય સબંધી ખુલાસો કર્યો, હવે તે વાર્તાના બાકીના ભાગનુ રહસ્ય સમજાવતા અકલકે જે કહ્યુ તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે અકલક આગળ કહે છે—

કૃતકૃત્ય ચારની પ્રેરણા.
યોગ્યને સન્માર્ગે લાવવો.
રત્નદ્વીપમા કમાણીના રસ્તા.

૧ હકીકત આવતા પ્રકરણમા ચાલુ છે

"હવે જેવી રીતે પ્રથમ મિત્ર ચારૂએ પોતાનું વહાણ મૂલ્યવાન રત્નોથી ભરી લીધું, પોતે જે હેતુએ આવ્યો હતો તે પાર પાડ્યો (પોતે કૃતકૃત્ય થયો), પોતાના સ્થાને જવાની ઇચ્છા કરીને યોગ્ય પાસે આવ્યો અને તેને પૂછ્યું કે 'કેમ ભાઇ! તારે કેમ છે?,' તેના જવાબમા યોગ્યે કહ્યું 'મિત્ર! મારૂ વહાણ તો હજુ ભરાણું નથી, મને તો હજુ સુધી થોડા રત્નો મળ્યા તે મેં એકઠા કર્યા છે,' ત્યારે યોગ્યને તેમ થવાનું કારણ ચારૂએ પૂછ્યું, જેના જવાબમા યોગ્યે વાડીબગિચામા ફરવાનું પોતાને કૌતુક હતું જે રત્નસંચયમા વિઘ્ન કરનાર છે એમ કહી સંભળાવ્યું તેવી રીતે ભાઇ ઘનવાહન! ચારૂ જેવા મહાત્મા મુનિરાજો પોતાના આત્માને તપ, સંયમ, શાંતિ, સંતોષ, જ્ઞાન, દર્શન વિગેરે સાચા મૂલ્યવાન્ રત્નોથી ભરીને જ્યારે પોતાનો અર્થ બરાબર સધાઇ રહે છે ત્યારે મોક્ષલક્ષણ સ્વસ્થાન (પોતાનો દેશ) તરફ જવાની ઇચ્છા કરે છે, તે વખતે યોગ્યનું રૂપ ધારણ કરનારા દેશ વિરતિધરો[1]ને મોક્ષ જવાનું આમંત્રણ જ જાણે કરતા હોય તેમ તેમને ધર્મદેશના આપે છે તેના જવાબમા શ્રાવકો તેમને કહે છે કે પોતાનામા હજુ જોઇએ તેટલા-તેવા ગુણો એકઠા થયા નથી તેવા ગુણરૂચિવાળા જીવોને સાધુઓ કહે છે કે-"આ મનુષ્યપણું એવું છે કે એમા સદ્ગુણો એકઠા કરવાનું કામ બહુ સારી રીતે થાય છે અને તેમ કરવું તે તમારા પોતાના તાબામા છે, તમારે આધીન છે, છતા અમારી પેઠે તમે પણ ગુણરત્નો સંપૂર્ણ એકઠા કરવાનું કામ કેમ કર્યું નહિ?"

આવો સવાલ સાંભળીને દેશવિરતિધર શ્રાવકો[3] ઉપદેશ આપનાર ગુરૂને જવાબ આપતા સંપૂર્ણ ગુણો એકઠા કરવામા વિઘ્નભૂત થયેલ પોતાની વિષયોમા લોલુપતા અને ધનમા આસક્તિ કારણ તરીકે જણાવે છે જાતે સરળ હોવાથી પોતાની સાચી સ્થિતિ જણાવી દે છે

ત્યાર પછી ચારૂએ યોગ્યને કહ્યું[4] હતું કે ભાઇ! વાડીબગિચાનો તારો શોખ જરા પણ સારો નથી, અને અહીં સુધી આવીને રત્નો એકઠા કરવાનું ન થાય અને ઉલટું આત્મવંચન થાય તે તારા જેવાને ઘટતું નથી વળી મિત્ર! તું જાણે છે કે અહીંના રત્નો સુખના કારણ

૧ જુઓ આગલા પ્રકરણનું પૃ ૧૭૬૧-૨

૨ થોડો વધતો ત્યાગ કરનાર શ્રાવકો

૩ અહીં એના ખરા અર્થમા એ શબ્દ સમજવાનો છે નામધારી શ્રાવકોને અત્ર સ્થાન નથી

૪ જુઓ આ ગલા પ્રકરણનું પૃ. ૧૭૦૪

છે અને તે મેળવવા આપણે અહીં આવ્યા છીએ, છતા એ બાબતમા પૂરતો આદર ન કરવો એ તો આત્મવૈરીપણું કહેવાય, આત્મઘાત કરવા તુલ્ય ગણાય વળી તુ જો કે બાગબગિચાનો શોખ તેં ઘણા વખત સુધી કર્યો તો પણ તેથી તને સતોષ થયો નથી (તુ ધરાયો નથી), તેથી તારો પોતાનો સ્વાર્થ ખરેખરો સધાય તેના જ કામ કરવા એ વધારે ડહાપણ ભરેલુ ગણાય. કારણ કે સ્વાર્થનો નાશ કરવો એ ખરી મૂર્ખાઇ છે. વળી તુ વિચાર કર કે તુ અહીં રત્નદ્વીપે રત્ન ઉપાર્જન કરવાના હેતુથી જ આવ્યો છે અને જે કામ માટે તુ અહીં આવ્યો છે તે ન કરતા બીજા કામમા પડી ગયો છે તેથી તને તારા આત્માની લાજ પણ આવતી નથી? તને એમ થતુ નથી કે પોતાનુ મૂળ મુદ્દાનુ કામ છોડીને તું બીજા નકામા કામમા પડી ગયો છે? માટે હવે ભાઇ! મારા વચનથી તુ હવે આ મોજશોખની બાબત છોડી દે અને મારી સહાયથી માત્ર રત્નઉપાર્જન કરવાના કામમા એક મને લાગી જા અને આખો વખત રત્નો એકઠા કરતો જા " વિગેરે ચારૂના વચનો સાભળીને યોગ્ય પોતાના મનમા ઘણુ લજવાયો, એને પોતાના વર્તન માટે ઘણો ખેદ થયો અને ચારૂના વચનો તેણે સ્વીકાર્યાં, તે જ વખતથી યોગ્યે તથાપ્રકારના વિધાન-અનુષ્ઠાનો કરવા માડ્યા અને સાચા મૂલ્યવાન રત્નોવડે વહાણ ભરવાથી પોતાનો ખરો સ્વાર્થ સાધનાર તે થયો—તે પ્રમાણે ભાઇ! ધનવાહન! દેશવિરતિધારી શ્રાવકો જેમણે થોડો થોડો ત્યાગ કર્યો હોય છે, પણ જેઓ ધનઇંદ્રિયમા રક્તપણુ હોય છે તેવાઓ જ્યારે શુદ્ધ ગુરૂપાસે

ઉપદેશ

સાચી વાર્તા કહી દે છે ત્યારે તેમને ઉપદેશ આપતા ગુરૂમહારાજ કહે છે કે "ભદ્રો! તમે મનુષ્યભવ "પ્રાપ્ત કર્યો છે, જિનમહારાજના વચનામૃતનો રસ તમે ચાખ્યો છે, "આ સસારની અસારતા અને નિરર્થકતા તમારા જાણવામા આવી "છે, શરીર ઊંડા મળથી ભરેલુ છે એમ તમારા સમજવામા આવ્યુ "છે, જુવાની સંધ્યાકાળે વાદળાના થતા સુંદર રંગોની પેઠે થોડા વખ "તમા ઉડી જનાર છે એમ તમારા લક્ષ્યમા આવ્યુ છે, આખુ જીવન "ગરમીથી તપી ગયેલા પક્ષીના ગળા જેવુ ચચળ છે તે તમે દરરોજ "જુઓ છો, પોતાના સગાસબંધીઓ અને સ્નેહીઓપર જે પ્રકાશ "અને વિલાસ થોડો વખત દેખાય છે તેનો તમે જાતે જ પાછો નાશ "થતો જુઓ છો, ત્યારે તમને ધન ઉપર અને ઇંદ્રિયના વિષય ઉપર "મમત્વ બાધવો કે તેના સેવનની ટેવ પાડવી કેમ પાલવે? એ "ખરેખર તમારી જાતને (આત્માને) છેતરવાપણુ ઉઘાડુ દેખાય

"છો! અને એમ કરવાથી તો જ્ઞાન વિગેરે ખરા સાધનો પ્રાપ્ત કર-
"વામા ઉલટો અતરાય થાય છે અને ભદ્રો! તમે સારી રીતે જાણો
"છો કે ઇંદ્રિયના વિષયો પરિણામે ઘણા ભયકર છે, મનને ઉથલ
"પાથલ કરનારા છે, સ્ત્રીઓ બહુ ચચળ હૃદયની હોય છે, એ જાતે
"લાબા વખતના સુખનુ સ્થાન કદિ બની શકતી જ નથી, વળી એ
"આર્ત્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનનુ કારણ અનેક પ્રકારે બને છે, વળી તમે જાણો
"છો કે જ્ઞાન સારી ગતિનો માર્ગ દર્શાવવામા દીપક સમાન છે, મનમા
"અત્યત આનદનુ કારણ બને છે, ખરાબ યોનિઓમા જન્મ પામવા
"રૂપ ખાડામા પડતા બચાવવા માટે હાથનો ટેકો આપનાર છે, તેમજ
"દર્શન મનને અનત પ્રમોદ કરાવનાર છે અને વળી મહા સુખ આપનારા
"મોક્ષમા જાતે એકદમ નિક્ષેપ કરનાર છે, અને ચારિત્ર હૃદયમા
"એક પ્રકારનો હમેશાનો ઉત્સવ કરનાર છે અને જીવરૂપ વસ્ત્રપર
"અનાદિકાળથી લાગેલા મેલને દૂર કરવા માટે પાણીનુ કામ કરનાર
"છે, તપ સર્વસગરહિતતા વિગેરે ગુણસમૂહોને આપનાર છે અને
"નહિ લાગેલા કચરાને લાગતા અટકાવનાર છે, તેમજ સયમ ભવ
"ભ્રમણમા થતા ભયોને દૂર કરી ભવિષ્યકાળમા થવાના ભારે હર્ષનુ
"કારણ બને છે અરે ભદ્રલોકો! તમે આ હકીકત પણ સારી રીતે
"જાણો છો છતા તમારી આ અવિદ્યા (અજ્ઞાન) કેટલી? તમને આ
"મોહ શો? તમારૂ આત્મવચન (છેતરનાપણ) કેવુ? તમારૂ આત્મ
"વૈરીપણુ કેટલુ? કે જેને લઇને તમે વિષયોમા આવડી બધી આ
"સક્તિ રાખો છો, સ્ત્રીઓમા મોહ પામી જાઓ છો, ધન ઉપર આટલો
"બધો લોભ રાખો છો, સગાઓ ઉપર આવડો સ્નેહ રાખો છો, જુવાની
"ઉપર આટલા બધા મલકાઇ જાઓ છો, તમારૂ પોતાનુ રૂપ જોઇને
"એવડા રાજી રાજી થઇ જાઓ છો, તમને અનુકૂળ સગ-પ્રસગો પ્રાપ્ત
"થાય તેની ભાવના કરો છો, તમને તમારા હિતનો ઉપદેશ આપનાર પર
"ક્રોધ કરો છો, ગુણને દોષ આપો છો, અમારા જેવા તમને સહાય
"કરનાર સાથે હોવા છતા સન્માર્ગથી નાસી જાઓ છો-ખસી જાઓ છો,
"સાસારિક સુખોમા રાજી થઇ જાઓ છો, અને વળી તમે જ્ઞાનનો અ
"ભ્યાસ કરતા નથી, દર્શનનો આદર કરતા નથી, ચારિત્ર પાળતા નથી,
"તપ કરતા નથી, સયમ ધારણ કરતા નથી અને આત્માને અનેક
"ગુણના ભાજનભૂત કરતા નથી!! આ તે તમારી કેટલી બધી
"ભૂલ કહેવાય! આ તમારો પ્રમાદ અને આ તમારી આત્મવચકતા
"કેટલી બધી આકરી અને નુકસાન કરનારી કહેવાય! આ પ્રમાણે જ્યાં
"સુધી તમે ચલાવ્યા કરો ત્યાસુધી ભદ્રો! આ મનુષ્યભવ તમને પ્રાપ્ત

" થયો છે તે નિરર્થક થાય છે, તમે અમારા જેવાની પાસે રહો અને
" અમારા પડખા સેવો તે નકામુ થાય છે, તમને એ સર્વ બાબતનુ જ્ઞાન
" થવાનુ અભિમાન છે તે પ્રયોજન વગરનુ છે અને તમને ભગવાનના
" દર્શનની પ્રાપ્તિ થઇ છે તે પણ કાંઇ લાભ કરનાર થતી નથી, એ
" પ્રમાણે તો માત્ર તમારા સ્વાર્થનો તદ્દન નાશ જ થાય છે અને એ તો
" માત્ર તમારૂ અજ્ઞાન જ બતાવે છે વળી તમે વિચાર કરશો તો જ
" ણાશે કે એ વિષયોને તમે ઘણા લાંબા વખત સુધી સેવો, ધન ગમે
" તેટલુ મેળવો, તો પણ તેથી તમને સંતોષ થતો નથી, થવાનો નથી-
" આ પ્રમાણે છે તો તમારા જેવાએ એવી રીતે બેસી રહેવુ એ જરા
" પણ યોગ્ય નથી. માટે હવે તમે વિષય તરફનો પ્રેમ છોડી દો, તમારા
" સ્વજનો તરફ સ્નેહ મમતા છે તેને તજી દો, ધન એકઠું કરવામા અને
" ઘરબારમા જે ખાલી મમતા છે તેનો ત્યાગ કરો, સર્વ સાંસારિક
" મળરૂપ કચરો ફેંકી દો, ભગવાનના મતની ભાવદીક્ષા ગ્રહણ કરો,
" સત્ય જ્ઞાન વિગેરે ગુણસમૂહોનો સચય કરો, એવા ગુણોવડે આત્માને
" ભરી દો અને અમે તમારી પાસે છીએ ત્યા સુધીમા ખરા સ્વાર્થસાધક
" બની જાઓ જો એમ નહિ કરો અને અમારો ઉપદેશ તમને મળતો
" બંધ થઇ જશે તો પછી સદ્બુદ્ધિથી રહિત થયેલા તમે તમારા સ્વા
" ર્થથી ભ્રષ્ટ થશો " આવી રીતે અદરખાનેથી ઠપકો આપવા સાથે ચારૂ જે
ઉપદેશામૃત આપે છે તે સન્મુનિના વચનામૃત તુલ્ય સમજવુ એ ઉપ
દેશ સાભળીને યોગ્ય જેવા દેશવિરતિધરો પોતાના વર્તન તરફ લજ્જા
પામે છે, સાચા ખોટા અથવા ભળતા ઉત્તરો આપતા નથી અને મનમા
ખોટા અભિનિવેશ કરતા નથી, પરતુ સાધુના વચનો પોતાના ખરા હિત
માટે જ છે એમ સ્વીકારે છે અને સાધુમહારાજ કહે તે પ્રમાણેના
વિધાનપૂર્વક તે વચનોનો આદર કરે છે, ભગવાનના કહેલા મહાવ્રતોનો
સ્વીકાર કરે છે અને એ રીતે આત્મવહાણને ગુણરત્નોથી ભરતા જાય છે

હિતજ્ઞને આમત્રણ.

શુદ્ધ સ્વરૂપ આદર્શ.

માર્ગ અને તેના ઉપાય.

ત્યાર પછી ચારૂ પેલા હિતજ્ઞની પાસે ગયો,[1] તેને પોતાની સાથે
સ્વસ્થાન (દેશ) તરફ જવાનુ આમત્રણ કર્યું, તે વખતે હિતજ્ઞે તે વખત
સુધી પોતે જે ઉપાર્જન કર્યું હતુ તે સર્વ બતાવ્યુ, તે જોતા સર્વે કાચના
કકડા, શખલા અને કોડાજ જણાયા, કારણ સબંધી સવાલ કરતા તેને

[1] જુઓ પૃ ૧૭૦૫.

બાગબગિચાના મોજશોખો કરવા વિગેરે બાબતની પોતાની આખી વર્તના કહી બતાવી-તેવી રીતે ભાઇ ધનવાહન! પ્રાણીઓના સંબંધમાં જે હકીકત બને છે તે તું વિચારી જો ઘણા પ્રાણીઓ મિથ્યાદષ્ટિવાળા હોય છે પણ ભવ્ય હોય છે અને જાતે ભદ્રક હોય છે તેનાઓને મહાત્મા સાધુઓ સાચો ઉપદેશ આપવા તૈયાર થાય તે ચારૂ હિતજ્ઞ પાસે ગયો તેની બરાબર સમજવું ત્યાર પછી મહાત્મા સાધુઓ ભદ્રક મિથ્યાદષ્ટિઓને ધર્મદેશના આપીને તે દ્વારા મોક્ષગમનનું આમંત્રણ કરે છે, જેનો જવાબ આપતા પેલા મિથ્યાદષ્ટિ (વ્યાપારી) કહે છે કે "સાહેબ! અમે પણ ધર્મ તો કરીએ છીએ જુઓ, અમે દરરોજ સ્નાન કરીએ છીએ, અગ્નિહોત્ર ઘરમા રાખ્યો છે તેને બળિદાન આપીએ છીએ, તેમા તલ હોમીએ છીએ અને લાકડા (સમિધ્) બાળીએ છીએ, ગાય ભૂમિ અને સોનાનુ દાન દઇએ છીએ, વાવ કૂવા તળાવ ખોદાવીએ છીએ, કન્યાદાન આપીએ છીએ" આ સર્વ હકીકત કહે છે તે તેવા પ્રકારના પ્રાણીઓએ એકઠા કરેલા કાચ વિગેરેના ટૂકડાઓ બરાબર સમજવું

હિતજ્ઞે માનેલો ધર્મ વ્યવહાર

કાચદર્શનતા.

વળી એવા પ્રાણીઓ સુસાધુઓને જણાવે છે કે "સાહેબ! અમે સુખે રહીએ છીએ કારણ કે અમે માંસ ખાઇએ છીએ, દારૂ પીએ છીએ, બત્રીશ પ્રકારના ભોજન અને તેત્રીશ પ્રકારના શાક આરોગીએ છીએ, સુંદર સ્ત્રીઓ સાથે વિલાસ કરીએ છીએ, અતિ સુંદર ઉજળા મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો પહેરીએ છીએ, [1]પંચ સુગંધીયુક્ત પાન ચાવીએ છીએ, વિચિત્ર પ્રકારની પુષ્પમાળાઓ શરીરપર ધારણ કરીએ છીએ, આખા શરીરપર વિલેપન કરીએ છીએ, ધનનો મોટો ઢગલો એકઠો કરીએ છીએ, અમારા ધ્યાનમા આવે તેવી ચેષ્ટાઓ કર્યા કરીએ છીએ, અમારા દુશ્મનની એક જરા ગંધ પણ સહન કરતા નથી, અમારી કીર્તિને ચોતરફ ફેલાવીએ છીએ, અમે જાણે મનુષ્યભૂમિના દેવતા હોઇએ એવી અમારી કાંતિ અને વર્તના બતાવીએ છીએ અને મનુષ્ય-

કૌતુક દર્શનતા

---

૧ પંચસુગંધી પાનમા પાંચ સુગંધી નખાય છે એવું પાન લીજતદાર કહેવાય છે

કર્પૂરક્કોલલવઙ્ગપુષ્પગુવાકજાતિકલપञ्चकेन ।
समांशभागेन च योजितेन मनोहरं पञ्चसुगन्धकं स्यात् ॥

કપૂર, બકુલની જાત, લવીંગના પુષ્પ, તજ અને જાઇફળ એ પાંચેને પ્રમાણસર યોજવાથી પંચસુગંધી તાંબુલ થાય છે

પણામાં જે જે સારભૂત હોય તે તે સર્વ બાબતોનો જાતે અનુભવ લઈએ છીએ" આવા પ્રકારની વાતો કરની તે પોતાનો વાડીબગિચામાં ફર વાનો શોખ હતો તે સર્વ બાબત હિતજ્ઞે કહી બતાવી તેની બરાબર સમજતુ

ઉપર પ્રમાણે હકીકત સાભળીને ચારૂને પોતાના મનમા હિતજ્ઞ તરફ ઘણી જ કૃપા ઉત્પન્ન થઇ તે દયાની પ્રેરણાથી રગાયલા હૃદયે તેણે કહ્યુ "ભદ્ર! તને પાપી ધૂતારા લોકોએ ખરેખર છેતર્યા જણાય છે અને તુ પોતે ભોળો હોવાથી રત્નની પરીક્ષા જરા પણ કરી શક્યો નથી, રત્નમા ગુણ ક્યા છે અને દોષો (blots)-(એબો) કઇ છે તે તુ બીલકુલ સમજ્યો જ નથી અને વળી રત્નદ્વીપે તુ વ્યાપાર કરી રત્ન કમાના માટે આવ્યો છે તો તારે અહીં ફરવા હરવાનુ કૌતુક તો જરા પણ રાખવુ જ ન જોઇએ, કારણ કે પરમાર્થની નજરે એમા તને ખરે ખરી આખરે છેતરાણ જ જવાની છે" [1]આવી મતલબની તેની વાત સાભળીને હિતજ્ઞને મનમા નિશ્ચય થયો કે ચારૂ પોતાના ઉપર ખરે ખરો પ્રેમભાવ રાખનાર છે અને રત્નની પરીક્ષા કરવામા તેનુ જ્ઞાન પાકુ થઇ ગયેલુ છે, ત્યાર પછી ચારૂની સલાહ પ્રમાણે પોતે ફરવા હરવા જોવા વિગેરે બાબતનુ કૌતુક છોડી દેવાની ઇચ્છા જણાવી અને પોતાને રત્નની પરીક્ષા કેમ થઇ શકે તે સબધી સવાલો પૂછ્યા પોતે ચારૂના વર્તનથી એટલો બધો રાજી થઇ ગયો કે તે વાતને પરિણામે તે તેનો શિષ્ય થઇ ગયો ચારૂ પણ હિતજ્ઞના ગુણપ્રેમથી રાજી થઇ ગયો, તેને રત્નની પરીક્ષા શીખવી અને હિતજ્ઞ તે કામમા પાવરધો થઇ ગયો, ત્યાર પછી કૃત્રિમ ખોટા રત્નોનો ત્યાગ કરીને માત્ર સાચા રત્નો મેળવ વાના કામમા હિતજ્ઞ એકચિત્તે લાગી ગયો–આ પ્રમાણે વાર્તા મુનિ રાજે આપણને કહી હતી તેનો ભાવાર્થ તુ બરાબર વિચાર

યો । વચકતા

કરૂણાતત્પર મુનિઓ જ્યારે ભદ્રક પરિણામી મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રાણી ઓને જુએ છે ત્યારે તેઓ તેને નીચે પ્રમાણે કહે છે "ભદ્રો! તમે ખરેખર ધર્મશીળ છો અને આત્મ "બુદ્ધિએ સાચો માનીને તમે ધર્મ કર્યા કરો છો, "પરતુ સાચો ધર્મ ક્યા છે અને કેવો છે તે તમારા ભોળપણને લઇને "તમે જાણી શકતા નથી હિંસાના કામો કરવાથી ધર્મ કદિ થતો નથી "ભગવાનનો વિશુદ્ધ ધર્મ તો સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયામય હોય તે જ

---

૧ જુઓ પૃ ૧૭૦૫-૬ અહીં તે હકીકતનો સાર લખ્યો છે, વિગતમાટે હકીકત ત્યાથી જોઇ લેવી

"હોઇ શકે છે અને અત્યારે તમે જે હોમ અથવા યજ્ઞો કરો છો તે
"તો તેનાથી વિરૂદ્ધ છે ધર્મની બુદ્ધિથી આવી રીતે તમારે અધર્મનું
"સેવન કરવું કોઇપણ રીતે યુક્ત નથી વળી તમે હમણાં જણાવ્યું કે
"તમે સુખે રહો છો કારણ કે તમે માંસ ખાઓ છો વિગેરે, તે પણ
"તમારૂં અજ્ઞાન જ બતાવે છે અને ડાહ્યા સમજુ માણસો તો એની
"વાત સાંભળીને જરૂર હસતા જ પડી જાય તેવું છે, કારણ કે જ્યાં
"શરીરની બાજુમાં જ અથવા શરીરમાં જ અનેક પ્રકારની પીડાઓ
"સાથે જ રહેલી હોય, અનેક પ્રકારના રોગો વળગી રહેલા હોય, ઘડ-
"પણ એકદમ જલ્દીથી ચાલ્યું આવતું હોય, રાજ્ય તરફની તેમજ
"બીજા અનેક પ્રકારની હેરાનગતિઓ અને ત્રાસો શરીરને અને મનને
"સંતાપ આપી રહ્યા હોય, જુવાની વાડી મુકી ચાલી જનાર (અથવા
"ઢગધડા વગરની) હોય, પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિઓ સર્વ પ્રકારના દુ
"ખોને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, વહાલાઓના વિયોગો મનને બાળી નાખતા
"હોય, પોતાને ન ગમે તેવા અપ્રિયના સંયોગો મનને આકુળવ્યાકુળ
"કરી દેતા હોય, દરરોજ મરણ વધારે ને વધારે નજીક જ આવ્યા
"કરતું હોવાનો ભય માથે લટકી રહેલો હોય, શરીર અપવિત્ર પદા-
"ર્થોને એકઠા કરી રાખવાના ભંડાર જેવું હોય, વિષયો માત્ર પુદ્ગળોના
"પરિણામ માત્રને જ બતાવનારા હોય, આખું જગત્ અસંખ્ય દુ ખોથી
"ભરેલું જ હોય, ત્યાં પ્રાણીઓને 'સુખ'ની વાત શી કરવી? એમાં
"સુખનો સવાલ જ ક્યાં રહે છે? પરમાર્થે એ સર્વ એકલું દુ ખ જ છે,
"પણ તમને એમાં સુખનો ખોટો ખ્યાલ બંધાઇ ગયો છે એ જે
"તમને ખોટો ભ્રમ થયો છે તે તમારા કર્મોને લઇને જ થયો છે અને
"તે અનંત સંસારમાં ભમવાનું જ કારણ છે. તેટલા માટે ભદ્રો!
"આવો સુંદર મનુષ્યનો ભવ મહા મુશ્કેલીએ પામ્યા છો, તમને ધર્મ
"કરવાને યોગ્ય સર્વ સામગ્રીઓ અને અનુકૂળતાઓ પણ મળી ગઇ
"છે, અમારો ઉપદેશ પણ તમને ચાલુ મળ્યા કરે છે, ગુણ પ્રાપ્ત
"કરવા એ પણ તમારે પોતાને સ્વાધીન છે, જ્ઞાનાદિ મોક્ષનો માર્ગ
"ઉઘાડો છે, જીવ વસ્તુસ્વભાવે અનંત આનંદરૂપ છે, જીવના અસલ
"સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય એ જ તેનો મોક્ષ છે અને તે પ્રાપ્તિ બોધ
"(જ્ઞાન), શ્રદ્ધા (દર્શન) અને અનુષ્ઠાન (ચારિત્ર)ની ઉપર જ આ
"ધાર રાખે છે—આ સર્વ બાબતો છતાં તમે તમારા આત્માને આટલો
"બધો છેતરો છો એ બીલકુલ યોગ્ય નથી."

મહાત્મા મુનિના આવા સુંદર વચનો સાંભળીને હિતજ્ઞ જેવા ભદ્રક ભવ્ય મિથ્યાદષ્ટિ જીવો હોય છે તેઓ વિચાર કરે છે કે એ

મહાત્મા મુનિઓ પોતાની તરફ ખરેખરો સાચો પ્રેમ રાખનારા છે, મહાત્મા મુનિઓનુ જ્ઞાન ઘણુ વિશાળ છે એ વાત પણ તેમના મનપર ઠસી જાય છે ત્યાર પછી ઉપદેશને પરિણામે જે સુંદર વાસનાઓ થઇ આવેલી હોય છે તેને લઇને ધનપ્રાપ્તિ કરવાનો અને વિષયો ભોગવવાનો જે પ્રતિબંધ[1] અત્યાર સુધી તેઓને થતો હતો તે ઘટતો જાય છે, નિવર્તતો જાય છે, દૂર થતો જાય છે, અને પછી તે મુનિ મહારાજને સાચો ધર્મ પૂછે છે, પોતે તેમની પાસે શિષ્યભાવ ધારણ કરે છે અને વિનય વિગેરે ગુણોએ કરીને ગુરૂમહારાજના મનનુ રંજન કરે છે ગુરૂમહારાજ પણ પ્રસન્ન થઇને ગૃહસ્થદશાને ઉચિત તથા સાધુપણાને ઉચિત ધર્મમાર્ગ તેને બતાવે છે અને ઘણી યતનાપૂર્વક તે પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો પણ બતાવે છે તે આ પ્રમાણે —

બાહ્ય ધર્મ યોગ્યતા અને તે ઉપાર્જનનો ઉપાય

"ભદ્રો! તમે વિશુદ્ધ ધર્મોનુ સાધન તમારા આત્માને પ્રાપ્ત થાય "એવી ઇચ્છા રાખો છો તો તમારૂ પ્રથમ કર્તવ્ય "તો એ છે કે શરૂઆતમા તમારે દયાળુતા સેવવી, "બીજાનો જરા પણ તિરસ્કાર કરવો નહિ, ક્રોધીપણુ "તદ્દન છોડી દેવુ, ખરાબ માણસો (દુર્જન) સાથેનો "સબધ સર્વથા તજી દેવો, જુઠાપણા (ખોટુ બોલવાપણા)નો સર્વથા ત્યાગ કરવો, અન્યના ગુણ તરફ પ્રેમ કરવાનો અભ્યાસ પાડવો, ચોરી કરવાની બુદ્ધિ પણ ન કરવી, મિથ્યાભિ"માનને તદ્દન તજી દેવુ, પરસ્ત્રીનો કોઇ પણ પ્રકારનો અભિલાપ તદ્દન "ન કરવો, પોતાને ધન ઋદ્ધિ કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ હોય તેનો ગર્વ "છોડી દેવો, દુ ખી પ્રાણીઓને દુ ખમાથી છોડાવવાની ઇચ્છા ધારણ "કરવી, ગુરૂમહારાજની ભક્તિ કરવી, દેવને વદન કરવુ, સગાસબંધીઓનુ યોગ્ય સન્માન કરવુ, પ્રેમ રાખનાર જનોની હોંસો પૂરી "કરવી, મિત્ર વર્ગને અનુસરવુ, પારકાના દોષો કે અપવાદો જરા પણ "બોલવા નહિ, પારકાના ગુણોને ગ્રહણ કરવા, પોતાના ગુણોની પ્રશસા "કરતા શરમાવુ, પોતે જરા નાનુ સરખુ સારૂ કામ (સુકૃત્ય) કર્યું "હોય તો તેને પણ મનમા વારવાર સભાર્યા કરવુ, પારકાને માટે-"પરોપકાર કરવા સારૂ બને તેટલો પ્રયત્ન કરવો, મહાપુરૂષોની સાથે "પ્રથમ [2]ભાષણ કરવુ, ધર્મ કરનાર માણસોની હમેશા અનુમોદના "કરવી, પારકાના મર્મો (ખાનગી વાતો) જરા પણ પ્રગટ કરવા નહિ,

---

૧ પ્રતિબંધઃ તીવ્ર પ્રેમ આસક્તિ પૂર્વક રોકાણ

૨ તેઓને પ્રથમ પોતે બોલાવવા, તેઓ બોલાવશે તો બોલવુ એવો આગ્રહ ન રાખવો,

"અને હમેશા સારો વેષ પહેરવો અને આચારો પણ સારાં રાખવા-
"આ પ્રમાણે કરવાથી સર્વજ્ઞ મહારાજે બતાવેલા શુદ્ધ ધર્મનુ અ-
"નુષ્ઠાન કરવાની યોગ્યતા તમને પ્રાપ્ત થશે[1]

"ત્યાર પછી ગૃહસ્થ (શ્રાદ્ધ-શ્રાવક) થયા હોય તેમણે અકલ્યાણ
"મિત્રનો[2] સબંધ છોડી દેવો, કલ્યાણ મિત્રોની[3] સે-
સાધુધર્મ યોગ્યતા "વના કરવી, પોતાને ઉચિત સ્થિતિમર્યાદાનુ ઉલ્લઘન
તદુપાર્જન માર્ગ "ન કરવુ, વ્યવહારમાર્ગે (લોકમાર્ગે)ની હમેશા
"અપેક્ષા રાખવી, ગુરૂમહારાજને-વડીલ પુરૂષોને યોગ્ય
"માન આપવુ, તેઓ જે ફરમાન કરે તે પ્રમાણે વર્તવુ, દાન વિગેરે
"સદ્ગુણોમા વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરવી, ભગવાન્ દેવની ઉદાર પૂજા કરવી,
"સાધુમહાત્મા પુરૂષોની નિરતર શોધ કર્યા કરવી, તેમનો સયોગ મેળવીને
"ધર્મશાસ્ત્રનુ વિધિપૂર્વક શ્રવણ કરવુ, મહા યત્નપૂર્વક તેની પર્યાલોચના
"કરવી, તેમા કહેલ બાબતોનો અર્થ સમજી વિધાનપૂર્વક તેનુ અનુષ્ઠાન
"કરવુ, ધૈર્યને ધારણ કરવુ, ભવિષ્યકાળનો વારવાર વિચાર કરવો, મરણને
"વારવાર નજર સન્મુખ રાખ્યા કરવુ, પરલોક સાધનમા તત્પરતા
"રાખવી, ગુરૂમહારાજની સેવના કરવી, યોગપટ્ટનુ[4] દર્શન કરવુ, તેના
"રૂપને પોતાના મનમા વારવાર સ્થાપન કરવુ, ધારણાને સ્થિર કરવી,
"કોઇ પણ પ્રકારનો આતર વિક્ષેપ થાય તેવો માર્ગ તજી દેવો, યોગ
"(મન વચન કાયા)શુદ્ધિ થાય તે માટે પ્રયત્ન કર્યા કરવો, ભગવાનના
"મદિરો તેમજ મૂર્તિઓ તૈયાર કરાવવા, તીર્થંકર મહારાજના વચનોને
"લખાવવા,[5] મગળજાપ (નવકારમત્રસ્મરણ) વારવાર કર્યા કરવો,

---

૧ આ પ્રમાણેના ક્રમસર સદ્ગુણો શાસ્ત્રમા બીજી કોઇ જગાએ લખેલા છે કે કેમ તેની તપાસ કરતા મને તે મળી શક્યા નથી આ સદ્ગુણો ઘણા સુદર છે અને **ધર્મયોગ્યતા** પ્રાપ્ત કરાવે તેવા છે તેમા સદેહ નથી માર્ગાનુસારીના ગુણોને આધારે તેની રચના થઇ હોય એમ જણાય છે ભા ક

૨ **અકલ્યાણમિત્ર** પ્રાણીનું અતિમ સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવામા વિઘ્ન કરનાર અવગુણોનુ સમુચ્ચય નામ એમા **મોહ** વિગેરે સર્વ આતર રિપુઓનો સમાવેશ થાય છે

૩ **કલ્યાણમિત્ર** પ્રાણીનુ અતિમ સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવામા સહાય આપનાર એમા ચારિત્રરાજ વિગેરે આતર સ્નેહીઓનો સમાવેશ થાય છે ખરા પ્રેમીઓનુ એ સમુચ્ચય નામ છે

૪ **યોગપટ્ટ** યોગી લોક યોગાભ્યાસ વખતે કેડે વસ્ત્ર બાધે છે તે જણાય છે

૫ **વચનોને** ——— એટલે પુસ્તકોદ્ધાર કરવો

' ચાર શરણોને [1]વારંવાર અંગીકાર કરવા, પોતાનાં દુષ્કૃત્યો (ખરાબ
" કામો)ની વારંવાર નિંદા[2] કરવી, પોતાના સારા કામોની વારંવાર
' અનુમોદના કરવી, મંત્ર દેવોની પૂજા કરવી, પૂર્વે પુરૂષોની સુંદર વર્તના
" ઓના ચરિત્ર વારંવાર સાંભળવા, ઉદારતા રાખવી અને ઉત્તમ જ્ઞાનમાં
" વારંવાર રમણ કર્યા કરવું–એ પ્રમાણે કરવાથી સાધુ મહારાજના
" ધર્મો અને અનુષ્ઠાનો કરવાની તમારામાં યોગ્યતા આવશે.[3]

સિદ્ધાંત ગ્રહણ પાત્રતાના માર્ગો

' ત્યાર પછી તમે બાહ્ય અને અંતર સંગનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી
" અને પારકા મળેલા આહાર ઉપર આધાર રાખ
' નાર ભાવમુનિ થયેલ હોવાથી તમારે [4]ગ્રહણાશિક્ષા
" ધારણ કરવી અને તેટલા માટે વસ્તુતત્ત્વ સમ
" જવાની બરાબર જિજ્ઞાસા મનમાં ઉત્પન્ન કરવી,
" પોતાના અને પારકા શાસ્ત્રોને બરાબર જાણનાર, પારકાનું હિત કર
" વાના કાર્યમાં સદા તત્પર, સામા માણસના હૃદયનો આશય બરાબર
" સમજનાર, અને પોતાના નામને સાર્થક કરનાર ગુરૂમહારાજ સાથે
" સાચો સંબંધ કેવી રીતે થાય તેની શોધ કરવી, ગુરૂમહારાજનો
" વિનય[5] બરાબર કરવો, અનુષ્ઠાનોની સર્વ વિધિઓ[6] કરવા તત્પર રહેવું,

---

૧ ચાર શરણ અરિહંત શરણ, સિદ્ધ શરણ, સાધુનું શરણ, અને કેવળી ભાષિત ધર્મનું શરણ

૨ નિંદા પોતે ખરાબ કામ કર્યાં હોય અથવા સમુચ્ચયે જે જે દુષ્કૃત્યો હોય તેની નિંદા કરવી કામ કરનારની નહિ પણ ખરાબ કામોની નિંદા કરવી, તે ન કરવા યોગ્ય છે એમ કહેવું આ તફાવત ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય છે અન્યની નિંદા કરવાનો કોઇને અધિકાર નથી

૩ આ કઇ હદની વાતો છે અને આપણે કયે સ્થાને છીએ તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે શ્રાવક તો નહિ પણ શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા ક્યારે થાય અને સાધુપણાની યોગ્યતા ક્યારે થાય તે વિચારવાથી પોતાનું સ્થાન ધર્મ વિકાસમાં કયાં છે તે સમજાશે

૪ ગ્રહણશિક્ષા દરરોજ સૂત્ર અર્થનું ગ્રહણ કરવું તે

૫ વિનય પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રંથના ૬૫ મા દ્વારમાં બાવન (૫૨) પ્રકાર વિનયના બતાવ્યા છે તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુળ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય સ્થવીર, ઉપાધ્યાય અને ગણી એ તેરની આશાતના ન કરવી, તેમના તરફ ભક્તિ રાખવી તેમનું બહુમાન કરવું અને તેમની કીર્તિને પ્રગટ કરવી એ પ્રત્યેક સાથે મેળવતા બાવન ભેદ થાય છે વિનયના પ્રકાર માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૫

૬ વિધિ સાધુધર્મની આહાર લેવાની ચારિત્ર ગુણમાં સ્થિરતા કરવાની ક્રિયાઓ કરવાની વિધિ અનેક ગ્રંથોમાં બતાવી છે તે પ્રમાણે કરવા તૈયાર રહેવું, તેમાં આનંદ રાખવો, ઉત્સાહ રાખવો વિગેરે

"મડલિ[1] નિષધાઅક્ષ[2] વિગેરેમા બરાબર યત્ન કરવો, નાના મોટાનો ક્રમ[3] "શાસ્ત્રમા ફરમાવ્યો છે તે બરાબર પાળવો, સાધુને યોગ્ય ઉચિત "અશનક્રિયા[4] પાળવી, વિકથા[5] વિગેરે વિક્ષેપોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો, "ભાવપૂર્વક સર્વ ક્રિયા વિગેરેમા ઉપયોગ[6] રાખવો, (સૂત્ર અર્થ) "સાભળવાનો વિધિ બરાબર શીખવો, બોધ પરિણતિ બરાબર આ "ચરવી, સમ્યગ્જ્ઞાનમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય તે માટે બને તેટલો "યત્ન કરવો, મનની સ્થિરતા કરવી, પોતાને જ્ઞાનરૂપ ધન મળી જાય "તેનુ જરા પણ અભિમાન ન કરવુ, જ્ઞાનથી જે અજાણ્યા રહ્યા હોય "(અભણ હોય) તેની હાસી જરા પણ કરવી નહિ, વિવાદનો સર્વથા "ત્યાગ કરવો, સમજણ વગરના માણસોની બુદ્ધિનુ પ્રથક્કરણ કરવાનો "પ્રયાસ મોડી વાળવો અથવા અભણ અને ભણેલા વચ્ચેનો તફાવત[7]

---

૧ મડલિ -સૂત્ર, સૂત્રનો અર્થ, ભોજન, કાલગ્રહણ, આવશ્યક, સઝાય અને સથારો એ સાત માડલી કહેવાય છે, તે દરેકમા એક એક આંબિલ કરીને પ્રવેશ કરવાનો છે (પ્ર સા દ્વાર ૮૭)

૨ નિષધા આસન અક્ષ સ્થાપનાચાર્ય

૩ ક્રમ—નાના સાધુએ વડિલને વદન કરવું, સાધુ થયાના કાળથી પોતાનો જન્મ માનવો, સાધ્વીએ સર્વ સાધુને વદન કરવુ વિગેરે જ્યેષ્ઠલઘુક્રમ પચવસ્તુ વિગેરેમા બતાવ્યો છે, આપણે કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકાની ઉપોદ્ઘાતમા તે સાભળીએ છીએ એ ક્રમપર આ ઉલ્લેખ છે

૪ અશનક્રિયા સાધુની ભોજનક્રિયા ઉપર બહુ જ ભાર મૂક્યો છે અને તેના નિયમો ઘણા આકરા છે આહાર લેવા જવામા જ બહુ સમજણ રાખવી પડે છે પિંડવિશુદ્ધિમા આહાર લેવાના ૪૨ દોષો તજવાના બતાવ્યા છે તે કરણસિત્તરીને અગે પ્રાપ્ત થાય છે તેનુ બહુ વિસ્તારથી વિવેચન પ્રવચનસારોદ્ધાર અથવા સડસઠના દ્વારમા આપેલ છે તે વાચવાથી જણાય છે કે આ વ્યવહાર બહુ આકરો છે ભોજન કરતી વખત પણ પાચ દોષો સબધી સાવચેતી રાખવી પડે છે સાધુજીવનના ક્રિયા માર્ગના પુસ્તકો પૈકી લગભગ પચાસ ટકાથી વધારે વિભાગ ભોજનવિધિની સાથે આગળ પાછળ સબધ રાખનાર છે આ મહત્વના વિષયપર પુસ્તકો ભરાય તેટલુ લખાય તેમ છે જિજ્ઞાસુએ પચવસ્તુ, પ્રવચન સારોદ્ધાર વિગેરે પુસ્તકો જોવા એવી ખાસ ભલામણ છે

૫ વિકથા રાજકથા, દેશકથા, સ્ત્રીસબધી કથા અને ભોજન સબધી કથા આ ચારને વિકથા કહેવામા આવે છે એ અનર્થ દડ છે, નકામી વાતો કરવી તે પ્રમાદનો એક પ્રકાર છે, સસાર વધારનાર છે અને નકામો ખેદ ઉત્પન્ન કરનાર છે

૬ ઉપયોગ જ્ઞાન દર્શન ગુણના વ્યયને ઉપયોગ કહેવામા આવે છે ઉપયોગ વગર અન્યચિત્તે કે નિરાદરપણે અનુષ્ઠાન થાય તે નકામા જેવા થઇ પડે છે

૭ તફાવત અભણ અને ભણેલાનો તફાવત અભણ સ મુખ પાડવાથી તેને અપમાન લાગે છે અને તે ધર્મથી વિમુખ થાય છે આટલા સારુ તેનો ભેદ મનમા સમજવો, પણ પ્રગટ રીતે અપમાન લાગે તેમ તેમનો ભેદ તેમની સમક્ષ પાડવો નહિ

"કદિ પાડવો નહિ, કુપાત્ર (અયોગ્ય) માણસને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ
"કરાવવો નહિ—આ પ્રમાણે કરવાથી ગુણ જાણનારાઓ જેનું બહુ-
"માન કરે છે એવી યોગ્યતા તમને પ્રાપ્ત થશે, શાંતિરૂપ લક્ષ્મી
"તમને આપોઆપ મળી આવશે અને ભાવસંપત્તિઓનું તમે આ
"શ્રયસ્થાન થઇ પડશો

"ઉપર પ્રમાણે જ્યારે તમારી અંદરથી સાચી યોગ્યતા થશે ત્યારે
"ગુરૂમહારાજનો તમારા ઉપર ખરો પ્રસાદ થશે, તમારાપર તેમની
"કૃપા થશે, પછી તેઓ તમને સિદ્ધાન્તનો સાર બતાવશે અને તમા
"રામાં (૧) સાંભળવાની ઇચ્છા (૨) સાંભળવાનું કાર્ય (૩) શાસ્ત્રગ્રહણ
"(૪) શાસ્ત્રધારણ (૫) ઊહ[1] (૬) અપોહ[2] (૭) વિચારણા (૮) તત્ત્વજ્ઞા
"નની પ્રાપ્તિ એ બુદ્ધિગુણો[3] ખીલવશો પછી તમારે આસેવના શિક્ષા[4]

મોક્ષ ગમણ શોધ ગુણો

"ગ્રહણ કરવી, સર્વે ઉપકરણો અને કપડાઓની પ્રત્યુ
"પેક્ષણા[5] કરવી, વારંવાર પ્રમાર્જન કરવું, ભિક્ષાચર્યા[6]
"કરવાની વિધિ પોતાના આત્મા સાથે એકમેક કરી
"દેવી, ઇર્યાપથિકી[7] દોષનું પ્રતિક્રમણ કર્યા કરવું,

---

૧ ઊહ જાણવામાં આવેલા પદાર્થનું અવલંબન કરી તેવા પ્રકારના બીજા પદાર્થો સંબંધી વિતર્ક કરવો તે અથવા સામાન્ય જ્ઞાન

૨ અપોહ અનુમાનાદિકથી વિપરીત જણાતા પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો તે અથવા વિશેષ જ્ઞાન ઉહાપોહના યોગથી અજ્ઞાન, સંશય અને વિપરીતપણાનો ત્યાગ થવાથી સાતમો અર્થવિજ્ઞાન નામનો ભેદ પણ ગણવામાં આવે છે અને આઠમો ભેદ તત્વજ્ઞાનનો ગણવામાં આવે છે

૩ બુદ્ધિના આઠ ગુણો (1) curiocity (2) hearing (3) grasping (4) digesting (5) ruminating (6) discriminating (7) knowledge and (8) philosophy આ ગુણો બહુ વિચારવા યોગ્ય છે

૪ શિક્ષા બે પ્રકારે છે ૧ ગ્રહણ શિક્ષા ૨ આસેવના શિક્ષા ગ્રહણ શિક્ષા દરરોજ સૂત્ર અર્થનું ગ્રહણ કરવું આસેવના શિક્ષા દરરોજ સ્વયોગ્ય સામાચારી અનુસાર ક્રિયામાં ઉદ્યમ રાખવો તે

૫ પ્રત્યુપેક્ષણા પડિલેહણા વસ્તુ લેતી મૂકતી વસ્ત્રોને લેવા મૂકવા બદલવા વખતે તેને તપાસીને નિર્જીવ છે એમ ખાત્રી કરવી વિગેરે એ પડિલેહણાના વિધિ માટે જુઓ ઓઘ નિર્યુક્તિ

૬ ભિક્ષાચર્યાઃ આને માટે જુઓ એષણાના ૪૨ દોષો એ વિષયપર બીજા ભાગમાં પરિશિષ્ટ નં ૪ આપ્યું છે તે જુઓ પૃ ૧૪૦૪–૨૯

૭ ઇર્યાપથિકીઃ ચાલતી વખતે સાડા ત્રણ હાથ જમીન જોઇને નીચી નજરે ચાલવું જેથી કોઇ જીવ પગતળે દબાઇ ન જાય છતા પ્રમાદથી મરી જાય અથવા અજાણે દબાઇ જાય તે પાપને ખમાવવું તે ઇર્યાપથિકીનું પ્રતિક્રમણ

" આલોચના[1] લેવી, નિર્દોષ ભોજનવિધિ શીખવી, [2]ભાજન પરિકર્મ વિ
" ધિપૂર્વક સાફ કરવા, આગમને અનુસાર મળવિસર્જન વિધિ કરવી,
" સ્થંડિલ ભૂમિનુ[3] બરાબર નિરીક્ષણ કરવુ, સર્વ પ્રકારની ઉપાધિઓથી
" રહિત થઇને આવશ્યક[4] કરવુ, આગમમા કહેલ વિધિપ્રમાણે કાલ-
" ગ્રહણ[5] કરવુ, પાચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય[6] કરવો, તેમજ દરરોજની ક્રિ
" યામા સાવધાન રહેવુ, પાચ પ્રકારના આચારો[7] બરાબર પાળવા,
" ચરણ કરણની[8] બરાબર સેવા કરવી, અપ્રમાદભાવને[9] આત્મા સાથે

---

૧ આલોચના પ્રાયશ્ચિત કરેલ અપરાધની સજા

૨ ભાજનપરિકર્મ પાતરા વિગેરે પ્રમાર્જવા.

૩ સ્થંડિલ મળ વિગેરે વિસર્જન કરવા યોગ્ય નિર્જીવ ભૂમિ

૪ આવશ્યક સવાર સાજ પ્રતિક્રમણ અથવા સામાયક વિગેરે ૭ આવશ્યક એ સર્વનો પ્રતિક્રમણમા સમાવેશ થઇ જાય છે

૫ કાલગ્રહણ સાધુઓને યોગોદ્વહન કરવાના વિધિમા કાલગ્રહણ લેવાનુ કહ્યુ છે

૬ સ્વાધ્યાય (૧) વાચના ગુરુ પાસે વાચના લેવી તે (૨) પૃચ્છના પૂછવુ તે (૩) પરાવર્તના ભણેલ બાબતો વારવાર યાદ કરી જવી તે (૪) અનુપ્રેક્ષા અભ્યાસના વિષયો ઉપર વિચાર કરવો (૫) ધર્મકથા ધર્મસબધી વાતો વિચારો કરવા, તેના રહસ્યને તારવવા આ પાચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય એ અભ્યતર તપમા આવે છે

૭ પચાચાર જ્ઞાનમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'જ્ઞાનાચાર', દર્શનમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'દર્શનાચાર', ચારિત્રમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'ચારિત્રાચાર'—આમા સાધુના સર્વ મહાવ્રતો અને શ્રાવકોના અણુવ્રતોનો સમાવેશ થાય છે, (૪) 'તપાચાર' બાહ્ય અને અભ્યતર તપ કરવા અને (૫) 'વીર્યાચાર' ક્રિયા અનુષ્ઠાન વિગેરેમા મનવચન કાયાની શક્તિને ફેરવવી

૮ ચરણ કરણ ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી દરેકના સિત્તેર સિત્તેર ભેદ છે ચરણ સિત્તરીમા પાચ મહાવ્રત દશ યતિધર્મ, સત્તર પ્રકારના સયમ, દશ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ, નવ પ્રકારે બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ, જ્ઞાનત્રિક (જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર), બાર પ્રકારે તપ અને ક્રોધાદિ ચારનો નિગ્રહ કરણસિત્તરીમા ચાર પ્રકારની પિંડ વિશુદ્ધિ, પાચ સમિતિ, બાર ભાવના, બાર પડિમા, પાચ ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ, પચીશ પડિલેહણા, ત્રણ ગુપ્તિ અને ચાર અભિગ્રહ આ ચરણકરણસિત્તરીના સીત્તેર સીત્તેર ગુણોનો વિસ્તાર પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રથમા છાસઠમા અને સડસઠમા દ્વારમાં છે તે જોઇ લેવો એ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે જુઓ અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ નોટ તેરમો અધિકાર પૃ ૩૯૬–૯૮ ત્રીજી આવૃત્તિ)

૯ અપ્રમાદભાવ પ્રમાદ આળસ, મદ્ય, વિષય, કષાય, વિકથા, નિદ્રામા વખત કાઢવો તે સર્વ પ્રમાદ છે એમા બેસી રહેવાને પ્રાધાન્ય નથી, પણ પરભાવ રમણતા એ પ્રમાદ છે સાધુઓએ એક સમય પણ બને ત્યા સુધી પ્રમાદ ન કરવો એવો ઉપદેશ છે અપ્રમાદભાવ ધારણ કરવો એટલે પરભાવમા રમણતા ન કરવી એવો અત્ર ઉપદેશ છે

"એકમેક કરી દેવો, અતિ ઉગ્ર વિહારીપણું[1] ધારણ કરવું–આ પ્રમાણે "કરવાથી મોક્ષમાં અસ્ખલિત પહોંચાડનાર ગુણસમૂહની તમને "પ્રાપ્તિ થશે."

એવી રીતે મહાત્મા મુનિમહારાજ સદ્ગુણો ઉપાર્જન કરવાના ઉપાયો તેમને બતાવે છે તેમના એવા ઉપદેશથી અત્યાર સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિપણામાં રહેલા પરંતુ જાતે ભદ્રક અને આગામી કાળે હિત સાધવાની યોગ્યતા ધરાવનારા (ભવ્ય) પ્રાણીઓ હુશિયાર થઇ જાય છે, ભાવરત્નની (ખરા ધર્મની) પરીક્ષા કરનાર બને છે અને કુધર્મોના આસેવનને છોડી દે છે, સદ્ગુણ ઉપાર્જન કરવાના કામમાં મંડી જાય છે અને પછી જાતે જ ભટ્ટારક ગુરૂપ્રત્યે કહેવા લાગે છે-"અહો ભટ્ટારક! અત્યાર સુધી આ મહાવિપત્તિઓના હેતુભૂત વિષયભોગોથી અમે તો બહુ છેતરાયા! અને અંદરખાને ધૂતારાનો આકાર ધારણ કરનાર અન્ય તીર્થિઓએ અમને ઘણા ભમાવ્યા! પરંતુ એ સર્વેનું કારણ અમારો પોતાનો મોહદોષ જ હતો એમ હવે અમને માલૂમ પડે છે હાલમાં આપે અમારા ઉપર અત્યંત પ્રેમ બતાવીને અમને સાચો માર્ગ બતાવ્યો તો નાથ! આપે કહ્યું તે સર્વ હવે અમે કરશું" એવા પ્રકારના પ્રાણીઓપર સાધુઓના મનોહર વાક્યની બરાબર અસર થાય છે અને તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલવાના નિપુણ્યને અનુસરવાથી આખરે તેવા ભદ્રક પ્રાણીઓ પોતાનો ખરો સ્વાર્થ સાધનારા થાય છે

આદર અને
અય સાધકતા

મૂઢને સ્વસ્વરૂપ દર્શન.
મૂઢનો તત્સંબંધી વિચિત્ર જવાબ.
અસાધ્ય વર્ગમાં તેની ગણના.

ત્યાર પછી આગળ કથાનકમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે ચારૂ ત્યાર પછી પોતાના ત્રીજા મિત્ર મૂઢ પાસે ગયો અને આદરપૂર્વક તેને જણાવ્યું કે પોતે દેશ તરફ વિદાય થાય છે ત્યારે મૂઢે તેને કહ્યું "ભાઇ ચારૂ! તું દેશમાં જઇને શું કરીશ? આ દ્વીપ તો તું આખો ફરીને જો! આ બેટ ઘણો મજાનો છે! આ બેટમાં ચારે તરફ કમળના વનો છે,

---

૧ ઉગ્ર વિહાર સાધુઓ વધારેમાં વધારે એક સ્થાને શેષકાળે એક માસ અને વર્ષાકાળે ચાતુર્માસ રહેવું, પ્રતિબંધ ન થાય તે તેનો હેતુ છે એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જવાને 'વિહાર' કહેવામાં આવે છે ઉગ્ર વિહાર એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના પ્રતિબંધરહિત સખ્ત વિહાર કરવો

૨ જુઓ પૃ ૧૭૦૬-૭

સારી મોટી હવેલીઓ છે, સુંદર બગિચાઓ છે, મોટા મોટા સરોવરો છે, અને તે સર્વે આ બેટની શોભામા ઘણો વધારો કરનારા છે, વળી આ બેટ ગમત અને આરામના સાધનોથી તેમજ પુષ્પોથી (ફૂલોથી) ભરેલો છે અને ચારે તરફ વનરાજીથી ખીલી નીકળેલો છે તો અહીં વધારે વખત સુખ ભોગવીને પછી આપની મરજી થશે ત્યારે આગળ ઉપર આપણે દેશ તરફ જશુ મને તો અહીંથી જવુ ગમતુ જ નથી જો કે ભાઇ! મેં પણ મારૂ વહાણુ તો તારી જેમ ભરી લીધુ છે” ઉપર પ્રમાણે કહીને મૂઢે પોતાનુ વહાણુ અને તેની અદર ભરેલી સર્વ ચીજો ચારૂને બતાવી ચારૂએ જોયુ તો તે વહાણમા મૂઢે માત્ર ઢેફા રાખેલા અને કાચના નાના મોટા ટૂકડાઓ જ ભરેલા હતા સુંદર ચિત્તવાળા ચારૂને આ હકીકત જોઇને મૂઢ ઉપર દયા આવી અને તેણે તેને કહ્યુ “ભાઇ! તારે બાગબગિચામા ફરવાનો શોખ રાખવો કે ચિત્રો જોવામા આનદ માનવો એ યોગ્ય નથી એ તો ખરેખર આત્માને છેતરવાનુ કામ છે અને વળી રત્નોનો વ્યાપાર કરવા અહીં સુધી આવેલાને તે વેપારમા અડચણ કરનાર છે ભાઇ! તને ધૂતારાઓએ ઠગ્યો છે, કારણ કે ખોટા રત્નોને સાચા રત્નો તરીકે તેમણે ઠસાવી દીધા છે ભાઇ! આ વહાણમા ભરેલો તો સર્વ કચરો છે, માટે તુ જલ્દી એનો ત્યાગ કર, એમા કાઇ દહાડો વળવાનો નથી અને ભાઇ! તુ મૂલ્યવાન્ સાચા રત્નો ગ્રહણ કર તુ સાભળ! સાચા રત્નોનુ લક્ષણ એ છે કે—” આવી રીતે ચારૂ સાચા રત્નોનુ લક્ષણ કહેવા જતો હતો ત્યા તો મૂઢ એકદમ આવેશમા આવી ગયો અને ચારૂને કહેવા મડી ગયો “જા જા! હુ તો કાઇ તારી સાથે આવવાનો નથી, તુ જે કામમા લાગ્યો હો તેમા લાગી જા, તુ તો એવો ને એવો જ રહ્યો, કારણ કે હજુ તુ એવીને એવી જ વાતો કર્યા કરે છે હુ આવી રીતે છેલછોગાળો થઇને ફરૂ છુ તેથી મારા તેવા વર્તન ઉપર તુ તિરસ્કાર બતાવે છે અને જાણે મને વળી રત્નની પરીક્ષા જ ન હોય તેમ તુ મારા રત્નના સચય ઉપર પણ દોષનો આરોપ કરે છે! આથી તુ મારો મિત્ર જ નથી, માટે મારા રત્નો કદાચ તને બહુ પ્રભા (lustre) વાળા ન લાગતા હોય તો ભલે, મારે તારા રત્નોનુ કાઇ કામ નથી અને મારે તે જોતા પણ નથી” એ બાબતનો જવાબ દેવા ચારૂ હજુ તો હોઠ ઉપાડે છે ત્યા તો વળી મૂઢ પાછો બોલી ઉઠયો “ભાઇ! મારે તારા રત્નો જોતા નથી અને તારા જેવા રત્નો પણ જોતા નથી હુ એના વગર ચલાવીશ મારે તારા સલાહ શિક્ષણ કે ઉપદેશની જરા પણ જરૂર નથી માટે છાનોમાનો જલ્દી સિધાવી જા.” ચારૂએ એ જવાબ સાભળી પોતાના મનમા વિચાર કર્યો

કે આ મૂઢને શિખામણ આપવાનો કે ઠેકાણે લાવવાનો કોઇ માર્ગ જણાતો નથી, કારણ કે એ મારી વાત પણ સાંભળતો નથી અને પોતાની વાતને વળગી રહેવાનો દૃઢ નિર્ણય કરી બેઠા છે

ઉપર પ્રમાણેની હકીકત આગના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવી હતી તેવી રીતે ભાઇ ઘનવાહન! ચારૂ જેવા મહાત્મા મુનિઓ જ્યારે દુર્ભવ્ય અથવા અભવ્ય પ્રાણીને ધર્મોપદેશ દેવા તૈયારી કરે છે ત્યારે તેઓ જાણે તેની સમીપ જાય છે એમ સમજવું ત્યાર પછી તે મહાત્મા મુનિઓ તેમને વિશુદ્ધ ધર્મની દેશના આપવા દ્વારા તેઓને મોક્ષ (દેશ) ગમન માટે આમંત્રણ કરે છે તે વખતે મૂઢ જેવા પ્રાણીઓ ગુરૂમહારાજને જવાબ આપે છે "અરે સાધુઓ! તમારા મોક્ષનો અમારે ખપ નથી! અને તમારે પણ ત્યાં જવાની વાત તો શા માટે કરવી જ જોઇએ? જુઓ તમારા મોક્ષમાં ખાવાનું કાંઇ છે નહિ! નથી કાંઇ પીવાનું! ત્યાં કાંઇ ભોગ વિલાસ કરવાના નથી કે નથી કાંઇ ઐશ્વર્યમાં આળોટવાનું! ત્યાં દિવ્ય દેવાંગનાઓનો સંયોગ થવાનો નથી કે મનુષ્યની કમળાક્ષીઓના ત્યાં કટાક્ષો નથી! ત્યાં પ્રેમવિલાસના ભાષણો પણ નથી અરે ત્યાં નથી ગાયન કે નથી નાચ, નથી હસવાનું કે નથી રમવાનું! એ તે મોક્ષ (મૂકાવું તે) કહેવાય? એ તો ખરેખર બંધન (બંધાવું તે) છે! આ અમારો સંસારવિસ્તાર જેની તમે અત્યંત નિંદા કરો છો તે અમારા દિલને ઘણો આનંદ આપે છે અને અમને તો ઘણો સુંદર લાગે છે આ અમારા સંસારમાં ખાવાનું ખૂબ મળે છે, પીવાનું પુષ્કળ મળે છે, અહીં ધનસંપત્તિ સાંપડે છે, વિલાસમોજ ઉડાવાય છે, ઘરેણાં ગાંઠા પહેરાય છે, ઇચ્છિત સુખ આપનાર કમલાક્ષી સ્ત્રીઓ સાથે આનંદ થાય છે, અમારી મરજીમાં આવે તેવું વર્તન કરીએ છીએ, નાચીએ છીએ, ગાઇએ છીએ, વિલેપન કરીએ છીએ અને અમને અહીં સર્વ પ્રકારના સુખના સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે અરે સાધુઓ! આવો મજાનો સુખસામગ્રિથી ભરેલો સંસાર મૂકીને તમારે પણ મોક્ષ જવાનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી, માટે હવે મોક્ષ જવાની વાતો પડતી મૂકો! આ સંસારમાં ભારે મજા છે! તેમ છતાં તમને મોક્ષમાં વધારે સુખ લાગતું હોય તો અહીંનું મળેલું સુખ હાલ તો ભોગવી લો, પછી વળી આગળ ઉપર મોક્ષે જજો

તમારૂ મોક્ષ અમને ન જોઇએ

"વળી હે સાધુઓ! તમે સદ્ધર્મ (સાચા ધર્મ) નો વાદ કરી રહ્યા છો તો તે વાત તો અમારા મનમાં પણ વસેલી જ છે, તમે ખાલી ધર્મનો ગર્વ શેના કરી રહ્યા છો? તમે જુઓ! અમે અનેક

પાડાઓ, બકરાઓ અને ભુંડોને મારીને તેના લોહીથી ચંડિકાનું તર્પણ કરીએ છીએ, વળી અમે ગોમેધ યજ્ઞ, અશ્વમેધ યજ્ઞ અને નરમેધ યજ્ઞ કરીએ છીએ, અનેક બકરાઓ વડે યજ્ઞ કરીએ છીએ[1] અને એવી રીતે અનેક પ્રાણીઓનું મર્દન કરી ચારે પ્રકારના યજ્ઞો કર્યા કરીએ છીએ બીચારા અનેક પશુ અને પ્રાણીઓ ખરાબ યોનિમાં પડેલા હોઇ દુઃખથી રીબાતા હોય છે તેમના ઉપર કૃપા કરીને તેમને અમે દુઃખથી મૂકાવીએ છીએ અને અમારી પાપઋદ્ધિવડે જીવોને દિને દિને મારીને યજ્ઞસ્થાનને અમે માંસથી ભરી મૂકીએ છીએ પછી અમારી મરજી પ્રમાણે એ સર્વેનું દાન[2] કરી દઇએ છીએ આવા આવા ધર્મો તો અમે કર્યા જ કરીએ છીએ અને તેથી અમારી ફરજ બજાવતા રહીએ છીએ, માટે અમે તમારા આ ધર્મની ચિંતા કરતા જ નથી"

મૂઢનો માનેલો ધર્મ

મૂઢ જેવા અભવ્ય પ્રાણીઓ ગુરૂમહારાજને આવો જવાબ આપે અથવા આને મળતી દલીલો કરવા લાગે ત્યારે શાંત મુનિરાજાને તેમના ઉપર વધારે દયા આવે છે અને તેને રસ્તે લાવવા તેમના મનમાં વિચાર આવે છે, તેને પરિણામે તેને જાગૃત કરવા મુનિઓ આ પ્રમાણે કહે છે "ભદ્રો! તમારે આવો સંસાર વધારે તેવો ખોટો ભ્રમ રાખવો ઉચિત નથી તમે ખોટે રસ્તે દોરવાઇ ગયા છો તમે જે ઇંદ્રિયના ભોગોની વાતો કરી તે સર્પના ભોગની[3] પેઠે પરિણામે ઘણા ભયંકર છે, એનો છેડો આખરે ઘણો કડવો આવે છે, તે પાપથી ભરપૂર છે અને મહા ભયંકર કલેશને વધારનાર છે વળી તમે સ્ત્રીઓમાં રાચો માચો છો પણ ખરેખર તેઓ પ્રાયે નીચ સ્વભાવની હોય છે, અકાર્યં કરનારી હોય છે અને જાતે માયાનો કરંડિયો છે તેઓના વિલાસ નાચ ગાયન અને ચાળાચસકા સર્વ વિડંબના જ છે અને ભાઇઓ! મોક્ષ તો અનંત આનંદથી ભરપૂર છે અને તે આનંદ હમેશા બન્યો બન્યો રહે છે. જીવોની આત્મવ્યવસ્થા સર્વ કલેશથી રહિત છે માટે ભાઇઓ! મનુષ્યનો ભવ પ્રાપ્ત કરીને ખાના પીવાના વિલાસોનું કૌતુક કરવું અને

ગુરૂનો સ્વરૂપોપદેશ

---

૧ યજ્ઞો મુખ્ય ચાર પ્રકારના છે જેમાં ગાય, અશ્વ, મનુષ્ય અને બકરા હોમાય તે અનુક્રમે ગોમેધ, અશ્વમેધ, નરમેધ, અને અજમેધ યજ્ઞ કહેવાય છે એ યજ્ઞનો વિધિ મનુસ્મૃતિ વિગેરેમાં બતાવેલ છે

૨ દાન સત્ર-યજ્ઞસ્થાનમાં આખરે બ્રાહ્મણને દાન આપવામાં આવે છે આ એક યજ્ઞવિધિ છે

૩ સર્પના ભોગ શરીર તથા ફણા

તે દ્વારા આત્માને છેતરવો (આત્મવચના કરવી) એ તમારા જેવાને યોગ્ય નથી, માટે માત્ર થોડા દિવસ સુધી ટકી શકે તેવા એ ઇંદ્રિય ભોગોમા આસક્ત રહી તમે મોક્ષનો ધોરી માર્ગ છોડી દઇ અનંત સસારમા ચાલ્યા ન જાઓ વળી ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવાની બુદ્ધિએ આ અન્ય જીવોને મારવાનુ પાપ તમે કરો છો તે તો સસારને વધારનાર છે, માટે એના શાસ્ત્રકાર ઉપર ખોટો મોહ રાખીને તમે આ ધધો કરો નહિ, તમે દોષોને કાપનાર અહિંસામૂળ ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરો"

મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે સુંદર ઉપદેશથી ભરેલા વચનો શાંત રીતે કહે તે સાભળીને મૂઢ જેવા પ્રાણીઓ એકદમ ઉશ્કેરાઇ જાય છે અને આવેશની અસર તળે મુનિને કહે છે-"અરે સાધુઓ! તમારે અમને ઉપદેશ આપવાની અને તે દ્વારા તમારૂં ડહાપણુ બતાવવાની જરૂર નથી, જેવા આવ્યા છો તેવા જ રસ્તે પડી જાઓ અરે મૂર્ખો! તમે ભોગોની આટલી બધી નિન્દા કરો છો અને વળી વધારામા અમારા માનેલા ધર્મનુ પણુ વાકુ બોલો છો! માટે તમે તો અમારા ખરેખરા દુશ્મન છો, તમને તો સીધા યમમદિરે જ મોકલાવી દઇએ!! અમારો આવો સુંદર વિશુદ્ધ ધર્મ છે તે તમને ગમતો નથી તો પછી અધમ પુરુષો! અમારે તમારા ધર્મનુ જરા પણુ કામ નથી તમારા પોતાના કોઇ માણુસો હોય તેને તમારો ધર્મ સભળાવો, અમારે તમારા ધર્મનુ કાઇ પ્રયોજન નથી"

ઉત્તરમા કે ૫

મૂઢ પ્રાણીઓ ઉપર કહ્યો તેવો જવાબ તાડુકીને આપે છે ત્યારે વળી સાધુઓને તે બાપડા ઉપર દયા આવે છે અને વળી ફરી વાર તેને ધર્મનુ લક્ષણુ કહેવા પ્રયત્ન કરે છે સાધુઓનુ કર્તવ્ય વારવાર સાચા ધર્મની હકીકત કહેવામા સમાય છે, પણુ સસારરસીઆ જીવો ઉપર તેની અસર થતી નથી અને ઉલટા કહેનાર પર ગુસ્સો કરે છે જ્યારે મુનિરાજ ધર્મનુ લક્ષણુ કહેવા ફરી વાર તૈયાર થાય છે ત્યારે તો આ ભાઇની આખો લાલચોળ થઇ જાય છે અને ક્રોધમા હોઠ દબાવીને લાત મારવા કે ધક્કામુક્કી અથવા પ્રહાર કરવા તે તૈયાર થઇ જાય છે અને એક બે લાતો તડકાવી પણુ કાઢે છે મૂઢની આવી ચેષ્ટા જોઇને શાંત મુનિઓ પોતાના મનમા નિશ્ચય કરે છે કે આ પ્રાણી કોઇ પણુ પ્રકારે ઠેકાણે આવે તેમ લાગતુ નથી આવા નિશ્ચયને પરિણામે સાધુઓ એવા તદ્દન અસાધ્ય પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા બતાવે છે, કારણુ કે એક વખતે નિર્ણય થયો કે અમુક ગાય વધ્યા જ છે પછી તેનાથી દૂધ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તદ્દન નકામો છે

સાધુનો નિર્ણય મૂ અસાધ્ય

અંતિમ રહસ્ય.

પેલા ચોગ્યે અને હિતજ્ઞે ચારૂનો ઉપદેશ માન્યો અને પોતાના વહાણો થોડા વખતમા મૂલ્યવાન્ રત્નોથી ભરી દીધા, બધા વહાણો અને તે બન્નેને સાથે લઇને ચારૂ સ્વસ્થાને ગયો, ત્રણે જણાઓ રત્નોના વ્યાપારથી સતત આનદના ભાજન થયા, મૂઢના ખરાબ વર્તનથી પ્રાંતે રત્નદ્વીપનો રાજા તેના ઉપર ક્રોધે ભરાયો, તેને રત્નદ્વીપમાથી કાઢી મૂકયો, સમુદ્રમા ફેંકી દીધો અને તે અનત દુ ખ સહન કરનાર થયો આવી મતલબની વાત તને અગાઉ મૂળ કથામા મુનિરાજ તરફથી પોતાના વૈરાગ્યનુ કારણ જણાવતા કહેવામા આવી હતી તે તને યાદ હશે[1]

ભાઇ ઘનવાહન! હવે એ સર્વ બાબતનો મેળ તને ટુકામા કહી દઉં છુ તે સાભળ દેશવિરતિધર શ્રાવકો અને ભદ્રક પ્રકૃતિના ભવ્ય મિથ્યાદષ્ટિઓ જ્યારે મુનિમહારાજનો ઉપદેશ સાભળે છે અને તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે ત્યારે આખરે તેઓ ભગવાનના મતમા બતાવેલા પાચ મહાવ્રતો આદરે છે, એને લઇને તેમનામા જ્ઞાન વિગેરે ગુણો વધારે પ્રમાણમા આવે છે, એવા ગુણોવડે તેમનો આત્મા ભરાય છે અને તેથી સર્વ આખરે પરમ પદે (મોક્ષે) જાય છે અને નિરતરને માટે સતત આનદના ભાજન બને છે, કારણ કે ત્યા તેઓને એકઠા કરેલા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ રત્નોનો જ વ્યાપાર કરવાનો હોય છે હવે પેલો મૂઢ અને તેના જેવા પ્રાણીઓ પાપથી પૂરેપૂરા ભરાય છે એટલે પછી એના ઉપર કર્મપરિણામ રાજા બહુ ક્રોધે ભરાય છે, તેને મનુષ્યભવરૂપ રત્નદ્વીપમાથી હાકી કાઢે છે, સસારસાગરમા તેને ફેંકી દે છે અને નિરતર તે દુ ખસમૂહનુ ભાજન બને છે

તેટલા માટે.

આ કથાનકનો ભાવાર્થ આવી રીતે જાણી વિચારીને એ (પાચમા) મુનિએ દીક્ષા લીધી, સસારનો ત્યાગ કર્યો ભાઇ ઘનવાહન! કથામા સાચી ખોટી હકીકતની વહેંચણ બહુ યોગ્ય રીતે કરી છે એનો વિચાર કર્મને કાપી નાખનાર છે એ કથા સાભળી વિચારીને કયો સમજુ માણસ મુનિપણુ ન લે અને આવા રત્નદ્વીપ જેવા મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને એવો કોણ સમજુ માણસ હોય જે પોતાનું વહાણ રત્નોથી ભરે નહિ અને શિવાલયે પહોંચી જાય નહિ! એ કથા એવી સુદર છે કે એનો વિચાર કરતા જરૂર પ્રાણી સસારથી ભય પામી જાય અને સ્વ-

---

[1] જુઓ પૃ ૧૭૦૮

ધર્મમા લાગી જાય મુનિએ એ પ્રમાણે જે વાત કરી હતી તેનો ભાવાર્થ તારા સમજવામા હવે આવ્યો હશે

ઉપરની હકીકત સાભળીને સસારીજીવ કહે છે કે મારા ઉપર પણ મહજ અસર થઇ અગૃહીતસકેતા[1] તે વખતે મારી કર્મસ્થિતિ પણ ઘણી પાતળી પડી ગઇ, મારા મનમા કાઇક ભદ્રક ભાવ પણ જાગ્રત થયો અને અકલકની વાત મને કાઇક સુખ આપનારી લાગી, મીઠી લાગી,[1] છતા હુ ચુપચૂપ રહ્યો, હુ કાઇ બોલ્યો નહિ[2]

સસારી જીવ પર અસર

પ્રકરણ ૮ મુ

સસારબજાર.

(છઠ્ઠા મુનિનુ વૈરાગ્ય કારણ.)

અકલકે કહેલ ભાવાર્થ વિચારી તેને પરિણામે ભદ્રકભાવ પામેલો હુ (ઘનવાહન સસારીજીવ) મારા મિત્ર (અકલક) સાથે છઠ્ઠા મુનિરાજ તરફ ચાલ્યો મારા મિત્ર સાથે મેં પણ મુનિમહારાજને વદન કર્યું અને મુનિરાજે અમને ધર્મલાભ[3] આપ્યો પ્રસ્તાવના કર્યા બાદ અગાઉની માફક વૈરાગ્યનુ કારણ તે મુનિરાજને પણ અકલકે પૂછ્યુ મુનિરાજે એ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા કહ્યુ —

૧ અહીંથી સસારજીવનો ઉત્થાનકાળ શરૂ થાય છે તે હવે પછીની કથામા બરાબર લક્ષ્યમા રાખશો એક કથા એક બનાવ, કેટલી અસર કરે છે તે આ પરથી જોવાનુ છે જીવનના નાના બનાવો કેટલીક વાર પ્રાણીની આખી પરિસ્થિતિને ફેરવી નાખે છે અને તેને સન્મુખ લઇ આવે છે તેનો આખો માર્ગ ફેરવી નાખે છે સદુપદેશની મહત્તા ઘણી છે

૨ આ વાક્યથી જણાય છે કે હજુ માનસિક ઉત્થાન થયુ છે, તેની ક્રિયા આગળ થશે

૩ ધર્મલાભ જૈનસાધુને કોઇ વ દ ન કરે ત્યારે જવાબમા સાધુ તેને ' ધર્મ લાભ તેને ધર્મપ્રાપ્તિ થાઓ એટલા આશીર્વાદનો શબ્દ બોલે છે એ જૈનનો ખાસ પારિભાષિક શબ્દ છે

હાટમાર્ગ-દુકાનો.

"ભાઇ અકલ્ક! આદિ અને અંતવગરની [1]સંસૃતિ નામની એક નગરી છે તે નગરીમા આવેલો દુકાનોનો માર્ગ (બજાર) મારા વૈરાગ્યનુ કારણ થયો."

અકલંકે પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે અગાઉ જેમ (ત્રીજા) મુનિએ ઘંટ-અરઘટ્ટને પોતાના વૈરાગ્યના કારણ તરીકે જણાવ્યો હતો તેવો જ આ હાટનો માર્ગ હશે, છતા એ બાબતનો નિર્ણય કરવા માટે પેલા સાધુને તેણે પૂછયુ "મહાશય! એ બજારનો માર્ગ આપને કેવી રીતે વૈરાગ્યનુ કારણ થઇ પડ્યો અને તે કેવો હતો તે આપ સ્પષ્ટ શબ્દોમા મને સમજાવો."

સંસારબજાર વર્ણન.

મુનિરાજે જવાબ આપતા કહ્યુ "મહાભાગ! આ સામે ધ્યાનમા સ્થિત થયેલા મુનિમહારાજ છે, તેમણે અનેક જન્મોને ઉત્પન્ન કરનાર બજાર મને બતાવ્યો એ બજારમા બહુ લાબી લાબી ભવ (જીંદગી) રૂપ શેરીઓ હતી, દુકાનોમા સુખદુઃખ નામના કરીઆણા[2] મોટા પ્રમાણમા ભરેલા હતા, એમા વેપારની લેવડ દેવડની ધમાલમા પડી ગયેલા અને કરીયાણુ એકઠુ કરવાના કામમા મશગૂલ અનેક જીવરૂપ વ્યાપારીઓ પોતાના સ્વાર્થમા તત્પર અને આકુળવ્યાકુળ થઇ રહેલા દેખાતા હતા, ત્યા થોડા વધારે અથવા સાધારણ પુણ્ય અને પાપ રૂપ મૂલ્ય[3] આપીને પોતાને યોગ્ય વસ્તુઓ ખરીદી શકાતી હતી, અનેક અપુણીઆ ગરીબ જીવોથી એ બજાર ભરાઇ ગયેલો અને હમેશા ઉઘાડો જ રહેતો હતો, એ સંસૃતિનગરીનો મહામોહ નામનો રખેવાળ (સરસુબો) હતો, કામ ક્રોધ વિગેરે તેના હાથ નીચેના અમલદારો હતા, ત્યા કર્મ નામના ઘોર લેણદારો જીવરૂપ દેવાદારોને અતિ આકરા અને ન છોડાવી શકાય તેવા કેદખાનાઓમાં નખાવતા હતા,[4] લોકોને ઉદ્વેગ કરાવીને ધમાલ કરી મૂકનારા કષાય નામના મદોન્મત્ત તોફાની છોકરાઓ

---

૧ સંસૃતિ આમા સૃ ધાતુ છે તેનો અર્થ 'વહેવુ' થાય છે સમ્ ઉપસર્ગ સાથે જોરથી વહેનાર શબ્દ થાય છે સંસારનો પ્રવાહ ચાલ્યા જ કરે છે તેથી 'સંસાર' અર્થમા આ શબ્દ વપરાય છે પાણીના રેલા સાથે આ શબ્દ સરખાવવો

૨ કરીઆણા વ્યાપારની ચીજોનુ સમુચ્ચય નામ

૩ મૂલ્ય કિંમત price

૪ જેમ ધનવાનો ધનવડે માલ તોળી લે અથવા દાસદાસી ખરીદે અને દેવુ ન આપનારને દીવાની જેલમા નાખે તેમ અહીં કામ ક્રોધ વિગેરે બેપીફોવડે કર્મ નામના લેણદારો દેવાના બદલામા પ્રાણીઓને આકરી કેદમા નાખતા હતા

ગડબડ મચાવી મૂકતા હતા એ બજાર અનેક નવાઇઓથી ભરપૂર હતો, નિરતર આકુળવ્યાકુળ અને જાગતો રહેતો હતો અને આ દુનિયામા એના જેવો બજાર બીજે કોઇ જોવામા આવતો નહોતો મેં જ્યારે એ લોકોને બહુ બારિકીથી સારી રીતે નિરીક્ષણુ કરીને જોયા ત્યારે મને માલૂમ પડ્યુ કે એ બજારમા રહેલા સર્વે લોકો અદરખાનેથી બહુ દુખી હતા હવે તે વખતે આ સામે બેઠેલા મુનિરાજે (મારા ગુરૂએ) મારી ઉપર કૃપા કરીને જ્ઞાનરૂપ અજન (આજણુ) મારી આખોમા આજ્યુ એ અજનના ઉપયોગથી મારી નજર બહુ નિર્મળ થઇ ગઇ અને તેના ઉપયોગથી એ દુકાનો પૂરી થાય ત્યા એક

મઠ શિવાલય મઠ નામનુ શિવાલય દૂરથી મારા જોવામા આવ્યુ એ શિવાલયમા 'મુક્ત' નામના અનત પુરૂષો મારા જોવામા આવ્યા તેઓ નિરતર આનદથી સુંદર અને કોઇ પણુ પ્રકારની બાધાપીડાથી રહિત હતા એમ મારી સદ્બુદ્ધિવાળી નજરથી મારા જોવામા આવ્યુ હુ પણુ પેલી દુકાનોમા વેપાર કરતો હોઉં એમ મને જણાયુ, પણ પેલા મઠ શિવાલયને જોયા પછી મને તે મઠને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાવાળો નિર્વેદ (વૈરાગ્ય) થઇ આવ્યો. પછી આ મારા ગુરૂરાજને મેં કહ્યું કે 'હે નાથ! આપણે આ બજાર છોડીને ચાલો પેલા શિવાલયમા રહેવા જઇએ, કારણુ કે આ અત્યત આકરા બજારમા મને તો એક ક્ષણુ વાર પણુ શાતિ વળતી નથી, મારી તો આપસાહેબની સાથે પેલા મઠમા જવાની ઇચ્છા થાય છે' મારી આવી ઇચ્છા સાભળીને ગુરૂરાજે મને કહ્યુ 'ભાઇ! તારે મઠમા જવાની ઇચ્છા હોય તો તુ મારી દીક્ષા ગ્રહણુ કર, કારણુ કે એ દીક્ષા મઠને જલ્દી પ્રાપ્ત કરાવી આપનાર છે' જવાબમા મેં મારા ગુરૂને કહ્યુ 'મહારાજ! એમ હોય તો મને એ દીક્ષા જલ્દી આપો, એમા જરા પણુ વિલબ કરો નહિ' મારો આવો જવાબ સાભળીને તેઓશ્રીએ મને આ પરમાત્માના મતની દીક્ષા આપી અને પેલા મઠને પ્રાપ્ત કરવાના કારણો રૂપ કર્તવ્યો મને બરાબર સમજાવ્યા ભાઇ! એ કર્તવ્યો બજાવતો અત્યારે હુ અહીં રહ્યો છુ[1]"

---

૧ વિવેચન આ હાટમાર્ગે બજારનુ વર્ણન બરાબર સમજી શકાય તેવુ છે વ્યાપારીઓ તેનો અક્ષરેઅક્ષર સમજે તેવુ છે બજારમા છોકરાઓ ગરબડ કરે તે નાના શહેરોની બજારો જોવાથી જણાઇ આવશે સખ્ત પ્રવૃત્તિવાળા બજારના લોકો ઉપર ઉપરથી ધન પેદા કરતા હોય પણુ તેઓ પ્રવૃત્તિચક્રપર ચડેલા હોવાથી સુખ મેળવી શકતા નથી તે મુબઇની બજારમા મોટા ધનસાથે કામ કરનારા તુરત સમજી શકે તેવુ છે શિવાલય મોક્ષ સ્થાન છે ત્યાના જીવોને એ ઉપાધિ હોતી નથી

અકલંકે બજારનું અને મઠનું વર્ણન સાંભળી લીધું, પછી પૂછ્યું "મહારાજ! આપને આપના ગુરૂમહારાજે કર્તવ્ય કેવા પ્રકારનું બતાવ્યું કે જેના બળથી આપ મઠમાં જવાનું ધારો છો? આપ કૃપા કરી તે મને વિસ્તારથી કહો."

ગુરૂ કથિત કર્તવ્ય.
ચિત્તવાદરાને ભય.
તદ્રક્ષણનો ઉપાય.
રક્ષણનું પરિણામ.

કાયા–ઓરડો
ગવાક્ષ–ગોખ
ક્ષયોપશમ–બારી
કાર્મણશરીર–ચોક
ચિત્તવાનર બચ્ચું–
(મનનું રૂપક) તેને ઉપદ્રવ કરનારા
કષાય–ઉંદર
નોકષાય–વીંછી
સંજ્ઞા–બિલાડી
રાગદ્વેષ–ઉંદર
મહામોહ–બિલાડો
પરીષહ ઉપસર્ગ–મચ્છર
દુષ્ટાભિલાષ વિતર્ક–માકડ
ખોટી ચિંતા–ગરોળી
પ્રમાદ–કાકિડો
અવરતિ–જૂ
મિથ્યાદર્શન–અંધકાર
રૌદ્રધ્યાન–કુંડ
આર્તધ્યાન–ગુફા
વિષય–વિષવૃક્ષ
અર્થનિચય–કચરો
કર્મપરમાણુનિચય–ફળફૂલની રેણુ
ભોગસ્નેહ–મધનો વરસાદ
સ્વવીર્ય–હાથ
અપ્રમાદ–વજ્રદંડ

મુનિરાજે અકલંકને મારા સાંભળતાં ઉપરના સવાલનો જવાબ આપ્યો તે આ પ્રમાણે હતો "ભાઇ અકલંક! સાંભળ. મારા ગુરૂમહારાજે મને તે વખતે કહ્યું કે 'ભાઇ! તારી 'મિલકતમાં ` રહેવાને એક સારો ઓરડો છે તે

"કાયા છે અને તેમા પચાક્ષ નામના ગોખો છે એ ઓર
"ડાના ગોખને ક્ષયોપશમ નામની બારી છે તેની બરાબર
"સામે કાર્મણ શરીર નામનો ચોક અથવા અદરનો ઓરડો છે
"એ ચોકમા ચિત્ત નામનુ અતિ ચપળ વાદરાનુ બચ્ચુ[1] છે'"

"મેં મારા ગુરૂમહારાજને કહ્યું 'હા મહારાજ! એ સર્વ બરાબર છે'

"એટલે ગુરૂમહારાજે આગળ ચલાવ્યુ 'એ સર્વને સાથે રાખીને તારે દીક્ષા લેવી, કારણ કે તેને યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયા પહેલા છોડી શકાય તેમ નથી'

"મેં ગુરૂમહારાજને જવાબમા કહ્યુ 'જેવી પ્રભુની આજ્ઞા!'

"ત્યાર પછી ગુરૂમહારાજે મને દીક્ષા આપી ગુરૂમહારાજે પછી મને કહ્યું 'ભાઇ! તારે આ વાદરાના બચ્ચાના રૂપનુ સારી રીતે રક્ષણ કરવુ, એ બરાબર જાળવવા યોગ્ય છે અને તેનુ સારી રીતે જતન કરવાની જરૂર છે'

ચિત્તવાનરરૂપ તેને ભયો

"મેં ગુરૂમહારાજને કહ્યુ 'જેવો મહારાજનો હુકમ! આપ કૃપા કરીને મને જણાવશો કે એ વાદરાના બચ્ચાંને કોનાથી ભય છે એટલે સભાળ રાખી એ ભયોથી તેને બચાવી લઉં' એટલે ગુરૂમહારાજે મને વિસ્તારથી તેનો જવાબ આપ્યો-'એ વાદરાનુ બચ્ચુ ઘરના
"ઓરડામા (ઘરના મધ્યભાગમા) રહે છે ત્યા તેને અનેક ઉપદ્રવ
"કરનારા છે કારણ કે એ બાપડાને કષાય નામના ચપળ ઉદરો
"કાપી ખાય છે, ડખ મારવામા ઘણા હુશિયાર નોકષાય નામના
"ભયકર વીંછીઓ પોતાના ડખથી એને ઊચુ નીચુ કરી મૂકે છે,
"સજ્ઞા[2] નામની ઘાતકી બિલાડીઓ એને ખાઇ જાય છે, રાગદ્વેષ

---

૧ ચિત્ત વાનર શરીરમા પાચ ઇદ્રિયો આત્મા શરીરમા હોય ત્યાસુધી એ પાચ ઇંદ્રિય અને મનદ્વારા બાહ્ય વિષયો વ્યક્ત કરે છે ઇંદ્રિયજન્યને perception ઇદ્રિય અથવા મનદ્વારા જ થાય છે ક્ષયોપશમ એ જ્ઞાનની તરતમતા છે કાર્મણ શરીર કર્મનો સમૂહ આત્મા સાથે સબધ કરી રહે તે છે એના ચોકમા-મધ્યમા અથવા અદરના નાના ઓરડામા ચિત્ત રહે છે

૨ સંજ્ઞા આહાર ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ ચાર પ્રકારની સજ્ઞા સ્થાનાંગમા કહી છે પ્રથમની વેદનીય કર્મના ઉદયથી અને બાકીની મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે અથવા એ ચાર સાથે ક્રોધ, માન માયા, લોભ લોક અને ઓઘ મેળવતા ભગવતીસૂત્ર પ્રમાણે દશ સજ્ઞા થાય છે સર્વ જીવોને સર્વ સજ્ઞા હોય છે (લોકપ્રકાશ તૃતીય સર્ગ-શ્લોક ૪૪૨-૪૬૩)

"નામના ભયંકર ઉંદર એનો લોપ કરી નાખે છે, મહામોહ નામનો
"અતિ ભયંકર બિલાડો એને આખુ ને આખુ ગળી જાય છે, [1]પરીષહ
"ઉપસર્ગ નામના ડાંસો અને મચ્છરો એને વારંવાર દુખ મારીને
"ગરમ ગરમ કરી મૂકે છે, દુષ્ટાભિસંધિ[2] અને વિતર્ક[3] નામના વજ્ર
"જેવી આકરી સુંઢોવાળા માકડો એનુ લોહી ચુસીને એને આકુળ-
"વ્યાકુળ કર્યા કરે છે, ખોટી ચિંતા[4] નામની ગરોળીઓ એને વારંવાર
"ત્રાસ આપ્યા કરે છે, ભયંકર આકૃતિ ધારણ કરનારા પ્રમાદ[5] નામના
"કાકિડાઓ તેનો વારવાર તિરસ્કાર કર્યા કરે છે અવિરતિ[6] જામ્બાલ
"(કચરા) નામની જૂના જાળાઓ વડે વારંવાર દુખ ભરાય છે અને
"મિથ્યાદર્શન[7] નામનુ અતિ ભયંકર અંધારૂ તેને તદ્દન આંધળુ કરી

૧ **પરીષહ ઉપસર્ગ** પરીષહ-કર્મનિર્જરા અર્થે સહન કરવામા આવે તે તેના પ્રસિદ્ધ બાવીસ પ્રકાર છે જુઓ નવતત્ત્વપ્રકરણ, સંવરદ્વાર વિસ્તાર માટે પ્રવચન સારોદ્ધાર દ્વાર ૮૬ મુ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ વિગેરેથી ઉત્પન્ન કરાતા દુ ખોને ઉપસર્ગ કહેવામા આવે છે વીરપરમાત્માને ચંડકૌશીઆએ, સંગમદેવે, ગોશાળે કર્યા હતા તે સર્વ ઉપસર્ગો કહેવાય છે

૨ **દુષ્ટાભિસંધિ** દુષ્ટ પરિણામનુ ચિંતવન કોઇનો વિનાશ કરવા માટે અને કોઇને નુકસાન કરવાના વિચારો એથી દ્વેષ થાય છે દુષ્ટાભિસંધિનો પરિવાર ત્રીજા પ્રસ્તાવમા વિસ્તારથી બતાવાઇ ગયો છે, જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૨૧

૩ **વિતર્ક** અસ્તવ્યસ્ત વિચારો આવે તેને વિતર્ક કહે છે

૪ **ખોટી ચિંતા** ભવિષ્યમા શુ થશે તેની ખાલી કલ્પનાઓ ગરોળીઓ વારવાર અવાજ કરીને તેમજ જીવોને પકડીને ત્રાસ આપે છે તે જાણીતી વાત છે ખોટી ચિંતા મનની એવી જ સ્થિતિ કરી મૂકે છે

૫ **પ્રમાદ** મદ્ય, વિષય, કષાય, વિકથા અને નિદ્રા ચિત્તને ઠેકાણે પડવા જ દેતા નથી કાકિડો નકામી ડોક હલાવી જેમ ઘરમા તિરસ્કાર કરે છે તેમ પ્રમાદો પણ પ્રાણીના ચિત્તને અપમાન આપ્યા જ કરે છે અથવા પ્રવચનસારોદ્ધારના ૨૦૭ મા દ્વાર પ્રમાણે પ્રમાદો આઠ પ્રકારના છે ૧ અજ્ઞાન મૂઢપણુ, ૨ સંદેહ આ વાત આમ હશે કે કેમ એવી શંકા, ૩ મિથ્યાજ્ઞાન ઉલટા પ્રકારના જ્ઞાનનો આદર, ૪ રાગ પ્રેમ, વિચાર વગરનો આદર, ૫ દ્વેષ અપ્રીતિ વ્યવસ્થા વગરની, ૬ સ્મૃતિભ્રંશ વાતો ભૂલી જવી, વિસ્મરણ થવુ, ૭ ધર્મ અનાદર ધર્મનો આદર ન કરવો, આળસ કરવુ, ૮ યોગ મન વચન કાયાને દુષ્ટપણે ધારણ કરવા

૬ **અવિરતિ** વાદરાના શરીરમા જૂ બહુ પડી જાય છે અને તેને આખો વખત હેરાન કર્યા કરે છે કોઈ પ્રકારના વ્રત નિયમ ન લેવા એ અવિરતિ દશા કહેવાય છે વાનર શરીરને એ દશા બહુ ત્રાસ આપનારી છે એ અત્ર વક્તવ્ય છે એ દશામા શરીરમા જેમ મેલ વધારે થાય છે તેમ આત્માપર ઘણો કચરો ચઢ્યા કરે છે

૭ **મિથ્યાદર્શન** અજ્ઞાન અનાદિ કાળથી ચાલ્યુ આવતુ અજ્ઞાન-અંધકારમા અને મિથ્યાદર્શનમા જરા પણ ફેર નથી આત્મામા તદ્દન અંધકાર રહે છે

" મૂકે છે આવી રીતે ભદ્ર ! એ ઓરડામા રહેતા રહેતા એ વાદરાના " બચ્ચાને ઘણા ઘણા ઉપદ્રવો વારવાર થયા જ કરે છે હવે એ ચિત્ત " નામના વાદરાના બચ્ચાને વારવાર એવા એવા અનેક ઉપદ્રવો થયા " કરે છે તેની વેદનાનો આકરો ભાર તે બાપડુ ઉપાડી શકતુ નથી " તેથી કોઇ વખત તે રૌદ્રધ્યાન[1] નામના ખેરના અગારાથી ભરેલ " ધગધગતા જાજ્વલ્યમાન કુડમા પડે છે, કોઇવાર અનેક પ્રકારના " કુવિકલ્પો રૂપ કરોળીઆના જાળાથી જેનુ મોઢુ ઢુપાઇ રહેલુ છે " એવી અત્યત ભયકર આર્તધ્યાન[2] નામની ઊડી ગુફામા પેસે છે, " તારે એ વાદરાના બચ્ચાને બહુ સભાળ રાખી સાવચેતીથી એ " બળતા કુડમા કે ઊડી ગુફામા જતુ બચાવી લેવુ[3]"

" મેં પૂછયુ 'મહારાજ ! એને કુડમા કે ગુફામા પડતા બચાવ " વાના ઉપાયો શા શા છે?" એટલે ગુરુરાજે વાત આગળ ચલાવી –

" ભાઇ ! પેલા કાયા નામના ઓરડામા પાચ ગોખો છે તેમના " બારણા પાસે પાચ વિષય નામના ઝેરી ઝાડો છે

વાનર રક્ષણુ ના ઉપાયો

" એ ઝેરી ઝાડો સ્વરૂપે ઘણા ભયકર છે કારણ કે " એ તેને વિહ્વળ કરી દે છે, ગધથી પણુ એ વાદ " રાના બચ્ચાને ઘેન લાવી મૂકે છે,[4] એને જોવામા

---

૧ રૌદ્રધ્યાન ક્રૂર આશયથી ઉત્પન્ન થાય છે હિંસાનદી મૃષાનદી ચૌર્યા નદી અને સરક્ષણુાનદી એ ચાર એના પેટા વિભાગો છે એ મનને હકળાવે છે અને તેને ઉત્પન્ન થવાના કારણુો અને તેના સાધ્યો બહુ ખરાબ હોય છે (વિશેષ વિગત માટે જુઓ જૈન દૃષ્ટિએ યોગ પૃ ૧૭૫–૩૮)

૨ આર્તધ્યાન અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય છે અનિષ્ટસયોગ, ઇષ્ટવિયોગ, રોગ ચિંતા અને ભવિષ્યની ચિંતા આ ચાર એના પ્રકાર છે એ ધ્યાનમા પડેલો પ્રાણી સસારખાડામા પડતો જ જાય છે અને તેને યોગ્ય રીતે ગુફા કહેવામા આવેલ છે એના વિશેષ વિગતવાર સ્વરૂપ માટે જુઓ જૈ દ યો પૃ ૧૩૧–૩૫

૩ આ સર્વ હકીકત ગુરૂમહારાજે છઠ્ઠા મુનિને કહેલી છે અને તે સર્વે વાત છઠ્ઠા મુનિ અકલક પાસે ફરીવાર કહી બતાવે છે ગેરસમજુતી ન થાય તે સારૂ જણાવવાની જરૂર છે હજુ છઠ્ઠા મુનિનો પોતાનો અભિપ્રાય કાઇ આવ્યો નથી ગુરૂ અને પોતાની વચ્ચે થયેલી વાત તે કહી બતાવે છે ધનવાહને સાભળેલી તે સર્વે વાતને સસારીજીવ તરીકે સદાગમ સમક્ષ અગૃહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને કહી બતાવે છે

૪ વિષવૃક્ષોઃ ઝેરી ઝાડો. પાચ ઇંદ્રિયના ત્રેવીશ વિષયો એના વર્ણનમા પ્રથમ ઘ્રાણુઇંદ્રિય લે છે પછી ચક્ષુરિંદ્રિય, શ્રોત્રેંદ્રિય સ્પર્શનેંદ્રિય અને રસેંદ્રિય લેવામા આવી છે આ પાચે ઇંદ્રિયો મનપર કેવી અસર કરે છે તેનું અત્ર આબેહૂબ વર્ણન છે

" આવે તો દર્શનમાત્રથી વાદરાને એ ચપળ બનાવી દે છે, એના નામ-
" શ્રવણમાત્રથી એ વાદરાના બચ્ચાને મારે છે તો પછી એને અડ
" વામા આવે તો અથવા એનો સ્વાદ લેવામા આવે તો એ બચ્ચાનો
" વિનાશ કરી મૂકે એમા શુ આશ્ચર્ય જેવુ છે? વાદરાના બચ્ચાને
" જૂદી જૂદી રીતે ઉપર કહેવામા આવેલા ત્રાસ આપીને એ એવુ
" તો વ્યાકુળ બનાવી મૂકે છે કે એ ત્રાસની અસર નીચે એ બચ્ચુ
" પેલા વિષવૃક્ષને આબાના ઝાડો ગણુવાની ભૂલ કરે છે, અને એ
" વિષવૃક્ષોપર અત્યત રાજી થઇ તેમા આસક્ત થાય છે અગાઉ જણા
" વેલા પાચ ગોખોદ્વારા તે બહાર નીકળી આવી અત્યત અભિલાષા
" પૂર્વક એ વૃક્ષો તરફ દોડે છે, એના કેટલાક ફળો સારા છે એમ
" ધારી લઇને એના ઉપર તે શીદા થઇ જાય છે, વળી એના કેટલાક
" ફળો સારા નથી એમ ધારીને તે (ફળો)ની ઉપર દ્વેષ કરે છે,[1] એના
" ઉપર અત્યત આસક્ત થઇને એ વૃક્ષોની ડાળીઓમા વારવાર ભમે
" છે, એ ઝાડોની નીચે અર્થનિચય[2] નામનો પાદડા, ફળ, ફૂલ, રજ
" અને બીજો કચરો એકઠો થયેલો હોય છે તેના ઉપર તે આળોટે
" છે, એમા કરતા ફરતા કર્મપરમાણુનિચય[3] નામની એ વૃક્ષોના
" ફળો અને ફુલોની પરાગને આખા શરીરે ચોંટાડે છે અને ભોગસ્નેહ
" નામના જળબિંદુ ઝરમર ઝરમર વરસાદથી એ ભીનુ થાય છે

{આ ત ર / ભા વા ર્થ} મારા ગુરૂમહારાજે જે વાત કરી તેનો અદરનો ભાવાર્થ મારા સમજવામા આવી ગયો તેથી મેં વિચાર કર્યો—આ મહારાજશ્રી કહે છે તે વિષવૃક્ષો (ઝેરી ઝાડો) તો શબ્દ, રૂપ, રસ, ગધ અને સ્પર્શ રૂપ સામાન્ય પ્રકારે જણાય છે, એના ફૂલો એ તો કાઇક વધારે સ્ફુટ પણ દેખી ન શકાય તેવા તેના વિશેષ પ્રકારો[4] જણાય છે, જ્યારે એના ફળો એ એના વધારે સ્ફુટ સમજી શકાય તેવા વિશેષ આવિર્ભાવો જણાય છે, એની ડાળીઓ તે વિષયોના આધારની વસ્તુઓના

---

૧ આ રાગદ્વેષનુ સ્વરૂપ છે ઇંદ્રિયના કેટલાક વિષયો ગમે છે તે પર રાગ થાય છે કેટલાક ખરાબ લાગે છે તે પર દ્વેષ થાય છે, તજે છે તે પણ ત્યાગબુદ્ધિથી નહિ પણ દ્વેષથી જરા વિચાર કરવાથી આ વિષવૃક્ષનુ આખુ સ્વરૂપ સમજાઇ જાય તેવુ છે

૨ અર્થનિચય વિષયોના સ્વરૂપો બાહ્ય દેખાવો નીચે ભાવાર્થ જુઓ

૩ કર્મપરમાણુનિચય કર્મ રજથી આખા શરીરને વ્યાપ્ત કરી નાખવુ તે

૪ વિશેષ પ્રકારો આવિર્ભાવો Manifestations

સ્થાનો જણાય છે, એ ડાળીઓમાં ચિત્તરૂપ વાદરાના બચ્ચાનું હરવું ફરવું લોકોના ઉપચાર માત્રથી થાય છે, કારણ કે લોકો સાધારણ રીતે એમ બોલે છે કે મારૂં મન અમુક જગ્યાએ અત્યારે ગયું છે આ પ્રમાણે હોવાથી મુનિરાજે જે વાત કહી તે મારા સમજવામાં બરાબર આવી ગઇ છે અને તે હવે પછી પણ સર્વ બરાબર સમજાઇ જશે–આવો વિચાર કરી મેં મારા ગુરૂમહારાજને પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવવા વિજ્ઞપ્તિ કરી }

" " ભદ્ર ! ઉપર જણાવ્યું તેમ ભોગસ્નેહ નામના જળથી એ વાદ"રાના બચ્ચાનું શરીર ભીનું થયેલું હોય છે ત્યારે તેના ઉપર કર્મ"પરમાણુનિચય નામની રજ ઘણી ચોંટે છે[1] અને એ રજથી એ "વાદરાના બચ્ચાનું આખું શરીર ધૂડધૂડ થઇ જાય છે, હવે એક તો "વાનરમાં સ્થિરતા હોતી નથી અને વળી પેલી ઝેરી રજ આખા "શરીરને ભેદ કરનારી હોવાથી એ વાદરાના બચ્ચાના શરીરમાં "જખમો પડે છે, શરીર ક્ષીણતાથી ખરખર બોરડી જેવું (ઘરડું "અને શિથીળ) થઇ જાય છે, એનો મધ્ય ભાગ ચારે તરફથી વેરાઈ "જાય છે અને પેલી ઝેરી રજ આખા શરીરને અને ખાસ કરીને "મધ્યભાગને અસર કરે છે અને આખું શરીર બળવા માંડે છે, પરિ"ણામે આખું શરીર કાળું પડી જાય છે અને તેમાં કાંઇક કાંઇક રતાશનો "ભાગ પણ જોવામાં આવે છે ત્યાર પછી પાછું તે ઓરડામાં એ વસે "છે તે વખતે ઉપર લખેલા સર્વ ઉપદ્રવો તેને પાછા વારવાર થયા "જ કરે છે, વધારે આકરા રૂપમાં તેના ઉપર તે ઉપદ્રવોના હુમલા "આવ્યા કરે છે અને એક અથવા બીજા હુમલાઓ અવાર નવાર "તેના ઉપર અસર કર્યા કરે છે

" " ભદ્ર ! એ ચિત્ત નામના વાદરબચ્ચાંને ઉપર કહ્યા તેવા "ઉપદ્રવો અને પીડાઓ થયા જ કરે છે અને તેનું "આખું શરીર બળતું બળતું કાળું પડી જાય છે "તેમાથી તેનું રક્ષણ કરવાનો આ સીધો ઉપાય "છે–[2]સ્વવીર્ય નામના પોતાના (આત્માના) હાથમાં

સીધો ઉપાય

૧ ભીના શરીરમાં હમેશા રજ વધારે ચોંટે તેમાં વળી સ્નેહમાં ચીકાશ છે એટલે વધારે ચોંટે એ ભીનાશ જતા રજ ખરવા માડે છે તે આગળ જણાશે

૨ સ્વવીર્ય પોતાની શક્તિ આત્મા અનત શક્તિનો ધણી છે અંદર રહેલી શક્તિને બહાર વ્યક્ત કરવાની છે હાથ દ્વારા શક્તિ બતાવાય છે

"[1]અપ્રમાદ નામનો દૃઢ વજ્રદડ (સખ્ત ન ભાગે તેવો દાંડો) લઇને
"પેલા પાચે ગોખલાઓ પાસે ઊભા રહેવુ અને જ્યારે જ્યારે પેલુ વાદરાનુ
"બચ્ચુ ઝેરી ઝાડોના ફળો ખાવાની ઇચ્છાથી બહાર આવે ત્યારે ત્યારે
"તેની સમક્ષ પેલો દાંડો ઉગામીને તાળી પાડીને તેને બહાર આવતું
"અટકાવવુ, એમ છતા પણ એ બચ્ચુ ઘણુ ચપળ હોવાને લીધે
"કદાચ બહાર આવી જાય તો તેને જોરથી ધમકાવવુ, ત્યાર પછી
' એને બહાર આવવાનો નિષેધ કરેલો હોવાને લીધે અને તેને આબાના
' ફળો (કેરીઓ) ખાવાની અભિલાષા નિવૃત્ત થતી હોવાને લીધે તેના
"આખા શરીરે ભોગસ્નેહના વરસાદથી જે શરદી[2] થઇ આવેલી હશે
"તે સોષાઇ જશે, શરીરમા ગરમી આવતી જશે, પછી એનુ શરીર
"નૂર પડેલુ હોવાને લીધે તેના ઉપર જે રજ-ધૂડ લાગેલી હશે તે પણ
"પ્રત્યેક ક્ષણે ખરવા માડશે, એના શરીરપર પડેલા જખમો રોકાવા
"માડશે, એના શરીરની ક્ષીણતા દૂર થતી જશે, એ કાળુ પડતુ અટકશે,
"એના શરીરની ખોટી લાલાશ નાશ પામશે, એના શરીરપર ધોળો
"રગ આવવા માડશે, શરીરની સ્થિરતા પ્રાપ્ત થશે અને એનુ આખુ
"રૂપ જોવા લાયક થશે આ પ્રમાણે થયા પછી તે બચ્ચુ પેલા ઘરના
"ઓરડામા રહેશે તો પણ તેને ઉપર જણાવેલા ઉપદ્રવો થશે નહિ
"અથવા પેલા ઉપદ્રવો પોતાનો પ્રભાવ તેના ઉપર જરા પણ બતાવી
"શકશે નહિ વળી પેલા બિલાડા ઉંદર કોળ વિગેરે જે વાદરાના બચ્ચાને
"વારવાર ઉપદ્રવ કર્યા કરતા હોય છે તેમનો સર્વનો તારે એ અપ્રમાદ
"નામના વજ્રદડ વડે ચૂરેચૂરો કરી નાખવો જ્યારે એ સર્વના ચૂરેચૂરા
"થઇ જશે ત્યારે પછી પેલા ચોકને રસ્તે એ વાનરબચ્ચુ બહાર
"નીકળશે તો પણ એને કોઇના તરફનો જરા પણ ભય રહેશે નહિ
"એ વાદરાના બચ્ચાને ઉપદ્રવોમાથી બચાવવાનો આ ઉપાય છે"

પ્રથમ ચક્ર.

"વળી મેં મારા ગુરુ મહારાજને પૂછયુ 'એ વાદરાના બચ્ચાનુ આટલુ બધુ રક્ષણ કરવાથી મારુ શુ કામ થશે? મને શો લાભ મળશે? તે આપ જણાવો' એટલે વળી ગુરુમહારાજે આગળ ચલાવ્યુ–

સરક્ષણનું પરિણામ

---

૧ અપ્રમાદ આળસનો ત્યાગ આત્મગુણમા ચાલુ ઉદ્યો। સમયમ્મેં ગોયમ! મ કરે પ્રમાદ' પ્રમાદ એટલે સસાર આસક્તિ

૨ શરદી જ્યા ત્યા રખડવાથી અને જે તે ખાવાથી થાય છે, તેનો નિષેધ થતા શરદી મટે છે, ડોકટરો શરદી થાય ત્યારે આરામ લેવાનુ અને ખાવાનુ બધ કરવાનું કહે છે તે ધ્યાનમા લેવાનુ છે

"“ભદ્ર! તને પેલો શિવાલય નામનો મઠ બહુ પસંદ આવ્યો
"હતો અને ત્યાં જવાની તને ઇચ્છા થઇ હતી, એ શિવાલય મઠે
"પહોંચવાનો મુખ્ય ઉપાય આ વાદરાના બચ્ચાનું સારી રીતે રક્ષણ
"કરવું એ છે એ વાદરાના બચ્ચાનું સારી રીતે રક્ષણ કર્યું હોય તો
"તે કોઇ પણ પ્રકારની અડચણ અગવડ વગર એકદમ શિવાલય
"મઠમાં પહોંચવાનું પ્રબળ કારણભૂત બને છે, તેટલા માટે ભાઇ!
"તારી મરજી જો એ મઠમાં જવાની જરૂર થઇ હોય તો તારે આ
"વાદરાના બચ્ચાનું સારી રીતે રક્ષણ કરવાનો મજબૂત પ્રયત્ન કરવો
"જોઇએ, કારણ કે એ વાદરાનું બચ્ચું ઘણા કાળથી ચક્રમાં પડી ગયું
"છે અને એ ચક્રમાંથી[1] તેને બહાર લાવવું એ ઘણું મુશ્કેલ કામ છે
"એ ચક્કરમાં (વમળમાં) તે કેવી રીતે પડી ગયું છે તે તું સમજ
"ઉપર અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવો બતાવવામાં આવ્યા છે તે ઉંદર
"બિલાડા વિગેરેથી પીડા પામતો આ પ્રાણી મોહની અસરતળે આમ્ર
"ફળો ખાવા દોડ્યો જાય છે એટલે એના શરીરપર ધૂળ સારી રીતે
"મોટા પ્રમાણમાં ચોંટે છે અને વળી એ પાણીથી ભીંજાઇ જાય છે,
"એટલે એના શરીરપર ઘારા પડે છે, એટલે વળી પેલા ઉંદર બિ
"લાડા એના પર વધારે ત્રાસ કરે છે, ત્યાર પછી એ વસ્તુઓ ખાવા
"માટે ઉંદર બિલાડા વિગેરે સંખ્યા અને જોરમાં વધતા જાય છે અને
"તેઓ જેમ જેમ એને વધારે પીડા કરે છે તેમ તેમ શાંતિ મેળવવાના
"હેતુથી બચ્ચું આંબા તરફ દોડે છે, પરિણામે વળી એના પર વધારે
"રજ ચોંટે છે, એનામાં ભીંજાશ વધતી જાય છે અને પરિણામે
"શરીરપર વધારે ઘારા પડતા જાય છે અને તેવી રીતે એ ચક્કરમાં
"પડ્યા પછી એને ઉપદ્રવો વારવાર વધતા જ જાય છે આવા ખરાબ
"વમળમાં-ચક્રમાં પડી ગયા પછી જ્યાંસુધી તું પોતે જ એનું રક્ષણ
"નહીં કર ત્યાંસુધી એ આધાપીડા વગરનું કોઇ રીતે થઇ શકે
"એમ નથી તેટલા માટે ભાઇ! એને રક્ષણ કરવાનો જે ઉપાય મેં
"ઉપર જણાવ્યો છે તે તારે નિરંતર અમલમાં મૂકવો, નિરંતર તે
"પ્રમાણે ઉપાય કર્યા કરવો જેથી એ બચ્ચું આધાપીડા વગરનું થાય

વિવેચન-સમજણ.

(છઠ્ઠા મુનિમહારાજ અકલંકને કહે છે કે) "મારા ગુરૂમહારાજે જે હકીકત કહી તેનો અંદરનો ભાવાર્થ હું સમજી ગયો અને તે પર વિ

---

૧ ચક્ર whirlpool, circle પાણીમાં વમળ થાય છે, ચારે તરફ ગોળ ફરે છે, વહાણ તેમાં આવી જાય તો આગળ વધી શકતું નથી ગોળ ફર્યા કરે છે

ચાર કરતા કરતા મેં ચિંતવના કરી કે ગુરૂમહારાજે વાર્તાદ્વારા મને જે હકીકત સમજાવી તે આ પ્રમાણે જણાય છે —

" રાગ વિગેરેથી ઉપદ્રવ પામેલું ચિત્ત ઇંદ્રિયના વિષયોમાં પ્રવર્તે " છે, અને જ્યારે જ્યારે એ વિષયોમાં પ્રવર્તે છે ત્યારે ત્યારે એનો " કર્મસંચય વધતો જાય છે અને ભોગસ્નેહની તેની વાસનાઓ તેની " સાથે એકરૂપ થતી જાય છે એ ભોગસ્નેહની વાસનાને લઇને સંસાર " સંબંધી સંસ્કારો તેને થાય છે તે સંસ્કારો ધારાઓની સાથે " સરખાવવા યોગ્ય છે એ સંસ્કારોને લઇને રાગ વિગેરે ઉપદ્રવો " પોતાનું જોર વધારે પ્રમાણમાં બતાવે છે ઊંદર બિલાડી જેવા એ " ઉપદ્રવો દરેક ક્ષણે વધતા જ જાય છે અને તેઓની અસર અને " પ્રેરણા નીચે ચિત્ત વિષયો તરફ વારવાર દોડ્યું જાય છે તેને લઇને[1] " એ ફરીવાર કર્મ બાંધે છે, એથી ચીકાશ વધારે વધારે થાય છે " અને ચીકાશને પરિણામે વધારે વધારે ઉપદ્રવો થાય છે આવા " પ્રકારનું એ ચક્ર જેનું મૂળ કે છેડો દેખાઇ શકાતો નથી તેમાં એ " (ચિત્ત) પડી જાય છે અને તેમાં એને કરોડો દુ ખો થાય છે તે " માથી તે છૂટી શકતું નથી એને બચાવવાના ઉપાય તરીકે ગુરૂમહા " રાજે સ્વવીર્યે હાથમાં અપ્રમાદ નામનો સખ્ત દાંડો લેવા જણાવ્યું, " તો પછી ગુરૂમહારાજે જે અપ્રમાદ કરવા કહ્યું છે તેને હું હવે બરા- " બર અનુસરીશ, ગુરૂમહારાજના ઉપદેશને બરાબર અમલમાં મૂકીશ

" કારણ કે આ શરીર, સંપત્તિ, ભોગો અને આ સગાસંબં " ધીઓ બહારથી દેખાય છે તે સર્વ સ્વપ્ન છે, ઇંદ્રજાળ છે, ગંધર્વ " નગર છે આ પ્રમાણે સદ્બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર અને નિર્ણય કરીને તે " બાબતની ભાવના વારવાર કર્યા કરીશ એમ કરવાથી મારા ચિત્તનું " બંધન આ સંસારના જાળામાથી પાછું હઠી જશે હવે મારા એ " ચિત્તને સંસારની સાથે અનાદિ કાળથી સંબંધ હોવાને લીધે વળી " પાછું એ સંસાર તરફ ગયા તો કરશે પરંતુ તે હકીકત આત્માને " ઘણી નુકસાન કરનારી છે તેથી પ્રયત્ન કરીને ચિત્તને હું તેમ જતા " રોકી રાખીશ અને વળી તેને શિક્ષા આપીશ કે 'ચિત્ત' તારે

ચિત્તને શિક્ષા

" આવી રીતે બહાર નીકળવામાં શો લાભ છે ? તું " તારા પોતાના ખરા રૂપમાં (સ્વરૂપમાં–આત્મસ્વ- " રૂપમાં) સ્થિર રહે, જેથી તું આનંદમાં લીન થઇને " રહી શકે આ આખો સંસાર છે તે બહાર નીકળવા જેવો છે (તે " તારા બહારના ચારા જેવો છે) અને તે સંસાર આખો અનેક

[1] અહીં રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રંથનું પૃ ૧૦૨૬ શરૂ થાય છે

" દુ ખોથી ભરેલો છે અને મોક્ષ પોતાના સ્વરૂપમા રહેવા જેવુ છે અને
" તે જ માત્ર અનેક સુખોથી ભરપૂર છે માટે સુખ પ્રાપ્ત કરવાની
" ઇચ્છાથી તારે બહાર નીકળવાની જરૂર નથી, બહાર તો સસાર છે
" અને સા દુ ખ જ છે, તારે તો આત્મામા રહેવુ-સ્થાન કરવુ અને
" બાહ્ય ભ્રમ બિલકૂલ છોડી દેવા એ જ યોગ્ય છે સુખ તો ખરેખર
" આત્મઅવસ્થાનમા જ તને મળે તેમ છે જો, આત્મામા અવસ્થાન
" કરીશ તો તને આ જન્મમા પણ ઘણુ સુખ મળશે અને જો બહાર
" નીકળીશ તો આ ભવમા પણ તને ઘણુ દુ ખ પડશે એ વાત તુ
" બરાબર લક્ષ્યમા રાખજે ધારણ કે—

" सर्व दु ख परायत्त सर्वमात्मवश सुखम् ।
" बहिश्च ते पराधीन स्वाधीन सुखमात्मनि ॥

" જેટલે અશે પરવશપણુ હોય છે, જેને માટે પારકા ઉપર
" આધાર રાખવો પડતો હોય છે તે સર્વ દુ ખ જ સમજવુ અને જેટલુ
" પોતાના તાબામા હોય, પોતાને કબજે હોય તે સર્વ સુખ સમજવુ
" હવે બહાર જવુ તે તારે પરાધીન છે અને પોતાનામા રહેવુ તે સ્વા
" ધીન છે તેટલા માટે બહાર નીકળવામા (પરપ્રવેશમા) દુ ખ છે
" અને આત્મ અવસ્થાનમા આનદ છે વળી હે ચિત્ત ! આત્માની
" બહાર રહેલી કોઇ પણ વસ્તુ તને વહાલી લાગતી હોય તો તે સબં-
" ધમા તને કહેવુ જોઇએ કે તે સર્વ વસ્તુઓ નાશ પામે તેવી છે,
" દુ ખ આપનારી છે, આત્મસ્વભાવથી જૂદી છે અને મેલ કચરાથી
" ભરેલી છે હે ચિત્ત ! એવી વસ્તુઓ સારૂ તુ શામાટે નકામો ક્લેશ
" કરે છે? અને શા માટે આત્માને મૂકીને આવી રીતે વારવાર
" રખડ્યા કરે છે? તુ વિચાર કર કે આત્માની બહાર જો કોઇ સુદર
" વસ્તુ હોત તો દુ ખમાથી તેનુ નિવારણ કરવાનો રસ્તો પણ હોત,
" અને હે ચિત્ત ! એવો તો કોઇ રસ્તો હોય એમ જણાતુ નથી ભોગ
" રૂપ ભયકર અગારાઓ જ્યારે તને બાળતા હોય છે ત્યારે આનદ
' સ્વરૂપ આત્મામા તેનુ નિવારણ (અટકાવ) થાય છે પણ તેમ થાય છે
" ત્યારે તુ ફોગટ ક્લેશ કરે છે, પરતુ તેમ ન કરતા હે ચિત્ત ! અનત
" દર્શન જ્ઞાન વીર્ય અને આનદથી ભરેલા આત્મામા અવસ્થાન કરીને
" તુ શીઘ્ર નિરાકુળ થા આ સ્થાન (આત્મામા અવસ્થાન) પર કાયમ
" રહેવાથી ભોગ રૂપ ચીકાશ ઓછી થતી જાય છે અને તેથી ચોંટેલી
" રજ અવશ્ય ખરતી જાય છે એમા જરા પણ શકા જેવુ નથી
" ત્યાર પછી તુ વિચાર કર કે તારા શરીર પર જે ભયકર ઘારાઓ
" પડે છે તે માત્ર અત્યત ખરાબ વાસનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરતુ

"જ્યારે તુ એ વાસનાઓની પીડાથી મુક્ત થઇશ ત્યારે પછી ભોગો "ઉપર તને પ્રેમ જ નહિ આવે ઘારાઓમા એ ભોગો [1]પિંડ જેવા "થઇને રહેલા છે એમ ડાહ્યા માણસો કહે છે આથી જરા થોડો "વખત તે આનદ આપે છે, પરતુ તે ભોગપિંડને ભોગવવામા "આવે છે ત્યારે પાછી પીડા વધારી મૂકે છે એવી રીતે એ ભોગોને "ભોગવ્યા ત્યારે થોડો વખત જરા નિરાત વળે છે પણ ખરાબ વાસ "નાના ધ્યાનને લઇને અતે ઘાની પીડાને એ વધારે છે હવે જો તારા 'શરીરમાથી ખરાબ વાસનાઓ નીકળી જાય તો તારૂ શરીર કોઇ "પ્રકારની બાધાપીડારહિત અને નિરતર આનદયુક્ત થાય અને "એવી સ્થિતિ ઉપજે તો તને એ ભોગોની ઇચ્છા જ થશે નહિ–આ "પ્રમાણે હકીકત હોવાથી હે ચિત્ત! બહારનો સર્વ ભ્રમ છોડી દઇને "તારા પોતાના અસલ સ્વરૂપમા આસક્ત થઇ તુ બેસ અને બાધા "પીડા વગરનુ થઇ જા'

"ચિત્તને એ પ્રમાણે શિક્ષા–સમજણ યોગ્ય રીતે આપીને ખરા "ખર લક્ષ્યપૂર્વક એના રક્ષણમા હુ તત્પર થઇ રહીશ આવી રીતે ચિત્તને "શિક્ષા આપ્યા છતા એ પાપી સ્થિર ન રહેતા ચપળતા કરશે તો "એને બહાર દોડતા વારવાર ફરી ફરીને યત્ન કરીને અટકાવીશ, વળી "કષાય નોકષાય વિગેરે એને ઉપદ્રવ કરનારા છે તે સર્વનો અપ્રમાદ "રૂપ નસ્ત્રથી વધ કરી નાખીશ જ્ઞાનના ઉપયોગથી અને શુભ [2]ધ્યા- "નના સેવનાથી અને એ રાગ વિગેરે ઉપદ્રવોના પ્રતિપક્ષીઓના "આલબનથી તેઓ જલ્દી નાશ પામી જશે એ રાગદ્વેષનો નાશ "થશે એટલે પરીષહ ઉપસર્ગ વિગેરે બહારના ઉપદ્રવો છે તે બાધા "પીડા કરનારા થશે નહિ–તેઓ પોતાનુ જોર જરા પણ બતાવી "શકશે નહિ એટલે પછી મારૂ ચિત્ત આત્મારામ થઇ જશે, રાગાદિ "ઉપદ્રવથી મુક્ત થઇ જશે, બહાર ભટકતુ અટકી જશે એટલે મો "ક્ષને યોગ્ય થઇ જશે આવો મારા મનમા વિચાર કરીને અને તે 'વિચાર પ્રમાણે વર્તવાનો નિર્ણય કરીને ભાઇ અકલક! હાલ હુ "પ્રમાદનો ત્યાગ કરી સાવધાન થઇને રહુ છુ

૧ ભોગો ભોગવતા જરા સારા લાગે પણ વાસનાને પરિણામે આખરે જોર કરે એટલે ઉલટી વધાર પીડા થાય છે અને ઘારા વધતા જાય છે

૨ ધ્યાન તે ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન સમજવા આવતા પ્રકરણમા તે વધારે સ્પષ્ટ થશે

પ્રકરણ ૯ મું.

સંસારબજાર (ચાલુ)[1].

બીજું ચક્ર.

છેલ્લા મુનિરાજે આગલા પ્રકરણમાં વાત કરી તે સર્વે સાંભળ્યા પછી અકલંકે કહ્યું "મહારાજ! બહુ સારૂં થયું! આપે ગુરૂમહારાજના વચનોનો સાર બહુ સારી રીતે જાણ્યો અને યોગ્ય રીતે તેનું આચરણ પણ કરી રહ્યા છો. આપે જે વાત કરી તે સાંભળીને મને પણ બહુ પ્રમોદ થયો છે. આપે જેમ એક ચક્રની વાત કરી તેમ મારા ધારવા પ્રમાણે બીજું પણ એક ચક્ર જણાય છે. મારી એ ધારણા બરાબર છે કે નહિ તે આપથી સાંભળો અને પછી મને તે બાબતનો ખુલાસો આપજો. મારા ધારવા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે હકીકત છે." ગુરૂમહારાજે હકીકત નિવેદન કરવાનું કહેવાથી અકલંકે પોતાના વિચાર જણાવ્યા.

દ્રવ્યમન
ભાવમન

""ચિત્ત—મન બે પ્રકારનું કહેવામાં આવ્યું છે. એક દ્રવ્યમન
"અને બીજું ભાવમન. એમાં જે દ્રવ્યચિત્ત છે તે
"મનપર્યાપ્તિવાળા આત્માએ ગ્રહણ કરેલા મનો
"વર્ગણાના પુદ્ગળ સ્વરૂપ છે. છ પર્યાપ્તિમાં છઠ્ઠી
"મનપર્યાપ્તિ છે, તેનાવડે મનોવર્ગણા ગ્રહણ કરી
"શકાય છે તેને દ્રવ્યમન કહેવામાં આવે છે. એ દ્રવ્યમનમાં જ્યારે
"જીવ-આત્મા જોડાય ત્યારે તેને (આત્માને) ભાવમન કહેવામાં
"આવે છે. આ ભાવમન કાર્મણ શરીરમાં રહે છે અને તેથી તેને જાડું

૧ પ્રકરણ ૮ મું અને ૯ મું સાથે જ વાંચવાનું છે. વધારે લખાણ થવાથી તેને બે વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યું છે.

"કહેવામા આવે છે આ પ્રમાણે હોવાથી ભાવમન તો નિયમસર
"જીવ જ છે, પણ જીવ ચિત્તરૂપ હોય કે ન પણ હોય દાખલા તરીકે
"કેવળીઓ ભાવચિત્ત વગરના હોય છે કોઇને મનથી ઉત્તર દેવામા
"તેઓ દ્રવ્યમનનો ઉપયોગ કરે છે, પરતુ કેવળજ્ઞાન થયેલુ હોવાથી
"તેમને ભાવમનની અપેક્ષા રહેતી નથી, એટલે કેવળજ્ઞાનીને દ્રવ્ય
"મન હોય છે પણ ભાવમન હોતુ નથી જ્યારે આ પ્રાણી રાગદ્વેષ
"વિગેરેની સાથે જોડાયલો હોય છે ત્યારે મિથ્યાજ્ઞાનને પરિણામે તેને
"ઉલટા નિર્ણયો (વિપર્યાસો) થાય છે અને પરિણામે તે દુ ખ આપનારી
"વસ્તુમા સુખ મેળવવાની બુદ્ધિથી પડે છે રાગદ્વેષ વિગેરેથી એને
"સાચો નિર્ણય થતો નથી, વાસ્તવિક સુખ અને દુ ખ ક્યા છે તેનો
"નિર્ણય મિથ્યાજ્ઞાન તેને થવા દેતુ નથી ખોટી પ્રવૃત્તિ થયા પછી
"એના સ્નેહના તતુઓ કર્મના પરમાણુઓને ખેંચી લાવે છે, એ કર્મના
"પરમાણુઓથી જન્માતરનો આરભ કરે છે, વળી એ જન્મા
"તરમા પ્રાણી પાછો મિથ્યાજ્ઞાન વિપર્યાસ વિગેરેમા પડે છે અને
"રાગાદિની સતતિને વધારે છે રાગાદિ સતતિથી વિષયાકાક્ષા થાય છે,
"વિષયાકાક્ષાથી સ્નેહતતુઓ જન્મે છે, સ્નેહતતુઓથી કર્માનુ ગ્રહણ
"થાય છે અને કર્મગ્રહણથી પાછો જન્મ થાય છે, વળી ત્યા વિપ
"ર્યાસ થાય છે-એવી રીતે ઉપર જે ક્રમ જણાવ્યો તે ચાલ્યા જ
"કરે છે આથી જ્યાસુધી ખોટા નિર્ણયો (વિપર્યાસો)ની શ્રેણી ચા
"લતી હોય છે ત્યાસુધી સસાર રેખડપટ્ટીની શ્રેણી ચાલ્યા જ કરે
"છે ભગવન્‌ ! મેં આપની પાસે આ બીજા ચક્રની વાત કરી સમ
"જાવી એ વાત બરાબર છે કે નહિ તે આપ મને કૃપા કરીને કહો."

મુનિમહારાજે જવાબ આપતા જણાવ્યુ "તેં જે વાત કરી તે
"બરાબર છે એમા જરા પણ સશય જેવુ નથી
વિપર્યાસ "તારા જેવા ખોટી વાત સમજે એ કેમ બને ?
વર્જન "ઉપરની વાતથી મેં પણ જાણ્યુ અને ગુરૂમહારાજે
"પણ તેનુ સમર્થન કર્યું કે એ ખોટા નિર્ણયો
"(વિપર્યાસો)નુ જે ચક્ર છે તે જ નહિ પસદ કરવા યોગ્ય ભવચક્રનુ
"કારણ છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી સાચી ખોટી બાબતનો સત્ય
"વિવેક કરનાર પ્રાણીએ વિપર્યાસ (ખોટા નિર્ણયો) ને બનતા પ્રયાસે
"તજી દેવા, એનો એક વાર નાશ થશે એટલે ચક્રની બીજી બાબતો
"આપોઆપ મૂળથી જ નાશ પામી જશે વિપર્યાસને છોડી દેવા એ
"ખરેખરો વિવેક છે, એ ખરેખરૂ તત્ત્વજ્ઞાન છે અને એ આસવ[1]

1 આસ્રવ: જે દ્વારા કર્મો આવે તે પરનાળને આસ્રવ કહે છે

"વગરનો ધર્મ છે જે અપ્રમાદી પ્રાણી એવા ખોટા નિર્ણયો (વિપ
"ર્યાસો) છોડી દે છે અને સાચો જાણકાર બને છે તેને પોતાના મનો
"વિકારનું જાળું પોતાથી તદ્દન અલગ લાગે છે એક વખત મનને
"એ જૂદું જુએ છે અને પોતાની જાતને (આત્માને) તેનાથી ભિન્ન
"જુએ છે એટલે આત્મા એને નિરંતર આનંદમય લાગે છે, પછી એને
"દુઃખ ઉપર દ્વેષ થતો નથી, સુખ મેળવવા માટે ઇચ્છા થતી નથી[1]
"આવી રીતે મનથી તે અલગ થતા-મન ઉપરથી તેની આસક્તિ દૂર
"થતા ઇંદ્રિયોના વિષયો ઉપર તેને સ્નેહ થતો નથી અને એકવાર
"સ્નેહ (ચીકાશ) ગયો એટલે કર્મપરમાણુનો સંચય થતો એકદમ
"અટકી જાય છે, આવી રીતે એ નિઃસ્પૃહ થવાથી અને એને (સંસાર)
"બીજનો નાશ થયેલો હોવાથી એ મુક્ત જીવોની માફક ભવાંતરનો
"આરંભ કરતો નથી અને તેથી એનું ભવચક્ર ફરતું બંધ થાય છે

"એ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી ઉપર બે પ્રકારની વાત કહી
"તે તારા લક્ષ્યમાં આવી ગઇ જણાય છે એક તો
ચક્રજ્ઞાનનું "કર્મબંધન અને બીજું તેનાથી વિસ્તરતું સંસારચક્ર
પરિણામ "એ બન્ને કેવી રીતે પ્રવર્તે છે અને કેવી રીતે નિવર્તે છે
"તે સંબંધી સત્ય હકીકત જાણે તે પછી સંસારને વધા
"રનાર શરીર ઉપર, ધન ઉપર, કે ઇંદ્રિયોના ભોગો ઉપર અથવા તો
"બીજા કોઇ પણ પદાર્થ ઉપર કદિ પણ રાગ કેમ કરે? જે પ્રાણીને
"સાંસારિક પદાર્થો ઉપર ચિત્તની આસક્તિ થાય, જેને તેમાં આનંદ
"અને સુખ લાગે તેણે હજુ સુધી બન્ને ચક્રો (સંસારચક્ર અને
"વિપર્યાસચક્ર) ખરેખરા તત્ત્વથી જાણ્યા નથી એમ સમજવું એનું
"કારણ એ છે કે જ્ઞાન અને ક્રિયાનો યોગ થાય ત્યારે જ ખરેખરા
"ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સિવાય બીજા કોઇ પ્રકારે થઇ શકતી
"નથી સાધ્ય અર્થ શો છે તે બરાબર જાણીને (જ્ઞાન) જ્યારે તે
"બાબતમાં સમ્યગ્ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ (ક્રિયા) કર
જ્ઞાનક્રિયા[2] "વામાં આવે ત્યારે તે સાધ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે
"મહામતિ મહાત્મા વસ્તુસ્વરૂપને એ જ આકારમાં

---

૧ સરખાવો-માન અપમાન સહુ સમ ગણે, સમ ગણે તૃણ મણિ ભાવરે, અને મુક્તિ સંસાર બેહુ સમ ગણે રે વિરે

અને ખરો ખ્યાલ આપતા આનંદઘન કહે છે કે-આપણો આતમભાવ જે, એક ચેતનાધારરે અવર સવી સાથ સંજોગથી, એહ નિજ પરિકર ધારરે

૨ આ વિભાગ ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે

"બતાવી ગયા છે[1] सम्यक् प्रवृत्ति साध्यस्य प्राप्त्युपायो ऽभिधीयते । સાધ્ય
"પ્રાપ્તિનો ઉપાય સમ્યગ્ પ્રકારે તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે જ છે અને
"જો એવી રીતે સાધ્યની પ્રાપ્તિ થતી ન હોય તો એ ઉપાયનું ઉપાય
"પણુજ રહેતુ નથી જ્યાં અસાધ્યનો આરંભ છે (સાધ્યનો આરંભ
"નથી) ત્યાં સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી અને જ્યાં સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી ત્યાં
"સાધ્યનો આરંભ નથી આવી રીતે સાધ્ય અને સમ્યગ્જ્ઞાનનો પર
"સ્પર અન્યોન્યાશ્રય સબંધ છે, તેટલા માટે આગમના જ્ઞાનવાળો
"જે ક્રિયા કરે છે તે જ ખરી ક્રિયા કહી શકાય છે અને જે યોગ્ય
"ક્રિયામાં સ્વશક્તિ અનુસાર ઉદ્યમ કરે છે તે જ આગમનો જાણકાર
"કહી શકાય છે ચિંતામણિ રત્નનું જે પ્રાણી બરાબર સ્વરૂપ જાણતો
"હોય અને તેની પ્રાપ્તિના અનેક પ્રકારના ઉપાયો વિદ્યમાન હોય
"અને પોતે દારિદ્ર્યાવસ્થાથી પીડાતો હોય તો તે ચિંતામણિ રત્ન મેળ-
"વવાનો માર્ગ છોડી અન્ય માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ ન જ કરે માટે જે
"સાધ્યથી ઉલટી રીતે પ્રવૃત્તિ કરે તે ખરેખર વસ્તુનો જાણકાર જ
"ન હોવો જોઇએ, જે ભમરો માલતીના ફૂલની ગંધ જાણતો-સમ-
"જતો હોય તે ઘાસ કે દર્ભ ઉપર બેસવાની કદિ પ્રવૃત્તિ કરે જ નહિ
"આવી રીતે સંસારનો અભાવ થતાં પ્રાણી મુક્તિ પામી જાય છે-
"આવી અનેક વાતો છે તે સઘળીથી સર્યું માત્ર મારા કહેવાની મત
"લબ એ છે કે તેં જે બીજા ચક્ર માટે વાત કરી તે તદ્દન બરાબર
"છે મારા ગુરૂમહારાજે આ સર્વ વાતના પરિણામે મને કહ્યું હતું કે
"પેલા વાદરાના બચ્ચાનું બહુ સારી રીતે આખો વખત જતન
"કરવુ અને એ કાર્ય મારા ખાસ કર્તવ્ય તરીકે તેમણે મને જણાવ્યું
"હતુ"

મઠપ્રાપ્તિના ઉપાય.
છ લેશ્યાઓનું સ્વરૂપ.
દાદર-તેના પગથીઆ.

અકલંકે મુનિરાજને પૂછ્યું "ત્યારે મહારાજ! એ વાનરને શિવા-
લય મઠમાં કેવી રીતે લઇ જવો-તેના ઉપાય શા શા છે તે સબંધી
આપશ્રીને ગુરૂમહારાજે જે કહ્યું હોય તે સર્વ મને જણાવો" છઠ્ઠા-
મુનિરાજે એ સવાલનો જવાબ આપતા કહ્યું —

૧ મહામતિ આ નામ શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકને અપાય છે તેઓશ્રી કહે છે કે ज्ञानक्रियाभ्याम् मोक्ष ઉપર મૂળમાં લખેલ સૂત્ર પણ તેઓશ્રીનું જ છે સ્થળ મળી શક્યું નથી

"ભદ્ર ! એ ઉપર તને ગર્ભગૃહ[1] બતાવવામા આવ્યો હતો તેમા "છ નોકર જાતની સ્ત્રીઓ વસે છે, તેઓનુ સામાન્ય નામ (ઓળખ) "લેશ્યા તરીકે જાણીતુ થયેલુ છે અને પ્રત્યેકના નામ અનુક્રમે કૃષ્ણ, "નીલ, કપોત, તૈજસી, પદ્મ અને શુક્લ છે એ જ ગર્ભગૃહમા "તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેની જ દોલતથી એ ઉછરે છે, વધે છે અને "તે સ્થાનની જ પુષ્ટિ કરનારી પણ થાય છે એ છ સ્ત્રીઓ પૈકી પ્રથ "મની સ્ત્રી ઘણીજ ક્રૂર છે, બીજી સ્ત્રી પ્રથમની સ્ત્રી કરતા કાઇક "ઓછી ક્રૂર છે, ત્રીજી તેથી પણ સહજ ઓછી ક્રૂર છે, પણ ત્રણે "સ્વરૂપે ક્રૂર છે, અનેક પ્રકારના સેંકડો અનર્થોનુ કારણ છે, પેલા "વાનરાના બચ્ચાની તો ખરેખરી દુશ્મન છે, એ ગર્ભગૃહમા અનેક "પ્રકારનો અશુભ કચરો એકઠો થવામા કારણભૂત છે, તને પણ આ "અનેક દુ ખથી ભરેલા બજારમા ધારણ કરી રાખનાર છે અને મઠ "ગમનનુ નિવારણ કરનાર છે-તેમા અટકાયત કરનાર છે બાકીની "ત્રણ સ્ત્રીઓ છે તે અનુક્રમે શુદ્ધ છે, વધારે શુદ્ધ છે અને અતિ "વિશુદ્ધ છે, ત્રણેનુ સ્વરૂપ જ શુદ્ધ છે, અનેક પ્રકારના આહ્લાદો પ્રગટ "કરવાનુ કારણ થાય છે, પેલા વાનરાના બચ્ચાની ખરેખરી મદદ "કરનારી બ્હેનો જેવી છે, પેલા ગર્ભગૃહમા શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવામા હેતુ "ભૂત છે, અનેક પ્રકારની અસારતાની પરપરાથી ભરપૂર આ બજા "રમાથી તને બહાર કાઢી લાવનાર છે અને મઠગમનના કામમા "ઘણી અનુકૂળતા કરી આપનારી છે[2] એ છ એ સ્ત્રીઓએ પેલા

---

૧ ગર્ભગૃહ ક્ષયોપશમ નામે જુઓ પૃ ૧૭૪૮

૨ ચિત્ત અને લેશ્યા આ વિષય ઘણો વિચારવા યોગ્ય છે અને ટુંકામા કહીએ તો **જૈનદૃષ્ટિએ માનસશાસ્ત્ર** (Psychology) કેવી રીતે બતાવવામા આવ્યુ છે તે સર્વ બાબતો અત્ર વિચારવા યોગ્ય જણાય છે મન અને અધ્યવસાયને કેવા પ્રકારનો સબધ છે આત્મા અને મનને શો સબધ છે અધ્યવસાય અને વિચારમા શો તફાવત છે અને મન અને લેશ્યાને કેવો સબધ છે-આ સર્વે પ્રશ્નોનો નિર્ણય આવી ટુકી નોટમા તો થઇ શકે નહિ પણ સહજ ખ્યાલ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે વિચારશો નવીન અને પ્રાચીન અભ્યાસ શૈલી સાથે કર્યો હોય તોજ આ વિષયનો ઉલ્લેખ થઇ શકે તેમ છે તેથી આ અગત્યના વિષયપર કોઇ સુદર લેખ અભ્યાસ કરીને વિસ્તારથી લખશે એવી પ્રાર્થના છે

આત્મા જાતે સ્ફટિક રત્ન જેવો નિર્મળ છે પારદર્શક છે મેલ વગરનો છે, ઉચ્ચગામી સ્વભાવવાળો છે સ્ફટિક રત્ન જ્યારે બીજા પદાર્થના સબધમા આવે ત્યારે તેના જૂદા જૂદા રગ દેખાય છે સ્ફટિકની પછવાડે પીળો પદાર્થ ધરવામા આવે તો તે પીળો દેખાય છે લાલ ધરવામા આવે તો તે લાલ દેખાય છે છતા જાતે તો

[ચાલુ.

" ગર્ભગૃહમા ઉપર ચઢવા માટે પોતાની શક્તિના જોરથી પરિણામ
" નામનો એક દાદરો બનાવ્યો છે વળી એ જ છ સ્ત્રીઓએ એક પછી
" એક પગથીઆ પણ એ દાદરાપર ચઢવા માટે બનાવ્યા છે, એ પગ

નિર્મળ પારદર્શક જ હોય છે અને રહે છે તે પ્રમાણે આત્મા જ્યારે મન વચન કે કાયાના સબધમા આવે ત્યારે તેના જૂદા જૂદા રગ દેખાય છે-તે આત્માના પરિણામોને **લેશ્યા** કહેવામા આવે છે મનમા વિચાર આવે છે તે અમુક આકાર ધારણ કરે છે વિચારો પૌદ્ગલિક છે, મનોવર્ગણાના રૂપો છે, મન માત્ર પચેન્દ્રિયને જ હોય છે, તે સિવાયના જીવોને દ્રવ્ય મન હોતુ નથી અને પચેંદ્રિયમા પણ અસજ્ઞી જીવોને દ્રવ્ય મન હોતુ નથી સર્વ આત્માઓને જે જૂદા જૂદા વ્યક્ત ખ્યાલો થાય તેને **અધ્યવસાય** કહેવામા આવે છે અધ્યવસાયને અને મનના વિચારોને કેવા પ્રકારનો સબધ છે તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે આત્માને જે અધ્યવસાયો થાય છે તે સજ્ઞી પચેંદ્રિયને મનદ્વારા જણાય છે અને ત્યા મનો વર્ગણાને જે આકાર મળે તે વિચાર તરીકે વ્યક્ત થાય છે આથી સજ્ઞી પચેંદ્રિયના અધ્યવસાયો અને વિચારો જો કે તદ્દન જૂદા છે છતા વ્યક્ત રૂપે તેમા ખાસ જાણવા જેવો તફાવત પડતો નથી આ હકીકત સ્પષ્ટ કરવા પ્રથમ જ્ઞાન કેવી રીતે થાય છે તે જરા જોઇ લઇએ પચેંદ્રિય જીવોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના-જાણવાના છ દ્વારો-બારીઓ છે પાચ ઇદ્રિય અને મન શરીર સાથે કાઇ અથડાતા, જીભ સાથે સ્વાદ થતા, નાકમા ગધ આવતા, ચક્ષુથી દેખાતા, કાનથી સભળાતા અથવા મનમા તર્ક થતા 'આ કાઇક છે' એવુ જ્ઞાન થાય છે એને જૈન પરિભાષામા 'વ્યજનાવગ્રહ' કહે છે, નવીન ન્યાય (logic)ના perception શબ્દ સાથે એની સરખામણી થઇ શકે, જો કે perception વ્યજનાવગ્રહથી કાઇક જાડુ છે અને 'અર્થાવગ્રહ'ની કોટિમા કેટલેક અશે જાય છે આવી રીતે 'આ કાઇક છે' એવુ જ્ઞાન થયા પછી અમુક જાતિ (genus) નુ એ છે એમ સહજ ખ્યાલ થાય છે એને 'અર્થાવગ્રહ' કહેવામા આવે છે અત્યત અવ્યક્ત બોધને વ્યજનાવગ્રહ કહેવામા આવે છે કોઈ સ્થાનકે એને 'નિરાકાર બોધ' પણ કહેવામા આવે છે વ્યજનાવગ્રહને અગે એટલુ ખાસ જાણવા જેવુ છે કે એમા ચાર ઇદ્રિય સાથે વસ્તુને સબધ થાય છે પણ આખ અને મનને વસ્તુના સબધની જરૂર રહેતી નથી દાખલા તરીકે સ્પર્શેંદ્રિયને વસ્તુનુ જ્ઞાન જ્યારે તે વસ્તુ ઇદ્રિય સાથે સબધમા આવે ત્યારે જ થાય છે તેવીજ રીતે રસ ઘ્રાણ અને શ્રોત્રનુ સમજવુ, પણ આખને દેખવા માટે વસ્તુ સુધી જવુ પડતુ નથી એ તો દૂરથી પણ દેખી શકે છે, તેવી જ રીતે મનને અમુક વસ્તુનો આકાર સ્પષ્ટ કરવા માટે તેના સન્નિકર્ષમા આવવુ પડતુ નથી આવી રીતે ઘણાજ થોડા વખતમા વસ્તુની જાતિ જણાય છે (એનો સમય માત્ર એક સમયનો છે) ત્યાર પછી વ્યવચ્છેદ રૂપે એની specie વ્યક્તિત્વ સમજાય છે એની વ્યક્તતા શોધવી એને 'ઇહા' કહેવામા આવે છે એને logic મા conception કહે છે એની વ્યક્તિતાનો નિર્ણય આ તે જ છે' એમ ધારવુ તેને 'અવાય' કહેવામા આવે છે અને અન્ય કાઇ નથી પણ તે જ છે એવો નિર્ણય ધારી રાખવો

[ચાલુ

"થીઆ ક્રમસર છે, દરેક સ્રીએ અસખ્ય અસખ્ય બનાવ્યા છે અને
"સરવાળે પણ (કુવે પણ) અસખ્ય છે અને અધ્યવસાયસ્થાન

તેને 'ધારણા' કહેવામા આવે છે લોજીકમા આ છેવટને નિર્ણય Knowledge કહેવાય છે જ્યારે વર્તમાન ન્યાયકારો logicians જ્ઞાનપ્રાપ્તિના ત્રણ વિભાગ પાડે છે conception, perception & knowledge ત્યારે જૈન માનસ શાસ્રીઓએ વિશેષ પ્રથક્કરણ કરીને વ્યજનાવગ્રહ અર્થાવગ્રહ ઈહા અવાય અને ધારણા એમ પાચ વિભાગ પાડ્યા છે આવી રીતે સજ્ઞી પચેંદ્રિય પ્રાણીને ઇંદ્રિય અને મનદ્વારા જે જ્ઞાન થાય તેને વિચાર-નિર્ણય કહેવામા આવે છે આતર જ્ઞાન માટે પાચ ઇંદ્રિય દ્વારા છે અને તે દ્વારા જ્ઞાન થાય છે મનપર એની છાપ પડે છે એના અ થ વ્યવચ્છેદો થાય છે અને નિર્ણય થાય છે મન પૌદ્ગલિક હોઇને વસ્તુના વિચા રને આકાર કરે છે અને તે આકાર દ્વારા જ્ઞાન થાય છે આ બાહ્ય પદાર્થના જ્ઞાનને અગે વાત થઈ આત્માને પૂર્વઅનુભૂત અથવા કર્મવર્ગણાની અસર અનુસાર અધ્યવસાય થાય છે Instinctive knowledge સહજ જ્ઞાનનો આમા સમાવેશ થાયછે સ્મૃતિ અનુભવ એ સર્વનો સમાવેશ ધારણામા થાય છે મનના વિચારો આત્મામા સ્થિત થાય છે અને ત્યા રૂપ અને આકાર ધારણ કરે તેને લેશ્યા કહે વામા આવે છે પચેંદ્રિય સજ્ઞી જીવોના મનનો વ્યાપાર અને આત્માના અધ્યવ સાયો વચ્ચેનો તફાવત સમજવો ઘણો મુશ્કેલ પડે છે મન પૌદ્ગલિક છે અને ત્યા આકાર થાય છે પૂર્વકાળની સ્મૃતિથી અથવા ઇંદ્રિયોની મદદ વગર બોધ જ્ઞાન થાય તેને મારા વિચાર પ્રમાણે 'અધ્યવસાય આત્મજ્ઞાનમા મૂકવુ જોઇએ આત્મા જ્યારે મનયોગમા વચનયોગમા અથવા કાયયોગમા પ્રવર્તે તે વખતે તેના અધ્યવસાયો જે રૂપ લે-જે પરિણામ પામે તેને લેશ્યા કહેવામા આવે છે જ્યા ત્રણમાથી કોઈ પણ યોગ હોય છે ત્યા લેશ્યા હોય છે, જ્યા યોગ ન હોય ત્યા લેશ્યા હોતી નથી.

હવે અહીં સવાલ એ ઉત્પન્ન થાય છે કે કપાય અને લેશ્યામા તફાવત કેવા પ્રકારનો રહે છે કોઇ પણ કર્મનો બધ પડે તે વખતે તેની ચાર બાબત મુકરર થાય છે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ પ્રકૃતિબધ એટલે એ કર્મનો સ્વભાવ કેવો છે, સ્થિતિબધ એટલે કેટલા વખત સુધી અને કયારે ફળ પામનાર છે રસબધ એટલે એ કર્મની ગાઢતા કેટલી છે, ચીકાશ કેટલી છે અને પ્રદેશબધ એટલે એ કર્મ કેટલા પ્રદેશ-પરમાણુઓનુ બનેલુ છે એક દાખલો લઇએ શાતા વેદનીય કર્મ બાધ્યુ તો શાતા આપવી એ પ્રકૃતિ થઇ, કેટલા વખત સુધી શાતા આપવી અને શાતા આપવાનું કામ કયારે શરૂ કરવુ એ તેની સ્થિતિ, એ શાતામા વિશે- ષતા અલ્પતા કેટલી રહેશે તે રસ અને તે કર્મ પોતે કેટલા પરમાણુનુ બનેલુ છે તે પ્રદેશ આમા સ્થિતિ અને રસબધમા સહાય કપાયો ' કરે છે ક્રોધ માન માયા અને લોભ જેટલા સવિશેષપણે હોય તેટલો બધ આકરો અને લાબા કાળ સુધી ફળ આપનારો પડે છે લેશ્યા પ્રદેશબધને સહાય કરે છે કપાયો અને લેશ્યા કોઇ વાર અદર અદર એક બીજામા એટલા બધા ઘુચવાઇ નય છે કે સ

[ચાલુ

“નામથી જાણીતા થયેલા છે તેમા પ્રથમની સ્ત્રી (કૃષ્ણ લેશ્યા) એ

હાય કરનાર તરીકે લેશ્યા પણ લાગે છે અને તેથી કોઇ આચાર્યો લેશ્યાને રસ-બધમા સહાય કરનાર ગણે છે પણ તે ઉપચાર માત્રથીજ સમજવાનું છે મુખ્યતાએ રસબધનો નિર્ણય કષાયપર જ થાય છે

જેવી રીતે કોઇ માણસ દારૂ પીએ તો તેનુ જ્ઞાન અવરાય છે, તે ઘેલો બની જાય છે, પ્રચડ દવા ખાય તો તેની ઇદ્રિયો બહેરી થાય છે, કલોરોફોર્મ આપવાથી જેમ જ્ઞાનેંદ્રિયો બાહ્ય જ્ઞાનના દ્વારો બધ કરી દે છે તેવી રીતે લેશ્યા આત્માના સ્ફટિકત્વપર પડદો નાખી નવા નવા રૂપો આપે છે આત્મા જાતે શુદ્ધ સ્ફટિક જેવો નિર્મળ અને પારદર્શક છે પણ લેશ્યા તેની સાથે આવે ત્યારે તેને જૂદા જૂદા રૂપ આપે છે, નવા નવા રગના આકાર ધારણ કરાવે છે, તેના સ્ફટિકત્વને જૂદા રૂપમા બતાવે છે સ્ફટિક રત્નની પછવાડે જે રગનુ દ્રવ્ય ધરવામા આવે તેવો રગ દેખાય છે તે પ્રમાણે આત્માનુ વ્યક્તરૂપ નવા નવા ર। ધારણ કરે છે તે લેશ્યાના સબધથી થાય છે (યાદ રહેવુ જોઇએ કે એ બાહ્ય સહાયક લેશ્યા દ્રવ્ય આત્માના સ્ફટિકત્વમા પ્રવેશ કરતુ નથી, આત્માના ર।ને બદલતુ નથી, પણ બહારની નજરે આત્માને અન્ય રગે બતાવે છે) લેશ્યાના છ પ્રકાર છે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ અને શુકલ કૃષ્ણ લેશ્યાનો વર્ણ મેઘ કે આજણ જેવો તદ્દન કાળો હોય છે, નીલ લેશ્યાનો વર્ણ પોપટ અથવા બપૈયાના પીંછા જેવો અથવા મોરની ડોક જેવો બ્લુ (blue) હોય છે, કાપોત લેશ્યાનો વર્ણ રીંગણાના ફૂલ જેવો રાતો (adulterated red) હોય છે, તેજો લેશ્યાનો વર્ણ પ્રભાતના સૂર્ય અથવા સધ્યાના રગ જેવો લાલ (pure red) હોય છે, પદ્મ લેશ્યાનો વર્ણ કરેણના ફૂલ જેવો અથવા સોનાના રગ જેવો પીળો હોય છે, શુકલ લેશ્યાનો વર્ણ ગાયના દૂધ જેવો અથવા સમુદ્રના ફીણ જેવો સફેત હોય છે પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા અશુદ્ધ છે, બાકીની ત્રણ લેશ્યા શુદ્ધ છે, છતા આત્માના સ્ફટિકપણાને તો આવરણ કરનારી જ છે પણ ખરાબ આકારમા બતાવનારી નથી આવીજ રીતે લેશ્યાના રસ ગધ અને સ્પર્શ પણ બતાવવામા આવ્યા છે કૃષ્ણ લેશ્યાનો રસ કડવી તુબડી અથવા લીંબડાના રસ જેવો છે, નીલ લેશ્યાનો રસ પીપર આદુ અથવા મરચાના રસ જેવો છે, કાપોત લેશ્યાનો રસ આમળા અથવા ફણસના રસ જેવો છે, તેજો લેશ્યાનો રસ કેરીના રસ જેવો છે, પદ્મ લેશ્યાનો રસ ધરાખ ખજૂર અથવા મહુડાના આસવ (દારૂ) જેવો છે અને શુકલ લેશ્યાનો રસ સાકર ગોળ ખાડ કે શેરડીના રસ જેવો મધુર છે પહેલી ત્રણે લેશ્યાઓ ઘણી દુર્ગંધિવાળી અને મલીન છે અને તેનો સ્પર્શ ઠડો અને લુખો છે, બાકીની ત્રણે લેશ્યાઓ સુગધવાળી અને નિર્મળ છે અને તેનો સ્પર્શ સ્નિગ્ધ અને ગરમ છે

લેશ્યાને અગે પ્રાણીના કેવા પરિણામ થાય છે તે બતાવવા શાસ્ત્રકારે જાબુવૃક્ષનુ દૃષ્ટાન્ત આપ્યુ છે છ મિત્રો જગલમા ગયા, ભુખ્યા થયા, સામે જાબુનુ ઝાડ જોયુ પ્રથમ માણસે કહ્યું કે આ આખા ઝાડને ઉખેડી નાખો એટલે મહેનત

[ચાલુ

"કાળા રગના અસખ્ય પગથીઆ બનાવ્યા છે,' એવી રીતે બીજી સ્ત્રી
"(નીલલેશ્યા) એ નીલ (blue) રગના અસખ્ય પગથીઆ બનાવ્યા છે,
"ત્રીજી સ્ત્રી (કાપોત લેશ્યા)એ કબૂતર જેવા
પરિણામ દાદર "રગના અસખ્ય પગથીઆ બનાવ્યા છે, ચોથી સ્ત્રી
અધ્યવસાય પગ૦ "(તેજો લેશ્યા)એ તેજથી ઝળકતા અસખ્ય પગ
"થીઆ બનાવ્યા છે, પાચમી સ્ત્રી (પદ્મ લેશ્યા)એ
"ધોળા કમળની છાયાવાળા અસખ્ય પગથીઆ બનાવ્યા છે, છઠ્ઠી

વગર ફળ ખવાય બીજાએ કહ્યુ કે વૃક્ષ પાડવાનુ કાઇ કારણ નથી, ડાળીઓ પાડીએ તો ઠીક છે, ત્રીજાએ નાની નાની ડાળીઓ પાડવા કહ્યુ ચોથાએ જાંબુવાળા ગુચ્છાઓ પાડવા કહ્યું, પાચમા એ જાંબુને જ પાડવા કહ્યુ અને છઠ્ઠાએ જમીનપર પડેલા જાંબુ છે તે વીણી ખાઇને સતોષ પામવા કહ્યુ આવી રીતે છ લેશ્યાવાળાના પરિણામો હોય છે

આ સબધમા ધાડ પાડવા ગયેલા છ માણસોનું બીજુ દૃષ્ટાન્ત આપેલ છે તે આ પ્રમાણે-ગામમા પેસતા પ્રથમે કહ્યુ કે સામે માણસ કે ઢોરો આવે તેને મારવા, બીજાએ કહ્યુ કે માત્ર માણસને જ મારવા, ઢોરને શામાટે મારવા? ત્રીજાએ કહ્યુ સ્રીને ન મારવી, માત્ર પુરૂષને જ મારવા ચોથાએ કહ્યુ હથિયારવાળો પુરૂષ હોય તેને મારવો પાચમાએ કહ્યુ કે હથિયારવાળામા પણ સામે થતો હોય તેને જ મારવો, નાસતો હોય તેને શામાટે મારવો? છઠ્ઠાએ કહ્યુ પરદ્રવ્ય હરવુ એ જ પાપ છે તો પછી વળી ખૂન કરવાનુ વધારે પાપ શામાટે કરવું? માત્ર ધન લેવુ, કોઇને મારવા નહિ આ અન્ને દાખલાઓથી પ્રત્યેક લેશ્યાવાળાની અનુક્રમે પરિણતિ કેવા પ્રકારની હોય છે તે જણાઇ આવશે એ દરેક દૃષ્ટાન્તો અનુક્રમે કૃષ્ણથી શુકલ લેશ્યાના છે આગળ વધતા પરિણામ વધારે સુદર બનતા જાય છે તે એ દાખલાઓથી જણાઇ આવે છે

લેશ્યા સર્વ જીવોને હોય છે, વિશેષ વિકાસ થાય તેમ તે ઉચ્ચ પ્રકારની પ્રાપ્ત થતી જાય છે મન ન હોય તેવા જીવોને પણ લેશ્યા હોય છે, તેના સયોગથી આત્માના જે રૂપના અધ્યવસાય વ્યક્ત થાય-જે પરિણતિ થાય તેને તે બતાવે છે, ચિત્રે છે અને સારા અથવા ખરાબ આકારને ધારણ કરાવે છે એ કષાયોને ઉદ્દીપન કરે છે પણ જાતે કષાય રૂપ નથી કર્મના ઉદય પ્રમાણે અધ્યવસાયને રૂપ આપે છે છતા જાતે કર્મનો રસ નથી અધ્યવસાયને વ્યક્ત કરનાર લેશ્યાના સ્વરૂપ માટે વિશેષ ગ્રંથો (પન્નવણા લેશ્યાદ્વાર વિગેરે) વાચવા યોગ્ય છે

૧ **પરિણામ અને અધ્યવસાયસ્થાન** આત્માની પરિણતિને પરિણામ કહેવામા આવે છે એના અધ્યવસાયસ્થાન અસખ્ય છે પરિણામ અને અધ્યવસાય માટે ઉપરની નોટથી ખુલાસો થઇ જાય છે અદરથી જે જ્ઞાન થાય અને તરંગો ઉઠે તેને અધ્યવસાય કહેવાય છે મનદ્વારા તો બાહ્ય જ્ઞાન આકારપૂર્વક થાયછે અધ્યવસાયને આકાર હોતો નથી અને મનના વિચાર તો માત્ર સજ્ઞી પચેંદ્રિયને હોય છે ત્યારે અધ્યવસાય સર્વ જીવોને હોય છે

"સ્ત્રી(શુક્લ લેશ્યા)એ વિશુદ્ધ સ્ફટિક જેવા નિર્મળ રંગના સફેત અસંખ્ય
"પગથીઆ બનાવ્યા છે પેલું વાદરાનું બચ્ચું જ્યા સુધી પ્રથમની ત્રણ
"સ્ત્રીઓએ બનાવેલા પગથીઆઓ પર રહેતું કે ફરતુ હોય છે ત્યા
"સુધી તે ઉછળી ઉછળીને ગોખો[1] તરફ દોડે છે, ત્યાથી [2]આબાઓના
"ઝાડોપર ફલંગ મારે છે અને જમીનપર પડી આખા શરીરે રજ લગાડે
"છે અને ધૂળમા રગદોળાય છે, ત્યા ચીકાશના બિંદુઓ વડે ભેદાય છે,
"હેરાન થાય છે, ત્યાર પછી એના શરીરપર સંકડો ઘારાઓ પડે છે
"એટલે પછી પેલા ઉંદર બીલાડા ભુંડ વરૂ વિગેરેથી વધારે વધારે ત્રાસ
"પામે છે, એને પરિણામે કોઇ વખત એ તદ્દન નાશ પામી ગયેલ હોય
"એવું લાગે છે, કોઇ વખત મૂર્છા પામી ગયેલ હોય એવું લાગે છે, કોઇ
"વખત ભયંકર આકાર ધારણ કરે છે અને એવી રીતે આખો વખત
"ગતપ્રેમ સ્થિતિ(high excitement)મા રહે છે આ વાનરાનું બચ્ચું
"તને પણ એ સ્થિતિમા ઘણી દુ ખપરંપરાનુ કારણ બને છે એટલા
"માટે તારે એ વાનરાના બચ્ચાને એ ત્રણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલા દાદ
"રના પગથીઆમાથી છૂટું પાડવુ અને ઉપરના સારા પગથીઆ છે
"તે પર ચઢાવી દેવુ ચોથી સ્ત્રીએ બનાવેલા દાદરાના પગથીઆ પર એ
"વાનરાનુ બચ્ચુ ચઢવા માડશે ત્યારે દરેક ક્ષણે એ વાનરાના બચ્ચાના
"સતાપો ઓછા થતા જશે, પેલા ઉપદ્રવ કરનારા ઉંદર બિલાડી વિ-
"ગેરે ઓછા થઇ જશે અને એને આબાના ફળો ખાવાની ઇચ્છા
"જરા જરા ઓછી થતી જશે ત્યાર પછી મધના સબંધથી થયેલી
"શરદી ઓછી થતી જશે અને શરીરપરથી રજ ખરી પડતી જશે
"એટલે એને કાઇક સુખ થશે અને એ પોતે પણ તેજવાન્ સ્વરૂપવાન્
"થશે. ત્યાર પછી પાચમી સ્ત્રીએ બનાવેલા પગથીઆ ઉપર તારે એને
"ચઢાવવુ ત્યા ચઢતા એને સતાપો વધારે ઓછા થતા જશે, પાતળા
"પડતા જશે, ઉપદ્રવો ઘણા આછા થતા જશે, અપથ્ય કે કેરી ખાવાની
"ઇચ્છા ઓછી ઓછી થતી જશે, શરીર સૂકું પડતુ જશે અને એના
"ઉપર લાગેલો ધૂળનો કચરો ઘણો ઘણો ખરતો જશે, પડતો જશે
"ત્યાર પછી એ વાનરાના બચ્ચાના શરીરે પડેલા ઘા જરા જરા
"રૂઝાતા જશે, એ મહા આનદ પામતુ જશે, ધોળાપણુ ધારણ કરતુ
"જશે, (એનુ) શરીર તદુરસ્તીમા વધતુ જશે અને એ જાતે વિશાળ

---

૧ ઇંદ્રિયો

૨ આબા નથી પણ એ વિષવૃક્ષો છે વાદરાએ એને આબા માન્યા છે. જુઓ પૃ ૧૭૪૦-૧ બાકીના સર્વ શબ્દોનો ખુલાસો પણ એ જ પૃષ્ઠપર થઇ ગયો છે.

"થશે,[1] ત્યાર પછી તારે એ વાનરાના બચ્ચાને છઠ્ઠી સ્ત્રી(શુક્લ "લેશ્યા)એ બનાવેલા પગથીઆઓ ઉપર ચઢાવવું જ્યારે એ તે "પગથીઆપર ચઢશે ત્યારે એની દુઃખ ભોગવવાની સ્થિતિ અત્યંત "નરમ પડી જશે, એને થતા ઉપદ્રવો લય પામી જશે, એને વૈરીઓ "ખાવાની ઇચ્છા તદ્દન નહિ જેવી થઇ જશે, ધૂળ અને કચરામાં "આળોટવાની એની ઇચ્છા તદ્દન તૂટી જશે અને મધના રસથી થ "યેલી ભીનાશ અને શરદી તદ્દન સોશાઇ જશે એનું શરીર વધારે "સૂકું પડી ગયેલું હોવાથી એમાની ઘણી ધૂળ અને કચરો ખરી જશે, "પ્રાંતે તદ્દન ધૂળ અને કચરાથી શરીર સાફ થઇ જશે,[2] એને નિર "તર આહ્લાદ થશે અને તદ્દન નિર્મળ સ્ફટિક જેવી શુદ્ધતા તેની "જણાઇ આવશે

"પાછળની ત્રણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલા પગથીએ ચઢતા ચઢતા એને "ધર્મધ્યાન રૂપ મંદ મંદ પવન લાગશે, એ પવન "સુખકારી હોવાથી મંદ મંદ ચાલે છે, સતાપને દૂર "કરનારો હોવાથી શીતળ છે અને સાચા ગુણો "રૂપ કમળવનના પુષ્પોના પરાગને ધારણ કરનારો "હોવાથી[4] સુગંધી છે એ પવનનો સબંધ થવાથી એ બચ્ચાને સતત "પ્રમોદ થતો જણાશે હવે નીચે રહેલા ઉંદર બિલાડા ભુંડ કુક્કર "વીંછી કાકિડા ઢેઢગરોળી વિગેરેથી અતિ ઉદ્વેગ પામેલ હોય તેમ "પ્રથમની ત્રણે સ્ત્રીઓએ રચેલા ઘણા અંધકારમય માર્ગને પણ "છોડી દઇને પછવાડેની ત્રણે સ્ત્રીઓએ રચેલા નિર્ભય અને સર્વદા "પ્રકાશીત રહેતા પગથીઆને માર્ગે ધૂપાઇ રહેલું એક વાનરાનું મોટું

[3]ધર્મધ્યાન પ વ ન

---

૧ આ દરેકે દરેક શબ્દ લક્ષ્યમાં લેવા જેવો છે શુદ્ધ લેશ્યા પ્રાપ્ત થતા મન વિશાળ થતું જાય છે તદુરસ્ત થઇ જાય છે એ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવું જેઓના મનમાં વિશાળતા નથી તે કઇ લેશ્યામાં છે તે આ ઉપરથી સમજી શકાશે

૨ આનું નામ કર્મનિર્જરા કહેવાય છે

૩ ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાનના સામાન્ય સ્ફુટ સ્વરૂપ માટે જુઓ જૈ દ યોગ પૃ ૧૪૪ થી આખર સુધી (પ્ર આ)

૪ પવન ત્રણ ગુણવાળો હોય તો તે સારો લાગે છે મંદ, શીતળ અને સુગંધી જોસવાળો ગરમ અથવા દુર્ગંધી પવન સારો લાગતો નથી આ ધર્મધ્યાન પવન સુખ કરનાર હોવાથી મં લાગે છે સંતાપને દૂર કરનાર હોવાથી શીતળ લાગે છે અને ગુણોની સુવાસ આપે છે તેથી સુગંધી લાગે છે ત્રણે વિશેષણો બરાબર યોગ્ય છે

"ટોળુ છે જે પેલા વાદરાના બચ્ચાનુ સબધી થાય છે એ ટોળામા 'વિ-
"શુદ્ધ ધર્મ' નામનો એક મોટો વાદરો તેનો આગે-
સબધી વાન "વાન છે, પ્રશમ દમ સતોષ સયમ સદ્બોધ વિગેરે
રોનુ યૂથ "તેનો પરિવાર છે, વળી ધૃતિ, શ્રદ્ધા, સુખપ્રાપ્તિ, વિ-
"વિદિષા (જાણવાની ઇચ્છા-જિજ્ઞાસા), નિસ્પૃહતા
"વિગેરે સુદર વાદરીઓ તે ટોળામા હોય છે અને ધૈર્ય, વીર્ય, આદાર્ય,
"ગાભીર્ય (ગભીરતા), શૌંડીર્ય (ગર્વ-pride), જ્ઞાન, દર્શન, તપ, સત્ય,
"વૈરાગ્ય, અકિંચન્ય (નિષ્પરિગ્રહપણુ), માર્દવ (માન ત્યાગ, નિર્માની-
"પણુ), આર્જવ (સરળતા-માયાત્યાગ), બ્રહ્મચર્ય, શૌચ (પવિત્રપણુ)
"વિગેરે બીજા નાના વાદરાઓના બચ્ચા તે ટોળામા હોય છે જ્યારે
"એ વાદરાનુ બચ્ચુ પેલી પછવાડેની ત્રણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલા પગથી
"આપર ચઢવા માડે છે ત્યારે પેલો મહાવાનર વાદરી અને વાદરાના
"એ બચ્ચાઓમાના કોઇ કોઇ કોઇ કોઇ જગ્યાએ ક્વચિત્ પ્રગટ
"થાય છે તે સર્વ પેલા વાનરના ટોળામાથી હોય છે તારૂ જે વાદરાના
"બચ્ચાનુ રૂપ છે તેને એ સર્વ (મહાવાનર-તેનો પરિવાર-વાદરીઓ અને
"વાદરાના બચ્ચાઓ) શરીરરૂપ છે, જીવનભૂત છે, સર્વસ્વ છે, અને
"ખરૂ સાચુ હિત કરનાર છે, વળી એ વાદરાનુ ટોળુ સ્વરૂપમા સ્થિર
"હોય છે, સૂર્યના જેવુ તેજસ્વી પ્રકાશમાન હોય છે, પોતાના દર્શનીય
"વર્પુથી જગતને આહ્લાદ કરાવનાર હોય છે, પેલા ગોખલાની બારી
"ઓને નાકે આવી રહેલા વિષયવૃક્ષો જેને આબાના ઝાડો જેવા સુંદર
"કલ્પવામા આવેલા હોય છે તેના તરફ તે ઇચ્છા અભિલાષા વગરનુ
"હોય છે અને અર્થનિશ્ચય સપત્તિરૂપ ફળ ફૂલ રજ અને કચરામા
"આળોટવાની સ્પૃહા વગરનુ હોય છે આવુ મજાનુ વાદરાનુ ટોળુ
"ત્યા કોઇ કોઇ જૂદી જૂદી જગ્યાએ જૂદા જૂદા પગથીઆઓ પર
"માલૂમ પડે છે આ પોતાના ખાસ સબધી અને હિત કરનાર વાદ
"રાના ટોળાને એ પ્રકાશમાન નવીન ઉપરના માગમા મળતા તારૂ
" વાદરાનુ બચ્ચુ (રૂપ) ઘણુ આનદમા આવી જશે અને અત્યત હ-
"ર્ષમા આવી ઉપર ઉપરને પગથિયે ચઢતુ જશે અને છેવટે એ છઠ્ઠી
"નારી(શુક્લ લેશ્યા)એ બનાવેલા માર્ગ સુધી પહોંચી જશે ત્યા
"એ વાદરાનુ ટોળુ શુક્લધ્યાન નામના ગોરૂચદનના રસનુ ઠડુ વિલે
"પન એ વાનરના બચ્ચાંને આખે શરીરે કરશે
શુક્લધ્યાન "એ છઠ્ઠી સ્ત્રીએ બનાવેલા અતિ સુંદર માર્ગપર
વિલેપન "ચઢતા ચઢતા જ્યારે અર્ધે રસ્તે એ બચ્ચુ આવી
"પહોંચશે ત્યારે ગાઢ આનદમા ગરકાવ થઇ જશે

"ત્યાર પછી એ ઉપરના પગથીઆ ઉપર ચઢવા અસમર્થ થશે એ
"વાદરાનું બચ્ચું તારૂં જીવન હોવાથી અંતરંગ ધન હોવાથી અને તારી
"સાથે એકીભૂત હોવાથી તે જેમ જેમ ઉપર ચઢતું જાય છે તેમ
"તેમ તું પોતે પણ ઉપર ચઢતો જાય છે હવે એ બચ્ચું તો
"ઉપર ચઢવા અસક્ત હોવાથી આગળ વધી શકતું નથી તેથી તેને
"ત્યાં જ છોડી દઇને તારે પોતે જ આગળને પગથીએ ચઢવું[1] છેવટે
"એ પગથીઆ પાણું છોડી દઇને પોતાની તાકાતથી પંચ હ્રસ્વાક્ષર
"કાળ[2] કોઇ પણ જાતના ટેકા વગર આસનમાં સ્થિર રહીને પછી
"જેરો-ઓરશે છોડી દઇ ગળગૃહનો ત્યાગ કરી, વાનરને મૂકી દઇ,
"એક ઝપટ[3] મારીને બજારનો માર્ગ પણ છોડી દઇ, એક તડાકે ઉડીને
"તારે મઠમાં પેસી જવું અને ત્યાં તારી અગાઉ ગયેના લોકોની વચ્ચે
"અનંત કાળ સુધી રહેવું અને અનંત આનંદનો અનુભવ કરવો""

"મેં (છઠ્ઠા મુનિએ) કહ્યું કે 'જેવી ગુરૂમહારાજની આજ્ઞા !'—
ભાઇ અકલંક ! એ વાદરાનું બચ્ચું એવી રીતે મઠમાં લઇ જવા સમર્થ
છે-એમ મારા ગુરૂમહારાજે અને તે વખતે જણાવ્યું હતું"

* * *

ગુરૂમહારાજ(છઠ્ઠા મુનિરાજ)ના ભાવાર્થથી ભરપૂર અત્યંત
રહસ્યવાળા ઉપરના વચનો સાભળીને અકલંક તે મુનિરાજને વંદન
કરી બોલ્યો "હે મુનિરાજ ! ગુરૂએ આપને ઘણો સુંદર ઉપદેશ
કર્યો અને આપે તેને અનુસરવા આરંભ કર્યો તે પણ બહુ સુંદર કર્યું !
આપના જેવા પ્રભાવશાળીને તે જ યોગ્ય ગણાય"

આ પ્રમાણે છઠ્ઠા મુનિરાજને કહી નમન કરી અમે આગળ ચાલ્યા

૧ તેરમા ગુણસ્થાનકે મનના પ્રયોગ અટકી જાય છે કેવળીને ભાવ મન
નથી શુક્લધ્યાનના પ્રથમ બે પાયામાં મન જ કામ કરે છે એના વિશેષ વિવેચન
માટે જુઓ જૈ૦ દ૦ યોગ પૃ ૧૭૪-૧૯૨

૨ પંચહ્રસ્વાક્ષર—અયોગી ગુણસ્થાનનો કાળ પાંચ હ્રસ્વ અક્ષર અઇઉઋલૃ
બોલીએ તેમાં વખત લાગે તેટલો છે તેરમા ગુણસ્થાનકપર્યંત લેશ્યા હોય છે
ચૌદમા ગુણસ્થાનકે લેશ્યા હોતી નથી ચૌદમું અયોગી ગુણસ્થાનક લેશ્યારહિત
હોય છે

૩ એક ઝપટ—જે સમયે કર્મથી મુક્ત થાય છે તે જ સમયે કમાનમાંથી
બાણ છૂટે તેમ સીધી ગતિએ પ્રાણી શિવાલયમાં જાય છે હલકી વસ્તુ ઉપર
પહોંચે તેમ કર્મભારથી મુક્ત આત્મા લોકને અન્તે સ્વભાવે તે જ સમયે પહોંચી
જાય છે તેટલા માટે 'એક ઝપટ' કહેવામાં આવી છે અને મોક્ષમાં તો અનંતો
કાળ રહેવાનું છે

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સદાગમ સાન્નિધ્ય. અકલંક દીક્ષા

(છ)ઠ્ઠા મુનિરાજ પાસેથી જરા આગળ ચાલીને અમે બન્ને ઊભા રહ્યા, પછી મને સમ્યગ્ બોધ (સાચો ઉપદેશ) કરવાની ઇચ્છાથી અકલંકે કહ્યુ "ભાઇ ધનવાહન! આ મુનિમહારાજે સ્પષ્ટ શબ્દોમા જે વાર્તા કરી તેનો અ-દરનો ભાવાર્થ તારા સમજવામા બરાબર આવ્યો કે? જો ભાઇ સાભળ! એ મહાત્માએ મુદ્દાની વાત આપણને કહી સભળાવી છે

સંસાર સમુદ્રના પારનુ કારણ મન,
ભવ-સસારનુ કારણ પણ મન.
સુખ ક્યારે મળે અને કેમ મળે?
ચિત્ત સાધના કરવાની ખરી ચાવી.

अनेन हि समाख्यात क्लेशनिर्मुक्तमजसा।
चित्तमेवात्मनो मुख्य, ससारोत्तारकारणम् ॥

તેઓશ્રીએ આપણને જણાવ્યુ છે કે કલેશથી મૂકાયલુ મન સસારસમુદ્રનો શીઘ્ર પાર પામવાનુ મુખ્ય કારણ છે. એ મનને કલેશથી મૂકાવાનો પ્રસગ પણ લેશ્યાના પરિણામ વડે જ બની શકે છે જ્યારે એ વિશુદ્ધ લેશ્યાદ્વારા શુદ્ધ અધ્યવસાયો તરફ જાય ત્યારે એ કલેશથી મૂકાય છે અને કલેશથી મૂકાય ત્યારે એ સસારને પાર ઉતારવા સમર્થ બને છે વળી એક એટલી જ અગત્યની બીજી વાત પણ તેઓશ્રીએ આપણને કહી જણાવી છે અને તે એ છે કે એ મન શિવગમનનુ સુંદર કારણ છે એટલુ જ નહિ પણ ભવ(સસાર)નુ પણ તે જ કારણ છે એમ મહાત્માઓ કહે છે એનુ કારણ એ છે કે ઉપર જે ઓરડાનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ, જે ગર્ભગૃહનો વિસ્તાર બતાવ

વામા આવ્યો અને જે વાદરાનુ બચ્ચુ બતાવવામા આવ્યુ તે સર્વ પ્રાણીઓના સબંધમા' એકસરખા જ છે, બધાને એવા ઓરડા ગર્ભગૃહો અને બચ્ચા હોય છે હવે પેલા દાદરામા જે પગથીઆ અગાઉ વર્ણવવામા આવ્યા હતા તે તને યાદ હશે એ વાદરાનુ બચ્ચુ એ પગથીઆ ઉપર ચઢે છે અને તે તેનુ ચઢવુ અનેક પ્રકારના ભવ સસારનુ કારણ થાય છે જે પગથીઆ ઉપર ચઢીને એ ઠેકડા મારે છે તેની બાજુમા જે દુકાન હોય ત્યા તેને (પ્રાણીને) જવાનુ બને છે, એ વાનરબચ્ચુ પ્રાણીને જલ્દી બાજુની દુકાનપર લઇ જાય છે ”

મેં પૂછ્યું “ ભાઇ અકલક ! તારી વાત સમજાણી નહિ તુ જે કહે છે તેનો અદરનો અર્થ શો છે ? ”

અકલકે જવાબ આપતા કહ્યું “ ભાઇ ઘનવાહન ! સાભળ લેશ્યા “ અને તેના અધ્યવસાય તો તારા સમજવામા અગાઉ આવ્યા છે “ જે લેશ્યાના અધ્યવસાયસ્થાનમા મરણસમયે પ્રાણીનુ ચિત્ત હોય “ છે, તેજ લેશ્યાના અધ્યવસાયસ્થાનમા અન્ય ભવમા પ્રાણી ઉત્પન્ન “ થાય છે[૨] ચિત્ત અસખ્ય અધ્યવસાયોમા વર્તતુ હોય છે અને તેથી “ તે ચિત્રવિચિત્ર પ્રકારની યોનિઓરૂપ સસારનુ કારણ બને છે, અનેક “ અધ્યવસાયોને અનુરૂપ સ્થાનમા લઇ જાય છે અને તેથી તે સસારનુ “ પણ કારણ છે ભાઇ ઘનવાહન ! જો એ ચિત્ત દોષથી ભરેલા સ્થા “ નોમા વર્તતુ હોય છે તો તે સસારનુ કારણ બને છે અને જો તે “ જાતે નિર્દોષ સ્થાનમા વર્તતુ હોય છે તો તે જ મન મોક્ષનુ કારણ “ બને છે [૩]એ ચિત્ત તારૂ ખરેખરૂ અતર ધન છે, એના ઉપર ધર્મ “ અને અધર્મ બંને આધાર રાખે છે, એના ઉપર સુખદુખનો “ આધાર રહે છે-માટે એ ચિત્તરૂપ સુદર રત્નનુ સારી રીતે રક્ષણ “ કર, જીવમા અને ભાવચિત્તમા પરસ્પર કાઇ તફાવત નથી, તેટલા “ માટે જે પ્રાણી ભાવચિત્તનુ રક્ષણ કરે છે, તેને બરાબર જાળવે છે “ તે વાસ્તવિક રીતે પોતાના આત્માનુ રક્ષણ કરે છે, આત્માને જા “ ળવે છે જ્યા સુધી એ ચિત્ત ભોગની લાલસાએ વસ્તુઓ કે ધન

---

૧ અહીં પ્રાણીઓ એટલે સજ્ઞી પચેંદ્રિયની મુખ્યતાએ વ્યાખ્યા ચાલે છે

૨ વ્યવહારમા કહેવાય છે કે અતે યા મતિ સા ગતિ-મરણ વખતે જેવી બુદ્ધિ તેવી ગતિ આ હકીકત કેવા પ્રકારની છે તે અત્ર સ્ફુટ થાય છે

૩ અહીંથી મૂળ શ્લોક નીચે નોટમા આપ્યા છે

"મેળવવા માટે જ્યાં ત્યાં દોડાદોડ કર્યા કરે ત્યાં સુધી તને સુખની "ગંધ પણ કેમ આવી શકે?

"જ્યારે એ ચિત્ત બહારનો સર્વ પ્રકારનો ભ્રમ છોડી દઈને "તદ્દન સ્પૃહા-ઇચ્છા-આશા વગરનું થાય અને જ્યારે એ આત્મામાં "સ્થિર થાય ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૧

"કોઈ ભક્તિ કરે કે સ્તુતિ કરે અથવા કોઈ કોપ કરે કે નિંદા "કરે તે સર્વ ઉપર જ્યારે એકસરખી વૃત્તિ રહે-સર્વ ઉપર ચિત્તમાં "સમ ભાવ થાય ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૨

"પોતાના સગા હોય કે સબંધી હોય અથવા દુશ્મન હોય કે "નુકસાન કરનાર હોય તે સર્વ ઉપર ચિત્તમાં તુલ્ય ભાવ થાય-એક "પર રાગ કે બીજા પર દ્વેષ ન થાય ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત "થાય. ૩

"પાંચે ઇંદ્રિયના વિષયો સારા હોય કે ખરાબ હોય, સુખ આપ "નાર હોય કે દુઃખ આપનાર હોય તે સર્વના ઉપર એકાકાર વૃત્તિ "ચિત્તમાં થાય, કોઈ વિષય ઉપર પ્રેમ કે તિરસ્કાર ન થાય ત્યારે "તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૪

"એક માણસ આવીને ગોરૂચંદનનો લેપ કરી જાય અને એક "માણસ આવીને વાંસલીથી છેદ કરી જાય તે બન્ને ઉપર જરા પણ "તફાવત વગરની સરખી વૃત્તિ રહે એવી મનની સ્થિરતા થાય ત્યારે "તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૫

"સાંસારિક સર્વ પદાર્થો પાણી જેવા છે, તારૂં ચિત્તરૂપી કમળ "એમાં લેપાય નહિ એવી એની વૃત્તિ થાય, એમાંથી ઉગેલ છતાં "એની નજીક રહે પણ એને લાગે નહિ એવી સ્થિરતા ચિત્તમાં આવે "ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૬

પ્રચંડ યુવાવસ્થાના જોરમાં ઝળઝળાયમાન વતું લાવણ્ય અને "સુંદર ખુબસુરતીવાળી લલિત લલનાઓને જોવા છતાં મનની અં "દર જરા પણ વિકાર ન થાય એવું સુંદર ચિત્ત તારૂં થાય ત્યારે "તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૭

"અત્યંત (આત્મ) સત્ત્વ ધારણ કરીને ચિત્ત જ્યારે 'અર્થ' "અને 'કામ'સેવનાથી વિરક્ત થાય અને 'ધર્મ'માં આસક્ત થાય "ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૮

"જ્યારે રાજસી અને તામસી પ્રકૃતિથી મન મૂકાઈ જાય અને

"સ્થિર સમુદ્રની[1] પેઠે છોળા કે મોજા વગરનું બની તે તદ્દન શાંત-
"સાત્વિક થઇ જાય ત્યારે તને પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય. ૯.

"[1]મૈત્રી, કારૂણ્ય, માધ્યસ્થ્ય અને પ્રમોદ ભાવનાયુક્ત થઇ જ્યારે
"ચિત્તને મોક્ષ મેળવવામાં એક તાન લાગે ત્યારે તને પરમ સુખ
"પ્રાપ્ત થાય. ૧૦

"ભાઇ ધનવાહન! સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે આ દુનિયામાં પ્રા
"ણીને ચિત્તને છોડીને બીજો એક પણ ઉપાય સિદ્ધ થયો નથી, પણ
"જગતમાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો એ જ સિદ્ધ ઉપાય છે"[2]

ધનવાહનની ગાંઠ નરમ પડી.
પૂર્વ વાર્તાનું સ્મરણ આવ્યું.

અગૃહીતસંકેતા! અકલંકના એવા સુંદર વચનામૃતો સાંભળીને હું જરા આહ્લાદ પામ્યો અને પછી એ મારા મિત્ર અકલંકે દૃષ્ટાંત રૂપ મુદ્‌ગરવડે મારી આકરી કર્મપદ્ધતિને કાપી નાખી-તોડી નાખી

---

૧ આ ચાર તત્ત્વોની ભાવનાઓ છે મૈત્રીમાં સર્વ પ્રાણી તરફ બંધુભાવ છે કારૂણ્યમાં દુઃખી તરફ દયા છે માધ્યસ્થ્યમાં પાપી તરફ મધ્યસ્થભાવ છે અને પ્રમોદમાં ગુણની પુષ્ટ છે અન્યત્ર એ પર વિસ્તારથી લેખ લખ્યો છે જુઓ અ કલ્પદ્રુમ પૃ. ૨૪-૪૦ (દ્ધ. આ.) અને જૈન દૃ યોગ પૃષ્ઠ ૬૨-૬૪

૨ ચિત્તસાધનાના આ શ્લોક વારંવાર વિચારવા લાયક છે, કંઠે કરવા યોગ્ય છે, તેથી નીચે આપ્યા છે —

रक्षेद चित्तसदन तस्मादन्तधन परम् । धर्माधर्म सुख दु ख यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥
जीवाच भावचित्ताच्च नास्ति भेद परस्परम् । आत्माऽतो रक्षितस्तेन चित्त येनेह रक्षितम् ॥
अथार्थे भोगलौल्येन यावद्धावति सर्वत । चित्त कुतस्त्वन्ते तावत्सुखगन्धोऽपि विद्यते ॥
यदेद निःस्पृह भूत्वा परित्यज्य बहिर्भ्रमम् । स्थिरं सम्पत्स्यते चित्त तदा ते परम सुखम् ॥१॥
भक्ते स्तोतरि कोपान्धे निन्दाकर्तरि चोत्थिते । यदा सम भवेच्चित्त तदा ते परम सुखम् ॥२॥
स्वजन सुहृत्सम्बद्धे रिपुवर्गेऽपकारिणि । स्यात्तुल्य ते यदा चित्त तदा ते परम सुखम् ॥३॥
शब्दादिविषयग्रामे सुन्दरेऽसुन्दरेऽपि च । एकाकारं यदा चित्त तदा ते परम सुखम् ॥४॥
गोशीर्षचन्दनालेपिवासीच्छेदकयोर्यदा । अभिन्नचित्तवृत्ति स्यात्तदा ते परम सुखम् ॥५॥
सांसारिकपदार्थेषु जलकल्पेषु ते यदा । अश्लिष्ट चित्तपद्म स्यात्तदा ते परम सुखम् ॥६॥
दृष्टपूर्वामलावण्यबन्धुराङ्गेषु योषिताम् । निर्विकारं यदा चित्त तदा ते परम सुखम् ॥७॥
यदा सत्त्वैकसारत्वादर्थकामपराङ्मुखम् । धर्मे रत भवेच्चित तदा ते परम सुखम् ॥८॥
रजस्तमोविनिर्मुक्त स्तिमितोदधिसन्निभम् । निष्कल्लोल यदा चित्त तदा ते परम सुखम् ॥९॥
मैत्रीकारुण्यमाध्यस्थ्यप्रमोदोद्दामभावनम् । यदा मोक्षैकतान तत्तदा ते परम सुखम् ॥१०॥

આથી મોટી કર્મસ્થિતિને ઓળગીને બાકી રહેલી નાની કર્મસ્થિતિ પાસે હુ આવી પહોચ્યો આ નાની કર્મની સ્થિતિ જલ્દી તોડી શકાય તેવી છે,[1] જો તુ યાદ કર

પૂર્વકથા સ્મરણ

{[2]વામદેવના પ્રસ્તાવમા બુધસૂરિએ જે વાત કરી હતી તે તારા ધ્યાનમા હશે તુ તે યાદ કરીશ તો તને આ વાર્તા બરાબર સમજાઇ જશે (અગૃહીતસકેતાએ એ વાર્તા જરા સ્મરણમા લઇ આવવાનુ અને તે માટે ફરીવાર યાદ આપવાનુ કહેતા સસારીજીવે કહેવા માડ્યુ) જો તુ યાદ કર બુધસૂરિએ જે વખતે પોતાનો હેવાલ કહેવા માડ્યો હતો, તે વખતે તેમણે જણાવ્યુ હતુ કે તેમનો પુત્ર વિચાર મુસાફરી કરવા અને પરદેશ દેશદેશાવર જોવા સારૂ ગયો હતો[3] એ વિચાર નામનો બુધસૂરિનો પુત્ર અનેક દેશોમા ફરીને ભવચક્રનુ બારિકીથી નિરીક્ષણ કરીને માર્ગાનુસારિતાને સાથે લઇને ઘણે વખતે પાછો ફર્યો હતો, તેણે એકાતમા બુધસૂરિ પાસે સર્વ હકીકત નિવેદન કરી હતી [4]તેણે તે વખતે જણાવ્યુ હતુ કે મહાબળવાન્ મોહ

---

૧ કર્મસ્થિતિ-દરેક કર્મની મોટી સ્થિતિ હોય છે મોહનીય કર્મની સિત્તેર કોડાકોડિ સાગરોપમની વિગેરે એમા આયુષ્ય સિવાય બાકીના સાતે કર્મની સ્થિતિ એક કોડાકોડિ સાગરોપમથી કાઇક ન્યૂન કરે છે એને **યથાપ્રવૃત્તિકરણ** કહેવામા આવે છે એનાપર અગાઉ વિસ્તારથી નોટ લખી છે જુઓ પૃ ૮૬-૮૮ આનાથી આગળ ચાલે ત્યારે ગ્રથિભેદ થાય છે તે હવે પછી જણાશે ઉપર જણાવેલી નોટ વાચી જવા ખાસ ભલામણ છે એથી આ હકીકત સ્પષ્ટ જણાશે

૨ **વામદેવ બુધસૂરિ** પાચમા પ્રસ્તાવના પાત્રોનુ લીસ્ટ જુઓ એટલે આ નામોનો પરિચય તાજો થઇ જશે

૩ શુભવિપાક અને નિજસાધુતાનો પુત્ર બુધ બુધ અને ધિષણાનો પુત્ર **વિચાર** જુઓ પૃ ૧૨૮૪ મા આપેલ પત્રક

૪ વિવેક પર્વતના **અપ્રમત્તશિખર** ઉપર જૈનપુર બતાવે છે તે વખતે **સયમસુભટને** માર પડતો જોવાય છે પ્ર ૫. પ્ર ૧૯ (પૃ ૧૩૦૦) તે જોવા માસી સાથે વિચાર જાય છે **ચારિત્રરાજ** પોતાનુ લશ્કર તપાસે છે મન પોતાના બળના સબધમા સદ્બોધમત્રી સાથે વિચાર ચલાવે છે (પૃ ૧૩૦૫) દૂતને મોકલી સદેશો કહેવરાવે છે છેવટ **ચારિત્રરાજ** અને **મોહરાય**નુ યુદ્ધ થાય છે (પૃ ૧૩૧૬-૧૭) જેમા **ચારિત્રરાજ** ઘેરાઇ જાય છે આ સર્વ વાત બુધપિતાની પાસે **વિચાર** નામનો તેમનો પુત્ર કહી સભળાવે છે **મોહરાય** અને **ચારિત્રરાજ**ના યુદ્ધનો હેવાલ પાચમા પ્રસ્તાવમા પ્રકરણ ૧૯ મા છે પૃષ્ઠ ૧૩૧૮ રહેલી વાતથી આગળ વાર્તા અહીં ચાલશે

રાય અને તેની સેના સાથે લડતા ચારિત્રરાજ (એ બન્ને) વચ્ચે યુદ્ધ થતુ તેણે જોયુ હતુ વળી તેણે જણાવ્યુ હતુ કે મોહરાયે તે વખતે ચારિત્રરાજપર જીત મેળવી હતી અને તેને ઘેરીને અભિમાનમા મોહરાય ઊભો હતો છેવટે વિચારે બુધપિતાને જણાવ્યુ હતુ કે એવી રીતે ચારિત્રરાજને ઘેરાયલી સ્થિતિમા જોઇને અને તેની ચોતરફ અભિમાની મોહરાયનુ બળવાન લશ્કર ફરી વળેલુ દેખીને તે પિતા પાસે પાછો ફર્યો હતો (પૃ ૧૩૧૭)

આટલી વાત સાભળતા સર્વ પૂર્વે સાભળેલી વાત વિગતસાથે અગૃહીતસકેતાને યાદ આવી ગઇ અને તેણીએ જણાવ્યુ કે 'બરાબર છે! એ સર્વ વાત અગાઉ તેં ઘ્રાણ(નાસિકા)ના દોષ બતાવતી વખતે જણાવી હતી હવે મને એ સર્વ વાર્તા બરાબર યાદ આવી ગઇ છે હવે એ વાર્તા ત્યાથી આગળ ચલાવ'

સસારીજીવે તેને આવી રીતે જાગૃત કર્યા પછી પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવી }

ચારિત્ર મોહની કથા ચાલુ.
સદ્બોધ સાથે કરેલો મત્ર.
સદાગમ પ્રેષણ માટે નિર્ણય.

અનત કાળથી ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા ચારિત્રરાજનુ આખુ લશ્કર ચારે તરફથી ઘેરાઇ ગયુ હતુ તે વાત તારા લક્ષમા આવી ગઇ હવે અકલકની પાસે ઊભો ઊભો હુ તેની વાત સાભળતો હતો તે વખતે જે બનાવ બન્યો તે તું બરાબર ધ્યાન રાખીને સાભળ[1] પોતાના આખા લશ્કરને ઘેરાઇ જવાને અગે દીલગીરિમા પડી ગયેલું જોઇ સદ્બોધમત્રીશ્વર રાજરાજેશ્વર ચારિત્રરાયને ઉદ્દેશીને બોલ્યો "દેવ! આપણે આ બાબતમા હવે વધારે વખત દીલગીર થવાની જરૂર નથી, કારણ કે આપણા મનોરથવૃક્ષોને પુષ્પો આવતા દેખાય છે માટે તે હવે ફળીભૂત થશે એમ જણાય છે હકીકત એમ છે કે આ મહા પ્રભાવશાળી સસારીજીવ જ્યા સુધી આપણને ઓળખતો નથી ત્યા સુધી જ આપણને દુશ્મન તરફની સર્વ પીડાઓ છે, જેવો તે આપણુ રૂપ જાણશે, આપણને ઓળખશે તેવો જ તે આપણને સતોષ આપશે અને આપણે તે જ વખતે આપણા

૧ જીવનના અગત્યના બનાવો વાતો સાભળતા બની જાય છે આખુ પરિવર્તન થઇ જાય છે-એ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે

શત્રુ(મોહરાય)ના આખા લશ્કરનો નાશ કરવા શક્તિમાન્ થશુ આપણો મહાપ્રભુ એ સસારીજીન છે અત્યારે આ ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવી જરા જરા ઉજ્જ્વળ દેખાય છે, એમા અગાઉ જે મોટું તામસ (અધારૂ) વ્યાપી રહેલુ હતુ તે ઓછુ થતુ જણાય છે-એટલા ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે આપણો એ મોટો શેઠ (સસારીજીવ) આપણને વધારે સારી રીતે જાણે પીછાને એવી સ્થિતિમા આવતો જાય છે એની ચિત્તવૃત્તિમા રહેલા અધકારમા આપણે એટલા બધા દબાઇ ગયા હતા કે તેણે અત્યાર સુધી આપણને જોયા જ નથી, પણ હવે એ અધકાર ઓછો થતો જાય છે અને કાઇક ઉજ્જ્વલતા થતી જાય છે, તો હવે સસારીજીવ આપણુ દર્શન જરૂર કરશે, આપણને બરાબર જોશે એમ લાગે છે આ પ્રમાણે હકીકત છે તો મારો એવો મત થાય છે કે આપણા મહાન્ રાજા કર્મપરિણામને પૂછીને એ સસારીજીવ પાસે આપણે કોઇ આપણા મુદ્દામ માણસને મોકલવો આપણો ગયેલો માણસ સસારીજીવ પાસે જઇને જો તેને અનુકૂળ બનાવે તો કેટલોક વખત ગયા પછી એના મનમા આપણને જોવાની લાલસા જરૂર ઉત્પન્ન થશે ”

અટવીમા ઉજ્જ્વળતા આગળ વધવામા સભાળ

સદ્બોધમત્રીશ્વરની આવી સલાહ અને ઉપર જણાવેલા વિચારો સાભળીને ચારિત્રરાજ બોલ્યા “ભાઇ ! તેં વાત ઘણી સારી કરી અને મત આપ્યો તે મને બહુ ઠીક જણાય છે હવે આ પ્રસગે સસારીજીન પાસે મોકલવા યોગ્ય આપણો કયો માણસ છે તે પણ તુ જણાવ એટલે તે સબધમા તજવીજ થાય ”

સદ્બોધમત્રીએ જવાબ આપ્યો “દેવ ! મારા વિચાર પ્રમાણે તો આ સદાગમ સા મોકલવા યોગ્ય છે જ્યારે સસારીજીવને આ સદાગમ સાથે ઘણી વાર પરિચય થશે ત્યારે તેનામા આપણા દર્શનની[1] મજબૂત ઇચ્છા ઉત્પન્ન થશે ત્યાર પછી મહારાજા કર્મપરિણામ આપણને તેની સાથે ઓળખાણુ કરાવશે તે વખતે આપણે શત્રુનો ઘાત કરવા શક્તિમાન્ થશુ ”

સદ્બોધ મત્રીએ જે હકીકત કહી અને સલાહ આપી તે સર્વે ચારિત્રરાજે સ્વીકારી અને સદાગમને મારી પાસે આવવા તૈયાર થવાનો

---

૧ દર્શન શ્લેષ છે દર્શન એટલે (૧) જૈન દર્શન, અને (૨) દર્શન એટલે દેખવુ તે.

સદાગમ આગમન
અને
જ્ઞાનસંવરણની અંતર્લીનતા.

હવે મહામોહ રાજાએ તો અગાઉથી જ પોતાના સંબંધી [1]જ્ઞાનસંવરણ નામના બળવાન્ રાજાને મારી પાસે મોકલી આપ્યો હતો એ રાજાએ આવીને ચારિત્રરાજની આખી સેનાને પડદા પાછળ નાખી દીધી હતી અને એ વારંવાર મહામોહના આખા લશ્કરનું પોષણ કર્યા કરતો હતો. આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી એ જ્ઞાનસંવરણ રાજાના જોરથી મહામોહ રાજાના લશ્કરને ભયનાં સર્વ કારણો નાશ પામી ગયાં હતાં અને તેના બળથી સર્વે નિશ્ચિંત થઇને આનંદમાં રહેતા હતા. તેઓએ ચારિત્રરાજની સેનાને હઠાવી દીધી હતી તેનું કારણ આ જ્ઞાનસંવરણ રાજાનું જોર જ હતું અને અત્યારે શત્રુને પાછો પાડી દઇને તેઓ મોજ કરતા હતા. હવે સદાગમને જેવો તે જ્ઞાનસંવરણ રાજાએ મારી પાસે આવતો જોયો કે તે તો અંદર છૂપાઇ જઇ ભરાઇ બેઠો અને અંતરમાં જ્યાં ત્યાં ગોઠવાઇ ગયો.[2]

સદાગમ સામર્થ્ય કથન.
વ્યવહારથી તેનો આદર.
અકલંકે દીધેલી દીક્ષા.

આ પ્રમાણે આંતર રાજ્યમાં હકીકત બનતી હતી તે વખતે નજીકમાં ધ્યાનારૂઢ થયેલા સર્વ મુનિઓના ગુરૂપાસે અકલંક ગયો, તેમને પાદવંદન કર્યું અને તે વખતે હું પણ તેની સાથે ગુરૂ પાસે ગયો. એ ગુરૂમહારાજ કોવિદાચાર્યનો જ્યારે ધ્યાનયોગ પૂરો થયો ત્યારે તેમણે 'ધર્મલાભ' આપ્યો અને અકલંક સાથે તેમણે વાતચીત કરવા માંડી. અકલંકે કેટલાક સવાલો પૂછ્યા જેના ગુરૂમહારાજે ઉત્તર આપ્યા અને ગુરૂમહારાજે ધર્મદેશના પણ કરવા માંડી. તે વખતે તેમની બાજુમાં મેં પેલા મહાત્મા સદાગમને જોયા.

---

૧ જ્ઞાનવસરણ જ્ઞાનાવરણી કર્મ. મોહરાય મોટા રાજા પાસે બીજા સાત રાજાઓ વર્ણવવામાં આવ્યા હતા. જુઓ પ્રસ્તાવ ૪ પ્ર ૧૮ (પૃ ૮૮૦) એમાં એક રાજા જ્ઞાનસંવરણ હતા. તે રાજા જ્ઞાનનો અંતરાય કરે છે, આત્માના જ્ઞાન ગુણની સામે આવરણ નાખે છે અને વસ્તુનું સત્ય જ્ઞાન થવા દેતો નથી.

૨ સંસારીજીવ પોતાની વાર્તા અગૃહીતસંકેતા પાસે કહે છે.

અકલંકને મેં તે વખતે પૂછ્યું કે 'એ સદાગમ કોણ છે?' એના
ઉત્તરમાં અકલંકે મને જણાવ્યું કે "ભાઈ ઘનવાહન! એ મહાત્મા
સદાગમ સાધુ પુરૂષોને પણ આરાધના કરવા યોગ્ય છે એ સદાગમ
મહાત્મા જે હુકમ ફરમાવે તેને વિનયપૂર્વક આ સર્વ સાધુઓ ઉપાડી
લે છે અને એ સદાગમની મહત્તા શી છે તે ગુરૂમહારાજ બહુ સારી
રીતે જાણે છે એ સદાગમ ધર્મ અને અધર્મનું બરાબર વિવેચન કર
નાર હોવાથી તે તને ઘણુ હિત કરનાર છે, માટે યોગ્ય ઉપદેશ મેળ
વવા ખાતર તારે એની ઓળખાણ કરવી જરૂરી છે મને પોતાને, આ
સર્વ સાધુઓને અને ગુરૂમહારાજ(કોવિદાચાર્ય)ને જે જ્ઞાન થયેલું છે,
વસ્તુસ્વરૂપ સમજાયું છે, તે સર્વ આ સદાગમમહાત્મા પાસેથી જ
મળેલું છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી આ કોવિદાચાર્ય એ હિતકારી
સદાગમ સાથે તારો સબંધ સારી રીતે જોડી આપશે એની સાથે
તારો સબંધ જોડાશે એટલે પછી તારા પોતાના આત્માને લાભ શ્યા છે
અને નુકશાન શ્યા છે, હિત અહિત કેમ ક્યાથી અને શા માટે થાય છે
એ સર્વે તું અનુક્રમે જાણી શકીશ, માટે તુ એ સદાગમનો આશ્રય કર"

મારા મિત્રના આગ્રહથી અને કાઇક અતરાત્માના સતોષથી પણ
વિશેષે કરીને મારા મિત્રને રાજી કરવા મેં તે વખતે સદાગમને આ
દર્યો, સદાગમ સાથે સબંધ જોડ્યો. સદાગમના કેટલાક ગુણો તે વખતે
મને કોવિદસૂરિએ બતાવ્યા અને તેનુ વિજ્ઞાન પણ દર્શાવ્યુ, પણ મને
તે ઉપર બરાબર શ્રદ્ધા થઇ નહિ માત્ર અકલકના આગ્રહથી અને
તેને ખુશી કરવા સારૂ હુ ચૈત્યવદન કરૂ, સાધુઓને દાન આપુ અને
એવા એવા કાર્યો કરૂં, પણ મારા અતરમા બિલકુલ ભાવ ઉત્પન્ન થયેલા
ન હતા ભાવશૂન્ય ચિત્તે ઉપર ઉપરથી આ સર્વ કાર્યો હુ તે વખતે
કરવા લાગ્યો વળી અકલકના કહેવાથી હુ 'નવકાર'[1] વિગેરેનો પાઠ
પણ કરવા લાગ્યો એ સર્વે કાર્યોમા મારૂ મન ન હોતુ, પણ અક
લકના અનુરોધથી સવ કરતો હતો[2]

ત્યાર પછી માતપિતાની રજા લઇને મા જ ગુરૂ કો
વિદાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી અને ગુરૂ અન્ય સ્થળે
વિહાર કર્યો.

---

1 નવકાર: નમસ્કાર
2 આ દ્રવ્ય અનુષ્ઠા

પ્રકરણ ૧૧ મું.

મહામોહ અને મહાપરિગ્રહ.

સદ્બોધ મત્રીની સલાહથી સદાગમને મારી પાસે (સંસારીજીવ પાસે-તે વખતના ઘનવાહન પાસે) મોકલવાનો ચારિત્રરાજે ઠરાવ કર્યો અને તે પ્રમાણે સદાગમ મારી પાસે આવ્યો અને મેં તેનો આશ્રય કર્યો અકલકના કહેવાથી ઉપર ઉપરથી મન વગર મેં કેટલાક સારા કાર્યો કર્યા અને ગુણો સ્વીકાર્યા હવે તે વખતે મહામોહરાજના સૈન્યમા શી હકીકત બની તે તને કહી સભળાવુ

મહામોહરાજાની સભામા ખળભળાટ.
લડાઇમાં સદાગમને જીતવાનો આગ્રહ.
મહામોહ અને પરિગ્રહનુ પ્રયાણ.

જ્યારે [1]રાગકેસરિના મત્રીના જાણવામા આવ્યુ કે જ્ઞાનસવરણ રાજા સદાગમના ભયમા આવી પડ્યો છે ત્યારે તેણે મહારાજા મહામોહને કહ્યુ "મહારાજ! અત્યાર સુધી જ્ઞાનસવરણ રાજાને કોઇ પણ પ્રકારનો ત્રાસ કે ભય થતો ન હોતો તેથી આપણે સર્વે નિશ્ચિત થઇને બેઠા હતા, પરતુ દેવ! હાલમા પેલો સદાગમ સસારીજીવ પાસે જઇને

---

૧ રાગકેસરિ-મહામોહનો પુત્ર અને મત્રી જાતે રાજસત્તા પણ ધારણ કરે છે કારણ મોહરાય ઘણા ઘરડા થયા છે એના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૩ (પૃ ૮૬૩) એ રાગકેસરિનો મત્રી **વિષયાભિલાષ** છે એના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૭ (પૃ ૮૮૩ થી ૮૮૬)

જીમૂતરાજ મરણ. ઘનવાહનને રાજ્ય, અને પરિગ્રહાસક્તિ.

હવે તે વખતે મારા પિતાશ્રી જીમૂતરાજા મરણ પામ્યા તે વખતે મારા ભાયાતો મંત્રી અને સેનાપતિએ મને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો, બાગ સર્વ સામત રાજાઓએ મારી આજ્ઞા સ્વીકારી, મારા શત્રુઓ મારા નોકર થઇ ગયા અને અનેક વિભૂતિઓથી ભરેલુ રાજ્ય મને તે વખતે પ્રાપ્ત થયુ મને આવુ સુદર રાજ્ય પ્રાપ્ત થયુ અને મારી આજ્ઞા ચારે તરફ વિસ્તરી તેનુ વાસ્તવિક આતર કારણ મારી સાથેનો પુણ્યોદય મિત્ર હતો, પરતુ મહામોહના સ્નેહમા મગ્ન થયેલા મેં તેને તે વખતે બરાબર ઓળખ્યો નહિ અને એ બધો પ્રતાપ પરિગ્રહમિત્રનો જાણ્યો

ત્રણની જૂદી જૂદી શિક્ષા. સરખાવવા યોગ્ય જીવન પ્રસગો. માનસિક પરિવર્તન વખતે સ્થિતિઓ.

સદાગમની શિક્ષા.

હવે તે વખતે શરીર, વિષયો, રાજ્ય અને ચિત્રવિચિત્ર પ્રકારની વિભૂતિઓ (દોલત-સપત્તિ) જે પૌદ્ગલિક (material) પદાર્થો હતા તે સર્વ ઉપર ચિત્તનુ ખેંચાણુ થયા કરતુ હતુ સદાગમ તે વખતે મને તે સર્વ વસ્તુઓના સબધમા કહેતો હતો કે "ભાઇ ઘનવાહન ! એ સર્વ વસ્તુઓ-શરીર વિષય રાજ્ય અને વિભૂતિઓ-ક્ષણભગુર છે, થોડો વખત ટકનારી છે, દુખથી ભરપૂર છે, મલીન છે, તારા સ્વભાવથી વિપરીત છે, બહાર સચાર કરનારી છે-માટે હે ભાઇ ! તુ એના ઉપર મૂર્છા કર નહિ, કર નહિ ! ! તારો આત્મા જ્ઞાન દર્શન સદ્વીર્ય અને આનદથી ભરપૂર છે, તે આનદ સ્થિર છે, ચોખ્ખો છે, સ્વાભાવિક છે અને આતર સચાર કરનાર છે, માટે હે નરોત્તમ ! તારે એના તરફ ખેંચાણ કરવુ યો ય છે, જેથી નિરતરના આનદનુ સ્થાન નિર્વૃતિને તુ પામી જા"

મહામોહની શિક્ષા.

મહામોહ મને તે જ વખતે જણાવતો હતો કે એ મારૂ રાજ્ય, એ મારી સપત્તિઓ, એ મારૂ શરીર અને મારા શબ્દ વિગેરે ઇદ્રિ

યના ભોગો છે તે અને બીજી પણ એવી એવી વસ્તુઓ છે તે સર્વ સ્થિર છે, સુખથી ભરપૂર છે, સુદર છે, નિર્મળ છે, હિત કરનારી છે અને ઉત્તમ છે વળી મને તે ઉપદેશ આપતો હતો કે જીવ નથી, દેવ નથી, મોક્ષ નથી, પુનર્ભવ નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી, આ જગત્ માત્ર પચ ભૂત(પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ)મય છે, માટે ભાઇ ધનવાહન ! જ્યા સુધી આ શરીર છે ત્યા સુધી તારી ઇચ્છા મુજબ ખા, પી અને આનદ કર, દિવસ અને રાત બીજી પચાત મૂકી દઇ તુ ભોગ ભોગવ અને સુદર ભોગો ભોગવીને તારી જાતને રાજી કર, મનોહર નેત્રોવાળી લલિત લલનાઓનો સત્કાર કર, તેની સાથે યથેષ્ટ સુખ ભોગવ પેલો મૂઢ પુરૂષ તને સમજાવે છે તેને અનુસરીશ નહિ ”

પરિગ્રહની શિક્ષા.

તેજ વખતે પરિગ્રહ મને કહેવા લાગ્યો “ભાઇ ધનવાહન ! મોતુ સઘરી રાખ, અનાજના કોઠારો ભર, રત્નોને તીજોરીમા રાખ, દાગિના એકઠા કર, ઘરો બધાવ, મિલ્કતો ખરીદ કર અને ચારે તરફ માલમિલ્કત વધારી મૂક, એને માટે બને તેટલો પ્રયત્ન કર-જે પ્રાણી મળેલા પૈસાનુ સારી રીતે રક્ષણ કરે છે, નહિ મળેલા પૈસા માટે પ્રયત્ન કરે છે અને જેને કદિ સતોષ થઇ જતો નથી, તેને જ ખરેખરૂ સાચુ સુખ મળે છે.

જ્ઞાનસવરણના તાબામા.
મહાપરિગ્રહના હુકમમા.
સદાગમની સામી દિશામા.

સદાગમ મહામોહ અને પરિગ્રહના આવા જૂદા જૂદા પ્રકારના વાક્યો સાભળીને મારા મનમા ગભરાટ થઇ ગયો, મારૂ મન ડોળાઇ ગયુ અને શુ કરવુ તેની સુજ ન પડવા લાગી હવે તે વખતે વળી એક બનાવ બન્યો તે સાભળ જ્ઞાનસવરણ રાજા જે મારાથી દૂર ખસી ગયો હતો તેને મહામોહની હાજરીથી પાછુ જોર આવ્યુ અને તેથી બીક છોડી દઇને તે પાછો મારી પાસે આવ્યો અને રીતસર અદર ગોઠવાઇ ગયો આથી ઉપર જે ઘણુ સુદર વાક્ય સદાગમે કહ્યુ તેનો અર્થ મારા સમજવામા આવ્યો નહિ અને મારૂ મન તેથી રીઝયુ નહિ, વળી તે જ વખતે મહામોહ અને મહાપરિગ્રહે જે કથન કર્યું તેનો પ્રથમથી જ અત્યત સસ્કાર હોવાથી મારા મન ઉપર સચોટ

લાગી ગયું, તેમની બાબતમાં મારૂં ચિત્ત ચોટયું અને તેમની વાત મારા હૃદયમાં ગમી ગઇ એટલે મેં તો દેવપૂજન, ગુરૂવંદન, નમસ્કારનો પાઠ વિગેરે સર્વ ધર્મક્રિયાના માર્ગો છોડી દીધા અને હું ભોગમાં આસક્ત થઈ ગયો આથી સાધુઓને દાન આપતો હતો તે અટકાવી દઇને તેમજ અન્ય સુક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરતો તે બંધ કરીને પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યો અને વધારે વધારે પૈસા એકઠા કરવા માટે લોકો ઉપર નવા નવા ભારે કર નાખવા લાગ્યો, મારી રૈયત કરના બોજા તળે કચરાવા લાગી સર્વ સાંસારિક બાબતોમાં બહુ ગાઢ મૂર્છા ત્યાર પછી થવા અને વધવા લાગી મોહરાજા પોતાનું જોર બરાબર બતાવવા લાગ્યો સદાગમ તરફ મને બીલકુલ રૂચિ જ રહી નહિ પરિગ્રહની અસરથી મને તો બધી વાતે ઓછું જ પડવા માંડ્યું, ગમે તેટલું મળે પણ મારી ઇચ્છા પૂરી જ થાય નહિ, વધારે મળે તેમ તેથી પણ વધારે મેળવવાની ઇચ્છા થયા કરે અને એવી રીતે ઘણું ધન મળે તો પણ આગળને આગળ વધારે ધન મેળવવાની ઇચ્છા થયા જ કરે મારી આંતર સ્થિતિ આવા પ્રકારની જોઇને સદાગમ મારાથી દૂર ખસી ગયો અને મહામોહ અને પરિગ્રહ મારા આંતર રાજ્યના માલિક થઇ ગયા, તેઓની હોંસ પૂરી થઇ તેથી તે બંને ઘણા રાજી થયા, સંતોષ પામ્યા

અકલંક અને આચાર્યનું આગમન.

મારો મિત્ર અકલંક દીક્ષા લઇને આચાર્ય સાથે અન્ય અન્ય દેશોમાં વિહાર કરતો એકદા આચાર્ય સાથે મારે નગરે આવી ચઢ્યો મને કોઇ સાધુઓને વંદન કરવા જવું ગમતું નહોતું પણ અકલંક સાથે ઘણા વખતનો સ્નેહ હતો તેના દાક્ષિણ્યથી ત્યાં ગયો અને અને અકલંકને અને સાથે તેના ગુરૂમહારાજ શ્રીકોવિદાચાર્ય તથા અન્ય સર્વ મુનિવર્યોને નમસ્કાર કર્યા હવે હકીકત એમ બની કે કોવિદાચાર્યે જ્ઞાનબળથી મારૂં આખું ચરિત્ર-વર્તન બરાબર જાણ્યું હતું અને અકલંકના સાંભળવામાં લોકો પાસેથી પણ મારી ઘણી ખરી હકીકત આવી ગઇ હતી, તેથી અકલંકે પ્રસંગ જોઇને ગુરૂમહારાજને વિજ્ઞપ્તિ કરી "નાથ! સદાગમમાં શી મહત્તા છે, તેનું શું માહાત્મ્ય છે, તેની કેટલી શક્તિ છે તે આ ઘનવાહન રાજાને જણાવો[1], વળી દુર્જન માણ

---

[1] કેટલીક વાર આમ સીધી રીતે ઉપદેશ અપાય છે, કેટલીક વાર આડકતરી રીતે અપાય છે પ્રસંગ અને વ્યક્તિ ઉપર ઉપદેશની શૈલી, ભાષા વસ્તુ અને રચનાનો આધાર રહે છે કયે માર્ગે ઉપદેશ અસરકારક થશે તેનો નિર્ણય અનુ[illegible]ની ગુરૂઓ કરી લે છે

સોની સોબત કરવાથી શા શા ગેરલાભો થાય છે તે પણ આપસાહેબ તેને જણાવો જેથી એને ખરા માર્ગની બરાબર ખબર પડે ને એ સદાગમની ભક્તિ કરે અને અધમ લોકોની (મહામોહ–પરિગ્રહની) સોબત મૂકી દે તો આ ભવ પરભવમા એને ઘણુ સુખ મળે, માટે નાથ! આપ કૃપા કરી તેને સાચી ઓળખાણ કરાવો"

કોવિદસૂરિએ જવાબ આપ્યો "એમ કરૂછુ" પછી મને કહ્યું કે "રાજન્ તમે [1]ધ્યાન દઇને સાભળો" અકલકના આગ્રહથી હુ સૂરિની નજીક બેઠો સૂરિમહારાજે વાત ચલાવી તે હવે જણાશે

પ્રકરણ ૧૨ મું.

શ્રુતિ. કોવિદ અને બાલિશ.

અકલક પાસે આવેલ છે જાણી હુ (ઘનવાહન) કોવિદાચાર્ય પાસે વદન કરવા આવ્યો, મને ઉદ્દેશીને સદાગમના ગુણ અને મોહ પરિગ્રહના દોષ જણાવવા અકલકમુનિએ સૂરીશ્વરને પ્રાર્થના કરી અને નિરાદરપણે અન્યત્ર ચિત્તે સૂરિ જે કહે તે સાભળવા હુ બેઠો, પણ મને તે વાતમા રસ હતો નહિ સૂરિએ નીચે પ્રમાણે વાર્તા કરી

સદાગમ ગ્રહણ.
શ્રુતિ સાથે લગ્ન.
સગ અને સ્થાનો.

એક ક્ષમાતળ નામનુ નગર છે, ત્યા સ્વમળનિચય નામનો રાજા છે, તેની તદનુભૂતિ નામની પટરાણી છે, એ રાજા રાણીને કોવિદ અને બાલિશ નામના બે પુત્રો છે એ બન્નેમાના કોવિદને પૂર્વે જન્મમા

૧ આચાર્યે ધ્યાન આપવા કહે છે પણ રાજા ધ્યાન આપતો નથી મોહની અસર મજબૂત હોય ત્યા એમ જ બને છે

સદાગમ સાથે પરિચય થયેલ હતો જ્યારે કોવિદે એ સદાગમને ફરીવાર આ જન્મમા જોયા ત્યારે ઇહાપોહ (વિચાર) કરતા અને તે ઉપર મન લગાડતા જાતિસ્મરણ[1] જ્ઞાન થયુ, સદાગમનો પરિચય પૂર્વકાળમા થયો હતો તે યાદ આવ્યુ અને તેને જોઇને ઘણો આનદ થયો, પછી એ પોતાનુ હિત કરનાર ગુરૂ છે એ તરીકે તેણે સદાગમને ગ્રહણ કર્યા કોવિદે સદાગમનુ યથાસ્થિત સ્વરૂપ બાલિશને પણ જણાવ્યુ પણ એના હૃદયમા પાપ હોવાથી એ દુર્બુદ્ધિએ તેને સ્વીકાર્યો નહિ

હવે કર્મપરિણામ[2] મહારાજાએ એ કોવિદ અને બાલિશ પાસે પોતાની શ્રુતિ[3] નામની કન્યાને મોકલી આપી તે સ્વયવર કરીને (પસદ કરીને) વરનારી કન્યા હતી એ કન્યાને વળી એક ઘણો ચાલાક અને ચતુર સગ[4] નામનો નોકર હતો એ સગ સબધ કરાવવામા બહુ કાબેલ હતો અને શ્રુતિની પહેલા ચાલનારો હતો એ સગને પણ શ્રુતિની અગાઉ ત્યા મોકલવામા આવ્યો હતો શ્રુતિએ કોવિદ અને બાલિશ બન્નેને પસદ કર્યા અને બન્નેની સાથે તે પરણી

હવે એ કોવિદ અને બાલિશની મિલકતમા એક નિજદેહ[5] નામનો પવત હતો, એ પર્વત ઉપર મૂર્ધન નામનુ એક મોટું શિખર હતુ, એ શિખરની બન્ને બાજુએ શ્રવણ નામના બે અતિ સુંદર કિલ્લાવાળા ઓરડા હતા એ બન્ને ઓરડા શ્રુતિએ જોયા, તેને એ પોતાના નિવાસ માટે પસદ આવ્યા, પતિની આજ્ઞા લઇને એ બન્ને ઓરડામા શ્રુતિ રહી અને પોતાનો પડાવ ત્યા નાખ્યો અને એ સ્થાને પોતે નિવાસ કર્યો એવી રીતે શ્રવણમહેલમા નિવાસ કરીને શ્રુતિ કોવિદ અને બાલિશ સાથે હરે ફરે છે

---

૧ જાતિસ્મરણ: ગયા ભવની યાદિ આવવી તે. એ મતિજ્ઞાનનો પ્રકાર છે

૨ કર્મપરિણામના સ્વરૂપ માટે જુઓ પ્રસ્તાવ બીજો પૃ ૨૫૮ થી ૨૬૨

૩ શ્રુતિ કાન સાભળવાની ઇંદ્રિય શ્રવણેંદ્રિય એ વિષયાભિલાષ મત્રીની દીકરી છે પણ અત્ર તેને કર્મપરિણામની કન્યા કહી છે તે આગળ સ્પષ્ટ થશે

૪ સગ ઇંદ્રિયનો ઉપયોગ કાન તો સર્વને હોય છે પણ તેનો વપરાશ થાય ત્યારે તે સાભળે છે વસ્તુ અને ઇંદ્રિયનો સબધ થાય તેના પર રાગદ્વેષ થાય તે સર્વ સગ કરાવે છે

૫ નિજદેહ એટલે શરીર. મૂર્ધા એટલે મસ્તક શરીર તરફ નજર કરશો તો તે પવત જેવુ લાગશે, મૂર્ધા-માથુ તેનુ શિખર જણાશે તે શિખરની બન્ને બાજુએ શ્રવણ કાન છે એ મહેલ જેવા જ દેખાશે મોટા શિખરની બાજુએ બે મહેલો બાંધેલા છે કલ્પના ભવ્ય છે

બાલિશ અને શ્રુતિ.

હવે એ શ્રુતિને પ્રાપ્ત કરીને બાલિશ તો બહુ ગર્જી થઈ ગયો પછી અત્યંત આનંદમાં આવીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહો! મને આવી સુંદર મનોહર સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ ગઈ તેથી ખરેખર હું ભાગ્યશાળી છું, નસીબદાર છું, કૃતકૃત્ય છું, પુણ્યશાળી છું શ્રુતિ તરફ તેને સ્નેહપરાયણ જોઈને એક વખત લાગ સાધીને સંગ તેની પાસે ગયો ત્યારે તેઓ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ —

સંગનો ઉપદેશ

સંગ—"અત્યંત હિતકારી મહારાજા કર્મપરિણામે આપની સાથે મારી શેઠાણી શ્રુતિદેવીનો સંબંધ કરાવ્યો તે કામ તો ઘણું યોગ્ય થયું, કારણ કે મહારાજ! રૂપ, વય, કુળ, શીળ અને લાવણ્યની સરખાઈ સાથે પતિપત્નીનો પરસ્પર પ્રેમ થવો અને એ સર્વે બાબતમાં સરખાઈ જળવાઈ રહેવી એ ઘણું મુશ્કેલ છે તમે ખરેખર પુણ્યશાળી છો કે એ સર્વે બાબતો તમારા સંબંધમાં ઘટતી આવી ગઈ છે. હવે આ સુંદર પ્રેમબન્ધને સારી રીતે જેમ બને તેમ વધારે જમાવવાની આવશ્યકતા છે"

બાલિશ—"ભાઈ સંગ! તું વાત તો ઠીક કહે છે, પણ એ સ્નેહ-સંબંધ કેવી રીતે વધી શકે?"

સંગ—"એમને જે વસ્તુ વહાલી હોય એની વારંવાર સેવના (ઉપયોગ) કરવાથી સ્નેહ વધી શકે"

બાલિશ—"તો સંગ! એમને (શ્રુતિને) કઈ વસ્તુ વહાલી છે તે તું મને જણાવ"

સંગ—"સાહેબ! એને મધુર ધ્વનિ બહુ વહાલો છે"

બાલિશ—"સંગ! તેં ઘણી સારી વાત કરી, જો એમ છે તો, આખો વખત જરા પણ વિસામો લીધા સિવાય એ મધુર ધ્વનિ સાંભળ્યા કરે તેવી ગોઠવણ કરીશ"

સંગ—"સાહેબ! બહુ કૃપા થઈ"

પેલો સંગ આ પ્રમાણે બોલતો હતો તે વખતે પ્રિયાને પ્રિય વસ્તુ બતાવનાર તેના ઉપર બાલિશને ઘણો પ્રેમ આવ્યો અને તેને પોતાના હૃદયના સ્થાન આપી ત્યાં દાખલ કરી દીધો

ત્યાર પછી વીણા, વેણુ, મૃદંગ, કાહલી, ગીત વિગેરેના સુંદર અવાજો સુરો અને ગાયનો શ્રુતિને બાલિશ સંભળાવતો ગયો અને

તેનાથી શ્રુતિ રાજી થાય ત્યારે તેમા પોતે મોજ માણતો ગયો અને વળી વિચારવા લાગ્યો કે અહો! હુ ખરેખરો સુખી છુ, મને આ સસારમા સ્વર્ગનુ સુખ મળ્યુ છે, હુ ખરેખરો ભાગ્યવાન્ છુ કે જેથી મને નિરતર આનદ કરાવનાર આ શ્રુતિ પત્ની મળી ગઇ

પરિણામ

પેલા દાસપુત્ર સગને પોતાના હૃદયમા રાખીને અત્યત સ્નેહથી તેને બાલિશ વારવાર ચાપ્યા કરે અને સુંદર મધુર ધ્વનિથી–રાગ રાગણીથી અને વાજિત્રોના નાદથી શ્રુતિનુ લાલન કર્યા કરે [1]આખરે એ નાદમા એટલો ડૂબી ગયો કે એણે બીજા સર્વ કાર્યો છોડી દીધા, ધર્મને નવ ગાઉના નમસ્કાર કર્યા અને એવી રીતે રગીલોછબીલો થઇને વર્તન કરવા લાગ્યો, તેથી વિવેકી માણસોને એક ખરેખર હાસ્યનુ સ્થાન થઇ પડ્યો

કોવિદ અને શ્રુતિ.

હવે અહીં કોવિદે સદાગમને સવાલ કર્યો કે "મહારાજ! આ શ્રુતિ પોતે જાતે ચાલી ચલાવીને મને વરી છે તે મારી ભાર્યા મને હિત કરનારી છે કે નહિ? તે આપ મને કૃપા કરીને જણાવો"

સદાગમે કરાવેલી શ્રુતિની ઓળખાણ

સદાગમે જવાબ આપતા કહ્યુ "ભાઇ કોવિદ! જ્યારે એ તારી ભાર્યા સગ સાથે હોય ત્યારે તે જરા પણ હિત કરનારી નથી અને સબંધ કરવા લાયક નથી, એનુ કારણ વિસ્તારથી સાભળ રાગકેસરિરાજાના મત્રીએ [2](વિષયાભિલાપે) અગાઉ આ દુનિયાને વશ કરવા સારૂ પાચ મનુષ્યો મોકલ્યા હતા તે તને યાદ હશે એ પાચ મનુષ્યો પૈકી એક આ શ્રુતિ હતી તે પણ તને યાદ હશે હવે પેલો રાગકેસરિ રાજા છે તે મહામોહનો દીકરો થાય અને કર્મપરિણામ મહારાજાનો ભત્રિજો થાય એ રાગકેસરિ દુનિયાનો જાણીતો મોટો ભરેડી ચોર છે અને વળી કર્મપરિણામનો મત્રી પણ છે મહામોહનુ તો પ્રધાન કાર્ય સર્વ એ જ કરે છે હવે કર્મપરિણામ રાજા સર્વથી વધારે બળવાન્ છે, સર્વનો ઉપરી રાજા છે અને સર્વ પ્રાણીઓનુ સારૂ અને ખરાબ કર

---

૧ અહીં બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રથનુ પૃ ૧૦૫૧ શરૂ થાય છે

૨ રાગકેસરિનો મત્રી વિષયાભિલાષ છે એણે જગતને વશ કરવા પચ ઇન્દ્રિયને મોકલેલ છે તેની હકીકત માટે જુઓ પ્રસ્તાવ ત્રીજો પ્રકરણ ચોથુ એ હકીકત આગળ ચોથા પ્રસ્તાવમા પણ આવે છે (જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૭ પૃ ૮૮૩-૮૪)

નારા તરીકે લોકોના વિશ્વાસમા આવી પડેલો છે આ શ્રુતિ પેલા ચોર (ઠગારા)ની દીકરી છે (રાગકેસરિની દીકરી છે) એમ જો જાણવામા આવી જાય તો આ લોક તેને ગ્રહણ કરે નહિ, કારણ કે જાણી જોઇને ચોરની દીકરીને તે કોણ પરણે! તેથી રાગકેસરિએ ઘણો મોટો પ્રપચ કર્યો છે એણે પોતાનો ખાસ નોકર સગ નામનો હતો તેને શ્રુતિની નોકરીમા આપી દીધો અને તેને શ્રુતિ સાથે કરી દઇ અગાડીથી મોકલી દીધો અને તેને સર્વ ગુપ્ત વાત કહી રાખી બીજો પ્રપચ એણે એ કર્યો કે આ શ્રુતિને કર્મપરિણામની કન્યા તરીકે દુનિયામા જાહેર કરી આથી જો કે આ શ્રુતિકન્યાનો બાપ કર્મપરિણામ કહેવાય છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તે રાગકેસરિની દીકરી છે એ દુરાત્મા રાગકેસરિએ જગતને છેતરવા આ કન્યાને સગ સાથે મોકલી આપી છે તેથી તે તને હિત કરનાર થાય એમ તો કેમ જ બને? જો કે તેં એને તારી પત્ની બનાવી છે છતા એ પતિને છેતરનારી લુચ્ચી છે તેથી તુ કદિ તેનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ હવે તુ તેને પરણી ચૂકયો છે તેથી એ સ્ત્રીનો અત્યારે ત્યાગ કરવાનુ બની શકે તેમ નથી પણ તારે તેના સેવક સગથી સર્વથા દૂર જ રહેવુ, તારે કદિ પણ એની કપટજાળમા લપેટાવુ નહિ, એનો વિશ્વાસ કરવો નહિ જો એ પાપી સગ તારી પાસે નહીં આવી શકે તો શ્રુતિ તારા સબધમા રહ્યા છતા તને દોષ કરનાર થશે નહિ, નુકસાન કરનાર થઇ શકશે નહિ, બહુ અહિત કરનાર થઇ શકશે નહિ એનુ કારણ એ છે કે આ સગના સબધમા જ્યારે શ્રુતિ આવે છે ત્યારે તે અનિષ્ટ (ન ગમે તેવા) શબ્દોનો દ્વેષ કરનારી થઇ પડે છે અને મધુર ધ્વનિમા લોલુપ બની જાય છે, પણ એ જાતે એવી નથી, સગની સાથે હોય છે ત્યારે જ તે વિકાર પામી જાય છે જ્યારે એ સગની સાથે રહીને તેના બળથી રાગદ્વેષને તાબે થઇને તને પ્રેરણા કરે ત્યારે તને અનેક દુખોની પરપરા થાય છે, પરતુ જ્યારે સગના સબધથી તે દૂર હોય છે ત્યારે ગમે તેવા શબ્દો સાભળવા તત્પર બને તો પણ તે મધ્યસ્થ રહે છે, રાગદ્વેષ વગરની રહે છે, તેથી તે કોઇ પણ પ્રકારની બાધા પીડા કરનારી થતી નથી તેથી આ નીચ સગ અત્યત ખરાબ માણસ છે, દાસીપુત્ર છે, તને અનેક પ્રકારના દુખ અને ત્રાસનો કારણભૂત છે, માટે સર્વથા તેની સોબત છોડવા યોગ્ય છે"

દાસી પુત્રથી સાવધાન

સદાગમે જે સલાહ આપી તે નમ્ર કોવિદે શાત ચિત્તે સાભળી,

પરિણામ — સ્વીકારી અને શ્રુતિના દાસ સંગની સોબત સર્વથા છોડી દીધી હવે પેલો કોવિદ ત્યાર પછી શ્રુતિ સાથે જ રહ્યો, તેની સાથેનો લગ્નસંબંધ ચાલુ રાખ્યો તો પણ શબ્દ સંબંધી એનામાં કાંઈ આતુરતા કે ઉત્સાહ આવતો નહિ, ખરાબ શબ્દોથી એને કંટાળો થતો નહિ, મધુર શબ્દો સાંભળવાની એને બહુ આતુરતા થતી નહિ, તેથી તે તેને ગમે તે પ્રકારના શબ્દો સંભળાવતો પણ અંદર તેને માટે ઉત્સાહ કે આતુરતા ન હોવાને લીધે લોકોમાં તેની પ્રશંસા થતી અને જાતે તે સુખી થયો અને સુખી રહ્યો

આવી રીતે કોવિદ અને બાલિશ અનુક્રમે સંગના ત્યાગ અને ગ્રહણથી સુખ અને દુ ખથી ભરપૂર રહ્યા–કોવિદ સંગત્યાગથી સુખમાં રહ્યો અને બાલિશ સંગસંબંધથી દુ ખમાં ડૂબતો ગયો

ગંધર્વ મિથુન અને કિન્નરની હરીફાઇ.
બાલિશની હાજરી અને દેવોને થયેલો રોષ.
મૂર્ખ બાલિશના અંતે થયેલા હાલહવાલ

હવે તુંગશિખર નામનો બહિરંગ પ્રદેશમાં એક મોટો પર્વત હતો તેના ઉપર એક દિવસ કોવિદ અને બાલિશ ચઢવા લાગ્યા એ અત્યંત ઊંચા પ્રવર્ત ઉપર દેવતાઓએ બનાવેલી એક ગુફા છે, બહુ મોટી છે, અતિ વિશાળ છે અને એટલી લાંબી છે કે મનુષ્યો એનો છેડો જોઇ શકે નહિ

એક [1]કિન્નરનું જોડલું છે અને બીજું ગંધર્વોનું જોડલું છે તેઓને એક પ્રસંગે અંદર અંદર ગાવાની બાબતમાં હરીફાઇ થઇ ગંધર્વો પોતે ગાવામાં હુશિયારી બતાવવા લાગ્યા અને કિન્નરો પોતાનું ગાણું ઉત્તમ છે એવો દાવો કરવા લાગ્યા આવી હરીફાઇને અંગે તેઓએ અંદર અંદર સ્પર્ધા કરી, પરીક્ષકોની–મધ્યસ્થોની નિમણૂક કરી અને એ તુંગશિખરની વિશાળ ગુફાનું એકાંત સ્થાન શોધીને ત્યાં નિર્ણય કરાવવા સારુ દેવ ગાંધર્વ કિન્નર અને પરીક્ષકો સર્વે સાથે આવી પહોંચ્યા

---

૧ કિન્નર કુબેરના સેવકો એમનું મુખ ઘોડા જેવું હોય છે અને શરીર મનુષ્ય જેવું હોય છે ગાયનમાં બહુ કુશળ ગણાય છે

ગાંધર્વ દેવલોકના એ ગાનારા છે અત્યંત અદ્ભુત રાગ સાથે તેઓ ગાય છે ગાંધર્વ દેવયોનિ છે, કિન્નર પણ દંતકથામાં આવે છે તેઓનો સમાવેશ વ્યંતર યોનિમાં થાય છે ભૂત, પિશાચ રાક્ષસ યક્ષ, કિન્નર કિંપુરિસ, મહોરગ અને ગાંધર્વ એ આઠ વ્યંતરદેવયોનિમાં ગણાય છે

હવે બન્ને જોડલાઓએ એક બીજાની હરીફાઇમા ગાયન ગાવા માડ્યા, અત્યત સુદર મધુર ધ્વનિથી ગજ આલાપ લલકારવા માડ્યા અને એકનુ ગાન પૂરૂ થાય કે એથી વધારે સુંદર આલાપ સાથે બીજુ જોડલુ ગાન ઉપાડે એવી હરીફાઇ આદરી એક બીજાની ઇર્ષાથી અતિ સુંદર આ-લાપ સાથે ગાન ચાલવા માડ્યું અને પરીક્ષકો તે હકીકત લક્ષ્યપૂર્વક સાભળવા લાગ્યા તે વખતે પેલા કોવિદ અને બાલિશ પણ તે શિખ-રપર આવી પહોંચ્યા અને ગુફાની અદરથી આવતા આલાપ સલાપ અને ગાન સાભળી સાવધાન બની ગયા

તે વખતે બાલિશે એક જબરી ભૂલ કરી નાખી એ દુરાત્મા એ અદર રહેલા સગની પ્રેરણાથી શ્રુતિને પેલી ગુફાના બારણા ઉપર ગોઠવી દીધી અને તે પણ અદર રહેલા નોકર સગની પ્રેરણાથી સાભ ળવા તત્પર થઇ ગઇ બાલિશે પોતે પોતાનુ સર્વસ્વ શ્રુતિને અર્પણ કર્યું જ હતુ અને લગભગ તે વખતે તો એ શ્રુતિમા તદ્રુપ થઇ ગયો અને તેના રસમા એવો તો લીન થઇ ગયો કે બીજુ કાઇ જાણે જોતો કે જાણતો જ ન હોય એવી તેની સ્થિતિ થઇ ગઇ તે વખતે સગે તેના ઉપર પોતાની શક્તિ ખરેખરી અજમાવી અને તેને એવો તો ભાન વિનાનો બનાવી દીધો કે એ (બાલિશ) પથ્થરની શિલા માફક ઝટ દઇને ગુફામા પડ્યો એ બાલિશના પડવા સાથે ગુફામા મોટો ધડાકો થયો, પડવાના અવાજથી સર્વ દેવો અને ગાધર્વો ચોંકી ગયા, તેઓના રગમા ભગ પડ્યો અને સર્વ એકદમ બાલિશ ઉપર ગુસ્સે થઇ ગયા તેઓ એકી સાથે બોલી ઉઠ્યા, 'અરે! વળી આ કોણ છે? કોણ છે એને પકડો, પકડો!' આમ બોલતા તેઓએ બાલિશને સખત બધે બાધ્યો, પછી ખૂબ ઝટકાવ્યો અને અનેક પ્રકારના લાતો અને પગના પ્રહારથી ખૂબ માર્યો સખ્ત વેદના સહન કરી તે મરણ પામ્યો

સદાગમનો સદુપદેશ.
કોવિદ તેથી સાધુ થયો.
છેવટે આચાર્ય પદ આવ્યો.

સદાગમના ઉપદેશથી કોવિદે સગનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો અને તેથી તે ગીત ગાયન ચાલતા હોય ત્યારે શ્રુતિ સાથે હોય, પોતે સાભળતો હોય તો પણ તેના ઉપર કદિ મૂર્છા પામતો નહિ, તેમા આસક્ત થતો નહિ, તેમા કદિ એકરૂપતા ધારણ કરતો નહિ બાલિશને અનેક પાદપ્ર-હારથી હણાતો અને જમીન પર પડેલો જોઇને એ ગિરિના શિખરપરથી કોવિદ નીચે ઉતરી ગયો અને તુરત જ એક અતિ વિદ્વાન અને સારા

ધર્મઘોષ નામના આચાર્ય પાસે પહોંચી ગયો બાળિશનો બનાવ નજરે જોવાથી તેની બુદ્ધિમાં જાગૃતિ આવી ગઇ અને તે દીક્ષા લઇ સાધુ થઇ ગયો અનુક્રમે તેને ગુરૂએ પોતાને સ્થાનકે સ્થાપન કર્યો-આચાર્ય બનાવ્યો રાજન્ ધનવાહન! એ કોવિદ તે હુ પોતે જ છુ'

સદાગમ મહાત્મ્ય દુષ્ટ સગ વર્જન

રાજન્! મારો ભાઇ બાળિશ પેલા શત્રુમિત્ર (હિતશત્રુ) સગની સોબતથી હેરાન થયો, નાશ પામ્યો અને અનેક પ્રકારના દુ ખોથી ત્રાસ પામ્યો મને એ પાપી સગના સબધથી મહાત્મા સદાગમે વાર્યો અને છોડાવ્યો અને તેથી કરીને બાળિશના જેવા અત્યત ભયકર દુ ખો મારે સહન કરવા ન પડ્યા અને વાસ્તવિક રીતે તે સર્વ દુ ખોમાથી મને તે મહાનુભાવ સદાગમે છોડાવ્યો ત્યાર પછી સયમ (દીક્ષા) લેવાથી તો મને સર્વદા આનદ આનદ જ રહે છે અને એ સર્વ પ્રતાપ એ ઉપકારી સદાગમનો જ છે, તેથી હાલ પણ એ સદાગમ મને હુકમો ફરમાવે છે તે સવનો હુ બરાબર અમલ કરૂ છુ માટે ભાઇ ધનવાહન! આ સદાગમ સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારી છે અને અદર જે દુષ્ટ લોકો રહેલા છે તેની સાથે સોબત કરવાનુ પરિણામ આ ખરે ઘણુ ભયકર નીવડે છે. આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી રાજન્! જે પ્રાણી પોતાનુ ખરેખરૂ ભલુ ઇચ્છતો હોય તેણે દુષ્ટ અતરગ લોકો સાથેનો સબધ તજી દઇ-સદાગમનો સબધ કરવો યોગ્ય છે.

* * *

ધનવાહનનો દ્રવ્ય આચાર.

કોવિદાચાર્યે મહાત્માએ અત્યત સુદર વાત કરી તે મારા કાનને ન રૂચી, પણ મને અદરખાનેથી એમ લાગવા માડ્યુ કે આ આચાર્ય મહારાજ અને પેલો અકલક ગમે તેમ કરીને મારો મહામોહ અને પરિગ્રહ સાથેનો સબધ છોડાવી આ સદાગમનો આદર કરાવવા માગે છે અને તેટલા સારૂ તેઓએ આ આખો [2]તાગડો રચ્યો છે

મારા મનમા આવા વિચાર ચાલતા હતા અને શુ કરવુ તેની ચિંતામા હુ પડી ગયો હતો તે વખતે મારા અદરના આશય સમજી

૧ કોવિદાચાર્યે આ પોતાની વાર્તા ધનવાહન સમક્ષ કહે છે અને ધનવાહન અશાત મને અકલકને રાજી રાખવા સાભળે છે આખી વાર્તા સસારીજીવ અગૃહીતસકેતા સમક્ષ કહે છે

૨ તાગડો સાસારિક જીવો શુદ્ધ ઉપદેશકોને આવી રીતે જ ખોટા વગોવે છે, જ્યા ન હોય ત્યા હેતુઓની કલ્પના કરે છે અને પછી મુદ્દામાથી ખસી જાય છે

જનાર [1]અકલંક બોલ્યો "ભાઇ ઘનવાહન ! મહાત્મા ભગવાન્ આચાર્યશ્રીનુ વચન તારા સમજવામા બરાબર આવ્યુ કે નહિ ?" એટલે મેં તેને તુરત જ જવાબ આપ્યો કે "હા ભાઇ ! બરાબર સમજાયુ" શાણા અકલંકે બરાબર તક સાધી અને તુરત જ બોલ્યો "જો સમજવામા આવ્યુ હોય તો એ પ્રમાણે કરવા માડ"

અકલંક ઉપર મારો અત્યત સ્નેહ હોવાને લીધે અને ભગવાન્ આચાર્ય મહારાજ કોવિદસૂરિના આજુબાજુના વાતાવરણનો અચિંત્ય પ્રભાવ હોવાને લીધે તેમજ તે વખતે હુ [2]કર્મની ગાઠના તદ્દન નજીકના સ્થાન સુધી આવી પહોંચેલો હોવાને લીધે અને જવાબ દેવાની મારામા શક્તિ રહેલી ન હોવાને લીધે મેં અકલંકનુ વચન સ્વીકાર્યું, અગીકર્યું, સદાગમ પણ તે વખતે વળી ફરી વાર મારી વધારે નજીક આવી પહોંચ્યો, મેં તે વખતે ચૈત્યનદન વિગેરે કરવા માડ્યુ, અગાઉ જે ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો હતો તે પાછો તાજો કરી ગયો, ફરી વાર દાન વિગેરે આપવા શરૂ કરી દીધા, તે વખતે મહામોહ અને પરિગ્રહ જરા દૂર થઇ ગયા આ સર્વ બાબતો મેં અકલંકની શરમથી દ્રવ્યથી-ઉપર ઉપરથી આદરી, પણ અંદરખાનેથી મને તેના ઉપર ભાવ નહોતો, અતરગ રાગથી મેં તે સર્વ બાબતો આદરી નહોતી

અકલંકને તો તે વખતે એમ લાગ્યુ કે સાસારિક પદાર્થો ઉપર મારી મૂર્છા ઓછી થઇ ગઇ છે, ધનસચયના સબધમા મને સતોષ થઇ ગયો છે અને સદાગમ સાથે મારે પૂરું સબધ થઇ ગયો છે મારી આવી સ્થિતિ જોઇ મને સુધરેલો અને રસ્તાપર આવી ગયેલો જોઇ અકલંકે આચાર્યમહારાજ સાથે અન્યત્ર વિહાર કર્યો

---

૧ આ આક્ષેપદ્વારા ઉપદેશ કરવાની પદ્ધતિ છે, કોઇવાર તે ફળીભૂત થાય છે, પણ અંદરની ખાત્રી વગર લોકલાજથી ગ્રહણ કરેલ માગ બહુધા ટકતો નથી સમાજ સમક્ષ લીધેલા નિયમો તોડનારા ઘણીવાર દેખાઇ આવે છે તે દ્રવ્યાચાર અથવા અચાનક આવેશને પરિણામે સ્વીકારેલ ધર્મમાર્ગનુ સ્વાભાવિક રીતે થયેલ સ્ખલન સમજવાનુ છે

૨ ગ્રંથિભેદની નજીકનુ સ્થાન એની વિશેષ સમજ માટે જુઓ પ્રથમ પ્રસ્તાવ પૃ ૮૬-૮૮ યથાપ્રવૃત્તિકરણપરની નોટ

પ્રકરણ ૧૩ મું.

શોક અને દ્રવ્યાચાર.

આ કનક મુનિએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો એટલે એને દૂર ન ગયેલ જાણી વળી પાછા મહામોહ અને પરિગ્રહ જાગ્રત થયા, રાજી થયા, નજીક આવ્યા અને સદાગમ મારાથી દૂર જતા રહ્યા પછી મેં જે દાનાદિ કાર્ય આદર્યાં હતા તે તરફ હુ શિથિલ થવા લાગ્યો, ધર્મદેશના તો તદ્દન વિસરી જ ગયો, હુ તો પછી તદ્દન જનાવર જેવો થઇ ગયો અને અકુરો ઉઠેલા હતા તે જડ જેવા થઇ ગયા, નકામા થઇ ગયા ધીમે ધીમે હુ પાછો વિષયો સેવવાની મૂર્છામા અને ધન એકઠુ કરવાના વિચારમા તત્પર થઇ ગયો અને અનેક સ્ત્રીઓ અને સોનુ એકઠુ કરવા માટે મારી આખી વસતીને અનેક પ્રકારની પીડાઓ કરવા લાગ્યો, દુ ખ દેવા લાગ્યો, ત્રાસ આપવા લાગ્યો અનેક પ્રકારના ભોગની તૃપ્તિ કરવા સારૂ મેં અત પુરમા હજારો સ્ત્રીઓને એકઠી કરી, સોનાથી સેંકડો કૂવાઓ ભરી દીધા અને મહામોહને તાબે થઇને આખી પૃથ્વીને સોનારહિત (અહિરણ્યી) કરી દીધી અને ટુંકામા કહુ તો આ દુનિયામા એવુ કોઇ પણ પાપ નહિ હોય જે મેં મોહવશ થઇને કર્યું નહિ હોય હુ જે જે ઇચ્છાઓ કરતો તે સર્વ મારો આતર મિત્ર પુણ્યોદય પૂરી પાડતો હતો, પણ મોહ અને પરિગ્રહને વશ પડીને મેં તે વાત જાણી નહિ, તેની કિમત આકી નહિ, તેના પ્રેમનો બદલો આપ્યો નહિ અને તેથી આખરે પુણ્યોદય મારા ઉપર કાઇક ગુસ્સે થયો

મદનસુદરી મરણ.
શોકનુ આગમન.
અકલકનો ઉપદેશ.

તે વખતે મારી હૃદયવલ્લભા પ્રિયા મદનસુદરી જે મને પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી હતી તેને શૂળનો વ્યાધિ થયો, થોડો વખત તે વ્યા

[મા પીલાણી અને તુરત જ મરણ પામી મારા હૃદયપર તે વખતે ાટો આઘાત થયો

હવે તે વખતે મહામોહનો એક મોટો રસાલદાર જેનુ નામ શોક[1] તુ અને જે મહામોહનો અત્યત વિનથી સેવક ગણાતો હતો તે પો-ાના સ્વામી પાસે આવ્યો એણે આદરપૂર્વક પોતાના સ્વામીને પ્રણામ ર્યા અને અવસર બરાબર સાધીને અત્યત માયાપૂર્વક મને ભેટી પડ્યો

તે વખતે દેવી મદનસુંદરીને વારવાર ફરીફરીને યાદ કરીને હુ ચેથી રડવા લાગ્યો, પોક મૂકવા લાગ્યો, માથુ કુટવા લાગ્યો અને ાસુ પાડવા લાગ્યો, મારા શરીરની દરકાર પણ આખરે મૂકી દીધી, ાજકાર્ય ઉપર બીલકુલ ધ્યાન આપવાનુ બધ કરી દીધુ અને અત્યત ખની અમરતળે જાણે મને કોઇ ગ્રહ વળગ્યો હોય કે ચેટક લાગ્યુ ાય તેના જેવો થઇ ગયો

અકલકમુનિને કોઇએ મદનસુદરીના મરણસમાચારની અને ને થતા તીન શોકની હકીકત કહી જણાવી મારી હકીકત જાણતા ારી ઉપર કૃપા કરીને તેઓ મારે નગરે પધાર્યા તેઓએ આવીને ેયુ તો હુ તો તદ્દન શોકને વશ પડી ગયેલો જણાયો અને સર્વ શુભ ર્યો દૂર મૂકી દીધલા જોયા એટલે મારાપર દયા કરી તેઓ બોલ્યા–

"અરે ભાઇ ઘનવાહન! આ તેં શુ કરવા માડ્યુ છે? આ તુ શુ માદરી બેઠો છે? અરે ભાઇ! તુ શુ મારૂ વચન તદ્દન જ વિસરી ગયો? શુ તેં સદાગમને તદ્દન છોડી જ દીધો? અરે આ દુષ્ટ લોકોએ ને ખરેખર છેતર્યો? ભાઇ! તુ તો બધી વાત સમજતો હતો, અદ-ેો સાર જાણતો હતો, છતા આવી બાળક જેવી ચેષ્ટા શા માટે કરે ે? અરે ભાઇ! દેવી મદનસુદરીને વારવાર યાદ કરાવીને પેલો શોક ારા ચિત્તને બાધા કરે છે તે હકીકત શુ તુ જાણતો નથી? તને એટલી ખબર પણ પડી નહિ? મારી કહેલી સર્વે વાત ભૂલી જ ગયો? જો તુ વિચાર કર સર્વ પ્રાણીઓ યમરાજાના મુખમા જ વસે છે, છતા એક ક્ષણ પણ જીવે છે તે જ નવાઇ જેવુ છે યમરાજાના મુખનો કોળીઓ ક્યારે થઇ જશે તે કાઇ કહેવાય નહિ, એ તો જીવ્યા એટલુ નવાઇ જેવુ સમજવાનુ છે એ યમદેવ એવો ક્રૂર છે કે એ પ્રેમ જોતો નથી, અધન જોતો નથી, વય જોતો નથી, સબધ જોતો નથી, એ તો મદમા ચઢેલા મસ્ત હાથની જેમ પોતાના માર્ગમા જે આવે તેના ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે, જે સજ્જનરૂપ સુંદર કમળો હોય

૧ એ તામસચિત્તનોઅધિકારી પુરૂષ છે અસ્તાવ ૪ પ્રકરણ ૮ (પૃષ્ઠ ૭૬૫ થી)

છે અને જે ખાસ કરીને બીજાની આંખોને અત્યંત મનોહર લાગતા હોય છે તે સર્વ પ્રત્યે એ યમદેવ હીમના જળકણો જેવું કાર્ય કરે છે અને તેને સપાટામાં ઝાંખા કરી નાખે છે મનુષ્ય શરીરધારીને મોટા મોટા મંત્રયંત્રો મરણથી બચાવી શકતા નથી, તેના ધનના ઢગલા આડા આવી શકતા નથી, મોટા મોટા વૈદ્યોની તેને અંગે કારી ફાવતી નથી, રામબાણ ઓસડો જડીબુટ્ટીઓ કે માત્રાઓ તેનાથી રક્ષણ આપી શકતા નથી, ભાઇઓ છોડાવી શકતા નથી અને મોટા દેવેંદ્રનો હુકમ પણ તેને અંગે ચાલી શકતો નથી આથી મરણ નામનો ઉપદ્રવ એવા પ્રકારનો છે કે એની સામે કોઇ ઉપાય કામે લાગી શકતો નથી અને સર્વને એ માર્ગે ચોક્કસ જવાનું છે, તો પછી એ સિદ્ધ માર્ગે કોઇને જતા જોઇને કયો સમજુ ગભરાટમાં પડી જાય ?"

આવી રીતે અકલંક મુનિ મહારાજ મારો શોક દૂર કરાવવા અને મને શોકના સંબંધથી છોડાવવા થાક્યા વગર દરરોજ ધર્મદેશના આપ્યા કરતા હતા, જુદે જુદે પ્રકારે જીવનમરણના સંબંધ જણાવતા હતા અને મરણસંબંધી વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનના રસના ઝરણા મારી આગળ ખાલી કરતા હતા પરંતુ મહામોહને તાબે થઇને હું તો શોક મિત્રની સાથે જ ચાટ્યો જતો હતો, તેનો સંબંધ છોડતો નહોતો અને મહાત્મા અકલંકના વચનપર લક્ષ્ય આપતો નહોતો હું વારંવાર આરડતો હતો કે "અરે બાળા ! અહો પ્રિયા ! અરે વહાલી ! અહો સુંદરિ ! હા પ્રેમી ! હા પદ્મનેત્રા ! અરેરે ! સુંદર ભ્રમરોવાળી ! હા કાંતા ! હા સુંદરભાષિણી ! હા પતિવત્સલા ! હા પતિપ્રેમી ! હા પતિવ્રતે ! હા દેવિ ! અહાહા મારી મદનસુંદરિ ! અરેરે ! ! આ પ્રમાણે રડતા ધનવાહનને અહીં છોડી દઇને તું ક્યાં ચાલી ગઇ ? અરેરે વહાલી ! તું મને તારૂં દર્શન કરાવ ! આ રડતા તારા વિરહી સાથે એક વાર જરા ભાષણ કર ! વહાલી ! અહીં આવીને મારે શરીરે ભેટી પડ ! મારી આ અત્યંત ખરાબ સ્થિતિ તારી હાજરીથી દૂર કર !"

હું તો અકલંક મહાત્માની પાસે પણ આવા આવા વાક્યો બોલ્યા કરતો, ઉદ્ગારો કાઢ્યા કરતો અને મહાત્મા મને વારંવાર ઉપદેશ આપતા તે જરા પણ જાણી શકતો નહોતો

અકલંકનો સદુપદેશ.
ઉપદેશથી સચેતનતા.
શોકનું દૂર ગમન.

મહાત્મા અકલંક મુનિ આ સર્વ જોયા કરતા હતા, મોહનું સા

રાજ્ય વિચારતા હતા, જાતે મહા બુદ્ધિશાળી હતા, દયા તત્પર હતા, પરોપકાર કરવાની રૂચિવાળા હતા અને મારા ઉપર આદરવાળા હતા મારી આવી અવસ્થા જોઇને તેઓ વળી ઉપદેશ દેવા લાગ્યા —

" " મહારાજ ઘનવાહન! તારા જેવાએ આવુ બાળચરિત્ર કરવુ " યોગ્ય નથી, માટે તુ આ નામરદાઇ છોડી દે, ધૈર્ય ધારણ કર, તારા " અતઃકરણમા સ્વસ્થતા લાવ, તારા આત્માને યાદ કર, કોઇ પણ " જાતના અપવાદ વગર તારૂ માત્ર એકાન્ત અહિત કરનાર આ મહા " મોહને છોડી દે, શોકને મૂકી દે, પરિગ્રહનો પરિચય ઓછો કર, " સદાગમને અનુસર, તેના ઉપદેશ પ્રમાણે આચરણ કર, મારા ચિ " ત્તને પ્રમોદ થાય તેમ કર અરે ભાઇ! આટલી જ વારમા પેલા " સાધુએ[1] લોકોદરમા આગ બતાવી હતી તે ભૂલી ગયો? શુ [2]સસાર " મદિરાશાળા તદ્દન વિસરી ગયો? પેલો સસાર રેંટ (અરઘટ્ટઘટી)[3] " તને યાદ રહ્યો નથી? અરે તુ તારા મનમા કર્મવાળા જીવોનો અને " મઠનો વૃત્તાત અને ત્યા બતાવેલ સન્નિપાત અને ઉન્માદ[4] યાદ કરતો " નથી? મનુષ્યજન્મ રૂપ રત્નદ્વીપ પ્રાપ્ત કરવાની દુર્લભતા[5] તને યાદ " રહેલ નથી? સસારબજારમા રહેનારની સ્થિતિનુ[6] જરા પર્યાલોચન " કરી તુ કેમ વૈરાગ્ય ધારણ કરતો નથી? અરે પેલા ચિત્તરૂપ વાદ " રાના બચ્ચાની[7] ચપળતા તને સ્મરણમા રહી નથી? એ વાદરાના " બચ્ચાનુ નિરતર રક્ષણ કરવાની જરૂર છે એ વાત તુ કેમ સ્વીકા " રતો નથી? અને એ વાત સ્વીકારતો હો તો તુ શા માટે એ પ્રમાણે " વર્તન કરતો નથી? અરે ભાઇ! તુ શા માટે[8] વિષયના ઝેરી ઝાડો " ઉપર કુદાકુદ કરે છે? અને શા માટે તુ અર્થનિચય નામની પાદડા " ફુલ ફળની[9] રજ અને કાદવમા આળોટે છે? તુ મોક્ષમાર્ગને સારી " રીતે જાણે છે ઓળખે છે સમજે છે છતા તારા આત્માને મહા ઘોર " નરક તરફ શા માટે ફેંકે છે! તને ત્યા જે ઉપાય બતાવવામા આવ્યો

---

૧ જુઓ આ ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્રકરણ બીજુ (પૃ ૧૬૫૭)
૨ સદર પ્રકરણ ત્રીજુ. (પૃ ૧૬૬૫)
૩ સદર પ્રકરણ ચોથુ (પૃ ૧૬૯૧)
૪ સદર પ્રકરણ પાચમુ (પૃ ૧૬૯૭)
૫ સદર પ્રકરણ ૭ અને સાત (પૃ. ૧૭૦૦–૩૪)
૬ સદર પ્રકરણ આઠ (પૃ ૧૭૩૫)
૭ સદર પ્રકરણ નવ (પૃ ૧૭૪૮)
૮ જુઓ પ્રકરણ ૮ પૃ ૧૭૪૩
૯ સદર પૃષ્ઠ ૧૭૪૧

" હતો તેના વડે તારા આત્માને હમેશને માટે આનંદ આપનાર શિવા-
" લય નામના મઠમા શા માટે મૂકી આપતો નથી[1]? અને મહારાજ!
' સંસારમા રહેનાર પ્રાણીઓને આફતો તો હાથની અદર આવી રહેલી
' છે, વાતવાતમા લાગુ પડી જાય તેમ છે, તેની જ રીતે પોતાના પ્રિય
" જનોના વિરહ તદ્દન સુલભ છે, તુરતમા બની જાય તેવા છે, મોટા
" વ્યાધિઓ તો જરા પણ દૂર નથી, હાલતા ચાલતા લાગુ પડી જાય
" તેમ છે, દુ ખો તો તદ્દન બાજુમા જ આવી પડેલા છે, જરા જરામા
" તદ્દન નજીક આવી વળગી પડે તેવી સ્થિતિમા છે, અને મરણ તો
" ચોક્કસ થવાના જ છે, જરૂર આવી પડનાર છે–આ પ્રમાણે હોવાથી
" શુદ્ધ વિવેક એ જ પ્રાણીઓનુ ખરેખરૂ રક્ષણ છે, એ જ ખરેખરો
" આધાર છે અને બીજો કોઇ પણ સાચો ટેકો નથી "

શુદ્ધિ આવી

બહેન અગૃહીતસંકેતા! જેમ એક મનુષ્ય બહુ આકરી નિદ્રામા ઉઘી ગયો હોય તેને બૂમ મારી મારીને કોઇ જાગૃત કરે, અથવા ઝેરની અસર થવાથી કોઇ પ્રાણી ઝોલા ખાતો હોય તેને જેમ આકરા મંત્રોના જાપ ઠેકાણે લઇ આવે, અથવા તો દારૂના ઘેનમા કોઇ પ્રાણી મસ્ત થયો હોય તેને જેમ એકદમ બીક બતાવવાથી તે ઠેકાણે આવી જાય, અથવા તો કોઇ પ્રાણીને મૂર્છા આવી ગઇ હોય તેને જેમ શીતળ જળયુક્ત પંખો નાખીને પવનદ્વારા શુદ્ધિમા લાવવામા આવે અથવા તો કોઇને સનેપાતનો ચાળો થઇ આવ્યો હોય તેને હુશિયાર વૈદ્યની પદ્ધતિસર ચિકિત્સા કરવામા આવે ત્યારે તેની ઉન્મત્તતા જેમ દૂર થાય તેવી રીતે અકલંક મુનિની ઉપર પ્રમાણેની વિશાળ સુદર વચનપદ્ધતિથી મારામા કાઇક શુદ્ધિ આવી, હુ જરા ઠેકાણે આવ્યો, મારી ચેતના જાગૃત થઇ

હવે તે વખતે શોક મહામોહ પાસે ગયો, તેને નમ્યો અને પછી તે બન્ને વચ્ચે નીચે પ્રમાણે ખાનગી વાતચીત થઇ –

શોક—" દેવ! હવે હુ તો જાઉં છુ! મને અકલક અહીં રહેવા દેતો નથી, બેસવા દેતો નથી એ તો બરોબર મારી પછવાડે પડ્યો છે "

મહામોહ—" એ અકલક તો બહુ આકરો છે, ઘણો વસમો માણસ છે એ ઘનવાહનની સાથે મળી જઇને આપડાને છેતરે છે, ઉંધે રસ્તે દોરી જાય છે આપણુ પણ હવે શુ થશે તેની અત્યારે તો કાઇ ખબર પડતી નથી, કાઇ વાત સમજમા આવતી નથી માટે આ

૧ સરક્ષણના ઉપાય માટે જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્રકરણ ૮ મું પૃ ૧૭૪૩-૪૪

ત્યારે તો ભલે તુ ચાલ્યો જા માત્ર તારે ખબરદારી રાખવી, આવધ રહેલુ, તારો અને અમારો યોગ વળી આગળ ઉપર થઇ[1] આવશે"

શોક—" જેવો મહારાજા સાહેબનો હુકમ !"

એ પ્રમાણે કહીને શોક ત્યાથી વિદાય થયો

મેં પણ અકલક મુનિના વચનનો આદર કર્યો, સદાગમની તરફ પ્રેમ બતાવ્યો, થોડો થોડો મહામોહ અને પરિગ્રહ તરફ તિરસ્કાર બતાવ્યો, અગાઉ જે ભણેલો હતો તેને થોડુ થોડુ તાજુ કર્યું, નવીન શાસ્ત્ર ભણવાને અગે આદર કર્યા, કેટલાક જિનમદિરો અને પ્રતિમાઓ નવા કરાવ્યા, કેટલીક યાત્રાઓ કરી, આઠમહોત્સવો કર્યાં, પાત્રોને દાન આપ્યા

દ્રવ્યાચાર

આ પ્રમાણે કેટલીક શુભ ક્રિયાઓ મેં કરી તે જોઇને અકલક-મુનિને પોતાના મનમા સતોષ થયો કે હવે તેમણે મને ગુણવાન્ બનાવ્યો છે, મને ગુણભાજન કર્યો છે, રસ્તા ઉપર આણ્યો છે

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મહાપરિગ્રહ.

કલક મુનિના સદુપદેશથી કેટલોક બાહ્ય આચાર મેં (સસારીજીવે ઘનવાહને) પાળ્યો અને તેને લઇને દાન યાત્રા મહોત્સવાદિ કાર્યો કર્યાં અને તે દ્વારા મુનિરાજને સતોષ આપવાને હુ શક્તિમાન્ થયો હવે તે વખતે એક તદ્દન નવીન ઘટના બની તે ખાસ સાભળવા યોગ્ય છે ભદ્રે અગૃહીતસકેતા ! તુ લક્ષ્ય રાખીને એ હકીકત સાભળ —

(સંસારીજીવ જે અત્યારે ઘનવાહનના નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે તે ભવસબધી પોતાની જીવનચર્યા અગૃહીતસકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળા સાભળે તેમ ભવ્યપુરૂષની હાજરીમા સદાગમ સમક્ષ કહે છે, તે વાત લક્ષ્યમા રાખવી સસારીજીવ પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવે છે)

[1] એમ જણાય છે કે મોહરાયે આ વચનમા શોકદ્વારા કાઇ ગુપ્ત સદેશો મોકલ્યો છે

અગ્રગામી સાગર અને માયા.
બ્હેન કૃપણતાનું તન સહગામીત્ન.
મહાપરિગ્રહની મદદે મોટો મોહ પરિવાર.
યુક્તિથી મુનિ અકલંકને દૂર કરવાનું કાર્ય.

બહુલિકા

અકલંકમુનિના પરિચયથી મહામોહ અને પરિગ્રહના હાલ થયા હતા તે ઉપર જણાવ્યા હવે એ પરિગ્રહને એક સાગર[1] નામનો મિત્ર છે એ મહામોહનો ખાસ અંગરક્ષક છે અને જાતે બહુ સમર્થ છે પરિગ્રહજાળ નામના પોતાના મિત્રની જે દશા થઇ તેથી પોતાના હૃદયમાં દુ ખી થઇને એ મારી પાસે આવવા તૈયાર થયો એને વિચાર થયો કે પોતાના મિત્રની સહાય કરવા આ અવસરે જવાની જરૂર છે મારી પાસે આવ્યા અગાઉ એણે રાગકેસરિને પૂછયું રાગકેસરિએ એને પરિગ્રહની મદદે જવા રજા આપી જે વખતે સાગરે જવાની રજા મા ી તે વખતે ત્યા બહુલિકા[2] હાજર હતી તેણે તે વખતે પિતા રાગકેસરિને કહ્યું "પિતાજી! જ્યા સાગર જાય ત્યા મારે તો જરૂર જવુ જ જોઇએ, કારણ કે આપશ્રીને એ તો ખાસ ખબર છે કે ભાઇ સાગર મારા વગર એક ક્ષણવાર પણ રહી શકતો નથી"

કૃપણતા

બહુલિકાની એવી માગણી સાભળી પિતા રાગકેસરિએ વિચાર કરીને જવાબ આપ્યો "દીકરી! એમ છે તો તું પણ સાથે જા વળી એક બીજી પણ વાત છે આ [3]કૃપણતા છે તે તો સાગરનુ શરીર જ બની રહેલી છે, એનુ જાણે એ જીવતર જ હોય તેવી છે તો પછી તુ સાગર સાથે જવાની છે તો પછી એ કૃપણતા પણ ભલે સાથે આવે એથી સાગરને ઘણી ધીરજ રહેશે"

---

૧ સાગર લોભ છઠ્ઠા પ્રસ્તાવનો ધનશેખર(સંસારજીવ)ને બહેકાવનારો વિખ્યાત પાત્ર આ તે જ પાત્ર છે (જુઓ પ્ર ૬ પ્ર ૧ અને ૨)

૨ બહુલિકા માયા પાચમા પ્રસ્તાવની તણીતી સ્રી પાત્ર જુઓ પૃષ્ઠ ૧૧૪૪-૪૫

૩ કૃપણતા બખીલપણુ જ્યા લોભ હોય ત્યા એ સાથે જ હોય છે કૃપણતાનુ ખરૂ સ્થાન છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા ઘટે, ગ્રંથકર્તાએ કોઇ કારણસર એને આ પ્રસ્તાવમા મૂકી છે

આવી રીતે બહેન બહુલિકા અને કૃપણતા બેને સાથે મોકલવાની આજ્ઞા થઇ એટલે સાગર તો બહુ રાજી થઇ ગયો, પિતાને જવાબમા માત્ર 'બહુ કૃપા કરી' એટલુ જ કહ્યુ અને સાગર પોતાની સાથે બહુલિકા અને કૃપણતાને લઇને મારી પાસે આવ્યો

પરિણામો

એ ત્રણેને મારી પાસે આવતા જોઇને મહામોહ અને પરિગ્રહ બહુ રાજી થયા તે જ વખતે કૃપણતા મને ભેટી પડી એ જેવી મને ભેટી કે મારા મનમા ઇચ્છા થઇ કે—અરે ! આ મારી પાસે પૈસા છે તે તો નજરે દેખી શકાય તેવા સુખનુ કારણ છે, તેનાથી સુખ મેળવવાના સાધનો ખરીદ કરી શકાય છે, એકઠા કરી શકાય છે, ભોગવી શકાય છે, એવા પૈસાનો પરલોકના સુખના સાધનો મેળવવાની ઇચ્છા વડે વ્યય કરી નાખવો એમા તે ડહાપણ શુ કહેવાય ? પૈસાથી અહીના સુખોનો લાભ લેવો કે પરલોકના સુખની કલ્પના કરી તે ખાતર તેનો વ્યય કરી નાખવો ? આવી રીતે નજરે દેખાય તેવા સુખસાધનનો ત્યાગ કરી અદૃષ્ટ અને કલ્પનામાત્રમા રહેલા સાધનોમા પૈસા ઉડાડી નાખવાનો હેતુ શો ? પણ આ અકલક મુનિ તો મને દરરોજ પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે અને કહે છે કે 'ભાઇ ઘનવાહન ! જો તારે ભાવસ્તવ[1] કરવાનો ઉત્સાહ હોય, ભવિષ્યમા તારે તે માર્ગે પ્રગતિ કરવી હોય તો અત્યારે તુ દ્રવ્યસ્તવ કરવામા સારી રીતે આદર કર, તેના ઉપર તારૂ ચિત્ત લગાડ, તે માર્ગે પ્રવૃત્ત થા ધીમે ધીમે તુ ભાવસ્તવમા[1] તે માર્ગે આગળ વધીશ ' આવા આવા ઉત્સાહના વચનો કહે છે તેથી તે રીતે દ્રવ્યસ્તવમા મારા બહુ પૈસા ખરચાઇ જાય છે, વપરાઇ જાય છે, વેડફાઇ જાય છે ત્યારે હવે મારે તે શુ કરવુ ? આ તો ભારે મોટી મુઝવણ થઇ પડી આવા આવા વિચાર હુ કરતો હતો તે વખતે બહુલિકાએ મને આલિંગન કર્યું, મને ભેટી પડી

જેવી બહુલિકા મને ભેટી તેવીજ મારામા એક અત્યત ખરાબ

---

૧ દ્રવ્યસ્તવ, ભાવસ્તવ દ્રવ્યસ્તવમા પૂજા સ્નાત્ર યાત્રા મહોત્સવાદિનો સમાવેશ થાય છે તે ભાવસ્તવનુ નિમિત્ત છે અને નિમિત્ત પૂરતી જ તેની ઉપયુક્તતા છે સસારરસિયા જીવો પ્રથમ દ્રવ્યસ્તવમા પડે છે, પછી વિચારણાને પરિણામે ભાવસ્તવમા જોડાય છે ભાવસ્તવમા અતકરણની ઇચ્છાથી ત્યાગ આત્મભાવમા રમણતા, સમતા અને વિકારો પર અરૂચિનો સમાવેશ થાય છે દ્રવ્યસ્તવમા ધનવ્યય, દાન, દેવગુરૂપૂજન, સદાચાર, તપ, મોક્ષઅદ્વેષ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે

અધમતાની પરાકાષ્ઠા

કુબુદ્ધિ જાગૃત થઇ આવી મેં વિચાર કર્યો કે આ મારા પૈસા વેડફાઇ જવાનુ કારણ અકલકમુનિ છે, તો કોઇ યુક્તિ કરીને તેઓને અહીંથી (પોતાના સાહ્લાદ નગરથી) બહાર-દૂર મોકલાવી દઉં, કોઇ વચનની રચના કરીને એમને વિહાર કરાવી દઉં, તો પછી આ પૈસાનો ધુમાડો થતો અટકી જાય આવા તુચ્છ વિચાર અને નિર્ણયને પરિણામે હુ અકલકમુનિ પાસે આવ્યો અને બોલ્યો 'સાહેબ! આપ તો ખરેખર મારા ઉપર ઉપકાર કરવા માટે અહીં પધાર્યા છો ખરેખર, આપશ્રીએ મારા ઉપર ઘણી કૃપા કરી, આપશ્રીનો બહુ આભાર થયો સાહેબ! હવે માસકલ્પ[1] પૂરો થયો છે, તો મહાત્મા કોવિદાચાર્ય (ગુરૂ)નુ આપના સબધમા મન ઊંચુ થઇ જશે અને અમને ઠપકો મળશે કે વિહારનો સમય થયો છતા અમે આપશ્રીને વધારે રોકી રાખ્યા તો સાહેબ! હવે આપશ્રી વિહાર કરો. આપે જે જે આદેશ કર્યા છે તે તે સર્વે હવે અમે કર્યા કરશુ આપશ્રીએ એ સબધમા જરા પણ ચિંતા ન કરવી" તેના આવા વચન સાભળી મુનિ અકલકે વિહાર કર્યો અને પોતે પોતાના ગુરૂપાસે સીધાવ્યા

પરિગ્રહમા આસક્તિ.
ચોરોનો અદર અદર જટપ.
છેવટે સદાગમ દૂરીકરણ.

અકલકમુનિએ વિહાર કર્યો અને સાગરના ઉપદેશથી હુ પરિગ્રહમા વધારે વધારે આસક્ત થયો અને ધર્મમાર્ગે જે થોડો થોડો પૈસાનો વ્યય હુ કર્યા કરતો હતો તે પણ અટકાવી દીધો ભાવસ્તવની વાત તો બાજુએ રહી ગઇ પણ દ્રવ્યસ્તવ પણ અટકી ગયુ અને પરિગ્રહની વારણા સફળ થઇ તેમજ મહામોહની ઇચ્છા પૂરી થઇ

ઉપર પ્રમાણે મારી સ્થિતિ થઇ અને મારામા ફેરફાર થયો તે બરાબર જોઇને પરિગ્રહ ઘણો રાજી થયો અને પોતાની મદદે અડીને

[1] માસકલ્પ સાધુ ચોમાસામા (વરસાદમા) ચાર માસ અને શેષ કાળે એક માસથી વધારે સાધારણ રીતે એક સ્થાનકે રહેતા નથી શારીરિક નબળાઇ અથવા મોટા ઉપકારના કારણે રહેવાની ગુરૂની આજ્ઞા થાય તો રહી શકાય છે, પણ ધનવાહનની દાનત રત્ન મગાવવાની ન હોવી, પણ અમે તે બ્હાને મુનિને વિહાર કરાવવાની હતી ભદ્રિક સાધુને બનાવી જવાની પ્રવૃત્તિ કવચિત્ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તે ખેદનો વિષય છે જ્યા એકાત સરળતા જોઇએ ત્યા પણ મોહના આ ક્રમો થાય તો પછી વિષમ સમુદ્ર તરવાના માર્ગો કેમ મળે? ક્યાથી મળે? ક્યા મળે?

વખતે આવી પહોંચનાર સાગરમિત્રને કહેવા લાગ્યો "અરે ભાઇ! મારા મિત્ર! પ્રેમી! મારા તો દહાડા અહીં ગણાઇ ચૂક્યા હતા અને મારૂ આવી બન્યુ હતુ હુ તો લગભગ ખલાસ થઇ જવા આવ્યો હતો, તેમા બરાબર ટાકણે આવીને તેં મારો બચાવ કર્યો છે અને ભાઇ! તારાથી પણ વધારે સારી રીતે આ કૃપણતા બ્હેન પોતાના ભાઇ ઉપર (મારા ઉપર) વાત્સલ્ય રાખનારી થઇ છે, એણે તો ખરેખર મને મરતાને જીવન આપ્યુ છે, મને નવી જીદગી આપી છે, મને ખરેખર બચાવી લીધો છે અને સાથે આ બહુલિકા બહેન પણ ભારે ઉપકાર કરનારી થઇ પડી છે, કારણ કે મારી ખરેખરી મુશ્કેલી તો પેલા મારા હાડવૈરી અકલકે ઊભી કરી હતી, તેને એ બ્હેને ભારે યુક્તિ કરીને અહીંથી વિદાય કરી દીધો ભાઇ! નરોત્તમ! તેં બહુ સારૂ કર્યું! વખતસર આવી પહોંચી તેં મહારાજ રાજેશ્વર (મહામોહ) તરફ ખરો ભક્તિભાવ બતાવ્યો અને મારૂ રક્ષણ કર્યું"

આવી રીતે પરિગ્રહ પોતાના મનથી સાગર બહુલિકા અને કૃપણતાનો આભાર દર્શાવી રહ્યો હતો તે આખી વાર્તા સાભળીને મહારાજા મહામોહ જે પાસેજ બેઠા હતા તે પરિગ્રહને ઉદ્દેશીને બોલ્યા "વત્સ! પરિગ્રહ! તુ તદ્દન સાચુ જ બોલ્યો છે, તારી વાત તદ્દન વાજબી છે! આ છોકરો સાગર છે એ તો ખરેખર મારા જીવનરૂપ છે, મારા જીવતરમય છે, મારી સર્વ શક્તિ મેં એનામા સ્થાપન કરી છે અને વસ્તુત તે તેનામા બરાબર જામી ગઇ છે મારા લશ્કરમા એ છોકરો (સાગર) મારો ખરેખરો ભક્ત છે, બદલાની અપેક્ષા રાખ્યા વગર સાચી સેવા કરનારો છે, મારો સાચો પુત્ર છે, રાજ્યને યોગ્ય છે અને તારૂ રક્ષણ કરવાને પૂરતો શક્તિમાન છે"

એવી રીતે જ્યારે સાગરને મહામોહ મહારાજે પોતે જ ઉત્તેજન આપ્યુ, ચઢાવ્યો, ત્યારે તે પણ મને વધારે વશ કરનારો થઇ પડ્યો અને સદાગમને સારી રીતે હેરાન કરનાર નીવડ્યો સાગરે મારા ઉપર જેમ જેમ પોતાનો દોર વધારવા માડ્યો તેમ તેમ હુ પણ આશા તૃષ્ણા અને ઇચ્છામા વધતો ચાલ્યો અને સદાગમને દૂર કરતો ગયો છેવટે જે જે કૃત્યો મેં અકલકમુનિના સદુપદેશથી ઉપર જણાવ્યુ તેમ શરૂ કર્યાં હતા તે સર્વ છોડી દીધા અને આખરે હુ અકલકમુનિ અહીં પધાર્યા તે પહેલા જેવો હતો તેવો જ થઇ ગયો, સર્વ દ્રવ્યસ્તવમા તદ્દન શિથિળ થઇ ગયો અને સસારમા રક્ષિયો બની મહાપરિગ્રહમા આસક્ત થ

નિરર્થક કાર્યમા પ્રવૃત્તિ
સમજુ હોય તે કદિ ન કરે.
કોવિદાચાર્યનો જ્ઞાનાનુભવ.

અકલંકમુનિ ખરેખર દયાના સાગર હતા, કૃપારસથી ભરપૂર હતા અને મારે માટે વારવાર ચિંતા રાખ્યા કરતા હતા તેઓશ્રીએ મારી ઉપર જણાવેલી હકીકત સાભળી, જ્યારે તેઓશ્રીને જણાયુ કે હુ તો પરિગ્રહમા આસક્ત થઇ ગયો છુ અને દ્રવ્યસ્તવ પણ મૂકી બેઠો છુ ત્યારે વળી ફરીવાર મારી પાસે આવીને મને ઠેકાણે લઇ આવવા તેઓ તૈયાર થઇ ગયા તેઓશ્રીએ ગુરૂમહારાજ કોવિદાચાર્યને પ્રણામ કર્યા, મારા સબધી હકીકત કહી સભળાવી અને મને ઉપદેશ આપવાની ઇચ્છાનુ પ્રયોજન જણાવી મારી પાસે આવવાની અનુજ્ઞા માગી કોવિદાચાર્ય મહા વિચક્ષણ હતા, શાસ્ત્ર અને વ્યવહારમા મહા કુશળ હતા અને અનુભવજ્ઞાનમા એક્કા હતા તેઓ અકલકમુનિના હૃદયમા રહેલો સદ્ભાવ સમજી ગયા, તેઓના શિષ્યના શુભ ઇરાદાની તેમને ખાતરી હતી અને વિશિષ્ટ જ્ઞાનાનુભવથી તે વખતે વર્તતી મારી સ્થિતિની પોતાના મગજમા સ્પષ્ટતા હતી શિષ્યની સદર વિજ્ઞપ્તિના પ્રત્યુત્તરમા તેઓશ્રીએ નીચે પ્રમાણે વિચારણા બતાવી તે વખતે તેઓની (ગુરૂ શિષ્યની) વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ –

કૃપારસવાળા અકલક

કોવિદાચાર્ય—"વત્સ અકલક ! આ તારો પ્રયત્ન તદ્દન નકામો છે તુ ત્યા જવાની વાત છોડી દે, એમા કાઇ સાર જેવુ નથી, એમા કશો લાભ નથી એનુ કારણ એ છે કે એ ઘનવાહનની પાસે જ્યા સુધી પેલા મહામોહ અને પરિગ્રહ છે ત્યાસુધી એના ઉપર કાઇ કામ થઇ શકે તેવુ નથી અને એ પોતે પણ કર્મકુશળ થઇ શકે તેવુ નથી અત્યાર સુધી એ જ સ્થિતિ વર્તે છે અને તેથી તારો પ્રયત્ન તદ્દન ફોકટ જવાનો છે એવા નિશ્ચયનુ કારણ એ છે કે એ બન્ને (મહામોહ અને પરિગ્રહ) તો ત્યા અડ્ડો જમાવીને પડ્યા છે અને વળી પાછા તેઓની પાસે સાગર વિગેરે એક પછી એક આવ્યા કરશે, કારણ એ બન્ને મૂળનાયક છે અને પેલા સાગર વિગેરે અનેકના આશ્રયસ્થાન છે, એટલે એ આખા લશ્કરનુ જોર વધ્યા જ કરશે. મતલબ એ છે કે જ્યા સુધી પ્રાણી એ દુરાત્માઓને વશ વર્તતો હોય છે ત્યાસુધી એને ઉપદેશ પણ કેવો ? અને ધર્મ પણ કેવો ? અને એને સદાગમ સાથે મેળાપ પણ ક્યાથી સભવે ? એવા પ્રાણીઓ તો મહામોહ અને તેના

પરિવારને વશ રહીને વધારે વધારે નીચા ઉતરતા જાય છે એવા પ્રાણીઓને દેશના આપવી એ તો બહેરાની આગળ જાપ કરવા જેવું છે,[1] આંધળાની પાસે નાચવા જેવું છે, વંધ્ય (ઉખર[2]) ભૂમિમાં બી વાવવા જેવું છે જો બહેરો માણસ સાંભળે, આંધળો જુએ અથવા ઉખર ભૂમિમાં અનાજ ઉગે તો જ એવા પ્રાણીને આપેલ ધર્મદેશનાને ફળ બેસે

"અને ભાઈ! કદાચ માનીએ કે તારા બહુ પ્રયાસથી એને બહુ થોડો સહેજમાજ લાભ થાય અથવા એના સસ્કારમાં મહજ ફેર પડે તો તેવો લાભ બહુ જ થોડો તદ્દન નજીવો તેમજ અલ્પકાલીન સમજવો અને તારા જેવાને અભ્યાસ વિગેરેનું મોટું નુકશાન થાય એ ચોક્કસ સમજવું વળી એક બીજી પણ વાત છે તું એને વારવાર બોધ આપ્યા કર, જાગૃત કર્યા કર, પ્રેરણા કર્યા કર, પરતુ જ્યાં સુધી પેલા મહામોહ અને પરિગ્રહ એની સમીપમા પલાંઠી વાળી બેઠા રહ્યા છે ત્યાં સુધી એ તો ભાવનિદ્રામાં ઉંઘ્યા જ કરશે, એને ગમે તેટલો જગાડીશ પણ જાગશે જ નહિ માટે વત્સ! એની પાસે જવાથી સર્યું સમજુ માણસો નુકસાન થાય તેવા કામમા પડતા નથી, તેવો ધંધો કરતા નથી."

લાભ હાની ની તુલના

અકલંક—"ભગવન્! આપશ્રીની વાત બરાબર છે ત્યારે સાહેબ! એ બાપડા ધનવાહનનો પેલા મહા અનર્થના કરનાર લુચ્ચાઓથી છૂટકારો ક્યારે થશે?"

વિદ્યા અને નિરીહતા.

કોવિદાચાર્ય—"તારા જેવો પ્રાણી ચારિત્રરાજના સેનાપતિ (સમ્યગ્દર્શન)ને[3] તો સારી રીતે ઓળખે છે એ સેનાપતિએ રાજરાજેશ્વર ચારિત્રધર્મની સાથે મળીને પોતાના વીર્યથી એક વિદ્યા[4] નામની

---

૧ 'ગાયન' વધારે યોગ્ય શબ્દ લાગે છે

૨ વંધ્ય ઉપર જે જમીનમા બીજ વાવવાથી ઉગી શકે નહિ તેવી ભૂમિ

૩ સમ્યગ્દર્શન એના વર્ણન અને પરિચય માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬

૪ વિદ્યા આની સાથે મોહરાજની પુત્રી અવિદ્યાને સરખાવો (પ્ર૦ ૪ પ્ર ૮ પૃ ૮૧૦ અને પ્ર ૪ પ્ર ૧૦ પૃ ૮૩૮) મહામોહનું આખું શરીર અવિદ્યામય છે તેના વિરોધમા આ વિદ્યા કન્યા આવી એને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ છે તે લક્ષ્યમા રાખશો ઉપર ઉપરનું વસ્તુજ્ઞાન (વિષય પ્રતિભાસ જ્ઞાન) એ કાંઈ વિદ્યા નથી, એને સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્રરાજ ઉત્પન્ન કરે ત્યારે જ એ સાચુ જ્ઞાન થાય છે

વિદ્યા માનસિક કન્યા ઉત્પન્ન કરી છે એ ઘણી મનોહર છે બહુ રૂપાળી છે, વિશાળ આખોવાળી છે અને આખા જગતને આનદ ઉપજાવનારી છે વળી તે વસ્તુઓની અદર રહેલા ઊડા ભાવોને બરાબર સમજનારી છે, આખા વિશ્વના બનાવોના હાર્દને જાણનારી છે અને પ્રત્યેક અવયવે સુંદર છે એ કન્યા પોતાની વિશિષ્ટ લીલાથી આખી દુનિયામા વિલાસ કરે છે એના સબધમા એક વાત ઘણી જ નવાઇ ઉપજાવે તેવી એ છે કે એનુ લાવણ્ય સસારથી ઘણુ આગળ વધેલુ હોવાને કારણે સામાન્ય રીતે સ્ત્રી સબધથી દૂર નાસી જનાર મહાત્મા મુનિઓને પણ એ કન્યા વલ્લભ છે, પ્રિય છે, ઇષ્ટ છે એટલા માટે એ કન્યા સર્વ સપત્તિઓનુ મૂળ કહેવાય છે, સર્વ કલેશને કાપી નાખનારી કહેવાય છે અને અનત આનદ સમૂહને આપનારી કહેવાય છે એકદર સર્વ સારી વસ્તુઓ અને ભાવોનુ સ્થાન બની રહેલી એ કન્યા બહુ આકર્ષક અને પ્રેમપાત્ર છે જ્યારે ઘનવાહન એ કન્યાને પરણશે ત્યારે એનો મોહરાજના ફદમાથી છૂટકારો થશે એ કન્યા મોહરાજાની તદ્દન વિરૂદ્ધ છે, પોતાની શક્તિ ઉપર મદાર બાધી ટટાર રહી શકે તેવી છે અને તેથી જ્યા એ હોય છે ત્યા બીજાનુ (મોહનુ) રહેવુ થતુ નથી, બન્ને એક સાથે એક સ્થાનકે રહી શકતા નથી જ્યા વિદ્યા કન્યા આવી કે મહામોહને પોબારા જ ગણવા પડે છે

નિરીહતા "વળી એક બીજી **નિરીહતા**[1] નામની ભોળી કન્યા છે એ ચારિત્રરાજની દીકરી થાય છે, ઘણી સુદર છે, મનને આરામ આપે તેવી છે અને સર્વાંગસપૂર્ણ છે એ વિરતિ દેવીની[2] કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તેના ભાઇઓ એના ઉપર બહુ પૂજ્યભાવ રાખે છે ચારિત્રધર્મરાજાના રાજ્યમા તેના ખોટની છોડી જેટલા લાડ પાન અને માન છે અને એ સર્વને આનદ આપનારી છે સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિને એ ખાસ વહાલી છે, સદ્બોધના એના પર ચારે હાથ છે અને સ્વામિભક્ત સતોષે એને ઉછેરીને મોટી કરેલી છે એ બાળા સ્વભાવથી જ ઘણી સુંદર છે, એની સર્વ ઇચ્છાઓ પૂરી થઇ ગઇ છે તેથી તે વસ્ત્ર ઘરેણા કે માળા વિગેરેથી જે શરીરશોભા થાય છે તેની કદિ ઇચ્છા પણ કરતી નથી, એને

૧ નિરીહતા કોઇ વસ્તુની ઇચ્છા સ્પૃહા ન કરવી તે એવી વૃત્તિ થાય એટલે પરિગ્રહનો નાશ થાય છે એમાથી ઝેર નીકળી જાય છે

૨ વિરતિઃ ચારિત્રધર્મરાજની પત્ની (પ્ર ૪ પ્ર ૩૪)

એવી વસ્તુઓ મેળવવા કે ભોગવવા માટે મન જ થતુ નથી એ નિરીહતા કન્યાને સોનાથી લલચાવી શકાતી નથી, જૂદા જૂદા પ્રકારના ભોગોથી એને આકર્ષા શકાતી નથી અને ચિત્રવિચિત્ર પ્રકારના રત્નોના ઢગલા એને ખેંચાણુ કરી શકતા નથી જ્યા કોઇ વસ્તુ કે ચીજ, ભોગ કે ઉપભોગ તરફ વૃત્તિ જ ન રહી, પ્રેમ જ ન રહ્યો ત્યા પછી એને આકર્ષણુ કરી લેવાનુ કે એને લોભલાલચમા પાડવાનુ કારણુ જ ક્યા રહ્યુ? એ કન્યા સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળમા સર્વત્ર વધ છે, નમસ્કાર યોગ્ય છે, એ મુનિઓને વહાલી હોઇ તેઓના મનને હરણુ કરનારી છે, એ દુખોનો નાશ કરનારી હોઇ તેને (દુખોને) દૂર ફેંકી દેનારી છે અને જાતે ઘણી નસીબદાર છે આવી સારી સુંદર અને લાવણ્યરસથી ભરપૂર કન્યાને જ્યારે એ ઘનવાહન પરણુશે ત્યારે પેલો પરિગ્રહ નાશ પામશે, [1]વિલયભાવને પામી જશે, નકામા જેવો થઇ જશે એનુ કારણુ એ છે કે એ દુરાત્મા પરિગ્રહને પેલી નિરીહતા કન્યા સાથે ઘણો વિરોધ છે, એ પોતાના મનથી તે કન્યાને પોતાની દુશ્મન ગણે છે, તેથી જેવો એ દુરાત્મા પેલી કન્યાને નજરે જુએ છે કે તરત જ અત્યત ભયભીત થઇને વિલય પામી જાય છે"

લગ્નકાળ પર વિચારણા.
કર્મપરિણામનો દાનાવિકાર.
ત્યાગ પછી ગુરૂનો હેતુભાવ.
અકલકે આદરેલ નિરપેક્ષતા.

અકલક—"ભગવન્! એ મહામોહ અને પરિગ્રહને દળી નાખનાર એ બન્ને કન્યાઓનો યોગ ઘનવાહનને ક્યારે થશે? એમનુ ઘનવાહન સાથે લગ્ન ક્યારે થશે?"

કોવિદાચાર્ય—"વત્સ! ઘણો વખત ગયા પછી એની પ્રાપ્તિ ઘનવાહનને થશે અને જે વખતે એની પ્રાપ્તિ થશે તે જ વખતે જરૂર તેઓના લગ્ન થશે"

અકલક—"જો આપસાહેબની આજ્ઞા હોય તો એ બન્ને કન્યાનો યોગ હુ ઘનવાહનને કરાવી આપુ"

કોવિદાચાર્ય—"ભાગ્યશાળી! એ કન્યાઓ પ્રાપ્ત કરાવવાનો તારા જેવાનો અત્યારે અધિકાર નથી એનો હેતુ એ છે કે કર્મપરિણામ નામનો જે મહારાજા છે તેનો જ એ બન્ને કન્યાઓ આપવાનો અ-

[1] વિલય શબ્દ બહુ અર્થસૂચક છે એ મરી નહિ જાય પણ જીવતે મુવા જેવો થઇ જશે એવો એમા આંતર આશય છે

વિકાર છે, બીજા કોઈનો એ બાબતમા જરા પણ અધિકાર નથી બીજા કોઈને એ બાબતમા વચ્ચે આવવાની સત્તા નથી એમા બીજા માણસોનો અધિકાર કેટલો છે તે પણ સમજી લે જ્યારે કર્મપરિણામ રાજા ઉપર જણાવ્યુ તેમ કન્યાઓ આપવા તૈયાર થાય છે, તે નર્યમ ઉદ્યત થાય છે, તે વખતે તારા જેવા પણ હેતુભાવને પામે છે, કાર ણિક બને છે

"માટે તારો અત્યારે એ કન્યાઓને મેળવી આપવાનો અધિ કાર ન હોવાથી તુ ખોટે માગ પ્રયાસ કર નહિ એ કર્મપરિણામ રાજા જ એ ભાગ્યશાળી સુખ આપનાર કન્યાઓ કોઈ વખતે ઘનવાહનને અપાવશે, પણ જ્યારે એને એમ લાગશે કે ઘનવાહન એ કન્યાઓને યોગ્ય થયો છે ત્યારે એ પ્રમાણે હકીકત બની આવશે તુ તો હવે એ બાબતમા ચિંતા છોડી દે, જે વસ્તુ તારા હાથમા નથી તે માટે આ નાહ દૂર કર અને તારા ભણવાગણવાના કામમા તત્પર થઈ જા એ પરિણામશૂન્ય નકામી પ્રવૃત્તિને તિલાંજલિ આપ"

ગુરૂમહારાજનુ વચન સ્વીકારીને અકલકમુનિ મારા સબંધી ચિંતા મૂકી દઈ પોતાના સ્વાધ્યાય અનુષ્ઠાનાદિ કાર્યમા લાગી ગયા અને ત્યાર પછી તેઓશ્રીએ મારે માટે ચિંતા કરી નહિ, વિચાર પણ કર્યો નહિ અને કાઈ પ્રયાસ પણ કર્યા નહિ

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મહામોહનુ મહાન્ આક્રમણ

આખી દુનિયામા મારૂ ભલુ કરનાની એકાત ઇચ્છાનાળા માગ બાળપણના એક ખરા સ્નેહી અને યુવાવસ્થાના સહચારી મુનિ અકનક મારા સબધમા ચિતા વગરના થઇ ગયા અને અહી મારી ઉપર મહામોહ અને મહા પરિગ્રહના આક્રમણો વધતા ચાલ્યા પછી તો તેઓએ એવી બાજી માડી કે પોતાના એક એક પરિજનને બોલાવવા માડ્યો, પોતાના સગા અને સૈન્યના માણસોને મારા ઉપર અસર કરવા તેડાવવા માડ્યા અને તે પ્રત્યેકે આવી મને અનેક પ્રકારની કદર્થના કરી એ કદર્થનાઓમા હુ વધારે નીચે ઉતરતો ગયો, એમા મારા કેવા હાલહવાલ થયા તે આખો વૃત્તાત બ્હેન અગૃહીતસંકેતા! સાભળવા યોગ્ય છે તેથી બરાબર સાવધાન થઇ એ વાત સાભળ

મહામોહની ભયકર અસર.
એના પ્રત્યેક સેનાનીનુ કાર્ય.
ધનવાહનપર પ્રત્યેકનો પ્રયોગ.

મહામોહે હવે પોતાની બાજી બરાબર માડી, સારી રીતે વિસ્તારી અને મક્કમપણે ખેલી એનો એક નોકર કે પરિજન મારી પાસેથી જાય, તે જતો હોય ત્યા વળી બીજો આવે અને કેટલાક મારી બાજુએ રાહ જોઇને બેસી રહે અને પોતાના વખતની નિરીક્ષા કરે એમણે તો ભારે બાજી માડી, ખરેખરી રમત જ માડી અને સારૂ મજાનુ નાટક જ ભજવવાનુ કામ આદર્યું એ પ્રત્યેકની તને કેટલી વાત કરૂ, કેટલો વખત લઉ ? ને ! હુ તારી પાસે લાબી લાબી વાતો કરૂ છુ તેથી તુ મને

વાચાળ ન ગણી લેતી, મહામોહની બાજી મડાણી તે વખતે જે હકીકત બની તે હુ તને ટુંકામા જ કહી દઉ છુ તે તુ સાભળીને સમજી લેજે એ આખી વાર્તા તને કહેવા માટે પૂર્વની કઇક વાર્તા તને યાદ આપ વાની જરૂર છે તને યાદ હશે કે પૂર્વ વિમર્શ પ્રકર્ષ રસનાની શોધ કરવા ગયા ત્યારે તેઓએ ચિત્તવૃત્તિ અટવી જોઇ હતી, એ અટવીમા પ્રમત્તતા નામની નદી હતી, એ નદીમા વચ્ચે તદ્વિલસિત નામને રેતીનો બેટ (વોકળો) હતો, એ બેટમા વચ્ચે એક ચિત્તવિક્ષેપ ના મનો મડપ બાધવામા આવેલો હતો, એ મડપમાં વચમ I મધ્ય ભાગે એક તૃષ્ણા નામની વેદિકા (પ્લાટફોર્મ) તૈયાર કરવામા આવી હતી અને એ વેદિકા ઉપર વિપર્યાસ નામનુ સિંહાસન મૂકવામા આવ્યુ હતુ એ વિપર્યાસ સિંહાસનપર મહામોહ રાજા બેઠા હતા અને અવિદ્યા નામનુ તેમનુ શરીર હતુ આ સર્વ વાર્તા મામા વિમર્શ પોતાના ભા ણેજ પ્રકર્ષને જણાવી હતી અને આગાઉ મેં તે તને વિસ્તારથી કહી સભળાવી હતી[1]—તે સર્વ તને યાદ છે કે નહિ ?

અગૃહીતસકેતાએ જવાબમા જણાવ્યુ કે તેને એ સર્વ વાતો બ રાબર યાદ છે પછી તેણે વાર્તા આગળ ચલાવવા સસારીજીવને કહ્યુ

સસારીજીવે વાર્તા આગળ ચલાવતા કહ્યુ—જો બ્હેન ! એ પ્ર માણે હકીકત છે તો પછી વળી વધારે યાદ કરીશ તો તારા સ્મર ણમા આવશે કે તે વખતે મામા વિમર્શ ભાણેજ પ્રકર્ષ પાસે વેદિકા ઉપર બેઠેલા મિથ્યાદર્શન વિગેરે બીજા અનેક સેનાની વિગેરેનુ વર્ણન કર્યું હતુ, વળી તેની સેવા કરવાથી ખુશી રહેનારા બીજા અનેક રા જાઓ વિગેરે મડપમા હતા તેનુ પણ વર્ણન કર્યું હતુ એ રાજાઓ વિગેરે સર્વે પોતાના ભાઇભાડુ સ્ત્રી કુટુબ પરિવાર અને નોકરચાકરને લઇને દરેકે દરેક મારી પાસે આવી પહોંચ્યા, કારણ કે એ સવનો નાયક મહામોહ તે વખતે મારી પાસે આવ્યો હતો પરિણામે વાત એ થઇ કે મહામોહ રાજાના પોતાના લશ્કરમા તથા મદદનીશ રાજાઓને સહાય કરનારા લશ્કરમા કોઇ પણ એવુ બાકી ન રહ્યુ કે જેના વડે મારી સેવના ન થઇ હોય-જેણે આવીને મારી ઉપર પોતાની અસર બતાવી ન હોય

---

૧ એ સર્વ વર્ણન પ્રસ્તાવ ૪ પ્રકરણ ૯ મા આવી ગયું (જુઓ પૃ ૮૦૨-૧૧) એના વિગતવાર ખુલાસા તેજ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૧ ની આખરે થઇ ગયા છે

પ્રત્યેક લશ્કરીકૃત બાધા વિગેરે.

મહામૂઢતા.

તે વખતે મહામૂઢતાએ[1] મારા ઉપર એવી અસર કરી કે જેથી તે ભવમા મારા જે ભાવો વર્તતા હતા, તે વખતે મારી જે પરિસ્થિતિ વર્તતી હતી, તેમા મને બહુ આસક્ત બનાવી દીધો, ગાઢ મૂર્છિત કર્યો અને અત્યત લદબદ કર્યો તેવી ગાઢ આસક્તિને પરિણામે હુ સન્માર્ગથી ચૂક્યો, દૂર થયો, નષ્ટ થયો

મિથ્યાદર્શન.

એ મહારાજાના સેનાપતિ મિથ્યાદર્શને[2] મને સદાગમથી દૂર કર્યો, છેવટે સદાગમનો ત્યાગ કરાવ્યો, ત્યાર પછી મારી બુદ્ધિમા મોટો ભ્રમ ઉત્પન્ન કર્યો અને તેમ કરીને તેણે મને અનેક પ્રકારની બાધા પીડા કરી

કુદષ્ટિ.

એ સેનાપતિની મહારાણી કુદષ્ટિએ[3] મારી પાસે અનેક ભયકર પાપો ઘણી વાર કરાવ્યા અને તેમા તેણે ખૂબિ એ કરી કે એ પાપો કરતી વખતે હુ તો આખો વખત એમ જ માનતો રહ્યો કે જાણે હુ ખરો ધર્મ કરૂ છુ આની રીતે મને સમજ ન પડે તેમ મારી પાસે અધોગતિના કારણો એ શ્રીમતીએ પ્રાપ્ત કરાવ્યા

રાગકેસરિ.

મહારાજના પાટવી રાગકેસરિએ[4] શબ્દ રૂપ રસ ગધ અને સ્પર્શના વિષયો જે જાતે કોઇ પણ પ્રકારના સાર વગરના છે અને જેની સાધુ પુરૂષો વારવાર અનેક આકારમા જૂદી જૂદી રીતે નિંદા કરી રહ્યા છે તેના ઉપર મારા મનમા પ્રીતિ ઉપજાવવાનુ કામ કર્યું અને મારામા માનસિક નિર્મળતા દાખલ કરી

---

૧ મહામૂઢતા એ મહામોહ મહારાજાની સૌભાગ્યવતી ભાર્યા છે (પ્ર ૪ પ્ર ૧૨)

૨ મિથ્યાદર્શન મોહરાજાનો સેનાપતિ (પ્ર ૪ પ્ર ૧૨)

૩ કુદષ્ટિ સેનાપતિ મિથ્યાદર્શનના અર્ધા આસન પર બેઠેલી તેની ભાર્યા જુઓ સદર પૃષ્ઠ ૮૫૮

૪ રાગકેસરિ મહામોહનો મોટો પુત્ર દ્વેષગજેંદ્ર નાનો પુત્ર મૂઢતા એ રાગકેસરિની પત્ની છે અને અવિવેકિતા એ દ્વેષગજેંદ્રની પત્ની છે (જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૩) ત્યા એ ચારેનું વર્ણન છે

મૂઢતા.

વળી મૂઢતા નામની એ રાગકેસરિની ભાર્યા મારી પાસે આવી ત્યારે તો હું એને તાબે થઇ ગયો, એને વશ પડી ગયો અને તેની અસરથી આ સંસાર દુષ્ટ છે એ પણ મારા જાણવામાં ન આવી શક્યું, આ સંસારમાં કાંઇ અનિષ્ઠ છે એવું મારૂં જ્ઞાન થઇ શકે તેની આસપાસ એ બાઇએ તો પડદો પાડી દીધો.

દ્વેષગજેન્દ્ર.

અને વળી એ મહામોહ મહારાજાના બીજા ફટાયા કુંવર દ્વેષગજેન્દ્રે તો મારી પાસે કારણસર કે વિનાકારણ જ્યાં ત્યાં અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવી, મોટો ખટરાગ કરાવી દીધો અને ચારે તરફ સંતાપનો અગ્નિ સળગાવી દીધો અને મને તે અપ્રીતિ અને સંતાપમાં ગરકાવ કરી દીધો.

અવિવેકિતા.

વળી જ્યારે એ ફટાયા કુમાર દ્વેષગજેન્દ્રની પત્ની અવિવેકિતા મારી પાસે આવી ત્યારે એણે તો ભારે અજબ વાત કરી. જ્યારે જ્યારે અમુક કાર્ય કરવા યોગ્ય છે કે નહિ તેની હું વિચારણા કરવા માડું ત્યારે ત્યારે એવી નજીવી બાબતમાં તસ્દી ન લેવાનું એ મને વારંવાર કહેવા લાગી અને હું વિચારણા કરવા લાગી જાઉં તો તેથી મને વારવા લાગી, અટકાવવા લાગી, એટલે કે તે મને કરવા યોગ્ય ન કરવા યોગ્ય બાબતનો વિવેક કરવા દેતી નહિ.

વિષયાભિલાષ.[1]

રાગકેસરિના મંત્રીએ ત્યાર પછી ત્યાં આવીને મને શબ્દમાં રસ લેતો કર્યો, રૂપમાં આસક્ત કર્યો, રસમાં લુબ્ધ કર્યો, ગંધમાં રસીઓ કર્યો અને સ્પર્શમાં રત કર્યો અને તેમ કરીને તેણે તો મને તદ્દન પોતાને વશ કરી લીધો. એના તાબામાં પડીને હું ઇંદ્રિયોના વિષયમાં આસક્ત થયો.

ભોગતૃષ્ણા.[2]

જ્યારે વિષયાભિલાષે મને ઇંદ્રિયભોગમાં આસક્ત કર્યો ત્યારે તેની પત્ની ભોગતૃષ્ણાએ પોતાના પતિને ઇષ્ટ વિષયોમાં મને વધારે ફસાવ્યો,

૧ જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૭
૨ જુઓ સદર પૃ ૯૮૬

જે જે વિષયો મને પ્રાપ્ત થયા તેમા બહુ ગાઢ મૂર્છાવાળો મને બનાવ્યો અને ન પ્રાપ્ત થયા હોય તેને મેળવવાની આશા-તૃષ્ણા અને આકાક્ષા મારામા ઉત્પન્ન કરીને મને ખુબ હેરાન કર્યાં, વિષયોની પછવાડે તગડાવ્યો અને તેની પાછળ દોડાવ્યો

હાસ.

ત્યાર પછી સુદર ગભીરતાનો મોટો દુશ્મન હાસ[1] મારી પાસે આવ્યો એણે મારી પાસે આવતા વિનાકારણુ મારી પાસે બહુ વખત હાસ્ય કરાવ્યુ, મુખ ઉઘાડી ઉઘાડીને મોટેથી ઢગધડા વગર મને હસાવ્યો

રતિ.

ત્યાર પછી મકરધ્વજની પત્ની રતિ[2] મારી પાસે આવી અને તેણે મને તે વખતે સ્ત્રીઓના શરીર સાથે રમાડ્યો એ સ્ત્રીઓના શરીરો મૂત્રથી આતરડાથી ચરબીથી માસથી મળથી અને એવી એવી બીજી અનેક દુગછનીય વસ્તુઓથી ભરેલા હતા છતા મારા વિવેકચક્ષુને એ બાઇએ તદ્દન બધ કરી દીધા અને એવી નિર્માલ્ય વસ્તુઓને આનદદાયક મનાવી મને તેમા ફસાવ્યો

અરતિ.

વળી ત્યાર પછી અરતિબાઇ આવ્યા એણે વળી એક પછી એક નવા નવા જૂદા જૂદા કારણો શોધી કાઢીને મારા મનને અનેક પ્રકારે ઉદ્વેગ પમાડ્યો, મારા સતાપમા ભારે વધારો કર્યા અને ચિત્તની સ્થિરતા તદ્દન બાજુએ મૂકાવી દીધી

ભય.

ત્યાર પછી વળી ભય આવ્યો તેણે વળી મારા મનમા એવી જ ભીતિ ઉત્પન્ન કરી કે અરે ! હુ હવે જરૂર મરી જઇશ અથવા તો અરેરે ! મારૂ આ રાજ્ય કોઇ હરણ કરી લેશે, મને ગાદીએથી ઉઠાડી મૂકશે, મારી રખડપટ્ટી થશે ! આવા આવા અનેક પ્રકારના ભયો ઉત્પન્ન કરીને ભયે મને હેરાન કર્યાં, મારી પાસે નાટક કરાવ્યુ

---

૧ હાસ, અરતિ, શોક, ભય અને જુગુપ્સાના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૫

૨ આ રતિ કામદેવ ની સ્ત્રી છે, નોકષાયમાની એક છે એના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૪ (પૃષ્ઠ ૮૬૯)

શોક.

ત્યાર પછી શોક આવ્યો કોઇ સગાસ્નેહીના મરણનુ કારણ પ્રાપ્ત કરીને કે લડાઇ કે વ્યાપારમા ધનના નાશ થવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત કરીને શોકે મને અનેક પ્રકારની વિડબના કરી તે આવે ત્યારે મોહથી દુખ થાય, પણ સાચુ જ્ઞાન થાય નહિ

જુગુપ્સા.

ત્યાર પછી જુગુપ્સાબાઇ આવ્યા એણે વળી પોતાના કામની જમાવટ એવી રીતે કરી કે જેમા તેમા મને દુગછા આવવા લાગી કાઇ ગમે નહીં, ખરાબ જ લાગે, મારો આત્મા તત્ત્વમાર્ગથી તદ્દન દૂર જ રહે, અને એણે મારામા સદસદ્વિવેકને અને એવી ખોટી માન્યતાઓ ઊભી કરી કે મારો આત્મા તદ્દન ઢકાઇ ગયો, ડબાઇ ગયો, છૂપાઇ ગયો અને પરિણામે હુ વિવેકી માણસોને હસવાનુ સ્થાન થઇ પડ્યો

કષાયો[1].

બ્હેન ! મેં તારી પાસે અગાઉ એ વૃદ્ધ મહામોહરાજના પૌત્રો અને રાજકુમાર રાગકેસરિના આઠ પુત્રોનુ વર્ણન કર્યું હતુ અને તેની સાથે જ દ્વેષગજેંદ્રના આઠ પુત્રોનુ વર્ણન કર્યું હતુ તે તને બરાબર યાદ હશે એ સોળે છોકરાઓ દાદાના ખોળામા તોફાન કરતા તે વખતે તેં જોયા હતા એ કષાય નામના સોળે છોકરાઓ પોતાના દાદા મહામોહને મારી સમીપ જોઇને જે ધમાલ કરવા મડી ગયા અને જે ત્રાસો મને તેમણે આપ્યા તે જો કહેવા બેસુ તો તેનો પાર આવે તેમ નથી

જ્ઞાનસંવરણ[2]

ત્યાર પછી મહામોહ મહારાજાની પાસે જ્ઞાનસંવરણ મિત્રરાજ આવ્યા એમણે મને લગભગ જ્ઞાનના પ્રકાશથી તદ્દન રહિત બનાવી દીધો, જ્ઞાન વગરનો જાણે ભાનથી હોઉ તેવો કરી દીધો ! મારી વિચારણા બુદ્ધિ અને તર્ક વિગેરેની આસપાસ એ રાજાએ પડદા નાખી દીધા અને મારી મતિને ઘેરી લીધી

---

૧ એ છોકરાઓના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૬

૨ જ્ઞાનસંવરણથી અંતરાય સુધીના મિત્રરાજાઓના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર. ૧૯

દર્શનાવરણ.

વળી ત્યાર પછી દર્શનાવરણ મિત્રરાજ મહામોહ પાસે આવ્યા અને તેમણે પોતાની મારા ઉપર અસર જમાવી એણે મારી પાસે ઘુરઘુર અવાજ કરાવ્યા, મને ઉંઘાડી દીધો, લાકડા જેવો તદ્દન મૂઢ અને ચેષ્ટા વગરનો બનાવી દીધો અને કોઇ પણ પ્રકારના દર્શનથી મને લગભગ તદ્દન વિમુખ કર્યો, દૂર કર્યો

વેદનીય.

ત્યાર પછી મહારાજાને સહાય કરવા વેદનીય નામના મિત્રરાજ પધાર્યા તેમણે કોઇ વખત મને સુખ આપીને ખૂબ આનદમા તર બોળ કરી દીધો અને કોઇ વાર દુખ આપીને સતાપથી ગારોઘેલો બનાવી દીધો મારી એક સરખી સ્થિતિ એમણે રહેવા ન દીધી પણ આનદ અને સતાપ વચ્ચે ઝોલા ખવરાવ્યા

આયુષ્ય.

વળી આયુષ્ય મહારાજ પોતાના મિત્રરાજાની મદદે આવ્યા તેમણે પોતાની શક્તિના જોરથી મને બહુ લાબા વખત સુધી ઘન વાહન તરીકે ધારણ કરી રાખ્યો, મને એ નામે એ રૂપે ચાલુ રહેવા દીધો અને તે બાબતમા આખો વખત પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો

નામ.

વળી નામ નામના મિત્રરાજે આવી મહામોહ મહારાજને મદદ કરવા મારા શરીર ઉપર પોતાની શક્તિ અનેક રીતે બતાવી અને અનેક રીતે મારા પર સારી ખરાબ ચિત્રામણો કરી, મને આળેખી નાખ્યો અને મારા ચિત્રવિચિત્ર રૂપો કર્યા

ગોત્ર.

ગોત્રરાજે મને કોઇ વખત સારા ગોત્રવાળા તરીકે ઓળખાવ્યો, અને કોઇ વખત ખરાબ ગોત્રમા પ્રસિદ્ધ કર્યો જૂદી જૂદી દૃષ્ટિથી જૂદા જૂદા ગોત્રવાળા તરીકે મને તેણે જાહેર કર્યો

અતરાય.

લાભ, દાન, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય બાબતમા અનેક પ્રકારની અગવડો ઊભી કરી અતરાય મિત્રરાજે મારા સબધમા કામ લીધુ અને તેમ કરીને મહારાજ મહામોહ પાસે પોતાનુ નામ જાહેર કર્યું અને પોતાનુ ખરૂ પોત પ્રકાશી આપ્યુ

દુષ્ટાભિસન્ધિ[1]

અને ત્યાર પછી રૌદ્રચિત્તનો ઉપરી દુષ્ટાભિસન્ધિ મારી પાસે આવ્યો તેણે મારામાં અનેક પ્રકારના આર્ત્ત રૌદ્ર ધ્યાનના પ્રસંગો ઉત્પન્ન કર્યા, મને તદ્દન પાપી બનાવી દીધો અને મારી ચેષ્ટાઓ સર્વ પાપથી ભરપૂર કરી દીધી એ રાજાએ તો મારા અંતરંગના દાન હવાલ કરી નાખ્યા

વિગેરે.

તે વખતે મહામોહની પાસે બીજા પણ મહારથી, વીરરથી અને મોટા મોટા સેનાનીઓ વારાફરતી આવતા ગયા અને તે દરેકે પોત પોતાની શક્તિ મારી ઉપર પૂરેપૂરી અજમાવી મને જેટલો બને તેટલો મોહરાજા સમીપ રહેવાના કાર્યમાં મશગુલ કર્યો અકલંક મને છોડી ગયા હતા, મારા સંબંધમાં તે નિરાશ અને ઉદાસીન થયા હતા એ વાતની એ લોકોને બરાબર ખબર પડી ગઇ હતી, તેની બાતમી તે લોકોએ મેળવી હતી અને તેથી તેઓ તદ્દન નિર્ભય થઇ ગયા હતા તેથી એ મારા હાડવેરીઓએ મને અનેક પ્રકારના ત્રાસો આપ્યા, હેરાનગતિઓ કરી અને વિડંબનાઓ નીપજાવી

મકરધ્વજની ખાસ બાધાઓ.

સદાગમનં દૂર ગમન,
મહા દુષ્ટ વર્તન.

હવે મને કદર્થના કરવા માટે એક વખત મકરધ્વજ[2] મહામોહ મહારાજા પાસે આવી પહોંચ્યો એ આવ્યો તે કાંઇ એકલો ન આવ્યો પણ પોતાની સાથે પોતાની ભાર્યા રતિને લેતો આવ્યો અને વળી નાગકેસરિ મહારાજાના મંત્રી વિષયાભિલાષને તથા તેના પાંચ કુટુંબીઓ (છોકરાઓ-ઇંદ્રિયો) ને પણ સાથે તેડતો આવ્યો એને જે કાર્ય સિદ્ધ કરવું હતું તેમાં એ સર્વની જરૂર હતી અને તેથી બધાને સાથે લઇને એ આવ્યો હતો અને પોતે પણ કેડ બાંધી હાથમાં[3]તીર કામઠું લઇને અને શરીરપર બખ્તર પહેરીને આવ્યો હતો જ્યારે મકરધ્વજ આવી રીતે મોટા પાયા ઉપર તૈયારી કરીને આવી પહોંચ્યો

---

૧ દુષ્ટાભિસન્ધિ એ રૌદ્રચિત્તપુરનો રાજા છે હિંસાનો પિતા થાય જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૨૧

૨ એના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૪

૩ કામદેવના તીર એટલે પુષ્પો સમજવા એ રૂપક સુપ્રસિદ્ધ છે

ત્યારે તેને મળવાથી મહામોહમહારાજા બહુ તુષ્ટમાન થયા અને તે હકીકતથી મકરધ્વજને પોતાને પણ ઘણો આનંદ થયો એ મકરધ્વજ જ્યારે મહામોહરાજને આવી મળ્યો ત્યારે મોહરાય ખરેખર મદમસ્ત થયેલો ગંધહસ્તી બની ગયો અને મને અનેક પ્રકારની બાધા પીડા કરનારો નીવડ્યો તે હવે તું જોઇ નાખીશ

એ મકરધ્વજે જેવી મારી ઉપર પોતાની અસર નીપજાવવા જાળ પાથરી કે હું તે વખતે શબ્દમાં લુબ્ધ થયો, રૂપ જોવામાં આસક્ત થયો, રસનો સ્વાદ કરવામાં પ્રેમી થયો, સ્પર્શ કરવામાં આતુર બન્યો અને ગંધમાં આનંદ માનવા લાગ્યો ટૂંકામાં કહું તો જાણે હું એ પાંચ વિષયોમાં તદ્દન આંધળો જ બની ગયો અને તેના રસમાં વધારે વધારે ઊંડો ઉતરવા લાગ્યો તે વખતે મારો સદ્બોધ તો ક્યાંનો ક્યાં દૂર નાસી ગયો

એ રીતે મકરધ્વજે મારી ઉપર પોતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરવા માંડ્યું અને પરિણામે વિષય રૂપ અપવિત્ર પદાર્થોના કીચડમાં હું રગદોળાવા લાગ્યો જેમ એક કુક્કર (ભુંડ) કચરાથી અને તુચ્છ વસ્તુથી ભરેલા ખાડામાં આળોટે, આનંદ કરે કે ગેલ કરે તેમ સર્વ પ્રકારની લાજ શરમ છોડી દઇને હું રાત્રિદિવસ વિષયોમાં રમવા લાગ્યો અને મારી જાતને તેમાં તરબોળ કરી દીધી મેં અનેક પ્રકારના ભોગો અનેક વાર ભોગવ્યા, એમાં મેં રસ આનંદ માન્યો, છતાં ઘણું વખતે પણ મને સંતોષ વળ્યો નહિ, તૃપ્તિ થઇ નહિ, નિગત વળી નહિ [1]વાછરાને ગમે તેટલું ઘી પીવરાવવામાં આવે તેથી શું તે જરા પણ જાડો થાય? મારે એનું બન્યું કે હું જેમ જેમ ભોગો ભોગવતો જઉં તેમ તેમ મારી ભોગતૃષ્ણા વધતી જાય, મને ભોગો ભોગવવાની વૃત્તિ ઇચ્છા અને હોંસ વધારે વધારે થતી જાય [2]વડવાનળ અગ્નિમાં જેમ જેમ વધારે પાણી નાખવામાં આવે તેમ તેમ આના વધારે વધારે મોટા ભડકા ઊઠે છે એ વખતે ચંદ્રકિરણ જેવા અવલકના ઉપદેશોની આસપાસ મહામોહમહારાજના વાદળા ફરી વળ્યા અને તેને પરિણામે હું એ સર્વને વિસરી ગયો, મારી યાદશક્તિમાંથી એ દૂર થઇ ગયા અને મારૂં તે તરફ જરા પણ ધ્યાન જ રહ્યું નહિ

---

૧ વાછરાને ગમે તેટલું ઘી પાવામાં આવે પણ તેથી તે પુષ્ટ થતો નથી

૨ વડવાનળ દરિયાનો અગ્નિ એ જળથી ઓલવાતો બુઝાતો નથી, એના જળ વધારે નાખે તેમ ગ્યાસલેટની જેમ તે વધે છે તેમજ ભોગો ભોગવવાથી શાંત થતા નથી, ઉલટા એની ઇચ્છા વધારે છે—આ શાશ્વત નિયમ છે

આવી રીતે હુ અકલકના ઉપદેશને વીસરી ગયો, વિષયમા વધારે વધારે ઊડો ઉતરતો ગયો અને મકરધ્વજના તાબામા જતો ગયો એટને સદાગમ મહારાયે જોઇ લીધુ કે અત્યારે ભાઇશ્રી એના ભાવ શત્રુઓના હાથમા રમકડા થઇ પડ્યા છે અને એવે વખતે પોતાનો અવસર જરા પણ નથી, પોતાને માટે એ સજોગોના જરા પણ સ્થાન નથી-આવી વિચારણાને પરિણામે એ પોતે દૂર જઇને બેઠા,—મારાથી આઘા ખસી ગયા

આવા વિચિત્ર સયોગોમા અને અનર્થકારી ઘટનાના પ્રસગોમા પણ મારો અતરગ મિત્ર પુણ્યોદય મારી સર્વે વાછાઓ જરૂરીઆતો અને હોંસો પૂરી પાડતો હતો, હુ જે ઇચ્છુ તે હાજર કરી દેતો હતો, પણ હુ એટલો બધો પરાધીન થઇ ગયો હતો અને મૂઢ બની ગયો હતો કે એ મારા સાચા મિત્રની કિંમત તે વખતે હુ જરા પણ આકતો નહિ, તેને પીછાનતો પણ નહિ અને તેને યાદ પણ કરતો નહિ

મેં તો બસ એક જ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યુ મારા અત પુરમા આખો વખત રહેવા લાગ્યો, સ્ત્રીઓ સાથે મનમાન્યા આનદ કરવા લાગ્યો, વિલાસજાળમા પડવા લાગ્યો અને સ્ત્રીસબધમા સુખ માનવા લાગ્યો, તે એટલે સુધી કે મારા રાજ્યનુ સર્વ કાર્ય મેં છોડી દીધુ, મારો રાજધર્મ વિસરી ગયો અને માત્ર વિષયસેવનાની ઝખના ચિંતા અને વિચારણા કરવા લાગ્યો મારા અત પુરની સ્ત્રીઓ સાથે જ વિષય સેવવાથી વાત અટકી નહિ, મારી ભોગતૃષ્ણા તો આકાશની જેમ વધવા લાગી, એટલે પછી મેં મર્યાદા છોડી, હદ મૂકી અને હુ આગળ વધ્યો, મારા નગરમા સારા રૂપવાળી કોઇ પણ સ્ત્રી છે એમ મને ખબર પડે કે કોઇ જણાવે એટલે એને મેં તો પકડવા માડી, ફસાવવા માડી, હેરાન કરવા માડી, એના ધણી પાસેથી બળાત્કારે ખુચવી લેવા માડી એમા એ સ્ત્રી કુળવાન્ છે કે અધમ છે, યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે, કે એવી બીજી કોઇ પણ બાબતનો વિચાર ન કર્યો ગોરી ચામડી અને બહારથી રૂપાળુ લાગતુ શરીર જોઇ હુ તેના ઉપર બળાત્કાર કરવા લાગ્યો અને નીચ આચરણ ચલાવવા લાગ્યો એમ કરવામા મહા પાપ થાય છે એ વાત મારા ખ્યાલમા પણ ન આવી, મારા કુળને એવી વાત છાજતી નથી એવો મને વિચાર સરખો પણ ન આવ્યો અને મારો રાજધર્મ મને શુ શીખવે છે તેનો ખ્યાલ પણ ન રહ્યો મારા મત્રીઓ એ બાબતમા મને વારે કે અટકાવે તેની પણ મેં કાઇ ગણના કરી નહિ

આખા રાજ્યમા અસતોષ.
રાજ્યભ્રષ્ટ　ઘનવાહન.
નીરદવાહનને રાજ્યપ્રાપ્તિ.

પાપની હવે પરિસીમા થતી ચાલી, ઉદ્ધતાઇની પરાકાષ્ઠા થઇ, નીચતાની હદ આવી ગઇ, પણ મેં તો કોઇની વાત સાભળી નહિ, કોઇની સલાહ માની નહિ, કોઇના કહેવા પ્રમાણે રસ્તો લીધો નહિ આવી વિચિત્ર પરિસ્થિતિ કેટલો વખત ચાલે? મારા અતિ અધમ વર્તનને લોકો ક્યા સુધી સાખે? પોતાની વહુદીકરીની લાજ કોને વહાલી ન હોય? પરિણામે મારા એના વર્તનથી મારા સર્વ લશ્કરીઓ મારાથી વિરૂદ્ધ થઇ ગયા, આખુ નગર ઉદ્વેગમા પડી ગયુ અને ખૂદ મારા સબંધીઓ પણ એવા પ્રકારના મારા અધમ વર્તન અને ચેષ્ટાથી શરમાઇ ગયા, લાજી ગયા અને મારૂ પાયદળ લશ્કર પણ મારી નિંદા કરવા લાગ્યુ, કારણ કે ગુણો સર્વ જગ્યાએ પૂજાય છે, એમા સગપણ કે સબધ જરા પણ કારણભૂત થઈ શકતા નથી.

નીચતાની હદ પર

આવી રીતે પ્રજામા બેદીલી વધતી ચાલી, લશ્કર મારી વિરૂદ્ધ થઇ ગયુ, મત્રીમડળ મ્લાન થયુ અને ખૂદ મારા સગાસબધીઓ પણ મારાથી લજવાઇ ગયા એટલે આખા રાજ્યમા ખરી રીતે મારૂ કોઇ રહ્યું નહિ લોકોમા મારી આટલી બધી નિંદા થતી હતી એ હકીકતની મને ખબર પડી હતી છતા મહામોહને વશ રહીને હુ તો મારા અધમ કાર્યોમાથી જરા પણ પાછો હઠ્યો નહિ, મારામા જરા પણ ફેર પડ્યો નહિ, કોઇ પ્રકારની સુધારણા થઇ નહિ છેવટે અત્યત નીચ કુળની હલકા વર્ણની સ્ત્રીઓને મે મારા અત પુરમા દાખલ કરી, જે સ્ત્રીઓની પાસે જવુ પણ યોગ્ય ન ગણાય તેવીને પણ મેં મારા અત પુરમા દાખલ કરી અને એવી રીતે હુ મારી નીચતામા વધતો ચાલ્યો

આ ખ રે રાજ્યભ્રષ્ટ

મારે એક નીરદવાહન નામનો નાનો ભાઇ હતો એ જાતે ઘણો શરમાળ હતો, અત્યત વિનયવાળો હતો, બહુ સુદર પ્રકૃતિવાળો હતો, લોકોમા સારી પ્રખ્યાતિવાળો હતો અને અતિ સુદર પુરૂષાર્થ કરનાર મહા ઉદ્યોગી હતો મારા અતિ અધમ વર્તનથી કટાળી ગયેલા મારા સામતો નગરવાસીઓ મત્રીઓ અને સેનાપતિ સર્વ એકઠા થયા, તેમણે વિચાર કર્યો, સર્વે એકમત થયા અને પછી એકાતમા

મારા ઉક્ત બંધુ નીરદવાહનને મળ્યા અને તેને જણાવ્યું કે "મુરબ્બીશ્રી! આપનો ભાઇ રાજા ઘનવાહન અતિ તુચ્છ સ્ત્રીઓમા રખડવા લાગ્યો છે, પરસ્ત્રીમા આસક્ત થઇ ગયો છે, એણે સર્વ માન કે મર્યાદા મૂકી દીધીછે, એની બુદ્ધિ બ્હેર મારી ગઇ છે, અને એણે આપના અતિ ઊંચા કુળને મહા દૂષણ લગાડ્યું છે, એ ખરેખરો કુળખપણ છે, અત્યારે એ શ્વાન જેવો થઇ ગયો છે, જ્યા ત્યા મ્હોઢુ નાખે છે અને આવા મહાન્ રાજ્ય સિંહાસનને જરા પણ લાયક રહ્યો નથી, એ તો રાજ્યને ખરી રીતે ખોઇ બેઠો છે, એણે પોતાના વગજનેને હલકા પાડ્યા છે, માટે હવે એના વિચારના સંબંધમા વધારે વખત બેદરકાર રહેવુ એ અમને કે આપણને જરા પણ ઘટતુ નથી એ તો અત્યારે વિનાશના કાંઠા ઉપર આવી ગયો છે, તદ્દન ખલાસ થઇ જવા આવ્યો છે અને આખરે જરૂર નાશ પામવાનો છે વાત એમ છે કે આવી એની અધમતાની અને નીચતાની હકીકત આજુબાજુના દુશ્મન રાજાઓને જણાય નહિ ત્યાંસુધીમા આપશ્રીએ રાજા થઇ જવુ યોગ્ય છે જો આપ એમ કરવામા આનાકાની કે આગ્રહ કરશો તો એ તમારો ભાઇ પણ નહિ રહે, રાજ્ય પણ નહિ રહે, આ સંપત્તિઓ પણ નહિ રહે, અમે પણ નહિ રહીએ, આબરૂ પણ નહિ રહે અને આ નગર પણ નહિ રહે તમને રાજ્યની ઇચ્છા કે ઇહા નથી, તમે રાજ્યના ભોગી નથી, એ અમે જાણીએ છીએ પણ અત્યારે પ્રજા સામેનો રાજ્યધર્મ વિચારી વખતને યોગ્ય કાર્ય કરો "

સામંત લોકો અને મંત્રીઓ આવી રીતે યુક્તિપૂર્વક બોલ્યા, ઉપરની મતલબની વાત તેઓએ કરી અને મારા વર્તનના સંબંધમા તેઓએ અંદર અંદર પણ ઘણી વાતો કરી, ચર્ચા કરી અને એ વાતો પર વિવેચનો થયા મારા ભાઇ નીરદવાહને પણ તેઓની ચેષ્ટા જોઇ લીધી અને તે સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યો

પુણ્યોદય હઠી ગયો

તે વખતે મારો મિત્ર પુણ્યોદય જે મારા અતિ અધમ વર્તનથી કેટલાક વખતથી પાતળો થયા કરતો હતો, તેને પોતાના મનમા ઘણો ઉદ્વેગ થયો, મારી નીચતા વધતી જતી જોઇ અને હુ જરા પણ રસ્તે આવતો નથી એવી મારી સ્થિતિ જોઇ એ આખરે પૂરો કંટાળ્યો અને મને છોડીને ચાલ્યો ગયો આવી રીતે પુણ્યમિત્રથી પરવાર્યો અને વળી મારૂ પાપ ઘણુ વધતુ ચાલ્યુ, મારા ભાવશત્રુઓ (મહામોહના સામંતો નોકરો અને મિત્રો) વધારે વધારે જોરમા આવતા ગયા અને પરિણામે

કર્મની સ્થિતિ વધારે લાબી થઇ આ સર્વ કારણોને લઇને લોકોએ જે વિજ્ઞપ્તિ નીરદવાહનને કરી તે ઘણી ચર્ચા થયા પછી તેને ગળે ઉતરી અને તેણે પણ એ વાતમા પોતાની વિચારપૂર્વકની સમતિ પ્રજાના સુખની ખાતર આપી

કેદખાનામા ધનવાહન.
દુખો ખમતો ધનવાહન.
સાતમી નરકે ધનવાહન.

નીરદવાહનની સમતિની વાત જ બાકી હતી જેવુ એણે માથુ ધૂણાવ્યુ કે મારૂ આવી બન્યુ, મારા બાર વાગી ગયા, મારા દહાડા ગણાઇ ગયા તે જ વખતે લોકો જાણે મારા ખરેખરા પાકા દુશ્મનો હોય તેમ મને રોધવા દોડ્યા હુ તો તે વખતે દારૂ પીતો મદિરામસ્ત થઇ ગયો હતો લોકોએ એવી સ્થિતિમા મને પકડ્યો, બાધ્યો અને ખેંચ્યો જ્યારે મને ખેંચ્યો ત્યારે મારી શી સ્થિતિ છે એનો મને જરા ખ્યાલ આવ્યો, મેં આજુબાજુ મદદ માટે નજર નાખી, પણ મારી આસ પાસના મારા નોકરવર્ગ કે ગગાસબધીમાથી કોઇએ 'અરે રહેવા દો' એટલા શબ્દો પણ કહ્યા નહિ, સર્વે મારાથી વિપરીત થઇને બેઠા, સર્વે મારા પ્રતિપક્ષી હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા અને સર્વે મારાથી પરા ઙ્મુખ થઇ ગયા

મારૂ કોઇ નહિ

લોકો તો જાણે નરકના પરમાધામીઓ હોય તેમ મારો તિર સ્કાર કરવા લાગ્યા તેઓએ મને સખ્ત બધને બાધ્યો અને પછી મારા મત્રીઓ સગાઓ અને સેનાપતિ વિગેરે સર્વેએ સાથે મળીને મને મહાભયકર કારા ગ્રહમા નાખ્યો મારા ભાઇ નીરદવાહનને તેઓએ સર્વેએ સાથે મળીને ગાદીએ બેસાડ્યો અને તે વખતે તેઓએ મોટા મોટા હર્ષના અવાજ કર્યા, તેઓ સાથે મળીને હર્ષમા ખૂબ નાચ્યા અને મનથી ખરેખરા રાજી થયા પોતાના માજી અધમ સ્વામીના નાશથી લોકો અને લશ્કરીઓ ઘણા રાજી થયા, નવા સ્વામીના ગુણોથી ઘણા તુષ્ટમાન થયા અને તે આનદના પ્રસગને યોગ્ય સર્વ પ્રકારના આનદના ઉભરા કાઢવા લાગ્યા, હર્ષનો પ્રભાવ બતાવવા લાગ્યા, પ્રેમની ઉર્મિઓ ઉછાળવા લાગ્યા, આનદરસને રેડવા લાગ્યા અને જાણે શુ શુ કરી નાખીએ એમ અતરથી બતાવવા લાગ્યા

નવા રાજ્યના માન

જે કેદખાનામા મને નાખવામા આવ્યો હતો તે મુત્ર વિષ્ટા કચરો અને આતરડા વિગેરે અતિ તુચ્છ પદાર્થોની

શારીરિક સતાપ

દુર્ગંધથી ભરેલુ હતુ, માતાના ગર્ભ જેવુ ચારે બાજુથી સકડામણુવાળુ હતુ અને ચીકાશથી એટલુ તો ખરાબ હતુ કે જ્યા બેસીએ ત્યાથી ઘસી પડાય એ કેદખાનામા પડ્યા પછી મારે માથે થવામા બાકી રહી નહિ મને તદ્દન ભૂખના સાસા પડવા માડ્યા, મારા શરીરે બેડીઓ ઠોકવામા આવી, મને અનેક પ્રકારના પરાભવો કરવામા આવ્યા, મારા આગલા દુષ્ટ વર્તનો યાદ કરીને નાના નાના છોકરાઓ પણ મને તાડના કરવા લાગ્યા જે પ્રાણી એક વખત સુખશય્યામા પોઢતો, સ્ત્રીઓમા વિલાસ કરતો, સુગધીમા રાચતો અને બત્રીશ શાક અને તેત્રીશ ભોજન આરોગતો તેના અત્યારે આવા હાલ થયા! ભૂખ, પરાભવ, તાડના અને કારા ગૃહમા વાસ એમા કાઇ બાકી ન રહ્યુ આવી ભયકર પીડાના સ્થાનમા વળી મારા સબધીઓ આવી મારો તિરસ્કાર કરે, મેં તેઓ તરફ ચલાવેલા વર્તનો માટે મ્હેણા આપે અને મારો ધીટકાર કરે અને આવી રીતે શારીરિક સતાપ એક નારકીને નરકમા થાય તેટલો એ કેદખાનામા થયો

આ તો શારીરિક સતાપની વાત કરી હવે મારા મનને કેટલી

માનસિક સતાપ

વ્યથા થઇ તેનુ જો તારી પાસે વર્ણન કરવા બેસુ તો પાર આવે તેમ નથી એમા તો મારા દુખનો પાર રહ્યો નથી જો સાભળ —

મારા મનમા વારવાર એમ થતુ હતુ કે અરે! આવડુ મોટુ મારૂ રાજ્ય અને મારી આટલી બધી સપત્તિને શુ હુ જીવતા બીજો ભોગવે? અરે! શુ મારા જીવતા તેઓ મારા આવા હાલ કરે અને મારો માલ પચાવી પાડે? આવી રીતે શોકની શ્યામ છાયા મારા મન ઉપર પડતી હતી

અરે! મારૂ શરીર સુખમા લાલનપાલન પામેલુ છે, સુખમા ઉછરેલુ છે, અને સુખમા ટેવાયલુ છે તેના શુ આવા હાલહવાલ થાય? અને આવા પાળેલા પોષેલા દેહને શુ આટલા બધા માણસો આવી રીતે ત્રાસ આપે? હેરાન કરે? આ તે કેવી વાત! આવી રીતે અરતિ મને માનસિક કદર્થના કર્યા કરતી હતી

અરે આ લોકો મારા પોતાના સોનાને અને રત્નોને લઇ જાય છે! ચોરી જાય છે! એ મારી મત્તા છે, તેઓનો એના ઉપર અધિકાર

નથી અરે હુ મરી ગયો ! મરી ગયો ! આવી રીતે ધનની મૂર્છાથી હુ પીડા પામતો હતો, મનમા ત્રાસ પામ્યા કરતો હતો

એવી રીતે નારકી જેવા એ કેદખાનામા મારા પાપકર્મથી ઘણો વખત રહ્યો અને શારીરિક અને માનસિક વ્યથાઓ

છતા ન સમજ્યો પાર વગરની ભોગવી આટલુ છતા બ્હેન અગૃહીત સંકેતા ! તને એક મુદ્દાની વાત કહી દઉં હુ એટલો લાખો વખત કેદખાનામા રહ્યો અને ત્યા મેં અનેક પીડાઓ સહી તે સર્વ વાત મહામોહ મહારાજા અને તેમા પરિવારના દોષથી ખમી હતી છતા મને સસાર ઉપરથી જરા પણ રાગ ઘટયો નહિ, મને સસારનો કટાળો આવ્યો નહિ, મારી સમારપરથી વાસના ઉડી નહિ, મેં તો કેદખાનામા બેઠા બેઠા પણ બીજાઓ ઉપર ક્રોધ કર્યો, મનમા અનેક પ્રકારના રૌદ્ર ધ્યાનો ધ્યાયા, વૈરની વિચારણાઓ કરી, બદલા લેવાના તુચ્છ માર્ગોની કલ્પનાસૃષ્ટિઓ બાધી

આખરે મને મળેલી તે ભવ સબધી ગોળી પૂરી થઇ જવા આવી, છેવટ થઇ જવા આવી અને મારી ભવિતવ્યતા સ્ત્રીનો આદેશ થયો, એટલે હુ પાપિષ્ઠનિવાસના સાતમે પાડે ગયો અને ત્યા મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાના પ્રભાવથી હુ પાપિષ્ઠ(નારક)નુ રૂપ બનાવીને રહ્યો

* * *

પ્રકરણ ૧૬ મું.

રખડપાટો.

મારી પત્ની ભવિતવ્યતાએ મને પાપિષ્ઠવાસ નગરીના સાતમા પાડામા મૂકયો એ અતિ અધમ પાડાના તુચ્છ[1] ઘરમા મારા શરીરે અનેક કાટાઓ ભોંકાયા, મને ભારે ત્રાસ થયો, હુ બહુ હેરાનગતિ પામ્યો ત્યા હુ તેત્રીશ સાગરોપમ[2] કાળ એક દડાની માફક ફગોળાયો, દબડાયો, ધકેલાયો ત્યા હુ જ્યા ત્યા રખડ્યો અને પારાવાર દુખ ખમ્યો

*   *   *   *

અનેક રૂપો અને નાસો.
પચાક્ષ પશુ સસ્થાને.
અને પાપિષ્ઠવાસે.

<u>માછલો.</u>

એટલો મોટો કાળ મહા દુખમા મેં પસાર કર્યા પછી મારી પત્ની ભવિતવ્યતાએ મને વળી એક નવી ગોળી આપી જેના જોરથી હુ પચાક્ષપશુસસ્થાનમા માછલો થયો

*   *   *   *

<u>વાવ.</u>

વળી પાછી ભવિતવ્યતા મને અપ્રતિષ્ઠાન નામના[1] તુચ્છ ઘરે (પાપિષ્ઠવાસના સાતમા પાડામા) ફરીનાર લઇ ગઇ અને ત્યાથી વળી

---

૧ સાતમી નારકીમા પાચ નરકાવાસા છે તેમા ચાર દિશાએ ચાર અને એક મધ્યમા છે એ મધ્ય નરકાવાસાનુ નામ અપ્રતિષ્ઠાન છે ત્યા તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે

૨ સાગરોપમ જુઓ પ્ર ૨ પૃ ૨ મા આવેલી કાળ સબધી નોટ

પાટો મને તે પચાક્ષપશુસસ્થાનમા લઇ આવી અને ત્યા મને વાઘનુ રૂપ અપાવ્યુ

* * * *

<u>બિલાડો.</u>

ત્યાર પછી ભવિતવ્યતા મને પાપિષ્ઠવાસના ચોથા પાડામા લઇ ગઇ અને ત્યાં મારી પાસે ભયકર યાતનાઓ સહન કરાવી અને વળી પાછી ત્યાથી મને પચાક્ષપશુસસ્થાનમા લઇ આવી અને ત્યા મારી પાસે બિલાડાનો આકાર ધારણ કરાવ્યો

* * * *

નગરોમા રખડપાટો.
મહામોહની અસર.
પરિગ્રહની વિડબના.

આવી રીતે એ મારી પત્ની ભવિતવ્યતાએ મારી પાસે વાર વાર નવા નવા રૂપો ધારણ કરાવ્યા અને એ પ્રત્યેક પ્રસગે દુખના દરિયાનો વિસ્તાર કેટલો મોટો હોય છે તેનો તેણે મને સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો એક [1]અસવ્યવહાર નગરને છોડીને બાકી લગભગ દરેક નગરમા એ મારી પત્ની મને લઇ ગઇ, દરેક જગ્યાએ મને ફેરવ્યો અને હેરાન કર્યો અહાહા! મોહરાજાનો આખો પરિવાર મારી આજુબાજુએ તે વખત દરમ્યાન વીંટળાઇ વળેલો હતો અને મારે મારી પત્ની શ્રીમતી ભવિતવ્યતાનો હુકમ ઉઠાવવો પડતો હતો મારી પાસે એમણે કઇક કઇક નાટકો કરાવ્યા, અનેક નાચો નચાવ્યા, મારો રખડપાટો કરાવ્યો અને વળી પરિગ્રહને બહાને[2] મારી ભાર્યાએ દરેક યોનિઓમા મારી અનેક પ્રકારે બહુ આકરી વિડબનાઓ કરી દાખલા તરીકે એણે મારી પાસે ગરોળીનો આકાર ધારણ કરાવ્યો, સર્પનો આકાર ધારણ કરાવ્યો, ઉદરનો આકાર ધારણ કરાવ્યો અને એ પ્રત્યેક આકારમા જ્યારે જ્યારે મને ધનનો ભડાર મળી જતો ત્યારે ત્યારે મારે આનદ થતો

---

૧ એ નગર છોડ્યા પછી ત્યાં ફરી વાર જવાનુ નથી એવી પરિપાટિ છે જુવો પ્ર ૨ પ્ર ૭

૨ મારી ભાર્યા પરિગ્રહને દૂરથી નિશાની (સજ્ઞા) કરે એટલે પરિગ્રહ મને વિડબના કરે

અને તે જ્યારે કોઇ લઇ જતું ત્યારે મને બહુ દુ ખ થતું હતું[1] આવી રીતે મારી સ્રીએ મને ખૂબ રખડા-યો, અનત કાળ સુધી તગડાવ્યો, ભારે હેરાન કર્યો.

ઘર્ષણ ઘૂર્ણન ન્યાય. ભવિતવ્યતા પ્રસન્ન. મહામોહની દુર્બળતા.

પછી ઘર્ષણઘૂર્ણન ન્યાયે જ્યારે અથડાઇ પછડાઇને હુ ઠેકાણે આવ્યો ત્યારે એ ભવિતવ્યતા બાઇ મારી ઉપર સહજ પ્રસન્ન થઇ વળી મારી સાથે અનત કાળ સુધી રખડી રઝળીને પેલા મહામોહ વિગેરે પણુ જાણે થાકી ગયા હોય તેમ જરા દુબળા થયા, કાઇક પાતળા થયા, જરા નરમ પડ્યા તે વખતે મારૂ પાપ પણુ પાતળુ પડ્યુ, કર્મની સ્થિતિ પણુ ઓછી થઇ અને પેલી ગ્રથિ[2] હતી તે કાઇક નજીક આવી આવી રીતે ભવિતવ્યતાની પ્રસન્નતા, કર્મની પાતળાશ અને પાપની સહજ નરમાશથી મારામા એક મોટો ફેરફાર થયો તે હવે હુ તને સહજ વિસ્તારથી કહુ છુ[3] અત્યારસુધી પચાક્ષપશુસસ્થાનમા અને પાપિષ્ઠનિવાસમા રખડપટ્ટો બહુધા થતો હતો તેમાથી હવે માનવાવાસમા મારૂ આગમન થયુ અને ત્યાથી નવો માર્ગ દેખાયો તે આ રીતે —

સાકેતપુર ગામે અમૃતોદર. સુદર્શનથી સદાગમ લાભ. જ્ઞાનકપાળાની સુપ્રાપ્તિ.

મનુજગતિ નગરીમા એક ભરત નામનો પાડો (ક્ષેત્ર) છે, તે પાડામા એક સાકેતપુર નામનુ ઘર (ન ૧૨) છે ત્યા મને મારી સ્રી ભવિતવ્યતા ત્યાર પછી લઇ ગઇ તે સાકેતપુરમા એક નદ નામનો

---

૧ આપણી સામાન્ય માન્યતા છે કે જેને ધન પર ઘણી મમતા હોય છે તે મરીને ઉદર કે સર્પ થાય છે અને ધન પર ચોકી કરે છે એમા એને કાઇ મળતુ નથી, પણુ ધનનો મોહ એવો છે કે એમા એને રસ પડે છે અને એવી ખોટી માન્યતા ઉપર સસારની રચના છે એ ધન જ્યારે કોઇ ઉપાડી જાય છે કે લુટી જાય છે ત્યારે ઉદર માથા પછાડે છે આ સર્વ ઘટના જાણીતી છે

૨ ગ્રથિ કર્મની ગાઠ અપૂર્વકરણુ વિગેરે હકીકત માટે નોટ પ્રથમ પ્રસ્તાવ પૃ ૮૬-૮૮ (દ્વિ આ)

૩ આવી રીતે જ પ્રાણીની પ્રગતિ થાય છે એનો ક્રમ હવે આવે છે તે બરાબર લક્ષ્યમા રાખવો આ મધ્યમ વર્ગના કષ્ટસાધ્ય પ્રાણીઓનો વિકાસ ક્રમ છે તે લક્ષ્યમા રાખવુ

વાણીઓ રહેતો હતો, તેની ધનસુદરી નામની ભાર્યા હતી મને મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાએ એક નવી ગોળી આપી તેના યોગથી એની કુખમા હુ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો મારૂ અમૃતોદર નામ પાડવામા આવ્યુ અને હુ સારી રીતે ઉછરતો થયો અનુક્રમે હુ કામદેવના મદિર જેવુ યૌવન પામ્યો પરતુ મારા ભાગ્યયોગે તે વખતે હુ કામદેવની સેવા કરવાને બદલે બીજે રસ્તે ચઢી ગયો

એક દિવસ હુ જગલમા જતો હતો ત્યા સુદર્શન નામના એક બહુ ગુણવાન્ અને જ્ઞાની ઊચી શૈલીના સાધુનુ મને દર્શન થયુ, મારૂ તેમના તરફ ધ્યાન ગયુ તેઓશ્રીને પણ મનમા મારા ઉપર કૃપા ઉત્પન્ન થઇ અને તેમણે મને યોગ્ય દેશના આપી ભદ્રે ! અગૃહીતસકેતા ! મેં વળી ફરી વખત આ જ મહાત્મા સદાગમને તેમની પાસે જોયા એ સાધુ મહારાજની સમીપમા આ મહાત્મા સદાગમ પોતે જ મને ફરીવાર દેખાયા (આ વાત કરતી વખત સસારીજીવ સદાગમ મહાત્મા જેની પાસે પોતે વાત કરતો હતો તેના તરફ આગળી બતાવે છે)

મુનિમહારાજની દેશનાથી મારામા કાઇક ભદ્રક ભાવ ઉત્પન્ન થયો અને દ્રવ્યથી મેં શ્રાવકપણાનો આકાર ધારણ કર્યો, હુ ઉપર ઉપરથી દ્રવ્યશ્રાવક થયો અને નવકાર વિગેરેનો બોલનાર થયો

આવી રીતે મારામા દ્રવ્યશ્રાવકપણુ તે વખતે પ્રાપ્ત થયુ

*   *   *

*   *

ભુવનપતિ દેવ.

ત્યાર પછી કેટલોક કાળ ગયા પછી મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાએ વળી મને એક નવી ગોળી આપી, તેના પ્રભાવથી હુ વિબુધાલય નગરે ગયો. એ વિબુધાલયમા ભુવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષ્ અને કલ્પ વાસી નામના દેવો રહે છે એમાના પ્રથમ ત્રણ પાડાઓના અનુક્રમે દશ આઠ અને પાચ વિભાગો છે બાકીના કલ્પવાસી (વિમાનવાસી) દેવોના બે પ્રકાર છે [1]કેટલાક કલ્પસ્થ છે અને કેટલાક કલ્પાતીત દેવો છે કલ્પસ્થ દેવોને રહેવાના બાર આવાસો છે અને કલ્પાતીત [2]દેવોને રહેવાના નવ અને પાચ આવાસો છે એ દેવો ચોથા પાડામા

૧ અહીં બે શ્લો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રથનું પૃ ૧૦૭૬ શરૂ થાય છે

૨ કલ્પાતીત દેવોના બે પ્રકાર છે ૧ ગ્રૈવેયક-નવ પ્રકારના ૨ અનુત્તર દેવો-પાચ પ્રકારના

રહે છે હુ એ ચાર પૈકીના પહેલા પાડામાં ભુવનપતિ દેવ થયો અને મારી વિબુધ (દેવ) તરીકે વિખ્યાતિ થઇ હુ એ જાતિનો કુળપુત્ર થયો[1]

---

૧ વિબુધાલયમાં દેવગતિ એના મુખ્ય ચાર ભેદ છે ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ પ્રત્યેકની ઉપયોગી સામાન્ય હકીકત નીચે પ્રમાણે છે

(૧) ભુવનપતિ એના દશ પ્રકાર છે: અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર દિગ્કુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પ્રથમ નારકીનું પૃથ્વીદળ ૧૮૦૦૦૦ યોજનનું છે તેમાં ઉપર નીચે હજાર હજાર યોજન મૂકી બાકીના ૧૭૮૦૦૦ યોજનમાં તેર પાથડા છે ને બાર આંતરા છે તેમાથી ઉપર નીચેના બે આંતરા મૂકી બાકીના દશ આંતરામાં એ દેવો રહે છે એ દશ નિકાયના ઉત્તર દક્ષિણના બે બે વિભાગોના બે બે ઇંદ્રો છે તે રીતે તેમના ૨૦ ઇંદ્ર છે

(૨) વ્યંતરઃ આઠ વ્યંતર અને આઠ વાણવ્યંતર છે આઠ વ્યંતરો પિશાચ ભૂત, યક્ષ રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરૂષ, મહોરગ અને ગંધર્વ આઠ વાણવ્યંતરો અણપન્ની, પણપન્ની, ઋષિવાદી ભૂતવાદી કંદિત મહાકંદિત કોહંડ અને પતંગ આ પ્રથમ પૃથ્વીમાં ઉપરના એક હજાર યોજનમાં સો સો યોજન મૂકી બાકીના ૮૦૦ યોજનમા વ્યંતરો રહે છે એ આઠે નિકાયમા ઉત્તર દક્ષિણના જૂદા જૂદા સ્થાનો છે તે પ્રત્યેકના જૂદા જૂદા ઇંદ્રો છે તેથી વ્યંતરના ૧૬ ઇંદ્રો છે ઉપરના ૧૦૦ યોજન મૂકયા તેમાથી ઉપર નીચેના દશ દશ યોજન મૂકતા વચ્ચેના ૮૦ યોજનમા વાણવ્યંતરના સ્થાન છે અને તેમા પણ ઉપરોક્ત રીતે ઉત્તર દક્ષિણના થઇ ૧૬ ઇંદ્રો છે આવી રીતે વ્યંતરોના ૩૨ ઇંદ્રો છે

(૩) જ્યોતિષી દેવો ચંદ્ર સૂર્ય ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારા એ પાંચ ભેદ છે પ્રત્યેક વળી ચર અને સ્થિર એમ બે પ્રકારના છે મેરૂ નીચે સમ ભૂમિથી ઉપર સાતસે નેવુ યોજન ઉપર તારાના વિમાનો છે પછીના દશ યોજને સૂર્યનું વિમાન છે પછીના એંશી યોજને ચંદ્રનું વિમાન છે, પછીના ચાર યોજને નક્ષત્રના વિમાનો છે ત્યાર પછીના સોળ યોજનમા ગ્રહોના વિમાનો (૪ બુધ ૩ શુક્ર ૩ બૃહસ્પતિ, ૩ મંગલ ૩ શનિ) છે અઢી દ્વીપરૂપ મનુષ્ય ભૂમિમાં એ વિમાનો ચર છે, ત્યાર પછીના ચંદ્રાદિ સ્થિર છે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઇંદ્ર છે (વ્યક્તિગતે તે અસંખ્ય છે પણ સંખ્યામાં તે બે ગણાય છે) ઉપર જણાવ્યું તે રીતે ૭૯૦ યોજનથી ૯૦૦ યોજન સુધીમા જ્યોતિષીઓના વિમાનો છે આ ત્રણે પ્રકારના દેવો તીર્થંકરના કલ્યાણકોના મહોત્સવમા ભાગ લે છે

(૪) વૈમાનિક દેવોમાં તીર્થંકરના જ માહિ મહોત્સવમા ભાગ લે છે તે કલ્પસ્થ અથવા કલ્પોપપન્ન કહેવાય છે, અને એ રીતે ભાગ લેતા નથી તે કલ્પાતીત કહેવાય છે પ્રથમ કલ્પસ્થની વાત કરીએ

[ચાલુ

જ્યારે હુ ભુવનપતિમા ગયો ત્યારે વળી પાછો હુ સદાગમને વીસરી ગયો અને એ પણ પોતાના અવસરની રાહ જોતા મને છોડીને થોડો વખત મારી પાસેથી દૂર ચાલી ગયા અને રાહ જોવા લાગ્યા

એ વખતે હુ મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ થયો અને દોઢ પલ્યોપમ કાળ ત્યા સુખમા રહ્યો, આનદમા પડી રહ્યો અને લીલા લહેરમા મશગૂલ થઇ ગયો

* * *

* *

માનવાવાસમા બુધ નામે,
સુદરમુનિ અને સદાગમ.
દ્રવ્યમુનિપણાની પ્રાપ્તિ.

જ્યારે ઉપર જણાવેલો કાળ પૂરો થયો ત્યારે મારી ભાર્યા ભવિતવ્યતાએ મને એક નવી ગોળી આપી અને મને માનવાવાસ નગરે

અહીંથી ઉપર સાત રાજલોક છે તેમા પ્રથમ ૯૦૦ યોજન સુધીમા જ્યોતિષના સ્થાનો છે મનુષ્ય લોકથી એક રાજ ઉપર જઇએ આવે ત્યારે દક્ષિણ દિશાએ સૌધર્મ દેવલોક અને ઉત્તર દિશાએ ઇશાન દેવલોકનો જોટો આવે છે ત્યાર પછી એક રાજ ઉપર જતા દક્ષિણે ત્રીજુ સનત્કુમાર અને ઉત્તરે ચોથુ માહેંદ્ર દેવલોક આવે છે અને એ બેનો જોટો છે એક રાજ ઉપર પાચમુ બ્રહ્મ દેવલોક છઠ્ઠુ લાતક દેવલોક, સાતમુ શુક્ર દેવલોક અને આઠમુ સહસ્રાર દેવલોક એક એકની ઉપર છે ત્યાર પછી કેટલાક ઊંચા જઇએ ત્યારે દક્ષિણ ઉત્તર અનુક્રમે આનત નવમુ અને પ્રાણત દશમુ દેવલોક જોડલે છે ત્યાર પછી વધારે ઊંચા જઇએ ત્યારે દક્ષિણ ઉત્તર અગીઆરમુ આરણ્ય અને બારમુ અચ્યુત દેવલોક જોડલે છે આ સર્વ દેવલોકમા રહેનારા દેવો કલ્પસ્થ છે પ્રથમના આઠે દેવલોકના એક એક ઇંદ્ર છે, નવમા દશમાનો એક અને અગિઆરમા બારમાનો એક એ પ્રમાણે બાર દેવલોકના દશ ઇંદ્ર છે (એ રીતે ભુવનપતિના ૨૦, વ્યતરના ૩૨, જ્યોતિષીના ૨ અને બાર દેવલોકના ૧૦ મળી કુલ ૬૪ ઇંદ્ર થાય છે આ સર્વ દેવો તીર્થંકરના જન્માદિ વખતે મહોત્સવમા ભાગ લે છે તેથી કલ્પસ્થ કહેવાય છે એ મહોત્સવ સબધી હકીકત માટે જુઓ વરિષ્ઠ રાજ્યની હકીકત અને તે પર નોટ (પ્ર ૬ પ્ર ૧૫)

બાર દેવલોક ઉપર નવ ગ્રૈવેયક આવે છે અને તેની ઉપર પાચ અનુત્તર વિમાન છે એમા રહેનારા દેવો કલ્પાતીત છે

પ્રથમના બે દેવલોકની તથા ત્રીજા ચોથાની અને પાચમા છઠ્ઠાની નીચેની ભૂમિમા કિલ્બિષિયા દેવો રહે છે તેના તે રીતે ત્રણ પ્રકાર છે અને પાચમા દેવલોકમા નવપ્રકારના લોકાતિક દેવો રહે છે આ લોકાતિક દેવો પ્રભુના દીક્ષા સમય પહેલા તીર્થ પ્રવર્તાવવાની ભગવાનને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે

મોકળ્યો ત્યાં એક બધુદત્ત નામનો વણિક રહેતો હતો, તેની પ્રિયદર્શના નામની પત્ની હતી તેમને ત્યાં મને મારી પત્ની લઇ ગઇ અને મારૂં બન્ધુ નામ પાડવામાં આવ્યું અને તે નામે હું દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થયો અનુક્રમે હું યુવાવસ્થા પામ્યો અને વ્યવહારમાં તૈયાર થયો

તે વખતે મને એક સુદર નામના જૈન મુનિનો યોગ થઇ ગયો. એ મુનિની પાસે મેં સદાગમ મહાત્માને જોયા, તેઓ આ પોતે જ હતા (આ વાત કરતા સંસારીજીવ સદાગમને પોતાની હાથની નિશાનીથી બતાવે છે) પેલા સુદરમુનિએ મને સદાગમ સબધી થોડું થોડું જ્ઞાન શીખવ્યું, કાંઇક બતાવ્યું અને મારી આંખો ઉઘાડવા પ્રયત્ન કર્યો એના પ્રતાપથી હું ભાવ વગરનો દ્રવ્યશ્રમણ (જૈન સાધુ) થયો મને એ સાધુપણાના વિષય ઉપર અતરગ રૂચિ ન હોતી પણ દ્રવ્યથી હું સાધુ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો

* * * *

સદાગમ દૂર થઇ જાય ત્યારે.

અને

સદાગમ જોરમાં હોય ત્યારે.

વ્યતરાદિકમાં મારૂં ગમન.
પુન સ્મૃતિ પુન વિસ્મૃતિ.
કર્મસ્થિતિ-શત્રુઓની રમત.

ત્યાર પછી હું ફરીવાર વિબુધાલયમાં ગયો અને તેના બીજા વ્યતર નામના પાડામાં મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ થયો ત્યાં વળી ઋદ્ધિ સૌભાગ્યના સુખમાં પડી ગયો એટલે બધુના ભવમાં ઉપર જણાવ્યું તેમ સદાગમ સાથે મારે સારો સબધ થયો હતો તે પાછો હું વીસરી ગયો, ખુદ સદાગમને જ ભૂલી ગયો અને મેં તેને કદિ યાદ જ કર્યા નહિ

ત્યાર પછી વળી માનવાવાસ નગરે આવ્યો ત્યારે વળી ફરી વાર મેં એ મારા ઉપકારી સદાગમને જોયા

આવી રીતે અનત ભવચક્રમાં રખડતા ભમતા મારી ભાર્યા ભવિતવ્યતાએ મારા હાલહવાલ કર્યા, મને ચારે તરફ સારી રીતે ઘૂમાવ્યો એ મારા ચક્રભ્રમણ દરમ્યાન મેં એ સદાગમ મહાત્માની અનત વાર અવલોકના કરી, મેં એમને જોયા પણ અનત વાર પણ વળી પાછો હું તેમને તદ્દન વિસરી જતો હતો, ભૂલી જતો હતો અને તેઓનો બતાવેલો માર્ગ પણ મારા સ્મરણમાંથી ચાલ્યો જતો હતો જ્યારે એ સદાગમ મહાત્માને

ભૂલી જઉં ત્યારે વળી ભવચક્રમા વધારે જોરથી ફરવા લાગી જાઉં, વળી કોઇ વાર એ સદાગમમહાત્માની અવલોકના થઇ પણ જાય પરિણામ એ થયુ કે બહેન ! હુ અનત વખત શ્રાવક થયો પણ તે માત્ર દ્રવ્યથી, ઉપર ઉપરથી, બાહ્ય દૃષ્ટિએ જ થયો કેટલીક વાર સાધુનુ રૂપ કર્યું તો તે પણ દ્રવ્યથી જ કર્યું, પણ એવે એવે પ્રસગે મેં સદાગમ મહાત્માને જોયા ખરા વળી જ્યારે એ સદાગમ મહાત્માને વિસરી જઉં ત્યારે પાછી મારી ભાર્યા મને અનેક ઠેકાણે રખડાવે, ફેરવે અને ત્યા જૂદા જૂદા પ્રકારની હેરાનગતિઓ કરે, ત્રાસો આપે અને વિડ બનાઓ કરે સદાગમ હોય ત્યારે કાઇક ઠેકાણે આવુ, તેને વિસરી જઉં એટલે વળી ભવચક્રમા જોરથી ફરવા લાગુ કેટલીક વાર તો હુ સદાગમને વિસરી ગયો ત્યારે [1]કુતીર્થીઓનો યતિ (સન્યાસી વિગેરે) થયો અને તે વખતે એમને વિસરી ગયો એટલુ જ નહિ પણ એને (સદાગમને) દૂષણ દેનારો થયો, એ ખોટા છે, જુઠ્ઠો છે, પ્રપચી છે- એમ પણ બોલનારો થયો અને એવી પરિસ્થિતિ પણ આ ભવચક્રમા મેં અનેક વાર પ્રાપ્ત કરી

સદાગમ જોરમા હોય તે વખતે

અને તે જોરમા ન હોય ત્યારે

એ મોટા ભવચક્રમા ફરતા મારા કર્મોની સ્થિતિ કોઇ વખત લાબી થતી, કોઇ વખત ટુકી થતી મોહરાય વિગેરે શત્રુઓ કોઇ વાર બહુ જોરમા આવી જતા અને કોઇ વાર સદાગમ જોરમા આવી જતો જ્યારે સદાગમનુ જોર થાય ત્યારે પેલા શત્રુઓના ઉપર એનો અકુશ ચાલતો અને તેઓ નરમ પડતા એ પ્રમાણે ભવચક્રમા પરિભ્રમણ કરતા મારી પાસે અનત વખત એ સદાગમ આવ્યો અને ગયો, એ પ્રમાણે આવતા જતા એનો મને કાઇક અભ્યાસ[2] થયો ત્યાર પછી મારા સબધમા શી હકીકત બની તે તુ સાભળીને સમજી લે

વિદ્યા સબધી સદ્બોધનો સકેત.
સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિનુ પ્રસ્થાન.
આખરે સદ્બોધની નીતિનુ અનુકરણ.

સદાગમના અભ્યાસને પરિણામે મારી ચિત્તવૃત્તિ અટવી કાઇક નિર્મળ થઇ, સાફ થઇ, એટલે એ વખતે અવસર જોઇને ચારિત્ર-

---

૧ કુતીર્થીઓના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૨

૨ અભ્યાસ —શ્લેષ છે (૧) નજીક વાસ અને (૨) બહુ તે નજીક રહેવાથી પરિચય વધે છે તેના પર આ રૂપક છે

રાજાનો સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શન તૈયાર થયો એની ઇચ્છા મારી પાસે આવવાની હતી પણ એણે પોતાની અક્કલથી કામ કરવા જતા આગળ સખ્ત હાર ખાધી હતી[1] અને આખરે સદ્બોધની રાજનીતિ સાચી છે એમ તેને સ્વીકારવા યોગ્ય લાગ્યું હતું તેથી કોઇ પણ પ્રકારની શરૂઆત મારા સબંધમા કરવા પહેલા તેણે સદ્બોધ મત્રીની સલાહ લેવી યોગ્ય ધારી લશ્કરી ખાતાના માણસો જો દિવાની ખાતાની સલાહ લેતા નથી તો ઘણી વાર આપત્તિમા આવી પડે છે એ વાતનો એને મારા સબંધમા અગાઉ સાક્ષાત્કાર થઇ ગયો હતો આ સર્વ વિચારણા તેના ધ્યાનમા હતી તેથી પ્રસ્થાન કરવા પહેલા તે (સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ)[2] સદ્બોધ પાસે ગયો તે વખતે તેઓ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ —

સમ્યગ્દર્શન—"આર્ય ! તમે મને અગાઉ કહ્યું હતું કે તે વખતે તો બેસી રહેવુ અને રાહ જોવી હવે અવસર થયો છે ? જો થયો હોય તો આપણા રાજાધિરાજને કહો કે ઘેરો ઘાલવા માટે-પ્રસ્થાન કરવા માટે મને હુકમ આપે મને લાગે છે કે હવે મારો અવસર આવી પહોંચ્યો છે, મારે એ સસારીજીવને હાથમા લેવાનો વખત થઇ ગયો છે "

સદ્બોધ—"ભાઇ ? તું બહુ સારૂ બોલ્યો ! તેં બરાબર તાગડો સાધ્યો છે, અવસર જોઇ લીધો છે, તકને પકડી લીધી છે "

સદ્બોધે ત્યાર પછી મહારાજરાજેશ્વર ચારિત્રમહારાજને વિજ્ઞપ્તિ કરી તેમણે મારી પાસે સમ્યગ્દર્શનને મોકલવા હુકમ આપ્યો તે વખતે વળી સમ્યગ્દર્શને પૂછ્યુ —

સમ્યગ્દર્શન—"સાહેબ ! આ નિર્દોષ પુત્રી [3]વિદ્યાને મારી સાથે લઇ જઉં ? એ કન્યા પેલા સસારીજીવને ભેટ કરૂં કે જેથી એને પણ સતોષ થાય, એ રાજી થાય અને એનુ આપણી તરફ વધારે ખેંચાણ થાય ? "

---

૧ જુઓ પ્ર ૫ પ્ર ૧૯

૨ આ સબધમા પ્ર ૫ પ્ર ૧૯ મા સદ્બોધની રાજનીતિ વિગેરે જરૂર સ્મરણ કરવા એણે રાહ જોવાનું તે વખતે કહ્યું હતું (પૃ ૧૩૧૧) તે અવસર હવે આવ્યો જણાય છે

૩ વિદ્યાનો પરિચય આ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૪ મા થઇ ગયો છે એ ચારિત્રરાજની કુમારી કન્યા છે

મદ્બોધ[1]—સેનાપતિરાજ! અત્યારે એ વિદ્યાનો અવસર નથી, એને અત્યારે સાથે લઇ જવામાં લાભ નથી તેનું કારણ સાંભળો. એ સંસારીજીવ હજુ ભોળો છે, કાચો છે, તેથી એ તને અત્યારે સારી રીતે ઓળખી ન શકે. અત્યારે તો એ સામાન્ય રીતે જ તને અંગીકાર કરશે. જ્યાં સુધી એ સંસારીજીવ તારૂં તાત્ત્વિક રૂપ[2] ન જુએ, રૂપ જોઇને જ્યાં સુધી તને એ બરાબર ધારણ ન કરે ત્યાં સુધી વિદ્યા કન્યા એને ન દેવાય. હકીકત એવી છે કે આપણે હજુ એના કુળ અને શીળને જાણતા નથી, આપણો હજુ તેની સાથે પાકો પરિચય નથી, અને એ મૂર્ખાઇ કરીને કદાચ દીકરી વિદ્યાનો પરાભવ કરે, એને મારે કૂટે કે એની સાથે પૂરતો સંબંધ ન રાખે તો મારા જેવાને એ હકીકતથી ઘણો સંતાપ થાય, માટે હાલ તું વિદ્યાને સાથે લીધા વગર જ તેની પાસે જા. યોગ્ય વખત થયા પછી એ તારૂં રૂપ બરાબર પરખશે. જ્યારે એ તને બરાબર પરખશે અને એના ધ્યાનમાં તારૂં સાચું રૂપ આવી જશે ત્યારે વિદ્યાને સાથે લઇને હું ત્યાં તારી પાસે આવીશ. અત્યારે સંસારીજીવને સદાગમનું સનાથપણું મળ્યું છે, મહામોહાદિથી એને જરા નરમાશ મળી છે અને સુખના સ્વાદનું જરા વેદન (ઉપભોગ) થયું છે, તેમજ વળી એ દેવ (ચારિત્રધર્મરાજ) તરફ કાંઇક સન્મુખ ભાવવાળો થયો છે, એને દેવના દર્શનની ઇચ્છા થઇ આવી છે, તેથી અત્યારે તું વિદ્યા કન્યા વગર જઇશ તો પણ ઘણો લાભ છે. માટે હાલ તો ભાઇ સમ્યગ્દર્શન! તું એકલો જ જા."

સમ્યગ્દર્શન—"જેવી પ્રભુની આજ્ઞા! અને સદ્બોધ ભાઇની સલાહ!"

આ પ્રમાણે અવસરે વિદ્યાકન્યાને લઇ આવવાનો સંકેત કરી યોગ્ય વિચારણાને પરિણામે મહારાજાના આદેશથી અને મંત્રીની સલાહથી સમ્યગ્દર્શન મારી પાસે આવવા માટે નીકળી પડ્યો.[3]

1 લશ્કરી ખાતું પણ છેવટે સિવિલિયન (દિવાની) ખાતાના હાથ નીચે રહીને જ કામ કરે તે યોગ્ય છે તેનું આ જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત છે.

2 આખું વાક્ય ઊંડા ભાવવાળું છે. વિચારશો. સંકેત સ્પષ્ટ થઇ ગયો છે. અર્થ વિચારવાથી એની જરો આખું વાક્ય શ્લેષથી ભરપૂર છે. તાત્ત્વિક રૂપ એટલે સમ્યગ્દર્શનનો વાસ્તવિક અનુભવ—દ્રવ્યથી નહિ પણ ભાવથી. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન થયા પછી સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે. એથી ઉલટો ક્રમ શક્ય છે કે નહિ એ વિચારણીય પ્રશ્ન છે.

3 પ્રગતિના માર્ગ હવે વધતા જવાનું થાય છે. એના એક એક પગથીઆ વિચારવા યોગ્ય છે. એમાં દોડાદોડી નકામી છે અને ધમાલ હાનિકર્તા છે. આખી કથાના સાધ્યનું દર્શન કરાવવાની અહીં શરૂઆત થાય છે અને તેનો અંતિમ ભાગ આઠમા પ્રસ્તાવના અંત સુધી ચાલે છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું

પ્રગતિને માર્ગે

સદાગમ મારી પાસે હોય ત્યારે મારી કેવી સ્થિતિ થતી હતી અને તે જ્યારે હુ વિસરી જતો ત્યારે મારા શા હાલ થતા હતા તેનુ તારી પાસે વિવેચન કર્યુ સદ્‌બોધમત્રી સાથે વિદ્યાપુત્રી સબધી સકેત કરી મહારાજરાજેશ્વર ચારિત્રધર્મની રજા લઇ સદ્‌બોધ મત્રીની સલાહ અનુસાર સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિએ મારી તરફ પ્રસ્થાન કર્યું તે વાત તને જણાવી તે વખતે મારા સબધમા શો બનાવ બની રહ્યો હતો તે તુ સાભળ

જનમદિરનગરે વિરોચન.
ધર્મઘોષ મુનિની દેશના.
સમ્યગ્દર્શનનો ત્યા મેળાપ.

માનવાવાસમા એક જનમદિર નામનુ નગર હતુ ત્યા આનદ નામનો એક ગૃહસ્થ વસતો હતો તેની નદિની નામે પત્ની હતી તેઓને ત્યા હુ તે વખતે પુત્ર થયો હતો મારૂ વિરોચન નામ પાડવામા આવ્યુ હતુ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા પછી હુ આનદ કરતો હતો

એક વખત એ નગરની બહારના ભાગમા આવેલા એક ચિત્તનદન નામના બગિચામા હુ ફરવા ગયો ત્યા મેં એક ધર્મઘોષ નામના આચાર્યને જોયા હવે તે વખતે મારી કર્મની સ્થિતિ ઘણી પાતળી પડી ગઇ હતી અને મહામોહ વિગેરે ભાવશત્રુઓ કમજોર થઇ ગયા હતા તેથી હુ એ મુનિમહારાજને પગે પડીને જીવરહિત ભૂમિ તપાસી તે પર બેઠો

મહાત્મા મુનિના દર્શનથી મને ભદ્રકભાવ ઉત્પન્ન થયો, હુ ધર્મસન્મુખ થયો છુ એમ તેઓના જાણવામા આવી ગયુ એટલે અમૃતના બિંદુઓ ઝરતા હોય ત્યારે જેવો આનદ થાય તેવો મનને આનદ ઉત્પન્ન કરનાર અને કાનને પવિત્ર કરનાર શબ્દો વડે તેઓશ્રીએ દેશના આરભી –

ધર્મદેશના.

"આ દુનિયામાં મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થવો ઘણો મુશ્કેલ છે એવો
"મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ખાસ કરીને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ
"થવી તેથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે બુદ્ધિશાળી માણસને એવી પ્રાપ્તિ
"થાય તો પછી એણે એનાથી પરમપદ પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ એમ
"ન કરવામાં આવે તો શું થાય છે તે પણ તમે જાણી લો આ
"સંસાર (ભવ) રૂપ મોટા અને અંત વગરના લાંબા રસ્તામાં પડ
"વાનું તેને થાય છે અને એવી મોટી મુસાફરી માટે પૂરતું ભાતું
"અને સારી રીતે ભરપૂર ખોરાક ન હોવાથી આખે રસ્તે હેરાન
"થવું પડે છે, ત્રાસ વેઠવા પડે છે અને પરિણામે દુઃખની પરંપરા
"ભોગવવી પડે છે વળી પ્રાણીએ જાણવું જોઇએ કે કુશળ કર્મો
"કરવા એ સંસારસમુદ્રને તરવાનું મુખ્ય સાધન છે, માટે એણે
"સારાં કર્મો જ કરવાં જોઇએ, કર્મયોગી થવું જોઇએ આવો સારો
"મનુષ્યજન્મ મળ્યો છે તેને નકામો ન કરી નાખવો જોઇએ, એનો
"બનતો લાભ લેવો જોઇએ, એનાથી કામ કાઢી લેવું જોઇએ[1]"

સદાગમ પ્રાપ્તિ.
કર્તવ્યનો આદેશ.
સન્માર્ગ દર્શન.

એ પ્રમાણે ધર્મઘોષ મહારાજે દેશના આપી તે વખતે તે જ મુનિ પાસે આ મહાત્મા સદાગમ મહાશય ફરી વાર દેખાયા તે વખતે મુનિરાજે જે વચનો કહ્યાં તે સર્વ મારે ગળે ઉતર્યાં, અને તે પર પ્રેમ રૂચિ થયા અને મેં મુનિરાજને કહ્યું "સાહેબ! મારૂં કર્તવ્ય શું છે તે આપથી ફરમાવો"

---

૧ આ નીચેના મૂળ શ્લોકો મુખપાઠ કરવા જેવા છે એનો છંદ દ્રુતવિલંબિત છે

मनुजजन्मजगत्यतिदुर्लभं, जिनमतं पुनरत्र विशेषतः ।
तदिदमाप्य नरेण सुमेधसा, विढपनीयमतोऽपि परं पदम् ॥
इतरथा पुनरेव निरन्तके, निरवितस्य सुभीमभवाध्वके ।
कुशलशम्बलमुत्कलमौदनं[1], ननु विनातुलदुःखपरम्परा ॥
इदमवेत्य जनेन विजानता, कुशलकर्मभवोदधितारकम् ।
इह विधेयमहो विफलं मुधा, न करणीयमिदं नरजन्मकम् ॥

---

१ सादनं पाठांतर

ધર્મઘોષ મુનિએ જવાબમાં કહ્યું —

ભવના પ્રપંચની પીછાન.
દેવ ગુરૂધર્મનું આરાધન.
જિન વચનની સદ્દહણા.
યોગોની ઉપર અંકુશ.
રાગાદિ દોષની ઓળખાણ.
ચિત્તની સાચી નિષ્પ્રકંપતા.

" अवधीरणीयो भवता भवप्रपञ्च , आराधनीयो विलीनरागद्वे
" षमोहोऽनन्तज्ञानदर्शनवीर्यानन्दपरिपूर्ण परमात्मा, वन्दनीयास्तदु
" पदिष्टमार्गवर्तिनो भगवन्त सत् साधव , प्रतिपत्तव्यानि जीवाजीव
" पुण्यपापास्रवसवरनिर्जराबन्धमोक्षलक्षणानि नव तत्त्वानि, सर्वथा
" पेय जिनवचनामृत, नेय तदङ्गाङ्गीभावेन, अनुष्ठेयमात्महित, उपचेय
" कुशलानुबन्धि कुशल, विधेय निष्कलङ्कमन्त करण, हेय कुविकल्प
" जल्पजाल, अवसेय भगवद्वचनसार, विज्ञेय रागादिदोषवृन्द, छेय
" सुगुरुसदुपदेशभेषज, देय सतत तदाचरणे मानस, अवगेय दुर्जन
" प्रणीतकुमतवचन, निमेय महापुरुषवर्गमध्ये स्वरूप, स्थेय निष्प्रक
" म्पचित्तेनेति "

" તમારે આ ભવ (સંસાર) નાટકનો સંપૂર્ણ અનાદર કરવો,
" જેમના રાગ દ્વેષ અને મોહ નાશ પામી ગયા છે અને જેઓ અનંત
" જ્ઞાન દર્શન વીર્ય અને આનંદથી ભરપૂર છે એવા પરમાત્માની
" તમારે આરાધના કરવી, એવા પરમાત્માએ બતાવેલા માર્ગમાં વર્ત
" નારા ખરેખરા સાધુ મહાત્માઓની તમારે વંદના પૂજા ભક્તિ કરવી,
" તમારે જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આસ્રવ સંવર નિર્જરા બંધ મોક્ષ રૂપ
" નવતત્ત્વોને ખરા તત્ત્વરૂપે કબૂલ રાખવા, સ્વીકારવા, સર્વથા તીર્થંકર
" મહારાજના વચનરૂપ અમૃતનું તમારે પાન કરવું, તેની સાથે એક
" મેક થઈ જવું, એમાં પ્રધાનતા અને ગૌણતા અથવા ઉપકાર્ય ઉપ
" કારક ભાવને બરાબર સમજવા, આત્માને હિત થાય તે જ કાર્ય કરવું,
" એવા સારા કાર્યો કરવા કે જેના પરિણામે વધારે સારા કામો થયા જ
" કરે,[1] અંતઃકરણને તદ્દન સાફ મેલ વગરનું અને દાઘ વગરનું

[1] આને પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કહેવામાં આવે છે સમાજહિત આત્મહિત થાય તેવા કાર્યમાં ધન કે શક્તિનો વ્યય પુણ્યાનુબંધી પુણ્યો ય સૂચવે છે મોજ શોખ વિષયસેવન રમતગમત વિગેરે એથી ઉલટા છે એમાં શક્તિ કે ધનનો વ્યય થાય તે પાપાનુબંધી પુણ્યોદય છે

"રાખવુ, ખોટા વિચારો કે અગડબગડ બોલવા રૂપ વચનજાળનો
"સર્વથા ત્યાગ કરવો, ભગવાનના કોઇ પણ વચનનો ઊંડો સાર શો
"છે તે શોધી કાઢવો, રાગ દ્વેષ મોહ વિગેરે દોષોના ટોળાઓને બરા-
"બર ઓળખી લેવા, સુગુરૂના સાચા ઉપદેશ રૂપ ઔષધને ગ્રહણ
"કરવુ, તે ઔષધોનો ઉપયોગ કરવા ઉપર નિરતર મનને લગાડવુ,
"દુર્જન માણસોએ કહેલા-પ્રરૂપેલા ખોટા મતના વચનોનો તિરસ્કાર
"કરવો, મહાપુરૂષના વર્ગમા પોતાની જાતને સરખાવવી અને તદ્દન
"સ્થિર ચિત્તે રહેવુ"

સમ્યગ્દર્શન આગમન.

આ પ્રમાણે મહા તપસ્વી ભગવાન ધર્મઘોષ મહારાજ મધુર સ્વરે બોલી રહ્યા હતા તે વખતે સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ ત્યા આવી પહોંચ્યો બહુ મુશીબતે ભેદી શકાય એવી આકરી કર્મની ગ્રથિના ભેદ દ્વારા મેં તેને જોયો, એ ગ્રથિ ભેદરૂપ દુરબીનથી મેં એને દૂરથી તપાસી લીધો, અવલોકી લીધો[1] એટલે એ દર્શનના પ્રભાવથી મુનિમહારાજે જે જે વચનો કહ્યા તેના ઉપર રૂચિપૂર્વક શ્રદ્ધા થઇ અને વળી એ સેનાપતિ મારો ખરો બધુ છે એવી બુદ્ધિથી મે એનો આદર કર્યો, મેં એને વધાવી લીધો.

મુનિમહારાજ ધર્મઘોષને મેં જવાબમા તે વખતે કહ્યુ "નાથ! આપ જે હુકમ કરો છો-ફરમાવી રહ્યા છો તે સર્વ હુ કરીશ"

આપ્રમાણે કહીને તે મુનીશ્વરને વદના કરી હુ મારે ઘરે ગયો

જ્ઞાન પ્રગતિ અને અધિકાર.
ગુરૂમહારાજની નિમિત્તતા.
ગુણોદ્ભવ યોગ્યતાનુસાર.

હવે હુ સમ્યગ્દર્શનયુક્ત થયો, મારી સાથે સમ્યગ્દર્શન રહેવા લાગ્યો અને તેને લઇને તત્ત્વશ્રદ્ધા[2] મને થઇ અને તેથી મારો આત્મા પવિત્ર થયો છતા મારે તને જણાવવુ જોઇએ કે તે વખતે હુ ખાસ જ્ઞાનથી રહિત હતો એટલે કે મને શ્રદ્ધા હતી પણ કોઇ વિશિષ્ટ જ્ઞાન મારામા નહોતુ, તેથી વાત એ બની કે મારામા ઓઘ શ્રદ્ધા વધારે હતી 'જિનેંદ્ર ભગવાને જે કહ્યુ છે તે જ સાચુ છે, વગર

૧ મતલબ તે વખતે મને ગ્રથિભેદ થયો

૨ તત્ત્વશ્રદ્ધા તીર્થંકર મહારાજે બતાવેલા નવતત્ત્વની રૂચિ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનનો સબધ કેવો છે તે અત્ર જણાશે શરૂઆતમા વિશિષ્ટ જ્ઞાન વગરની શ્રદ્ધા કેટલો લાભ કરે છે તે પણ ખાસ વિચારવા યો ય છે

શકાઓ તે સાચુ છે અને તેમા જરા પણ ભેદભાવ નથી-' આવી રીતે શ્રદ્ધા રાખીને હુ રાજી થઇને રહેતો હતો[1] સદાગમ જાતે પોતાનુ વિજ્ઞાન મને થોડું થોડું બતાવતો હતો તેટલુ જ હુ જાણતો હતો, પણ વસ્તુના ઊંડા ભાવોનો કે રહસ્યોનો મને કાઇ બોધ થયો ન હોતો સદાગમના પ્રતાપથી ઉપર ઉપરની કેટલીક હકીકત હુ માત્ર જાણતો હતો મારા ગુરૂઓ ઘણા કાબેલ હતા, બોલવામા પણ ભારે કુશળ હતા છતા પણ તેઓ મને સૂક્ષ્મ જ્ઞાન આપી શક્યા નહિ, વધારે ઊંડો મને લઇ જઇ શક્યા નહિ, મને ઝીણવટમા ઉતારી શક્યા નહિ, કારણ કે તેવા વિશેષ જ્ઞાન માટે મારી યોગ્યતા થઇ ન હોતી

એનુ કારણ એ છે કે શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનનુ ખરૂ કારણ તો પોતાની યોગ્યતા જ છે, ગુરૂઓ તો તેને અગે માત્ર મદદગાર (નિમિત્ત) થાય છે, સાધનમાત્ર બને છે એ વાતનો તને દાખલો પણ આપું જો આગળ જ્યારે હુ ઘનવાહન હતો તે વખતે મારા મિત્ર અકલક અને કોવિદાચાર્યગુરૂએ મને ઉપદેશ આપવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો[2] તેઓએ સેંકડો પ્રયત્નો કર્યા છતા મારા ઉપર તેની સહજ પણ અસર થઇ ન હોતી, મને શ્રદ્ધા પણ થઇ ન હોતી વળી બહેન! ત્યાર પછી અનત વખત મારે સદાગમનો સબધ થયો પણ તે વખતે હુ શ્રદ્ધા વગરનો હતો, હુ સદાગમની વાત સાચી જ માનતો નહિ અથવા મને તેના તરફ ઉપેક્ષા રહેતી હતી આટલા ઉપરથી તારા સમજવામા આવ્યુ હશે કે પ્રાણીમા જ્યારે જેટલી યોગ્યતા હોય ત્યારે તેટલો જ તેને ગુણનો લાભ થાય છે, તેટલા જ ગુણોનો તેનામા જન્મ થાય છે. યોગ્યતા વગર ગુણપ્રાપ્તિ કે તેની વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી. આ પ્રમાણે કારણ હોવાથી ધર્મઘોષસૂરિએ તો ઘણો ઉપદેશ આપ્યો, તેના પરિણામે મને માત્ર શ્રદ્ધા જ થઇ, સૂક્ષ્મ જ્ઞાન વગરની પણ સાચી શ્રદ્ધા થઇ, કારણ કે મારી તે વખતે એટલી જ યોગ્યતા હતી[3]

---

૧ પ્રાથમિક સ્થિતિમા ઓઘ શ્રદ્ધાની કેટલી જરૂર છે તે આ ઉપરથી સમજાશે શ્રદ્ધાને સ્થિર રાખનાર જ્ઞાન છે પણ શ્રદ્ધા (દર્શન) વગરનુ જ્ઞાન અજ્ઞાન છે એ સર્વમાન્ય સૂત્રનો અહીં સાક્ષાત્કાર થશે બહુ લક્ષ્ય રાખીને રહસ્ય વિચારશો આ પ્રગતિના માર્ગો બહુ વિચારવા યોગ્ય છે એનો ક્રમ બહુ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે

૨ ચાલુ પ્રસ્તાવ, ઘનવાહનનો ભવ જુઓ પ્રકરણ ૧૨ મુ અને ૧૪ મું

૩ એકલી ઓઘ શ્રદ્ધા થાય તે પણ ઓછી વાત નથી સસારીજીવની દૃષ્ટિ ઘણી ઊંચી છે એટલે એ તો શ્રદ્ધા સાથે 'માત્ર' શબ્દ વાપરે છે, બાકી એથી બેડો પાર થાય છે અને સસાર પરિમિત થાય છે

ગૃહિધર્મનુ તત્ર આગમન.
તેની પાલનાથી વિબુધાલય.

કર્મની સ્થિતિ ઉપર જણાવ્યુ તેમ ગ્રથિભેદ કરતી વખત ઓછી કરી હતી તેમાથી વળી બેથી નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ મેં ત્યાર પછી વધારે ઓછી કરી એટલે તે વખતે ચારિત્રરાજનો ફટાયો ગૃહિધર્મ[1] મારી પાસે આવ્યો મેં તો એને માત્ર સામાન્ય નજરે ઉપર ઉપરથી ઓળખ્યો મેં એનુ વિગતવાર ઓળખાણ તે વખતે કર્યું નહિ મેં સામાન્ય રીતે (દેશથી) વ્રત નિયમો લીધા અને લીધા તેવા પાળ્યા, જેટલા પાળ્યા તેટલા શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ થયેલ બુદ્ધિએ પાળ્યા એને પરિણામે ત્યાર પછી મને એક નવી ગોળી આપીને કલ્પવાસી વિબુધાલયમા (ચોથા પાડામા) મને લઇ જવામા આવ્યો

* * *
* *

સૌધર્મ દેવલોકે.

દેવ જન્મ વર્ણન.
પૂર્વભવનુ સ્મરણ.
દેવકર્તવ્ય પાલન.

પ્રથમ દેવલોક સૌધર્મના નામથી પ્રસિદ્ધ છે ત્યા દેવતાનો આકાર ધારણ કરતો હુ સુખશય્યામાથી એક ક્ષણવારમા જાગૃત થયો દેવતાનો જન્મ કેવી રીતે થાય છે અને તે વખતે તેમનુ શરીર કેવુ હોય છે તે સાભળવા જેવુ છે તે બ્હેન ! તુ સાભળ પ્રથમ જે શય્યામાથી હુ જાગૃત થયો તેનુ વર્ણન તારી પાસે કરૂ છુ —

શય્યા વર્ણન

એક દિવ્ય પલગ ઉપર સુદર તળાઇ રચવામા આવેલી હોય છે એ તળાઇ અતિ કોમળ હોય છે, ગુલગુલિયા થાય તેવી સુંદર હોય છે એ તળાઇ ઉપર તદ્દન મુલાયમ સ્પર્શવાળુ અને મનને આનદ ઉપજાવે તેવુ આચ્છાદન બીછાવેલ હોય છે, મતલબ કે ચાદર (ઓછાડ) પણ ઘણી કોમળ હોય છે એ શય્યાની આસપાસ અતિ સુગધી ફૂલો અને ધૂપનો પમરાટ ફરી વળેલો હોય છે અને એની સુગધી ચોતરફ વિસ્તરી રહેલ હોય છે દિવ્ય વસ્ત્રોનો માથે ચદરવો હોય છે તે આખને બહુ સારો લાગે તેવો હોય છે

૧ ગૃહિધર્મ—એ ચારિત્રરાજનો ફટાયો કુમાર થાય જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૫

ત્યાં બે લાંબા હાથ પસારીને ઊભા રહેલા દેવોના આનંદ સ્વરથી મને આશ્ચર્ય થયું હું જ્યારે ઉઠ્યો[1] ત્યારે મારે માથે

જન્મ, વિભૂષા

મુગટ પહેરેલો હતો, હાથે કડાં પહેરેલાં હતાં, બન્ને હાથે બાજુઓ બાંધેલા હતા, ગળામાં હાર પહેરેલો હતો, કાનમાં કુંડળ પહેરેલાં હતાં, આખે શરીરે ઘરેણાં પહેરેલાં હતાં, શરીરે સુગંધી વિલેપન કરેલું હતું, મુખમાં તાંબૂલ હતું અને સદૈવ તાજી રહેતી પુષ્પની માળા ગળામાં ધારણ કરેલી હતી આવા સુંદર સંયોગોમાં હું શય્યામાંથી બેઠો થયો તે વખતે સર્વ દિશાઓ ઝળઝળાટ થઇ રહેલી હતી, અને તેના પ્રકાશમાં મેં વધારો કર્યો હોય એમ મને લાગ્યું

તે વખતે એ શય્યાની બાજુમાં લલનાઓ (દેવાંગનાઓ) ઊભી રહેલી હતી તેઓની આંખો અતિ ચપળ હતી પણ

લલના

મટકું મારતી ન હોતી દેખાવમાં તેઓ અતિ સુંદર હતી પ્રેમભીની આંખોએ તેઓ 'જય જય નંદા, જય જય ભદ્રા' વચનો બોલી 'હે નંદ! તારો જય થાઓ, હે ભદ્ર! તારો જય થાઓ' એવા ભાવાર્થવાળો તેઓનો રૂપાની ઝીણી ઘુઘરી જેવો મધુર અવાજ મારા સાંભળવામાં આવ્યો વળી તેઓ બોલી "હે ભદ્ર! તું દેવ છે, તું અમારો સ્વામી છે, અમે તારી દાસીઓ છીએ" આવા સુંદર કર્ણપ્રિય શબ્દો એ અદ્‌ભુત રૂપસૌંદર્યવાળી સ્ત્રીઓ બોલી રહી હતી

મારી આસપાસ આવી અદ્‌ભુત સમૃદ્ધિ જોઇને મારી આંખો વિસ્મયથી પ્રફુલ્લ થઇ ગઇ અને મને કયા 'સુકૃત્યના

પૂર્વ યાદિ

પરિણામે આ ઋદ્ધિસિદ્ધિ મળી હશે તેનો હું વિચાર કરવા લાગ્યો બ્હેન! તે વખતે જ્યારે હું અગાઉ વિરોચન હતો તે પ્રસંગે મેં જે સુંદર કાર્યો કર્યા હતા તે સર્વ મને યાદ આવ્યાં મારા મનમાં તે વખતે જ્ઞાન થયું કે અગાઉ વિરોચન તરીકે રૂચિ અને સમજણ પૂર્વક ગૃહિધર્મની પાલના કરી હતી તેનો આ સર્વ લાભ મળ્યો છે આ પ્રમાણે હું વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શન અને મહાત્મા સદાગમ મારી પાસે આવી પહોંચ્યા એટલે મને બરાબર ખ્યાલ થયો કે આ તો સર્વ પ્રતાપ એ બે મહાત્માઓનો છે મેં તે જ વખતે એ બન્ને મહાપુરૂષોને

1 દેવતાઓ આવી રીતે શય્યામાંથી જન્મે છે તેઓનો જન્મ ગર્ભજ પેઠે મનુષ્ય હોતો નથી

મારા ભાઇ તરીકે સ્વીકારી લીધા[1], વધાવી લીધા હુ આટલા વિચાર અને નિશ્ચયપૂર્વક શય્યામાથી બેઠો થયો અને દેવતાને યોગ્ય મારા કર્તવ્યો કરવા લાગ્યો તે નીચે પ્રમાણે —

દેવ વિલાસ

એ દેવભૂમિમા અનેક રત્નોના કિરણથી લાલ રગના દેખાતા જળથી અને સપૂર્ણ ખીલેલા કમળોથી શોભી રહેલા મોટા સરોવરો હોય છે એવા સરોવરમા હુ હૃષ્ટ પુષ્ટ શરીર અને પયોધરવાળી લલિત લલનાઓ સાથે નાહ્યો, સરોવરમા તેમની સાથે સારી રીતે જળક્રીડા કરી અને આનદ કર્યો ત્યાર પછી તરત જ લીલાપૂર્વક હુ જિનમદિરે ગયો એ જિનમદિર પણ ઘણુ ભવ્ય હતુ, તદ્દન શુદ્ધ સોનાથી તૈયાર કરવામા આવ્યુ હોય તેવુ હતુ એની ફરસબધીમા નિર્મળ રત્નો ગોઠવવામા આવેલા હતા એવા અતિ આકર્ષક જિનભુવનમા જઇને ત્યા દૃઢ ભક્તિપૂર્વક તીર્થંકર મહારાજને મેં વદન કર્યું પછી ત્યા રહેલ મનોહર પુસ્તક ઉઘાડ્યું એ પુસ્તકમા નિર્મળ પાનાઓનો સગ્રહ કરવામા આવેલો હતો, એ આખુ પુસ્તક મણિરત્નમય હતુ, તીર્થંકર મહારાજના વચનો વડે ભરપૂર હોવાથી રમ્ય લાગતુ હતુ અને અદરની હકીકત વાચતા રોમરાયને વિકસ્વર કરે તેવુ હતુ આવુ સુંદર પુસ્તક ઉઘાડીને મેં તે વાચ્યુ[2] અને ત્યા રહીને મારે શુ કરવાનુ હતુ—મારો કલ્પ શો હતો તે જાણી લીધુ

આની રીતે ઇચ્છા પ્રમાણે પાચે ઇદ્રિયના ભોગો દેવલોકમા ભોગવ્યા અને આશય પ્રમાણે તેમા આનદ માન્યો. એ સૌધર્મ દેવલોકે બે સાગરોપમથી સહજ ઓછો કાળ હુ રહ્યો

* * *

કલહ આભીર.

મારો સૌધર્મ દેવલોકે[3] કાળ પૂરો થયો એટલે વળી મારી ભાર્યા

---

૧ એટલે એ ભવમા પણ મને સમ્યગ્દર્શન થયુ અને સદાગમનો અભ્યાસ ચાલુ રહ્યો

૨ દેવતાઓનો સમય ક્રીડા નાટકપ્રેક્ષણ અને ઇદ્રિયસુખસાધનના ભોગોપભોગમા જાય છે ત્યા જે રુચિમાન્ પ્રાણી હોય છે તે વિષયમા વધારે પડતો રાગ કરતો નથી જે અજ્ઞાનકષ્ટથી કે ઉપર ઉપરના ત્યાગથી ત્યા પહોંચી ગયેલ હોય છે તે મિથ્યાજ્ઞાનને લઇને વિષયમા જ રસ લે છે, આસક્ત થઈ જાય છે અને પરિણામે સસારમા પડે છે

૩ દેવગતિના સુખોને પરિણામે કેટલીક વાર આવી મોટી હાનિ પહોંચે છે. વાસનાઓનો લાભ મળે પણ પ્રગતિ અટકી જાય છે અને પછી ધીમે ધીમે પશ્ચાદ્ગતિ પણ થતી જાય છે વળી પાછો પ્રસગ મળતા આગળ કહેવાશે તેમ પ્રાણી ઉપર પણ ચઢતો જાય છે

મને માનવાવાસ નગરે પાછી લઇ આવી ત્યા એક મદન નામનો આભીર[1] રહેતો હતો તેની રેણા નામની સ્ત્રી હતી તેમને ત્યા હુ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો મારૂ કલહ નામ રાખવામા આવ્યુ

ત્યા મારા વહાલા ભાઇઓ પેલા સેનાપતિ અને સદાગમ તો મને વિસરી ગયા, ત્યા આવ્યા જ નહિ તેને પરિણામે હુ પેલા શુદ્ધિ ધર્મને તો તદ્દન વિસરી જ ગયો, મેં એને ત્યા જોયો જ નહિ, કારણુ કે પેલા સેનાપતિ સદાગમ ન હોય ત્યા એ એકલો કદિ દેખાતો જ નથી છતા અગાઉ મારો થોડો વિકાસ થયો હતો, મારામા ભદ્રક ભાવ જાગૃત થયો હતો તેથી હુ પાપથી કાઇક બ્હીતો રહ્યો અને ભદ્ર પરિણામી થયો આવી રીતે આભીરની અવસ્થામા માનવાવાસે કાળ પૂરો કર્યા

* * *

* *

વિસ્મૃતિ અને રખડપાટો[2]

જ્યોતિષીએ દેવ.

ત્યાર પછી મારી ભવિતવ્યતા ભાર્યાએ મને વળી એક નવી ગોળી આપી અને જ્યોતિષ્ક દેવગતિમા લઇ ગઇ ત્યા સારા સારા ભોગો ભોગવ્યા વળી સપતિ પણુ ત્યા ઘણી મળી મેં મારી ઇંદ્રિયોને

૧ આભીર આહેર આ આહેર ગોવાળીઆનુ કામ કરે છે તેમનુ ધન ગાય ભેંસ ઘેટા છે તેમને ચારે અને દૂધ ઊનના પૈસા કરે જગલમા નાની નાની પલ્લીઓ કરી રહે છે તેમના ગામોને 'પલ્લી અથવા નેહડા' કહેવામા આવે છે

૨ વિકાસક્રમમા એક બાબત અગાઉ પણ લક્ષ્યમા આણી છે તે ખાસ ધ્યાનમા રાખવી પ્રાણી વિકાસમા આગળ વધે વળી જો તેનામા રાગ દ્વેષ મોહનુ જોર વધે તો પાછો પડે આવી રીતે અથડાતા કુટાતા જ્યારે એ બરાબર નિશ્ચિત થઇ આગળ વધે ત્યારે તે પ્રગત થાય છે ઓઘ દૃષ્ટિમા અનત કાળ ગયો પછી છેલ્લા પુદ્ગળપરાવર્તમા તે યોગ દૃષ્ટિમાં આવે છે એ એક પુદ્ગળપરાવર્તનો કાળ પણુ ઘણો લાબો છે પ્રથમ પ્રસ્તાવના પરિશિષ્ટમા વિચારાઇ ગયો છે એ છેલ્લા પુદ્ગળપરાવર્તમાથી અર્ધ પસાર થાય ત્યારે ગ્રથિભેદ થાય છે, ત્યાર પછી ચઢ ઉતર તો થયા કરે છે પણુ પછી પ્રાણીની સ્થિતિ ફરે છે એના કાર્યમા કુણાશ, એની બોલીમા મીઠાશ એનાં વિચા મા નરમાશ આવતી જાય છે સસારીજીવ અત્યારે આ છેલ્લી જણુાવી તે દશામા છે, પડતો જાય છે વળી ઊઠે છે પાછો રખડે છે, છતા એ દરમ્યાન એની આતર દૃષ્ટિ પ્રગત થતી જાય છે એ સૂક્ષ્મ રીતે જોવાથી જણુાશે આ છેલ્લા પુદ્ગળપરાવર્તનો કાળ છે તેમા જે પડેલા અને પ્રગતિ થાય છે તે બરાબર વિચારવા

ત્યા તૃપ્ત કરી, સારી રીતે રાજી કરી ત્યા વળી પેલા મહામોહ પરિગ્રહ ભાઇઓ બહુવારે દેખાયા, મારી સાથે ઘણો વખત રહ્યા, સબધ વધાર્યો અને હુ પણ તેમના તરફ વધારે પક્ષપાત રાખી રહ્યો મેં તેમને મારા પોતાના કરી લીધા અને વળી પેલા સેનાપતિ (સમ્યગ્દર્શન) અને સદાગમને તો હુ તદ્દન જ ભૂલી ગયો, તેમને યાદ પણ કર્યા નહિ

*		*		*

__તિર્યંચમા દેડકો.__

જ્યોતિષ્ક દેવ તરીકે રહેવાની મારી ગોળી પૂરી થવા આવી એટલે વળી ભવિતવ્યતાએ મને એક નવી ગોળી આપી અને મને પંચાક્ષપશુસસ્થાને લઇ જઇ ત્યા મને દેડકો બનાવ્યો મારી સ્રીને તો રમત કરવાની ટેવ પડેલી તે એણે તો જેમ ફાવ્યુ તેમ મારી સાથે મજા કર્યા કરી અને મને ચોતરફ ફેરવ્યો

*		*		*

આ દેડકા તરીકેની મારી ગોળી પૂરી થઇ ત્યારે વળી બીજી નવી નવી ગોળીઓ આપી મને અનેક જગ્યોએ આમતેમ ફેરવ્યો, રખડાવ્યો અને તે રીતે ભવિતવ્યતાભાર્યાએ મજા માણી

*		*		*

__કાપિલ્યપુરે વાસવ.__

અનેક જગ્યોએ રખડાવીને મારી ભાર્યા મને માનવાવાસના કાંપિલ્યપુરમા લઇ આવી એ નગરનો વસુબધ નામનો રાજા હતો ધરા નામની પત્ની હતી તેઓને ત્યા હુ રાજપુત્ર તરીકે પેલી ભાર્યાના પ્રતાપે ગયો મારૂ ત્યા વાસવ નામ રાખવામા આવ્યુ રાજપુત્રનો વૈભવ હોવા છતા હુ સારા કૃત્યો કરનારો થયો અને સર્વેને ઘણો પ્રિય થઇ પડ્યો

ત્યા યોગ્ય ઉમરનો થતા મને શાતિસૂરિ નામના સાચા ધર્મના ઉપદેશકનો યોગ થયો એમનો ઉપદેશ સાભળ્યા પછી તે જ વખતે ત્યા સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ અને સદાગમ દેખાયા તેઓનો વધારે પરિચય થતા પેલા મહામોહ વિગેરે જરા નરમ પડ્યા એ સર્વે દેખાવમા તે મારા ખરા મિત્ર હતા પણ અદરખાનેથી મારા શત્રુ હતા પણ તે બાબતની મને ચોક્કસ ખબર હજી પડી ન હોતી સદાગમના પ્રતાપે મને ત્યા કાઇક લાભ થયો

*		*		*

બીજે દેવલોકે.

વાસવના ભવમા મને સમ્યગ્દર્શન સદાગમનો સબંધ થયો તેના જોરથી હુ બીજે દેવલોકે ગયો, ત્યા પણ એ બનેનો મને સમાગમ થયો હુ વિબુધાલયના આનદમા પડી ગયો ત્યા મેં ઘણા કાળ સુધી સુખ ભોગવ્યુ, આનદ કર્યો, લહેર કરી

* * *

કાનચપુરે.

ત્યાર પછી મનુજગતિની અદર આવેલા કાચનપુર નામના નગરે હુ આવ્યો ત્યા મહામોહના દોષથી પેલા સેનાપતિ અને સદાગમને પાછો વિસરી ગયો

શ્રમણનો વેષ. વિરતિથી રહિતપણુ.
ગૃહિધર્મનો સામાન્ય સ્વીકાર અસ્વીકાર.
ભોગસપત્તિ-પુણ્યોદય-ભોગ અને પાત.
સમ્યગ્દર્શન સદાગમની હાર અને જીત.

આવી રીતે ન ગણી શકાય તેટલી વખત (અસખ્ય વખત) મેં એ સદાગમ મહાત્માને જોયા અને વળી અનેક વખત સદાગમ મારી પાસેથી ચાલ્યા ગયા, સેનાપતિ તો મારી પાસેથી બીલકુલ ચાલ્યા જ ગયા, હુ તેમને ખોઇ બેઠો એનો હેતુ એ કે મારે રખડવાના ઠેકાણા અનેક રહ્યા, મેં કોઇ જગ્યોએ હજુ સુધી સાચો વિરતિભાવ (ત્યાગ ભાવ) ધારણ કર્યો નહોતો, માત્ર ઉપર ઉપરની શ્રદ્ધાથી શ્રાવક થયો પણ સર્વવિરતિભાવની પ્રાપ્તિ મને થઇ નહોતી એટલે કેટલીક વાર મારી નૈસર્ગિક સરળતાને લઇને અને કેટલીક વાર સામા માણુસને રાજી રાખવા ખાતર શ્રદ્ધાને લઇને મેં શ્રાવકનો વેષ તો ધારણ કર્યો, પણ વિરતિભાવ મને આવ્યો નહિ, મેં ખરો ત્યાગ કદિ કર્યો નહિ

[1]વળી અસખ્ય વખત જ્યારે જ્યારે મારે સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શનને મળવાનુ થયુ ત્યારે ત્યારે દરેક વખત મારે તેની સાથે સદાગમનો મેળાપ જરૂર થતો હતો અને વળી તેમના મૂળમા સામાન્ય રૂપે હુ ગૃહિધર્મે ફટાયાને પણ જોતો હતો વળી કોઇ વાર આ ગૃહિધર્મને સેનાપતિ સાથે ન પણ જોઉં એવુ એ બન્યુ હશે, છતા તને ટુંકામા કહુ તો એ સેનાપતિની સાથે ગૃહિધર્મ અને સદાગમને મેં અસખ્ય વાર જોયા એ દરેક વખત ગૃહિધર્મ અને સદાગમ સામાન્ય રૂપવાળા હતા તે તારે લક્ષ્યમા રાખવુ

૧ આ આખી હકીકત ઘણી ઉપયોગી છે, વિકાસક્રમ બતાવનારી છે

આવી રીતે એ ત્રણે ભાઈઓ (સમ્યગ્દર્શન, સદાગમ અને ગૃહિધર્મ) ને બહુ વખત જોયા અને જ્યારે જ્યારે જોયા ત્યારે ત્યારે તેઓ મને સુખના કારણ થયા અને વળી વચ્ચે વચ્ચે મેં પાછા તેમને છોડી પણ દીધા મેં એકલા સદાગમને તો અનત વાર જોયો પણ એના વગર સમ્યગ્દર્શનને તો મે કદિ પણ જોયો નહિ[1]

વળી એક બીજી પણ વાત આ પ્રસગે જણાવી દઉં જ્યારે જ્યારે સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ મારી બાજુમા હોય, મારી પાસે હોય, ત્યારે ત્યારે પુણ્યોદય મારો મિત્ર થતો હતો, તે મને અનુકૂળ થતો હતો મને માનવાવાસમા કે વિબુધાલયમા જે ભોગો મળતા હતા, સપત્તિઓ પ્રાપ્ત થતી હતી, વિલાસના સુખસાધનો સાપડતા હતા તે સર્વ એ પુણ્યોદય મિત્ર પૂરા પાડતો હતો આ રીતે સેનાપતિની હાજરીનો એ એક લાભ હતો એટલુ જ નહિ પણ એક બીજો પણ લાભ થતો હતો અને તે એ કે એ હોય ત્યારે મારી કર્મની સ્થિતિ ટુકી થઇ જતી હતી, અદરના શત્રુઓ ગભરાયલા અને બીકથી ભરપૂર રહેતા હતા અને મહામોહ વિગેરે અદર ચુપચૂપ પડ્યા રહેતા હતા કોઇ કોઇ વખત જ્યારે એ મારા ભાવશત્રુઓ જોરમા આવી જતા ત્યારે પેલો પુણ્યોદય મિત્ર મને તજી જતો હતો, મારાથી દૂર નાસી જતો હતો અને તેથી મને ઘણો ત્રાસ થતો હતો એ (પુણ્યોદય) જેવો મારી પાસેથી દૂર ખસતો કે મને દુખના ડુગર ખડા થઇ ગયેલા દેખાતા હતા અને મારે તેને ભેટવુ પડતુ હતુ એ સર્વને પરિણામે ભવિત વ્યતા અનત કાળથી મને ભમાવ્યા કરતી હતી, રખડાવ્યા કરતી હતી એ પ્રમાણે થાય ત્યારે વળી કર્મની સ્થિતિ ભારે મોટી થઇ જતી, મન તદ્દન અધમ થઇ જતુ અને તદ્દન તત્ત્વશ્રદ્ધાન વગરનુ બની જતુ હતુ

આ પ્રમાણે જ્યારે બનતુ ત્યારે વળી પેલા મહાશત્રુઓ ભારે જોરમા આવી જતા અને મારા ઉપર પોતાનુ સામ્રાજ્ય ચલાવતા એમ જ્યારે થતુ ત્યારે પેલા ભાઇઓ (સમ્યગ્દર્શન અને સદાગમ) દૂર જઇને બેસતા આ પ્રમાણે હકીકત અનેક વાર બની ગઇ

વળી એક વધારે વાત તને ચોક્કસ કહી જણાવુ જ્યારે મિથ્યા દર્શનથી સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિનો તિરસ્કાર થતો ત્યારે જ્ઞાનસવરણ

---

૧ જ્ઞાન અને દર્શનનો આ તફાવત લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે માત્ર જ્ઞાન થાય તે કામનુ નથી સમ્યગ્દર્શન વગર જ્ઞાન અનત વાર થાય તે ઉપયોગ વગરનુ છે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન વગર થતુ નથી ગૃહિધર્મ એ ચારિત્રનો વિભાગ છે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આ ફૂલ વ્યવસ્થા વિચારવા યોગ્ય છે તેમા તેઓનુ ઉપર ઉપરનુ સ્વરૂપ પણ સમજવા યોગ્ય છે અને અતરદષ્ટિનુ સ્વરૂપ આદરવા યોગ્ય છે

રાજા સદાગમના ઉપર વિજય મેળવી તેને પણ દૂર મોકલી આપતો, વળી કોઇ વખત તેઓ પણ તેના ઉપર જીત મેળવતા, મતલબ કેટલી વાર સમ્યગ્દર્શન સદાગમ સાથે મળી મહામોહાદિ પર વિજય મેળવતા અને કોઇવાર મહામોહ પરિગ્રહ સાથે મળી સેનાપતિ અને સદાગમ પર વિજય મેળવતા

આવી રીતે બન્ને પક્ષનો કોઇ વાર જય થતો અને કોઇ વાર હાર થતી એ તો જેવો દેશ, જેવો વખત અને જેવા લશ્કરીઓ જ્યારે જેનુ પરિબળ થતુ ત્યારે તેનો વિજય થતો અને સામાની હાર થતી પણ આ બધી વાતમા મુદ્દાની વાત એ છે કે હુ જેનો પક્ષપાત કરતો, જેના તરફ પ્રેમ દેખાડતો, તેનો ઘણે ભાગે ખાસ કરીને વિજય થતો અને જેનાથી હુ વિરુદ્ધ દેખાતો અથવા થતો તેની હાર થતી

આવી રીતે બન્ને પક્ષની જય પરાજયની-હાર જીતની બાજી અનત કાળ સુધી ચાલી[1]

સોપારક પુરે વિભૂષણ.
મહાપુરૂષોની નિંદા આશાતના.
દુખસમુદ્રમા ભયકર પાત.

બહેન અગૃહીતસકેતા! ત્યાર પછી મારી પત્ની ભવિતવ્યતા મને એક વખત માનવાવાસમા આવેલા સોપારક નામના સુદર નગરમા લઇ ગઇ ત્યા શાલિભદ્ર નામનો એક વણિક રહેતો હતો. તેને કનકપ્રભા નામની ભાર્યા હતી તેનો હુ પુત્ર થયો. મારૂ વિભૂષણ નામ રાખવામા આવ્યુ

---

૧ આવી રીતે જૈન આમ્નાય પ્રમાણે વિકાસ અને હાનિ થયા કરે છે એ બન્નેનો આધાર આત્માપર છે એ ધારે અને વીર્યશક્તિનો ઉપયોગ કરે તો એ માર્ગે આગળ વધતો જાયછે એ નરમ પડી જાય તો શત્રુઓ જોરમા આવી જાય છે આવી સ્થિતિ ઘણો કાળ ચાલે છે પણ એટલુ નક્કી છે કે એક વાર સમ્યગ્દર્શન થયા પછી વધારેમા વધારે અર્ધ પુદ્ગળપરાવર્તન કાળમા પ્રાણી જરૂર સર્વ કર્મથી મુક્ત થઇ ભાવશત્રુઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી પોતાનુ સાચુ સ્વરાજ્ય મેળવે છે અને નિરાબાધપણે નિરતરને માટે સુખી થાય છે પ્રાણીની પોતાની પ્રગતિ કે પશ્ચાદ્ગતિનો આધાર તેના પોતાના જોર પર રહે છે સમ્યગ્દર્શન દેશ કાળ પ્રમાણે જોર કરેછે એમ ઉપર કહ્યુ તેનો એ જ ભાવાર્થ છે તત્ત્વશ્રદ્ધાન વગરનુ જ્ઞાન ઉપયોગી નથી, ચારિત્રની પ્રગતિ જ્ઞાનનુ સાધ્ય છે, ત્યાગભાવ જ્ઞાનનુ ફળ અને તત્ત્વશ્રદ્ધાન વગરનુ પુસ્તકજ્ઞાન માત્ર ખ્યાતિ માટે જ ઉપયોગી થાયછે આ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણેની સાથે પ્રગતિ થાય તે જ ખરી ઇષ્ટ છે

એક વખત હું શુભકાનન નામના ઉદ્યાનમાં ગયો ત્યાં સુધાકૂપ નામના આચાર્યનો મારે યોગ થયો[1] તેમની વાતો સાંભળી તે વખતે મારે પેલા સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિનો અને સદાગમનો મેળાપ થયો

તેઓશ્રીનો યોગ થતા મને તત્ત્વશ્રદ્ધાન (તત્ત્વપર પ્રીતિ-રુચિ) થઇ આવ્યું, છતા ભાવપૂર્વક મને વિરતિ (ત્યાગભાવ) થઇ નહિ, ઉપર ઉપરથી (દ્રવ્યથી) ત્યાગ થયો ગુરૂના આગ્રહથી અંતરના સાચા પ્રેમ વગર હું શ્રમણ (સાધુ) થયો મેં સાધુનો[2] વેષ તો લીધો અને સાધુઓની વચ્ચે રહ્યો પણ મારા કર્મના દોષથી હું વિભાવમાં પડી ગયો, આડે રસ્તે ચઢી ગયો અને મારૂં સાચું કર્તવ્ય વિસરી ગયો

વિપરીત પણું વિભાવ-નિંદા તેના પરિણામ

જ્યારે આવી રીતે વિભાવમાં પડ્યો ત્યારે પેલા મહામોહ વિગેરે પૂરતા જોરમાં આવી ગયા અને વસ્તુતઃ પેલા સેનાપતિ અને સદાગમ મારી પાસેથી દૂર ચાલ્યા ગયા હવે મહામોહ વિગેરેની અસર તળે હું તો પારકી નિંદા કરનારો થઇ પડ્યો કારણ હોય કે ન હોય પણ સાધારણ રીતે જ પારકાના અવર્ણવાદ બોલવા, પારકાની નિંદા કરવી, હોય કે ન હોય તેની બાબતોના આક્ષેપો કરવા, એ મારો ધંધો થઇ પડ્યો મેં તો પછી તપસ્વીઓની નિંદા કરી, સુંદર ચારિત્રવાળા મહાપુરૂષોની નિંદા કરી, સારા ક્રિયારુચિ જીવોની ટીકા કરી આવા ઉચ્ચ કક્ષાએ સ્થિત થયેલા પુરૂષોની નિંદા કરતા મારા મનમાં જરાએ શંકા પણ ન થઇ, મનને જરા આંચકો પણ ન આવ્યો અને તે વાત એટલે સુધી છેવટે વધી પડી કે મેં તો પછી સંઘની નિંદા કરવામાં, શ્રુત જ્ઞાનની નિંદા કરવામાં, ગણધરોની નિંદા કરવામાં અને ખૂદ તીર્થંકર મહારાજાની નિંદા કરવામાં પણ પાછું વાળીને જોયું નહિ ગણધરો પણ જાણે અમુક વાત સમજ્યા જ ન હોતા અને ખૂદ તીર્થંકરો પણ અમુક વાતો કહી કે સમજી શક્યા નથી એવા એના અનેક પ્રકારના આક્ષેપો પણ મેં કરી દીધા આવી રીતે જો કે મેં યતિનો

પાત અને રખડપાટો

વેષ લીધો હતો[3] છતા હું ખરોખરો પાપાત્મા બની ગયો, ગુણનો મોટો શત્રુ બની ગયો અને એ મહામોહને વશ પડીને ભયંકર મિથ્યાદૃષ્ટિ થઇ ગયો આવા પ્રકારની પાપચેષ્ટાઓને પરિણામે હું અતિ

---

૧ આવી રીતે દેવગુરૂનો યોગ થવો તેને યોગાવંચકપણું કહે છે

૨ દ્રવ્ય સાધુપણાનો અને ભાવ સાધુપણાનો વિચાર અત્ર કર્તવ્ય છે.

૩ વેષ લીધાથી કાંઇ વળતું નથી એ વાત લક્ષ્યમાં રાખવી આ દ્રવ્ય સાધુપણું છે

આકરા દુર્ભદ કર્મસમૂહથી ઘેરાઇ ગયો, લીટળાઇ ગયો, ભરપૂર થઇ ગયો અને તેને પરિણામે મારી ભાર્યાએ અનંત કાળ સુધી દુઃખસમુદ્રમાં લગભગ સર્વ સ્થાનકોએ પાછો ભમાવ્યો, રખડાવ્યો, તગડાવ્યો, આ સંસારમાં રહેલી સમસ્ત દ્રવ્યરાશિ મેં અરધા પુદ્‌ગળપરાવર્તના કાંઇક ઓછા કાળમાં ભોગવી લીધી અને હું ખૂબ રખડ્યો, ચારે તરફ સારી રીતે[1] ભમ્યો એ ભ્રમણમાં મારે માથે એક પણ વિપત્તિ પડવી બાકી રહી નહિ, એક પણ દુઃખ પડવું બાકી રહ્યું નહિ અને એક પણ આકરી વિડંબના-હેરાનગતિ થવી બાકી રહી નહિ

* * * *

ખુલાસાઓ ઉપસંહાર

* * *

પ્રજ્ઞાવિશાળાની વિચારણા

* *

મહામોહ પરિગ્રહ.
તેમનું અનર્થવિધાન.
તત્ર સ્પષ્ટ નિર્ગોપતા.

સંસારીજીવ ઉપર પ્રમાણે વાત કરતો હતો તે વખતે અગૃહીતસંકેતાને લાગ્યું કે પોતે કાંઇક અંદરનો ભાવાર્થ પણ સમજે છે આટલા ઉપરચોટિયા જ્ઞાનથી પણ એના મનમાં વિસ્મય ઉત્પન્ન થયો અને પોતે જાણે કાંઇક સમજી હોય તેવું તેના મુખ પર જણાવા લાગ્યું

બુદ્ધિની ભંડાર પ્રજ્ઞાવિશાળાએ ઉપરની વાત સાંભળી ત્યારે તેના મનમાં મોટો સંવેગ થઇ આવ્યો અને તેણે પોતાના મનમાં નીચે પ્રમાણે વિચારણા કરી —

"ખરેખર, મને એમ લાગે છે કે સંસારીજીવને જે અનેક "પાપો વળગેલા છે તેમાં મહામોહ અને પરિગ્રહ ઘણા ભયંકર છે, ભારે આકરા છે, સવથી વધારે પ્રબળ છે તેનું કારણ એ છે કે

[1] દ્રવ્યથી પુદ્‌ગળપરાવર્ત કેવી રીતે થાય છે તેમાટે જુઓ પરિશિષ્ટ ન પ્રથમ પ્રસ્તાવ

"ક્રોધાદિ પાપીઓનો જ્યારે એને યોગ થયો હતો ત્યારે તો એને સમ્ય-
"ગ્દર્શન સેનાપતિનો મેળાપ પણ થયો નહોતો, તેની સાથે તેને
"ઓળખાણ પણ નહોતી અને જરાએ સંબંધ પણ તેની સાથે
"સંસારીજીવને ન હોતો એ વખતે તો આ સંસારીજીવ કોઇ પણ
"પ્રકારના ગુણ વગરનો હતો અને એ તકનો લાભ લઇને એ ક્રોધાદિ
"પાપીઓ પોતાની અસર આ સંસારીજીવ ઉપર ચલાવે અને સંસા
"રીજીવ તેમના કહેના પ્રમાણે નાચ કરે, ચેષ્ટા કરે, તેમાં મને કાંઇ
"નવાઇ જેવું લાગતું નથી, એ વાતમાં હવે મને કાંઇ વિશેષતા લાગતી
"નથી, પણ આ મહામોહ અને પરિગ્રહે તો ભારે જબરી વાત કરી,
"ન ઉકેલી શકાઇ એવી ઘુંચ ઊભી કરી, ન સમજી શકાય તેવી
"પરિસ્થિતિ નીપજાવી એમણે (મહામોહ પરિગ્રહે) તો સંસારીજીવને
"સમ્યગ્દર્શન જેવો સેનાપતિ મળ્યો તો પણ એનો દીર્ઘ કાળ સુધી
"સંસારમાં પાત કરાવ્યો અને ચારે તરફ લગભગ સર્વ સ્થાનકોમાં
"એને રખડાવ્યો ! ત્યારે મહામોહ અને પરિગ્રહ તો ગુણ પ્રાપ્ત કરેલા-
"સગુણીને પણ મહા અનર્થ કરનારા થઇ પડે છે આટલા માટે એ
"બન્ને (મહામોહ અને પરિગ્રહ) ખરેખર ઘણા આકરા-ભયંકર છે

"મને એક બીજી પણ વાત લાગે છે કે જ્યાં આ બે (મહા-
"મોહ અને પરિગ્રહ) હોય છે ત્યાં ક્રોધ વિગેરે પાપીઓ જરૂર
"હોય છે અને તેટલા માટે જ મહામોહને અગાઉ આખા સમુદા
"યાત્મક[1] (મોટા પરિવારના મુખ્ય ભાગ) તરીકે વર્ણવ્યો જણાય
"છે મહામોહને મોટો રાજા ગણાવામાં આવ્યો છે અને આખા તેના
"વર્ગને તેની નીચેનો જણાવામાં આવ્યો છે તેનું એ જ કારણ જણાય
"છે અને વળી પરિગ્રહ પણ એ સર્વનો મોટો આધાર છે, ટેકો છે,
"એ લોભનો મિત્ર છે, લોભ નામ પણ ધારણ કરે છે અને મહા
"મોહના લશ્કરમાં પૂછણેગાછણે છે અને મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે

"આ પ્રમાણે હોવાથી સંસારીજીવના ગુણોનો ખાસ ઘાત
"કરવાને એ બન્ને મૂળનાયકો થયા છે એમાં જરા પણ શંકા
"જેવું નથી. એ મહામોહ અને પરિગ્રહ પોતે જાતે ઘણા જબરા છે
"અને એને ક્રોધ વિગેરે સહાય કરનારા છે, તેથી તેઓ પ્રાણીના
"ગુણોનો બહુ ઘાત કરે છે અને જાતે એવા સમર્થ છે કે સેનાપતિ
"કે સદાગમની આન જા થયા કરે તેની પણ દરકાર કરતા નથી

---

૧ એના પ્રશ્ન ખુલાસા વિગેરેના વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર. ૧૮ (પૃ ૮૯૩-૮૯૮)

"વાત એમ છે કે છતા ગુણોનો ઘાત કરવા માટે ક્રોધ વિગેરે પણ "પૂરતા છે, પૂરતી તાકાતવાળા છે, પણ એ મોહ અને પરિગ્રહની "એ કાર્યમાં ખાસ વિશેષતા છે અને તેટલા માટે તેઓ માટે એ પ્ર "માણે કહેવામાં આવ્યું છે એટલે કે મહામોહ વગર એ ક્રોધ "વિગેરે કોઇ પણ કદિ હોતા જ નથી અને તે બન્ને તો સર્વને પ્રવર્તા- "વનાર હુકમ કરનાર સેનાપતિ જેવા છે જ્યારે પેલા ક્રોધ વિગેરે તો "પાયદળ જેવા છે, જમીનપર ચાલનાર લશ્કરીઓ જેવા છે આ "ખાસ હકીકતની સિદ્ધિને માટે આ પ્રાણીએ તેઓના દોષોનું "દર્શન અનુક્રમે કરાવ્યું છે એ બન્ને મહામોહ અને પરિગ્રહ સંસારી "જીવના સંબંધમાં સર્વ અનર્થને ઉત્પન્ન કરનાર છે આ પ્રમાણે "હકીકત હોવા છતાં અને ગુરૂમહારાજ એ સંબંધી ચેતવણીના સેંકડો "વાક્યો વારંવાર કહે છે છતાં પણ પાપાત્મા પ્રાણી એ બન્નેનો "ત્યાગ કરતા નથી, એને ફેંકી દેતા નથી, એનાથી દૂર થઇ જતા નથી "હવે આના સંબંધમાં તે શી વાત કરીએ? કેટલી વાત કરીએ? "કોવિદાચાર્યે પેલી શ્રુતિને પણ ખરાબ તરીકે વર્ણવી છે છતાં તેમાં "પણ મૂર્ખ માણસ વારંવાર રીઝાઇ જાય છે, તેના હાથમાં ફસી "જાય છે અને તેનું રમકડું બની જાય છે"

આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાવિશાળા પોતાના ગાઢ વિચાર કરી રહી હતી તે વખતે ભવ્યપુરૂષે તેને પૂછ્યું—"કેમ માજી! શો વિચાર કરી રહ્યા છો?"

પ્રજ્ઞાવિશાળાએ જવાબ આપ્યો "ભાઇ! હાલ તું આ આખી વાર્તા સાંભળી લે ત્યાર પછી હું પણ મારી તેને અંગે જે વિચારણા થઇ છે તે તને કહી સંભળાવીશ, જ્યાં સુધી આ વાત પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી તું ઉતાવળ કર નહિ એમની આત્મચેષ્ટાની વાર્તા લગભગ સમાપ્ત થવા આવી છે, માટે જ્યાં સુધી તે પૂરી ન કરે ત્યાં સુધી હાલ તું તેમાં જ ધ્યાન આપ"

રાજપુત્ર આ જવાબ સાંભળી ચૂપ રહ્યો એટલે વળી સંસારી જીવે પોતાની આત્મકથા આગળ કહેવા માંડી

* * * *

* * *

ભદ્રિલપુરમાં વિશદ.

બ્હેન અગૃહિતસંકેતા! ત્યાર પછી મારી પત્ની મને ભદ્રિલપુરે લઇ ગઇ સ્ફટિકરાજ નામનો ત્યાં રાજા હતો અને વિમળા નામની

તેમની રાણી હતી તેનો પુત્ર નિશદ નામે હુ થયો રાજ્યવૈભવ ભોગવતા હુ મોટો થયો નિર્દાંય આનદ કરતા ધીમે ધીમે હુ તરુણ અવસ્થાએ પહોંચ્યો તે વખતે મને સુપ્રબુદ્ધમુનિનો યોગ થયો એમના સહવાસથી હુ જૈનશાસનનો બોધ પામ્યો ત્યા ત્યાર પછી મેં ફરી વાર સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ અને સદાગમને જોયા અને ગૃહિધર્મ રાજકુમાર સાથે મારે મિત્રતા થઇ મેં ત્યા વ્રત (નિયમ) પાળ્યા, મારો આત્મા તત્ત્વશ્રદ્ધાનથી શુદ્ધ થયો અને એ સ્થિતિમા હુ લાબો કાળ રહ્યો માત્ર સૂક્ષ્મ પદાર્થોનુ પ્રથક્કરણ કરી શકાય તેવુ ઊંડુ જ્ઞાન મને થયુ નહિ, પણ એકદરે એ અવસ્થામા હુ ધીમે ધીમે પ્રગત થતો ગયો એને પરિણામે મારો નિર્દાંય પુણ્યોદય મિત્ર પ્રગટ થયો, મારી સાથે પ્રેમસબધ વધારતો ગયો અને મારો મેળાપ વધારે વધારે કરવા લાગ્યો.

*   *   *

*   *

ત્રીજે દેવલોકે.

એ મારા પુણ્યોદય મિત્રના પ્રતાપથી હુ ત્રીજે દેવલોકે ગયો તારા ધ્યાનમા હશે કે એ વિબુધાલયનો એક વિભાગ છે મને પમદ આવે તેવા શબ્દ વિગેરે પાચે ઇદ્રિયોના ભોગનો ત્યા મારે સબધ થયો એ દેવલોકોમા ઇદ્રિયભોગો બહુ જ ભોગવવાના હોય છે એવા આનદમા સાત સાગરોપમ જેટલો કાળ કાઢીને વળી હુ માનવાવાસ પાડામા આવ્યો, ત્યાથી વળી વિબુધાલયમા ગયો એવી રીતે અનેક વાર મારૂ જવાઆવવાનુ થયુ

ટુકામા કહુ તો એ મારા ત્રણે મિત્રોની સાથે મેં બારે કલ્પો[1] અવાર નવાર જોયા વળી વચ્ચે વચ્ચે કોઇ કોઇ વાર મારા તે મિત્રો મને છોડી પણ જતા હતા આવી રીતે એકદર સમ્યગ્દર્શન સદાગમ અને ગૃહિધર્મ સાથે મારો સબધ ધીમે ધીમે પણ મક્કમપણે વધતો ચાલ્યો હવે ત્યાર પછી મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાએ મને બારમા કલ્પમાથી માનવાવાસમા પ્રસ્થાન કરાવ્યુ તેની હકીકત કહુ છુ

*   *   *

*   *

---

૧ દેવલોકો

ઉપસહાર.

[1]विमलमपि गुरूणा भाषित भूरि भव्या ,
प्रबलकलिलहेतुर्यो महामोहराज ॥
स्थगयति गुरुवीर्योऽनन्तससारकारी,
मनुजभवमवाप्तास्तस्य मा भूत वश्या ॥

"જે મહામોહ મહારાજા મોટા ગોટાળાઓનો હેતુ છે
"(એટલે જે અનેક જાતની ઘુચવણો ઊભી કરનાર છે), જે અનત
"સસારને કરનાર છે (સસાર જેનાથી અનત કાળ સુધી વધી જાય
"છે) અને જે મહાન્ શક્તિવાળો છે તે ગુરૂમહારાજ તદ્દન શુદ્ધ
"ભાષણ કરે, વારવાર વિવેચન કરીને સ્પષ્ટ કરે તેવી વાતને પણ
"દબાવી દે છે, નિર્બળ બનાવી દે છે, દૂર કરી નાખે છે આવો
"જબરજસ્ત એ મહામોહરાજા છે માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! મનુજ
"ગતિ પ્રાપ્ત કરીને એ મોહરાજાને વશ પડશો નહિ "

* *

[2]सकलदोषभवार्णवकारण,
त्यजत लोभसख च परिग्रहम् ।
इह परत्र च दु खभराकरे,
सजत मा बत कर्णसुखे ध्वनो ॥

[3]एतन्निवेदितमशेषवचोभिरत्र,
प्रस्तावने तदिदमात्मधिया विचिन्त्य ।
सत्य हित च यदि वो रुचित कथचि
त्तूर्ण तदस्यकरणे घटना कुरुध्वम् ॥

"પરિગ્રહ લોભનો સખા છે, સર્વે દોષોનુ કારણ છે અને
"સસારસમુદ્રમા પાડનાર છે, એનો ત્યાગ કરો વળી આ ભવમા
"અને પર ભવમા દુ ખના ભારથી ભરપૂર થયેલા ધ્વનિમા—કાનના
"માની લીધેલા સુખોમા આસક્તિ ન રાખો"

---

१ मालिनिवृत्त
२ द्रुतविलंबित
३ वसंततिलका

"અનેક વચનોથી આ હકીકત ચાલુ પ્રસ્તાવમા સ્પષ્ટ કરી છે "તે બાબત આત્મિક દૃષ્ટિએ તમારે વિચારવી અને તેમાની કોઇ "પણ વાત સાચી લાગતી હોય, હિત કરનારી જણાતી હોય અને "તેના ઉપર તમારી રૂચિ થતી હોય તો તે હિત કરનારી બાબતોને "અમલમા મૂકવાની યોજના-ઘટના જલ્દી કરવી"

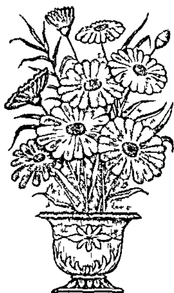
इत्युपमितिभवप्रपञ्चाया कथाया महामोहपरिग्रह श्रवणेन्द्रियविपाकवर्णनो नाम सप्तम प्रस्ताव

*　　*　　*

*　　*

ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથાને
મહામોહ પરિગ્રહ શ્રવણેંદ્રિય વિપાકનુ વર્ણન કરનાર
સાતમો પ્રસ્તાવ સંપૂર્ણ

શ્રી

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

આઠમો પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

પ્રસ્તાવ આઠમો પાત્ર વિગેરેની સૂચિ.

સ્થળાદિ	મુખ્ય પાત્રો		સામાન્ય પાત્રો	
સપ્રમોદ (બહિરંગ)	મધુવારણ	સપ્રમોદ નગરનો રાજા		
	સુમાલિની	મધુવારણ રાજાની પટ્ટરાણી		
	ગુણધારણ	સંસારીજીવ મધુવારણ સુમાલિનીનો પુત્ર		
	કુલંધર	ગુણધારણનો સગોત્રીય અને મિત્ર		
સાહ્લાદમંદિર (વન)				
ગંધસમૃદ્ધ (વૈતાઢ્યપર નગર)				
	કનકોદર	ગંધસમૃદ્ધ નગરનો રાજા	લવલિકા	મદનમંજરીની સખી નરસેન અને વહ્નિરિકાની દીકરી
	કામલતા	કનકોદર રાજાની રાણી		સ્વયંવરમાં આવેલા વિદ્યાધરો
	મદનમંજરી	કનકોદર કામલતાની પુત્રી સંસારીજીવની–ગુણધારણની પત્ની એ આગળ જતા સુલલિતા અને તે જ અગૃહિતસંકેતા	અમિતપ્રભ	ગગનવલ્લભપુરના વિદ્યુદ્દતનો વિદ્યાધરપુત્ર
			ભાનુપ્રભ	ગાંધર્વપુરના રાજા નાગકેસરિનો વિદ્યાધરપુત્ર
			રતિવિલાસ	રથનૂપુરના રાજા રતિમિત્રનો વિદ્યાધરપુત્ર
			ધવલિકા	કામલતાની ખાસ દાસી
			કાળનિવેદક	સમય પોકારનાર
			ચતુલ	કનકોદર વિદ્યાધરનો ખાતમીદાર.

(અંતરંગ)	પુણ્યોદય	ગુણધારણનો અંતર મિત્ર		
	સદાગમ	ગુણધારણનો અંતરંગ મિત્ર		
	સમ્યગ્દર્શન	" " "	ચારિત્રધર્મ	ચિત્તવૃત્તિ અટવીના પરિચિત શુભ પાત્રો (જુઓ પ્ર ૪ ની સૂચિ)
	શાતાનંદ	" " " અને વેદનીય પુત્ર	સદ્બોધમંત્રી	
	સુખાસિકા	ગુણધારણની અંતરંગ સખી	વિદ્યાકન્યા	
			ગૃહિધર્મ	ચારિત્રરાજનો નાનો પુત્ર
			સદ્ગુણરક્તતા	ગૃહિધર્મની ભાર્યા
	કંદમુનિ	છદ્મસ્થ વિદ્વાન્ સાધુ મહાભદ્રા આ ગણ એ ૪ થા ર પ્રભાવિશાળા નામના પ્રસિદ્ધ પાત્રનો જીવ	કલ્યાણ	ગુણધારણનો દાસ નિર્મળાચાર્ય-આ મનનિવેદક
	નિર્મળાચાર્ય	કેવળજ્ઞાની ઉપદેશક		

દશકન્યા પરિચય.

ચિત્તસૌંદર્ય (અંતર ૧)	શુભપરિણામ	ચિત્તસૌંદર્ય નગરનો રાજા
	નિષ્પ્રકંપતા	શુભપરિણામની રાણી (૧)
	ચારુતા	શુભપરિણામની રાણી (૨)
	૧ ક્ષાંતિ	શુભપરિણામ-નિષ્પ્રકંપતા પુત્રી
	૨. દયા	શુભપરિણામ-ચારુતા પુત્રી
શુભ્રમાનસ (અંતરંગ)	શુભાભિસંધિ	શુભ્રમાનસ નગરનો રાજા
	વરતા	શુભાભિસંધિની રાણી (૧)
	વર્યતા	શુભાભિસંધિની રાણી (૨)
	૩ મૃદુતા	શુભાભિસંધિ-વરતાની પુત્રી
	૪ સત્યતા	શુભાભિસંધિ-વર્યતાની પુત્રી

વિશદમાનસ (અંતરંગ)	શુદ્ધાભિસન્ધિ	વિશદમાનસ નગરનો રાજા
	શુદ્ધતા	શુદ્ધાભિસન્ધિની રાણી (૧)
	પાપભિરૂતા	શુદ્ધાભિસન્ધિની રાણી (૨)
	૫ ઋજુતા	શુદ્ધાભિસન્ધિ-શુદ્ધતાની પુત્રી
	૬ અચૌરતા	શુદ્ધાભિસન્ધિ-પાપભિરૂતા પુત્રી
શુભચિત્તપુર (અંતરંગ)	સદાશય	શુભચિત્તપુરનો રાજા
	વરેણ્યતા	સદાશયની રાણી
	૭ બ્રહ્મરતિ	સદાશય વરેણ્યતાની દીકરી (૧)
	૮ મુક્તતા	સદાશય વરેણ્યતાની દીકરી (૨)
	૯ વિદ્યા	સમ્યગ્ દર્શનની પુત્રી
	૧૦ નિરીહતા	ચારિત્રરાજ-વિરતિદેવીની પુત્રી
	જનતારણ	ગુણધારણનો પુત્ર દીક્ષાવસરે તેનો રાજ્યાભિષેક થાય છે તે
ગ્રૈવેયક ૧-૨ ૩-૪ ૫	ગ્રૈવેયક દેવ	સંસારીજીવ દેવ તરીકે

વિષયાભિલાષ મંત્રી પાપોદય મિત્ર જ્ઞાનસંવરણ	ચોથા પ્રસ્તાવના પરિચિત અંતરંગ અશુભ પાત્રો
ધર્મ શુક્લ	સદ્બોધે બતાવેલા બે અંતરંગ શ્વેત પુરુષો
પીત પદ્મ શુક્લા	સદ્બોધે બતાવેલ ત્રણ સુંદર નારીઓ (લેશ્યા) પરિચારિકા

સિંહપુર (બહિરંગ)	ગંગાધર	મહેંદ્ર અને વીણાનો પુત્ર (સંસારીજીવ)		
	સુઘોષાચાર્ય	ગંગાધરના ઉપદેશક-ગુરૂ		
શંખનગર (બહિરંગ)	મહાગિરિ	શંખનગરનો રાજા	ઋદ્ધિગૌરવ	શૈલરાજનો માણસો (અંતરંગ)
	ભદ્રા	મહાગિરિની ભાર્યા	રસગૌરવ	
	સિંહ	સંસારીજીવ મહાગિરિભદ્રાનો પુત્ર	શાતાગૌરવ	
	ધર્મબંધુ	સિંહના ગુરૂ મુનિ	આર્ત્તાશય	ગૌરવોના અનુયાયીઓ (અંતરંગ)
			રૌદ્રાભિસન્ધિ	
			કૃષ્ણ નીલ કાપોત	પરિચારિકા લેશ્યા આર્ત્તાશય અને રૌદ્રાભિસન્ધિની સેવિકાઓ.
પંચાક્ષપશુસંસ્થાન			આયુષ્ય	એક અંતરંગ સ્વતંત્ર રાજા
વિબુધાલય			અત્યંતઅબોધ	એકાક્ષનિવાસનો સુબો } જુઓ
માનવાવાસ			તીવ્રમોહોદય	એકાક્ષનિવાસનો સેનાપતિ } પ્ર ૨

સર્ગ સમીલન.

ક્ષેમપુરી સુકચ્છ વિજયની રાજધાની	યુગંધર	ક્ષેમપુરીનો રાજા	પ્રીયકરી	દાસી પુત્રજન્મની વધામણી આપનાર
	નલિની	યુગંધરની રાણી		
શંખનગર ચિત્તરમ ઉદ્યાન મનોનંદન ચૈત્ય ભુવન	અનુસુંદર	સંસારીજીવ ચક્રવર્તી ચોર	પુરંદર	અનુસુંદરનો પુત્ર અને તેના પછીનો ગાદીપતિ

હરિપુર (બહિરંગ)	ભીમરથ	હરીપુરનો રાજા
	સુભદ્રા	ભીમરથની રાણી
	સમન્તભદ્ર	ભીમરથ સુભદ્રા પુત્ર આચાર્ય (સદાગમ)
	મહાભદ્રા	ભીમરથ સુભદ્રા પુત્રી પ્રજ્ઞાવિશાળા કે મુનિનો જીવ

સુપ્રીપ	આચાર્ય સમન્તભદ્રના ગુરુ
દીવાકર	ગંધપુરના રવિપ્રભ અને પદ્માવતીનો પુત્ર મહાભદ્રાનો પતિ.

રત્નપુર (બહિ)	મગધસેન	રત્નપુરનો રાજા
	સુમંગળા	મગધસેનની રાણી
	સુલલિતા	મગધસેન સુમંગળાની પુત્રી અગૃહીતસંકેતા મ નમંજરીનો જીવ

શંખપુર (બહિ)	શ્રીગર્ભ	શંખપુરનો રાજા અનુસુંદર (સંસારી જીવ)નો મામો
	કમલિની	શ્રીગર્ભની રાણી મહાભદ્રાની માસી
	પુંડરીક	શ્રીગર્ભ-કમલિની પુત્ર ભવ્યપુરુષ. સુમતિ તેના ઉપદેશક માસીપુત્ર સમન્તભદ્ર અને માસીપુત્રી મહાભદ્રા. છેવટે આચાર્ય સમન્તભદ્રની પાટે

ચોરસંબંધી રચના.

અકુશળ	દ્રવ્ય ચોરીની વસ્તુ
કર્મમળ	ભસ્મ શરીરે વિલેપન
રાજસ	સોનાગેરુના હાથા
તામસ	મસના ચાંદલા
રાગકલ્લોલ	કણેરની માળા (કોટે)
કુવિકલ્પસંતતિ	શરાવળાની માળા (પેટે)
પાપાતિરેક	ખોપરી ઠીબ (માથે)
અકુશળ	ચોરેલ ધન (ગળે)
અસદાચાર	ગધેડો (બેસવા માટે)
દુરાશય	ચારે તરફ રાજપુરુષો
વિવેકી લોક	નિંદા કરનારા
કષાય	તોફાની છોકરા

સંસારીજીવ	અનુસુંદર ચક્રવર્તી કથાનાયક	સંભોગ	શબ્દાદિ વિષય નગારા
અવધિ	સદ્બોધ મિત્ર	બહિર્લોકવિલાસ	દુર્જનોનું અટ્ટહાસ્ય

અમૃતસાર	ગાંધારરાજ પદ્મિની પુત્ર સંસારીજીવનો પ્રગત આત્મા વિપુલાશયાચાર્ય પાસે બોધ પામી મોક્ષગામી	ધનેશ્વર	પુંડરીકની પાટે આચાર્ય

ॐ परमात्मने नम

શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

આઠમો પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

પૂર્વસચિત મિલક

પ્રકરણ ૧ લુ.

ગુણધારણ કુમાર

મા નવાવાસમા એક સપ્રમોદ નામનુ નગર હતું, અનેક ન કલ્પી શકાય તેવા ઉત્તમ ગુણોથી વિભૂષિત હતુ અને નિરતર ચાલતા ઉત્સવોયુક્ત હતુ એ નગરનો પુરૂષવર્ગ [1]દાનજળથી અને પોતાના સુંદર ગમનથી ઐરાવણ હાથીની[2] ગતિનો ભ્રમ કરાવનાર હોઇ ઇંદ્રની જેવો બહુ શોભતો હતો એ નગરનો સ્રીવર્ગ રૂપ લાવણ્ય અને વસ્રાભૂષણમા દેવીઓ જેવો જ હતો, માત્ર તેઓની

સપ્રમોદ નગર

આંખોમા[3] પલકારા થતા હતા તેથી જ તે દેવીઓથી જૂદો પડી જતો હતો, અન્યથા તો જાણે તે દેવીઓનો જ વર્ગ હોય તેમ જણાતો હતો. એ નગરમા

---

૧ દાનજળ ઇંદ્ર વરસાદ મોકલી આનદ કરાવે છે તે પ્રમાણે સપ્રમોદ નગરના લોકો દાનરૂપ જળથી સર્વને આનદ કરાવે છે

૨ ઐરાવણગતિ ઇંદ્ર જ્યારે બહાર ફરવા નીકળે ત્યારે ઐરાવણ હાથી પર બેસે છે સપ્રમોદ નગરના લોકો ચાલે ત્યારે હાથી જેવા લાગે છે શરીરે મજબૂત અને ગતિમા હાથી જેવા હોવાથી જાણે ઐરાવણ પર ચઢેલ ઇંદ્ર ચાલતો હોય તેવા દેખાય છે

૩ પલકારા મનુષ્યની આંખો પલકારા માર્યાં કરે છે ઉઘડે છે અને બધ થાય છે, દેવોની આંખો પલકારા વગરની હોય છે

શત્રુરૂપ હાથીઓના ગંડસ્થળોને તોડી નાખનાર અને ખરેખરા પુરુષાર્થની ખ્યાતિવાળો એક મધુવારણ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો એ રાજા પોતાના (રાજ્યના) પૈસા સર્વના છે (સર્વસાધારણ છે) એમ માનીને સર્વના ઉપયોગમા આવે તેવી રીતે ખરચતો હતો, લોકોપયોગી કાર્યમા તેનો વ્યય કરતો હતો એનામા આત્મવિશ્વાસ એટલો બધો હતો કે એની સ્ત્રી અત્યત સ્વરૂપવાળી હતી છતા પણ એણે જનાનખાનામા રખવાળો રાખ્યા ન હોતા, એને રખવાળો રાખવાની જરૂર જ લાગી ન હોતી એને રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર કમળાક્ષી સુમાલિની નામની ઘણા ઉત્તમ કુળમા જન્મેલી અને ઉત્તમ ગુણવિભૂષિત મહારાણી હતી એણે એક ઘણી આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી વાત કરી હતી એણે રાજાને પોતાના હૃદયમા રાખ્યો હતો છતા પોતે રાજાના હૃદયમા રહી શકી હતી[1] તે અનેક સુગુણોથી વિભૂષિત હતી

ગુણધારણ જન્મ.

પુણ્યોદયની સાથે મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાની પ્રેરણાથી હુ એ નિપુણ ધર્મચારિણી મહાદેવી સુમાલિનીની કુક્ષિમા પુત્રપણે દાખલ થયો યોગ્ય સમય પૂરો થતા હુ બહાર આવ્યો, મારૂ શરીર સર્વ અવયવે સુંદર હતુ મારી સાથે મારો પુણ્યોદય મિત્ર પણ બહાર આવ્યો મારો જન્મ થતા જ ચારે તરફ આનદરસ જામી ગયો, ચારે તરફ નાદ થવા લાગ્યા, સગીતના જલસાઓ થવા લાગ્યા અને રાજા મધુવારણનુ આખુ રાજ્યમદિર હર્ષથી ઉભરાઇ જવા લાગ્યુ તે વખતે જે આનદ થયો તેનુ વર્ણન કરવુ અશક્ય છે તે વખતે જે વધામણીઓ દેવામા આવી તેનો વિસ્તાર અવર્ણ્ય છે મારા પિતા મધુવારણને ઘણો આનદ થયો, સુદર રાસો[2] અને નાચો તેમજ વિલાસો ઉભરાવા લાગ્યા, અનેક વાજિત્રો વાગવા માડ્યા, લોકોને ઉજાણીઓ આપવામા આવી, ખાવાનુ પુષ્કળ વહેંચવામા આવ્યુ, ગાયનોનો તો કોઇ જગ્યાએ જરા પણ હિસાબ જ રહ્યો નહિ, લહેરી લાલાઓ દારૂના કેફમા મસ્ત થઇ આમતેમ ભમવા લાગ્યા, સુંદર વનિતા (સ્ત્રી) ઓ સાથે વામનો નાચવા લાગ્યા, કુબડાઓ અને મશ્કરાઓ હાસ્ય વિનોદ કરવા લાગ્યા, જેને જે જે વસ્તુની ઇચ્છા થતી તે સર્વે પૂરી

---

૧ આ અરસ્પરસ પ્રેમસૂચક વાક્ય છે દેખીતો વિરોધ વિચાર કરવાથી શમી જાય તેમ છે

૨ રાસ ધ્વનિ, કોળાહળ

પાડવામા આવી એવી રીતે લોકોને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે એવો મારો જન્મમહોત્સવ થઇ રહ્યો, સર્વત્ર આનદ પ્રસરી રહ્યો, વધામણીના શબ્દો ચોતરફ ગાજી રહ્યા

ત્યાર પછી યોગ્ય સમયે અત્યત આનદપૂર્વક મારા પિતાએ મારૂ ગુણધારણ નામ પાડ્યું પાચ ધાવો[1] મને ઉછેરવા લાગી તેમના હાથમા સ્વર્ગમા જેમ દેવ વૃદ્ધિ પામે તેમ સુખસાગરની વચ્ચે રહી હુ ઉછરવા લાગ્યો, મોટો થવા લાગ્યો, અનેક પ્રકારના સુખોનો અનુભવ કરવા લાગ્યો

ગુણધારણ કુલધર મૈત્રી.

મારા પિતાનો સગોત્રીય અને ભાયાત એક વિશાલાક્ષ નામનો રાજા હતો, મારા પિતાશ્રીને અને તેને અત્યત ગાઢ મૈત્રી હતી, બન્ને એક બીજાના જીવજાન મિત્ર હતા એ વિશાલાક્ષ રાજાને કુલધર નામનો પુત્ર હતો મારા પિતાનો કુલધર કુમાર ઉપર ઘણો સ્નેહ હતો અને તેને લઇને તે અમારા સપ્રમોદ નગરમા રહેતો હતો એ કુલધરને અને મારે ઘણો સ્નેહ થતો ગયો, ધીમે ધીમે દોસ્તી વધતી ચાલી અને આખરે અમે બન્ને ઘણા ગાઢ મિત્ર થયા એ કુલધર બહુ વિશુદ્ધ હૃદયવાળો હતો, સુંદર રૂપવાળો હતો, ભાગ્યશાળી હતો, પ્રવીણ હતો, સર્વ ગુણોથી સપન્ન હતો અને ખરેખર કુલધર[2] નામને દીપાવનાર હતો એ શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા સદ્‌ગુણી મિત્રની સાથે હુ વધવા ઉછરવા લાગ્યો અને અમે બને સદ્‌ભાવપૂર્વક પરસ્પર અતિ સ્નેહાળ થયા

ત્યાર પછી અમે કળાનો એકસરખો અભ્યાસ સાથે રહીને કર્યો, સાથે ક્રીડાઓ કરી, નિર્દોષ રમતો સાથે રમ્યા અને આખરે કામદેવના મદિરસ્વરૂપ યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા

આહ્લાદમદિરમા તારામૈત્રક.

અમારા સપ્રમોદ નગરથી થોડે દૂર એક અતિ સુંદર મેરૂપર્વતના નદનવનસમાન આહ્લાદમદિર નામનો બગિચો હતો અમને બન્નેને એ બગિચો બહુ પસદ આવી ગયો હતો, એને જોતા અમારી આખોમા

---

૧ પાચ ધાવો (૧) દૂધ ધવરાવનાર તે ક્ષીરધાત્રી (૨) કપડા પહેરાવનાર તે મડનધાત્રી (૩) નવરાવનાર તે મજ્જનધાત્રી (૪) રમાડનાર તે ક્રીડનધાત્રી (૫) ખોળામા બેસાડનાર તે ઉત્સગધાત્રી

૨ કુલધરનો અસલ અર્થ વશ ધારક કુળને વધારનાર-દીપાવનાર થાય છે ઉમદા વિચારવાળા સુભગ પુણ્યવાન્ ગુણસપન્નો કુળને ધારણ કરી રાખે છે દીપાવે છે-તેમા નવાઇ જેવુ જરા પણ નથી

શાતિ વળી જતી હતી, અમારા ચિત્તમા ચમત્કાર થતો હતો અને તેથી લગભગ દરરોજ અમે ત્યા જતા હતા

એક દિવસ સવારે અમે એ બગિચામા ગયા તે વખતે અમારાથી દૂર અમે બે સ્ત્રીઓને જોઇ એ બેમાની એક સ્ત્રી તો પોતાના રૂપ લાવણ્ય અને વિલાસથી જાણે કામદેવની સ્ત્રી રતિની હાસી જ કરી રહી હતી બીજી સ્ત્રી તેની સાથે હતી તે એવી સુદર દેખાતી ન હોતી એ બન્નેમાની પટેલી સ્ત્રીએ પોતાની ભ્રમરની લતા રૂપ ધનુષ્યમાથી દૃષ્ટિબાણો મારા તરફ ફેંક્યા, અને દૃષ્ટિપથમા આવતા તે બાણોવડે મને આબાદ વીંધી નાખ્યો ત્યાર પછી એક આબાના

સૌંદર્યનુ ખેંચાણ

ઝાડે લટકીને લીલામા તેણે પોતાના સ્તનો ઉછાળ્યા અને હીંચકા ખાવાનો વિલાસ કરતા મારા મનને હરી લીધુ એનુ સ્વરૂપ મેં બાહ્ય ચિહ્નોપરથી તે વખતે જરા જોઇ લીધુ, એનુ મન પણ ચકિત થઇ ગયુ હોય, વિસ્મય પામી ગયુ હોય, સ્નેહાળ થઇ ગયુ હોય, વિચારમા પડી ગયુ હોય, અતિ લજ્જા પામી ગયુ હોય એમ મને લાગ્યુ મનને અને આખોને આનદ આપનાર એ સુદર લલનાને એવી સુદર જોતા અને કુદરતી રીતે સદ્ભાવને અર્પણ કરાવી દે એવા તેના હાવભાવ જોતા મારૂ ચિત્ત ઘણુ આનદમા આવી ગયુ તે વખતે મારા મનમા એક ક્ષણવાર વિચાર આવી ગયો કે આ તે શુ કામદેવની સ્ત્રી રતિ હશે ! અથવા તો શુ સાક્ષાત્ ઇંદ્રાણી હશે ! અથવા તો

કામવિકાર અને લજ્જા

શુ વિષ્ણુ હૃદયસ્થા લક્ષ્મી શરીર ધારણ કરીને સાક્ષાત્ અહીં આવેલ હશે ! ! આવી રીતે વિચાર કરતો હતો તે વખતે [1]કામદેવના શરો વડે જરા હુ વીંધાયો અને તેની અસર તળે જરા વિકારને વશ થયો ત્યા તો સુદરિ ! મારો સુજ્ઞ મિત્ર કુલધર જે મારી બાજુમા ઊભો હતો તેણે આશ્ચર્યપૂર્વક મારી સામે જોયુ, તે કાઇંક મારૂ મન સમજી ગયો હોય એમ મને લાગ્યુ અને મેં પણ તેજ વખતે મારો આકાર ગોપવી દીધો અને હુ વાત ઉડાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો વળી મને તે વખતે વિચાર થયો કે વિવેકી માણસોએ પરસ્ત્રી સામે નજર પણ કરવી ન જોઇએ અને પરસ્ત્રી સામે સકામ નજરે જોવુ એ તો આબરૂદાર માણસોને ખરેખર શરમાવા જેવુ છે અરરર ! અત્યારે નિર્મળ ચિત્તવાળા મારા મિત્ર કુલ

---

૧ અશરીરીના શરો–કામદેવના બાણો કામદેવને કથાઓમા શરીર વગરનો કહ્યો છે એના બાણો ફૂલ જેવા હોય છે જુઓ મકરધ્વજ વર્ણન પ્રસ્તાવ ૪ પ્ર ૧૪ મુ

ધરે પેલી પારકી સ્ત્રી પર નજર નાખતા મને જોયો હશે તો એ અવસરે મારે માટે શુ ધાર્યું હશે ! ' પછી અત્યત લજ્જાપૂર્વક તે ન જુએ તેમ તેનુ (કુલધરનુ) મુખ હુ વારવાર જોવા લાગ્યો અને તેના પર કેવી અસર થઇ છે તે તપાસવા લાગ્યો મારો મિત્ર ઘણો કાબેલ હતો, અદરનો આશય તુરત સમજી જાય તેવો હતો અને કળામા અનત કુશળ હતો તેથી એણે પણ વાત ફેરવી અને તીન મધુર ધ્વનિપૂર્વક મને કહ્યુ 'કુમાર ! આપણે ઘણી વાર ક્રીડા કરી, બપોર થઇ ગયેલ છે, હવે અહીં વધારે શામાટે રહેવુ જોઇએ ? ચાલો, આપણે હવે ઘેર જઇએ" એટલે મેં પણ તુરત જવાબ આપ્યો "હા ભાઇ ! તને ગમે તે કરીએ, ચાલો" પછી અમે બન્ને ત્યાથી તે જ વખતે ઘરે ગયા અને દિવસના બાકીના અમારા કર્તવ્યો કર્યા

સમજુ મિત્રની અવસરોચિતતા

રાત્રીએ ગુણધારણની દશા.

રાત્રે મારા પલગમા હુ એકલો પડ્યો એટલે પાછી પેલી મૃગનયની પ્રમદા મારી પાસે (કલ્પનામા) આવી જો પવિત્ર પુણ્યોદય મિત્ર મારો સહાયક રહ્યો ન હોત અને મારી એ અવસ્થામા મને ખરેખરી મદદ કરી ન હોત તો એ પ્રમદા તો મારા ચિત્ત ઉપર વારવાર લાગીને એક મોટા શલ્ય જેવી થઇ પડીને પછી મારા શા હાલ કરત તે કાઇ કહી શકાય નહિ એ સ્ત્રી તો મારા હૃદય ઉપર ઘા મારવા લાગી, પરતુ મારી મદદમા મારો પુણ્યોદય મિત્ર બરાબર હાજર રહ્યો તેથી તે બહુ પીડા કરનારી થઇ શકી નહિ નિર્દોષ પુણ્યોદય મિત્ર સાસારિક પદાર્થો ઉપર પ્રાણીઓના મનને દૃઢ બધન વગરનુ બનાવી દે છે[2] એટલુ છતા પણ એ પ્રમદાને સભા

---

૧ ગુણધારણ—સસારજીવની કેટલી પ્રગતિ થઇ ગઇ છે એ વિચારવા જેવુ છે અનેક દોષોનો મદિર એ જીવ અત્યારે પરસ્ત્રી સામે નજર કરતા મિત્ર જુએ તે જ્ઞાનથી પણ લજવાય છે એ તેની ઘણી યોગપ્રગતિ બતાવે છે હજુ બાહ્ય દૃષ્ટિ ચાલુ છે તેનુ પણ અત્ર સૂચવન થાય છે મિત્ર જુએ તે ખોટુ એટલો તેનો ખ્યાલ છે પણ આત્મગુણદૃષ્ટિ હજુ જોઇએ તેટલી તેનામા ખીલી નથી મિત્ર ન હોય તો હજુ પરસ્ત્રીને એ એકલા એકલો વગર લજ્જાએ ધારી ધારીને જુએ પ્રગતિના પગથીઆ વિચારવા યોગ્ય છે

૨ પુણ્યોદય જ્યારે નિર્દોષ હોય ત્યારે સાસારિક પદાર્થો સાથે તાદાત્મ્ય ભાવ કરાવતો નથી ગેમ થાય પણ તે વગર ન જ ચાલે એવુ મન થતુ નથી ગુણધારણને સ્થાને બીજો હોત તો તેને તે રાત્રે ઉંઘ આવત નહિ આ પુણ્યાનુબધી (નિર્દોષ) પુણ્ય સમજવુ બીજુ સદોષ પાપાનુબધી પુણ્યમા વસ્તુ તો મળે છે, પણ મેળવતા પહેલા બહુ ઉપાધિ થાય છે

રીને મને સહજ ચિંતા તો થઇ અને વિચાર થયો કે એ કમલાક્ષી કોણ હશે ? કોની સ્ત્રી હશે ? એવા વિચારમા મને નિદ્રા આવી ગઇ અને પ્રભાત થયુ

પ્રભાતે ફરીવાર ઉદ્યાન તરફ.
મિત્રો વચ્ચે મશ્કરી અને વાતચીત.
કામલતા અને દાસી સાથે મેળાપ.

સવાર થતા મારી પાસે કુલધર આવ્યો મને વળી પાછી એ પ્રમદાના દર્શનની અભિલાષા થઇ આવી એટલે મારી અને કુલધરની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ —

ગુણધારણ—"કેમ ભાઇ ! આજે વળી ફરીવાર આપણે આહ્લાદમંદિર બગિચામા જશુ ?"

કુલધર (કાઇક હસીને)—"કેમ ભાઇ ! શુ તારી કુચી (ચાવી) ત્યા કાલે ભૂલી ગયો છે ? શા માટે આજ ફરીવાર જવુ છે ?"

હુ સમજી ગયો કે કુલધર મારા મનનો ભાવ બરાબર જાણી ગયો છે, મેં વિચાર કર્યો કે હવે વાત છૂપાવવામા સાર નથી એટલે મેં જવાબ આપ્યો —

ગુણધારણ—"ભાઇ ! હવે મશ્કરી છોડી દે ચાલ, આપણે બગિચે જઇએ અને તે કોણ છે ? કોની સ્ત્રી કે પુત્રી છે ? એની તપાસ કરીએ તુ બરાબર પરીક્ષા કર કે એ યોગ્ય કન્યા છે કે કેમ છે ? તારે એવો સકલ્પ કે વિચાર પણ ન કરવો કે એ ગમે તે હશે તો પણ એને હુ ગ્રહણ કરી લઇશ, મારી બનાવીશ એમ નથી જો એ પારકી સ્ત્રી હશે તો એનો ખ્યાલ પણ નહિ કરૂ, પણ જો એ કુમારી હશે તો પછી ઇંદ્ર મારી પાછળ પડશે તો પણ એને છોડીશ નહિ"

કુલધર—"ભાઇ ! જરા ઉતાવળ ન કર ચાલ આપણે ઉદ્યાનમા જઇએ પછી તને જે ગમશે તે કરશુ"

પછી અમે બન્ને બગિચે ગયા અને આજુબાજુ જોવા લાગ્યા આગલે દિવસે જે ઠેકાણે એ બન્ને સ્ત્રીઓને અમે જોઇ હતી તે જગ્યા બરાબર જોવા લાગ્યા ચારે તરફ ધારી ધારીને જોતા એ મૃગનયની લલનાને અમે ત્યા જોઇ નહિ એને મળવાની-મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી મારા મનમા સહજ ઉદ્વેગ પણ થયો અને મનમા થોડી થોડી પીડા પણ થવા લાગી પછી તો અમે આખા વનમા ફર્યા, ચોતરફ તપાસ

કરી, સર્વત્ર શોધ ચલાવી અને તે આબાના વૃક્ષને વારવાર જોયુ આખરે થાકીને અમે બન્ને તે વૃક્ષની નીચે જમીનપર બેસી ગયા તે વખતે અમે અમારી પછવાડે પાદડાઓમા કોઇના ચાલવાનો ખડ ખડ અવાજ સાભળ્યો, એ અવાજ સાભળતા જ મારી ડોક તે તરફ એકદમ વળી, તે વખતે એક અત્યત સુદર સ્ત્રીને મેં જોઇ, તેનુ શરીર સારા આકર્ષક બાધાવાળુ જણાતુ હતુ અને તેની ઉમર મધ્યમ લાગતી હતી તેની સાથે એક બીજી સાધારણ સ્ત્રી જોવામા આવી ગઇ કારણ જે બે સ્ત્રીઓને મેં જોઇ હતી તેમાની એક-સુદરી સાથેની રૂપાળી નહિ એવી બીજી સ્ત્રી હતી તે તે જ હતી[1]

તે બન્ને સ્ત્રીઓ અમારી તરફ આવતી હોય તેમ જણાયું, હુ અને કુલધર ઊભા થયા અને અમારી ગરદન તેમના તરફ નમાવી એ બેમાની પેલી સુંદર શરીરવાળી મધ્યમ વયની સુદરી મારી સામે જોઇ રહી અને મને જોતા જોતા એની આખોમા આનદના આસું આવી ગયા પછી તે મને ઉદ્દેશીને બોલી "વત્સ! મારા આયુષ્ય વડે પણ તુ બહુ વધારે જીવ!" કુલધર તરફ ફરીને બોલી "પુત્ર! તુ લાબા આયુષ્યવાળો થા!" વળી તે કુલધર તરફ જોઇ બોલવા લાગી "તમને બન્નેને મારે એક ખાસ જરૂરી વાર્તા કહેવાની છે તેથી ભાઇ! તુ રાજપુત્રને નીચે બેસાડ"

કુલધરે જવાબ આપ્યો "જેવી માતાજીની આજ્ઞા!" પછી એણે પોતાના હાથે જમીનનુ તળિયુ સાફ કરી નાખ્યુ, જમીનપર પડેલા પાદડા અને તરખલા દૂર કરી દીધા એટલે અમે સર્વે શુદ્ધ સ્થળ પર બેઠા પછી મને ઉદ્દેશીને એ પ્રૌઢ સુદરી પોતાની કથા કહેવા લાગી તેણે કહેલી રસમય કથા આનદ આપે તેવી છે તે આપણે આવતા પ્રકરણમા વાચશુ

૧ જુઓ ઉપર પૃ ૧૮૫૭ પક્તિ ૫

પ્રકરણ ૨ જું.

[1]મદનમંજરી.

વિદ્યાધરી કથિતા વાર્તા.

વિદ્યાધરોને રહેવાનુ સ્થાન વૈતાઢ્ય નામનો મોટો પર્વત છે એ પર્વત ઉપર ગધસમૃદ્ધ નામનુ નગર છે એ નગરનો સ્વામી અને સર્વ વિદ્યાધરોનો ચક્રવર્તી કનકોદર નામે રાજા છે તેની હુ કામલતા નામની મહાદેવી છુ રાજાને એક પણ પુત્ર થયો નહિ દિવસો ઉપર દિવસો અને માસો તથા વર્ષો ચાલ્યા ગયા પણ પુત્રનુ દર્શન થયું નહિ {(કામલતા દેવી) મને (ગુણધારણને) ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે} વધ્યપણાથી રાજા દીલગીર થતો હતો તેમ મને પણ શોક થયા કરતો હતો, તેથી પુત્રપ્રાપ્તિ માટે મેં અનેક ઔષધો ખાધા, ગ્રહશાતિ કરાવવામા આવી, સેંકડો માનતાઓ રાખવામાં આવી, નિમિત્તીઆઓને બોલાવીને ભવિષ્ય પૂછવુ, મત્રવાદીઓ પાસે જઇ તેમને જાપ કરવા વિજ્ઞપ્તિ કરી, મત્રના જત્રો કરી તેને હાથે બાધ્યા, અનેક જડી ને મૂળીઆ પીધા, અનેક કૌતુકો[2] કર્યાં, અવશ્રુતિઓ નીકાળી,[3] હોરાતત્રો[4] શોધવામા આવ્યા, પ્રશ્ન[5] પૂછવામા આવ્યા, સુંદર સ્વપ્નોનો અર્થ[6] પૂછવામા આવ્યો, યોગિણીઓની પ્રાર્થના કરવામા

---

૧ વિદ્યાધરી કામલતાએ કહેવા માડેલી આ વાર્તા આખા પ્રકરણમા ચાલે છે

૨ કૌતુક દ્રષ્ટિદોષાદિકની રક્ષા માટે કરવામા આવતા મષીતિલક રક્ષા બધનાદિક પ્રયોગ

૩ અવશ્રુતિ આનો અર્થ મને સમજાયો નથી

૪ હોરાતત્રઃ જાતક એક જાતનુ માદળિયુ

૫ પ્રશ્ન ભવિષ્ય જાણવા માટે નિમિત્તીઆને પ્રશ્ન કરે છે તે વખતે કોઇ વસ્તુનુ નામ લે છે ગણતરી કરી નિમિત્તીઓ જવાબ આપે છે

૬ સ્વપ્નવિચારઃ અષ્ટાગ નિમિત્તનો આ એક ભેદ છે સ્વપ્નથી ફળાદેશ કરાય છે

આવી અને ટુંકામાં કોઇએ આવીને સંતતિ થવાના જે કાઇ પણ ઉપાય બતાવ્યા તે સર્વે કરવામાં આવ્યા ત્યાર પછી કેટલોક કાળ ગયા પછી મારી મધ્ય અવસ્થા થતા-જહ્નાપચીશી (યુવાવસ્થા) પૂર્ણ થતા મને ગર્ભ રહ્યો રાજા બહુ રાજી થયા.

પુત્રીજન્મ

યોગ્ય કાળે મને પુત્રીનો પ્રસવ થયો, એના શરીરની કાંતિ એવી સુંદર હતી કે તેના તેજથી દિશાસમૂહને તે ઝળકાવી રહી હતી રાજાને તે વાતની ખબર આપવામાં આવી રાજાને આનંદ થયો એણે ઘણી વધાઇઓ પણ આપી સારે દિવસે સગાસબંધીઓને બોલાવી તેનુ મદનમંજરી નામ રાખવામાં આવ્યું

યૌવન અને વર પ્રાપ્તિની ચિંતા

મદનમંજરી સુખમાં ઉછરવા લાગી અને સર્વને અત્યંત વહાલી થઇ પડી મહારાજા કનકોદરને એક નરસેન નામના લશ્કરી સાથે ઘણો પ્રેમ હતો, તેને વેલડીની જેવી એક અત્યંત સુંદર દીકરી હતી એ છોકરીનુ નામ લવલિકા હતુ તેને અને મદનમંજરીને બહુ પ્રેમ હતો બંને એક બીજાની પ્રિય સખી થઇ ગઇ મદનમંજરીએ સર્વે કળાઓનો અભ્યાસ કર્યો તેની સાથે એની બહેનપણી લવલિકા પણ સર્વે કળાઓ શીખી અનુક્રમે મદનમંજરી યુવાવસ્થાએ પહોંચી રૂપમાં તે ઘણી સુંદર હોવાથી અને અભ્યાસ ઘણો સારો કરેલો હોવાથી પોતાને યોગ્ય કોઇ પતિ પોતાને મળનાર નથી એવા ખ્યાલથી આખરે તે પુરૂષદ્વેષિણી થઇ, કોઇ પુરૂષ રૂપ ગુણમાં તેના ધ્યાનમાં આવે નહિ, પોતાને યોગ્ય જણાય નહિ અને પોતાને લાયક કોઇ હોવો સંભવિત જ નથી એવો લગભગ તેના મનમાં નિર્ણય થઇ ગયો. પુરૂષો તરફ તેના આવા વિચારો થઇ ગયા છે એમ લવલિકા મારફતે જ્યારે મારા જાણવામાં આવ્યુ ત્યારે મને ઘણો ખેદ થયો મેં એ હકીકત મહારાજા કનકોદરને જણાવી એમના જાણવામાં એ વાત આવતા

પુરૂષદ્વેષ: સ્વયંવર.

તેઓશ્રીને પણ ચિંતા થઇ અને વિચાર થયો કે આ (કન્યા)નુ હવે શુ થશે? વિચાર કરતા કરતા રાજાને એક વાતે ઘાટ બેઠો. એમણે પોતાના મનમાં નિર્ણય કરીને સ્વયંવરમંડપની રચના આદરી અને જેટલા વિદ્યાધર રાજાઓ અને રાજવારસો હતા તે સર્વને આમંત્રણ કરીને સ્વયંવરમાં બોલાવ્યા. રાજાઓ પણ એક પછી એક તાકીદે આવવા લાગ્યા એ સર્વે રાજાઓને યોગ્ય માન સન્માન આપવામાં આવ્યા. પછી એક મોટો મંચ ગોઠવવામાં આવ્યો એ માંચડા ઉપર

જૂદે જૂદે યોગ્ય સ્થાનકે સર્વ વિદ્યાધર રાજાઓ ગોઠવાઇને બેઠા. સ્વયંવરમંડપની બરાબર વચ્ચે પોતાના આખા પરિવારને લઇને રાજા કનકોદર બેઠા મેં દીકરી મદનમંજરીને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યા, સારા આભૂષણો ધારણ કરાવ્યા, પગે અળતો ને શરીરે ચંદનાદિ સુગંધી દ્રવ્યોની રચના કરી, સુગંધી માળાઓ પહેરાવી અને એવી રીતે શણગારીને તેની સખી લવલિકાને સાથે લઇને અમે સર્વ સ્વયંવર મંડપમાં દાખલ થયા એ અવસરે દેવાંગનાઓના શરીરસૌંદર્યની પણ હાસી કરે એવું મદનમંજરીનું લાવણ્ય જોઇને વિદ્યાધર રાજાઓ પ્રબળ ચિત્તતરંગોમાં ડૂબી રહેલ હતા છતાં પણ મદનમંજરી ઉપર નિશ્ચળ દૃષ્ટિ રાખી જાણે ચિતરકામમાં ચિતરેલા જ હોય તેવા સ્તબ્ધ બની ગયા મેં દરેક વિદ્યાધર રાજાઓનો પરિચય કરાવવા માંડ્યો, દરેક રાજાનું મેં વર્ણન કરી બતાવ્યું એના દરેકના નામો બતાવ્યા, એના ગોત્રો સૂચવ્યા, એ પ્રત્યેકનો વૈભવ કેટલો છે તે જણાવ્યું, એમના નિવાસસ્થાન કેવા અને ક્યાં છે તે જણાવ્યા, એ દરેક રાજાનું રૂપ કેવું છે તે જણાવ્યું, એ પ્રત્યેકના ગુણો ગણાવી દીધા અને દરેકના ચિહ્નો[1] શા છે તે બતાવી આપ્યું એક એક રાજાને લેતી ગઇ અને તેની સર્વ હકીકત જણાવતી ગઇ તે આ રીતે —

વિદ્યાધર પરિચય

દીકરી મદનમંજરિ ! જો, આ વિદ્યુદ્દત રાજાનો પુત્ર અમિતપ્રભ નામનો વિદ્યાધર રાજા છે, ગગનવલ્લભ નગરનો સ્વામી છે, ઘણી મોટી ઋદ્ધિવાળો છે, દેવતાના જેવો સ્વરૂપવાન્ છે, સર્વ કળાઓમાં એણે ઘણી પ્રવિણતા મેળવી છે, એની ધજામાં સુંદર મોરનું ચિહ્ન છે અને એ વીજળીની જેમ ચમકારા મારતો બિરાજે છે

વળી જો ! આ ગાંધર્વપુર નગરનો નાયક મહારાજા નાગકેસરીનો પુત્ર ભાનુપ્રભ છે, મોટી શક્તિવાળો છે, મહાન્ ઋદ્ધિવાળો છે, અત્યંત મનોહર આકૃતિવાળો છે, અનેક વિદ્યાઓમાં પ્રવીણ છે, અનેક ગુણ રત્નોની ખાણ છે, બહુ પ્રખ્યાત છે અને એની ધજામાં ગરૂડ શોભી રહેલો છે

વળી આ રથનૂપુર ચક્રવાળપુરના મહારાજા રતિમિત્રનો પુત્ર રતિવિલાસ નામનો છે, એની પાસે ઘણી દોલત અને ઋદ્ધિ છે, સુવર્ણ વર્ણસમાન એનું શરીર સુશોભિત છે, એ સર્વ વિજ્ઞાનનો સાગર છે,

૧ ચિહ્ન એના બે અર્થ છે (૧) ખાસ હકીકત-ગુણવિગેરે (૨) ધ્વજા રાજ્યદરબારમાં દરેક રાજાઓના જૂદા જૂદા ચિહ્નો હોય છે કોઇને ગરૂડ, કોઇને હાથી વિગેરે અત્યારે પણ દરેક રાજ્યના જૂદા જૂદાં standard હોય છે

ગુણ તો એના ઘરના જ થઇ પડેલા છે, અને એની ધજામા સુદર પાદરાનુ ચિહ્ન છે

આવી રીતે એક એક રાજપુત્રનુ હુ વર્ણન કરતી ગઇ તેમ તેમ મદનમજરી વધારે વધારે દીલગીર થતી ગઇ

સ્વયવર પડી ભાગ્યો,
મદનમજરી અને માતાનો ખેદ.
સખી લવલિકાની સમજાવટ.

(કામલતા ગુણધારણ પાસે આગળ વાત કરતા કહે છે —)હુ જેમ જેમ વિદ્યાધરરાજાઓના ગુણોનુ વર્ણન કરતી ગઇ તેમ તેમ એક કમનસીબ સ્રી પોતાની શોક્યના ગુણોનુ વર્ણન સાભળે ત્યારે જેવી તેના મનની સ્થિતિ થાય, અથવા આપત્તિમા આવી પડેલ સુભટ (લશ્કરી-સેનાની) જેમ શત્રુના બળની હકીકત સાભળી નારાજ થાય, અથવા અભિમાની વાદી તેની સામે થનાર પ્રતિવાદીનો હાથ ઉપર આવતો (અતિશયપણે) જોઇને જેમ ઝાખો પડી જાય અથવા ઇર્ષ્યા વાળો વૈદ્ય તેના ઉપર આવનાર બીજા કુશળ વૈદ્યની કુશળતા જોઇને જેમ પાછો પડી જાય, અથવા ગર્વિષ્ઠ જ્ઞાની પોતાનુ માથુ તોડે એવા બીજા વિજ્ઞાનીની નિપુણતા જુએ ત્યારે તેના મનની જેવી સ્થિતિ થાય તેવી સ્થિતિ મદનમજરીની થઇ ગઇ [1]એણે તો પોતાની નજર પણ ઊંચી ન કરી અને તદ્દન મ્લાન મુખવાળી થઇ નીચે જમીન પર જોઇ રહી મારા મનમા મને ઘણી નવાઇ લાગી અને અરેરે!! આ તે શુ થઇ ગયુ! એવી ઊંડી ચિંતા મને થઇ આવી અને હુ બોલી "દીકરી! મદનમજરી! તને આ વિદ્યાધર રાજાઓમાથી કોઇ પસદ આવ્યો? તું કેમ કાઇ બોલતી નથી?" એટલે તુરત જ મદનમજરીએ જવાબ આપ્યો "માતુશ્રી! આપણે આ સ્થાનકેથી જલ્દી પાછા ચાલો, એ લોકોના દર્શનથી સર્યું! મને તો આ વાત જરા પણ ગમતી નથી તુ એ લોકોના મોટા મોટા બનાવટી વર્ણનો કરે છે તે સાભળીને મારૂ માથુ દુખવા આવી ગયુ છે"

દીકરીનો આવો જવાબ સાભળીને હુ બહુ વિષાદ પામી ગઇ, દીકરીને ગાડપણ આવી ગયુ છે એવો ખ્યાલ કરવા લાગી મેં મહારાજ કનકોદરને હકીકત જણાવી એટલે તે પણ ચિંતાતુર થયા અને બોલ્યા "એને રાજમહેલમા લઇ જાઓ અને એના મનના દુખથી એની શરીરપ્રકૃતિ અસ્વસ્થ (ખરાબ) ન થાય તેની સભાળ

[1] અહીં બેં રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રંથનુ પૃ ૧૧૮૧ શરૂ થાય છે

રાખજો” મહારાજાનો આવો જવાબ સાંભળી પુત્રીને લઇને હું સ્વયંવરમંડપમાંથી બહાર નીકળી આવી અને રાજભુવનમાં તેને લઇ ચાલી.

હવે એ હકીકતથી આ મારી પાસે બેઠેલી લવલિકા બહુ દીલગીર થઇ. પછી તે બોલી “માજી! ત્યારે આ મારી સખીને પરણાવવાનો આપે શો ઉપાય ધાર્યો છે? મને તો આમાં કાંઇ સમજણ પડતી નથી.” ત્યારે મેં લવલિકાને જવાબ આપ્યો “લવલિકા! અમે પણ એનો ઉપાય નિરધારી શકતા નથી. તારી સખી તો ભારે આકરી છે, એના ધ્યાનમાં તો કોઇ રાજા પણ આવતો નથી. હવે તો તું એને પૂછીને શું કરવું તેનો ઉપાય શોધી કાઢ. અમારી નજરમાં જે ઉપાય આવ્યા તે સર્વ અજમાવ્યા, હવે તો બધી દિશાઓ અમારી નજરમાં તો પૂરી થઇ ગઇ છે, અમને મંદભાગ્યને તો કોઇ માર્ગ સૂજતો નથી.” આમ બોલતાં મારી આંખમાંથી બોર બોર જેવડાં આંસુઓ મોતીની માળાની જેમ ખરી પડ્યાં અને હું તો મોટેથી રડવા લાગી. એટલે વળી આ લવલિકા બોલી “બાઇ! તમે દીલગીર ન થાઓ. હું મારી સખીને પૂછીશ. એમ તો એ વિનિતશિરોમણિ છે અને એ માબાપને સંતાપ કરે તેવી નથી, એને હું પૂછીશ તો એ હવે આ બાબતમાં શું કરવું તેની વાત મને જરૂર કરશે.”—આવો જવાબ આપીને લવલિકાએ મને જરા ટાઢી પાડી.

સ્વપ્નદર્શન અને ફળ.

હવે સ્વયંવરમંડપમાં તે વખતે ભારે ખળભળાટ થઇ ગયો. જ્યારે વિદ્યાધર રાજાઓએ મદનમંજરીને કોઇને પણ વર્યા વગર પાછી ફરતી જોઇ ત્યારે તેઓને એમ જ લાગ્યું કે જાણે કોઇ તેઓનું સર્વસ્વ હરી જાય છે, પછી તો જેમ એક માણસ પોતાનો આખો રત્નનો ખજાનો ખોઇ નાખે ત્યારે તેની જેવી સ્થિતિ થાય, અથવા જાણે કોઇએ મોઘરીનો માર માર્યો હોય ત્યારે જેવા મ્હોઢાં થાય અથવા તો આકાશમાર્ગે ચાલતાં પોતાની વિદ્યા ગળી જાય ત્યારે જેવી વિદ્યાના જોરથી આકાશમાં ચાલનારના મનની સ્થિતિ થાય તેમ તેઓ સર્વ શૂન્ય થઇ ગયા, મ્લાન (કરમાયલા) મુખવાળા થઇ ગયા, ઝાંખાઝબ થઇ ગયા, ક્રોધમાં આવી ગયા, નરમ ઘેંસ જેવા થઇ ગયા અને કનકોદર રાજા સાથે એક શબ્દ પણ બોલ્યા વગર કે રજા લીધા વગર સર્વ એક દિશાએ ચાલ્યા ગયા.

વિદ્યાધરોનો કોપ

રાજાનો શોક

આ બનાવ જોઇને રાજાને બહુ શોક થયો, અત્યંત ખેદ થયો અને તે દિવસ એને એક વર્ષ જેવો લાગ્યો. જેમ તેમ કરતા આખરે રાત પડી રાજ્યના નિયમ પ્રમાણે દરરોજ રાત્રીની સંધ્યા વખતે રાજસભા મળતી હતી તેમા પણ રાજા હાજર થયા નહિ રાજા પથારીમા ઉંધું મુખ કરીને પડી રહ્યા, લગભગ નિદ્રા વિના જ આખી રાત પસાર થઇ, પથારીમા આમતેમ પછાડા માર્યા, મનમા ચિંતા ચાલુ રહી, આખરે મન ઉપર ઘણો ભાર થતા છેક મળસ્કે રાજાને જરા ઉંઘ આવી ગઇ

સ્વપ્ન

ઉંઘમા રાજાને સ્વપ્ન આવ્યુ રાજા જાણે જાગતો જ હોય તેમ તેણે તે વખતે ચાર મનુષ્યોને જોયા[1] તેમા બે પુરૂષો હતા અને બે સ્ત્રીઓ હતી તેઓએ મહારાજા કનકોદરને પૂછ્યુ "મહારાજ કનકોદર! ઉંઘો છો કે જાગો છો?" રાજાએ જવાબમા કહ્યું "જાગુ છુ"[2] એટલે તે ચારે મનુષ્યો એક સાથે બોલ્યા "જો એમ છે તો સાભળો. તમે દીલગીરિ છોડી દો અમે મદનમંજરી માટે પ્રથમથી જ વર શોધી રાખ્યો છે, તે જ તેનો વર થશે માટે હવે તમે મદનમંજરી માટે બીજા વરની શોધ કરશો જ નહિ વિદ્યાધર રાજાઓને દ્વેષી બનાવ્યા તે પણ અમારૂ જ કામ છે અમે એને બીજા વરને આપવા નહિ દઇએ –" આટલુ બોલીને એ ચારો મનુષ્યો અદૃશ્ય થઇ ગયા ,

પ્રભાત

એ વખતે પ્રભાતની નોબતનો ગડગડાટ થયો રાજા જાગ્રત થયો. મનમા હર્ષપૂર્વક સ્વપ્નના અર્થનો વિચાર કર્યો તે વખતે કાળનિવેદકે જણાવ્યુ —

उद्गच्छन्नेप भो लोका ! भास्कर कथयत्यलम् ।
मा कृद्ध्व चित्तसन्ताप, मा हर्षं मा च विक्लवम् ।
यथैवानादिसिद्धोऽयमस्माक भो दिने दिने;
उदयादिक्रम सर्वेस्तथा घोऽपि भवे भवे ॥

"અહો લોકો! આ ઊગતો સૂર્ય સર્વેને કહી જણાવે છે
"કે 'તમે કોઇ ચિંતના સંતાપ કરશો નહિ, હર્ષમા આવી
"જશો નહિ, અને ગભરાટ પણ કરશો નહિ જેવી રીતે

---

૧ આ ચાર પુરૂષો કોણ છે તેનો ખુલાસો આગળ થશે જુઓ આ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ પાચમુ

૨ ગમે તેવો ઉંઘતો માણસ હમેશા આવો જ જવાબ આપે છે

"અનાદિ કાળથી મારો દરરોજ ઉદય થવાનો, માથે આવ-
"વાનો અને અસ્ત થવાનો ક્રમ સિદ્ધ છે તેમ દરેક
"ભવમા તમારો પણ તેવો જ સિદ્ધ ક્રમ છે'"

કાળનિવેદકના આ શબ્દો સાભળીને રાજાને વિચાર થયો કે અહો! આ કાળનિવેદક જે બોલે છે તે તદ્દન યોગ્ય છે સ્વપ્નનો સાચો અર્થ મને બેઠો હતો એને તેણે બરાબર ટેકો આપ્યો જણાય છે મને તેના કહેવા ઉપ-

નિર્ણય

રથી જણાય છે કે જેમ દેવરૂપ ચાર મનુષ્યોએ મને અગાઉ જણાવ્યુ કે મદનમજરીનો વર તેઓએ અગાઉથી જોઇ રાખ્યો છે તેમ આ કાળનિવેદક પણ જણાવે છે કે સૂર્ય દરરોજ ઉદય પામે છે, પોતાનો પ્રતાપ (તાપ, ગરમી) ચારે તરફ ફેલાવે છે, અસ્ત થવા રૂપ અદર્શનને પામે છે અને વળી ફરી બીજે દિવસ ઉદય થાય છે, તેવી રીતે મનુષ્યોને દરેક જન્મમા સુખદુ ખ થાય છે, લાભહાનિ થાય છે, ગમનઆગમન થાય છે, તે સર્વ અગાઉથી નિર્ણય થઇ ગયેલ જ હોય છે અને તે પ્રમાણે સર્વ એક પછી એક અન્યા જ કરે છે તેથી કોઇ બાબતમા દીલગીરિ કરવી ન જોઇએ એમ તેણે જણાવ્યુ આ સર્વ બાબત પહેલેથી ગોઠવાઇ ગયેલી હોય એમ ચોક્કસ જણાય છે માટે હવે આ બાબતમા આપણે ચિંતા શામાટે કરવી જોઇએ-આનો વિચાર કરીને રાજા નિશ્ચિત થયો, એને મનમા ખેદ થતો હતો તે દૂર થઇ ગયો અને એની વ્યાકુળતા મટી ગઇ

વરશોધન માટે પર્યટન.

હવે ઉપર જણાવ્યુ તેમ મારી સાથે વાત થયા પછી વરશોધનનો ઉપાય વિચારવા લવલિકા મદનમજરી પાસે ગઇ લવલિકાએ તેને સીધો સવાલ પૂછ્યો કે તેણે આ બાબતમા શું ધાર્યું છે એટલે દીકરી મદનમજરીએ[1] જવાબ આપ્યો "જો મને માતા અને પિતા બન્ને રજા આપે તો હુ પોતે જ આખી પૃથ્વી પર વરની શોધ માટે ફરૂ અને ફરીને મારે માટે યોગ્ય વરને પસદ કરી તેની સાથે મારૂ પાણિગ્રહણ કરૂં" મદનમજરીએ લવલિકાને જે જવાબ આપ્યો તે તેણે મને (કામલતાને) જણાવ્યો, મેં મહારાજા કનકોદરને તે વાત કરી, તેમણે વિચાર કર્યો કે દીકરીએ આ સારો તોડ ઉતાર્યો છે! પેલા ચાર મનુષ્યો

---

૧ મદનમજરીની માતા કામલતા આ સર્વ વાત લવલિકાની સોબતમા ગુણધારણકુમાર અને કુલધરને કહી બતાવે છે ગુણધારણ સસારીજીવ છે અને તે પોતાનો આખો વ્યતિકર અગ્રહીતસકેતાને ઉદ્દેશીને સદાગમ સમક્ષ કહી બતાવે છે

રમા પેલો યુવાન અને તેનો મિત્ર એક સાથે ત્યાથી એકદમ ઊભા થયા અને ચાલતા થયા

"તેઓ ચાલ્યા એટલે મારી સખીની આખો તો નમ્રતારૂપ થઇ ગઇ અને જાણે તેનો આખો ધનનો ભડાર ગૂમ થઇ ગયા હોય તેમ તે અત્યત ગભરાયપણુમા પડી ગઇ[૧] ત્યાર પછી મારી અને તેની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ

"લવલિકા—'સખિ! જો તને એ વર પસદ આવ્યો હોય તો ચાલો, આપણે માતપિતા પાસે જઇએ મને ખાત્રી છે કે એ જરૂર સપ્રમોદપુરના રાજા મધુવારણનો પુત્ર જ હશે બીજો આવો રૂપાળો તે કોણ હોય? તો પછી પિતાજીની આજ્ઞાપૂર્વક તમે તેમને આત્મા પેંપુ કરો આ બાબતમા હવે ઢીલ કરવાની શી જરૂર છે!'

"મદનમજરી—'મને તો એની ઉપર રૂચિ થઇ ગઇ છે, પણ મારા મનમા એક શકા છે તેથી મને દુ ખ થયા કરે છે મને એમ લાગે છે કે એની મારા ઉપર ઘણુ કરીને રૂચિ થઇ નથી લાગતી નહિ તો એ અહીંથી તુરત ઉઠીને ચાલ્યા કેમ જાય?'

"લવલિકા—'નહિ રે સખિ! એમ ન બોલ તુ વિચાર તો કર શુ એણે તારા તરફ નજર નહોતી કરી? નજર કરતી વખતે એ રાજપુત્રની આખમા સતોષ ન હોતો જોવામા આવ્યો? તુ આવી વાત કેમ કરે છે? હુ તો એટલે સુધી કહી શકુ છુ કે વસતઋતુમા રસાળ આમ્રમજરી ઉપર ભમરોને જેવી રૂચિ હોય છે તેવી તારી ઉપર તેની સાચી રૂચિ થઇ છે એમા જરા પણ શકા નથી! તુ તારા મનમાથી વહેમ દૂર કરી નાખ તારી ઉપર તેનો પ્રેમ થયો છે અને તે ઘણી હુશિયારીથી અહીંથી દૂર ચાલ્યો ગયો છે માટે સખિ! મેં કહ્યુ તેમ તુ કર ચાલો, આપણે માતપિતા પાસે જઇએ અને બધી ઘટના કરીએ'

"મારા આવા વચનથી રાજપુત્રી કાઇક સ્વસ્થ થઇ, છતા પણ તે જવાબમા બોલી—'સખિ લવલિકા! મારામા અહીંથી જવાની બિલકુલ તાકાત રહી નથી, મારૂ શરીર નરમ થઇ ગયુ છે, હુ આ બગિચો હાલ છોડી શકુ તેમ નથી, માટે હાલ તો તુ અહીંથી જા અને માતાપિતાને અહીં બનેલી સર્વ હકીકત જણાવ'

૧ આ સર્વ વાત રાણી સમક્ષ લવલિકા કહી બતાવે છે—એ સર્વ વાત રાણી કામલતા પોતે ગુણધારણ કુમાર પાસે કહે છે—આખી વાર્તા સસારી જીવ કહે છે આ હકીકત લક્ષ્યમા રાખવી

"માજી ! મને એમ લાગ્યુ કે સખિએ જે નિર્ણય કર્યો છે તે તે કોઇ પણ પ્રકારે ફેરવે તેમ નથી, એટલે પછી એક મોટા વિશાળ ઝાડના કોતરમા મેં તેને બરાબર મૂકી દીધી, ત્યા મેં તેની સારૂ ઠડા પાદડાની શય્યા કરી આપી, એની પાસે સોગન લેવરાવ્યા કે એણે એ સ્થાનમાથી જરા પણ દૂર કે આડુઅવળુ જવુ નહિ કે બીજુ કાઇ આડુ અવળુ કરી બેસવુ નહિ[1] ત્યાર પછી અત્યત વેગપૂર્વક તરવાર જેવા કાળા વાદળાઓને વીંધીને હુ અહીં આવીછુ આ પ્રમાણે હકીકત છે હવે આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો"

{ કામલતા આગળ વાત ચલાવતા ગુણધારપુ કુમારને કહે છે —}

પિતાનો નિર્ણય.

માતાનુ આગમન.

સ્વાસ્થ્ય ઉપાય.

આટલી વાત સાભળી એટલે મારા કાત કનકોદર રાજાએ મને કહ્યુ "ત્યારે દેવિ ! તમે જલ્દી પુત્રી પાસે જાઓ અને મદનમજરીને બરાબર શાતિ કરી આપો હુ બધી સામગ્રિ એકઠી કરીને તમારી પછવાડે આવુ છુ તમે જરા જલ્દી જઇ છોડીને ધીરજ આપો. મારે પછવાડે આવવાનુ એક કારણ છે મારા મનમા શકા છે કે પેલા વિદ્યાધરો સ્વયવરમાથી ઉઠીને ચાલ્યા ગયા છે તેઓ બહુ કોપાયમાન થઇ ગયા છે આપણા બાતમીદાર ચતુલ નામના દૂતે એ સબધી કેટલીક ખાનગી બાતમી મને હમણા જ આપી છે, માટે મારે સર્વ સામગ્રિ લઇ બરાબર તૈયાર થઇને ત્યા આવવુ વધારે યોગ્ય થઇ પડશે એમ મને લાગે છે વળી ત્યા જતી વખતે મારે કાઇ નજરાણુ પણ લઇ જવુ જોઇએ, તે લેવામા પણ થોડો વખત લાગશે, માટે તમે તો તુરત જ ઉપડી જાઓ" મેં મહારાજાનુ વચન માન્ય કર્યુ અને આ લવલિકાને આગળ કરીને અને સાથે મારી દાસી ધવલિકાને લઇને હુ ઉતાવળી આ ઉદ્યાનમા આવી

મદનમજરી.

મદન મજરીની સ્થિતિ અને ધીરજ

ઉદ્યાનમા આવતા ઠડા પાદડાની પથારીમા બેઠેલી અને યોગિનીની પેઠે કોઇ એક જ બાબતનુ ધ્યાન કરી રહેલી મારી દીકરી મદનમજરીને મે આ ઉદ્યાનમા જ્યા તેને લવલિકાએ મૂકી હતી ત્યા જ જોઇ એ એના ધ્યાનમા મશગૂલ થઇ ગઇ હતી કે એને અમારા આવવાની ખબર પણ પડી નહિ અમે તો પછી એની બાજુમા જઇને સર્વે બેઠા

---

[1] આડુઅવળુ કરવુ એટલે આત્મઘાત અથવા અત્યત શોક કરવો

લવલિકા—"સખિ! કુવરી! આ માતાજી અહીં આવ્યા છે! તુ આમ કેમ બેઠી છે?"

લવલિકા જ્યારે આ પ્રમાણે બોલી ત્યારે દીકરીને કાઇક ચેતના આવી, તેણે શરીર મરડ્યુ, આળસ ઉડાડ્યુ, ટાચકા ફોડ્યા, આખો ચલાવી-મટકાવી અને મને જોઇ એકદમ ઉઠીને તે મારે પગે પડી

કામલતા (હુ)—"દીકરી, ચીરજીવી થા, મારા જીવનથી પણ તારૂ આયુષ્ય વધો, પતિવાળી થા, સૌભાગ્યવતી થા, તારા હૃદયવલ્લભને જલ્દી મેળવ," પછી મેં એને મારા પગેથી ઉઠાડી, એને હુ ભેટી પડી, એને મારા ખોળામા બેસાડી, એને મુખકમળે ચુબન કર્યું, એનુ માથુ સુંઘ્યુ[1] અને પછી હુ બોલી "દીકરી મદનમજરી! જરા ધીરી પડ અને દીલગીરિ છોડી દે તુ જો! તારી જે ઇચ્છા છે તે લગભગ સિદ્ધ થઇ જતી હોય એમ જણાય છે! તારા પિતાજી પણ હમણા જ અહીં આવે છે આ બાબતમા હવે થોડી ઘડિઓ જ બાકી હોય એમ જણાય છે" "મારા એવા નસીબ ક્યાથી હોય?" એમ ધીરેથી બોલતી નીચુ મુખ કરીને દીકરી બેસી રહી

તે વખતે સૂર્ય અસ્ત થયો, સર્વત્ર અધકાર ફેલાયો, આકાશમા તારાઓનો સમૂહ ઝગમગવા લાગ્યો, ચક્રવાક ચક્રવાકીઓના જોડલાંનો વિયોગ થઇ ગયો, કમળો બધ થઇ ગયા, પક્ષીઓ પોતાના માળામા સતાઇ ગયા, ઘૂવડો ચારે તરફ ઉડવા લાગ્યા, ભૂત અને વૈતાળો રાજી થવા લાગ્યા, આકાશમા ચદ્ર ઉગ્યો, ચદ્રિકા ચારે તરફ પસરી રહી પછી દીકરીના મનમા આનદ થાય એવી કથાઓ કહીને તેમજ બીજી યુક્તિઓ કરીને અમે મુશ્કેલીએ આખી રાત્રી પસાર કરી

લવલિકાની શોધ.
રાણીનુ આગમન.
કથાની સમાપ્તિ.

અનુક્રમે સૂર્યનો ઉદય થયો એટલે મેં લવલિકાને કહ્યુ "અરે લવલિકા! જરા આકાશમા જઇને રાજાનો (કનકોદર) રસ્તો તો જો, જો ને! એમને કેમ આટલી બધી વાર લાગી? તેઓ હજુ કેમ આવી પહોંચ્યા નહિ?"

---

૧ અત્યારે પણ પુત્રપુત્રીનુ માથુ પ્રેમથી સુઘવાનો રિવાજ બગાળામા છે ગુજરાત કાઠિયાવાડમા ઓવારણા લે છે તેને મળતો આ રિવાજ જણાય છે

[1]લવલિકા આકાશમાર્ગે ઉડી, ઊંચે જઈને થોડીવાર સ્થિર રહી અને અત્યંત હર્ષના દેખાવ સાથે પાછી જમીનપર આવી મેં લવલિકાને પૂછ્યું "અરે! આટલા બધા આનંદમાં કેમ ઉભરાઇ જાય છે? શું રાજા આવ્યા?"

લવલિકા—"નારે ભાઇ! રાજાજી તો હજુ આવ્યા નથી, પરંતુ કાલવાળા બન્ને કુમારો અહીં આવી પહોંચ્યા જણાય છે તેઓ મારી સખીને શોધવા વાસ્તે આખા બગિચામાં ફરી વળ્યા, પરંતુ આપણે જે પ્રદેશમાં બેઠા છીએ તે ઘણો ગીચ હોવાથી તેઓની નજર અહીં ગઇ નહિ એટલે એ બન્નેમાંથી મારી સખીનો હૃદયવલ્લભ બહુ ખેદ પામ્યો એટલે બીજાએ તેને કહ્યું 'ભાઇ ગુણધારણ! કાલે આપણે આંબાવાડીમાં જે આંબાની નીચે બેઠા હતા અને જ્યાં બેઠા બેઠા એ ચાલતા પવનથી ચલાયમાન કમળની પાંખડી જેવી ચપળ આંખવાળી અને હૃદયને ચોરનારી બાળાને તેં જોઇ હતી ત્યાં જ આપણે ચાલો, બીજી જે તે જગ્યોએ ફરવામાં શો ફાયદો છે? દૈવયોગ અનુકૂળ હશે તો ત્યાં જ એનો ભેટો થઇ જશે' બીજા કુમારે આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે રાજકુમારે તે વાત કબૂલ કરી પછી બન્ને કુમારો આ આંબાવાડીમાં આવ્યા માજી! મારા આનંદનું આ કારણ છે!!"

મદનમંજરી—"માજી! આવી આવી બનાવટી વાતો ઊભી કરીને શા સારૂ મને છેતરો છો?" મદનમંજરીએ એ સર્વ વાત ખોટી માની અને નિસાસાપૂર્વક એમ બોલી તેને ખાત્રી કરી આપવા લવલિકાએ અનેક સોગન ખાધા, પરંતુ મદનમંજરીને એ વાતનો જરા પણ વિશ્વાસ ન આવ્યો

આવો વિચિત્ર પ્રસંગ જોઇને મે લવલિકાને કહ્યું "અરે લવલિકા! હવે એ બાબતમાં સોગન ખાવામાં ને વારંવાર એની એ વાત કરવામાં શો સાર છે? તું મારી સાથે ચાલ, એ કુમારને મને બતાવ એટલે એને પોતાને તારી સાથે લઇને હું અહીં મદનમંજરીને બતાવી દઉં, જેથી એને સાચો આનંદ થાય" લવલિકાએ જવાબ આપ્યો "માજી! ચાલો! હું તૈયાર છું'

દાસી ધવલિકાને મદનમંજરી પાસે મૂકી હું લવલિકા સાથે નીકળી પડી, લવલિકા મને રસ્તો બતાવતી અહીં લઇ આવી કુમાર આ પ્રમાણે હકીકત છે!! મારી દીકરી સાધારણ પ્રયાસે કોઇની પસંદગી કરે

---

૧ કામલતા પોતે જ આ સર્વ વાર્તા પ્રકરણની શરૂઆતથી ગુણધારણ કુમાર સમક્ષ કહી બતાવે છે તે લક્ષ્યમાં રાખવું

તેવી નથી, અત્યારે એના પ્રાણુ કંઠે આવ્યા છે, માટે કૃપા કરીને આપ અહીંથી ઉઠો અને એને જુઓ, સભાળો.

* * * *

ગુણધારણુ (હું સંસારીજીવ) અને કુલંધર સમક્ષ આટલું બોલીને કામલતા દેવી (વિદ્યાધરી-મદનમંજરીની માતા) ચુપ રહી[1]

પ્રકરણ ૩ જું.

લગ્ન અને આનંદ.

કામલતાએ પોતાની વાત પૂરી કરી એટલે મેં (ગુણધારણ કુમારે) મિત્ર કુલધરની સામું જોયું કુલંધર બોલ્યો "મિત્ર! વાત મેં પણ બરાબર સાંભળી છે ચાલો! એમાં શો વાંધો છે?" કુલંધરે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો એટલે અમે સર્વે ત્યાંથી ઉઠ્યા

મદનમંજરી ગુણધારણુ મેળાપ.
તે સમયનો સંકીર્ણ રસ
સર્વને થયેલો પ્રમોદ.

અમે સર્વે ચાલીને જ્યાં મદનમંજરી હતી ત્યાં આવ્યા જેવી સ્થિતિનું કામલતાએ વર્ણન કર્યું હતું તેવી જ સ્થિતિમાં મેં મદનમંજરીને જોઇ એનું દર્શન થતાં હું સુખરૂપ અમૃતથી ભરેલા મોટા સરો

૧ આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં ગુણધારણ સમક્ષ કુલંધર સાંભળે તેમ જે વાર્તા પુખ્ત વિદ્યાધરીએ કહેવા માંડી હતી તે અત્ર પૂરી થઇ-આખી કથા સંસારીજીવ જે અત્યારે ગુણધારણ કુમાર છે તે સદાગમ સમક્ષ અગૃહીતસંકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળા પાસે ભવ્યપુરૂષ સાંભળે તેમ કહી દેખાડે છે એ બીજા પ્રસ્તાવથી શરૂ થયેલ વાર્તાનો હવે છેડો નજીક આવતો જાય છે માટે સાવધાન થઇ લક્ષ્ય આપો.

વરમા ડૂબકી મારતો હોઉ તેમ મને લાગ્યુ, રતિના રસથી ભરેલા મોટા દરિઆમા ઉતરી ગયો હોઉ એમ મને જણાયુ, સપૂર્ણ આનદના ઢગલામા જાણે ગરકાવ થઇ ગયો હોઉ એવો અનુભવ થયો, મારા સર્વે મનોરથો જાણે આજે એકદમ ફળીભૂત થઇ ગયા હોય તેમ લાગ્યુ, મારી સર્વ ઇદ્રિયો આનદમા આવી ગઇ હોય તેમ સર્વત્ર મહા મહોત્સવ વર્તી રહેલો મને લાગ્યો

એ મદનમજરીએ મને જોયો એટલે 'અરે હા ! એ તો ખરેખર એ જ !' એમ ધારી હર્ષમા આવી ગઇ, બહુ લાબે વખતે અત્યારે દેખાયા એ વિચારથી ઉત્કઠિત થઇ ગઇ, અરે એ તે અહીં ક્યાથી હોય ! એવા ખ્યાલથી તર્કવિતર્ક કરવા લાગી, ખરેખર, આ તો સ્વપ્ન જ હોવુ જોઇએ એવા વિચારથી દીલગીર થવા લાગી, ના, ના, આ તો એ જ છે એવો નિર્ણય થવાથી તેને ભરોસો પણ થવા લાગ્યો, આ ટલો બધો વખત (?)[1] વિરહ રહ્યો છતા પોતે જીવી શકી એવા ખ્યાલથી શરમાઇ ગઇ, અરે ! એ હવે મને અગીકાર કરશે કે કેમ ? એ વિચારથી ઊંડા ઉદ્વેગમા પડી ગઇ, અરે ! પણ એ મારા સામુ જુએ છે તો ખરા ! એના ખ્યાલથી પ્રમોદમા આવી ગઇ–આવી રીતે અનેક પ્રકારના મિશ્ર રસોનો અનુભવ મદનમજરીએ તે વખતે કર્યો, એના આખા શરીરપર રોમાચથી અલકૃત થઇ, પરસેવાના બિંદુઓ રૂપ મોતીઓ વડે તે વિભૂષિત થઇ, એકદમ ચાલતા શ્વાસોશ્વાસના પવનથી સુંદર લાગી અને હૃદય હરણ કરનારી મધુરી લતા હોય તેમ કપવા લાગી અત્યત પ્રીતિરસમા તરબોળ થઇ ગયેલી એ લલિત લલના પોતાના સ્નિગ્ધ ગાલો અને ચપળ આખો પરથી ન વર્ણવી શકાય એવો અત્યત નવીન રસ અનુભવતી મારા જોવામા આવી

તે વખતે કામલતા બોલી "દીકરી ! કેમ હવે તને લવલિકાના વચન પર ભરોસો બેઠો ?"

આવો સવાલ સાભળીને સ્મિત મુખ કરી મારા હૃદયને રજન કરતી તે જ સ્મિતરૂપ સુધાથી પોતાના કપોલોને ઉજ્જવળ કરતી બાળા મદનમજરી નીચુ જોવા લાગી આ અવસરે સર્વને હર્ષ થયો

કનકોદર આગમન.
દૂતની ગુપ્ત વાર્તા.
સક્ષિપ્ત વિધિએ લગ્ન.

---

[1] પ્રેમીની નજરમા આ ઘણો મોટો આતરો–વખત ગણાય. જોયાને હજુ ચોવીસ કલાક પણ પૂરા થયા નથી તે ખ્યાલમા રાખવુ

તે વખતે કનકોદર રાજા (મદનમંજરીના પિતા) ત્યાં આવી પહોંચ્યા ચો તરફ ઝગઝગાયમાન થતા રત્નોની પ્રભાથી આકાશમાં મોટો પ્રકાશ થઇ રહ્યો રાજા સાથેના વિદ્યાધરો જાણે મોટા ઋદ્ધિવાળા મહાન્ દેવો હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા અને તેમની વચ્ચે કનકોદર રાજા જાણે ઇંદ્ર હોય તેવા દૂરથી આકાશમાં શોભવા લાગ્યા એના વિમાનમાં એણે અનેક રત્નો સાથે ભરી લીધા હતા તેની શોભા પણ અવર્ણ્ય હતી એમણે આકાશમાંથી સપ્રમોદપુર નગર જોયું એટલે ધીમે ધીમે તેઓ સર્વ ખેચરોને સાથે લઇને આહ્લાદમંદિર ઉદ્યાનમાં ઉતરવા લાગ્યા અને અમે અત્યંત વિસ્મયપૂર્વક તેઓને આકાશમાંથી જમીન પર ઉતરતા જોઇ રહ્યા

આહ્લાદ મંદિરમાં આનંદ

કનકોદર રાજા નીચે ઉતર્યા એટલે અમે સર્વે ઊભા થયા અને મસ્તક નમાવી તેને પ્રણામ કર્યાં સર્વે પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા કેટલાક વખત સુધી કનકોદર મહારાજા પ્રેમનજરે મારી સામું જોઇ રહ્યા 'આ તે જ ટોલો જોઇએ' એમ પોતાના મનમાં સંતુષ્ટ ચિત્તે નિર્ણય કરીને પછી એણે કામલતા સામું જોયું ચતુર માણસો આજુબાજુની હકીકત અને આકૃતિ ઉપરથી સર્વે હકીકત અનુમાનથી સમજી જાય છે ચતુર કામલતા રાજાના અંતરભાવ સમજી ગઇ અને ટુંકામાં એણે જરૂરી સર્વ વાત રાજાને કહી જણાવી રાજાએ પછી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહ્યું "દેવિ! આ દીકરીને આપણે અત્યાર સુધી અત્યંત આકરી પસંદગી કરનારી કહેતા હતા, એ તે જાણે કોઇને પસંદ કરશે કે કુમારી રહેશે એવો આપણને સંદેહ થતો હતો, પણ એણે આવા પુરુષરત્નને પસંદ કરીને પોતાની ઉપરનો દુષ્કરરૂચિપણાનો આરોપ તદ્દન દૂર કરી નાખ્યો છે ખરેખર! ઇંદ્રાણી (શચી) ઇંદ્ર સિવાય બીજા કોઇની તરફ પોતાનું મન સ્થાપતી નથી" રાજાના આ અભિપ્રાયને સમર્થન કરતાં દેવી કામલતા બોલ્યા "હાજી! એ વાત તદ્દન બરાબર છે! એમાં શો સંદેહ છે!"

પસંદગીની પસંદગી

આ પ્રમાણે આનંદચર્ચા ચાલતી હતી ત્યાં કનકોદર મહારાજા પાસે તેનો ચટુલ નામનો દૂત દોડતો આવ્યો. એણે મહારાજાના કાન પાસે જઇ કાંઇ છાનીમાની વાત કરી.[1] રાજાએ દૂતને વિસર્જન કર્યો પછી 'આવી અગત્યની બાબતમાં ઢીલ કરવી સારી નહિ' એમ

સમાચાર અને શીઘ્ર લગ્ન

૧ દૂતે શી વાત કરી તે આ જ પ્રકરણમાં આગળ જણાશે જુઓ પૃ ૧૮૭૯

રાજાએ કામલતાને જણાવ્યું, કુમાર કુલધર જે રાજાની નજીક જ બેઠો હતો તેની સાથે સલાહ મેળવીને તે જ ઠેકાણે સક્ષિપ્ત વિધિએ રાજાએ પોતાની કન્યાનું પાણિગ્રહણ કુમાર ગુણધારણ (મારી) સાથે કરાવ્યું

દાયજો સંતોષ

કનકોદર રાજાએ વિવાહનો આનદ વર્તાવ્યો પછી પોતાની સાથે [1]વજ્ર વૈડૂર્ય ઇંદ્રનીલ મહાનીલ કર્કેતન પદ્મરાગ મરકત ચૂડામણિ પુષ્પરાગ ચદ્રકાત રૂચક મેચક વિગેરે અ-મૂલ્ય રત્નોથી ભરેલા પોતાના વિમાનો આણેલ હતા તે રજુ કર્યાં અને કુલધરને વિજ્ઞપ્તિ કરી–"ભદ્ર રાજપુત્ર! આ વિમાનો દાયજામા આપવા સારૂ અહીં લઇ આવ્યો છુ જેવી રીતે અમારી રાજપુત્રીને ગ્રહણ કરીને (પરણીને) કુમાર શ્રીએ અમારા આનદમા વધારો કર્યો છે તે પ્રમાણે આ અમારા વિમાનો અને તેની અદરની વસ્તુઓ પણ કુમારશ્રી ગ્રહણ કરે એવી મારી વિનતિ છે" સમયસૂચક ચતુર કુલધર જવાબ આપતા બોલ્યો "આપનો હુકમ પ્રમાણ છે! શિરસાવદ્ય છે! એમા વિનતિ કરવાનો અવકાશ જ ક્યા રહે છે? વડીલો જ્યારે પોતાની ઇચ્છામા આવે તેવો હુકમ કરે ત્યારે તેઓએ રાજપુત્રની પ્રાર્થના કરવાનો કે તેની વિજ્ઞપ્તિ કરવાનો પ્રસગ કે સવાલ જ રહેતો નથી, હોતો નથી" કનકોદર મહારાજા આવો સુદર જવાબ સાભળી ઘણા રાજી થયા તેને મનમા એમ થયુ કે પોતે ખરેખરા કૃતકૃત્ય થયા છે, પોતાનુ જીવન સફળ થયુ છે દીકરી મદનમજરી આજે ખરેખરી સતોષ પામી છે અને નિશ્ચિત થઇ છે એવા વિચારથી મહારાણી કામલતા પણ ઘણા રાજી થયા અને લવલિકા વિગેરે રાજાનો આખો પરિવાર પણ હર્ષમા આવી ગયો

---

૧ વજ્ર હીરો
વૈડૂર્ય માણેક
ઇંદ્રનીલ શનિ
મહાનીલ મણિ
કર્કેતન રત્ન (જાતિ)
પદ્મરાગ માણેક
મરકત લીલો મણિ, પાનુ, નીલમ
ચૂડામણિ માથામા રહેલો મણિ
પુષ્પરાગ પોખરાજ
ચદ્રકાત મણિ–રાત્રે પ્રકાશે છે
રૂચક રત્નજાતિ
મેચક શનિ

દીકરી જન્મે ત્યારે શોક કરાવે છે, વધતી જાય છે-મોટી થતી જાય છે ત્યારે ચિંતા કરાવે છે, એને અન્યને આપી દેવાનો (પરણાવવાનો-કન્યાદાન કરવાનો) વખત આવે ત્યારે અનેક સંકલ્પવિકલ્પ કરાવે છે અને કમનસીબે ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડે-સાસરામાં દુ ખી થાય કે વિધવા થાય તો અત્યંત શોક કરાવે છે એને જો યોગ્ય વરને આપવામાં આવે, એ વર એને પસંદ પડેલો હોય, એ વર ધર્મિષ્ઠ હોય અને ધનવાન્ હોય તો એની બાબતમાં નિશ્ચિતપણું પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે સ્થિતિ હોવાથી રત્નના ઢગલા સાથે દીકરી મદનમંજરી મને આપીને સર્વ સંબંધી અને પરિજન સાથે રાજા કનકોદર ઘણા હર્ષમાં આવી ગયા

લડવા આવેલા વિદ્યાધરો.
પુણ્યબળથી તેમનું સ્તંભન.
વિદ્યાધરોને થયેલો સંતોષ.

હવે તે વખતે સપ્રમોદપુર નગરની ઉપર જાણે ઘનઘટા છવાઇ રહી હોય તેવું વિદ્યાધરોનું એક મોટું લશ્કર દૂરથી આકાશમાં જોવામાં આવ્યું એ લશ્કર પાસે અનેક ચક્રો હતા, તરવારો હતી, ભાથા હતા, બર્છીઓ હતી, લોઢાના બાણો હતા, શક્તિ તથા પ્રાસ નામના અસ્ત્રો હતા, ધનુષ્યો હતા, દંડો હતા, ગદાઓ હતી, શૂળો હતી, તેમજ બીજા લડવાના અનેક શસ્ત્રો અને અસ્ત્રો[1] હતા, જેને લઇને એ આખું લશ્કર ઘણું ભયાનક લાગતું હતું, આકાશમાં પ્રકાશમાન થઇ રહેલા એમના શસ્ત્રોના તેજથી આખું લશ્કર વિકરાળ લાગતું હતું, લડવાની આતુરતા અને જીતવાના મદથી ઉદ્ધત જણાતું હતું અને અસંખ્ય ઉદ્ભટ ખેચરોથી અને તેમના જૂદા જૂદા અધિપતિઓથી અવનવી લીલા બતાવી રહ્યું હતું એના સેનાનીઓ આકાશમાં મોટા સિંહનાદ કરી રહ્યા હતા, મોટા તાડુકાઓ કરતા હતા અને તેના મોટા અવાજથી આખા આકાશને ગજાવી રહ્યા હતા. એ સર્વે સેનાનીઓ આખા શરીરપર બખ્તર અને માથા પર ટોપ પહેરીને ક્રોધાંધ બનેલા હોઇ લડવાની સંપૂર્ણ તૈયારીઓ કરીને આવતા હોય તેમ ઘણે દૂરથી પણ જોઇ શકાતું હતું અને તેઓની ક્રોધી મુખમુદ્રાઓ એ વાતની સાક્ષી પૂરી રહી હતી અમે માથા ઊંચા કરીને જોઇએ છીએ તો લડાઇ કરવાના અભિમાનથી

---

૧ શસ્ત્ર અને અસ્ત્રમાં ફેર છે જે પોતાના હાથથી સામાના શરીરે વાગે તે 'શસ્ત્ર' કહેવાય છે જેમ કે ભાલું તરવાર વિગેરે જેને ફેંકવું પડે તે 'અસ્ત્ર' જેમકે તીર ચક્ર વિગેરે

અંદર અંદર સ્પર્ધા કરતુ એ આખુ લશ્કર અમારી તરફ આવતુ હોય એમ જણાયુ બહુ ટુંક સમયમા તો આખુ લશ્કર લગભગ અમારી બહુ નજીક માથા પર આકાશમા આવી પહોંચ્યુ

કનકોદરનો નિર્ણય અને પાડેલી વીર હાક

કનકોદર રાજા મહા બુદ્ધિશાળી હતા, તેણે આકાશમા નજર કરી કે તુરત જ સર્વ હકીકત તેના ખ્યાલમા આવી ગઇ. તેણે તુરત જ હાક મારી–"અરે મારા વિદ્યાધરો ! સેનાનીઓ ! તમે તૈયાર થાઓ ચટુલ દૂત હમણા અહીં આવીને જે વાત કરી ગયો તે વાત હવે બરાબર સ્ફુટ થઇ ચટુલ મને બાતમી આપી ગયો હતો તેની મતલબ એ જ હતી કે મારી દીકરીના સ્વયંવર વખતે જે રાજાઓ કોપ કરીને મને મળ્યા વગર કે મારી રજા લીધા વગર મંડપમાથી ઉઠીને ચાલતા થયા હતા તેઓને પોતાના મનમા ઘણો દ્વેષ થઇ આવ્યો હતો, તેઓ સર્વ ત્યાર પછી મળી ગયા છે અને હજુ ખારથી બળ્યા કરે છે તેઓએ પોતાના દૂતો રાખી મૂકયા હતા તેમની મારફત તેમને ખબર પડી ગઇ કે મદનમંજરી ગુણધારણ કુમારને આપવામા આવી છે જેવી એ હકીકત તેઓના જાણવામા આવી કે તેઓ સર્વ વધારે ક્રોધમા આવી ગયા તેઓને એવો વિચાર થયો કે અરે ! અમે તો મોટા [1]વિદ્યાધર મનુષ્યો છીએ, મહા ઉત્તમ છીએ અને પેલો ગુણધારણ તો જમીન પર ચાલનારો છે, સાધારણ સ્થિતિનો મનુષ્ય છે ! છતા તેને પરણાવે છે તે આપણાથી કેમ સહન થાય ? આ હકીકતને લઇને તેઓ સર્વ લડવા માટે આવી ચઢ્યા છે તો એ સર્વ આ આહ્લાદમંદિર સુધી આવે તે પહેલા ગરૂડ જેમ કાગડા ઉપર તૂટી પડે છે તેમ તમે તેના ઉપર ધસારો કરો, તેઓને જે મિથ્યા અભિમાન પોતાની જાત માટે થયુ છે તેને જલ્દી દૂર કરો અને એ સર્વને જમીનભેગા કરી દો મારા ભૂમિ ઉપર રહેલ સેવકબહાદુરો ! મને તમારા શૂરાતન પર પૂરતો વિશ્વાસ છે, તમે તમારી બહાદુરી બતાવી સ્વામીનુ નામ રાખો."

કનકોદર રાજાના સેનાનીઓ જમીન પર હતા સ્વામીની રણહાક સાભળીને તેઓ સર્વ તેજમા આવી ગયા અને એકદમ આકાશમા ચઢવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા આ વખતે મારા (ગુણધારણના–સસારીજીવના) મનમા વિચાર આવ્યો કે–અહો અહો ! મારી ખાતર

---

૧ **વિદ્યાધર** એ પણ એક જાતના મનુષ્યો છે પણ વિદ્યાના યોગથી તેઓ આકાશમા ઉડી શકે છે આ શક્તિને લઇને તેઓ પોતાની જાતને ઉત્તમ માને એમા સ્થૂળ નજરે નવાઇ નથી

ઉચિતદાન આપનાર છે! એ ખરેખર ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે, મહા ભાગ્યવાન્ છે! એણે આ પૃથ્વીને ખરેખરી દીપાવી છે, શોભાવી છે! એનામાં કલ્પનામાં પણ ન આવે તેવી અદ્ભુત શક્તિ છે! એના જેવો ગુણવાન્ મનુષ્ય હાલ આ દુનિયામાં અમારા જાણવા પ્રમાણે બીજો કોઇ નથી!"

નગર પ્રવેશ અને આનંદ

વિદ્યાધરોને મારી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતા જોઇને મારા પિતાજી અત્યંત રાજી થયા, તેમજ મારી માતા સુમાલિની પણ બહુ પ્રસન્ન થયા, આખું અંતઃપુર તે વખતે બહુ હર્ષમાં આવી ગયું, નગરવાસીઓ બહુ જ રાજી થયા, આખું પિતાશ્રીનું લશ્કર ખુશી થઇ ગયું અને બાળકો તેમજ વૃદ્ધો સર્વે આનંદમગ્ન થયા. જેને આપણે આપણા માનતા હોઇએ તેને જ્યારે ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ કે માન મળે ત્યારે તે જોઇને જરૂર આનંદ થાય તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી, એમાં પણ જ્યારે આપણી કલ્પનાથી પણ વધારે ઋદ્ધિ સિદ્ધિ કે માન આપણા પ્રેમીજનને મળતું જોવામાં આવે ત્યારે તો પછી હર્ષનું માપ રહેતું નથી. ત્યાર પછી અતિ આનંદભરમાં આવેલા તે લોકોએ અમારો સપ્રમોદનગરનો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો. પ્રસન્ન થયેલ મનુષ્યો શું શું નથી કરતા! હવે તે પ્રવેશ મહોત્સવ કેવા પ્રકારનો થયો તે સાંભળો—

गगनचारिगणे वियति स्थिते, मयि च तातयुते जयकुञ्जरे।
करिघरान्तरवर्तिकुलधरे, करिणिकानिहिते दयिताजने॥

विविधलासविलासपरायणे,
प्रमदनिर्भरगायनवन्धुरे।
वरविभूषणमाल्यमनोहरे,
विबुधवृन्दसमे निखिले जने॥

ननु परिस्फुटमेव तदा नरै, प्रमुदिताशयसोऽप्यमरोद्धुरै।
अमरलोकसमानमिदं वनं, पुरवरं च मुदेति विनिश्चितम्॥

पृथुनितम्बपयोधरचारुभि
प्रमदनृत्तपरैः प्रमदाजनैः।
इति विलासशतैर्वरलोचनै[1],
प्रविशति स च सर्वजनं पुरे॥

[1] ઘણા સુંદર લાગવાથી આ શ્લોકો અત્ર મૂકવા છે. દ્રુતવિલંબિત છંદ છે.

“વિદ્યાધરો આકાશમાં ચાલવા લાગ્યા, હું પિતાશ્રીની સાથે તેમની પડખે જયકુંજર નામના મોટા પટ્ટહાથી પર અંબાડીમાં બેઠો, પછવાડે એક બીજા હાથી પર કુલધર બેઠો, હાથણીઓ ઉપર માતાજી વિગેરે સ્ત્રીવર્ગ બેઠો, અમારી અગાઉ લોકોનું મોટું ટોળું ચાલવા લાગ્યું, તેઓમાં કેટલાક અનેક પ્રકારના નાચ કરતા હતા, કોઇ વિલાસ કરતા હતા, કોઇ અતિ હર્ષના આવેશમાં ઊંચા સ્વરથી મનોહર ગાયન લલકારતા હતા, કેટલાકે પોતાના કંઠમાં સુંદર માળાઓ પહેરી હતી, કેટલાકે ઉત્તમ પ્રકારના આભૂષણો પહેરી લીધાં હતાં આથી સઘળા મનુષ્યો દેવતા સમાન શોભી રહ્યા હતા અત્યંત પ્રમોદના કારણે અને થયેલા માનસિક સુખના ભારથી તે વખતે એ ઉદ્યાન જાણે નંદનવન હોય અને નગર જાણે દેવલોક હોય તેવું લાગતું હતું અહો સુંદરલોચના! અત્યંત વિશાળ નિતંબ અને પયોધરથી સુંદર લાગતી લલિત લલનાઓ તે વખત અત્યંત હર્ષપૂર્વક નાચ કરવા લાગી, ગાન કરવા લાગી એવા સેંકડો પ્રકારના વિલાસો સાથે અમારો નગરમાં પ્રવેશ થયો.”

મોટા હાથી પર હું અને પિતાજી! પછવાડે કુલધર! પછી માતાજી અને બીજાઓ! આગળ નાચ કરતા અને ગીતગાનના તાનમાં મસ્ત બનેલા નગરજનો અને આબાળવૃદ્ધ સર્વ આનંદમાં ચકચુર આવે વખતે અમારા આનંદની પણ પરિસીમા થાય તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી

વિદ્યાધરોનો સત્કાર

મારા પિતાશ્રીએ કનકોદરરાજાનો સર્વ વિદ્યાધરોનો અને બન્ને લશ્કરના સેનાનીઓનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો ભદ્રે અગૃહીતસંકેતા! તે દિવસ જાણે આખો રત્નમય હોય! અથવા તો જાણે અમૃતનો જ રચેલો હોય! અથવા તો સુખરસથી ભરેલો હોય! અથવા તો વિશેષ શું કહું? જેનું વર્ણન જ કરવું અશક્ય હોય! તેવો પસાર થયો એ દિવસે મને અત્યંત આહ્લાદ થયો, સર્વ મનોરથોની સિદ્ધિ થઇ, કામદેવનું સંવેદન મને તે દિવસે પ્રાપ્ત થયું, કેમકે મદનમંજરી તે દિવસે મારી થઇ અને મહામૂલ્યવાળા રત્નોનો મને લાભ થયો! જેથી અર્થસંબંધી પણ મારી કલ્પનામાં પણ ન આવે તેવા મારા મનોરથો સિદ્ધ થઇ ગયા વળી મારા માતાપિતાને મનમાં તે દિવસે મેં ઘણો સંતોષ ઉપજાવ્યો, બંધુવર્ગમાં હર્ષ પેદા કર્યો, નાગરિકોને ઉત્સવ કરાવ્યો અને શત્રુઓ મારે વશ થઇ ગયા, તેથી પણ મારા મનમાં મોટો ઉત્સવ થયો આખો દિવસ ઘણા આનંદમાં ગયો, બહુ ઉન્નત દશા અનુભવી અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર સુધી પિતાશ્રી પાસે રહીને અમે બહુ મજા કરી.

ત્યાર પછી સર્વ સામગ્રિથી ભરેલા મંદિરમાં મદનમંજરી સાથે રાત્રીનો વખત ગાળ્યો દેવતાઓ દેવલોકમાં સુખ ભોગવે તેવો લાભ તે રાત્રીએ લીધો આનંદસુખનો-પ્રેમસાગરમાં ઉછાળા મારવાનો અનુભવ કર્યો, માત્ર મારી કોઇ પણ બાબતને અંગે અત્યંત લોલુપતા ન હોતી તેથી અત્યંત આસક્ત ન થઇ ગયો

સુરતસુખનો અનુભવ કરીને અમે નિદ્રા લીધી, મદનમંજરી સાથે પ્રભાતે ઉઠ્યો, ઉઠીને તેની સાથે જ માતપિતા પાસે જઇ તેમને વંદન કર્યું અને ત્યાર પછી પ્રભાતયોગ્ય સર્વ કર્તવ્યો કર્યાં

પ્રકરણ ૪ થું.

કંદમુનિ. રાજ્યપ્રાપ્તિ. ગૃહસ્થધર્મ.

ગુણધારણકુમાર તરીકે મેં આખી રાત બહુ સુખનો અનુભવ કર્યો, મદનમંજરીના પ્રેમનું પાન કર્યું, મનુષ્ય લોકમાં દેવસુખનો સાક્ષાત્કાર કર્યો અને અંતરદૃષ્ટિ કાઇક આત્માસમીપ રાખી લોલુપતા વગર આનંદસાગરમાં ડૂબકીઓ મારી મારો મિત્ર કુલધર પ્રભાતે મારી પાસે આવ્યો અને મને જણાવ્યું કે તેણે રાત્રીના એક સુંદર સ્વપ્ન જોયું છે મેં તે સ્વપ્નનું વર્ણન કરવાનું જણાવતા તેણે તેનો નીચે પ્રમાણે હેવાલ કહ્યો અને તે વખતે અમારી વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ –

કુલધર સ્વપ્ન.

કુલધર—"ભાઇ ગુણધારણ! રાત્રે મેં સ્વપ્નમાં પાંચ મનુષ્યોને જોયા-તેમાં ત્રણ પુરૂષો હતા અને બે સ્ત્રીઓ હતી તેઓએ મને કહ્યું 'કુલધર! ગુણધારણના સંબંધમાં અત્યારે જે સુખસમુદ્ર ઉછળી રહ્યો છે તે અમોએ જ તેને માટે બનાવેલો છે એમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી વળી એને ભૂતકાળના જે જે સારૂં થયું છે અને ભવિષ્યમાં તેને જે જે સારૂં થવાનું છે તે તે સર્વ અમારૂં કરેલું છે અને થશે' ભાઇ ગુણધારણ! એ પ્રમાણે બોલીને એ પાંચે મનુષ્યો તુરત જ મારાથી

અદશ્ય થઇ ગયા, મારી પાસેથી ચાલ્યા ગયા, ત્યાર પછી તુરત જ હુ જાગ્યો અને જોઉં છુ તો ન મળે કોઇ મનુષ્ય કે ન સભળાય તેમની ભાષા! ભાઇ! એ પાચ મનુષ્યો કોણ હતા અને તેઓ તારા સર્વ કાર્યોની યોજના કેવી રીતે કરે છે તે વાત હુ કાઇ પણ સમજતો નથી ”

ગુણધારણ (હુ પોતે)—“ભાઇ કુલધર! આ સ્વપ્ન સબધી હકીકત તુ પિતાશ્રી વિગેરે પાસે કહી સભળાવ કે જેથી એનો અદરનો ખરેખરો ભાવાર્થ શો છે તે આપણા સમજવામા આવી જાય ”

મારો બુદ્ધિમાન્ મિત્ર કુલધર ત્યાર પછી રાજ્યસભામા ગયો મારા પિતાશ્રીની રાજ્ય સભામા અનેક વિદ્વાનો હતા પિતાશ્રી સમક્ષ આખી રાજસભામા કુલધરે પોતાને આવેલા સ્વપ્નની હકીકત વિગતવાર કહી સભળાવી. મારા પિતાશ્રીએ તેમજ મોટા વિદ્વાનોએ પોતાની બુદ્ધિથી અદર અદર સ્વપ્નના અર્થપર વિચારણા ચલાવી અને ત્યાર પછી સર્વેએ એકમત થઇ સ્વપ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યો—

સ્વપ્નાર્થપર વિચારણા

“એમ જણાય છે કે અમુક દેવો ગુણધારણને અનુકૂળ થયા છે અને તેઓએ જ કુમારના સબધમા આટલી બધી કલ્યાણમાળાઓ રચી આપી છે કુમારને જે સુદર અનુકૂળતાઓ થઇ છે તે તેઓનો પ્રતાપ છે વળી તેઓએ જ પ્રસન્ન થઇને કુમારના મિત્રને (કુલધરને) સ્વપ્નમા આવી કહ્યુ જણાય છે કે એ સર્વ કલ્યાણપરપરા તેઓએ કરેલી છે ”

પિતાશ્રીએ અને વિદ્વદ્રાજસભાએ સ્વપ્નનો જે નિર્ણય આપ્યો તે મેં પણ સાભળ્યો, હુ રાજસભામા તે વખતે હાજર હતો અગાઉ કામલતાએ મને વાત કરી હતી કે[1] તેના પતિ અને મારા સાસરા કનકોદરને સ્વપ્નમા ચાર મનુષ્યો આવ્યા હતા અને તેમણે રાજાને ઉઘતા જગાડી જણાવ્યુ હતુ કે તેની દીકરી મદનમજરી માટે તેમણે વર શોધી રાખ્યો છે, તેથી રાજા કનકોદરે તે સબધમા ચિંતા કરવી નહિ આ વાત મને બરાબર યાદ હતી તેથી મારા મનમા સદેહ થયો કે—કનકોદરરાજાએ અગાઉ ચાર મનુષ્યોને જોયા હતા તે શુ? અને કુલધરે પાચ મનુષ્યોને સ્વપ્નમા જોયા તે શુ! ક્યા દેવરૂપો મારા કામની આટલી બધી ચિંતા રાખે છે અને તેમ કરવાનુ કારણ શુ હશે? મને તો આ સર્વે બાબતમા કાઇ ઊડુ કારણ ભાસે છે પણ તે શુ હશે તેનો હાલ તો ખ્યાલ આવતો નથી, તેનુ રહસ્ય માલૂમ

વિચારણાપર વિચારણા

[1] જુઓ પૃષ્ઠ ૧૮૬૬ (સ્તાવનુ પ્રકરણ બીજુ)

પરતુ નથી, તેનો ભેદ ખુલ્લો જણાતો નથી આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી જ્યારે કોઇ અતીદ્રિય વિષયના જાણકાર મુનિમહારાજનો યોગ થશે ત્યારે તેમને આ સબધી વિગતવાર ખુલાસો પૂછીને નિર્ણય કરીશ, એ વગર આ બાબતનો સતોષકારક ખુલાસો થાય એમ લાગતુ નથી આ પ્રમાણે મારા મનમા સદેહ થયો છતા પિતાશ્રી વિગેરેએ સ્વપ્નનો અર્થ જ ણાવ્યો તેમા ઉઘાડી રીતે મેં કાઇ દૂષણ કાઢ્યુ નહિ, મેં તે વાત માન્ય કરી અને મનમા કરેલો નિશ્ચય મનમા ધારી રાખ્યો

વિદ્યાધરોનો સત્કાર અને વિસર્જન.

જે ખેચરો કનકોદર સાથે લડવા આવ્યા હતા અને જેઓ આ ખરે મારા સબધી થયા હતા તેઓ રાજા કનકોદર સાથે મારા મદિરમા કેટલાક દિવસ રહ્યા તેઓનો અત્યત આદરસત્કાર કરી મેં તેઓને ઘણો આનદ ઉપજાવ્યો એ આનદામૃતમા સ્નાન કરી મારા પ્રત્યે સેવકપણુ અગીકાર કરી તેઓ સર્વે પોતપોતાને સ્થાનકે સીધાવ્યા

મૃત્યુલોકમા દેવ સુખાનુભવ.
નિશ્ચિન્તાવસ્થામા નિર્દોષ પ્રેમ.
સુખસાગરમા અલિપ્તાવસ્થા.

મદનમજરી સાથે સુખસાગરમા હુ રહ્યો અને લીલામા મારા દિવસો ત્યાર પછી પસાર થવા લાગ્યા, દેવતાઓ દેવલોકમા સુખો અનુભવે તેવા સુખનો હુ મૃત્યુલોકમા અનુભવ કરવા લાગ્યો, દિવસે દિવસે તેના પ્રેમરસનુ પાન વધારે વધારે કરવા લાગ્યો, આનદ રસામૃત દરરોજ વધતો જ ચાલ્યો અને સુદર ભાવપૂર્વક તેનુ મીલન મને વધારે વધારે સુખ આપતુ ગયુ અમારો પ્રેમ વધારે જામતો ગયો, અમારા આહ્લાદમા નિરતર વિકાસ થતો ગયો અને અમારી ગોષ્ઠિ વિશેષ દૃઢ થતી ચાલી રાજ્યકાર્યની ચિંતા પિતાજી કરતા હતા, અનેક રાજાઓ મને નમસ્કાર પ્રણામ કર્યા કરતા હતા. એવા સુંદર સયોગોમા અહો વિશાલાક્ષિ![1] મને ચિંતાની ગધ પણ આવતી ન હોતી, મારા દિવસો સુખમા પસાર થતા હતા[2] વળી વિદ્યાધરો અનેક સુગધી ફૂલોની માળાઓ લઇ આવતા હતા, સુદર આભૂષણાદિ સર્વ વસ્તુઓ લઇ આવતા હતા અને એવી રીતે અમારી સર્વે ઇચ્છાઓ પૂરી થતી

૧ આ ગુણધારણ કુમારનો વિનયગુણ બતાવે છે

૨ ઉત્તરરામચરિત્રમા ભવભૂતિ રામના મુખમા મૂકે છે તે સરખાવો जीवत्सु तातपादेषु, नवे दारपरिग्रहे, मातृभिश्चिन्त्यमानानां, ते हि नो दिवसा गता અહીં એને મળતો ભાવ સદર રીતે મૂક્યો છે

હોવાથી મને સપૂર્ણ સુખની તૃપ્તિ થયા કરતી હતી જો કે હુ એ સુખસાગરમા અવગાહન કરતો હતો છતા મારો આત્મા એ (સુખ-સાગર)મા જરા પણ લીન થઇ જતો ન હોતો, એમા આસક્ત થઇ જતો ન હોતો, એના રસમા લદબદ થઇ જતો ન હોતો એવી રીતે મારી સુદર ભાર્યા મદનમજરી અને ગન્મિત્ર કુલધર સાથે આનદ અને ગોષ્ઠિ કરતો હુ તે વખતે રહેતો હતો

કંદમુનિ સાથે થયેલો પ્રસગ.
મહાગમ સમ્યગ્દર્શનનો આદર.
સાતે રાજેદ્રો સાથે સબધ.
સુખાસિકામા થયેલી વૃદ્ધિ.

ત્યાર પછી એક દિવસ હુ મારા મિત્ર કુલધર અને પત્ની મદન મજરી સાથે આહ્લાદમદિરે ગયો, તે વખતે ત્યા મેં કન્દ નામના એક અતિ પવિત્ર મુનીશ્વરને જોયા એ મહા ઓજસ્વી સાધુમહાત્માને જોતા અત્યત વિનયથી હુ ઘણો નમ્ર બની ગયો, તેમને યોગ્ય રીતે નમસ્કાર કરી ધર્મ સાભળવાની અને પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિથી શુદ્ધ જમીન શોધીને તે પર હુ તેમની સામે બેઠો મુનિમહારાજ શ્રી કન્દ મુનિએ તે વખતે હૃદયને અતિ આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરનારી અને કર્ણને અત્યત પ્રિય ધર્મદેશના આપી

મુનિમહારાજે આપેલી દેશના મેં અત્યત આદરપૂર્વક સાભળી તે વખતે તે જગ્યાએ જ (અતરમા) પેલા મારા અગાઉના બે બધુઓ ખડા થઇ ગયા, મેં તેમને બરાબર જોયા અને તુરત ઓળખી લીધા તેઓમાંનો એક બધુ તે મારો અગાઉનો જાણીતો સ્નેહી સદાગમ હતો અને બીજો મારો પરમ મિત્ર સમ્યગ્દર્શન હતો[1] ગુરૂમહારાજના વચનથી પ્રબોધ પામી એ બન્નેને મેં મારા હિત કરનાર તરીકે ઓળખ્યા અને તેમને તે ભાવે મેં ગુરૂવચનથી જાગ્રત થઇને સ્વીકાર્યા—

અગાઉ હુ જ્યારે વિબુધાલયમા હતો ત્યારે વેદનીય[2] રાજાના

---

૧ સદાગમ સમ્યગ્દર્શનની મિત્રતા સાતમા પ્રસ્તાવમા બહુ પ્રસગે વ્યક્ત કરી છે, તે હોય અને ન હોય ત્યારે શુ થાય તે પણ જોઇ ગયા છીએ ખાસ કરીને જુઓ પ્રકરણ ૧૬ સુ પૃ ૧૮૨૩-૮ વિગેરે સદાગમની અસરમાટે અને અસરની ગેરહાજરી માટે જુઓ પૃ ૧૮૨૩

૨ સાતરાજા વેદનીયકર્મ સુખનો-તદુરસ્તીનો અનુભવ કરાવે ત્યારે શાતાનુ જોર હોય છે, દુખનો અનુભવ કરાવે ત્યારે અશાતાનુ જોર હોય છે આ સાત રાજા તે સુખનો-શારિરીક તદુરસ્તીનો અનુભવ કરાવનાર છે (જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૧૮)

મુખ્ય ભાયાત સાત (સાતા) નામના રાજાનો મારે બહુ પ્રસંગ થયો હતો તે મારી ઉપર ઘણો સ્નેહ રાખતો હતો, મારી તરફ ઘણો પક્ષપાત રાખતો હતો અને મારા ઉપર બહુ આસક્ત રહેતો હતો મારી સાથે વિબુધાલયમાં થયેલી મિત્રતા યાદ કરીને એ સાત નામનો રાજા મારી સાથે સપ્રમોદપુર નગરે આવ્યો હતો, પરંતુ એ અત્યાર સુધી છૂપો રહીને મને સુખનો સ્વાદ લેવરાવ્યા કરતો હતો હવે જ્યારે મારા પેલા બે મિત્રોનો બંધુ તરીકે મારે સંબંધ થયો ત્યારે એ સાત રાજા પણ ઉઘાડી રીતે મને ભેટી પડ્યો અને ત્યાર પછી સુખ મળવાની મારી જે યોગ્યતા હતી તેમાં અનંતગણો વધારો ગુરૂમહારાજ સમક્ષ જ થઇ ગયો અને ત્યાર પછી સાત રાજાની સહાય અને મૈત્રીથી મને સ્ત્રી અને રત્નસમૂહની પ્રાપ્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખમાં અનંતગણો વધારો થયો[1]

મેં જેવી રીતે પેલા આગમ અને સમ્યગ્દર્શનને મારા મિત્ર તરીકે સ્વીકાર્યા તેવી જ રીતે તે જ વખતે મારી પત્ની મદનમંજરી અને મિત્ર કુલધરે પણ તે બન્નેને મિત્ર તરીકે ગુરૂરાજ સમક્ષ સ્વીકાર્યા આવો સુંદર બનાવ જોઇને એ પવિત્ર મહાત્મા મુનિરાજ વધારે રાજી થયા અને ફરીવાર વધારે વધારે વિશુદ્ધ ધર્મદેશના દેવા લાગ્યા

ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં નવો બનાવ.
મહામોહની સભામાં મોટો ખળભળાટ.
ચારિત્રરાજની અવસર સાધવાની વિશાળેચ્છા.

સપ્રમોદપુરના આહ્લાદમંદિર ઉદ્યાનમાં ઉપર પ્રમાણે સુંદર બનાવો બનતા હતા તે વખતે વળી એક તદ્દન નવીન ઘટના બની આવી, હકીકત એવી બની કે ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં મહામોહ રાજા વિગેરે ઘેરો ઘાલીને પડ્યા હતા તેઓ કાંઇક પાતળા પડતા ગયા, નરમ થતા ગયા, ધ્રૂજતા ગયા અને ભયથી ઘેરો છોડી દઇને જરા દૂર જઇને બેઠા.

અહેન અગૃહીતસંકેતા! તે વખતે ચારિત્રધર્મરાજને પોતાના મનમાં કાંઇક સંતોષ થયો હોય તેમ જણાયું અને તે સંતોષ જાહેર કરતા તેઓએ પોતાના મંત્રી સદ્બોધને કહ્યું-"મંત્રીવર! અત્યારે અવસર સારો પ્રાપ્ત થઇ ગયો હોય એમ મને જણાય છે, ઘણી વાતની અનુકૂળતા વધતી જતી હોય એમ દેખાય છે, તેથી અત્યારે તું પુની

૧ શુદ્ધ માર્ગે જનારને શાતા વધારે થાય છે માર્ગો સરળ થાય છે પ્રમોદ વધે છે અને આનંદ આનંદ થાય છે જ્ઞાન અને દર્શનના વધારા સાથે પુણ્ય પ્રકૃતિમાં વધારો થાય છે તેનું આ દિગ્દર્શન વચ્ચે

વિદ્યાને લઇને ત્યાં પહોંચી જા અત્યારે વખત બરાબર સાધી શકાશે એમ લાગે છે અત્યારે તું સંસારીજીવ પાસે વિદ્યાને લઇને જઇશ તો ઘણો લાભ થવો સંભવે છે એનું કારણ એ છે કે અત્યારે ચિત્તવૃત્તિ મહાઅટવી કાંઇક વધારે ઉજ્જ્વળ થઇ હોય એમ જણાય છે, આપણા ઉપર જે ઘેરો ઘાલવામાં આવ્યો હતો તે કાંઇક ઓછો થયો જણાય છે, આપણા શત્રુઓ જરા છૂટા ગયા હોય એમ જણાય છે, આટલા માટે કર્મપરિણામ મહારાજાને પૂછીને તે જો રજા આપે તો દીકરી વિદ્યાને સાથે લઇને તું સંસારીજીવ પાસે જલ્દી જા આપણા જાસુસોથી મને હમણા જ ખબર મળી છે કે કુમાર ગુણધારણ (સંસારીજીવ) અત્યારે કદમુનિ સમક્ષ બેઠેલ છે, તેથી મને એમ લાગે છે કે બરાબર જો તું અત્યારે દીકરીને સાથે લઇને પહોંચી જઇશ તો તે તારો સ્વીકાર કરશે"

સદ્બોધ મંત્રીની યોગ્ય સલાહ.
ગૃહિધર્મને ભાર્યા સાથે મોકલવાનો વિચાર.
દ્રવ્ય અને ભાવધર્મ પર ઉપયોગી વિવેચન.

મહા વિચારશીળ સદ્બોધ મંત્રીએ રાજાના વિચારો સાંભળ્યા, એટલે તેણે પોતાના મનમાં વિચારણા કરી લીધી, હકીકત પર લક્ષ્ય આપી દીધું અને યોગ્ય નિર્ણય કરી લીધો પછી ચારિત્રરાજને જવાબ આપતા નમ્ર ભાવે કહ્યું –

"દેવ! આપશ્રીએ કહ્યું તે બરાબર છે, એમાં જરા પણ શંકા "જેવું નથી, પણ મારા ધ્યાનમાં એમ આવે છે કે આ બાબતમાં "હજુ પણ થોડો વખત પસાર કરી દેવો, બરાબર તકની રાહ જોવી "અને વાત જરા ઢીલમાં નાખવી એનું કારણ હું આપશ્રીને જણાવું તે "પર આપ નિઘા કરો, પછી આપનો હુકમ થશે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં "આવશે હકીકત એમ છે કે એ સંસારીજીવની પાસે હજુ કેટલોક "વખત તેના બે મિત્રો રહેનાર છે એક તો પુણ્યોદય નામનો મિત્ર છે "અને બીજો સાત નામનો રાજા તેના પર બહુ સ્નેહ રાખે છે અને "હજુ કેટલાક વખત સુધી એ બન્ને સ્નેહીઓ એને (સંસારીજીવને) "ભોગફળ આપશે, એ સંસારીજીવને પુણ્ય ઉદય હજુ ઘણો ભોગવવાનો છે અને સાથે શબ્દાદિ સુખનો લાભ મેળવવાનો છે વળી "વાત એવી છે કે એ બન્ને મિત્રોને કુમાર ઉપર ઘણો પ્રેમ છે, તેથી "તેઓ શબ્દાદિ વિષયોના ઘણા સુખો તેને ચખાડવા માગે છે અને તેમ

"ફરીને તેને તે બન્ને મિત્રો હજુ આગ્રહથી ઘરમાં રાખશે[1] આ પ્રમાણે "હકીકત હોવાથી જ્યાં સુધી એ બન્ને મિત્રોના કહેવા પ્રમાણે આચરણા "અને વર્તના કરી સંસારીજીવ ઘરમાં રહે અને વળી શબ્દ વિગેરે સ્થૂળ "વિષયોને સુખના હેતુભૂત સમજે ત્યાં સુધી મારે વિદ્યાને સાથે લઇ "તેની પાસે જવું યોગ્ય લાગતું નથી મારી સલાહ પ્રમાણે તો હાલ "તુરત કુમાર ગૃહિધર્મને તેની ભાર્યા સાથે સંસારીજીવ (ગુણધારણ) "પાસે જલદી મોકલી આપવો યોગ્ય છે અત્યારનો સંસારીજીવનો વખત "અને તેની આજુબાજુના સંયોગો જોતા જો કુમારશ્રીને મોકલવામાં "આવે તો તે ઘણુ યોગ્ય થઇ પડશે અને જે કાર્ય સાધવાની આપ-"શ્રીની ઇચ્છા છે તેને મદદ કરનાર (સાધક) પણ એ જ બાબત "આગળ ઉપર થઇ આવશે વળી તેમની ભાર્યા સદ્‌ગુણરક્તતા છે "તે તો સંસારીજીવને બહુ ઇષ્ટ થઇ પડશે મને તો લાગે છે કે કુ "માર જો હાલ ત્યાં જાય તો તેના જવામાત્રથી જ ભાવપૂર્વક તેને પેલો "ગુણધારણ આદરી લેશે, વધાવી લેશે અને સબંધી કરી લેશે

"એ પ્રમાણે બનવાનું કારણ મને એમ જણાય છે કે અગાઉ "પણ જ્યારે જ્યારે પેલો સદાગમ એ સંસારીજીવની પાસે હતો ત્યારે "ત્યારે તેણે આપણા કુમારશ્રીને દ્રવ્યથી ઘણીવાર જોયેલ છે, વળી "અગાઉ પણ જ્યારે જ્યારે એ સંસારીજીવની પાસે સમ્યગ્દર્શન સે "નાપતિ હતો તે વખતે તે પણ આ આપણા કુમારશ્રીને સાથે લઇ "જતો હતો કારણ કે એ આપણા સેનાપતિને કુમારશ્રી ગૃહિધર્મ "ઉપર ઘણો વત્સળભાવ છે સમ્યગ્દર્શન સંસારીજીવ પાસે ગયા પછી "બેથી નવ પલ્યોપમ[2] જાય ત્યારે અગાઉ પણ સંસારીજીવ ભાવપૂર્વક "ગૃહિધર્મ કુમારને પોતાની સોબતમાં રાખવાનું સ્વીકારતો હતો[3] વળી "અગાઉ જ્યારે જ્યારે એ સંસારીજીવે સદાગમ અને સેનાપતિ(સમ્ય "ગ્દર્શન)ને ફરીવાર જોયા હતા ત્યારે ત્યારે તેણે આ કુમારશ્રી ગૃહિ "ધર્મને સ્વીકારેલ છે અને તેવી હકીકત અસંખ્ય વાર બની ગઇ છે

---

૧ ભોગાવળી કર્મનો ઉદય એને સંસારમાં રાખશે શુભ કર્મ પણ ભોગવ્યા વગર ચાલતું નથી એ બાબત પર અત્ર વિવેચન છે એ બેડી સોનાની છે પણ આખરે તે બેડી જ છે

૨ પલ્યોપમના પ્રમાણ માટે જુઓ ચતુર્થ કર્મગ્રંથ અસંખ્ય વર્ષે એક પલ્યોપમ થાય છે

૩ પલ્યોપમ પૃથક્ત્વ કાળ સમ્યગ્દર્શન રહ્યા પછી ગૃહસ્થધર્મ જરૂર આવે એક વાર વિકાસ થયા પછી પાછો પડે તો પણ તેટલે ચઢવાના પ્રસંગ બહુધા જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે

"વળી હાલમા એ ગુણધારણ મારી વધારે પાસે આવતો જાય છે તો "આ કુમારશ્રીને તેની પાસે જવાની વિશેષ અનુકૂળતા થશે માટે "મારી સલાહ પ્રમાણે તો કુમારશ્રી ગૃહિધર્મ હાલ તેની પાસે જાય, "તેને પોતાના ગુણોથી વિશેષ રાજી કરે અને જ્યારે એને રજનતા "થઇ જશે ત્યારે મારે અને મારા જેવા બીજાએ પણ ત્યા જવાનો "વખત આવી લાગશે[1]

"વળી એક બીજી હકીકત પણ વિચારવા જેવી છે અને તે એ "છે કે અત્યારે કુમારશ્રી ગૃહિધર્મ ત્યા જશે તો મહામોહ વિગેરે આ- "પણા શત્રુઓને વધારે ત્રાસનુ કારણ જરૂર થઇ પડશે અને ચિત્ત- "વૃત્તિ અટવી વધારે વિશુદ્ધ થશે આ ગૃહિધર્મ કુમારશ્રી ત્યા હોવાથી "તે બાજુમા રહી સસારીજીવને તેમ કરવા વારવાર પ્રેરણા કર્યા કરશે "અને તેથી સસારીજીવ આપણને જોવાની ઇચ્છાથી આપણી સન્મુખ "થતો જશે વળી એ કારણોને લઇને એના આત્માને વધારે વધારે "શાતિ અને સુખ થતા જશે, એના મનમા વધારે વધારે સતોષ થતો "જશે, એના કર્મો પાતળા પડતા જશે અને એને સસાર ચકરાવાનો "ભય મટી જશે ગૃહિધર્મના એ ચારે મોટા ગુણો છે[2] આ પ્રમાણે

---

૧ આ આખી હકીકત બહુ વિચારવા યોગ્ય છે એકલા જ્ઞાનથી ગૃહિધર્મ દ્રવ્યથી આવે છે, સમ્યગ્દર્શનના સહયોગથી થોડો વખત અવિરતિ ભાવ રહે છે અને પછી દ્રવ્ય શ્રાવકપણુ પ્રાપ્ત થાય છે જ્ઞાનદર્શનના સામાન્ય યોગથી ગૃહિ ધર્મ અસખ્યવાર આવે છે અને જાય છે જ્યારે આદરપૂર્વક ગૃહિધર્મ સ્વીકારાય, સદ્બોધપર પ્રેમ થાય, એમા આત્મરજન થાય, એમા વિશ્રામ થાય, ત્યારે પછી ખરો બોધ થાય છે અને પછી ભાવથી ગૃહિધર્મ સ્વીકારાય છે આ સર્વ વાત અત્યત અસરકારક રીતે વાર્તાના રૂપમા કહી નાખી છે

૨ આ ચારે ગુણો ખાસ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે —

(૧) **ચેતનની સુખાસિકા** આત્મા સ્વગુણમા રમણતા કરે ત્યારે તેને અદ્ભુત આનદ થાય છે, તે મહાસુખ અનુભવે છે-આ આત્માને અગે વાત થઇ

(૨) **મનમા સતોષ** મૂર્છા વગરનુ અથવા અલ્પ મૂર્છાવાળુ મન બહુ નિ શાતમા હોય છે, એની દોડાદોડી ઘટતી જતી હોય છે-આ મનને અગે વાત થઇ

(૩) **કર્મની પાતળાશ** સસારમા રખડાવનાર કર્મો છે, એ દરેક સમયે પ્રાણી એકઠા કરે છે, એમા જ્યારે આવક ઘટે ત્યારે હોય તે કર્મો પાતળા પડતા જાય છે અને સસાર ઘટવાને અગે મહાન્ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે

(૪) **ભવભીતિનો અભાવ** સસાર વૃદ્ધિની બીક ભારે જબરી છે, સર્વ દુ ખો સસારને લઇને છે અને સમજુને તેનો ભય બહુ લાગે છે માર્ગે આવી ભાવથી ગૃહિધર્મ આદરનારને પછી સસારની બીક રહેતી નથી

ગૃહિધર્મના આ ચારે ગુણો ખબ મનન કરવા યોગ્ય છે

"હકીકત હોવાથી હાલ ગૃહિધર્મને ત્યા મોકલી આપો, ત્યાર પછી
"અવસર જોઇને આપણે સર્વે તેની પાસે જશુ"

ગૃહિધર્મ આદર

મત્રીનુ એવુ વચન સાભળીને રાજાએ વિચાર કર્યો, તેમને મત્રીની સલાહ ઘણી યોગ્ય અને વખતસરની લાગી, એ વિચારમા તેમણે નિર્મળતા જોઇ અને પછી તુરત વ્યવસ્થા કરીને પોતાના નાના પુત્ર ગૃહિધર્મને મોકલી આપ્યો ગૃહિધર્મના જવાની બાબતમા પ્રથમ કર્મપરિણામ રાજાની રજા મેળવવામા આવી અને તેના હુકમથી ગૃહિધર્મ મારી (સસારજીવ-ગુણધારણની) પાસે આવવા નીકળ્યો જે વખતે આહ્લાદમદિરમા હુ કદમુનિ સમક્ષ બેસીને વ્યાખ્યાન સાભળતો હતો તે જ વખતે તે મારી પાસે આવી પહોંચ્યો અને મુનિરાજે તેને પ્રગટ કર્યો[1] ગુણરક્તતા ભાર્યા પણ તેની સાથે હતી, વળી બીજા બાર મનુષ્યો[2] પણ તેની સાથે હતા અને એ સર્વેને મે તે જ વખત મુનિમહારાજ સમક્ષ સ્વીકાર્યા, વધાવ્યા, આદર્યા વળી તે જ વખતે કુલધરે પણ એ ગૃહિધર્મ કુમારને, તેની પત્ની ગુણરક્તતાને અને તેના બારે મનુષ્યોને સ્વીકાર્યા અમને તે વખતે ઘણો આનદ થયો.

---

૧ મને શ્રાવકધર્મ સભળાવ્યો

૨ હકીકતનો ભાવાર્થ એ છે કે તે વખતે ગુણધારણ કુમારે **ગૃહસ્થધર્મ** આદર્યો ગૃહસ્થધર્મમા બાર વ્રત આદરવાના હોય છે તે બાર મનુષ્યો સમજવા એ બાર વ્રતનુ સ્વરૂપ બહુ વિસ્તારથી સમજવા યોગ્ય છે તે માટે જુઓ બારવ્રતની ટીપ, શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે ગ્રથો અત્ર માત્ર તેનો ખ્યાલ લાવવા માટે સક્ષેપમા તેનુ સ્વરૂપ આપ્યુ છે કાઇક વિવેચન પ્રસ્તાવ ૪ પ્રકરણ ૩૫ મા પણ થઇ ગયુ છે

૧ **સ્થુળ પ્રાણાતિપાતવિરમણ**—સ્થૂળ હિંસાનો ત્યાગ શ્રાવક સર્વથા હિંસાનો ત્યાગ કરી શકતો નથી પણ નિરપરાધી ત્રસ જીવને સકલ્પ પૂર્વક નિરપેક્ષપણે મારવાનો નિષેધ અગીકાર કરી શકે છે અને બની શકે તેટલો વધારે ત્યાગ કરવાની ભાવના રાખે છે

૨ **સ્થૂળ મૃષાવાદવિરમણ**—અસત્ય બોલવાનો ત્યાગ આ પણ સ્થૂળથી બને છે, પાચ મોટા જુઠા ખોટી સાક્ષી, ખોટા દસ્તાવેજ બનાવવા વિગેરે સર્વનો શ્રાવકને ત્યાગ હોય છે

૩ **સ્થૂળ અદત્તાદાનવિરમણ**—કોઇ પણ વસ્તુને ધણીની રજા વગર ઉપાડવી લઇ લેવી તેને ચોરી કહે છે દાણચોરી, ક્રયવિક્રયમા ઓછા તોલ અલ્પ માન વિગેરે સર્વનો સમાવેશ આ વ્રતમા થાય છે

૪ **સ્વદારાસતોષ**—પરસ્ત્રી ગમન વિરમણ-વિધવા વેશ્યા પરસ્ત્રી કુમારિકા એ સર્વ સાથે વિષયસબધ કરવાનો અત્ર નિષેધ થાય છે, તેમજ

[ચાલુ

ઉપર પ્રમાણે ગૃહિધર્મનો સ્વીકાર કર્યા પછી મેં અગાઉ વિચાર કરી રાખ્યો હતો તે સ્વપ્નમા આવેલ ચાર અને પાચ મનુષ્યો સબધી મારો સદેહ ચદ્રમુનિને પૂછ્યો મેં ગુરૂમહારાજને સ્વપ્નસબધી સર્વ હકીકત જણાવી, કનકોદરને અને કુલધરને સ્વપ્ન આવ્યા તેમા દેર

સ્વપ્ન વિચાર કેવળી ગમ્ય

સ્વસ્ત્રી સબધી પણ નિયમ કરી શકે છે ઉચ્ચ વર્તન રાખવાની અત્ર ખાસ સૂચના છે અને નિર્ણય છે

૫ **પરિગ્રહપ્રમાણ**—ધન, ધાન્ય, સ્થાવર મિલકત, ફરનીચર, ઠામ વાસણ વિગેરેનુ પરિમાણ કરવુ, હદ બાવવી વધારે મેળવવા ઇચ્છા ન કરવી, પ્રયાસ ન કરવો મળી જાય તો યોગ્ય ધર્મક્ષેત્રમા દેશકાળ જોઇ વાપરવા એ પચમ વ્રત છે આ પાચ **અણુવ્રત** કહેવાય છે

૬ **દિગ્પરિમાણ**—ચારે દિશાએ ઉપર અને નીચે કેટલી હદ સુધી જવુ, મુસાફરી કરવી તેનો નિર્ણય કરવો એ છઠ્ઠુ વ્રત છે

૭ **ભોગોપભોગપરિમાણ**—ખાવા પીવા વાપરવાની વસ્તુઓમા જીવ વ્યાપ્ત, અતિ જીવવ્યાપ્ત, અનત જીવવ્યાપ્ત વસ્તુઓનો વિવેક કરવો, અનત જીવાકુળ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો, વાસી દ્વિદળ વિગેરેનો ત્યાગ કરવો, રાત્રીભોજન ન કરવુ ઉપરાત મહા આરભના કર્માદાનના વ્યાપારો ન કરવા, તુચ્છ વ્યાપાર ન કરવા, જીવ વ્યાપાર ન કરવા એ સર્વ બાબતોનો અત્ર સમાવેશ થાય છે

૮ **અનર્થદડવિરમણ**—નકામા પાપો ન કરવા નાટક સીનેમા જોવા નહિ, ખોટી સલાહ આપવી નહિ, લોકોને અદર અદર બખડાવી મારવા નહિ, આળસ કરવુ નહિ, રાજકથા દેશકથા કુથળી કરવી નહિ વિગેરે આ વિનાકારણના પાપો છે છેલ્લા ગણુને **ગુણવ્રત** કહેવામા આવે છે

૯ **સામાયિકવ્રત**—બે ઘડિ સુધી શાત ચિત્તે જ્ઞાન ધ્યાનમા મગ્ન રહી સસારને ભૂલી જવો, પરમાત્મ તત્ત્વ વિચારણા કરવી શાતિનો અનુભવ કરવો, સાધુધર્મની વાનગી ચાખવી

૧૦ **દેશાવકાશિકવ્રત**—અમુક દિવસને માટે દિગ્પરિમાણ કરેલ હોય તેના પણ સકોચ કરવો અને દશ સામાયિક કરવા

૧૧ **પૌષધવ્રત**—અર્ધો કે આખો દિવસ સામાયિક (જુઓ ઉપર ન ૯) કરવુ, આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો, અનુભવની જાગૃતિ કરવી, સાધુધર્મની ભાવના ભાવવી અને વિશેષ સ્વાદ લેવો, સસારપ્રપચનો ટુક વખત માટે ત્યાગ કરવો, યથાશક્તિ તપ કરવો, આહાર પૌષધ શરીર સત્કાર ત્યાગ પૌષધ, અવ્યાપાર પૌષધ, બ્રહ્મચર્ય પૌષધ એ ચાર પ્રકારે પૌષધ થાય છે એ ચારે પ્રકારો અગીકાર કરી ધર્મધ્યાનમા મગ્ન રહેવુ

૧૨ **અતિથિસવિભાગવ્રત**—ભોજનકાળે પોતાને ઘેર આવેલ મહાત્મા સાધુઓનો ભોજન, વસ્ત્ર પાત્રાદિ વડે સત્કાર કરવો, શ્રાવકોને ભોજનાદિ સહાય કરવી, સાધર્મિવાત્સલ્ય કરવા છેલ્લા ચાર વ્રતને **શિક્ષાવ્રત** કહે છે

પડ્યો હતો તે જણાવ્યો અને તેની અંતર્ગત રહેલ ભાવાર્થ જાણવાની મારી જિજ્ઞાસા ગુરૂમહારાજ સમક્ષ રજુ કરી કંદમુનિએ મારી સર્વ હકીકત સાંભળી મને કહ્યું "ભાઇ ગુણધારણ ! તારા સ્વપ્નનો ભાવાર્થ અતીંદ્રિય જ્ઞાની ગુરૂ વગર બીજો કોઇ કહી શકે એમ નથી મારા ગુરૂમહારાજ નિર્મળસૂરિ નામના પોતાના કેવળજ્ઞાન રૂપ પ્રકાશથી સૂર્ય સમાન છે, પણ અત્યારે તેઓશ્રી દૂર દેશમાં વિહાર કરે છે જ્યારે તેઓશ્રીના પાદવંદન કરવા હું જઇશ ત્યારે તારો સંદેહ તેમને પૂછીશ મારી ખાત્રી છે કે બન્ને સ્વપ્નને અંગે તારા મનમાં જે સંદેહ થયો છે તેનો તેઓશ્રી બરાબર ખુલાસો કરી આપશે, તેઓ મહા જ્ઞાની હોવાથી સ્વપ્નનો અંદરનો આશય બરાબર સમજાવશે"

મેં જવાબમાં કહ્યું "ભગવન્ ! જો આપના ગુરૂમહારાજશ્રી નિર્મળાચાર્ય જાતે જ અહીં કોઇ પણ રીતે પધારે તો કેવું સારૂં થાય !"

પ્રેરણા અને વિહાર

કંદમુનિએ મને જવાબ આપતાં કહ્યું "હું તારા વચનથી ગુરૂમહારાજ પાસે જઇશ અને તેઓશ્રીને અહીં પધારવા ખાસ વિજ્ઞપ્તિ કરીશ અને મારી ખાત્રી છે કે તેઓશ્રી જાતે અહીં પધારીને તારા મનોરથો પૂરા કરશે અથવા તો મને એમ પણ લાગે છે કે તેઓશ્રીનો આત્મા કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી સર્વ ભાવનો જાણકાર હોવાથી તારા મનના ભાવ જાણીને મારી વિજ્ઞપ્તિ વગર જ જાતે અહીં ચાલ્યા આવશે તેઓશ્રી પધારે દરમ્યાન તારે હાલ તુરત સદાગમ ઉપર સમ્યગ્દર્શન ઉપર અને તે બન્ને સાથે આ ગૃહિધર્મકુમાર ઉપર બહુ આદર રાખવો"

ગુરૂ મહારાજના એ છેલ્લા સુંદર વચનોને મેં અત્યંત આદરથી વધાવી લીધા અને મુખેથી કહ્યું 'ભગવન્ ! બહુ કૃપા થઇ' મારી સ્ત્રીએ પણ ભગવાનના વચનને સ્વીકાર્યું ગુરૂમહારાજને વારંવાર વંદન કરીને હું અને મારી સ્ત્રી ત્યાર પછી ઉદ્યાનમાંથી અમારા રાજભુવને ગયા

મહાત્મા કંદમુનિ પણ બીજા અનેક મુનિવરો સાથે પોતાના ગુરૂ શ્રીનિર્મળાચાર્યને વંદન કરવા સારૂ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા

ગુણધારણનું રાજ્ય.

ભદ્રે અગૃહીતસંકેતા ! ત્યાર બાદ કેટલોક વખત ગયા પછી ધર્મનું આસેવન કરી સમાધિમરણે મારા પિતા મધુવારણ પરલોક સીધાવ્યા ત્યાર પછી મારા ભાયાતો મંત્રી અને સેનાપતિએ સાથે મળી અત્યંત હોંસથી અને મહા આનંદથી મારો રાજ્યાભિષેક કર્યો, તે વખતને યોગ્ય સર્વ ધામધૂમો કરવામાં આવી અને સર્વ ઘણા રાજી થયા

એવી રીતે મને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું, આખું રાજ્યમંડળ મારૂં પ્રેમી થયું, મારા શત્રુઓ સર્વે મારા દાસ થઇ ગયા અને વિદ્યાધરો મારે વશ થયા. વાત એટલે સુધી થઇ કે દેવતાઓ પણ માથું નમાવીને મારી આજ્ઞામાં વર્તવા લાગ્યા અને મારો ખજાનો અને મારી આજ્ઞા તેમજ મારી સંપત્તિઓ સર્વ પ્રકારે વધતી ચાલી એક પણ વખત મારે ધનુષ્યને વાળવું ન પડ્યું, એક પણ વખત આંખોને ક્રોધથી લાલ કરવી ન પડી, છતાં પણ મારૂં રાજ્ય નિષ્કંટક થઇ ગયું આવી રીતે અત્યંત સુખસમૂહના કારણ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ મારૂં મન એમાં જરા પણ આકુળ થયું નહિ, એમાં જરા પણ આસક્ત થયું નહિ, એમાં જરા પણ રાચ્યું માચ્યું નહિ, હું તો સદાગમમાં અહોનિશ ઉદ્યોગ કરવા લાગ્યો, સમ્યગ્દર્શન તરફ નિરંતર તૈયાર રહેવા લાગ્યો, પુણ્યોદયને સાથે રાખીને ગૃહિધર્મમિત્રનો આદર વખતોવખત કરવા લાગ્યો અને માત રાજા મને વારંવાર આહ્લાદ કરતા ગયા એવી રીતે પત્ની મદનમંજરી અને મિત્ર કુળધર સાથે ઉપરના ઉદ્યમ અને તત્પરતા દાખવતા દેવો જેમ સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવે તેમ મેં અનેક સુખો અનુભવ્યા આનંદસાગરસામ્રાજ્યમાં ડૂબકી મારતા મારો ઘણો કાળ પસાર થઇ ગયો

પ્રકરણ ૫ મું.

નિર્મળાચાર્ય-સ્વપ્નવિચાર.

એક દિવસ કલ્યાણ[1] નામનો મારો સેવક મારી પાસે આવ્યો, મને નમ્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બોલ્યો 'દેવ! નમ્યો દેવ અને દાનવોથી પૂજિત અચિંત્ય મહિમાવાળા મહાભાગ્ય નિર્મળ નામના આચાર્યમહારાજ આહ્લાદમંદિર ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે અને તે બાબતના સમાચાર આપશ્રીને કહેવા હું અત્ર હાજર થયો છું

૧ આ કલ્યાણ મિત્રનો ([illegible]) સમજાય છે

સૂરિ આગમન સમાચારથી આનદ. સમાચાર આપનારને મોટુ ઇનામ. સુરિ દર્શને રાજા, વિધિપૂર્વક વદન.

દાસનુ આ વચન સાભળી મને વર્ણવી ન શકાય તેટલો આનદ થયો, એના કલ્લોલથી હુ જાણે મારા શરીરમા સમાતો ન હોઉં, મારા રાજમદિરમા સમાતો ન હોઉં, મારા નગરમા સમાતો ન હોઉં, અરે આખા નણુ જગતમા સમાઇ શકતો ન હોઉં તેમ હર્ષથી વધવા લાગ્યો મારા મનમા આનદ આનદ થઇ રહ્યો આવા સુંદર સમાચાર આપનાર એ મારા સેવકને એક લાખ સોના મહોર અને મારા શરીર પરના સર્વ આભૂષણો ઇનામમા આપી દીધા અને તેને રાજી કરી વિદાય કર્યો

પછી અત્યત આદરપૂર્વક મારા મિત્ર કુતવરને અને ભાર્યા મદનમજરીને સાથે લઇને સૂરિમહારાજને વદન કરવા સારૂ હુ નગર બહાર તુરત નીકળ્યો

સુદર સોનાથી ઝગઝગાયમાન થઇ રહેલા દેવતાઓએ બનાવેલા એક અતિ સુદર કમળ ઉપર બેઠેલા એ સૂરિમહારાજને મેં જોયા વળી તે મહાત્મા મહાભાગ્યવાન્ સૂરિમહારાજની આજુબાજુ અનેક મુનિઓ, અનેક દેવો, અનેક દાનવો અને અનેક વિદ્યાધરો મર્યાદા પૂર્વક બેઠા છે, સર્વના મસ્તક નમી રહ્યા છે અને તે સર્વને કેવળી ભગવત સુદર ધર્મદેશના આપી રહ્યા છે—એ પ્રમાણે મેં દીઠું

સૂરિમહારાજના દૂરથી દર્શન થતા અત્યત આનદથી મને આખે શરીરે રોમાચ વિકસ્વર થઇ આવ્યા, મારી સાથે બીજા નાના પટાવત રાજાઓ હતા તેમણે અને મેં અત્યત ભક્તિપૂર્વક રાજ્યના પાચ ચિહ્નો છોડી દીધા એટલે કે અમે છત્ર, તરવાર, મુગટપરનુ મોળિયુ, વાહન અને ચામરને મૂકી દીધા,[1] ઉત્તરાસગ[2] ધારણ કર્યું અને સૂરિમહારાજના

---

૧ પાચ રાજ્યચિહ્ન શ્રીદેવવદન ભાષ્યમા દેવવદન પ્રસગે પાચ ચિહ્નો વર્જવાની વાત કરી છે ત્યા વાહનને સ્થાને ઉપાનહ કહેલ છે (જુઓ દેવવદન ભાષ્ય ગાથા ૨૧ મી) દેવ કે ગુરૂ પાસે જાય ત્યારે રાજાનો આચાર છે કે એણે રાજ્ય ચિહ્નો તજી દેવા જોઇએ પાચ અભિગમ જાળવવાના પ્રસગે આ વાત કરી છે અને વિવેકસરની તે વાત લાગે છે એમા મુગટ સબધી જરા ખુલાસો કરવા યોગ્ય છે મુગટ ઉતારી રાજા ઉઘાડે માથે જતા હોય એમ લાગતુ નથી, પણ મુગટની ઉપર મોળિયુ હોય છે તે ઉતારી નાખે છે ખરૂ રાજ્યચિહ્ન એ મોળિયુ છે

૨ ઉત્તરાસગ એકપટુ વસ્ત્ર લઇ આખા વસ્ત્રને ડાબા ખભા પર વીંટાળવુ

[ચાલુ

[1]અવગ્રહમાં હું દાખલ થયો મારી સાથે આવેલા સર્વે પણ અવગ્રહમાં આવ્યા પછી મેં વિધિપૂર્વક સૂરિમહારાજને [2]દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન કર્યું અને યોગ્ય ક્રમ[3] પ્રમાણે બીજા મુનિઓને મેં વંદના કરી કેવળી મહારાજ અને સાધુઓ પાસેથી 'ધર્મલાભ'નો આશિર્વાદ મેળવીને વળી ફરીવાર

જમણો હાથ ઉઘાડો રાખવો તેને ઉત્તરાસંગ કરવું કહેવાય છે પાંચ અભિગમમાં એ ચોથું અભિગમ છે

આ પ્રસંગે **પાંચ અભિગમના** નામ જણાવી દેવા પ્રાસંગિક છે તે નીચે પ્રમાણે છે —

૧ મંદિરે જતા સચિત્ત દ્રવ્ય હોય તેનો ત્યાગ કરવો
૨ મંદિરે જતા પૈસા વસ્ત્રાદિ અચિત્ત દ્રવ્ય હોય તે પાસે રાખવાની અનુજ્ઞા
૩ મંદિરે જતા ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી, બીજા વ્યાપારમાં પડી જવું નહિ
૪ એક સાડી ઉત્તરાસંગ કરવું
૫ જીનેશ્વરને દૂરથી જોતા બે હાથ જોડી મસ્તકે લગાડવા-અંજલિબદ્ધ પ્રણામ કરવા

૧ **અવગ્રહ** હદ બે પ્રકારનો હોય છે સાડા ત્રણ હાથ અને તેર હાથ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષને અંગે આ વિભાગ છે સાધુ સાધુમાં અને સાધુ શ્રાવકનો એક પક્ષ છે, સાધ્વી સાધ્વીમાં અને સાધ્વી શ્રાવિકાનો બીજો પક્ષ છે અંદર અંદર એ સ્વપક્ષ છે અને એક બીજાની અપેક્ષાએ પરપક્ષ છે સ્વપક્ષનો અવગ્રહ સાડા ત્રણ હાથનો છે, પરપક્ષનો અવગ્રહ તેર હાથનો છે સાધુ પાસે શ્રાવક જાય તો તેણે સાડા ત્રણ હાથ દૂર રહી વંદન કરવું, રજા મળે તો અંદર જવું, શ્રાવિકા સાધુ પાસે જાય તો તેર હાથ દૂર રહેવું આવી રીતે શ્રાવક સાધ્વી પાસે જાય તો તેને પણ તેર હાથનો અવગ્રહ છે (જુઓ ગુરુવંદન ભાષ્ય ગાથા ૩૧)

૨ **દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન** દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ વંદન ગણાય છે એ વંદન આચાર્ય ઉપાધ્યાય વિગેરે પદપ્રતિષ્ઠિતને હોયછે એ વંદન કરતા પચ્ચીશ આવશ્યક જાળવવાના છે, શરીરવ્યાપારને બહુ ચોક્કસ રીતે નિયમિત કરવાનો છે, ત્રણ ગુપ્તિઓ જાળવવાની છે બે વાર અંદર પ્રવેશ કરવાનો છે અને એક વાર બહાર નીકળવાનું છે, ગુરુમહારાજને અમુક છ સવાલો પૂછવાના છે અને તેના ગુરુમહારાજ પાસેથી ઉત્તર મેળવવાના છે એકંદર જોઇએ તો મોટી વિધિથી ગુરુ વંદન કરવાનું છે એનો આખો વિસ્તાર શ્રીગુરુવંદન ભાષ્યમાં કરેલો છે, તે બહુ વિચાર કરીને સમજવા યોગ્ય છે એની વ્યવસ્થામાં વપરાયેલ દીર્ઘદૃષ્ટિનો ખરો ખ્યાલ આવે તેવી તે બાબત છે

૩ **યોગ્યક્રમ** શાસ્ત્રમર્યાદા વિચારવા યોગ્ય છે પદસ્થ સિવાય દીક્ષાપર્યાય પ્રમાણે વંદન કરવાનું હોય છે, વધારે સમય દીક્ષામાં ગાળેલ હોય તેને પ્રથમ વંદન કરવાનું હોય છે નાના મોટા સર્વ સાધુને સાધ્વીએ નમવાનો ક્રમ છે આજના દીક્ષિત સાધુને વર્ષો પહેલા દીક્ષા લેનાર સાધ્વીએ નમવું જ જોઇએ એવી આજ્ઞા છે લઘુ વડીલ ક્રમ જાળવવામાં ગુણધારણે વિવેક વાપર્યો છે

સૂરીશ્વરમહારાજને નમીને આખા પરિવાર સાથે શુદ્ધ નિર્જીવ જમીન તપાસીને હુ બેઠો, મારા મનમા તે વખતે ઘણો આનદ થયો અને મારો અતરાત્મા પ્રસન્ન થયો ગુરૂમહારાજ શ્રીનિર્મળાચાર્યે ભવ્ય જીવોના કર્મરૂપ વિષને ઉતારનાર અમૃતના ઝરણા સમાન દેશના આપવાનો આરભ કર્યો

નિર્મળાચાર્યકૃત દેશના.
ચક્રભ્રમણમા અતે દુ ખ.
સાધુતામા જ ખરૂ સુખ.

"ભ ય પ્રાણીઓ! આ સસારચક્ર જે નિરતર ભ્રમણ કર્યા જ "કરે છે અને જે અનેક પ્રકારના ભયકર દુ ખોથી ભરપૂર છે, તેમા "ધર્મ સિવાય બીજી કોઇ વસ્તુ શરણયોગ્ય નથી, આધારભૂત નથી, "વિશ્રામસ્થાન આપે તેવી નથી [1]એ સસારચક્રમા જન્મ થાય છે "તે મરણ માટે થાય છે, એમા શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તે રોગોનુ કા "રણ હોય છે, એમા જુવાની આવે છે તે વૃદ્ધાવસ્થાની કારણભૂત "હોય છે અને એમા જે કાઇ મેળાપ-સમાગમ થાય છે તે આખરે "વિયોગને માટે જ હોય છે-વિયોગમા જ પરિસમાપ્તિ પામે છે, "એમા અનેક પ્રકારની સપત્તિઓ (સ્થૂળ) મળે છે તે સર્વ વિપ "ત્તિઓની-દુ ખોની નિમિત્તભૂત છે સસારમા આવી રીતે જે શરીર, "યુવાવસ્થા, મેળાપ અને સપત્તિઓની મોટી કિમત અકાય છે તે સર્વ "દુ ખને માટે થાય છે તેથી એમ જણાય છે કે પ્રાણીઓના સબધમા "આવતી સાસારિક એક પણ વસ્તુ એવી નથી કે જે [2]એના દુ ખને "માટે થતી ન હોય, એ સસારચક્રમા જે જે સ્થૂળ વસ્તુઓ છે તે "તે સર્વ પ્રાણીઓને દુ ખનુ જ કારણ છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી "સસારના પદાર્થોમા સુખ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ માત્ર ઝાઠ "વામાથી જળ મેળવવાની આશા જેવુ છે ત્યારે સુખ ક્યા છે અને "સુખી કોણ છે? સસારનો પાર પામી જે મહાત્માઓ અમૂર્ત દશામા[3] "આવી ગયેલા છે, જેઓ સર્વ ભાવને જાણી રહ્યા છે, જેઓ ત્રણ "લોક (ઉર્દ્ધ, અધો અને તિર્યગ્ લોક)થી ઉપર ચાલ્યા ગયા છે, જે "ઓએ સર્વ સગનો ત્યાગ કર્યો છે, તેઓ જ માત્ર સુખનો અનુભવ "કરી રહ્યા છે, એ મહાત્માઓને રાગદ્વેષ અજ્ઞાન મૂર્છા વિગેરે બધે

---

૧ मरणाय भवेज्जन्म, कायो रोगनिबन्धनम् । तारुण्य जरसो हेतु वियोगाय समागम ॥

૨ અહીં બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રથનુ પૃ ૧૧૨૬ શરૂ થાય છે

૩ અમૂર્ત આ સર્વ સિદ્ધ જીવોનુ વર્ણન છે કર્મક્ષય કરી પરમાત્મ દશાને પ્રાપ્ત કરનાર મહાત્માઓનુ વર્ણન છે અમૂર્ત એટલે અરૂપી મૂર્ત્તિ-આકાર વગરના

"કાઓ નાશ પામી ગયેલા હોય છે, એમને સર્વ પ્રકારની બાધા પીડા "નાશ પામી ગયેલ હોય છે અને એમના સર્વ સત્કાર્યો સિદ્ધ થઇ "ગયેલા હોય છે આવા મહાત્માઓને કેવુ સુખ હોય છે એનુ શુ વર્ણન "કરી શકાય? એના પર કેટલુ વિવેચન થાય?

"આ પ્રમાણે સસાર ચક્ર-સસાર લોક અને સિદ્ધ લોકની હકી "કત છે હવે જરા વધારે વિચાર કરો તો તમને જણાશે કે જો "પ્રાણીનો આ સસારમા જન્મ જ ન થાય તો પછી જરા અને મરણ "પણ વગર કહ્યે જ અટકી જાય, કારણ કે જન્મનાર પ્રાણી જ વૃદ્ધ "થાય છે કે મરે છે પણ જન્મરૂપ કારણનો જ નાશ થઇ જાય તો "પછી દુખદાયી પરવશપણુ અને નામ ઉત્પન્ન કરનાર જરા અને "મરણનો પણ અભાવ થઇ જાય, અને જરા તથા મરણનો અભાવ "થઇ જાય એટલે પછી સર્વ દુખોનો પણ અભાવ જ થઇ જાય "જ્યારે સર્વ દુખોનો અભાવ થઇ જાય ત્યારે શાશ્વત પરમાનદ-નિર "તરનુ આતગ વગરનુ સુખ પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે સિદ્ધ જીવોને "કોઇ પણ પ્રકારની બાધા પીડા અટકાયત વગરનુ ચાલુ સુખ હમે- "શને માટે રહ્યા કરે છે

"આ તો સસારથી પાર ગયેલાની વાત થઇ સસારમા જોઇએ "તો જે પુરૂષોએ બાહ્ય અને અદરની ધન મિલકતનો ત્યાગ કર્યો છે, "જેઓને આ સસારરૂપ બદિખાનામા કોઇ પણ પ્રકારની કે કોઇની "સ્પૃહા રહી નથી, જેઓ સર્વ પ્રકારનો સતોષ રાખી-ધારીને બેસી "ગયા છે અને પોતાના ધ્યાનયોગમા મસ્ત રહે છે, જેઓ અહોનિશ "સમતારૂપ અમૃતરસનુ પાન કર્યા કરે છે, જેઓને કોઇ પણ વસ્તુ કે "પ્રાણીનો સગ ઇષ્ટ નથી, જેઓનો અહભાવ તદ્દન નાશ પામી ગયો "છે, જેઓનુ અત કરણ તદ્દન નિર્મળ થઇ ગયુ છે, તેવા સાધુપુરૂષો "જો કે શરીર ધારણ કરે છે તો પણ સુખી હોય છે-તેઓ જ માત્ર "સસારમા સુખી છે, તે સિવાય બીજા કોઇ સુખી દેખાતા નથી "એક ખરેખરી ખૂબિની વાત તો એ છે કે આ સસારમા સર્વ પ્રા "ણીઓ સુખ મેળવવાની વાછા કરે છે, હોંસ રાખ્યા કરે છે પરતુ "નિસ્પૃહતાની ભૂમિરૂપ એક સાધુપણા સિવાય બીજી કોઇ પણ જગ્યાએ "તે સુખ છે નહિ, એટલે પછી જ્યા સુખ છે જ નહિ ત્યા તેને શોધવા "પ્રયત્ન કરવો એમા કાઇ લાભ મળે એ ફોકટની આશા છે

"તેટલા માટે હે સત્ત્વવાન્ પ્રાણીઓ! તમે વિચાર કરો, તપાસ "કરો, નિર્ણય કરો, તમને જણાશે કે આ સસારમા સુખ હોય તો

" સાધુપણામા જ છે અને એ વાતની તમને પ્રતીતિ થતી હોય તો " આ અસાર સસાર છોડી દઇ સાધુતા આદરો-સાધુતા પ્રાપ્ત કરો- " સાધુતા સ્વીકારો "

ભદ્રે! અગૃહીતસકેતા! મેં નિર્મળકેવળીની દેશના સાભળી મારા કર્મો તે વખતે કાઇક પાતળા પડતા જતા હતા તેથી ભગવાનની વાત મારા મનમા રૂચિકર થઇ, મારી ઉપર તે વાતે ઘણી અસર કરી અને એ વાત સાભળીને મારા મનમા ઘણુ સુખ થયુ મેં તે જ વખતે મારા મનમા નિશ્ચય કર્યો કે ભગવાને જે સુખનુ કારણ કહ્યુ છે તે હુ બરાબર અગીકાર કરૂ, આદરૂ, સ્વીકારૂ-આવા વિચારને પરિણામે મારૂ મન તે વખતે દીક્ષા લેવાની સન્મુખ ગયુ

લઘુ કર્મીનો આત્મનિર્ણય

સશય નિવેદન.

આ પ્રમાણે વચનામૃતનુ સિંચન કરતી ભગવાન્ નિર્મળાચાર્યની પ્રમોદ કરાવનારી વાણી પૂર્ણ થવા આવી તે વખતે મહાત્મા કદમુનિએ બે હાથ જોડ્યા અને તેને લલાટે લગાડી કેવળી ભગવાનને પ્રાર્થના કરતા પોતાના ચિત્તની વાત કરી તે વખતે નીચેનો નોંધવા લાયક પ્રસગ બની આવ્યો

કદમુનિ—" ભગવન્! આ સસારમા ક્યા પ્રાણીને વખત પસાર કરવો-ઢીલ કરવી હુ શક્ય છે ?"

નિર્મળાચાર્ય—" જે પ્રાણીના મનમા કાઇ સદેહ થઇ આવ્યો હોય અને ગુરૂમહારાજ પાસે તે સદેહ સબધી પૃચ્છા કરી વસ્તુતત્ત્વ જાણુવાની જેને અભિલાષા હોય તેને કાળવિલબ કરવો ઠીકટ છે

કદમુનિ—" ભગવન્! જો એ પ્રમાણે હોય તો સાહેબ! ગુણધારણ રાજાના મનમા જે સદેહ છે તેનુ નિવારણ કરવાને-તેનો ખુલાસો કરવાને આપ સર્વ રીતે યોગ્ય છો, તો આપ તેમ કરવા કૃપા કરો "

નિર્મળાચાર્ય—" બહુ સારૂ! એમના સદેહનો ખુલાસો કરીએ

ગુણધારણ (હુ પોતે)—" ભગવન્! મારી ઉપર મોટી કૃપા કરી " (કદમુનિ તરફ જોઇને) " સાહેબ! આવી રીતે યો ય વિજ્ઞપ્તિ પૂર્વક આપશ્રીએ મારો સદેહ ગુરૂમહારાજશ્રીને પૂછીને આપે પણુ મારા ઉપર મોટી કૃપા કરી છે!"

કંદમુનિ—"રાજન્! કેવળી ભગવાનની કૃપાને તમે સર્વ પ્રકારે યોગ્ય છો, હવે એ મહાત્મા કેવળજ્ઞાની મહારાજ તમને જે હકીકત કહે તે બરાબર લક્ષ્ય રાખીને સાંભળો."

તે વખત વધારે વિનયનમ્ર થઇ મસ્તક નમાવીને હું સ્થિરતા પૂર્વક કેવળી મહારાજ બોલે તે લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો નિર્મળાચાર્યે કહેવાની શરૂઆત કરી

નિર્મળાચાર્ય—"રાજન્! તારો સંદેહ આ પ્રમાણે છે કનકોદર વિદ્યાધરપતિએ સ્વપ્નમા ચાર મનુષ્યો જોયા તે ચાર કોણ? અને તારા મિત્ર કુલધરે સ્વપ્નમા પાચ મનુષ્યો જોયા તે પાચ કોણ? તેઓ પાચે તારા સર્વ કાર્યો કરનાર કેવી રીતે છે? વળી એકે ચાર રૂપ કેમ જોયા અને બીજાએ પાચ રૂપ કેમ જોયા? તેમજ તે સર્વ દેવોના રૂપો હતા? કે એ બન્ને બાબત તદ્દન અર્થ વગરની માત્ર સ્વપ્નરૂપ જ હતી? તારા મનમા આવા પ્રકારના સંદેહ છે? કેમ બરાબર છે?"

ગુણધારણ—"હા સાહેબ! ખરેખર આપશ્રીએ જેમ ફરમાવ્યુ તેવા પ્રકારના જ મારા મનમા સંદેહો છે!"

નિર્મળાચાર્ય—"રાજા! એ તો ઘણી મોટી કથા છે-બહુ લાબી વાર્તા છે, તેથી એ બધી કેમ કહી શકાય અને કેવી રીતે સાભળી શકાય!"

ગુણધારણ—"ભગવન્! એમ હોય તો પણ મારા ઉપર મહેરબાની કરીને એ આખી કથા મને બરાબર સભળાવો અને મારો સંદેહ દૂર કરો."

ભગવાન નિર્મળાચાર્યે તે વખતે અસંવ્યવહાર નગરથી માડીને મારો આખો વૃત્તાત બહુ સક્ષેપમા પણ સુદાસરની દરેક વખતની રચનાના નિર્દેશપૂર્વક કહી સભળાવ્યો.[1]

ચાર મનુષ્યો અને પાચ મનુષ્યો.

કર્મપરિણામની પરમ અનુકૂળતા.

રાજાદેરા પુણ્યોદયસહચરત્વ દર્શન.

વૃત્તાત પૂર્ણ કર્યા પછી નિર્મળાચાર્યે સર્વ વાતનુ રહસ્ય સમજાવ્યુ તે બહુ ઉપયોગી છે, ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે, બહુ વિચાર કરવા

---

૧ આ આખો વૃત્તાત બીજા પ્રસ્તાવથી શરૂ થાય છે કથાની શરૂઆત પ્રસ્તાવ બીજાના પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠાની આખરથી થાય છે

લાયક છે તેમણે મને જણાવ્યું કે "રાજન્! એની રીતે તારી ચિત્ત વૃત્તિમાં અનેક નગર અને ગામોથી ભરપૂર એક મોટું અંતરંગ રાજ્ય છે એ અંતરંગ રાજ્યને અંગે અત્યાર સુધીમાં બહુ મોટી ખટપટ થયેલી છે એ રાજ્યમાં તારૂં હિત કરવાના સ્વભાવવાળા ચારિત્રધર્મ વિગેરે રાજાઓ છે તેઓને મારી હઠાવી અને તને પોતાને પણ રાજ્ય માંથી બહાર ધકેલી કાઢી એના ઉપર મહામોહ વિગેરે રાજાઓ ધણીધોરી થઈ બેઠા હતા અને જાણે એ અંતરંગ રાજ્ય તેઓનું પોતાનું જ હોય એમ વર્તતા હતા વળી કમનસીબે હકીકત એમ બની કે પેલો કર્મપરિણામ મહારાજા પણ અત્યાર સુધી તારી વિરૂદ્ધ રહીને તારાથી પ્રતિકૂળપણે કામ કરતો રહ્યો અને એ મહામોહરાજાના લશ્કરને પોષણ આપતો રહ્યો હમણા હમણા થોડા વખતથી એ કર્મ પરિણામ મહારાજા તને અનુકૂળપણે વર્તતો જણાય છે વળી એ કર્મપરિણામ મહારાજાએ તને અનુકૂળ થવા માંડ્યા પછી પોતાની સ્ત્રી કાળપરિણતિ મહાદેવીને તારી સન્મુખ કરી છે, તારી પોતાની સ્ત્રી ભવિતવ્યતાને બહુ રાજી કરી છે, પોતાના ખાસ મદદનીશ અને હજુરીઆ સ્વભાવને તારી પાસે બોલાવ્યો છે, પોતાના સહચર પુણ્યોદયને ઉત્સાહ આપ્યો છે અને વળી એ ઉપરાંત એ મહારાજાએ પેલા મહામોહ વિગેરેનો તિરસ્કાર કરીને તેને કાંઈક દૂર કાઢ્યા છે, ચારિત્રધર્મ વિગેરે રાજાઓને આશ્વાસન આપ્યું છે અને અત્યાર પહેલા ઘણા સુખનો માર્ગ તને બતાવ્યો છે કર્મપરિણામરાજાની આ પ્રમાણે અનુકૂળતા થયા પછી તને સદાગમ સાથે સ્નેહ થયો, સમ્યગ્દર્શન નામનો સેનાપતિ તને વહાલો થયો અને એ સદાગમ અને સમ્યગ્ દર્શન સાથેના તારા સ્નેહને પરિણામે મહારાજા કર્મપરિણામ તારી તરફ વધારે અનુકૂળ થતા ગયા ત્યાર પછી જ્યારે તું વિબુધાલય (દેવલોક)માં ગયો ત્યારે તે મહારાજા પોતાના આખા પરિવાર સાથે તને વધારે અનુકૂળ થયો અને તેણે તને ત્યાં ઘણું સુખ નિયમસર લાંબા વખત સુધી આપ્યું ત્યાર પછી તું મધુવારણ રાજાને ઘરે આવ્યો ત્યારે વળી તને વધારે સુખ આપવા સારૂ તે મહારાજાએ તારા મિત્ર પુણ્યોદયને ખાસ ઉત્સાહ આપ્યો, પ્રેરણા કરી અને જુસ્સો આપ્યો પછી એ તારા ખાસ મિત્ર પુણ્યોદયે મદનમંજરીને તારા બહિરંગ રાજ્યની પત્ની તરીકે મેળવી આપી એ પુણ્યોદય ઘણો ઉમદા ખવાસનો માણસ છે, બહુ ઉત્તમ પ્રકૃતિનો છે, મનમાં આવે તેવા રૂપ ધારણ કરી શકનારો છે તેણે એક વખત વિચાર [illegible] આની સર્વ સુખપરંપરા તને પ્રાપ્ત કરાવી આપી [illegible] છે? એ સકળ

કાર્ય તો પેલા ચાર મહાપુરૂષો જ કરે છે–આવા વિચારને પરિણામે થયેલી માન્યતાને આધારે એ પુણ્યોદયમિત્રે કનકોદર રાજાને સ્વપ્નમાં ચાર મનુષ્યો બતાવ્યા[1] એ ચાર મનુષ્યો તે (૧) કર્મપરિણામ (૨) કાળપરિણતિ (૩) સ્વભાવ અને (૪) ભવિતવ્યતા હતા પુણ્યોદયે કનકોદરરાજાને તે ચાર મનુષ્યોદ્વારા સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે તેઓએ મદનમંજરી માટે વર શોધી રાખ્યો છે માટે રાજાએ વરશોધનની ચિંતા કરવી નહિ આ પ્રમાણે એ ચાર મનુષ્યોએ સ્વપ્નમાં કનકોદર રાજાને હકીકત જણાવી એ સર્વે પુણ્યોદયમિત્રનું કાર્યરૂપે દર્શન જ હતું વળી સર્વે વિદ્યાધરો ઉપર મદનમંજરીને વિરાગ થયો, કોઇ વિદ્યાધરને તે વરી નહિ અને સ્વયંવરમાં પણ તેણે સર્વને તરછોડી નાખ્યા[2] તે સર્વે બાબત કરાવી આપનાર એ તારો પુણ્યોદય મિત્ર હતો, છતાં એના વિશાળ હૃદય અને મહાનુભાવપણાને અંગે એ સર્વ હકીકત કર્મપરિણામરાજાએ કરી છે એમ સ્વપ્નમાં તેમને જ મ્હોઢે પુણ્યોદયે જણાવી આ પ્રમાણે હકીકત બની હતી એ વાત જ્યારે કર્મપરિણામના જાણવામાં આવી ત્યારે તેણે જાતે પુણ્યોદયને કહ્યું 'ભાઇ પુણ્યોદય! ગુણધારણને સર્વ પ્રકારનું સુખ તો તેં કરી આપ્યું છે છતાં તારી જાતને તે બાબતનું માન ન આપતાં તેં એના કર્તા તરીકે અમને ચારને જણાવ્યા છે તે વાજબી નથી કર્યું!' પુણ્યોદયે જવાબમાં કહ્યું 'દેવ! પ્રભુ! આપ એ પ્રમાણે બોલો નહિ, હું તો આપના હુકમને ઉઠાવનાર નોકરમાત્ર છું, એ સર્વ બાબતને બજાવનારા તત્ત્વદૃષ્ટિએ જોતાં ખરેખરા તો તમે જ છો અને એજ સાચી પરમાર્થ સત્ય હકીકત મેં કનકોદર રાજાને સ્વપ્નમાં બતાવી છે, તેમાં મેં અનુચિતગેરવાજબી શું કર્યું છે?' કર્મપરિણામરાજા શાંતિપૂર્વક બોલ્યા 'આર્ય! તું કહે છે તે વાત સાચી છે, છતાં ગુણધારણને સુખ થવાની અને મદનમંજરી મળવાની બાબતનો પરમ હેતુ તો તું જ છે, કારણ કે તારા વગર સારાં કાર્યો કે સુખનાં સાધનો કરી આપવાને અમે બીલકુલ શક્તિમાન્ નથી, માટે તારે પણ તારી જાતને જાહેર તો કરવી જ જોઇએ જ્યાં સુધી તું એમ કરે ત્યાં સુધી મારા હૃદયમાં શાંતિ નહીં થાય' પુણ્યોદયે વડીલનો હુકમ માથે ચઢાવ્યો પછી કુલધરને સ્વપ્નમાં પાંચ મનુષ્યો[3] બતાવ્યા તેમાં ચાર તો એ અસલ હતા તે જ કર્મપરિણામ, કાળપરિણતિ, સ્વભાવ અને ભવિતવ્યતા બતાવ્યા અને પુણ્યોદયે પો-

૧ જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૩ પૃ ૧૯૬૬
૨ જુઓ પૃ ૧૯૬૪
૩ જુઓ પ્રકરણ ૪ પૃ ૫૫~~~૬ (ચાલુ પ્રસ્તાવ)

આપી ન શકાય તેવો આનદ ભોગવતો રહ્યો તે સર્વ પણ કર્મપરિણામ વિગેરે ચાર મહામનુષ્યોની પ્રેરણાથી એ પુણ્યોદયે જ કર્યું ?”

નિર્મળાચાર્ય—“રાજન્! હા! તે સર્વ કાર્ય તે પુણ્યોદયે જ કરી આપ્યુ અને એટલુ જ કામ પુણ્યોદયે તારે માટે કરી આપ્યુ છે એમ નથી, અગાઉ પણ તારા સબધમા એણે ઘણા સારા કામો કરી બતાવ્યા છે અને તને સુખ આપ્યુ છે જો સાભળ—જે વખતે તુ નદિવર્ધન[1] હતો તે વખતે એ પુણ્યોદયે તને કનકમજરી સાથે સબધ કરાવી આપ્યો હતો, જે વખતે તુ રિપુદારણ[2] હતો તે વખતે તેણે નરસુદરી સાથે તારો સબધ કરાવી આપ્યો હતો, જ્યારે તુ વામદેવ[3] હતો તે વખતે તને વિમળકુમાર જે સદ્‌ગુણોથી તદ્દન નિર્મળ હતો અને તારા ઉપર કોઇ પણ પ્રકારના બદલાની આશા વગર સાચો સ્નેહ રાખતો હતો તેની સાથે મૈત્રી કરાવી આપી હતી, જ્યારે તુ ધનશેખર[4] હતો તે વખતે તેણે તને અનેક પ્રકારના રત્નો મેળવી આપ્યા હતા, અને જ્યારે તુ ઘનવાહન[5] હતો તે વખતે કોઇ પણ પ્રકારના કપટ વગર સર્વ પ્રકારના કલક-બટ્ટા-ખોડથી રહિત અકલકનો તારા ઉપર ઉગ્ર પ્રેમ કરાવી આપ્યો હતો તને એણે મહાન્ રાજ્ય અનેક વાર અપાવ્યુ હતુ અને સર્વ સ્થાનકે અનેક પ્રકારની સુખસગવડો કરાવી આપી હતી વાત એમ બની કે એ કોઇ પણ જગ્યાએ પુણ્યોદયની ખરી શક્તિનો તને જરા પણ ખ્યાલ થયો નહિ, તેની કિમત તને આવી નહિ, તેં એને બરાબર ઓળખ્યો નહિ, અને ઉલટી રીતે

---

૧ **નદિવર્ધન** ત્રીજા પ્રસ્તાવનો મુખ્ય પાત્ર સર્વત્ર સસારીજીવપણે એ સામાન્ય છે જૂદા જૂદા ભવમા જૂદે જૂદે નામે એ પ્રગટ થાય છે તે આપણે અગાઉ જોઇ ગયા છીએ **કનકમંજરી** એની ભાર્યા થાય

૨ **રિપુદારણ** ચોથા પ્રસ્તાવનો આપણો મુખ્ય પાત્ર સસારીજીવ **નરસુદરી** એની પત્ની થાય

૩ **વામદેવ** પાચમા પ્રસ્તાવનો સસારીજીવપાત્ર **વિમળકુમાર** એનો મિત્ર થાય

૪ **ધનશેખર** છઠ્ઠા પ્રસ્તાવનો મુખ્ય પાત્ર સસારીજીવ એને ત્યા રત્નદ્વીપમાથી બહુ રત્નો મળે છે

૫ **ઘનવાહન** સાતમા પ્રસ્તાવનો આપણો મુખ્ય પાત્ર સસારીજીવ પ્રધાનપુત્ર અકલક સાથે એને ગાઢ મૈત્રી હતી તે આપણે ગયા પ્રસ્તાવમા વાચી ગયા

સર્વ દોષોના કેંદ્રસ્થાનીય પેલા [1]હિંસા, વૈશ્વાનર, મૃષાવાદ, શૈલરાજ, સ્તેય, બહુલિકા, મૈથુન, સાગર, પરિગ્રહ અને મહામોહ તરફ તારો પક્ષપાત રહ્યો, તને થતો લાભ ત તેઓના સબંધથી થતો માન્યો અને પુણ્યોદયને વગર ઓળખ્યે ગુણસમૂહની કલ્પના પેલા દોષોના દારૂણ સમુદાય ઉપર કરી! તને ગુણ કરનારને તેં ઓળખ્યો નહિ અને ઉલટા દોષોના પાત્રોને ગુણ કરનાર માન્યા"

પરિભ્રમણના કારણો.
કર્મપરિણામના બે સેનાપતિઓ.
પાપોદયનું કાર્ય-વિસ્તારથી સમજણ.

ગુણધારણ—"સાહેબ! જ્યારે મને થતી સુખપરપરાના હેતુમા પુણ્યોદયનો મારી સાથે અગાઉ પણ સબંધ હતો ત્યારે સાહેબ! મને આટલા બધા દુખો વચ્ચે વચ્ચે શા માટે થયા? અને અનતકાળ સુધી મારે અહીંથી તહીં અને તહીંથી અહીં આડાઅવળા પરિભ્રમણો શા માટે કરવા પડ્યા?"

નિર્મળાચાર્ય—"રાજન્! તારો સવાલ ઘણો વિશાળ છે, હવે તારે એનો ખુલાસો સમજવો જ છે તો પછી એ હકીકત તો તને મૂળથી માડીને કહેવી પડશે કે જેથી તારો સદેહ દૂર થઇ જાય"

ગુણધારણ—"સાહેબ! મારા ઉપર કૃપા કરીને એ સર્વ વાત સમજાય તેવી રીતે વિસ્તારથી કહેવા કૃપા કરો"

નિર્મળાચાર્ય—"તું બરાબર યાદ કર તને હમણા જ કહેવામા આવ્યુ હતુ કે અસવ્યવહારનગરમા તું એક નાહેરી-કુટુંબી તરીકે અગાઉ વસતો હતો તે વખતે સસારીજીવ[2] એવુ તારૂ નામ આપવામા આવ્યુ હતુ તારી ચિત્તવૃત્તિમા અનાદિ કાળથી અતરગ રાજ્ય ચાલુ રહેલુ જ છે, તું અસવ્યવહાર નગરમા હતો ત્યારે પણ એ રાજ્ય ચાલુ જ હતુ વળી એ રાજ્યમા એક ચારિત્રધર્મરાજનું મોટું લશ્કર

---

૧ હિંસા વૈશ્વાનરનું જોર ત્રીજા પ્રસ્તાવમા મૃષાવાદ શૈલરાજનું જોર ચોથા પ્રસ્તાવમા સ્તેય બહુલિકાનું જોર પાચમા પ્રસ્તાવમા, મૈથુન સાગરનું જોર છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા પરિગ્રહ મહામોહનું જોર સાતમા પ્રસ્તાવમા આ સર્વ બાબત અગાઉ આવી ગઇ છે

૨ આ પાપોદય પુણ્યોદયનું તત્ત્વજ્ઞાન સર્વ જીવોને લાગુ પડે છે બરાબર સમજીને વિચારવા યોગ્ય છે

હતુ અને બીજુ મહામોહરાજાનુ લશ્કર હતુ એ લશ્કરો બન્ને એક બીજાથી વિરૂદ્ધ હતા, સામાવડીઆ હતા, છતા તારા અતરગ રાજ્યમા એ બન્ને લશ્કરો અનાદિ કાળથી રહેલા હતા અને એક બીજાની વિરૂદ્ધ પક્ષે આખો વખત તારા રાજ્યમા રહ્યા હતા એ કર્મપરિણામમહારાજાને મહામોહ તરફ વધારે પ્રેમ છે કારણકે એ બન્ને એક જ કુટુબના એક જ જાતિના છે, છતા પણ એ મહારાજા (કર્મપરિણામ) તારૂ વીર્ય (શક્તિ) કેટલુ છે તેના ઉપર બારીક નજર રાખ્યા કરતો આવ્યો છે અને તારા બન્ને લશ્કરમા જાણે પોતે સાધારણ હોય (Common factor હોય) એની રીતે પોતાની જાતને બતાવતો રહ્યો છે એ કર્મપરિણામમહારાજ અસલ સ્વરૂપે બળતા અગ્નિ જેવો છે તેથી પેલા બન્ને લશ્કરમાથી જે લશ્કરનુ જોર જુએ છે તેને તે સહોરી આપતો રહ્યો છે, તેને તે ગરમ કરતો રહ્યો છે પોતે બન્નેમા સામાન્ય-સાધારણ રહી જેનુ જોર થાય તેને ગરમી આપતો રહ્યો છે અનાદિ કાળથી આ પ્રમાણે સ્થિતિ ચાલ્યા કરે છે

કર્મપરિણામ સાધારણત્વ

“ હવે એ કર્મપરિણામ મહારાજાને બે સેનાપતિઓ છે એકનુ નામ પાપોદય છે અને બીજાનુ નામ પુણ્યોદય છે એ બીજો સેનાપતિ પુણ્યોદય તે જેના સબંધમા હમણા તને વાત કરી તે જ તે છે[1] પેલો પાપોદય સેનાપતિ છે તે એના અસલ સ્વરૂપે ઘણો જ ભયકર છે અને તારી તરફ ઘણો જ પ્રતિકૂળપણે વર્તનારો છે અને પરિણામ એનુ એ થયુ છે કે કર્મપરિણામના લશ્કરનો એક ભાગ જે ઘણો જ ખરાબ છે, મહા ભયકર છે, અત્યત ક્રૂર છે અને તારો દુશ્મન છે તેનો ઉપરી એ પાપોદય થઇ બેઠો છે એ કર્મપરિણામનો બીજો સેનાપતિ પુણ્યોદય છે તે તને અનુકૂળ છે, અને તેનુ પરિણામ એ થયુ કે કર્મપરિણામના લશ્કરનો બીજો ભાગ જે બહુ સારો છે, તારા ઉપર સ્નેહ રાખનાર છે, તેનો ઉપરી એ પુણ્યોદય થયો છે હવે વાત એમ બની છે કે તુ અસવ્યવહાર નગરમા હતો ત્યાથી જ અનાદિ કાળથી એ પાપોદય સારી રીતે દેખાય તેમ તારી સાથે ને સાથે રહ્યા કર્યો છે એ એટલો વ્યક્ત રૂપે રહેતો હતો કે ભવિતવ્યતા(તારી ભાર્યા) એ તને તેને અત્યાર સુધી ખાસ ઓળખાવવાનો કદાપિ પણ વિશેષ પ્રયત્ન કર્યો નથી ભાઇ ગુણધારણ ! તને સસારમા અનાદિકાળથી જ્યા

પુણ્યોદય પાપોદય રહસ્ય

[1] કુલધરના સ્વપ્નમા આવનાર પાચમો મનુષ્ય જુઓ પૃ ૧૬૭૩

ત્યા ધકેલાવુ પડે છે અને તારો આવરો બધો રખડપાટો થાય છે તેનુ કારણ એ બીજો સેનાપતિ પાપોદય જ છે, તને અનેક પ્રકારના દુખો એક પછી એક નિયમસર થતા ગયા તેનુ કારણ પણ એ પાપોદય જ છે, વળી હિંસા વિગેરે મહા અનર્થના કેંદ્રોને તેણે તારા હિત કરનારા મનાવ્યા અને તને ખરૂ હિત કરનાર આ પુણ્યોદય જ છે એને ઓળખવા પણ ન દીધો—આ સર્વ સ્થિતિ કરનાર એ પાપોદય જ છે

"અને રાજા ગુણધારણ ! વળી એક બીજુ ઘણુ જબરૂ કામ એ પાપોદયે તારા સબધમા કર્યું તારૂ પોતાનુ અતરગ રાજ્ય તારી ચિત્તવૃત્તિમા છે તે અગાઉ તને જણાવ્યુ છે તે ચિત્તવૃત્તિમાથી તને પોતાને જ એ પાપોદયે હાંકી કાઢ્યો અને તારા પોતાના રાજ્યથી તને પદભ્રષ્ટ કર્યો, વળી તને એકાત હિત કરનાર ચારિત્રરાજનુ મોટું લશ્કર તારા અતરગ રાજ્યમા હતુ અને તે લશ્કર તારે તાબે હતુ, તારા હુકમને અનુસરવા તૈયાર હતુ તેને મારી હઠાવી ઢાંકી દીધું, ઊચુ ન આવવા દીધુ વળી એ પાપોદયે મહામોહનુ આખુ લશ્કર તને એકાન્ત નુકસાન કરનાર હતુ છતા જાણે તે તને બહુ સતોષ આપનાર હોય અને તારૂ નજીકનુ સગુ હોય એમ તને તેણે બતાવ્યુ, તેના તરફ તારામા રાગ ઉત્પન્ન કર્યો અને પોતે છેતરપીંડી અને આત્મવિગોપનમા અત્યત કુશળ હોવાને લીધે પોતે પણ જાણે તારા ઉપર પ્રેમ રાખનાર—તારૂ હિત કરનાર હોય તેવી રીતે પોતાની જાતને બતાવી હવે તે વખતે આ પુણ્યોદય પણ તારી પાસે તો રહેતો હતો પણ પાપોદયના પાસમા તને પડેલો જોઇ તારૂ બહુ હિત કરી શકતો ન હોતો વચ્ચે વચ્ચે એની ભનમનરાઇ પ્રમાણે એ તને સુખ તો આપ્યા કરતો હતો, છતા કલ્યાણપરપરા પ્રાપ્ત કરવાનો તે હેતુભૂત થઇ શકતો ન હોતો અને એમ ન થયુ એમા બાપડા પુણ્યોદયનો જરા પણ દોષ નથી, પરતુ એ આખો દોષ પેલા દુરાત્મા પાપોદયનો જ છે ! !"

પાપોદયના પરાક્રમો

પાપનુ જોર અને તેમા થયેલો
સદાગમ સમ્યગ્દર્શનનો તાર.

ગુણધારણ—"ત્યારે સાહેબ ! એ પાપોદય અત્યારે કેમ ચૂપચૂપ બેસી રહ્યો છે?"

નિર્મળાચાર્ય—"તારો પ્રશ્ન સુદર છે જો ભાઇ ! એ પાપોદય તદ્દન સ્વતન્ત્ર નથી, પરતુ એ કર્મપરિણામ કાળપરિણતિ સ્વભાવ ભવિ

તન્મયતા વિગેરે પર આધાર રાખનારો છે અને એ ચારેએ મળીને પેલા પાપોદયને હમણા તારાથી દૂર કાઢ્યો છે તુ બરાબર સમજી લે તે હકીકત આ પ્રમાણે બની છે એ પેલા ચારે મહાપુરૂષોની રજા લઇને તારી પાસે સદાગમ આવ્યો છે ત્યારથી માંડીને એ પાપોદયનુ

પાપોદય કિનારે

જોર તેઓએ નરમ પાડી નાખ્યુ ત્યાર પછી એ પાપોદય તારાથી જરા દૂર બેઠો છે, જરા આઘે ખસી ગયો છે અને તને દુખો આપવાના કારણભૂત થતો મટી ગયો છે અને તેમ થવાને પરિણામે પુણ્યોદયને તારા સબધમા વધારે અવકાશ મળ્યો છે, સારી તક મળી છે વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે જ્યારે આવુ બન્યુ હતુ ત્યારે ત્યારે પણ તને સદાગમ ઉપર વધારે વધારે પ્રીતિ થતી હતી અને તે સદાગમના માહાત્મ્યથી તને વચ્ચે વચ્ચે સુખ પણ થતુ હતુ વળી પેલા ચારે પુરૂષો પાપોદયને, તારી નજીક કરી આપે ત્યારે વળી તુ સદાગમને છોડી દેતો હતો અને પાપોદયની અસરતળે અનેક પ્રકારના દુખો ભોગવતો હતો

"આવી રીતે એ ચારે પુરૂષો એકમત થઇને તારા કાર્યો સબંધી વિચાર કરતા હતા અને તારો કાર્યક્રમ (Programme) મુકરર કરતા હતા અને જે જે કરતા હતા તે અરસપરસ વિચારણા કરીને એક બીજાનો મત મેળવીને સર્વાનુમતે જ કરતા હતા આ સસારમા તેમણે અનત વાર પુણ્યોદયનો તારી સાથે મેળાપ કરાવ્યો, તેને અને તને સબધ કરાવ્યો અને તે વખતે પાપોદયને ઢાકી દઇને સદાગમ સાથે પણ તારો મેળાપ કરાવ્યો ત્યાર પછી જ્યારે એ ચારે મહાપુરૂષોએ તારી પાસે ગૃહિધર્મયુક્ત સમ્યગ્દર્શન નામના સરદારને પોતાના તેજથી આણ્યો ત્યારે પેલા પાપોદયને તારાથી વધારે દૂર કરી દીધો, તારી નજીક પાપોદયનુ આખુ લશ્કર હતુ તે પણ તેને વધારે દૂર લઇ જવુ પડ્યું અને તેથી તને વધારે સુખ થયુ ત્યાર પછી તને પુણ્યોદય સાથે વધારે મેળાપ થયો તારો તેની સાથે સબધ વધારે

સુદર અસુદરનો વિરહ અને મેળાપ

ગાઢ થયો, પછી પેલા ચારે પુરૂષોએ તને પુણ્યોદયની સાથે વિબુધાલયમા મોકલી આપ્યો, ત્યાથી વળી માનવાવાસનગરમા લઇ આવ્યા અને તને અનેક પ્રકારની કલ્યાણસુખપરપરા કરી આપી ત્યાર પછી વળી એ ચારે જણાએ એકઠા થઇને પાપોદયને તારી પાસે મોકલ્યો, તારી નજીક કર્યો અને તેનુ આખુ લશ્કર જે તારાથી દૂર મોકલવામા આવ્યુ હતુ તેને પણ નજીક કર્યું અને તારા સબધીઓને પણ તારો ત્યાગ કરાવ્યો જેથી તારા

સબંધીઓ પણ તને છોડી ગયા અને તને મહા દુખપરપરા પ્રાપ્ત થઇ આવી રીતે અનેક વાર તને સુખ મળ્યુ અને ગયુ, અનેક વાર દુખ થયુ અને વિસરાળ થયુ સુંદર અસુંદર વસ્તુઓના આવી રીતે અનેકવાર વિરહ અને મેળાપ તેમણે કરાવ્યા

"રાજન્! તને આ રાજ્યમદિરમા (સપ્રમોદનગરે મધુવારણ રાજાને ઘરે) લાવવામા આવ્યો તે પહેલા આવી રીતે અનેક પ્રસગે તને સુંદર અસુદરનો વિરહ અને મેળાપ થઇ ગયો છે હવે એ ચારે મહાપુરૂષોના હુકમથી અત્યારે પાપોદય તારાથી ઘણો દૂર થઇ ગયો છે, પણ આખા સૈન્ય સાથે દૂર પડાવ નાખીને ચૂપ ચાપ બેસી રહ્યો છે અત્યારે એ કર્મપરિણામ વિગેરે ચારે મહાપુરૂષોએ સાત રાજાને અને પુણ્યોદય વિગે રેને તારી નજીક કર્યા છે અને તે ભાગ્યશાળીઓ (પુણ્યોદય અને શાતા) તારા ઉપર પોતાની સારી અસર નીપજાવે છે પાપોદય ઉપર એમનો (કર્મપરિણામાદિનો) ખાસ ચાલુ પ્રેમ નથી અને તેથી જ હાલ પુણ્યોદય તને જાગૃત થયો છે એ પુણ્યોદયે તને ઘણી સુખપરપરા કરી આપી છે અને તેમા ખાસ લોલુપતા વગરની શાત સુદર માનસિક સ્થિતિ તને પ્રાપ્ત કરાવી આપી છે

પાપોદય વધારે દૂર.

"ટૂકામા કહીએ તો તારા સર્વ સુંદર અને ખરાબ કામોમા એ ચારે મહાપુરૂષો (કર્મપરિણામ, કાળપરિણતિ, ભવિતવ્યતા અને સ્વ ભાવ) જે સ્વપ્નમા જોવામા આવ્યા હતા તેઓનો જ હાથ હોય છે અને તેઓથી જ સર્વ કાર્યો બની આવે છે એ બાબતમા જરા પણ શકા જેવુ નથી જ્યારે એ મહાપુરૂષો તારાથી પ્રતિકૂળ હોય છે ત્યારે તેઓ પાપોદયને આગળ કરીને તને અનેક પ્રકારના દુખો, અનેક પ્રકારના નાશો, અનેક પ્રકારની હેરાનગતિઓ કરે છે અને જ્યારે તેઓ તારી સાથે અનુકૂળ હોય છે ત્યારે પુણ્યોદયને આગળ કરીને જૂદા જૂદા કારણો દ્વારા અનેક બ્હાના નીચે તને અનેક પ્રકારના સુખો કરી આપે છે, તરેહ તરેહ વારની સગવડો કરી આપે છે અને ભાત ભાતના આનદો ઉપજાવી આપે છે એટલા માટે અત્યાર સુધીમા તને સારૂ અથવા ખરાબ-શુભ યા અશુભ-સુદર યા અસુદર પ્રાપ્ત થયુ છે અને હવે પછી થવાનુ છે તે સર્વના કારણ એ ચારે મહાપુરૂષો છે. ચારે પુરૂષોની શક્તિ કેટલી છે અને તેઓનુ સ્થાન તારે અગે (સસારી જીવને અગે) શુ છે તે હવે તારા સમજવામા આવ્યુ હશે, પુણ્યોદય પાપોદયનુ રહસ્ય પણ તારા ખ્યાલમા આવ્યુ હશે અને સદાગમ તથા સમ્યગ્દર્શનનો ઉપયોગ પણ તારા સમજવામા આવ્યો હશે"

સ્વયોગ્યતા.

નિજવીર્ય.

પુરૂષાર્થ.

ગુણધારણને આ પ્રમાણેના જવાબો સાંભળતાં રસ વધતો ગયો, વાતમાં આનંદ આવ્યો, તત્ત્વજિજ્ઞાસા વધી, મળેલ તકનો ઉપયોગ કરવા-લાભ લેવા નિર્ણય થયો અને તેને પરિણામે એક ઘણો જ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન તેણે પૂછ્યો, જેને પરિણામે પાછી પ્રશ્નોત્તરપરંપરા ચાલી-

ગુણધારણ—"ભગવન્! આ શુભ અને અશુભ બાબતો મારે અંગે થયા કરે છે, મને સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે, તે બાબતમાં હું પોતે તદ્દન નકામો છું? કાંઇ પણ ન કરી શકું તેવો જ છું? શું હું તદ્દન અકિંચિત્કર જ છું?"

નિર્મળાચાર્ય—"નહિ રાજન્! એમ કદાપિ પણ માનવાનું કારણ જ નથી અત્યારે જે મહાપુરૂષો અને સેનાપતિઓની વાર્તા કરી તે સર્વ તારો પોતાનો પરિવાર છે, તારૂં કુટુંબ છે અને તે સર્વનો ઉપરી-નાયક તો તું પોતે જ છે એ હકીકત તું હવે બરાબર લક્ષ્યમાં રાખી લે વાત એમ છે કે પેલા કર્મપરિણામ વિગેરે ચારે મહાપુરૂષો છે તે તારી યોગ્યતા તપાસીને બરાબર નિર્ણય કરે છે અને તે નિર્ણયને અનુસારે તારા શુભ અથવા અશુભના હેતુભૂત થાય છે, તે પ્રમાણે તને સુખદુઃખ આપવાના ઠરાવપર આવે છે એવી રીતે તારા સર્વ કાર્યોમાં તારી પોતાની યોગ્યતાનો જ મુખ્ય આધાર લેવાય છે આટલા ઉપરથી તારા સમજવામાં આવ્યું હશે કે તને અત્યારે કે ભૂતકાળમાં જે સારા અથવા ખરાબ અનુભવો થાય છે કે થયા હતા તેનું મુખ્ય કારણ તો તારી પોતાની યોગ્યતા જ છે અને પેલા કર્મપરિણામ વિગેરે તો [1]સહકારી કારણો છે રાજન્! અનાદિકાળથી એ યોગ્યતા તારી સાથે જોડાયલી રહે છે અને રહેલી છે અને એ યોગ્યતાએ જ આ આખા સંસારનો વિસ્તાર (પ્રપંચ) તારા સંબંધમાં ગોઠવ્યો છે તારે માટે જેવો સંસારવિસ્તાર ગોઠવાયો છે, તેનો જે પ્રકાર તારે સંબંધે

૧ સહકારી કારણ એનો સમવાય સંબંધ રહે છે, આત્મા પોતે ઉપાદાન કારણ છે કર્માદિ ચારે સમવાયી કારણ તરીકે રહે છે, પણ કર્મોને ઉત્પન્ન કરનાર પણ આત્મા જ છે આ વાત બહુ સુંદર છે

સબંધીઓ

કાઇ કરી
નથી કે ખરાબ
આપવાનુ કાર્ય
આપનાર પ્રાણીની પો
માટે તને પોતાને થતા સારા
પોતે જ છો અને તેથી કાર
વાત અનેક પ્રસગે ગાવામા આવે છે,

કાર્યોડ પરમ કારણ સુસ્થિતરાજ.
પ્રભુ પરમાત્માની સિદ્ધ આજ્ઞાઓ.
આજ્ઞા ઉલ્લઘનના દૃશ્ય પરિણામો.

"નાથ! મારા કાર્યની સાધના આપે કહ્યુ તેવી રીતે આપને એક વધારે વાત પૂછવાની છે અને તે એ છે અગે ઉપર જણાવ્યા તે જ કારણો કામ કરે છે કે હજુ તેને અગે જણાવવુ બાકીમા છે? બીજુ પણ કોઇ કારણ[2] મને જણાવવા કૃપા કરો"

નિર્મળાચાર્ય—"રાજન્! તુ હવે એક વાત બરાબર સાભળ "એટલે તારા છેલ્લા પ્રશ્નનો નિર્ણય તને બરાબર બેસી જશે એક નિર્વૃતિ

---

૧ યોગ્યતા દરેક પ્રાણીનો evolution વિકાસ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે તે તેની લાયકાત પર આધાર રાખે છે શરૂઆતમાં આપણે સુસાધ્ય કષ્ટસાધ્ય જીવોનો હેવાલ વાચ્યો હતો (પૃ ૩૫) તે ઉપરાત આપણે ચારે તરફ જોઇએ તો દરેક પ્રાણીની કાર્યપદ્ધતિ માનસિક પરિસ્થિતિ, આગળ વધવાની રીતિ સસાર મગ્નતા આત્મપરિણતિ વિગેરે સર્વ બાબતોમા ઘણો ફેરફાર જોવામા આવે છે એ ફેરફારને લઇને જેને માટે જેવો સસાર ગોઠવાય તે તેના પૂરતો પ્રપચ છે અને તે માટે તેની યોગ્યતા જ છેવટે જવાબદાર છે આ યોગ્યતામા અયોગ્યતાનો પણ સમાવેશ થાય છે 'યોગ્યતા' એટલે સુદર અસુંદર વસ્તુ એકઠી કરવા યોગ્ય આત્મવિકાસ

૨ આ પ્રકરણમા કારણ શબ્દ જુદા જુદા અર્થમા વપરાયો છે કર્મપરિણામ આદિ ચાર કારણોનો વિચાર કર્યો ત્યા સમવાયી કારણોના અર્થમા આત્મા સાથે ઉપાદાન કારણના અર્થમા તે શબ્દ વપરાયો છે અને હવે સુસ્થિતમહારાજને લાવવામા આવ્યા છે તે સૃષ્ટિકર્તૃત્વને અગે જાહેર માન્યતા પર ન્યાયદૃષ્ટિએ ફટકો મારવા સાથે લોકમતને આઘાત ન થાય તેવી યુક્તિથી કારણ શબ્દને લઇ આવેલ છે સુસ્થિત મહારાજની ઘટના સુંદર કરી છે પણ એની યોજના ન્યાય કરતા નીતિશાસ્ત્રને અગે વધારે શોભતી આવે છે

"નામની ઘણી સુંદર નગરી છે એમા દરરોજ આનદ આનદ જ થયા
"કરે છે, એ આનદમા વચ્ચે વચ્ચે જરા પણ અતર કે અગવડ
"પડતી નથી એ નગરી ઘણી જ સુદર છે, અત્યત આકર્ષક છે, બહુ
"મનોહર છે, વ્યાધિ આધિ ઉપાધિથી રહિત છે એ નગરીના સુસ્થિત
"નામના મહારાજા છે એ અનત મહાવીર્ય (શક્તિ)થી ભરપૂર છે,
"સર્વ હકીકત જાણનાર છે, સર્વ બાબતો દેખનાર છે અને અનત
"આનદથી[1] ભરપૂર છે એ નગરીના તે પરમેશ્વર છે એ મહારાજા
"આખા જગતના પ્રભુ હોઇને આ દુનિયાના પ્રાણીઓ જે કાઇ
"સુંદર અસુદર કામ કરે છે તે સર્વના તેઓશ્રી (સુસ્થિતમહારાજ)
"પરમ કારણ છે એ મહારાજા [2]અનેક છતા મહાન્ સૂરિવરો એને
"એક રૂપે કથન કરે છે કલ્પનામા કે ચિંતવનમા પણ આવી
"ન શકે તેટલી તેની શક્તિ હોવાને લીધે મહાન્ આચાર્યો એને પર-
"માત્માના નામથી પણ ઓળખે છે એ પરમાત્મા બુદ્ધ છે, એ જ
"બ્રહ્મા છે, એ જ વિષ્ણુ છે, એ જ મહેશ્વર છે, એ જ નિ શરીરી છે,
"એ જ જિનેશ્વર છે અને એમને તત્ત્વદર્શી મહાત્માઓ તે જ નામે ઓળખે
"છે[4] એ પરમાત્મા તારી કાર્યપરપરા પોતાની ઇચ્છાથી કરતા નથી
"કારણ કે એ તો વીતરાગ છે તેથી એમને રાગ નથી, દ્વેષ નથી અને
"તેથી તે કોઇ પણ પ્રકારની ઇચ્છા વગરના છે કોઇ કાર્ય ઇચ્છા વગર થાય
"નહિ અને ઇચ્છા હોય ત્યા રાગ દ્વેષ હોવા જ જોઇએ અને એ બન્ને
"પરમાત્મા વીતરાગમા છે જ નહિ અને છતા તારી સર્વ પ્રકારની કાર્ય

---

૧ એ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, અનતવીર્યવાન્ છે, ઉપયોગના ભોક્તા છે અને સ્વરૂપે સચ્ચિદાનદ રૂપ છે એ પર આ વિશેષણો છે પ્રથમ પ્રસ્તાવમા સુસ્થિત મહારાજા આવ્યા હતા તે આ જ છે

૨ અનેક અનત સિદ્ધ જીવો છે, સ્વરૂપે એક છે, જ્ઞાનદર્શને સરખા છે તેથી એકરૂપે કહ્યા છે આ ભેદાભેદ અથવા દ્વૈતાદ્વૈતવાદ થયો

૩ પરમાત્મા પરમેશ્વર, સિદ્ધાત્મા પરમદશાપ્રાપ્તના આ સર્વ વિશેષણો છે પણ એને માટે પરમેશ્વર-પ્રભુ વિગેરે શબ્દો ખાસ હેતુસર વાપર્યાં છે સૃષ્ટિ-કર્તૃત્વનો સવાલ વિચારતા એ વાત બેસી જશે

૪ ભક્તામરમા बुद्धस्त्वमेव વાળો ૨૫ મો શ્લોક તથા હરીભદ્રસૂરિનું પ્રથમ મહાદેવાષ્ટક આ બાબત બહુ સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે અહીં આ હકીકત બતાવવાનો આશય એ છે કે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું જાળવવાનુ, નાશ કરવાનુ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વરનું કાર્ય, ઉપદેશ દેવાનું બુદ્ધ ભગવાનનુ કાર્ય વિગેરે સર્વ કાર્ય આ પર માત્મા કરે છે એ કાર્ય કેવી રીતે કરે છે તે તેમની સિદ્ધ આજ્ઞાઓને અગે આ ગળ તુરતમા જ જણાઇ આવશે આખી યુક્તિ મનન કરીને વિચારવા યોગ્ય છે

૧૫૧૪ "પરપરા-સુંદર અથવા અસુંદર એ મહાત્મા કરે છે તે કેવી રીતે
"થાય છે એ હકીકત હવે તને સ્પષ્ટ અક્ષરોમા કહી સભળાવુ છુ તે
"ધ્યાન રાખી સમજ

"એ સિદ્ધ ભગવાને સર્વ લોકોના નિયમન સારૂ ન ફેરવી શકાય
"તેવી સુંદર આજ્ઞા આપી છે, જાહેર હુકમ ફરમાવેલ છે, નીકાલ
"સ્પષ્ટ નિશ્ચળ આજ્ઞા આપેલી છે અને તે આખી આજ્ઞા લોકોને
"પાળવા યોગ્ય છે તે આજ્ઞા નીચે પ્રમાણે છે —

"તમારે તમારી ચિત્તવૃત્તિને તદ્દન અધકાર વગરની કરવી
"અને સુંદર પ્રકાશવાળી તેજ યુક્ત કરવી અને ગાયના
"દૂધ, મોતીની માળા, પ્રભાતની ઝાકળના બિંદુ, ડોલ-
"રતા ફૂલ અથવા ચદ્ર જેવી શુદ્ધ ચોખ્ખી કરવી.

"મહામોહ રાજા અને તેનુ લશ્કર ભયકર સસારનુ કારણ
"હોવાથી તેને હમેશા તમારે શત્રુ તરીકે ઓળખવા
"અને પ્રત્યેક ક્ષણે તેને હણવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરવો.

"ચારિત્રધર્મરાજા અને તેનુ લશ્કર મહા કલ્યાણનુ કારણ
"હોઇને એને પોતાના સગા ભાઇ જેવુ ગણવુ અને હમેશા
"તેને પોષણ આપ્યા કરવુ."

"સર્વે લોકોના સબધમા આ પ્રમાણે સિદ્ધ આજ્ઞા છે, એ મહા "રાજાની આજ્ઞા છે, વિધાતાનો હિત કરનારો હુકમ છે આ બધુ કાળ "સિદ્ધ આજ્ઞા હોવાથી રાજસેવકની ફરજ છે કે પૂજન વડે, ધ્યાન વડે, "સ્તવન વડે અને વ્રતઆચરણ વડે એ આજ્ઞાઓનુ પાલન અને તેનો "અમલ કરવો આ બાબતની મહત્તા બરાબર સમજી તે આજ્ઞા "ઉઠાવવાનુ કામ સેવકોએ બરાબર કરવુ જ જોઇએ

"જે આચરણોનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે તે કરવાથી એ આ "જ્ઞાઓનો ભગ થાય છે, આજ્ઞાની વિરાધના થાય છે એ મહારાજાના "બાર અગોમા ઘણી ઘણી વાતો કરી છે તે સર્વનો સાર ઉપર જણા "વેલી આજ્ઞામા આવી જાય છે ઉપર જણાવેલી આજ્ઞાને જે પ્રાણી "જેટલે અશે અનુસરે છે તેટલે અશે, પછી તે આજ્ઞા કરનારને કે "આજ્ઞાને ઓળખતો હોય કે ન હોય તો પણ, સુખ મેળવી શકે છે "એવુ એ આજ્ઞાનુ માહાત્મ્ય છે જે કોઇ પ્રાણી એ આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન "કરે છે અને તેથી ઉલટી રીતે વર્તન કરે છે તે આજ્ઞાનુ સ્વરૂપ ન "જાણતો હોય તો પણ દુ ખી થાય છે, દુ ખ સહન કરે છે, હેરાન "થાય છે મોહને લઇને જે પ્રાણી જેટલે અશે એ આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન

"કરે છે તેટલે અંશે તે પ્રાણી દુ ખી થાય છે અને તેવી જ રીતે "જેટલે અંશે એ આજ્ઞાનુ પાલન કરવામા આવે છે તેટલે અંશે પ્રા- "ણીને સુખ થાય છે

"આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી એ આજ્ઞાના ઉલ્લઘનથી દુ ખ "થાય છે અને એ આજ્ઞા પ્રમાણે આચરણ કરવાથી સુખ થાય છે "અને તે વાત સર્વ પ્રાણીઓના સબધમા બન્યા જ કરે છે અને વળી "વાત એટલે સુધી ચોક્કસ છે કે આ ત્રણ ભુવનમા એવી એક પણ "સારી કે ખરાબ બાબત નથી, એક અશ માત્ર પણ સારો કે માઠો "બનાવ નથી કે જે સદરહુ આજ્ઞાની અપેક્ષા રાખ્યા વગર બની "શકતો હોય, આ દુનિયાની સર્વ ક્રિયા, પ્રાણીના સર્વ વર્તનોના પરિ- "ણામ, માનસિક વાચિક કાયિક પ્રવૃત્તિ વિગેરે સર્વ ઘટના એ સિદ્ધાજ્ઞાના "અપ્રતિહત નિયમાનુસાર બની આવે છે—આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી "એ મહારાજા (પરમાત્મા) રાગદ્વેષરહિત હોવા છતા અને એટલે "બધે દૂર આવી રહેલી નિર્વૃતિ નગરીમા રહેતા હોવા છતા સર્વ "કાર્યોના પરમ કારણ છે એમ જાણવુ

"ગુણધારણ રાજા ! તારા સુંદર અને ખરાબ કાર્યોના પરમ હેતુ "એ જ મહાપુરૂષ છે એમ તારે ચોક્કસ સમજવુ અને એ બાબતમા "જરા પણ સશય જેવુ નથી અગાઉ તેં એ મહાસત્ત્વશાળી પરમા "ત્માની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કર્યું હતુ તેથી તને અનેક પ્રકારના દુ ખો "થયા હતા, ત્યાર પછી કાઇ કાઇ તે આજ્ઞાનુ તુ પાલન કરવા લાગ્યો "તેથી તને થોડુ થોડુ સુખ [1]થતુ જાય છે જ્યારે એ મહાત્માની "આજ્ઞાને પૂરેપૂરી પાળીશ તે વખતે ખરેખરા સુખસમૂહનો રસ "કેવો છે તેનો તને બરાબર ખ્યાલ આવશે તેટલા માટે તારા સર્વ "કાર્યોમા ઉપર જણાવેલા કારણો પૈકી કોઇ પ્રધાનપણે અને કોઇ "ગૌણપણે કામ કરી રહ્યા છે, એ સર્વને તારે તારા કાર્યોના કારણ "તરીકે બરાબર ઓળખી લેવા જોઇએ રાજન્ ! એ કારણોમાનુ "એક પણ કારણ ગેરહાજર હોય તો તારા કાર્યની સિદ્ધિ ન થાય "એમ તુ જાણજે ટુકામા વાત એટલી છે કે આ પ્રકરણમા જણા "વેલ સર્વ હેતુઓને હેતુસમાજ તરીકે ઓળખવા અને એ આખો "હેતુસમાજ કાર્યસાધક છે એમ તારે લક્ષ્યમા રાખવુ"

ગુણધારણ—"સાહેબ ! કાર્યને અગે જેટલા કારણો હોય છે તે "સર્વ આપે જણાવી દીધા કે હજુ તેમા કોઇ બાકી રહેલ છે ?"

૧ સુખલેશ શબ્દ અહીં વાપર્યો છે એના ઉપર આવતા પ્રકરણમા એક સવાલ આવશે તેથી તે ખાસ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય શબ્દ છે

નિર્મળાચાર્યે—"રાજન્! ઘણે ભાગે તો બધા કારણો તને જ ણાવી દીધા છે એ સર્વ કારણો મળે ત્યારે કાર્ય થાય છે એમાં બાકીના હેતુનો અંતર્ભાવ પણ થાય છે દાખલા તરીકે ભવિતવ્યતામાં 'નિયતિ અને યદૃચ્છાનો સમાવેશ થાય છે"

અગૃહીતસંકેતા! આવી રીતે રાજાને (મને) સ્વપ્નસંબંધી જે શંકાઓ થઇ હતી તે મે ગુરૂમહારાજ શ્રી કેવળીને પૂછી અને તેમણે મને જવાબ આપ્યા તેથી મારી તમામ શંકા દૂર થઇ

પ્રકરણ ૭ મું.

સંપૂર્ણ સુખ અને દશ કન્યાઓ.

જિજ્ઞાસા² તૃપ્ત થવાના પ્રસંગો મળે ત્યારે એના ખપી જીવો એવી તકનો પૂરતો લાભ લેવાનું ચૂકતા નથી ગુણધારણ રાજાનો (મારો) સંદેહ દૂર થયો, પણ તેણે નવા નવા સવાલો પૂછી હકીકત સમજવાનું ચાલુ રાખ્યું અને કેવળીમહારાજે પણ જીવની યોગ્યતા અને તે દ્વારા લાભનું કારણ વિચારી ઉત્તર આપવાનું ચાલુ રાખ્યું તે વખતે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તરપરંપરા પાછી મારી અને કેવળી મહારાજની વચ્ચે ચાલી —

---

૧ નિયતિ નિર્ણય અમુક બાબત આમ જ થવી જોઇએ એવો અપ્રતિહત નિયમ એ ઇશ્વરેચ્છા ભાગ્ય અને દૈવના અર્થમાં પણ વપરાય છે

યદૃચ્છા પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છા કાર્ય સ્વતંત્રતા સૃષ્ટિનિયમને અંગે આ પણ વપરાતો શબ્દ છે એનો વિશેષાર્થ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય વિગેરે ગ્રંથમાં જવાશે

૨ પાંચમા છઠ્ઠા અને સાતમા પ્રકરણનો સબંધ ચાલુ છે સગવડ ખાતર પ્રકરણ નં. પાડેલા છે હકીકતનો પ્રસંગ અને વિષય એક જ છે અને સ્થાન અને પાત્રો પણ તે જ છે ત્રણે પ્રકરણને એક રીતે એક પ્રકરણના ત્રણ પેટા ભાગ ગણી શકાય

સૈન્યના સ્તંભનનું કારણ.
પુણ્યોદય પાપોદય પરમ કારણ.
બાહ્ય નિમિત્તોનું માત્ર સાધનત્વ.

ગુણધારણ—"પ્રભુ! જ્યારે મારી સામે વિદ્યાધરનું લશ્કર ચઢી આવ્યું ત્યારે એક લશ્કર આકાશમાં સ્તંભી ગયું અને બીજું જમીન પર સ્તંભી ગયું, બન્નેની ગતિ એકદમ અટકી ગઇ, તે હકીકત કયા હેતુને લઇને બની હતી[1]?"

નિર્મળાચાર્ય—"એ બાબતમાં પણ છેવટનું પરમ કારણ તો એ પુણ્યોદય જ છે એને બીજા કારણોએ પ્રેરણા કરી એટલે એ બહાર પડ્યો પછી એની શક્તિથી વનદેવતા તારી ઉપર પ્રસન્ન થઇ અને એણે બન્ને લશ્કરને થભાવી દીધા તારી ઇચ્છાથી એ ખેચરના મરણો અટકાવ્યા, અંદર અંદર કાપાકાપી થવા ન દીધી વળી તારી જ ઇચ્છાનુસાર તેમને છોડી દીધા અને તારી સાથે તેમનો ભાઇઓ જેવો સબંધ જોડી આપ્યો-આ સર્વમાં વનદેવતાએ જે કર્યું તે પણ ખરેખરી રીતે તો પુણ્યોદયે જ કર્યું છે, કારણ કે એ વનદેવતાને પ્રેરણા કરનાર પણ આખરે એ પુણ્યોદય જ હતો એ પુણ્યોદયને અંગે એક હકીકત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે એ પુણ્યોદય બીજાને પ્રેરણા કરીને સર્વ કાર્યો અન્યની મારફત જ કરાવી આપે છે, પોતે જાતે કાંઇ કરતો નથી, કામનો જસ (યશ) હમેશા બીજાને જ અપાવે છે, એનો સ્વભાવ જ એવો છે એવી જ રીતે પેલો પાપોદય સેનાપતિ પણ અન્યદ્વારા જ કામ કરે છે, પોતાના માઠા ફળ બીજાને પ્રેરણા કરીને તે દ્વારા અપાવે છે અને તેના અપયશના ભાગી બીજાને બનાવે છે એ પાપોદય પણ જાતે કોઇ કામ કરતો નથી, પોતે કરે છે એવું દેખાડતો નથી તને પોતાને જે કાર્યો થતા લાગે છે તેમાં સારા અથવા ખરાબ હેતુભૂત વચ્ચેના સાધનો કે સાધકો બીજા જણાય છે પણ એ સર્વ ગૌણ હેતુઓ અને સાધનો છે-એ સર્વની પછવાડે મુખ્ય હેતુ પણે તો કાં તો પુણ્યોદય હોય છે અથવા તો પાપોદય હોય છે

"દાખલા તરીકે તું યાદ કરીશ તો તને ખ્યાલ થશે કે અગાઉ જૂદા જૂદા કારણો પ્રાપ્ત કરાવીને તને પાપોદયે ઘણા દુઃખો સોગવાવ્યા છે, અનેક રીતે ત્રાસો આપ્યા છે, બહુ પ્રકારની વ્યથાઓ ઉત્પન્ન કરી છે હવે પુણ્યોદયનો વારો આવ્યો છે, તેનું જોર થયું છે,

---

[1] જુઓ પૃ ૧૬૮૦ (ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્ર ૩) લગ્ન થયા પછી તુરત જ આ બનાવ બને છે તે સ્મરણમાં વાળી કરવો

તેથી તે બીજા બીજા સાધનો નિમિત્તો અને પ્રાણીઓ દ્વારા પોતાના જોરથી તને સુખ આપે છે રાજા ગુણધારણ! એમા બાહ્ય વસ્તુઓ તો નિમિત્તમાત્ર છે ખરેખર પરમ કારણ તો એ પુણ્યોદય જ છે”

કારણોની વિચારણાની સ્પષ્ટ અવધારણા.
સુખલેશ અને સંપૂર્ણ સુખસ્થાન.
પરિપૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત કરવા સબંધી પ્રશ્ન.

ગુણધારણ—“ મહારાજ! આપે વિસ્તારથી જે જવાબ આપ્યા તેથી મારા મનમા જે સદેહ થયા હતા તે તદ્દન દૂર થઇ ગયા છે આપે જે હકીકત કહી તેનુ રહસ્ય હુ આ પ્રમાણે સમજ્યો છુ જ્યારે નિર્વૃતિનગરીના નાથ પરમેશ્વર શ્રીસુસ્થિતમહારાજની આજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરૂ, અજ્ઞાનતાથી તેની પૂરી કિમત બરાબર સમજુ નહિ, તેના પરિણામે મારી ચિત્તવૃત્તિને ભાવઅધકારથી મેલી બનાવી દઉં અને જ્યારે મહામોહ વિગેરે શત્રુઓના લશ્કરનુ પોષણ કરૂ ત્યારે મારૂ તેના પ્રકારનુ રૂપ જોઇને કર્મપરિણામ કાળપરિણતિ સ્વભાવ ભવિતવ્યતા વિગેરે મારે પ્રતિકૂળ થાય છે અને તે વખતે કર્મપરિણામરાજાનો પાપોદયસેનાપતિ પોતાની સાથે મારાથી વિપરિતપણે વર્તનારી આખી લશ્કરની ટૂકડીને લઇ આવીને મને અનેક પ્રકારના દુખો શ્રેણીબધ ઉત્પન્ન કરે છે અને તેમ કરવા માટે અનેક અતરની તેમ જ બહારની વસ્તુઓને પ્રેરણા કરે છે અને તે દ્વારા મને દુખો નીપજાવે છે, અને જ્યારે હું મારી યોગ્યતાનો ખરો ખ્યાલ કરીને અને તે જ સુસ્થિતમહારાજની કૃપાથી સાચુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તેઓની આજ્ઞામા રહું, તેઓના હુકમ પ્રમાણે વર્તું, જ્યારે ભાવઅધકારને ધોઇ નાખીને ચિત્તવૃત્તિને વધારે નિર્મળ બનાવુ, અને ચારિત્રધર્મરાજના લશ્કરને પ્રસન્ન કરૂ, ત્યારે કર્મપરિણામ, કાળપરિણતિ, સ્વભાવ, ભવિતવ્યતા વિગેરે મારૂ વર્તન જોઇને અનુકૂળપણે વર્તે છે, તે વખતે કર્મપરિણામ રાજાના બીજા સેનાપતિ પુણ્યોદય તેની સાથે આવેલ અનુકૂળ સૈન્યવડે મને મોટુ સુખ આપે છે અને તે માટે બાહ્ય તેમ જ આધ્યાત્મિક અંદરની વસ્તુઓને સાધન તરીકે સુખ આપવાની પ્રેરણા કરે છે અને તે દ્વારા સુખ નીપજાવે છે, તેટલા માટે એ સર્વનો (કારણોનો) સમૂહ કાર્યને ઉત્પન્ન કરનાર છે, એમાનો એક કાઇ પણ કાર્ય ઉપજાવી શકતો નથી—આ પ્રમાણે આપના કહેવાનો ભાવાર્થ હુ સમજ્યો છુ

"હવે સાહેબ! એક બીજી વાત પૂછી લઉં આપે હમણા વાત કરી ત્યારે જણાવ્યુ કે મને થોડું થોડુ સુખ[1] પુણ્યોદયે ઉત્પન્ન કરી આપ્યુ છે, મને એણે સુખલેશ કરી આપેલ છે–આપના આ વચનથી મારા મનમા જરા કુતૂહળ થયુ છે, મારી જિજ્ઞાસામા ઉમેરો થયો છે મને એવો ખ્યાલ થાય છે કે જે દિવસે[2] મને મદનમંજરી મળી, જ્યારે મને અમૂલ્ય કિમતના બહુ રત્નો પ્રાપ્ત થયા (મદનાના પિતા કનકોદર પાસેથી), જરા ચિંતવન કરતા જ ખેચરો (વિદ્યાધરો)ની મોટી ખૂનાખરાબી બંધ થઇ, તે સર્વને પરસ્પર ભાઇચારો થઇ આવ્યો, વધારામા વળી તેઓ સર્વેએ મારૂ દાસપણુ સ્વીકાર્યું, મારા માતાપિતાને પૂર્ણ સતોષ થઇ ગયો, મ્હોટો મહોત્સવ થઇ રહ્યો, અમારા સર્વ નગરવાસીઓને પણ ઘણો આનદ થયો, વિદ્યાધરો સર્વે અમારે ઘરે આવ્યા, મારા માતપિતાએ તેઓનુ યોગ્ય આતિથ્યપૂર્વક સન્માન કર્યું, તે સર્વેએ મારા ઘણા વખાણ કર્યા, મારા યશનો ડકો દેશમા સર્વત્ર વાગી રહ્યો, તે વખત–તે દિવસ સુખથી ભરપૂર હોવાને લીધે મને તો અમૃત જેવો લાગતો હતો ત્યાર પછી વળી મદનમજરીની સાથે મારો પ્રેમબંધ વધારે મજબૂત થતો ચાલ્યો, ત્યાર પછી વળી કદમુનિના[3] દર્શન થયા, ત્યાર પછી રાજા સાત અને સદાગમ સમ્યગ્દર્શન અને ગૃહિધર્મ સાથે મારે મિત્રતા થઇ, ત્યાર પછી વળી મને રાજ્યની પણ પ્રાપ્તિ થઇ અને મારી ઇચ્છામા આવે તેટલા અને તેવા સુખોમા હુ વિલાસ કરવા લાગ્યો ત્યારે તો મને દેવલોકના સુખની પણ અવગણના થવા લાગી, મને એમ થયુ કે આવુ સુખ તો દેવલોકમા પણ હશે જ નહિ વળી ત્યાર પછી હાલમા આપ મહાત્મા શ્રીના દર્શન થયા[4] વિનયપૂર્વક આપશ્રીને વદના કરી, આપને પૂછેલ સદેહ બરાબર દૂર થઇ ગયો અને આપશ્રીના મુખકમળને જોતા અને આપકૃપાળુના વચનામૃત સાભળતા મને એવો આનદ થાય છે, મારા મનમા એટલુ સુખ થાય છે કે વાણીમા તેનુ વર્ણન કરવુ પણ અશક્ય છે–આટલી બધી હકીકત હોવા છતા આપશ્રીએ એમ કેમ કહ્યું કે મને જરા જરા સુખ થયુ છે? મને સુખલેશ થયો છે? અને

---

૧ સુખલેશ જુઓ પૃ ૧૯૧૫ આગલુ પ્રકરણ
૨ ચાલુ પ્રસ્તાવ. પ્રકરણ ૩ જુ
૩ ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્રકરણ ૪ થુ
૪ ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્રકરણ ૫ મુ

" અને ખુદ મહારાજા પોતે ચારિત્રરાજ અને મહાદેવી વિરતિ એ નિરીહતા નામની પુત્રી ઉત્પન્ન કરી છે

" આવી રીતે ચિત્તસૌંદર્યના રાજા શુભપરિણામ અને રાણી નિષ્પ્રકંપતાથી ક્ષાંતિ[1] કન્યા થઇ છે ચિત્તસૌંદર્યના રાજા શુભ પરિણામ અને રાણી ચારૂતાથી દયા[2] કન્યા થઇ છે શુભ્રમાન સના રાજા શુભાભિસન્ધિ અને રાણી વરતાથી મૃદુતા[3] કન્યા થઇ છે શુભ્રમાનસના રાજા શુભાભિસન્ધિ અને રાણી વર્ય તાથી સત્યતા[4] કન્યા થઇ છે વિશદમાનસના રાજા શુદ્ધાભિ સન્ધિ અને રાણી શુદ્ધતાથી ઋજુતા[5] કન્યા થઇ છે, વિશદ માનસના રાજા શુદ્ધાભિસન્ધિ અને રાણી પાપભીરૂતાથી અચોરતા[6] કન્યા થઇ છે શુભ્રચિત્તપુરના રાજા સદાશય અને રાણી વરેણ્યતાથી બ્રહ્મરતિ[7] કન્યા થઇ છે શુભ્રચિત્તપુરના રાજા સદાશય અને રાણી વરેણ્યતાથી મુક્તતા[8] કન્યા થઇ છે સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શનના પોતાના વીર્યથી માનસીવિદ્યા[9] કન્યા થઇ છે મહારાજાધિરાજ અને મહાદેવી વિરતિથી **નિરીહતા**[10] કન્યા થઇ છે

" કદમુનિ ! એ પ્રમાણે દશ કન્યાઓના રહેવાના સ્થાનો અને તેના માતપિતાના નામો તે કન્યાઓની ઓળખાણ માટે તને જણાવ્યા "

કદમુનિ—" સાહેબ ! આપે ઘણી કૃપા કરી હવે મહેરબાની કરીને મહારાજ ગુણધારણને એ કન્યાઓ કેવી રીતે મળશે તે હકીકત પણ આપશ્રી જણાવો "

<u>કન્યાઓ અને તત્પ્રાપ્તિ ઉપાય.</u>

નિર્મળાચાર્ય—' કર્મપરિણામ રાજા પોતે જ કાળપરિણતિ મહાદેવી વિગેરે સાથે વિચાર કરીને અને તે સર્વની સમતિ મેળવીને પુણ્યોદયને આગળ કરશે અને પછી તે બધાઓ ઉપરના નજરો જ-

૧ જુઓ પ્ર ૬ પ્ર ૨
૨ જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૨૭
૩ જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૯૯
૪ જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૯
૫ જુઓ પ્ર ૫ પ્ર ૨૧
૬ જુઓ પ્ર ૬
૭ જુઓ પ્ર

ણાવ્યા છે ત્યાં જશે, ત્યાં જઈને તેઓ એ દશે કન્યાઓના માતપિતાને અનુકૂળ કરશે અને તેમ કરીને એ કર્મપરિણામ મહારાજા પોતે જ એ દશે કન્યાઓ ગુણધારણ રાજાને અપાવશે-દેવરાવશે હવે એમાં એક હકીકત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે આ ગુણધારણે બધા 'સદ્ગુણો'નો સારી રીતે અભ્યાસ પાડવો, એ કન્યાઓને મેળવવા યોગ્ય પોતાના આત્માનો વિકાસ કરવો, જાતે એ કન્યાને લાયક થવું-જેને પરિણામે પેલો કર્મપરિણામ રાજા ગુણધારણને અનુકૂળ થશે અને એ રાજા એક વાર અનુકૂળ થયો એટલે પેલી કન્યાના માબાપો પોતાની મેળે જ કન્યાદાન દેવા તત્પર બની જશે અને પેલી કન્યાઓ જાતે જ ચાલી ચલવીને ગુણધારણની અત્યંત રાગી થઈ જશે ત્યાર પછી રાજા ગુણધારણ અને એ કન્યાઓ વચ્ચે સ્વાભાવિક પ્રેમબંધ થશે તે પ્રેમ સંબંધ એવો સુઘટિત થશે કે એ કોઈનાથી ત્રૂટી શકશે નહીં

કંદમુનિ—"એ બાબતમાં તો કહેવા જેવું જ શું છે! ભગવાનના વચનથી-આપશ્રીના હુકમથી જેવું આ જીવ ગુણધારણ નામ ધારણ કરે છે તેવા જ સાચા અર્થવાળો તે થઈ જશે આપશ્રી હુકમ કરશો તે પ્રમાણે જ તે કરશે મારી હવે એક વધારે વિજ્ઞપ્તિ છે આપે કન્યાપ્રાપ્તિના ઉપાયમાં સદ્ગુણોનો સારી રીતે અભ્યાસ પાડવા જણાવ્યું અને એ ગુણોને મેળવવાની સૂચના કરી તો એ ગુણો કયા કયા છે તે જરા વિગતવાર જણાવવા કૃપા કરો"

પ્રત્યેક કન્યાને વરવાની યોગ્યતા મેળવવાના અનુશીલનીય ગુણો.

નિર્મળાચાર્ય—"બરાબર લક્ષ્ય દઈને સાંભળો —

૧ ક્ષાંતિ. "જે પ્રાણી 'ક્ષાંતિ' [1]કન્યા સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો "હોય તેણે સર્વ પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રીભાવ રાખવો, "સર્વ નાના મોટા જીવો પોતાના સબંધી છે-મિત્ર છે-"દોસ્તદાર છે એમ વિચારવું, અન્ય માણસ જેમ તેટલા "પરાભવ-અપમાન કરે તે સર્વ સહન કરવા, તે દ્વારા "પારકાની સાથેના પ્રીતિસબંધની અનુમોદના કરવી, "એવા પ્રકારના પ્રીતિયોગ સંપાદન થવાથી પોતાના "(આત્મા) ઉપર એક પ્રકારનો અનુગ્રહ થાય છે એમ "વિચારવું, આત્મા પરાભવ કરી દુર્ગતિએ જવા યોગ્ય "બને છે તેવી તેવા આત્માની નિંદા કરવી, જે મુક્ત "આત્માઓ પારકાને કોપ કરાવવાનું કદિ કારણ જ થતા

[1] આ વૈશ્વાનરનો નાશ કરનારી કન્યા છે વૈશ્વાનર તૃતીય પ્રસ્તાવનો પાત્ર છે

"નથી તેઓ ખરા ભા યનાળી છે, તે માટે તેવા આ
"ત્માની અત કરણપૂર્વક પ્રશસા કરવી, પોતાનો તિર
"સ્કાર કરનાર એક રીતે જોતા પોતાના કર્મની નિર્જ-
"રાના હેતુભૂત થાય છે તેથી તેઓ હિત કરનારા છે
"એમ સમજવુ, ખરેખરી રીતે સંસારનુ અસારપણુ
"તેઓ બતાવનાર છે તેથી તેઓને પોતાના ગુરૂ સમજવા
"અને હમેશા પોતાના અત કરણને નિશ્ચળ બનાવવુ-
"એવી રીતે સદગુણોનુ અનુશીલન કરનાર પ્રાણી
"ક્ષાતિ ક યાને વરવા યોગ્ય બને છે

૨ દયા. "જે પ્રાણી 'દયા' કન્યા[1] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો હોય
"તેણે અન્યને જરા પણ સતાપ થાય એવી હકીકતથી
"તદ્દન દૂર રહેવુ, સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના સગા ભાઇઓ
"છે એમ સમજી તેઓ સાથે વર્તવુ, અન્ય ઉપર બને
"તેટલો ઉપકાર કરવો, બીજાને આધિ વ્યાધિ કે દુ ખમા
"પડેલા જોઇ તે તરફ ઉદાસી ભાવ-બેદરકારી ન રા
"ખવી અને હમેશા આખા જગતને આનદ ઉપજાવે
'તેવા સુદર સમપણાના આશયને ધારણ કરનારા થવુ-
"આવા પ્રકારના સદ્ગુણોનુ અનુશીલન કરનાર પ્રાણી
"દયા કન્યાને વરવા યોગ્ય બને છે

૩ મૃદુતા "જે પ્રાણી 'મૃદુતા' કન્યા[2] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો
"હોય તેણે પોતે અમુક ઊંચી જાતનો છે એ હકીકત
"કે એ જાતનો ગવ ન કરવો (૧ જાતિમદ), પોતે
"ખાનદાન છે કુળવાન છે મોટાના ઘરનો છે એ હકી
"કતનો ગર્વ ન કરવો (૨ કુળમદ), પોતામા ઘણુ
"બળ છે, મોટા પર્વત જેવાને પણ હઠાવી દે તેવો છે,
"સેન્ડો છે વિગેરે શક્તિનુ અભિમાન ન કરવુ
"(૩ બળમદ), પોતે ઘણો રૂપાળો છે, આકર્ષક છે, મન

---

૧ દયા કુમારી એ હિંસાની વિરોધી છે, પ્રથમ અવ્રતની મહા વિરોધી છે હિંસા કુમારીની હકીકત ત્રીજા પ્રસ્તાવમા આવી ગઇ એની સાથે નદિવર્ધનના લગ્ન થયા હતા (પ્ર ૩ પ્ર ૨૧)

૨ મૃદુતા એ માનને ભેગી નાખનાર છે ચોથા પ્રસ્તાવના પાત્ર શૈલરાજની એ ખાસ વિરોધી છે

"મોહક છે એ હકીકતનો ગર્વ છાકવો (૪ રૂપમદ),
"પોતે ઘણા છઠ્ઠ અઠ્ઠમ આદિ તપો કરે છે, કર્યા છે,
"પોતાના જેવી તપસ્યા અન્ય કોઇ કરી શકતું નથી
"એવો તપના ગર્વનો પરિહાર કરવો (૫ તપગર્વ),
"પોતાની પાસે ઘણો પૈસો છે, પોતે જેટલો પૈસો ધરાવે
"છે તેટલો બીજા પાસે નથી અને પોતે મોટો કુબેર
"ભંડારી થઇ ગયો છે, બીજા સર્વે તો પોતાની પાસે
"ભીખારી જેવા છે અને પોતાની પાસે ઉભા રહેવાને
"પણ લાયક નથી વિગેરે પૈસાસંબંધી અભિમાન વર્જવું
"(૬ ધનગર્વ), પોતે ઘણો વિદ્વાન છે, પોતે બહુ થોડા
"વખતમાં સેંકડો શ્લોકો યાદ કરી શકે છે, પોતાની
"દલીલની પદ્ધતિ અપ્રતિહત છે, પોતાની ભાષણકળા
"સચોટ છે-વિગેરે બાબતનો ગર્વ તદ્દન તજવો
"(૭ શ્રુતગર્વ), પોતે જાતમહેનતથી ધન મેળવ્યું છે
"ભીખારીપણામાંથી મોટો ધનેશ્વરી બન્યો છે, વ્યાપા
"રમાં પોતાની કળા નિરવધિ છે, ઘરાક સમજાવતા
"પોતાને બહુ સારા આવડે છે વિગેરે પૈસા મેળવવાની
"બાબતોનો ગર્વ કદિ ન કરવો (૮ લાભમદ), અન્ય
"ઉપર પ્રેમ-વત્સળતા રાખવાની કે કરવાની બાબતનું
"અને અન્ય પોતા તરફ વત્સળભાવ રાખે છે તે સબંધી
"અભિમાન તજી દેવું, નમ્રતા ધારણ કરવી, વિનયનો
"વધારે વધારે અભ્યાસ પાડવો, અને હમેશા પોતાના
"હૃદયને માખણ જેવું સુકોમળ બનાવવું-આવા પ્રકા
"રના સદ્‌ગુણોનું અનુશીલન કરનાર પ્રાણી મૃદુતાકન્યાને
"વરવા યોગ્ય બને છે

૪ સત્યતા. "જે પ્રાણી 'સત્યતા' કન્યા[1] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો
"હોય તેણે અન્ય પ્રાણીના મર્મો-ગુપ્ત વાતો ઉઘાડી
"પાડવાની ટેવ તદ્દન છોડી દેવી, ચાડીચૂગલી કરવાની
"પદ્ધતિ તદ્દન વર્જવી, પારકાના અવર્ણવાદ બોલવાની
"કે નિંદા કરવાની બાબતનો સર્વથા ત્યાગ કરવો, વાતો
"કરતા કે સાધારણ રીતે બોલવાની બાબતમાં વચનની

૧ સત્યતા મૃષાવાદની વિરોધી છે મૃષાવાદ ચોથા પ્રસ્તાવનો મુખ્ય પાત્ર અને રિપુદારણનો મિત્ર હતો

"કડવાશ તદ્દન છોડી દેવી, એકને કહી બીજાને સભ "ળાવવુ—આડુંઅવળુ બોલી કપટાશય બતાવવો વિગેરે "વક્રોક્તિ—વાકા ભાષણની પદ્ધતિ છોડી દેવી, ઠઠ્ઠા મશ્કરીની "રીતિ તદ્દન તજી દેવી, ખોટી વાત કે ભળતી વાત "કે અર્ધસત્ય વાત કદિ ઉચ્ચારવી નહિ, નકામુ બોલ "બોલ કરવાની ટેવનો કે બહુબોલાપણાનો ત્યાગ કરવો, "અને જે વાત જેમ બની હોય તેમ તેને તે સ્વરૂપે "અતિશયોક્તિ કે અર્ધ હકીકત વિગોપન વગર તથાપ્રકારે "કહેવાની રીતિ રાખવી—આવા પ્રકારના સદ્દગુણોનુ "અનુશીલન કરનાર પ્રાણી સત્યતાકન્યાને વરવા યોગ્ય "થાય છે અથવા તો એવા પ્રાણી તરફ તે કન્યા "આપોઆપ ઘણી અનુરક્ત બની જાય છે

૫ ઋજુતા. "જે પ્રાણી 'ઋજુતા' કન્યા[1] સાથે લગ્ન કરવા ઇ "ચ્છતો હોય તેણે કુટિલપણાની તો ઝાટકણી જ કરી "નાખવી, પોતાના વર્તનમા કાઇ પણ વાકાચુકાપણુ "રાખવુ નહિ, સર્વે જગ્યોએ સરળ ભાવ રાખવો અને "દેખાડવો, અન્યની છેતરપીંડી કરવાનો વિચાર પણ "કદિ ન કરવો અને છેતરવાની વાત પણ ન જ કરવી, "પોતાના મનને મેલ વગરનુ ચોખ્ખુ રાખવુ, પોતાનુ "વર્તન તદ્દન જાહેર રાખવુ, બાહ્ય દેખાવમા અને અદ "રના વર્તનમા જૂદો ભાવ ન રાખવો, પોતાના વિચા "રોમા ઉન્ચ ભાવોને જ મુખ્યતા આપવી, અને પોતાના "અત કરણને સીધા દડ જેવુ બનાવવુ, મનમા કાઇ પણ "ઘુચ, ગોટા, વાકાઇ કે ગાઠ ન રાખવા—આવા પ્રકારના "સદ્દગુણોનુ અનુશીલન કરનાર પ્રાણી ઋજુતાકન્યાને "વરવા યોગ્ય બને છે અથવા એમ કરવાથી તે કન્યા "વશ થઇ જાય છે

૬ અચોરતા. "જે પ્રાણી 'અચોરતા' કન્યા સાથે[2] લગ્ન કરવા ઇચ્છતો "હોય તે અન્ય પ્રાણીને થતી પીડાથી બ્હી જાય છે, "અન્યને થનારી પીડાનો ખ્યાલ જ તેને થથરાવી

૧ ઋજુતા એ માયા (બહુલિકા)ની વિરોધી કન્યા છે પાચમા પ્રસ્તાવમાં વામદેવ સાથે એનો વિલાસ જોઇ ગયા છીએ સરળતા બહુ સુદર સદ્દગુણ છે

૨ અચોરતા સ્તેયની વિરોધી છે વામદેવે સ્તેયની મિત્રતા કરી કેવા ફળ મેળવ્યા તે આપણે પાચમા પ્રસ્તાવમા જોઇ ગયા

"નાખે છે, પારકાનો જરા પણ દ્રોહ (ખરાબ) કરવાની "બુદ્ધિ એનામાથી સર્વથા નાશ પામે છે, પારકાના "પૈસા લઇ લેવાની કે પડાવી લેવાની બુદ્ધિને તે દૂર "કરે છે, એવા કાર્યો કરવાથી કેટલી મુશ્કેલી ઊભી "થાય છે, કેવા ત્રાસ થાય છે, કેટલુ દુખ થાય છે "તેનો બરાબર ખ્યાલ કરે છે, છેવટે એવા અકાર્યોથી "દુર્ગતિમા જવાનો ભય તેના ખ્યાલમા વારવાર આવ્યા "કરે છે-આવા પ્રકારના સદ્ગુણોનુ અનુશીલન કર "નાર પ્રાણી ઉપર અચૌરતાકન્યા ખાસ હેત કરે છે "અને પોતાની જાતે ચાલી ચલાવીને તેની પાસે આવી "તેને વરે છે

૭ મુક્તતા. "જે પ્રાણી 'મુક્તતા' કન્યા[1] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો "હોય તેણે વિવેકને પોતામય-એકસ્વરૂપ કરી દેવો, "પોતાનો આત્મા કોઇ પણ પ્રકારની બાહ્ય (સ્થૂળ) અને "અતરગ મિલ્કતથી (ગ્રથથી) તદ્દન અલગ છે-જૂદો "છે-ભિન્ન છે એવી ભાવના કરવી, એ બાહ્ય અભ્યતર "મિલ્કતની પિપાસા (મેળવવાની ઇચ્છા) જેટલી બને "તેટલી દબાવી દેવી, પોતાના અત કરણને અદર કે "બહાર કોઇ પણ વસ્તુ સાથે ન લગાડવુ, એનાથી તેને "તદ્દન અલગુ જ રાખવુ અને જેમ કાદવ અને પાણીથી "કમળ તદ્દન દૂર રહે છે તેવી રીતે પોતાનો અતર "ભાવ અર્થ (ધન) અને કામથી તદ્દન અલગ કરી "નાખવો-આવા પ્રકારના સદ્ગુણોનુ અનુશીલન કર "નાર પ્રાણી મુક્તતાકન્યાને વરવા યોગ્ય થાય છે

૮ બ્રહ્મરતિ. "જે પ્રાણી 'બ્રહ્મરતિ' કન્યા[2] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો "હોય તેણે દેવતા મનુષ્ય અને તિર્યંચની સર્વ સ્ત્રીઓને "પોતાની માતા સમાન ગણવી, (૧) જે સ્થાનમા એ "સ્ત્રીઓ રહેલી હોય તેવા સ્થાનમા તેણે જરા વખત "પણ રહેવુ નહિ, (૨) તેઓના સબધી કથા-વાતચીત કે "વર્ણન કરવા નહિ, (૩) જે સ્થાન કે શય્યા પર તેઓ

૧ મુક્તતા એ લોભ-સાગરનો લાગ છે એ સાગર સસારીજીવ ધનશેખરનો મિત્ર થાય

૨ બ્રહ્મરતિ એ મૈથુનની વિરોધી છે મૈથુનનો ધનશેખર સાથેનો સબધ પ્રસ્તાવ છઠ્ઠામા જોયો હતો

" બેઠેલ હોય ત્યા (બેઘડિ સુધી) બેસવુ નહિ, (૪) એ સ્રી
" ઓ ની ઇંદ્રિયો કે શરીરના કોઇ પણ ભાગ ઉપર ટીકી
" ટીકીને જોવુ નહિ, (૫) ભીંતને આતરે આનદકલ્લોલ કરતુ
" કોઇ જોડલુ રહેતુ હોય તો તેની પડખેના મકાનમા
" વાસો કરવો નહીં, (૬) અગાઉ પોતે આનદ વિલાસો
" કર્યા હોય તેનુ સ્મરણ કરવુ નહિ, (૭) જે ભોજન
" કરવાથી ઇંદ્રિય વિષય તરફ ઢળે કે વિષય જાગ્રત થાય
" તેવા વૃત્તિને ઉશ્કેરનારા માદક કે ભારે આહારનો
" ત્યાગ કરવો (૮) પ્રમાણથી અધિક આહાર ન કરવો,
" (૯) પોતાના શરીરની કોઇ પણ પ્રકારની શોભા વિભૂષા
" કરવી નહિ,[1] ઇંદ્રિયોના વિષય ભોગવવાની ઇચ્છા
" થાય તો તેને એકદમ દબાવી દેવી–આવા પ્રકારના
" સદ્ગુણોનુ અનુશીલન કરનાર પ્રાણી બ્રહ્મરતિ કન્યાને
" વરવા યોગ્ય થાય છે

૯ વિદ્યા, " જે પ્રાણી 'વિદ્યા' કન્યા[2] સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છતો
" હોય તેણે સૌથી પ્રથમ તો વિચારવુ કે સર્વે પૌદ્ગલિક
" પદાર્થો અનિત્ય છે, થોડો વખત રહેનારા છે, આખરે
" નાશ પામનાર છે, તેવી જ રીતે સર્વ ધન પણ અ
" નિત્ય છે, વિષયો પણ અનિત્ય છે અને પોતાનુ શરીર
" પણ અનિત્ય છે, પોતે વિચાર કરે કે એ વિષયો,
" દેહ વિગેરે વાસ્તવિક રીતે અશુચિથી (અપવિત્ર
" પદાર્થોથી) ભરેલા છે, એમા આખરે દુ ખ જ છે અને
" એનો છેડો દુ ખમા જ આવે છે–એવી વિચારણા પર
" સ્થિરતા કરે, પોતાનો આત્મા પોતે જાતે એ સર્વ
" પદાર્થો-ભોગો અને શરીરથી તદ્દન અલગ છે એ સ્વ
" ભાવ પર ખાસ વિચારણા કરે, અનેક પ્રકારના સાચા

---

૧ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ઇચ્છાવાળાને તે વ્રતરૂપ ક્ષેત્રના ધાન્યના રક્ષણ સારુ તે ખેતરના રક્ષણ સારુ નવ વાડ બતાવી છે અહીં બ્રહ્મરતિને અગે વાડોની હકીકત બતાવી છે નવ વાડનુ સ્વરૂપ પ્રસ્તાવ ત્રીજામા પૃ ૫૦૪ ની નોટમા લખ્યુ છે તે જુઓ તેઓના પારિભાષિક નામો અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે છે –

(૧) વસતિ (૨) કથા (૩) નિષિદ્યા (૪) ઇંદ્રિયનિરીક્ષણ (૫) કુડ્યતર (૬) પૂર્વક્રીડિત (૭) પ્રણિતાહાર (૮) અતિમાત્રાહાર (૯) વિભૂષા

૨ વિદ્યા એ સદ્બોધની કન્યા છે, અજ્ઞાનને દૂર કરનાર છે સાતમા પ્રસ્તાવનુ પાત્ર છે એને સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્રરાજ ઉત્પન્ન કરે છ

"ખોટા કુતર્કો થયા કરતા હોય તેના જાળાઓને તોડી "પાડે, ભાંગી નાખે, દૂર ફેંકી દે, સર્વ વસ્તુની અંદર "રહેલા સાચા તત્ત્વ પર પૂર્ણ વિચાર અને મનન કરે– "આવા પ્રકારના સદ્ગુણો ધારણ કરે તેને જાતે એ "લાવીને મંત્રી સદ્બોધ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિની કન્યા "વિદ્યાને આપે છે

૧૦ **નિરીહતા.** "જે પ્રાણી 'નિરીહતા' કન્યા[1] સાથે લગ્ન કરવા "ઇચ્છતો હોય તેણે હમેશા વિચાર કરવો કે આ સં "સારમાં ઇચ્છાઓ થાય છે તે મનના સંતાપને બહુ "વધારી મૂકનારી છે, ઇંદ્રિયના ભોગો ભોગવવાની "અભિલાષાઓ મનના દુઃખ માટે થાય છે, સંસારમાં "જન્મ થાય છે તે મરણ માટે થાય છે, પ્રિય વસ્તુ કે "જન સાથે મેળાપ થાય છે તે આખરે વિયોગ માટે "થાય છે અને વિયોગમાં પરિણમે છે, આ સંસારની "સર્વ રચના પ્રાણી કરે છે તે રેશમીઆ કીડા જેમ "પોતાના શરીર આસપાસ રેશમને વીટાળે છે તેના "જેવી છે અને કીડાને જેમ તેની પોતાની જ બનાવેલી "રચના આકરા બંધનમાં નાખે છે તેમ સંસારની રચના "પ્રાણીને પોતાને જ (રચના કરનારને જ) તીન બંધ "નમાં નાખે છે, વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરી રાખવાની ટેવ "ક્લેશને વધારનાર થાય છે, સર્વ પ્રકારના સંગો સં "બંધો હેરાનગતિ માટે થાય છે, પ્રવૃત્તિ દુઃખરૂપ છે, "નિવૃત્તિ સુખરૂપ છે–આવા વિચારો–આવી ભાવનાઓ "જેઓ નિરંતર કર્યા જ કરે છે તેનામાં **નિરીહતા** "કન્યા ઘણી આસક્ત થાય છે અને આખરે આવીને "જાતે વરે છે

"રાજન્! તારે પેલી દશ કન્યાઓ મેળવવી છે તો તેટલા સારૂ તારે ઉપર જણાવેલા સર્વે સદ્ગુણોનો વારંવાર અભ્યાસ પાડવો જોઇએ[2] આવી રીતે જ્યારે તું લાંબા વખત સુધી કરીશ ત્યારે પછી

[1] **નિરીહતા** એ ચારિત્રરાજની વિરતિથી ઉત્પન્ન થયેલી કન્યા છે સાતમા પ્રસ્તાવનું પાત્ર છે પરિગ્રહની મહા વિરોધી છે

[2] દશ યતિધર્મો પર અગાઉ વિવેચન થયું છે (જુઓ પ્રસ્તાવ ચોથો પ્ર ૩૫ મું) ત્યાં ચારિત્રરાજના યુવરાજ પુત્ર તરીકે યતિધર્મને બતાવ્યો છે અને તે

[ચાલુ

અવસર જોઇને જ્યારે બરાબર વખત તે માટે આવી લાગશે ત્યારે કર્મપરિણામમહારાજા ચારિત્રરાજનુ આખુ લશ્કર તને બતાવશે, તારે પછી એ દરેક સેનાની અને લશ્કરીઓને અનુકૂળ જે જે સદ્ગુણો હોય તેનો બરાબર અભ્યાસ અને અમલ કરીને તેઓ દરેકનો તારા તરફ અનુરાગ-પ્રેમ આકર્ષાય તેમ કરવુ એ જે સેનાનીઓ અને સુભટો છે તેઓ સર્વે પોતાના ઉપરી શેઠ ચારિત્રધર્મ તરફ ઘણા વફાદાર છે, તેના ઉપર બહુ પ્રીતિ રાખનારા છે, તેથી જેવા તેઓ તારી સાથે અનુકૂળ થશે એટલે પોતાના ઉપરી શેઠના દુશ્મન મહામોહના

દશ મનુષ્યના પરિવાર સાથે છે એ દશ યતિધર્મોની સાથે આ દશ કન્યાઓનો મેળ મળતો નથી કાઇ કાઇ ફેર પડી જાય છે મને એમ લાગે છે કે આ ગુણો 'પૂર્વ સેવા' તરીકે મેળવવાના છે તેથી સર્વનો મેળ મેળવવાની ખાસ જરૂર જણાતી નથી મેં નીચે મેળ મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે પણ તેમા જરા ફેર પડે છે દશ યતિધર્મ બતાવનાર ગાથા આ પ્રમાણે છે

खंति मद्दव अज्जव, मुत्ती तव संजमे अ बोधव्वे ।
सच्च सोअं आकिंचणं च बंभं च जइधम्मो ॥

૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ મુક્તિ (નિર્લોભતા), ૫ તપ, ૬ સયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ ૯ અકિંચનત્વ અને ૧૦ બ્રહ્મ

દશ કન્યા	યતિધર્મ પૈકી
૧ ક્ષાંતિ	૬ સયમ
૨ દયા	૧ ક્ષાંતિ
૩ મૃદુતા	૨ માર્દવ
૪ સત્યતા	૭ સત્ય
૫ ઋજુતા	૩ આર્જવ
૬ અચોરતા	૮ શૌચ
૭ બ્રહ્મરતિ	૧૦ બ્રહ્મ
૮ મુક્તતા	૪ મુક્તિ
૯ માનસી વિદ્યા	૫ તપ
૧૦ નિરીહતા	૯ અકિંચનત્વ

આ તો માત્ર મેળ મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે બાકી વાસ્તવિક વિચારીએ તો 'તપ અને 'સયમ' યતિધર્મ સામે કન્યા આવતી નથી, શ્રીસિદ્ધર્ષિ ગણિની વ્યાખ્યામા યતિધર્મો તો એક જ પ્રકારના છે, તેમની સખ્યા કે વ્યાખ્યામા શાસ્ત્ર સાથે ફેર પડતો નથી તે આપણે ચોથા પ્રસ્તાવથી જાણીએ છીએ તેથી મને તો આ બાબતનો એક જ ખુલાસો લાગે છે અને તે એ છે કે અહીં જે સદ્ગુણો પર વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે તે યતિધર્મ પ્રાપ્ત કરતા પહેલા 'પૂર્વસેવા જેવા

[ચાલુ

આખા લશ્કરની મામા પડી જશે અને તેને હઠાવી દેશે આવી રીતે જ્યારે તો ભાવરાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, તારા પોતાના બળની ચોક્કસ ખાતરી થશે અને પેલા ભાવ શત્રુઓ પર વિજય થશે એટલે પછી એ સુંદર લલિત લલનાઓ સાથે આનંદ ભોગવતો તું મજા કરીશ અને ઘણો સુખી થઇશ તેટલા માટે તારે (ગુણધારણે) આ સર્વે ગુણોનું અનુષ્ઠાન કરવા યોગ્ય છે"

ગુણો છે અને તેમાં પ્રવેશ થાય તો પછી યતિધર્મો પ્રાપ્ત થાય નિર્મળાચાર્યનું વિવેચન એ હકીકત સ્પષ્ટ કરે છે અને ગુણોનો વિસ્તાર અને તે માટે વાપરેલી ભાષામાં રહેલ સચોટતા પણ એ જ બાબતને સવિશેષપણે બતાવે છે યતિધર્મોનો અર્થ નીચે લખ્યો છે તે મનન કરવો

૧ ક્ષમા—ક્રોધનો ત્યાગ
૨ માર્દવ—માનનો ત્યાગ નમ્રતા
૩ આર્જવ—માયાનો ત્યાગ સરળતા
૪ મુક્તિ—લોભનો ત્યાગ અંતરંગ અને બાહ્ય નિ:સંગપણું
૫ તપ—ઇચ્છાનો રોધ-બાહ્ય અને અભ્યંતર નિ:સ્પૃહપણું અને ત્યાગ
૬ સંયમ—પાંચ આશ્રવ ત્યાગ, પાંચ ઇંદ્રિયનો રોધ, ચાર કષાયનો વિજય અને ત્રણ યોગ પર અંકુશ આમાં અહિંસાની મુખ્યતા છે
૭ સત્ય—હિત મિત અને પ્રિય એવું સત્ય સંભાષણ
૮ શૌચ—આહાર શુદ્ધિ વિગેરે બાહ્ય શૌચ અને શુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિ તે અંતર શૌચ

અથવા મન વચન કાયાને પવિત્ર રાખવા, સંયમમાં દોષ ન લગાડવો અને અદત્ત કોઇ પ્રકારનું ન લેવું

૯ અકિંચનત્વ—પરિગ્રહ વસ્તુ આદિ માલેકીની ચીજો રાખવી નહિ, તેમના-પર મૂર્છા કરવી નહિ

૧૦ બ્રહ્મ—કોઇ પણ દેવ મનુષ્ય તિર્યંચ સ્ત્રી સાથે વિષય સુખ ભોગવવું નહિ વિગેરે આ પ્રસંગ વિગતવાર વિચારવા યોગ્ય છે એમાં ઘણું આંતર રહસ્ય હોય તેમ લાગે છે વિચારકોને સ્વતંત્ર વિચાર કરવા યોગ્ય આ પ્રસંગ છે

ઉપરની નોટ લખાયા પછી આ પ્રસંગપર ઘણો વિચાર કર્યા અને પછી આખા ગ્રંથનો વિસ્તીર્ણ વિચાર કર્યો ત્યારે વધારે સ્પષ્ટતા થતી હોય એમ લાગ્યું એ વિચારણાનું પરિણામ એ આવ્યું કે આ દશે કન્યાઓ પાંચ અવ્રતનો સ્થૂળ ત્યાગ સૂચવે છે, ચાર કષાયોને નરમ પાડી દાબી દેવાનું કહે છે અને જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રમાં રમણ કરવાનું શીખવે છે એ દશે કન્યાનો દશ યતિધર્મ સાથે કાંઇ પણ સબંધ નથી વિકાસક્રમમાં વધતા પ્રથમ આ પ્રમાણે પ્રગતિ કરવી ખાસ જરૂરી છે ત્યાર પછી યતિધર્મોની પ્રાપ્તિ થાય છે આ રીતે વિચારતા અને ખાસ કરીને એ દશે કન્યાનું ત્રીજાથી સાતમા પ્રસ્તાવમાં જુદે જુદે પ્રસંગે વર્ણન આવી ગયું છે તે પર ખ્યાલ આપતા વાત બરાબર બેસી જાય છે

ભાવલિંગની ઉમેદવારી.
દશ કન્યા સાથેના લગ્નસંબંધી ઉપાય ચિંતન.
સદ્બોધની સહાયકપણે જરૂર.

કદમુનિ —"સાહેબ! ગુણધારણ રાજાના મનમાં અત્યારે જે અભિલાષા છે તે કેટલે વખતે સિદ્ધ થશે?"

નિર્મળાચાર્ય—"આર્ય! માત્ર છ માસમાં"

કદમુનિને આચાર્યશ્રીએ આવો જવાબ આપ્યો એટલે હું (ગુણધારણ-સંસારીજીવ) બોલી ઉઠ્યો—"નાથ! ઉતાવળ કરો એ દીક્ષા લેવાને મારૂં મન ઘણું તલપાપડ થઇ ગયું છે મને તો હમણાં જ દીક્ષા આપો આપે છ માસની વાત કરી એ તો બહુ લાંબો વખત થઇ જાય, એટલો વખત મારે બેસી રહેવું નથી અને એટલી ઢીલ મારાથી ખમાય તેમ નથી માટે હવે ઢીલ કરવાની શી જરૂર છે?"

નિર્મળાચાર્ય—"રાજન! આ બાબતમાં ઉતાવળ કરવાની કાંઇ પણ જરૂર નથી મેં જે અનુષ્ઠાનો કરવાનો અને સદ્ગુણો આચરવાનો તને હમણા જ ઉપદેશ આપ્યો છે તે અનુષ્ઠાનો અને આચરણો પરમાર્થથી તો દીક્ષા જ છે. અરે ભાઇ! [1]દ્રવ્યલિંગ (સાધુનો વેશ) તો અગાઉ પણ અનેક વાર લીધેલ છે, પરંતુ અગાઉ મેં જે સદ્ગુણોની આચરણા જણાવી તે તેં અગાઉ યથાસ્થિત કરી નથી અને જ્યાં સુધી સદ્ગુણોનું પૂર્ણપણે આચરણ ન હોય ત્યાંસુધી માત્ર દ્રવ્યલિંગ ધારણ કરવાથી ખાસ વિશેષ ગુણ થતો નથી, મોટો લાભ મળતો નથી, ધારેલી મુરાદ બર આવતી નથી તને પણ એમ જ થયું છે માટે તારે હવે જ્યારે તે જ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી છે અને તે માટે તું તૈયાર થઇ ગયો છે તો મેં જે અનુશીલનીય ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે તેનો બરાબર અમલ કર અત્યારે તો એટલું બસ છે"

કદમુનિ—"સાહેબ! કન્યાઓ તો દશ છે, તો પછી એ દશને કયા અનુક્રમ પ્રમાણે પરણવી? પહેલી કોને પરણવી અને પછી કોને? એ પણ આપશ્રી જણાવવા કૃપા કરો"

---

૧ દ્રવ્યલિંગ અનેક કર્યા તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે દીક્ષા લેવામાં થતી ઉતાવળ જેમ ખેદાસ્પદ છે તેમ સંસારભાવના ઊઠવા પછી સંસારમાં સબડ્યા કરવાનો ઉપદેશ પણ અગ્રાહ્ય છે આત્મોત્થાન કરવા ભાવના થાય ત્યારે ઐહિક સંબંધ ખ્યાલમાં લાવવાનો જ નથી અને વસ્તુત તે સંબંધમાં કાંઇ દમ પણ નથી અનુભવ અને અધિકારના આ વિષયો છે

નિર્મળાચાર્ય—"તારો સવાલ ઘણો મહત્વનો છે તેનો ઉત્તર સાભળ ગુણધારણ રાજા મારા ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તન અને અનુષ્ઠાન કરશે, ગુણોનુ અનુશીલન કરશે અને અનુષ્ઠાનોનુ આચરણ કરશે એટલે થોડા વખતમા સદ્બોધમત્રી વિદ્યાક યાને સાથે લઇને જાતે જ આ રાજા પાસે આવશે, અને પોતે જાતે જ એ વિદ્યાના લગ્ન આ રાજા સાથે કરી આપશે પછી પોતે પણ રાજાની સમીપ જ રહેશે એ સદ્બોધ મત્રી બહુ કુશળ છે, ઘણો અનુભવી છે અને અવસરે અવસરે શુ કરવુ એ બાબત બહુ સારી રીતે સમજે છે જ્યારે તે જાતે જ પાસે આવીને રહે ત્યાર પછી તેને ઉપદેશ દેવાની જરૂર પણ રહેતી નથી એટલો બધો એ ભરોંસો મૂકવા લાયક યોગ્ય વીર છે જ્યારે એ રાજાની પાસે આવે ત્યાર પછી સર્વ બાબતમા એ જે સલાહ આપે તે રાજાએ કબૂલ રાખવી યોગ્ય છે એટલે તમને બધો માર્ગ તે બતાવી દેશે, સુઝાડી આપશે '

હુ (ગુણધારણ)—"મહારાજ ઘણી કૃપા થઇ! હવે આપના હુકમની રાહ જોઉ છુ"

આમ કહી ભગવાનને વદન કરી પોતાના આખા પરિવાર સાથે હુ (ગુણધારણરાજા–સસારીજીવ) નગરમા પાછો ફર્યો

પ્રકરણ ૮ મું.

ભીષણ આંતર યુદ્ધ-વિદ્યા સાથે લગ્ન.

હું નગરમા આવ્યો ત્યારે મને મનમા ઘણો આનદ થતો હતો, અત કરણમા હર્ષના ઉભરા આવતા હતા અને આખા શરીરમા અને મગજમા શાતિ વ્યાપી ગઇ હતી ત્યાર પછી તે જ દિવસથી ભગવાન્ શ્રીનિર્મળાચાર્ય આપેલ ઉપદેશ પ્રમાણે તેમણે બતાવેલા સદ્ગુણોનો અમલ કરવા માડ્યો અને ખાસ કરીને ભગવાનની સેવામા દિવસો પસાર કરવા માડ્યા આવી રીતે કેટલાક દિવસો વ્યતીત થયા

વિદ્યા સાથે લગ્ન અને આનદ.

સદ્બોધ આગમન

ભગવાને મને જે ભાવના ભાવવાનુ ખાસ બતાવ્યુ હતુ તે ભાવના ભાવતા ભાવતા એક વખત મને નિદ્રા[1] આવી ગઇ અને જે વાસનામા ઉંઘી ગયો હતો તે જ વાસના સાથે મોડી રાતે જાગૃત થયો તે વખતે વળી એ જ ભાવનાઓ અત્યત વધારે જોસ સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગી તે વખતે મને એ ભાવના ભાવતા ભાવતા ઘણો પ્રમોદ થઇ આવ્યો, અત્યત હર્ષ થઇ આવ્યો, ભાવના સાથે તદ્રુપતા થતી ચાલી અને એ પ્રમોદ શેનો હશે? એમ હુ વિચાર કરતો હતો ત્યા તો વિસ્મયપૂર્વક મને જણાયુ કે મારી સામે સદ્બોધમત્રી હાજર થઇ ગયો છે[2] મેં ધારી ધારીને એની સામે જોયુ વળી તે વખતે આખો વધારે ઉઘાડતા વિસ્મિત નજરે તેની બાજુમા વિદ્યા કુમારીને પણ જોઇ તે કુમારી આખોને બહુ આનદ આપે તેવી હતી, એના સર્વ અવયવો ઘણા સુંદર હતા, એનુ આખુ શરીર ઘણુ રમણીક હતુ, ઘાટસર હતુ, નમણુ હતું, એને આસ્તિકતારૂપ સુદર મુખડું હતું, એની આખો ઉજ્જવળ અને નિર્મળ હતી, તત્ત્વાવગમ અને સવેગ નામના બે ગોળમટોળ સ્તનો હતા, પ્રશમ નામના મનહર નિતબને એ ધારણ કરતી હતી,[3] સ્પૃહા

---

૧ નિદ્રા ઉંઘ આ નિદ્રા કેવા પ્રકારની હશે તે વિચારી લેવુ

૨ દશ કન્યાનો અને સદ્બોધ મત્રીનો પ્રસગ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે, રાત્રે સુતા કેવી ભાવના હોવી જોઇએ એથી કેવા લાભ થાય, દશ કન્યા કોણ છે, સદ્બોધ ક્યારે આવે, ઉપદેશની જરૂર કોને અને ક્યારે ન રહે તે સર્વ બહુ મનન કરી વિચારવા યોગ્ય છે આખો પ્રસગ અદ્ભુત છે

૩ વિદ્યાનું આખુ શરીરવર્ણન વિચારવા યોગ્ય છે વિદ્યા એટલે સદ્જ્ઞાન સમજવુ એની શરીરની નમણાશ અને રમણીયતા અત્યત આકર્ષક હોય તે બરાબર બધ બેસે તેવુ છે એનું શરીર જોતા જ આખોને આનદ થવો જ જોઇએ કારણ કે વિદ્યાની શોભા અદ્ભુત જ હોવી જોઇએ, એના મુખ પર આસ્તિકતા છવાઇ રહી હતી, સદ્જ્ઞાનમા આસ્તિકય લક્ષણ જરૂર હોવુ જ જોઇએ એટલે એ ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે એની છાતીપર તત્ત્વાવગમ (તત્ત્વબોધ) એક બાજુએ અને બીજી બાજુએ સવેગ (સસાર પર ઉદાસીનતા) લખાયલા હતા ચોંટેલા હતા સત્ય જ્ઞાનમા એકલુ જ્ઞાન ભણવા માત્ર થતુ નથી પણ એની સાથે જ વિવેકસર ઉદાસીન ભાવ આવે છે અને એની પછવાડે (background મા) અસ્ખલિત શાત-પ્રશમ હોય છે સ મુખમા મુખમડળપર આસ્તિકતા સામે છાતી પર તત્ત્વબોધ અને સવેગ અને પછવાડે પ્રશમ-આખુ વર્ણન વિદ્યાને બરાબર શોભતુ છે શોભાવનારૂ છે, ઇચ્છા કરાય તેવા સર્વ ગુણો તેનામા છે અને ચિત્તનિર્વાણનુ પ્રબળ કારણ એ (વિદ્યા) છે આ આખુ વર્ણન બરાબર વિચારવા યોગ્ય છે

કરવા યોગ્ય સર્વ ગુણોથી તે સુદરી યુક્ત હતી, જોતા જ મનને તદ્દન શાતિ આપનારી અને તેનુ નિર્વાણુ કરાવે તેવી હતી આમ હોવાથી સ્થિર દૃષ્ટિથી લાબા વખત સુધી હુ એ કુમારીને જોઇ રહ્યો !!

તે જ રાત્રીએ તે જ વખતે એ પવિત્ર કન્યાને સદ્દબોધે મારી સાથે પરણાવી સદાગમ વિગેરે જે લગ્નના સાક્ષી તરીકે હાજર હતા તેમને બહુ જ આનદ થયો ત્યાર પછીની રાત્રી આનદમા પસાર થઇ ગઇ

સૂરિપાસે ખુલાસો

પ્રભાતે હુ ઉઠ્યો, મારા પરિવાર સાથે હુ આચાર્ય મહારાજ શ્રી-નિર્મળાચાર્ય પાસે ગયો, તેમને વદન કર્યું, તેમની સાથેના સર્વે સાધુઓને વદન કર્યું ત્યાર પછી અત્યત વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને મેં સૂરિમહારાજને ગઇ રાત્રે બનેલો આખો વૃત્તાત કહી સભળાવ્યો પછી આચાર્ય મહારાજને સવાલ કર્યા-"સાહેબ ! કાલે રાત્રે મને એવી સુદર ભાવના થઇ આવી અને ઘણો મજાનો હર્ષનો ઉલ્લાસ થઇ આવ્યો-એ સર્વે શુ થયુ અને કેમ થયુ ? તે આપ સમજાવો"

સદ્દબોધને થયેલો પ્રયાણનો હુકમ.
મહામોહરાજના સૈન્યમા ખળભળાટ.
જ્ઞાનસવરણ રાજા રણાંગણે.

આચાર્યશ્રીએ રાજાનો સવાલ સાભળ્યો એટલે વિગતવાર હકીકત સમજાવવા સારૂ તેઓ બોલ્યા-"રાજન્ ! બરાબર ધ્યાન દઇને સાભળ તારે આ હકીકત બહુ જ વિચાર કરીને સમજવા લાયક છે તારા સારા કૃત્યોથી પેલો કર્મપરિણામ મહારાજા તારા ઉપર રાજી થઇ ગયો એટલે તેણે જાતે તસ્તી લઇને પ્રયાણુ કર્યું અને સદ્દબોધને અને વિદ્યાને પ્રેરણા કરી કે તેમણે બન્નેએ તારી પાસે આવવુ સદ્દબોધે પોતાના રાજા [1]ચારિત્રરાજ સાથે સલાહ કરી અને તેમનો અભિપ્રાય જાણી તે પોતે (સદ્દબોધ) વિદ્યાને લઇને તારી સમીપ આવવા સારૂ નીકળી પડ્યો

---

૧ પૃ ૧૮૯૦ મા સદ્દબોધે થોડો વખત વિલબ કરવા જણાવ્યુ હતુ તે વખતે તેણે ગૃહિધર્મને અને તેની સ્ત્રી સદ્દગુણુરક્તતાને મોકલવાની સલાહ આપી હતી ત્યાર પછી ગુરૂપરિચયથી જ્યારે ગુણુપ્રાપ્તિ થઇ એટલે ધારેલો વખત આવી લાગ્યો ત્યારે સદ્દબોધ અને વિદ્યા આવી મળે છે આ સવ યોજના બહુ વિચારવા યોગ્ય છે સદ્દબોધ ઘણો કુશળ મત્રી છે, છતા રાજાની આજ્ઞા લઇને જ આવે છે એ આજ્ઞાંકિતપણાનો ઉમદા ગુણુ બતાવે છે

"સદ્બોધ મન્ત્રી પોતે વિદ્યાકુમારીને લઇને તારી પાસે આવે છે એના સમાચાર જેવા મહામોહરાજાની છાવણીમા પહ્યા કે ત્યા તો મોટો ખળભળાટ થઇ ગયો, સર્વે ગભરામણમા પડી ગયા અને બધાએ પાપો દયને આગળ કરીને અદર અદર શુકતેગો કરવા માડી, અભિપ્રાયની આપલે કરવા માડી અને શું કરવુ તે પર ખ્યાલ દોડાવવા માડ્યો વિષયાભિલાષ મન્ત્રીએ પ્રથમ વાત ઉપાડી-'અરે પેલો હરામખોર લુચ્ચો ઠગારો સદ્બોધ સસારીજીવની પાસે જાય તો તમે તો બધા મરી જ ગયા એમ સમજજો એ સદ્બોધ તો બહુ ભયકર છે, ભારે ખટપટી છે અને સસારીજીવને આપણી વિરૂદ્ધ ઉશ્કેરી મૂકે તેવો છે, માટે હવે તો તમે તમારાથી બને તેટલો પ્રયત્ન કરો અને એના રસ્તામા આડા પડીને એ સસારીજીવની પાસે ન જાય તેવી અડચણો નાખો, એને મા ર્ગમા સ્ખલનાઓ કરો અને એને આગળ વધતો અટકાવો' વિષયાભિલાષના આવા વિચારો સાભળીને પાપોદય સેનાની બોલ્યો 'અરે ભાઇઓ! જ્યારે આપણો પોતાનો જ સ્વામી (કર્મપરિણામ રાજા) એના પક્ષમા જઇ બેઠો છે, એ આપણો ઉપરી હોવા છતા સામી બાજુએ જઇ બેઠો છે ત્યારે આપણે તે શુ કરીએ? આપણાથી શુ થઇ શકે? તમે સર્વે યાદ કરો જ્યારે એ કર્મપરિણામ મહારાજ અત્યાર સુધી આ પણા પક્ષમા હતા ત્યારે આપણે સર્વે ઘણા બળવાન્ હતા એ મહારાજા ત્રાહિત (તટસ્થ) તરીકે બન્ને લશ્કરમા હોય છે ત્યા સુધી તો આપણે જોર વાપરીને લડીએ છીએ અને તેમ કરવુ તે આપણી ફરજ છે, પરતુ અત્યારે તો એ સદ્બોધમન્ત્રી મહારાજા કર્મપરિણામના હુકમથી જ આવે છે અને પૂરતા વેગ સાથે આવે છે તેથી તેના માર્ગમા સ્ખલના નાખવાનુ કામ બની શકે તેમ નથી જો મહારાજા કર્મપરિણામ અગાઉની માફક ઉદાસીન રહ્યા હોત તો તો આપણે આપણુ જોર બ તાવી શકત વળી જ્યારે જ્યારે લડવા જવાનુ હોય છે ત્યારે મહારાજા (કર્મપરિણામ) તરફથી મને ફરમાન થાય છે, હુકમ આવે છે, પણ આ વખતે મારા ઉપર કાઇ હુકમ પણ આવ્યો નથી તેથી આપણે તો હાલ દૂર જ બેઠા છીએ અત્યારે આપણી એવી પરિસ્થિતિ છે, સદ્બોધ સસારીજીવ પાસે જાય છે અને આપણે જોયા કરવાનુ છે, મારી સલાહ પ્રમાણે તો આગળ ઉપર આપણો લાગ આવે ત્યારે જોઇ લેશુ, હમણા તો સદ્બોધને જવા દો'

"પાપોદય સેનાનીના આવા વચન સાભળતા જ્ઞાનસવરણ રાજા એકદમ ગુસ્સામા આવી ગયા, ક્રોધથી એના હોઠ ધ્રુજવા લાગ્યા અને આવેશમા આવી જઇ લડવા માટે તે એકદમ તૈયાર થઇ ગયા ચાલતા

ચાલતાં તેણે કહ્યું 'અરે! સદ્બોધ મારો મોટો દુશ્મન છે, આકરો શત્રુ છે અને તે સંસારીજીવ પાસે જાય, નિર્ભય ચાલ્યો જાય અને હું ઊભો ઊભો જોયા કરૂં એ વાત તે કદિ બની શકે? અને મારા એવા માલ વગરના જીવતરનું ફળ પણ શું? એ તો ખાલી માતાને કલેશ કરાવનારૂં હીનસત્ત્વ જીવન ગણાય!' તમારા સાથીઓ બ્હીકથી નરમ પડી ગયા હોય તો તમારી મરજીની વાત છે, તમારે આવવું હોય તો આવો, ન આવવું હોય તો તમારી ઇચ્છા! હું તો સદ્બોધના માર્ગમાં અડચણો નાખવા અને તેને સ્ખલના કરવા આ ચાલ્યો!"

બન્ને મોટા સૈન્યનું મહા યુદ્ધ.
સંશયારૂઢ કર્મપરિણામની વિચારણા.
ભાવના અને જ્ઞાનસંવરણની હાર.

(નિર્મળાચાર્ય ગુણધારણ પાસે આગળ વાત કરે છે —)

"ઉપર પ્રમાણે આવેશપૂર્વક ભાષણ કરીને જ્ઞાનસંવરણરાજાએ તો તુરત પ્રયાણ કર્યું, અંદર અંદરની સલાહ કર્યા વગર એ તો જુસ્સામાં ઉપડ્યો એટલે શરમના માર્યા પાપોદય વિગેરે બીજા સેનાનીઓ પણ તેની પછવાડે ગયા તેઓ સર્વેએ સદ્બોધને આવવાનો રસ્તો રોકી પાડ્યો, છતાં તે વખતે હવે પછી શું થશે એ સંબંધમાં સર્વેના મનમાં શંકા હતી[1] હવે તે વખતે સદ્બોધ મંત્રી અને તેની પછવાડે ચારિત્રરાજનું આખું લશ્કર ચાલતું ચાલતું જ્યાં જ્ઞાનસંવરણ રાજા માર્ગ રોકીને પડ્યો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યું બન્ને લશ્કરોએ એક બીજા સામે મોટેથી બૂમો પાડવા માંડી અને તે વખતે બન્ને વચ્ચે મોટું ભયંકર યુદ્ધ થયું એક બાજુએ અત્યંત સફેત સુંદર શંખ જેવું ધોળું[2] લશ્કર લડી રહ્યું છે અને બીજી બાજુએ કાળા ભમરાઓના જેવા રંગવાળું લશ્કર લડી રહ્યું છે-એ બન્ને લશ્કરોનો ભેટો ગંગા યમુનાના સંયોગ જેવો લાગે છે ગંગાનો શ્વેત રંગ અને જમનાનો કાળો રંગ પ્રયાગ પાસે મળે છે ત્યાં જેવો દેખાવ આપે છે તેવો દેખાવ બન્ને લશ્કરનો થઇ રહ્યો છે, મહારથી યોદ્ધાઓ[3] રથવાળાઓની સામે લાગી

---

૧ અહીં બે વાત નુકસાન કરનારી જણાય છે એકસંપ અને એકનિશ્ચય વગર આગળ ધસારો અને બીજું સંશયાત્મા વિનશ્યતિ વાળો નિયમ આ બન્ને હકીકત સાથે આદરેલ કાર્યનું પરિણામ સારૂં આવતું નથી એવો વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે અને તે અનુભવ સિદ્ધ છે

૨ ધોળું અને કાળું લશ્કર કઇ બાજુનું હશે તે વાચનારની કલ્પના પર ગ્રંથ કર્તાએ છોડયું છે ગંગાયમુનાના સંયોગની ઘટના બહુ મજાની કરી છે

૩ મહારથી ૧૧૦૦૦ ધનુર્ધર સાથે યુદ્ધ કરી શકે એવો શસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ યોદ્ધો

પડ્યા છે, હાથીઓની ઘટાઓની સામે હાથીવાળાઓ ચારે બાજુએથી લાગી પડ્યા છે, ઘોડાઓનું સૈન્ય ઘોડાવાળાઓને ઘેરી રહ્યું છે અને પાળાઓ બીજા પાળાઓને જમીન પર પટકી રહ્યા છે, સંકડો યોદ્ધાઓ જમીન પર પડી ગયા છે અને યોગી પુરુષોને પણ વિસ્મય પમાડનારૂં અત્યંત ઉદ્ભટ પુરુષાર્થને બતાવનારૂં મહા ભયંકર, અનેક જનોથી સંકીર્ણ બન્ને લશ્કરનું તુમુળ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે.[1]

"આવું ભયંકર અને સંશયકારક યુદ્ધ બન્ને પક્ષ વચ્ચે ચાલી રહ્યું છે તે વખતે કર્મપરિણામ મહારાજા એ હકીકતનું પ્રયોજન વિચારવા લાગ્યા તેને મનમાં શંકા થઇ આવી અને તે ઊંડા ચિંતવનમાં પડી ગયા તે વિચારે છે કે-અરે! અત્યારે મારે ખુલ્લી રીતે એક બાજુનો પક્ષ કરવો સારો નથી, એમ પક્ષ કરવાથી મન જૂદા પડી જાય છે અને હું તો બને પક્ષનો સામાન્ય (common) છું તેથી અત્યારે ઉઘાડી રીતે મારે એક બાજુએ ઢળી જવું ઠીક નથી બીજું કારણ એ પણ છે કે જો હું ખુલ્લી રીતે સદ્બોધ કે ચારિત્રરાજનો પક્ષ કરીશ તો પેલા મારા મહામોહ વિગેરે સગાઓ મારાથી તદ્દન નારાજ થઇ જશે અને મારાથી અળગા થઇ જશે અને એવો પ્રસંગ ઊભો થવા દેવો એ પણ મારે માટે સારૂં નથી અત્યારે તો મને ચારિત્રરાજનું સૈન્ય વહાલું થઇ પડ્યું છે અને સંસારીજીવના ગુણો સારા લાગે છે, પણ એ સંસારીજીવ ઠેકાણા વગરનો છે હવે પછી વળી કદાચ એ ભાઇસાહેબ દોષમાં દાખલ થઇ જાય તો મારે તો અસલની રીત પ્રમાણે અને મારા બંધુઓ મહામોહ વિગેરે ઉપર જ આધાર રાખવો પડે, માટે અત્યારે મારે ચારિત્રરાજના લશ્કરની પોષણા તો કરવી પણ [2]ખાનગી રીતે જ કરવી જેથી ભવિષ્યમાં વાંધો ન આવે અત્યારે તે

---

૧ આ લડાઇના સબંધમાં મૂળ ગ્રંથમાં આપેલ ત્રણ દ્રુતવિલંબિતો સુંદર છે એનું અક્ષરશ: ભાષાંતર થવું અશક્ય છે તે સંબંધના નીચેના શ્લોકો જરૂર વાંચવા યોગ્ય છે

विशदशङ्खसमप्रभमेकतो, मधुकरच्छविसन्निभमन्यत ।
त्रिपथगायमुनाजलवत्तदाऽमिलदल प्रविभाति बलद्वयम् ॥
रथविलम्भसयोधमहारथ, गजघटापतितापरवारणम् ।
हयनिरुद्धलसद्धरिसाधन, वरपदातिनिपातितपत्तिकम् ॥
अथ विपादितयोधशतोत्कट, प्रकटविस्मयकार्यपि योगिनाम् ।
अभवदुद्भटपौरुषशालिनोस्तदिति सङ्कुलयुद्धमनीकयो ॥

૨ ખાનગી મદદ કરવાનો રસ્તો પણ ભારે મજાનો બતાવશે ભાવના અંદરથી ચાલે છે તેનો અચિંત્ય પ્રભાવ છે અને સામાને ખબર પડે તેમ નથી આ યુક્તિ કરીને ભાવનાનું માહાત્મ્ય બતાવ્યું

લશ્કર સંસારીજીવને હિત કરનારૂં છે તો પણ અંદર રહીને ગુપ્ત રીતે તેને મદદ કરવી જેથી કદાચ એ લશ્કર વડે પાપોદય વિગેરે જીતાઇ જાય તો પણ મહામોહ વિગેરે મારા બંધુઓ મારી વિરૂદ્ધ ન પડી જાય, મારી સામા ન થઇ જાય કર્મપરિણામે બહુ વિચાર કરીને પોતાના મનમાં આવો નિર્ણય કર્યો અને પછી મેં દર્શાવેલી શુભ ભાવનાઓ તેણે તારા હૃદયમાં વધારી, તું ભાવના ઉપર ચઢ્યો અને જેમ જેમ તું ભાવના ઉપર ચઢતો ગયો તેમ તેમ સદ્‌બોધની સાથે આવેલું લશ્કર વધારે વધારે બળવાન થતું ગયું કારણ કે-

मणिमन्त्रौषधादीना भावनाना विशेषत ।
अचिन्त्यमिह विज्ञेय वीर्यमाश्चर्यकारकम् ॥

"ચિંતામણિ વિગેરે મણિઓનો, દૈવાધિષ્ઠિત મંત્રોનો, સિદ્ધ થયેલ ઔષધિનો અને ખાસ કરીને ભાવનાનો પ્રભાવ અજબ છે, તેની શક્તિ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી હોય છે રાજન્! જેમ જેમ તારી ભાવનાઓ વધતી ગઇ તેમ તેમ મહામોહ વિગેરે લડાઇમાં નરમ પડતા ગયા, પાછા હઠતા ગયા, હાર પામતા ગયા સદ્‌બોધનું સૈન્ય વધારે જોર પકડતું ગયું અને તે લશ્કરે પાપોદય વિગેરે આખા લશ્કરને ક્ષણવારમાં જીતી લીધું અને મહામોહ વિગેરે શત્રુઓને લોહીલુહાણ કરી મૂક્યા અને ખાસ કરીને જ્ઞાનસંવરણ રાજાના તો ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા તે વખતે પાપોદય વિગેરે તદ્દન મંદા પડી ગયા, હારીને હેઠા બેઠા અને સદ્‌બોધ અને વિદ્યાનો આખા લશ્કર સાથે જય થયો, તેઓ વધારે નજીક આવ્યા અને ચારે તરફ એ લડાઇનું શુભ પરિણામ દેખાવા લાગ્યું તું પણ તે જ વખતે સદ્‌બોધ મંત્રીની વધારે નજીક ગયો, તને મનમાં ઘણો હરખ થઇ આવ્યો, ઉલ્લાસ થયો, આનંદ થયો પછી સદ્‌બોધમંત્રી તને મળ્યા, તું એને ભેટ્યો, એણે તને વિદ્યા કન્યા પરણાવી તે વખતે અને ત્યાર પછી શું થયું તે સર્વ તો રાજન્! તું સારી રીતે જાણે છે ગઇ રાત્રે તને શુભ ભાવનામાં વધારો થયો અને ઘણો હર્ષ તથા ઉલ્લાસ થઇ આવ્યો તેનું આ જ કારણ છે તે હવે તારા સમજવામાં આવ્યું હશે"

ભાવના હર્ષ ઉલ્લાસ લગ્ન

આ પ્રમાણે હકીકત નિર્મળાચાર્ય કેવળીએ ગુણધારણરાજાને જણાવી

અંતરંગશત્રુની વર્તમાન અને ભવિષ્યત્ સ્થિતિ.

ગુણધારણ (હું)—"ત્યારે સાહેબ! એ પેલા અંતરંગ શત્રુઓ (પાપોદય-જ્ઞાનસંવરણ-મહામોહ વિગેરે) હાલ શું કરે છે?"

નિર્મળાચાર્ય—"રાજન્ ! હાલ તો તેઓ શું કરે ? તેઓ આ સારે તો વખત પસાર કરે છે, પોતાની તક આવવાની રાહ જોઇને બેઠા છે અને લાગ જોયા કરે છે અત્યારે તો તેઓમાના જે ખેંચાઇ ખેંચાઇને બહાર આવ્યા તેટલા નાશ પામી ગયા છે[1], કેટલાક અંદર શાંત થઇને પડી રહ્યા છે અને સર્વે તારી ચિત્તવૃત્તિમા લપાઇ છૂપાઇને પાતળા થઇને પડી રહ્યા છે, પણ તેઓના મનમા હજુ ખાર ઘણો છે, દ્વેષ ઘણો છે, તેથી જ્યારે તેમને પ્રસ્તાવ મળી આવશે ત્યારે બધા એકી સાથે એકઠા થઇને ધસારો કરશે અને લડાઇ કરવા માટે એક દમ તૈયાર થઇ જશે એવુ જ્યારે બની આવે ત્યારે સદ્બોધના કહેવા પ્રમાણે તારે કરવુ અને તેની મદદથી ચારિત્રરાજના એકે એક સેનાનીને લઇને તારે સામા લશ્કરના દરેક સેનાનીને જૂદા જૂદા વારવા, જૂદા જૂદા દાબી દેવા[2]"

ગુણધારણ—"જેવી મહારાજની આજ્ઞા !"

ત્યાર બાદ માસકલ્પ[3] પૂરો થવાથી આચાર્યશ્રી નિર્મળસૂરિ વિહાર કરીને બીજી જગ્યાએ ચાલ્યા ગયા

પ્રકરણ ૯ મું

નવ કન્યા સાથે લગ્ન. ઉત્થાન. પ્રગતિ.

નિર્મળાચાર્યે મારી સર્વ શંકાઓ દૂર કરી, વિદ્યા સાથે મારો પરિચય વધતો ચાલ્યો, મારો આનંદ અવિચ્છિન્નપણે વધતો રહ્યો અને એના આખા વિદ્વત્તા ભરેલા શરીરનો ઉપભોગ અહોનિશ થતો ચાલ્યો આચાર્યશ્રીના ઉપદેશ પ્રમાણે મેં અનુષ્ઠાનો કરવા માડ્યા,

૧ ઉદીરણા દ્વારા ઉદય આવ્યા તે ભોગવાઇ ખરી ગયા છે બીજા ઉપશમભાવને પામ્યા છે પણ અંદર સત્તામા રહ્યા છે

૨ અહીં રો. એ. સોસાયટિવાળા છાપેલ પુસ્તકનુ પૃ ૧૧૫૧ શરૂ થાય છે

૩ માસકલ્પ-સાધુઓ આઠ માસમા એક સ્થાનકે વધારેમા વધારે એક મહિનો રહે છે તેને માસકલ્પ કહે છે વર્ષાદના ચાતુર્માસમા એક સ્થાનકે ચાર માસ રહે છે આવી રીતે નવકલ્પી વિહાર કરે છે –

મારા અંતકરણને વધારે વધારે પ્રસાદવાળુ બનાવ્યુ, શરીરને પણ સારી રીતે કસોટિમા મૂકયુ અને મારી ચિત્તવૃત્તિમા સદ્બોધમંત્રીને પ્રવેશ કરાવ્યો

ધર્મ શુકલ ધવલ પુરૂષો.
પીતા પદ્મા શુકલા પરિચારિકાઓ.
વિદ્યાવિલાસ અને સદ્બોધ સાથે સલાહ.

સદ્બોધમંત્રીએ ત્યાર પછી મને સમાધિ નામના બે પુરૂષો બતાવ્યા બન્નેના સામાન્ય નામ (અટક) સમાધિ હતા, તેઓનો રંગ શ્વેત હતો, તેઓનુ દર્શન બહુ સુદર હતુ અને સ્વરૂપે તેઓ બહુ સુખદાયી હતા

એ બન્ને પુરૂષોના સબંધમા ઓળખાણ આપતા સદ્બોધે મને કહ્યુ "આ બન્ને પુરૂષોનુ સામાન્ય નામ સમાધિ છે અને બન્નેના ખાસ નામો અનુક્રમે ધર્મ અને શુકલ છે એ બન્ને પુરૂષો તમારા અંતરંગ રાજ્યમા પ્રવેશ કરનારા છે તેઓ ઘણા જ ઉપયોગી અને સદ્ગુણી છે તમારે તેમનો સારી રીતે આદર સત્કાર કરવો" મે સદ્બોધના વચનનો સ્વીકાર કરતા માથુ નમાવ્યુ

તે જ વખતે સદ્બોધે ત્રણ નારીઓ બતાવી તેઓમાની એકનો રંગ વીજળી જેવો બીજીનો રાતા કમળ જેવો અને ત્રીજીનો સ્ફટિક રત્ન જેવો તદ્દન શ્વેત હતો, તેઓના શરીરનો આકાર ઘણો સુદર હતો અને તેઓનુ સ્વરૂપ જોતા તેઓ પણ બહુ સુખ આપનાર હોય એમ લાગતુ હતુ મને જણાવવામા આવ્યુ કે એ ત્રણે સ્ત્રીઓનુ ગોત્ર લેશ્યા નામનુ છે અને ત્રણે અનુક્રમે પીતા પદ્મા અને શુકલા નામથી દુનિયામા સારી રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે પછી તેમની વધારે ઓળખાણ આપતા સદ્બોધે મને જણાવ્યુ કે "રાજન્ ! ઉપર જે ધર્મ અને શુકલ (બે) મહા પુરૂષોનો તમને પરિચય કરાવ્યો તેમાના પ્રથમ ધર્મ નામના મહાપુરૂષની આ ત્રણે સ્ત્રીઓ નોકર છે, દાસીઓ છે અને એ ત્રણેમા છેલ્લી શુકલા નામની છે તે એક જ માત્ર શુક્લ નામના બીજા મહા પુરૂષનુ સવિશેષપણે પોષણ કરનારી છે એ ત્રણે નારીઓ બહુ ઉપયોગી છે, ઘણી લાયક છે અને બહુ લાભ કરનારી છે આપે એ ત્રણેની સાથે બહુ સારી રીતે વર્તવુ વળી એ ત્રણે સ્ત્રીઓ ન હોય તો તમારા ઉપર પરમ ઉપકાર કરનાર પેલા બે પુરૂષો તમારી પાસે રહી શકે નહિ અને તમારે જે રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનુ છે તેમા મુખ્ય આધાર એ બન્ને મહા પુરૂષોનો છે તેથી આ ત્રણે નારીઓનુ આપે સારી રીતે પોષણ કરવુ એના પોષણથી પેલા પુરૂષો તમારા ઉપર ઉપકાર કરશે ત્યારે

તમને મહારાજ્ય પ્રાપ્ત થશે એવી હકીકત છે.'" મેં આનંદથી જવાબ આપ્યો "બહુ સારૂં, હું સારી રીતે એ નારીઓનું પોષણ કરીશ."

પાચ માસ પસાર
લ મ લી વા

ત્યાર પછી હું તો એ નારીઓ કહે તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો જ્યારે જ્યારે બને ત્યારે ત્યારે વારંવાર હું તો ચિત્તવૃત્તિમા જેતું, વિદ્યા પત્ની સાથે વિચારણા કરૂં, સદ્બોધની સાથે વારંવાર વિચારણા કરૂં, અને સદાગમને, સમ્યગ્દર્શનને અને ગૃહિધર્મને સારી રીતે સન્માન આપ્યા કરૂં આ પ્રમાણે કરતા ભગવાનથી નિર્મળાચાર્યને ત્યાથી ગયાને સહજ ઉણા પાચ મહિના થયા પાંચ માસની આખરે મારા ગુણોથી કર્મપરિણામ રાજા મને ઘણા અનુકૂળ થઇ ગયા, તેઓનું હૃદય મેં હરણ કરી લીધું અને તેઓ મારા તરફ વધારે પ્રેમ દાખવતા થયા પછી તો તે જાતે જ મારા સબંધમા સારા ખ્યાલ રાખે પેલા નગરોએ (ચિત્તસૌંદર્ય, શુભ્રમાનસ, વિશદમાનસ અને શુભ્રચિત્તપુર[3]) ગયા અને ત્યાના રાજાઓ (શુભપરિણામ, શુભાભિસંધિ, શુદ્ધાભિસન્ધિ અને સદાશય)ને મળ્યા અને એ દરેક રાજાઓ પોતાની કન્યાઓ મને આપવા તત્પર થાય એવા સાનુકૂળ સર્વને બનાવી દીધા એ પ્રમાણે બધી સગવડ કરીને કર્મપરિણામ રાજા મારી પાસે પાછા આવ્યા પછી એણે પુણ્યોદય સેનાપતિને આગળ કર્યા, પોતાની પ્રેમી ભાર્યા કાળપરિણતિને સાથે લીધી અને એવા પોતાના ખાસ પરિવાર સાથે પેલી કન્યાઓના વિવાહ માટે મારી ચિત્તવૃત્તિમા એ કર્મપરિણામ રાજાએ મને પ્રેરણા કરાવ્યો કર્મપરિણામે ચિત્તવૃત્તિમા દાખલ કરાવીને પછી તુરત જ પેલા શુભપરિણામ વિગેરે ચારે રાજાઓને કહેણ મોકલ્યું કે તેઓએ સર્વેએ સાત્વિક માનસપુરમા[4] આવેલા વિવેકપર્વ

---

૧ આ લેશ્યાના સ્વરૂપ અને વિગત માટે જુઓ પ્રસ્તાવ સાતમો પ્ર ૯ મુ (પૃ ૧૭૫૨ ૬) અને તે પર લખેલી નોટ

૨ ધર્મ-શુકલ ધ્યાનના આ ઉત્તમ ભેદો છે એના પાછા ચાર ચાર પાયા છે એ જૈન નજરે સમાધિ છે અને સમાધિમા જ પ્રાણીનો મોક્ષ થાય છે એના વિવેચન માટે જુઓ જૈનદૃષ્ટિએ યોગ પૃ ૧૪૪-૧૮૨ આત્માના અધ્યવસાયને લેશ્યા કહેવામા આવે છે એ પર ખાસ વિવેચન અગત્ય લખવા યોગ્ય છે પ્રથમની ત્રણ કૃષ્ણ નીલ કાપોત ખરાબ છે બાકીની ત્રણ તેજો પદ્મ અને શુકલ સારી છે અને આત્માના અધ્યવસાય પર ધ્યાનનો આધાર છે ધર્મધ્યાનમા તેજો, પદ્મ અને શુકલ ત્રણે લેશ્યા વર્તે છે પણ શુકલધ્યાનમા તો છેલ્લી શુકલ લેશ્યા જ વર્તે છે

૩ એના નામ વિગેરે માટે જુઓ પૃ ૧૮૨૧

૪ સાત્વિકપુરને માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૩ વિવેકપર્વત માટે જુઓ તે જ પ્રકરણ (પૃ ૧૦૪૭) અને જૈનનગર માટે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૨.

તના શિખરપરના જૈનનગરમા પધારવુ તે ચારે રાજાઓ તેના કહેણુને માન આપીને પોતાના આખા પરિવાર સાથે તે નગરે આવી પહોંચ્યા તેઓ સર્વે પધાર્યા ત્યારે તેમની પદવીને યોગ્ય માન સન્માન સર્વને આપવામા આવ્યુ લગ્નનો દિવસ સર્વેએ સાથે મળીને મુકરર કર્યા

મહામોહના સૈન્યમા ખળભળાટ.

વિષયાભિલાષનુ વક્તવ્ય.

ભવિતવ્યતાની સલાહ.

આ પ્રમાણે જૈનનગરમા તૈયારી ચાલતી હતી ત્યારે તે જ વખતે મહામોહના લશ્કરમા આખો સમુદાય એકઠો થયો તેઓએ અદર અદર સલાહ કરવા માડી વિષયાભિલાષ મત્રીએ પ્રથમ વાત ઉપાડી –"દેવ! મારા પ્રભુ ! મારૂ માનવુ છે કે જો સસારીજીવ પેલી ક્ષાતિ વિગેરે કન્યાઓ પરણશે તો આપણે તો સર્વ ઠાર મુઆ સમજવા ! અને તો પ્રસગ ઘણો ગભીર જણાય છે તેથી આપણે આ બાબતમા ગફલતી રાખવા જેવુ નથી, આપણે તો તેની સામે સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નો કરવાની અત્યારે જરૂર છે, આપણે સાહસ કરવુ જોઇએ અને કોઇ પણ પ્રકારની નાઉમેદી છોડી દેવી જોઇએ એ તો જાણીતી વાત છે કે જ્યા સુધી આપણા કામનો છેડો ન દેખાય ત્યા સુધી જ બીક રાખવી, પણ જો એક વખત પ્રયોજન જ પ્રાપ્ત થઇ જાય તો તો પછી જરા પણ બીક રાખ્યા વગર પ્રહાર કરી નાખવો અને પ્રયોજન સાધવુ"

મહામોહ રાજાએ પોતાના મત્રીનુ વચન સ્વીકારી લીધુ અને આખા લશ્કરે એના વિચારને ટેકો આપ્યો તુરત જ બધી સામગ્રીઓ તૈયાર કરાવવામા આવી, લશ્કરને તૈયાર થવાનો હુકમ અપાયો અને થોડા વખતમા તો આખુ લશ્કર તૈયાર થઇને આવી પહોંચ્યુ આખા લશ્કરમા લડવાનો પૂરતો ઉત્સાહ હતો પણ તે વખતે મહારાજા કર્મપરિણામ તેમની વિરૂદ્ધ થઇ ગયા હતા તે બાબતનો દરેકના મનમા અદર ખાનેથી ભય હતો, તેથી તેઓ અદર અદર વાતો કરતા હતા, તેઓના મનમા કાઇક આકુળતા હતી, તેઓને પરિણામ માટે શકા હતી, તેથી આખરે વિચાર કરીને તેમણે દેવી ભવિતવ્યતાને અમારે શુ કરવુ ? એમ પૂછ્યુ દેવીએ તુરત જ જવાબ આપ્યો "ભાઇઓ ! અત્યારે તમારે લડવાનો સમારભ કરવાનો વખત નથી અત્યારે મારો પતિ સારી રીતે આદરભાવ પામ્યો છે, ઠીક થઇ ગયો છે, કર્મપરિણામનો એને માટે બહુ ઊચો મત હાલ તુરત થઇ ગયો છે, વળી અત્યારે એની પાસે શુભપરિણામ વિગેરે ચાર મોટા રાજાઓ આવી ગયા છે અને તે તેને મળી ગયા છે, આની બેવડી મદદ અને ટેકાથી

આર્યપુત્રને પોતાના લશ્કરને તપાસ કરવાની હોંસ થઇ આવી છે[1] અને બધા સંયોગોજોતા કર્મપરિણામમહારાજા એને (એનું પોતાનું-સંસારી જીવન) લશ્કર જરૂર બતાવશે એમ લાગે છે અને આર્યપુત્ર તેનું પોષણ કરશે તેથી જો અત્યારે તમે રણે ચઢશો તો તમારો સર્વનો પ્રલય થઇ જશે તેથી મારી સલાહ તો એમ છે કે હાલ તુરત તમે બધા વખત કાઢી નાખો, હાલનો મામલો જરા ટાઢો પડવા દો, તમને કોઇ ન જુએ તેમ જરા બાજુ ઉપર બેસી જાઓ અને રાહ જુઓ. જ્યારે તમારે ઘા કરવાનો વખત આવી પહોંચશે ત્યારે હું જ તમને સર્વને ચેતાવીશ તમે સર્વ સારી રીતે જાણો છો કે તમારા સર્વના કામમાં હું ખાસ ધ્યાન રાખું છું અને ચીવટપૂર્વક યોગ્ય વખતની ખબર તમને આપ્યા કરૂં છું તો તમારે આ બાબતમાં ખાસ ચિંતા કરવાની શી જરૂર છે?"

ભવિતવ્યતાની આવી સલાહ સાંભળી એટલે તેઓએ ઉઘાડી લડાઇ કરવાનો જે નિર્ણય કર્યો હતો તે વિચાર પડતો મૂક્યો અને તે વાત તુરતને માટે મુલતવી રાખી

મોહના કલ્લોલો અને સદ્બોધ.

મહામોહના સૈનિકોએ લડવાનો વિચાર તો બંધ રાખ્યો પણ તેઓ સર્વે જાતે ઘણા લુચ્ચા હતા, બહુ પક્કા હતા, તેથી તેઓ ચિત્તવૃત્તિની અંદર ગુપ્તપણે આડાઅવળા ભરાઇ રહ્યા અને છાની છાની પોતાની યોગશક્તિઓ મારા ઉપર ચલાવતા રહ્યા એ યોગશક્તિના પ્રભાવથી મારા મનમાં નવા નવા તુરંગો આવતા રહ્યા તે આ પ્રમાણે -

મોહના ઉછાળા તુચ્છ કલ્લોલો

આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે જ્યારે કન્યાઓ સાથે મારૂં લગ્ન થઇ જશે ત્યાર પછી તેઓ મને દીક્ષા આપશે, પણ અહાહા! એ દીક્ષા તો ઘણી દુષ્કર છે! એ તો બે હાથ વડે આખા સ્વયંભૂરમણ[2] સમુદ્રને તરવા જેવી વાત છે! અને યતિઓની ક્રિયા તો મરણ સુધી પાળવાની છે! અને મારૂં શરીર તો સુખથી લાલનપાલન કરાયલું

---

૧ To review the Army અત્યારે શહેનશાહ લશ્કરની રવી કરાવે છે, તેને તપાસે છે તે હકીકતને મળતી આ વાત છે

૨ **સ્વયંભૂરમણ** સર્વથી છેલ્લો સમુદ્ર ઘણો જ મોટો છે, એનો પાર પામવો અશક્ય છે, એને બે હાથવડે તરવા પ્રયત્ન કરવો એ ધૃષ્ટતા જ છે અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્ર પછી એ છેલ્લો આવે છે પ્રથમ જંબુદ્વીપ એક લાખ યોજનનો છે પછી તેની ફરતો સમુદ્ર બમણો ત્યાર પછીનો દ્વીપ બમણો એમ ઠામબમણા થતા છેવટે સહરણ સમુદ્ર અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્ર મૂક્યા પછી આવે છે તેથી તે કેટલો મોટો હશે તેનો સહજ ખ્યાલ આવશે તો અર્ધું રાજલોક રોકેલું છે

છે શરીરે રોગો અને સંતાપો પણ થઇ આવે ખરા ! વળી એટલા લાંબા વખત સુધી તદ્દન લુખસુક્કું ખાવાનું મારાથી કેમ બની શકે? અને બિચારી મદનમંજરી હજુ ઘણી કાચી છે, પોચી છે એને જો જીવે ત્યાં સુધીને માટે મારો હમેશનો વિયોગ થાય તો તો એને બહુ ક્લેશ થાય, ઘણું દુઃખ લાગે !! વિગેરે વિગેરે

આવા આવા તરંગોને પરિણામે મારા હૃદયમાં કાંઇક ભગ્ન પરિણામ થયા, મેં વિચાર કર્યો કે ત્યારે શું હવે પેલી કન્યાઓને પરણવાનો વિચાર માંડી વાળું? તો તો પછી નિરાંતે સુખે રહેવાય હાલ તો જુવાનીનો વખત છે, જરા મજા ભોગવી લઉં એ સ્ત્રીઓ સર્વે આખરે તો મારે આધીન જ છે જુવાની પૂરી થશે ત્યારે એને વખતસર પરણી લઇશ અને પરણીને તુરત દીક્ષા લઇશ—સદ્બોધમંત્રી દૂર હતો તે વખતે મને આવો વિચાર થઇ આવ્યો અને તે મારા મનમાં જ રહ્યો એ તરંગો અને વિચારો ચાલતા હતા ત્યાં સંયોગબળે સદ્બોધ મંત્રી આવી પહોંચ્યો એટલે મેં એને મારો અંદરનો સાચો અભિપ્રાય જણાવી દીધો

સદ્બોધનો વખતસરનો સપાટો

સદ્બોધ તો મારા વિચાર સાંભળીને ચડક થઇ ગયો તુરત બોલી ઉઠ્યો "દેવ ! આપે જે નિર્ણય કર્યો છે તે બરાબર નથી તમારો એ નિર્ણય તમારા આત્માને ઘણો નુકસાન કરનારો છે, તમારા પરમ સુખની આડે આવનારો છે અને અજ્ઞપણાનો વાનટો છે હું તમને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે તમારો જે આ અભિપ્રાય થયો છે તે તમારો પોતાનો અભિપ્રાય નથી, સ્વાધીન મત નથી, સ્વાભાવિક નિર્ણય નથી, પણ પેલા દુરાત્મા મહામોહનો વિલાસ છે, એના પરિવાર અને સેનાનીઓનો વૈભવ છે, એના આશ્રિતોએ કરેલી પ્રેરણાનું પરિણામ છે (મહા વિદ્યાસાધન કરીને) જ્યારે નિધાન (ભંડાર) હાથ ધરવાનો વખત આવે ત્યારે બરાબર છેલ્લી વખતે વૈતાળો[1] આડા આવીને ઊભા રહે તેમ તેઓ સર્વ દુષ્ટો અંદરખાને ચૂપચૂપ રહીને બરાબર વખતે આપને વિઘ્ન કરવા આવી પહોંચેલા છે પણ આપે એ પાપીઓથી આત્માની જરા પણ વંચના (છેતરપીંડી) થવા દેવી નહિ"

સદ્બોધે જે વાત કરી તે સાચ ચિત્તમાં બરાબર લાગી ગઇ પછી મારી અને તેની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઇ—

૧ વૈતાળ એક જાતના અધમ રાક્ષસો મંત્રસાધના કરી રહેવા આવે ત્યારે આ દુષ્ટો છેલ્લી ઘડિએ છળ કરવા આવે છે અને જે સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે તેમાં આડા આવે છે

ગુણધારણ (હું)—"આર્ય! ત્યારે મારે એ સર્વને કેવી રીતે પાછા હઠાવવા?"

સદ્બોધ—"દેવ! તમારે એમને તમારા પોતાના બળથી જ[1] હઠાવવા!"

ગુણધારણ—"તો મને મારૂં બળ બતાવો."

સદ્બોધ—"દેવ! હું તો તમારૂં બળ બતાવવા તૈયાર છું, પણ એ બતાવવાનો અધિકાર મહારાજાધિરાજ કર્મપરિણામનો છે."

કર્મપરિણામ રાજા તે વખતે ત્યાં હાજર હતા. તેમણે આ વાત ચીત સાંભળી હતી. સદ્બોધનો જવાબ સાંભળી તે બોલી ઉઠ્યા–"મારા હુકમથી તું પોતે એનું બળ એને બતાવીશ તો પરમાર્થથી મેં જ તે બતાવેલું ગણાશે, તેથી હું તને આદેશ કરૂં છું કે તું એને (ગુણધારણને) એનું બળ બતાવી આપ."

સદ્બોધ—"જેવો મહારાજા સાહેબનો હુકમ!"

ચિત્તસમાધાન મંડપ.
આજ્ઞાકરણ, સન્માન.
શત્રુની બગવૃત્તિ.

સદ્બોધે તો તુરત જ કામ ઉપાડ્યું. તે આવ્યો અને મને પોતાની સાથે [2]ચિત્તસમાધાન મંડપમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. સદ્બોધ આગળ ચાલ્યો અને હું તેની પછવાડે ચાલ્યો. ત્યાં તેણે ચારિત્રરાજને અને બીજા તેના આખા લશ્કરને બતાવ્યું. તેઓએ મને પ્રણામ કર્યા. મેં એ દરેકનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. તેઓ પણ સર્વ મારા સેનાનીઓ હોય તેમ જણાયું, તેઓએ સર્વેએ તે સ્થાન સ્વીકાર્યું અને ચતુરંગ સેના તૈયાર કરીને શત્રુઓને મારી હઠાવવા માટે તેઓની ગોઠવણ તુરત જ કરી નાખવામાં આવી. તે વખતે તેઓ સર્વ લડવા માટે ઘણા ઉદ્યુક્ત થઈ ગયા અને તેઓનો લડવાનો ઉત્સાહ જોઈને રાજાએ પણ દરેકને સન્માન આપ્યું અને રાજી કર્યા.

આ બધી તૈયારીઓ અને ધમાલ જોઈને મહામોહ વિગેરે દુશ્મન રાજાઓ તો અત્યંત ભયભીત થઈ ગયા, બગલા જેવા થઈ ગયા. તેઓ બધા પાપોદયને મોખરે કરીને ઉપરની તૈયારીઓ જોઈને એકદમ ના

૧ બળનો અહીં બેવડો અર્થ છે (૧) શક્તિ, પુરૂષાર્થ અને (૨) લશ્કર. પોતાનું લશ્કર તે ચારિત્રરાજનું લશ્કર–આત્મબળ સમજવું.

૨ ચિત્તસમાધાનમંડપનું વિસ્તારથી વર્ણન ચોથા પ્રસ્તાવમાં આવી ગયું છે. જુઓ પ્ર. ૪ પ્ર. ૩૩ (પૃ. ૧૦૫૫)

સના જ મડી ગયા, સર્વ ત્યાંથી પલાયન કરી ગયા તેઓને એટલી બધી બીક લાગી કે જો તેઓ ત્યાં હાજર રહેશે તો જરૂર તેઓ માર્યા જનારા[1] ચારિત્રરાજના સેનાનીઓએ પણ પેલા દુશ્મનોને રહેવાના મુકામો બધા ભાંગી નાખ્યા અને આખી મહા અટવીને બરાબર સાફ કરાવી, શોધાની અને એ રીતે શત્રુઓનો નાશ કરવાને પરિણામે તેઓને જયધ્વજ[1] પ્રાપ્ત થયો.

વાત એમ બની કે શત્રુઓ નાસી તો ગયા, પણ માત્ર તેમાના થોડાકનો જ ક્ષય થયો, કેટલાક [2]શાંત થઈને પડી રહ્યા અને બગવૃત્તિ ધારણ કરીને ચૂપચૂપ થઈ ગયા[3]

લગ્ન સમારંભ.

અત્યંત આનંદથી મહામહોત્સવપૂર્વક સુંદર વિવાહનો આરંભ કરવામાં આવ્યો મારો એ સમારંભ જોઈને મારા અંતરંગ બંધુઓ ઘણા ખુશી થયા

પ્રથમ તો આઠ માતાઓનું[4] સ્થાપન કરવામાં આવ્યું અને યથાવિધિ એ આઠે માતાઓની પૂજા યોગ્ય રીતે મેં કરી

માતૃકા સ્થાપન

સદ્બોધે એ આઠ માતાઓની જુદી જુદી શક્તિ કેટલી છે તેનું વિવેચન કરી બતાવ્યું તે વર્ણન ખાસ સાંભળવા જેવું અને તદ્દન અભિનવ હોવાથી અગૃહીતસંકેતા ![5] તને તે બરાબર કહી સંભળાવું છું તે તું લક્ષ્યમાં રાખજે[6]

---

૧ Banner of success

૨ કેટલાક કર્મોનો ક્ષય થયો અને કેટલાક ઉપશમ ભાવ પામ્યા ઉપશમભાવમાં જે કર્મો રહે છે તે ઢાંકેલ અગ્નિ જેવા રહે છે, અમુક વખત ચૂપચૂપ પડી રહે છે, પ્રસંગ મળતા ભડકો થઈ આવે છે **ઉપશમભાવ** અને **ક્ષયોપશમ** ભાવમાં આ મોટો તફાવત છે

૩ **બગવૃત્તિ** બગલો માછલાને પકડવા પહેલા ઊંચી ડોક રાખી ભગતની જેમ બેસી રહે છે, માછલું પકડવાનો લાગ મળતા ડોક નમાવી માછલું પકડી ગળપ કરતો ગળી જાય છે, કેટલાક કર્મો હાલ તો બગભગત થઈ ગયા પણ લાગ જોતા રહ્યા

૪ જૈન લગ્નવિધિમાં લગ્નની પહેલા આઠ માતાની સ્થાપના કરવામાં આવે છે જુઓ જૈન લગ્નવિધિ અથવા આચારદિનકરના વર્તમાન વિસ્તાર આ વિધિને 'માઇથાપના' એમ ભાષામાં કહેવામાં આવે છે

૫ **સંસારીજીવ** પોતાનું ચરિત્ર **અગૃહીતસંકેતા** અને **પ્રજ્ઞાવિશાળા** પાસે સદાગમ સમક્ષ કહી બતાવે છે અને સુમતિ-ભવ્યપુરુષ તે સાંભળે છે તે વાત હવે તાજી કરો એનો સંબંધ મળવાનો હવે વખત નજીક આવે છે

૬ આઠ પ્રવચનમાતા માટે જુઓ પ્રસ્તાવ ત્રીજો પ્ર ૧૪ (પૃ ૫૦૫)માં કરેલી મારી નોટ અહીં મૂળમાં તેને લગતી હકીકત આવે છે

૧ "પ્રથમની માતા સાધુ નાણુ હાથ નજર આગળ કરાવે છે "અને જ્યારે જૈનપુરમાં મુનિરાજ ચાલે છે ત્યારે ખાસ કરીને "તેઓને કોઇ પણ બીજી બાબતમાં આક્ષેપ (ખેંચાણ) ન "થાય તે બાબત પર ખાસ ધ્યાન આપે છે[1]

૨ "બીજી માતામાં એવી શક્તિ છે કે એ મુનિજન પાસે સદ્ "બુદ્ધિથી પવિત્ર થયેલ વાક્યો જ બોલાવે છે, જેવી વાત બની "હોય તેવા જ વાક્યોમાં બોલાવે છે, સાંભળનારને હિત કરે "તેવી જ વાત બોલાવે છે, ગણ્યાગાંઠ્યા જરૂરી શબ્દોમાં જ "બોલાવે છે અને તે પ્રમાણે તે સર્વદા વર્તે છે

૩ "ત્રીજી માતામાં એવી શક્તિ છે કે ખાવાનું કારણ પ્રાપ્ત "થાય ત્યારે તેઓ (યતિલોકો પાસે) એ સર્વ પ્રકારના "દોષોથી રહિત આહારની શોધ કરાવે છે અને તે પણ વ્યા- "જબી રીતે જ ખવરાવે છે

૪ "ચોથી માતામાં એવી શક્તિ છે કે મુનિરાજ જ્યારે વસ્તુ "પાત્ર કે ટુંકામાં કહીએ તો કોઇ પણ ચીજ લે અથવા મૂકે "ત્યારે તેને બરાબર જુએ છે, તેની સારી રીતે પ્રમાર્જના[2] "કરે છે અને કોઇ પણ સૂક્ષ્મ જીવનો વિનાશ ન થાય તેની "ખાસ સંભાળ રાખે છે

૫ "પાંચમી માતાની એવી શક્તિ છે કે તેના વડે એક બહુ "સુંદર કામ થાય છે કોઇ વખત વધારાનો આહાર તજી "દેવો-ફેંકી દેવો પડતો હોય, શરીરને તજવું પડે તેવું હોય, "શરીરના મળનો ત્યાગ કરવો હોય, વડીનીતિ દ્વારા કચરો "કાઢવો હોય, ટુંકમાં કોઇ પણ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો હોય ત્યારે

---

૧ પ્રત્યેકના વર્ણન સાથે અનુક્રમે નીચેના નામો ધારશો અને વિચારશો

૧ ઇર્યાસમિતિ
૨ ભાષાસમિતિ
૩ એષણાસમિતિ
૪ આદાનભંડમતનિક્ષેપણાસમિતિ
૫ પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ
૬ મનોગુપ્તિ
૭ વચનગુપ્તિ
૮ કાયગુપ્તિ

૨ પ્રમાર્જના વસ્તુને સુંવાળા પદાર્થથી-રજોહરણ વિગેરેથી સાફ કરવી, બહુ ધીમેથી તે પર રહેલ ન દેખાય તેવા નાના જંતુઓને દૂર કરવા તે

"એ શાસ્ત્રમા બતાવેલી રીત પ્રમાણે શુદ્ધ નિર્જીવ ભૂમિના
"તેનો ત્યાગ કરાવે છે, કોઇ જીવને દુખ ન થાય તે માટે
"બનતો પ્રયાસ કરાવે છે

૬ "છઠ્ઠી માતા સાધુ મહારાજના મનને નિરતર આકુળવ્યાકુ
"ળતા વગરનુ રાખે છે અને છતા તેમનામા જે કાઇ દોષો
"થઇ ગયા હોય તે સર્વને બહુ જોસ સાથે ખપાવી દે છે,
"તેને રદ કરાવી દે છે

૭ "સાતમી માતા ખાસ કારણની ગેરહાજરીમા સાધુઓ પાસે
"મૌન પળાવે છે, ખાસ લાભ ન હોય ત્યાસુધી તેમને બોલ
"વાની મનાઇ કરે છે અને કોઇ કારણ પ્રાપ્ત થાય અને તે
"મને બોલવાની જરૂર જ પડે તો બોલવામા કોઇ પણ પ્રકા-
"રનો દોષ ન થાય તેટલુ જ બોલાવવા સર્વદા તત્પર રહે છે

૮ "આઠમી માતા વળી એક ઘણુ જ નવીન પ્રકારનુ કાર્ય બજાવે
"છે જ્યા સુધી કાઇ ખાસ કારણ ન હોય ત્યા સુધી તે સાધુ
"ઓને કાચબાની પેઠે તદ્દન ગંકોચાવીને રાખે છે ખાસ
"કારણ પડે અને મુનિલોકને ચલન કરવુ પડે તો શરીરથી
"ઉત્પન્ન થતા દોષોને અટકાવે છે

પહેલે દિવસે એ જૈનપુરની સુંદર મેનાઓ-સારભૂત મીઠી માવ ડીઓનુ સ્થાપન કરવામા આવ્યુ અને તેમનુ પૂજન કરવામા આવ્યુ

વેદી-કુડ તૈયારીઓ.

ત્યાર પછી ચિત્તસમાધાન અતરગ મડપ (માડવા)મા આવી રહેલી નિસ્પૃહતા વેદીને સારી રીતે વાળી ઝૂડીને સાફ કરવામા આવી ચારિત્રધર્મમહારાજાએ પોતાના તેજથી તે વખતે મોટો વિસ્તારવાળો અગ્નિકુડ સળગાવ્યો, વધારે ચેતાવ્યો અને લગ્ન વખતે જે જે ઉચિત ક્રિયાઓ કરવી જોઇએ, જે જે તૈયારીઓ પ્રથમથી કરી રાખવી જોઇએ તે સર્વ યથોચિત કરી તૈજસી પદ્મા અને શુકલા માતાઓએ અત્યત આદરપૂર્વક વધૂકર્મ કર્યું, મતલબ સ્નાન, શરીરે વિલેપન અને આભૂષણધારણ વિગેરે સર્વ ક્રિયાઓ કરી લીધી એ માવડીઓએ અને બીજા મારા આખા સામતવર્ગે અને રાજાઓએ મને સ્નાન કરાવ્યુ, વિલેપન કર્યું, ઘરેણા પહેરાવ્યા અને સુંદર વસ્ત્રો ધારણ કરાવ્યા

લગ્ન.

ત્યાર પછી વિવાહ થવાની શરૂઆત થઇ સદ્બોધમત્રી પોતેજ પુરોહિત (ગોર) થયા એણે કર્મ નામના લાકડા અગ્નિમા નાખવા માડ્યા, યજ્ઞ આદરી દીધો, એમા સદ્ભાવનાની આહુતિઓ આપવા માડી, કુવાસના

નામની શાળો અંજળી ભરી ભરીને અગ્નિકુંડમાં નાખવામાં આવી એવી રીતે મહા તૈયારીઓ અને સમારંભો થઇ રહ્યા સદાગમ પોતે જોશી થયા અને તેમની હાજરીમાં વૃષ લગ્નના અમુક અંશમાં ક્ષાંતિ કન્યા સાથે મારા લગ્ન થયા મેં તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું તે વખતે શુભ પરિણામ વિગેરે રાજાઓ ઘણા હર્ષમાં આવી ગયા, નિષ્પ્રકંપતા વિગેરે મહારાણીઓ પણ બહુ જ વિલાસમાં આવી ગઇ, તેમને બહુ આનંદ થઇ ગયો અને આખા મંડળો ગાંડાઘેલા જેવા થઇ ગયા તે જ વૃષ લગ્નમાં દયા વિગેરે બીજી આઠે કન્યાઓના પણ મારી સાથે લગ્ન થયા

જીવવીર્ય સિંહાસને

જીવવીર્ય નામનું મોટું વિસ્તારવાળું સિંહાસન હતું તેની ઉપર હું તે સર્વ પત્નીઓ સાથે બેઠો ચારિત્ર ધર્મ રાજા વિગેરેને બહુ આનંદ થયો અને તેઓએ પણ અનેક પ્રકારના વિલાસો તે વખતે કર્યા, બતાવ્યા

વૈશ્વાનરાદિ ઉપશાંત.
અન્ય કન્યાઓ સાથે લગ્ન.
સુખ સદા હાનુ ભવ.

હવે જરા મોહરાજાની વાત કરી લઉં અગૃહીતસંકેતા ! જ્યારે હું વિદ્યાની સાથે પરણ્યો હતો ત્યારથી જ પરમાર્થથી તો મોહરાજા ઘણો નરમ પડી ગયો હતો, પરંતુ એ રાજા હિંમત હારે તેવો ન હોતો, વળી એ એના આખા લશ્કરનો સમુદાયઆત્મા હતો, સર્વનો જીવને શ્વર હતો અને સર્વનો સારભૂત હતો તેથી બળેલી દોરડી જેવો આકાર ધારણ કરીને પણ તે ત્યાં પડી રહ્યો હતો એને ઘણો ત્રાસ થયો તો પણ ત્યાંથી નાસી ગયો નહોતો ત્યાર પછી ક્ષાંતિ વિગેરે નવ કન્યાઓને હું પરણ્યો, તે કન્યાઓ વૈશ્વાનર વિગેરેની ખાસ દુશ્મન હતી તે તો તારા સમજવામાં આવી ગયું હશે હવે ચારિત્રધર્મરાજાએ મોહરાજાના આખા લશ્કરને નસાડી મૂક્યું અને એનો પાપોદય સેનાપતિ તો મોરચેથી નાસી જ ગયો અને તેમ થતાં એ મહામોહરાજા નરમ થઇ ગયો હતો પરંતુ છૂપાઇને છાનોમાનો બેસી રહ્યો હતો તે હવે તેથી પણ વધારે નરમ પડ્યો અને ત્રાસ પામતો હિંસા વૈશ્વાનર વિગેરે નવે જણને પોતાની સાથે લઇને બને તેટલો વધારે દૂર ચાલ્યો ગયો આવી રીતે મારા દુશ્મનોનો નાશ તો ન થયો પણ અત્યારે તેઓ દૂર નાસી ગયા

એ પ્રમાણે હકીકત બની એટલે મારી દશ પત્નીઓ સાથે વિલાસમાં હું પડ્યો, તેઓના પ્રેમમાં પડ્યો, તેઓને ભેટ્યો, તેઓની

સાથે મેં આનંદ કર્યો, તેમના સંગમાં રહી શાંત જીવન ગાળ્યું, પીડા બાધા વગરની સ્થિતિ અનુભવી, અનેક પ્રકારના પ્રમોદને પીછાન્યો—વળી તે વખતે મારૂં પોતાનું આખું લશ્કર પણ મને ઘેરીને બેસી રહ્યું અને અંતરંગ વિલાસોમાં ઊંચા પ્રકારની લીલા કરતા સ્વસંવેદન[1] સુખ અનુભવ્યું, મુનિ નિર્મળાચાર્ય કહી ગયા હતા તે સર્વ બાબતોનો સાક્ષાત્કાર કર્યો અને તેમના વચનની સત્યતા મને બરાબર સમજાણી.

હવે એ શુભપરિણામ રાજાને નિષ્પ્રકંપતા રાણીથી બીજી પણ ઘણી દીકરીઓ થઇ હતી તેઓ અનુક્રમે [2]ધૃતિ, શ્રદ્ધા, મેધા, વિવિદિષા, સુખા, મૈત્રી, પ્રમુદિતા, ઉપેક્ષા, વિજ્ઞપ્તિ, કરૂણા વિગેરે અનેક હતી એ સર્વ કન્યાઓને હું પરણ્યો એ સર્વ નવીન સ્ત્રીઓ અને અગાઉની દશે સ્ત્રીઓ સાથે આખો વખત વિલાસ કરતો રહ્યો, આનંદ અનુભવતો ગયો, મજાઓ ઉડાવતો રહ્યો એ સર્વે સ્ત્રીઓ મારી પાસે જ

---

૧ **સ્વસંવેદન** આત્મસાક્ષાત્કાર જાતે અનુભવ કરવો તે ચોથી દૃષ્ટિની આખરે વેદ્યસંવેદ્ય પદની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાર પછી સ્વસંવેદન શરૂ થાય છે એ અદ્ભુત અપૂર્વ આત્મદશા છે, તે પ્રગતિની નિશાની છે, આત્માનું ઉત્થાન બતાવનાર છે એનો વિસ્તાર યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયમાં જોવામાં આવશે સામાન્ય માહિતી માટે જુઓ જૈ દ યોગ પૃ ૩૭

૨ **ધૃતિ** ધૈર્ય, ધીરજ, શાંતિ, આત્મબળ

શ્રદ્ધા આપ્ત પુરૂષ પર વિશ્વાસ, આત્મબળ પર વિશ્વાસ, આત્માનો પુરૂષાર્થ મોક્ષ લઈ શકે એવો નિર્ણય

મેધા દલીલ કરવાની સમજવાની પચાવવાની બુદ્ધિ

વિવિદિષા ધર્મવાદ કરવાની ઇચ્છા એથી સામો મનુષ્ય યોગ્ય ધર્મ પામી આત્મકલ્યાણ કરી શકે છે

સુખા સુખનો અનુભવ વાસ્તવિક સુખનો સ્વાદ

મૈત્રી સર્વ જીવોને પોતાના બંધુ ગણી તેમને શરીરનું કે મનનું દુ ખ ન થાય તેવું વર્તન તેમની સાથે કરવું

પ્રમુદિતા ગુણ ઉપર, ગુણવાન્ ઉપર, ગુણવાન્ સાથે સબંધ કરનાર ઉપર ખાસ પ્રેમ, તેમના તરફ આકર્ષણ

ઉપેક્ષા દોષ અને દોષવાળા તરફ બેદરકારી, તેઓની કર્માધીન સ્થિતિ પર વિચારણા

વિજ્ઞપ્તિ વિશેષ જ્ઞાન, સમજણ, જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનવ્યય

કરૂણા પાપના પરિણામો અત્યારે સહન કરવા હોય તેઓ પર દયા, પ્રેમ, તેમને દુ ખમાથી તારવાની વૃત્તિ

રહે, તેઓના ટોળા વચ્ચે હુ બેસું, તેઓ મારી સાથે વિલાસ કરે-આવી રીતે મને સુખનો અનુભવ થયો, અત્યત આનદ થયો, સપૂર્ણ રસના પ્રમોદમા મેં ડૂબકીઓ મારી

મેં એ વખત ચિંતવના કરી કે અહો! મહાત્મા ભગવાન નિર્મળાચાય જે સુખાનુભવની મને અગાઉ સૂચના કરી હતી તેનો અત્યારે મને સાક્ષાત્કાર થાય છે!! આવી રીતે અત્યત પ્રમોદનો અનુભવ કરતો હુ સપ્રમોદપુરમા રહ્યો હતો તે વખતે મહાનુભાવ શ્રીનિર્મળાચાય ફરતા ફરતા પાછા તે જ નગરે આવી પહોંચ્યા, પોતાનો આખો પરિવાર તેમની સાથે હતો અને તે જ આહ્લાદમદિર બગિચામા આવીને તેઓશ્રી ઉતર્યા મને જેવા તેઓશ્રીના આગમનના સમાચાર મળ્યા કે તુરત જ અત્યત આદરપૂર્વક હુ આહ્લાદમદિર તરફ ગયો, બહુ પ્રેમભક્તિપૂર્વક મેં તેઓશ્રીને વદન કર્યું

નિર્મળાચાર્ય આગમન

વ્યવહાર-દ્રવ્યભાવ લિંગ.
મહાપૂજાની તૈયારી.
દ્રવ્ય દીક્ષા ગ્રહણ.

પછી મારા લલાટે બન્ને હાથ જોડીને અત્યત વિનયભાવથી નમન કરીને બહેન અગૃહીતસકેતા! મેં આચાર્યમહારાજને વિજ્ઞાસ કરી-"ભગવન્! આપશ્રીએ આદેશ આપ્યો હતો તે પ્રમાણે અત્યાર સુધી સર્વ વ્યવસ્થા મેં કરી છે નાથ! હવે કૃપા કરીને મને દીક્ષા આપો" મહા વિચક્ષણ નિર્મળસૂરિમહારાજે જવાબ આપ્યો "રાજન્! તને ભાવથી ભાગવતી દીક્ષા આપોઆપ જ પ્રાપ્ત થઇ ગઇ છે તો હવે દીક્ષા આપવાની તો ક્યા રહી? જો ભાઇ! હકીકત એમ છે કે હાલ છેલ્લા થોડા વખતથી તુ ઘરમા રહ્યો ત્યારે તારા સબધમા જે બન્યુ છે અથવા તેં જે બનાવ્યુ છે તે ખાસ સવિશેષપણે સાધુપણામા કરવાનુ છે, તેથી ભાવદીક્ષા તો તેં વસ્તુત લઇ લીધી જ છે છતા ડાહ્યા માણસોએ આ બાબતમા [1]વ્યવહારનુ ઉલ્લઘન કરવુ ન જોઇએ તેથી દ્રવ્યલિંગ (બાહ્ય વેશ) તને આપવામા આવશે કેમકે ભાવલિંગમા બાહ્ય ચિહ્ન પણ હેતુ તરીકે ખાસ પસદ કરવા યોગ્ય છે તેથી તને

---

૧ વ્યવહાર બાહ્ય નજરે જોનારને પ્રતીતિ ઉપજવાનુ કારણ વસ્તુતત્ત્વે તો નિશ્ચય માર્ગે જ લાભ આપે છે પણ વ્યવહારનો લોપ કરવાથી અવ્યવસ્થા થઇ જાય તેથી સમુદાયકારણે વ્યવહારને ખાસ ઇષ્ટ મા યો છે

¹બાહ્ય લિંગ હવે આપવામાં આવે છે" તે સાંભળી અત્યંત વિનયપૂર્વક "બહુ કૃપા કરી! મારા નાથ!" એટલા શબ્દો હું ઉદ્ગારરૂપે બોલ્યો

ત્યાર પછી આઠ દિવસ સુધી શ્રીજિનેશ્વર દેવની પૂજા રચવામાં આવી (અષ્ટાહ્નિક મહોત્સવ કર્યા), મુનિઓની આઠે દિવસ પૂજા કરી, આખા નગરના સર્વે શહેરીઓને આનંદ કરાવ્યો, બંધુવર્ગને યોગ્ય ભરભળામણ કરી દીધી, યાચક અને ઇચ્છકની માગણીઓ પૂરતી રીતે સંતોષી, મારા પુત્ર જનતારણને રાજ્યગાદી પર સ્થાપન કર્યો અને તે કાળને યોગ્ય સર્વ પ્રકારની જરૂરી ક્રિયાઓની વિધિઓ સંપૂર્ણ કરી દીધી, પછી મદનમંજરી, કુળધર અને પ્રધાન સેવકવર્ગસહિત નિર્મળસૂરિ પાસે યોગ્ય વિધાનપૂર્વક દીક્ષા અંગીકાર કરી, સંસારગૃહથી બહાર નીકળ્યો, ²અર્થાત્ દ્રવ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, મુનિવેશ ધારણ કર્યો

અભ્યાસ. વિહાર.

સંલેખના. અનશન.

પ્રથમ ગ્રૈવેયકે.

સૂરિપાદે આવ્યા પછી હું સાધુનો સર્વ ક્રિયામાર્ગ બરાબર શીખ્યો ત્યાં આવ્યા પછી સદાગમ મારા પર વધારે પ્રેમી થયો તેણે મને જે પ્રમાણે સૂચના આપી તે પ્રમાણે મેં અગીઆર અંગનો અભ્યાસ કર્યો, ³કાળિક અને ઉત્કાળિક સૂત્રો ભણ્યો. વળી સમ્યગ્દર્શન ઉપર તો બહુ પ્રેમી થઇ ગયો તે ઉપરાંત ચારિત્રધર્મ ઉપર તો હૃદયનો પ્રેમ વધતો જ ચાલ્યો સૂરિપાદે આવ્યા પછી એના લશ્કરને બહુ સારી રીતે ઓળખ્યું, તેમના દરેકના કાર્યની કિંમત થઇ, પરીક્ષા આવી

---

૧ ભાવ લિંગને અંગે બાહ્ય ચિહ્ન ઘણી વાર ઉપયોગી સાધન બને છે કેટલીક વાર અમુક વેશ કે કીર્તિ પતિત થતા અટકાવે છે અને વ્યવહારને અંગે તેની ઉપર જણાવેલી જરૂર છે

અહીં વિચારવા જેવી વાત છે કે અંતરંગ શુદ્ધિ થયા પછી પૂર્ણ યોગ્યતા જોયા પછી અને યોગ્ય સમય ઉમેદવારી કરાવ્યા પછી દ્રવ્યદીક્ષા આપવામાં આવે છે આ નિયમ સાર્વજનિક જણાતો નથી એમ લાગે છે કે વ્યક્તિવિકાસ ઉપર દીક્ષાકાળનો નિર્ણય કરવામાં આવતો હશે એ બાબત ગમે તે હોય પણ નિર્મળ સૂરિએ જે માર્ગ સ્વીકાર્યો છે તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય તો છે જ

૨ મતલબ એ છે કે બાહ્ય વિધિપૂર્વક મને દીક્ષા આપવામાં આવી અને સ્થવીર તરીકે હું સૂરિ પાસે રહ્યો

૩ કાળિક સૂત્ર-ઉત્કાળિક સૂત્ર દિવસ અને રાત્રિના પ્રથમ અને અત્ય પહોરમાં જ જેનું અધ્યયન થઇ શકે તે 'કાળિક સૂત્રો' અને માત્ર કાળવેળા છોડી દર કોઇ અવસરે જેનું અધ્યયન થઇ શકે તે 'ઉત્કાળિક સૂત્રો'

તેમજ સૂરિપાદે આજ્ઞા પછી સયમયોગ અને તપયોગનુ સારી રીતે પાલન કર્યું પછી પ્રમત્તતા નદી વિગેરે દુશ્મનોને ક્રીડા કરવાના સ્થાને હતા તે ભાગી નાખ્યા, ચિત્તવૃત્તિ અટવીને વાળી ઝૂડીને વધારે સાફ કરી આવી રીતે સયમયોગ સાધતા અને ગુરૂમહારાજના ચરણની સેવા કરતા સાધુપણામા હુ ઘણો કાળ વિચર્યો, આખરે સલેખના[1] કરી, અનશન[2] કર્યું આ બધી બાબત જોઇને મારી ઉપર દેવી ભવિતવ્યતા તુષ્ટમાન થયા તેણે મને એક બીજી ગોળી આપી એના તેજથી નિર્બાધાલય વિભાગના [3]કલ્પાતીત વિબુધોમા મને લઇ જવામા આવ્યો પ્રથમ ગ્રૈવેયકે[4] મારી સ્થાપના કરવામા આવી મને ત્યા દેવપણે ઉત્પન્ન કર્યો

* * * *

* * *

પ્રથમ ગ્રૈવેયકે.

પ્રથમ ગ્રૈવેયકમા ત્રેવીશ સાગરોપમ કાળ સુધી હુ રહ્યો ત્યા અત્યત મનોહર દીવ્ય પલગ પર અતી સુંદર કિમતી વસ્ત્ર પાથરવામા આવ્યા હતા ત્યા અત્યત નિર્મળ આકારને ધારણ કરીને હુ બહુ સુખમા રહ્યો આખો વખત શાત જીવન ગાળ્યુ, સર્વ પ્રકારની બાધા પીડાના અભાવવાળુ સુખી જીવતર વ્યતીત કર્યું અને સુખામૃતનો સાક્ષાત્ અનુભવ કર્યો

* * * *

* * *

સિંહપુરે ગગાધર.
દીક્ષા. ચારિત્ર.
પાચે ગ્રૈવેયકે.

---

૧ સલેખના મરણ નજીક હોય જરૂરી વસ્તુ સિવાય સર્વ સયોગનો ત્યાગ કરવામા આવે છે એનો વિધિ આઉર પચ્ચક્ખાણ પયન્નામા બતાવ્યો છે દરેકે બહુ જ વિચારવા યોગ્ય છે

૨ અનશન ચારે આહારનો ત્યાગ સર્વ ભોજનનો ત્યાગ કરી મરણ નજીકને સમયે ધ્યાનગ્રસ્ત થવુ એ અત સલેખનાનો એક પ્રકાર છે

૩ કલ્પાતીત જુઓ નોટ પ્રસ્તાવ ૭ મો પ્રકરણ ૧૬ મુ (પૃ ૧૮૨૦-૧)

૪ ગ્રૈવેયક બારમા દેવલોકની ઉપર મહર્દ્ધિસપન્ન નવ ગ્રૈવેયકના દેવો રહે છે તેઓ અત્યત સુખી હોય છે વૈમાનિક કલ્પાતીત દેવનો એ એક પ્રકાર છે

ત્રેવીશ સાગરોપમને અંતે મનુજગતિ નગરીના એક ઐરવત[1] નામના સુંદર નાના પેટા વિભાગીય પાડામા મારી ભાર્યા ભવિતવ્યતાના સબધથી હુ આવી પહોંચ્યો એ ઐરવત પાડામા એક સિંહપુર નામનુ નગર હતુ ત્યા વીણા અને મહેંદ્ર નામના સ્ત્રીપુરૂષ રહેતા હતા તેઓ જાતે ક્ષત્રિય હતા તેમનો હુ પુત્ર થયો. મારૂ ગંગાધર નામ રાખવામા આવ્યુ પરાક્રમની બાબતમા ત્યા મારી સારી વિખ્યાતિ થઇ

યોગ્ય વય થયા પછી અને સારી આબરૂ જમાવ્યા પછી મને જાતિસ્મરણ[2] જ્ઞાન થયુ મેં દીક્ષા લીધી સુઘોષ નામના અતિ વિદ્વાન અને આત્માનુભવ કરનાર મહાત્મા આચાર્યના હાથ નીચે અગાઉની પેઠે મેં સર્વ કૃત્યો કર્યાં અને અંતે અગાઉ જણાવેલા ક્રમ પ્રમાણે મેં સલેખના અનશનાદિ કર્યાં આખરે મારી ભાર્યાના યોગથી હુ બીજે ગ્રૈવેયકે ગયો

*   *   *

આવી રીતે અનુક્રમે મનુષ્ય થયો, દીક્ષા લીધી, તેનુ વિધિપૂર્વક પાલન કર્યું, અંતે સલેખના કરી અને ત્રીજે ગ્રૈવેયકે ગયો-એમ કુલ પાચ વાર જવાનુ થયુ અને પાચે ગ્રૈવેયકે હુ ગયો મનુષ્યભવમા દીક્ષા લઇને ઉપર ચઢતો ગયો અને ગ્રૈવેયકમા એક એકનો વધારો કરતો ગયો બહેન અગૃહીતસંકેતા! આવી રીતે મારી સ્થિતિ વધતી ચાલી છેવટે પાચમા ગ્રૈવેયકમા સતાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ ભોગવી ત્યા મને સુંદર, ચિત્તને તદ્દન શાત કરનારી અને સુખસમૂહને આપનારી અત્યત પવિત્ર કલ્યાણમાળા પ્રાપ્ત થઇ

૧ ઐરવત જબુદ્વીપમા ભરત ઐરવત અને મહાવિદેહ ત્રણ ક્ષેત્રો છે એમા ભરત ઐરવતમા છ છ આરા ક્રમે સારા અને ખરાબ વર્તે છે મહાવિદેહમા હમેશા ચોથા આરાના ભાવ વર્તે છે જબુદ્વીપ ફરતો લવણ સમુદ્ર છે તેની ફરતો ધાતકી ખડ દ્વીપ છે, તેમા બે બે ભરત ઐરવત મહાવિદેહ છે અને તેની ફરતો કાળોદધિ સમુદ્ર છે ત્યાર પછી પુષ્કર દ્વીપ આવે છે તેમા પણ બે બે ભરત ઐરવત મહાવિદેહ છે અત્ર પાચમાના કોઇ પણ ઐરવતમા સસારીજીવ ગયો હોય એમ જણાય છે જૈન પૃથ્વી સબધી હકીકત અઢીદ્વીપના નકશાની હકીકતમા મળશે

૨ જાતીસ્મરણજ્ઞાન પોતે પૂર્વ ભવમા કોણ હતો તે યાદ આવે આ જ્ઞાન મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે કેટલા ભવ યાદ આવે તે ક્ષયોપશમ ઉપર આધાર રાખે છે આ કાળમા પણ એ જ્ઞાન થઇ શકે છે, એનો નિષેધ નથી

પ્રકરણ ૧૦ મું

ગૌરવોથી અધઃપાત.

પાચમા ગ્રૈવેયક સુધી જઇ ત્યાની અદ્દભુત સમૃદ્ધિનો આનદ ભોગવ્યો, બહુ લાબા વખત સુધી ચિત્તનિર્વાપુનો અનુભવ કર્યો અને શારીરિક સુખો અતિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના અનુભવ્યા–છઠ્ઠી વાર ત્યાર પછી મનુજગતિના ધાતકી ખડ નામના વિભાગમા ભરતક્ષેત્રમા શખ નામના નગરમા હુ ભદ્રા અને મહાગિરિનો સુંદર રૂપવાન્ પુત્ર થયો, મારૂ સિંહ નામ રાખવામા આવ્યુ રાજાના વશમા મારો જન્મ થયો તેથી સુંદર ભોગને યોગ્ય સઘળી સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત થઇ મારૂ રૂપ પણ સારૂ થયુ

સિંહની દીક્ષા.

અનુક્રમે હુ યૌવન વય પામ્યો મારે તે વખતે ધર્મબંધુ નામના એક વિદ્વાન્ મુનિમહારાજનો યોગ થયો તેમના ઉપદેશથી ભગવાનના મતની મેં દીક્ષા લીધી, રાજવૈભવ છોડી દીધો ભદ્રે અગૃહીતસકેતે ! તે વખતે મેં સાધુઓની સર્વ ક્રિયાઓ કરી, ચરણ કરણ ક્રિયામા સારી રીતે ઉધુક્ત રહ્યો, ઉગ્ર વિહાર કર્યા અને પ્રેમપૂર્વક સૂત્ર અને અર્થનો અભ્યાસ કરવામા બહુ ઉદ્યમ કર્યો

દ્વાદશાગી અને ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ.
આચાર્યપદ મને આપવામા આવેલુ સ્થાન.
માન. વાદ. યશ. સ્તુતિ. સેવા. વિખ્યાતિ.

થોડા વખતમા મેં બારે અગનો અભ્યાસ કર્યો, ચૌદે પૂર્વસહિત[1] મને દ્વાદશાગી પ્રાપ્ત થઇ સદાગમ અતિશય પ્રેમપૂર્વક મારી પાસે

---

[1] પૂર્વ શાસ્ત્ર ગ્રથો બહુ વિસ્તારવાળા છે લખવા માડ્યા હોય તો પાર આવે નહિ એ ચૌદ ગણવામા આવતા હતા અત્યારે એ સર્વ વિચ્છેદ ગયા છે દ્વાદશાગીમાં અગીઆર અગોના અવશેષો મળે છે બારમુ દૃષ્ટિવાદ અગ વિચ્છેદ ગયુ છે

વધારે વધારે રહેતો ગયો અને જાણે મારો ખાસ સગો ભાઇ હોય તેમ મારી સાથે વર્તવા લાગ્યો અગાઉ પણ મને અનેક વાર ઘણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ હતુ પણ કોઇ પણ વખતે મેં પૂરેપૂરા ચૌદે પૂર્વ પૂરા કર્યા ન હોતા, અને આ વખતે તો બહુ થોડા વખતમા અને રમત માત્રમા ચૌદે પૂર્વ પૂરેપૂરા હુ ભણી ગયો, તેની રચના મને બહુ સારી થઇ ગઇ આવી રીતે સદાગમના સબધથી મને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારે જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ થઇ

મારા ધર્મબધુ ગુરૂએ જોયુ કે મેં સર્વે સૂત્ર અને અર્થનો સારો અને પૂરો અભ્યાસ કર્યા હતો એટલે તેઓશ્રીએ શ્રીસઘ સમક્ષ મને પોતાને સ્થાને (આચાર્ય સ્થાને) સ્થાપન કર્યો જે વખતે મને આચાર્ય અને ગચ્છાધિપતિને સ્થાનકે બેસાડ્યો તે વખતે દેવતાઓ પણ આવ્યા, દાનવો પણ દાખલ થયા અને મનુષ્યોસહિત તે સઘળાઓએ મોટો ચમત્કાર ઉપજાવે તેવો આનદોત્સવ કર્યો લોકોએ મારી ઘણી પ્રશસા કરી, દેવતાઓ પણ વખાણ કરવા લાગ્યા, ખૂદ આચાર્યગુરૂએ પણ વારવાર શ્લાઘા કરી અને સર્વે મારા સાભળતા કહેવા લાગ્યા કે 'અહો! આટલી નાની વયમા તમે આટલો બધો જ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો અને જ્ઞાનને ગ્રહણ કર્યું! તમને ધન્ય છે, તમારો અવતાર સફળ છે વિગેરે વિગેરે' મને આચાર્યપદની સ્થાપનાને પ્રસગે લોકબધુની[1] વસ્ત્ર, આભૂષણો અને માળાઓથી સારી રીતે પૂજા કરવામા આવી અને વળી આખા સઘની ભોજનથી તેમ જ વસ્ત્રાદિની પ્રભાવનાથી વિધિપૂર્વક પૂજા કરવામા આવી

ધીમે ધીમે મારી ખ્યાતિ એટલી બધી વધી ગઇ કે એ સર્વે દેવો, એ મહાભાગ મુનિઓ અને એ સજ્જન પુરૂષો મારા ગુણોથી અને ખાસ કરીને મારા જ્ઞાનમહિમાથી મારા તરફ વધારે વધારે આકર્ષણ પામતા ગયા, મને નમતા ગયા અને સર્વે મારા સેવક થઇ ગયા, તે ઉપરાત અનેક મહાવિદ્વાન્ અતેવાસીઓ (શિષ્યો) પણ સર્વે મારો વિનય કરવા લાગ્યા, મારા પોતાના ગચ્છના સાધુઓ તો શુ પણ બીજા ગચ્છના મોટા ધુરધર પડિતો પણ મારી પાસે આવી રહ્યા-આવી રીતે મારી પ્રશસા વધતી ચાલી, મારૂ કામ પણ વધતુ જ ચાલ્યુ

ત્યાર પછી હુ પણ નવા નવા જૂદા જૂદા ગામોમા, શહેરોમા અને રાજધાનીઓમા વિહાર કરતો ચાલ્યો અને દરેક જગ્યાએ વિદ્વતા-પૂર્ણ ઘણા સુદર વ્યાખ્યાનો આપતો રહ્યો, અનેક જગ્યાએ સભાઓને રજન કરતો ચાલ્યો અને પ્રશસાના ડકા વગડાવતો રહ્યો

---

૧ લોકબધુ જિનેશ્વર મહા[illegible]

મોટા મોટા વાદીઓના અખાડા રૂપ અટવીઓમાં મેં સામે આવતા કુતીર્થીઓના વાદી રૂપ મસ્ત હાથીઓના ટોળાઓના કુંભસ્થળો મારી ભાષારૂપ અંકુશથી તોડી નાખ્યા, ભાંગી નાખ્યા, વિદારી નાખ્યા અને જ્યારે સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રમાં રહેલા ઊંડા રહસ્યજ્ઞાનની મેં વાતો વિસ્તારથી કરવા માંડી-સમજાવવા માંડી ત્યારે મોટા મોટા સેનાપતિઓ સામંતો અને મહારાજાઓ પણ ઊંચા સ્વરે અત્યંત સુંદર શબ્દોમાં મારી કીર્તિ ગાવા મંડી ગયા, મારા યશની ધ્વજા ફરકાવવા લાગ્યા અને મારી આબરૂનો મહાન્ પડઘો વગાડતા રહ્યા. તેઓ એટલી સારી રીતે અને એટલા મીઠા શબ્દોમાં મારી પ્રશંસા કરતા હતા કે તેનું વર્ણન કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે. દાખલા તરીકે તેઓ બોલતા કે 'હે નાથ! ખરે ખર તમે ધન્ય છો, નસીબદાર છો, તમારૂં જીવતર સફળ છે, તમે આ દુનિયા પર અવતાર લઇને પૃથ્વીને શોભાવી છે, દીપાવી છે, અલંકરી છે, તમે ખરેખર પરમ બ્રહ્મરૂપ છો, પૃથ્વીના શણગાર છો, ધર્મના દીપક છો, અપવાદ રહિત તમે સાચા સિંહ છો. આપનું સિંહ નામ યથાર્થ છે' આવી રીતે અનેક તીર્થીઓ, વાદીઓ અને નાસ્તિકો પણ મારી સ્તુતિ કરતા રહ્યા, મને આસમાન પર ચઢાવતા ગયા અને માથાં ઝુકાવીને મારી સમક્ષ ખડા રહેતા ચાલ્યા. છેવટે સર્વે મારી સ્તુતિ તો કરતા પણ આખરે સેવાચાકરી પણ કરવા લાગ્યા અને પૂજા પાઠ કરવા લાગ્યા. આવી રીતે દિન પ્રતિદિન મારૂં કામ વધતું જ ચાલ્યું.

ભવિતવ્યતાની ઉશ્કેરણી.

આવી રીતે આચાર્ય તરીકે સર્વે લોકમાં હું મોટો અગ્રેસર બની ગયો, સર્વેમાં અત્યંત આકર્ષક બની ગયો અને સર્વે મને નમવા લાગ્યા તે વખતે એક ખાસ બનાવ મારા સંબંધમાં બન્યો તે બરાબર ધ્યાન દઇને ભદ્રે અગૃહિતસંકેતે! તું હવે સાંભળ. વાત એમ બની કે મારી આવી અદ્ભુત પ્રકારની ઋદ્ધિસિદ્ધિ જોઇને મારી પાપી ભાર્યા ભવિતવ્યતાને ઘણી અદેખાઇ થઇ આવી. એ તો મારા ઉપર રૂષ્ટમાન થઇ ગઇ અને મને હેરાન કરવાનો ધંધો આદરી બેઠી. તેણે વિચાર કર્યો કે અગાઉ જ્યારે મહામોહરાયના લશ્કરીઓએ મારી સલાહ પૂછી હતી ત્યારે મેં તેમને જણાવ્યું હતું કે [1]તેઓએ હમણા થોડો વખત કાઢી નાખવો, અને રાહ જોવી-જ્યારે તેઓને યોગ્ય વખત આવશે ત્યારે તક જોઇને તેમને મારી તરફથી ખબર આપવામાં આવશે. તેઓ મારા ઉપર આધાર રાખીને તે વખતથી નરમ પડી ગયા છે અને હવે એમ લાગે છે કે અત્યારે તેઓનો વખત બરાબર આવી લાગ્યો

---

[1] જુઓ પૃ ૧૯૪૩-૪

છે એ બિચારા મારી આશાએ પડી રહેલા છે, મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ઘણા વખતથી ચૂપ બેસી રહ્યા છે, તો હવે તેમનો અવસર આવી પહોંચ્યો છે એમ મારે તેમને જણાવવું જોઇએ જો હું એ પ્રમાણે કરીશ તો એ બાપડા પોતાની શક્તિ વાપરી જોર બતાવી સુખી થઇ જશે !

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ભવિતવ્યતાએ મહામોહના સૈન્યમાંથી પાપોદય વિગેરે સર્વને બોલાવ્યા અને તેમને અત્યારનો અવસર સાધવા યોગ્ય છે એમ વાત કરી આવી રીતે મારૂં ઘર ફૂટ્યું અને ઘર ફૂટયે ઘર જાય એ પ્રસિદ્ધ વાત છે પછી તો એ લુચ્ચી સ્ત્રીએ પોતાની શક્તિથી પેલા કર્મપરિણામ વિગેરે નિર્દોષ બુધપણે મારે અનુકૂળ થઇ ગયા હતા તે સર્વને પણ પોતાની શક્તિથી નિર્માલ્ય બનાવી દીધા, ચેષ્ટા વગરના મૂઢ જેવા બનાવી દીધા, ઘણા નરમ પાડી દીધા

પાપોદય લશ્કરને મોખરે.
વિષયાભિલાષની સલાહ.
કાર્ય દિશાનો ચોક્કસ નિર્ણય.

ત્યાર પછી તુરત જ મહામોહરાજાએ પોતાના સૈન્યના મોખરા ઉપર પાપોદયને રાખી ફરી વાર સૈન્યની રચના કરી અને આખું લશ્કર મારી સન્મુખ આવવા નીકળી પડ્યું મારી સ્ત્રીની સલાહથી તેઓ મારી સન્મુખ આવવા નીકળ્યા તો ખરા, પણ તેઓને અગાઉ ઘણી આપદા પડી હતી તેથી તેમના મનમાંથી ભય ખસ્યો ન હોતો એટલે પોતાના વિજય માટે તેમના મનમાં ઘણી શંકાઓ થયા કરતી હતી પછી જીત મેળવવાના વિચાર ઉપર તેઓ અંદર અંદર વિચારણા કરવા લાગ્યા, સલાહ મેળવવા લાગ્યા અને અભિપ્રાયની આપલે કરવા મંડી ગયા

કેટલીક વાતચીત થઇ રહ્યા પછી મંત્રી વિષયાભિલાષ બોલ્યો " ભાઇઓ ! અત્યારનો અવસર જોઇને મને તો એમ લાગે છે કે આપણી કાર્યસિદ્ધિ કરવા માટે જ્ઞાનસંવરણરાજા પોતાની સાથે મિથ્યાદર્શનને લઇને તેની (સંસારીજીવની) નજીક જાય, પ્રથમ તે એને પડખે ચઢે, પછી [1]શૈલરાજ પોતાના [2]ગૌરવ નામના ત્રણે મનુષ્યો

---

૧ શૈલરાજ અભિમાન ચોથા પ્રસ્તાવનો પ્રસિદ્ધ પાત્ર

૨ ગૌરવ અભિમાનના પ્રકાર ઋદ્ધિ, રસ અને શાતા આ ત્રણ તેના પ્રકાર છે પોતાની ઋદ્ધિ માટે, ખાવાના પદાર્થો માટે અને સુખ તન્દુરસ્તી માટે અભિમાન કરવું અભિમાનના આઠ પ્રકાર પણ છે જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિન્દુથી જૂદા પાડ્યા છે, બાકી મુદ્દો એક જ છે

સાથે એની વધારે નજીક જાય, ત્યાર પછી તુરત જ તેની પછવાડે આર્ત્તાશય અને રૌદ્રાભિસન્ધિ[1] નામના આપણા બન્ને પુરૂષોને મોકલી આપવા એમની સાથે કૃષ્ણ નીલ અને કાપોત નામની લેશ્યા ગોત્રથી પ્રસિદ્ધ ત્રણે દાસીઓ તો જરૂર આપોઆપ જ જશે આપણે સવ એ પ્રમત્તતા નદીના કાઠા ઉપર પડાવ નાખવો એ નદીને બરાબર કરીને એમા પાણીનો પ્રવાહ જમાવવો, વહેવડાવવો અને આપણા મડપ વિગેરે ભાગી ગયા છે તેને પાછા (રિપેર કરીને) સમારવા આવી રીતે આપણુ આખુ લશ્કર નદી કાઠે કેંપમા રહેશે અને સવે પોત પોતાને યોગ્ય કામ સભાળી લેશે તો વગર મહેનતે આપણો પ્રભાવ જામી જશે અને આપણો વિજય થશે એવો મારો મત છે"

મત્રીના આવા વચન મોહરાય અને આખી સભાને ધ્યાનમા આવી ગયા સર્વએ મત્રીની સલાહને ટેકો આપ્યો, અનુમોદન આપ્યુ અને તુરત જ તે પ્રમાણે અમલ કરવાનો આરભ કરી દીધો

અભિમાન ગજારૂઢ.

સુદરિ! એ સર્વે જ્યારે મારી બાજુમા આવ્યા, મારી નજીક આવ્યા ત્યારે મારા સબધમા શુ બન્યુ તે તુ ધ્યાન રાખીને સાભળ—

મારૂ અત્યત સન્માન થતુ જોઇને તેમ જ મારી વધતી જતી પૂજા થતી જોઇને મારા મનમા કલ્લોલો ઉઠવા લાગ્યા તે જાણવા જેવા છે મારા મનમા નીચે પ્રમાણે તુરગો થવા માડ્યા—

અહંકારીના તરંગો

અહો! મારૂ તેજ જબરૂ છે! અને મારૂ ગૌરવ પણ ઘણુ મોટુ છે! અને જગતમા મારા જેવી પડિતાઇ ક્યા છે! મારી વિદ્વત્તા અસાધારણ છે! અન્યત્ર એવી વિદ્વત્તા કોઇ જગ્યાએ છે જ નહિ! અને ખરેખર હુ તો યુગ પ્રધાન[2] જ છુ! ભૂતકાળમા મારા જેવા કોઇ પુરૂષો થયા હોય એમ જણાતુ નથી અને ભવિષ્યમા મારા જેવો જબરો કોઇ થાય એમ પણ લાગતુ નથી! અરે સર્વ વિદ્યાઓ, સર્વ કળાઓ અને સર્વ અતિશયો બીજા ભુવનો (સ્થાનો—સ્વર્ગ મર્ત્યાદિ) છોડી દઇને

---

૧ આર્ત્તાશય-રૌદ્રાભિસન્ધિ આર્ત્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન આ બન્ને દુર્ધ્યાન છે સાસારિક પદાર્થોને અગે થતા અજ્ઞાનજન્ય મનના પરિણામો છે, અતિ અનિષ્ટ છે આર્ત્ત અને રૌદ્રધ્યાનનુ સ્વરૂપ જૈન દ યોગમા પૃ ૧૩૧ થી ૧૩૮ મા લખેલ છે આ સ્વરૂપ બહુ સારી રીતે વિચારવા યોગ્ય છે

૨ યુગપ્રધાન અત્યત ઉચ્ચ ચારિત્રશાળી મુખ્ય પુરૂષ તુરતમા મોક્ષ જનાર પ્રતાપી તત્કાળાપેક્ષયા મહા પુરૂષ તે કાળે વર્તતા તમામ શ્રુતના પારગામી હોય તે યુગપ્રધાન કહેવાય છે

મારામા જ આવીને રહેલા છે, માગમા જ ઘર કરી ગયેલા છે! અરે! પ્રથમ તો હુ રાજા હતો, મનુષ્યોમા શ્રેષ્ઠ હતો અને તે વખતે સુંદર રૂપવાળો હોઇને ભોગથી લાલિતપાલિત થતો હતો અને હવે આવો જબરો આચાર્ય થયો છુ! ખરેખર! હુ કાઇ નાનોસૂનો માણસ નથી મારૂ કુળ મોટુ છે! મારૂ તેજ મોટુ છે! મારી લક્ષ્મી મોટી છે! મારૂ તપ મોટુ છે! મારૂ જ્ઞાન મોટુ છે! અને મારી બુદ્ધિ પણ મોટી છે! ખરેખર, મોટાનુ સર્વ મોટુ જ હોય છે!!!

અધ પાતની સફળતા.

જાણતા છતા ભૂલ્યો.
સમજ્યો પણ ન સમજ્યો.
ભણેલુ ભૂલતો ગયો.

અહકારપૂર્વક ઉપર પ્રમાણે મારા મનમા વિકલ્પો ચાલતા થયા, મારા મનમા ઉછાળા આવતા ગયા અને તુરગો વધતા જ ગયા, તે વખતે શૈલરાજ વખત જોઇને પુલકિત થયો, ઉછળ્યો અને અનતાનુબધપૂર્વક બહાર આવ્યો

હકીકત એમ છે કે જ્યા અનતાનુબધી શૈલરાજ હોય ત્યા મિથ્યાદર્શન તો અવશ્ય હોય જ છે અને વળી જ્ઞાનસવરણરાજાને પણ એ શૈલરાજ સાથે વિલાસ કરવાનુ બહુ જ ગમે છે, તેથી તે પણ શૈલરાજની ચોક્કસ મુલાકાત લીધા કરે છે શૈલરાજ આવ્યા પછી એ બન્ને (મિથ્યાદર્શન અને જ્ઞાનસવરણ) પણ મારી પાસે આવતા રહ્યા, મુલાકાત કરતા રહ્યા અને આખરે હુ તેમને પણ વશ થયો, તેથી મારૂ મન મલીન થતુ ગયુ-થઇ ગયુ અને તેથી શાસ્ત્રનો અદરનો અર્થ જાણતો હોઉ છતા તેનુ રહસ્ય જાણે ન જ જાણતો હોઉં તેવો હુ થઇ ગયો શાસ્ત્રના પાઠોના પાઠો હુ પોતે વાચી જતો, ભણી જતો, બીજાને ભણાવતો અને તે પર વ્યાખ્યાન કરતો, છતા પેલા બેને (મિ. અને જ્ઞા.) વશ પડી જવાથી એનો ભાવાર્થ બરાબર જાણી શકતો નહિ ઉપર ઉપરથી જ્ઞાન સરી જતુ ગયુ આખરે ઉપરના સાડાચાર પૂર્વો હુ ભૂલી ગયો, મારા જ્ઞાનમાથી એ તો તદ્દન ચાલ્યા ગયા માત્ર બાકીનુ જ્ઞાન તદ્દન વિસરી ગયો ન હોતો.

પ્રમત્તતાના પ્રવાહમા

આ વખતે વળી એક બીજો ઘણો જ અસાધારણ બનાવ બન્યો. મારા દુશ્મનોએ એ વખતે મારી ચિત્તવૃત્તિમા આવેલી પ્રમત્તતા નદીમા મોટુ પૂર આણ્યુ જેનુ એ

નદીમા પૂર આવ્યુ એટલે તેની અદર પેલા ત્રણે ગૌરવ મનુષ્યો પોતાના વીર્યથી નાચવા લાગ્યા, ઉભરાવા લાગ્યા અને વિશેષ ઉછળવા લાગ્યા તે આવી રીતે —

ઋદ્ધિગૌરવ અરે મારે આવડો મોટો શિષ્ય સમુદાય છે! મારે વસ્ત્ર પાત્રોની આવી સુદર પ્રાપ્તિ છે! લોકો મારી પૂજા કરે છે! અરે! દેવતાઓ અને દાનવો મને વદન કરે છે! મારી પાસે [1]અણિમા વિગેરે વિભૂતિઓ છે-આવા આવા અભિમાનમા વળી વધારે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવાના વિચારો કરતો રહ્યો

રસગૌરવ વળી મને જે જે રસો (રસવાળા પદાર્થો) મળતા ગયા તેમા મને ઘણો જ આનદ થવા લાગ્યો, બહુ પ્રેમ થવા લાગ્યો, મારૂ જીવનસાફલ્ય તેમા સમજવા લાગ્યો અને તેના ઉપર અત્યત લોલુપતા થતા મને જે રસો મળતા નહિ તેને માટે મેં માગણીઓ પણ શરૂ કરી દીધી, તેની ઉપરના પ્રેમને લીધે મારો સાધુધર્મ ચૂકી મેં તેની ભીક્ષા પણ માગવા માડી

શાતાગૌરવ મને જ્યારે જ્યારે સુંદર શય્યા મળે ત્યારે તેમા નિરાતે ઉંઘ આવવા માડી, સુંદર પોચા નરમ આસનો મળે ત્યારે તે પર બેસવાનુ મન થવા માડ્યુ, સુંદર ઝીણા રેશમી વસ્ત્રો મળે તે પહેરવાનુ મન થવા માડ્યું, નવા નવા આહારના પદાર્થો ખાવાનો શોખ થવા લાગ્યો-એ વસ્તુઓને જોતા મને સુખ થવા લાગ્યુ, એ વસ્તુઓ મળતા મને આનદ થવા લાગ્યો અને ભવિષ્યમા એવી વસ્તુઓ વધારે વધારે મેળવવાની ઇચ્છાઓ-અભિલાષાઓ થવા લાગી અને એ સર્વેમા રક્તતા-લોલુપતા વધતી જ ચાલી

શિથિળતા આવી રીતે પેલા ત્રણે મનુષ્યને હુ બરાબર વશ પડી ગયો, તદ્દન તેને તાબે થઇ ગયો અને એના વિશેષ પરિચયથી પ્રથમ તો મેં ઉગ્ર વિહાર[2] કરવો બંધ કર્યો, મારામા શિથિ

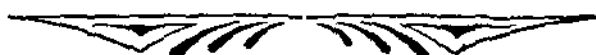
---

૧ અણિમા આઠ સિદ્ધિમાની એક છે એથી બહુ નાનુ રૂપ ધારણ કરી શકાય છે

૨ ઉગ્ર વિહાર સાધુએ એક સ્થાને શેષકાળે એક માસ રહેવુ જોઇએ, ચોમાસામા ચાર માસ રહેવાનુ ફરમાન છે પ્રેમબધન ન થઇ જાય તે સારૂ આવુ ફરમાન છે એવી રીતે ગામેગામ ઉપકાર કરવા ફરવાના કાર્યને વિહાર કહેવામા આવે છે-તેમા પણ ઘણી જગ્યા પર ફરે તે કાર્યને ઉગ્ર વિહાર કહેવાય છે

ળતા વધતી ચાલી આવી રીતે ત્રણે ગૌરવોએ મારા મનને ઘણુ હરણ કરી લીધુ તે જ વખતે વળી આર્ત્તાશય[1] મિત્રે પણ બાકી ન રાખી એણે વળી મારા મનમા અનેક પ્રકારના દુષ્ટ સકલ્પો કરાવ્યા, અનેક જાતના આગળ પાછળની બાબતમા સાચા ખોટા ખ્યાલો કરાવ્યા અને નવા નવા બુટ્ટાઓ ઉઠાવ્યા હજુ એટલુ બાકી રહ્યુ કે હુ સાધુના વેશમા હોવાથી તેની સાથે આવેલો બીજો પુરૂષ રૌદ્રાભિસન્ધિ મને બહુ નુકસાન કરનારો ન થયો, એ હાજર તો રહ્યો, પણ એ આર્ત્તાશયની બાજુએ પડી રહ્યો અને શુ થાય છે તે તેણે માત્ર જોયા કર્યું એ બન્ને પુરૂષોની સાથે[2] વળી ત્રણ દાસીઓ આવેલી હતી[3] તેઓ પણ પોતાના સ્વામીને તેના કામમા ઘણી મદદ કરવા લાગી, તેને સારી રીતે વધારવા લાગી અને જેટલુ બને તેટલુ મારૂ દુ શીલ (ખરાબ વર્તન) કરવા લાગી, મને અધમ માર્ગે ધકેલવા લાગી

હવે આ બાજુએ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા ચિત્તવિક્ષેપ મડપને બાધી લેવામા આવ્યો, તેના ઉપર તૃષ્ણાવેદિકાને સજ્જ કરવામા આવી અને તેના ઉપર વિપર્યાસ સિંહાસનને પણ બરાબર તૈયાર કરી દીધુ પેલા ચારિત્રધર્મરાજ વિગેરે રાજાઓ અને તેમનો આખો પરિવાર ચિત્તવૃત્તિમા છૂપાઇ ગયા અને આખરે મારો વેશ તો સાધુનો રહ્યો પણ ખરેખરી રીતે હુ મિથ્યાદૃષ્ટિ થઇ ગયો આવી રીતે મારો અધઃપાત થતો ચાલ્યો

૧ એ આર્તાશય અને રૌદ્રાભિસન્ધિ પુરૂષો એ ગૌરવોની પછવાડે રહે એવી ગોઠવણ અગાઉ થઇ ગઇ છે જુઓ પૃ ૧૯૬૦

૨ શિથિળતા આવી રીતે ક્રમસર આવતી જાય છે, પ્રથમ એક બાબત નરમ પડે, પછી તેનો બચાવ કરવા મન થાય, પછી તર્કવિતર્કો ચાલે, પછી ખોટા અધ્યવસાય થાય, પછી મન આહટ્ટદોહટ્ટમા પડી જાય કોઇ પણ પતીત થતા જીવને જોશું તો આ ક્રમ બરાબર જણાઇ આવશે સાધુધર્મથી ભ્રષ્ટ થયા પછી પાત ઘણો આકરો થાય છે

૩ એ ત્રણે દાસીઓ-પરિચારિકાઓ તે કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યા છે વિષ યાભિલાષે તેની સઋજના પણ પૃ ૧૯૬૦ મા હમણા જ કરી તે ધ્યાનમા હશે

નદીમા પૂર આવ્યુ એટલે તેની અદર પેલા ત્રણે ગૌરવ મનુષ્યો પોતાના વીર્યથી નાચવા લાગ્યા, ઉભરાવા લાગ્યા અને વિશેષ ઉછળવા લાગ્યા. તે આવી રીતે —

ઋદ્ધિગૌરવ અરે મારે આવડો મોટો શિષ્ય સમુદાય છે! મારે વસ્ત્ર પાત્રોની આવી સુદર પ્રાપ્તિ છે! લોકો મારી પૂજા કરે છે! અરે! દેવતાઓ અને દાનવો મને વદન કરે છે! મારી પાસે [1]અણિમા વિગેરે વિભૂતિઓ છે-આવા આવા અભિમાનમા વળી વધારે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવાના વિચારો કરતો રહ્યો

રસગૌરવ વળી મને જે જે રસો (રસવાળા પદાર્થો) મળતા ગયા તેમા મને ઘણો જ આનદ થવા લાગ્યો, બહુ પ્રેમ થવા લાગ્યો, મારૂ જીવનસાફલ્ય તેમા સમજવા લાગ્યો અને તેના ઉપર અત્યત લોલુપતા થતા મને જે રસો મળતા નહિ તેને માટે મેં માગણીઓ પણ શરૂ કરી દીધી, તેની ઉપરના પ્રેમને લીધે મારો સાધુધર્મ ચૂકી મેં તેની ભીક્ષા પણ માગવા માડી

શાતાગૌરવ મને જ્યારે જ્યારે સુંદર શય્યા મળે ત્યારે તેમા નિરાતે ઉઘ આવવા માડી, સુંદર પોચા નરમ આસનો મળે ત્યારે તે પર બેસવાનુ મન થવા માડ્યું, સુંદર ઝીણા રેશમી વસ્ત્રો મળે તે પહેરવાનુ મન થવા માડ્યું, નવા નવા આહારના પદાર્થો ખાવાનો શોખ થવા લાગ્યો-એ વસ્તુઓને જોતા મને સુખ થવા લાગ્યુ, એ વસ્તુઓ મળતા મને આનદ થવા લાગ્યો અને ભવિષ્યમા એવી વસ્તુઓ વધારે વધારે મેળવવાની ઇચ્છાઓ-અભિલાષાઓ થવા લાગી અને એ સર્વમા રક્તતા-લોલુપતા વધતી જ ચાલી

શિથિળતા આવી રીતે પેલા ત્રણે મનુષ્યને હુ બરાબર વશ પડી ગયો, તદ્દન તેને તાબે થઇ ગયો અને એના વિશેષ પરિચયથી પ્રથમ તો મેં ઉગ્ર વિહાર[2] કરવો બંધ કર્યો, મારામા શિથિ

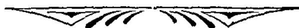
---

૧ અણિમા આઠ સિદ્ધિમાની એક છે એથી બહુ નાનુ રૂપ ધારણ કરી શકાય છે

૨ ઉગ્ર વિહાર સાધુએ એક સ્થાને શેષકાળે એક માસ રહેવુ જોઇએ, ચોમાસામા ચાર માસ રહેવાનુ ફરમાન છે પ્રેમબધન ન થઇ જાય તે સારૂ આવુ ફરમાન છે એવી રીતે ગામેગામ ઉપકાર કરવા ફરવાના કાર્યને વિહાર કહેવામા આવે છે-તેમા પણ ઘણી જગ્યા પર ફરે તે કાર્યને ઉગ્ર વિહાર' કહેવાય છે

ળતા વધતી ચાલી આવી રીતે ત્રણે ગૌરવોએ મારા મનને ઘણુ હરણુ કરી લીધુ તે જ વખતે વળી આર્ત્તાશય[1] મિત્રે પણ બાકી ન રાખી એણે વળી મારા મનમા અનેક પ્રકારના દુષ્ટ સકલ્પો કરાવ્યા, અનેક જાતના આગળ પાછળની બાબતમા સાચા ખોટા ખ્યાલો કરાવ્યા અને નવા નવા બુટ્ટાઓ ઉઠાવ્યા હજુ એટલુ બાકી રહ્યુ કે હુ સાધુના વેશમા હોવાથી તેની સાથે આવેલો બીજો પુરૂષ રૌદ્રાભિસન્ધિ મને બહુ નુકસાન કરનારો ન થયો, એ હાજર તો રહ્યો, પણ એ આર્ત્તાશયની બાજુએ પડી રહ્યો અને શુ થાય છે તે તેણે માત્ર જોયા કર્યું એ બન્ને પુરૂષોની સાથે[2] વળી ત્રણ દાસીઓ આવેલી હતી[3] તેઓ પણ પોતાના સ્વામીને તેના કામમા ઘણી મદદ કરવા લાગી, તેને સારી રીતે વધારવા લાગી અને જેટલુ બને તેટલુ મારૂ દુ ચીલ (ખરાબ વર્તન) કરવા લાગી, મને અધમ માર્ગે ધકેલવા લાગી

હવે આ બાજુએ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા ચિત્તવિક્ષેપ મડપને બાધી લેવામા આવ્યો, તેના ઉપર તૃષ્ણાવેદિકાને સજ્જ કરવામા આવી અને તેના ઉપર વિપર્યાસ સિંહાસનને પણ બરાબર તૈયાર કરી દીધુ પેલા ચારિત્રધર્મરાજ વિગેરે રાજાઓ અને તેમનો આખો પરિવાર ચિત્તવૃત્તિમા છૂપાઇ ગયા અને આખરે મારો વેશ તો સાધુનો રહ્યો પણ ખરેખરી રીતે હુ મિથ્યાદૃષ્ટિ થઇ ગયો આવી રીતે મારો અધ પાત થતો ચાલ્યો

૧ એ આર્ત્તાશય અને રૌદ્રાભિસન્ધિ પુરૂષો એ ગૌરવોની પછવાડે રહે એવી ગોઠવણ અગાઉ થઇ ગઇ છે જુઓ પૃ ૧૯૬૦

૨ શિથિળતા આવી રીતે ક્રમસર આવતી જાય છે, પ્રથમ એક બાબત નરમ પડે, પછી તેનો બચાવ કરવા મન થાય, પછી તર્કવિતર્કો ચાલે, પછી ખોટા અધ્યવસાય થાય, પછી મન આહટ્ટદોહટ્ટમા પડી જાય કોઇ પણ પતીત થતા જીવને જોશું તો આ ક્રમ બરાબર જણાઇ આવશે સાધુધર્મથી ભ્રષ્ટ થયા પછી પાત ઘણો આકરો થાય છે

૩ એ ત્રણે દાસીઓ-પરિચારિકાઓ તે કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યા છે વિષયાભિલાષે તેની સકળના પણ પૃ ૧૯૬૦ મા હમણા જ કરી તે ધ્યાનમા હશે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

રખડપાટો

ગૌરવ, આર્તધ્યાન અને ત્રણ કુટ લેશ્યાઓના સમુચ્ચય કાર્યથી મારામા શિથિળતા વધતી ચાલી, હુ સાધુના વેષમા રહી મિથ્યાદૃષ્ટિ થઇ ગયો અને દિવસાનુદિવસ મારામા દુર્લીળ આવતુ ગયુ, મારો અધ પાત થતો ગયો અને મારા ઉત્તમ મિત્રો અને શુભાકાક્ષીઓ મારાથી વધારે વધારે દૂર જતા ચાલ્યા તે વખતે મારા સબધમા એક ઘણો ભયકર બનાવ બન્યો સુંદરી અગૃહીતસકેતા ! મારી વાર્તાનો હવે લગભગ છેડો આવતો જાય છે ટુક વખતમા વાત પૂરી થશે આ બાકીનો વિભાગ તુ જરા લક્ષ્ય દઇને સમજી લે

આયુષ્યરાજ અને ભવિતવ્યતાનો સકેત
ચારિત્રમા શિથિળતા. મહા અધ પાત.

અગાઉ જણાવ્યુ તેમ મારા આખા દુશ્મન વર્ગને હવે ઘણો અવકાશ મળી ગયો, તેઓ સર્વ એક સાથે જોરમા આવી ગયા અને એક સાથે મારા સબધમા પોતપોતાને યોગ્ય મારૂ દુશ્મનકાર્ય કરવા મડી ગયા. તેઓ સર્વેએ એકઠા થઇને મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતા સાથે વિચાર કર્યા અને પછી તેને આયુષ્યરાજની પાસે સદેશો આપીને મોકલી આયુષ્યરાજ અને મારી ભાર્યા ભવિતવ્યતા વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીતદ્વારા સકેત થયો -

ભવિતવ્યતા—“ ભદ્ર ! મારા નાથને હવે કોઇ સારે ઠેકાણે મોકલી આપો, એના જેવા કર્મો કરે તેમને રહેવા યોગ્ય જે કોઇ સારૂ (?) સ્થાન હોય તે આને માટે મને બતાવી આપો ”

આયુષ્યરાજ—“ દેવી ! એવુ સ્થાન તો બતાવી આપેલુ જ છે ! તમે મને એમા શુ પૂછો છો ? જુઓ એ તમારા પતિના અત્યારના ચરિત્રથી નારાજ થઇને મહારાજા કર્મપરિણામ પણ હાલ તો મોહરાજાના પક્ષમા જઇ બેઠા છે વળી એ મહારાજે ઓછામા પૂરૂ પેલા

પાપોદય સેનાપતિને આગળ કર્યો છે વળી એ મહારાજાએ મને (આયુષ્યને) એકાક્ષનિવાસ[1] નગરે સ્થાપન કર્યા છે અને પેલા તીવ્રમોહોદય સરસુબાને અને અત્યતઅબોધ સેનાપતિને બોલાવ્યા છે વળી એ મહારાજા કર્મપરિણામ હાલમા કોઇ કારણથી સાત વેદનીય ઉપર ગુસ્સે થઇ ગયા છે તેથી તેનુ સર્વસ્વ હરણ કરીને તેને તદ્દન નિર્માલ્ય બનાવી દીધો છે, એ કાઇ પણ કરી ન શકે એવી ખરાબ હાલતમા તેને મૂકી દીધો છે[2] છેવટે એવો હુકમ નીકળ્યો છે કે આ સસારીજીવને સાથે લઇને એના આખા પરિવાર સગાતે આપણે બન્નેએ પેલા તીવ્રમોહોદય અને અત્યતઅબોધ સાથે એકાક્ષનિવાસ નગરમા જઇને વસવુ હાલ તુરતને માટે આ પ્રમાણે ઠરાવ થયો છે અને ભગવતી ! તમે કહો છો કે મારે પેલા જીવને (તમારા પતિને) વસવાનુ સ્થાન બતાવવુ ! તો એમા મારે બતાવવાનુ શુ છે? આપ પોતે એ હકીકત જાતે સારી રીતે જાણો છો ! ! મારા ઉપર ખાસ પ્રેમ લાવીને મારી પાસે એ વાત આપ બોલાવો છો ! બાકી એમા નવુ અથવા નહિ જાણેલુ તમારે માટે શુ છે?"

ભવિતવ્યતા—"ભદ્ર આયુષ્ય ! તારી વાત તો સાચી છે ! જ્યા તારે જવાનો નિયોગ થયો હોય ત્યા મારે આર્યપુત્રની સાથે બધાઓને લઇને અવશ્ય વસવાનુ જ છે, પરતુ હજુ એમા એક વાત છે તે ખાસ વિચારવાની છે હજુ મારા આર્યપુત્ર [3]ત્રણ ભાગ જેટલો કાળ હાલ અહીં રહેશે એટલો વખત પૂરો થઇ જશે એટલે પછી અમે સર્વે રમતમાત્રમા ત્યા (એકાક્ષનિવાસ નગરે) આવી પહોંચશુ.

આયુષ્યરાજ—"ભગવતી ! આપ જ આ સર્વ બાબત જાણો

---

૧ એના વર્ણન માટે જુઓ પ્રસ્તાવ ૨ પ્રકરણ ૮ મુ પૃ ૩૧૩ થી

૨ આ સર્વ બાબત મારા (સસારી)જીવને આશ્રયીને છે અમુક રાજા આ જીવ પ્રત્યે કેવી રીતે વર્ત્યા તેનુ આ વર્ણન છે પ્રત્યેક જીવના અતરગ રાજ્યો જૂદા છે તે ખાસ લક્ષ્યમા રાખવુ સામાન્ય રીતે ખટપટની નજરે જોઇએ તો રાજ્યાક્રાન્તિ થવાની હોય ત્યારે આવી અનેક પ્રકારની ખટપટો થાય છે

૩ આયુષ્યના જેટલા વર્ષ હોય તેના ત્રણ ભાગ કરવા, તેમાથી ⅔ પસાર થયા પછી બાકીના છેવટના ⅓ ભાગમા આયુષ્યનો બધ પડે છે ૧૨૦ વર્ષનુ આયુષ્ય હોય તો ૮૦ વર્ષની વય પછી અને બાકી રહેલા ૪૦ વર્ષમા આયુષ્યનો બધ પડે છે આયુષ્યનો બધ પડે એટલે તે જવાની ગતિમા જાય છે, ભવિતવ્યતા સર્વ પરિવારને લઇ પતિ સાથે આયુષ્ય પૂર્ણ થયે તે ગતિમા જાય છે નિયોગ માટે તન્નિયોગ દૂત આવી ગયો છે (જુઓ પૃ ૩૦૨)

છો! એમા મારા જેવાના તે શા ગજા? હવે તો સિંહ (હુ પોતે-સસારીજીવ) ત્યા જવાને યોગ્ય થઇ જાય એવી સર્વ સામગ્રીઓ તૈયાર કરે એ વધારે સારૂં છે”

બ્હેન અગૃહીતસકેતા! પછી તો એ સર્વ ઘણા બળવાન્ થયા, મારા ઉપર સર્વે પોતાની શક્તિ પૂરા જોસથી અજમાવવા લાગ્યા, મને પૂરતી રીતે પોતાના કાબુમા લેવા લાગ્યા અને પરિણામે તેમણે મને મારા સાધુમાર્ગમા ઘણો શિથિળ બનાવ્યો, બહુ રીતે ભ્રષ્ટ કરાવ્યો અને મને સુખમા લપટ કરી દીધો, પછી તો મને એવુ થવા લાગ્યું કે જરા ગરમ પણ ન ગમે, જરા ઠંડું પણ ન ગમે, જરા બાધા પીડા પરીષહ થઇ જાય તો તે પણ ન ગમે અને સર્વ પ્રકારે સુખ કેમ મળે, સ્થૂળ આનદ કેમ પ્રાપ્ત થાય, પૌદ્ગલિક રસોમા કેમ આસક્ત થવાય એવા જ વિચારો આવવા લાગ્યા અને એવી રીતે સુખ મેળવવાની આશા અને ઇચ્છામા મારો સાચો માર્ગ મેં તદ્દન છોડી દીધો અને હુ ખોટે રસ્તે ચઢી ગયો

એકાક્ષનિવાસે. પચાક્ષપશુસસ્થાને.
વિબુધાલયે. માનવાવાસે.

આવી રીતે મારો જીવનક્રમ બદલાઇ ગયો, મારો માર્ગ પલટાઇ ગયો, મારો રસ્તો ફરી ગયો સાધુજીવનના આખર ભાગમા મેં વિધાનો (rituals) પણ છોડી દીધા, મારી ચેતના પણ લગભગ મૂઢ થઇ ગઇ, મને શરીરે અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ અને દોષો થઇ આવ્યા અને એવી બાહ્ય તેમજ આતરિક તુચ્છ દશામા મારા આત્માને તો હુ તદ્દન લક્ષ્યમાથી વિસરી જ ગયો આવી અવસ્થામા મને આપવામા આવેલી ગોળી જીર્ણ થઇ ગઇ * *

એકાક્ષનિવાસના પાડાઓમા

તુરત જ મને નવી ગોળી આપવામા આવી તેનો સ્વાદ લેતા હુ એકાક્ષનિવાસ નગરે ગયો[1] ત્યા અગાઉ જણાવેલ પ્રાસાદ અને ઓરડાવાળા વનસ્પતિ નામના પાડામા મને સ્થાપન કરવામા આવ્યો નવી નવી ગોળીઓ ખાતા ત્યા કેટલોક કાળ રહ્યો ત્યાર પછી મને વળી

૧ પાત થાય છે ત્યારે કેવો જબરો થાય છે તે વિચારશો આમા અતિશયોક્તિ નથી અગીઆરમે ગુણસ્થાનકેથી પડનારામાના ઘણાખરા ચોથે પણ રહી શકતા નથી, તદ્દન પહેલે જ આવી જાય છે

એ જ નગરના જૂદા જૂદા [1]પાડાઓમા લઇ જવામા આવ્યો અને એવી રીતે ત્યા મને સારી રીતે રખડાવવામા આવ્યો

* * *

પચાક્ષપશુ સસ્થાનમા

ત્યાર પછી મને પચાક્ષપશુસસ્થાનમા લઇ જવામા આવ્યો ત્યા મને કાઇક વિશુદ્ધ ભાવના થઇ તેથી મારી સ્થિતિમા સહજ ફેરફાર થયો અને મને સુખ મેળવવાની લાલસા પૂર્ણ થાય તેવી રીતે આગળ ચલાવવામા આવ્યો

* * *

વિબુધાલયે

વિબુધાલયમા ગયા પછી વળી કેટલીક વાર પચાક્ષપશુસસ્થાને જઇ આવ્યો અને ત્યાથી વિબુધાલયમા ગયો એમ એ બન્ને નગરોમા અવારનવાર મારો આવરો જાવરો થતો રહ્યો એ પચાક્ષપશુસસ્થાનમાથી અનેક વાર હુ વ્યતર વિગેરે દાનવ જાતિમા જઇ આવ્યો અને વળી પાછો પચાક્ષપશુસસ્થાનમા આવ્યો એક વાર વ્યતર થાઉં અને વળી નવી ગોળી મળતા પશુ થાઉ–એમ એ બન્ને પાડાઓમા ઘણુ ફર્યો મારી સ્ત્રીના સહયોગમા આવી રીતે ઘણુ રખડ્યો એનુ કારણુ એમ બન્યુ કે કોઇ પ્રસગ પ્રાપ્ત થતા મને એક વાર અકામનિર્જરા થઇ આવે વગર ઇચ્છાએ વગર ઇરાદાએ કષ્ટો સહન કરતા પાપો ખરી જવાના પ્રસગો બને તેને અકામનિર્જરા કહેવામા આવે છે એ અકામનિર્જરાના પ્રતાપે કાઇક શુભ ભાવના થાય અને શુભ ભાવનાના બળે હુ વ્યતર જાતિનો દેવતા થાઉ આવી રીતે એ બન્ને સ્થાનો વચ્ચે અવારનવાર ફરતો જ રહ્યો

વળી કેટલીક વાર કાઇ ખાસ વિશેષ સારા ભાવ થઇ આવવાથી સોધર્મ વિગેરે દેવલોકે જઇ આવ્યો એક વાર દેવ થાઉં અને એક વાર પચાક્ષપશુસસ્થાને આવી જાઉં એમ વારા ફરતી થતુ ચાલ્યુ એ બાર દેવલોકના દેવો કલ્પોપન્ન કહેવાય છે, જિનજન્માદિ કલ્યાણકઅવસરે મોટો ઉત્સવ કરે છે એ ગમનાગમનમા મને ગૃહિધર્મ અને સમ્યગ્દર્શન મિત્રોનો પાછો યોગ થયો, તેમના સબધથી પૂર્વ પ્રેમ યાદ કરી મેં દર્શન ચારિત્રમા સારી રમણુતા કરી તેથી બાર દેવલોકમાથી આઠ સુધી હુ જઇ આવ્યો

* * *

---

૧ વર્ણન માટે જુઓ પ્રસ્તાવ બીજો પ્રકરણ ૮ મુ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિને વાયુમા)

ત્યાર પછી હે સુલોચના ! હુ અનેક વખત માનવાવાસમા જઇ આવ્યો ત્યા કર્મભૂમિમા અકર્મભૂમિમા અને અતર

માનવાવાસે

દ્વીપમા મનુષ્ય થઇ આવ્યો અને ત્યા નરાકાર ધારણ કરીને હુ ઘણો કાળ રહ્યો તેમા અકર્મભૂમિમા ગયો ત્યા મરજી પ્રમાણે આનદથી કોઇક વાર એક પલ્યોપમ રહ્યો, કોઇ વાર બે પલ્યોપમ રહ્યો અને કોઇ વાર ત્રણ પલ્યોપમ પણ રહ્યો અને વળી કલ્પવૃક્ષથી મનોવાછના પૂરી કરી મજા કરી ત્યા આગળ જેટલા પલ્યોપમનુ આયુષ્ય તેટલા જ કોસનુ[1] મોટું શરીર પણ મેળવ્યુ અને વળી અનેક પ્રકારના ભોગો ભોગવી મજા કરી ત્યા સુખે આહાર કર્યો, અને આશય ઇરાદામા વિશુદ્ધતા પણ આણી એ [2]માનવાવાસમા મે

---

૧ કોસ મૂળમા ગવ્યુત શબ્દ વાપર્યો છે કોસ અથવા ગવ્યુત એટલે આઠ હજાર હાથ અકર્મભૂમિના શરીરો મોટા હોય છે નીચેની નોટ જુઓ

૨ **માનવાવાસે** મનુષ્યના મુખ્ય ત્રણ ભેદ છે **કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ** અને **અતરદ્વીપભૂમિજ** જ્યા વ્યાપાર ખેતી નામા ધધો હોય તેને કર્મભૂમિ કહેવામા આવે છે જબુદ્વીપમા ભરત ઐરવત અને મહાવિદેહ નામે ત્રણ કર્મ ભૂમિઓ છે ધાતકીખડમા બે બે ભરત ઐરવત મહાવિદેહ છે પુષ્કરાર્ધમા પણ બે બે છે, એટલે કુલ પાચ ભરત પાચ ઐરવત અને પાચ મહાવિદેહ મળી **પદર કર્મભૂમિઓ** થઇ એ પદર કર્મભૂમિમા અસિ મસિ કૃષિનો ઉપયોગ થાય છે અને તેના ઉત્પન્ન થનાર મનુષ્યો કર્મભૂમિજ કહેવાય છે

જબુદ્વીપના મધ્યમા **મેરૂપર્વત** છે, તેની દક્ષિણે ભરતક્ષેત્ર છે જેમા આ પણે રહીએ છીએ એને ઉત્તરને છેડે **હેમવત** નામનો પર્વત છે, તેની ઉત્તરે **હેમવત** નામનુ યુગળીઆનુ ક્ષેત્ર છે તેવી જ રીતે સામે **ઐરવતને** દક્ષિણ છેડે **શિખરી** નામનો પર્વત છે તેની દક્ષિણે **હિરણ્યવત** નામનુ યુગળીઆનુ ક્ષેત્ર છે એ બન્ને ક્ષેત્રમા યુગળીઆ રહે છે, કલ્પવૃક્ષ તેમની ઇચ્છા પૂરી પાડે છે એક કોસનુ તેમનુ શરીર હોય છે અને એક પલ્યોપમનુ આયુષ્ય હોય છે અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના ભાવ ત્યા સદા વર્તે છે આ બે અકર્મભૂમિ થઇ હેમવત ક્ષેત્રની ઉત્તરે મહાહિમવતપર્વત છે તેની ઉત્તરે **હરિવર્ષ** નામનું ક્ષેત્ર છે તેમજ **હિરણ્યવત** ક્ષેત્રની દક્ષિણે **રૂપી** નામનો પર્વત છે તેની દક્ષિણે **રમ્યક** નામનુ યુગળીઆનુ ક્ષેત્ર છે આ બન્ને ક્ષેત્રમા યુગળીઆ રહે છે, કલ્પવૃક્ષ પર જીવન ગાળે છે બે કોસનુ શરીર બે પલ્યોપમનુ આયુષ્ય અને ત્યા અવસર્પિણીના બીજા આરાના ભાવ વર્તે છે આ બીજી બે અકર્મભૂમિ થઇ એ હરિવર્ષક્ષેત્રની ઉત્તરે **નિષધ** નામનો પર્વત છે તેની ઉત્તરે **દેવકુરૂ** નામનુ યુગળીઆનુ ક્ષેત્ર છે તેમજ ઐરવતની બાજુએ રમ્યક ક્ષેત્ર ઉપર બતાવ્યુ તેની દક્ષિણે **નીલવત** નામનો પર્વત છે તેની દક્ષિણે **ઉત્તરકુરૂ** નામનુ યુગલિક ક્ષેત્ર છે આ બન્ને ક્ષેત્રમા યુગળીઆ

બહુ મજા કરી ત્યાર પછી જ્યારે માગી ગોળી પૂરી થઇ ત્યારે વળી મને નવી ગોળી આપવામા આવી અને અગાઉની વિધિપ્રમાણે હુ વિબુધાલયમા જઇ આવ્યો વળી ત્યાર પછી અનેક વાર અતરદ્વીપોમા જઇ આવ્યો અને પાછો વિબુધાલયમા જઇ આવ્યો.[1] અતરદ્વીપમા મારૂ અસખ્ય વર્ષોનુ આયુષ્ય થયુ અને આવી રીતે મારૂ કામ ચાલતુ જ રહ્યુ કર્મભૂમિમા જ્યારે હુ હતો ત્યારે મેં જળમા અને અગ્નિમા ઝપાપાત કર્યા, મોટા પર્વત ઉપરથી ઝપાપાત કર્યો અને ઝેર ખાધુ, મારી ચારે તરફ અગ્નિની આતાપના અને માથે સૂર્યની આતાપના લીધી (પચાગ્નિ તપ કર્યો) અને દોરડા સાથે ઉંધે માથે લટકયો—આવા આવા હઠયોગના અનેક કર્મા ધર્મબુદ્ધિથી કે બીજી બુદ્ધિથી મેં કર્યા પણ તે સર્વમા મારો ભાવ શુદ્ધ હતો તેથી વળી હુ વિબુધાલયમા તો ગયો

અજ્ઞાન કર્મો

રહે છે, કલ્પવૃક્ષ તેમની ઇચ્છા પૂરી પાડે છે, ત્રણ કોસનુ શરીર, ત્રણ પલ્યોપમનુ આયુષ્ય અને અવસર્પિણીના પ્રથમ આરાના ભાવ વર્તે છે આવી રીતે હેમવત હિરણ્યવત, હરિવર્ષ રમ્યક, દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂ એ છ **અકર્મભૂમિઓ** જમ્બુદ્વીપમા આવી ત્યાર પછી ધાતકી ખડ અને પુષ્કર અર્ધદ્વીપમા બે બે મેરૂ બે બે ભરત ઐરવત છે, બે બે મહાવિદેહ છે અને તેમની જ ગણતરીએ બાર બાર અકર્મભૂમિઓ છે, આવી રીતે કુલ **ત્રીશ અકર્મભૂમિ** થાય છે ત્યાના જીવોને તદ્દન સુખ જ હોય છે, વ્યવસાય નથી, જીવો ભદ્રક હોય છે અને આનદ કરતા રહે છે, મોટુ પુણ્ય પણ બાધી શક્તા નથી અને પાપવ્યાપાર પણ કરતા નથી

જમ્બુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રની ઉત્તરે હેમવત પર્વત છે તે પૂર્વ પશ્ચિમ લવણસમુદ્ર સુધી લબાય છે સમુદ્રમા તેની બે બે દાઢાઓ બને દિશાએ નીકળે છે, પ્રત્યેક દાઢામા સાત સાત અતરદ્વીપો છે ચાર દાઢાના મળી ૨૮ દ્વીપ થયા તેમા યુગળીઆ રહે છે, એકાતરે આહાર કરે છે, આઠસો ધનુષ્યની તેમની ઉંચાઇ હોય છે અને પલ્યોપમના અસખ્યતમા ભાગે (અસખ્ય વર્ષનુ) આયુષ્ય હોય છે તેવી જ રીતે જમ્બુદ્વીપના ઐરવતક્ષેત્રની દક્ષિણે શિખરીપર્વતની ચાર દાઢાઓ લવણસમુદ્રમા જાય છે તે પ્રત્યેકમા સાત સાત ક્ષેત્ર ઉપર વર્ણવ્યા તેવા જ હોય છે અને તેમા પણ યુગળીઆ રહે છે એ **છપ્પન અતરદ્વીપ** છે કર્મભૂમિના, અકર્મભૂમિના અને અતરદ્વીપના મનુષ્યો સર્વ માનવાવાસમા આવીને રહેલા છે

૧ **ગમનાગમન** એકની એક ગતિમા ફરી વાર આવવાનો નિયમ એવો છે કે પચેંદ્રિય તિર્યંચ (પચાક્ષપશુસસ્થાનવાળા જીવો) ફરી ફરીને સાત કે આઠ ભવ તે જ ગતિમા કરી શકે છે, પછી અન્ય ગતિમા જરૂર એક વાર જઇ આવે છે, તેવી જ રીતે મનુષ્ય પણ મનુષ્ય તરીકે સાત કે આઠ વાર થાય છે જુગળીઆ તો મરીને દેવગતિમા જ જાય છે નારકી અને દેવો મરીને નારક કે દેવ થતા નથી અન્યત્ર એક ભવ કરી પછી નારક કે દેવ થઇ શકે છે

પણ ત્યા કિલ્બિષિક દેવતા[1] થયો અને વળી મનુષ્ય થઇને વ્યતરના પાડામા પણ જઇ આવ્યો ત્યાર પછી વળી મનુજગતિમા ઘોર બાળ તપ (અજ્ઞાન તપ) કર્યા પણ મનમા ક્રોધનો ધમધમાટ બહુ આવવાથી તેમ જ તપનો ગૌરવ પણ બહુ જ રહ્યો તેથી ભુવનપતિમા જઇ આવ્યો આવી રીતે દેવ ગતિની અધમ જાતિઓમા રખડ્યા કર્યો વળી પાછા મેં અજ્ઞાનપૂર્વક તાપસના વ્રતો લીધા, ત્યાથી જ્યોતિષ્ દેવોમા અનેક વાર ફરી આવ્યો-આવી રીતે મારી ભાર્યા અનેક વાર નીચા પ્રકારના દેવોમા લઇ ગઇ એક વાર માનવાવાસમા લઇ આવે અને પાછી દેવગતિમા લઇ જાય. એમ કરતા જૈની (દ્રવ્ય) દીક્ષા

દ્રવ્ય દીક્ષા

પણ લીધી, તપથી દેહ ને તપવા પણ માડ્યો અને ક્રિયાની ધમાલ પણ કરવા માડી અને ધ્યાનના અભ્યાસમા પણ પડ્યો, પરતુ હુ અદરથી હજુ તદ્દન મૂઢ હોવાથી સમ્યગ્દર્શનથી રહિત જ રહ્યો અને સર્વજ્ઞમહારાજે ભાખેલા એક પદ ઉપર વાક્ય ઉપર કે અક્ષર ઉપર ખરી શ્રદ્ધા રાખતો નહિ, એના ઉપર પ્રતીતિ રાખતો નહિ અને એમા મનને પરોવતો નહિ ભદ્રે! અગૃહીતસંકેતે! દ્રવ્ય દીક્ષાને પરિણામે હુ અનેક વાર નવ ગ્રૈવેયકે પણ જઇ આવ્યો અને વળી વચ્ચે વચ્ચે માનવાવાસમા પણ આવતો રહ્યો સુંદરિ! મારે આટલા બધા રખડપાટા શા માટે કરવા પડ્યા તેનુ મુદ્દામ કારણ છે તે પણ તને કહી દઉં, કારણ

ભ્રમણ કારણ

કે હવે મારી વાતનો છેડો આવે છે એનુ કારણ એ છે કે 'સિંહ' નામથી જ્યારે હુ આચાર્ય થયો હતો તે વખતે હમણા જ મેં તને જણાવી તેવી શિથિળતા કરી હતી તેને લઇને મારો આવડો મોટો રખડપાટો થયો જો તે વખતે જ મારી ચિત્તવૃત્તિને નિર્મળ કરીને અને શત્રુવર્ગનો નાશ કરીને પ્રગત થયો હોત તો રાજ્ય પર બેસી જાત અને અત્યાર પહેલા ક્યારનોએ નિર્વૃતિનગરીમા પહોંચી ગયો હોત પરતુ મારૂ ભ્રમણ થઇ ગયુ, મારો આવડો મોટો રખડપાટો થયો તે મારી પોતાની દુષ્ટ ચેષ્ટાનુ જ પરિણામ હતુ એમા બીજુ કોઇ કારણ નથી, બીજા કોઇનો વાક નથી """

---

૧ કિલ્બિષિક દેવ પ્રથમ અને બીજા દેવલોકની નીચે ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા, ત્રીજા અને ચોથા દેવલોકની નીચે ત્રણ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અને પાચમા અને છઠ્ઠા દેવલોકની નીચે તેર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અધમ દેવો હોય છે દેવલોકમા ચડાળ જેવા ગણાય છે, હલકા દેવો ગણાય છે

[1]આ પ્રમાણે હકીકત કહીને સંસારીજીવ અટક્યો
આજ્ઞાવિરાધન અને શ્રુતાદિમદફળદર્શન અત્ર કરાવ્યું

*　*　*　*
*　*　*
*　*

સંસારીજીવ કથા સંપૂર્ણ.

---

૧ બીજા પ્રસ્તાવના સાતમા પ્રકરણમાં (પૃ ૩૦૦ થી) સંસારીજીવે પોતાની વાર્તા સદાગમ ગુરૂ સમક્ષ અગૃહીતસંકેતા અને પ્રજ્ઞા-વિશાળાની હાજરીમાં ભવ્યપુરૂષ સાંભળે તેમ કહેવા માંડી હતી તે અત્ર પૂરી થઇ હવે વાતોનો મેળ મેળવશે, શંકાનું સમાધાન કરશે અને પાત્રોની ઓળખાણ કરાવશે વાર્તા તાજી કરવા બીજા પ્રસ્તાવનાં ૩ થી ૬ પ્રકરણો જરા વાંચી જવા વિજ્ઞપ્તિ છે એમ કરવાથી હવે પછીની વાત બરાબર લક્ષ્યમાં આવશે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અનુસુંદર.

સર્વ સમીલન અને આત્મહિત વિધાન

તસ્કારાકાર વારણનું કારણ દર્શન.

ઉત્થાન. પ્રગતિ. ઇષ્ટ સિદ્ધિની શરૂઆત.

અગ્રહીતસંકેતા આખી વાત બરાબર સાંભળી રહી, સંસારીજીવની પ્રગતિ વિકાસ અને અધઃપાતના પ્રસંગો સમજતી ગઇ અને સિંહાચાર્ય થયા પછી ઉન્નતિના શિખર પરથી છેક નીચે આવી પડેલ પ્રાણી રગદોળાતા તેના રખડપાટાઓ સાંભળ્યા વિચાર્યા છેવટે સંસારભ્રમણના કારણમાં સંસારીજીવે પોતે સાધુધર્મમાં કરેલી શિથિળતા દર્શાવી એ સર્વ હકીકત સાંભળી લક્ષ્યમાં લીધી એ સબંધમાં પોતાનો અભિપ્રાય બતાવતા છેવટે તેણે (અગૃહીતસંકેતાએ) જણાવ્યું —

"ભાઇ સંસારીજીવ ! તેં હમણા જણાવ્યું કે તારા રખડપાટાનું કારણ તારી પોતાની દુષ્ટ ચેષ્ટાઓ—ખરાબ વર્તનો જ છે તે સબંધમાં મારા વિચાર શા છે તે તું સાંભળ મને એમ લાગે છે કે તારા રખડપાટાનું તે એકલું જ કારણ નથી મને એમ જણાય છે કે મહારાજાધિરાજ સુસ્થિતરાજની આજ્ઞાને સ્થિર આશય રાખીને પાળી હોત, તેમના હુકમ પ્રમાણે વર્ત્યો હોત તો તને આવી અનર્થપરંપરા ન થાત તને થયેલા દુઃખો અને પડેલી આપત્તિઓ જાતે જ ઘણી ભયંકર છે અને સાંભળતા પણ ઘણો ત્રાસ ઉપજાવે તેવી છે તેં જો એ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કર્યું હોત તો તારે ભ્રમણ કરવાનો વખત આવત નહિ તેટલા માટે તારા રખડપાટાના હેતુમાં તારા પોતાના વર્તન (કર્મો) ઉપરાંત આજ્ઞાવિરાધનનું કારણ પણ મને તો પ્રબળ જણાય છે"

સંકેત દર્શન-આજ્ઞાવિરાધન

આવો સુંદર વિચાર સાભળી સંસારીજીવ ચકિત થઇ ગયો, તેને અગૃહીતસકેતા માટે માન થઇ આવ્યુ અને તે વાત સ્પષ્ટ કરતા તેણે જણાવ્યુ "બહેન અગૃહીતસકેતા[1] તેં બહુ સારી અને સાચી તેમ જ મુદ્દાસરની વાત કરી, અત્યાર સુધી તારૂ નામ અગૃહીતસકેતા કહેવામા આવતુ હતુ, તને વાતની અદરનો ઊંડો ભેદ (સકેત) જણાયો નથી એમ લાગતુ હતુ, તુ રહસ્ય ગ્રહણ કરી શકી નથી એમ દેખાતુ હતુ, પણ હવે તારી આ છેલ્લી વાત પરથી તો તુ નામમાત્રથી અગૃહીતસકેતા છે પરતુ ભાવથી-તત્ત્વથી તુ વિચક્ષણા છે અર્થાત્ કાબેલ (હુશિયાર) થઇ ગઇ છે એમ ચોખ્ખુ જણાઇ આવે છે હવે હુ આવો ચોરનો આકાર ધારણ કરનારો કયા હેતુને લઇને થયો તે અદરનો હેતુ પણ તને વિસ્તારથી કહી દેવા માગુ છુ, તેથી તને મારી પોતાની વર્તમાન સ્થિતિનો ખ્યાલ આવશે તો મારી અત્યારની અવસ્થા સબંધી હકીકત હવે સાભળી લે"

અનુસુંદર પરિચય.

મહાવિદેહ બજારમા.
સુકચ્છવિજય-ક્ષેમપુરી.
અનુસુદર જન્મ, ચક્રવર્તી.

અગૃહીતસંકેતાને તો એ હકીકત જાણવાનુ ખાસ કુતૂહળ જ હતુ તેમા એ બાબતની દરખાસ્ત જ જ્યારે સસારીજીવે કરી એટલે તે તો બહુ રાજી થઇ ગઇ અને જણાવ્યુ કે "જરૂર મને એ વાર્તા વિગતવાર જણાવ"

અગૃહીતસકેતાની ઇચ્છા જાણી સસારીજીવે વાત કરવા માડી[1]—

"છેલ્લા નવમા ગ્રૈવેયકથી મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતા મને ઉપાડીને મનુજગતિ નગરીમા આવી રહેલી ક્ષેમપુરી નામની નગરીમા લઇ આવી સુંદરી! તને યાદ હશે કે મનુજગતિમા આવી રહેલો આ મહાવિદેહ રૂપ બજાર ઘણો મોટો છે, અતિ વિસ્તારવાળો છે અને બહુ સુંદર છે તેમા

ક્ષેમપુરી

---

૧ અહીં હકીકત કહેવા માડી છે તે પ્રકરણ પદરમાના અત સુધી ચાલશે આ ચારે પ્રકરણો તસ્કર (ચોર)નો આકાર ધારણ કરવાનુ કારણ બતાવે છે અહીંથી શરૂ થતો ભાગ હવે સર્વ બાબતનો મેળ મેળવે છે, બધા પાત્રોને સ્પષ્ટ બતાવે છે, છેવટે તેમની પ્રગતિ અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ બતાવે છે શરૂઆતમા પૃ ૧૦ મા જણાવ્યુ હતુ કે સર્વનો મેળ આઠમા પ્રસ્તાવમા મળશે તે પ્રસગ હવે શરૂ થાય છે

અનેક નાની મોટી દુકાનો હારબંધ આવી રહેલી છે, એ બજારમાં વચ્ચે વચ્ચે નાના મોટા સુંદર નગરો છે તે પણ તું જાણે છે એ બજારમાં બરાબર વચ્ચેના ભાગમાં ક્ષેમપુરી છે એના સ્થાનકને સુકચ્છવિજય[1] એવું નામ આપવામાં આવેલું છે આપણે અસારે એ સુકચ્છવિજયમાં બેઠેલા છીએ, તું પણ એ જ સુકચ્છવિજયમાં છે અને મનોહર ક્ષેમપુરી પણ એ વિજયમાં જ આવી રહેલી છે

અવતરણ

એ ક્ષેમપુરીમાં શત્રુરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર અને તેજના ભંડાર સૂર્ય સમાન યુગંધર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, મહા પ્રતાપવાળો હતો, દીવ્ય કાંતિવાળો હતો, કીર્તિવાળો હતો એ રાજાની અત્યંત વહાલી નલિની નામની પ્રસિદ્ધ પટ્ટરાણી હતી, રાજાના દર્શનમાત્રથી એનું મુખકમળ વિકાસ પામતું હતું, જાતે બહુ ભલી શાંત સુશીલ અને નમ્ર હતી, સૂર્યના દેખવાથી કમલિની જે ભાવ ધારણ કરે તેને અનુસરનારી હતી, બહેન અગૃહીતસંકેતા ! મારી સ્ત્રીએ મારી સાથે પુણ્યોદયને જોડીને મને એ નલિની રાણીની કુખમાં મૂક્યો

સ્વપ્ન ફળ

જે રાત્રીએ હું એ રાણીની કુખમાં આવ્યો તે જ રાત્રીએ સુખશય્યામાં સુતા સુતા રાણીએ ચૌદ મહા સ્વપ્ન[2] જોયા એ ચૌદ સ્વપ્ન જોઇને રાણી જાગ્યા અને અત્યંત આનંદપૂર્વક એ સ્વપ્નસંબંધી હકીકત તેમણે પોતાના પતિ રાજા યુગંધરને કહી સંભળાવી યુગંધર રાજાએ ધ્યાન રાખીને શાંત ચિત્તે બધી હકીકત સાંભળી પછી દેવીને જણાવ્યું કે 'દેવી ! તમને સ્વપ્ન ઘણા સારા આવ્યા છે એના ફળ તરીકે એક કુળદીપક પુત્ર

૧ વિજય મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ૩૨ વિભાગ છે તેને 'વિજય' કહેવામાં આવે છે સુકચ્છ એક વિજયનું નામ છે મહાવિદેહમાં સર્વદા અવસર્પિણીના ચોથા આરાના ભાવો વર્ત્યા કરે છે પાંચે મહાવિદેહમાં થઇ જઘન્ય કાળે વીશ અને ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૧૬૦ તીર્થકરો વિચરતા હોય છે આ સુકચ્છવિજય જમ્બૂદ્વીપના મહાવિદેહનો છે કે અન્યનો તેની સ્પષ્ટતા કરી નથી

૨ સ્વપ્ન સ્વપ્ન પર આખા શાસ્ત્રો છે એના વખત અને બીજી વિધિ પર ફળાદેશ બતાવેલ છે આ ચૌદ મહા સ્વપ્ન ગણાય છે ૧ ગજ ૨ વૃષભ ૩ સિંહ ૪ લક્ષ્મી ૫ પુષ્પમાળા ૬ ચંદ્ર ૭ સૂર્ય ૮ મહાધ્વજ ૯ કળશ ૧૦ પદ્મસરોવર ૧૧ રત્નાકર ૧૨ વિમાન ૧૩ રત્નનો પુંજ ૧૪ નિર્ધૂમ અગ્નિ આ ચૌદ સ્વપ્ન ચક્રવર્તી અથવા તીર્થંકરની માતાઓ જુએ છે એ સ્વપ્ન અત્યંત પવિત્ર ગણાય છે અને બહુ શુભસૂચક છે સ્વપ્નસંબંધી વધુ હકીકત કલ્પસૂત્રમાં આવે છે તે જુઓ એનો વધારે વિસ્તાર આદીશ્વર ચરિત્રના દ્વિતીય સર્ગમાં છે જુઓ શ્લોક ૨૦૭ ૨૨૯

થશે, એ દેવ અને દાનવને પૂજનીક થશે અને મોટો ચક્રવર્તી થશે ' નલિની રાણી આ હકીકત સાભળીને બહુ રાજી થયા, પતિના મીઠા વચન સાભળી તેના નેત્રો પુલકીત થયા અને તે વાતને સ્વીકારી ગર્ભનુ પ્રેમથી પોષણ કરવા લાગ્યા સપૂર્ણ સમય થતા માતાએ મને પુણ્યોદય સાથે જન્મ આપ્યો, મારો સુદર આકાર જોઇને એ ઘણી રાજી થઇ અને તેના મનમા ઘણો આનદ વ્યાપી ગયો

વધામણી

પ્રિયકરી નામની દાસી તુરત જ મારા પિતા પાસે ગઇ અત્યત હર્ષના આવેશથી ગદ્ ગદ્ સ્વરે અને વિકાસ પામતી આખોના ઉલ્લાસપૂર્વક તેણે મારા પિતાશ્રીને મારા જન્મની વધામણી આપી મારા પિતાને આ હર્ષ-સમાચાર મળતા તેઓ બહુ આનદ પામ્યા, આખે શરીરે તેમને રોમ વિકાસ થયો અને ખબર લાવનાર દાસીને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે રાજી થાય તેટલુ મોટું ઇનામ તેણે આપ્યુ પછી મારા જન્મનો મહોત્સવ કરવા તેઓશ્રીએ હુકમ આપી દીધો તે વખતે ચારે તરફ લોકો તહેવાર પાળવા નીકળી પડ્યા, સુંદર કપડા અને ઘરેણા ધારણ કરવા મડી ગયા, ચારે તરફ રમ્ય સૌંદર્યના દર્શન થવા લાગ્યા, રસપૂર્વક લોકો નાચવા લાગ્યા, વાજીત્રો વગાડવા લાગ્યા, ગાવા લાગ્યા અને મદમા આવી જઇને એક બીજાની હરીફાઇ કરી હર્ષપ્રસગમા એકથી એક વધવા લાગ્યા, કેટલાકો ગાયન સાભળવા લાગ્યા, કઇક મોટી ઉજાણીએ નીકળી પડ્યા, કોઇ સારા ભોજન કે મુખવાસ ઘેરથી સાથે લઇ બગિ-ચાઓમા લહેર કરવા નીકળી પડ્યા, કોઇ પોતાના માનમા વધારો થાય તેવા હર્ષના ઉદ્ગારો કાઢવા લાગ્યા, કોઇ સારો પ્રસગ વિચારી દાન આપવા મડી ગયા, કોઇ કામદેવને આદર આપવા લાગી ગયા આવા પ્રકારનો આખા નગરમા આનદોત્સવ થઇ રહ્યો આખુ નગર અને આખુ રાજ્ય હર્ષમા હળીમળી ગયુ મારા જન્મનો દિવસ તથા ત્યાર પછીના પાચ દિવસ એવા આનદમા ગયા, કુલ છ દિવસનો મોટો મહોત્સવ થયો, છએ દિવસ લોકોએ અનેક પ્રકારની લીલા કરી, આનદો કર્યા અને મોજો ઉડાવી

નામકરણ

છઠ્ઠા દિવસની રાત્રે મારા પિતા માતા તથા સગાસબધીઓ એકત્ર મળ્યા, સર્વેએ રાત્રિજાગરણનો મહોત્સવ કર્યા એ મહોત્સવ એવો તો સુંદર કર્યો કે એના આનદ-પ્રસગોમા મર્ત્યલોકમા સ્વર્ગ હોય એવો જોનારાને ભ્રમ થાય એક માસ બરોબર પૂર્ણ થયા પછી શુભ પ્રસગ જોઇ મારૂ અનુસુદર નામ પાડવામા આવ્યુ

ચક્રવર્તિત્વ

પાચ ધાવો મને ઉછેરવા લાગી, દિવસાનુદિવસ હુ મોટો થવા લાગ્યો માતપિતાની ખાસ સભાળથી શરીર તદુરસ્ત રહ્યુ અને વધતુ ગયુ સમજણો થયા પછી તુરત જ મને કળાઅભ્યાસની સર્વે સગવડો કરી આપવામા આવી અને તે સર્વે સગવડોનો પૂરતો લાભ લઇને મેં કળાઓનો અભ્યાસ કર્યો, પુરૂષયોગ્ય સર્વે કળાઓમા હુ કાબેલ થઇ ગયો ત્યાર પછી હુ યુવાવસ્થા પામ્યો એટલે યુવરાજપદે મારી સ્થાપના કરવામા આવી યુવરાજપદનો મહોત્સવ કરતી વખતે પિતાશ્રીને ઘણો આનદ થયો અને લોકોએ પણુ એ પ્રસગે ઘણો હર્ષ બતાવ્યો સૂર્યનો આકાર ધારણ કરનારા પિતાશ્રી યુગધર ત્યાર પછી થોડે કાળે અસ્ત પામી ગયા અને માતા નલિનીનો વિકાસ પણ સૂર્યના અસ્ત સાથે અસ્ત પામી ગયો, અર્થાત્ એ મારી પવિત્ર માતા પણ ભાસ્કર પછવાડે ચાલી ગઇ ત્યાર પછી જ્યારે મારા રાજ્યાભિષેકનો પ્રસગ ચાલતો હતો ત્યારે આયુધશાળામા ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થવાના સમાચાર મળ્યા તે વખતે વળી બીજા સુંદર તેર રત્નો પણ ઉત્પન્ન થયા[1] અને વળી

---

૧ ચૌદરત્ન ચક્રવર્તીને ચૌદ રત્નો ઉત્પન્ન થાય છે તેના નામાદિ નીચે પ્રમાણે છે

૧ ચક્રરત્ન (જેને લઇને તે ચક્રવર્તી કહેવાય છે,) ચક્ર સેનાની આગળ ચાલે છે અને જરૂર પડે તો દુશ્મનનુ ગળુ ઉડાડી દે છે એ રત્નો દેવાધિષ્ઠિત હોય છે
૨ કુજર-રત્ન (ઉત્તમ હસ્તિ)
૩ દડરત્ન (રાજ્યદડ-વૈતાઢયની ગુફાના દ્વાર ઉઘાડનાર)
૪ સેનાનીરત્ન (સેનાપતિ)
૫ અશ્વરત્ન (અતિ ઉત્તમ ઘોડો)
૬ પુરોહિતરત્ન (વ્યવહારિક વિધિમા અગ્રગામી)
૭ ગૃહપતિરત્ન (સૈન્યને દરેક સ્થાન પર ભોજન-ખોરાકી પૂરી પાડનાર રત્ન)
૮ વર્ધિકી રત્ન (પડાવની તૈયારી કરનાર કેંપ-તબુ વિગેરે ગોઠવનાર)
૯ ચર્મરત્ન (વિસ્તારવાળા સૈન્યને ધારણ કરનાર)
૧૦ છત્રરત્ન (વિસ્તારવાળા સૈન્યને છાયા કરનાર)
૧૧ મણિરત્ન (અતુલ્ય કાતિવાળો મોટા કદનો કોહિનુરથી પણ ભારે હીરો સૂર્ય પેઠે અધકારનો નાશ કરનાર)
૧૨ કાકિણીરત્ન (ચદ્ર પેઠે અધકારનો નાશ કરનાર નામ લખનાર)
૧૩ ખડ્ગરત્ન (જબરી તરવાર અમોઘ)
૧૪ સ્ત્રીરત્ન (ચક્રવર્તીનુ વીર્ય ઝીલી શકે તેવી વેગવાળી સ્ત્રી-પત્ની)

એ દરેક રત્ન ચક્રવર્તીને ઘણા ઉપયોગી છે એનો ઉપયોગ આદીશ્વર ચરિત્રના પ્રથમ પર્વમાં છૂટો છૂટો જોઇ શકાશે

પક્ષોથી સારી રીતે રક્ષણ કરાતા નવ નિધાનો[1] પણ ઉત્પન્ન થયા હુ ચક્રવર્તી છુ એમ માનીને સુકચ્છવિજયના સર્વ રાજાઓ મારે વશ થયા, મારા તાબેદાર થયા, મારૂ ઉપરીપણુ તેમણે સર્વેએ સ્વીકાર્યું મારા પ્રતાપના જોરથી મેં ક્ષેમપુરીમા જ રહીને છ ખડ પૃથ્વી સાધી લીધી, જીતી લીધી અને મારો વિજય આખા[2] વિજયમા ફેલાયો-વિસ્તર્યો પછી બત્રીશ હજાર મુગટબંધ રાજાઓએ એકઠા થઇને બાર વર્ષ સુધી મારો ચક્રી તરીકેનો અભિષેકમહોચ્છવ કર્યો પ્રફુલ્લિત થયેલા કમળ જેવી સુંદર આખોવાળી ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે મેં ભોગ ભોગવ્યા, મારી આખી પ્રજાને ઘણો આનદ આપ્યો અને મોટી સપત્તિના માલેક તરીકે અને ચક્રવર્તીના બિરૂદ સાથે મેં ઘણો કાળ એવી રીતે આનદમા નિર્ગમન કર્યો મનુષ્ય તરીકે સ્થૂળ સુખની

---

૧ નવ નિધાન ચક્રવર્તીના પુણ્ય પ્રાગ્ભારથી નવ વિધાન પ્રગટ થાય છે એ નવે નિધાનનું વર્ણન શ્રીત્રિષષ્ઠીશલાકા પુરૂષ ચરિત્રના પ્રથમ પર્વમા નીચે પ્રમાણે કર્યું છે (જુઓ પ્રથમ પર્વ-સર્ગ ૪ થો શ્લોક-૫૭૪-૫૮૭)

૧ નૈસર્ગ તેનાથી છાવણી, શહેર, ગ્રામ, ખાણ, દ્રોણમુખ (અ૫જન સ્થાન), મડપ અને પત્તન વિગેરે સ્થાનોનુ નિર્માણ થાય છે

૨ પાડુક માન, ઉન્માન, પ્રમાણ વિગેરેનુ ગણિત અને ધાન્ય તથા બીજનો સભવ તેનાથી થાય છે

૩ પિંગળ તેથી નર નારી હાથી ઘોડાના સર્વ પ્રકારના આભૂષણોનો વિધિ જાણી શકાય છે

૪ સર્વરત્નક એનાથી સાત એકેંદ્રિય અને સાત પચેંદ્રિય રત્નો ઉત્પન થાય છે ઉપરની નોટમા ૧૪ રત્નો બતાવ્યા તે પૈકીના ૧-૩-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ એકેંદ્રિય છે અને ૨-૪-૫-૬-૭-૮-૧૪ પચેંદ્રિય છે તે લક્ષ્યમા લેવુ

૫ મહાપદ્મ એનાથી સર્વ પ્રકારના શુદ્ધ અને રગીત વસ્ત્રો ઉત્પન્ન થાય છે

૬ કાલ એનાથી વર્તમાન ભૂત ભવિષ્ય જ્ઞાન, ખેતી અને શિલ્પનું વૈજ્ઞાનીક જ્ઞાન થાય છે

૭ મહાકાલ એનાથી પરવાળા, રૂપુ, સોનું, મુક્તાફળ, લોહ વિગેરે ધાતુઓની ખાણો ઉત્પન થાય છે

૮ માણવ તેથી યોદ્ધા, હથિયારો અને બખ્તરોની સપત્તિ મળે છે અને યુદ્ધનીતિ દડનીતિનું સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન થાય છે

૯ શખ એથી ચારે પ્રકારના કાવ્યોની સિદ્ધિ થાય છે નાટ્યવિધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સર્વ પ્રકારના વાજિત્રોની નિષ્પત્તિ થાય છે

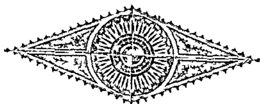
૨ મહાવિદેહના દરેક વિજયમા ચક્રી જૂદા જૂદા થાય છે, દરેક ચક્રી પોતાના વિજયના છ ખડો સાધે છે દરેક વિજયમા છ ખડ હોય છે (ભરતની પેઠે)

પરિસીમા ચક્રીને હોય છે, મનુષ્યમા તે વ્યવહારનજરે સર્વોત્તમ ગણાય છે, સર્વ રાજાના પણ રાજા ગણાય છે અને એમની સુખ સગવડો અવર્ણનીય હોય છે એ સર્વનો મેં ઘણો સારી રીતે ઉપભોગ કર્યો અને સ્થૂળ સુખની પરિનીમાએ પહોંચી ગયો મારા સુખ સગ વડોનુ વર્ણન તને કેટલુ આપવુ ? તુ ટુંકામા સમજી લેજે કે મેં ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનુ સ્થૂળ સુખ ભોગવ્યુ અને સારસાર પ્રકારના આનદોનો અનુભવ દુનિયાની નજરે કરી લીધો

શખપુરના ચિત્તરમ ઉદ્યાનમાં.

અગૃહીતસકેતા ! એવી રીતે ચોરાશી લાખ પૂર્વ[1] કાળ સુધી ભોગો ભોગવ્યા, રાજ્ય કર્યું અને આનદ કર્યા છેવટના ભાગમા મારી ક્ષેમ પુરીમાથી હુ મારૂ રાજ્ય જોવા સારૂ અને આનદ કરવા સારૂ ફરવા નીકળી પડ્યો મારૂ રાજ્ય કેવુ વિશાળ છે અને લોકોની સ્થિતિ કેવી છે તે જોવા સારૂ હુ મારી રાજધાનીથી ચાલ્યો આ સુકચ્છવિજયની ભૂમિ અનેક નગરો અને ગામોથી ભરપૂર છે, તેમા ઘણી જગ્યાએ ફરી આવ્યો ફરતો ફરતો હુ આ શખ નામના નગરમા આવી પહોંચ્યો ત્યાર પછી રાજવલ્લભને[2] સાથે લઇને હુ આ નદનવન જેવા ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા આવ્યો, મારા આખા લશ્કરને મેં પછવાડે રાખ્યુ

અગૃહીતસકેતા ! આટલી વાત તારા ધ્યાનમા બરાબર આવી હશે હજુ મારે તને કેટલીક વિગતવાર વાત કરવાની છે તે આગળ કહુ છુ એ બરાબર વિચારતી જજે

૧ પૂર્વઃ ચોરાસી લાખને ચોરાશી લાખ વર્ષે ગુણવા એક પૂર્વ થાય એટલે ૭૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ષનું એક પૂર્વ થાય એવા ચોરાશી લાખ પૂર્વકાળ અનુસુંદરે જીવન ભોગવ્યું

૨ આ અનુસુંદર ચક્રવર્તીનો પુત્ર છે, તેનુ નામ પુરદર છે તે આગળ જણાશે

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સુલલિતા અને મહાભદ્રા.

સંસારીજીવની પૂર્વ કથા પૂરી કર્યા પછી તે જ સંસારીજીવ અગૃહીતસંકેતા આગળ પોતાને ચોરનો આકાર ધારણ કરવાના કારણો જણાવતા અનુસુંદર ચક્રવર્તી તરીકે પોતાનો જન્મ અને પોતાની ઋદ્ધિ અને ભોગવિલાસનુ વર્ણન કરી ગયા તે આપણે ઉપરના પ્રકરણમા જોયુ ત્યારપછી વાર્તા આગળ ચલાવતા પ્રજ્ઞાવિશાળા અને અગૃહીતસંકેતા કોણ છે તેની ઓળખાણ આપતા તેણે જ હકીકત કહેવા માડી[1]

મહાભદ્રા પરિચય.

કંદમુનિ અને માયા.
મહાભદ્રા અને સમંતભદ્ર.
પ્રવર્તિની અને આચાર્ય.

ચોરનો આકાર ધારણ કરનાર સસારીજીવ ખુલાસાઓ આપતા અગૃહીતસંકેતાને ઉદ્દેશીને આગળ કહે છે—

બહેન અગૃહીતસંકેતા ! તને યાદ હશે કે જ્યારે હુ ગુણધારણ કુમાર હતો તે વખતે કંદ નામના આચાર્ય મને ઉપદેશ આપ્યો હતો તને યાદ કરાવવા માટે ધ્યાન ખેંચુ છુ કે તે વખતે મારો મિત્ર કુલધર હતો અને મારી સ્ત્રી મદનમંજરી હતી[2] એ મારા મિત્ર અને સ્ત્રીને

૧ આની સાથે બીજા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૩–૬ વાચવા હવે બધી બાબતનો મેળ મળતો જાય છે તેથી હકીકત બરાબર લક્ષ્યપૂર્વક વાચવી

૨ જુઓ આ પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ ચોથુ કંદમુનિ ઉપદેશક હતા અને તે વખતે ખુલાસા નિર્મળાચાર્યે કર્યા હતા તે લક્ષ્યમા રાખવુ

પણ ભવિતવ્યતાએ સસારમા રખડાવ્યા અને અનેક સારા ખરાબ રૂપો કરી બતા યા ત્યાર પછી એમ હકીકત બની કે એ કંદમુનિએ એક વાર માયાકપટ કર્યું એટલે ભવિતવ્યતાએ કદમુનિના જીવને આ સુકચ્છવિજયની અદર આવી રહેલા હરિપુર નામના નગરમા લઇ આવી

હવે એ હરિપુરમા ભીમરથ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેમને સુભદ્રા નામની મહારાણી હતી એ રાજારાણીને સમતભદ્ર નામનો એક પુત્ર હતો એ સુભદ્રા રાણીની કુખમા કદમુનિના જીવને ભવિતવ્યતાએ મૂક્યો, પણ માયાકપટ કરેલ હતું તેથી તેને સ્ત્રીનુ રૂપ આપ્યુ અનુક્રમે પુત્રીપણે કદમુનિના જીવનો જન્મ થયો તેનુ માતપિતાએ મહાભદ્રા[1] નામ સ્થાપન કર્યું

હવે સમતભદ્ર રાજપુત્રને એક વખત સુઘોષ નામના મુનિરાજનો યોગ થયો, તેમની ધર્મદેશના સાભળીને તેને વૈરાગ્ય થયો, માતપિતાને સમજાવીને તેણે દીક્ષા લીધી, અભ્યાસ કર્યો અને થોડા વખતમા દ્વાદશાગી જાણનાર-ધારણ કરનાર મહાજ્ઞાની ગીતાર્થ થયા. યોગ્ય જાણીને ગુરૂમહારાજે તેને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો અને ત્યાર પછી તે જગતમા સમતભદ્રાચાર્યના નામથી ઓળખાવા લા યા

રાજપુત્રી મહાભદ્રા પણ અનુક્રમે યૌવનવય પામી એને માત પિતાએ ગધપુર નગરના રાજા રવિપ્રભ અને રાણી પદ્માવતીના પુત્ર દિવાકર સાથે પરણાવી એ દિવાકર કાળવશ પડીને અસ્ત પામી ગયો (મરણ પામ્યો) પ્રસગ જોઇને સમતભદ્રાચાર્યે પોતાની સસારી પણાની બહેન મહાભદ્રાને યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો, સસારની અસ્થિરતા બતાવી અને આત્મહિત કરનાર મોક્ષમાર્ગના સાચા રસ્તાઓ દાખવ્યા સત્ય જ્ઞાનનો ઝળકાટ થતા મહાભદ્રાએ દીક્ષા લીધી એ વિદ્વાન ભાઇની બહેન પણ ઘણી વિદ્વાન નીવડી, એણે અભ્યાસ ઘણો કર્યો, થોડા વખતમા એ પણ અગીઆર અગ ધારણ કરનારી થઇ, ગીતાર્થ થઇ, શક્તિવાળી સાધ્વી થઇ એની યોગ્યતા જોઇ આચાર્યશ્રીએ એ ગીતાર્થા સાધ્વીને પ્રવર્તિની[2] પદે સ્થાપન કરી

---

૧ મહાભદ્રા તે આપણી પ્રજ્ઞાવિશાળા છે તે આગળ જણાશે અને સમતભદ્ર એ સદાગમ છે તે પણ હમણા જ જોવામા આવશે બહુ લક્ષ્યપૂર્વક વાચવા વિજ્ઞપ્તિ છે વાતમાં જરા પણ ગોટાળો નથી પણ લક્ષ્ય નહિ રહે તો વાત સમ નશે નહીં

૨ પ્રવર્તિની: સાધ્વીની ઉપરી, સાધ્વીઓની નિયત્રણા કરનાર

સુલલિતા પરિચય.

રત્નપુરે સુલલિતાનો જન્મ.
પુરૂષદ્વેષ. મહાભદ્રાપર પ્રેમ.
ગૃહસ્થિની તરીકે પ્રવર્તિની સેવા.

મહાભદ્રા સાધ્વી ફરતા ફરતા (વિહાર કરતા) એક વખત પોતાની સાથેની અનેક સાધ્વીઓ સાથે રત્નપુરે આવી પહોંચ્યા

એ રત્નપુરમા મગધસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, એને સુમગળા નામની મહારાણી હતી હવે ભવિતવ્યતાએ મદનમજરીના જીવને[1] એ મગધસેનરાજા અને સુમગળારાણીની દીકરી તરીકે જન્મ આપ્યો એનુ સુલલિતા[2] નામ પાડવામા આવ્યુ અનુક્રમે એ યૌવન વય પામી, પરતુ એને પુરૂષ પર દ્વેષ થયો પુરૂષનુ એને નામ પણ ગમે નહિ, પુરૂષનો પરિચય ગમે નહિ, પુરૂષનો ઓળો પણ ગમે નહિ એવી રીતે અને એ અવસ્થામા એનો ઘણો કાળ ગયો એને પતિ (વર-ધણી)ની ગધ પણ ઇષ્ટ લાગતી ન હોતી તેથી સ્વાભાવિક રીતે એના સબધમા એના માતપિતાને ચિંતા થયા કરતી હતી એના લગ્ન કેવી રીતે થશે અને એ કોને વરશે એ સબધમા જનની જનક મુઝાયા કરતા હતા

ઉપર કહ્યુ છે તેમ એ રત્નપુરમા મહાભદ્રા પ્રવર્તિની પધાર્યા તેમને વદન કરવા સારૂ મગધસેનરાજા તથા સુમગળારાણી ઉપાશ્રયે ગયા તેમણે વદન કરવા જતી વખત પોતાની વહાલી પુત્રી સુલલિતાને સાથે લીધી ભગવતી મહાભદ્રાને તેઓએ વદન કર્યું મોક્ષપદ રૂપ કલ્પવૃક્ષને ચોક્કસ ઉગાડનાર બીજ જેવો ધર્મલાભ સાધ્વીશ્રીએ તેમને આપ્યો અને ત્યાર પછી અમૃતપ્રવાહ જેવી શુદ્ધ ધર્મની દેશના તેમણે આપી

ભગવતીની દેશના ઘણી સ્પષ્ટ હતી પણ સુલલિતા ઘણી મુગ્ધ હોવાથી તેનો ભાવાર્થ સમજી શકી નહિ, તેનો અદરનો આશય વિચારી શકી નહિ, છતા એના મનમા પૂર્વભવના રાગથી સાધ્વીશ્રી (પ્રવર્તિની) તરફ ઘણુ ખેંચાણ થયુ, અગાઉના પરિચયથી તેમના ઉપર ઘણો સ્નેહ થયો અને તે ભગવતી સિવાય બીજી તરફ પોતાના ચક્ષુઓને ફેરવવાને

[1] મદનમજરી આપણો કથાનાયક સસારીજીવ જ્યારે ગુણધારણ હતો તે વખતે તેની સ્ત્રી હતી જુઓ આ પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ બીજુ

[2] સુલલિતા તે અગૃહીતસકેતા છે તે હમણા જણાશે હવેની વાત સાથે બીજા પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ ચોથુ સરખાવતા જવુ

તે સમર્થ થઇ શકી નહિ એ તો એકી ટસે (નજરે) પ્રવર્તિની સામુ જ જોઇ રહી. પછી તેણે પોતાના પિતાને કહ્યુ 'મારે તો આ ભગવતીના ચરણકમળની ઉપાસના કરવી છે, માટે આપ જો રજા આપો તો હુ પણ તેઓશ્રીની સાથે સર્વત્ર વિચરૂ-હરૂ ફરૂ' દીકરીની આવી માગણી સાભળીને માતા સુમગળા તો રડવા મડી ગયા પરતુ રાજાએ એને રોતા વારી અને કહ્યુ 'દેવી' રૂદન કરવામા શો લાભ છે? દીકરીને જેમ હોંસ થાય અને એનુ મન વધે તેમ એને કરવા દે એને વિનોદ ઉપજાવવાનો આ જ ઉપાય છે અને એ માર્ગ જ એ ઠેકાણે આવશે મારો મત એવો છે કે એ સાધ્વીશ્રીની સાથે સર્વ સામગ્રી લઇને ભલે રહે, ગૃહસ્થ તરીકે રહે અને સાધ્વીશ્રી જ્યા જાય ત્યા તે પણ સાથે હરે ફરે, પણ આપણને પૂછ્યા વગર એણે દીક્ષા લેવાનુ નામ લેવુ નહિ'

પિતાશ્રીનો એ હુકમ સુલલિતાએ માન્ય કર્યા પછી પિતાની રજાથી એ તો પ્રવર્તિનીની સાથે રહી પિતામાતા ઘરે ગયા સુલલિતા પ્રવર્તિની મહાભદ્રા સાથે અનેક દેશોમા ફરી એને એટલો આકરો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય હતો કે એક પાઠ પણ એને મ્હોઢે ચઢે નહિ, સાધુ સાધ્વીના આચાર કે શ્રાવકના આવશ્યકોનો ક્રમ એ બાપ ડીને આવડે નહિ, એને આગમના પાઠો સમજાવવામા આવે પણ એનો ભાવાર્થ એને જરા પણ સમજાય નહિ

ભગવતી મહાભદ્રા ફરતા ફરતા આ શખપુર નગરમા આવી પહોંચ્યા ગૃહસ્થના વેશમા તેમની સાથે સુલલિતા પણ અહીં આવી તેઓ નદશેઠના ઘરમા ઘઘશાળામા[1] ઉતર્યા[2]

---

૧ ઘઘશાળા ઘઘશાળા એટલે ગૃહશાળા ઘરમા આવકો સામાયક પૌષધ કરવા ખાનગી ઉપાશ્રય જેવુ રાખે છે ત્યા સાધુધર્મની ભાવના કરે છે અને આત્મ ચિંતવન કરે છે એવી ઘરથી અલગ પણ ખાનગી શાળાઓને **ઘઘશાળા** કહેવાય છે

૨ સર્વ સમીલન કરવા સારૂ હકીકત સ્પષ્ટ કરવા **સસારીજીવે** જે હકીકત પ્રકરણ ૧૨ મા શરૂ કરી છે તે હજુ ચાલુ છે આ પ્રકરણમા **અગૃહીતસકેતા** અને **પ્રજ્ઞાવિશાળાની** ઓળખાણ આપી હવે આવતા પ્રકરણમા **ભવ્યપુરૂષ** અને સદાગમનો પરિચય થશે બરાબર લક્ષ્યપૂર્વક વાચવા વિજ્ઞપ્તિ છે થોડા વખતમા બધી વાતના ખુલાસા થઇ જશે

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પુંડરીક અને સમંતભદ્ર.

સર્વે બાબતનો મેળ મેળવવા માટે પોતાની વાર્તા પૂરી કર્યા પછી સંસારીજીવે પોતાના તે વખતના સ્વરૂપના સંબંધમા અનુસુંદરચક્રવર્તી તરીકેની હકીકત કરી અને તેઓ ફરતા ફરતા શંખપુરના ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા આવી પહોંચ્યા સુધી વાત કરી, તેણે જ સુલલિતા અને મહાભદ્રાને ગૃહસ્થિની અને પ્રવર્તિની તરીકે શંખપુરનગરના નદશેઠના ઘરસુધી આવવાની હકીકત આગલા પ્રકરણમા કહી હવે આ પ્રકરણમા તત્રસ્થ બીજા પાત્રોની વાત કરે છે —

<u>પુંડરીક પરિચય.</u>

કમલિનીને સ્વપ્ન આગાહી.
કુલધરનો જીવ કુક્ષીમા.
કુશળકર્મ. મનોરથ પૂર્તિ.

આ શંખપુર નગરમા શ્રીગર્ભ નામનો રાજા છે, તે મારો (અનુસુંદર ચક્રવર્તીનો) મામો થાય છે તેમને કમલિની નામની રાણી છે, તે મહાભદ્રા પ્રવર્તિની થયા તેમની માસી થાય છે એ રાજારાણીને એક પણ સતાન થયુ નહિ[1] રાણી કમલિનીએ તેટલા માટે અનેક પ્રકારની માનતાઓ માની, દાનો આપ્યા, કોઇ જે માગે તે આપી યાચકના મનોરથો પૂરવા માડ્યા અને અનેક ઓષધિઓ અને મૂળીઆઓ લોકો કહે તે પીધા ત્યાર પછી ભવિતવ્યતાએ એક ઘટના કરી આપી તને યાદ હશે કે ગુણધારણના ભવમા મારો મિત્ર [2]કુલધર હતો એણે ત્યાર

---

૧ જુઓ પ્રસ્તાવ ૨ પ્રકરણ ૩ પૃષ્ઠ ૨૭૧ થી ૨૭૪
૨ જુઓ પ્રસ્તાવ આઠ પ્રકરણ પહેલુ પૃ. ૧૮૫૬

પછીના ભવમા અનેક પ્રકારના શુભ કાર્યોનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યા એ કુલવરના જીવને લઇને ભવિતવ્યતાએ કમલિની રાણીની કુખમા મૂક્યો જે રાત્રીએ એને કુખમા મૂક્યો તે રાત્રીએ રાણીએ સ્વપ્નમા[1] જોયુ કે સર્વ અંગે બહુ સુદર એક પુરૂષ પોતાના મુખ વાટે શરીરમા પેઠો, વળી બહાર નીકળ્યો અને પછી તુરત જ કોઇ માણસની સાથે તે ચાલ્યો ગયો આ પ્રમાણે આવેલા સ્વપ્નની હકીકત રાણીએ પોતાના પતિ શ્રીગર્ભ રાજાને કહી સભળાવી

પતિએ સ્વપ્નસબધી હકીકત સાભળી, એમને ઘણો આનદ થયો અને સહજ ખેદ પણ થયો રાણીને કહ્યુ 'દેવી ! તમારે એક પુત્ર થશે, પણ તમારા સ્વપ્નપરથી એમ જણાય છે કે થોડા વખત પછી એને કોઇ ગુરૂ મળી આવશે તેના ઉપદેશથી બોધ પામીને એ દીક્ષા લેશે' દેવીને પુત્રપ્રાપ્તિની બહુ જ અભિલાષા હતી તેથી તેને મનમા ઘણો આનદ થયો બાકીની વાત તરફ તેણે બહુ દરકાર પણ ન કરી ત્રીજે મહિને દેવી કમલિનીને બહુ કુશળ કાર્યો કરવાના મનોરથો થયા એને જે જે સારા કામો કરવાનુ મન થયુ તે સર્વ રાજાએ પૂર્ણ કર્યું વખત પૂરો થતા રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો રાજાને સતોષ થયો

જન્મનો મહોત્સવ.
સમતભદ્રની આગાહી.
પુડરીકની પ્રગતિ.

રાજાએ તે વખતે આખા નગરમા અને રાજ્યમા પુત્રજન્મનો મહોત્સવ કરાવ્યો તે વખતે સવ લોકોને જૂદા જૂદા પ્રકારનો આનદ થયો

હવે સમતભદ્રઆચાર્યને નિર્મળ કેવળજ્ઞાન થયુ તે કેવળી આચાર્ય ફરતા ફરતા શખનગરે આવી પહોંચ્યા અને આ ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા જ સ્થિત થયા મહાભદ્રા સાધ્વી (પ્રવર્તિની) જે નદશેઠની શાળામા ઉતર્યા હતા તેમને ખબર પડતા તેઓ કેવળીમહારાજને વદન કરવા ઉદ્યાનમા આવી પહોંચ્યા હકીકત એમ બની કે કેવળીમહારાજ ત્યા પધાર્યા છે એ વાતની ખબર સુલલિતાને પડી ન હોતી અને મહાભદ્રા તેને વાદવા ગયા છે એ હકીકત પણ તેના જાણવામા ન આવી મહાભદ્રા પ્રવર્તિની સમતભદ્રાચાર્ય પાસે આવ્યા તે વખતે કોઇએ રાજાને પુત્ર થયો છે એવી વાત કરી

---

1 જુઓ પૃ ૨૭૨ તે હકીકત સરખાવો

પુત્રજન્મની વાત કેવળી પાસે નીકળતા સમંતભદ્ર પોતે જ બોલી ઉઠ્યા "આ રાજપુત્રે અગાઉ ઘણા સારા કાર્યોનો અભ્યાસ કર્યો છે, એ રાજાને ત્યા જન્મ્યો તો છે, પણ એ રાજભુવનમા લાંબો વખત ટકશે નહિ, એ આગળ જતા દીક્ષા લેશે અને સર્વજ્ઞમહારાજના આગમનો ધારણ કરનારો થશે" આ હકીકત સાભળીને મહાભદ્રા સાધ્વી પોતે ઉતર્યા હતા તે સ્થાન પર પાછા પધાર્યા

ત્યાર પછી તે રાજપુત્રનુ પુંડરીક નામ પાડવામા આવ્યુ નામ પાડતી વખતે યોગ્ય મહોત્સવ કરવામા આવ્યો

સુલલિતા સંદેહ-નિર્ણય.
સદાગમનો વધારે પરિચય.
પુંડરીક માટે ગોઠવણ અને વિહાર.

[1]હવે સુલલિતા રાજપુત્રી ફરતી ફરતી અનેક પ્રકારના કુતૂહળો જોતી અને હોંસો પૂરી પાડતી એ ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા આવી પહોંચી એણે જોયુ તો શ્રીસઘની વચ્ચે બેસીને સમતભદ્રસૂરિ રાજાને ત્યા જન્મેલા નવા બાળકના ગુણોનુ વર્ણન કરતા હતા[2] કેવળી આચાર્ય બોલ્યા—"એ પુંડરીકને શુભ (સાનુકૂળ થયેલા) કર્મપરિણામરાજાએ અને અનુકૂળ થયેલી કાળપરિણતિએ આ મનુજગતિ નગરીમા ઉત્પન્ન કર્યો છે તેથી એ ઉત્તમ પ્રકારના ગુણવાળો થશે ભવ્યપુરૂષ જ્યારે સુમતિ (સારી બુદ્ધિવાળો) થઇ જાય છે ત્યારે એવા જ પ્રકારના ગુણવાળો થાય છે એમા શક શો છે?" આટલુ વચન સમતભદ્રાચાર્યે કેવળી બોલ્યા તે સુલલિતાએ બરાબર સાભળ્યુ હતું, ઘણા લોકોની સમક્ષ તે વાત થઇ હતી અને વાત ચાલતી હતી ત્યારે આચાર્ય અને લોકોમા આનદ ઘણો દેખાતો હતો

સુલલિતાએ આ વાત સાભળી ત્યારે તેના મનમા સદેહ થયો કે આ રાજપુત્રના કર્મપરિણામ અને કાળપરિણતિ તે જનક (પિતા) અને જનની (માતા) કેમ હોઇ શકે? તેઓ વળી મનુજગતિમા ઉત્પન્ન કેમ કરી શકે? અને આ આચાર્ય વળી ભવિષ્યમા થનારા ગુણોની હકીકત શી રીતે જાણીને કહી શકે?—આવી શકા તેના મનમા થઇ તે જઇને તેણે પ્રવર્તિની મહાભદ્રાને જણાવી મહાભદ્રાને વિચાર થયો કે આ સુલલિતા તો તદ્દન ભોળી જ રહી! એને પ્રતિબોધ કરવાનો આ જ

---

૧ અહીં બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળગ્રથનુ પૃ ૧૧૭૬ શરૂ થાય છે

૨ જુઓ પૃ ૨૭૯ ગુણોનુ વર્ણન ત્યા વિસ્તારથી કરવામા આવ્યુ છે તે સરખાવો

ઉપાય છે-એમ વિચારીને તેણે 'કર્મપરિણામ અને કાળપરિણતિ પિતા માતા છે, તેઓ એને ઉત્પન્ન કરનાર છે અને સર્વ જીવના માતાપિતા છે' એ વાતને યુક્તિપૂર્વક બરાબર સમજાવી વળી એમને એવો ખ્યાલ આવ્યો કે એ સુલલિતાને સદાગમ ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી આવો વિચાર કરીને તેને જાગૃત કરવાની શુદ્ધ ભાવનાથી મહાભદ્રા બોલ્યા

સદાગમ પરિચય

"બહેન! લોકોની વચ્ચે રહીને જે વાત કરતા હતા અને જેની વાત લોકો ધ્યાનથી સાભળતા હતા તે સદાગમ હતા તેં એને બરાબર ધ્યાનપૂર્વક જોઇ લીધો એ સારૂ કર્યું એ મહાત્મા બહુ જબરજસ્ત છે, ઘણા વિદ્વાન્ છે અને બની ગયેલા બનતા અને બનનારા સર્વે ભાવોને સારી રીતે જાણનારા છે એ બાબતમા જરા પણ સદેહ વગરની વાત છે મને જે આ વાતની બધી ખબર પડી છે તે એ મહાત્માની કૃપાથી જ પડી છે મારે એ મહાત્મા પુરૂષની સાથે ઘણા વખતનો પરિચય છે તેઓ બહુ મોટા પ્રભાવવાળા છે" આ પ્રમાણે વિગતવાર વાત કરીને સદા ામનુ મહાત્મ્ય તેણે વિસ્તારથી સુલલિતાને કહી સભળાવ્યુ (જુઓ પૃ ૨૮૪) વળી સદાગમને ઘણો આનદ તે રાજપુત્રના જન્મથી થયો હતો તેનુ કારણ પણ તેણે કહી સભળાવ્યુ અને તે હકીકત પણ વિસ્તારથી સમજાવી (પૃ ૨૮૩)

આટલી વિસ્તારથી હકીકત સાભળ્યા પછી ભોળી સુલલિતાએ કહ્યું 'મહારાજ! આપને જે મહાત્મા સદાગમ સાથે આટલો બધો પરિચય છે તેમનુ મને પણ ઓળખાણ કરાવો' મહાભદ્રાએ તે વાતનો ઘણી ખુશી સાથે સ્વીકાર કર્યો (પૃ ૨૮૨)

[1]પછી પ્રવર્તિની મહાભદ્રા ચાલ્યા, સાથે સુલલિતાને લઇ લીધી અને બન્ને જણા સમતભદ્રસૂરિ સમક્ષ આવ્યા સુલલિતાએ જેવા એ આચાર્યને જોયા કે તુરત જ તેને ઘણો આનદ થયો, બહુ પ્રમોદ થયો અને જેવા ગુણો એના સબધમા સાધ્વીએ કહ્યા હતા તેવા ગુણો એમનામા હોવાની એને પ્રતીતિ થઇ ગઇ, પછી પ્રમોદના આવેશમા ઉદ્ગારરૂપે સુલલિતા બોલી "હે ભગવતિ! આવા મહાત્મા પુરૂષના આપશ્રીએ મને અત્યાર સુધી દર્શન પણ કદિ કરાવ્યા નહિ તેથી હુ

૧ આ હકીકત સાથે પ્રસ્તાવ બીજાનુ પ્રકરણ પાચમુ મેળવતા જશો વાત બરાબર મળતી ચાલી આવે છે

૨ અહીં પ્રકરણ છઠ્ઠામા (પ્રસ્તાવ બીજો) વર્ણવેલી વાતનો સબધ મળતો જાય છે

તો અત્યાર સુધી ઘણી કમનસીબ રહી, બહુ છેતરાયલી રહી ! અરે ખરેખર ! તમે તો ઘણા સ્વાર્થી જણાઓ છો ! હવે ભગવતિ ! મારા પર કૃપા કરીને આ ભગવાનના મને દરરોજ દર્શન કરાવજો જેથી હુ પણ આપશ્રી જેવી પંડિતા બની જઉં" મહાભદ્રાપ્રવર્તિનીએ એ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો

વિહાર

હવે તે દિવસથી બન્નેએ સમતભદ્રાચાર્ય પાસે દરરોજ આવીને તેમની સેવા કરવા માડી એ પ્રમાણે એક માસ પૂરો થયો, એટલે સમયજ્ઞ ભગવાન્ સમતભદ્ર બોલ્યા "મહાભદ્રા ! અત્યારે તમારૂ જંઘાબળ ક્ષીણ થવાથી તમે વિહાર કરવાને અશક્ત છો, માટે શંખપુરે જ રહો અમે તો હવે અહીંથી વિહાર[1] કરી જઇશુ, વળી આગળ ઉપર કોઇ વખત અમે અહીં આવશુ તમને ખાસ હિત થાય અને જાગૃતિ રહે તેટલા માટે અમે આ સ્થાનકે પૂરેપૂરો એક માસ રહ્યા, નહિતર તો જે ક્ષેત્રમા સાધ્વી હોય ત્યા સાધુને માસકલ્પ[2] કરવાનો પણ અધિકાર નથી,[3] પણ માદા માણસને સહાય કરવી–સ્થીર કરવા એ પુષ્ટ અવલબન છે અને એવા અવલબનને કારણે અમારી અહીં એક માસપર્યંત સ્થિતિ થઇ હવે તમારે અહીં રહીને એક બાબતમા ખાસ ઉપયોગ રાખવો તમારે પેલા રાજપુત્ર પુંડરીક ઉપર ખાસ નજર રાખ્યા કરવી અને એને અનુકૂળ કર્યા કરવો એ યોગ્ય વયનો થશે ત્યારે તે મારો શિષ્ય થશે."

આ પ્રમાણેનુ ભગવાન્ કેવળી સમતભદ્રનુ વચન મહાભદ્રા પ્રવર્તિનીએ સ્વીકાર્યું પછી તે ભગવાન્ ત્યાથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા

સાધુપુરૂષોનુ જીવન પરોપકાર માટે જ હોય છે પોતાના આત્માને નુકસાન ન થાય તે વાતનો વિચાર રાખી તેઓ બને તેટલો

---

૧ વિહાર સાધુ એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જાય, ફરે, તેને 'વિહાર' કર્યો કહેવાય છે એ જૈન પારિભાષિક શબ્દ છે

૨ માસકલ્પ સાધુઓનો કલ્પ એવો છે કે શારીરિક અથવા ખાસ મહા લાભના કારણ વગર કોઇ પણ ક્ષેત્રમા તેઓએ શેષ કાળે એક માસથી વધારે રહેવુ નહિ, ચોમાસામા ચાર માસ રહેવુ ઉગ્ર વિહાર કરવો એ ખાસ જરૂરી ગણાય છે, એક સ્થાનકે રહેવાથી પ્રતિબંધ રાગ મમતા બધાય છે સ્થાન તરફ, ગૃહસ્થ તરફ, વૈયાવચ્ચ કરનાર તરફ, વદન કરવા આવનાર તરફ આદિ અનેક તરફ મમતા થાય તો સસાર વધે છે આથી સાધુને વિહાર કરવાની આજ્ઞા છે આ કલ્પ વીરશાસનમા ચોક્કસ છે જુઓ કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકા પ્રથમ વ્યાખ્યાન

૩ ઉપરની બાબતમા એક એવો આદેશ છે કે જ્યા સાધ્વીઓ રહેતી હોય ત્યા સાધુઓએ વધારે વખત રહેવુ નહિ જો રહે તો તેમને સાધ્વી સાથે કાંઇ સબધ હશે એવો લોકાપવાદ થાય

પરોપકાર જ કર્યા કરે છે, ખાસ પ્રસંગોએ અપવાદમાર્ગનું ઉત્તર ગુણને અંગે સેવન કરવું પડે છે તો તેવે વખતે પણ બનતી રીતે તેમાંથી સાર ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને પ્રસંગ શોધે છે, બને ત્યાં સુધી તો અપવાદમાર્ગનો ખ્યાલ જ કરતા નથી, તે માર્ગે જવાનો વિચાર પણ કરતા નથી અને ખાસ કારણ જુએ તો તે માર્ગે ચાલીને પણ લાભ લઇ આવે છે પરોપકારી સાદા જીવનની બલિહારી છે!

સમતભદ્ર પરિચય.

પુંડરીક સમતભદ્ર પરિચય.
પુંડરીકનો આચાર્ય પર પ્રેમ.
પુંડરીકનો આગમ અભ્યાસ.

ત્યાર પછી ધીમે ધીમે પુંડરીક ઉમરે વધતો ચાલ્યો એનો બાળ ભાવ પૂરો થયો અને કુમારભાવ શરૂ થયો એનામાં સમજણ સાથે અગાઉ જણાવ્યા હતા તે ગુણો એક પછી એક ખીલવા લાગ્યા, વધવા લાગ્યા અને એને મહાભદ્રા પર અત્યંત સ્નેહ થયો મહાભદ્રાનો સંબંધ તેની સાથે દરરોજ વધતો ચાલ્યો

હવે એક વખત સ્થાને સ્થાને વિહાર કરતા શ્રીસમતભદ્રસૂરિ કેવળી ફરી વાર એ જ શંખપુરનગરના ચિત્તરમઉદ્યાનમાં પધાર્યા મહાભદ્રા પ્રવર્તિનીને એ હકીકતની ખબર પડતા પોતે પુંડરીકને ભગવાન્ પાસે લઇ ગઇ પુંડરીક ભાવીભદ્રાત્મા હતો તેથી જેવી તેણે ભગવાનની મૂર્તિ દૂરથી જોઇ તેવો જ તેને મનમાં ઘણો હર્ષ થયો, એમના ગુણસમૂહ પર આંતર રંજન થયું અને જ્યારે એણે કેવળીમહારાજના વચનો સાંભળ્યા ત્યારે તેના ઉપર ઘણી પ્રીતિ થઇ એની બુદ્ધિ શુદ્ધ હતી પણ એનામાં હજુ વિશેષ જ્ઞાન ન હોતું, એનામાં મુગ્ધપણું હતું તેથી એણે ખુલ્લા દીલે મહાભદ્રા સાધ્વીને પૂછ્યું "ભગવતિ! આ મહાત્મા કોણ છે? એમનું નામ શું છે?"

મહાભદ્રાએ આ સવાલ સાંભળ્યો એટલે પોતે વિચક્ષણા હોવાથી વસ્તુસ્થિતિ બરાબર સમજી ગઇ અને મનમાં વિચાર કર્યો કે અહો! આ રાજપુત્ર (પુંડરીક) ઘણો સરળ હૃદયનો છે અને અત્યારે ભગવાનના ગુણથી રંગાઇ ગયો હોય એમ એની ચેષ્ટાપરથી જણાય છે તો અત્યારની એની સ્થિતિનો લાભ લઇને એ દ્વારા જ એને ભગવાનના આગમ ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરૂં અને તેના પર ભક્તિ પણ તેનામાં જાગૃત કરૂં-આવો વિચાર કરી પ્રવર્તિનીશ્રી બોલ્યા "ભાઇ! એમનું નામ સદાગમ છે" આવો જવાબ સાંભળી વળી પુંડરીકે પૂછ્યું "દેવી!

જો માતાપિતાની આજ્ઞા હોય તો તેઓશ્રી પાસે જ હુ આગમના અર્થો ગ્રહણ કરૂ, વિચારી લઉં, સમજી લઉં" આ બીજા સવાલના જવાબમા મહાભદ્રાએ જવાબ આપ્યો "એ વાત તદ્દન યોગ્ય છે"

ત્યાર પછી પુડરીકના મનમા જે વિચારનિર્ણય થયો હતો તે મહાભદ્રાસાધ્વીએ તેના માતપિતા કમલિનીદેવી અને શ્રીગર્ભરાજાને જણાવ્યો તેઓએ જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે તેમને પણ ઘણો આનદ થયો, તેઓએ ઘણા ઉત્સાહ અને પ્રેમથી પુત્રની ઇચ્છાને સ્વીકારી લીધી અને અત્યત આનદપૂર્વક તેઓએ પોતાના પુત્રને અભ્યાસ કરાવવા સારૂ ભગવાનને અર્પણ કર્યો ત્યારથી ભગવાનની પાસે રહીને પુડરીક આગમનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યો

(આ પ્રમાણે હકીકત સસારીજીવે અગૃહીતસકેતા પાસે કહી બાકીની હકીકત આવતા પ્રકરણમા પૂરી કરશે)

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ચક્રવર્તી-ચોર.

છેલ્લા ત્રણ પ્રકરણોમા સસારીજીવે (અનુસુદરચક્રીએ) પોતાની તે ભવની હકીકત કહેવા માડી છે તેમા પોતાના સબંધની તેમ જ મહાભદ્રા અને સુલલિતા સબંધી મુદ્દાની વાત કરી દીધી અને આચાર્ય સમતભદ્રનો હેવાલ જણાવ્યો હવે સસારીજીવે ચોરનુ રૂપ શા માટે ધારણ કર્યું હતુ તેનો હેવાલ વિગતવાર જણાવી તે પોતાની કથા આ પ્રકરણમા પૂરી કરશે આ સર્વસમેલનનો બાકીનો ભાગ પણ લક્ષ્યપૂર્વક વિચારવા યોગ્ય છે અનુસુદર-સસારીજીવ પોતાની વાર્તાનો બાકીનો ભાગ પૂર્ણ કરતા કહે છે[1]—

---

૧ બીજા પ્રસ્તાવના છઠ્ઠા પ્રકરણ સાથે આ વાતનો સબધ મેળવતા જવો. બરાબર સબધ મળતો જશે

અનુસુંદર પરિચય.

ચક્રવર્તીની સેનાનો કોળાહળ.
કોળાહળનું કારણ અને વિચાર.
સુલલિતાની શંકા અને પ્રશ્ન.
'અગૃહીતસંકેતા' નામકરણ.

હવે આ જ ચિત્તરમ ઉદ્યાનમાં, આ જ મનોનંદન નામના ચૈત્યમાં આચાર્ય કેવળી સમંતભદ્ર સંઘસમુદાયની વચ્ચે બેઠા છે, ધર્મની દેશના આપી રહ્યા છે, તેમની સામે મહાભદ્રા પ્રવર્તિની બેઠા છે અને ધર્મદેશના સાંભળે છે, તેની પડખે જરા દૂર પુંડરિક રાજકુમાર બેઠો બેઠો ગુરૂવક્તવ્ય સાંભળે છે, સુલલિતા પણ તે જ વખતે ત્યાં આવી પહોંચી છે, ભવ્ય પ્રાણીઓના ચિત્ત કેવળીમહારાજની ધર્મદેશનામાં એકતાન થઇ ગયા છે અને એકી રસે, સર્વે ભગવદ્વચનરસ ઝીલી રહ્યા છે, તેવે વખતે મારા લશ્કરનો મોટો અવાજ રસ્તા ઉપર થવા લાગ્યો.[1] અવાજ વધતો જ ચાલ્યો અને ગડબડાટ વધવા લાગ્યો એટલે આખી મંડળીના કાન ઊંચા થઇ ગયા

એ વખતે સુલલિતાએ મહાભદ્રાને પૂછ્યું "ભગવતિ! આ આ વડો મોટો અવાજ શેનો છે? આટલી ગડબડ શેની છે?" એટલે મહાભદ્રા સાધ્વીએ ભગવાનના મુખ તરફ નજર કરી સુલલિતાને જવાબ આપ્યો કે "મને એ બાબતની ખબર નથી હું તે વાત જાણતી નથી" સમંતભદ્રાચાર્યે આ પ્રસંગ હાથમાં લઇ લીધો, તેમણે જોયું કે સુલલિતા રાજપુત્રીને અને પુંડરીક રાજકુંવરને પ્રતિબોધ કરવાનો આ યોગ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે, એટલે તેઓ બોલ્યા "અરે મહાભદ્રા! તને ખબર નથી કે આ તો મનુજગતિ નામની પ્રસિદ્ધ નગરી છે અને જેમાં આપણે બેઠા છીએ તે તે નગરીમાં આવેલો મહાવિદેહ નામનો બજાર છે વાત એમ બની છે કે સંસારીજીવ નામનો એક મોટો ચોર છે તે આજે ચોરીના મુદ્દામાલ સાથે પકડાઇ ગયો એને દુષ્ટાશય વિગેરે સિપાઇઓએ પકડી જકડીને તુરત જ કર્મપરિણામ મહારાજા સમક્ષ મુદ્દામાલ સાથે રજુ કર્યો ન્યાય ચૂકવવા બેઠેલા મહારાજાએ તે જ વખતે કાળપરિણતિ સ્વભાવ વિગેરે પોતાના સબંધીવર્ગને પૂછી તેમની સલાહ અનુસાર એ ચોરને દેહાંતદંડની સજા કરી, એને ફાંસીએ ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો અત્યારે એ સંસારીજીવની આસપાસ અનેક રાજપુરૂષો ફરી વળેલા છે, બજારમાં થઇને મોટા કલકલ અવાજ

૧ જુઓ પૃ ૨૯૭ પં ૧૬

પૂર્વક એને નગરીની બહાર કાઢવામા આવે છે અને પાપીપંજર[1] નામને સ્થાને ફાસીએ ચઢાવવાની જગ્યા છે ત્યા તેને લઇ જવામા આવે છે, ત્યા લઇ ગયા પછી એને ખૂબ માર મારીને પ્રાણરહિત કરવામા આવશે અત્યારે એને વધસ્થાનકે લઇ જવામા આવે છે તેનો આ અવાજ છે"

સુલલિતા તો ભગવાનનો આવો વિચિત્ર ખુલાસો સાભળીને સડક જ બની ગઇ એને એ દરેક બાબત ઘણી આશ્ચર્યજનક લાગી ભોળી હોવાથી તુરત જ મહાભદ્રા તરફ મુખ રાખી બોલી "ભગવતિ! અરે આપણે તો અત્યારે શખપુર નગરમા છીએ, આ કાઇ મનુજગતિ નગરી નથી અને આપણે તો ચિત્તરમ ઉદ્યાનમા છીએ, આ કાઇ મહાવિદેહ બજાર નથી, વળી અહીં શ્રીગર્ભરાજા છે, અહીં કાઇ કર્મપરિણામ રાજા નથી!! છતા મહારાજશ્રી આ શુ બોલે છે?"

તે સાભળી આચાર્ય કેવળી બોલ્યા "ધર્મશીલ સુલલિતા! તુ અગૃહીતસકેતા છો,[2] તને આ વાતનો અદરનો ભાવાર્થ (સંકેત) પ્રાપ્ત થયો નથી તેથી જ તુ મારી વાતનો પરમાર્થ જાણતી નથી."

સુલલિતાએ મહારાજના એવા વચન સાભળી વિચાર કર્યો કે કેવળી ભગવાને તો મારૂ નવુ નામ પાડ્યું! પછી એ તો મૌન બેસી રહી પણ એના ચહેરા પર આશ્ચર્યના ભાવો અને ભોળપણના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા અને ભગવાને કરેલી વાત તે જરા પણ સમજી ન હોય તેમ લાગ્યુ

વધમોચનનો ઉપાય.
દુ ખીશરણ ભગવાન.
કથાઉપર સપ્રત્યય.

વિચક્ષણ મહાભદ્રા તો વાતનો સાર તુરત જ પામી ગઇ ભગવાને જે ગૂઢ શબ્દમા વાત કરી તેની અદર રહેલ રહસ્ય તેના સમજવામા આવી ગયુ એણે વિચાર કર્યો કે ભગવાને કોઇ પાપ કરનાર અને તેને પરિણામે નરકગતિમા જનાર જીવનો નિર્દેશ કર્યો હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે આવા વિચારથી મહાભદ્રા જે દયાની તીવ્ર લાગણીવાળી હતી તેને બહુ કરૂણા આવી તેથી નીચે પ્રમાણેની વાતચીતનો પ્રસગ ઉપસ્થિત થયો —

---

૧ પાપીપજર પ્ર ૪ પ્ર ૨૭
૨ આ વિશેષણ છે न गृहीत सकेत यया सा अगृहीतसकेता

મહાભદ્રા—"ભગવન્! ચોરને મારી નાખવાને સ્થાનકે લઇ જવામાં આવે છે એમ આપશ્રીએ જણાવ્યું, તો સાહેબ! એ ચોર કોઇ રીતે છૂટી શકે ખરો કે નહિ? તે જણાવવા કૃપા કરો"

આચાર્ય કેવળી—"એને તારૂં દર્શન થશે અને એ અમારી સમક્ષ આવશે ત્યારે એનો [1]મોક્ષ-છૂટકારો થશે"

મહાભદ્રા—"તો ભગવન્! હું એની સામે જઉં?"

આચાર્ય કેવળી—"હા જાઓ એમાં જરા પણ વાંધા જેવું નથી"

પછી અત્યંત કરૂણાથી ભરપૂર હૃદયવાળી મહાભદ્રા મારી સન્મુખ આવી, મારી નજીક આવી અને મને કહેવા લાગી "ભદ્ર! ભગવાન્ સદાગમ મહાત્માનું શરણ લે" આ પ્રમાણે કહેવાની સાથે જ એ મહાભદ્રા પ્રવર્તિની મને ભગવાનની સમક્ષ લઇ આવ્યા આખી પરિષદે મને મારવાને સ્થાનકે લઇ જવાતા ચોરના આકારમાં અને વેશમાં જોયો જે વખતે મેં ભગવાનને દૂરથી જોયા તે વખતે મુખેથી વર્ણવી ન શકાય તેવા સુખના રસમાં હું પડી ગયો, લદબદ થઇ ગયો અને એ રસની સુંદર અસરને લઇને મને મૂર્છા આવી ગઇ

જ્યારે પાછો હું તુરતમાં સાવધાન થયો ત્યારે મેં ભગવાનનું શરણું લઇ લીધું, ભગવાનનો આશ્રય સ્વીકારી લીધો અને ભગવાને પણ 'બીશ નહિ' એટલું વચન બોલીને મને આશ્વાસન આપ્યું ભગવાનના વચનથી મને અભયદાન મળી ગયું પેલા રાજપુરૂષો (દુષ્ટાશય વિગેરે) જેઓ મને વધ કરવાને સ્થાનકે લઇ જવા સારૂ આવ્યા હતા અને મારી સાથે હતા તેઓ તો ભગવાનના ભયથી દૂર જ નાસી ગયા મને પકડનારા તેઓ દૂર થઇ ગયા અને ભગવાનની શાંત મુદ્રા મારી સન્મુખ રહી એટલે થોડા વખતમાં જ હું સાવધાન થઇ ગયો પછી તેં મને મારો વૃતાંત પૂછ્યો અને મેં પણ આ ભગવાન્ સમંતભદ્રનો, મહાભદ્રાનો, પુંડરિકનો અને તારો પોતાનો આખો હેવાલ વિસ્તારથી કહી સંભળાવ્યો જો કે તારો પોતાનો હેવાલ તો તારા ખાસ જાણવામાં છે, તેં અનુભવેલો છે, છતાં તારી પોતાની ચોક્કસ ખાતરી કરવા માટે અને તને લાભ થાય તેટલા સારૂ મેં તને ફરીથી કહી સંભળાવ્યો છે, એનો ખાસ હેતુ એ છે કે તને બરાબર પ્રતીતિ થાય કે આ પ્રાણી (પોતે-સંસારીજીવ) જે વાત કરે છે તે ચોક્કસ નિર્ણય થયેલી વાત જ કહે છે અને તેમ થાય ત્યારે જ તને બીજી સર્વ બાબતો ઉપર પણ પાકો ભરોસો બેસે કહે, હવે તને મારી વાત ઉપર ભરોસો બેઠો?

---

[1] મોક્ષ શબ્દ અત્ર બેવડા અર્થમાં વપરાયલો છે તે સમજી લેવો.

આટલુ બોલી સસારીજીવ-અનુસુદરચક્રી ચૂપ રહ્યો છેલ્લા ચાર પ્રકરણથી જે વાર્તા ચલાવી હતી અને રહસ્ય સમજાવવુ હતુ તેની આ પ્રમાણે પીઠિકા કરીને એ મૌન રહ્યો

*　　*　　*　　*

શકાનુ સમાધાન.
ચોર સ્વરૂપ ધારણ.
તેમ કરવાના કારણો.

મુદ્દાસરના સવાલ સીધી રીતે સુલલિતાને પૂછવાની જરૂર એ હતી કે એ વાતનુ રહસ્ય જરા પણ પામી છે કે નહિ તે બાબતનો ખ્યાલ આવે ભોળી સુલલિતા તુરત જ બોલી ઉઠી "મારે આત્મગોચર એવી એ હકીકતનો ખરેખરો ભરોસો મને બેઠો છે પણ હવે મારા મનમા એક જ સદેહ છે તે વાતનો ખુલાસો હુ સમજી શકતી નથી તે સદેહ આ છે કે જો તુ પોતે જ અનુસુદર નામનો ચક્રવર્તી છે તો અત્યારે આવુ ચોરનુ સ્વરૂપ અને ચોરનો આકાર તેં શા માટે ધારણ કર્યો છે? આ મારી શકાનુ તુ સમાધાન કર"

સસારીજીવે તેનો સવાલ બરાબર સાભળી લીધો અને પછી તુરત જ તેનો જવાબ આ પ્રમાણે આપ્યો-"ભદ્રે! તને પ્રતિબોધ આપવા માટે મેં આવુ બહારથી ચોરનુ રૂપ ધારણ કર્યું છે એ વાત તને જરૂરી વિગતો સાથે જણાવુ એટલે તારા ખ્યાલમા આવી જશે જો, યાદ કર પ્રથમ તને એમ કહેવામા આવ્યુ હતુ કે સસારીજીવ નામનો ચોર જે ચોરીના મુદ્દામાલ સાથે પકડાઇ ગયો છે તેને કર્મપરિણામ રાજાએ ન્યાય આપ્યો છે અને અત્યારે તેને વધ કરવાને સ્થાનકે લઇ જવામા આવે છે તેનો એ અવાજ છે (પૃ ૧૯૯૦૧) એ પ્રમાણે તને અહીં વાત કર્યા પછી મહાભદ્રા પ્રવર્તિની મારી પાસે આવ્યા, તેના દર્શનની કૃપાથી મને પ્રતિબોધ થયો, એટલે તે જ વખતે મેં મારા મનમા વિચાર કર્યો કે એ અત્યત વિશાળ પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ)વાળી મહાભદ્રા (પ્રજ્ઞા વિશાળા) ભગવાને જણાવેલુ મારૂ અતરગ ચોરીનુ સ્વરૂપ બરાબર સમજી ગઇ છે અને તેથી ઉપર ઉપરથી મારૂ ગમે તેવુ રૂપ હોય પણ અદરખાનેથી મારૂ ચોરપણુ છે તે તે બરાબર જાણી ગઇ છે, પરતુ પેલી સુલલિતા વાતની અદરનો સકેત જરા પણ ગ્રહણ કરી શકી નથી (અગૃહીતસકેતા છે), એને એ બાબતનો સહજ પણ ખ્યાલ આવ્યો નથી તેથી જો અત્યારે હુ ચક્રવર્તીનુ રૂપ ધારણ કરીને ગુરૂમહારાજ પાસે જઇશ તો જરૂર એ બાપડીને (તને) ગુરૂમહારાજના વચનપરથી વિશ્વાસ ઉઠી જશે, જરૂર એને એ બાબતમા શકા પડી જશે, કારણ કે એ બાપડી જરા પણ શુદ્ધ આગમ (સદાગમ) જા-

ણતી નથી અને તેથી એને ખબર નથી કે આ પ્રાપ્તી ચક્રવર્તી છે તેને જ એ શુદ્ધ આગમે ચોર તરીકે વર્ણવ્યો છે, વાસ્તવિક રીતે તસ્કર તરીકે તેને ઓળખાવ્યો છે વળી મને તે વખતે એમ પણ જણાયું કે રાજકુમાર પુંડરીકને પણ એ જ દ્વારાએ પ્રતિબોધ થશે, કારણ કે એ ભવ્યપુરૂષ છે અને સારી મતિ (બુદ્ધિ)વાળો (સુમતિ) છે[1] તેથી જ્યારે એ મારો આખો હેવાલ અથથી તે ઇતિ સુધી સાંભળશે ત્યારે તેનો અંદરનો ભાવાર્થ તે પણ બરાબર સમજી જશે અને ત્યાર પછી તેને પણ આ સર્વ હકીકત અને તેની અંદરનો અભિપ્રાય બરાબર સમજાશે એને પરિણામે એ રાજકુમારને પણ પ્રતિબોધ થશે-આવા વિચારને પરિણામે વૈક્રિય લબ્ધિના[2] જોરથી મારા અંતરંગ વર્તનને સૂચવનારૂં બહારનું ચોરનું રૂપ મેં કરી લીધું અને ચોરનો સર્વ આકાર ધારણ કરી લીધો ”

અંતરંગ ચૌર્યસ્વરૂપ.

ચોરસ્વરૂપધારી અનુસુંદરચક્રી આટલો ખુલાસો કરી ચૂપ રહ્યા એટલે વળી સુલલિતાના મનમાં બીજા ઘણા સંદેહો એકી સાથે થઇ આવ્યા એટલે તેણે પણ બરાબર વખત જોઇ ખુલાસા પૂછી લીધા ભોળા માણસો પોતાના મનમાં જે શંકા થાય તે તુરત બોલી નાખે છે સુલલિતાએ પૂછ્યું-“ અરે, અંતરંગ ચોરી જે તમે કરી કહો છો તે કેવા પ્રકારની છે? એ ચોરી માટે આટલી બધી પીડાઓ અને ત્રાસો શા માટે થાય છે? આ તમારો પોતાનો આત્મગત અને બીજાનો આટલો બધો લાંબો હેવાલ તમે પોતે કેવી રીતે જાણ્યો? આ સર્વ બાબતો મને ખુલાસા સાથે વિગતવાર જણાવવા કૃપા કરો તમારી વાત તદ્દન નવીન પ્રકારની છે, સાંભળતા કુતૂહળ ઉત્પન્ન કરે તેવી છે અને જેમ વધારે બોલો છો તેમ તેમાં રસ પડતો જાય તેવી છે”

૧ ચાર પાત્રોના નીચે પ્રમાણે નામો થયા હતા

મહાભદ્રા	પ્રજ્ઞાવિશાળા
સુલલિતા	અગૃહીતસંકેતા.
સમંતભદ્ર	સદાગમ.
પુંડરીક	ભવ્યપુરૂષ
	યાને સુમતિ

આ સર્વના કારણો પણ આ ખુલાસામાં જણાવી દીધા તે રહસ્ય સમજી લેવું

૨ વૈક્રિય લબ્ધિ એ એક જાતની શક્તિ છે એનાથી મનમાં આવે તેવા નવા નવા બહારના રૂપો ધારણ કરી શકાય છે દેવતાઓને આ શક્તિ જન્મસિદ્ધ હોય છે, મનુષ્ય આ શક્તિ તપના કે મંત્રના જોરથી મેળવી શકે છે એમ શાસ્ત્ર અને યોગ ગ્રંથોથી જણાય છે

અનુસુંદરે સર્વે સનાલો ધારી લીધા અને પછી પોતાની વાર્તાનો બાકીનો ભાગ સંપૂર્ણ કરવાના હેતુથી અને અગૃહીતસંકેતા (સુલલિતા)ને બોધ કરવા સારૂ તેણે જણાવ્યું "વાત એમ બની કે છેલ્લા ગ્રૈવેયકથી હુ ચવ્યો અને સુકચ્છવિજયમા ક્ષેમપુરી નગરીમા યુગધર રાજા અને નલિની રાણીના પુત્ર તરીકે હુ ઉત્પન્ન થયો.[1] મારૂ અનુસુદર નામ પાડવામા આવ્યુ જે વખતે મારા નામકરણનો વિધિ ચાલતો હતો તે વખતે દેવી ભવિતવ્યતાએ[2] મહામોહ વિગેરે રાજાઓને ઉત્સાહ આપતા કહ્યુ 'ભાઇઓ! આ અનુસુંદરથી સમ્યગ્દર્શન અત્યારે ઘણો દૂર છે, ત્યા સુધીમા તમારો સ્વાર્થ સાધવા માટે તમારે જે જે પ્રયત્નો કરવા હોય તે તે સર્વે કરી લો જો એક વખત કોઇ પણ પ્રકારે એ (અનુસુદર) એને (સમ્યગ્દર્શનને) મળી જશે-પ્રાપ્ત કરશે તો પછી પેલો એકદમ પોતાના વર્ગનુ જોર વધારી મૂકશે અને પછી તો અગાઉની માફક તે (સમ્યગ્દર્શન) તમને વચ્ચે નક્યા જ ભરશે અને આ અનુસુદર પણ પીડા કરનારો થઇ પડશે અત્યારે તો એ તમને બહુ ઓછી મહેનતે વશ થઇ જશે, તમારા કબજામા બહુ ઓછા પ્રયત્ને આવી જશે, પણ જો એક વખત સદ્બોધ વિગેરે એની સહાયમા એની આસપાસ ફરી વળ્યા તો પછી એને ગ્રહણ કરવો ઘણો મુશ્કેલ થઇ પડશે, માટે હાલ તમે લોકો ગમે તેમ કરીને એને તમારે વશ કરી લો અને તેમ કરીને નિરાકુળપણે ચિત્તવૃત્તિનુ સામ્રાજ્ય તમારા હાથમા લઇ લો આ બાબતમા ગફલતી કરશો તો પસ્તાશો'

ભવિતવ્યતા મર્મદર્શન

"ભવિતવ્યતાની સૂચના મહામોહના આખા સૈન્યે સ્વીકારી લીધી, ઉપાડી લીધી અને તેને અમલમા મૂકવાનો આરભ કરી દીધો. એને લઇને હુ તદ્દન અણસમજુ બાળક હતો ત્યારથી જ તેઓ સર્વે મને વીંટાઇને બેઠા અને ચારે બાજુએથી મને વળગવા લાગ્યા મને પોતાને વશ રાખવાના અનેક યત્નો અને યુક્તિઓ ચાલુપણે કરતા રહ્યા તેઓએ મારી બુદ્ધિને અને મારી ચેતનાને એટલી બધી અધ બનાવી દીધી

બાલ્યકાળથી મોહપરાયણ

1 જુઓ પ્રકરણ ૧૨ (ચાલુ પ્રસ્તાવ)

2 ભવિતવ્યતાએ પૃ ૧૯૪૩-૪ મા તક આવ્યે જણાવવા વચન આપ્યુ હતુ તે કામ તેણે એક વાર તો ચાલુ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૬ઠ્ઠામા પૃ ૧૯૫૯ મા કર્યું અને હવે તે કાળથી શરૂ થયેલી હાનિ ફરી વાર કરી લે છે બહુ સમજવા યોગ્ય આ પરિસ્થિતિ છે

કે હુ તો આખો વખત એ મહામોહના પરિવારની વચ્ચે બેસી રહુ અને મારા ખરા બંધુઓ કોણ છે તેઓને ઓળખવાનો કે મળવાનો પ્રયત્ન પણ કરૂ જ નહિ—એવી રીતે હુ તો એ મહામોહ અને તેની સેના સાથે તન્મય થઇ ગયો, એકાકાર થઇ ગયો, એકસ્વરૂપ થઇ ગયો.

પાપાર્જન પરાયણ

"પછી તો એ મોહરાજે અને એના સર્વ પાપી ટોળાએ પોતાનુ જોર બરાબર એકઠું કર્યું અને મારા ઉપર પોતાની શક્તિ બરાબર અજમાવી, પરિણામે હુ ફરીવાર પાછો પાપ એકઠુ કરવામા તત્પર બની ગયો, પાપનો પરિચય વધારતો ચાલ્યો અને પાપમા રચી પચી રહ્યો, ટુંકામા કહુ તો હુ 'પાપાર્જન પરાયણ' થઇ ગયો જ્યારે હુ કુમારઅવસ્થામા હતો તે વખતે માંસભક્ષણ કરવા લાગ્યો, મદ્યપાન (દારૂનુ પીવુ) કરવા લાગ્યો, જુગટું રમવા લાગ્યો અને પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારની પીડાઓ આપવાના કામમા હોંસથી ભાગ લેવા લાગ્યો, જ્યારે હુ યૌવનઅવસ્થામા આવ્યો ત્યારે લોકોની સ્ત્રીઓને, કન્યાઓને અને વિધવાઓને તેમ જ વેશ્યાઓને સતાવતો રહ્યો અને એવા એવા જુવાનીમા અનેક ગુન્હાઓ કરતો ચાલ્યો, જ્યારે હુ ચક્રવર્તી પણ પામ્યો ત્યારે મેં મોટા મોટા આરંભો કરવા માડ્યા, હુ મહા પરિગ્રહમા આસક્ત થયો અને શિકાર કરવામા નિરતર આસક્ત રહેવા લાગ્યો, આવી રીતે સર્વ બાજુએ અને સર્વ સ્થાનકે ધનદોલત સપત્તિમા અને ઇંદ્રિયના વિષયોમા હુ મૂર્છા પામ્યો, અત્યત આસક્ત થયો અને બાહ્ય નજરે હુ ઘણો સુખી હોઉં એમ તેની આસક્તિઓને લીધે દેખાયા કર્યું—આવા વાતાવરણને અગે પેલા મહામોહ વિગેરે મારા ભાવશત્રુઓ હતા તેઓને મેં મારા ખરા બધુઓ માન્યા અને મારો અગાઉનો વૃત્તાત થોડા વખતને માટે તો હુ તદ્દન જ વિસરી ગયો

પાપોના પરિણામ

"આવી રીતે પેલા પાપમિત્રોનો પ્રસાર મારા સબંધમા વધતો ચાલ્યો એને પરિણામે મેં મારી ચિત્તવૃત્તિ અટવીને ઘણી જ મલીન બનાવી દીધી, ચારિત્રરાજના આખા લશ્કરને હાર પામેલાની સ્થિતિમા દબાયલુ જ રાખ્યુ, એ આખા લશ્કરને ચોતરફથી ઘેરાયેલી હાલતમા અદર જ રાખી મૂકયુ, ક્ષાતિ વિગેરે અતરગ અત પુરની સ્ત્રીઓને અણમાનીતી કરી તદ્દન ઉવેખી મૂકી, મોટા રાજા તરીકે અને પ્રભુ તરીકે બહારના ભાગમા હુ વિકાસ પામતો ચાલ્યો, કર્મપરિણામ રાજાનુ રાજ્ય વધારે પ્રકાશમા આવવા લાગ્યુ, પાપોદય વધારે બળવાન્ થતો ચાલ્યો, મહામોહરાજાનુ આખુ લશ્કર વધારે જોરમા આવી કૂદાકૂદ

કરવા લાગ્યું તેઓએ તો વળી પોતાના નગરો વિગેરે પણ ફરી વાર સ્થાપન કરી દીધા, વળી તેઓએ 'પ્રમત્તતા નદીમાં મોટું પૂર આણી તેને બે કાંઠે કરી મૂકી,[૨] એ નદીમાં જે તદ્વિલસિત બેટ હતો તેનો વિસ્તાર પણ વધારી મૂક્યો ચિત્તવિક્ષેપમંડપને શોધીને વધારે સ્વચ્છ બનાવી દીધો, તે મંડપમાં તૃષ્ણા નામની વેદિકા હતી તેને સમારી તૈયાર કરી દીધી, તેના ઉપર વિપર્યાસ નામનું સિંહાસન હતું તેને નવીન સંસ્કાર આપી તૈયાર કરી દીધું, મહામોહરાજાએ પોતાના અવિદ્યા નામના શરીરને પોષણ કરીને પુષ્ટ બનાવી દીધું અને આવી રીતે સર્વ સામગ્રીઓ હાજર તો હતી જ તેને સમારીને-રિપેર કરી કરાવીને બરાબર નવી કરી દીધી

"એ પ્રમાણે સર્વ સામગ્રી તૈયાર થઇ ગયા પછી અંદર અંદર વિચારણા ચાલી, પર્યાલોચ થયો, અભિપ્રાયની આ

મંત્રીની પ્રેરણા

પલે થવા લાગી કેટલીક ચર્ચા થયા પછી વિષયાભિલાષમંત્રીએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતા કહ્યું 'અરે રાજાઓ! મિત્રો! તમે સર્વ મારા વચન પર પૂરતો વિચાર કરજો અગાઉ તમે એક વાર સજ્જડ હાર ખાઇ બેઠા હતા, ઘોળે દિવસે તમે અગ્નિના ભડકા જોયા હતા, એ સર્વ તમને યાદ હશે, તેથી મારે શા માટે ફરી વાર તે વાત તમને યાદ આપવી પડે! તમે અગાઉ આ બાબતમાં જરા ઓછી દરકાર કરી હતી તેના પરિણામે તમારો લગભગ નાશ થઇ ગયો હતો, તેથી આવી મહત્ત્વની બાબતમાં જરા પણ ગફલતી કરવી કે મંદ આદર કરવો એ કોઇ પણ રીતે યોગ્ય નથી મને ખાતરી છે કે તમે હવે આ બાબતમાં ઓછી કાળજી તો નહિ જ રાખો તમે હવે તો બરાબર એવી રીતે પ્રયત્ન કરવા લાગી જાઓ કે જેથી આપણું રાજ્ય કોઇ પણ પ્રકારના કંટક વગર હમેશને માટે સ્થાપન થઇ જાય અને આપણી સ્થિતિ ચોક્કસ થઇ જાય' વિષયાભિલાષમંત્રીએ જે વિચાર બતાવ્યો તે મહામોહના આખા સૈન્યને પસંદ આવ્યો તેઓએ સવાલ કર્યો કે 'એ પ્રસંગે તેઓએ ખાસ કરીને શું શું કરવું પ્રાસંગિક ગણાય?" જેના જવાબમાં વિષયાભિલાષમંત્રીએ તત્કાળકર્તવ્યકાર્યો જણાવી દીધાં આ રીતે તેઓની અંદર અંદરની સલાહ પૂરી થઇ

૧ આ પ્રમત્તતા નદી બેટ વિગેરે સર્વ નામો ચોથા પ્રસ્તાવમાં આવી ગયા છે, વાચનારાઓને તે નામનો પરિચય સ્મરણમાં હશે જ

૨ નદીમાં મોટું પૂર આવે ત્યારે નદી 'બે કાંઠે થઇ' કહેવાય છે

ચોરી-સજા વધસ્થાનકે

"ત્યાર પછી હું ઉત્સાહમાં આવ્યો અને તેઓના જ ઉપદેશથી તે જ ક્ષેત્રમાં રહેલું કાર્મેણ વર્ગણાનું બનેલું કર્મપરિણામ રાજા સંબંધી અકુશળ (પાપ) નામનું દ્રવ્ય[1] હતું તે મેં પુષ્કળ ગ્રહણ કર્યું-ચોર્યું, તેઓએ તે મારી પાસે એકઠું કરાવ્યું-ઉપડાવ્યું અને પાછા તેઓએ જ મને કર્મપરિણામ રાજા પાસે ચોર તરીકે જાહેર કર્યો કર્મપરિણામ રાજાએ તુરત જ હુકમ કર્યો કે 'એને અનેક પ્રકારની વિડંબના આપતા આપતા પાપિપંજરમાં લઇ જાઓ અને ત્યાં એને સારી રીતે હેરાન કરો, ત્રાસ આપો અને અતિ માર મારી મારી નાખો' રાજાનો આવો હુકમ સાંભળીને તેના અધમ સેવકો ઘણા રાજી થયા ત્યાર પછી તેઓએ કર્મ નામની ભસ્મ-રાખ મારા આખા શરીરે લગાડી,[2] રાજસી ગેનાગેરૂના થાપા મારી ચામડી પર લગાવવામાં (છાપવામાં) આવ્યા, તામસી ઘાસની મશના (કાળા) ચાડલાઓ મારા આખા શરીર પર કરવામાં આવ્યા, મારી ડોકમાં પ્રબળરાગકલ્લોલપરંપરા નામની કણેરના ખોડકાની માળા પહેરાવવામાં આવી, વળી કુવિકલ્પસંતતિ રૂપ એક શરાપાતર (કાડીઆ)ની બીજી મોટી માળા મારા હૃદય સુધી

---

૧ અકુશળદ્રવ્યઃ આ ઘણું સુંદર રૂપક છે અકુશળ દ્રવ્ય એટલે 'પાપકર્મ' કર્મની પૌદ્ગલિક વર્ગણા હોય છે, ઘણી જ સૂક્ષ્મ હોય છે આખા ક્ષેત્રમાં તે ભરેલી હોય છે પ્રાણી દરેક સમયે કર્મ બાંધે ત્યારે આત્મા એ વર્ગણા ગ્રહણ કરે છે અને તે વખતે તેના પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રદેશ નિશ્ચિત થાય છે એ કર્મવર્ગણા કર્મરાજાની જ હોય છે અને તે જ પ્રાણીને સંસારમાં અનેક પ્રકારના અનુભવો કરાવે છે અને રખડાવે છે એ કર્મરાજાનું ધન છે અને એના પરિણામે પ્રાણી કર્મની જ સજા ભોગવે છે આ અકુશળદ્રવ્યને પ્રાણી કર્મરાજાના માણસોની પ્રેરણા-ઉપદેશથી જ ગ્રહણ કરે છે અને તે એકઠા કરવાનું કાર્ય તે જ તેની ચોરી છે એ ચોરીને પરિણામે એ મુદ્દામાલ સાથે પકડાય છે અને એને સજા થાય છે તે કર્મનો ઉદય સમજવો આમાં સૃષ્ટિક્રમ, વિકાસક્રમ અને સૃષ્ટિકર્તૃત્વ આદિ સર્વ બાબતોનો નિકાલ થઇ જાય છે

૨ કર્મ નામે ભસ્મ-રાખ આખા શરીરે ચોળી, રાજસી અને તામસી વૃત્તિ બતાવનાર હાથાઓ અને ચાડલાઓ મારા આખા શરીર પર કરવામાં આવ્યા (એમાં સાત્વિક ભાવનો અભાવ છે તે ખાસ લક્ષ્યમાં લેવા યોગ્ય છે) ડોકમાં ગુલાબ ચમેલીની નહિ પણ કણેરના તુચ્છ ખોટા ફૂલની માળા પહેરાવી તે પ્રબળ રાગકલ્લોલ-રાગના-મોહના ઉછાળાને બતાવનારી હોય તેવી બનાવી દીધી હતી અનેક કુવિકલ્પોને બતાવનાર શરાવળાની-કોડીઆ-શરાપાતરની બીજી લાંબી માળા અપશુકન રીતે બનાવી દીધી

લટકાવી દેવામા આવી[1] [2]મારા માથા ઉપર પાપાતિરેક નામની ખોખરી-બોદી ઠીબ ધારણ કરવામા આવી, માળ સ્વરૂપ ગળામા ચોરેલ ધન (અકુશળ નામનુ) લટકાવવામા આવ્યુ, અસદાચાર નામના મોટા ગધેડા ઉપર મને બેસાડવામા આવ્યો, મારી ચારે બાજુએ જમ જેવા દુષ્ટાશય વિગેરે મોહરાજાના રાજપુરૂષો ફરી વળ્યા, વિવેકી લોકો મારી નિંદા કરવા લાગ્યા, કષાય નામના છોકરાઓ મારી ચારે બાજુએ કળકળાટ અને અવાજ કરી રહ્યા હતા, ૯ મારી પડખે શબ્દ વિગેરે ઇંદ્રિયના સભોગ નામનો અત્યત ખરાબ નગારાનો અવાજ સાભળી રહ્યો હતો, બહિરંગ પ્રદેશમા રહેલા લોકોના વિલાસ રૂપ તોફાની માણસો અટ્ટહાસના અવાજ સાથે મારી મશ્કરી અને ઉશ્કેરણી કરી રહ્યા હતા-એવા આકારમા મને જાણે મારો આખો દેશ બતાવવામા આવતો હોય તેના બ્હાના તળે મહામોહ વિગેરે રાજાઓએ મહાવિદેહના બજારમાર્ગમા મને બહાર કાઢ્યો અને મને વધ કરવાના સ્થાનની સન્મુખ લઇ જવા માડ્યો આવા આકારમા મને આ સ્થાન (ચિત્તરમ ઉદ્યાન)ની નજીક આણવામા આવ્યો[3]

---

૧ અગાઉ કોઇ પ્રાણીને ફાસી કે શૂળિએ ચઢાવવો હોય ત્યારે તેના શરીરે અત્ર લખી છે તેવી શોભા કરી તેને ગધેડા પર બેસાડી નગરમા ફેરવી વધસ્થાનકે લઇ જવાનો નિયમ હતો પાપિપજરમા મોકલવા પહેલા સસારીજીવના પણ એવા હાલ કરવામા આવે છે આખુ રૂપક બહુ વિચારવા યોગ્ય છે પોતાના ઉપર લાગુ પાડવા જેવુ છે આપણા ઘણા શણગારો નારકીમા જવાના રસ્તાપરના જ હોય છે તે વિચારવા શરીરપરની ભસ્મ, ડોકની માળા, માથે ઠીબ, શરીરે મસના ચાડલા, ગળામા ચોરીનો મુદ્દામાલ અને ગધેડા પર સ્વારી-આ સર્વ પ્રત્યેક પ્રાણીને લાગુ પડે છે તે ખાસ સમજવા યો ય છે

૨ છત્રને સ્થાનકે પાપનુ બાહુલ્ય બતાવનાર ખોખરી ઠીબ-માટીના ગોળાનો ખોખરો નીચેનો ભાગ (તળિયુ) રાખવામા આવ્યો ફાસીએ જતા ચોરને માથે પણ એવીજ ખોખરી ઠીબ રાખવામા આવતી હતી

૩ પ્રસ્તાવ બીજાના છઠ્ઠા પ્રકરણમા પૃષ્ઠ ૨૮૭ મા જે વાક્ય છે તેનો અત્ર આશય સમજાવ્યો ચક્રીરાજ પોતાના દેશમા ફરવા નીકળ્યો છે, મોટા શહેનશાહો અને વાઇસરોયો ગવર્નરો તેવી જ રીતે નીકળે છે તે અદરખાનેથી પાપિપજર તરફ પ્રયાણ હતુ તે અત્ર બહુ અસરકારક રીતે સમજાવ્યુ છે પૈસાની ધમાલમા ગાજતા વ્યાપારીઓ, મોટા કેસો લઇ રહેતા વકીલો વીઝીટો પર જતા ડાક્તરો મોટા કામો બાધવા પર દેખરેખ રાખવા જતા ઈજનેરો, શેઠની નોકરી કરવા જતા નાના મોટા નોકરો, દલાલી કરતા દલાલો અને બૂમ પાડતા સટોડીઆઓ કયા અને કેવા આકારમા જાય છે, ત્યા જવામા અદરખાનેથી તેમને કોણ પ્રેરે છે-તે સર્વ અત્ર વિચારી લેવુ સમજુને માટે-વિચારવાનને માટે-ભાવીભદ્રાત્માઓ માટે આટલો વિચાર સ્થિર ચિત્તે થાય તો આખા ગ્રથનો આશય જળવાઇ રહેશે અને સમજાઇ જશે

ચોરી-સજા વધસ્થાનકે

"ત્યાર પછી હું ઉત્સાહમાં આવ્યો અને તેઓના જ ઉપદેશથી તે જ ક્ષેત્રમાં રહેલું કાર્મણ વર્ગણાનું બનેલું કર્મપરિણામ રાજા સંબંધી અકુશળ (પાપ) નામનું દ્રવ્ય[1] હતું તે મેં પુષ્કળ ગ્રહણ કર્યું-ઉપાડ્યું, તેઓએ તે મારી પાસે ગ્રહણ કરાવ્યું-ઉપડાવ્યું અને પાછા તેઓએ જ મને કર્મપરિણામ રાજા પાસે ચોર તરીકે જાહેર કર્યો કર્મપરિણામ રાજા તુરત જ હુકમ કર્યો કે 'એને અનેક પ્રકારની વિડંબના આપતા આપતા પાપિપંજરમાં લઇ જાઓ અને ત્યાં એને સારી રીતે હેરાન કરો, ત્રાસ આપો અને અતિ માર મારી મારી નાખો' રાજાનો આવો હુકમ સાંભળીને તેના અધમ સેવકો ઘણા રાજી થયા ત્યાર પછી તેઓએ કર્મ નામની ભસ્મ-રાખ મારા આખા શરીરે લગાડી,[2] રાજસી સોનાગેરૂના થાપા મારી ચામડી પર લગાવવામાં (છાપવામાં) આવ્યા, તામસી ઘાસની મશના (કાળા) ચાંડલાઓ મારા આખા શરીર પર કરવામાં આવ્યા, મારી ડોકમાં પ્રબળરાગકલ્લોલપરંપરા નામની કણેરના ખોડકાની માળા પહેરાવવામાં આવી, વળી કુવિકલ્પસંતતિ રૂપ એક રામપાતર (કાડીઆ)ની બીજી મોટી માળા મારા હૃદય સુધી

---

૧ અકુશળદ્રવ્યઃ આ ઘણું સુંદર રૂપક છે અકુશળ દ્રવ્ય એટલે 'પાપકર્મ કર્મની પૌદ્‌ગલિક વર્ગણા હોય છે ઘણી જ સૂક્ષ્મ હોય છે આખા ક્ષેત્રમાં તે ભરેલી હોય છે પ્રાણી દરેક સમયે કર્મ બાંધે ત્યારે આત્મા એ વર્ગણા ગ્રહણ કરે છે અને તે વખતે તેના પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રદેશ નિર્ણિત થાય છે એ કર્મવર્ગણા કર્મરાજાની જ હોય છે અને તે જ પ્રાણીને સંસારમાં અનેક પ્રકારના અનુભવો કરાવે છે અને રખડાવે છે એ કર્મરાજાનું ધન છે અને એના પરિણામે પ્રાણી કર્મની જ સજા ભોગવે છે આ અકુશળદ્રવ્યને પ્રાણી કર્મરાજાના માણસોની પ્રેરણા-ઉપદેશથી જ ગ્રહણ કરે છે અને તે એકઠા કરવાનું કાર્ય તે જ તેની ચોરી છે એ ચોરીને પરિણામે એ મુદ્દામાલ સાથે પકડાય છે અને એને સજા થાય છે તે કર્મનો ઉદય સમજવો આમાં સૃષ્ટિક્રમ, વિકાસક્રમ અને સૃષ્ટિકર્તૃત્વ આદિ સર્વ બાબતોનો નિકાલ થઇ જાય છે

૨ કર્મ નામે ભસ્મ-રાખ આખા શરીરે ચોળી, રાજસી અને તામસી વૃત્તિ બતાવનાર છાપાઓ અને ચાંડલાઓ મારા આખા શરીર પર કરવામાં આવ્યા (એમાં સાત્વિક ભાવનો અભાવ છે તે ખાસ લક્ષ્યમાં લેવા યોગ્ય છે) ડોકમાં ગુલાબ ચંબેલીની નહિ પણ કણેરના તુચ્છ ખોટા ફૂલની માળા પહેરાવી તે પ્રબળ રાગકલ્લોલ-રાગના-મોહના ઉછાળાને બતાવનારી હોય તેવી બનાવી દીધી હતી, અનેક કુવિકલ્પોને બતાવનાર શરાવળાની-કોડીઆ-રામપાતરની બીજી લાંબી માળા અર્થસૂચક રીતે બનાવી દીધી

લટકાવી દેવામાં આવી[1] [2]મારા માથા ઉપર પાપાતિરેક નામની ખોખરી-ખોટી ઠીબ ધારણ કરવામાં આવી, માગ સ્વરૂપ ગળામાં ચોરેલ ધન (અકુશળ નામનું) લટકાવવામાં આવ્યું, અસદાચાર નામના મોટા ગધેડા ઉપર મને બેસાડવામાં આવ્યો, મારી ચારે બાજુએ જમ જેવા દુષ્ટાશય વિગેરે મોહરાજાના રાજપુરૂષો ફરી વળ્યા, વિવેકી લોકો મારી નિંદા કરવા લાગ્યા, કષાય નામના છોકરાઓ મારી ચારે બાજુએ કળકળાટ અને અવાજ કરી રહ્યા હતા, હું મારી પડખે શબ્દ વિગેરે ઇંદ્રિયના સંભોગ નામનો અત્યંત ખરાબ નગારાનો અવાજ સાંભળી રહ્યો હતો, બહિરંગ પ્રદેશમાં રહેલા લોકોના વિલાસ રૂપ તોફાની માણસો અટ્ટહાસના અવાજ સાથે મારી મશ્કરી અને ઉશ્કેરણી કરી રહ્યા હતા–એવા આકારમાં મને જાણે મારો આખો દેશ બતાવવામાં આવતો હોય તેના બ્હાના તળે મહામોહ વિગેરે રાજાઓએ મહાવિદેહના બજારમાર્ગમાં મને બહાર કાઢ્યો અને મને વધ કરવાના સ્થાનની સન્મુખ લઇ જવા માંડ્યો આવા આકારમાં મને આ સ્થાન (ચિત્તરમ ઉદ્યાન)ની નજીક આણવામાં આવ્યો[3]

---

૧ આગાઉ કોઇ પ્રાણીને ફાંસી કે શૂળિએ ચઢાવવો હોય ત્યારે તેના શરીરે અત્ર લખી છે તેવી શોભા કરી તેને ગધેડા પર બેસાડી નગરમાં ફેરવી વધસ્થાનકે લઇ જવાનો નિયમ હતો પાપિપંજરમાં મોકલવા પહેલા સંસારીજીવના પણ એવા હાલ કરવામાં આવે છે આખું રૂપક બહુ વિચારવા યોગ્ય છે પોતાના ઉપર લાગુ પાડવા જેવું છે આપણા ઘણા શણગારો નારકીમાં જવાના રસ્તાપરના જ હોય છે તે વિચારવા શરીરપરની ભસ્મ, ઊકની માળા, માથે ઠીબ, શરીરે મસના ચાંડલા, ગળામાં ચોરીનો મુદ્દામાલ અને ગધેડા પર સ્વારી–આ સર્વ પ્રત્યેક પ્રાણીને લાગુ પડે છે તે ખાસ સમજવા યોગ્ય છે

૨ છત્રને સ્થાનકે પાપનું બાહુલ્ય બતાવનાર ખોખરી ઠીબ–માટીના ગોળાનો ખોખરો નીચેનો ભાગ (તળિયું) રાખવામાં આવ્યો ફાંસીએ જતા ચોરને માથે પણ એવીજ ખોખરી ઠીબ રાખવામાં આવતી હતી

૩ પ્રસ્તાવ બીજાના છઠ્ઠા પ્રકરણમાં પૃષ્ઠ ૨૯૭ મા જે વાક્ય છે તેનો અત્ર આશય સમજવો ચક્રીરાજા પોતાના દેશમાં ફરવા નીકળ્યો છે, મોટા શહેનશાહો અને વાઇસરોયો ગવર્નરો તેવી જ રીતે નીકળે છે તે અંદરખાનેથી પાપિપંજર તરફ પ્રયાણ હતું તે અત્ર બહુ અસરકારક રીતે સમજાવ્યું છે પોતાની ધમાલમાં ગાજતા વ્યાપારીઓ, મોટા કેસો લઇ રહેતા વકીલો, વીઝીટો પર જતા ડાક્તરો, મોટા કામો બાંધવા પર દેખરેખ રાખવા જતા ઇજનેરો, શેઠની નોકરી કરવા જતા નાના મોટા નોકરો, દલાલી કરતા દલાલો અને બૂમ પાડતા સટોડીઆઓ ક્યાં અને કેવા આકારમાં જાય છે, ત્યાં જવામાં અંદરખાનેથી તેમને કોણ પ્રેરે છે–તે સર્વ અત્ર વિચારી લેવું સમજુને માટે–વિચારવાનને માટે–તાત્વીકદ્રષ્ટિમાનો માટે આટલો વિચાર સ્થિર ચિત્તે થાય તો આખા ગ્રંથનો આશય જળવાઇ રહેશે અને સમજાઇ જશે

મહાભદ્રાને કરુણા

"આવી રીતે જ્યારે મને વધસ્થાનકે નગરપર બેગાની લઇ જવામાં આવતો હતો અને મારી આસપાસ ચોકી માટે રાજપુરુષો ફરી વળેલા હતા અને છોકરાઓ ગડબડ મચાવી રહ્યા હતા તે વખતે તમે લોકોએ (મહાભદ્રાએ અને સુલલિતાએ) મારા મોટા ઘરકરની ઢબડનો અવાજ સાંભળ્યો. તમારામાંથી સાધ્વી મહાભદ્રા મારી સામે આવ્યા હવે તે વખતે મારા પોતાના આખા લશ્કરને પાછળ મૂકીને હું આ ચિત્તરમ ઉદ્યાનમાં લીલામાત્રથી આવ્યો અને મારી સાથે રાજવલ્લભ ખાસ પુરુષો અને રાજપુત્રોને જ રાખ્યા મારા સુંદર હાથી ઉપરથી હું રાતા અશોકના ઝાડ તળે ઉતર્યો અને આખા ઉદ્યાનને ચારે તરફ જોતા તે ઘણું સુંદર જણાયું એ ઉદ્યાન સારી રીતે જોવાની મારા મનમાં ઇચ્છા થઇ અને મેં તે માટે ચાલવાનો વિચાર કર્યો મારી સાથેના રાજપુત્રો મને 'દેવ દેવ' એમ કહીને સુંદર ભાષામાં ચિત્તરમ ઉદ્યાનની શોભા બતાવી રહ્યા હતા તે વખતે દૂરથી આ ભાગ્યશાળી શ્રીમહાભદ્રાને આવતા મેં જોયા તેઓએ ગુરુમહારાજ પાસે વધસ્થાનકે લઇ જવાના સુરૂપનો વૃત્તાંત સાંભળ્યો હતો અને મારી પર કરુણા લાવીને મારા તરફ આવતા હતા તે વાત મેં હમણા જ જાણવી છે હું અનેક વસ્તુઓ જોઇ રહ્યો હતો ત્યાંથી મારી આંખ મેં પાછી ખેંચી લીધી તેમના ઉપર મારી આંખો ખીલાની જેમ બંધાઇ ગઇ, તેમના તરફ જોવામાં રક્ત થઇ ગઇ, તેમના દેખાવ પર સ્થિર થઇ ગઇ એ સાધ્વી જો કે જાતે તદ્દન નિઃસ્પૃહી હતા અને મહા ભાગ્યવાન્ ઉત્કૃષ્ટ ગ્રાહી મહાસત્ત્વશાળી હતા છતા પૂર્વકાળના અભ્યાસને યોગે મારા તરફ પ્રેમાળ થયા, એહથી ખેંચાયા અને મને જોઇને ગુરુમહારાજનું વચન વિચારતા મારી નજીક આવ્યા અને હું નરકગામી જીવ છું એ વિચારથી અત્યંત કરુણાપૂર્વક મારી સામું સ્થિર નજરે જોઇ રહ્યા

મહાભદ્રાને જાતિસ્મરણ

"[1]હવે કંદમુનિના સહવાસમાં જ્યારે હું ગુણધારણ હતો ત્યારે વારવાર એના સંબંધમાં આવવાનું બનેલું અને એ પરિચયને અંગે એનું બહુમાન કરવાનો વારવાર અભ્યાસ કરેલો હોવાથી, વિનયની અસર અને નિપુણતા

1 આ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ચોથું જુઓ જ્યારે સંસારીજીવ ગુણધારણ હતો તે વખતે તેણે સ્વપ્નના અર્થ કંદમુનિને આહ્લાદમંદિર બગીચામાં પૂછ્યા હતા અને કેવળી નિર્મળાચાર્યે ખુલાસા કર્યા હતા તે જ કંદમુનિનો જીવ મહાભદ્રા થયેલ છે તે હકીકત પ્રકરણ ૧૩ મા આવી ગઇ છે આ મહાભદ્રા તે પ્રજ્ઞાવિશાળા છે અને અસલનો કંદમુનિનો જીવ છે તે જ પ્રમાણે સુલલિતા તે ગુણધારણની પત્ની મદનમંજરી છે આ વાત બરાબર લક્ષ્યમાં રાખવી

અને તેણે વદા કરેલી જાગૃતિ

મારા પર મજબૂત હોવાથી, હૃદયમા અગીકારપણુ દૃઢ થઇ ગયેલ હોવાથી, ગૌરવથી અત્યત ભાવિત હૃદય હોવાથી, પ્રેમભાવનુ અનુષ્ઠાન કરેલ હોવાથી મારા મનમા વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે–અહો! આ ભગવતી સાધ્વી તે કોણ હશે! એને જોઉં છુ ત્યારે મારા હૃદયને આટલો બધો આહ્લાદ થાય છે, આખો શીતળ થઇ જાય છે, શરીરને શાત ભાવ પ્રાપ્ત થઇ જાય છે અને એ જાણે મને આખોને આખો અમૃતના કુડમા ઝબોળી દેતા હોય તેમ ઠડો શાત કરે છે મેં તે જ વખતે તે જ વિચારની સાથે ભગવતી સાધ્વીને પ્રણામ કર્યા તેમણે પણ મને 'ધર્મલાભ'નો આશીર્વાદ આપ્યો અને પછી બોલ્યા 'નરોત્તમ (ઉત્તમ મનુષ્ય)! આ મનુષ્યપણુ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવી આપે તેવુ છે તેવુ મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત કરીને આવે ઉન્માર્ગે ઉતરી ગયા છો તે ઠીક નથી, તમારે તો બીજે રસ્તે જ જવુ જોઇએ તમારા શા હાલ થાય છે તે જુઓ તમારા પોતાના કર્મના અપરાધને લઇને તમે ચોરનો આકાર ધારણ કર્યો છે, તમને વધ કરવાને સ્થાનકે અત્યારે લઇ જવામા આવે છે અને તમને અત્યારે પણ ઘણી ભાવવિડબનાઓ કરવામા આવે છે ત્યારે મહારાજ!! આમા તે રાજ્ય શુ? અને વિલાસો શા? ભોગો કયા અને વિભૂતિઓ કઇ? અને એમા નિરાત કે સ્વસ્થતા ક્યા જણાય છે? મહારાજ! મનમા જરા વિચારો' આટલુ બોલતા અને મને વધારે ધારીને જોતા મહાભદ્રા સાધ્વીને પણ વિચાર થઇ ગયો અને વિચારને પરિણામે તેમને જાતિસ્મરણ[1] જ્ઞાન થયુ કદ-મુનિના સમયથી માડીને અત્યાર સુધીનો બધો સબધ અને તેને અગેના પોતાના સર્વે પૂર્વ ભાવો તેમને તે વખતે સ્મરણમા આવી ગયા વળી તે જ વખતે શુભ અધ્યવસાયોને પરિણામે તેમને (મહાભદ્રાને) અવધિજ્ઞાન[2] પણ ઉત્પન્ન થયુ એટલે એણે અવધિજ્ઞાનના જોરથી મારૂ પૂર્વે ચરિત્ર પણ જોઇ લીધુ પછી તેમણે (મહાભદ્રા સાધ્વીએ) મને કહ્યું 'અરે રાજન્! યાદ કરો, જ્યારે તમે ગુણધારણ હતા ત્યારે મારી

પૂર્વસ્મરણો

1 જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પોતે પૂર્વ કાળમા કોણ હતા અને કયા હતા તેનુ સ્મરણ એ મતિજ્ઞાનનો વિષય છે

2 અવધિજ્ઞાન આ આત્મગોચર જ્ઞાન છે એનાથી અમુક કાળથી અને અમુક હદ સુધીમા બનેલા પૂર્વ કાળના બનાવો યાદ આવે છે, અન્ય સબધી હોય તે જોઇ શકાય છે અવધિજ્ઞાનના અસખ્ય પ્રકાર છે એની હદ વધતી ઓછી હોય છે 'અવધિ' એટલે હદ. એનો વિસ્તાર સાધારણ જિજ્ઞાસા માટે પ્રથમ કર્મગ્રથની ગાથા ...

પાસે કેવા પ્રકારની ધાર્મિક લીલાઓ કરી રહ્યા હતા તે શું ભૂલી ગયા? પછી [1]ક્ષાંતિ વિગેરે કન્યાઓનુ અંતપુર પ્રાપ્ત કરીને સુખની સગવડોથી ભરપૂર થઇ ગયા હતા અને આખરે ભાવરાજ્ય પર પણ ચઢી ગયા હતા તે વાત પણ વિસરી ગયા? અરે નિર્મળસૂરિએ તમને ઘણા વચનો કહ્યા હતા, આખો અનંત ભવપ્રપંચ સમજાવ્યો હતો અને કાર્યસાધક કારણોની વિચારણા જણાવી દીધી હતી તે વાત પણ યાદિમાથી ચાલી ગઇ? અરે ભાઇ! તમને ગ્રૈવેયક વિગેરેમા જે ઘણા સુખો મળ્યા તે સર્વ પેલા સદાગમના શરણનો જ પ્રભાવ હતો તે વાત પણ ભૂલી ગયા? અરે રાજા! હવે મુઝાઓ મા, બુઝો! બુઝો! તમારા ઉપર કરૂણા લાવીને બોધ કરવા સારૂ-તમને સાચી વાત સમજાવવા માટે જ હુ અત્યારે તમારી પાસે આવી છુ'

જીવવીર્ય સિંહાસને

"મહાસાધ્વી મહાભદ્રા આ પ્રમાણે બોલી રહ્યા તે વખતે પોતાનો વખત જોઇને સદ્બોધમંત્રી પોતાની સાથે સમ્યગ્દર્શનને લઇને ફરી વાર પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા, હીલચાલ કરવા લાગ્યા, પરંતુ એ બાપડા તે વખતે પેલા હરામખોર અંતરંગ દુશ્મનોથી રોકાઇ ગયેલા હતા તેથી તેને જો કે મારી પાસે આવવાનુ ઘણુ મન થતુ હતું પણ તે આખા રસ્તામા તમસ્ (અંધકાર) હોવાથી મારી પાસે આવી શકતા નહોતા તે વખતે ભગવતી મહાભદ્રાના વાક્યરૂપ સૂર્યના કિરણના સમુદાયથી પ્રેરાયેલ જીવવીર્ય નામનુ શ્રેષ્ઠ સિંહાસન સૂર્યકાંત સમાન પ્રકાશિત થઇ ગયુ જેવુ એ જીવવીર્ય સિંહાસન પ્રકાશિત થયુ કે તેના પ્રકાશથી પેલો અંધકાર નાશ પામી ગયો અને એકદમ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા બન્ને સૈન્યની મોટી લડાઇ શરૂ થઇ ગઇ પેલા સદ્બોધ અને સમ્યગ્દર્શન તો તુરત જ પ્રકાશ જોઇને ઉપડ્યા, લડવા મંડી ગયા અને તેને ઘેરી લેનાર શત્રુવર્ગને ઝપાટામા મારી હઠાવી મારી પાસે દોડ્યા આવ્યા

ચોરને જાતિસ્મરણ તથા અવધિજ્ઞાન

"ઉપરની હકીકત બહુ જ થોડા વખતમા બની ગઇ તેઓ બન્ને (સદ્બોધ અને સમ્યગ્દર્શન) મારી પાસે આવ્યા અને હુ તેઓને જોઉં છુ ત્યા તો મને વિચાર થઇ આવ્યો, મારા મનમા તર્કવિતર્ક થવા માડ્યા અને એમ કરતા કરતા આ ભગવતી શું બોલી રહ્યા છે તેનો મેં ખ્યાલ કર્યો એમ ઉહાપોહ કરતા અને અંતરને

---

૧ ચાલુ પ્રસ્તાવ-પ્રકરણ સાત

શોધતા મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ એટલે તે જ વખતે હુ ગુણધારણ હતો તે વખતની અવસ્થા બરાબર યાદ આવી ગઇ તે વખતે સદ્બોધમંત્રી જે મારી પાસે હમણા જ લડાઇ કરીને આવ્યા હતા તેણે પાછી પોતાની લડાઇ તો અદર ચાલુ જ રાખી હતી મારા મનના અધ્યવસાય ઊચા પ્રકારના થતા જતા હતા તે જ વખતે એ સદ્બોધનો મિત્ર અવધિજ્ઞાન પોતાના દુશ્મનને[1] જીતીને મારી પાસે આવ્યો એના બળથી તો મેં સખ્યતા દ્વીપો અને સખ્યાતા સમુદ્રો જોયા, સસારનો મોટો પ્રપચ હુ જોઇ રહ્યો, જ્યારે હુ સિંહાચાર્ય[2] હતો તે વખતે પૂર્વના જ્ઞાનનો મેં અભ્યાસ કર્યો હતો અને જે જ્ઞાન ત્યાર પછી વિસરાઇ–અવરાઇ ગયુ હતુ તે પણ પાછુ યાદ આવ્યુ, તે પરતુ આવરણ ખસી ગયુ, જ્ઞાન સાથે જ્ઞાનનો અને અભ્યાસનો અતિશય પણ જાગ્રત થઇ ગયો અને નિર્મળસૂરિએ અગાઉ મને જે આત્મસસારવિસ્તાર વિગતવાર જણાવ્યો હતો[3] તે મારી નજર આગળ તરવરવા લાગ્યો, પ્રત્યક્ષ દેખાવા લાગ્યો એ હકીકત ઉપર વધારે વિચાર કરતા કરતા મારો પોતાનો અસખ્ય ભવથી પરિભ્રમણ કરવાનો આખો વૃત્તાત યાદ આવ્યો આ બધી હકીકત જોતા અને ઉપર જે કારણો બોધ કરવાને અગે જણાવ્યા તેથી પ્રેરાઇને સુલલિતાને સત્ય દર્શન કરાવવા અને પુડરીકને વસ્તુજ્ઞાન કરાવવા આવુ ચોરનુ રૂપ કરીને હુ અહીં આવ્યો, અદરથી તો વિડબનાઓ ચાલુ જ હતી અને સદરહુ કારપુરસર બાહ્ય વિડબનાની રચના કરીને મહાભદ્રા સાથે આવ્યો ત્યાર પછી મારા સબધમા શુ બન્યુ તે હે સુલલિતા ! તુ સારી રીતે જાણે છે ! તેં મને જે જે પ્રશ્નો[4] ઉપર પૂછ્યા હતા તે સર્વના જવાબ આમા આવી ગયા સુલલિતા ! તું મદનમજરી પોતે જ છો તેથી મારા મનમા

---

૧ અવધિ જ્ઞાનનો દુશ્મન અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેને હઠાવે ત્યારે અવધિજ્ઞાન થાય જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે, આવરિત હોય છે, આવરણ દૂર થયે પ્રગટ થઇ જાય છે

૨ જુઓ આ પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ ૧૦ મુ સિંહ નામના સાધુ–આચાર્ય થયા ત્યાર પછી ગૌરવોથી અધ પાત થયો હતો તે યાદ કરવુ

૩ જુઓ પ્રકરણ છઠ્ઠુ (ચાલુ પ્રસ્તાવ) ત્યા નિર્મળાચાર્ય કારણો પર વિવેચન વિસ્તારથી કરે છે અને સસારનો પ્રપચ બતાવે છે

૪ આ પ્રકરણની શરૂઆતમા (પૃ ૧૯૮૪) કરેલ સવાલોના જવાબ ટુંકામા થઇ ગયા અત્ર તે સક્ષેપે ` સર્વ સમીલનનો અધિકાર પ્રકરણ બારથી શરૂ થયો તે પણ અત્ર

ધીરાકાર ધારણ કરવાનું કારણ

એહનો તાંતણો વધારે મજબૂત બંધાયો તે કારણથી તેમજ આ બાપડી (તું પોતે) હજુ પણ પરમાર્થ-રહસ્ય સમજી શકી નથી અને અત્યંત ભોળી છે એ વિચારથી મારા મનમાં કરૂણા પણ ઉત્પન્ન થઇ તે કારણથી સર્વજ્ઞ મહારાજના આગમમાં બહુમાન ઉત્પન્ન થવાને પરિણામે ક્લિષ્ટ કર્માનો નાશ થતાં તને પણ પ્રતિબોધ થશે એ ધ્યાનથી આ સદાગમ મહાત્માની કૃપાથી જે મારો ઘણો લાંબો હેવાલ મારા જાણવામાં આવી ગયો હતો તે તને પણ સદાગમ ઉપર બહુમાન ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતે અને સંક્ષેપમાં કહેવા છતાં પણ તેના અનંત પણાને લઇને છ મહિને પણ મહા મુશીબતે પૂરો કરી શકાય તેવો મારો હેવાલ સંક્ષેપમાં આ મહાત્મા સદાગમની કૃપાથી[1] ત્રણ પહોરમાં તને કહી દીધો અને તે આખા હેવાલના વર્ણન દરમ્યાન તને અગૃહીતસંકેતાના નામથી સંબોધી આવી રીતે સંવેગને ઉત્પન્ન કરનાર મારો હેવાલ અને મારો આખો ભવપ્રપંચ તારા કુતૂહળને પૂરો પાડવા માટે કહી બતાવ્યો અને તે કહેતાં કહેતાં મારામાં પણ સંવેગ વધારે જામતો ગયો ભદ્રે ! આવા પ્રકારની મારી અંતરંગ ચોરી હતી, આવા પ્રકારની મારી વિડંબનાઓ હતી અને છે મેં મારો અને પારકો હેવાલ ઉપર જણાવ્યું તે રીતે જાણ્યો અને તને ફરી સંભળાવ્યો.”

૧ ત્રણ પહોર. આખી વાર્તા નવ કલાકમાં કહી છે તે ધ્યાન રાખો બીજા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૭થી અહીં સુધી વાત કહેતાં સંસારીજીવને નવ કલાક થયા તે છ માસ ચાલે તેટલી કથા છે, પણ નવ કલાકમાં સદાગમના માહાત્મ્યથી પૂરી થઇ છે આને માટે ઉપોદ્ઘાત જુઓ.

મુખ્ય પાત્રોની સંપૂર્ણ પ્રગતિ.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

અનુસુંદર (ચક્રવર્તી-ચોર)નું ઉત્થાન.

અનુસુંદર ચક્રવર્તી જે સુલલિતા, મહાભદ્રા અને આચાર્યશ્રી તથા કુમાર પુંડરીક સમક્ષ ચોરનુ સ્વરૂપ લઇ હાજર થયા હતા તેણે પોતાનો આખો હેવાલ ત્રણ પહોરમા કહી સભળાવ્યો, ચોરનુ રૂપ ધારણ કરવાનુ કારણ સમજાવ્યુ, પોતાને ભવસ્વરૂપ કેવી રીતે અને ક્યારે જણાયુ હતુ તેની વિગતો પણ જણાવી દીધી અને સુલલિતાના સર્વ સદેહો દૂર કર્યા, શકાઓનુ સમાધાન કર્યું અને સર્વેને પ્રતિબોધ થાય તેવી રીતે પોતાનુ લખાણ કાય પૂરૂ કર્યું સર્વ વાતનુ આવી રીતે સમિલન થયુ હવે તે સર્વ પાત્રોની પ્રગતિ કેવી રીતે થઇ તેની વિગત ગ્રથકર્ત્તા જણાવે છે¹

સુલલિતા ભોળી હતી અને સહૃદયા હતી તેના મન ઉપર આ આખી વાર્તાએ બહુ અસર કરી, એના હૃદય પર ચક્રવર્તીના હેવાલે ખાસ છાપ પાડી અને એના હૃદયમા સુદર ભાવના ઊઠી કુમાર પુંડરીક પણ વાતનો ભાવાર્થ થોડો થોડો સમજી ગયો અને બહુ પ્રસન્ન થયો તે અત્યાર સુધી તદ્દન ચૂપ રહ્યો હતો તેણે હવે અનુસુંદર ચક્રીને હજુ પણ ચોરનો આકાર ધારણ કરી રહ્યો હતો તેને પૂછ્યુ "આર્ય! અત્યારે હવે તમારા હૃદયમા શો ભાવ વર્તે છે? તમારી ચિત્તવૃત્તિનો પ્રવાહ હાલ કઇ દિશાએ વહન કરે છે?"

¹ આ આઠમા પ્રસ્તાવના ચાર વિભાગ પડે છે પ્રથમમા ગુણધારણના ભવથી અનુસુદર ચક્રવર્તી થાય છે ત્યા સુધીનુ સસારીજીવનુ ચરિત્ર (પ્રકરણ ૧-૧૧) બીજામા સવનુ સમિલન, ચોરાકાર ધારણ ખુલાસા (પ્રકરણ ૧૨-૧૫) ત્રીજામા એ સર્વ મુખ્ય પાત્રોનો મોક્ષ (પ્રકરણ ૧૬-૨૨) અને ચોથામા ગ્રથનુ રહસ્ય, પ્રશસ્તિ વિગેરે (પ્રકરણ ૨૩)

અનુસુદરની ચિત્તવૃત્તિ.
સર્વત્ર પરિતાપ વર્ણન.
યુદ્ધમા ચારિત્રરાજનો જય.
દીક્ષા લેવાના ચઢતા ભાવ.

કુમારનો પ્રશ્ન ઘણો સુદ્દાસરનો હતો ચક્રવર્તીની અતરગ ચિત્ત વૃત્તિ ઉપર આખા બનાવે કેવી અસર કરી હતી તે જાણવા યોગ્ય હતુ, એની જિજ્ઞાસા બરાબર સ્થાને અને યોગ્ય રીતે થઇ હતી અનુસુંદરે તુરત જવાબ આપ્યો જે એની ચિત્તવૃત્તિનુ ખરૂ ચિત્ર રજુ કરનાર હતો તેણે જવાબ આપતા કહ્યું "ભદ્ર! સાભળો —

"જ્યારે અત્યત સવેગમા આવી જઇને મેં તમારી પાસે મારો હેવાલ કહેવા માડ્યો તે વખતે ચારિત્રરાજે પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે હવે તેનો વખત બરાબર આવી લાગ્યો છે બરાબર અવસર જોઇને જ્યારે મેં વાર્તા કહેવા માડી ત્યારે તે રાજરાજેશ્વર પોતાના આખા સૈન્યને લઇને મારી નજીક આવ્યા આવતા આવતા એ રાજેશ્વરે પ્રથમ તો તેના રસ્તામા [1]સાત્વિકમાનસ નગર આવ્યુ તેને પોતાના વીર્યથી આનદિત કરી દીધુ, વિવેકપર્વતને તદ્દન ઉજ્જવળ બનાવી દીધો, વળી એ પર્વત પર આવેલા અપ્રમત્તત્વ શીખરને ઘણુ જ રોનકદાર બનાવી દીધુ અને તે શિખર ઉપર જૈનપુરને વસાવી દીધુ, ફરી વાર વસ્તીવાળુ સુંદર કરી દીધુ, વળી એણે એ જૈનપુરમા અગાઉ જે ચિત્તસમાધાનમડપ બનાવેલો હતો અને જે વચ્ચે વીંખાઇ ગયો હતો તેને પાછો સાફસુફ કરી દીધો, ફરી વાર તૈયાર કરી દીધો અને બહુ આકર્ષક બનાવી દીધો, તે મડપમા નિ સ્પૃહતા વેદીને ફરી વાર ગોઠવી બરાબર તૈયાર કરી દીધી, તે વેદી ઉપર સુદર કિરણોથી શોભતુ જીવવીર્ય સિંહાસન ગોઠવી દીધુ અને પોતાના આખા લશ્કરને સર્વ પ્રકારે

---

૧ આ સાત્વિકમાનસપુર વિવેકપર્વત વિગેરે ચોથા પ્રસ્તાવમા બહુ વિસ્તારથી વર્ણવાઇ ગયા છે

સાત્વિકમાનસપુર પ્ર ૪ પ્ર ૩૩ (પૃ ૧૦૪૪)
વિવેકપર્વત સદર પૃ ૧૦૪૭
અપ્રમત્તત્વશિખર સદર પૃ ૧૦૪૮
જૈનપુર પ્ર ૪ પ્ર ૩૨ (પૃ ૧૦૩૬) અને પ્ર ૪ પ્ર ૩૩ પૃ ૧૦૪૮
ચિત્તસમાધાનમડપ પ્ર ૪ પ્ર ૩૪ પૃ ૧૦૫૫.
નિ સ્પૃહતાવેદી પ્ર ૪ પ્ર ૩૪ (પૃ ૧૦૫૫)
નિજવીર્યસિંહાસન સદર (પૃ ૧૦૫૬)

સતોષ ઉપજે તેવી ચોમેર વ્યવસ્થા કરી દીધી આખા લશ્કરને તૈયાર કરીને અને પોતાના કિલ્લાઓને મજબૂત કરીને તે ચારિત્રરાજ મારી સન્મુખ આવવા લાગ્યો

અપૂર્વ સામગ્રી સાથે મારી તરફ આવતા એ રાજેશ્વરને રસ્તામા મહામોહ રાજાના લશ્કર સાથે ભેટો થઇ ગયો મારી ચિત્તવૃત્તિના એક સુદર છેડા ઉપર બન્ને લશ્કર વચ્ચે મોટી લડાઇ થઇ મેં તે લડાઇ જોઇ એવુ મહાયુદ્ધ થયુ કે તેનુ વર્ણન થઇ શકે નહિ તે વખતે સમ્યગ્દર્શન અને સદ્બોધમત્રીની સાથે મેં એ રાજેશ્વર ચારિત્રરાજને ટેકો આપ્યો એટલે છેવટે એ ચારિત્રરાજની જીત થઇ એણે પોતાની લીલાથી સામાના લશ્કરમાથી ઘણાને હઠાવી દીધા અને જયલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી પછી એણે શત્રુસમૂહને સારી રીતે પીડીને મારા અત પુરને પોતાના કબજામા લીધુ, મારા અતરમા પોતાનુ રાજ્ય સ્થાપન કર્યું અને ત્યાર પછી તે પોતે મારી નજીક આવ્યા મહામોહ રાજાના સેવકોનુ તો બધુ લુટાઇ ગયુ, તેઓ બિચારા બાપડા થઇ ગયા અને જેમતેમ જીવતા તો રહ્યા પણ અદર ચોરી છૂપાઇને સતાઇ ગયા ભદ્ર પુડરીક ! મારી ચિત્તવૃત્તિમા અત્યારે આ ભાવ વર્તે છે શત્રુઓ હાલ પલાયન કરી ગયા છે અને મારા ખરા બધુઓ હર્ષમા આવી ગયા છે વળી મારા મનમા એમ પણ આવ્યુ છે કે સર્વજ્ઞ મહારાજે બતાવેલુ મુનિલિંગ ગ્રહણ કરીને અને એ ત્રણ જગતને વદનીય મહા આત્મદાન કરીને મારા આ અતરગ બધુઓનુ સારી રીતે પોષણ કરુ ”

અનુસુદર દીક્ષા—મહોત્સવ.

પોતાની ચિત્તવૃત્તિના અતરભાવો આવી રીતે અનુસુદર ચોરે બતાવ્યા, વિગતવાર સમજાવ્યા, અલૌકિક અતર સ્થિતિનુ દિગ્દર્શન કરાવ્યુ અને એ પ્રમાણે બોલતા બોલતા પોતે જે ચોરનુ સ્વરૂપ વૈક્રિયશક્તિથી ધારણ કર્યું હતુ તે પાછુ ખેંચવા માડ્યુ, વાત પૂરી થતા તો પોતે અસલ સ્વરૂપે-ચક્રવર્તી રૂપે ખડા થઇ ગયા અને તે વખતે પોતે નિશાની કરી એટલે સકેત પ્રમાણે ચોરની જે સામગ્રી સાથે હતી (માળા-ગધેડો-કપડા-છત્ર વિગેરે) તે સર્વ વિસરાળ થઇ ગઇ, ચોરને વિડબના કરવાના સાધનો દૂર થઇ ગયા અને તે જ વખતે એના મત્રી, સેનાપતિ અને સેના-સર્વ હાજર થઇ ગયા ચક્રવર્તીની સર્વ નિશાનીઓ તેના શરીરપર અને તેની આસપાસ ગોઠવાઇ ગઇ

પરતુ અનુસુંદરને તો એ સર્વ ત્યાજ્ય થઇ ગયુ હતુ, એને તે પર પ્રેમ કે સ્નેહ રહ્યો ન હતો, એના મનમદિરમા ચારિત્રરાજની પધરામણી

થઇ ચૂકી હતી અને એના ભાવ એ સામગ્રીને પોષવાના હતા એવું પોતાના મંત્રી સેનાપતિ અને સેનાને પોતાનો અભિપ્રાય કહી સંભળાવ્યો સર્વને અવસરયોગ્ય તે હકીકત લાગી

તે જ વખતે અનુસુંદર ચક્રવર્તીએ પોતાના પુત્ર પુરંદરરાયને સર્વે રાજ્યચિહ્નો આપી દીધા અને સર્વ રાજાઓને અને સામંત શેઠી મંત્રી સેનાપતિને જણાવી દીધું કે હવે પછી પુરંદરરાય તેઓના રાજા છે સર્વેએ એ હકીકત બહુ માન સાથે સ્વીકારી લીધી તે વખતે ભગવાનની પૂજા વિગેરે યોગ્ય ધર્મક્રિયાઓ કરવામાં આવી

[1]શ્રીગર્ભ રાજા તે વખતે પોતાના અંતઃપુર સાથે બહાર નીકળ્યા હતા તે ત્યાં આવી પહોંચ્યા એવું સર્વનો યથાયોગ્ય વિનય કર્યો, સર્વને પ્રણામ કર્યાં ત્યાર પછી આખી પરિષદ્ ફરી વાર મળી અને સર્વને આનંદ આનંદ થઇ ગયો

પ્રકરણ ૧૭ મું.

[2]સુલલિતાને પ્રતિબોધ.

ચારે તરફ આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો તે વખતે એવો અતિ ઉત્તમ અને અદ્ભુત બનાવ જોઇને ભોળી સુલલિતાના ચિત્તમાં ચમત્કાર ઉત્પન્ન થયો આખા બનાવથી તેને ઘણી નવાઇ લાગી વળી કુમાર પુંડરીકને પણ ઘણો સંતોષ થયો અને તેની આંખો આનંદથી મંદ મંદ સ્ફુરવા લાગી અનુસુંદર જેવા મહાન્ ચક્રવર્તી પોતાની અતુળ રાજ્ય

૧ શ્રીગર્ભ-શંખપુરના રાજા અને પુંડરીકના પિતા આ આખો બનાવ શંખપુરની બહાર ચિત્તરમ ઉદ્યાનમાં બન્યો છે શ્રીગર્ભ રાજા આખી વાર્તા દરમ્યાન હાજર નથી-તે હવે ત્યાં આવે છે તે લક્ષ્યમાં રાખવું

૨ આ પ્રકરણ દરેક વાચનારે પોતા ઉપર વિચારવાનું છે જેટલી વાત સુલલિતાએ સાંભળી તેટલી જ આપણે પણ વાંચી કે સાંભળી છે-તે માત્ર વાર્તા રૂપે જ રહે છે કે તે ચિત્તવૃત્તિ પર અસર કરે છે તે દરેકે વિચારવા યોગ્ય છે આવો સુંદર ગ્રંથ અસર ન કરે તો પોતાનું કર્મજાળ સુલલિતાથી પણ વધારે ગાઢ છે એમ વિચારવું વિચારીને બેસી ન રહેવું પણ સુલલિતાનો અથવા તેના જેવો કોઇ માર્ગ લેવો યોગ્ય છે આ ગ્રંથ વાર્તા કહેવા માટે યોજાયલો નથી

ઋદ્ધિ છોડી દઇને દીક્ષા લેવા તત્પર થઇ ગયા એ બનાવે સુલલિતાને આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યુ અને પુંડરીકને સંતોષ પમાડ્યો

અગૃહીતસંકેતા (સુલલિતા)ને ઉદ્દેશીને.

હવે તે વખતે અનુસુંદર ચક્રીએ આચાર્યશ્રી સમંતભદ્રને વિજ્ઞપ્તિ કરી તેથી તેઓ ચક્રવર્તીને દીક્ષા દેવાને તૈયાર થઇ ગયા તે વખતે વળી અનુસુંદરને મનમા કરૂણા ઉત્પન્ન થઇ તેથી રાજપુત્રી સુલલિતાને ઉદ્દેશીને તેણે એક વાર છેવટનુ કહી નાખ્યુ તેઓ બોલ્યા—

"સુલલિતા ! તુ આશ્ચર્યચકિત નજરે આમ તેમ જોયા કરે છે તો તને શુ હજુ પણ બોધ થયો નથી? તને થોડો થોડો ભાવાર્થ સમજાયો હોય તેમ તો લાગે છે, પરતુ તારૂ ચિત્ત હજુ પણ દોલાયમાન થતુ હોય-સત્ય અને દેખાવ વચ્ચે ઝોળા ખાતુ હોય એમ જણાય છે ત્યારે શુ તુ હજુ સાચા તત્ત્વનો નિર્ણય કરી શકી નથી? જો ભદ્રે ! તને બોધ કરવાના હેતુથી મારા આખા ભવનો પ્રપચ-મારૂ પ્રથમથી અત્યાર સુધીનુ વિગતવાર ચરિત્ર તને મેં કહી સભળાવ્યુ એ આખુ ચરિત્ર સસારપર અત્યત ઉદાસી ઉત્પન્ન કરે તેવુ છે તે તો તારા સમજવામા-જાણવામા આવ્યુ હશે ત્યારે શુ આવડુ અને આવુ ચરિત્ર સાભળવા છતા આ સસારબદીખાનુ જેમા અનત દુ ખનો વિસ્તાર ભરેલો છે તેના ઉપર તને વૈરાગ્ય આવતો નથી? તને તેના પર કટાળો થતો નથી? તને તેના તરફ ઉદાસી ઉત્પન્ન થતી નથી? તુ વિચાર કર ! મેં ઉપમાનદ્વારા [1]અસવ્યવહાર નગરમા જીવોને કેવી વેદના થાય છે તે તને વિસ્તારથી મારા પોતાના અનુભવદ્વારા કહી સભળાવી અરે ભોળી ! તે પીડા તારા જાણવામા આવી નહિ? કે તારા હૃદયમા તેની મહત્તા હજુ બરાબર ઠસી નહિ? અરે અત્યારે તુ કાળજી અને શીકર વગરની થઇને સસારકારાગ્રહમા શુ જોઇને આનદ માને છે? કેમ પડી રહે છે? તને હજુ ખરી વસ્તુસ્થિતિનુ અને તારા પોતાના સાચા સ્થાનનુ ભાન કેમ થતુ નથી? તને એવી ભયકર અસહ્ય પીડાઓ ઉપર કટાળો કેમ આવતો નથી? [2]એકેંદ્રિય અને વિકલેંદ્રિય ભવોમા તથા તિર્યંચ ગતિમા હુ ઘણો કાળ ભમ્યો ત્યારે મારે માથે કેવા કેવા દુ ખો પડ્યા તેનુ

આત્મવિડબના તુ પુન વર્ણન

૧ બીજા પ્રસ્તાવના સાતમા પ્રકરણમા તે વર્ણન આવી ગયુ

૨ એકેંદ્રિય દુ ખવર્ણન બીજા પ્રસ્તાવના આઠમા પ્રકરણમા, વિકલેંદ્રિય માટે તે જ પ્રસ્તાવના નવમા પ્રકરણમા અને તિર્યંચગતિ માટે પછીના દશમા પ્રકરણમા વર્ણન થઇ ગયુ

સ્ફુટ વિવેચન પણ તારી પાસે કરી બતાવ્યું ત્યારે શું તેનો ભાવાર્થ તારા મનમાં જરા પણ બેઠો જ નથી? ત્યારે તું તે શું જોઇને આમ ચિંતા વગરની થઇને વિલંબ કરી રહી છે? તને અંદરથી દુઃખો માટે ખરો ત્રાસ કેમ થતો નથી? અરે મુગ્ધે! મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરીને હિંસા અને ક્રોધમાં [1]આસક્ત રહીને મેં જે દુઃખપરંપરા અનુભવી તે તેં તારા હૃદયમાં ધારી લીધી? તેનો અંદરનો ભાવાર્થ તારા મનમાં જરાએ ઉતર્યો? કે માત્ર મેં તારી આગળ જે વાર્તા કહી છે તેને તેં કલ્પિત કથા તરીકે જ જાણી છે? તને એ બાબતમાં વાર્તા ઉપરાંત અંદરનો ભાવ કાંઇ સમજાયો છે કે માત્ર [2]નવી કલ્પિત વાર્તા સાંભળતાં સાન દાશ્ચર્ય થાય તેમ જ થયું છે? વળી માન અને મૃષાવાદથી[3] મને કેવી પીડા થઇ, ચોરી અને માયાથી[4] કેવી હેરાનગતીઓ થઇ તેમજ લોભ અને મૈથુનના દોષથી અંધ થયેલા[5] મારે કેટલી યાતનાઓ સહન કરવી પડી તે સર્વ તેં સાંભળ્યું છતાં પણ તારૂં મન જરાએ હીંચું પલળ્યું નથી? પોચું પડ્યું નથી? પીગળ્યું નથી? જો એમ જ હોય તો તો ખરેખર તારૂં મન કાળસર્પથી ડસાયલું[6] અને વજ્રનું બનાવેલું જ હોવું જોઇએ. વળી મેં તને મારા અનુભવથી જણાવ્યું હતું કે પેલા મહામોહ અને પરિગ્રહ[7] મહા અનર્થના હેતુ છે અને તેમનામાં સર્વ દોષો એક સાથે આવીને રહ્યા છે આટલી વાતો કહેવા છતાં અને તે પણ ખાસ મારા અનુભવથી સિદ્ધ થયેલી તને બતાવવા છતાં પણ તું તો હજુ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇને પડેલી છે અને તે વાતથી કાંઇ પણ બોધ પામતી નથી, અંદરનો આશય સમજતી નથી, તેથી ખરેખર તું અગૃહીતસંકેતા જ છો, તારૂં નામ ખરેખરૂં પાડ્યું છે અને તે તેં સાચું બતાવી આપ્યું છે

---

૧ નંદિવર્ધનના ભવમાં આ ત્રીજા પ્રસ્તાવનો મુખ્ય પાત્ર છે એના દુઃખોનું વર્ણન સદર પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૨૯ અને ૩૪ માં આવ્યું છે

૨ નોવેલ અથવા રોમાંસ

૩ રિપુદારૂણ તરીકે ચોથો પ્રસ્તાવ જુઓ. પીડા માટે સદર પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ૪૦ મું છે

૪ વામદેવ તરીકે પાંચમો પ્રસ્તાવ જુઓ. એની હેરાનગતિ માટે તે પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ૨૨ મું છે

૫ ધનશેખર તરીકે છઠ્ઠો પ્રસ્તાવ જુઓ. યાતનાની હકીકત ત્યાં પ્રકરણ ૧૬ મા આવે છે

૬ કાળસર્પથી ડસાયલું એટલે ઝેરી થયેલું

૭ ધનવાહન તરીકે સાતમો પ્રસ્તાવ જુઓ

પૂર્વ સ્મરણો ના રહસ્યો

"વળી ભદ્રે ! તુ યાદ કર સ્પર્શ વિગેરે ઇદ્રિયોના પરિણામ કેવા ભયકર છે તે મેં તને અનુકમે[1] બાળના સબધમા, જડના સબંધમા, મદના સબધમા, અધમના સબધમા અને બાલિશના સબધમા જણાવી આપ્યુ, વિસ્તારથી જણાવી આપ્યુ છતા તે વાત પણ તારા હૃદયમા જરા પણ બેઠી ન હોય, તે વાત તુ જરા પણ સમજી શકી ન હોય તો તો પછી તુ તદ્દન મુર્ખા જ છો, અજાણી જ છો, લાકડાની બનાવેલી મૂર્ત્તિ જેવી જ છો એમ કહી શકાય અને વળી ઇદ્રિયોને વશ કરવાને અગે [2]મનીષીએ આચરણો કર્યાં, વિચક્ષણે જે વચન કહ્યા, બુધસૂરિએ જે દેશના આપી, ઉત્તમ કુમારે જે ચેષ્ટા કરી અને કોવિદાચાર્યે જે વિજ્ઞાન બતાવ્યુ તે સર્વે જાણી સાભળીને સસાર ઉપરથી કોણ વિરાગ ન પામે? કોણ એનાથી ઊચો ન આવે? કોણ એનાથી દૂર નાસવા તત્પર બની ન જાય? વળી ભદ્રે! તને બોધ થાય તેટલા સારૂ અતરગમા બે લશ્કરનુ સ્વરૂપ કહ્યું, બન્ને લશ્કર પૈકી એક દુશ્મનનુ કામ કરે છે અને એક બધુનુ કાર્ય કરે છે, એ બન્ને લશ્કરના કાર્ય લડાઇ અને સરસાઇનો હેવાલ તને ઘણા વિસ્તારથી કહી બતાવ્યો—એ સાભળીને પણ તને પ્રતિબોધ ન થયો તો

---

૧ બાળ-સ્પર્શેંદ્રિયને અગે ત્રીજે પ્રસ્તાવમા જડ-રસેંદ્રિયને અગે ચોથા પ્રસ્તાવમા મદ-ઘ્રાણેંદ્રિયને અગે પાચમા પ્રસ્તાવમા અધમ-ચક્ષુરિંદ્રિયને અગે છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા બાલિશ-શ્રોત્રેંદ્રિયને અગે સાતમા પ્રસ્તાવમા આ પાચે અતરકથાઓ છે બહુ વિસ્તારથી જણાવાઇ ગઇ છે

૨ સ્પર્શેંદ્રિયને અગે મનીષી છેવટે દીક્ષા લે છે તેનો મહાન્ મહોત્સવ અને છેવટનો એનો લાભ ત્રીજા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૫ થી ૧૭ મા જોવા

રસેંદ્રિયને અગે વિચક્ષણસૂરિએ અપૂર્વ વિમર્શની ભવચક્રનગરની ભેટનુ અને રસનાના મુળનુ વર્ણન ચોથા પ્રસ્તાવમા કર્યું તે અતિ અદ્ભુત છે, પોતાને દીક્ષાના પ્રસગની વાત તેમણે પ્રકરણ છઠ્ઠાથી શરૂ કરી તે પ્રકરણ ૩૮ સુધી ચાલે છે

ઘ્રાણેંદ્રિયને અગે પાચમા પ્રસ્તાવમા મદનુ ચરિત્ર કહેતા બુધસૂરિએ નવમા પ્રકરણમા હકીકત કહી અને દેશના આપી જુઓ પ્રકરણ ૧૭ થી શરૂ થતો વિભાગ

ચક્ષુરિંદ્રિયને અગે છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા ઉત્તમકુમારનુ ચરિત્ર નવમા પ્રકરણથી શરૂ થાય છે, તેમા પાચમા પુરૂષ ઉત્તમની ચેષ્ટા પ્રકરણ ૧૪ મા બતાવી તે વિભાગ વિચારવો

શ્રોત્રેંદ્રિયને અગે કોવિદાચાર્યનુ વિજ્ઞાન સાતમા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ બારમામા બતાવવામા આવ્યુ છે તે અત્ર નિર્દિષ્ટ કરેલ છે

તો પછી તને ચેતવનાનો-ઠેકાણે લાવવાનો બીજો કાઇ ઉપાય નથી અને તેં [1]કનકશેખરનો વિસ્તારથી હેવાલ (ત્રીજા પ્રસ્તાવમા) સા ભળ્યો, [2]નરવાહનની સજ્જનતા વિચારવાની તને આટલી બધી તક મળી, મેલ-પાપ વગરના [3]વિમળ કુમારની શુદ્ધ વર્તનાઓ તારા સા ભળવામા આવી, અત્યત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવો [4]હરિકુમાર-રાજાનો વિસ્મયકારક સાજ તારા સમજવામા આવ્યો, [5]અકલકનો સુંદર વિવેક તારા સાભળવામા આવ્યો અને મુનિઓના વૈરાગ્ય થવાના અનેક [6]રૂપો તારા જાણવામા આવ્યા છતા પણ બાળા ! જો તારા હૃદયમા જરા પણ અસર થઇ ન હોય, તારૂ હૃદય જરા પણ પીગળ્યુ ન હોય, જરા ભીનુ પણ થયુ ન હોય, તો તો ખરેખર તે [7]કોરડુ મગ જેવુ જ છે એમ જાણવુ, એ બાબતમા જરા પણ શક નથી આટલા માટે મગ જેવા કે બીજા કોઇ તને અગૃહીતસકેતા કહે-કહેલ હકીકતનો અદરનો આશય ન સમજનારનુ ઉપમાન તને આપે-તો તેના ઉપર તારે જરા પણ ગુસ્સે થવાનુ કારણ નથી, તુ ખરેખર તે નામને યોગ્ય જ છે એમ તારા અસારના વર્તનપરથી જણાય છે

---

૧ કનકશેખર ત્રીજા પ્રસ્તાવમા નદિવર્ધનનો પવિત્ર મિત્ર એનો પ્રસગ તે પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૮-૧૯-૨૦ મા આવે છે અને છેલ્લો પ્રસગ પ્ર ૨૯ મા આવે છે

૨ નરવાહન ચોથા પ્રસ્તાવના નાયક રિપુદારણના પિતા થાય એમણે પુત્રનુ અભિમાન તજ્યા છતા પોતાની સજ્જનતા ન છોડી જુઓ પ્રકરણ ૩ ખાસ કરીને કળાચાર્ય સાથેનો પ્રસગ અને નરસુદરીના વિવાહનો પ્રસગ

૩ વિમળકુમાર-પાચમા પ્રસ્તાવમા વામદેવ નાયકનો રાજપુત્ર મિત્ર વિમ ળકુમાર પવિત્રતાની મૂર્તિ છે એણે રત્નચૂડને ઘણી મદદ કરી હતી ચોરી કરનાર અને છેતરનાર વામદેવને પણ એ બચાવી લે છે જુઓ (પ્ર ૫ પ્ર ૪)

૪ હરિકુમાર-છઠ્ઠા પ્રસ્તાવમા ધનશેખરને રત્નદ્વીપમા હરિકુમારરાજાનો મેળાપ થાય છે-તેને છેવટે સમુદ્રમા નાખી દે છે પણ હરિરાજ પોતાની ઉત્તમતા છોડતો નથી (પ્ર ૬ પ્ર ૭)

૫ અકલક સાતમા પ્રસ્તાવમા ઘનવાહનનો મિત્ર અત્યત વિવેકી કુમાર અને મહાસત્વશાળી જીવ (પ્ર ૭ પ્ર ૧)

૬ સાતમા પ્રસ્તાવમા મુનિઓ પોતાના વૈરાગ્યપ્રસગો કહે છે જુઓ સાતમા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૨ થી ૯ લોકોદરમા આગ મદિરાશાળા વિગેરે

૭ કોરડુ મગ મગમા કોઇ કોઇ કોરડુ મગ હોય છે જેને ગમે તેટલા દમ પાણીમા બહુ વખત રાવવામા આવે પણ તે ચડતા જ નથી

"વળી બાળા! તને યાદ આવતુ નથી કે તુ પોતે જ મદનમજરી હતી અને વળી જે વખતે પુણ્યોદય વિગેરે તને મારી પાસે લઇ આવ્યા હતા, તે વખતે [1]પુણ્યોદયે તને કેટલો લાભ કરી આપ્યો હતો તે શુ તુ ભૂલી ગઇ? અરે તે પ્રસગે તેં અનુભવેલા અને તને સમજાવેલા સર્વે પ્રસગો શુ તારા ખ્યાલ બહાર જ ચાલ્યા ગયા છે? તે વખતનુ રાજ્ય, તે વખતનુ સુખ, તે સર્વે મનોહર વિલાસો અને તે વખતના આનદો તુ સભાર! તેમા પુણ્યોદયનો વિચાર કર, કારણ-સમૂહનો ખ્યાલ કર અને જુની વાતોને સ્મરણમા કરી વાર લાવ-તું તે સભાર કદસુનિનો પ્રસગ[2] જ્યારે આપણને થયો ત્યારે તને જૈનશાસન ઉપર જાગૃતિ આવી, તુ પ્રબુદ્ધ થઇ અને તારા ઉત્થાનની તે વખતે શરૂઆત થઇ વળી ત્યાર પછી કેવળી ભગવાન્ શ્રી નિર્મળાચાર્યે તારી પાસે અને મારી સમક્ષ આખો સસારનો પ્રપચ ચોખ્ખા શબ્દોમા સમજાવ્યો તે વાત પણ તુ ભૂલી ગઇ? શુ તને તે વખતે કાઇ બોધ થયો ન હોતો? અથવા તારા ધ્યાનમા તે વખતે બધી વાતો આવી ન હોતી? તને આ બધી વાત ફરી વાર યાદ આપુ છુ છતા મૂઢની જેમ આમ તદ્દન ચુપચૂપ કેમ બેસી રહી છે? બાળા! તને બોધ કરવા માટે, તને જાગૃત કરવા માટે, તને સત્ય સ્વરૂપ સમજાવવા માટે મેં આ આખો સસારવિસ્તાર તને ફરીને કહી સભળાવ્યો છે મેં તને બતાવ્યુ છે કે જેમ એક મુસાફર પોતે એકનો એક છતા અન્ય અન્ય સ્થળે અન્ય અન્ય મકાનોમા વાસ કરે છે તેની પેઠે, મારૂ અસલ રૂપ એક છતા અનેક પ્રકારના ઘણા ભવો મને પ્રાપ્ત થયા છે મુસાફરની જેમ હુ જાણે એક સસારીજીવ છુ, ખરી રીતે (ભાવથી) એક રૂપવાળો છુ અને સસારનાટકમા મેં નવા નવા રૂપો ધારણ કરી અનેક પ્રકારના નવા નવા નાટકો કર્યા, પાઠો ભજવ્યા એ મેં તને વિસ્તારથી બતાવ્યુ એ સર્વે હકીકત સાભળવા છતા પણ તને સસારકારાગ્રહ પર વૈરાગ્ય થતો ન હોય તો તો પછી હવે અમારે શુ કરવુ?

(Margin notes: તુ પોતે જ મદનમજરી; નાટક બોધ)

---

૧ પુણ્યોદયે બજાવેલો ભાગ સ્વપ્રવિચાર કહેતા નિર્મળાચાર્યે કહે છે જુઓ પ્રકરણ પાચમુ અને છઠુ (ચાલુ પ્રસ્તાવ)

૨ ચાલુ પ્રસ્તાવ, પ્રકરણ ચોથુ-વાચનારે આ વાત પોતા માટે પણ સમજી લેવાની છે એના ગર્ભમા આક્ષેપ સાથે ઊંડો બોધ છે આપણે પણ એ સર્વે વાતો યાદ કરવાની છે

કન્યા માતા સ્મરણો

"વળી ભદ્રે ! તને અનેક અતરગ નગરો સૂચવ્યા, તેમા અનેક રાજાઓ અને તેમની રાણીઓના નામો બતા યા અને તેમની દશ કન્યાઓના[1] નામ કામ અને સબંધો વિગતવાર બતાવ્યા એ કન્યા પૈકી પ્રત્યેકના ગુણો કયા કયા છે, તે કેટલા દિવ્ય છે, અદ્ભુત છે, અન્યત્ર અપ્રાપ્ય છે તે પણ તને બતાવી આપ્યુ, તેના વિવાહનુ પણ વર્ણન કર્યું અને વ્યુત્પત્તિ માટે [2]આઠ માતાઓને પણ વિગતવાર નિવેદન કરવામા આવી–આટલી આટલી વાતો કરી છતા બાળા ! જો તને જરા પણ બોધ થયો ન હોય, તારા દીલમા જાગૃતિ આવી ન હોય, તને સસાર પર નિર્વેદ થયો ન હોય તો તો ખરેખર તુ પાષાણ જેવી જ છે એથી વધારે તને કહી પણ શુ શકાય ?

"વળી બાળા ! મારા ઉપર સ્નેહ લાવીને તેં પણ શ્રીનિર્મળાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી હતી, ત્યા તપ કરીને તુ પણ સ્વર્ગે ગઇ હતી અને ત્યા તે અનેક પ્રકારના સુખો ભોગવ્યા હતા અને પછી ભવચક્રમા ફરીને છેવટે તુ અહીં આવી છે તે વાત પણ ભૂલી ગઇ ? કેમ તે બધુ હજુ પણ તારા સ્મરણમા આવતુ નથી ?

રખડવાનુ કારણ

"વળી તુ વિચાર તો કર સમ્યગ્દર્શનને દૂષણ આપનાર આશાતના[3] કરીને, તીર્થંકર મહારાજના હુકમોનુ અપમાન કરીને હુ બહુ દુ ખી થયો, અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તથી કાઇક ઓછા કાળ સુધી હુ સસારમા રખડ્યો અને આટલો બધો વખત હેરાન થયો—એ સર્વ વાર્તા તારામા સવેગ ઉત્પન્ન થાય તેટલા સારૂ મેં તને કહી બતાવી તે પણ તેં લક્ષ્યમા લીધી નહિ ? તે હકીકત પણ તારા ધ્યાનમા ન આવી ? તુ યાદ તો કર કે હુ એક વખત તો ચૌદ પૂર્વ ભણી ગયો હતો, પણ ત્યાર પછી મદ–અભિમાનના દોષથી (ગૌરવોથી) ફરી વાર અનતકાય

---

૧ આ દશ કન્યાઓનુ અને તેના નગરોનુ તથા તેના માતપિતાનુ વર્ણન આ પ્રસ્તાવના નવમા પ્રકરણમા આવી ગયુ છે એના સર્વ નામો વિગેરે પ્રસ્તાવની શરૂઆતમા પાત્રોના લિસ્ટમા એક સાથે આપ્યા છે તે માટે જુઓ પૃ ૧૮૪૯–૫૦ તથા જુઓ પૃ ૧૯૨૧–૨૨

૨ દશ કન્યા પૈકી નવ સાથે લગ્ન થાય છે ત્યારે જે આઠ માતાઓની સ્થાપના કરી છે તે અષ્ટ પ્રવચનમાતા છે જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવ પ્રકરણ ૯ મુ (પૃ ૧૮૪૮–૪૯)

૩ આશાતના જિન આજ્ઞાનુ વિરાધન—ન પાળવુ તે જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૧૦ (પૃ ૧૬૬૨–૬૩)

વિગેરેમા પણ ઘણી વાર ઘણા વખત સુધી જઇ આવ્યો[1] આવી વિદ્વત્તા છતા આટલો રખડપાટો થયો તે વાત તો તુ વિચાર ! એવી આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવી હકીકત સાભળવા છતા તારા મનમા જરાએ ચમત્કાર જ ન થયો ? અરે આવી આવી સાચી બનેલી અને સાક્ષાત્ અનુભવેલી વાતો તને સભળાવી અને તેમાની કેટલીક તો તેં જાતે અનુભવી હતી, છતા પણ અત્યારે તુ સવેગ વગરની બેઠી છે, વૈરાગ્ય વગરની નિશ્ચિંત પડેલી છે, એ તો ભારે નવાઇની વાત કહેવાય ! ! મેં તને અગાઉ જે જે વાતો કરી હતી અને વચનો કહ્યા હતા તે તે સર્વ સૂક્ષ્મ બોધપૂર્વક તુ વિચાર, તે પર તારૂ મન લગાડ અને તેના પર પૂરેપૂરો વિચાર કર અને ખાસ કરીને એની અદરનો ભાવાર્થ સમજી, તે પર લક્ષ્ય લગાડ અને તેના પર ઊંડો ખ્યાલ બાધ તુ જરા પણ મુઝાઇ જા મા, જરા પણ મોહમા પડી જા મા, તુ સાચો ખરો સાર વિચાર, અને હવે ધર્મારાધનમા જરા પણ વિલબ કર નહિ ! જ્યારે તુ એમ કરીશ ત્યારે જ મારો સર્વ પ્રયત્ન સફળ થશે અને આખી વાર્તા કહેવામા મેં જે પરિશ્રમ લીધો છે તેને ફળ બેસશે ”

પુડરીકની જાગૃતિ.
માતાને ઘતો શોક.
ત્રણેનો દિક્ષાનિર્ણય.

અનુસુંદર ચક્રવર્તી દીક્ષા લેવા તૈયાર થઇ ગયા હતા દીક્ષા લેતાં લેતા અગૃહીતસકેતા(સુલલિતા)ને ઉદ્દેશીને સકારણ આટલુ બોલ્યા, તેને યોગ્ય શબ્દોમા અસર કરીને પછી પ્રેરણા કરી અને છેવટે ચૂપ રહ્યા તેમણે પોતાનુ બોલવુ લગભગ પૂરૂ કર્યું તે વખતે પુડરીક રાજકુમાર જે પાસે બેઠો બેઠો સર્વ હકીકત સાભળતો હતો તેને એકદમ મૂર્છા આવી ગઇ અને તે જમીનપર પડી ગયો આ વખતે એકાએક આ શુ થઇ ગયુ ? એવા ખ્યાલમા આખી મડળી સભ્રમમા પડી ગઇ અને તેના પિતા શ્રીગર્ભરાજા તો પુત્રની મૂર્છા જોઇ અને જમીનપર પડવાનો અવાજ સાભળીને આકુળવ્યાકુળ થઇ ગયા વળી એ કુમારની માતા કમલિની તો 'અરે પુત્ર ! અરે પુત્ર ! તને આ શુ થઇ ગયું ?' એમ બોલતી ધ્રુજવા લાગી ગઇ પછી પુડરીક કુમારને પવન નાખવામા આવ્યો એટલે ધીમે ધીમે એની મૂર્છા વળતી ગઇ, આખરે બહુ થોડા વખતમા તે સાવધ થઇ ગયો

---

1 ચાલુ પ્રસ્તાવ-પ્રકરણ ૧૧

સાવધ થતા જ એની આખો ઘણી વિકસ્વર થઇ ગઇ તેણે તેના પિતા શ્રીગર્ભ રાજાને કહ્યુ "પિતાજી! આપશ્રી અહીં આવ્યા તે પહેલા આ અનુસુંદર ચક્રીએ પોતાની સ્થિતિથી અત્યત વિરૂદ્ધ ચોરનુ રૂપ ધારણ કર્યું હતુ અને ચોર તરીકે પોતાનો આખો હેવાલ કહી સભ જાણ્યો હતો, તેમા તેમને પોતાને કેવી રીતે અને શા શા કારણોથી સસારમા રખડવુ પડ્યુ હતુ તે સર્વે જણાવ્યુ હતુ તે હકીકત સાભળીને પણ મને બોધ થયો નહોતો, મેં તો તે વખતે વિચાર કર્યો હતો કે એ સર્વે વાતનો અદરનો ભાવાર્થ વિશાળ બુદ્ધિગૌરવવાળી દેવીશ્રી મહાભદ્રા સાથે વિચારીને તેને પૂછીને બધી હકીકતનો અદરનો સાર સમજીશ પણ વાત ત્યા અટકી નહિ આપ ત્યાર પછી અત્રે પધાર્યા,[1] આખી પરિષદ્ મળી ત્યાર પછી અનુસુંદરચક્રીએ સુલલિતાને (આ પ્રકરણમા) પ્રેરણા કરવા માડી, વાતનો અદરનો ભાવાર્થ કેટલોક જણાવ્યો અને તેને કેટલીક મુદ્દાની વાત ટુંકામા કરી—એ હકીકત સાભળતા મારા મનમા ઘણો પ્રમોદ થયો એ પ્રમોદ એટલો સરસ હતો કે એનુ વર્ણન થઇ શકે નહિ એને લઇને મને અસહિષ્ણુ ભાવ પ્રાપ્ત થયો, અદરથી ચૈતન્યે ઉછાળો માર્યો, એટલે મને મૂર્છા આવી, પણ તે જ વખતે મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ, મને બધુ યાદ આવ્યુ—મેં સાક્ષાત્ જોયુ કે અહો પૂર્વે હુ પોતે જ કુન્ધર હતો, સસારીજીવનો (ગુણધારણનો) મિત્ર હતો, અને તે વખતે નિર્મળ સૂરિએ આ અનુસુંદર ચક્રવર્તીનો જે વિસ્તારથી ભવપ્રપચ કહ્યો હતો તે આખો મેં સાભળ્યો હતો[2] અને અહો! આ (અનુસુંદર ચક્રવર્તી) જે હેવાલ કહી ગયા તે તે જ હતો એ સર્વે વાત મને સાક્ષાત્ યાદ આવતા મારા મનમા જે સદેહ થયો હતો તે સર્વ તૂટી ગયો, દૂર થઇ ગયો સસારીજીવ તરીકે જે લબાણ હકીન્ત અનુસુંદરે કહી હતી તે સર્વ નિર્મળાચાર્યે કહેલી હતી તે બરાબર બેસી ગઇ, મનમા વસી ગઇ અને તે જ વખતે સસારબદિખાનાપરથી મારૂ મન ઊઠી ગયુ, સસાર પર વિરાગ થઇ ગયો, પરમ સવેગ આવી ગયો પિતાજી! હવે મને આપ રજા આપો એટલે હુ એમની (અનુસુંદરની) સાથે જ દીક્ષા લઇ લઉ"

શ્રીગર્ભરાજા પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગતા પુત્રને જોઇને દેવી કમલિની તો એકદમ રોવા લાગ્યા શ્રીગર્ભરાજા પત્નીને ઉદ્દેશીને

---

૧ જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવ-પ્રકરણ ૧૬ નો છેડો

૨ ચાલુ પ્રસ્તાવ-પ્રકરણ પાચમુ

બોલ્યા "દેવી ! તમે રૂદન કરો નહિ તમે યાદ કરો તમને સ્વપ્ન આવ્યુ હતુ કે એક પુરૂષ મુખદ્વારા શરીરમા પેઠો અને પછી બહાર નીકળી ગયો, એ સ્વપ્નમા જણાયો હતો તે જ આ પુંડરીક મહાત્મા પુરૂષ છે, મહા ઉત્તમ ગુણસપન્ન વીર છે, શુદ્ધ ધર્મનો પ્રકાશક થનારો છે અને મંગળકલ્યાણનુ સ્થાન છે, એનુ ભવિષ્યમા ઉત્કૃષ્ટ મંગળ થનાર છે, માટે એને અટકાવવો એ વાત મને કોઇ રીતે ઉચિત લાગતી નથી, ઉલટુ મારા વિચાર પ્રમાણે તો એના ઉપરનો આપણો સાચો રાગ બતાવવા માટે-સત્ય સ્નેહ સૂચવવા માટે-નિષ્કામ પ્રેમની નિશાની તરીકે આપણે પણ દીક્ષા લેવી જોઇએ દેવી તમે વિચાર તો કરો—એ હજુ તો બાળક છે, નાની ઉમરનો છે, ભોગ સુખ ભોગવવાને યોગ્ય છે, લાયક છે, છતા એ ધર્મ કરવા માગે છે, તો આપણા જેવા વૃદ્ધોએ સસારબદિખાનામા પડ્યા રહેવુ એ કઇ રીતે ઉચિત ગણાય?" રાજાનો આવો વિચાર સાભળી દેવી કમલિની બહુ રાજી થયા, ઘણા પ્રસન્ન થયા અને હર્ષના આવેશમા ગદગદ થતી વાણીએ ધ્રૂજતે સ્વરે બોલ્યા 'આર્યપુત્ર ! આપે ઘણુ સારૂ કહ્યું, મને એ વાત બહુ ગમી !' આ પ્રમાણે કહી રાણીએ પુંડરીકને અનુમતિ આપી અને તેની સાથે દીક્ષા લેવા માટે રાજા અને રાણી (શ્રીગર્ભરાજા અને રાણી કમલિની) પણ તૈયાર થઇ ગયા તેઓએ પુત્રને રજા આપતી વખત જ મનમા તે સબધી નિશ્ચય કરી લીધો.

સુલલિતાને શોક. પ્રશ્ન.

અનુસુંદરના હૃદયવેધી ભાષણથી સુલલિતાનુ હૃદય વીંધાણુ, પુંડરીક તેમજ તેના માતાપિતાના વર્તનથી એ રાજબાળા ભ્રમમા પડી ગઇ, ઘણી મુઝવણમા પડી ગઇ અને સવેગ પામવાથી હાથ જોડી અત્યત ખેદ સાથે મહાભદ્રા સાધ્વીને ઉદ્દેશીને બોલવા લાગી "દેવી ! મેં અગાઉ એવુ તે શુ પાપ કર્યું છે કે જેને પરિણામે હુ આવી થઇ ગઇ છુ[1] ! તમે જુઓ તો ખરા, આ રાજપુત્ર પુંડરીક તો પ્રસગે હાજર હતો તેથી હકીકત માત્ર સાભળ્યા કરતો હતો, થયેલી વાત માત્ર પોતાના કાનસુધી પહોંચાડતો હતો, કથા તેને ઉદ્દેશીને કે તેના બોધ સારૂ કહેવામા આવતી ન હોતી, છતા એ વાતનો ભાવાર્થ સમજી ગયો ખરેખર એ રાજકુમાર (પુંડરીક)ને ધન્ય છે, અને આ મહા ભાગ્યવાન પુરૂષ અનુસુંદરે અત્યત આદરપૂર્વક મને ઉદ્દેશીને કથા કરી,

---

1 જુઓ પ્ર. ૮ મે ૧૪ (પૃ. ૧૯૮૪)

ઘણા વિસ્તારપૂર્વક આખી કથા મને સભળાવી, છતા મને કમભાગ્ય બાળાને જાણે કથાનો ખરો ભાવ બેસતો જ નથી, મને બોધ પ્રાપ્ત કરવાની હોંસ છે છતા જાણે હુ પશુ જેવી જ હોઉં નહિ તેમ વચનનો ભાવાર્થ બરાબર અદર બેસતો જ નથી અનુસુંદરના એક વાક્યથી એ ત્રણે ભાગ્યવાનોનો (શ્રીગર્ભ, કમલિની અને પુડરીકનો) સસાર સાથે સબંધ છૂટી ગયો અને વળી તેઓનો ભેદ જ્ઞાનપૂર્વક થઇ આવ્યો અને હુ તો જાણે તદ્દન ગામડીઆ જેવી રહી, તદ્દન અધ જેવી રહી, તદ્દન શૂન્ય જેવી રહી અને સ્પષ્ટ બોધનો ખરો લાભ મને હજુ સુધી મળ્યો નહિ! દેવી એ તો ખરેખરી નવાઇની વાત છે કે મારી ખાતર સર્વ પ્રયાસ થયો અને મને તેનો લાભ મળતો નથી, તો તેમા મને લાગે છે કે કાઇ ખાસ ઊંડુ કારણ હોવુ જોઇએ, તો દેવી! તમે જાતે એ કારણ જાણતા હો તો તેમ, નહીં તો સદાગમને પૂછો અને પછી મને કહો કે મારા કયા પાપના ઉદયથી મને બોધ જ થતો નથી અને હુ તદ્દન ભોઠ જેવી કેમ રહ્યા કરૂ છુ?"

વૈરાગ્ય ન થવાના કારણ.
જ્ઞાનની લઘુ આશાતના.
પૂર્વભવ અભ્યાસ અને વર્તન.

આટલુ બોલતા બોલતા સુલલિતાની આખમા આસુ આવી ગયા, એની આખો પાણીથી ભરાઇ ગઇ એના હૃદયની એ અવસ્થા જોઇને અનુસુંદરને એના પર ઘણી દયા આવી ગઇ અને તેઓશ્રી રાજપુત્રીને ઉદ્દેશીને મોટેથી બોલવા લાગ્યા "અરે ભોળી સુલલિતા! તારા અગાઉના પાપને જાણવાની તને ખાસ જિજ્ઞાસા થઇ હોય તો તે હુ તને પૂરેપૂરૂ જણાવી દઉ, તારે એ બાબતમા દેવી(મહાભદ્રા)ને તસ્દી આપવાની જરૂર નથી"

સુલલિતા—"આર્ય! જો એમ કરો તો તો બહુ કૃપા થાય! મારા પાપનુ વર્ણન આપ મને કરી બતાવો"

અનુસુંદર—"સાભળ! જ્યારે હુ [1]ગુણધારણ હતો ત્યારે મેં દીક્ષા લીધી હતી તે વખતે તુ મદનમજરી હતી તને વૈરાગ્ય થવાથી મારી સાથે તેં પણ તે વખતે દીક્ષા લીધી હતી [2] દીક્ષા લીધા પછી તેં ક્રિયા

---

૧ જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવનુ પ્રકરણ ૧-૨
૨ જુઓ પ્ર. ૮ પ્ર ૯ (પૃ ૧૯૫૩)

ઓનો અભ્યાસ કર્યો, અનેક પ્રકારના તપો તપ્યા, પણ પછી તને એક દુર્બુદ્ધિ થઇ આવી, કે એ તો જે કાઇ કરવાનુ હોય તે કર્યા કરવુ, એમા ઝાઝી ધમાલ ન રાખવી, એને માટે મોટો રોળો કરવો નહિ-પછી સ્વાધ્યાય (અભ્યાસ) કરતા જે કોલાહલ-અવાજ થાય તે તને ગમે નહિ, વાચના (પાઠ) લેવા ઉપર રૂચિ થાય નહિ, અનેક સવાલો પૂછવા (પૃચ્છના)ની બાબત તને પસદ પડે નહિ, વાચેલ ભણેલ બાબત વાર વાર યાદ કરી જવી (પરાવર્તના) ધ્યાનમા આવે નહિ, અભ્યાસની બાબતમા અદર અદર ચર્ચા (અનુપ્રેક્ષા) કરવી ઠીક લાગે નહિ, ધર્મ દેશના આપવી કે સાભળવી નજરમા આવે નહિ, અને વળી તને પ્રચલા[1] ઉપર રાગ થયો, અભ્યાસ તરફ ઉદ્વેગ હોવાને કારણે તને મૌન (ચૂપ રહેવુ) ઉપર વધારે પ્રેમ થયો, પરતુ એમા એટલુ સારૂ થયુ કે તને તે હકીકત ઉપર ખાસ તીવ્ર અભિનિવેશ[2] ન થયો કારણ કે જ્ઞાન-અભ્યાસવાળાની તરફ તુ વિરોધીની નજરે જોતી ન હોતી, કોઇ બીજો શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતો હોય તેના માર્ગમા તુ કોઇ પ્રકારના વિઘ્ન નાખતી નહિ, અભ્યાસ કરનારાઓને કોઇ વખત હેરાન કરતી કે ત્રાસ પમાડતી નહિ, તેઓના તરફ કોઇ પ્રકારનો ખાસ દ્વેષ કરતી નહિ, ધર્મશાસ્ત્રો ભણાવનાર ગુરૂને ઓળવતી નહિ, તેમનુ નામ છૂપાવતી નહિ, તે કાઇ મોટી આશાતના[3] કરી નહીં પણ દુર્બુદ્ધિએ કરી જ્ઞાન તરફ એટલી શિથિળતા આવી અને ખાસ કરીને પ્રમાદ (આળસ)ને તાબે થવાની તારી વૃત્તિને પરિણામે તેં જ્ઞાનની લઘુ આશાતના કરી તેને લઇને તેં એવુ કર્મ બાધ્યુ કે જેના પરિણામે તુ સસારચક્રમા અસખ્ય કાળ સુધી રખડી અને આવી તદ્દન જડ બુદ્ધિવાળી-ઓછી સમજણવાળી થઇ જે જે કર્મો કરવામા આવે છે તેને તેને અગે કર્મ બધાય છે, બેદરકારી કે ઉપેક્ષાનુ પણ ફળ મળે છે અને ઘણુંખરૂ પ્રાણીને પૂર્વ ભવના અભ્યાસને અનુરૂપ ભાવો આ ભવમા થયા કરે છે, વર્ત્યા કરે છે. આ ભવના ભાવોને પૂર્વના અભ્યાસ સાથે કેટલો ગાઢ સબધ હોય છે તે તુ તારા પોતાના સબધ પરથી જ જોઇ

---

૧ પ્રચલા બેઠા બેઠા નિદ્રા આવે તે ત્રીજા પ્રકારની નિદ્રા

૨ અભિનિવેશ કદાગ્રહ વિચાર વગરની મતચુસ્તતા

૩ આશાતના આ જૈનનો પારિભાષિક શબ્દ છે, કોઇ પણ પ્રકારનો દેવનો કે જ્ઞાનનો દોષ થાય તેના તરફ અનાદર કે ઉપેક્ષા થાય તેને આશાતના કહેવામા આવે છે એના પ્રકાર સમજવા જુઓ દેવવદન ભાષ્ય ગાથા ૬૨ મી તથા ગુરૂવદન ભાષ્ય ગાથા ૩૫-૩૭ મી એ મોટી હોય તો બહુ પાપ બધાય છે લઘુ (નાની) હોય તો અલ્પ પાપ બધાય છે

રાકીશ જ્યારે તુ મદનમજરી હતી ત્યારે તને પુરૂષપર દ્વેષ હતો તુ પુરૂષદ્વેષિણી હતી[1] તે પ્રમાણે આ વખતે પણ તને પુરૂષોપર દ્વેષ થયેલો છે[2] સખીઓએ જોયું કે તુ બ્રહ્મચર્ય ઉપર વધારે પ્રેમવાળી છે તેથી આનદ મેળવવા સારૂ તને તેઓ બ્રાહ્મણી[3] કહે છે કેમ હવે આ સર્વ બાબતનો તારા મનમા કાઇ મેળ મળેછે?"

સુલલિતા—"આર્ય! તમારા વચનમા તો એવુ શુ હોય કે જેનો મેળ ન મળે? વળી આપ સૂર્યના પ્રકાશ જેવી સ્પષ્ટ વાત કરો છો છતા હુ તો મદભાગ્યવાળી હોવાથી ઘુવડની જેમ આમ તદ્દન બધુ ચક જેવી જ ઊભી છુ—આપની વાત ઘણી ઉઘાડી છે છતા મને દુર્ભાગીને તે જરા પણ અસર કરતી નથી"

આ પ્રમાણે બોલીને સુલલિતા પોતાની આખમાથી સ્થૂળ મોતીઓના સમૂહની માફક આસુઓના બિંદુઓ વરસાવવા લાગી સુલલિતા ઘણુ રડી, તેણે બહુ પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને તેને ઘણી લાગણી થઇ આવતી હોય તેમ દેખાઇ આવ્યુ

સદાગમને ચરણે.
ભક્તિથી જાતિસ્મરણ.
ગુરૂસહકારી-અન્ય હેતુઓ.
મુરકેલી કે ઢીલનો ખુલાસો.

સુલલિતાના મનની આવી દશા જોઇને અનુસુદર બોલ્યા-"રાજપુત્રિ! હવે તુ દીલગીરી છોડી દે, તેં અગાઉ લઘુ આશાતના કરીને જે કર્મ બાધ્યુ હતુ તે હવે લગભગ ક્ષીણ થઇ ગયુ છે હવે ભગવાન્ સદાગમની બને તેટલી ભક્તિ કર, એને શરણે જ પ્રાણીઓને તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે તેનુ મૂળ એની આરાધનામા છે, જેમ જેમ એ ભગવાનની આરાધના વધારે વધારે થાય છે તેમ તેમ તત્ત્વજ્ઞાનમા વધારો થતો જાય છે અજ્ઞાનરૂપ અધકારનો નાશ કરવામા એ ભગવાન્ સાચા સૂર્ય જેવા છે તુ એ ભગવાનના પાદ સન્મુખ આવી શકી છો તેથી તુ ખરખર ભાગ્યશાળી છે!"

---

૧ જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૨

૨ જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૧૩

૩ આ હકીતસકેતાને પ્રસ્તાવ બીજા પૃ ૨૭મા બ્રાહ્મણી કહી છે તે વાતનો અત્ર ખુલાસો થાય છે

અનુસુંદર મહાશયના આ વચનો સાભળ્યા એટલે પવનવડે જેમ અગ્નિ સકોરાય તેમ સુલલિતામા તીવ્ર સવેગ રૂપ અગ્નિ વધારે જાગ્રત થયો અને ભગવાન્ સમતભદ્ર પોતે જ સદાગમ છે એમ જાણતી હોવાથી તે સૂરિમહાત્માને ચરણે પડી અને અત્યત લાગણીપૂર્વક બોલી કે "અહો જગતના નાથ! મહાત્મા! સદાગમ! અજ્ઞાન કાદવમા ડૂબી ગયેલી મને બહાર કાઢવાને આપ જ સમર્થ છો! હુ મદભાગ્યવાળી છુ તેને આપ ખરેખરૂ શરણુ આપનારા છો! અહો મહાભાગ્યવાન્ મહાશય! આપ મારા સ્વામી છો! આપ મારા પિતા છો! આપ મારા સર્વસ્વ છો! હે નાથ! આ સેવકને હવે શુદ્ધ કરો, મેલ વગરની કરો"

સમતભદ્રસૂરિ તે જ સદાગમ.

સદાગમનુ બહુમાન કરવાનો મહા પ્રભાવ હોવાથી, તેનામા (સુલલિતામા) સવેગનો રગ ઘણો ભારે થયેલો હોવાથી, તેણીનુ હૃદય ઘણુ સરલ હોવાથી, ભગવાનની નજીક રહેવાનુ કાર્ય મહા કલ્યાણ કરનાર હોવાથી અને એ ભોળી સ્ત્રીનો મોક્ષકાળ નજીક આવેલો હોવાથી એનુ કર્મનુ મોટુ જાળુ તે વખતે પશ્ચાત્તાપના પ્રવાહવડે તૂટી ગયુ અને એ સમતભદ્રસૂરિને પગે પડેલી હતી અને આખમાથી આસુ ચાલ્યા જતા હતા તે જ વખતે પગમા પડ્યા પડ્યા એને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ મૃદન મજરી વિગેરે ભવોમા જે બનાવો બન્યા હતા અને જેના સબધમા અનુસુંદર મહાત્માએ હમણા જ વર્ણન કર્યું હતુ તે સર્વ તેને નજરે દેખાયા, પ્રત્યક્ષ થઇ ગયા અને તેનુ જ્ઞાન થતા જ તેના મનમા વધારે પ્રમોદ જાગ્રત થઇ આવ્યો અને તે તુરત જ ત્યાથી ઉઠીને અનુસુંદરના પગમા પડી

પશ્ચાત્તાપ તપથી આખરે કલ્યાણ

અનુસુદર—"સુલલિતા! આ શુ?"

સુલલિતા—"આર્ય! ભગવાનની કૃપાથી જે વાત તમને બની આવી હતી તે અત્યારે મને પણ બની આવી છે વાત એમ છે કે મને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઇ આવ્યુ છે અને તેથી તમે અત્યારે જે જે વાતો કહી તે સર્વનો અત્યારે મને નિર્ણય થયો છે, તે સર્વ વાતોની મને ખાતરી થઇ છે અને તેને પરિણામે સગારબદિખાનામાથી મારૂ ચિત્ત ઊઠી ગયુ છે, ખાણુ ઘઠી ગયુ છે અહો! આ કમનસીબ બાળા ઉપર આપમહાશયે અને ભગવાન્ સદાગમે (સમતભદ્રે) આજે ખરે ખરો ઉપકાર કર્યો છે"

અનુસુદર—"બાળા! આ મહાત્મા સદાગમ પોતાના ભક્તના ઉપર જરૂર ઉપકાર કરે છે એ બાબતમા જરા પણ સદેહ નથી. તુ

વિચાર કરીશ તો તને જણાશે કે ભાવચોરી કરવાથી સપડાઇ ગયેલો હુ નરક તરફ જતો હતો અને તે માર્ગે આગળ ચાલતો હતો તેને સાક્ષાત્ એ ભગવાને છેડાવ્યો એ તો હજુ હમણા જ બનેલી બાબત તારા જોવામા આવી છે ! વાત એવી છે કે [1]**પાપી પ્રાણીઓ પણ જો સદાગમને પ્રાપ્ત કરી તેની બરાબર ભક્તિ કરે છે તો જરૂર પાપથી છોડાય છે, છૂટા થાય છે** એ બાબતમા જરા પણ શકા જેવુ નથી વળી એક બીજી વાત તને કહુ તને પોતાને ઘણી મુશ્કેલીએ બોધ થયો તે હકીકતથી તારે જરા પણ દુર્ધ્યાન કરવુ નહિ, મનમા મુઝાવુ નહિ, ખેદ કરવો નહિ, તારે એમ ન વારવુ કે તુ મદભાગ્યવાળી છો અથવા દુર્ભાગી છો–તારે એ બાબતને અગે અદરની ચિંતા ન કરવી તુ વિચાર કર અગાઉ જ્યારે મારામા ઘણા પાપો ભરેલા હતા અને હુ ઉલટે માર્ગે ચાલતો હતો ત્યારે અકલક વિગેરેએ મને સીધે રસ્તે લઇ આવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ તેની મારા ઉપર જરા પણ અસર થઇ ન હોતી જ્યારે મારા પાપકર્મો ઓછા અને આછા થઇ ગયા અને હુ સ્વયોગ્યતા પામ્યો, ત્યારે હુ જૈનશાસનમા બોધ પામ્યો, તેના તરફ આદરવાળો થયો અને ઠેકાણે આવ્યો, તેમ થવામા તારા કરતા પણ મને વધારે મુશ્કેલી થઇ હતી તે તેં મારી વાત ઉપરથી ધ્યાનમા લીધુ હશે બધી વાતનો સાર એ છે કે **કાળ વિગેરે હેતુને પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે પ્રાણીના પાપો નાશ પામે છે ત્યારે જ તેને બોધ થાય છે, તે માર્ગ પર આવતો જાય છે અને ગુરૂ તો તેમા માત્ર સહકારી કારણ બને છે, નિમિત્ત માત્ર બને છે.**

સુલલિતા—" આર્ય ! આપ કહો છો તે સર્વે સાચે સાચી વાત છે મારા મનમા જે ખોટી ભાવના થઇ આવી હતી અને મને જે શકા પડી હતી તે સર્વનો હવે નાશ થયો છે હવે એક જ બાબત બાકી રહે છે અને તે એ છે કે મ અગાઉ એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે માતપિતાની રજા વગર હુ દીક્ષા લેવાનુ નામ પણ નહિ લઉં હવે મારે એ બાબતનુ શુ કરવુ ?"

અનુસુદર—" સુંદરી ! તુ ગભરા નહિ જો, તારા માતપિતા પણ અહીં આવી પહોંચ્યા છે ! "

---

૧ અહીં જે વાત કરી છે તેને માટે નદિસૂત્ર વિગેરે ગ્રથોમા બહુ મોટો ઉલ્લેખ છે જ્ઞાની શ્વાસોચ્છ્વાસમા જેટલા કર્મોનો નાશ કરે છે તેટલો પૂર્વ કોટિ વર્ષોના કષ્ટથી અજ્ઞાની કરી શકતો નથી અને તેનુ કારણ સમજાય તેવુ છે બાહ્યાચાર અને અતર સમજણ એમા બહુ તફાવત છે કર્મની ચીકાશ જેમ અતરગ રાજ્ય પર આધાર રાખે છે તેમ જ તેને બાળવાના ઉપાયોમા અભ્યતર તપ ઘણુ કામ કરે છે આથી સદાગમ–શુદ્ધ જ્ઞાનની ભક્તિ પાપથી છોડાવે તેમા નવાઇ નથી

પ્રકરણ ૧૮ મું.

સાતની દીક્ષા. અનુસુંદરની પ્રગતિ.

સુલલિતાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ, ગત ભવોમા કરેલા પાપ નજર આગળ તરી આવ્યા, સસારના પડદા ઉચકાતા ગયા, તીવ્ર સવેગ અગ્નિ બળવા લાગ્યો અને પ્રવ્રજ્યા લેવાના ભાવ થતા સાથે જ માતપિતાની રજા વગર દીક્ષા ન લેવાનો પોતાનો જાહેર કરેલો નિશ્ચય યાદ આવ્યો પોતાની છેલ્લી મુશ્કેલી અનુસુંદર પાસે તે બતાવતી હતી તે વખતે બરાબર તાકડો બની આવ્યો અને તેને પરિણામે અભિલાષાના વૃક્ષને ફૂલો બેઠા.

સુલલિતાના માતપિતાનુ આગમન.
તેમનો પ્રેમ. દીક્ષા માટે રજાની માગણી.
સાથે માતપિતાને પણ યોગ્ય નિમત્રણ.

તે વખતે બહારના ભાગમા મોટો કોળાહળ ઉઠ્યો થોડા વખતમા તો તે જ મનોનદન નામના જિનભુવનમા સુલલિતાનાપિતા મગધસેન રાજા અને માતા સુમગળાએ પોતાના આખા પરિવાર સાથે પ્રવેશ કર્યો મગધસેન રાજાએ જિનેશ્વર દેવને નમસ્કાર કર્યા અને આચાર્ય મહારાજ અને સાધુવર્ગને વદન કર્યું એ અવસરે સુલલિતાએ પણ ઉઠીને માતપિતાનો આદર કરી તેમને પ્રણામ કર્યા ત્યાર પછી મગધસેનરાજા અનુસુંદરચક્રવર્તિને પ્રણામ કરીને તેની પાસે બેઠા સુમગળાએ પણ સર્વને નમસ્કાર વદન પ્રણામ કર્યા, દીકરી સુલલિતાને ભેટી અને તેનુ માથુ સુઘી તેની બાજુમા બેઠી પછી આનદમા આવી જઇ ગદ્‌ગદ વાણીથી ઘણે દિવસે મળેલી દીકરીને ઉદ્દેશીને બોલી "દીકરી! ઘણા દિવસથી તને જોઇ નહોતી તેથી તારા દર્શનની લાલસાથી રાજ્ય છોડીને અમે બન્ને [illegible] આવ્યા છીએ તારા બાપને તારા વિના જરા

પણ ચેન પડતુ નથી અને મને તો તારા વગર તારા સ્નેહને લઇને હૃદયમા નિરતર બળાપા થયા કરે છે અને દીકરી ! તારૂ હૃદય તે કેવુ કઠોર છે અને તુ કેટલી નિર્દય છે કે આટલા વખતથી તેં તારી તબીઅતના અમને જરા સમાચાર પણુ કહેવરાવ્યા નહિ? કોઇની સાથે જરા સ દેશે। પણુ મોકલ્યો નહિ!"

સુલલિતા—"માતા ! બહુ વાત કરવાથી શુ? બહુ બોલવાથી શું? તમારો મારા પર કેટલો અને કેવો સ્નેહ છે તે હમણુા જ જણાઇ આવશે તમારી રજા લઇને હુ હમણા પરમ ઐશ્વર્યવાળી જૈનમતની દીક્ષા લેવા ઇચ્છુ છુ એ દીક્ષા અદ્ભુત લાભને આપનારી છે, સસારનો પાર ઉતાર નારી છે હવે જો એ દીક્ષા લેવામા તમે મને કોઇ જાતની અટકાયત નહિ કરો, બલ્કે મારી સાથે તમે પણુ દીક્ષા લેશો તો તમારો મારી ઉપર સાચો સ્નેહ છે એમ મને અને આ સર્વ લોકોને પ્રતીતિપૂર્વક જણાશે. તમારો સાચો પ્રેમ બતાવી આપવાનો અત્યારે પ્રસગ આવ્યો છે અને મને ખાતરી છે કે તમે તમારા હેતને વ્યક્ત માર્ગ આપશો જ"

મગધસેન સુમગળાના ભાવની વૃદ્ધિ.

મગધસેન રાજા આવો અલૌકિક જવાબ ભોળી સુલલિતાના મુખમાથી સાભળીને બહુ રાજી થયા, ઘણા વિચારમા પડી ગયા, પણ ચતુર હોઇ તુરત જ નિર્ણયપર આવી ગયા અને દેવી સુમ ગળાને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—"દેવિ ! દીકરીએ તો આપણા મ્હોઢા બધ કરી દીધા ! એણે તો પ્રથમથી જ આપણને નિરુત્તર કરી દીધા ! એ દીકરી અગાઉ તો તદ્દન ભોળી હતી, પણ અત્યારે એની નજરમા પરમાર્થ આવી ગયો હોય તેમ લાગે છે, એ અત્યારે ઘણી સમજણી થઇ ગઇ હોય એમ એના બોલવા પરથી લાગે છે ! નહિ તો આવી રીતના બરાબર સમયોચિત વચન બોલવાનુ ક્યાથી બને? તેથી એ જે કાઇ કામ અત્યારે કરતી હશે તે જરા પણુ અયોગ્ય નહિ હોય એમ મારૂ માનવુ છે અને એણે અત્યારે આપણને યોગ્ય જ કહ્યુ છે! આપણે એની સાથે દીક્ષા લેવી એ સર્વથા યોગ્ય હોય એમ મને પણુ ભાસે છે એમ કરવાથી આપણો એના પરનો સાચો સ્નેહ સૂચવી શકાશે અને ખાસ કરીને આપણે તો અત્યારે કાઠે આવી પહોંચ્યા છીએ, આપણે હવે દીક્ષા લેવી જ જોઇએ અત્યારે આપણે તેમ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે"

મગધસેનનો નિર્ણય, સુમગળાની સમતિ

સુમગળા—"જેવો દેવનો હુકમ!"

માતપિતાને આ પ્રમાણે બોલતા સાભળીને સુલલિતાને ઘણો આનદ થયો અને પોતાના ઉપર ઘણો પાડ કર્યો–એવા શબ્દો બોલતી તે પિતામાતાને પગે પડી પછી એણે માતપિતાને અનુસુંદર ચક્રવર્તી વિગેરેનો વૃત્તાત ટુંકામા કહી સભળાવ્યો અને પોતાને કેવી રીતે દીક્ષા લેવાનુ મન થયુ હતુ તે પણ મુદ્દાસર જણાવ્યુ એ હકીકત સાભળી મગધસેન રાજા અને રાણી સુમગળાને ઘણો જ આનદ થયો અને ખરા ભાવથી બન્નેને દીક્ષા લેવાના પરિણામ થઇ આવ્યા સૂરિમહારાજ પાસે બન્નેએ દીક્ષા લેવાની યાચના કરી આચાર્યે બન્નેના વિચારને મજબૂત ટેકો આપ્યો

સાતની દીક્ષા.

૧ અનુસુંદર }
૨ શ્રીગર્ભ
૩ કમલિની
૪ પુંડરીક
૫ મગધસેન
૬ સુમગળા
૭ સુલલિતા

મનોનદન ઉદ્યાન.[1]

અનુસુંદર વિગેરેના દીક્ષા અવસરે મનોનદન ઉદ્યાન અનેક ભવ્ય પ્રાણીઓથી અને મુનિમહાત્માઓના સમુદાયથી ભરપૂર થઇ ગયુ હતુ, મહાન આનદ ઉત્સવ થઇ રહ્યો હતો તેથી તે બહુ સુંદર થઇ ગયુ હતુ, આકાશમાથી ઉતરી આવતા અનેક દેવતાઓના સમુદાયોથી એની સર્વ દિશામા ચારે તરફ ઉદ્યોત થઇ રહ્યો હતો, સુરના શોર કરતા અવાજથી વિલાસ કરતી શરણાઇઓ અને વાજીત્રોના નાદથી જાણે આખા ભુવનનો અદરનો ભાગ સાકડો થઇ ગયો હતો, અનત અને મોટા વિસ્તારવાળી પૂજા અને સત્કારથી ઉદ્યાન બહુ શોભાયમાન લાગતુ હતુ અને ઉપર જણાવેલા ભવ્ય પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારના દાનો આપતા હતા, પરસ્પર સન્માન કરતા હતા, સુંદર ગાયનો ગાતા હતા અને વિદ્યાનો આનદ મેળવતા હતા, તે સર્વથી તે ખીચોખીચ ભરાઇ ગયુ હતુ દીક્ષા અવસરે મનોનદન બગિચો ક્ષણમાત્ર આવી અદ્દભુત શોભા

૧ મનોનદન મનને આનદ આપનાર મનનો જ આનદ આ આખો બનાવ એના આતર હાર્દને અo સમજવાનો છે મનોનદન ઉદ્યાન અતરગ રાજ્યમા છે તે વાચનાર સમજી શકશે

ધરી રહ્યો હતો તે વખતે મગધસેનરાજાએ રત્નપુરનુ રાજ્ય અને શ્રીગર્ભરાજાએ શખપુરનુ રાજ્ય પણ અનુસુંદરના પુત્ર પુરદરને જ આપી દીધુ અને તે રાજ્યના વાલી તરીકે સર્વ તજવીજ કરવાની ભલામણ કરી દીધી એ ઉપરાત તે વખતને યોગ્ય બાકીના સર્વ કર્તવ્યો તુરતમા આટોપવામા આવ્યા

આચાર્યશ્રીએ પછી તુરતમા જ સાતેને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી

ગુરૂમહારાજાએ સર્વને સયમમા સ્થિર કરવા સારૂ તે વખતે અત્યત મધુરભાષામા સુંદર દેશના આપી એ આખી દેશના અમૃતના સ્વાદનુ ભાન કરાવનારી હતી અને મનને સ્થીર કરવાનુ કાર્ય બરાબર કરી આપે તેવી હતી સર્વે લોકોને તે સાભળી ઘણો આનદ થયો અને મનમા શુભ ભાવ વૃદ્ધિ પામ્યો, પછી સર્વે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા અને દેવો પણ સ્વર્ગમા ગયા

રાત્રિ. અનુસુદર ધ્યાનમા.
સમાધિ. ઉપશમશ્રેણિ.
સર્વાર્થસિદ્ધે ગમન.

યોગ્ય ઉપદેશ થઇ રહ્યા પછી ગુરૂમહારાજની રજા લઇને મહા ભદ્રા વિગેરે સાધ્વીઓ પોતાને સ્થાને સીધાવી (ઉપાશ્રયે ગઇ)

હવે સૂર્યને પણ આ સઘળો મહોત્સવ વિગેરે જોઇને અને ગુરૂ મહારાજની દેશના સાભળીને મનમા નિશ્ચય થયો કે પોતે એ કાર્ય કરવાને જરા પણ શક્તિમાન નથી–એ વિચારના ખેદમા બીજા દ્વીપમા ચાલ્યો ગયો, પોતાની અશક્તિના પ્રાયશ્ચિત તરીકે પોતાની જાતે જ દેશનિકાલની સજા પોતા ઉપર કરી[૨]

તે વખતે સર્વે સાધુઓ [૩]આવશ્યક ક્રિયા કરવા લાગ્યા અને સાર પછી સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમા મશગૂલ થઇ ગયા રાત્રિનો પ્રથમનો ભાગ આવી રીતે ઘણોખરો પસાર થઇ ગયો

---

૧ અહીં રો એ સો (બેગાળ)વાળી બુકનું પૃ ૧૨૦૧ શરૂ થાય છે

૨ મતલબ ઉપરની સર્વ વાત બની અને હવે સૂર્ય અસ્ત થયો.

૩ આવશ્યક સાધુ શ્રાવકને અવશ્ય કરવાની ક્રિયાને આવશ્યક કહે છે એના છ પ્રકાર છે સામાયક, ચોવીશ પ્રભુની સ્તુતિ વદન દિવસના પાપની આ લોચનારૂપ પ્રતિક્રમણ કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન આ છ આવશ્યકનુ સ્વરૂપ સમજવા જેવુ છે એ ચરણ કરણાનુયોગની અતિ અગત્યની બાબત છે અને તેના પર આવશ્યકસૂત્ર ભાષ્ય વિગેરે અનેક ગ્રથો યોજાયલા છે અનુસુંદર આવશ્યક ચૂક્યા નથી તે ખાસ લક્ષ્યમા લેવા યોગ્ય હકીકત છે

સુંદર રાજર્ષિને તે વખતે મનમા ઘણો જ સતોષ થયો, તિ થઇ, કર્તવ્યપૂર્ણતાના માર્ગપર આવવાની સુદર સ્થિતિનુ અને પોતાની જાતને અહોભાગ્ય માનતા એકાતમા રાત્રે તે ઢી ગયા. એમની લેશ્યાઓ વધારે શુદ્ધ થતા તે [1]ઉપશમ ચઢી ગયા અને ઉપશાતમોહ ગુણસ્થાનકે આરૂઢ થયા ભગવાનના કહેવાથી બીજા મુનિઓને જણાયુ કે અનુસુંદરનો નજીક આવ્યો છે એટલે તેઓ સર્વે તેની નજીક આવી ધિ ઉપજાવવા લાગ્યા, તેને યોગ્ય રીતે જાગ્રત કરવા લાગ્યા, મણા[2] કરાવવા લાગ્યા તે વખતે તેનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થયુ રૂપ પાજરૂ મૂકી અનુસુદર [3]સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયા અને સાગરોપમના આયુષ્યવાળા મોટી ઋદ્ધિવાળા દેવ થયા હકીકતની ખબર પડતા ચતુર્વિધ શ્રમણસઘ એકઠો થયો મુનિમહારાજ રાજર્ષિ અનુસુંદરના મૃત શરીરનો તેઓએ ર્યા અને મનુષ્યોએ તથા દેવોએ તેની પૂજા કરી

* * * *

* * *

ઉપશમ શ્રેણિ ભોગ કર્મો બાકી રહે છતા આત્મા જ્યારે પ્રગત થાય ા ઉપશમ શ્રેણિ માડે છે ભોગવવાના કર્મોને ડાબી દઇને આગળ ઉડે બાકીના કર્મો ભોગવવા પાછા તો ઉતરવુ પડે છે પણ એક વાર ઉચ્ચ વાદ લઇ આવે છે આવી ઉપશમ શ્રેણિ એક ભવમા બેવાર કેટલાક ડે છે અને આખી સસારયાત્રામા ચાર વાર થાય છે અગીઆરમા ગુણ પાછો પડી જાય છે ને સાતાવેદની ભોગવે છે અતે જરૂર મોક્ષ જાય ક સીધી ક્ષપક શ્રેણિ જ માડે છે તે તો આગળ વધતા જ જાય છે, તેને વાની જરૂર પડતી નથી આ ઉપશમ શ્રેણિની હકીકત બીજા કર્મગ્રથમાથી .

નિઝામણા અત્ય સમયની આરાધના

સર્વાર્થસિદ્ધ ભોગ કર્મો ભોગવવા જ્ઞાનાનદમા કાળ ગાળવા માટે આ માનિક દેવોનુ સ્થાન છે ત્યા સુખશય્યામા પડ્યા પડ્યા તેત્રીશ સાગરો

સુલલિતાનો થયેલ શોક અને આચાર્યે કરેલ શાતવન.
કોના મરણનો શોક કરવો અને કોનુ જીવન સફળ?
અનુસુંદરનુ ભવિષ્ય—અમૃતસાર થઇ આખરે મોક્ષ.

સુલલિતાને અનુસુંદર ઉપર એક દિવસમા ઘણો રાગ થયો હતો, પોતાને વિશુદ્ધ ધર્મનો સાચો બોધ આપનાર તે મહા પુરૂષ હતો તેને ગુણ હજુ હૃદયમા જામતો જતો હતો અને પૂર્વકાળના દીર્ઘ અભ્યાસથી હજુ સ્નેહતતુઓના જાળા તુટ્યા નહોતા વળી અનુસુંદરનો મરણનો બનાવ એકદમ બની ગયો, જેથી ઉપકારના ભાર તળે દબા યલી અને ગસારથી હજુ તાજી વિરક્ત થએલી સુલલિતાના મનમા અનુસુદરના ઓચીંતા મરણસમાચારથી કાઇક ખેદ થયો અને તેની પીડા પણ થવા લાગી

સમતભદ્રસૂરિ આ બનાવ જોઇ ગયા, તેથી સુલલિતાને વધારે સ્થીર કરવા માટે અને તેનો શોક દૂર કરવા માટે તેઓ સર્વની સમક્ષ સુલલિતાને ઉદ્દેશીને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા —

"આર્યે! બાળા! જે મહાત્મા પુરૂષે એક દિવસમા પોતાનુ કામ "કાઢી લીધુ છે, સાધ્યને માર્ગે કૂચ કરી દીધી છે અને જે કૃતકૃત્ય "થઇ ગયા છે તે મહાત્માને માટે જરા પણ શોક કરવો યોગ્ય ન "ગણાય એણે તો જબરૂ કામ કરી લીધુ કહેવાય જો એણે ખૂબ "પાપો કર્યા હોત અને એના ભારથી એ સસારસમુદ્રમા ડૂબી ગયા "હોત અને એણે અહીંથી નરક તરફ પ્રયાણ કર્યું હોત તો તો એને "માટે દીલગીરિ કરવી યોગ્ય ગણાત, તો તો એના સબધમા શોક "કરવો વાજબી ગણાત, પણ જે પ્રાણી વિશુદ્ધ ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને "પોતાના પાપરૂપ કચરાને ધોઇને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને જાય તેને માટે "શોક ઘટે નહિ, તેના સબધમા દીલગીર થવુ યોગ્ય ગણાય નહિ, "તેને માટે ખેદ કરવો સ્થાને ગણાય નહિ જે પ્રાણીને સયમધર્મ "અતિ દુર્લભ્ય હોય અને તેથી તે દુખના ભાર સાથે સસારમા "ચારે તરફ રખડે તેવુ હોય તેવા પ્રકારના પ્રાણીને માટે શોક કરવો "ઉત્તમ પ્રાણીને યોગ્ય છે, જે પ્રાણી સયમનાન હોઇ મરણ પામે "તેના સબધમા તો જરા પણ શોક કરવો યોગ્ય ગણાય જ નહિ, "તે કદાચ સસારચક્રમા રહ્યો હોય તો પણ તે જ્યા હોય ત્યા "તેને આનંદ જ છે, મજા જ છે, અંતર લહેરની છોળો જ છે અને "તેથી તેને માટે શોક કરવો લેશ ન જ ગણાય. જે પ્રાણીએ પર લોકમા સુખને આપનાર ધર્મનુ આચરણ બરાબર કર્યું ન હોય

" તે જ્યારે મરણ સામુ આવીને ઊભુ રહે છે ત્યારે તેનાથી ગભ-
" રાઇ જાય છે, બ્હી જાય છે, ડગી જાય છે. જે પ્રાણી વિશુદ્ધ
" ધર્મનુ ભાતુ બાંધીને રહેલો છે અને તેની રાહ જુએ છે તેને
" મરણ નજીક આવે ત્યારે જરા પણ બ્હીક લાગતી નથી પણ
" ઉલટો તેને મન તો એ જાણે મોટો ઉત્સવ બની રહે છે, તેને મન
" તો એ જાણે મોટો આનદનો પ્રસગ થઇ આવે છે. જ્ઞાન દર્શન
" ચારિત્ર તપ રૂપ ચાર ખાભાઓના ટેકાથી મજબૂત બનેલી
" અને પાપોનો નાશ કરનારી આરાધના જે પ્રાણીએ કરી હોય
" તેને મરવાથી શુ ? તેના સબધમા મરણ એ શુ ચીજ છે ? તેને
" મરણુ જ શુ છે ? જે મહાત્મા મુનીશ્વરો પાપસમૂહને ધોઇ નાખીને
" આરાધના કરીને પડિતમૃત્યુએ[1] મરે છે તેઓ તો ખરેખર આનદ
" ઉત્પન્ન કરનારા છે, આનદ દેનારા છે, આનદ વધારનારા છે,
" આનદ સ્વરૂપ છે હે બાળા ! અનુસુદર રાજર્ષિ તો અનાર્ય કાર્યથી નિ-
" વૃત થઇ કામ સાધી ગયા છે, સિદ્ધકાર્ય થઇ ગયા છે, કૃતકૃત્ય
" થઇ ગયા છે, તેના મરણુ માટે તે વળી શોક કેવો ? તે કેમ ઘટે ?
" અને તે વાજબી પણ કેમ ગણાય ?

" વળી તુ જરા સાભળી લે એ અનુસુદર રાજર્ષિ અત્યારે કામ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયેલ છે ત્યા જ્યારે એની તેત્રીશ સાગરોપમની આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થશે, ત્યારે ત્યાથી ચ્યવીને[2] પુષ્કરવર દ્વીપમા આવેલા ભરતક્ષેત્રમા અયોધ્યા નગરી છે ત્યા જશે ત્યા તે વખતે એક ગાધારરાજ નામના રાજા હશે તેને પદ્મિની નામની રાણી હશે એ ગાધારરાજ અને પદ્મિનીના પુત્ર તરીકે એ રાજર્ષિ જન્મશે એનુ ત્યા અમૃતસાર નામ પાડવામા આવશે એને મહાવિભૂતિ પ્રાપ્ત થશે દેવ જેવી તેની સમૃદ્ધિ થશે અને મનુષ્યપણામા દેવના સુખોનુ

પછી મનુષ્ય થઇ મોક્ષે

---

૧ સર્વવિરતિનુ મરણ પડિતમરણ કહેવાય છે
દેશવિરતિનુ મરણ બાળપડિતમરણ કહેવાય છે
અવિરતિનુ મરણ બાળમરણ કહેવાય છે
શાસ્ત્રમા બતાવેલી આરાધના કરતા, સર્વ જીવોને ખમાવતા, સર્વ વૈર વિરોધને માટે ક્ષમા માગતા, શુદ્ધ ભાવના ભાવતા, સસારનું અસારપણુ વિચારતા, પોતાના શુભ કાર્યો યાદ કરતા, નમસ્કાર મહામત્રનો જપ કરતા મરણ થાય તેને જૈન પરિભાષામા પડિતમરણ કહે છે આરાધના વિધિ માટે આઉરપચ્ચખાણ ભત્તપચ્ચખ્ખાણ પયન્ના જુઓ

૨ ચ્યવીને દેવ કાળ કરી [illegible] તિમા જાય તેને 'ચ્યવવુ' કહેવામા આવે છે

વાતાવરણ થશે ઉછર્યા પછી યૌવન પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તે અનેક કળાઓમા કુશળતા મેળવશે ત્યાર પછી એમને વિપુળાશય નામના આચાર્યનો યોગ થશે તેની પાસેથી બોધ થયા પછી એ યુક્તિપૂર્વક માત પિતાને સમજાવીને દીક્ષા લેશે, એનો આત્મા ઘણો વિશુદ્ધ થતો જશે અને એ સાધુ તરીકે રહી બહુ વખત સુધી મહા તપ તપશે આખરે એ પોતાના કર્મજાળને કાપી નાખીને સમાધિપૂર્વક આગળ વધશે, સસારનો પ્રપચ છોડી દઇ આખરે શિવાલયે (મોક્ષે) જશે

"આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી ભવ્યપ્રાણીઓને એ અનુસુદર રાજર્ષિ અત્યત પ્રમોદનુ કારણ છે, એ મહાપુરૂષના પ્રસગને લઇને કોઇ પ્રકારનો શોક થવો ન જોઇએ, ડરવો ન જોઇએ, સતાપ થવો ન જોઇએ, બનવો ન જોઇએ એ મહાપુરૂષની વિભૂતિ ઓર છે, એની પ્રગતિ જ્યારે થઇ ત્યારે એકદમ વધારે થઇ આવી છે અને એનો વિકાસ આદર્શયુક્ત છે"

ભાવીભદ્ર મહાત્માની ચિત્તવૃત્તિ.
ભવિતવ્યતાનો ન સમજવા માટે ખેદ.
અનુસુદરની ભાવી અતર ચેષ્ટા.

આચાર્ય મહારાજે અનુસુંદર રાજર્ષિનુ ભવિષ્ય વિસ્તારથી કહી બતાવ્યુ, તેનો આખરે મોક્ષ જણાવ્યો અને સુલલિતાને શાત કરી તે વખતે પુડરિક મુનિએ આચાર્યને પ્રણામ કરી સવાલ પૂછ્યો "એ મહાત્મા રાજર્ષિનો ભવિષ્યમા બનવાનો બનાવ આપશ્રીએ વિગતવાર કહી સભળાવ્યો તે મેં સાભળ્યો હુ હવે આપશ્રીને એક બીજી જ બાબત પૂછવા ઇચ્છુછુ અને તે એ છે કે તેની ચિત્તવૃત્તિમા સુંદર લોકો હતા અને ખરાબ લોકો હતા જેનુ વર્ણન વારવાર અગાઉ તેના વૃત્તાતમા સાભળવામા આવ્યુ હતુ તેઓનો આગળ વૃત્તાત કેવો બનશે તે પણ આપ કહી બતાવો-સુંદર અને ખરાબ લોકો તેની ચિત્તવૃત્તિમા હતા, તેઓનુ શુ થશે તે જણાવવા કૃપા કરો"

સમતભદ્રસૂરિ જવાબ આપતા બોલ્યા-"પુડરિક! તમારો સવાલ ઘણો મજાનો છે જુઓ, સાભળો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનેથી મનુષ્ય તરીકે ઉપર જણા યુ તેમ જ્યારે એ અમૃતસાર થશે ત્યારે થોડા વખતમા એ સર્વસગનો ત્યાગ કરશે અને ભાવદીક્ષા ગ્રહણ કરશે, તે વખતે તેની સ્ત્રીઓ-ક્ષાતિ અને દયા, તથા મૃદુતા અને સત્યતા, ઋજુતા અને અચૌર્યતા, તથા બ્રહ્મરતિ અને મુક્તતા અને

પ્રગતિના વિશાળ માર્ગે.

વિદ્યા અને નિરીહતા[1] જે તે વખત સુધી જરા લીન થઇને દબાઇને રહેલી હશે તે બહાર પડશે, તેની સાથે ચારિત્રરાજનુ આખુ સૈન્ય પણ બહાર પડશે વળી તે વખતે તેના અતરગ રાજ્યમા [2]ધૃતિ, શ્રદ્ધા, મેધા, વિવિદિષા, સુખા મૈત્રી, પ્રમુદિતા, ઉપેક્ષા, વિજ્ઞપ્તિ, કરૂણા વિગેરે સ્રીઓ પણ અગાઉની માફક તેને બહુ વધારે સુખ આપનાર થઇ પડશે

સુદર લોક

આવી રીતે એ મહાત્માને અત્યત આનદથી ભરપૂર અતરગ રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે, બહુ સુદર રાજ્યનો એ ભોગવનાર થશે અને એ રાજ્યનો ભોગવટો કરતા એ પોતાના અતર શત્રુઓને મૂળમાથી ઉખેડી નાખશે એ મહા બળવાન્ પુરૂષ ત્યાર પછી અમૃતસાર મુનિ તરીકે અતરગ રાજ્યમા વિજય મેળવતા મેળવતા આખરે [3]ક્ષપકશ્રેણીએ ચઢશે અને એ વિશુદ્ધ શ્રેણીપર રહી ચાર ઘાતીકર્મ[4] નામના દુશ્મનોનો સર્વથા નાશ કરશે, તેમના ચૂરેચૂરા કરી નાખશે ત્યાર પછી [5]કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તે જગત્ ઉપર અનેક પ્રકારના [6]અનુગ્રહો (ઉ-

---

૧ આ દશે કન્યાપર વિસ્તારથી વિવેચન પ્ર ૮ પ્ર ૯ મા થયુ છે

૨ આ બીજી દશ સ્રીઓ છે તેના નામો વિગેરેનો નિર્દેશ અને તેના જરૂરી અર્થ ચાલુ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૯ મા આવી ગયા છે તે માટે જુઓ પૃ ૧૯૫૧

૩ ક્ષપકશ્રેણિ સાતમા ગુણસ્થાનકેથી સીધા રસ્તે વધતા કર્મનો ક્ષય કરતો–નાશ કરતો જીવ આગળ વધે છે પછી તો એના કર્મનો નાશ જ થાય છે એટલે એનો ઉપશમ શ્રેણિની પેઠે પાત થતો નથી

૪ ચાર ઘાતી કર્મના મોટા ભેદ આઠ છે, તેમા ચાર કર્મ ઘાતી કહેવાય છે તે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, યથાખ્યાતચારિત્ર તથા અનતા વીર્યને રોકનાર હોવાથી તેને ઘાતી કર્મો કહેવામા આવે છે ૧ જ્ઞાનને આવરણ કરનાર તે જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનને અટકાવનાર દર્શનાવરણીય, ૩ સસારમા રખડાવનાર મોહનીય અને ૪ વીર્યશક્તિમા અડચણ નાખનાર અતરાય આ ચાર કર્મોને ઘાતી કર્મો કહેવામા આવે છે એ ચારે જ્યારે ઉદય અને સત્તામાથી સર્વથા જાય ત્યારે પ્રાણીને કેવળજ્ઞાન થાય છે ચારે ઘાતી કર્મોનુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ પ્રથમ કર્મગ્રથમા આપવામા આવ્યુ છે

૫ કેવળજ્ઞાન ચાર ઘાતી કર્મોનો નાશ થતા પ્રાણીને કેવળજ્ઞાન–સપૂર્ણજ્ઞાન થાય છે તેનાથી એ ભૂત ભાવી પદાર્થો જાણે છે દ્રવ્યગુણપર્યાય સમજે છે અને સર્વ ભાવો પ્રત્યક્ષ કરે છે એવી દુનિયામા કોઇ પણ જ્ઞેય વસ્તુ રહેતી નથી જે કેવળજ્ઞાનનો વિષય ન થઇ શકે સર્વ જ્ઞેયનુ સપૂર્ણ જ્ઞાન એટલે કેવળ જ્ઞાન

૬ અનુગ્રહ કેવળજ્ઞા[illegible] [illegible]શના દઈ જગતનો ઉદ્ધાર કરે છે, અનેક પ્રાણીઓને સાચો મા[illegible] [illegible] આવે છે, ખોટા માર્ગેથી મૂકાવે છે અને વિશુદ્ધ બનાવે છે [illegible] જનતપરનો અનુગ્રહ બતાવે છે

પધારશે) કરશે, પછી એ કેવળી સમુદ્ઘાત[1] કરી, સર્વ યોગોનો નિરોધ[2] કરી છેવટે આયુષ્યના તદ્દન છેવટના ભાગમાં [3]શૈલેશી નામની સુંદર ક્રિયા કરીને તે બાકીના [4]દુશ્મનોનો પણ ચૂરો કરી નાખશે તે વખતે એના સર્વ કામો પૂરો થશે, એની સર્વ ક્રિયાઓનો છેડો આવશે, એના સુંદર કાર્યોનું સુંદર પરિણામ આવશે અને એ પોતાના સર્વ બાંધવો સહિત નિર્વૃતિ નામની સુંદર નગરીમાં જઈને એના સુરાજ્યના સુંદર ફળો તે ચાખશે ત્યાર પછી એ અનંત આનંદમાં મગ્ન થશે, અનંત જ્ઞાનથી પૂર્ણ થશે, અનંત વીર્યથી ભરપૂર થશે, અનંત દર્શનથી યુક્ત થશે, એની સઘળી બાધા પીડાઓનો નાશ થશે અને એના એ સર્વ ભાવો સર્વ કાળને માટે હમેશના થશે આ એના એક અંતરંગ કુટુંબની વાત થઈ

"હવે એના બીજા અંતરંગ કુટુંબની વાત કરીએ રાજર્ષિની કુ

---

૧ સમુદ્ઘાત આયુષ્યકાળ સાથે કર્મોની વિષમતા ઘણા ખરા કેવળીઓને હોય છે બધાનો મેળ મળે નહિ તેથી કેવળી વધારાના કર્મોનો જેસથી ક્ષય કરી બાકીનાને સરખાઇમાં આણે છે એ ત્યાર મરણ પહેલા છ માસ અગાઉ તેઓ આ સમુદ્ઘાત કરે છે એનો વખત આઠ સમયનો છે પ્રથમ સમયે આત્મપ્રદેશને સીધી એક પ્રદેશની સ્થિતિએ ઉપર નીચે ગોઠવે છે એને દંડ કર્યો કહે છે બીજે સમયે એને ચૌદ રાજમાં 'કપાટ રૂપે ગોઠવે છે, ત્રીજે સમયે મથાન કરી બધી દિશા પૂરે છે ચોથે સમયે વચ્ચેના આંતરા પૂરે છે અને તેજ વખતે એ કર્મોને વેરી નાખે છે આયુથી વધારે બાકીના કર્મોના દળ હોય તેને આત્માથી છૂટા કરી દે છે પાંચમા છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમાં સર્વે વિખરે છે એટલે અનુક્રમે મથાન કપાટ અને દંડ કરે છે અને આઠમા સમયે શરીરમાં સમાઇ જાય છે ચોથે સમયે જ્યારે સર્વ આંતરા પૂરે છે ત્યારે તેમનો આત્મા ચૌદ રાજલોકના પ્રત્યેક પ્રદેશ પર વ્યાપી જાય છે પ્રત્યેક આકાશપ્રદેશે આત્મપ્રદેશ મૂકાય છે આ સમુદ્ઘાતની હકીકત ખાસ સમજવા માટે જુઓ સમુદ્ઘાત સ્થાનક-ઠાણાંગ સૂત્ર

૨ યોગનિરોધ શુક્લધ્યાનના ત્રીજા પાયામાં યોગનો નિરોધ થાય છે તેરમા ગુણસ્થાનકને અંતે આ હકીકત બને છે એ પાયાનું નામ સૂક્ષ્મક્રિયાઅનિવૃત્તિ એ વિભાગમાં મુખ્યતઃ માત્ર કાયયોગની જ છે જુઓ જૈ દ યોગ પૃ ૧૮૦

૩ શૈલેશી આ ચૌદમે ગુણસ્થાનકે થાય છે એ શુક્લ ધ્યાનનો ચોથો પાયો છે એનું નામ સમુચ્છિન્નક્રિયાઅનિવૃત્તિ કહેવાય છે એનો કાળ પાંચ હ્રસ્વાક્ષર બોલવા જેટલો છે

૪ બાકીના દુશ્મનો એટલે ચાર અઘાતિ કર્મો વેદનીય આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર વેદનીય સુખદુઃખ આપે છે આયુષ્ય જીવનકાળ નિર્માણ કરે છે, નામ વિવિધતા કરે છે અને ગોત્ર ઉચ્ચનીચપણું આપે છે

ભવિતવ્યતાની વિચારણા

ભાર્યા ભવિતવ્યતા નામની તેની સાથે ઘણા કાળથી હતી તેનો તે ત્યાગ કરશે તે મહામોહરાજાનુ બળ નરમ પડી જવાથી ઘણો શોક કરવા લાગશે, તે વિચારશે કે 'અરેરે! મેં મહામોહરાજાના સૈન્યનો પક્ષપાત કરીને મોટી દુર્બુદ્ધિ કરી અને તેને પરિણામે

અસુંદર લોક

આજે મારા મનોરથો ભાગીને ચૂરેચૂરા થઇ ગયા. અરેરે! હુ તો બધુએ જાણવાનો દાવો કરૂ છુ છતા લોકોમા ઉઘાડી રીતે જાણીતી વાત કહેવાય છે, બાળકો પણ જે બોલ્યા કરે છે તે જ મેં જાણી નહિ! સર્વ સારી રીતે જાણે છે કે—

ध्रुवाणि य परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुव नष्टमेव च ॥

જે ચોક્કસ સ્થીર પદાર્થોને છોડી દઇને અનિશ્ચળ પદાર્થોને સેવે છે તેને સ્થિર પદાર્થો નાશ પામે છે અને અનિશ્ચળ પદાર્થો તો નાશ પામેલા જ છે.[1] મેં સ્થિર પદાર્થોને-ભાવોને ઓળખ્યા વિચાર્યા નહિ! અથવા તો એમા મારો પણ શો દોષ! આ માર્ગ રૂઢ થઇ ગયો છે કે સર્વ માણસો પોતાના ખરા સાચા પ્રયોજનમા મુઝાય છે ત્યા તે માર્ગ ઉપર હુ પણ મુઝાઇ છુ આવો વિચાર અને નિશ્ચય કરીને એ તો કુભાર્યા હતી એટલે બીજા લોકોના કામમા જોડાઇ ગઇ અને દીલગીરિ છોડી દઇને ચૂપ થઇ ગઇ

હે પુડરિક મુનિ! અનુસુદર રાજર્ષિના અતરગ રાજ્યના લોકોમા ભવિષ્યમા કેવી ચેષ્ટા થશે તેનો હેવાલ તમને ટુકામા જણાવી દીધો"

સમતભદ્ર આચાર્યે પાસેથી આટલો વિસ્તારથી હેવાલ સાભળ્યા પછી પુડરિક વિગેરે સાધુઓ ઘણા રાજી થયા અને સુલલિતાનો શોક દૂર થયો

૧ આ એક મહા સત્ય છે વ્યવહારમા અને ધર્મસાધનામા બહુ ઉપયોગી છે લોકો ઘણીવાર ચોક્કસ લાભને ગૌણ કરીને અચોક્કસને વળગવા જાય છે, સાચા દીર્ઘકાળના સ્નેહીઓને છોડી નવા નવાને પકડવા જાય છે, તેમા સાચા છૂટી જાય છે અને ઉપરઉપરના તો અતે છે અતરગરાજ્યે પણ એજ ઘટના ચાલે છે વિચારવાથી સ્પષ્ટ

પ્રકરણ ૧૯ મું.

આગમનો સાર.

સુલલિતાનું મન સાર પછી ઘણું સંવેગમાં આવી ગયું એને વિચાર થયો કે પોતાને બોધ થતા ઘણો વખત થયો હતો, બહુ મહેનત પડી હતી, તેથી પોતે ભારેકર્મી તો ખરી જ! એવો પોતાનો જીવરત્ન માત્ર સંવેગરૂપ પવનથી શુદ્ધ નહિ થાય, તેને શુદ્ધ કરવા માટે તીવ્ર તપરૂપ અગ્નિની ખાસ જરૂર ગણાય આવો વિચાર કરીને પછી એણે ગુરૂમહારાજની રજા લીધી અને તેમની સૂચના અનુસાર પોતે ખાસ ઉદ્યમ કરીને [1]મહાકષ્ટદાયી તપ વડે આત્મરત્નને શુદ્ધ કરવા લાગી જે બાળા એક વખત ધર્મનું સ્વરૂપ કે વાત સમજતી ન હોતી તે જ અત્યારે જાતિવિચારણા કરીને અંતરશુદ્ધિના માર્ગો શોધવા લાગી અને દરેક પ્રસંગે ગુરૂમહારાજની અનુજ્ઞા લેવા લાગી એણે જે મહા તપસ્યા કરી તેનો સહજ ખ્યાલ આપવો અત્ર યોગ્ય ગણાશે

સુલલિતાનો મહા તપ.[2]

એક બે ચાર પાંચ વિગેરે ઉપવાસો રૂપ અનેક પ્રકારના રત્નોની માળાવાળા[3] રત્નાવળી તપથી તે રાગમુક્ત રાજકન્યા સુલલિતા સાધ્વી

---

૧ શુભ ધ્યાનપૂર્વક કષ્ટ સહન કરવાથી અત્યંત નિર્જરા થાય છે, કર્મનો ક્ષય થાય છે

૨ શાસ્ત્રમાં અનેક પ્રકારના તપો વર્ણવ્યા છે તેનો સમુચ્ચય **તપોરત્ન-મહોદધિ** નામના ગ્રંથમાં શ્રી ભક્તિવિજયજીએ કર્યો છે અને તે ગ્રંથ શ્રીઆત્માનંદજૈનસભા (ભાવનગર) એ બહાર પાડ્યો છે નીચેની નોટ સદરહુ ગ્રંથને આધારે લખેલી છે

૩ **રત્નાવલી**-કનકાવળીની પેઠે આ તપ જાણવો, માત્ર કનકાવળીમાં જ્યાં આઠ, આઠ અને ચોત્રીસ છઠ તે સ્થળે આઠ, આઠ અને ચોત્રીસ અઠ્ઠમ જાણવા-આ તપોરત્ન મહોદધિને આધારે લખવામાં આવ્યું છે પ્રાચીન સામાચારી અને **ઉવવાઇ** સૂત્રની ટીકામાં **કનકાવળીમાં** આઠ, આઠ અને ચોત્રીસ અઠ્ઠમ લખ્યા છે

સુશોભિત બની ત્યાર પછી અનેક પ્રકારની ચર્યારૂપ સુવર્ણની ચાર લતા-વાળી સુદર કનકાવળીથી[1] વિભૂષિત થઇ. એ મહાભાગ્યવતી ત્યાર પછી એક ઉપવાસ વિગેરે રૂપ મનોહર મોતીઓથી વિભૂષિત [2]મુક્તાવળી નામના તપથી શોભી રહી એ મહાદેવીની ક્રિડા કરવાની ઇચ્છા નિ-વૃત્ત થઇ ગઇ હતી તો પણ સિંહપરાક્રમી રાજપુત્રીએ સિંહની ક્રી ડાની લીલા માફક લઘુ અને બૃહત્ સિંહવિક્રીડિત[3] તપ કર્યાં એના

---

૧ કનકાવળી ઉક્ત ગ્રથમા એનો નબર ૨૧ મો છે એની ગોઠવણ હારની છે પ્રથમ એક બે ત્રણ ઉપવાસથી એક દાડમની કાહલિકા (ચીર) થાય છે પછી આઠ છઠ (બે ઉપવાસ)થી દાડમ પૂરૂ થાય છે પછી એક બે ત્રણ યાવત્ સોળ સુધી ઉપવાસ કરવાથી હારની એક સેર થાય છે પછી ચોત્રીસ છઠ કરવાથી નીચેનુ પદક થાય છે પછી સોળ પદર ચૌદ યાવત્ એક સુધી ઉપવાસ કરીને હારની બીજી સેર કરવાની છે ઉપર આઠ છઠ કરીને બીજુ દાડમ કરવુ પછી ત્રણ બે અને એક ઉપવાસ કરીને બીજી કાહલિકા તૈયાર કરવી કુલ ઉપવાસ ૩૮૪ થાય છે અને પારણા ૮૮ થાય છે આખો તપ સલગ્ન કરવાનો છે અને પારણે વિધિ કરવાની છે વિશેષ વિધિ પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રથમા જોવી આમા ચાર લતાની વાત કરી છે તે ચાર ગણો તપ કરતા ૫ વર્ષ ૨ માસ ૨૮ દિવસ થાય છે

૨ મુક્તાવલી ઉક્ત ગ્રથમા આનો નબર ૨૨ મો છે આ ત્રણે પ્રકારના હારો–રત્ન, સોના અને મોતીના ઘાટ વિચારવા મુક્તાવલી તપમા ઉપવાસનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે ૧ ૨ ૧ ૩ ૧ ૪ ૧ ૫ ૧ ૬ ૧ ૭ ૧ ૮ ૧ ૯ ૧ ૧૦ ૧ ૧૧ ૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૧ ૧૪ ૧ ૧૫ ૧ ૧૬ ૧ ૨ ૧ ૩ ૧ ૪ ૧ ૫ ૧ ૬ ૧ ૭ ૧ ૮ ૧ ૯ ૧ ૧૦ ૧ ૧૧ ૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૧ ૧૪ ૧ ૧૫ ૧ તેમા તપના દિવસ ૨૮૪, પારણા ૫૯

૩ સિંહવિક્રીડિત આ મહા તપ છે સિંહ જેમ ચાલતા પાછળનો ભાગ જોતો જાય છે તેવો આ તપ છે એના બે પ્રકાર છે એકને લઘુ કહેવામા આવે છે, બીજાને બૃહત્ કહેવામા આવે છે ફેર ઉપવાસ સખ્યામા છે ઉપવાસ ઉપર પારણા કરવાના છે

લઘુમા ઉપવાસસખ્યા નીચે પ્રમાણે છે ૧ ૨ ૧ ૩ ૨ ૪ ૩ ૫ ૪ ૬ ૫ ૭ ૬ ૮ ૭ ૯ ૮ પછી પશ્ચાનુપૂર્વી એટલે ૯ ૭ ૮ ૬ ૭ ૫ ૬ ૪ ૫ ૩ ૪ ૨ ૩ ૧ ૨ ૧ (ઉપવાસ દિવસ ૧૫૪ પારણા ૩૩) એને ચોવડા કરવાનો પણ મત છે

બૃહતમા ઉપવાસસખ્યા નીચે પ્રમાણે

૧ ૨ ૧ ૩ ૨ ૪ ૩ ૫ ૪ ૬ ૫ ૭ ૬ ૮ ૭ ૯ ૮ ૧૦ ૯ ૧૧ ૧૦ ૧૨ ૧૧ ૧૩ ૧૨ ૧૪ ૧૩ ૧૫ ૧૪ ૧૬ ૧૫ પછી પશ્ચાનુપૂર્વી એટલે ૧૬ ૧૪ ૧૫ ૧૩ ૧૪ ૧૨ ૧૩ ૧૧ ૧૨ ૧૦ ૧૧ ૯ ૧૦ ૮ ૯ ૭ ૮ ૬ ૭ ૫ ૬ ૭ ૫ ૬ ૪ ૫ ૩ ૪ ૨ ૩ ૧ ૨ ૧ (ઉપવાસ ૪૯૭ પારણા ૬૧)

શરીરને ભૂષણ રૂપ સાર પછી એણે [1]ભદ્રા પ્રતિમા વહન કરી, મહા-ભદ્રા[2] પ્રતિમા વહન કરી, સર્વતોભદ્રા[3] પ્રતિમા વહન કરી અને [4]ભદ્રો-

---

૧ ભદ્રા ભદ્રતપ ઉક્ત ગ્રંથમા આ તપનો નબર ૨૬ છે એ કલ્યાણકારક હોવાથી ભદ્ર તપ કહેવાય છે એની પાચ શ્રેણીઓ છે તેમા ઉપવાસ નીચે પ્રમાણે

પ્રથમ શ્રેણી	૧	૨	૩	૪	૫
બીજી શ્રેણી	૩	૪	૫	૧	૨
ત્રીજી શ્રેણી	૫	૧	૨	૩	૪
ચોથી શ્રેણી	૨	૩	૪	૫	૧
પાચમી શ્રેણી	૪	૫	૧	૨	૩

એમા ૭૫ ઉપવાસ અને ૨૫ પારણા

૨ મહાભદ્રા તપ ઉપરની જાતનો છે પણ ઉપવાસસખ્યા વધારે છે એના ઉપવાસો નીચે પ્રમાણે છે ઉક્ત ગ્રંથમાં આ તપનો ન. ૨૭ છે

પ્રથમ શ્રેણી	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બીજી શ્રેણી	૪	૫	૬	૭	૧	૨	૩
ત્રીજી શ્રેણી	૭	૧	૨	૩	૪	૫	૬
ચોથી શ્રેણી	૩	૪	૫	૬	૭	૧	૨
પાચમી શ્રેણી	૬	૭	૧	૨	૩	૪	૫
છઠ્ઠી શ્રેણી	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૧
સાતમ શ્રેણી	૫	૬	૭	૧	૨	૩	૪

ઉપવાસ ૧૯૬ અને પારણાં ૪૯

૩ સર્વતોભદ્ર તપ ઉપરના જેવો છે, પણ ઉપવાસસખ્યામા ફેર છે ઉક્ત ગ્રંથમા એનો નબર ૨૮ છે એના ઉપવાસ નીચે પ્રમાણે છે

પહેલી શ્રેણી	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
બીજી શ્રેણી	૮	૯	૧૦	૧૧	૫	૬	૭
ત્રીજી શ્રેણી	૧૧	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
ચોથી શ્રેણી	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૫	૬
પાંચમી શ્રેણી	૧૦	૧૧	૫	૬	૭	૮	૯
છઠ્ઠી શ્રેણી	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૫
સાતમી શ્રેણી	૯	૧૦	૧૧	૫	૬	૭	૮

કુલ તપના દિવસ ૩૯૨ અને પારણા ૪૯
કુલ દિવસ ૪૪૧

૪ ભદ્રોત્તર તપ ઉપરના તપ જેવો જ છે પણ ઉપવાસ સખ્યામા ફેર છે ઉપરના ગ્રથમાં એનો ન ૨૯ છે એમા ઉપવાસ નીચે પ્રમાણે છે

પહેલી શ્રેણી	૫	૬	૭	૮	૯
બીજી શ્રેણી	૭	૮	૯	૫	૬

ત્તરા પ્રતિમા વહન કરી પછી એ મહાદેવી જેના પાપ નાશ પામી ગયા હતા તે ¹વર્ધમાન આબેલ તપ કરીને પ્રતિક્ષણે વધતી ગઇ અને એનુ જ્ઞાન પણ વધતુ ચાલ્યુ સાર પછી એણે ²ચાદ્રાયણ તપ તપીને

ત્રીજી શ્રેણી ૯ ૫ ૬ ૭ ૮
ચોથી શ્રેણી ૬ ૭ ૮ ૯ ૫
પાચમી શ્રેણી ૮ ૯ ૫ ૬ ૭
ઉપવાસ ૧૭૫ અને પારણા ૨૫

ઉપર જે તપ લખ્યા છે તે સદર ગ્રથને આધારે લખ્યા છે વળી શાસ્ત્રમા ગ્રથકર્ત્તાએ કહી તેવી પ્રતિમાઓ પણ બતાવી છે, તેના ત્રણ પ્રકાર છે

ભદ્રા પ્રતિમા. પૂર્વ દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા સન્મુખ રહી દરેક દિશામા ચાર ચાર પહોર સુધી કાઉસગ્ગ કરે એ પ્રમાણે કરતા સપૂર્ણ બે દિવસે આ પ્રતિમા પૂરી થાય

મહાભદ્રા પ્રતિમા આ પ્રતિમા ઉપરોક્ત ભદ્રાપ્રતિમા જેવી જ છે, પરતુ એમા દરેક દિશામા આઠ આઠ પહોર કાઉસગ્ગ કરવાનો છે એટલે એ પ્રતિમા ચાર દિવસે પૂરી થાય

સર્વતોભદ્રા પ્રતિમા આ પ્રતિમામા ચાર દિશા ચાર વિદિશા અને ઉપર નીચે થઈ દશે દિશામા એક એક દિવસ પર્યંત કાયોત્સર્ગ કરે અને દશ દિવસે પ્રતિમા પૂરી કરે

આવી રીતે ત્રણ પ્રકારે પ્રતિમા બતાવી છે ઉપપાતિ સૂત્રની ટીકામા ત્રીજી સર્વતોભદ્રા પ્રતિમા બે પ્રકારી કહી છે એક નાની અને એક મોટી પણ તેની વિગત ભદ્રા અને મહાભદ્રા પ્રતિમા જેવી જ છે આગળ ટીકામા ભદ્રોત્તરા ટીકા કહી છે તે ભદ્રોત્તર તપને બરાબર મળતી આવે છે

પ્રાચીન સમાચારી જે હાલમા શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડી છે તેમા સર્વતોભદ્રને સ્થાને ભદ્રોત્તર છે અને ભદ્રોત્તરને સ્થાને સર્વતોભદ્ર છે

૧ **વર્ધમાન આબેલ તપ** તપોરત્ન મહોદધિમા આ તપને ન ૫૯ મા વર્ણવ્યો છે તેમા એક આબેલ ઉપર ઉપવાસ, બે આબેલ ઉપર ઉપવાસ, ત્રણ ઉપર ઉપવાસ–યાવત્ સો આબેલ ઉપર ઉપવાસ એમા વચ્ચે કાઇ આતરો ન પાડવો આ મહાન્ તપ છે, ચૌદ વર્ષ ત્રણ માસ અને વીશ દીવસે પૂરો થાય છે, મહા ભાગ્યવત હોય તે જ પૂરો કરી શકે છે શ્રીચદ કેવળીએ આ તપ પૂર્વ ભવે કર્યો હતો તેમ તેમના ચરિત્ર પરથી જણાય છે સાધુ શ્રાવકને કરવાનો આ આગાઢ તપ છે

૨ **ચાદ્રાયણ** આ તપ બે પ્રકારે કરવાનો છે એનો અર્થ ચદ્રનુ જવુ (અયન) તે, એટલે ચદ્રમાસ અનુસાર થાય છે પ્રથમ પ્રકાર યવમધ્યનો છે, બીજો વજ્રમધ્યનો છે જવનો મધ્ય ભાગ જાડો અને બન્ને છેડા પાતળા હોય છે વજ્રનો

[ચાલુ–

પોતાના કુળરૂપ આકાશને ચંદ્રલેખાની જેમ દીપાવ્યું એણે યવમધ્ય અને વજ્રમધ્ય એ બન્ને પ્રકારની આસેવના કરી અને એ દ્વારા એ દેવી સંસારબદિખાનાપર તદ્દન નિઃસ્પૃહ વૃત્તિવાળી થઇ એ મહાદેવીને બહુ શક્તિ આવી ગઇ, એણે ઉપર જણાવ્યા તે અને બીજા અનેક તપો કર્યાં અને તેથી પોતાના પાપોને તેણે ધોઇ નાખ્યા એમ તે આગળ વધતી ચાલી

ગીતાર્થ શ્રી પુંડરીક.
આગમનો સાર-સવાલ.
ધ્યાનયોગનો મહિમા.
તીર્થંઓ. ધ્યેયનાનાત્વ.

હવે પુંડરીક મુનિ પણ બને તેટલો જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને વખતના વહેવા સાથે તે પણ જિતેંદ્રિય ગીતાર્થ[1] થયા ત્યાર પછી આગમનો સુવિશુદ્ધ સંપૂર્ણ સાર-અંદરનો આશય જાણવાની અભિલાષાથી યોગ્ય વિનયપૂર્વક એણે ગુરૂમહારાજને સવાલ પૂછયો "સાહેબ! દ્વાદશાંગી[2] તો મોટા દરિયા જેવી છે, એ ભગવાને ભાખેલી છે, એનો ટુંકામાં સાર શો છે તે આપ કહી બતાવો"

વચ્ચેનો ભાગ પાતળો હોય છે અને બન્ને છેડા જાડા હોય છે અહીં ગ્રાસ (કોળીઆ) અને દત્તિનો આધાર સ્થૂળતાહીનતા પર છે અમુક કોળીઆ ખાવા તે શ્રાવક માટે છે અને અમુક વખત વહોરાવેલ લેવું તે તેટલી દત્તિ સાધુ માટે છે એકવાર હાથમાં કે કડછીમાં લઇ વહોરાવે તે એક દત્તિ કહેવાય છે યવમધ્ય ચાંદ્રાયણ તપ કરે તો શુકલ પક્ષની એકમને દિવસે એક ગ્રાસ અથવા એક દત્તિ કરે છે, બીજે બે ત્રીજે ત્રણ એમ પુનમ સુધી પંદર, પછી કૃષ્ણ પક્ષના પડવાને દિવસે પંદર, બીજે ચૌદ એમ અમાસે એક ગ્રાસ અથવા એકદત્તિ આવે આમાં છેડા પાતળા આવે છે તેથી તેને યવમધ્ય કહે છે વજ્રમધ્ય કૃષ્ણપક્ષની એકમથી શરૂ થાય છે એકમે પંદર ગ્રાસ અથવા દત્તિ બીજે ચૌદ એમ અમાસે એક શુકલ પક્ષની એકમે એક એમ ચડાવીને પુનમે પંદર કરી તપ પૂરો કરવો આવી રીતે બે માસે યવમધ્ય અને વજ્રમધ્ય ચાંદ્રાયણ તપ પૂરો થાય છે આ તપ પણ સાધુ તથા શ્રાવકને માટે આગાઢ તપ ગણાય છે

૧ ગીતાર્થ શાસ્ત્રના રહસ્યને-ઊંડા ભાવોને સમજનાર સૂત્ર અને અર્થ ઉભયના જાણકાર

૨ દ્વાદશાંગીઃ બાર અંગ-મૂળ સૂત્રો એનો વિસ્તાર ઘણો છે એની કેટલીક હકીકત માટે જુઓ પ્રથમ પ્રસ્તાવ પૃ ૮૯-૯૦ માં આપેલી નોટ ન ૨

સમતભદ્ર—"આર્ય ! આખા જૈન આગમનો સાર તદ્દન નિર્મળ "ધ્યાનયોગ છે, બધી વાતનું રહસ્ય એ એક શબ્દમાં "આવી જાય છે એનો હેતુ એ છે કે જૈન શાસ્ત્રમાં "નીતિ વિભાગને અંગે શ્રાવકોના અને સાધુઓના જે "અનેક મૂળગુણો બતાવ્યા છે, જે ઉત્તરગુણો બ-"તાવ્યા છે, જે જે બાહ્ય ક્રિયાઓ કહી છે, તે સર્વનો અંતીમ ભાવ, "સર્વનું લક્ષ્ય ધ્યાનયોગ છે, એ સર્વે[1] ગુણો અને ક્રિયાનો હેતુ ધ્યા-"નયોગ સાધવાનો છે શાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે કે મુક્તિને માટે ધ્યાન સિ-"દ્ધિની જરૂર છે અને તે ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે મન પ્રસાદ સાધવો "જોઇએ અને તે અહિંસા વિગેરે શુદ્ધ અનુષ્ઠાનથી સાધી શકાય "છે, આવી રીતે સર્વ અનુષ્ઠાનોનું અંતિમ સાધ્ય મન પ્રસાદ થયું એ "તારા સમજવામાં આવ્યું હશે એટલા ઉપરથી તારા જાણવામાં આવ્યું "હશે કે સર્વ અનુષ્ઠાનો ચિત્તશુદ્ધિ માટે કરવાના છે હવે વિશેષ પ્રકારે "શુદ્ધ (વિશુદ્ધ) અને એકાગ્ર મન તે સર્વથી ઉત્તમ પ્રકારનું ધ્યાન "છે, તેટલા માટે ભાઈ ! આખી દ્વાદશાંગીનો સાર શુદ્ધ ધ્યાનયોગ "છે અને જે પ્રાણી મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તેણે તેને "સાધવો જોઇએ, ધ્યાનયોગને સિદ્ધ કરવો જોઇએ બાકીના સર્વે "અનુષ્ઠાનો છે અને બીજા જે જે મૂળ અને ઉત્તર ગુણો છે તે સર્વે "એ ધ્યાનયોગના અંગ જેવા છે, એના પેટામાં આવી જાય છે અને "તેટલા માટે એ ધ્યાનયોગને સર્વનો સાર કહેવામાં આવ્યો છે"

ધ્યાનયોગ

ચિત્તશુદ્ધિ

ગુરૂમહારાજના આવા વચન સાંભળીને શાતાત્મા પુંડરીક મુનિ લલાટે હાથ જોડી ગંભીર સ્વરે બોલ્યા "ભગવન્ ! જ્યારે હું બાળક હતો ત્યારે પણ મોક્ષમાર્ગના સંબંધમાં મારા દીલમાં ઘણું કૌતુક હતું, તે રસ્તો કેવો હશે તે જાણવાની મને નાની વયમાં પણ ઘણી જિજ્ઞાસા હતી અને તેથી એ બાબતમાં અનેક તીર્થીઓને મેં સવાલ પૂછ્યા હતા. હું તેઓને પૂછતો હતો કે 'મહાત્મન્ ! ભાગ્યશાળી ! સર્વ બાબતનો સાર-રહસ્ય હોય તેવું અને મોક્ષને આપે તેવું પરમ તત્ત્વ શું છે ? જે વાત સર્વથી મહત્વની હોય તે મને સમજાવો-જણાવો' મારા આવા સવાલના જવાબમાં તેઓ મને જે અભિપ્રાય આપતા હતા તે આ પ્રમાણે -

"એક એમ કહેતા હતા કે તમે હિંસા કરો-બીજું ગમે તે કરો તેમાં વાંધો નથી, માત્ર મુમુક્ષુ પ્રાણીએ પોતાની બુદ્ધિને લેપ કોઇ પણ બાબતમાં લાગવા દેવો ન જોઇએ તેઓ કહેતા કે -

---

૧ સર્વ મૂળ ઉત્તર ગુણો-શ્રાવકના અને સાધુના તેમજ સર્વ બાહ્ય ક્રિયાનો વિષય ચરણકરણાનુયોગને અંગે છે એ જૈનનું *Ethics, ritualistic portion* છે

यस्य बुद्धिर्न लिप्येत हत्वा सर्वमिद जगत् ।
आकाशमिव पङ्केन नासो पापेन लिप्यते ॥

આખી દુનિયાને મારીને પણ જેની બુદ્ધિ લેપ પામતી નથી, આકાશ જેમ કાદવથી કદિ ખરડાય નહિ તેમ જેની બુદ્ધિ એ સહારના કાર્યથી લેપાઈ જતી નથી તેના ઉપર પાપનો લેપ પણ થતો નથી

"બીજા વળી એમ કહેતા કે જે પ્રાણીઓ સવ પાપો કરીને પણ પછી મહેશ્વરનુ સ્મરણ કરે તે એક ક્ષણમાત્રમા પાપથી મૂકાય છે જેમકે —

छित्वा भित्वा च भूतानि कृत्वा पापशतानि च ।
संरेदेक विरूपाक्ष सर्वपापै प्रमुच्यते ॥

પ્રાણીઓને છેદીને અથવા ભેદીને અથવા તો સેંકડો પાપો કરીને પછી જો તે શીવને સ્મરણ કરે તો તે પ્રાણી સર્વ પાપથી મૂકાય છે

"બીજાઓ પાપની શુદ્ધિમાટે વિષ્ણુભગવાનનુ ધ્યાન કરવાનુ કહે છે, તેના ધ્યાનને સર્વ પ્રકારના પાપનો નાશ કરનાર કહેવામા આ યુ છે તેઓ કહે છે કે —

अपवित्र पवित्रो वा सर्वावस्था गतोऽपि वा ।
य स्मरेत्पुण्डरीकाक्ष स बाह्याभ्यन्तर शुचि ॥

પોતે અપવિત્ર હોય કે પવિત્ર હોય કે બીજી ગમે તેવી અવસ્થામા હોય પણ જો તે વિષ્ણુ ભગવાનનુ સ્મરણ કરે તો તે બાહ્યથી અને અદરથી પવિત્ર છે, રહે છે, થઇ જાય છે,

"કેટલાકો પાપાશન મત્રને પાપનો વિનાશક કહે છે

"બીજા વળી વાયુ ઉપર જપ કરવાના કાર્યને મોક્ષનુ સાધન કહે છે જેમકે —'હૃદયમા રહેલ પુડરિક (કમળ) ધ્યાનથી ઉઘડે છે, એ પુડરિક દળમા જાડુ હોય છે, સુદર હોય છે અને મનભ્રમરને સુખ આપનાર હોય છે એ માર્ગે મનભ્રમર પરમ પદમા સ્થાપિત થાય છે-તેવા પ્રકારના મનનો જે નાદ લક્ષ્યમા આવે છે તે ખરૂ તત્ત્વ છે એમ તેઓ કહે છે'

"કેટલાક પૂરક કુભક અને રેચક પવનને એ પુડરિક વિકસ્વર કરવાનુ સાધન અને પરમ તત્ત્વ કહે છે

"બીજાઓ એમ કહે છે કે મોગરાના ફૂલ ચદ્ર અથવા તો સ્ફટિક જેવુ જે બિંદુ હૃદયમા છે, તે ઉપર નીચે અને આડુઅવળુ જાય છે, તે જ્ઞાનનુ કારણ છે

---

१ स्मरन्देव પાઠાતર

" વળી કોઇ એમ છે કે પણવ અક્ષર જે ૐ છે તેની ઉપર અને નીચે લેપ કરેલી અગ્નિની શીખા ચાલે તેની જે માત્રા થાય તે અમૃતકળા કહેવાય છે

" વળી બીજાઓ કહે છે કે નાસિકાના અગ્રભાગમા અથવા બે ભમરની વચ્ચેના ભાગમા બરફ અથવા મોતીના હાર જેવુ ચોકખુ બિંદુ પડે છે જે બે પ્રકારનુ હોય છે ચળ અને સ્થિર તે બિંદુને ધ્યાનનો વિષય કહે છે એ બિંદુ જ્યારે અગ્નિના મડપમા મળે છે ત્યારે લાલ રગનુ થાય છે, પૂર્વ દિશાએ સ્થપાય ત્યારે એ પીળુ થાય છે, વાયુ ખુણામા હોય ત્યારે કાળુ થાય છે, પશ્ચિમ દિશાએ સફેત થાય છે, જ્યારે ચિત્ત સુંદર દશામા હોય ત્યારે પીળુ થાય છે અને ક્રોધના તાપમા હોય ત્યારે લાલ થઈ જાય છે, શત્રુનાશના કાર્યવખતે તે કાળુ થઇ જાય છે અને તે ધવળ હોય ત્યારે પુષ્ટિ કરનાર થાય છે

" બીજાઓ વળી કહે છે કે જેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય તેમણે નાડીમાર્ગ સાધવો જોઇએ, તેઓએ ઇડા અને પિંગળા બન્ને નાડીઓનો સચાર કેવી રીતે થાય છે અને તે પ્રત્યેકનુ કામ શુ છે તે જાણવુ જોઇએ નાડીચક્રનો પ્રચાર જમણી તરફ અને ડાબી તરફ કેવી રીતે થાય છે તે પ્રાણીએ બરાબર વૈજ્ઞાનિક રીતે જાણવુ જોઇએ અને તે દ્વારાએ-તે જ્ઞાનની મારફત-તે જ્ઞાનથી કાળનુ અને બળનુ જ્ઞાન બરાબર મેળવવુ જોઇએ (આ બાહ્ય જ્ઞાન છે) અને બહુ સારી રીતે પદ્માસન કરીને સુંદર ઘટાનાદ સાભળવો જોઇએ (આ અતરગ બાબત છે)

"કેટલાકો ઓંકારના ઉચ્ચારને પરમ શાન્તિ આપનાર માને છે

" કેટલાક કહે છે કે નાભિ(ડુટી)માથી જે સરળ પ્રાણ (વાયુ) નીકળે છે અને જે કમળના તાતણા જેવો આકાર ધારણ કરે છે તે ધીમા ગતિએ માથાના અતભાગ સુધી જાય છે, તે માથે તાળવામા રહેલ બ્રહ્મરંધ્રમાથી બહાર નીકળી જાય છે તેની બરાબર ચિંતવના કરવી જોઇએ અને તેવી ધીમી ગતિએ વાયુનો સચાર કરાવવો જોઇએ

" કેટલાકો વળી એમ કહે છે કે સૂર્યમડળમા જે આદિપુરૂષ છે (મૂળપુરૂષ છે) અને જે મૂળપુરૂષ છાતીમા અથવા કમળમા આવી રહેલ છે તેનુ ધ્યાન કરવુ જોઇએ તેને ધ્યેય તરીકે ઓળખવો જોઇએ

" કેટલાક બુદ્ધિમાનો [illegible] અથવા આકાશમા રહેલ નિત્ય (eternal) પરમ પુરૂષ [illegible] ભાયમાન સેંકડો કિરણોથી ભરપૂર

છે તેને ધ્યાન કરવા યોગ્ય કહે છે, તેને ધ્યેય તરીકે બરાબર ઓળખવા કહે છે

"કેટલાક આકારમાત્રને ધ્યેય તરીકે ઓળખવા અને આદરવા કહે છે

"કેટલાક ચર અને સ્થિર આખા વિશ્વને ધ્યેય તરીકે ઓળખવા અને આદરવા કહે છે

"કેટલાક આત્મામા રહેલ ચિત્તને ધ્યેય તરીકે ઓળખવા અને આદરવા કહે છે

"કેટલાક શાશ્વત બ્રહ્મને ધ્યેય તરીકે ઓળખવા અને આદરવા કહે છે[1]

* * *

જુદાનો સવાલ

"તો મહાત્મન્ ! આપશ્રીએ દ્વાદશાગીના સાર તરીકે ધ્યાનયોગ બતાવ્યો તેની રીતે તીર્થીઓએ પણ એને એ જ જૂદા જૂદા આકારમા સાર તરીકે પ્રતિપાદન કર્યો છે ત્યારે સાહેબ ! એ સર્વનો છેવટનો સાર તો ધ્યાનયોગ જ આવ્યો ત્યારે શુ એ સર્વ તીર્થીઓ પણ મોક્ષના સાધક છે? મોક્ષને માર્ગે છે? અને એક મોક્ષ જ સાધનાનો છે, સર્વનુ સાધ્ય મોક્ષ જ છે તો પછી જૂદા જૂદા યોગીઓ ધ્યેય (ધ્યાનના વિષય) જૂદા જૂદા બતાવે છે તે શુ? આ સબંધમા મારા મનમા ઘણો મજબૂત સશય છે નાથ ! હુ તો સંદેહવૃક્ષ પર આવી રીતે ચઢી ગયો છુ તો આપ એ વૃક્ષને આપના વાક્યરૂપ હાથીના જોરથી મૂળમાથી ઉખેડી નાખો—આપ મારા સશયનો સંતોષકારક ખુલાસો આપો"

સમતભદ્ર—"તારો સવાલ ઠીક છે તુ હજુ જૈનાગમમા માત્ર સામાન્ય ગીતાર્થ છે, પરતુ જૈન આગમનુ અદરનુ રહસ્ય હજુ તેં જાણ્યુ નથી તેથી તુ આવા પ્રકારનો સવાલ કરે છે! વાત એમ છે કે એ સર્વ તીર્થીઓ ખોટા (ઊંટ) વૈદ જેવા છે, જૈન ધર્મજ્ઞ સાચા વૈદ્યના શાસ્ત્રરૂપ મહાવૃક્ષની એક એક શાખા પકડનારા છે અને તેને લઇને તારા મનમા પ્રશ્ન થયેલો છે એનો ખુલાસો તને કરી બતાવુ છુ તે સમજ"

ગુરૂમહારાજ કથા કહીને આ વિશાળ સવાલનો વિસ્તારથી ખુલાસો કરે છે તે આવતા પ્રકરણમા બહુ લક્ષ્ય રાખીને વિચારવા યોગ્ય છે

---

૧ આ દર્શનકારોના બાબતમા વધારે તપાસ કરી દરેકના મત પર વિચાર કરવા જેવો છે મેં એના સબધના શોધ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેનુ પરિણામ આ આગામી આવૃત્તિમા જણાવી શકાશે

પ્રકરણ ૨૦ મું.

વૈદ્ય કથાનક–ઉપનય.

પુંડરિક મુનિએ ધ્યાનયોગની મહત્તા જાણી, તેને દ્વાદશાગીના સારરૂપ જાણ્યો એટલે અન્ય તીર્થીઓ પણ જૂદા જૂદા આકારમા ધ્યાનયોગની મહત્તા કહે છે તો તેઓ પણ મોક્ષસાધક કહેવાય કે નહિ? અને ધ્યેયની વિચિત્રતા હોવાનું કારણ શું હશે? એ પ્રશ્ન પૂછતા ગુરૂમહારાજે તીર્થીઓને પલ્લવગ્રાહી કહ્યા અને વૈદ્યના બે પ્રકાર પાડી તેમને કૂટ વૈદ્યો કહ્યા એ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે જણાવવા તેઓએ વૈદ્યની નાની કથા કહી સભળાવી અને તેનો અદરનો ભાવાર્થ પણ જણાવ્યો તે આપણે હવે વાચી લઇએ ગ્રથનો છેડો હવે નજીકમા આવે છે, પણ આ છેવટના ભાગમા હૃદયની ઉર્મિઓ છે, વાતનુ રહસ્ય છે અને તરગના ઉછાળા છે સમતભદ્રનો આ આખો ખુલાસો બહુ વિશાળ નજરે સમજવા યોગ્ય છે આચાર્યશ્રી બોલ્યા —

વૈદ્ય કથાનક. શાળા. સંહિતા.

"એક નગરમા રહેલા સર્વ લોકો અનેક પ્રકારના મહાવ્યાધિ-
"ઓના ભોગ થઇ પડેલા હતા તે નગરમા એક સાચો વૈદ્ય[1] હતો
"એને દિવ્ય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલુ હતુ, સર્વ[2] સહિતાઓનો એ બના
"વનાર હતો, સર્વ રોગોનો નાશ કરનાર હતો અને લોકો ઉપર ઉપ
"કાર કરવાની વિશુદ્ધ ભાવનાવાળો હતો છતા વાત એવી બનતી કે

---

૧ સાચો વૈદ્ય ગ્રથકાર એને મહાવૈદ્ય કહે છે એક નિયમ પ્રમાણે શખ, તૈલ માસ વૈદ્ય, જ્યોતિષી, બ્રાહ્મણ, યાત્રા, પથ અને નિદ્રા સાથે 'મહાન્' શબ્દ આવે ત્યારે ખરાબ અર્થ થાય છે આ નિયમ સાર્વત્રિક છે કે કેમ તે હુ જાણતો નથી પણ મહાવૈદ્ય એટલે great physicianના આ અર્થમા મેં સાચો વૈદ્ય, શબ્દ વાપર્યો છે

૨ સહિતા કોઇ પણ વિષયનુ સર્વ મુદ્દાસરથી એક જ ગ્રથમા જ્ઞાન થાય તેવો સમુચ્ચયસગ્રહ ધર્મસહિતા, રોગસહિતા, મનુસહિતા વિગેરે એક એક વિષયના સગ્રહો છે

" લોકો નિષ્પુણ્ય હોવાથી એ સાચા વૈદ્યની વાત માનતા નહિ, એનું વચન
" સ્વીકારતા નહિ અને એની સૂચના પ્રમાણે વર્તન કરતા નહિ કેટલાક
" ભાગ્યશાળી પ્રાણી એ સાચા વૈદ્યનું વચન સ્વીકારતા હતા હવે એ
" સાચો વૈદ્ય તો નિરંતર પોતાના શિષ્યોને વ્યાખ્યાન આપ્યા જ કરતો
" હતો એ સાચો વૈદ્ય જે વ્યાખ્યાન કરતો તે ઉપશ્રુતિદ્વારા જેમણે
" સાંભળ્યું હોય તેમની પાસેથી સાંભળીને પ્રસંગથી પરંપરા ઉતરી
" આવેલ તેને બીજા કેટલાક ધૂતારાઓ સાંભળીને ધારી રાખતા. આવા
" થોડું થોડું શ્રુતિદ્વારા સાંભળીને પોતાને તૈયાર થઈ ગયેલા માનનારા–
" માત્ર એક સુંઠને ગાંઠીએ ગાંધી બની ગયેલા એ ધુતારાઓ વૈદું
" કરવા મંડી ગયા અને પેલા લોકોના કમનસીબે એવા નવા વૈદ્યો
" વધારે પ્રકાશમાં આવવા લાગ્યા હવે એ નવા વૈદ્યો પણ પોતાની
" જાતને પંડિત માનતા હતા અને પછી તો તેઓ વળી પોતપોતાની
" સંહિતાઓ પણ રચવા લાગ્યા એમાંના કેટલાકોએ અન્ય પાસેથી
" સાંભળેલા સાચા વૈદ્યના વચનોને અનુસરીને તે સાચા વૈદ્યના કેટ
" લાક વચનો પોતાની સંહિતામાં ગુંથ્યા અને કેટલાકોએ પોતાની
" પંડિતાઈના ઘમંડમાં સાચા વૈદ્યના વચનથી તદ્દન વિપરીત વચનો જ
" પોતાની સંહિતામાં ગુંથ્યા વાત એવી બની કે એ નગરના રોગી
" લોકો પણ જૂદા જૂદા પ્રકારની રૂચિવાળા હતા એનું પરિણામ એ
" થયું કે એ નગરના લોકોમાં કોઈને અમુક વૈદ્ય પસંદ આવે, કોઈને
" બીજો પસંદ આવે–એવી રીતે જૂદા જૂદા લોકો જૂદા જૂદા વૈદ્યને
" પસંદ કરતા હતા એથી એ દરેક ઊંટવૈદ્યની શાળા જાહેરાતમાં
" આવી ગઈ અને સર્વ ઊંટવૈદ્યોએ પોતપોતાની સંહિતા પોતપોતાના
" શિષ્યોને પોતાની શાળામાં શીખવવા માંડી અને શીખવતી વખતે
" એટલું બધું વાચાળપણું બતાવવા માંડ્યું અને એ પર એવા એવા
" બડાશ સાથેના વ્યાખ્યાનો કરવા માંડ્યા કે દુનિયામાં તે ઊંટવૈદ્યો
" પણ મહાવૈદ્ય તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા આપદે અસલી સાચો
" વૈદ્ય હતો તેને ઘણા લોકો વિસારવા લાગ્યા, તેની ઉપેક્ષા કરવા
" લાગ્યા અને તેનો અનાદર પણ થતો ચાલ્યો

" હવે પેલો અસલી સાચો વૈદ્ય રોગોને અંગે જે જે દવા અને
" કરી બતાવે છે તે તે જે રોગીઓ કરે છે, વિધિ
નિદાન " પૂર્વક તેમના કહેવા પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે તેઓ
ચિકિત્સા " જરૂર નિરોગી થાય છે વળી એ અસલી સાચા
" વૈદ્ય જીવતા હતા તે વખતે જેમ રોગી લોક લો

" કોને રોગથી મૂકાવ્યા હતા તેમ તેના મરણ બાદ તેની જે શાળા
" ચાલી તેમા તેની સહિતા પ્રમાણે ઉપાયો કરીને તેના શિષ્યોએ પણ
" અનેક લોકોને રોગનો છેડો અપાવ્યો, એમની શાળા રોગનો નાશ
" કરાવનારી બની

" હવે કેટલાક રોગીઓ પેલા ઊટવૈદ્યો પાસે દવા લેવા ગયા,
" તેઓ તો બાપડા રોગની પિડાઓમા ઘેરાઇ ગયા અને હમેશા રો
" ગમા સબડતા રહ્યા તે વૈદ્યો જીવતા હતા ત્યારે જેમ તેમની શાળા
" લોકો ઉપર અપકાર કરવાનુ કારણ બની હતી તેમજ તેમના મરણ
" પછી તેમની શાળા અને તેમના શિષ્યો પણ લોકોને નુકસાન કરનાર
" થયા હવે આ વૈદ્યશાળામા કોઇ કોઇ વાર રોગો ઓછા થવાના પ્રસગો
" બની આવતા અને વળી કોઇ વાર દૈવયોગે એ વૈદ્યશાળામા રોગનો
" તદ્દન નાશ થવાનુ પણ બની આવતુ તેનુ કારણ પેલા સાચા વૈદ્યે જે
" સાચા વચનો કહ્યા હતા તેમાના કેટલાક આ લોકોએ સ્વીકારી લીધા
" હતા તે વચનોનુ અનુસરણ હતુ જ્યારે જ્યારે સાચા વૈદ્યે બતાવેલા
" વચનો જે ઊટવૈદ્યોએ ગ્રહણ કર્યા હતા તેને અનુસરવામા આવતુ
" ત્યારે રોગો ઓછા થતા અથવા સર્વથા નાશ પણ પામી જતા

" હવે કેટલાક દુર્બુદ્ધિઓ તો પોતાની બુદ્ધિ ઉપર જ ચાલ્યા
" અને સાચા વૈદ્યના વચનો સમજ્યા જ નહિ તેઓ તો એકાતે
" વ્યાધિને વધારનાર જ થયા

" ટુકામા કહીએ તો પેલા સાચા વૈદ્યની શાળા જ માત્ર રોગ
" ઉપર અકુશ મૂકનારી હતી અને તેને અનુસારે થયેલી તેની સહિ
" તામા બતાવેલી બાબતને અનુસરનારી શાળાઓ કદાચ થોડે અશે
" વ્યાધિઓને ઓછા કરનારી થતી હતી

" આ પ્રમાણે થવાનુ કારણ એ હતુ કે સાચો વૈદ્ય બરાબર
" જાણતો હતો કે સર્વ વ્યાધિઓ વાત પિત્ત અને કફથી થાય છે એ
" ત્રણે દોષોને તે જાણતો હતો અને તેનુ ઓષધ પણ જાણતો હતો
" કુટ વૈદ્યો પોતે એ વાતને જાણતા નહોતા, તત્ત્વની બાબતમા-
" મુદ્દાની વાતમા વિરોધ હોવાને લીધે તેઓના સમજવામા એ વાત
" આવતી નહોતી હવે તેમની પાસે કોઇ ભાગ્યવાન્ રોગીને ફાયદો
" થઇ જતો સો તે માત્ર ઘુણાક્ષર[1] ન્યાયે જ થતો, કોઇ વાર ત્રણે દો

---

૧ ઘુણાક્ષર ન્યાય લાકડામા જીવાતો કીડા પાડે છે તેના અક્ષર કોઇ વાર થઇ જાય છે અથવા પાદડામા અક્ષરો પાડી દે છે અસલ ઇરાદો અક્ષરને પાડ વાનો ન હોય પણ અકસ્માત્ થઇ આવે તેને ઘુણાક્ષર ન્યાય કહે છે

"ભળીને કેટલાક મદબુદ્ધિવાળા જીવો જેઓની ચેતના મિથ્યાત્વથી "ભરાઇ ગયેલી હોય છે તેઓ ઉલટા પ્રકારની કલ્પનાઓ કરે છે અને "ત્યાર પછી ત્યાથી બહાર નીકળીને પોતે જે વાત સાભળી હોય છે "તેનો કાઇક ભાગ પકડી લઇને પોતાના શાસ્ત્રો બનાવે છે આવા "મદબુદ્ધિ પ્રાણીઓ ઊટવૈદ્ય સમાન સમજવા

"એમા કેટલાક સાખ્ય વિગેરે આસ્તિક તીર્થીઓ છે તેમણે પો "તાના ગ્રથોમા કેટલીક વાત જિનવાક્ય પ્રમાણે લખી, અને કેટલીક "પોતાની કલ્પના પ્રમાણે લખી દીધી, પણ એને પોતાના પાડિત્યનુ "અભિમાન તો આખા ગ્રથ માટે રહ્યુ-એમને ઊટવૈદ્ય સાથે સર "ખાવવા ત્યાર પછી એમના શાસ્ત્રો પણ સર્વજ્ઞના વચનથી ભૂષિત "હોવાને લીધે પૃથ્વી ઉપર સારી પ્રસિદ્ધિને પામ્યા

"વળી બીજા [1]બૃહસ્પતિ સુત વિગેરે દુર્ણે હતા તે તો તદ્દન "નાસ્તિક જ થયા અને એમણે જૈન મતથી તદ્દન વિપરીત જ કલ્પ- "નાઓ ઉપાડી બહુ મોટી મોટી વાતો કરી પોતાની વાચાળતાથી "લોકોમા પ્રસિદ્ધિમા આવ્યા કહેવાય છે કે 'આ દુનિયામા ચોરો "પ્રસિદ્ધિ વિશેષ પામે છે, કેમકે પ્રગલ્ભપણુ (ઉદ્ધતપણુ) એ ભારે "મોટી વાત છે'

"લોકો જૂદા જૂદા પ્રકારની રૂચિવાળા હોવાથી તેઓનો જેવો "આશય હતો તે અનુસાર કેટલાક લોકોને તે તીર્થીકોમાના કેટલાક "રૂચિકર હતા અને કેટલાકને અન્ય રૂચિકર હતા અને કેટલાકને "સર્વજ્ઞ મહારાજા અને તેમના શિષ્યો રૂચિકર હતા

"વળી [2]વૈશેષિક સૂત્રકાર કણાદમુનિ તેમજ [3]ન્યાયસૂત્ર પ્રણેતા "ગૌતમ વિગેરે જે તીર્થીઓ થયા તેમણે શાસ્ત્રો પોતાના બનાવ્યા અને "પોતાના શિષ્યોને કહી બતાવ્યા, તેમણે પોતાના તીર્થો પ્રવર્તાવ્યા "અને પોતાના શિષ્યોએ કેવા અનુષ્ઠાનો કરવા તેની એક મોટી અ- "નુષ્ઠાનમાળા પણ બતાવી આવી રીતે જૂદી જૂદી વૈદ્યશાળાઓ "ઊભી થઇ

---

૧ બૃહસ્પતિ નાસ્તિક મતના સ્થાપનાર ચાર્વાક મતના એ પ્રણેતા છે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૧ અને તે જ પ્રસ્તાવનુ પરિશિષ્ટ ન ૩ (ખાસ કરીને પૃ ૧૩૮૪-૮૬) સુત કોને માટે વાપરેલ છે તેનો પત્તો મળ્યો નથી

૨ વૈશેષિક સૂત્રકારના મત માટે જુઓ પ્રસ્તાવ ૪ થો પ્ર ૩૧ (પૃ ૧૦૨૮)

૩ ન્યાય સૂત્ર (નૈયાયિક) દર્શનના અભિપ્રાય માટે જુઓ પ્રસ્તાવ ૪ થો પ્ર ૩૧ પૃ ૧૦૨૬ આ ૧૧ બાબત વાદ પરિશિષ્ટમા પાછુ આપ્યા ગયા છે

રોગીઓ.

"આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી જે કર્મે રોગીઓની ચિકિત્સા સર્વ "જ્ઞની મહા વૈદ્યશાળામા થતી હતી તેઓ તો ખરેખરા ભા યશાળી "હતા કારણ કે તેથી તેઓ તો ચોક્કસ વ્યાધિ વગરના થતા હતા

"જે પ્રાણીઓ આસ્તિક તીર્થીઓ પાસે ઔષધ કરાવવા ગયા "તેમના કર્મવ્યાધિઓ જરા નરમ તો પડતા હતા અને એની દવા "કરનાર રોગીઓનો કોઇ કોઇ વાર રોગથી મોક્ષ (છૂટકારો) પણ "સભળાતો હતો એમને કોઇ કોઇ વાર એટલો પણ ફાયદો થઇ "આવતો હતો તે સર્વજ્ઞ મહાવૈદ્યના વાક્યનુ ફળ હતુ, કારણ કે આસ્તિક "તીર્થીઓએ સર્વજ્ઞના કોઇ કોઇ વચન પોતાના શાસ્ત્રોમા અવાર-"નવાર ગુથી દીધા હતા અથવા તેઓમાથી કોઇ કોઇને [1]જાતિસ્મરણ, "આદિ કારણોથી સર્વજ્ઞનુ વચન હૃદયમા સ્થાન પામી જતું હતુ અને "તે કારણને લઇને કર્મરોગ ઓછો થવાનુ કે નાશ પામવાનુ પણ "બની આવતુ હતુ

"જેવી રીતે વૈદ્યો શરીરમા રહેલા વાત પીત્ત અને કફના ત્રણ "દોષોને ઓળખી તેની ચિકિત્સા કરે છે તેવી રીતે સર્વજ્ઞ મહાવૈદ્ય "રાગદ્વેષ અને મહામોહના ત્રણ દોષોની ચિકિત્સા કરે છે, તેટલા માટે "સર્વજ્ઞશાળાની બહાર અને એના શાસ્ત્રોથી જે તદ્દન બહાર રહેલા છે "તેમને આ કર્મરોગની ચિકિત્સા થતી જ નથી

"વળી જે લોકો પોતે નાસ્તિક હોઇ જૈનશાસ્ત્રથી તદ્દન વિપ-"રીત જ કહેવાવાળા છે તેઓ તો જરૂર સસારને લાંબો કરનારા જ "છે, વધારનારા જ છે, છતા અર્થ અને કામમા આસક્ત લોકો જે "ઓની નજર વર્તમાન ઉપર જ વધારે સ્થિર થયેલી હોય છે તેઓને "એ નાસ્તિકો બહુ સારા લાગે છે

જૈનદર્શન.

"તેટલા માટે આર્ય પુડરીક! બીજા તીર્થો તીર્થંકર મહારાજના "વચનમાથી જ નીકળેલા છે અને તેમ હોવાને કારણે જિનદર્શન "વ્યાપક છે, સર્વની ઉપર અને સર્વમા આવી રહેલુ છે

"આ પ્રમાણે હોવાથી રાગદ્વેષ અને મહામોહની સામે પડેલા "તેના દુશ્મનો જેવા કે સત્ય, પ્રાણીઓ ઉપરની દયા, બ્રહ્મચર્ય, શૌચ "(બાહ્ય અને આતર પવિત્રતા), ઇંદ્રિયનિગ્રહ, ઔદાર્ય, સુંદર વીર્ય

---

[1] જાતિસ્મરણ પૂર્વ ભવોમા પોતે કોણ હતા તેની યાદ આ મતિજ્ઞાનનો વિષય છે એથી સ્થિરતા થાય છે અને માર્ગ સૂઝી આવે છે અન્ય તીર્થીને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઇ આવે છે

" (શક્તિ), અકિંચનતા (ધનત્યાગ), અલોભતા (લોભત્યાગ), ગુરૂભક્તિ,
" તપ, જ્ઞાન, ધ્યાન અને બીજાઓ જે તેવા જ પ્રકારના છે તે જાતે
" સુંદર હોઇને આસ્તિક તીર્થીઓના સારા તો લાગે છે પણ માગેલા
" ઘરેણાની પેઠે તે તેમને શોભતા નથી એનુ કારણ એ છે કે તેઓ
" સત્ય પ્રાણીદયા બ્રહ્મચર્ય વિગેરેને પાછા પોતાની કલ્પનામાથી કાઢેલા
" બીજા વચનો સાથે ભેળવી નાખે છે, એને યજ્ઞ હોમ વિગેરે સાથે
" જોડી દે છે, એમની સર્વજ્ઞ વચનની બહારની વસ્તુઓ સાથે મેળવણી
" કરી નાખે છે અને તેથી તે શોભતા નથી સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ-
" ઓથી રહિત ગુણોનુ જ પ્રતિપાદન કરનાર સર્વજ્ઞદર્શન સર્વ તીર્થોમા
" તે તે ખરો રહેલુ છે આ રીતે સદ્ભાવનાવાળુ સર્વ ગુણોથી ભરપૂર
" જૈન તીર્થ સતત રહેલુ છે માત્ર બહારનુ લિંગ ધર્મનુ જરાપુ નથી

"હવે ત સવાલ કર્યો હતો કે એવા પ્રકારના ધ્યાનયોગના બળે
" એ સર્વ તીર્થીઓ મોક્ષના સાધક છે કે નહિ તેનો જવાબ ખાસ
" ધ્યાન આપીને સમજવા યોગ્ય છે હુ તે હકીકત સ્પષ્ટ કરૂ છુ તે
" પર તુ ચોક્કસ લક્ષ્ય આપજે —

બાહ્યલિંગ, વેશ.

"કેટલાક પ્રાણીઓનુ વર્તન દુષ્ટ હોય છે અને તેઓ જાતે શુદ્ધ
" અનુષ્ઠાન વગરના હોય છે દુનિયામા આવી ઉપર ઉપરની વાતો કર-
" નારા પણ વર્તન કે અનુષ્ઠાન વગરના પ્રાણીઓ બહુ હોય છે એવા
" લોકો ધ્યાન કરે તે કહેવા માત્ર છે, ઉપર ઉપરનો દેખાવ છે એવા
" ઉપર ઉપરના દેખાવ ઉપર વિવેકી પ્રાણીઓએ જરા પણ આસ્થા
" કરની યોગ્ય નથી જેમ ફોતરાવાળા ચોખા (તદુલ) ઉપરથી ફો-
" તરા પ્રથમ કાઢી નાખવામા આવે ત્યાર પછી જ તે ચોખા ઉપર જે
" કાઇ મેલ હોય તે શોધી શકાય છે તેમ જીવને અગે પણ આરભાદિ
" મળને પ્રથમ કાઢી નાખવામા આવે ત્યાર પછી જ તેના ઉપરના
" અન્ય મળની શુદ્ધિ કરી શકાય છે ફોતરાવાળા તદુલના ફોતરા દૂર
" કર્યા વગર તેની અદરનો મેલ શોધી શકાતો નથી તેમ જે મલીના
" રહ્યા હોય છે તેઓની શુદ્ધિ માત્ર બાહ્ય ધ્યાનથી થતી નથી જેઓ
" તુચ્છ બાબતોનો-સાસારિક બાબતોનો આરભ સમારભ કરનાર
" હોઇને બાહ્ય ધ્યાન કરવામા તત્પરતા દેખાડે છે તેવા પ્રાણી ધ્યાન
" કરવાથી શુદ્ધ થઇ શકતા નથી જેવી રીતે ફોતરાવાળા ચોખા શુદ્ધ
" થઇ શકતા જ નથી તેવી રીતે વર્તન અને અનુષ્ઠાન વગરના માણ-
" સોનો ધ્યાન સાથે સબધ સમજવો

"એટલા માટે જે પ્રાણી સર્વ પ્રકારની ઉપાધિથી વિશુદ્ધ થયેલ "હોય છે તે મોક્ષ મેળવી આપનાર ઊચા પ્રકારના ધ્યાનયોગને સારી "રીતે સાધે છે અને તેથી તે પ્રાણી મોક્ષનો સાધક થાય છે જે કોઇ "પ્રાણી આવા પ્રકારનો થાય-ઉપાધિરહિત હોઇને ધ્યાનયોગને માર્ગે "ચઢતો જાય તેવો નિર્મળ આત્મા તીર્થી હોય કે ગમે તે હોય પરતુ "તે વાસ્તવિક રીતે જૈનશાસનમા વર્તે છે એમ સમજવુ

"તેટલા માટે એક જ જૈનશાસન ખરેખર સસારનો નાશ કર "નાર છે અને જે તીર્થીઓ એ જૈનશાસનમા રહેલા હોય છે અથવા "સર્વ ઉપાધિથી વિશુદ્ધ થયેલા હોય છે તેઓ બાહ્યમાત્રથી ભલે પો "તાના તીર્થમા રહેલા હોય તો પણ સસારનો છેદ કરનારા થાય છે

"તને ટુકામા વાત કહુ કે સર્વ વાતનો સાર એ છે, કે જેવી રીતે "સર્વ રોગોની ઉત્પત્તિનુ કારણ વાત પિત્ત અને કફ હોઇને એ વાત "પિત્ત અને કફનુ જે ઓષધથી શમન થાય અને પ્રાણીને જેથી આ "રોગ્ય પ્રાપ્ત થાય તે લોકમા ઉત્તમ ઔષધ કહેવાય છે, તેવી રીતે "કેટલીક વાર ઊટવૈદ્યથી કરેલી દવા પણ જો તે પરમાર્થથી સાચા "વૈદ્યની દવા સાથે સમત હોય અને તેમની કરેલી હોય તો ઘુણાક્ષર "ન્યાયે આરોગ્યને લાવનાર થઇ આવે છે તેટલા માટે જે જે અનુ "ષ્ઠાનો રાગ દ્વેષ મોહ રૂપ વ્યાધિઓનો નાશ કરનારા થાય છે, સન "મળથી ભરપૂર આત્માઓને નિર્મળ કરનાર થાય છે તે જૈન મતમા "હોય કે અન્ય તીર્થીમા હોય, ગમે ત્યા હોય, ત્યા તે સર્વજ્ઞના મતને "સમ્મત છે અને અનુકૂળ છે એમ સમજવુ

"એક બાબત અહીં વિચારવા યોગ્ય છે જે અનુષ્ઠાન ચિત્તને "મલીન કરનાર અને તેથી મોક્ષને અટકાવનાર હોય તે કરનાર પછી "ગમે તો તે મુનિ હોય કે શ્રાવક હોય પણ તે અનુષ્ઠાન જૈનમતથી "બહાર છે આ વાત શકા વગરની છે તો પછી તીર્થીકો ચિત્તને "મલીન કરનાર આરભાદિયુક્ત અનુષ્ઠાનો કરે અને જે અનુષ્ઠાનો "બહારથી પણ દોષયુક્ત દેખાય તેને માટે તો કહેવુ જ શુ? તેટલા "માટે ભાવપૂર્વક આ વિશુદ્ધ ભાવતીર્થમા ઉતરીને પ્રાણીઓ સસાર "સમુદ્રને તરી જાય છે એમા બાહ્ય વેશની ચિંતા કરવાનુ જરા પણ "કારણ નથી[1]

---

૧ શુદ્ધ અનુષ્ઠાન વિશુદ્ધ વર્તન અને ચિત્તની નિર્મળતા જ્યા હોય ત્યા તે મોક્ષને સ સુખ લાવનાર બને છે દુષ્ટ વતન સાથેનો ધ્યાનયોગ ગમે તે તીર્થમા તદ્દન નકામો છે અને શુદ્ધ વર્તન સાથે ઉપાધિરહિત પુરુષની અને ચિત્તની નિર્મળતા સાથે ત્યા ત્યા ...ડા... જ ર ...માતે સ્વીકારવામા આવી છે

ધ્યેયનાનાત્વ-માધ્યસ્થ્ય.

"વિકાસક્રમમા માત્ર બાહ્ય વેશને ખાસ સ્થાન નથી તે તારા સ-
"મજવામા આવ્યુ હશે ત્યાર પછી તેં એક એવી [1]શકા ઉઠાવી હતી
"ધ્યેય જૂદા જૂદા પ્રકારનુ છે અને મોક્ષ તો સર્વને સાધવો છે તો એ
"સબધમા જે ખરો પરમાર્થ રહેલો છે તે તુ બરાબર સમજી લે
"આ ઘણી મુદ્દાની વાત છે અને બરાબર વિચાર કરીને હૃદયમા
"ઉતારવા જેવી છે

"આત્મા દુષ્ટ વિચારકલ્લોલને પરિણામે પાપ એકઠું કરે છે,
"બાધે છે અને સુંદર વિચારવાળા ચિત્તને અગે પુણ્ય એકઠુ કરે છે,
"બાધે છે જ્યારે એનુ ચિત્ત દુષ્ટપણા તરફ અને સારાપણા તરફ
"ઉદાસી થાય-એને સારા તરફ રાગ ન થાય ખરાબ તરફ દ્વેષ ન
"થાય ત્યારે તે પુણ્ય અને પાપ બન્નેથી મૂકાય છે જીવનો એ સ્વ
"ભાવ છે અને તે સ્વભાવને લઇને એ ખરાબ કલ્લોલથી પાપ સાથે
"બધાય છે અને સુંદર કલ્લોલથી પુણ્ય સાથે બધાય છે અને એને
"એના પરિણામો પછી અવશ્ય ભોગવવા પડે છે એ બન્ને પ્રકાર તરફ
"જો એ મધ્યસ્થ રહે છે તો તે પાપ અને પુણ્ય બન્નેથી મુક્ત રહે
"છે, છૂટો રહે છે આ મુખ્ય મુદ્દો ખાસ ધ્યાનમા રાખજે

"હવે વિચાર કરીશ તો તને જણાશે કે જેવી રીતે ન પચે તેવો
"ખોરાક (અપથ્ય) ખાવાથી શરીરમા વ્યાધિઓ થઇ આવે છે તેવી
"રીતે ભ્રમને ઉત્પન્ન કરનાર તથા મનને મલીન કરનાર [2]હિંસામય
"અનુષ્ઠાનો કરવાથી મનમા ખરાબ કલ્લોલો થઇ આવે છે

"તેવી જ રીતે તને જણાશે કે સ્થિરતા અને નિર્મળતાને ઉત્પન્ન
"કરનાર અહિંસામય અનુષ્ઠાનો કરવાથી ચિત્તમા સારા કલ્લોલો થાય
"છે જેમ પચે તેવો અને તેટલો ખોરાક સુખ આપે છે, તદુરસ્તી
"વધારે છે, તે પ્રમાણે એવા અનુષ્ઠાનો સારા કલ્લોલોને ઉત્પન્ન કરે છે

"હવે એક ત્રીજા પ્રકારનુ ધ્યાન છે જે ચિત્તની અદર થતા સર્વે
"જાળાઓને દબાવી દે છે, તેનો છેડો આણી મૂકે છે તે ધ્યાનમા બન્ને
"પ્રકારો ઉપર જણાવ્યા તે તરફ ઉદાસીનતા રહે છે-આવી ઉદાસી
"નતા ખાસ કર્મનિર્જરાનુ કારણ થાય છે અને તે આત્મા સાથે
"લાગેલા શુભ અશુભ કર્મોને ખેરવનારી થાય છે

---

૧ જુઓ પૃ ૨૦૪૨.

૨ હિંસાની મુખ્યતા ખાસ કરી છે, બાકી એ સર્વે પાપને નિર્દેશ કરે છે હિંસા ઉપર મુખ્ય ભાર છે તે જિનાજ્ઞા પ્રમાણે યોગ્ય છે

"હવે જે પ્રાણીને મોક્ષ મેળવવો હોય-કર્મથી છૂટાપણુ પ્રાપ્ત "કરવુ હોય તેમણે ચિત્તના અનેક સકલ્પવિકલ્પ રૂપ જાળાનો "નિરોધ કરવો અને તેમ કરવા માટે રાગદ્વેષ વિગેરેનો વિચ્છેદ "કરનાર નાના પ્રકારના ઉપાયોનો સતત ઉપયોગ કરવો

"આ પ્રકારનો ઉપાય તીર્થંકરોએ બતાવ્યો હોય અથવા જિન "શાસનમા કથન કર્યો હોય તેમા વાધો નથી, તેવો ઉપાય ભાવતીર્થમા "રહેલ હોવાથી ધ્યેયનો ભેદ દૂષણ યોગ્ય નથી ધ્યેયનો આગ્રહ નથી, "ઉપાય ભાવતીર્થમા રહેલ હોવો જોઇએ મતલબ ઉપાય એવા પ્રકા- "રનો હોવો જોઇએ કે તેનાથી રાગદ્વેષનો વિચ્છેદ થઇ ચિત્તના સકલ્પ "વિકલ્પો દબાઇ જતા હોવા જોઇએ આ હકીકત જરા વિચાર કર "વાથી બેસી જશે તે તુ હમણા જ જોઇશ એમ કહ્યું છે કે બહારથી "વિશુદ્ધ કર્તવ્ય કરનારા મોક્ષ સાધવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીઓ "નાનાપ્રકારના ધ્યેયનો આશ્રય કરીને મોક્ષને સાધે છે તેનુ કા- "રણ માધ્યસ્થ્ય છે, પરતુ એમા વાત એ છે કે પરમાત્મા વિગેરે ધ્યેય "તરીકે હોય છે તે જેવો સવેગ કરે છે, પ્રાણીના ચિત્તપર જે અસર "ઉપજાવી શકે છે, તેવી અસર બિંદુ વિગેરે (ધ્યેયો)[1] ઉપજાવી શકતા "નથી ચિત્તને જો સુંદર આલબન મળે તો તેનુ સ્વરૂપ તેવુ થાય છે "અને ખરાબ આલબન મળે તો તેનુ સ્વરૂપ તેવુ થાય છે આ બા "બત સ્વઅનુભવથી સિદ્ધ છે

"છતા વાત એમ છે કે જૂદા જૂદા જીવોની રૂચિ જૂદા જૂદા "પ્રકારની હોય છે જેથી કોઇના ચિત્તની શુદ્ધિ કોઇ આલબને થાય "અને કોઈની શુદ્ધિ બીજા આલબને થાય, તેટલા માટે અત કરણની "વિશુદ્ધિ કરનારી જિનમાર્ગની દેશના અનેક પ્રકારના આશયોથી "ભરપૂર અનેક પ્રકારની છે આથી કોઇ શુદ્ધ માધ્યસ્થ્યભાવ ધારણ "કરનાર વિશુદ્ધ અત કરણશાળી પુન્યાત્માને બિન્દુ વિગેરે (ધ્યેય "તરીકે) પણ ચિત્તની વિશુદ્ધિ કરનાર થઇ પડે એ બનવા જોગ છે

"વિશુદ્ધ અત કરણ અને માધ્યસ્થ્યના અભાવે કેટલા એ મૂઢ "પ્રાણીઓ તત્ત્વને જાણે છે છતા પણ તે તેને વિપરિતપણે પરિણમે "છે જેથી તેઓ અર્થ અને કામમા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને અમે "યોગીઓ એ જ તત્ત્વજ્ઞાનને પરિણામે તદ્દન નિશ્ચિન્ત થઇને ક્રીડીએ "છીએ આવા રાગદ્વેષના પારતંત્ર્યમા સપડાયલા અને મલીન અત

૧ પૃ ૨૦૩૯-૨૦૪૨ સુધી પુડરીક બિંદુઓ વિગેરેની ધ્યેયતા બતાવી છે તે જૈનમતને સમત છે પણ પરમાત્માની ધ્યેયતા સર્વોત્કૃષ્ટ છે ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાનના ભેદો વિચારવા

" કરણવાળા પ્રાણીઓનુ જ્ઞાન વિપરીત ફળને આપનાર હોય છે " સ્પષ્ટ સૂર્યોદય થાય તે અવસરે નિર્ભાગી ઘુવડ કોટરના અધકારમા " લીન થાય છે તેમ જ્ઞાન પામી વૈરાગ્યનો લાભ ન મેળવતા આવા " પ્રકારના પ્રાણીઓ યોગ્ય દૃષ્ટિને અભાવે અજ્ઞાન રૂપી અધકારથી " લેવાઇ ઘુવડની માફક સસાર રૂપી કોટરમા લીન થાય છે એમ સમ " જવુ એ પ્રમાણે કહેવાનો આશય એ છે કે જ્ઞાનના કિરણથી દિસ " થયેલ યોગ રૂપ સૂર્ય હૃદયમા ઝળહળતો ઊગેલો હોય તે વખતે " અર્થ અને કામની સ્પૃહા રૂપ અધકારનો સભવ જ ન ઘટે તેટલા " માટે નિર્મળ ચિત્તવાળા તથા વૈરાગ્ય અને અભ્યાસના રસીલા જી- " વોના આલબનો અનેક પ્રકારના સભવે, કારણ કે એ આલબનો " છેવટે એને માધ્યસ્થ્ય તરફ લેતા જાય છે તેટલા માટે કુતીર્થીઓએ " જે ધ્યેયના અનેક ભેદો કહ્યા છે તે જિનમત રૂપ [1]સમુદ્રના ઝરેલા " એક બિંદુ માત્ર જેટલા સમજવા એ અન્ય દર્શનોની શ્રેણીઓ " ઊટવૈદ્યની શાળા પેઠે સ્વરૂપે તો કર્મરોગને વધારનારી જ સમજવી, " પરતુ એમા રહેનારનો કોઇ કોઇ વાર કર્મરોગ નાશ થતો જોવામા " આવે-કર્મરૂપ વ્યાધિ ઘટતો જતો જોવામા આવે-તો તે ગુણ સર્વ " જ્ઞના વચનો જે તેમા કિંચિત્ કિંચિત્ રહેલા છે તે વચનોનો છે " એમ સમજવુ

" સાચા વૈદ્યની શાળાની પેઠે આ સર્વજ્ઞ મતની શાળા છે એની " દ્વાદશાગી રૂપ સુંદર સહિતા (વૈદ્ય ગ્રથ) છે તે કર્મરોગને હણ " નારી જાણવી

" હવે લોકોમા કોઇ કોઇ વચન એવા હોય કે જે જાતે સુંદર " હોય અને દોષ (વ્યાધિ)નો નાશ કરનાર-હોય તે સર્વ ગુણોની " ખાણભૂત આ દ્વાદશાગીમા રહેલા વચનોમાના જ છે એમ જાણવુ " કારણ કે એ દ્વાદશાગી ગુણોની ખાણ છે અને એવા સુંદર અને " દોષ દૂર કરનાર વચનો એમા રહેલા છે

" બાકી કેટલાક તીર્થીઓ બુદ્ધિ વિના હિંસા કરવાનુ સારૂ પરિ " ણામ જણાવે છે અને દેવ દેવીના સ્મરણમાત્રથી સર્વ પાપનો " નાશ બતાવે છે તે સર્વ તીર્થીઓ તત્ત્વથી તદ્દન બહાર જ ચરનારા " છે, તેઓનુ વચન યુક્તિ વગરનુ છે અને વિવેકી માણસોને હાસ્ય " ઉપજાવે તેવુ છે

---

૧ સખ્યાતીત નયવાદ જૈન દર્શનમા દર્શાવ્યા છે

"હવે જે પ્રાણીને મોક્ષ મેળવવો હોય-કર્મથી છૂટાપણું પ્રાપ્ત
"કરવું હોય તેણે ચિત્તના અનેક સંકલ્પવિકલ્પ રૂપ જાળાનો
"નિરોધ કરવો અને તેમ કરવા માટે રાગદ્વેષ વિગેરેનો વિચ્છે
"કરનાર નાના પ્રકારના ઉપાયોનો સતત ઉપયોગ કરવો

"આ પ્રકારનો ઉપાય તીર્થંકરોએ બતા યો હોય અથવા જિ
"શાસનમાં કથન કર્યો હોય તેમાં વાંધો નથી, તેવો ઉપાય ભાવતીર્
"રહેલ હોવાથી ધ્યેયનો ભેદ દૂષણ યો ય નથી ધ્યેયનો આગ્રહ -
"ઉપાય ભાવતીર્થમાં રહેલ હોવો જોઇએ મતલબ ઉપાય એવા
"રનો હોવો જોઇએ કે તેનાથી રાગદ્વેષનો વિચ્છેદ થઇ ચિત્તના
"વિકલ્પો દબાઇ જતા હોવા જોઇએ આ હકીકત જરા વિચ
"વાથી બેસી જશે તે તુ હમણા જ જોઇશ એમ કહ્યું છે કે ‍
"વિશુદ્ધ કર્તવ્ય કરનારા મોક્ષ સાધવાની ઇચ્છાવાળા
"નાનાપ્રકારના ધ્યેયનો આશ્રય કરીને મોક્ષને સાધે ?
"રાા માધ્યસ્થ્ય છે. પરંતુ એમાં વાત એ છે કે પરમાત્મા
"તરીકે હોય છે તે જેવો સવેગ કરે છે, પ્રાણીના ચિત્ત
"ઉપજાવી શકે છે, તેવી અસર બિંદુ વિગેરે (ધ્યેયો)' (
"નથી ચિત્તને જો સુંદર આલંબન મળે તો તેનું સ્વ
"અને ખરાબ આલંબન મળે તો તેનુ સ્વરૂપ તેવું
"બત સ્વઅનુભવથી સિદ્ધ છે

"છતાં વાત એમ છે કે જૂદા જૂદા જીવે
"પ્રકારની હોય છે જેથી કોઇના ચિત્તની શુ
"અને કોઇની શુદ્ધિ બીજા આલબને થાય,
"વિશુદ્ધિ કરનારી જિનમાર્ગની દેશના
"ભરપૂર અનેક પ્રકારની છે આથી
"કરનાર વિશુદ્ધ અંત કરણશાળી ।
"તરીકે) પણ ચિત્તની વિશુદ્ધિ

"વિશુદ્ધ અંત કરણ અ
"પ્રાણીઓ તત્ત્વને જાણે છે
"છે જેથી તેઓ અર્થ અ
"યોગીઓ એ જ તત્ત્વજ્ઞાનને
"છીએ આવા રાગદ્વેષના પા

૧ પૃ
જૈનમતને સ
નના ભેદો [

પોતે જેને ધર્મ માને છે, પોતે જેને તત્ત્વ માને છે અને પોતે જેને મોક્ષ માને છે તેમા બરાબર આગ્રહી રહે છે, તે બાબતમા આવેશ રાખે છે, જુસ્સો રાખે છે, ઝનુન દાખવે છે અને પોતાના સિવાય બીજુ કોઇ દર્શન સાચુ હોય અથવા હોઇ શકે એમ સ્વપ્નમા પણ માનતા કે સ્વીકારતા નથી આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી એ તીર્થીઓ જેમ પોતાના દર્શન(મત)ની બાબતમા ગર્વવાળા છે તેમ આપણે આપણા દર્શનથી ગર્વવાળા છીએ, તો પછી આમા પરસ્પર તફાવત શો રહ્યો? નાથ! આ બાબતનો ખુલાસો આપો એટલે મારૂ મન સુમેરૂ પર્વતના શિખર જેટલુ ઊચુ થઇ જાય!"

પુડરીક મુનિનો પ્રશ્ન ઘણો વિશાળ, જાણવા જેવો અને સામાન્ય રીતે મધ્યસ્થ જીવને ઊઠે તેવો હતો તેના ઉત્તરમા વિશુદ્ધ દાતની પક્તિમાથી નીકળતા કિરણો વડે હોઠને શોભાવતા પુડરીકના મનને નિરધાર થાય, એણે ઉઠાવેલી શકાનો ખુલાસો મળે અને એને નિર્ણય થાય તેવી રીતે ગુરૂમહારાજ બોલ્યા –

દેવ ધર્મને મોક્ષની એકવાક્યતા.

વ્યાપક દર્શનના કારણો.
એનુ દેવતત્ત્વ.
પરમાર્થે એક ધર્મ.
મોક્ષમાર્ગ પણ એક.
સત્ત્વ–વીર્ય–શક્તિ.
લેશ્યાશુદ્ધિ તે મોક્ષ.
શબ્દમાટે વિવાદ નથી.
વ્યાપકતામા ભેદબુદ્ધિ નથી.
મલક્ષયે આત્મા ગમે ત્યા હોય ત્યા તેનો મોક્ષ છે.
મત્સરના અભાવમા વ્યાપકતા છે.
દૃષ્ટિનાદ આગમમા આ ભલામણ છે.

"[1]મે તને હમણા જણાવ્યું હતુ કે જૈન દર્શન વ્યાપક છે તે વિ-
"ચાર સમ્યગ્દૃષ્ટિનો છે, સાચી નજર કરીને દેખનારાઓનો છે અને
"ઘણા વિચાર અને તત્ત્વચિંતવનને પરિણામે થયેલા
ભેદબુદ્ધિ "નિશ્ચયરૂપ છે ભેદબુદ્ધિ તે ટુંકી નજરનુ પરિ-
સુનિશ્ચય "ણામ છે, તે મળથી (રોગથી કે કચરાથી) ઉત્પન્ન
"થાય છે અને પ્રાણીને મોહમા પાડી દે છે હવે જે

[1] અહીં જે વિચારો આચાર્યશ્રીને બતાવ્યા છે તે બહુ વિશાળ છે હરિ-ભદ્રસૂરિના મહાદેવાષ્ટક સાથે એ વિચારો સરખાવવા.

પ્રકરણ ૨૧ મું

વ્યાપક જૈન દર્શન.

સમતભદ્ર સૂરિએ જણાવ્યુ કે દ્વાદશાગીનો સાર ધ્યાનયોગ છે એટલે પુડરીકે સવાલ કર્યો કે અન્ય તીર્થીઓ પણ એ જ વાત કરે છે તો તેમા વિશેષતા શી? એટલે આચાર્યે મહારાજે ઉપર લખેલી એક સાચા વૈદ્યની અને બીજા ઊંટવૈદ્યોની કથા કહી તેનો આશય સમજાવતા વિશેષમા કહ્યું કે સુંદર અનુષ્ઠાન અને શુદ્ધ વર્તન સાથે ધ્યેયની પવિત્રતા પ્રાણીને કર્મરોગથી મૂકાવે છે, અન્યત્ર ધ્યેયની કલ્પનામા જ્યા સામ્ય જણાય ત્યા સર્વજ્ઞ વચનની હાજરી સમજવી અને ધ્યાનનો પરમ હેતુ માધ્યસ્થ્ય છે એ લક્ષ્યમા રાખવુ અન્યત્ર પણ જ્યા શુદ્ધ તત્ત્વના અશો જોવામા આવે ત્યા તે તેટલા પૂરતા શુદ્ધ છે એમ સમજવુ, બાકી હિંસામય અનુષ્ઠાન કરવાથી અથવા દેવીદેવાદિના સ્મરણ માત્રથી વ્યાધિનો નાશ થાય એવા કથનો છે તે અસત્ છે એમ સમજવુ ઉપરના પ્રકરણમા આટલો ભાવ અનેક યુક્તિ સાથે સમજાવ્યો છે

ત્યાર પછી તત્ત્વની-મુદ્દાની બાબતને વધારે સ્પષ્ટ કરવાના આશયથી પુડરીકમુનિએ એક વધારે [1]સવાલ પૂછ્યો તે નીચે પ્રમાણે —

તત્ત્વજિજ્ઞાસા.

"નાથ! આપણે જેમ કહીએ છીએ કે જૈનદર્શન વ્યાપક છે તેમ અન્ય તીર્થીઓ પણ એમજ કહે છે કે તેઓનુ દર્શન પણ વ્યાપક છે। ત્યારે એનો ઉત્તર શો? એ સર્વે તીર્થીઓ પોતાની બુદ્ધિથી એ તીર્થના સ્થાપનારાને સર્વજ્ઞ કહીને ઓળખાવે છે। બીજા તીર્થનો તિરસ્કાર કરે છે અને પોતાના મતનો ગર્વ રાખે છે, પોતે જેને દેવ માને છે,

---

૧ આ સવાલ ઘણો સ્વાભાવિક છે અને ઘણાને થાય તેવો છે ઉત્તર બરાબર વિચારવા યોગ્ય છે

પોતે જેને ધર્મ માને છે, પોતે જેને તત્ત્વ માને છે અને પોતે જેને મોક્ષ માને છે તેમા બરાબર આગ્રહી રહે છે, તે બાબતમા આવેશ રાખે છે, જુસ્સો રાખે છે, ઝનુન દાખવે છે અને પોતાના સિવાય બીજુ કોઇ દર્શન સાચુ હોય અથવા હોઇ શકે એમ સ્વપ્નમા પણ માનતા કે સ્વીકારતા નથી આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી એ તીર્થિઓ જેમ પોતાના દર્શન(મત)ની બાબતમા ગર્વવાળા છે તેમ આપણે આપણા દર્શનથી ગર્વવાળા છીએ, તો પછી આમા પરસ્પર તફાવત શો રહ્યો? નાથ! આ બાબતનો ખુલાસો આપો એટલે મારૂ મન સુમેરૂ પર્વતના શિખર જેટલુ ઊંચુ થઇ જાય!”

પુડરીક મુનિનો પ્રશ્ન ઘણો વિશાળ, જાણવા જેવો અને સામાન્ય રીતે મધ્યસ્થ જીવને ઊઠે તેવો હતો તેના ઉત્તરમા વિશુદ્ધ દાતની પક્તિમાથી નીકળતા કિરણો વડે હોઠને શોભાવતા પુંડરીકના મનને નિરધાર થાય, એણે ઉઠાવેલી શકાનો ખુલાસો મળે અને એને નિર્ણય થાય તેવી રીતે ગુરૂમહારાજ બોલ્યા –

દેવ ધર્મને મોક્ષની એકવાક્યતા.

વ્યાપક દર્શનના કારણો.
એનુ દેવતત્ત્વ.
પરમાર્થે એક ધર્મ.
મોક્ષમાર્ગ પણ એક.
સત્ત્વ–વીર્ય–શક્તિ.
લેશ્યાશુદ્ધિ તે મોક્ષ.
શબ્દમાટે વિવાદ નથી.
વ્યાપકતામાં ભેદબુદ્ધિ નથી.
મલક્ષયે આત્મા ગમે ત્યા હોય ત્યા તેનો મોક્ષ છે.
મત્સરના અભાવમા વ્યાપકતા છે.
દૃષ્ટિવાદ આગમમા આ ભલામણ છે.

“મેં તને હમણા જણાવ્યું હતુ કે જૈન દર્શન વ્યાપક છે તે વિ-
“ચાર સમ્યગ્દૃષ્ટિનો છે, સાચી નજર કરીને દેખનારાઓનો છે અને
“ઘણા વિચાર અને તત્ત્વચિંતવનને પરિણામે થયેલા
ભેદબુદ્ધિ “નિશ્ચયરૂપ છે ભેદબુદ્ધિ તે ટુંકી નજરતુ પરિ
સુનિશ્ચય “ણામ છે, તે મળથી (રોગથી કે કચરાથી) ઉત્પન્ન
“થાય છે અને પ્રાણીને મોહમા પાડી દે છે હવે જે

૧ અહીં જે વિચારો આચાર્યશ્રીને બતાવ્યા છે તે બહુ વિશાળ છે હરિભદ્રસૂરિના મહાદેવાષ્ટક સાથે એ વિચારો સરખાવવા

" પ્રાણીઓ તત્ત્વ જાણી શકે છે, એ વિશાળ–વ્યાપક દર્શનમા આવે છે " તેનામાથી એવા પ્રકારની મુઝાવનારી ભેદબુદ્ધિ ચાલી જાય છે અને " ભેદબુદ્ધિ ચાલી ગઇ એટલે પછી કોઇ પણ પ્રકારની ઘુચ રહેતી " નથી એવા પ્રાણીને દેવ એક જ દેખાય છે એ દેવ સર્વજ્ઞ હોય છે, " સર્વદર્શી હોય છે, વીતરાગ (રા ાવિનાના) હોય છે, દ્વેષ વગરના હોય " છે, મહામોહનો નાશ કરનાર હોય છે, અને એ શરીરવાળા હોય છે " ત્યારે આખા ભુવનના ભરતાર દેખાય છે અને શરીર વગરના થઇ " મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે ત્યારે ભુવનના પ્રભુ લાગે છે એ એક જ દેવ છે

" આવુ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી વીતરાગ ગતદ્વેષી અને મહામોહપર સા " આજયકારીનુ સ્વરૂપ પોતાના મનમા બરાબર ધારી નિશ્ચય કરે છે–દૃઢ " કરે છે તેવા પ્રાણીને પછી નાના પ્રકારના શબ્દો જરાએ ભેદબુદ્ધિ " ઉત્પન્ન કરતા નથી, એ તો પછી સ્વરૂપ ઉપર જ નજર રાખે છે, " નામ ઉપર એને મોહ થતો નથી પછી એને લોકો બુદ્ધ કહો કે " બ્રહ્મ કહો, વિષ્ણુ કહો કે મહેશ્વર કહો, જિનેશ્વર કહો કે બીજુ કોઇ " નામ આપો તેની એ સાચી દૃષ્ટિવાળાને પરવા હોતી નથી, એનામા " એ સબંધે શબ્દના ભેદોથી કાઇ અર્થભેદ થતો નથી[1] જે એને " એવા (ઉપર જણાવેલા) સ્વરૂપે ઓળખીને ભજે છે તેના તે પ્રભુ " છે અને આ મારા છે અને તારા નથી એ સર્વ મત્સર છે, ખોટો

---

૧ આવા જ વિચાર શાસ્ત્રમા શાત યો ાિઓએ વારવાર બતાવ્યા છે જરા વિચારીએ

पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेषो कपिलादिषु
युक्तिमद्वचन यस्य तस्य कार्य परिग्रह ।

તેમજ—

भवबीजांकुरजनना रागाद्याक्षयमुपागता यस्य,
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा, हरो जिनो वा नमस्तस्मै ।

અને યોગી આનદઘન કહે છે કે—

રામ કહો રહેમાન કહો કોઉ, કાન કહો મહાદેવ રે,
પારસનાથ કહો કોઉ બ્રહ્મા સકલ બ્રહ્મ સ્વયમેવ રે રામ
ભાજન ભેદ કહાવત નાના એક મૃત્તિકા રૂપરી
તૈસે ખડ કલ્પના રોપિત આપ અખડ સરૂપરી રામ
નિજપદ રમે રામ સો કહીએ રહિમ કરે રહેમાનરી,
કરષે કરમ કાન સો કહીએ મહાદેવ નિર્વાણરી રામ
પરસે રૂપ પારસ સો કહીએ બ્રહ્મ ચિન્હે સો બ્રહ્મરી,
ઇહવિધ સાધો આપ આનદઘન, ચેતનમય નિ કર્મરી રામ

અને આવા અનેક દાખલાઓ અન્યત્ર છે એ આપણો સહિષ્ણુતા ભાવ છે

"ભ્રમ છે જે એને ભાવથી સાધે છે, ભાવથી એની ઇચ્છા કરે છે
"તેનુ તે કલ્યાણ કરે છે શીંગડાથી કાઇ ચડાળનુ પાણી અટકાવી
"શકાતુ નથી !' એ દેવના તો સર્વ પ્રકારના ક્લેશો નાશ પામી ગયા
"હોય છે તેથી તે સર્વ પ્રાણીઓને સરખા છે એને જે બરાબર જાણે
"છે તેવા યોગ્ય જીવોનો એ મોક્ષ કરે છે ગગા કાઇ કોઇના બાપની
"છે? સસારી આત્માઓમા તો કર્મને લઇને જૂદા જૂદા પ્રકાર થાય
"છે, અનેક ભેદો પડે છે, ઉચ્ચનીચતા પ્રાપ્ત થાય છે, પરતુ પરમાત્મા
"તો કર્મના પ્રપચથી તદ્દન રહિત હોવાને કારણે તેનામા કોઇ પણ
"પ્રકારનો ભેદ પડતો નથી, પ્રકાર થતો નથી કે ઉચ્ચનીચપણુ સભ
"વતુ નથી

"એવી રીતે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હોય તે
"દેવ છે, શુદ્ધ બોધનો પ્રભાવક છે અને એને શરીર
એક દેવ "હોતુ નથી છતા અનત શક્તિના જોરે એ સસારથી
"મૂકાવનાર થાય છે

"હવે જે મહાભાગ્યવાન્ પ્રાણીઓએ એવા પરમાત્માને બરાબર
"પીછાન્યા હોય અને એને ભાવથી આદર્યા હોય તેઓના મનમા એનુ
"સત્ય સ્વરૂપ બરાબર જામી ગયેલુ હોય છે, બરાબર નિર્ણીત થઇ ગયેલુ
"હોય છે, તેમને પછી એના સબધમા વાદવિવાદ તકરાર કે મતભેદ
"પડવાનુ કાઇ કારણ રહેતુ નથી માત્ર એમા વાત એટલી બને છે
"કે કેટલાક મૂર્ખ અથવા અલ્પજ્ઞ લોકો એ પરમાત્માની રાગ દ્વેષ રૂપ
"મળથી યુક્ત તરીકે કલ્પના કરે છે, પરમાત્મામા રાગદ્વેષ રૂપ મળ
"હોય એવો જુઠ્ઠો ઉઠાવે છે તેને એવા તત્ત્વ જાણનાર મહાપુરૂષો
"વારે છે અને તેમ વારવામા પણ એમની કરૂણાબુદ્ધિ જ હોય છે

"આ પ્રમાણે તારી પાસે તત્ત્વથી દેવ કોણ હોય તેનુ વર્ણન
"કર્યું એ દેવ પ્રમાણોથી બરાબર સિદ્ધ હોવાથી સર્વ પ્રવાદિના મત
"પ્રમાણે એ એક જ છે ટુકામા કહીએ તો સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી રાગ દ્વેષ
"રહિત અને મહામોહને દળનાર એક જ દેવ છે.

"પરમાર્થે દૃષ્ટિએ જોતા આ દુનિયામા [1]ધર્મ પણ એક જ છે, એ

---

૧ ધર્મની બાબતમા ઘણો ગોટો ચાલેછે ધર્મના બાહ્ય રૂપો-ક્રિયાકાડ જોઇને ધર્મને મુખ્યતા અપાય નહિ; આનદઘન મહારાજ કહે છે કે—ધરમ ધરમ કરતો જગ સહુ ફીરે ધરમ ન જાણે હો મર્મ જિનેશ્વર, ધરમ જિનેશ્વર ચરણ ગ્રહ્યા પછી, કોઇ ન બાધે હો કર્મ જિનેશ્વર—અને પછી ધરમની દોડાદોડની વાત એમણે કરી છે, ધર્મ તો પોતામા જ છે, પોતા [illegible]ની પ્રતીતિ કરવી પડે ધર્મના લક્ષણ માટે જુઓ ચાલુ પ્રસ્તાવના

" કલ્યાણપરંપરાનો હેતુ છે, જાતે શુદ્ધ છે અને શુદ્ધ ગુણથી ભરેલો
" છે એમાં જે શુદ્ધ ગુણની વાત કરવામાં આવી
એક ધર્મ " તે દશ પ્રકારના હોય છે અને તે આ પ્રમાણે હોય
" છે ક્ષમા, માર્દવ (નમ્રતા), શૌચ (બાહ્ય આંતર
" નિર્મળતા-પવિત્રતા), તપ (બાહ્ય અને અભ્યંતર), સંયમ (સત્તર
" પ્રકારે), મુક્તિ (લોભ ત્યાગ), સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, આર્જવ (સરળતા)
" અને ત્યાગ (પરિગ્રહ મુક્તિ) પંડિતો જ્યારે એ દશ લક્ષણયુક્ત
" ધર્મને જાણે છે ત્યારે એને સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપનાર તરીકે પીછાને
" છે અને એની તે શક્તિના સંબંધમાં જરા પણ વાદવિવાદ કરતા
" નથી, એની સ્વર્ગ મોક્ષ આપવાની તાકાત સ્વીકારી લે છે કેટલાક
" મૂઢ પ્રાણીઓ ધર્મની આથી ઉલટી રીતે અથવા વિપરીત રીતે
" કલ્પના કરે છે, કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેઓના ઉપર કરૂણાયુક્ત હૃદય
" વાળા પંડિત પુરૂષો તેમને તેમ કરતા વારે છે-અટકાવે છે આવા
" પ્રમાણથી સિદ્ધ થઇ શકે એવો એક જ ધર્મ છે તેનું વર્ણન પુંડરીક!
" મેં તારી પાસે કરી બતાવ્યું છે

" હવે એક બીજી વાત કરૂં તારી પાસે મેં તત્ત્વસંજ્ઞાવાળા મો-
" ક્ષમાર્ગની વાત કરી તે પણ પરમાર્થે એક જ છે અને પંડિતો તેને
" એક તરીકે જ પીછાની શકે છે આ વાત બરાબર ધ્યાન રાખીને તું
" સમજી લે એટલે તારા પ્રશ્નનો નીકાલ થઇ જશે
મોક્ષ માર્ગ " કોઇ એ મોક્ષને સત્ત્વ[1] નામ આપે છે, બીજા એને
પણ એકજ " લેશ્યાશુદ્ધિ કહે છે એકંદરે જોતા કોઇ એને શક્તિ
" કહે છે અને કેટલાક યોગીઓએ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
" એ પરમ વીર્ય છે એમ કહે છે એમાં જો ભેદ પડે છે તો તે નામ-
" માત્ર જ છે, એમાં અર્થનો ભેદ જરા પણ પડતો નથી તથા એના
" આચરણમાં પણ ધ્વનિ ભેદ સંભળાય છે તે આ પ્રમાણે -કોઇ એને
" અદૃષ્ટ કહેછે, કોઇ એને કર્મસંસ્કાર કહે છે, કોઇ
સત્ત્વ-વીર્ય " એને પુણ્ય અપુણ્ય(પાપ) કહે છે, કોઇ શુભ અ
નો ખુલાસો " શુભ કહે છે, કોઇ ધર્મ અધર્મ કહે છે, કોઇ પાશ[2]
" કહે છે-એ સર્વ જૂદા જૂદા પર્યાયો છે, એકાર્થ

૧ મોક્ષને માટે 'સત્ત્વ' વિગેરે શબ્દ જૂદા જૂદા દર્શનકારો વાપરે છે તે માટે જુઓ સર્વદર્શનસંગ્રહ

૨ પાશ. અચિત્ પદાર્થ એ શૈવ મતનો શબ્દ છે એ પશુ પતિ અને પાશ એવા ભેદ પાડે છે એનું વર્ણન શૈવમતના વિવરણમાં સર્વદર્શનસંગ્રહ ગ્રંથમાં જોવું

"સૂચવનાર જૂદા જૂદા શબ્દો છે એની હાનિ અથવા વૃદ્ધિ અનુક્રમે
"સસાર અને મોક્ષનુ કારણ બને છે, એટલે કે એ પુણ્ય પાપ પૈકી
"પુણ્યની હાનિથી અને પાપની વૃદ્ધિથી સસાર વધે છે વિગેરે સર્વ
"માટે સમજવુ એ જ્યારે ઘટી જાય (પુણ્યાદિ ઘટે) ત્યારે આ
"સસારમા સર્વે વિપત્તિઓ આવી પડે છે અને એ જ્યારે વધી પડે-
"વધતુ ચાલે ત્યારે સર્વ પ્રકારની વિભૂતિઓ સભવે છે

"વળી બીજાઓ વિશુદ્ધિની ચાર કોટિઓ કહે છે ઐશ્વર્ય, જ્ઞાન,
"વૈરાગ્ય અને ધર્મ-એ પણ એની એ જ વાત છે રજસ્ અને તમ-
"સ્થી જ્યારે સત્ત્વ ઘેરાઇ જાય-અવરાઇ જાય ત્યારે તે પ્રકાશતુ
"નથી અને તે વખતે તેના ઉપર જણાવેલા ઐશ્વર્ય જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને
"ધર્મ રૂપ ગુણો ઉલટાઇ જાય છે-વિપરીત થઇ જાય છે એમા રજ
"સ્ના આવરણથી વૈરાગ્યને બદલે અવૈરાગ્ય થઇ જાય છે, તમસ્ના
"આવરણથી ઐશ્વર્યને બદલે અનૈશ્વર્ય થઇ જાય છે અને એ જ તમ
"સ્ના આવરણથી ધ્યાન અને અધર્મનો સભવ ઉત્પન્ન થાય છે એ
"રજસ્ અને તમસ્માથી એક હોય ત્યા બીજો જરૂર હોય છે કારણ કે
"રજસ્ અને તમસ્ હમેશા એક બીજાની સાથે રહે છે સત્ત્વ જ્યારે
"મેલવાળુ હોય છે, રજસ્ તમસ્થી આવરણ પામેલુ હોય છે ત્યારે તે
"સર્વથા સસાર અને દુ ખનો હેતુ થાય છે અને તે જ્યારે મેલ વગરનુ
"હોય છે, શક્તિથી ભરપૂર હોય છે ત્યારે તે સુખ અને મોક્ષનુ કારણ
"બને છે એ સત્ત્વને એના મેલ વગરના નિર્મળ આકારમા પ્રાપ્ત
"કરવા માટે તપ ધ્યાન વ્રત વિગેરે અનેક પ્રકારના હેતુભૂત અનુષ્ઠાનો
"બતાવવામા આવેલા છે અને પરમ દૈવી તત્ત્વ પણ એ શુદ્ધ સત્ત્વ જ
"છે એ સત્ત્વને ગોચર જે જ્ઞાન હોય તે સાચુ જ્ઞાન છે, એના આશ્ર-
"યમા રહીને જે શ્રદ્ધાન પાળવામા આવે તે સાચી શ્રદ્ધા છે તેને વધા
"રનાર ક્રિયાને સાચી ક્રિયા કહેવામા આવે છે અને તેને માર્ગે ગમન
"કરવુ તે સાચો મોક્ષમાર્ગ છે જે પ્રાણીઓ-જે મહાન્ સત્ત્વો શુદ્ધ
"બુદ્ધિપૂર્વક તત્ત્વને બરાબર જાણી ગયા છે તેઓ તો પછી મેરૂની
"પેઠે ન હલાવી શકાય તેવા નિશ્ચળ ચિત્તવાળા થાય છે અને તેમને કોઇ
"પણ પ્રકારની ભ્રાન્તિ થતી નથી, શકા થતી નથી, મુઝવણ થતી
"નથી એવા શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા મહાન્ સત્ત્વો લોકો ઉપર મહા કૃપા
"લાવીને જે લોકો શુદ્ધ તત્ત્વમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઇ જ્યા ત્યા ભ્રમણ કરતા
"હોય છે, આડા અવળા ફેરા મારતા હોય છે તેમને વારે છે, રોક
"છે, સત્ય માર્ગ બતાવે છે આવી રીતે મેં તારી પાસે અત્યત સુદર

"સાચા સત્ત્વનુ વર્ણન કરી બતાવ્યુ એ સત્ત્વનો નિર્ણય કરીને મહા
"યોગીઓ પોતાના વિશાળ કાર્યની ઘટના કરે છે

"એ શુદ્ધ સત્ત્વ લોકોમા અવિચળ છે, એક છે, પ્રમાણથી સિદ્ધ
"છે અને તેવી જ રીતે મોક્ષ પણ અવિચળ છે, એક છે, પ્રમાણથી
"સિદ્ધ છે, અત્યત આહ્લાદ કરનાર હોવાથી સુંદર છે
મોક્ષ "અને સુસાધ્ય છે અનત શુદ્ધ બોધ (જ્ઞાન),
"અનત દર્શન, અનત આનદ અને અનત વીર્ય
"વાળા અમૂર્ત અને ત્રણ રૂપ વગરના (એકજ રૂપવાળા) આત્માનુ
"પોતાના સ્વરૂપમા રહેવુ તે મોક્ષનુ લક્ષણ છે એટલે કે અનત જ્ઞાન
"દર્શન આનદ અને વીર્યવાળો અમૂત એક સ્વરૂપવાળો આત્મા
"પોતાના અસન ગુણોમા રહે તેનુ નામ મોક્ષ છે એ મોક્ષનુ લક્ષણ
"છે પછી એવુ નામ સસિદ્ધિ કહો કે નિર્વૃતિ કહો, શાતિ કહો કે
"શિવ કહો, અક્ષય કહો કે અવ્યય કહો, અમૃત કહો, બ્રહ્મ કહો કે
"નિર્વાણ કહો એ સર્વ બીજા બીજા શબ્દો છે, પણ એ સર્વ મો
"ક્ષને જ બતાવનારા ધ્વનિઓ છે[1]

"આ સર્વ પ્રકારના જે કર્તવ્યો બતાવવામા આવ્યા છે તે લેશ્યા
"શુદ્ધિને માટે જ છે, લેશ્યાશુદ્ધિ મોક્ષ માટે જ છે અને તે મોક્ષ
"ઉપર જણાવ્યુ તેવા પ્રકારનો છે એટલે જેમા આત્મા સ્વરૂપસ્થિતિ
"પામે તે જ તેનો મોક્ષ છે અને તેવા પ્રકારની લેશ્યાશુદ્ધિ તે મોક્ષનુ
"કારણ છે

"લેશ્યાશુદ્ધિની વિશેષતા કે અલ્પતાના કારણે દેવગતિમા અ
"થવા મનુષ્યપણામા જે સયોગબળે સુખ મળી જાય છે તેને ત્યાગ
"કરવા યોગ્ય વસ્તુઓના વિભાગમા મૂકવામા આવે છે

---

૧ આની સાથે સરખાવો —

મહાનદ અમૃતપદ નમો, સિદ્ધિ કૈવલ્ય નામ,
અપુનર્ભવ બ્રહ્મપદ વળી અક્ષય સુખ વિસરામ
સિદ્ધ જગતશિર શોભતા
સનેય નિ:શ્રેય અક્ષરા દુ:ખ સમસ્તની હાણ,
નિરવરતી અપવર્ગતા, મોક્ષ મુગતિ નિરવાણ
સિદ્ધ જગતશિર શોભતા
અચલ મહોદય પદ લહ્યુ જોતા જગતના ઠાઠ
નિજનિજ રૂપેરે જૂજુઆ વીત્યા કરમ તે આઠ
સિદ્ધ જગતશિર શોભતા

"એવી રીતે સદ્ દેવ અને સદ્ ધર્મને નિવેદન કરનાર ઉત્તમ શાસ્ત્ર "એવા પ્રકારના જ મોક્ષને બરાબર પ્રતિપાદન કરનાર હોય છે જે "શાસ્ત્ર દૃષ્ટ તથા ઇષ્ટથી[1] અવ્યાહત છે-હણાતુ નથી અને સર્વ પ્રમા- "ણોથી પ્રતિષ્ઠિત છે તેવુ એક જ શાસ્ત્ર સર્વત્ર વ્યાપક છે અને તેવા "શાસ્ત્રને જ વ્યાપક તરીકે ઓળખવામા આવે છે આ તેનો ભાવાર્થ "કહેવામા આવ્યો છે એમા વિશેષ પ્રકારે ભાવ રહેલો છે તે જાણીને "એનો પોતાની મરજીમા આવે તેવા વિવિધ પ્રકારના શબ્દથી વ્યવ "ધાન કરેલ છે એને કોઇ વૈષ્ણવ કહે, કોઇ બ્રાહ્મણ નામ આપે, કોઇ "માહેશ્વર નામ આપે, કોઇ બૌધ નામ આપે અને કોઇ એને "જૈનેંદ્ર નામ આપે તેમા કાઇ વાધો નથી જો એનો મૂળ ભાન નાશ "પામતો ન હોય, ઉડી જતો ન હોય તો શબ્દભેદમાં કાઇ દૂષણ "આવતુ નથી, ડાહ્યા માણસો તો અર્થ જોઇને તેના ઉપર પ્રસન્ન "થાય છે, તેનો અદરનો ભાવાર્થ વિચારે છે, તેઓ માત્ર શબ્દ ઉપર "કે નામ ઉપર રાચી જતા નથી કે તેમા મુઝાઇ જતા નથી કોઇ "મનુષ્યને 'દેવ' કહેવામા આવે અને તેનામા ગુણ તો કાઇ હોય નહિ "છતા એ ગુણવિનાના માત્ર બે અક્ષરના સમુદાય 'દેવ' શબ્દથી "રાજી થઇ જાય તો તેને મૂર્ખ જ સમજવો

"આ પ્રમાણે હોવાથી કદાચ અન્ય તીર્થીઓ પોતપોતાના તી- "ર્થને વ્યાપક કહી બેસે તો તેમની સાથે તકરાર કરવાની જરૂર નથી

વિવાદ નથી
આગ્રહ નથી

"આ બાબત બહુ ગભીર છે અને ઊંડા ઉતરીને "સમજવા જેવી છે પુંડરીક મુનિ! બુદ્ધિ ઉપર "આવરણ આવી જવાને પરિણામે થતી વિકાર દૃષ્ટિ "જેમને હોય તેમને જ બહુ દર્શનો છે[2] એવો મોહ "થાય છે, પણ એ ખરેખર ખોટો મોહ છે જ્યારે પ્રાણીને એ "આચ્છાદન ઊડી જાય છે, જ્યારે એને સર્વ વસ્તુઓ બુદ્ધિગોચર "થાય છે અને જ્યારે એને સાચા દર્શનનુ ભાન થાય છે ત્યારે "ખરેખર એનામા ભેદબુદ્ધિ જરા પણ રહેતી નથી. આ શુદ્ધ "દર્શનમા ભેદબુદ્ધિને સ્થાન જ નથી.

"આ પ્રમાણે કહેવાનો એક ખાસ હેતુ પણ છે તે તુ સમજી લે "સર્વ વાદીઓના વિચારમા આત્મા તો સાધારણ છે, એટલે કે સર્વે

૧ દૃષ્ટ અને ઇષ્ટ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણથી અબાધિત વચન તે 'દૃષ્ટ' પોતે અગીકાર કરેલ આગમથી અબાધિત વચન તે 'ઇષ્ટ'

૨ વાસ્તવિક રીતે દર્શન તો એક જ છે

"આત્માનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે[1] હવે એ આત્મા પૈકી જે આત્મા "મોહનીય કર્મરૂપ મેલવાળો હોય તે મોક્ષમાર્ગને જોઇ કે જાણી શકતો "નથી જેમ આંખમા મેલ હોય ત્યારે વસ્તુદર્શન બરાબર થતું નથી "તે પ્રમાણે સમજવુ એ કર્મમેલનો જ્યારે ક્ષય થઇ જાય, નાશ થઇ "જાય, ત્યારે એ આત્મા યથાસ્થિત મોક્ષમાર્ગને જોઇ જાણી શકે છે, "પછી એ આત્મા ગમે ત્યા રહ્યો હોય તો પણ આપોઆપ એના "લક્ષ્યમા મોક્ષમાર્ગ બરાબર આવી જાય છે, એ માર્ગ એની નજર "સન્મુખ પોતાના બળથી આવી જાય છે આવી સ્થિતિ થયા પછી "પ્રાણી પરમાર્થને બતાવનાર સાચા દર્શનને બરાબર જોઇ શકે છે, "પછી તે પોતાનો ખોટો આગ્રહ મુકી દે છે-આવી સ્થિતિ માર્ગપર "આવનારની થાય છે એમ ઘણા ડાહ્યા વૈજ્ઞાનિકો કહી ગયા છે વળી "સુજ્ઞો કહી ગયા છે કે જે પ્રાણી તદ્દન મૂઢ હોય-શૂન્ય હોય અને જે "ગુણદોષ જોઇ શકતો ન હોય, જેને ગુણદોષની પરીક્ષા ન હોય "તેવો પ્રાણી સિદ્ધાન્ત રૂપ વિષમ (આકરા) જ્ઞાનને કેમ મેળવી "શકે? કેમ ઝીલી શકે? બાકી 'હુ સારો' તુ ખરાબ! મારૂ દર્શન "સુંદર! તારૂ દર્શન ખરાબ!' એવુ બોલવુ, માનવુ કે એવી વાતો "કરવી એ તો ઉઘાડી રીતે મત્સર છે, દ્વેષ છે, અદેખાઇ છે

"આ લોકમા જે જે પ્રાણીઓ યથાયોગ્ય દૃષ્ટિવાળા છે તે સર્વ "ભાઓ આ તાત્ત્વિક શુદ્ધ દર્શનમા જ રહેલા છે[2] આવા વિશાળ

વ્યાપકતા નો હેતુ

"દર્શનમા રહેનારને 'મારૂ મારૂ'-એવો પ્રકાર તો "નાશ જ પામી ગયેલો હોય છે તેથી તેઓ વાદ-"વિવાદ કરતા નથી અને કદાચ કરે છે તો સર્વને "એકરૂપતા (સમાન રૂપપણુ) આપે છે, સર્વની "અદર ઊંડાણમા એકવાક્યતા (તુલ્ય સમાનતા) છે તેનુ ભાન કરાવે "છે હવે કેટલાક પ્રાણીઓ એવા હોય છે કે જેઓના મળ નાશી "પામી ગયેલા ન હોવાને કારણે જેઓ વિપરીત નજરે જોનારા હોય "છે તેઓ મત્સર કે અભિમાનમા આવી જઇને પોતાના તીર્થને જ "વ્યાપક કહે છે, તેને સર્વવ્યાપક કહેવરાવવાનો દાવો કરે છે એવા

---

૧ અહીં મૂળ ગ્રથ રો એ સો વાળા પુસ્તકનું પૃ ૧૨૨૬ શરૂ થાય છે

૨ આ નયજ્ઞાનનો પાયો છે દૃષ્ટિબિંદુઓમા અંશ સત્ય છે નય જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિંદુઓ છે તેમને નણવા, તેટલા પૂરતા તેમને સત્ય તરીકે સ્વીકારવા અને તેમનું દૃષ્ટિબિન્દુ સમજવુ એ નયજ્ઞાન છે નયજ્ઞાનના સિદ્ધાંત ઉપર જૈનદર્શનની વ્યાપકતા છે

"જન્માંધ માણસોને ઉત્તર જ ન આપવો સારો અને બની શકે તો "તેઓને તત્ત્વ માર્ગપર લઇ આવવાનો બોધ આપવો આ દુનિ- "યામાં મોહનો વિનાશ કરવા સમાન અન્ય બીજો ખરેખરો "મહાન ઉપકાર એક પણ નથી.

"પુંડરીક! તેં સવાલ પૂછ્યો કે અન્ય તીર્થીઓ પોતાના તીર્થને "વ્યાપક કહે-વ્યાપક હોવાનો દાવો કરે તો તેનો તેટલા માટે "ઉત્તર શો? તે સબંધમાં જે ઉત્તરની સામે કોઇ "પણ પ્રતિઘાત ન કરી શકે એવો જે ઉત્તર હતો તે "તને જણાવ્યો વાત એમ છે કે દૃષ્ટિવાદ[1] નામનું બારમું અંગ છે તે "મોટા દરિયા જેવું છે, તે સઘળા નયોના સાગર જેવું છે, તે સાગ- "રમા કુદૃષ્ટિરૂપ સર્વે નદીઓ આવી મળે છે એ સઘળું તું સ્ફુટ જોઇ "શકીશ જ્યારે તું એનો અભ્યાસ બરાબર કરીશ ત્યારે તારા સર્વે "સંદેહો દૂર થઇ જશે અને તે વખતે તને પાકી ખાતરી થશે કે "સર્વજ્ઞ મહારાજના વચનથી વધારે શ્રેષ્ઠ કોઇ પણ વચન નથી"

સમંતભદ્રાચાર્યે આ પ્રમાણે વિસ્તારથી ખુલાસાઓ પુંડરીક મુનિના પ્રશ્નને અંગે કર્યા

પ્રકરણ ૨૨ મું.

અનુસુંદર પુંડરીક મહાભદ્રા સુલલિતાનો મોક્ષ.

મહાત્મા સમંતભદ્ર આચાર્યે જૈનદર્શનની વ્યાપકતા પ્રમાણુથી બતાવી, તેનું વિશાળ તત્ત્વ બતાવતાં દેવ ધર્મ અને મોક્ષની એકવાક્યતા સિદ્ધ કરી, અન્ય તીર્થીઓમાં રહેલા અંશ સત્યને યોગ્ય સ્થાન આપ્યું, જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિન્દુઓને સમજવા સૂચના કરી, અંશ સત્ય અને સાર્વત્રિક સત્યના ખુલાસા કર્યા, એકવાક્યતામાં વિવાદને કે આગ્રહને સ્થાન નથી એમ બતાવ્યું, ધર્મવિચારણામાં મત્સરનો ત્યાગ કર

[1] દૃષ્ટિવાદ આ બારમું અંગ હતું, ઘણું વિશાળ હતું અગિઆર અંગના કાંઇક વિભાગો હાલ લભ્ય છે (જુઓ નોટ પૃ ૮૯) દૃષ્ટિવાદ અંગ વિચ્છેદ ગયું છે

તાની જરૂરીઆત સમજાવી અને સર્વજ્ઞ વચનમાં અનેક દૃષ્ટિઓ મળી જાય છે તે સૂચવ્યું સૂરિમહારાજનું એ વિસ્તારવાળું ભાષણ સાંભળીને પુંડરીકના મનનું સંપૂર્ણ સમાધાન થયું, ગુરૂમહારાજે છેવટે જણાવ્યું કે એ સર્વ બાબતોનો મેળ બારમા દૃષ્ટિવાદ અંગના અભ્યાસથી મળશે તેથી પુંડરીકને આગમનો વિશેષ અભ્યાસ કરવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા થઇ આવી અને તે વખતથી વિશેષ અભ્યાસ તેણે શરૂ કરી દીધો ધીમે ધીમે ત્યાર પછી તે દ્વાદશાંગી વિગેરે સર્વ આગમના ધારણ કરનાર થઇ ગયા આગમની અનેક કુંચીઓ (અનંત ગમ અને પર્યાય યુક્ત) સમંતભદ્રાચાર્યે કૃપા કરીને વિગતવાર પુંડરીકને બતાવી દીધી અને પુંડરીકે તે સર્વને ગ્રહણ કરી લીધી

સમંતભદ્રમોક્ષ.

પુંડરીક આગમ રહસ્યજ્ઞ.
તેની આચાર્યપદે સ્થાપના.
અને સૂરિમહારાજનું નિર્વાણ.

સિદ્ધાન્તના રહસ્યને જાણનારા આચાર્યમહારાજશ્રીની કૃપાથી આગમમાં રહેલા સર્વ ભાવોને ઘણા વિસ્તારથી પુંડરીકમુનિ પામી ગયા, એના ઊંડાણમાં સારી રીતે તેઓ ઉતરી ગયા અને એ રહસ્યજ્ઞાન એણે પચાવ્યું, જેને પરિણામે સર્વજ્ઞ મહારાજના આગમનો સુંદર ભાવ એના મનમાં જામી ગયો પછી આચાર્યશ્રીએ એને દ્વાદશાંગીનો અનુયોગ[1] અને ગચ્છની અનુજ્ઞા આપી પોતાની આચાર્ય પદવીનું સ્થાન તેને આપતાં આચાર્યશ્રી સમંતભદ્ર ઘણા રાજી થયા, પોતાની પાછળ શાસનના રક્ષકની સ્થાપના કરી પોતે અનૃણી થયા અને યોગ્યને યોગ્ય પદવી આપવાથી પોતાના મનમાં સંતોષ પામ્યા જે વખતે પુંડરીક મહામુનિને આચાર્યપદે સ્થાપવામાં આવ્યા તે દિવસથી આઠ દિવસ સુધી દેવોએ અને મનુષ્યોએ વિધિપૂર્વક અને ઘણા આનંદ સાથે દેવની અને સંઘની પૂજા ભક્તિ કરી અને સર્વે બહુ રાજી થયા

પુંડરીક મોક્ષ

પુંડરીક આચાર્યની વિભૂતિ.
વિહાર, ઉપદેશ, નિયંત્રણા.
છેવટે ધનેશ્વરને આચાર્યપદ.

પુંડરીક આચાર્ય ત્યાર પછી ઘણા પ્રગત થતા ગયા એમને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું આગળ જતાં એમને મનપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું

1 અનુયોગઃ સૂત્રની વ્યાખ્યા

પુંડરીક સૂરિ શાસનને ઘણા દીપાવનાર નીવડ્યા તેઓશ્રીએ દેશનારૂપ કિરણોવડે સૂર્યની પેઠે ભવ્ય પુંડરીકોની (કમળોની) મહા મોહના તમસ્ રૂપ નિદ્રાને ઉડાડી દીધી એટલે સૂર્ય જેમ નિદ્રાને ઉડાડે છે અને કમળને વિકસ્વર કરે છે તેમ એ સૂર્ય જેવા પ્રતાપી આચાર્યે ભવ્ય પ્રાણીઓના મોહના અધકાર રૂપ નિદ્રાને ઉડાડી દીધી અને પોતાની દેશના રૂપ કિરણો વડે સર્વ ભવ્યકમળોને જાગૃત કર્યા-વિકસ્વર કર્યા તે કારણને અગે અને તે હેતુ ધ્યાનમા રાખીને તેઓએ વિહાર કર્યો, તેઓ એક દેશથી બીજે દેશ ગયા અને દરમ્યાન પોતાની સાધુચર્યામા બરાબર સ્થિત રહ્યા, તેમણે નિરતિચાર ચારિત્ર પાળ્યુ અને અનેક ગુણવિભૂષિત મોટો શિષ્યસમુદાય એકઠો કર્યો તેઓએ દાન શીળ તપ અને ભાવ રૂપ ચારે ધર્મના પાયાને અનુક્રમે પાળ્યા-જીવનના પ્રથમ પહોરમા ત્યાગ (દાન) ધર્મ સ્વીકાર્યો, બીજા જીવનકાળમા શીળ પાળ્યુ, વિશિષ્ટ વર્તન આદર્યું, ત્રીજા કાળમા ઊચા પ્રકારનો તપ આદર્યો અને ચોથા વિભાગમા ભાવધર્મનો આદર કર્યો આવી રીતે ધર્મજીવનના ચારે પહોરોમા યોગ્ય આચરણા કરી આખા દિવસના આકારને ધારણ કરનારા જીવનને સુંદર રીતે વ્યતિત કરી તેને અતે જિનશાસનને સારી રીતે પ્રકાશિત કર્યું છેવટે એ પુંડરીક સૂરિરૂપ સૂર્યે જ્યારે જીવન દિવસનો છેડો નજીક જોયો, તેનો સધ્યાસમય નજીક આવતો અનુભવ્યો એટલે સાયકાળને યોગ્ય સલેખના[1] આદરી

એ અત આરાધના કરવાનો પ્રસગ જાણી પ્રથમ તો ધનેશ્વર નામના પોતાના શિષ્યરત્નને આચાર્યસ્થાને સ્થાપન કર્યા એ ધનેશ્વરમુનિએ ઉગ્ર ક્રિયાનો અભ્યાસ કર્યો હતો, યોગ ક્રિયાઓ આદરી હતી અને વળી તેઓશ્રી સર્વ આગમનો પાર પામી ગયા હતા આવી રીતે ક્રિયા અને જ્ઞાનના પારગામી શિષ્યરત્નને આચાર્યસ્થાન આપી કૃતકૃત્ય થયા

ધનેશ્વરને અનુશાસન.
શિષ્યવર્ગને નિયત્રણા.

ત્યાર પછી આચાર્ય પુંડરીકે ધનેશ્વરને સૌંથી આગળ કરી તેમના પર ગચ્છનો ભાર મૂકયો અને તેમને નીચે પ્રમાણે અનુજ્ઞા કરી —

"અહો મહા ભાગ્યશાળી ! આ જિનાગમ (તીર્થંકર મહારાજના
"શાસ્રો) સસારરૂપ મહાપર્વતોને ભેદી નાખવાને વજ્ર જેવા છે, પણ તે
"દુ ખે કરીને મેળવી શકાય તેવા છે તેને તમે જાણ્યા છે, તેથી તમે
"ધન્ય છો

---

૧ સલેખના: મરણ સમય નજીક જાણી આરાધના કરવી તે

"વળી આજે તમારા પર જે પદનુ આરોપણ કરવામા આવે
"છે તે આ દુનિયામા સર્વથી ઉત્તમ સપત્તિઓનુ પદ છે, મહાસ્થાન
"છે, એ સ્થાને મહાસત્ત્વ ધીર વીર પુરૂષો અગાઉ આવી ગયા છે
"અને એ આત્મસપત્તિઓનુ અતિ પવિત્ર સ્થાન છે ભાઇ! એ પદ
"ભાગ્યશાળીઓને જ અપાય છે જે મહાસત્ત્વો એ પદનો પાર પામે
"છે તેઓ ખરેખર ધન્ય છે એવા ભાગ્યવાન્ રત્નાધિકો એ પદનો
"પાર પામીને સસારનો પણ પાર પામે છે

"આ સર્વ મહાત્મા સાધુઓનો સમુદાય સસારઅટવીથી ભય
"પામીને મુઝાઇ ગયેલો છે તે અત્યારથી તારે શરણે છે, તુ તેઓને
"સસારઅટવી ઓળઘાવી શકે તેવો શક્તિમાન્ છે અને તેટલા માટે
"એ મુનિસમુદાય તારે શરણે આવ્યો છે

"પોતે પરમ ઐશ્વર્યયુક્ત (પરમેશ્વરના) નિર્મળ ગુણોને પ્રાપ્ત કરીને
"ભાગ્યશાળી પ્રાણીઓ સસારથી ભય પામેલા પ્રાણીઓનુ રક્ષણ કરે
"છે, તેમને સસારભયથી મુક્ત કરે છે હવે એ સસારીજીવો ખરેખરા
"ભાવરોગથી પીડાતા છે અને તુ સાચો ભાવ વૈદ્ય છે, તો તારે એવા
"ઉત્તમ સસારી જીવોને ભાવવ્યાધિના દુખથી પ્રયત્નપૂર્વક છોડાવવા
"પ્રયાસ કરવો જોઇએ જે ગુરૂ પોતે ચારિત્ર ક્રિયામા અપ્રમત્ત હોય
"છે પારકાનુ હિત કરવામા ઉદ્યમવાળા હોય છે, મોક્ષ ઉપર દૃઢ
"લક્ષ્યવાળા હોય છે અને સસારકેદખાના તરફ તદ્દન નિસ્પૃહ હોય
"છે તેઓ પ્રાણીઓને દુખ અને વ્યાધિથી મૂકાવી શકે છે

"તુ આ સ્થાનને યોગ્ય છે અને તને આવા પ્રકારે પ્રેરણા કરવી
"એ કલ્પ છે (શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે) તેથી મેં તને આટલી પ્રેરણા
"કરી છે ટુકામા તારે તારા ગચ્છાધિપતિના સ્થાનને અનુરૂપ પ્રયત્ન
"સવદા કરવો"

આ પ્રમાણે ધનેશ્વરસૂરિને આચાર્ય પુડરીકે અનુશાસન કર્યું તે વખતે સર્વ હકીકત ધનેશ્વરસૂરિ માથુ નીચુ નમાવીને વિનયપૂર્વક સાભળી રહ્યા ત્યાર પછી આચાર્યશ્રીએ શિષ્યવર્ગ તરફ નજર ફેરવીને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો —

"હે શિષ્યો! તમારે સર્વેએ લક્ષ્યમા રાખવુ કે આ ધનેશ્વરસૂરિ
"એક ખરેખર સસારસાગરને ઉતારી આપનાર મજબૂત વહાણ
"જેવા છે અને તમારે એ સાગરનો પાર પામવો છે–તો તમારે એ
"વહાણને કદિ પણ છોડવુ નહિ

"તમારે એની તરફ હમેશા અનુકૂળ થઇને રહેવુ અને કદિ પણ "એને પ્રતિકૂળ થઇને કાંઇ કરવુ નહિ, એના હુકમમા સર્વદા રહેવુ જેથી "તમે તમારા ઘરબારનો ત્યાગ કરી આટલો મોટો ભોગ આપ્યો છે તે "સર્વ સફળ થાય જો તમે એમ નહિ કરો અને એને પ્રતિકૂળ થઇને "રહેશો તો આ આખા જગતના બધુ શ્રીતીર્થંકરદેવની આજ્ઞાનો "તમે લોપ કરેલો ગણાશે અને ભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ કરવાથી "આ ભવમા અને પરભવમા તમને અનેક પ્રકારની વિડબનાઓ "ઉત્પન્ન થશે તે તો તમે સમજો છો—તેથી તમારે એની આજ્ઞામા "સર્વદા અનુકૂળપણે રહેવુ એક કુળવધૂ હોય અને કોઇ કાર્યને અગે "સ્ખલના થવાથી સાસુ સસરા પતિ આદિથી કદાચ તિરસ્કાર પામી "હોય અથવા તેને ગમે તેમ કહેવામા આવ્યુ હોય તો પણ જેમ તે "સગરાના ઘરને અને પતિના પાદસેવનને છોડતી નથી તેવી રીતે "તમારા કાર્યને અગે તમને નિયત્રણા કરવામા આવે કે તમને તર- "છોડવામા આવે તો પણ તમારે તેઓશ્રીના પાદમૂળને જીદગીપર્યંત "છોડવા નહિ, તેના તરફ જરા માત્ર પણ અનાદર કરવો નહિ

"જેઓ ગુરૂમહારાજની સેવના સર્વદા ઉઠાવી રહેછે તેઓ જ "ખરા જ્ઞાનને યોગ્ય છે, તેઓનુ જ દર્શન નિર્મળ છે અને તેઓનુ "જ ચારિત્ર સ્થિર (નિષ્પ્રકપ-ન હાલે ચાલે તેવુ) છે.

પુંડરીક પ્રણિધાન.

આ પ્રમાણે શિષ્યો સમક્ષ પુંડરીક આચાર્યે ભાષણ કર્યું, શિષ્યોએ એ વચનોને નમન કરી અગીકાર કર્યું અને પુન ગુરૂ મહારાજને વદના કરી આ પ્રમાણે પોતાનુ કર્તવ્ય બજાવીને પુંડરીકસૂરિએ ગણને છોડી દીધો અને પોતે કોઇ ગિરિગુફા તરફ પ્રયાણ કર્યું

ગિરિગુફામા જઇને તેઓ સ્થીર થયા મહાતપના અનુષ્ઠાનથી તેમના શરીરમાથી લોહીમાસ વિગેરે સુકાઇ જઇને માત્ર હાડકા અને ચામડા રહ્યા છતા એ ધીર મનસ્વી મહર્ષિ પરીષહ સહન કરવા માટે એક શુદ્ધ શિલાતલ ઉપર સ્થિત થઇ ગયા

ત્યાર પછી તેઓશ્રીએ ભાવપૂર્વક પચનમસ્કાર મત્રનુ સ્મરણ કરવા માડ્યું, એના ઉપર ચિત્તને લગાડીને હૃદયમા સિદ્ધજીવોને સ્થાપન કરીને અને અન્યત્ર નજર કરવાનુ પણ દૂર કરીને તેમણે પ્રણિધાન (એકાગ્રપણુ) આદર્યું એવા પ્રકારનુ પ્રણિધાન ધર્મ અને શુક્લ ધ્યાનનુ કારણ છે તેથી મહા ભાગ્યવત સત્ત્વે અત્યત વિશુદ્ધ બુદ્ધિપૂર્વક અને તીવ્ર સવેગ સાથે એનો આદર કર્યો એ પ્રણિધાન[1] એમણે નીચે પ્રમાણે કર્યું—

---

૧ પ્રણિધાનઃ યોગશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ ચિંતનવિશેષ રૂપ એક પ્રકારની સમાધિ

"જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને વીર્યને મેળવવા તત્પર બનેલો "મારો અતરાત્મા એક જ છે, એ જ મારો છે, એના સિવાયની "બાકીની સર્વ ચીજોનો મેં ત્યાગ કરી દીધો છે, મેં સર્વ વસ્તુઓને "છોડી દીધી છે રાગ દ્વેષ મહામોહ અને કષાય રૂપ ભયકર "આકરા મેલોને ધોઇ નાખીને હુ અત્યારે વિશુદ્ધ થયો છુ અને "ખરો સ્નાતક[1] થયો છુ હે સર્વ જીવો ! તમે મને ક્ષમા કરજો ! "મારે સર્વ જીવો તરફ ક્ષમા છે, સર્વ સાથે હુ ખમાવુ છુ, મારો "આત્મા અત્યારે વૈર વિરોધ રહિત હોઇ તદ્દન શાત થઇ ગયો "છે અત્યાર સુધી કોઇ પણ બહારની (પરભાવની) ચીજ કે "જે જરા પણ આતરિક ન હોવા છતા જેને મેં આતરિક "ચીજ તરીકે-પોતાની તરીકે માનવાની ભૂલ કરી હોય-માની "લીધી હોય તે સર્વ અત્યારે ત્યજી દઉં છુ, વોસરાવી દઉં છુ

"મહાત્મા તીર્થંકર ભગવાનો, ગતપાપ સિદ્ધો, વિશુદ્ધ "ધર્મ અને સાધુઓ મને મગળ કરનારા થાઓ[2] આખા ત્રણ "ભુવનમા એ ચારને જ (અરિહત, સિદ્ધ, સાધુ અને સદ્ધ "ર્મને જ) હુ ઉત્તમ તરીકે-ઉચ્ચ નાયક તરીકે સ્વીકારૂ છુ અને "સસારથી ભય પામીને એ ચારને શરણે જાઉં છુ

"હુ અત્યારે સર્વ કામોથી નિવૃત્ત થાઉં છુ, મારા મનના "વિકલ્પજાળોનો તદ્દન નિરોધ કરૂ છુ હુ અત્યારે સર્વ "જતુઓનો બંધુ છુ અને સર્વ સ્ત્રીઓનો પુત્ર છુ સર્વ પ્રકારના "મન વચન કાયાના યોગોનો નિરોધ કરનાર શુદ્ધ સામાયકમા હુ "અત્યારે વર્તું છુ—સઘળી મન વચન અને કાયાની ચેષ્ટાઓનો મેં "ત્યાગ કર્યો છે અને હે પરમેશ્વર મહા ઉદાર સિદ્ધસત્ત્વો ! તમે "કૃપા કરી મારી સામુ જુઓ ! મારા પર તમારી કરૂણા નજર "નાખો ! મારામા અત્યારે સવેગનો રગ બરાબર જામ્યો છે હે

---

૧ સ્નાતક એના ઘણા અર્થ થાય છે બ્રહ્મચર્યાવસ્થા પૂરી કરી ગૃહસ્થા શ્રમ માડે તે વખતે તે 'સ્નાતક' કહેવાય છે બીક્ષા ઉપર આધાર રાખનાર બ્રાહ્મણને પણ કોશકાર સ્નાતક કહે છે મળ ધોઇ સાફ થનાર આત્માને અત્ર સ્નાતક તરીકે ઉદ્દેશેલ હોય એવી મતલબ જણાય છે

૨ અત આરાધનામા આ નીચે લખેલા ચાર શરણ કહ્યા છે —

અરિહત શરણમ્
સિદ્ધ શરણમ
સાહુ શરણમ્
કેવળીપન્નતો ધમ્મ શરણમ્

" પ્રભો ! મેં કોઇ પણ ખરાબ આચરણ આ ભવમા કે અન્યત્ર
" કર્યું હોય, મારાથી થઇ ગયુ હોય તે સર્વને હુ નિંદુ છુ, વારવાર
" નિંદુ છુ

" હુ સર્વ ઉપાધિથી વિશુદ્ધ થયેલો છુ મારી અત્યારે આવી
" મતિ વર્તે છે બાકી એનુ ખરૂ તત્ત્વ તો કેવળી ભગવાન્ જાણે છે

" હુ સસારપ્રપચથી તદ્દન અળગો થઇ ગયો છુ, તેના તરફ
" તદ્દન પ્રેમ વગરનો થઇ ગયો છુ, મને અત્યારે તો માત્ર એક
" મોક્ષની જ લગની લાગી છે અને મેં અત્યારે જન્મમરણનો
" સર્વથા નાશ કરનાર મહાત્મા જિનેશ્વરોને મારી જાત અર્પણ
" કરી દીધી છે, મારો આત્મા તેમને સમર્પણ કર્યો છે, એ મહા
" ત્માઓને સદ્‌ભાવપૂર્વક મારૂ ચિત્ત અર્પણ કર્યું છે, તેઓ હવે
" પોતાની શક્તિથી મારા બાકીના કર્મોનો છેદ કરો"

પાદપોપગમ. એ પ્રમાણે પ્રણિધાન કરીને એ મહાત્મા શરીરને વોસરાવીને એક શિલાતળ પર બેઠા અને સર્વથા નિ સગ થઇ તેઓશ્રીએ પાદપોપગમ[1] અણુશણ આદર્યું

ઉપસર્ગો. ત્યા તેઓશ્રીને દેવોના અને અસુરોના અનેક ઉપ સર્ગો થયા તે સર્વ તેઓશ્રીએ ઘણી શાતિથી પો તાના તેજથી અને બળથી સહન કર્યા તેઓશ્રીએ તીર્યંચોના તેમજ મનુષ્યોના ઉપસર્ગો પણ તેટલા જ ધૈર્યથી સહન કર્યા

---

૧ પાદપોપગમ એ અણુશણનો એક પ્રકાર છે ખાવુ નહિ તે આહાર ત્યાગ એના બે ભેદ છે (૧) ઇત્વર અને (૨) યાવત્કથિક ઉપવાસથી માંડીને ૭ માસ સુધી ભોજનત્યાગ તે ઇત્વર અને યાવત્જીવ ત્યાગ તે યાવત્કથિક એ બીજા યાવત્કથિકના ત્રણ વિભાગ છે પાદપોપગમ, ઇગિતમરણ અને ત્રીજુ ભત્ત પચ્ચ ખ્ખાણ એ ત્રણે વળી નિહારિમ અને અનિહારિમ હોય છે અણુશણ પછી શરી રને હલાવવુ પડે, બહાર કાઢવુ પડે તે નિહારિમ અને તે જ સ્થાનકે રહેવાનુ તે અનિહારિમ પાદપોપગમ' એટલે વૃક્ષની માફક એક જ સ્થળે નિશ્ચળ રહેવુ ચારે આહારનો ત્યાગ કરીને જે સ્થાને અણુશણ કર્યું હોય ત્યા જ નિશ્ચળપણે રહે, પરતુ પોતાની મેળે હાલે ચાલે નહિ, શરીરની કોઈ પણ પ્રકારે શુશ્રૂષા કરે કરાવે નહિ એ એનો ભાવ છે

શુક્લધ્યાન. તેઓશ્રીએ ત્યાર પછી ધર્મધ્યાન ધ્યાવતા પોતાના અનેક કર્મોનો નાશ કરી નાખ્યો ત્યાર પછી તેઓશ્રીએ શુક્લધ્યાન આદર્યું પોતાના વીર્યરૂપ અગ્નિના જોરથી તેઓશ્રીએ કર્મના જાળાઓને બાળવા માંડ્યા

ક્ષપકશ્રેણિ.[1] આખરે તેઓએ શુભ ધ્યાનમા વધતા વધતા ક્ષપકશ્રેણિ આદરી અને ક્રમપૂર્વક કર્મોને બાળી નાખ્યા

કૈવલ્ય. ત્યાર પછી જ્યારે તેઓશ્રીએ પોતાના મહાન્ વીર્યથી ચારે ઘાતીકર્મોને ભસ્મીભૂત કર્યા ત્યારે તેઓશ્રીને અનત વસ્તુઓને ગોચર કરનાર કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ, પ્રગટ થયુ

મહોત્સવ. તે વખતે ચારે પ્રકારના દેવતાઓ[2] તેઓશ્રીના ગુણોથી ખેંચાઇને તેમની પૂજા કરવા માટે ત્યા એકઠા થયા કિન્નરો તે વખતે મધુર સ્વરે ગાવા લાગ્યા, આકાશમા દેવદુદુભિઓ વગાડવા લાગ્યા અને દેવીઓ નાચવા લાગી તેઓએ ચારે તરફથી નજીકના પ્રદેશમાથી રજ કચરો દૂર કર્યા, સુગધી પાણીનો વરસાદ વરસાવ્યો અને મનોહર પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી એ પ્રદેશમા થયેલી સુગધી પાણીની વૃષ્ટિથી અને ફૂલોની ગધથી તેમજ ચારે તરફ દૂર દૂર ફેલાતા દિવ્ય ગધની સુવાસથી ત્યા ખેંચાઇને આવેલા અનેક ભમરાઓએ પોતાનો સુદર ઝકારનો અવાજ કરીને આખા પ્રદેશને રમ્ય બનાવી દીધો અત્યત ભક્તિ રસમા લીન થયેલા દેવતાઓએ ચદનથી કેવળીનુ આખુ શરીર લેપ્યુ, દિવ્ય ધૂપથી વધારે સુવાસિત બનાવ્યુ, તેજસ્વી દેદીપ્યમાન મુગટ સાથે તેઓ મુનીશ્વરને પગે પડી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને પોતાની પાપશુદ્ધિ માટે તેમના પગની પવિત્ર રજ પોતાના માથાપર લઇને પોતાને અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા

---

૧ ક્ષપકશ્રેણિ મોટી પ્રગતિ પછી જેનો પાત થવાનો હોય તે ઉપશમશ્રેણિ માંડે છે સીધી પ્રગતિ કરનાર ક્ષપક માંડે છે જુઓ પ્ર ૮ પ્ર ૧૮ નોટ. (પૃ ૨૦૨૭)

૨ અહીં ચાર પ્રકારનો દેવસઘ આવ્યો જણાય છે તેમા ચાર પ્રકારના ભુવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકનો સમાવેશ થાય છે મનુષ્યો ત્યા આવ્યા હોય તેમ સબધપરથી જણાઇ નથી

સમુદ્ઘાત. આવી રીતે દેવતાઓ પ્રમોદથી ભરપૂર થઇ મુનીશ્વરની બાજુમા ખડા થઇ રહ્યા હતા તે વખતે તેઓશ્રીને સમુદ્ઘાત[1] અવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ

યોગનિરોધ. સમુદ્ઘાતથી સર્વે કર્મોનુ સમીકરણ કર્યા પછી તેઓશ્રીએ ત્રણે યોગનો નિરોધ કરવા માડ્યો[2]

શૈલેશીકરણ. એવી રીતે અનુક્રમે યોગનો નિરોધ કરતા તેઓશ્રીને શૈલેશી ક્રિયા પ્રાપ્ત થઇ[3]

પરમપદ. શૈલેશીકરણ પ્રાપ્ત કરી અતમુહૂર્ત્તમા તેઓશ્રીએ ત્રણેપ્રકારના દેહ(યોગ)ને મૂકીને પરમપદ–મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યું

દેવોએ તે વખતે તેમની મહાપૂજા વિશેષ પ્રકારે કરી અને પોતાની ફરજ બજાવ્યાના ઊંચા ખ્યાલ સાથે અત્યત આનદપૂર્વક તેઓ પોતાના પાપસમૂહને ખપાવી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા

<u>**મહાભદ્રા મોક્ષ.**</u>

મહાભદ્રા મોક્ષ.
સુલલિતા મોક્ષ.
શ્રીગર્ભ દેવલોકે.
સામાન્ય પ્રગતિ.

---

૧ સમુદ્ઘાત સમ એટલે એકીભાવે ઉત્ એટલે પ્રબળપણે ઘાત એટલે કર્મનો વિનાશ કરવો તે સમુદ્ઘાત આત્માના પ્રદેશો મૂળ શરીરથી બહાર જે જે કારણે નીકળે તેને સમુદ્ઘાત' કહે છે 'જીવ સમુદ્ઘાત' સાત પ્રકારની છે વેદના, કષાય, મરણ, વૈક્રિયશરીરકરણાવસર, તેજોલેશ્યા ફોરવવા અવસર, આહારકશરીર કરણાવસર અને કૈવલ્ય સમુદ્ઘાત છેલ્લીમા કર્મની સરખાઈ થાય છે એનો વખત આઠ સમયનો છે જુઓ નોટ અ ૮ પ્ર ૧૮ (પૃ ૨૦૨૭)

૨ અહી શુક્લધ્યાનના પ્રથમના બને પાયા હોય છે યોગનો નિરોધ તેરમા ગુણસ્થાનકની આખરે થાય છે

૩ તેરમા ગુણસ્થાનકને અતે મનોયોગ તથા વચનયોગ રૂધ્યા પછી કાય યોગ રૂધતા હોય તે વખતે શુક્લધ્યાનનો ત્રીજો પાયો પ્રાપ્ત થાય છે અને ચૌદમે ગુણસ્થાનકે ચોથો પાયો પ્રાપ્ત થાય તે શૈલેશી કરણ છે એ ચોથો પાયો યોગના અભાવે પ્રાપ્ત થાય તે 'શૈલેશીકરણ' છે એ ચોથો પાયો યોગના અભાવે પ્રાપ્ત થાય છે અને ધ્યાનપૂર્વક કરેલા પ્રયોગને પરિણામે થાય છે

હવે દેવી મહાભદ્રા સાધ્વી પણ પ્રવર્તીની યોગ્ય પોતાની ફરજ બજાવી પોતાને યોગ્ય ક્રમપૂર્વક આગળ વધતા ક્ષપકશ્રેણિમા આરૂઢ થઇ સર્વ કર્મોને ભસ્મીભૂત કરી મોક્ષે ગયા, પણ એના સબધમા એ ટલો ફેર પડ્યો કે એ ભક્તપરિજ્ઞા[1] અણશણ પૂર્વક મોક્ષે ગયા

<u>સુલલિતા મોક્ષ.</u>

સુલલિતા સાધ્વીએ ઉપર જણાવ્યા તે તપો બહુ પ્રકારે આદર્યા તેને પરિણામે રત્ન જેમ ખારથી નિર્મળ થાય છે તેમ તેનુ ચિત્તરત્ન વધારે નિર્મળ થતુ ગયુ આખરે શરીરરૂપ પાજરાને છોડી કર્મોનો ક્ષય કરી ભક્તપરિજ્ઞા અણશણ વડે તેઓ મોક્ષે ગયા

* * *

શ્રીગર્ભરાજા અને બીજા સાધુઓ પણ અનેક તપોનુ આરાધન કરી દેવલોકે ગયા તથા સુમગળા વિગેરે બીજી સાધ્વીઓ પણ દેવલોકે ગઇ ટુકામા કહીએ તો એ મનોનદન ઉદ્યાનમા જે જે પ્રાણીઓ શ્રીસ મતભદ્રસૂરિ મહારાજની પાસે આવ્યા હતા અને જેમણે એમનુ ચરિત્ર સાભળ્યુ હતુ તે સર્વની પ્રગતિ થઇ જેઓએ દૂર રહીને કૌતુકથી પણ દેશના સાભળી હતી તેમનુ પણ કલ્યાણ થયુ જેઓએ એ વાર્તા સા ભળી તેઓનુ મન પણ ભવપ્રપચથી વિરક્ત થયુ, દૂર થયુ, ઓછે વધતે અંશે તેમાથી આધુ ગયુ એને પરિણામે કેટલાક શ્રોતાઓએ દીક્ષા લીધી, કેટલાકે ગૃહસ્થધર્મ આદર્યો, કેટલાક સમકિત પામ્યા અને કેટલાકને સવેગનો રગ લાગ્યો

---

૧ ભક્તપરિજ્ઞા એમા ચાર અથવા ત્રણ આહારનો ત્યાગ હોય છે પણ એમા હાલવા ચાલવા વિગેરે ચેષ્ટાનો ત્યાગ હોતો નથી જુઓ નોટ પૃ ૨૦૬૯

પ્રકરણ ૨૩ મું.

તેટલા માટે.[1]

ભવ્યપુરૂષો! મહાત્મા પુરૂષોનો આ વૃત્તાંત મેં તમને કહી બતાવ્યો, તે ભાવાર્થ સાથે તમે સાંભળ્યો-જાણ્યો, તો હવે એને બરાબર જાણ્યો હોય તો તેને મળતું (તદ્યોગ્ય) અનુષ્ઠાન કરો, જેથી મેં તત્સંબંધી કરેલ પરિશ્રમ (મહેનત) સફળ થાય મારે તમને એક વાત અહીં ખાસ કહી દેવાની છે કે મેં અહીં (આ ગ્રંથમાં) જે વૃત્તાંત રજુ કર્યો છે તે લગભગ સર્વ સંસારીજીવોને સરખી રીતે મળતો આવે તેવો છે, સર્વ સંસારીજીવોના સંબંધમાં પ્રાયે બને તેવો છે, તો પછી પોતાના ચરિત્રને લગભગ મળતું આવતું ચરિત્ર સાંભળીને પછી પણ તેના તરફ વિલંબ કરવો બેદરકારી કરવી કે તેના તરફ ઉપેક્ષા કરવી એ યોગ્ય ન ગણાય, એ તમને ઘટે નહિ જુઓ —

ઉપસંહાર.

પુંડરીક કુમાર આ જંબુદ્વીપમાં આવેલા પૂર્વ મહાવિદેહના સુકચ્છ વિજયમાં શંખપુર નગરે શ્રીગર્ભ રાજા અને રાણી કમલિનીનો રાજપુત્ર થયો હતો ભગવાન્ સમંતભદ્રસૂરિ જેઓ એ જ શંખપુરની પાસે આવેલા ચિત્તરમ નામના ઉદ્યાનની અંદર આવેલા મનોનંદન નામના ચૈત્યમાં રહેલા હતા તેઓને એ બાળકનું પાત્રપણું જોઇને યોગ્ય પક્ષપાત તેના તરફ થયો હતો અને તેને અંગે તેઓ અનેક ભવ્યપુરૂષોને જણાવતા રહ્યા કે 'મનુજગતિ નગરીમાં અનુકૂળ થયેલા રાજા કર્મપરિણામ અને મહાદેવી કાળપરિણતિએ સુમતિ અથવા ભવ્યપુરૂષ નામના બાળકને જન્મ આપ્યો છે,' વળી

---

૧ આ આખું પ્રકરણ શાંતિને વખતે સ્થીરતાથી વિચારપૂર્વક એકી સાથે વાંચવું ઈરાદાપૂર્વક એમાં ફુટનોટ કે સાઈડ નોટ કરી નથી

તે જ વખતે તેઓ જણાવતા રહ્યા કે 'એ બાળક મોટો થશે ત્યારે સર્વ ગુણોનો આધાર-સર્વ ગુણોને ધારણ કરનારો થશે'-એ વાત તમારા ધ્યાનમા હશે (જુઓ પ્ર. ૨ પ્ર ૫)- આ સર્વ હકીકત લઘુકર્મી ભવ્ય પુરુષોને બરાબર બધબેસતી આવે છે તે આ પ્રમાણે —

મનુષ્યો ગમે તે જૂદા જૂદા ક્ષેત્રમા જન્મે, ગમે તે સ્થાને જન્મે પણ તે સર્વ મનુજગતિ નામની નગરીમા જ વર્તે છે, બહારની નજરે એના ગમે તે માતા પિતા હોય અને ગમે તે જૂદા જૂદા નામો તેઓ ધારણ કરતા હોય પરતુ વસ્તુત તેઓ સર્વ કર્મપરિણામ રાજા અને કાળપરિણતિ મહાદેવીના જ પુત્રો છે અને તેઓના ગમે તે જૂદા જૂદા નામ પાડવામા આવે પણ તેઓનુ સામાન્ય નામ તો ભવ્યપુરુષ યોગ્ય છે અને તેઓની સારી બુદ્ધિ હોવાથી તેમને સુમતિ નામ આપવુ તે પણ યોગ્ય છે આથી એમને સર્વેને 'ભવ્યપુરુષ' કહેવા એમા કોઇ પણ પ્રકારનો વાધો નથી એમ સદાગમ (સત પ્રણિત આગમ શાસ્ત્રગ્રથો) કહે છે અને તેટલા માટે સદાગમને પુરુષાકારે બતાવનાર મહાત્માશ્રી સમતભદ્રે તેમને સુમતિ-ભવ્યપુરુષ તરીકે મનુજગતિમા રહેનારને ઉપનામે સર્વગુણાધાર તરીકે વર્ણવ્યા છે એવા લઘુકર્મી જીવોનુ સુમતિપણુ કે ભવ્યત્વ જરા પણ વ્યભિચાર પામતુ નથી (એમા કોઇ જાતનો દોષ આવતો નથી એમ સદાગમ કહે છે)

* * * *

વળી જેવી રીતે પેલી મહાભદ્રા સમતભદ્રસૂરિ મહારાજનુ વચન સાભળીને પ્રથમથી જ પ્રતિબોધ પામી ગઇ અને પરિણામે તેણે દીક્ષા લીધી અને પ્રજ્ઞાવિશાળા થઇ તે જ પ્રમાણે આ સસારમા જે ઉત્તમ પુરુષો હોય છે તેઓ જ્યારે સર્વજ્ઞ મહારાજના આગમનો ઉપદેશ સાભળે છે ત્યારે તેઓને તત્ત્વનો સમ્યગ્ બોધ થાય છે અને એમ બને છે એટલે તુરત જ તેઓ સાધુ થઇ જાય છે આવા પ્રકારના પુરુષો પરમાર્થથી પ્રજ્ઞાવિશાળ (વિશાળ બુદ્ધિ વૈભવવાળા) કહેવાય છે એમ તમારે સમજવુ

હવે પેલી સુલલિતા (અગૃહીતસકેતા) ને પૂર્વ ભવના અભ્યાસને લીધે મહાભદ્રા સાથે સ્નેહસબધ થયો તે પ્રમાણે આ સસારમા કેટલાક ભારેકર્મી જીવો હોય છે પણ જેઓનુ ભવિષ્ય સારૂ થવાનુ હોય છે તેવા ભવ્ય પ્રાણીઓને પણ કોઇ પણ પ્રકારે સુસાધુ સાથે અવશ્ય સબધ થાય છે અને તે સબધ તેઓને ગુણ કરનાર થઇ પડે છે, કારણ કે કલ્યાણ મિત્રનો યોગ સપત્તિને મેળવી આપનાર છે,

યોગ્યતાને ઉત્પન્ન કરનાર છે, ગુણરત્નોની ખાણ છે, ભવિષ્યમા થનારી કલ્યાણપરપરાને સૂચવનાર છે અને અમૃતનો યોગ જેમ ઝેરનો નાશ કરનાર છે તેમ તે કર્મના ઝેર રૂપ મહા આકરા વિપનો નાશ કરનાર છે.

જેવી રીતે એ મહાભદ્રા સાધ્વીએ પોતાના વચનદ્વારા પેલી સુલલિતામા સદાગમ ઉપર ભક્તિ ઉત્પન્ન કરી અને પુડરીકની ધાવમાતા તરીકે કાર્ય બજાવી તેનો ભગવાન્ સાથે પરિચય કરાવી આપ્યો તેમ હાલ પણ સુસાધુઓ પારકાનુ હિત કરવામા જ તત્પર હોવાના સ્વભાવ વાળા થઇને ભારેકર્મી ભવ્યપ્રાણીઓ તરફ નિષ્કૃત્રિમ સ્નેહભાવને દેખાડતા ગમે તે પ્રકારે તેઓમા સર્વજ્ઞ ભગવાનના આગમ ઉપર ભક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે વાત એમ છે કે સર્વજ્ઞના આગમ ઉપર ગમે તે પ્રકારે એકવાર ભક્તિ જાગૃત થઇ હોય-ઉત્પન્ન થઇ હોય તો પછી તે કર્મરૂપ કચરાને ધોઇ સાફ કરનારી થાય છે, જીવરત્નને ગોધનારી (વિશુદ્ધ બનાવનારી) થાય છે, સસારપ્રપચને મૂકાવનારી થાય છે, તત્ત્વમાર્ગને બતાવનારી થાય છે અને પરમપદને સાધનારી થાય છે.

* * * *

* * *

અનુસુદર ચક્રવર્તીએ પોતાને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી સુલલિતા અને પુડરીકને સવેગ ઉત્પન્ન કરવા માટે પોતાના સસારભ્રમણનુ આખુ ચરિત્ર ઉપમા વડે વિસ્તારથી તેઓ સમક્ષ કરી સભળાવ્યુ તે ઘણે ભાગે (પ્રાયે) સર્વ જીવોને સમાન વર્તે છે તે આવી રીતે —

જ્યારે કેટલાક જીવો કોઈ વાર[1] મોક્ષ જાય છે ત્યારે લોકસ્થિતિના સાર્વજનિક નિયોગ[2] અનુસારે કર્મપરિણામના હુકમથી જ હોય તેમ ભવિતવ્યતાને વશે કેટલાક (તેટલા જ) જીવો અસાવ્યાવહારિક રાશિમાથી બહાર નીકળે છે, ત્યાર પછી તેઓ જૂદે જૂદે પ્રકારે અનત ભવભ્રમણ કરે છે, એમ કરતા મહા મુશ્કેલીએ કોઇ વાર મનુષ્યનો ભવ તેમને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે ત્યારે વળી ક્રોધ વિગેરે દોષો સેવીને તેઓ મનુષ્યનો ભવ હારી જાય છે અને એવી રીતે મોક્ષસાધન કરવાની મળેલી દુર્લભ તક ગુમાવી બેસે છે, એમ કરતા કરતા વળી કોઇ વાર

---

૧ મોક્ષ નિરવર વહે છે
૨ જુઓ નોટ પૃ ૩૦૩

સદ્‌ગુણો પ્રાપ્ત કરવાના પ્રસંગો હાથ લાગી જાય છે ત્યારે વળી કાંઇક સદ્‌ગુણો પ્રાપ્તિદ્વારા પ્રગતિ કરે છે અને જો કે દોષો સેવવાને પરિણામે તેઓની સામગ્રીઓ તો નરકમાં લઈ જવાને જ યોગ્ય હોય છે તો પણ વચ્ચે તેઓને ઘર્ષણઘૂર્ણન ન્યાયે સદ્‌ગુણપ્રાપ્તિને અંગે અને સર્વજ્ઞ મહારાજે આગમોમાં બતાવેલા અનુષ્ઠાનોના સંબંધે કરીને સમ્યગ્ જ્ઞાન (સાચો બોધ) મળી જાય છે તે વખતે તેઓ જુએ છે અને બીજાને સમજાવે પણ છે કે “ આ આખો સંસારનો પ્રપંચ એક “ નાટક જેવો છે, પ્રાણીઓના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો એ એક ખરે- “ ખરો નાટકનો તમાસો જ છે જેમ નાટકીઆઓ જૂદા જૂદા વેશ “ ધારણ કરે છે તેમ આ પ્રાણી નવા નવા શરીર ધારણ કરે છે, “ જેમ નાટકીઆઓ અનેક જગ્યોએ નાચ કરે છે તેમ આ પ્રાણી “ અનેક યોનિઓમાં વખતો વખત પ્રવેશ કર્યા કરે છે, જેમ નાટકમાં “ નાના પ્રકારના રહેવાના ઝુંપડાઓ (સીનરી) આવે છે તેમ આ “ સંસારમાં અનેક પ્રકારના દેવવિમાનો ભવનો અને સ્થાનો હોય છે “ અને નટના ટોળાની જેમ આ સંસારમાં બંધુ અને કુટુંબીઓ હોય “ છે આટલા ઉપરથી આ આખો ભવપ્રપંચ નાટક જેવો લાગે છે “ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જોઇએ તો આ આત્મા (મારો પોતાનો આત્મા) “ એક જ છે, એકલો જ છે અને મનુષ્ય વિગેરે ગતિમાં એને બીજા “ બીજા નામો પર્યાયરૂપે મળે છે તે સર્વે કૃત્રિમ છે, જૂઠા છે, બના “ વટી છે, થોડા વખત માટેના છે અને વિવેકી માણસોએ એ પર્યા “ યનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી આ ભવપ્રપંચ લોકસ્થિતિના નિય “ માનુસાર થયેલો છે, એને કાળપરિણતિએ બતાવેલો છે, એના પર “ કર્મપરિણામે પોતાની સત્તા જમાવેલી છે તેનુ એ પરિણામ છે, એનો “ એ જ સ્વભાવ છે, ભવિતવ્યતા એની એ પ્રકારની છે અને પોતાની “ (નિજ) ભવ્યતા એમાં એ ભાવે રહે છે અને એ પ્રમાણે એ લોક “ સ્થિતિ, કાળ, કર્મ, સ્વભાવ, ભવિતવ્યતા અને નિજભવ્યતા એક “ બીજાની અપેક્ષાએ પણ એક બીજાની અપેક્ષા ભાવ પામી કારણ “ સમુદાય રૂપે એકઠા થાય છે અને આખા ભવપ્રપંચને ઉત્પન્ન કરે “ છે એ ભવપ્રપંચના કારણોનો પરિપાક (પાકવુ, પૂર્ણતા) થઇ “ આવે ત્યારે એ જ પ્રપંચના ઉચ્છેદ કરનાર પરમેશ્વરની કૃપા “ (અનુગ્રહ) થાય છે એ પરમેશ્વરનો અનુગ્રહ નિર્મળ જ્ઞાનનુ કારણ “ બને છે એ વિશુદ્ધ જ્ઞાનના બળથી જ આત્મા જાણે છે કે-'મને “ અત્યારે જે સુખદુઃખ થાય છે અથવા અત્યારે મારે સંસારમાં “ રહેવુ પડે છે અથવા પરિણામે મારો મોક્ષ થઇ શકે છે તે સર્વે

"પરમેશ્વરની આજ્ઞાનુ આરાધન ન કરવાને કે કરવાને પરિણામે થાય
"છે અને થશે, (પરમેશ્વરની આજ્ઞાથી એટલે કે તેમના કહેલા નિય-
"માનુસાર થાય છે,) લેશ્યાઓને શોધવી-સુધારવી તે તેઓની આજ્ઞામા
"રહેવુ છે અને લેશ્યા(આત્મપરિણુતિ)ને મલીન કરવી એ તેઓની
"આજ્ઞાનુ વિરાધન છે'—આવા વિચાર અને નિર્ણયને પરિણામે તે
"આત્મપરિણુતિ(લેશ્યા)ને શુદ્ધ કરનાર ગુણોમા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને
"જે જે દોષો લેશ્યાને મલીન કરનાર હોય તેનાથી દૂર ખસતો જાય
"છે આવી રીતે આત્મપરિણુતિને-લેશ્યાને શોધી શોધીને-શુદ્ધ કરીને
"છેવટે તેના ઉપર પણ વિજય મેળવીને પોતે અલેશી-લેશ્યા વગરનો
"થઇ જાય છે પછી એ પોતાના અસલ રૂપ(સ્વરૂપ)મા સ્થિત થઇ
"જાય છે અને પોતે જાતે જ પરમેશ્વર થઇ જાય છે, પરમાત્મા થઇ
"જાય છે"—આવા પ્રકારનુ સત્ય સ્વરૂપ એને નિર્મળ જ્ઞાનને પરિણામે
જણાય છે અને તે સ્વરૂપને તેઓ અન્ય પાસે પ્રતિપાદન કરે છે

* * * *

* * *

એ સંસારીજીવનુ ચરિત્ર (અનુસુદર ચક્રવર્તીનુ ચરિત્ર) સમત ભદ્ર સૂરિમહારાજને પોતાને પ્રત્યક્ષ થઇ ગયુ હતુ અને મહાભદ્રાએ તેમના કહેવાથી જાણ્યુ હતુ તેવી જ રીતે સર્વ સસારીજીવોનુ ચરિત્ર ભગવાનના આગમને પ્રત્યક્ષ છે અને સુસાધુઓ જ્યારે તે બીજાને જણાવે છે ત્યારે તેમાથી જેઓ વિશાળ બુદ્ધિવાળા (પ્રજ્ઞાવિશાળો) હોય છે તેઓ પોતાને મેળે જ તે સમજી લે છે, જાણી જાય છે અને વળી તે ચરિત્ર બીજા પાસે પ્રતિપાદન કરવાને પણ જાતે શક્તિમાન થાય છે

તમે જાણો છો કે આ આખુ ચરિત્ર સુલલિતા(અગ્રહીતસકેતા)ને ઉદ્દેશીને કહેવામા આવ્યુ હતુ અને પુડરીકે તો માત્ર પ્રસગથી જ સાભળ્યુ હતુ તો પણ તે જાતે લઘુકર્મી હોવાથી તેણે તેને અનુસારે પોતાની વ્યવસ્થા કરી લીધી તેવી રીતે—

"ભો ભવ્યો! આગમ અને અનુભવથી સિદ્ધ આ સસારીજીવનુ
"ચરિત્ર તમે બરાબર સમજો, સમજી જાણીને તે પ્રમાણે આચરણ
"કરો, કષાયોને છોડી દો, આશ્રવ(કર્મ આવવાના માર્ગો)ના દ્વારો
"બધ કરી દો, ઇદ્રિયસમૂહપર જય કરો, માનસિક મેલની જાળોને
"તોડી નાખો, સાચા [illegible]ાયનુ પોષણ કરો, સસારનો પ્રપચ

" છોડી દો અને જલ્દી શિવાલયે (મોક્ષે) જાઓ, જેથી તમે પણ સુમતિ " (ભવ્યપુરૂષ) થાઓ.

" કદાચ તમારામા એ પુડરીક (ભવ્યપુરૂષ) જેટલી લઘુકર્મતા " ન હોય તો પછી જેવી રીતે એ સુલલિતાને વારવાર પ્રેરણા કર " વામા આવી, વારવાર પ્રેમપૂર્વક એની તર્જના કરવામા આવી, અનેક " પ્રકારે એને ઠપકો આપવામા આવ્યો અને વારવાર એને પૂર્વભવની " યાદિઓ આપી જાગૃત કરવામા આવી ત્યારે એ ભારેકર્મી હોવા " છતા પણ આખરે બોધ પામી તેવી રીતે તમે પણ હવે જાગો, " બોધ પામો, માત્ર એમા એક વાત છે કે એવી રીતે તમે બોધ " પામશો તો તમે અગૃહીતસકેત કહેવાશો-ગણાશો, તમે સમજુની " કોટિમા નહિ આવો અને તમારી ખાતર ગુરૂમહારાજને ગણુ ઘણુ " ખેંચવુ પડશે તેટલા પૂરતા તમે તમને તસ્દી આપનારા થશો, પણ " એની સાથે એક વાત તો ચોક્કસ છે કે તમને ગુરૂમહારાજ પ્રતિબોધ " તો જરૂર આપનારા થશે અને તમારે પ્રતિબોધ તો છેવટે જરૂર " પામવો જ છે હવે તમારે મહાભદ્રા જેવા થવુ કે સુલલિતા જેવા " થવુ એ તમારી ઇચ્છાનો વિષય છે

" જેવી રીતે સુલલિતાને સદાગમ ઉપર બહુમાન થયુ અને તે " બહુમાનને પ્રતાપે એને પોતાના ખરાબ ચરિત્ર ઉપર પશ્ચાત્તાપ " થયો, ગુણ ઉપર પક્ષપાત થઇ આવ્યો અને તેથી એના સર્વ કર્મ " મળનો વિનાશ થયો, તેવી રીતે તમારે પણ સદ્આગમ ઉપર એવુ " જ બહુમાન અત કરણપૂર્વક રાખવુ કે જેથી પરિણામે તમને પણ " સાથે તત્ત્વનો બોધ થાય

* * * *

* * *

<u>ખુલાસો</u>

જેવી રીતે શ્રેયાસ[1] કુમાર અને બ્રહ્મદત્ત[2] ચક્રવર્તીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ હતુ તેવી રીતે અનુસુદર ચક્રવર્તીને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ

૧ શ્રેયાસ આદીશ્વર ભગવાનના પૌત્ર શેરડીના રસથી ભગવાનને-દાદાને પારણુ કરાવનાર પૂર્વભવ દેખીને સાધુને શું ખપે તે શોધનારા ચોથા આરાના પ્રથમ દાનવીર

૨ બ્રહ્મદત્ત આ અવસર્પિણી કાળના ૧૨ મા ચક્રવર્તી એને પણ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયુ હતુ એના ચરિત્ર માટે જુઓ ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ નવમુ

હતુ અને તેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને પરિણામે આ આખી વાર્તા તેના મુખમા મૂકવામા આવી તે શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે અને યુક્તિસર છે, કારણ કે આગમમા મતિજ્ઞાનની વાસનાનો કાળ અસખ્ય કહ્યો છે અને અસખ્ય કાળસુધી એવી વાસના ન રહી શકે એવુ શાસ્ત્રમા એક પણ વચન નથી ત્યાર પછી અનેક ભવો થાય તો પણ એ વાસના રહી શકે છે તેથી અનુસુંદરના મુખમા આ વાત મૂકી છે તેમા કાઈ વિરોધ નથી[1]

* * * *

* * *

ભાવાર્થ.

શરૂઆતથી માડીને આખા ગ્રથનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

આખા ગ્રથમા મુદ્દાની વાત એ છે કે—

कुशलकर्मविपाकवशादहो जगति किञ्चिदिहास्ति न दुर्लभम् ।
सकलभोगसुखाधिकमुच्चकै शमसुख प्रतिभाति च धीमताम् ॥
परमकोटिगतोऽपि पुनर्नर मवलतामुपगम्य निपात्यते ।
खलमलेरतिभीमभवोदधौ यदि न वेत्ति स ता तदरातिताम् ॥
नरकयोग्यकृताशुभकर्मक पुनरुपैति शिव गतकल्मष ।
यदि सदागमबोधपरायण क्षणमपि प्रकरोति शुभ नर ॥
इदमवेत्य मनोमलवर्जन लघु विधाय सदागमसेवनम् ।
कुरुत तेन हि याथ शिव यथाऽऽगमवशादनुसुन्दरपार्थिव ॥

"આ સસારમા કુશળ કર્મ(પુણ્ય)ના વિપાક (ફળ) ને પરિ"ણામે એવી કોઇ પણ વસ્તુ નથી કે જે મળવી દુર્લભ હોય, એથી "સર્વે પ્રકારના ભોગો અને સુખો મળી શકે છે, છતા બુદ્ધિમાન્ મા"ણસોને તો શમસુખ જે શાતિનુ સામ્રાજ્ય છે તે જ મેળવવુ "યોગ્ય લાગે છે.

---

[1] આટલો ખુલાસો કરવાનુ કારણ એમ જણાય છે કે કોઇએ શ્રીસિદ્ધર્ષિ ગણિને પ્રશ્ન કર્યો હશે કે આટલા ભવોની વાત સસારીજીવ કેમ કહી શકે? કોઇ કેવળીના મુખમા આ વાત મૂકી હોત તો સવાલ ન થાત એ શકાનો ખુલાસો શાસ્ત્રાધારે કર્તાએ અત્ર કર્યો જણાય છે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે અને તેની વાસના અસખ્ય કાળ સુધી રહી શકે છે પ્રાચીન પુરુષોની આ વિશિષ્ટતા છે કે શાસ્ત્રમર્યાદા જરા પણ ઉલ્લઘન ન થાય તે માટે તેઓ બહુ ચીવટ રાખે છ

"મનુષ્ય પ્રાણી ગમે તેટલી મોટી પદવીએ ચઢી ગયો હોય પણ "જો એ પાપી કર્મોનું દુશ્મનપણું સમજતો ન હોય તો જ્યારે તેનું "(પાપ કર્મોનું) જોર થઈ આવે છે ત્યારે તે પ્રાણીને ભયંકર સંસાર "સમુદ્રમાં જોરથી ફેંકી દે છે, પાડી નાખે છે, ધક્કેલી મૂકે છે

"પ્રાણીએ નરકમાં જવા યોગ્ય ભયંકર કર્મો એકઠાં કર્યાં હોય "છતાં જો એને સદાગમનો બોધ થાય અને એ બોધપર એનું ચિત્ત "ક્ષણભર પણ લાગે તો એનાં પાપો નાશ પામી શકે છે અને ક્ષણ-"વાર પણ જો એ સારું કરે તો એ છેવટે પાપરહિત થઈને મોક્ષે પણ "જાય છે

"એ હકીકત જાણીને જેમ બને તેમ જલ્દી મનના મેલને દૂર "ફેંકી દેવાનું કરો, મનનો મેલ કાઢી નાખો, ફેંકી નાખો, દૂર કરો "અને સદાગમની સેવના કરો, જેથી આગમને આધારે તમે પણ અ-"નુસુંદર ચક્રવર્તીની પેઠે મોક્ષે જાઓ

વળી એક બીજી પણ એટલી જ અગત્યની વાત છે—

इदमनन्तभवभ्रमसूचक, मलवशादनुसुन्दरचेष्टितम् ।
यदिह जातमत परिकीर्तित, मतिविकासनकारि सुदेहिनाम् ॥
न च नियोगत एव भवेदिय, गदितपद्धतिरत्र नरे नरे ।
सकृदवाप्य जिनेन्द्रमत यत, शिवमित प्रगता बहवो नरा ॥
त्रिचतुरेषु भवेषु तथापरे, बहुमता पुनरन्यविधानत ।
विविधभव्यतया भवदारण, निजनिजकमतो दधिरे जना ॥
तदिदमत्र सुगुह्यमहोजना, हृदि विधत्त पर परमाक्षरम् ।
मलविशोधनमेव सुमेधसा, लघु विधेयमिहाप्य जिनागमम् ॥

"અનુસુંદર ચક્રવર્તી મલને વશ પડ્યો તેથી તેને અનંત ભવ "ભ્રમણ કરવું પડ્યું તેનો વૃત્તાંત આ કથામાં બતાવવામાં આવ્યો છે "તે પ્રાણીઓની બુદ્ધિના વિકાસને માટે છે અને વસ્તુસ્થિતિનો ખ્યાલ "આપવા માટે છે

"પણ તમારે એમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે જે પદ્ધ-"તિએ અનુસુંદરને ભવો કરવા પડ્યા તે જ પદ્ધતિએ દરેક પ્રાણીને "ભવો કરવા પડે એમ સમજવું નહિ, કારણ કે એક જ વખત જૈનેંદ્ર "મતને પ્રાપ્ત કરીને તે જ ભવમાં ઘણા પ્રાણીઓ મોક્ષે ગયેલા છે અને "[illegible]ો એવી રીતે જૈન મતની પ્રાપ્તિ થયા પછી ત્રીજે

"કે ચોથે ભવે મોક્ષે ગયા છે વળી જે વિધાનો અનુસુંદરે કર્યા તે જૂદા
"જૂદા વિધાનો કરીને પણ અનેક જીવો મોક્ષે ગયા છે

"જૂદા જૂદા પ્રાણીઓની ભવ્યતા જૂદા જૂદા પ્રકારની હોય છે
"તેથી પોત પોતાના ક્રમ પ્રમાણે-યોગ્યતા પ્રમાણે તેઓ સસારને કાપે
"છે એ બાબતનો આધાર પોતાની ભવ્યતા ઉપર રહે છે

"ભવ્યો ! તમારે બધી વાતનો ઊંડો ભાવાર્થ મનમા ધારી રા
"ખવો હોય અને આખી વાતનુ રહસ્ય સમજી લેવુ હોય તો ટુકામા
"એક વાત તમારા હૃદય પર કોરી રાખો કે—

"આ સંસારમાં જિન માર્ગની પ્રાપ્તિ કરીને જેમ બને તેમ
"અને જેટલુ બને તેટલુ દરેક માણસોએ મલવિશોધન (મેલ-
"પાપને શોધી કાઢવાનુ અને શોધીને કાપી નાખવાનુ કાર્ય)
"કરવુ.

*   *   *   *

*   *   *

પ્રસ્તાવ ઉપસંહાર.

एतच्चि शेषमत्र प्रकटितमखिलैर्युक्तिगर्भैर्वचोभि
प्रस्तावे भावसार तदखिलमधुना शुद्धबुद्ध्या विचिन्त्य ।
भो भव्या ! भाति चित्ते यदि हितमनघ चेदमुष्मेत्तरा व
स्तत्तूर्णं मेऽनुरोधाद्विदितफलमिद स्वार्थसिद्ध्यै कुरुध्वम् ॥

"આ પ્રસ્તાવમા યુક્તિયુક્ત વચનો વડે જે જે હકીકતો કહે
"વામા આવી છે તે તે ગર્ભ ભાવાર્થથી ભરપૂર છે-એ સર્વ બાબતો
"પર શુદ્ધ બુદ્ધિવડે વિચાર કરીને પછી તે વિચારને પરિણામે
"ભવ્ય પ્રાણીઓ ! જો તમને તે સર્વ બાબતો તદ્દન નિષ્પાપ લાગે
"અને તે તમને તમારૂ ઘણુ હિત કરનારી જણાય તો પછી મારા
"ઉપર કૃપા કરીને એ જાણીતા ફળવાળી અથવા જણાવેલા સારા
"પરિણામવાળી બાબતો આદરી લો, જલ્દી સ્વીકારી લો કારણ કે
"એમ કરવુ એમા તમારા સ્વાર્થની પરમ સિદ્ધિ છે

ક્ષમાયાચના.

उत्सूत्रमेव रचित मतिमान्द्यभाजा
किञ्चिद्यदीदृशि मयात्र कथानिबन्धे ।
ससारसागरमनेन तरीतुकामे-
स्तत्साधुभि कृतकृपैरपि शोधनीयम् ॥

"આની (ઉપરની) કથા રચવામા મારી ભાવના સસારસાગર
"તરવાની છે છતા તેમ કરતા મારી બુદ્ધિની અલ્પતાને લઇને કાઇ
"પણ સૂત્ર સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ લખાઇ ગયુ હોય તો સજ્જન પુરૂષોએ-
"સાધુ મહાશયોએ મારી ઉપર કૃપા કરીને શોધી-સુધારી લેવુ"

इत्युपमितिभवप्रपञ्चाया कथाया पूर्वसूचित-
मीलकवणनो नामाष्टम प्रस्ताव

ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા કથામા અગાઉના પ્રસ્તાવોમા
કહેલી વાતોનો મેળ મેળવે તેવો (પૂર્વસૂચિત મીનક
વર્ણન નામનો) આઠમો પ્રસ્તાવ પૂર્ણ થયો

समाप्तेयमुपमितिभवप्रपञ्चा कथा

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા ગ્રંથ
અનતરપ સમાપ્ત

ગ્રંથકર્ત્તાની પ્રશસ્તિ.

(આ પ્રશસ્તિપર ગ્રંથકર્ત્તાના સમયને અંગે મોટો સવાલ હોવાથી મૂળ અને ભાષાંતર બન્ને આપ્યા છે)

द्योतिताखिलभावार्थ सद्भव्याब्जप्रबोधक ।
सूरा (र्या ?) चार्योऽभवद्दीप्त साक्षादिव दिवाकर ॥ १ ॥
स निवृत्तिकुलोद्भूतो लाटदेशविभूषण ।
आचारपञ्चकोद्युक्त प्रसिद्धो जगतीतले ॥ २ ॥
अभूद्भूतहितो धीरस्ततो देल्लमहत्तर ।
ज्योतिर्निमित्तशास्त्रज्ञ प्रसिद्धो देशविस्तरे ॥ ३ ॥

प्रसिद्धदेशविस्तर (प्रत्यन्तरे)

ततोऽभूदुल्लसत्कीर्तिर्ब्रह्मगोत्रविभूषण ।
दुर्गस्वामी महाभाग प्रख्यात पृथिवीतले ॥ ४ ॥

સર્વ ભાવાર્થોને પ્રકાશ કરનાર અને ભવ્ય પ્રાણી રૂપ કમળને જાગૃત કરનાર અને વિકસાવનાર સાક્ષાત્ સૂર્ય જેવા તેજસ્વી શ્રી સૂરાચાર્ય થયા ૧

તેઓથી લાટ દેશના (ભરૂચ નજીકનો પ્રદેશ) આભૂષણ ભૂત હતા, નિવૃત્તિ કુળમા ઉત્પન્ન થયેલા હતા, પચાચાર (જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર) પાળવામા સર્વદા તત્પર હતા અને જગતમા સારી રીતે પ્રસિદ્ધિને પામેલા હતા ૨

ત્યાર પછી દેલ્લમહત્તર થયા તેઓ પ્રાણીઓને હિત કરનાર હતા, ધીરવીર હતા, જ્યોતિષ્ અને નિમિત્તશાસ્ત્રના જાણકાર હતા અને દેશના મોટા ભાગમા પ્રસિદ્ધ હતા (અથવા ત્લાદેશ નામના જ્યોતિષ્ના વિષયમા નિષ્ણાત હતા–પાઠાંતરે) ૩

ત્યાર પછી બ્રાહ્મણ ગોત્રના આભૂષણભૂત મહાભાગ્યવાન્ અને વિસ્તરતી–વધતી જતી કીર્તિવાળા દુર્ગસ્વામી થયા, તે પૃથ્વીતળ ઉપર ખ્યાત કીર્તિવાળા થયા ૪

प्रव्रज्या गृह्णता येन गृह सद्धनपू॰
हित्वा सद्धर्ममाहात्म्य क्रियैव प्र
यस्य तच्चरित वीक्ष्य शशाङ्ककरा॰
बुद्धास्तत्प्रत्ययादेव भूयासो जन्तव
सद्दीक्षादायक तस्य स्वस्य चाह
नमस्यामि महाभाग गर्गर्षिमुनिपुङ्ग
क्लिष्टेऽपि दु षमाकाले य पूर्वमुनि
विजहारेव नि सङ्गो दुर्गस्वामी धरा
सद्देशनांशुभिर्लोके द्योतित्वा भास्कर
श्रीभिल्लमाले यो धीर गतोऽस्त ‹
तस्मादतुलोपशम सिद्ध (सद्) ॰
परहितनिरतैकमति सिद्धान्तनिधि(

તેઓશ્રીએ દીક્ષા લેતી વખતે સુંદર ॰
ુ ઘર છોડીને સક્રિય સ્વરૂપે વિશુદ્ધ ધમ
ાશમાન કર્યું ૫

તેઓશ્રીનુ ચદ્રકિરણ જેવુ નિર્મળ ॰
ેક પ્રાણીઓ તે વખતે બોધ પામ્યા, સ॰

તે દુર્ગસ્વામીને અને મને પોતાને દીક્ષા
હાત્મા શ્રી ગર્ગર્ષિને હુ નમસ્કાર કરૂ છુ

એ દુર્ગસ્વામી આવા અત્યત હીન દુ ષ
ાચમા આરા)મા પણ તદ્દન નિ સગ થઈ
ાના) મુનિ મહાત્માઓ માફક પૃથ્વીપર

સૂર્યની ઉપમાને યોગ્ય તેઓશ્રીએ
ોકમા ઉદ્યોત કર્યો અને છેવટે સુંદર વિધા
હોઈ શ્રીભિલ્લમાલ નગરમા અસ્ત પામી

તેમનાથી સિદ્ધર્ષિ (પ્રત્યતરે-સ૰ર્ષિ
વાળા હતા, સ્ફટિક જેવા નિર્મળ મનના
વામા સતત બુદ્ધિનો વ્યય કરનારા હતા,
મહા ભાગ્યશાળી હતા ૧૦

गर्तनिपतितजन्तुशतालम्बदानदुर्ललित ।
खेलदोपकुलोऽपि सततकरुणापरीतमना ॥ ११ ॥

ग्रहकरणरत सदुपग्रहनिरतबुद्धिरनवरतम् ।
न्यतुलगुणगणैर्गणधरबुद्धि विधापयति ॥ १२ ॥

वेधमपि यस्य मनो निरीक्ष्य कुन्देन्दुविशदमद्यतना ।
यन्ते विमलधिय सुसाधुगुणवर्णक सत्यम् ॥ १३ ॥

पमितिभवप्रपञ्चा कथेति तच्चरणरेणुकल्पेन ।
गीर्देवतया विहिताभिहिता सिद्धाभिधानेन ॥ १४ ॥

રના વિષમ ખાડામા પડેલા સેંકડો જતુઓને અવલબન દાન આપીને એ તો લાડપાડમા ઉછરેલ હતા અને એણે ને દળી નાખ્યા હતા છતા એનુ મન હમેશા કરૂણા-દયાને રહેતુ હતુ ૧૧

તેઓ સગ્રહ[1] કરવાની બુદ્ધિવાળા છે, અન્ય ઉપર સારો અને ર નિરતર કરે છે અને પોતાનામા અતુલ ગુણસમુદાય હોવાને નાણે તેઓ તીર્થંકરના ગણધર જ હોય એવી બુદ્ધિ અન્યમા મ કરે છે ૧૨

તેઓશ્રીનુ એવુ બહુ પ્રકારનુ મન મોગરાના ફૂલ અથવા ચદ્રના ળ જેવુ નિર્મળ જોઈને આજકાલના નવયુવકો જેમની બુદ્ધિ વિમળ હોય છે તે અમલના ગ્રંથોમા સુસાધુના ગુણોના વર્ણનને સાચા ને છે (જેવુ આદર્શસાધુનુ શાસ્ત્રમા વર્ણન છે તેનો આ જીવતા ખલો છે) ૧૩

આ ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથા સરસ્વતી દેવીએ બનાવી અને ઓશ્રીના ચરણરજ સમાન સિદ્ધ નામના સાધુએ કહી બતાવી ૧૪

---

૧ સંગ્રહ સક્ષેપ સૂત્ર અને ભાષ્યમા જે વાત ઘણા વિસ્તારથી કરી હોય ટૂકામા કહી દેવી તેને વિદ્વાનો 'સગ્રહ' કહે છે સગ્રહનુ કામ ઘણુ મુશ્કેલ વળી સગ્રહનો અર્થ 'વસ્તુઓ એકઠી કરી રાખવી' એ રૂઢ અર્થ પણ થઇ આચાર્યને સગ્રહશીલ' શાસ્ત્રકારોએ કહ્યા છે શીષ્ય સગ્રહશીલ હોય તો તેનો દોષ છે, આચાર્ય સગ્રહશીલ ન હોય તો તે તેનો દોષ છે અને આ દોષ સમજવો એ જૈનશાસનની વિશાળતા છે

प्रव्रज्या गृह्णता येन गृह सद्धनपूरितम् ।
हित्वा सद्धर्ममाहात्म्य क्रिययैव प्रकाशितम् ॥ ५ ॥
यस्य तच्चरितं वीक्ष्य शशाङ्ककरनिर्मलम् ।
बुद्धास्तत्प्रत्ययादेव भूयासो जन्तवस्तदा ॥ ६ ॥
सद्दीक्षादायक तस्य स्वस्य चाह गुरूत्तमम् ।
नमस्यामि महाभाग गर्गर्षिमुनिपुङ्गवम् ॥ ७ ॥
क्लिष्टेऽपि दु षमाकाले य पूर्वमुनिचर्यया ।
विजहारेव नि सङ्गो दुर्गस्वामी धरातले ॥ ८ ॥
सद्देशनांशुभिर्लोके द्योतित्वा भास्करोपम ।
श्रीभिल्लमाले यो धीर गतोऽस्त सद्विधानत ॥ ९ ॥
तस्मादतुलोपशम सिद्ध (सद्) पिरभूदनाविलमनस्क ।
परहितनिरतैकमति सिद्धान्तनिधि(रति)र्महाभागः ॥ १० ॥

તેઓશ્રીએ દીક્ષા લેતી વખતે સુંદર વિશાળ દ્રવ્યથી ભરપૂર પોતાનુ ઘર છોડીને સક્રિય સ્વરૂપે વિશુદ્ધ ધર્મનું માહાત્મ્ય બતાવી આપ્યુ, પ્રકાશમાન કર્યું ૫

તેઓશ્રીનુ ચદ્રકિરણ જેવુ નિર્મળ ચરિત્ર જોઇને તેને આધારે અનેક પ્રાણીઓ તે વખતે બોધ પામ્યા, સસારથી ઉદ્વિગ્ન થયા ૬

તે દુર્ગસ્વામીને અને મને પોતાને દીક્ષા આપનાર મહાભાગ્યશાળી મહાત્મા શ્રી ગર્ગર્ષિને હુ નમસ્કાર કરૂ છુ ૭

એ દુર્ગસ્વામી આવા અત્યત હીન દુ ષમ કાળ (હુડા અવસર્પિણિના પાચમા આરા)મા પણ તદ્દન નિ સગ થઇને પૂર્વ કાળના (ચોથા આરાના) મુનિ મહાત્માઓ માફક પૃથ્વીપર વિહાર કરતા હતા ૮

સૂર્યની ઉપમાને યોગ્ય તેઓશ્રીએ સુંદર દેશના રૂપ કિરણોથી લોકમા ઉદ્યોત કર્યો અને છેવટે સુંદર વિધાન પૂર્વક તેઓશ્રી ધીરવીર હોઈ શ્રીભિલ્લમાલ નગરમા અસ્ત પામી ગયા ૯

તેમનાથી સિદ્ધર્ષિ (પ્રત્યતરે-સદ્દર્ષિ) થયા એ અતુલ ઉપશમવાળા હતા, સ્ફટિક જેવા નિર્મળ મનવાળા હતા, પારકાનુ હિત કરવામા સદૈવ બુદ્ધિનો વ્યય કરનારા હતા, આગમના દરિયા હતા અને મહા ભાગ્યશાળી હતા ૧૦

विषमभवगर्तनिपातितजन्तुशतालम्बदानदुर्ललित ।
दलिताखिलदोषकुलोऽपि सततकरुणापरीतमना ॥ ११ ॥

य सङ्ग्रहकरणरत सदुपग्रहनिरतवुद्धिरनवरतम् ।
आत्मन्यतुलगुणगणैर्गणधरबुद्धिं विधापयति ॥ १२ ॥

बहुविधमपि यस्य मनो निरीक्ष्य कुन्देन्दुविशदमद्यतना ।
मन्यन्ते विमलधिय सुसाधुगुणवर्णकं सत्यम् ॥ १३ ॥

उपमितिभवप्रपञ्चा कथेति तच्चरणरेणुकल्पेन ।
गीर्देवतया विहिताभिहिता सिद्धाभिधानेन ॥ १४ ॥

સંસારના વિષમ ખાડામા પડેલા સંકડો જતુઓને અવલબન (ટેકા)નુ દાન આપીને એ તો લાડપાડમા ઉછરેલ હતા અને એણે સર્વ દોષોને દળી નાખ્યા હતા છતા એનુ મન હમેશા કરૂણા–દયાને આધીન રહેતુ હતુ ૧૧

તેઓ સગ્રહ[1] કરવાની બુદ્ધિવાળા છે, અન્ય ઉપર સારો અને ઉપકાર નિરતર કરે છે અને પોતાનામા અતુલ ગુણસમુદાય હોવાને લીધે જાણે તેઓ તીર્થંકરના ગણધર જ હોય એવી બુદ્ધિ અન્યમા ઉત્પન્ન કરે છે ૧૨

તેઓશ્રીનુ એવુ બહુ પ્રકારનુ મન મોગરાના ફૂલ અથવા ચદ્રના બિબ જેવુ નિર્મળ જોઇને આજકાલના નવયુવકો જેમની બુદ્ધિ વિમળ થઇ હોય છે તે અસલના ગ્રથોમા સુસાધુના ગુણોના વર્ણનને સાચા માને છે (જેનુ આદર્શસાધુનુ શાસ્ત્રમા વર્ણન છે તેનો આ જીવતો દાખલો છે) ૧૩

આ ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથા સરસ્વતી દેવીએ બનાવી અને તેઓશ્રીના ચરણરજ સમાન સિદ્ધ નામના માણસે કહી બતાવી ૧૪

---

૧ સગ્રહ સક્ષેપ સૂત્ર અને ભાષ્યમા જે વાત ઘણા વિસ્તારથી કહી હોય તેને ટૂંકામા કહી દેવી તેને વિદ્વાનો 'સગ્રહ કહે છે સગ્રહનુ કામ ઘણુ મુશ્કેલ છે વળી સગ્રહનો અર્થ 'વસ્તુઓ એકઠી કરી રાખવી' એ રૂઢ અર્થ પણ થઇ શકે આચાર્યને 'સગ્રહશીલ શાસ્ત્રકારોએ કહ્યા છે શીષ્ય સગ્રહશીલ હોય તો તે તેનો દોષ છે, આચાર્ય સગ્રહશીલ ન હોય તો તે તેનો દોષ છે અને આ વિરોધ સમજવો એ જૈનશાસ્ત્રની વિશાળતા છે

अथवा-

आचार्यहरिभद्रो मे धर्मबोधकरो गुरु ।
प्रस्तावे भावतो हन्त स एवाद्ये निवेदित ॥ १५ ॥
विष विनिर्धूय कुवासनामय, व्यचीचरद्य कृपया मदाशये ।
अचिन्त्यवीर्येण सुवासनासुधा, नमोऽस्तु तस्मै हरिभद्रसूरये ॥ १६ ॥
अनागत परिज्ञाय चैत्यवन्दनसश्रया ।
मदर्थेव कृता येन वृत्तिर्ललितविस्तरा ॥ १७ ॥
यत्रातुलरथयात्राधिकमिदामिति लब्धवरजयपताकम् ।
निखिलसुरभुवनमध्ये सतत प्रमद जिनेन्द्रगृहम् ॥ १८ ॥
यत्रार्थष्टङ्कशालाया धर्म सदेवधामसु ।
कामो लीलावतीलोके सदास्ते त्रिगुणो मुदा ॥ १९ ॥
तत्रेय तेन कथा कविना नि शेषगुणगणाधारे ।
श्रीभिल्लमालनगरे गदिताग्रिममण्डपस्थेन ॥ २० ॥

અથવા-

આચાર્ય હરિભદ્ર મારા ધર્મનો બોધ કરનાર ગુરૂ ભાવથી છે અને તે વાત મેં પ્રથમ પ્રસ્તાવમા જણાવેલી છે ૧૫

જે હરિભદ્રસૂરિએ કુવાસનાથી ભરેલ ઝેરને ધોઇ સાફ કરીને મારે માટે ન ચીંતવી શકાય તેવા વીર્યના પ્રયોગથી કૃપાપૂર્વક સુવાસનાનુ અમૃત વિચારી કાઢ્યુ-ચીંતવી કાઢ્યુ, તેઓશ્રીને નમસ્કાર હો ૧૬

જેઓએ નહિ આવેલો (કાળ) પ્રથમથી જાણી લઇને મારે માટે જ ચૈત્યવદનની હકીકત સબંધીવાળી લલિતવિસ્તરા નામની વૃત્તિ બનાવી ૧૭

જે નગરમા આખા દેવભુવન-સુરલોકની અદર પણ અતુલ રથયાત્રાથી[1] વધી જતુ, ઉત્તમ જયપતાકાથી વિભૂષિત અને નિરતર પ્રમોદને કરાવતુ જિનેંદ્ર ભગવાનનુ ચૈત્ય આવી રહેલુ છે, જેની ટકશાળોમા અર્થ-ધન છે, જેના સદૈવ (અરિહત)ના ધામોમા ધર્મ છે અને જેના આનદ આપનાર સ્ત્રીવર્ગમા કામ છે જ્યા આવી રીતે (ધર્મ અર્થ કામ રૂપ) ત્રણ ગણો આનદ સદા જામી રહેલો છે એવા સર્વ ગુણગણના આધારભૂત ભિલ્લમાલ નામના નગરમા કવિશ્રીએ આ કથા અગાડીના મડપમા રહીને કહી બતાવી ૧૮, ૧૯, ૨૦

૧ એ મદિર દેવભુવન જેવું છે છતા તેનાથી ચઢી જાય છે કારણ કે દેવભુવનમા રથયાત્રા હોતી નથી, આ મદિરમા થાય છે તેથી તેની તેટલે અશે વિશેષતા છે

प्रथमादर्शे लिखिता साध्व्या श्रुतदेवतानुकारिण्या ।
दुर्गस्वामिगुरूणा शिष्यिकयेय गणाभिधया ॥ २१ ॥

सवत्सरशतनवके द्विषष्टिसहितेऽतिलङ्घिते चास्या ।
ज्येष्ठे सितपञ्चम्या पुनर्वसौ गुरुदिने समाप्तिरभूत् ॥ २२ ॥
ग्रन्थाग्रमस्या विज्ञाय कीर्तयन्ति मनीषिण ।
अनुष्टुभा सहस्राणि प्रायश सन्ति षोडश ॥ २३ ॥

અસલ પુસ્તકમાથી એની પહેલી કોપી દુર્ગસ્વામીની શિષ્યા અને શ્રુત દેવતાનુ અનુકરણુ કરનારી ગણા નામની સાધ્વીએ લખી ૨૧

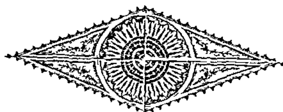
સવત્ ૯૬૨ (નવશેને બાસઠ)ના સવત્સર લગભગ પૂરો થતા જેઠ શુદ ૫ (પાચમ)ને દિવસે ગુરૂવારે પુનર્વસુ નક્ષત્રે આ ગ્રથની સમાપ્તિ થઇ ૨૨

બુદ્ધિવાળા લોકો આ પુસ્તકનો ગ્રથાગ્ર[1] જાણીને કહે છે કે એ લગભગ અનુષ્ટુભની રીતે સોળ હજાર છે ૨૩

ઇતિ ગ્રંથકર્ત્તાની પ્રશસ્તિ.

ઉપમિતિ ભવપ્રપચા કથાનુ ગુજરાતી
ભાષામા અવતરણુ સમાપ્ત

---

૧ ગ્રથાગ્ર ૩૨ અક્ષરનો એક ગ્રથ થાય તે રીતે આ ગ્રથ સોળ હજાર ગ્રથાગ્ર-શ્લોકનો છે એમ લગભગ ગણુતરી આપી છે ગ્રથ એટલે શ્લોક ૩૨ અક્ષરનો. અગ્ર એટલે પ્રમાણુ ગ્રથાગ્ર એટલે શ્લોકનુ પ્રમાણુ

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

ગુર્જર ભાષા અવતરણ

સંપૂર્ણ.